14. nn Bll, 571.55:
1 Titelkupfer
1 gest. Titelbogen
1 Kupfertafel
126 Textkupfer
(gering wasserrand)

HET GROOT
NATUUR- EN ZEDEKUNDIGH
WERELTTONEEL
OF
WOORDENBOEK
Van meer dan 1200 aeloude
EGIPTISCHE, GRIEKSCHE EN ROMEINSCHE
ZINNEBEELDEN
OF
BEELDENSPRAEK;

Met uitvoerige
AENMERKINGEN EN OPHELDERINGEN,
Zoo uit gewyde als ongewyde Schryvers, en een volkomen BLADWYZER van Zaeken en Woorden verrykt,
Door een' ervaren
TAEL- EN OUTHEITKUNDIGEN;
Met fraeije Kunstplaten versiert.
IN DRIE DEELEN.

U I T L E G G I N G

OP DE

T Y T E L P R E N T.

ie hier Volmaaktheit, *met haar pasſer afgemaalt*,
Met open boezem op een' Zetel hoog verheven;
Daar ze ongenaakbaar in het oog der Kunſten praalt,
Hoe ſterk zy worden door den Leigeest *aangedreven;*
Volmaaktheit *zit te hoog, en niemant kan 'er by:*
Maar Wysheit *daalt omlaag, en toont de nieuwe bladen*
Der oude BEELDESPRAAK *vol letterlekkerny*,
Die nu de Drukkunſt ſiert in deftiger gewaden.
De Schilderkunst *grypt toe: de* Boukunst *lacht, en ſtaat*
Met zuſter Teekening *en* Beelthoukunst *verwondert.*
De ſchoone Poëzy, *nu blyder van gelaat*,
Blyft van Volmaaktheits ſpoor niet langer afgezondert.
Nu beurt de Naerstigheit *de vuige* Traagheit *op.*
Merkuur, *de Vinder van d' uitbeeldingen der Zinnen*,
Brengt hiervan tyding aan Apol, *op Pindus top*,
Die zich vervroolykt in den rei der Zanggodinnen.

ARNOLD HOOGVLIET.

Te DELFT by REINIER BOITET, MDCCXLIII.

HET GROOT
NATUUR- EN ZEDEKUNDIGH
WERELTTONEEL
OF
WOORDENBOEK

Van meer dan 1200 aeloude

EGIPTISCHE, GRIEKSCHE EN ROMEINSCHE
ZINNEBEELDEN
OF
BEELDENSPRAEK;

Vervattende eene geleerde en leerzaeme

UITBEELDING EN BESCHRYVING

Van alle Deugden, Ondeugden, Genegentheden, Bedryven, Hartstogten, Kunsten, Leeringen en Zinnelykheden dier aeloude Volkeren:

MITSGADERS

Van de Hooftstoffen, Hemellichten, Lantschappen, Rivieren en veele andere zaeken;

Op nieu uit de oirsprongklyke Schriften van

CEZAR RIPA, ZARATINO KASTELLINI, PIËRIUS VALERIANUS, HORUS APOLLO

En andere doorluchtige Vernuften getrokken, in eene Alphabetische Orde gebragt,

Met uitvoerige

AENMERKINGEN en OPHELDERINGEN,

Zoo uit gewyde als ongewyde Schryvers, en een volkomen BLADWYZER van Zacken en Woorden verrykt,

Door een' ervaren

TAEL- EN OUTHEITKUNDIGEN:

Hebbende voor het overige de uitmuntende Dichter

HUBERT KORNELISZOON POOT

Dit Werk ten opzichte van den Text, eer het ter drukparsse gebragt wierd, in klaer en zuiver Nederduitsch overgeschreven, en achter verscheide Zinnebeelden Dichtkundige Toepasingen gestelt.

Met fraeije Kunstplaten versiert.

EERSTE DEEL.

TE DELFT

GEDRUKT BY REINIER BOITET, Stads Drukker, 1743.

Den Wel Edelen Heere

MR. WILLEM VLAARDINGERWOUD

Heere van

NOORDSCHARWOUDE,

HOOG-HEEMRAED VAN DEN LANDE EN
GROOTEN WATERSCHAPPE VAN

WOERDEN,

PRESIDENT IN DE HOOGE VIERSCHARE VAN

DELFLAND,

ENZ. ENZ.

Word dit

GROOT NATUUR- EN ZEDEKUNDIGH WERELTTONEEL
OF WOORDENBOEK VAN MEER DAN 1200 AELOUDE
EGIPTISCHE, GRIEKSCHE EN ROMEINSCHE
ZINNEBEELDEN OF BEELDENSPRAEK,

in dankbare erkentenis voor veele langduurigh genote gunſtbewyzen
en beleeftheden, met alle eerbied en hoogagting
opgedragen en toegeëigent door zyn

WEL EDTS. zeer gehoorzamen dienaer
REINIER BOITET.

VOORREDEN

VAN DEN

AENTEKENAER,

Aengaende den Oirſprongk en Nuttigheit der

BEELDENSPRAEK

EN

ZINNEBEELDEN,

Nevens een nodigh Voorbericht omtrent de behandeling van dit Werk.

E Beeldenſpraek, eigentlyk een zeker ſoort van ſchryfkunſt, beſtaende niet in letteren, maer in gegraveerde afbeeltſels, voornamentlyk van dieren, boomen, planten, kruiden en ook allerlei andere dingen, is van een zeer ouden oirſprongk. Sommige Schryvers halen ze af al van voor den zontvloet, wanneer de zonen van Seth, naer 't verhael van Jozefus (*a*), die gezegt worden allereerſt den loop der ſtarren te hebben ontdekt, verſtaen hebbende, dat de werelt door water en ook door vuur zoude vergaen, twee zuilen, de eene van tichelſteen, de andere van hartſteen hebben opgerecht, op welke zy hunne verkregene kundigheit graveerden, opdat de zelve, indien de zuil van tichelſteen al vernielt wierde door een watervloet, echter door de zuil van hartſteen voor de nakomelingen mogte worden bewaert.

(*a*) Antiq. Jud. Lib. I. cap. 2.

Nu zyn er, de welke meenen, dat die graveerſels in zulke afbeeeltſels van dieren enz. zouden hebben beſtaen: in welke echter de Wysgeeren, Dichters en Geſchiedenisſchryvers gezien hebben, dat ook ſpreuken van de Goddelyke leere verborgen waren. Maer gelyk wy dit onzeker achten, alzoo is het bekent, dat die graveerkunſt in gebruik is geweeſt by de Egiptenaers, die van Tacitus (*b*), Diodorus Sikulus (*c*), Lukanus (*d*) en andere, voor de eerſte uitvinders daer van worden gehouden: wier Prieſters deze graveerſels gebruikten om hunne meningen daer door uit te drukken, voor het uitvinden der letteren (*e*), die de Egiptenaers naderhant geleert hebben, of van hunne Koninginne Iſis of van Merkurius Triſmegiſtus, den grootſten Wysgeer, grootſten Prieſter, en grootſten Koning der Egiptenaren: evenwel zoo, dat de Prieſters die oude *graveerſels*, die zy *heiligh* noemden, behielden, lerende derzelver uitlegging niet licht aen iemant anders, dan die in hunnen Godsdienſt plechtelyk was ingewydt: en de reden daer van was, omdat zy niet wilden, dat de kennis der goddelyke zaken gemein, en 't geheim der zelve aen 't ruwe volk bekent zoude zyn, en hunne Godsdienſt door onheilige worden ontheiligt. Klemens de Alexandryner zegt'er deze byzonderheden van (*f*): dat de Egiptenaers driederlei ſchryfwyze gebruikt hebben: namentlyk, de ἐπιστολογραφικὴ, dat is, *brieffſchrift*, dat ze in 't ſchryven van brieven gebruikten; de ἱερατικὴ, dat is, *heiligh* of *Prieſterſchrift*, dat de Prieſters in zaken van den Godsdienſt gebruikten; en de ἱερογλυφικὴ, dat is, *heiligh graveerſchrift:* wanneer

(*b*) Annal. Lib. II. cap. 14.
(*c*) Hiſt. Lib. III.
(*d*) Pharſal. Lib. III. v. 222.
(*e*) Lucan. loco 1.
(*f*) Strom. Lib. V.

ze afbeeltſels van allerhande zaken, gelyk gezegt is, in plaets van letters gebruikten. En deze kunſt was wederom twederlei; te weten, κυριολογική, of *eigentlyk ſprekende*, en συμβολική, dat is, *zinnebeeldiſch*, waer van wy eigentlyk nu ſpreken.

Om onzen Lezer een begrip van de zaek te doen hebben, zullen wy een of twee voorbeelden bybrengen. Een *Dolfyn* graveerende, gaven zy daer door *ſnelheit* te kennen, omdat de dolfyn niet alleen alle andere viſſchen, maer ook beeſten en vogels in ſnelheit verre overtreft: een *anker* was een teken van *langkzaemheit*, omdat een anker 't ſchip ophoudt en ſtil doet ſtaen. Als men derhalven op een' penning van den Keizer Veſpazianus een' dolfyn vint geſlingert om een anker, zoo kan men, de betekenis van die twee afbeeltſels by malkanderen voegende, met Erasmus (*g*), en na hem Piërius Valerianus (*h*), daer zeer aerdigh uit maken het Griekſche ſpreekwoort σπεῦδε βραδέως, *haeſt langkzaemlyk;* het welk den Keizer Auguſtus zoo behaegde (*i*) dat hy het nam tot een zinſpreuk: en Erasmus gift uit den voornoemden penning, dat die zelfde zinſpreuk den Keizer Veſpazianus ook zeer zal behaegt hebben. De zelfde Erasmus getuigt ook (*k*), dat hy een uittrekſel van diergelyke Beeltſprakige tekens, het welk hy gift te zyn uit den Griekſchen Chæremon, dien Suidas zegt dat over de Beeldenſpraek heeft geſchreven, gezien heeft; waerin vooreerſt was een ronde *Cirkel*, en dan een *Anker*, midden om 't welke een *Dolfyn* gekronkelt was: gevende de cirkel (gelyk het in dat uittrekſel werd uitgelegt) omdat hy noch begin noch einde heeft, te kennen de *eeuwigheit*. Zoo men nu ook de betekenis van dien Cirkel verſtandiglyk by de twee andere voegt, zegt Erasmus, zullen ze te ſamen uitmaken, *haeſt altyt langkzaemlyk.* Zeer wel uitgelegt! Anderszins zoude het onzes bedunkens niet vreemt zyn, indien men dacht, dat die Cirkel niets anders geweeſt zy, als het oog of de ring van 't anker, daer de kabel aen wordt vaſtgehegt. Ondertuſſchen ſteunt evenwel de voornoemde uitlegging op een' goeden gront: alzo ook de Egiptenaers, naer 't zeggen van Horus Apollo, (dien andere Horapollo noemen, maer qualyk *; zynde deeze Egiptiſche Horus onderſcheiden van den Griekſchen Taelkundigen Horapollo: waerom de eerſtgenoemde ook den toenaem draegt van *Niliacus*, niet naer de rivier Nilus of den Nyl, maer naer een Egiptiſche ſtadt van dien zelven naem) de eeuwigheit te kennen gaven, door een Baziliskus of *kroonſlang*, wiens ſtaert door 't overige van zyn lyf bedekt was: gevolglyk maekte hy alzoo ook een cirkel: hoewel de gemelde Horus Apollo (*l*) een andere reden van deze Beeltſpraek bybrengt, namentlyk, omdat, daer 'er drie ſoorten van ſlangen zyn, dit ſoort alleen onſterflyk zoude zyn, en alle andere dieren door 't aenblazen van zyn vergift dooden. Maer dit is genoeg gezegt om den Lezer te doen begrypen, wat de Beeldenſpraek allereerſt in haren oirſprongk by de Egiptenaers geweeſt zy. Van de Egiptenaers is ze overgegaen tot andere volkeren †, als tot de Ethiopiers en Tartaren, en vandaer tot de Chinezen en die van Japan, en van de Chinezen zelf tot de Peruvianen in 't zuidergedeelte van Amerika: gelyk ook by die van Mexiko ‡ in 't Noorder Amerika de beeldenſpraek in gebruik is geweeſt, hebbende die geleert van de zelve Egiptenaren. Het zal den Lezer gemaklyk vallen van

(*g*) Chil. 2 Cent. 1. Adag. 1.
(*h*) Hierog. Lib. 27. cap. 9.
(*i*) Gellius Lib. 10. cap. 11. & Sueton. Auguſt. cap. 25.
(*k*) loco L.

(*l*) Hierog. Lib. I.

* *Morhof Polyhiſt. L. IV. cap.* 2. §. 1. *en J. Albertus Fabricius Biblioth. Gr. Lib. I. c.* 13. §. 3, 4, 5. *p.* 88 *en* 89.

† *Morhof Polyhiſt. Lib. IV. cap.* 2. §. 2.

‡ *Idem Lib. I. cap.* 5. §. 25.

van zelfs te begrypen, dat de eerfte beginfels van deze kunft zeer onbefchaeft en onvolmaekt moeten geweeft zyn. Maer naderhant van tyt tot tyt meer en meer befchaeft wordende, en de Egiptifche Priefters, die boven alle andere menfchen in de kennis van de geheimeniffen der natuure verre uitblonken, hunne wetenfchap aen dusdanige heilige graveerfelen betrouwende, is ze tot dien luifter gekomen, dat Pythagoras, Plato, Thales, en andere wyze Grieken, naer Egipte zyn gereift om van de Priefters uit die kunft in de geheimeniffen der Egiptifche Wysheit onderwezen te worden: en omdat deze Priefters zoo geheim met hunne kenniffe waren, heeft Pythagoras, naer 't verhael van Klemens den Alexandryner *(m)*, om toegang daertoe te verkrygen, zich laten befnyden. Men vint van hem nogh verfcheidene zinfpreuken, die haere uitlegging alleenlyk van de Egiptifche Beeldenfpraek moeten ontfangen. By vervolg van tyt, wanneer de Beeldenfpraek de verftandigen meer en meer begon te behagen, is zy verder opgefiert, en is de ftoffe geworden van die leerzame werken, die men Zinnebeelden noemt, en alles wat van diergelyke natuur is. Al van outs af zyn 'er verfcheidene heerlyke verftanden geweeft, die de verborge betekenis van de Beeldenfpraek hebben naergefpeurt, en licht aen de zelve trachten toe te brengen, als Horus Apollo, Plutarchus, Athenæus, Klemens de Alexandryner, Porfyrius, en anderen; en onder de latere Schryvers die voortreflyke Piërius Valerianus, die 't der moeite wel waerdigh heeft geacht, geheele vierentwintigh jaren, gelyk hy zelfs getuigt *(n)*, aen 't onderzoek van de oude Beeldenfpraek te befteden, met die uitwerkinge, dat hy de duiftere verborgentheden van de Beeldenfpraek met eenen onfterflyken roem in een helder daglicht geftelt heeft. Na hem zyn verfcheide anderen opgekomen; voornamentlyk die bekende Athanafius Kircherus, Laurentius Pignorius, Michaël Meyerus en Nicolaus Caufinus. Zie Morhof Polyhift. Lib. IV. cap. 2. §. 1. en J. Alberti Fabricii Biblioth. Græc. Lib. I. cap. 13. §. 7. pag. 90. Dus verre van den oirfprongk der Beeldenfpraek hebbende gehandelt, zullen wy kortelyk van de nutbaerheit der zelve fpreken.

(m) Strom. Lib. I.

(n) Hierog. Lib. VI. cap. 12.

De achting, die zoo veele uitmuntende Verftanden, zoo even genoemt, voor de Beeldenfpraek betoont hebben, is een vaft bewys, dat zy in de zelve een byzondere nuttigheit hebben befpeurt. En waerlyk, indien zulke werken de befte zyn, gelyk ze zyn zonder tegenfpraek, die te gelyk leerzaem en vermaeklyk zyn, zoo zal men bevinden, dat onder de goede werken, de Zinnebeeldifche de voortreffelykfte zyn, en wederom onder de Zinnebeeldifche dit tegenwoordige Werk een der uitmuntenfte dat oit het licht gezien heeft, is. Hoe veel kennis van zaken is in het zelve niet vervat! Wat kunft, wat wetenfchap is 'er, die hier niet word aengeroert en met haeren oirfprongk opgeheldert! en dat in twaelfhondert zinryke Verbeeldingen, met zoo een aengename verfcheidenheit van zaken, dat de aendacht van den Lezer door de verandering van ftoffen geduurigh wort opgewekt en aengeprikkelt. De geleerden kunnen hier hun vermaek, de ongeleerden hun voordeel vinden. Waer worden allerhande deugden beminnenswaerdiger voorgeftelt? Waer in tegendeel de ondeugden affchuwelyker afgemaelt? Men pryft, en met recht, een' Redenaer, Dichter, Gefchiedenisfchryver, Wysgeer, en alle andere Schryvers, die hun werk met uitmuntende leffen, even als met edele gefteentens opfieren. Men merkt die plaetfen naerftigh aen, en tekent ze uit, om zich daer van altyt

te kunnen bedienen. Wat lof moeten wy dan dit tegenwoordigh Werk niet waerdig achten; zynde als een geheele werelt vol wetenſchappen, die een' overvloet van zieltrekkende leſſen uitlevert! Want met wat een vermogende kracht wort onze plicht niet op ons hart gedrukt, wanneer redelooze dieren, ja levenlooze dingen, en ſtomme beelden zelfs, ons leeren, welke deugden wy moeten naerjagen, en welke ondeugden ſchuwen! De wyze Koning Salomon, ja de Wysheit zelve Chriſtus, hebben de kracht van deze leerwyze genoegſaem beveſtigt, wanneer zy ons tot de *mieren* (o) zenden, om van dezelve naerſtigheit, tot de *ſlangen* (p) om voorzigtigheit, tot de *duiven* om opregtheit te leeren, en tot den vygeboom (q) om te leeren acht geven op de tekens der tyden, en wat dusdanige gelykenisſen meer zyn. Veel meer zoude 'er tot aenpryzing van dit werk kunnen gezegt worden, maer 't valt gemakkelyk (gelyk Kallimachus (r) zeer aerdigh zegt) de zon te pryzen, dewyl daertoe van alle kanten overvloet van ſtoffe is, en de boeken worden te vergeefs geprezen, indien zy hun eigen lof niet mede brengen.

(o) Spreuk. 6. v. 6.
(p) Math. 10. v. 16.
(q) Marc. 13. v. 28, 29.
(r) Hymno Apol. v. 31

Aldus den oirſprongk en nutbaerheit der Beeldenſpraek hebbende aengewezen, gaen wy over tot de behandelinge, die wy ontrent dit tegenwoordigh Werk, zoo in den text, als in de aenmerkingen hebben gehouden, en zullen alzoo ook gelegenheit vinden om teffens reden te geven, waerom dit eerſte deel niet heeft kunnen in 't licht komen op dien tyd, die door den Boekdrukker in de voorwaerde van inſchryving belooft was. Wanneer wy allereerſt de handt aen dit werk ſloegen, vergenoegden wy ons met aentekeningen te maken enkelyk over die vertalinge, die Dirk Pieterſen Pers ons heeft gelevert van de Italiaenſche Zinnebeelden van Cezare Ripa en anderen: ons te vreden houdende met die dingen op te helderen, die ons in deze vertaling voorquamen, en eenig licht ſchenen van noden te hebben; zonder dat wy eenig nadenken hadden, dat onze Pers in deze overzetting zoo veel en zoo grove miſſlagen zoude hebben begaen als wy naderhant hebben ontdekt; veel min, dat men die ook van de Italiaenſche Schryvers, in dat werk voorkomende, met reden zoude kunnen vermoeden. Weshalven 't ons, ten aenzien van den text der Zinnebeelden, genoeg ſcheen te zyn, indien de Dichter Hubert Korneliszoon Poot de vertaling van Pers voor de reſt ordentlyk beſchaefde en in goedt Nederduitſch bragt. Welken arbeidt wy dan voor hem overlatende, met het ſchryven van onze Aenmerkingen waren voortgegaen, tot dat wy die ten einde toe, zoo wy meenden, voltooit hebbende, nu geloofden niets meer te doen te hebben dan onzen arbeidt na te zien, en wat netter te polyſten; denkende dat wy die plaetſen, die ons in den text wat geſtooten hadden, zonder veel moeite of zwarigheit zoo zouden ſchikken, en de misſtellingen, die wy 'er in hadden ontmoet, zoo verbeteren, dat 'er de bovengenoemde Dichter een behoorlyken zin in zoude vinden, en zoo in ſtaet zyn om alles in een goede, verſtaenbaere en ſierlyke tael voort te brengen: en op dien voet zyn ook die vier Zinnebeelden, die den liefhebberen tot een proef zyn geleverd by de voorwaerden van inſchryving, in het licht gekomen. Maer wanneer men nu een begin zoude maken met het drukken van het werk zelfs, en wy nu de ſchaef hadden in de hand gevat om alles zinnelyk te bewerken, ontdekten wy terſtondt, dat 'er zoo veele en zulke grove miſſlagen waren begaen, zoo door den Vertaler Pers, als door de Italianen zelve, dat wy, daer wy meenden reedts gedaen

werk

werk te hebben, wel haest zagen dat wy naeuwlyx noch half af hadden, en genootzaekt waren om niet alleen de vertaling van Pers tegen 't Italiaensch naeukeurigh na te zien en zorgvuldig te verbeteren van die misslagen, daer hy zoo vol van was, dat wy naeulyks een Zinnebeelt van eenig belang vonden, of het krielde van fouten; maer ook naeu gade te slaen op alles dat de Italiaenen zeiden; niets voor waerheit aennemende, of wy zogten alvorens de Schryvers na, die wy gisten dat zy gebruikt hadden, en welke van zulke dingen handelden: daerin wy zoo neerstig en onvermoeit hebben te werk gegaen, dat het ons zeer zelden gemist is, of wy hebben ons oogmerk bereikt: hetwelke wy menen zoo klaer te zyn, dat een iegelyk Lezer, die onze Aenmerkingen slechts gelieft in te zien, het zelve terstont zal kunnen ontdekken; dewyl wy overal de Schryvers aenwyzen, uit welke wy getrokken hebben het gene wy ter neder stellen.

Dat tot zoodanig een zaek niet weinig tyts is vereischt geworden, kan een iegelyk zien, en zal van niemant ontkent worden, die de billykheit plaets geeft: en is dit de oorzaek, waerom de Boekdrukker dit eerste Deel zoo lang een tyd boven zyne beloften heeft moeten te rug houden: terwyl hy, opdat het Werk niet telkens mogt moeten worden afgebroken, zoo lange heeft moeten stil staen, tot dat de voorzeide zoo nootzaeklyke verbeteringe ten einde toe was volbragt. Het welke nu geschiedt en dus alle verhinderinge uit den wegh geruimt zynde, zoo zal hy den Lezer het tweede stuk, daer reets met alle spoet aen wordt gedrukt, binnen verloop van agt maenden na de uitgave van dit Deel, en dan eindelyk ook het derde, (de reden, waerom het werk nu in drie stukken zal uitkomen, zullen wy op 't einde van deze Voorreden melden) na verloop van wederom acht maenden, (zoo Godt wil) kunnen afleveren. Het ongenoegen, dat de Intekenaeren tot ons leetwezen over het zoo lang wachten na den bepaelden tydt der uitgaeve, zouden mogen hebben opgevat, twyffelen wy niet of zal volkomen worden weggenomen en vergoedt door die verbeteringen, die ze in het zelve zullen vinden boven het geene hen de proeven hadden kunnen doen hopen. Waervan, opdat zy volkomentlyk mogen overtuigt zyn, verzoeken wy gedienstiglyk, dat zy de moeite gelieven te nemen, van tegen malkanderen te vergelyken het beelt der *Akademi*, zoo als wy 't in de proefbladen hebben uitgegeven, en zoo als het nu in dit eerste Deel uitkomt; voornamentlyk *bladz.* 9 *en* 10 van de proefbladeren tegen *bladz.* 51, 52 *en* 53 van dit Deel; *bladz.* 12 *en* 13 tegen *bladz* 55 *en* 56; *bladz.* 14 tegen *bladz.* 57; en *bladz.* 16 tegen *bladz.* 60. Dewyl 't nu zeker is, dat in alle Werken, die by inschryving in 't licht komen, niet de minst bearbeidde, maer in tegendeel de best beschaefde stukjes tot een proef worden vertoont, zoo kan men zich hieruit genoeg verzekeren, dat, daer 'er zoo veel verbeteringe heeft kunnen gemaekt worden aen een beelt dat reets bewrocht was tot een proef, men met reden moet denken, dat in de copie der overige beelden nog veel meer veranderinge zal gemaekt zyn boven deszelfs eerste ontwerp. Ook betuigt my de Drukker, dat hy, om dit wachten der Intekenaren te vergoeden, tot de uitgaeve van dit Werk, om het te sierlyker te voorschyn te doen komen, meer kosten heeft aengewent, dan hy volgens de uitgegeve proeven verplicht was; willende zulks een iegelyk die 't begeert, met klaere reden en blyken aentonen. Wy hebben zoo even gezegt, dat wy veele misslagen, zoo in de vertaling van Pers, als by de Italiaenen zelfs hebben ontdekt. De waerheit hiervan zal den

 Lezer

Lezer geduuriglyk van zelfs voorkomen, wanneer wy, indien 't een misslag is van eenig belang, de behoorlyke waerschuwing daervan doen in onze Aentekeningen. Als by voorbeelt, in de *Drift* of Aenval, *bladz.* 274, hebben wy aengewezen, hoe dat de Italiaen in dat beelt niet alleenlyk twee fouten, hoewel van gering belang, overgenomen heeft uit Pierius, maer die ook met twee anderen, die erger zyn, vermeerdert: waer by 'er Dirk Pietersen Pers nog twee nieuwen heeft gevoegt, zynde de eene vry bot en grof. De Lezer gelieve die plaets zelf na te zien, daer wy die fouten met goede redenen aenwyzen; gelyk wy op veele andere plaetsen meer doen. Maer alzoo het lastigh zoude vallen, zoo den Lezer als ons zelven overal met het aentoonen van die misslagen op te houden, hebben wy 't dienstig geacht de meeste plaetsen slechts stilzwygens te verbeteren, ten ware het nodig was, dat wy van onze veranderinge reden gaven. By voorbeelt, in het twede beelt der *Berisping* of Bestraffing zegt Pers, bladz. 39. *De tong met het oog daer boven, is een volmaekt voorschrift van 't spreken, gelyk Chilon en Diogenes, beide Filozefen, verhalen. Want het betaemt een man eerst wel te overwegen, aleer hy 't zelve met de tong uitdrukt.* Dit zal de Lezer zonder eenig gewag van gemaekte verbeteringe in dit ons tegenwoordig werk, op *blad.* 155 dus verandert vinden, gelyk het wezen moet: *De tong met het oog daerop is een beelt van het voorzichtig spreken: want de tong (gelyk de Filozoof Chilon, naer 't verhael van Diogenes Laërtius zeide) moet niet sneller zyn dan de gedachten: en 't betaemt ons* enz. In 't beelt *Bygelovigheit* by Pers, *bladz.* 61. zegt hy, dat *de Romeinen, omdat 'er een uil was komen lopen in de kamer van 't Campidoglium, hun stadt dat geheele jaer langh met offerhanden hadden gezuivert* enz. Dat is zeer belachelyk, gelyk men lichtlyk zien kan, zoo men de 195ste *bladz.* van dit Werk tegen die woorden vergelykt. En hoe opgepropt dat gansche beelt is geweest van fouten, kunnen gemaklyk ontdekken, alle die deze twee beelden eens tegen malkander willen naleezen. In 't beelt *Dankbaerheit* by Pers *bladz.* 80 wort gezegt, dat de ojevaers hunne *jongen* van eten verzorgen, tot dien tyd toe dat ze bequaem zyn om hun kost zelfs te zoeken: daer hy had moeten zeggen, dat dit de dankbaerheit van de jonge oyevaers is tegen hunne *ouden*, dat ze die, als ze door ouderdom ontbloot zyn van pennen, zoo lang van eeten verzorgen, dat ze weer vederen hebben, en zelfs kunnen vliegen: gelyk by ons is te zien *bladz.* 223. Op dezelve plaets zet hy 't op rekening van Plinius, dat die getuigt, dat de Egiptenaeren hunne schepters versierden met een oyevaer enz. dat Plinius nergens zegt: dienende het getuigenisse van dien Schryver, het welke hy hadde moeten aenhalen, tot een geheel andere zaek: het geen de Lezer by ons *bladz.* 224. zeer lichtelyk zal zien. In het *Denkbeelt*, het welk hy zoo gebrabbelt heeft, dat 'er nog hooft nog staert aen te vinden is, weet hy *bladz.* 219 te spreken van de brieven van Ficinus over de Platonische Filosofie: hoedanige brieven 'er nooit in de wereld zyn geweest. Zie ons *bladz.* 231. In 't beelt *Diere tyt, bladz.* 92 vermengt hy den Joodschen Historichryver *Jozefus* met Jakobs zoon *Jozef*, aen 't Hof van Farao. In 't beelt *Ydele Eer bladz.* 107. wort hy stapel gek, en weet by Homerus te vinden een Godinne *Atrida*, die de Heidenen nooit hebben gekent: *Achilles roemt*, zegt hy, *dat hy twaelf steden met zyn scheepsvloten heeft ingenomen, en elf te lande, en veele schatten en rykdommen weggevoert en alle deeze geschenken de Godinne Atridæ vereert.* Die Godin maekt hy van Agamemnon, den zoon van *Atreus*: dien

dien hy nochtans noemt in dat zelfde beelt *bladz.* 109. daer hy die plaets van Homeer herhaelt: by ons ſtaet ze *bladz.* 349. Men overwege nu vorder in 't beelt *Einde* deze woorden, by Pers bladz. 115. *des winters wanneer de zonne op 't verſte van ons afwykt, en ons de kortſte dagen maekt, als dan geven de boomen door de koude en ryp geen voedzel meer aen de bladers, maer trekken de vochtigheit in zich zelve; waerover die zelve niet hebbende de levende vochtigheit, die haer in 't leven onderhield; alsdan wierpen zy uit de beminde ſtam een licht groen mos, waermede zy klaerlyk te verſtaen geven, dat ze op 't einde van haer leven en van alle haere kracht berooft zyn.* Wie heeft van zyn leven zulke zotheden gehoort? of, zoo hy ze gehoort heeft, verſtaen? Vergelyk nu onze woorden *bladz.* 390, en gy zult de gekheit klaer ontdekken, die trouwens dat geheele beelt al weer klaer doorblinkt. *Bladz.* 441 in 't beelt *Glori der Vorſten*, maekt hy *arme ſtedelingen* van *arme dochters die huwbaer waren*, by ons *bladz.* 510. In het beelt *Goetheit*, by hem *bladz.* 185, heeft hy van den Italiaenſchen Schryver Ruſcelli, wiens getuigeniſſe aldaer door Ripa is aengehaelt, gemaekt een *waterſtroom:* omdat *ruſcello* in 't Italiaenſch een *beekje* of *waterſtroomtje* betekent; daer hy doch dien Schryver zelf erkent heeft over 't beelt van 't *Berou* der Zonden, by hem *bladz.* 41, by ons 120; en wel in dezelve zaek die hier voorkomt, namentlyk van den Pellikaen en zyne jongen: welk getuigeniſſe wy in 't beelt der *Goetheit* niet hebben herhaelt, omdat wy den Lezer aldaer op het beelt van 't *Berou* zelve, daer dat getuigeniſſe wort gemelt, wyzen. In 't derde beelt der *Gulzigheit*, by hem bladz. 470, maekt hy van den viſch *polypus* of *veelvoet*, een *vos.* Bladz. 209, in de *Huwelykſche Vereeniging* zegt hy, dat Alcione geweeſt is de vrouw van den *blinden* koning van Thracien: daer hy den naem van dien koning, die *Ceyx* was, belachlyk heeft vertaelt door *blint*, alsof ze was *cieco* of *ceco*; hetwelk in 't Italiaenſch *blint* is te zeggen. In 't eerſte beelt der *Landtbouwery*, by hem *bladz.* 279. heeft hy van *wyngaertranken met de druiven daeraen*, gemaekt *pompoenen en druiven.* In 't beelt *Lof*, by hem bladz. 307, herſchept hy de *Tritons* of Trompetters van Neptuin in *drietonige* Trompetters; en ſtelt den *tempel* van Saturnus in plaets van de *tyden* van Saturnus; niet onderſcheidende *tempo* tyt, en *tempio*, tempel. In 't eerſte beelt der *Maegdenſtaet*, by hem bladz. 223, maekt hy van *Katullus in 't bruiloftsdicht van Manlius*, twee Schryvers, namentlyk *Katullus en Manlius.* In 't eerſt beelt der *Maetneming*, bladz. 313 ſpreekt hy van den Egiptiſchen koning Seſoſtris aldus: *hy was genaemt Seſoſtris of Seſoſis, een Arabier, afkomſtig van den eerſten koning van Egipten.* Hy hadde moeten zeggen: *Seſoſtris of Seſoſis, een Arabier van afkomſt, koning van Egipten.* De eerſte koning van Egipten was Menes, die geen Arabier was: en hoe 't zoude zyn uit te rekenen, dat Seſoſtris een Arabier afkomſtigh is van den Egiptiſchen Menes, tuſſchen welke twee een-en-vyftig koningen en een tyd van 1400 jaren geweeſt zyn, volgens de rekening van Marsham*, is my geheel onbekent; voornamentlyk in zulke grote duiſterniſſen, als daer de Egiptiſche Oudheden mede bezet zyn. In dat eigenſte beelt, by hem bladz. 314, maekt hy ook van een man, *Kajus Julius Hermes*, twee byzondere perſonen, namentlyk Kajus Julius en Hermes, behalven menigvuldige andere zotheden in dat zelve beelt begaen. Maer waer zouden wy eindigen, indien wy alle de miſlagen van dien man wilden aentoonen? Derhalven zal ik 'er nog maer van twee ſpreeken, die ik om redenen niet moet voorby gaen. In de *Beſpiegeling*, *bladz.* 501.

* Canons Chron. Ægypt. p. 21.

 be-

beſchryfd hy dat beelt als *houdende de beide handen te ſamen gevoegt: hebbende op 't hooft een open paſſer, en zich gelatende om boven van een trap te gaen*: daer hy haer hadde moeten afbeelden als haere handen ſamen gevoegd houdende op haer hooft, en in dezelve hebbende een open paſſer, en ſchynende naer boven op een trap te ſtygen. Zie ons *bladz.* 139 en de uitlegginge van die figuur *bladz.* 140. Ondertuſſchen, terwyl om bovengemelde reden het werk ſtil lag, en de plaetſnyder was voortgegaen met zyne plaetjes na de vertaling van Pers op te maken, is deze figuur zeer verkeerdelyk ook in dit werk ingebracht: gelyk ook geſchied is in de *Beſcheidenheit* alwaer de Vrouw, die deeze deugt verbeelt, een kameel op haere knien heeft, die voor haere voeten moeſt liggen op zyn knien. Zeker een zoete vinding, en een lief ſchootdiertje. Pers heeft de ſchult, die den Italiaen vertaelt had *bladz.* 41. *op haere knien zal een kameel leggen*, daer deze hadde gezegt, *by haer zal zyn een kameel, liggende op de knien.* De plaetſnyder door den Italiaen gebruikt, is ook zot genoeg geweeſt, om dat te begrypen van de knien van den kameel, en heeft alzoo onzen Pers, die meer na 't plaetjen heeft gekeken dan na de woorden, miſleidt. De zelve Italiaenſche plaetſnyder heeft de Lesbiſche ry in die eigenſte figuur ook verbeelt als een ſchietloot: en dat heeft de plaetſnyder van Pers, en tot myn leetwezen ook de onze, gevolgt: daer hen echter de beſchryving van die ry beter hadde kunnen leeren. De fout van den kameel op de ſchoot der Vrou is zelf, ik weet niet by wat toeval, ook in de beſchryving van dat beelt in dit ons werk *bladz.* 122. hoewel dezelve in myne copie verandert was, behouden: mogelyk opdat het beelt en deſzelfs beſchryving niet met malkander zouden ſtryden. Derhalven zoo gelieve den beſcheiden Leezer aldaer in plaets van *op haeren ſchoot een kameel* te lezen, *voor haere voeten een kameel liggende op zyne knien*: waer van de reden gemaklyk te zien is in onze aenmerking D. bladz. 124. Myne woonplaets te verre van Delft af zynde, dan dat my iets van die dingen, die men anders eerſt dient te zien voor dat de bladen worden afgedrukt, heeft kunnen worden medegedeelt, en ik alzo niet alleen de plaetjes voor derzelver indrukking niet hebbende kunnen examineren, maer ook genoodzaekt geweeſt zynde den Boekdrukker eenen anderen te laten zoeken tot het nalezen der proefbladen, zoo is het my onmogelyk geweeſt deze en diergelyke misſlagen te verhoeden, (die echter zeer weinig en gering zyn) en de drukfouten te weeren, die hoewel niet veel, meeſt in 't Griekſch en Latyn, zyn ingeſlopen: waertegen ik tegenwordig niets anders doen kan dan den Beſcheiden Lezer verzoeken, dat hy dezelve gunſtiglyk verſchone, zullende die naderhant, 't werk geheel afgedrukt zynde, op een regiſtertje brengen. De zelve behandeling, die wy gehouden hebben omtrent Pers, hebben wy ook waergenomen omtrent den Italianen. Namentlyk daer 't nodig ſcheen, hebben wy den Lezer van derzelver misſlagen gewaerſchouwt: als by voorbeelt in 't beelt *Bevalligheit*, by Pers bladz. 49. by ons bladz. 160. daer Zaratino een fout begaet ſtellende het beelt van *Juno* in plaets van *Helena*, dat wy niet wel ſtilſwygens konden veranderen: en in de *Bevatting*, by Pers bladz. 221, by ons 183. daer Ripa uit een quaet verſtant van de Latynſche overzetting van Ariſtoteles van een *bezadigt en ingetogen* man zeer belachelyk *aerde* heeft gemaekt: het welk ons onmogelyk was te verbeteren zonder iets daer van te zeggen. Maer de misſlagen, die enigſins konden worden verandert zonder dat wy 'er iets van ſpraken, hebben wy maer ſtilſwygens

weg-

weggenomen en 't goede in de plaets gezet. Zie hier alleenlyk twee voorbeelden. In 't vierde beelt *Gulzigheit* zegt hy, dat de visch *Scarus byna nooit boven de Kaep van Troas komt:* maer zoo een Kaep is 'er in de werelt nooit geweest: derhalven hebben wy dat stilzwygens verandert uit Plinius, *boven Lectum, een Kaep van 't Landtschap Troas,* of 't Landt van Trojen, dat het zelfde is. Pers heeft 'er die woorden in zyn vertaling uitgelaten. In het eerste beelt des *Huwelyks*, by Pers *bladz.* 207. zet Ripa op rekening van Piërius, dat het eerste gebruik van den ring was geweest ter gedachtenisse van eenig byzonder werk uit te voeren, en dat men ze eerst van slegte stoffe maekte (ter gedachtenisse van dingen die al te snoo waren, zegt onze helt Dirk Pietersen) maer naderhant als de *naerstigheit* (*weelde* en *overdaet* hadde hy moeten zeggen) en eerzucht aengroeide, ook van gout enz. En echter zegt Piërius dat geenszins: waerom wy die plaets, zonder eenig gewag van die misslagen te maken, aldus hebben herschreven: *Het eerste gebruik der ringen strekte niet om sieraet daer van te ontleenen, neen; maer om met dezelve te zegelen het geene geloof zoude verdienen, en aldus tot verzekering van trou. Doch naderhant, wanneer de overdadigheit, weelde, grootsheit en pracht aenwiessen, en men met zyne rykdommen nu pronkte, begon de goude ring ook te dienen tot versiering, en wert tot meer luisters met edele steenen voorzien.* Dit zy genoeg gezegt van de misslagen van Pers en de Italianen. Waerover dat wy ons zoo breedt hebben uitgelaten, daertoe hebben wy ons verplicht geacht, eensdeels om rekenschap van onze behandeling in dit Werk gehouden, te geven; ten anderen, opdat een iegelyk zoude kunnen zien, hoe getrouwelyk de Schryvers van de Republyk der Geleerden, in de maenden July en Augusty 1723, bladz. 179, aengaende deze uitgave, hebben bericht, dat het Werk van Cesar Ripa by Reinier Boitet by inschryving wort gedrukt, even alsof men den ouden Ripa van Pers (want die is 't immers dien onze Nederlanders kennen) wederom herdrukte: hoewel die Schryvers zich daermede zullen meenen te kunnen verschoonen, dat zy den titel die voor de proefbladen is gedrukt geweest, 'er geheel hebben bygevoegt. Maer hoe zeer deeze Ripa, behalven onze Aenmerkingen, die wy durven vertrouwen dat ten minsten den lof zullen dragen van met naerstigheit te zyn geschreven, is verschillende van die van Pers, en zelfs de Italianen is overtreffende, kan elk opmaken, indien hy zich herinnert, dat wy hebben aengewezen, dat de Italianen niet alleen behouden hebben de misslagen van Piërius (want gelyk wy alle menschen zyn, en aen menschelyke dwalingen onderworpen, zoo heeft die geleerde man ook wel eens hier of daer misgetast: het welke wy nooit op ons hebben genomen stilzwygens te veranderen, maer den Lezer altyt behoorlyk gewaerschuwt, zoo die letterheld ons hier of daer al eens scheen te missen: het welk echter zeer zelden, en meesten tyd niet anders als in zaken van gering belang is geschied) maer ook dezelve met grove en botte dwalingen vermeerdert; die dan Pers niet alleenlyk alle heeft behouden, maer met een groot getal nieuwe feilen vermenigvuldigt. Wat nu onze Aenmerkingen belangt, het oordeel daervan laten wy over aen de bevindinge van den bescheiden Lezer, en zeggen 'er niets anders af, als dat wy in 't schryven van dezelve alle mogelyke naerstigheit hebben aengewent, niets overslaende, dat ons eenig licht scheen van noden te hebben, en zoo 'er iets was, het geene wy niet wisten, (wie weet ook alles?) het zelve liever edelmoedig bekennende, dan stilzwygens overslaende, en onze onkunde ontvein-

zende. Welke gewoonte, gelyk wy altyt in anderen hebben misprezen, en daerom nooit zelfs willen volgen, alzoo hebben wy in tegendeel veroordeelt, en uit dien hoofde ook geschuwt het doen van die geene, die zelden, en byna nooit, aenwyzen, uit welke Schryvers zy het hunne gehaelt, en door wien zy gevordert hebben. Namentlyk, gelyk zy zich aen den eenen kant schamen te zeggen, dat'er iets is het welke zy niet weten, alzo is'er aen den anderen kant een grootsheit en ydele roemzugt om te mogen schynen dat ze alles uit hun eigen voorraedt hebben gehaelt: welke indien de plaetsen hadden genoemt, daer ze 't hunne uit hadden getrokken, zoo zoude het blyken, dat'er byna niets van hun eigen werk by was. Een geleerd man echter valt het niet bezwaerlyk zulke kunstjes te ontdekken, en die houdt dan den zodanigen niet voor Schryvers, maer voor Uitschryvers en onbeschaemde letterdieven. Behalven nu dat dit geheel stryt tegen den edelmoedigen inborst van een braef en rechtaerdig geleert man, zoo is het ook een oorzaek van vele misslagen: want terwyl de eerste van dat slagh van Uitschryvers, de bronnen daer hy uit geschept heeft, verbergt voor den tweeden; de tweede voor den derden; de derde voor den vierden enz: en de een echter voor waerheidt aenneemt en ter neder stelt al het geen hy by den anderen vindt, zo gebeurt het dikwyls, dat ook deze een menigte nieuwe misvattingen daer by voegende, omdat hy onkundigh van zaken is, en lichtelyk een quaet begryp maekt van 't gene 'er van een' die even onkundigh is, niet al te duidelyk is uitgeschreven, 'er werken in de wereldt komen, die vervult zyn met groove dwaelingen: gelyk ik niet alleenlyk met het voorbeeld van onzen Dirk Pietersen hebbe aengewezen, maer ook menigmael met het grootste ongenoegen bevonden in die gene, die zich van zynen overgezetten Ripa hebben bedient: welk boek, daer 't zoo slecht is, dat wy niets diergelyks kennen; waerom wy ons ook dikwyls hebben verwondert, als wy 't zo gretig op verkopingen van boeken zagen afgaen, al veeltyts aen onze Nederlandtsche Uitschryvers gedient heeft om wat moois, en dat eene oudtheit was, zoo zy meenden, daer de menschen altyt zoo gaern van spreken en mede pronken, voor den dagh te brengen; daer de Oudtheit veeltyts nooit van zulke oudtheden hadde gedroomt. Wy zullen nu geen voorbeelden in 't byzonder bybrengen van grove misslagen, op diergelyke wyze uit den vertaelden Ripa overgenomen: dewyl het doch in 't algemeen waer is, dat het zoo gaet met die gene, die op eens anders arbeidt te veel rusten, en uit dezelve, zonder eige verzekeringe maer los overschryven 't geen hen schynt in hunnen kraem te dienen. Een gering staeltje, omdat het ook tot de Beeldenspraek behoort, moeten wy den Lezer mededeelen. Zeker Nederlandsch Schryver brengt zesderhande penningen te voorschyn, waerop de Fortuin verbeelt staet; en op alle zes, zegt hy, dat ze een *disselboom* in de eene hant heeft: hy meldt wel niet, wie van deze penningen gewagh maekt, maer wy zyn echter verzekert, dat hy 'er van gelezen heeft by Piërius Valerianus *Hierogl. Lib. XLV. cap.* 24. Dogh hy schynt niet te hebben begrepen, dat *temo*, aldaer voorkomende, in 't Latyn, (vooral by latere Schryvers) ook het *roer van een schip* betekent. 't Is waerschynlyk, dat hy 't woort *Fortuna* in den bladwyzer van Piërius gezogt hebbende, alleenlyk dat hooftstuk heeft gelezen, waerin van die penningen wort gesproken: want anders heeft Piërius, drie hooftstukken hooger, zelf gezegt wat hy door het woort *temo* daer ter plaetse verstaet. Dirk Pietersen, hoe dom anders, heeft

heeft het op die penningen echter wel gevat, als hy bladz. 131 het Italiaenſche woordt *timone*, dat zy van het Latynſche *temo* hebben behouden, vertaelt heeft door *ſcheepsroer*: hoewel zy ook die andere betekeniſſe van *diſſelboom* daer in bewaert hebben. Oudaen doet ons insgelyks klaerlyk zien in zyne Roomſche Oudheden, *bladz.* 313 of 276, dat 'er een *ſcheepsroer* op die penningen verbeelt is. Want offchoon men op eenige der zelve vindt de woorden *Fortunæ reduci*, dat is, *aen de wederkeerende Fortuin*, (Oudaen vertaelt het, *wederbrengende Fortuin;* 't welk wy niet laken, hoewel 't woort *redux* by goede Latynſche Schryvers in die betekeniſſe zeer zelden wort gevonden) zoo moet men echter geen *diſſelboom*, en daerdoor een *wagen*, verſtaen, alsof de Fortuin (dat is, de Keizer, tot wiens eere zo een penning was geſlagen, en met wien de Romeinen of aenmerkten, of zich door vleiery lieten voorſtaen dat hun geluk was wedergekeert) juiſt met een wagen was wedergekomen, en niet met een ſchip. De Roomſche heerſchappy was toen te verre uitgeſtrekt, dan dat men om 's Keizers wederkomſt van een landtreis in Italien of de nabuurige Provincien, een penningh zoude laten ſlaen; dat waere belachlyk geweeſt: maer dat geſchiede om eenigen verren tocht over zee; waerom men ook op een penning van Veſpaſiaen, voorkomende in Oudaens Roomſche Oudheden, *bladzyde* 315 of 278, deze Fortuin ziet ſtaen met de handt geſlagen aen een ſcheepsſteven. Ook is het mis, dat die zelve Schryver, wiens naem wy uit beſcheidenheit verzwygen, op een penningh van Domitiaen *Fortuna Augusti*, uitlegt, *de Fortuin van Auguſtus.* Onze Nederlanders kennen by den naem van Auguſtus genen anderen Vorſt als dien, welke op Julius Cezar in de Roomſche Heerſchappy is gevolgt: maer de Latynen hebben dien eernaem, die eigentlyk betekent de *Heerlyke*, naderhant ook gegeven aen alle andere Keizers, en aldus moeten die woorden vertaelt worden met Oudaen, *'s Keizers geluk*: opdat niemant meene, dat Domitianus een penning heeft laten ſlaen ter eere van Auguſtus, Cezars opvolger. Ondertuſſchen, wat die eerſtgemelde penningen aengaet, zoo men op het getuigenis van dezen Schryver geruſt wilde zyn, en het zelve voor waerheit aennemen, en de een dit overſchreef van den anderen, zoo zoude men dus doende beginnen te gelooven, dat 'er in de oudtheit eenige penningen meer geweeſt zyn, dan ooit inderdaet is waer geweeſt, en dat de Fortuin daerop ook is gezien geworden met een diſſelboom; 't geen wy getoont hebben zoo niet te zyn. Die Schryver hadde behooren te denken, dat de Latynen en Grieken, voornamentlyk de Dichters, dikwyls van de ſchepen ſpreken met de zelve woorden als van de wagens en paerden. Zoo noemt Varro (1) de ſtuurluiden *equiſones*, dat is, *paerdebereyders* of *pikeurs*: Ovidius (2) en andere heeten hen *aurigæ*, dat is, *voerluiden;* en Homerus (3) geeft de ſchepen den naem van ἁλὸς ἵπποι, dat is, *zeepaerden*: gelyk ons dit alles wordt geleert door den wakkeren Freinshemius in zyne Aenmerkingen over Florus (4): waerby men kan voegen de Aentekeningen van Burchardus Knippingius over 't 185ſte vers van het tweede boek der Herſcheppingen van Ovidius, alwaer die dichter het *roer* van een ſchip noemt met den naem van *toom*: en indien iemant verder bericht dezen aengaende mogt begeeren, die zie ook de Schryvers na, die aldaer door den genoemden Knipping worden bygebragt. Dit dan zoo zynde, vermanen wy allen den zulken, die hunne ſchriften met oudheden trachten op te ſieren, dat ze eerſt leeren oude Schryvers zelve behandelen, en dan van

(1) In Marcipore.
(2) Triſt. Lib. I. El. 3. v. 117.
(3) Odyſſ. δ. v. 708.
(4) Lib. II. cap. 2. §. 35.

oudheden fpreken, en die met goede bewyzen fterken: dan zullen ze lof behalen, en onze Nederlanders dienft doen. Vraegt my iemant, of ik de man ben, die dat hebbe verricht? ik antwoorde daerop, dat ik het hebbe trachten te doen, en altoos nooit iets voor eenige oudtheit hebbe zoeken te verkoopen, van welks deugtfaemheit ik niet genoegfaem was verzekert, en klaere blyken hadde mede te deelen; gevende voorts den behoorlyken lof aen die geene, uit wiens fchriften ik het myne hadde getrokken; hebbende zelden, en nooit in zaken van gewicht (voor zoo verre ik weet) verzuimt den naem te melden van die geene, van wiens naerftigheit ik voordeel hebbe gehadt. Onder die genen die ik gebruikt hebbe, is my niemant van meer nut geweeft dan die brave en recht geleerde Piërius Valerianus: welke man gelyk te groot is dan dat ik hem na waerde kan pryzen, alzo moet ik ook dit van hem zeggen, dat het my dikwyls heeft gemoeit, als ik bevondt, dat hy onzen grooten Erasmus, een man, wiens uitmuntentheit vele van onze Nederlanders zelfs niet te recht kennen, en die te minder geroemt wort, omdat hy van zyn eige zaken geen ophef maekt (wel voorgedaen is anders half verkogt) maer overal de eenvoudigheit en nedrigheit bemint; zich leggende alleen op zaken, en geen ydele woorden zonder kracht, en te gelyk toonende, dat 'er weinige hebben geweten het gene hem onbekent was; dat hy zeg ik, dezen Erasmus dikwyls van woort tot woort heeft uitgefchreven, zonder zynen naem eens te melden; hoewel hy op eenige weinige plaetfen met lof van hem gewaegt. Ik hebbe my verplicht geacht dat eeuwige fieraet van Rotterdam, ja van ons gehele Vaderlant, hier eenigfins weder te geven, het geen hem t'onrecht was ontnomen: hoewel ik gaern wil bekennen, dat Piërius, gelyk ik reets heb gezegt, een waerlyk geleert man is geweeft, wiens roem even groot zoude geweeft zyn, al hadde hy overal getrouwelyk gemeldt, waer Erasmus hem was te pas gekomen. Het werk van dezen Rotterdammer, daer wy hier voornamentlyk op doelen, is dat van de Oude Spreekwoorden: een Werk, waerin alleszins doorftralen 's Mans groote belezenheit en doordringend oordeel, dogh by veelen niet op zyn rechten prys gefchat, omdat ze het gebruik en de waerde daer van niet kennen.

Nu is 'er nogh alleenlyk overigh, dat wy reden geven, waerom het Werk nu in Drie Deelen zal worden in 't licht gebragt, daer 't eerft in twee was begrepen. Onze Aenmerkingen, om reden hier boven gemelt, nootzaeklyk zeer hebbende moeten aengroeien boven 't geen wy eerft hadden gefchreven, bevonden wy, dat, dewyl zoo wel groote als kleine Exemplaren van dit Werk gedrukt worden op fchryfpapier, indien wy alle de byzondere Zinnebeelden, die op de order van 't A B C waren gefchikt voor 't eerfte Deel, daer in bragten, 't zelve al te dik, voornamentlyk in 't groot papier, zoude worden, en 'er geene bequaeme evenmatigheit blyven tusfchen het eerfte en tweede ftuk, dat maer een weinigh meer dan half zoo dik zoude wezen. Vorder hebbende aengemerkt, dat het met de ftoffe van het laetfte ftuk zoo is gelegen, dat ze als op zich zelve beftaet, en ten minften in een geheel andere order is gefchikt als in 't eerfte deel; zynde deze Zinnebeelden niet op den rang van 't A B C gebragt, maer in byzondere afdeilingen van zaken onderfcheiden; en dat daerom niet anders dan zeer wanvoeglyk een gedeelte van de Zinnebeelden van 't eerfte Deel voor het zelve zoude kunnen worden geplaetft, zoo zyn wy te rade geworden om het eerfte ftuk, waerover de Aenmerkingen meeft waren uitgedydt,

dydt, alzoo wy in het laetſte den Lezer veeltyts hebben kunnen wyzen na 't gene reets over 't eerſte was gezegt, in twee Deelen te ſcheiden, en wel zodanig, dat ze beide genoegzaem van dezelve dikte zullen zyn, en in grootte ook byna niets verſchillen van het derde: Welk overlegh wy geenſins twyfelen of zal den intekenaren zeer wel bevallen. De ſtoffe van het derde Deel zal voornamentlyk beſtaen in deze Zinnebeelden: *de Hooftſtoffen, de deelen des Aerdryks, de Wereltſtreken, de Winden, de vier Eeuwen, de Zonneſtanden, de Jaergetyden, de Maenden des Jaers, de Uuren van den dagh en nacht, verſcheide koetſen of wagens der Goden, de Zanggodinnen, verſcheide Nimfen, Rievieren, Monſters, verſcheide ſoorten van 's menſchen Leven, Trappen des ouderdoms, verſcheide Geſteltheden in den menſch, de vyf Zinnen, verſcheide ſoorten van Liefde en andere hartstochten, de allervoornaemſte Kunſten en Wetenſchappen, veelerhande Fortuinen, verſcheide beelden der Dapperheit, Gerechtigheit en Eendracht, verſcheide Regeeringen, Wetten, goede en quade Geruchten*, en wat diergelyke meer zyn: en eindelyk achter het zelve een naeuwkeurigh Regiſter van zaken, in 't geheele werk voorkomende.

Dit hadden wy den Lezer te berichten: welken, indien wy door onzen arbeid eenig voordeel of vermaek hebben kunnen toebrengen, zoo zullen wy ons oogmerk volkomentlyk bereikt hebben. Vaer wel

COPIE.

PRIVILEGIE.

DE STATEN VAN HOLLAND ENDE WESTVRIESLAND. Doen te weten. Alzoo Ons vertoont is by *Reinier Boitet*, Boekdrukker en Boekverkooper, mitsgaders ingeboore Burger in de Stad Delft, hoe dat hy Supplt. zedert eenigen tyd bezig was geweest met het drukken van zeker Boek, genaemt *Het Groot Natuur- en Zedekundig Werelttoneel van aloude Egiptische, Griekſche en Romeinſche Zinnebeelden of Beeldenſpraek; vervattende een geleerde en leerzame Beſchryving van alle Deugden, Ondeugden, Genegentheden, Bedryven, Hartstogten, Kunſten, Leeringen en Zinlykheden; mitsgaders van de Hooftſtoffen, Hemellichten, Lantſchappen, Rivieren en zeer veele andere zaken; op nieu door een ervaren Tael- en Outheitkundigen uit de oorſpronklyke Schriften van Cezar Ripa, Zarattino Kaſtellini, Pièrius Valerianus, Horus Apollo en andere doorluchtige Vernuften getrokken, en in eene Alphabetiſche Orde gebragt. Alles door Hubert Korneliszoon Poot, voor zoo veel hem mogelyk was, in klaer Nederduitſch geſtelt, en door den gedachten Outheitkenner met Aenmerkingen en Ophelderingen verrykt. In drie deelen in Folio. Met 500 kopere Kunſtplaten verſiert.* Maer dewyl hy Suppliant zeer veel geld en moeite aen dit werk te koſte gelegt hadde, en voornemens was in 't kort een gedeelte daer van uit te geven: dog bedugt was, dat eenige baetzoekende menſchen mogten ondernemen het voorſz Boek onder een andere naem of titel, met of zonder platen, in andere formaten of taelen, in 't geheel of ten deele, hier te lande naer te drukken, te doen nadrukken, verhandelen en verkoopen tot zeer groote ſchade van hem Supplt. zoo keerde hy zig in alle onderdanigheit tot Ons, zeer ootmoedig verzoekende, dat Wy hem Supplt. goedgunſtelyk geliefden te verleenen Brieven van Octroi, om geduerende den tyd van vyftien eerſtkomende jaren het voorn. Werk hier te Lande alleen te mogen drukken, doen drukken, verhandelen of verkoopen, in zodanige talen of formaten, met en zonder platen, als hy Supplt. zoude komen goed te vinden. SOO IS'T, dat Wy de zaeke en 't verzoek voorſz overgemerkt hebbende, ende genegen wezende ter bede van den Supplt. uit onze regte wetenſchap, ſouveraine magt ende authoriteit, den zelven Suppliant geconſenteert, geaccordeert ende geoctroyeert hebben; conſenteren, accorderen ende octroyeren hem mits dezen, dat hy geduerende den tyd van vyftien eerſt achtereenvolgende jaren, het voorſz Boek in diervoegen als zulks by den Suppliant is verzogt en hier voren uitgedrukt ſtaet, binnen den voorſz onzen Lande alleen zal mogen drukken, doen drukken, uitgeven ende verkopen: verbiedende daerom allen ende een ygelyken het zelve Boek in 't geheel of ten deele te drukken, naer te drukken, te doen naerdrukken, te verhandelen of te verkoopen, ofte elders naergedrukt binnen den zelven onzen Lande te brengen, uit te geven ofte te verhandelen ende te verkopen, op verbeurte van alle de naergedrukte, ingebragte, verhandelde ofte verkogte Exemplaren, ende een boete van drie duiſent guldens daerenboven te verbeuren; te appliceren een derdepart voor den Officier die de calange doen zal, een derdepart voor den Armen der plaetſe daer het caſus voorvallen zal, ende het reſterende derdepart voor den Suppliant. Ende dit telkens zoo menigmael als dezelve zullen werden agterhaelt: Alles in dien verſtande, dat Wy den Suppliant met dezen onzen Octroye alleen willende gratificeren tot verhoedinge van zyne ſchade door het nadrukken van het voorſz Boek, daerdoor in geenen deele verſtaen den inhouden van dien te authoriſeren, ofte te advoueren; veel min het zelve onder onze protectie ende beſcherminge eenig meerder credit, aenzien ofte reputatie te geven: nemaer den Suppliant, in cas daerinne iets onbehoorlyks zoude influëren, alle het zelve tot zynen laſte zal gehouden wezen te verantwoorden: tot dien einde wel expreſſelyk begeerende, dat by aldien hy dezen onzen Octroye voor het zelve Boek zal willen ſtellen, daervan geen geabbrevieerde ofte gecontraheerde mentie zal mogen maken, nemaer gehouden wezen het zelve Octroy in 't geheel ende zonder eenige omiſſie daer voor te drukken ofte te doen drukken, ende dat hy gehouden zal zyn een Exemplaer van het voorſz Boek, gebonden ende wel geconditioneert te brengen in de Bibliotheek van onze Univerſiteit tot Leiden, ende daer van behoorlyk te doen blyken. Alles op pœne van het effect van dien te verliezen; ende ten einde den Suppliant dezen onzen Conſente ende Octroye moge genieten als naer behooren, laſten wy allen ende een ygelyken die 't aengaen mag, dat zy den Suppliant van den inhoude van dezen doen laten ende gedoogen ruſtelyk, vredelyk ende volkomentlyk genieten ende gebruiken, ceſſerende alle belet ter contrarie. Gedaen in den Hage, onder onzen grooten Zegele hier aen doen hangen, op den elfden September in 't jaer onzes Heeren ende Zaligmakers zeventienhondert zes en twintig. vt. IS. v. HOORNBEEK.

Ter Ordonnantie van de Staten.

WILLEM BUYS.

A D

HUBERTUM POTIUM,

POETAM INGENIOSISSIMUM

C Æ S A R I S à R I P A

A L I O R U M Q U E

HIEROGLYPHICA

Idiomate Belgico Stylo elegantiori

E D E N T E M.

Andite nunc Helicona, Deae, depromite gazas!
Quas de Caſtalio fonte miniſtrat equus.
HUBERTI cultam, quamvis ſit ruſtica, Muſam
Laudavit miris terra Batava modis.
Illius & numeros dudum Delphenſia tempe,
Nobilibusque viris Haga ſuperba ſtupet.
At major jam ſurgit honos, ubi numine dextro,
Caeſareas acri mente recluſit opes.
Ducit Apollineas ab Apolline ſaepe figuras,
Carmine Pïerio Pïeriumque canit.
Cernere dat coram, genuit quas aurea quondam
Virtutes aetas, ferrea quasque parit.
Hic probitas, hic cana fides in imagine ſplendet:
Et ſcelus adverſa proelia fronte gerit.
Atra venenatis miſcent aconita colubris
Livor, & ultrices, Eumenidumque chorus.
Conſcia mens recti, pietas ut & ardor honeſti
Fundit Amalthaeas officioſus opes.
Illinc Suada movet vocis dulcedine pectus,
Inde triumphali ſede Poëſis ovat.
Priſca licet multis ſapientia ſordeat, artes
Ingenuas almo gignit alitque ſinu.
Cetera quid referam? ſtudium complectitur omne
Pagina, quod fugiens lux, oriensque, videt.
Sublimi feriat nunc ſidera vertice, qui ſic
Demeruit Batavos, tempus in omne, ſuos.
Cumque aliis paucis, quos ſecla tulere, poëtis,
Illius in noſtro ſtet lyra clara polo.

JOANNES VAN DAM.

OP HET
GROOT NATUUR- EN ZEDEKUNDIG
WERELTTONEEL
VAN ALOUDE EGIPTISCHE GRIEKSCHE EN ROMEINSCHE
ZINNEBEELDEN,

Op nieu uit CESAR RIPA *en andere Schryvers verzamelt.*

BEminners van verheven' dingen,
ô Dichters, die in ſchildery,
ô Schilders, die in Poëzy,
't Vernuft voedt met beſpiegelingen;
En gy, die Teikenkunſt hanteert,
Of beelden uithouwt en bootſeert,
En poogt naar d' eigenſchap te ſieren:
ô Helden, door Godts vuur geblaakt,
Die op uw doeken en papieren
't Verſtant, de zinnen, beelden maakt;
En die door hulſel, tooi, en teken,
De aloude Beeldeſpraak doet ſpreken:

Of gy, die door verhevenheit
Van geeſt, vol kunſt- en taalſieraden,
Gedoſt in koor- of ſchoolgewaden,
't Vernuft by 't oor gevangen leidt;
Een yders aandacht weet te kneden
In al de vormen van uw reden,
En deugt en ondeugt, luſt en min
En drift en hertstocht, hoe verwildert,
Met woordenverven, ryk van zin,
Naar 't leven ſchetſt en kunſtigh ſchildert;
Terwyl een ſtraal van Wysheit ſpeelt
In 't brein, en zulke kinders teelt.

De Drukkunſt, om uw geeſt te nopen,
Schuift hier, van Yver onderſteunt,
Terwyl zy op de boekſtaaf leunt,
De kunſttoneelgordynen open;
En zet, veel grootſcher dan ze plag,
Voor u een waerelt in den dagh

En

Van zinbeduidende tafreelen,
En heldre ſpiegels voor 't vernuft:
Van beelden, die de zinnen ſtreelen,
En, waar ſomtyts de aloutheit ſuft,
Vertoonen, wat men moght ontleenen
Uit oude munt en marmorſteenen.

Hier pronkt de Deugt met eerſieraat
En hare dochters als godesſen.
De Zedekunſt met al heur lesſen
Staat uitgebeelt in rein gewaat.
De kunſten pralen als vorſtinnen;
Hertstochten, luſten, driften, zinnen,
Getyden, maanden, dagh en uur;
De landen, ſteden, zee, rivieren,
Hooftſtoffen, werken der natuur,
Chimeren, Hydraas, Monſterdieren,
En alles waar de kunſt op ſpeelt
Staat hier naar d' eigenſchap verbeelt.

De Wysheit der Egiptenaren,
Die Hartogh Mozes onderwees,
Toen 't licht uit donkre raatſels rees
En beeldeſpraak der offeraren;
En toen het groot Natuurgewrocht
In 't kerkgebaar werdt onderzocht:
Die Wysheit, die de groote zonen
Van 't wys Athenen, hoog van draf,
Pythagorasſen en Solonen,
En Platoos nutte lesſen gaf,
En heur geheim heeft voorgeſchreven;
Zit hier als op den troon verheven.

De Fabelkennis, ryk van ſtof,
Die Rome eerbiedigh plag te groeten,
Legt heur ſieraden voor haar voeten.
Geleertheit houdt hier open hof,
En diſcht en ſchaft voor grage monden
Al wat 'er edel wordt gevonden,
En opgeſpoort door naarſtigheit.
De Dichtkunſt ſtrooit een mei van bloemen
Wier lettergeur zich lieflyk ſpreit;
En, om het tevens al te noemen,
Men vindt er Menfis, Rome, Atheen,
Een waerelt in een boek by een.

* * * * *

Maar

Maar wie zal nu den roem trompetten
Van Ripa, wiens verheven geest
Dit werk schoeide op zoo hoog een leest?
Wie durft zyn eer en glory zetten
Op eene Nederduitsche snaar,
Een zangstof voor myn Lier te zwaar?
Itaalje, als een Vorstin gezeten,
Gesiert met torenkroon en staf,
Kwyte eeuwigh het verplicht geweten,
En stichte een eerzuil op zyn graf,
Met glorirytelen en namen
Die 't Ridderlyk vernuft betamen.

Maar, vraagt ge, o Taal- en Lantgenoot,
Wien men den lauwer heb te wyen
Voor deze letterlekkernyen?
Men sier den braven Dichter Poot,
Die 't werk in 't nieu gewaat kan tooien
Bevrydt van hartgeperste plooien,
En grootsch verheerlykt met zyn dicht.
Doch spaar voor dien geleerden Schryver,
Die zynen naam verbergt voor 't licht
Ook lauren uit een dankbren yver;
En sier zyn kruin, zoo dra de Faam
De onsterflykheit geeft aan zyn' naam.

ARNOLD HOOGVLIET.

OP

OP HET GROOT NATUUR- EN ZEDEKUNDIG WERELTTONEEL DER UITGELEZEN ZINNEBEELDEN OF BEELDENSPRAEK;

VAN

CESAR RIPA, ZARATINO KASTELLINI, PIËRIUS VALERIANUS &c.

POëten, lang belust op schoone Zinnebeelden,
Als waert gy aen den Nyl met Beeldespraek gevoet,
Dit beeltryk Kunsttoneel vertoont u overvloet
Van zaekverbeeldingen, die d' ouden mededeelden.
Indien uw Poëzy de neigende ooren streelden,
En het gereinigt hart, van Christus maegdestoet;
Eer gy 't Natuurelyke, en Zedelyke zoet
Uit dezen bloemhof zoogt, en in dit loofwerk speelden.
Wie zal uw' zanglust niet in ruimer Dichters velt!
Verrukken door u lier? nu 't cierlyk dichtloof zwelt,
En dit verbloemde werk Natuur en Kunst leert paeren.
Volgt dan de vonden vry van Ripaes ryken geest,
Nu gy het taelcieraet van Poot in 't Neêrduitsch leest,
En 't heerlyk Raetzelwerk uit d' outheit ziet verklaeren.

P. SCHIM.

OP HET
GROOT NATUUR- EN ZEDEKUNDIG
WERELTTONEEL
VAN AELOUDE EGIPTISCHE, GRIEKSCHE EN ROMEINSCHE
ZINNEBEELDEN;
VAN
CEZAR RIPA, ZARATINO KASTELLINI,
PIËRIVS VALERIANVS &c.

E Wysheit der aloude Egiptenaren
  Was opgepronkt met een' verbloemden ſtyl,
En net verbeelt in teek'nen op pilaren
  Aen d' oevers van den grysgelokten Nyl.
Heur ſchranderheit zat ſchuil in 't loof der beelden:
  Heur ſpraek was groots; haer merken waren ſtom;
En, wie den zin verſtont waer op ze ſpeelden
  Had toegang in haer heilig heiligdom.
Wie zou 't geheim van hare kunſt doorgronden,
  Dat met een floers van raetslen was bedekt,
En in een wolk van ſchaduwen gewonden,
  Waerdoor 't verſtant geſpitſt wert en gewekt!
Nu bootſte zy eens allerhande dieren,
  Dan maelde zy verſcheide menſche-leên,
En menſchen, en graveerde 's hemels vieren
  En 't kruit des velts op een gewyden ſteen.
Zaegt ge oit een kint, een man met gryze hairen,
  Een waterpaert, een valk, en krokodil
Byeen gevoegt op Memfis kerkpilaren,
  En vraegt ge wat dit zinbeelt zeggen wil?
Niet anders dan: o Menſch, die wort geboren,
  En ſterft, Godt haet een onbeſchaemt geſlacht.
Wie oit de zon en zilvre maen zag gloren
  Zag d' eeuwigheit geſchildert in haer kracht.
Een zwaluw in het neſt met hare jonge,
  Schetſte af een man die aen zyn jeugdig krooſt
't Gelyke deel by erfnis, onbedwongen,
  Beſpreekt en maekt tot onderſtant en trooſt.
De luchtdauw was een kenmerk der geleertheit.
  De Menſchetong een zinneprint der ſpraek.
De quakkel een vertooning der verkeertheit.
  De gier van een verheve en edle zaek.
De leeuw gaf moet en dapperheit te kennen.
  Gehoorzaemheit wiert van een hont verbeelt.

Daer

Daer d' arent met zyn ſnelgewiekte pennen
Op 't fyn verſtant der vlugge wysheit ſpeelt.
Der Scyten Vorſt, die 't oorlog wou verkonden,
Heeft, aen den Prins Darius, ploeg en muis,
Een werppyl, vorſch, en vogel toegezonden,
Trompetters van 't aenſtaende krygsgedruis.
Wat hael ik op van duizent ſchrandre ſpreuken
Geſmeet in 't brein van 't uitgeleert vernuft,
En leſſen door geen eeuw of tyt te kreuken;
Om 't volk, dat in doorluchte zaken ſuft,
In 't voorportael der waerheit te verblinden
Met beeldenſpraek en raetzels ryk van zin.
Wie zou dees ſpil der wetenſchap ontwinden
En wie ging 't koor der Merkgeleerden in?
De Prieſterſchap bewaerde deze tekenen
By nacht en dag met ongemene vlyt,
En iemant mogt het voor een' zegen rekenen,
Die luttel kunſt naer veel verloop van tyt
Wiert toegedient. Wat had de Griekſche wysheit,
Aenzienlyk om heur ſtatig aengezicht,
Haer ryp vernuft en recht eerwaerde grysheit,
Al werk, eer zy een vonkje van dat licht
Der kunſt beſchoude in hare kerkvertrekken!
Wat is ze vaek verzonden hier en daer
Eer ze uit de ſchors de waerheit konde ontdekken
En 't oor kreeg der beſnede Prieſterſchaer!
Wie durft verwaent en dwaes dees ſchrandre vonden
Dit loofwerk met veel vlyt en geeſt bedacht,
Omdat zyn geeſt 't ſieraet niet kan doorgronden,
Verwyzen in een' eeuwig donkren nacht?
De Zienders Godts de heilige Profeten
Verſierden zelf met beeldenſpraek Godts blaên.
De wysheit Godts, van niemant af te meten,
Scheen mede om dees verniſte tael begaen:
Zy zent ons ſchool by mieren, duiven, slangen,
En ſcherpt ons in voorzichtigheit en vlyt,
En laet alſins een heilig loofwerk hangen
Van letteren Godts vredekerk gewyt.
Wie kan 't geheim der tilbre tente ontleden,
Des tempels, en 't voorbeeldig kerkſieraet,
Gebakert in een zwarm van plechtigheden
Ten zy hy zich op Paulus brief verlaet!
Men zag een ſtoet van reine prieſters zwieren;
Een ganſchen oogſt van wierook rein en friſch,
Een duivevlucht, een drift met offerdieren
Aenbrengen op Godts zuivren offerdiſch:
Al merken en voorbeelden, die de dagen
Afſchaduwden van 't nieuwe heilverbont,
Die enkel op den waren Kriſtus zagen
En zyne kerk op 's Heilants bloet gegront.
En wilt gy 't beelt van 't eeuwig Opperwezen,
Vol majeſteit, vol luiſter, glans en vuur
Beſchouwen, van zyn kracht en wysheit lezen?
* * * * * *

Door-

Doorloop het boek der kunſtige Natuur;
Daer hoort gy hoe de ſtomme heemlen ſpreken
Van d' oppermacht waer mê heur meeſter praelt,
En hoe 't geſtarnt met fyne goude ſtreken
Zyn godtlykheit in blinkent beeltwerk maelt.
Daer ziet gy in de planten, kruiden, bomen,
Waer in hy werkt en met zyn' adem vloeit,
Een heldre vliet van zyn vermogen ſtromen.
De menſch, vooral, in wien de rede gloeit,
Is met een ſtrael van 't eeuwig licht beſchenen,
Pronkt met een trek van 't ongeſchapen ſchoon,
Ziet door een miſt van duiſterheden henen,
En zet het beelt der Godtheit klaer ten toon
In zyne ziel, door 's Heren Geeſt geheiligt,
Die zich in Godt en zyn natuur vermeit,
Zyn wil omhelſt, voor 't ſterven is beveiligt;
En erfgenaem van zyne heerlykheit.
Maer wat gebou, tot in den top voltogen,
Met kunſt en pracht van beeltwerk, groots en eêl
Bemaelt, ryſt daer zo glansryk voor myne ogen?
Het is een groot en geeſtig Kunſttoneel,
Alwaer een reex van driften en bedryven,
Van leringen en kunſten, zinlykheen,
En alles 't geen de wetenſchap helpt ſtyven
Vrymoedig komt op hoge brozen treên.
Toneel waerop de Deugt, met goê manieren,
In 't wit gekleet, met gloeient gout gekroont,
Gezeten inde lommer der laurieren,
Haer hemelrol met majeſteit vertoont.
Waer d' Ondeugt, met afſchuwelyke trekken,
Melaets en mank, met ſlangen in het hair,
Heur wangedrag en misſtal koomt ontdekken,
En indringt by de godtgewyde ſchaer.
Dit weits Toneel, zoo heerlyk en verheven,
Met byſieraên behangen en verrykt,
Haelt uit den ſchat der outheit ziel en leven.
Voorts heeft myn Poot, wiens kruin met lauwren prykt,
Het allesſins beſchaefder tael doen ſpreken,
En met zyn ſtyl, zoo eêl en rein vereert,
Het hier en daer met dichtſieraet beſteken,
Al bloemen in zyn harſſens geſchakeert.
Koomt Schilders, koomt doorluchte Kunſtenaren,
Kroont Ripaes werk met palmen, 't is het waert;
Verſiert hen vry die dees gewyde blaren
Verſierden, hebt gy noch wat loof geſpaert!
En helpt hun geeſt, te fyn om net te treffen,
Met ſtaſy aen den hogen hemel heffen.

HENDRIK SCHIM.

NAMEN

NAMEN der HEEREN

Voor zoo veele die ons opgegeven zyn, en welke dit Werk met hunne Intekening hebben gelieven te begunstigen.

*NB. De Namen waer voor een * staet, zyn groot papiere Exemplaren.*

Cornelis, Baron van Aylva, enz. enz.
Capitein Pieter Adriaensz.
David Anbeck, Davidszoon.
- - - van Aken.
* Christiaen Bonneval.
* Mr. Reyer vander Burch, Raed en Schepen, mitsgaders Boekhouder van de Oostindische Compagnie te Delft. enz.
* Mr. Jan vander Burch.
* Mr. Guiljelmus van Bleiswyk, Capitein van de Burgerye der Stad Delft. enz.
* Hendrik Bosch. 3 *gr.* 12 *kl. Exempl.*
* Wed. Boucquet.
* Jan Buys Egbertszoon.
* George Bruin.
* Mr. Johan van Buitenhem, Raed en Burgemeester der Stad Vlissinge, mitsgaders Bewinthebber van de Oostind. Comp. ter Kamer van Zeeland.
* Jan Blomhert.
Jan vanden Bosch.
Leendert Bakker. 4 *Exempl.*
Cornelis du Bois.
Jan Bekker.
Wed. Nicolaes Bos. 4 *Exempl.*
Cornelis vanden Bogaerde, Pred. te Hoorn
Willem Baert.
Gysbert Burgmans. 3 *Exempl.*
- - - - Böll.
Dionisius Boots.
Markus Bavelaer.
Hendrik Blank.
Abrahamus Ludovicus Blankenburg, Predikant te Midly.
Gysbert Beut, Boekhouder van de Westindische Comp. ter Kamere van de Maze.
Mr. Gerard van Berkel, Boekhouder van de Finantie. enz.
Jacob Broedelet.
Theodorus Brouwer, Prooft, Raed en Oudburgemeester te Enkhuizen.
Nicolaes Bazyn.
Joan van Braem. 2 *Exempl.*
Fredrik Boucquet.
Jan Daniel Beman. 2 *Exempl.*
Leonard Beels, Pred. te Amsterdam.
* Pieter Coel,
* Melchior Leonard Charlois.
* Joan Couck.
Mr. Jurianus vander Cost.
Carolus Cloek, Pred. te Berlikom.
Melchior Leonard Charlois.
Ds. Hubertus Gerardus Chasfé.
Bartholomeus Cam vander Zwaen.
Jan Colonius.
Jacob de Cluver.
Mr. Jan Hudde Dedel.
Jacob Duin.
Johan van Duren. 2 *Exempl.*
Andries Dykhuizen. 3 *Exempl.*
Hendrik van Damme.
Joan van Doesburg.
Dirk vander Dussen.
Albert Brandt, Secretaris.
Hermanus Daeldorp, Priester te Slooten.
Ewout van Dieshoek.
* Johan van Enst.
* Willem Elzevier.
* Hendrik van Eyl. 1 *gr.* 6. *kl. Exempl.*
Jacobus vanden Ende.
Isaak Enschedé.
Michiel Elgersma.
* Albert Fabritius.
Cornelius de Feiffer, A. L. M. & Philos. Doctor en Pred. te Schipluide.
* Anthony Grill.
* Frans Greenwood, Commys van 't Ed. Mog. Col. ter Admiraliteit te Dordregt.
Johan Wilhem de Groulart, Heer van Surester, oud President van s' Hertogenbos.
Mr. Abraham van Gerwen, Burgermeester der Stad Leiden. enz.
Cornelis de Graed.
Jacob Gillis.
* Pieter de Hont. 2 *gr.* en 2 *kl. Exempl.*
* Jacob van Hardenbroek, Commendant op Louvestein.
Wilhelmus Hogerwaert, Pred. op Batavia.
Hubertus Hoevenaer, Pred. te Pynaker.
Willem Heggers. 2 *Exempl.*
Hendrik van Hoekke.
Benjamin van Hees. Pred. te Burgt.
Mr. Johan van Hoornbeek.
Cornelis Hoorns.
Daniel Hoorns.
Gerrit de Haen.
Abraham Hazeu.
Johannes 't Hooft.
Anthony de Huibert, Heer van Kruiningen, Bailliu en Dykgraef van Muiden, Weesp enz. enz. enz.
Johan Hulscher. Pred. enz.
Ernestus Hagen, Makelaer in den Haeg.
Abraham Heems.
Daniel Hovens.
Hendrik Hovens.
Willem Hugaerts.
Pieter Henkel.
Jan Hogeboom.
Jan Jansz Hand.
Constantyn van Hoorn, Burgemeester en Raed der stad Vlissinge, enz.
Bartholomeus van Halen.
Willem Jnnis.
Joost de Jong.
Jacob Jetsmeers.

* Abraham Keiser, Veertig Raed, mitsgaders Kapt. van de Burgery der stad Delft.
* Mr. Gaspar Rudolf van Kinschot, Baillu en Dykgraef der Stad en Lande van Oudewater, mitsgaders Kapitein vande Burgery der stad Delft.
* Mr. Lodewyk Knotter.
* Jean Knobbe.
Jan vander Kloot.
Wynant Kruiskerk.
Jacob Keizer.
N. K.
Antoni Kensler.
Dirk Ketelaer.
* Hendrik Leopold.
* Theodorus Leeu, Heer van Abcoude.
* David Leeu, van Lennep.
* Balthazar Lakeman. 2 *gr.* 5 *kl. Exempl.*
* Filip Lozel. 1 *gr.* 2 *kl. Exempl.*
Johannes Loopwyk.
Samuel Luchtmans.
Joh. Arnold Langerak.
Gerard Onder de Linden. 2 *Exempl.*
Pieter Langsdyk.
Jacob Ledeboer.
Matthys van Lee.
* Jan Middelman, Secrets. te Maesland.
* Jan Messchaert.
* Trip de Marez, Heer vande Koppel.
* Abraham Moubach.
* Ephar Mangelaer.
Gerard van Midlum, Pred. in s'Hertogenbos
Jacob Mackaey.
Willem Mooiweer.
Jan de Meyr.
Govert van Mater.
Rombout Mindels.
* Dirk van Nooye.
W. Nobeling, Fiscael, enz. enz.
Karel Niemael.
Gerard Nahuis, Kanunnik van 't Kapittel van Oud Munster te Utrecht.
N.N. N.N. N.N. N.N.
Mattheus Noltus.
A. N.
G. Opten Noorth, Momber des Furstendoms Gelre en Graefschaps Zutphen.
* Johannis Oosterwyk. 1 *gr.* 2 *kl. Exempl.*
* Jan Oudaen.
Adrianus van Overveld.
Josua Ottens.
J. H. C. van Oostbroek.
Fredrik Ottens. 3 *Exempl.*
* Pieter Pels, Andriesz.
Hendrik Post.
Ernest de la Porte.
Gysbert van Paddenburg.
Jacobus Peregrinus, Pred. in s'Hage.
Vrouwe Cecilia Charlotte Paauw, Wed. Bouricius.
Folkert Jansz vander Plaets.
Andries Perés.
Capitein Simon Pilletier.
Gillis de Paaynaer. 3 *Exempl.*
Cornelis vande Putte, Bewinthebber van de Westindische Comp. in Zeeland.
A. Quevellerius.
* Valerius Rover.
* Mr. Joan Carel de Roo.
* De Wed. Rubert. 1 *gr.* 2 *kl. Exempl.*
* Dirk Rank. 2 *gr.* 3 *kl. Exempl.*
Adriaen Rotteveel.
Gysbert van Rooye.
Jan van Rhyn.
Charles du Rietx.
Leendert Pietersz van Ruiven.
Den Hoog Ed. Heere G. A. van Rhede.
Pieter Rutgers.
Ds. Tiberius Reitsma.
Ds. Paulus van Ravestein.
Juriaen Rooswinkel.
* Johan van Steelant.
* Simon van Steelant.
* Albertus Seba.
Dirk Schey.
Pieter Schim.
Hendrik Schim.
Jacob Schim.
Adriaen Slegt.
Samuel Schoonwald.
Jacob Specx.
Frans vander Schaf.
Jan Spillebout.
Gabriël Scholten.
Pieter Straet.
T. S. Sywarda.
* Nicolaes Topyn.
J. T.
Vincent Taerlink.
Josias Tielrooy.
* Daniel Vollevens, Secretaris te Maessluis.
* Paulus van Voorst.
* Hermanus Uitwerf. 2 *gr.* 4 *kl. Exempl.*
* Jacob Vollenhove.
* - - - Agent Vos.
Johan du Vivie.
Balthus Philippus du Vignon, Secretaris te Schipluy.
Salomon Vlaardingerwoud.
Petrus Vergeust.
Abraham Verduin.
Hendrik Verwey.
Vincent vander Vinne.
Jacob Verheide.
Jacob van Veen.
Arent van Veen.
Gideon de Voogt.
* Juffr. Maria Elizabeth de Wael, Vrouwe van Ankeveen.
* Johan van 't Wedden.
Abraham Coenraed de Weiler, Kanunnik van 't Capittel van Oudmunster te Utregt
Gerardus Winterswyk. 2 *Exempl.*
Francois van Walbeek.
- - - - Williams.
Andreas Zomerzee.

ACHT-

ACHTBAERHEIT.

ONS tegenwoordigh voornemen is, om volgens de uitvindingen der aeloude wyzen, door het vertoonen van mannen, vrouwen, dieren, boomen, kruiden, ſteenen, enz. de hoedanigheit en toeſtant van hemelſche, aerdtſche ja ook helſche zaeken, te openbaeren en in haer wezen te doen zien. Dit hebben wy voorts gedacht ordentlykſt naer den rang van het A, B, C, te zullen kunnen volvoeren, daer Godt zynen zegen toe geve, tot nut der wetenſchappen, en dienſt des vaderlants. Wy beginnen dan met de achtbaerheit, en ſtellen daervoor eenen Jongeling, ſchoon en eerbaer van wezen. Zyne ſchouders zyn met een leeuwehuit behangen. In de rechte hant houdt hy een vierkant, op 't midden waervan het teken van Merkurius ſtaet. In de ſlinke hant heeft hy een' amarantetak met dit byſchrift: SIC FLORET DECORO DECUS, dat is, ALDUS BLOEIT DE EER DOOR DE ACHTBAERHEIT. Met het zelve gewas is hy bekranſt, en zyn kleet verſiert, dat tot de knien toe nederhangt. Aen den rechter voet ziet men eene broos, *cothurnus* genaemt, en aen den ſlinken een ſok.

Wy vertoonen den Jongeling ſchoon, omdat de ſchoonheit een ſieraet van 't menſchelyk leven is; [A] waerby wy voorts de eerbaerheit voegen, dewyl die onſcheidbaer aen het achtbaere verknocht is. De achtbaerheit, gelyk ze door Cicero in zyne Onderlinge Plichten, (1) geleerdelyk is beſchreven, wort in 't gemeen genomen voor al wat eerlyk en eerbaer is.

(1) Lib. I. cap. 27. & 28.

[A] En daerom *een voorrecht der natuur* genoemt van Plato by Laërtius, Lib. 5. §. 19.

Zy is tweederlei, want tot de algemeene behoort nogh eene byzondere, die dan tot elk deel van 't eerlyke gevoegt wort. De eerſte plagt aldus bepaelt te worden : namentlyk zy is alles dat tot de uitmuntentheit van een' menſch dient, in 't geene zyn natuur van andere dieren verſchilt. Het andere deel, dat tot de algemeene behoort, wort aldus onderſcheiden : Men merkt de achtbaerheit aen als eene zaek die onze natuur ten hoogſten betaemt, vooral, wanneer wy nevens de zelve matigheit, zedigheit en een zekere edele en wel opgevoede inborſt laten uitblinken, zulx dat zich de achtbaerheit in al ons doen vertoone, en zich menge in allen ſlagh van deugden. Want gelyk de lichaemlyke ſchoonheit de oogen behaegt, [B] omdat alle de leden met eene zekere bevalligheit ſamengevoegt zyn, aldus behaelt ook de achtbaerheit haeren prys, en de toejuiching van eerlyke en verſtandige luiden ; want zy houdt in ſpreken en doen eenen eerlyken en betaemlyken welſtant. Wat nut en eerlyk is volgt, wat ydel en onbillyk is vliedt zy. Zy draegt zorg dat haere woorden waerachtigh, haere daden vroom zyn. Dat is het kenteken der achtbaerheit in een groot en dapper gemoet, 't geen in alles onverwinbaer is. De gramſchap kan haer niet bewegen, om buiten de koningklyke heirbaen der betaemlykheit te treden, en niets kan haer van de eerlykheit afſcheiden. Om dan de achtbaerheit in een hoog en dapper gemoet uit te beelden, hebben wy den Jongeling met eene leewehuit omhangen, dewyl men van outs dusdanigh een vel tot een teken van deugdelyke dapperheit en ſterkte des gemoets liet ſtrekken, en hun daermede vereerde, die de grootmoedigheit bezaten. [C] Al wie dan manhaft en dapper be-

[B] Zeer wel gepaſt was daerom het antwoort, dat Ariſtoteles, naer 't verhael van
(1) Lib. V. §. 20 den zoo even genoemden Laërtius, (1) gaf aen iemant, die hem vraegde, hoe het komt, dat wy in 't gezelſchap van ſchoone menſchen liever lang willen zyn, dan in dat van andere, zeggende, dat zulks een vraeg was van een blinden. En Publius Syrus zeit: *Formoſa facies muta commendatio eſt*, dat is, *Een ſchoon aengezigt is een ſtomme aenpryzing.*

(2) Æneid. Lib. V. v. 351 [C] Dus ſchenkt ook Eneas by Virgilius (2)

Aen Salius een vel, den Leeu van 't lyf getrokken
In 't woeſt Getuliſch wout, en ruig van hair en lokken,
Met gulde klaeuwen aen, getouwt tot een panſier.

namentlyk, omdat hy in den ſtryt des loops de anderen door zyne dapperheit hadde overwonnen : waerin miſſchien ook eenige betrekking was op zyne ſnelheit : naerdien ook
(3) Æneid. Lib. IX. v. 305 de leeu zeer ſnel is. Alzoo begiftigt Aſkanias, by den zelven Virgilius, (3) Nizus met een degen, en

Helt Mneſtheus ſchenkt hem een ruig leeusvel tot zyn eer.

(4) Diog. Laërt. Lib. VI. §. 45 Om die reden noemde Diogenes Cynikus (4) de leeuwehuit een *kleet van dapperheit*, zeggende tot iemant, die, omdat hy een leeuwehuit aen hadde, en daerop roemde : *hou op, het kleet van dapperheit beſchaemt te maken*. Voorts was niet alleenlyk een leeuwehuit de dragt der aeloude Helden, maer zy gebruikten ook de huiden van verſcheide andere wilde beeſten.
(5) Æneid. L. V. v. 37 Alzoo voorziet Maro (5) zynen Aceſtes met een *Beerinnehuit*, *pelle Libyſtidis urſæ* : hoewel Lipſius, wien Vondel gevolgt is in zyne vertaling, tracht te beweeren, dat ook hier een *Leeuwehuit* moet verſtaen worden. Doch zie hem wederlegt door Salmaſius in Exercit. Plin. p. 221. a. alwaer ook word aengewezen, dat Tydeus en Polynices, ook twee dappere helden van den aelouden tyt, in de tragedien voorkomen als aenhebbende de eene de huit van een *wilt zwyn*, en de andere die van eenen *beer*.
(6) Æneid. Lib. VIII. v. 460 By Virgilius (6) draegt de Koning Evander het vel van een *Panther*, een ander Helt by Apollonius de huit van een' *Stier*.
(7) Iliad. L. III. 17 Paris by Homerus (7) alle de dapperſte onder de Grieken uitdagende is bekleet met de huit van eenen *Luipaert*.
(8) Lib. V. cap. 2 En zoo ſchryft ook Diodorus Sikulus, (8) dat Bacchus gewoon was in den ſtryt de huiden van *Luipaerden* te gebruiken.

bevonden wort, wort ook gezegt de achtbaerheit te volgen. In tegendeel ontbeeren zy de achtbaerheit, die een verwyft leven leiden, en onbestendigh en laeg van gemoet zyn. Bacchus, die by Orfeus een beelt van Godlyk verstant strekt, draegt by Aristofanes (*) een leeuwehuit over de schouders. Herkules, de voorbarigste en dapperste der Argonauten, [D] was 'er altyt mede bekleet, gelyk ook de Grieksche Hopman Ajax. Wyders zegt men, dat ons lichaem onquetsbaer is, [E] daer het van de leeuwehuit bedekt wort. Hieruit kunnen wy besluiten, dat de mensch voor de quetsuuren van laster en schande bevryt blyft, zoo lang hy zich eerlyk en naer behooren draegt. Schande en haet volgt de snoden. Ajax verworf lof en eer zoo lang hy zich wel queet, en hoorde zich niet lasteren, voor dat hy de leeuwehuit, dat is de dapperheit des gemoets verworp, gevende de zelve, tegens de behoorlykheit, ten prooi aen de wanhoop. Het leeusvel stellen wy ook hier tot een teken van welvoeglykheit, naerdien een leeu in volmaekte gesteltheit des lichaems andere dieren overtreft, gelyk ook zyn gemoet, om zoo te spreken, edeler is, en de behoorlykheit meer dan andere beesten in acht neemt. Want hy is mildt, grootmoedigh, triomfzugtigh, zachtmoedigh, [F] rechtvaerdigh, en liefdedragende [G] tot

(*) In Ranis Act. I. sc. 2. v. 8.

[D] Aldus zyn genoemt die Grieksche Edelen, die onder Jazon met het allereerste schip, Argo genaemt, voeren naer 't lant Kolchis, om 't gulden vlies van daer te halen. De zaek is bekent. De namen der Argonauten vint men opgetelt by *Hyginus fab.* 14. De leeuwehuit voorts, die Herkules droeg, was de huit van dien grooten Leeu, die hy zelf in 't wout by Nemea gedoot hadde. *Hygin. fab.* 30 & *Tzetzes ad Lycophr.* v. 455.

[E] Vanwaer onze schryver dit gehaelt heeft, beken ik niet te weten. Misschien heeft hem in 't hooft gelegen, het geen de fabelschryvers (1) verhalen van Ajax. Herkules, zeggenze, quam op een zekeren tyt in 't eilant Salamis tot Telamon, zynen vrient; en zynde beleefdelyk van hem in huis ontfangen, en offerhande doende aen zynen vader Jupiter, nam hy zyn leeuwevagt, in de vorige aenmerking gemelt, en schonk ze aen Ajax, Telamons zoon, die by hem stont, hem de zelve omhangende en Jupiter te gelyk biddende, dat hy geven wilde, dat het kint onquetsbaer mogte zyn. Jupiter verhoorde het gebet van Herkules, en Ajax konde met geen geweer (gelyk de leeu zelf ook onquetsbaer (2) was geweest door eenigh stael) aen zyn gansche lichaem gewont worden, behalve een zeker gedeelte, 't zy van zyn hals, zyde of borst, (want daerin verschillen de fabelschryvers) het welke met de leeuwevagt juist niet bedekt geweest was. Daerom als Ovidius verhaelt, hoe Ajax zich zelven omhals bragt, zegt hy met nadruk: (3)

Dixit, & in pectus, tunc demum vulnera passum,
Qua patuit ferro, lethalem condidit ensem.

Dat is, naer Vondels vertaling:

Aldus sloot Ajax 't pleit, en duwde 't zwaert op 't lest
Door d'onverfaegde borst in 't hart tot aen 't gevest.

(1) Lycophron v. 455. & ad eum If. Tzetzes, Pindar. Isth. od. 6 Homeri Scholiastes Iliad. ψ v. 821.
(2) Tzetzes loco laud.
(3) Met. Lib. XIII. v. 391

[F] Zie ons hierover op 't Zinnebeelt der *Goedertierenheit.*

[G] Hiervan vint men verscheide exempels by de Schryvers. Keizer Maximiliaen de tweede had eenen leeu, die niet alleen handelbaer en gehoorzaem was als een hont, en niemant quaet dede, maer ook den Keizer zoo lief hadde, dat hy na deszelfs doot naeulyks van het lyk konde afgetrokken worden. Men zeide, dat hy opgebragt was met melkspys, zonder eenigh vleesch, altoos geen raeu vleesch. Zoo hadde ook Don Jan van Oostenryk een tamgemaekten leeu, die den meesten tyt als een trouwe wachter aen zyn zyde was. Kamerarius, (4) uit wien wy deze twee voorbeelden aentekenen, verhaelt ook, dat hy te Heidelberg ten tyde van den Keurvorst Otto Hendrik meer dan eens op het slot gezien heeft een zeer grooten leeu, die den Hofnar van den Keurvorst zoo beminde, dat hy hem likkende en met zyn poten omvattende even als liefkoosde. Ja Seneka schryft, (5) dat hy te Rome in de Schouwburg eenen leeu gezien heeft, die een mensch, welke in 't strytperk gebragt wiert om tegens wilde dieren te vechten, zynde kennende geworden, dewyl hy voormaels zyn meester was geweest, hem beschermde tegens den aenval der overige dieren.

(4) Oper. Subcis. Cent. 2 cap. 85
(5) De Ben. Lib. II. c. 19

tot hen daer hy mede verkeert, naer 't zeggen van Ariſtoteles. De gramſchap vervoert hem noit dan getergt, en dan toont hy zich nogh redelyk in 't ſtraffen, [H] zacht handelende met hun die hem niet te veel misdaen hebben. Maer die hem met pylen of ſpieſen gewont hebben, tracht hy hun bedryf te vergelden. Zyn aert is, niet te lyden dat iemant overlaſt geſchiede, maer tracht het te weren. Elianus verhaelt, dat een leeu, beer en hont, by malkander opgevoedt, te zamen lang vreedzaem leefden, maer op zekeren tyt de beer in gramſchap den hont verſcheurde, dies de leeu, dit als een rechtvaerdigh Koning qualyk nemende, den beer met de doot ſtrafte. Plinius zegt (1) dat de leeu een dankbaer dier is, [I] dat wel-

(1) Hiſt. Nat. Lib. VIII. cap. 16.

[H] Men getuigt van den leeu, dat hy, al is hy nogh zoo fel getergt van een menſch, zoo hy maer niet gequetſt is, hem niet verſcheurt, noch eenigh ander leet doet, als dat hy hem ter aerde werpt, heen en weer ſlingert, en hem alzoo verſchrikt hebbende laet leggen, zonder hem verder te beledigen. Dat verhalen Seneka, (2) Plinius, (3) Solinus (4): Dat getuigt ook onder de Poëten Ovidius, alshy zegt (5):

(2) De Cl. Lib.1.c.5. (3) Hiſt. Nat. Lib. VIII. c. 16 (4) Polyhiſt. c. 30 (5) Triſt. Lib. III. El. V.v.29

Quo quiſque eſt major, magis eſt placabilis iræ,
Et faciles motus mens generoſa capit,
Corpora magnanimo ſatis eſt proſtraſſe Leoni,
Pugna ſuum finem, quum jacet hoſtis, habet.

Dat is, naer de vertaling van Daniel Havart:

Een edel hart verlaet zeer haeſt zyn grimmigheit:
Dat zoekt niet om met wrok of wraekzugt zich te ſcherpen.
'T is voor den Leeu genoeg een menſch ter neêr te werpen:
De ſtryt is uit, zoo ras de vyant neder leit.

(6) Theb. Lib. VIII. v. 124.

En zeer fraei Statius (6):

Ut leo Maſſyli quum lux ſtetit obvia ferri,
Tunc iras, tunc arma citat: ſi decidat hoſtis,
Ire ſuper ſatis eſt, vitamque relinquere victo.

Dat is:

Gelyk een dappre Leeu, zoo lang het glanzigh licht
Van 't vyantlyk geweer hem ſchittert in 't gezigt,
Zich zelven wekt tot toorn, en moedigt tot gewelt:
Maer als de vyant leit ter aerde neergevelt,
Stapt over 't lichaem heen, en van zyn gramſchap weêr
Bedaert, hem 't leven ſchenkt, te vreden met die eer.

(7) Zincgref. Emb. 16. (8) Piër. Valer. Lib.1.c.17

Hierom hebben ſommige Schryvers van Zinnebeelden (7) de goedertierenheit verbeelt door eenen Leeu, doch ongequetſt, en een menſch onder hem leggende, over wien hy heen gaet. Doch gequetſt zynde is hy zoo gemakkelyk niet, maer wraekzuchtigh, gelyk onze Schryver ook aentekent. En daerom is een Leeu, getroffen met eenigh geweer, by de meeſten een Zinnebeelt van wraekzucht. (8) Hy kent met wonderlyke geheugeniſſe en byzondere opmerkinge den genen, die hem gewont heeft; en onder een hoe groote menigte van menſchen hy ook ſtaen mogte, vliegt de leeu hem echter alleen aen, de anderen niet moeiende, en zoo hy hem in zyn magt kan krygen, verſcheurt hy hem wredelyk. Zie hiervan een voorbeelt in het Zinnebeelt der *Wraekzucht.*

[I] Dit zullen wy met voorbeelden aentoonen over 't Zinnebeelt der *Dankbaerheit.*

weldaden gedenkt, wezende voorts goedertier en vergevende tegens een' die zich voor hem vernedert, waeruit de edele dapperheit van het hart dezes diers blykt. Zoo de leeu ook oit door de menigte der jagers (1) of honden geperst wort tot wyken, hy doet het niet ras, nochte voor de oogen des weimans, wetende dat hem dit tot oneer zoude strekken, en voor den Koning [K] des wouts, gelyk men hem noemen magh, onbetaemlyk zyn. Hy aerzelt op een statige wyze, [L] en om zyne achtbaerheit te bewaren, begeeft hy zich midden in 't velt, alwaer hy zich pal zet tegens zyne belagers zoo lang tot hy eenige struivellen ziet, in welke hy zich kan verschuilen, niet uit vrees, maer om zich op nieu ten stryt te bereiden. Op deze wys doet de leeu zich vrezen. In 't kort, hy draegt zich zoo achtbaer in zyn doen als een vorst of koning. Dit is dan 't geen de achtbaerheit van de daet belangt. Nu zullen wy van de achtbaerheit in 't spreken handelen.

(1) Aristot. Hist. Anim. c. 44. & ex eo Plin. Hist. Nat. lib. VIII. c. 16.

Het vierkant daer het teken van Merkurius op staet, beduit de betaemlyke achtbaerheit en vaste stanthaftigheit die men in 't spreken waernemen moet. Om deze reden wert Merkurius *Tetragonos* of vierkant, [M] dat is vast en wys genoemt. Want men moet door losse onvoorzichtigheit in het spreken de paelen der betaemlyke eerwaerdigheit niet te buiten gaen, nochte lichtvaerdigh zyn in het schelden en lasteren van luiden wier daden men ten argsten duit, want dit is vermetel en ongebonden. Men behoort

[K] By Bodinus (2) vraegt Theotus, waerom men den leeu *een Koningh der dieren* noemt, en hem wort geantwoort: niet daerom, om dat hy sterker of rasser is, maer om de verheve kracht en uitmuntende grootheit van zyn gemoet: omdat hy nochte iemant belaegt, nochte iets vreest, en de zwakke beesten verschoont, enz.

(2) In Theatro Nat. Lib. V.

[L] Zoo doen ook dappere helden, zelfs in het vluchten hunne achtbaerheit bewarende. Antigonus de tweede, (3) de zoon van Demetrius, door de vyanden genootzaekt wordende te rug te wyken, zeide, dat hy niet vluchte, maer het voordeel, dat achter hem was, vervolgde. Alzoo bewaerde ook Sokrates (4) de achtbaerheit, wanneer de Atheniensers by Delium overwonnen zynde, en alle de vlucht nemende, hy met een langzaemen tret wech ging, dikwyls omziende, en gereet om zich te wreken, indien hem iemant aentastte.

(3) Erasm. in Apopht. Lib. V. (4) Diog. Laërt. Lib. II. §. 23

[M] Waerom Merkurius genoemt wort *de vierkante Merkurius*, daervan geven niet alle de schryvers de zelve reden. Sommige zeggen, (5) dat het is, omdat het viertal past aen Merkurius. Andere, (6) omdat Merkurius vier zeer groote zaken heeft uitgevonden, namentlyk, de letters, de muzykkunst, de worstelkunst en de landtmeetkunde. Andere (7) spreken 'er aldus van: *omdat men zegt* (zeggen zy) *dat Merkurius de Godt is van de reden en van de waerheit, daerom maekte men zyn beelt vierhoekigh en in de gedaente van een vast vierkant, te kennen gevende, dat zodanige figuur, op wat kant zy ook valt, altyt recht blyft. Alzoo is de reden en de waerheit zich zelve overal gelyk, en van een en de zelfde gedaente; doch een leugen is veelvoudigh en verscheiden.* Suidas (8) geeft de zelve reden byna met de eigenste woorden: *Te Athene*, zeit hy, *stonden steene beelden van Merkurius in de portalen en in de tempels: omdat men zeit, dat Merkurius de Godt is van de reden en van de waerheit. Daerom maekten zy ook zyne beelden vierhoekigh en in de gedaente van een vast vierkant; niet duister te kennen gevende, dat dusdanige figuur, op wat kant zy ook magh vallen, vast staet en recht is. Alzo is ook de reden en de waerheit zich zelven van alle kanten gelyk; maer de leugen is verscheiden en veelvoudigh, en zeer overeenkomstigh met zich zelven.* De laetste reden is zekerlyk de beste, en daerom ook met recht door onzen schryver gevolgt. In den zelven zin spreekt Aristoteles (9) van een vierkant man: Καὶ τὰς τύχας οἴσει κάλλιστα καὶ πάντῃ πάντως ἐμμελῶς ὅ γ' ὡς ἀγαθὸς ἀληθῶς καὶ τετράγωνος ἄνευ ψόγου, dat is, *en de gevallen van de fortuin zal hy zeer wel, en gansch verstandelyk dragen, als zynde recht vroom en vierkant zonder berisping:* dat is, recht en vast staende. Zie *Pierius Valerianus Hierogl. Lib. XXXIX. c.* 34.

(5) Cœl. Rhod. Ant. Lect. Lib. *XXII.* c. 9 (6) Schol. Homeri Odyss. v. 198. (7) Schol. Aristoph. (8) In Ἑρμῶν. (9) Ethic. Lib. I. c. 10

(1) De Offic. Lib. I. cap. 28. ieder een zekere eerbiedigheit toe te dragen, naer Ciceroos les, (1) en van elk wel te spreken. Want quaetsprekent van iemant te zyn, is een teken van boosheit, [N] nyt en oneerbaerheit. Aldus beschryft Homerus Therzites, als een bitter en lichtvaerdigh mensch, die altyt klaer was om zynen Koning te lasteren. Ulisses in tegendeel, was stil en bedachtsaem, sprekende niets dan 't geen door voorzichtige oprechtheit vierkant stont, door welk doen hy de achtbaerheit van een kloek, deftigh en wys man behielt. *De tong moet niet sneller zyn dan 't gemoedt*, [O] zegt Chilon: (2)
(2) Diog. Laërt. Lib. I. §. 70 want de woorden vertoonen ieders hart. De Grieken noemden het spreken *een kenteken des menschen*. [P] Want gelyk de dieren te onderscheiden zyn aen hunnen aert, zoo wort onze natuur en aert uit het spreken afgenomen, volgens Epiktetus, die in zyn Hantboek (3) zeit: *Stel u een'*
(3) Cap. 40 & 55. *zekeren regel voor om te onderhouden, zoo wel voor u zelven, als ten aenzien van hun met wie gy verkeert; zie voorts toe dat gy geene slechte reden voert, maer laet ze geschikt en eerbaer zyn, anders is 't beter gezwegen.* Eer en onderhou dan de achtbaerheit met redelyk te spreken, en niemant te lasteren, maer veel eer anderen te pryzen. Het laeken van alles moet uw werk niet zyn; laet dat over aen hen die over alle dingen het oordeel willen stryken, en dus hunne onkunde toonen, en schande behalen, gelyk vorst Megabizus, by Zeuxis [Q] voer, in het berispen der beelden van dezen Schil-
(4) Ælian. Var. Hist. Lib II. c. 2 der. (4) *Myne leerjongens*, zeide Zeuxis, *verwonderden, zoo lang gy zweegt, zich over u, als zynde een prins, met purper bekleet, maer nu belachen zy u, omdat gy van een kunst spreekt die gy niet verstaet.* Men moet ook de schan-

[N] Alzoo zegt Publius Syrus: *Lingua est maliloquax mentis indicium malæ:* dat is, *Een quaetsprekende tong is een kenteken van een boos hart.* Namentlyk, quaetsprekende menschen, geen deugt in zich vindende, waermede zy anderen kunnen overtreffen, nemen hunne toevlucht tot de quaetsprekentheit, en zoeken anderen erger te doen schynen, dan zy zelfs zyn. De ondeugt haet de deugt, en wat zy met de daet niet kan beledigen, beledigt zy met de tong. Dit bekende die beruchte Zoïlus, die zyne quaetsprekenheit heeft getoont met te schryven tegens de allervoortreffelykste mannen, (5) als Homerus, Plato en anderen, van zich zelven: want gevraegt zynde, waerom hy van
(5) Ælian. Var. Hist. L. II. c. 10 elk quaet sprak, antwoorde hy, omdat ik wel quaet willende doen, niet kan.

[O] Hiermede komt geheel overeen de les van Izokrates aen Demonikus: *Al wat gy wilt zeggen, overleg dat eerst in uwe gedachten: want velen loopt de tong de gedachten voorby.* Een zeer goede les, en die 't te wenschen was, dat van velen wat meer in acht genomen wierde. Een eerste gedachte niet goet zynde, kan verbetert worden door een tweede: maer zoo gaet het niet met de woorden, die men spreekt: *Nescit vox missa reverti*, zeit Horatius, (6) *Nooit keert het eens gesproken woort.*

(6) De Art. Poët. v. 390 [P] Voeg 'er by, en een spiegel van 't verstant. Als een zeker ryk Heer (7) zyn zoon zont tot Sokrates, opdat die over deszelfs verstant mogte oordeelen, en de meester, die den jongeling tot hem bragt, gezegt hadde; *de vader, o Sokrates, zent zyn zoon, opdat gy*
(7) Erasm. Apophth. Lib. III. cap. 70 *hem zoudt zien*, zoo zeide Sokrates tot den jongeling: *spreek dan, jongeling, opdat ik u zie:* te kennen gevende, dat het verstant van den mensch niet zoo zeer op het aengezigt blinkt, als zich wel in de reden vertoont. Zeer wel zeide daerom Theofrastus Eresius, (8) of gelyk Plutarchus (9) verhaelt, Simonides tot iemant die op een gast-
(8) Diog. Laërt. Lib. V. §. 40 mael (daer 't wel past wat spraekzaem te zyn) met zedigheit geduuriglyk zweeg: indien gy zot zyt, doet gy een wyze zaek: doch zoo gy wys zyt, doet gy een zotte
(9) Sympos. Lib. III. Quæst. I. daet. Namentlyk het is een zekere soort van wysheit, zyne zotheit te bedekken door stilzwygen. *Een dwaes zelfs die zwygt, zal ook wys geacht worden, en die zyne lippen toesluit, verstandigh*, zeit de wyste der Koningen, *Sprenk.* 17. *v.* 28.

[Q] Of by Apelles, gelyk Plutarchus wil *de Adul. & Amic. discr.* Ondertusschen komt hier zeer wel te pas het zeggen van Apelles, *ne sutor ultra crepidam, schoenmaker, hou u by uw leest.* Zie Erasm. Adag. Chil. I. Cent 6. Ad. 18.

schandige spreekmanieren haten, en van eerbaere zaeken handelen, 't geen inzonderheit den schoonen Jongelingen zeer wel past. Want ten schoonen lichaeme behoort de schoonheit des gemoets uit te stralen: [R] overzulx wanneer de Filozoof Diogenes eens eenen schoonen jongeling zagh, die zonder eenige eerbiedigheit sprak, zeide hy tot hem: (6) *schaemt gy u niet, uit zoo schoon een schede van yvoor, een looden mes te trekken?* verstaende by de schede de schoonheit des lichaems, en by het mes van dat slechte metael, des jongelings onbeschofte en snode manier van spreken. (1) Laërt. Lib. VI. § 65.

De amarant dien ons beelt in de slinke hant heeft, is een bloem die altyt bloeit, [S] houdende haeren welstant door geduurige schoonheit. Met dit gewas hebben de Grieken in Thessalië, het graf van Achilles, [T] die hun eenigste sieraet was, bekranst: om te betoonen dat 's Helts roem zou duuren, gelyk deze onverwelkbaere bloem, die wel noit verdort, [V] maer echter in harde winters qualyk te krygen is; [W] om welke reden

 men

[R] Daerom was de les van den wyzen Sokrates, (2) dat de jongelingen zich geduuriglyk in een spiegel zouden bekyken, opdat, indien zy schoon waren, zy zich hunne schoonheit waerdiglyk zouden gedraegen; doch indien zy lelyk waren, hunne lelykheit met de schoonheit der deugt bedekken. Zie de aentekeningen van den zeer geleerden *Egidius Menagius* over *Laërtius*, Lib. II. §. 33. (2) Diog. Laërt. Lib. II. § 33 & Apulej. Apolog. primo.

[S] Plinius zegt, (3) dat de amarant veeleer een air is dan een bloem, zynde van een purpere koleur, en zonder reuk, groeiende in de maent Augustus, en duurende tot in den herfst: hebbende dit verwonderlyke in zich, dat ze gaern wort afgeplukt, en weelderiger wederom opgroeit. (3) Hist. Nat. Lib. XXI. c. 8

[T] Dit is geweest aen de Kaep Sigeum in 't Lant van Troje, volgens 't schryven van Cicero, (4) Strabo, (5) en Plinius: (6) zoodat deze bekransing van Achilles graf niet in Thessalië zelfs geschiede, maer aen de voornoemde Kaep; werwaarts de Thessaliers, naer 't verhael van Filostratus, op de vermaening van 't orakel van Jupiter te Dodone jaerlyks heen trokken om Achilles te offeren: en dewyl zy gewoon waren alles wat tot het plechtigh verrichten van die offerhande nodigh was, met zich te nemen uit hun eigen vaderlant Thessalië; namentlyk, twee tamme stieren, een witte en een zwarte; hout gehakt van den berg Pelium; water uit de rivier Sperchius; ook vuur en offermeel uit Thessalië: zoo hebben ze ook kranssen van den amarant allereerst uitgevonden, om tot die offerhande mede te nemen: opdat, indien het schip door tegenwint, of op eenige andere wyze mogt worden opgehouden, zy niet zouden genootzaekt zyn verwelkte en verslenste kranssen voor Achilles op te hangen. (4) Pro Archia Poëta cap. 10. (5) Lib. 13 (6) Hist. Nat. L. V. cap. 30.

[V] Dit drukt de naem van de bloem zelfs uit, zynde een Grieks woort, ἀμάραντος (*amarantos*) het welk *onverwelkbaer* betekent; namentlyk, omdat zy noit zoo verdort, of zy wort, met water nat gemaekt zynde, wederom levendigh, gelyk Plinius getuigt. (7) Klemens de Alexandriner (8) den Kristen vermaenende, dat hy zich niet late bekransen, gelyk de dode beelden, voegt daer aerdigh by, dat 'er een schoone amarantekrans is weehgelegt voor de genen, die godtvrugtiglyk en heiliglyk zal geleeft hebben; welke bloem, zeit hy, de aerde niet kan dragen, maer de hemel alleen voortbrengt; daer namentlyk het eeuwige leven is. Het geen wy hier zeggen *amarantekrans*, kan ook, en misschien gevoeglyker vertaelt worden, *onverwelkbare krans*: hoewel wy niet afkeerigh zyn van te denken, dat Klemens gezinspeelt heeft op de natuur van den *amarant*. Dus zegt ook de Apostel Petrus, cap. 15. 4. *Zoo zult gy de onverwelklyke kroon of krans der heerlykheit behalen*. Het woort *onverwelklyke* is daer ook het zelve, als *amarante*. (7) Hist. Nat. Lib. XXI. c. 8 (8) Pædag. Lib. II. cap. 8.

[W] Uit Plinius hebben wy zoo even aengetoont, dat de *amarant* bloeit tot in den herfst. Zoo hy niet langer bloeit, is hy al zoo weinigh te krygen in zagte winters als in harde: en zal men zich zoo wel in de eene als in de andere hebben moeten behelpen met de gedroogde bloemen, die Plinius getuigt dat tot dat einde wierden afgeplukt en bewaert. Of onze Schryver eenigh autheur gehadt heeft, die zeit dat de amarant ook in zagte winters plagt te bloeien, of, zelfs altyt, gelyk hy zoo even gezeit heeft, is ons onbekent, en wy vinden 't nergens.

men de oude drooge bloemen met water besprengt, waerdoor zy haere voorige kracht en schoonheit weder verkrygen, zoodat men 'er kranssen van maekt, zelfs midden in den winter, gelyk Pierius zeit. (1) Aldus kan ook een man, die van de harde en woeste ongelukken dezer ongestadige werelt overvallen wort, het bezwykende gemoedt verquikken met het water der achtbaerheit: dat is, zyn hart kan hem zeggen wat hy in zulk een' voorval doen moet: en dan staet hy van nieus op in een levende en sterke gemoets gestalte, als te vooren, en bereit zich eenen glorikrans in deze verwarde tyden. Dit doet hy alles door de achtbaerheit, die wy tot sieraet den amarant toevoegen, nevens de letterrol daer *Sic floret &c.* op staet, te weten, omdat de eer door de achtbaerheit altyt zal bloeien gelyk de amarant. Namentlyk de mensch wort door de achtbaerheit sterk, en draegt zich door haer altyt geschikt, zich in voorspoet niet verheffende, nochte in tegenspoet het gemoet niet latende verflaeuwen. Want gelyk Kleobulus zegt: (2) ***d'aenlachende Fortuin behoort ons niet hovaerdigh, noch de tegenstrydige ons kleinmoedigh te maken.*** En dus kunnen wy ons niet gedragen, ten zy wy de achtbaerheit voor oogen houden, die den mensch sterk en grootmoedigh maekt. Zoo zegt men (3) dat Scipio Afrikanus door de gunst der Fortuin noit opgeblazen wiert, als hy de overwinning had, nochte bezweek wanneer hem 't geluk den rug toekeerde. En 't is geen wonder dat deze dappere Romein, niet zoo zeer om zyne kracht, als wel om zyne goede manieren en achtbaerheit, in Lucianus Samenspraeken, door den Rechter Minos, boven Alexander den grooten, en Hannibal gestelt wort, zynde de lesten veltheeren die zeer oploopende, hovaerdigh, toornigh, onstantvastigh en niet al te eerlyk waren, [X] ontbeerende by gevolg de waere achtbaerheit, schoon ze zich inderdaet dapper en grootmoedigh toonden. Hoor Cicero in zyne Onderlinge Plichten: (4) ***Een grootmoedigh man,*** zeit hy, ***wort inzonderheit aen twee dingen gekent, waervan 't eene bestaet in de verachting der uitwendige zaeken, dewyl kenlyk is, dat men niets moet hoog achten, of wenschen of begeeren, dan dat eerlyk en betaemlyk is, en zich nochte door eenigh mensch, nochte door eenige drift des gemoets, nochte door de Fortuin laten overweldigen.*** Besluit hier nu uit, dat een oprecht man noit zal gaen buiten het spoor der betaemlyke achtbaerheit, maer altyt het eerlyke by het achtbaere en betaemlyke voegen, zynde in alles gelykmoedigh. In voorspoet schuwt hy de hovaerdy, in tegenspoet de

(1) Hierog. Lib. LV. c. 18. item Plinius Lib. XXI. cap. 8.

(2) Laërt. Lib. I. §. 93

(3) Plut. Parall. Scip. & Hannib.

(4) Lib. I. cap. 20.

[X] Van de oplopentheit, hovaerdy en toornigheit van Alexander vint men voorbeelden genoeg by de Schryvers, als by Justinus, Kurtius, Valerius Maximus, Plutarchus en andere. Van zyne *onstantvastigheit* weet ik niet, af veel te zeggen valt: ten zy men onstantvastigheit wil noemen het berou, dat hy over zyne daden, in dronkenschap en toorn geschiet betoonde, nugteren en bedaert zynde. Van zyne oneerlykheit is misschien ook niet heel veel te zeggen: altoos ik weet niet dat hy oit van bedrogh is overtuigt: en Justinus (5) pryst zyne trouwe. Nochtans is zyn handel, gehouden omtrent het ombrengen van Parmenio en Filotas, (6) verdacht geweest. Maer zyne oorlogen zyn byna alle onrechtvaerdigh geweest. Dat dorst hem eens een zeerover verwyten: (7) welke gevangen zynde en voor den Koning gebragt wordende, van hem gevraegt wierde, op wat zaek hy steunende de zee dorst ontrusten. De rover antwoorde kortelyk: omdat ik dat doe met een scheepje, noemt men my een zeerover: en daer gy het zelve doet met een groote vloot, wort gy evenwel een Koning genoemt. Alexander zich verwonderende over de onversaegtheit dezes mans, schonk hem 't leven. Wat Hannibal belangt, gelyk hy van de overige fouten niet vry (8) is geweest, alzoo vint ik echter niemant, die hem beschuldigt heeft van onstantvastigheit.

(5) Lib. IX cap. 8. §. 18

(6) Curt. Lib. VII. c. 2. §. 34 & Plut. in Alex.

(7) Erasm. Apoph. L. 4

(8) Liv. Lib. XXI. c. 4. & Lib. *XXII.* c. 13 & Val. Max. Lib. IX. c. 3. cap. 5 & 6

de kleinmoedigheit [Y], want het onmatigh gedragh in dezen, is geen teken van achtbaerheit maer van lichtvaerdigheit. De achtbaerheit begrypt in zich eerbaerheit, zachtmoedigheit, zedigheit en alles wat het gemoedt in ruſt houdt. Een eerlyk man kan zich niet te min wel matelyk verſtoren, zonder ſchande te behalen of zyne achtbaerheit te verliezen. Ariſtoteles zeit, *dat een wys man niet zonder ontſteltenis des gemoets is, maer nochtans matigheit gebruikt.* Treurigheit en blyſchap zyn toch den menſch eigen [Z]. Die door vrolykheit noch verdriet aengedaen wort, magh men met Auguſtyn, in zyn boek van Gods Stadt, wel by een blok of ſteen, niet by een menſch gelyken. Plinius ſchryft in 't achtſte boek (1) zyner brieven aen Paternus, daer hy het verlies zyner lyfeigenen betreurt, aldus: *Ik weet niet of* [die ongevoelige luiden] *wel groot en wys zyn: altoos zy zyn geen menſchen: want het treuren, en droefheit te gevoelen is menſchelyk, maer ook de zelve tegen te ſtaen, en zich te laten trooſten; niet, geen trooſt van doen te hebben.* Zoo is 't dan den menſch eigen dat druk en vreugt in hem plaets hebben. Men moet in ſtuursheit Sokrates niet volgen, die noit eenigh teken

(1) Epiſt. 16.

[Y] Volgens de les van Cicero Lib. I. cap. 26. *Laet ons*, zeit hy, *in voorſpoet, en als het ons naer wenſch gaet, de hovaerdy, verachting en vermetelheit zorgvuldiglyk ſchuwen: want zich gelyk in tegenſpoet, alzoo ook in voorſpoet, onmatiglyk te gedragen, is lichtvaerdigh: en de gelykmatigheit door 't geheele leven, is een voortreffelyke zaek.* En Horatius vermaent Licinius aldus: (2)

(2) Lib. II. Carm. 10. v. 11.

Rebus anguſtis animoſus atque
Fortis appare. Sapienter idem
Contrahes vento nimium ſecundo
Turgida vela.

Het geene door onze Antonides aldus is naergevolgt:

Wees fier wanneer u rampen quellen;
En bind voorzichtiglyk als uwe zeilen zwellen,
In voordewinden van gewin,
Somtyts een reefjen in.

De groote voorſpoet brengt de menſchen meer van 't rechte ſpoor af dan de tegenſpoet: want *tegenſpoet*, zeit Kato by Gellius (2), *temt zich zelven, en leert, wat men doen moet; maer de voorſpoet pleeg den menſch door de blyſchap te dwarsbomen van 't goet overleg en verſtant.* Daerom is de raet van Scipio Afrikanus by Cicero (4) zeer treffelyk: *dat, gelyk de paerden door menigvuldige gevechten in den oorlogh al te moedigh geworden, plegen te worden overgegeven aen meeſters die ze mogen temmen, opdat ze makker mogen zyn als men ze wil gebruiken; alzoo ook de menſchen, door voorſpoet tomeloos geworden, en te ſtout op zich zelven ſteunende, moeten gebragt worden in de pikeurbaen van de reden en kenniſſe, opdat ze de zwakheit der menſchelyke zaken en de veranderlykheit des geluks mogen leeren verſtaen.*

(3) Noct. Att. Lib. VII. c. 3.
(4) Offic. L. I. c. 26.

(Z) Dit komt wederom overeen met het zeggen van Cicero (5): *Derhalven is dit eigen aen een welgeſtelt gemoet, dat het zich verblyde in voorſpoet, en bedroeve in tegenſpoet. Waerom indien de droefheit des harten kan vallen in een wys man, gelyk ze 'er zekerlyk in kan vallen*, enz. En wat verder: *want wat onderſcheit is 'er, indien de beweging des gemoets wort wechgenomen, ik zeg niet tuſſchen een menſch en een beeſt; maer tuſſchen een menſch en een ſteen, of blok, of iet anders van de zelve ſoort? want men moet niet luiſteren naer hen, die een harde en even als yzere deugt willen hebben*, enz. *Ik wil*, zeit Seneka (6) *een wys man niet uitleiden buiten 't getal der menſchen, nochte de droefheit van hem wechdoen, even als van een ongevoelige rotſe.* En Archytas by Stobæus: (7) *Men moet dan de gemoetsbewegingen niet wechnemen; want dat is onnuttigh: maer men moet ze richten naer 't gene de achtbaerheit en middelmaet in acht neemt.* Zie Lipſius in Manuduct. ad Filoſ. Stoicam Lib. III. Diſſert. 7.

(5) De Amicit. cap. 13.
(6) Epiſt. 71.
(7) Serm. 1

ken van droefheit of blyschap toonde [A], hebbende dit geleert van Anaxagoras [B] en Aristofanes, die noit lachten. Maer aldus gaet men de paelen der behoorlykheit te buiten, en verdient men al zoo wel gelastert te worden als zy, die noit treuren of vrolyk zyn. Want al wat buiten den regel gaet is lasterlyk, gelyk de gestadige lach van Demokritus en 't geduurigh schreien (1) van Heraklitus [C]. De achtbaerheit houdt den middelwegh, en zegt ons wat billyk, eerlyk en betaemlyk zy. En hoe kan ons qualyk voegen, dat wy in de gemeene en byzondere zaeken van ouders, vrienden en maegen belang nemen, en daeruit blyschap of droefheit scheppen, naer 't geen hun wedervaert? Wy moeten hun ons gemoet toonen, met gelukwenschen of medelyden; maer altyt, gelyk gezeit is, de togten van ons gemoet zoo matigen en bestieren, dat de achtbaerheit bewaert blyve. In deze manier van dapperheit des gemoets, ziet men de braven dan altyt bloeien gelyk den amarant. Tot hier toe hebben wy van de achtbaerheit in doen en spreken gehandelt, nu zullen wy gaen melden,

(1) Senec. de Tranq. Anim. c. 15

[A] Cicero *de Offic. Lib. I. cap.* 26. Seneka *de Ira Lib. II. cap.* 6. & *Epist.* 104. en Plinius *Hist. Nat. Lib. VII. cap.* 19. getuigen alleenlyk van hem, dat hy altyt eveneens van gelaet was; op den eenen tyt niet vrolyker of droeviger, dan op den anderen. Doch stuurs was hy geenszins, gelyk hier te onrecht gezeit wort: maer veeleer van een vrolykachtigh wezen; gelyk Cicero getuigt *Tusc. Quest.* Lib. III. cap. 15. *Hic est enim ille vultus semper idem, quem dicitur Xanthippe prædicare solita in viro suo fuisse Socrate, eodem semper se vidisse exeuntem illum domo & revertentem. Nec vero ea frons erat, quæ M. Crassi illius veteris, quem semel ait in omni vita risisse Lucilius: sed tranquilla & serena. Sic enim accepimus:* dat is, *Want dit is dat altyt aleens gestelde gelaet, het welke Xanthippe gezegt wort geroemt te hebben dat in haer man Sokrates was: zeggende, dat zy hem altyt met een en het zelve gelaet had zien uit het huis gaen en wederom t'huis komen. Doch dat was zoo een gelaet niet, als die oude Markus Krassus hadde, van wien Lucilius zeit, dat hy eenmael zyn geheele leven lang heeft gelacht, maer het was zagt en vrolyk: want zoo wort 'er van hem geschreven.* Elianus (2) getuigt ook, dat hy altyt vrolyk van geest was, en alle droefheit wist te overheerschen. Echter zyn 'er nu of dan eenige tekens van gramschap in zyn wezen gemerkt, doch gering en die hy loflyk bedwong. *Zie Senec. de Ira lib. III. cap.* 13. & *Plutarch. de non irascendo.*

(2) Var. Hist. Lib. IX. c. 7

[B] Wiens leerling hy geweest is, naer 't zeggen van sommigen, gelyk Laërtius aentekent (3). Ælianus zeit (4), dat hy zoo afkeerigh is geweest van 't lachen, dat men zelfs noit een grimlachje van hem gezien heeft. Maer dat *Aristofanes* zoo vreemt van 't lachen zoude geweest zyn, is by ons ten eenemael ongehoort. Misschien meent de schryver *Aristoxenus*, van wien Ælianus (5) insgelyks getuigt, dat hy een grooten afkeer heeft gehad van 't lachen.

(3) Lib. II. §. 19
(4) Var. Hist. Lib. VIII. c. 13
(5) Ibid.

[C] Juvenalis scherst met beide aerdigh (6):

(6) Sat. 10. v. 28

Jamne igitur laudas, quod de sapientibus alter
Ridebat, quoties de limine moverat unum
Protuleratque pedem, flebat contrarius alter?
Sed facilis rigidi cuivis censura cachinni:
Mirandum est, unde ille oculis suffecerit humor.

Dat is:

Wel pryst gy dan nu niet, dat van twee Wyzen een
Tot lachen zich begaf, zoo dikwyls hy een been
Zette uit het huis, en dat weêr d'ander daerentegen
Geduriglyk bedroeft tot schreien was genegen?
Dogh elkeen kan 't gedragh eens anders licht als zot
Uitkryten, dryvende met al zyn doen den spot.
Maer 't is verwond'rens waert gewis, vanwaer toch d'oogen
Zoo een genoegzaem vocht steets hebben opgezoogen.

melden, hoe dezelve in 't gaen en verkeeren met andere luiden moet onderhouden worden. Om 't welke vooraf eenigszins aen te duiden, hebben wy onzen Jongeling een broos en een sok aen de voeten getogen. Want schoon Herkules, by Aristofanes (1), Bacchus belacht, omdat hy een knots en leeusvel, met broozen aen de beenen droeg, als dingen die niet al te wel samenpasten, strekkende de leeuwehuit een zinnebeelt der dapperheit, en de broozen naer zyne meening een teken van verwyftheit [D]; waerom hy dan Bacchus vraegt, *wat doen de broozen by de knots? Ik moet lachen als ik de leeuwehuit over zyne schoone kleders zie. Wat magh hem overgaen? Wat doen de broozen by de knots?* Maer de *Cothurnus* of laers past Bacchus zeer wel, dien men niet voor zacht of weekhartigh [E] behoort te achten: want deze laerzen of broozen werden van de Helden gedragen, naer Izidorus zeggen (2), dat wy hierna wat breder zullen uitbreiden. Hieruit komt het [F] dat men ze in het vertoonen van treurspelen plagt te gebruiken, daer groote personaedjen, als Helden en Koningen enz. te voorschyn komen. Om deze reden ook, hebben de poëten geacht dat ze den Helden voegden. Plutarchus verhaelt in zyn Gastmael, dat de broozen van de Hebreeusche priesters gedragen wierden. *Ten eersten*, zeit hy, *toont de Hoogepriester dit, komende op de feestdagen met eenen myter in getreden, hebbende een jong hartevel, dat met gout bezet is, aengetrokken, en dragende voorts eenen rok, die tot de enkels toe hangt, en ook broozen. Daer hangen veele bellen aen 't kleet, die in 't wandelen geluit geven, gelyk by ons.* Door de gelykheit dezer kledinge, wil Plutarchus, alsook Tacitus [G], hoewel beide ten hoogsten misleidt, bewyzen, dat de Hoogepriester ook een priester van Bacchus was, omdat deze kleeding in die tyden van de Helden en priesters, met groote achtbaerheit gedragen wiert. Bacchus dan, die by de poëten gehouden wert voor het beelt van eenen godlyken geest, en een voorzitter in 't gezelschap der Zanggodinnen [H], dien men ook den allereersten triomf [I] toeschreef, mogt veiligh de knots, leeuwehuit, en Heldische laerzen dragen. Met de zelve wert hy ook in de dichten

(1) In Ranis Act 1. sc. 2. v. 8

(2) De Orig. Lib. 19. cap. ult.

[D] Namentlyk, omdat de broozen niet alleenlyk van helden gedragen wierden, gelyk onze schryver terstont zal aentonen, maer ook van vrouwen: gelyk zal blyken uit de plaets, die wy een weinigh hierna zullen bybrengen uit Juvenalis.

[E] Als welke geweest is een der allergrootste helden der oude tyden, hebbende geheel Indië ondergebragt, en Egipte, Syrie, Frygie en 't geheele oosten met zyn overwinnent heir doortrokken. Zie *Ovid. Met.* Lib. IV. v. 20. & *Fastor.* Lib. III. v. 465. *Tacit. Hist.* Lib. V. cap. 5. en *Natalis Comes* Lib. V. cap. 13. p. 481 en 482. *Valer. Max.* Lib. III. cap. 6. ex 6.

[F] Liever uit een andere oorzaek, kort hierna te melden in de Aenmerking T.

[G] Tacitus zelfs is van dat gevoelen niet, maer zegt, dat sommigen zulks gemeent hebben: ook niet om die reden, die hier uit Plutarchus worden bygebragt; maer, zeit hy, *omdat der zelver Priesters op een fluit speelden en op trommels sloegen, en met veil bekranst wierden, en omdat 'er een gouden wynstok in der zelver tempel is gevonden.* Hy volgt echter dit gevoelen niet, maer spreekt het tegen. Zie hem, *Hist.* Lib. V. cap. 5.

[H] Omdat namentlyk Bacchus de zelve Godt is als Apollo, gelyk Makrobius aentoont, *Saturn.* Lib. I. cap. 18. Waerom de berg Parnassus niet alleenlyk heiligh was aen Apollo, maer ook aen Bacchus, aen wien om het ander jaer, gelyk de zelve Makrobius aentekent, offerhande op dien berg gedaen wert.

[I] Gelyk ook den allereersten koningklyken Tulbant. *Dionys. de situ orbis.* v. 625. & *Demsteri Paralip. ad* C. 29. Lib. 10. *Ant. Rom. Rosini.*

(1) Georg. Lib. II. v. 7. ten en aeloude beelthouwery vertoont. Virgyl nodigt (1) dezen godt [K] tot den wynoogst, en zegt dat hy zyne broozen zal uittrekken, en de naekte beenen in den most doopen. Over welk zeggen Probus aenmerkt, dat de *Cothurnen* zeker slach van laersjes waren, by de jagers in gebruik, die met de zelve hunne beenen dekten en versterkten, waervan men de gedaente in de beelden van Bacchus en Diana zien kan. Wy brengen de woorden van Maro en zynen ouden uitlegger Probus hier niet by, ten opzigt alsof Bacchus niet met broozen afgemaelt wiert, maer om te doen verstaen, dat de *cothurnus* een soort van laerzen was, en rontom de beenen sloot, tot boven de kuiten toe. Want veele Schryvers, van onzen tyt, meenen, dat de *cothurnus*, die van de Helden, Prinsen en andere Grooten, in de treurspelen gedragen wert, hoog was, gelyk de hooge patynen [L], naer 't gebruik van Rome, Spanje, Venetie, Napels, of andere plaetsen, inzonderheit van Italie, gelyk C. Stefanus zeit, daer hy melt dat Virgilius de zelve den bynaem van purper [M] gegeven heeft. Maer dat ze hoog zouden zyn, daerin mist deze Schryver. Virgilius spreekt ook van purpere broozen, en niet van purper rode kuiten [N]: en dat dit waer zy, blykt daer hy van een karmozyne *cothurnus* [O]
(2) Ecl. 7 v. 31. spreekt (2), wezende een verf die Diana en alle vrouwen aengenaem is [P], en

[K] Met deze woorden:

Huc Pater o Lenæe veni: nudataque musto
Tinge novo mecum direptis crura cothurnis.

Dat is, naer Vondels vertaling:

O vader Liber, koom nu herwaert, ryk van lover.
Trek hier uw broozen uit, en verf en ba met my
Het bloote been in most en nieuwe lekkerny.

[L] Van deze zal een weinigh hierna gesproken worden in aenmerking Y.

(3) Æneid. Lib. I. v. 340. [M] In deze vaerzen (3):

Virginibus Tyriis mos est gestare pharetram,
Purpureoque alte suras vincire cothurno.

Dat is:

De maegt van Tyrus jaegt met kokers, dus naer buiten,
En bint de purp're broos hoog op tot om de kuiten.

[N Namentlyk Stefanus schynt gemeent te hebben, dat 'er in de zoo even aengehaelde woorden van Virgilius is een *woordwisseling*, by de Redenkundigen bekent met den naem van *Hypallage*, en dat daerdoor het woort *purpre* most afgenomen worden van *broos*, en gevoegt by *kuiten*, en 't woort *hoog* by *broos*; in welk laetste onze schryver hem zoo aenstonts ook zal tegenspreken.

[O] De woorden van Virgilius zyn deeze:

Levi de marmore tota
Puniceo stabis suras evincta cothurno.

Dat is:

Dan zal ik u een beelt van gladden marmersteen
Oprechten levens groote, en doen aen ieder been
Een karmozyne broos, gebonden om de kuiten.

(4) Diog. Laërt. Lib. VI. §. 54. (5) Stobæus Serm. 101 [P] Omdat het root een koleur is van schaemte en eerbaerheit, die de vrouwen en maegden, als Diana was, wonder wel voegt. Diogenes (4), of gelyk anderen zeggen, Theofrastus Eresius (5), noemde de rode koleur *een koleur der deugt*: als hy een jongeling ziende, die uit schaemte root werd, tegen den zelven zeide: *heb moet, myn zoon, dat is de koleur der deugt.*

en naer Turnebus zeggen, zeer wel past in de treurspelen [Q]. Zulx dat de *coturnus* niet hoog onder de voeten [R] is, gelyk Stefanus het woort qualyk verstaet, maer hoog tot over de kuiten. Dit laetste heeft ook Turnebus wel waergenomen, daer hy aenmerkt dat de Jagtgodin Diana met een beknopt kleet gaet, dat tot omtrent de knien reikt. Waerom als Virgyl gezeit had (1), dat Venus haer kleet boven de knien had ingeslagen, hield Eneas haer voor Diana, en vraegde of ze niet Febus zuster was (2). Omdat wyders haer kleet wat hoog hing, had ze hooge broozen aen, opdat men haere bloote beenen niet zien zou [S]. Zie daer dan een schets dier laerzen, zoo hoog dat men de naekte beenen daermede dekken kon, hoewel Scaliger en anderen hier omtrent van een ander gevoelen zyn: daer nochtans de zelve, by Virgilius tyt, in de schou-en renspelen dikwyls gebruikt zynde, hem zekerlyk wel bekent waren. Waren ook deze laerzen onder de voeten hoog geweest [T], zy zouden Diana en de jagers gehindert hebben, in het vervolgen van 't wilt, op steilten, heuvels

(1) Æneid. Lib. I. v. 323.

(2) Lib. I. v. 331.

[Q] Omdat het *karmozyn* en *purper* zyn heerlyke en kostelyke koleuren: en in de Treurspelen worden vertoont Vorsten en Koningen, die blinken van alles wat kostelyk en heerlyk is.

[R] Het tegendeel zal terstont blyken in de aenmerking T.

[S] Ook, opdat ze haere beenen aen doornen en andere ruichte in 't velt niet mogte beledigen: waertegen ze de jagers wel voornamentlyk dienden: gelyk de zeer geleerde Ezechiël Spanheim uit Galenus aentekent in zyne noit genoeg gepreze aenmerkingen over Kallimachus (3).

[T] Onze schryver doet hier veel moeite, om te bewyzen, dat de *cothurni* alleenlyk hoog zyn geweest om de beenen, en ook niet onder de voeten: en voor zoo verre de jagers belangt, is het waer, en gaet de reden door, die hy hier geeft, namentlyk, dat zy de jagers anders zouden gehindert hebben. Maer wat aengaet andere *Cothurni*, en voornamentlyk die men in de Treurspelen gebruikte, daerin heeft hy groot ongelyk. Wy zullen eerst aentoonen, dat 'er ook *cothurni* geweest zyn, die onder de voeten hoog waren, en daerna, waerom ze zoo mosten zyn in de Treurspelen. Juvenalis in zyn zesde schimpdicht, waerin hy zich al te onbarmhartigh toont tegen de vrouwelyke sexe, sprekende van de pronk en hovaerdy der Roomsche joffers, zeit, dat ze om lang te schynen, twee listen hebben, namentlyk, dat ze het hair in verscheide ryen bokkels boven malkanderen leggen, en zeer hooge schoenen aentrekken: en dit laetste verwyt hy haer aldus: vs. 505.

(3) Hym. in Dian. v. 16. p. 143

> Breviorque videtur
> Virgine Pygmæa, nullis adjuta cothurnis,
> Et levis erecta consurgit ad oscula planta.

Dat is:

> *Zy schynt nogh korter dwerg dan een Pygmeesche maegt,*
> *Ten zy ze zich door hulp van broozen onderschraegt.*
> *En zoo ze kussen moet, zy redt zich wonder aerdigh,*
> *Zich op haer toonen vlug oplichtende en zeer vaerdigh.*

Zeker indien ze nogh korter was dan een der Pigmeen, waervan Juvenalis (4) zelfs getuigt dat ze *niet hooger zyn dan een voet*, zoo most zy al veel ryen krullen op haer voorhooft boven malkanderen weten te stapelen, en zeer hoge schoenen aentrekken, eer ze zoo lang konde schynen als Andromache ('t geen Juvenalis evenwel zeit dat ze hier door te weeg brengt) dewyl Andromache zeer lang was volgens 't getuigenis der Poëten (5). Van zulke vrouwen getuigt Scaliger (6), dat zyn Vader aerdigh gezegt hadde: dat de mannen haer op het bed maer half genoten: omdat zy de andere helft uittrokken met haere schoenen. Maer ook Plinius (7), schryvende aen zyn vrient Romanus, en hem de gelegenheit meldende van twee lanthuizen die hy hadde, waervan het eene op een rots,

(4) Sat. 13. v. 173.

(5) Ovid. Art. Am. Lib. II. v. 645. & Lib. III. v. 777.

(6) De Poët. l. 13.

(7) Lib. IX. Ep. 7.

en klippige plaetſen. Waervan de Schryver breet en wydloopigh handelt, toonende klaerlyk het onderſcheit der broozen en ſokken [V] aen.

Om nu te komen tot de betekenis van ons beelt: het draegt aen 't rechter been een ſtatige broos; 't welk beduit, dat een magtigh, edel en ryk man zyne achtbaerheit moet bewaren met een deftigh kleet, dat zynen ſtaet paſt. Aen 't ſlinker been is een ſlechte ſok, om aen te wyzen, dat een man van kleine magt en middelen, nedrigh moet gaen, niet als een prins of edelman, maer dat ieder aengaende zyn klederen ook moet acht nemen op 't geene zynen ſtaet en jaren voegt, altyt vliedende 't geen de maet te buiten gaet, zoo wel belangende de ſlordigheit, als het overdadigh verſieren [W] des lichaems. Kato van Utika ging in 't eerſt den ſtaet van een Roomſch raetsheer te buiten, vermits hy zyn hoog ampt als vergetende, te ſlordigh by zyne vrienden quam, bloots voets en met een enkel kleet, dat wel ſlecht met een koort toegegordt was, naer 't verhael van Sabellikus. Pe-

rots, en 't andere op de vlakte lag, voegt 'er aerdigh by: *itaque illam Tragœdiam, hanc appellare Comœdiam ſoleo; illam, quod quaſi cothurnis; hanc, quod quaſi ſocculis ſuſtinetur:* dat is, *daerom pleeg ik het eene lanthuis Treurſpel, het andere, Blyſpel te noemen: het eerſte, omdat het even als op broozen; en 't laetſte, omdat het even als op ſokken ſtaet.* Het blykt dan genoeg, dat de *broozen* in de Treurſpelen ook *hoog onder den voet* waren: hoedanigh ze ook moſten wezen, opdat de acteurs de langte der aeloude Helden en Koningen te beter mogten kunnen vertoonen: want die worden van de Poëten (1) verdicht veel langer geweeſt te zyn, dan de menſchen van latere tyden.

Nam genus hoc vivo jam decreſcebat Homero:
Terra malos homines nunc educat atque puſillos. (2)

Dat is:

Want dit geſlacht begon reets by Homerus leven
Te krimpen, niet meer in zyn ouden ſtaet gebleven.
De werelt brengt nu booze en kleine menſchen voort.

(1) Ovid. Amor. Lib. II. El. 4. v 33.
(2) Juven. Sat. 15. v. 69. ubi vid. Grang.

Het is dan klaer, dat de broozen, in de Treurſpelen gebruikt, ook hoog zyn geweeſt onder den voet, verſchillende daerin van de broozen der jagers, die zoo niet konden zyn, omdat zy daerdoor in hunne ſnelheit zouden zyn verhindert geweeſt; maer beide quamen ze daer in overeen, dat ze hoog om de beenen kwamen tot over de kuiten, (3) wordende van achter toegereegen met een riem. En daer de gemeene ſchoenen maer paſten elk tot eenen voet, zonder te kunnen worden omgetrokken, (4) gelyk nu, zoo paſten de broozen tot beide de voeten: waerom aen Theramenes by de Grieken de toenaem van *cothurnus* of *broos* wiert gegeven, omdat hy zich in de Regeering wiſt te ſchikken naer beide de partyen, houdende het dan met de eene, dan met de andere. Zie *Eraſm. Chil.* 1. *Cent.* 1. *Ad.* 94. *& in Append.* Voorts wert de broos zoo wel gedragen van vrouwen als van mannen; gelyk uit het vorige genoeg gebleken is.

[V] *Socci* waren een ſlach van ſchoenen, of liever muilen, vlak en laeg, die de vrouwen te Rome gebruikten, en wel meeſt in huis: lichtekoijen quamen 'er ook mede op ſtraet: voor mannen was het ſchande die te dragen. By de Grieken in tegendeel droegen de mannen *Socci*, zelfs op ſtraet. En daervan was het, dat in de Blyſpelen te Rome ook *Socci* gebruikt wierden: nademael de meeſte Blyſpelen der Romeinen uit die der Grieken waren overgezet of daer van ontleent.

(3) Vid. Voſſ. in Etymol. & Inſt. Orat. Lib. IV. c 12. §. 7.
(4) Sueton. Aug. c. 92. & Plin. N. H. Lib. II. cap. 7

[W] 't Is beide quaet: en daerom is de les van Hieronymus (5) zeer goet: *Veſtes pullas æque devita ac candidas: ornatus & ſordes pari modo fugienda ſunt, quia alterum deliciis, alterum gloria redolet.* Dat is: *Vliet zoo wel de zwarte klederen als de witte: pronk en ſlordigheit moet men op gelyke wyze ſchuwen, omdat het eene ruikt naer welluſt en 't andere naer roemzuchtigheit.* En van Izokrates (6): *zyt omtrent uwe kleding net, maer niet pronkachtigh: Want de netheit geeft een deftigheit; doch de pronkachtigheit heeft in zich een overdadigheit.* En van Cicero (7): *in veſtitu, ſicut in pleriſque rebus mediocritas optima eſt*: dat is, *in de kledinge is, gelyk in de meeſte andere zaken, de middelmaet beſt.* Zie de aentekeningen der geleerden over die plaets.

(5) Epiſt. ad Nepot.
(6) Ad Demon.
(7) Lib. I. de Off. cap. 38.

Pedianus en Plutarchus zeggen, dat hy op de markt ging wandelen in een boerengewaedt, en ook dus wel, zonder eenigh opperkleet [X] in den rechterſtoel zat. De veltheer Sylla wert ook beriſpt, naerdien hy met weinigh achtbaerheit door Napels wandelde, met eenen mantel en op patynen [Y]. Tot het andere uiterſte vervielen Kaligula, Nero en Heliogabalus. Deze keizers quamen te voorſchyn met bonte (1) en gebloemde klederen, paſſende beter een dartele hoer, dan een doorluchtigh keizer; en de twee laetſten (2) droegen nimmer een zelve kleet meer dan eenmael. Pompejus de groote ſtaet ook by Cicero en Attikus voor dartel en ydel te boek, omdat hy lange witte kouſebanden (3) droeg [Z], en een bemaelt [A] kleet (4), dat zoo eenen opperveltheer weinigh betaemde;

(1) Sueton Cal. 52. & Lamprid. Heliog. c. 23. & 26
(2) Sueton. Ner. c. 30
(3) Ad Attic. Lib. II. Ep. 3
(4) Ad Attic. Lib. I. Ep. 18.

[X] Valerius Maximus (5) zegt, zonder kamizool met een opperkleet alleen. *M. autem Cato Prætor, M. Scauri, cæterorumque reorum judicia nulla indutus tunica, sed tantummodo prætexta amictus egit*: dat is, *Wanneer Markus Kato opperſchout was, heeft hy 't gericht over Markus Scaurus en andere aengeklaegden waergenomen zonder eenigh kamizool aen te hebben, hebbende alleenlyk den Raedsheers-rok aengeſchoten.*

[Y] Naer 't verhael van Valerius Maximus Lib. III. c. 6. ex. 3. De zelve dragt wort Publius Scipio, die Hannibal overwonnen heeft, door verſcheide Raetsheeren te Rome ook tot groote ſchande toegerekent, by *Livius* Lib. XXIX. c. 19. (6) Deszelfs Broeder Lucius Scipio, de overwinnaer van Koning Antiochus, is om de zelve zaek ook gelaekt, als men zien kan uit *Cicer. pro Rabir. c.* II. en *Val Max. L. L. ex.* 3. gelyk ook die beruchte Markus Antonius, by *Appianus Civil Lib. V. & Cicer. Phil.* 2. *c.* 30. en *Plutarh. in Ant.* Cicero (7) verontſchuldigt die dracht eenigszins in Sylla en in Lucius Scipio, en Valerius Maximus (8) ook in Publius Scipio: maer de zelve Cicero beſchuldigt ze ſcherpelyk in Antonius (9), in Klodius (10), en in Verres (11). Zie *A. Gellius L. XIII. c.* 21. Wat nu de *patynen* belangt, de zelve waren een zeker ſlach van muilen, bedekkende alleenlyk onder het platte van den voet, en boven met riemen wordende vaſt gebonden. By de Romeinen werden ze gedragen alleenlyk van de vrouwen: doch niet van de mannen, ten zy met ſchande. Een mantel en patynen te gelyk, was de dragt der Grieken: maer de Romeinen hadden in de plaets van den *mantel* een *toga* of *langen rok*, en in de plaets van de *patynen* droegen ze *ſchoenen*. De patynen noemden ze in 't Latyn *ſoleæ*, en met een Grieks woort *crepidæ*: en ze waren waerſchynelyk de zelve als de *Gallicæ*, of altoos niet veel daervan verſchillende. Zie *Gell. L. L.*

(5) Lib. III. c. 6. ex 6
(6) Vid. & Val. Max. Lib. III. c. 6. ex 2
(7) Pro Rab. c. 11
(8) L. L.
(9) Phil. 2 c. 30.
(10) De Haruſp. Reſp. 21
(11) In Ver. Lib. V. c. 33.

[Z] De oude Romeinen droegen geen kouſen, en gevolglyk ook geen kouſebanden: doch, indien hen iets ſcheelde, bewonden ze hunne beenen met linten of zwagtels. Pompejus nu hadde op dezen tyt een zweer aen zyn eene been: waerom hy ook een zwagtel om het zelve had gedaen: welke hy, zyn been genezen zynde, ook wederom heeft afgelegt. Het kon hem derhalven niet ten quade geduit worden, dat hy een zwagtel om zyn been droeg, maer men deed zulks, omdat de zelve juiſt wit was. Waeruit dan ook zyne tegenpartyders gelegenheit namen om hem te laſteren, en te beſchuldigen, dat hy zich tot Koning zogt op te werpen, zeggende, dat *het even veel was, of men den koningklyken tulbant aen het been, dan of men ze om het hooft droeg* (12). Want de tulbant was niets anders dan een witte doek of zwagtel, om het hooft gewonden. Zie den uitmuntenden *Paulus Manutius in Comment. ad Cicer. Lib. II. ad Attic. Ep.* 3. en vooral de aenmerkingen van den doorgeleerden *Iſaak Kaſaub. over Suet. Aug. c.* 28.

(12) Val. Max. Lib. VI. c. 2

[A] Gelyk het evenvoorgaende te onrecht is verſtaen van de kouſebanden, in plaets van windels of zwagtels, alzoo wort hier ook door de *toga picta* verkeerdelyk verſtaen een *bemaelt kleet*, in plaets van een *geborduurt kleet*, zynde een kleet, dat niet gedragen wiert dan door een veltheer, terwyl hy in triomf door Rome reedt. Aen groote mannen, welkers oorlogsdaden zeer heerlyk waren, wert ſomtyts door den Raet en 't volk van Rome wel als tot een erkentenis toegeſtaen dien triomfrok en verdere triomfſierſels aen te trekken, wanneer ze de publike ſpelen aenſchouwden: gelyk zulks toegeſtaen was aen Pompejus. Zie wederom *Manutius Comm. ad Cic. Lib. II. ad Attic. Ep.* 18. Cicero rekent ook het dragen van dit kleet aen Pompejus niet toe als dartelheit en ydelheit, maer hy beſchuldigt hem, dat hy zich met die ydele eere vergenoegende, zich niet veel met den welſtant van 't gemeene beſt bemoeide.

de; waerom 'er ook mede gespot wort van Cicero, die P. Klodius meê beschimpt (1), omdat hy, tegens de raetsheerlyke achtbaerheit, roode kousen [B] droeg, 't geen men echter in een jongkman wel verdragen zou, naerdien het den jongelingen geoorloft is, schoone, hooge en fraeie verwen te dragen. Evenwel moeten zy ook de palen der zedigheit niet overtreden, met zich te palleren en op te smukken, gelyk de lichte vrouwen [C], neen: zy moeten gedenken dat ze van een veel edeler natuur zyn. Diogenes, ziende eenen jongeling te zeer genegen tot verwyfde optojing, vraegde (2) *of hy zich niet schaemde, door zotte opsmukkery, lelyker te willen worden dan hem de natuur gemaekt had.* Gelyk nu deze ydelheit der kleedinge strafbaer is in jongelingen, veltoversten en prinsen, zoo verdient ze vooral misprezen en niet geleden te worden in filozoofen en geleerden, die niet

(1) De Harusp. Resp. cap. 21

(2) Laërt. Lib. VI. §. 65.

[B] *Rode zwachtels*, of *linten om de beenen*, had hy moeten zeggen, om de reden zoo even gemelt. Voorts beschuldigt Cicero hier niet zoo zeer de kouleur als wel het dragen van die zwachtels tegen de gewoonte der Romeinen, ten zy in onpasselykheit: gelyk gezeit is.

[C] Phædra, een vrouw zelfs, zeit by Ovidius (3):

Sint procul a nobis juvenes ut fœmina comti;
Fine coli modico forma virilis amat.

Dat is:

Dat jongelingen, die zich als een vrouw palleeren
(Zy zyn by my veracht) zich verre van my keeren.
De schoonheit van een man moet matigh zyn gesiert.

(3) Ep. Phæd. v. 75.

Zie Cicero in 't 28 hooftstuk van 't eerste boek zyner Plichten, en 't gene de Geleerden daer over hebben aengemerkt. Vele maken zich door onmatigh opspronken de vrouwen gelyk: of overtreffen ze. Diogenes verweet dit eens aerdigh aen een jongeling, die heel net gepalleert tot hem komende, en hem naer een zekere zaek vragende, tot antwoort kreeg, dat hy hem niet eerder zoude antwoorden, voor dat hy deszelfs kleet van malkander geschoven hebbende, zoude hebben gezien, of hy man of vrouw was (4). Zie daer een aerdigh gedicht op de zulke;

(4) Diog. Laërt. Lib. VI. §. 46.

Cincinnatulus ille, cui undulati
Propexique humeros gravant capilli,
Qui tersa cute blæsulaque voce,
Qui pætis oculis, graduque molli,
Et pictis simulat labris puellam,
Heri, Posthume, nuptias parabat:
Quum nequissimus omnium sacerdos,
Urbanus tamen & facetus Hercle,
Utra sponsus erat, rogare cœpit.

Het welk aldus door iemant vertaelt is:

Hoor Posthumus, 'k moet u wat klugtigs gaen verhalen;
Die gefrizeerde bol, wiens zwakke schouderblaên
Het glad-gekemde hair en krullen overlaên,
Die door een blinkent vel en lispent tatualen,
Die door geil oog-gelonk en tribb'len langs de straet,
En door geschildert schoon een oprecht meisje laet;
Die zelve nam korts voor een zoete meit te trouwen:
Maer de geslepen Paep zagh ze allebei voor vrouwen
Of teere meisjes aen, en zei zoo slegtjes heen,
Zegt, dochters, wie is doch de Bruigom van u tween.

niet gekleet gaen gelyk hunne wysheit wel zou betaemen. De zotte pracht dan verwerpende, moet men zich ook wachten voor de ſlordigheit van Diogenes Cinikus en Epaminondas, morſige filozoofen, die altyt een zelve kleet droegen [D]. Voeg hier Sokrates by, die bloots voets ging (1), (1) Xenoph. Memorab. Lib. I.
met een linnen kleet [E] of zak omwonden, waerin hy dikwyls op de ſtraet of in ſtoepen en meſthoopen ſliep, met weinigh eer of achtbaerheit. Men moet wyders de achtbaerheit niet alleen in het kleden onderhouden, maer ook in de bewegingen, dienende daertoe zeer wel de vertoonde broos, om de deftigheit uit te drukken, een' afkeer hebbende van hun die eene al te groote en gemaekte ſtatigheit over zich hebben, die 't hooft in den wint ſteken, dan uitgeſtrekt, dan ingetrokken, of het zelve zoo onbeweeglyk houden, alsof het op een pael ſtont; waerdoor men dan zonder achtbaerheit heen gaet, en elk tot lachen verwekt. Ook moet de ſok niet alleen een beelt zyn van den gang der ſlechte en geringe luiden, als knechts en arbeiders, maer die behooren de ſok en broozen al meê te gelyk te dragen, dat is hunne ſtatigheit te regelen naer den gemeenen gang van bezadigde perſoonen. Horatius byt met zyne ſchimptanden (2) eenen Tigellius Sardus, die geen maet in zynen tredt ramen kon [F]: dan ging hy eens voet voor voet, als een prieſter van Juno [G], dan rende hy zoo ſnel of de vyanden hem op de hielen waren. (2) Sat. 3. Lib. I. v. 10

De vrouwen voegt zeer wel een ſtatige gang (H) en langſame tredt, om meer achtbaerheit te vertoonen. Hierom hebben zy meer reden om patynen

[D] Epaminondas deet zulks niet uit morſigheit, maer uit armoede, omdat hy geen gelt hadde, om een tweede te kopen: waerom hy, als zyn kleet naer den voller wiert gezonden om gewaſſchen te worden (want de ouden droegen meeſt witte klederen) zoo lang bleef te huis zitten, totdat hy 't weder kreeg. Zie *Ælian. Var. Hiſt. Lib. V. c. 5.*

[E] Somtyts evenwel trok hy een fraei kleet,' en ſchoenen aen, gelyk Diogenes Laërtius (3) aentekent uit Plato (4). Diogenes Cinikus verwyt hem zelfs by Elianus (5), dat hy al te net was op zyn huisje, ruſtbedde, en ſchoenen: waerſchynelyk te onrecht. Want hy was arm volgens 't getuigenis van den zelven Elianus (6) en Seneca (7): hoewel Demetrius Falereus by Plutarchus (8) zulks ontkent. (3) Lib. II. §. 28 (4) In ipſo Convivii initio.

[F] *Men moet zich wachten*, zeit Cicero (9), *dat wy nochte een verwyfde traegheit in onzen gang gebruiken, zoodat wy de beelden gelyk zyn die in plechtige ſtaetſien worden omgedragen; nochte al te groote ſnelheit aenwenden als wy haeſt hebben.* Meer dergelyke leſſen uit oude Schryvers, omtrent den gang, vint men in de aentekeningen der Geleerden over deze plaets van Cicero: daer ze kunnen worden nagezien. (5) Var. Hiſt. Lib. IV. cap. 11 (6) Var. Hiſt. Lib. II. cap. 44

[G] Niet alleen de Prieſters van Juno, maer ook van andere Goden en Godinnen, gingen met een zeer langſamen en ſtatigen tret, als ze een omdragt deden, om aenzien en eerbiet te verwekken. Maer ook Juno zelf wort boven andere een zeer ſtatieuzen en deftigen tredt toegeſchreven, als de Koningin der Goden: waervan het ſpreekwoort by de Grieken Ἡραῖον βαδίζειν, *op zyn Junoos treden*, dat is, langſaem en ſtatieus. Zie Lambinus en Torrentius over deze plaets van Horatius. (7) Epiſt. 104. (8) In Ariſtide. (9) De Offic. Lib. I. cap. 36.

[H] Hoor de les, die Nazo aen de vryſters geeft (10): (10) Art. Am. Lib. III. v. 298

Eſt & in inceſſu pars non temnenda decoris.
Allicit ignotos ille, fugatque viros.
Hæc movet arte latus, tunicíſque fluentibus auras
Excipit; extenſos fertque ſuperba pedes.
Illa, velut conjux Umbri rubicunda mariti,
Ambulat, ingentes varica fertque gradus.
Sed ſit, ut in multis, modus hic quoque: ruſticus alter
Motus, in inceſſu mollior alter erit.

Dat

nen of hooge muilen te dragen, opdat ze niet te ſnel gaen zouden: maer den mannen paſt manlyk te gaen, en met grooter treden dan de vrouwen. M. Tullius, ziende, naer 't verhael van Petrarcha, zyne dochter Tullia, tegens de vroulyke achtbaerheit, al te ras gaen, en zynen zwager Pizo in tegendeel, tegens de mannelyk welvoegzaemheit, te langſaem, zeide, om hen beide te beriſpen, in Pizoos byzyn, tot zyne dochter: *Ga toch als een man.* Willende te kennen geven, dat zy zachter behoorde te gaen, en Pizo ſneller.

Boven dit alles paſſen de broos en ſok zeer wel tot den welſtant van een poëetſch ſierſel: want de dichters hebben door geene andere dingen onderſcheit van hunne poëzy gemaekt, dan door de broozen en ſokken. De broozen werden, gelyk gezeit is, tot de treurſpelen van Koningen, Prinſen en andere groote perſonaedjen gebruikt, hoewel 'er dikwyls knechts, meeſters, dienaers en ſlaven onder liepen. De vrolyke kamerſpelers genoegden zich met de ſok, dewyl hunne dichtſtof op ſlechte en geringe menſchen uitquam; en naerdien zy met een laegen ſtyl van gemeene dingen ſpraken wert hun de ſok, ten teken van een ſlechte ſpreekmanier, toegeleit. Maer als het treurſpel van koningen en vorſten handelde, ſtrekte de broos een merk van hoog, volmaekt en deftigh ſpreken. Zulx dat de broos en ſok, zoo veel de kleding en 't ſpreken belangt, dubbel voor een' poëetſchen welſtant, en een kort begrip van alle ſchoonheit in de dicktkunſt kunnen gehouden worden; want de brave poëten onderhielden hunne verſiering, in wat zaek het ook wezen mogt. Ariſtoteles beriſpt, in zyne dichtkunſt, Uliſſes over het te zeer ſchreien en kermen op de klip Scilla, want dat ſtont hem als een wys en voorzichtigh man juiſt zoo heel fraei niet. M. T. Cicero laekt (1) in Homerus [I], dat hy den goden menſchelyke euvelen, als gekyf, gramſchap, twiſt, nydt en oneerbaere genegentheden toeſchryft; waerover hy trouwens van Empedokles en Xenofanes (2) ook is gelaſtert: en 't is geen wonder, dat de Filozoof Heraklitus (3) geoordeelt heeft, dat men Homerus behoorde uit de ſchouplaetſen en van de toneelen te jagen, na hem eerſt een goet deel vuiſtſlagen vereert te hebben [K], alles

(1) De Nat. Deor. Lib. II. c. 28.
(2) Diog. Laërt. Lib. IX. §. 18
(3) Diog. Laërt. Lib. IX. §. 1

Dat is:

De gang behoort ook tot de ſchoonheit van een vrouw,
En is een deel daer van: der onbekende mannen
Gedachten zal de gang of lokken of verbannen.
De een' draeit zich naer de kunſt, en ſchept in 't ruime kleet,
Als met een flatt'rend' zeil, den wint op, en zy treet
Hovaerdigh en verwaent op 't voorſte van haer' teenen.
Een and're ſtapt te wyt, en ſchryt met haere beenen
Te ver van een, gelyk een Umbriſche boerin.
Doch hierin zy ook maet geraemt, zoo wel als in
Veele andre dingen meer. Het tribblen is lichtvaerdigh,
Het ſchryden boers.

[I] En ook in alle andere Poëten, *de Nat. Deor. Lib. I. c.* 16.

[K] Pythagoras oordeelde ook (4), dat Homerus ſtraf verdient hadde door zyne Poëzy. Hy maekte het volk wys, dat hy naer de onderaertſche geweſten nedergedaelt zynde, aldaer onder andere dingen hadde gezien, dat Heziodus met ketens aen een koperen pilaer was vaſt gemaekt, en op de tanden knerſte, en dat Homerus aen een boom hing en van een menigte ſlangen omringt was tot ſtraffe van 't gene zy van de Goden hadden verdicht. Meer andere, die Homerus Poëzy miſprezen hebben, worden opgetelt door den zeer vermaerden *Jo. Alb. Fabritius Biblioth. Græc. Lib. II. cap.* 7. §. 10. *p.* 366 *& Seqq.*

(4) Diog. Laërt. Lib. VIII. § 21

alles alleen omdat hy de achtbaerheit niet had waergenomen [L], daer hy anders een wonder is in verſtant en welſprekentheit. Myns oordeels heeft Sofokles de achtbaerheit ook niet genoeg betracht, in het treurſpel van Ajax, alwaer hy Teucer, den zoon van eene ſlavin, en baſtertbroeder van Ajax, invoert en met Menelaüs laet kyven (1), zonder eenigh ontzagh of vrees, of de mienſte eerbiedigheit voor dien Koning te toonen; En ſchoon het waer is, dat Menelaüs eindelyk zeide (2), *dat het ſchandelyk was met zulken te kyven, die men met gewelt kon temmen en 't onderbrengen*, hy zuiverde zich hierdoor nochtans van den ſmaet niet dien hem de ſcheldende Teucer aendeed. Hier beſpeurt men geen achtbaerheit, zelfs aen de zyde van Menelaüs, want die gewaerdigt zich in eene lange kyvaedje te komen met Teucer een ſlecht ſoldaet en ſchutter, en die, naer Homerus en Sofokles zeggen, ganſch geen magt had. Door Teucer ziet men de achtbaerheit geheel verſmeten, naerdien hem de onbeſchaemtheit vervoert om met dus eenen koning te twiſten en in opgeblazenheit te kyven. Te meer doolt Sofokles [M] omtrent de achtbaerheit, als hy Teucer voor Agamemnon laet pochen (3) van zyne quanſuis edele geboorte, den Vorſt verwyten-

(1) v. 1045
(2) v. 1127
(3) v. 1266

 de

[L] Hoe de achtbaerheit in de Dichtkunſt wort waergenomen, leert ons Cicero (4): *Dan*, *zegt men*, (dit zyn zyne woorden) *dat de Poëten de achtbaerheit wel in acht nemen, wanneer dat gene, het welk een iegelyk perſoon voegt, wort gedaen en gezegt: gelyk als, indien Eakus of Minos zeiden, LATEN ZY MY HATEN, ALS ZY MY MAER VREZEN, of, IK DE VADER STREKKE MYNE KINDEREN ZELF TOT EEN GRAF; zoo zoude de achtbaerheit verzuimt zyn: omdat men van Eakus en Minos zeit, dat ze rechtvaerdigh zyn geweeſt. Maer wanneer Atreus het zelfde zeit, dan klappen de aenſchouwers in de handen: want de woorden voegen den perſoon.* En met hoe veel opmerkinge een Poëet moet aengedaen zyn omtrent deze achtbaerheit, toont Horatius wytlopigh aen in zyne dichtkunſt: daer hy onder andere dingen ook zeit (5).

(4) De Offic. Lib. I. cap. 28
(5) v. 112

Si dicentis erunt fortunis abſona dicta
Romani tollent equites peditesque cachinnum.
Intererit multum, davuſne loquatur, an herus;
Maturuſne ſenex, an adhuc florente juventa
Fervidus; an matrona potens, an ſedula nutrix;
Mercatorne vagus, cultorne virentis agelli;
Colchus, an Aſſyrius; Thebis nutritus, an Argis.

Het welk A. Pels op latere tyden aldus toepaſt (6):

(6) pag. 9

Maekt dan een Dichter, dat zyn ſpeeler anders ſpreekt,
Dan zulk een, in wiens ſtaet, en klederen hy ſteekt;
't Ruim, galeryen, bak, en huisjens zullen ſchat'ren
Van lachen, om zulk mal, en buitenſpoorigh ſnat'ren.
Veel zal het ſchelen, of een meeſter ſpreekt, of knecht;
Of ook een ſtaetigh man, die weet, het geen hy zegt,
Of dartel jong'ling; een' vorſtin, of minnemoeder;
Een ſnedigh koopman, of onnozel ſchapenhoeder;
Een Spanjer, of een Pool; een Fransman, of een Deen.

[M] De reden, die de Schryver hier bybrengt, waerom hy oordeelt, dat Sofokles de achtbaerheit in het treuſpel van Ajax niet wel heeft waergenomen, komen my niet krachtigh genoeg voor, om in zyn gevoelen over te gaen: oordeelende in tegendeel, dat Sofo-

de dat hy van eenen godloozen (1) vader en echtschendige moeder is voortgekomen; voegende daer nogh dreigementen en andere onheusche manieren van doen by; het welk indien Agamemnon naer de achtbaerheit had gewaerdeert, hy had hem met reden mogen doen ophangen.

(1) v. 258

Gelyk nu een verstandigh Poëet de personaedjen van zyne spelen of dichten behoorlyke manieren zoekt toe te passen, die niet buiten de achtbaerheit gaen, zoo behoort ook ieder mensch wel in acht te nemen, wat hy schuldigh is te doen, om in zyne handelingen van den laster bevryt te blyven, dien zulke dichters niet ontgaen kunnen, welke persoonen tot voorbeelden van

Sofokles de achtbaerheit, zoo als ze in een goet Poëet vereischt wort, zeer wel heeft gade geslagen. Wy zullen de reden, tegen Sofokles bygebracht, trachten te wederleggen, en 't ons voor een eere rekenen, indien wy zoo een treffelyk Poëet van den opgeleiden misslagh kunnen bevryden. Om zyn zeggen te bewyzen stelt onze schryver Teucer in fatsoen zeer verre beneden Menelaüs, hem noemende een slecht soldaet, en schutter, een bastaert, den zoon van een slavin, en klein van vermogen. Maer indien hy de zaek wel hadde overwogen, zoude hy gezien hebben, hoe qualyk hy redeneert. 't Is waer Teucer was een bastaert, maer echter een Konings zoon: en onze schryver hadde behooren te weeten, dat de bastaerts of natuurlyke zoonen (gelyk men nu spreekt) in die tyden niet minder wierden geacht, dan wettige en echte, volgens de aentekeningen van Didymus en Eustathius over Homerus (2). Daer by komt, dat zyn moeder Hesione, hoewel eene slavin, echter niet min doorluchtigh was als zyn vader: zynde de dochter van den Trojaenschen Koning Laomedon, en de zuster van Priamus, door Herkules in de eerste verovering van Troje gevangen, en aen Telamon, Teucers vader, geschonken (3) tot een belooning voor zyne dapperheit en diensten, in die beleegering betoont: zoo dat zy wel een slavin was door 't recht des oorlogs, maer niet van geboorte. Voorts was Teucer niet alleen geen slecht soldaet, maer een man van aenzien en een dapper helt, zeer ervaren in het schieten met den boog, wetende echter in tyts gelegenheit ook wel om te springen met schilt en spies (4), en hebbende moets genoeg om Hector zelf aen te tasten, gelyk Homerus hem beschryft (5), by wien hem Agamemnon zelf aenspreekt met de nam van *Vorst der volkeren* (6); als gebiedende zoo wel over zyne Salaminiers, hoewel onder zyn ouder broeder Ajax, zoo lang deze leefde, als Menelaus over zyne Spartanen: zoo dat de persoon van Teucer juist niet te gering was voor Menelaus om 'er zich mede gelyk te stellen. Voeg daer by, dat het ongelyk aen Menelaus zyde was, een geheel onredelyke zaek aen Teucer gebiedende, die hy wel wist, dat van niemant konde worden voor goet gekeurt: waerom hy ook al wat omzichtiger omtrent Teucer in deze zaek most te werk gaen, dan in andere gelegenheden. Wat de macht van Teucer aengaet, Ajax was met twaelf schepen (7) gekomen voor Troje, hoedanigh een getal ook Ulysses (8) hadde, en die mosten nu na de dood van Ajax staen onder Teucer: welke ik niet weet dat van Homerus of Sofokles ergens uitdrukkelyk gezegt wort gansch geen macht gehad te hebben; hoewel twaelf schepen niet veel waren onder duizent: doch dit doet niet zeer tot de zaek. Wat nu aengaet het gedrach van Teucer zoo omtrent Menelaus als Agamemnon, daerin heeft Sofokles onzes bedunkens den plicht van een goet Dichter ook zeer wel in acht genomen. Teucer, bedroeft over de doot van zyn broeder Ajax, die zich zelfs uit spyt en wanhoop had om hals gebracht, schreef by zich zelfs de oorzaek daervan voornamentlyk toe aen Agamemnon en Menelaus. Terwyl hy by 't dode lyk staet en klaegt, komt Menelaus en verbiet hem met een groote bitterheit dat lyk te begraven, willende dat het ten proi voor de vogelen zoude worden weggeworpen. Teucer raekt daerover met hem in harde woorden, en blyft Menelaus niet schuldigh. Deze weggegaen zynde, komt Agamemnon terstont, en spreekt noch ruim zoo bits als Menelaus gedaan hadde: waer over Teucer, wiens bloet noch aen 't zieden was, en niet buiten reden, op nieuw in gramschap geraekt zynde, Agamemnon niet een hair zachter bejegent, als hy Menelaus bejegent hadde. Of nu Sofokles een vergramden helt, en die zoo merkelyk verongelykt wert, invoerende, hem wel heeft op het toneel gebragt; oordeele de Lezer uit de volgende les van Horatius in zyne Dichtkunst (9).

(2) Iliad Lib. VIII. v. 284
(3) Didym. ibid. & Ovid. Met. Lib. XI. v. 216.
(4) Iliad. Lib. XV. v. 478. & Seqq.
(5) Iliad. Lib. VIII. v. 266 & Seqq. & Lib. XV. v. 458 & Seqq.
(6) Iliad. Lib. 8. v. 281
(7) Iliad. Lib. 2. v. 557.
(8) Iliad. Lib. 2. v. 636.
vers. 105

Tristia

van onze bedryven invoeren, die de betaemlyke zeden en eer en achtbaerheit ontbeeren.

Triſtia mœſtum
Vultum verba decent, iratum plena minarum.

Dat is, naer de vertaling van A. Pels:

Een treurigh weezen paſt een droeve wys van ſpreken;
Veel dreigementen, die verbolgen zich wil wreeken.

En wat verder:

Aut famam ſequere, aut ſibi convenientia finge,
Scriptor. honoratum ſi forte reponis Achillem;
Impiger, iracundus, inexorabilis, acer,
Jura neget ſibi nata, nihil non arroget armis.

Het welk door den zelven A. Pels, dus is overgezet:

Daer by is 't nodigh, dat een Dichter volge, 't geen
Aen ieder is bekent van Helden, in geſchichten
Befaemt, en alles dat hy daer wil by verdichten,
Wel overeenſtemm' met de zeden van zyn Helt.
Wanneer ge op uw tooneel den Vorſt Achilles ſtelt,
Verbeelt hem dapper, onverbidlyk, ſtraf, verbolgen;
Hy weigre wetten, recht en redenen te volgen,
En laete, al 't geen hem raekt, afſluiten op zyn kling.

ACHTBAERHEIT.

Wie is zy die myn ziel vrybuit
Door daden, ſpraek en gaen,
En dit ryk ſchoutoneel ontſluit,
Daer zoo veel beelden ſtaen?
Is 't iemant die ons hart verleidt
Door danſen en gejok?
O neen; 't is d' edele Achtbaerheit,
Gekent aen broos en ſok.
Haer wezen eiſcht ons zonder tael
Ontzagh en eerbiedt af.
Maek nimmer ſtaet op eer en prael
Of volg haer' heldedraf.
Maer volg ook haere leiding hier
Zoo gy de kunſten eert:
Zy voert ons in met hoogen zwier
Ter ſchool die wysheit leert.

H. K. POOT.

ACHTERKLAP.

DIt beelt verſchilt in zwier en hoedanigheit oneindigh van het voorgaende. Gy ziet eene zittende Vrou, die onder 't openen van haeren mont, eene dubbele tong [A] toont, niet ongelyk die der ſlangen. Over haer hooft houdt zy een zwart laken [B], waervan zy een gedeelte met de ſlinke hant uitrekt, zulx dat het eene ſchaduw op haer aengezicht maekt. Haer gewaet is wyders roeſtverwigh, en op veele plaetſen geſcheurt. Onder haere voeten legt een trompet of bazuin [C], en haer rechte hant houdt eenen ponjert gereet, om elk te quetſen.

De

[A] Namentlyk, een dubbele tong is een zinnebeelt van een dubbel hart en van valſcheit, vooral eigen aen de achterklappers. Zoo zeiden de Grieken, διπλοῦς ἄνδρας, en de Latynen *bilingues homines*, dat is, *dubbele* of *tweetongige menſchen*, in plaets van *valſchartige* (1). En Paulus beveelt, 1 *Tim.* 3. *vs.* 8. den Diakenen, *eerbaer te zyn, niet tweetongigh.* Zoo ſpreekt ook Sirach van een *tweetongigh menſch* (2), en een *dubbele tonge* (3).

[B] De *zwarte* kleur betekent in de beeldenſpraek *boosheit*, gelyk de *witte, vroomheit.* Zie 't geen wy hiervan zeggen over 't zinnebeelt van de *Gerechtigheit.*

[C] Tot een teken, dat de achterklapper genegen is den lof en roem van anderen te benadeelen en met de voeten te trappen. Want de bazuin is in de beeldenſpraek een teken van een wytberoemde vermaertheit. Daerom hadden de Romeinen, volgens de aentekening van Makrobius (4), op den tempel van Saturnus Tritons geſtelt, blazende op bazuinen, dogh hebbende de ſtaerten verborgen. Met welke beeldenſpraek zy te kennen gaven, dat de geſchiedenis der zaken van de tyden van Saturnus af bekent, berucht en als met de bazuin uitgeblazen was; daer de dingen, voor de tyden van Saturnus verricht, onzeker en onbekent waren, en even als in een duiſteren nacht bedekt lagen: het welk door de verborgene ſtaerten der Tritons verbeelt wert. Hieruit heeft de beroemde Alciatus een aerdigh zinnebeelt verzonnen om den onſterflyken roem der geleertheit te kennen te geven, ſtellende een Triton, die op zyn zeehoorn als op een

(1) Zie Eraſm. Chil. 3. Cent. 1. Ad. 12.

(2) Eccleſ. c. 28. v. 14.

(3) Ibid. v. 15, 16, 17.

(4) Saturnal. Lib. I. cap. 8.

De lasterzieke achterklap is, naer de bepaling van den heiligen Thomas *, eene geheime quaetsprekentheit, tegens den goeden naem en eer van andere luiden. * 2. Quest. 73. Art. 4.

een bazuin blaest, en een slang, die haer staert in den bek hebbende, een kring rondom hem maekt, waeronder hy deze vaerzen voegt:

Neptuni tubicen (cujus pars ultima cetum
Æquoreum, facies indicat esse Deum)
Serpentis medio Triton comprenditur orbe,
Qui caudam inserto mordicus ore tenet.
Fama viros animo insignes, præclaraque gesta
Prosequitur, toto mandat & orbe legi.

Dat is:

*Neptuins trompetter * (die met 't onderlyf een vis* * Triton.
Vertoont, maer voorts een Godt in d' and're deelen is)
Staet midden in een kring van eene slang begreepen,
Die 't uiterst' van haer staert hout in haer bek benepen.
Dit geeft te kennen, dat de gloriryke faem
Der braven roem verbreit, en wil dat hunne naem,
Verkregen door verstant of daden, werd' geprezen,
En door den ganschen kring des wereltkloots gelezen.

ACHTERKLAP.

EEne zeer lelyke Vrou, zittende in de geſtalte gelyk wy gezeit hebben. Haer kleet is overal met ſlangetongen bezet; en in plaets van eene keten, heeft ze een tou om den hals, aen 't welke onder een roskam hangt. In de rechte hant houdt ze een mes, in de ſlinke eene muis, die men om haere grootte gemaklyk zien kan.

Men ſchildert haer lelyk [A], dewyl de achterklap eene ſnode en verfoeilyke zonde is, zoo ten opzicht van zich zelve, als omdat ze altyt vaerdigh is, tot ſchade en verderf des naeſten. Niet minder is 't haetlyk en lelyk, dat men de ooren leene, en geloof geeve aen de bedrieglyke tael en valſche treken der achterklappers, die, naer Bernardus zeggen [B], *den duivel op de tong dragen.*

Zy wort zittende vertoont, omdat de leedigheit veel eene oorzaek tot achterklappen is. Men zeide van outs: *Wie zacht zit, bedenkt quaet.* De open mont, en de ſlangetongen [C] op 't kleet, duiden de vaerdigheit aen van den achterklapper om elk te laſteren: wordende gezinſpeelt op de woorden

[A] Lelykheit is in de beeldenſpraek een teken van ondeugt. Zie onze aentekeningen over de Schilderkunſt by de letters B en C.

[B] In deze woorden: *Detractor & libens auditor, uterque Diabolum portat in lingua;* dat is: *Een achterklapper, en die de achterklap gaern hoort, dragen beide den Duivel op de tong.*

[C] Met recht ſtrekken de ſlangetongen een zinnebeelt van de ſchadelykheit der achterklap; die gelyk als voor den vergiftigen beet der ſlangen en adders, altoos van die ſoort die men *aſpides* noemt, naer 't ſchryven van Elianus (1), of geheel geen geneezinge, of zeer zelden gevonden wort: alzoo is ook de wonde, door 't vergift der achterklap ontfangen, niet licht geneeſlyk; altoos zoo niet, of daer blyft een lelyk litteken over. Hierom placht Medius, een van de pluimſtrykers van Alexander de Groote, anderen aen te moedigen, dat ze niet zouden beſchroomt zyn om wie 't ook wezen mogt van allerlei ſnode misdryven te betichten, grondende zyne ſchelmſche les op deze reden: dat, al geneeſt de betichtte de wonde noch zoo wel, het litteken evenwel overblyft.

(1) Hiſtor. Anim. L. I.

woorden van David, die in eenen zyner harpzangen *, aengaende zulke soort van luiden zeit: *zy scherpen hunne tong als een slange; heet addervergift is onder hunne lippen.* Bernardus zegt, in zyne Predikaetsiën, *dat de tong des lasterenden achterklappers een adder gelyk is, wiens adem ons besmet; ja een speer magh genoemt worden, die in eene reis somtyts wel drie doot steken geeft* [D]. * Ps. 140. v. 4.

Door het kleet, dat op het aengezicht eene duistere schaduw maekt, wort des achterklappers aert te kennen gegeven; namentlyk zynen lust om in 't verborgen elk te lasteren. Zyne natuur is, ieders deugdelyke daden te verdonkeren en te verdrukken, het zy door quaetspreken, het zy door 't verzwygen van goede werken. Terentius geeft iets diergelyks te kennen, als hy zegt: †. † Phorm. Act. 4. sc. 4.

Nihil est, Antipho,
Quin male narrando possit depravarier.
Tu id quod boni est, excerpis: decis, quod mali est.

Dat is:

Daer is niets, Antifo, of het kan door 't qualyk te verhalen verdraeit worden. Het gene goet is, laet gy 'er uit: en gy zegt het gene quaet is.

Het gewaet dat op veele plaetsen gescheurt, en van eene roestige kleur is, beduit dat de lasterzucht veel schuilt in verachtlyke en slechte menschen, die, om hunnen dienst, van edelen of andere heeren, of enkelyk door gunst der Fortuin verheven, en daerdoor hovaerdigh en opgeblazen worden, zich zelven niet kennende. De roestverf duit zulker luiden slechte zeden en schandige gewoonte [E] aen. Want gelyk de roest het yzer en andere metaelen eet en verteert, zoo besmet en schent, ja verteert

[D] De woorden van Bernardus zyn eigentlyk: *Numquid non vipera est lingua detractoris ferocissima? Plane nimirum, quæ tam lethaliter inficiat flatu uno. Nunquid non lancea est lingua ista? Profecto acutissima, quæ tres penetrat ictu uno.* Dat is, *Is de tong des Achterklappers niet een zeer felle adder? Gewisselyk ja: als u elke zoo dodelyk besmet met eenen adem. Is die tong geen speer? Ja zekerlyk een zeer scherpe speer, die 'er met eenen steek drie doorgrieft.*

[E] De booze natuur van zulke luiden beschryft Theganus van Trier, in 't leven van Ludovikus Pius, * zeer wel op deze wyze: *Na dat* (zegt hy) *de zodanige* (menschen van geringe geboorte) *tot hogen staet zyn gekomen, zyn ze nooit zoo zagtmoedig, als te voren, of zoo handelbaer, dat ze niet terstont beginnen te worden oplopende, twistgierig, QUAETSPREEKENDE, koppig, anderen verongelykende, en alle, die onder hen zyn, dreigende. En door dusdanige dingen zoeken zy van de menschen gevreest en geprezen te worden, enz.* Byna op de zelve wyze spreekt 'er Klaudianus van: (1) * Cap. 10 (1) In Eutrop. Lib. I. v. 181.

Asperius nihil est humili, quum surgit in altum.
Cuncta ferit, dum cuncta timet: desævit in omnes,
Ut se posse putent. nec bellua tetrior ulla est,
Quam servi rabies in libera terga furentis.

Dat is:

Niets is 'er dat zoo steekt, dan die uit lagen staet
Tot hoogte komt. Terwyl hy alles vreest, als quaet,
Bestryt hy alles: hy begint op elk te woeden,
En handelt met gewelt, opdat men mag bevroeden,
Hoe ver zyn magt zich strekt. Daer is geen feller beest,
Dan een verwoede slaef, die trots en onbevreest
Voor wraek, zyn wrev'len moedt betoont op vrye ruggen.

de lasteraer [F] den goeden naem en heldere faem zyns naesten.

De koort om haeren hals, en de roskam die daervan nederhangt, toont het onderscheit der menschen aen. Die van outs eene goude of zilvere keten droeg, en daeraen een' ronden bol of een hart, ging of voor een edel [G] of voor een waerachtigh en oprecht man [H] door. Den lasteraer in tegendeel, versieren wy met een tou en roskam [I] om te strekken tot een teken van een gering, eerloos, kwaetsprekent en schendzuchtigh mensch.

Zy houdt in de rechte hant een mes, alsof ze iemant wilde vermoorden, het geen wil zeggen, dat de lasteraer een dootslager is [K]; en beziet men den achterklap wel, zyne verkeertheit wil de ziel beroven van de hoedanigheit daer zy door leeft. Hoor hierop David in zyn LVII harpliedt: *De tanden der menschen*, zeit hy, *zyn hunne wapens, en hunne tong een scherp zwaert.*

* Capt. Act. 1. sc. 1. v. 9. By de muis, in haere slinke hant te zien, gelykt Plautus * de lasteraers [L] en achterklappers; want gelyk dat ondier elx spys en andere dingen knaegt, zoo knagen, verstooren en benadeelen [M] de lasterzieke achterklappers de eer en al het schoone dat ze in iemant kunnen vinden.

[F] Om die reden noemen de Latynen de achterklap en quaetsprekentheit somtyts met den naem van *roest* zelfs; als Martialis: (1)

(1) Lib. II. Epigr. 61.

Nimiaque ærugine captus
Allatras nomen quod tibi cunque datur.

Dat is: *En deerelyk vervoert door vuile lasterzucht*
Ontziet g' u niet den naem van ieder aen te bassen.

Zoo ook Horatius, Lib. I. Sat. 4. v. 101.

[G] Vrygeborene kinderen droegen een gouden of zilveren bolletje; de kinderen van vrygemaekte slaven een lederen. Dit bolletje hadde de gedaente van een hart. Piërius Valerianus (2) verhaelt, dat het in zynen tyt de gewoonte was, dat, indien iemant een goude halsketen wilde dragen, en echter geen adelyke of andere waerdigheit bezat, die tot deze dracht was gerechtigt, de zelve genootzaekt was een ledere veter daeraen te binden.

(2) Hierog. Lib. XLI. cap. 5.

[H] Namentlyk, dat hart hing aen een ketentje van den hals af tot op de borst, en gaf te kennen, dat hy zyn hart niet verborg, maer h t zelve als in een opene borst vertoonde, sprekende het gene hy meinde, zonder leugen of bedrog. Zie Piërius Lib. XXXIV. cap. 1. & Lib. XLI. cap. 4.

[I] Gelyk het gout en zilver, een kostelyk metael, hier een teken is van edele geboorte en aenzien; alzoo is het tou, eene slechte stoffe, een teken van geringe afkomst en staet. En gelyk het hart op de borst hangende, oudtyts strekte tot een zinnebeelt van waerheit en oprechtheit; alzoo verbeelt de roskam de quaetaerdigheit en scherpheit van de lasterzugt, die zelfs de allerbraefste hekelt en scherplyk roskamt. Waerom ook in de oude beeldenspraek de quaetsprekentheit verbeelt wort door een *zaeg*, gelyk de zoo evengenoemde Piërius uit Placides aentekent, Hierogl. Lib. LXII. cap. 78. Sirach brengt het woort *roskam* ook over tot heftige bekyvinge en bestraffinge. *Eccl. c.* 30. *v.* 7.

(3) L. XII. cap. 9.

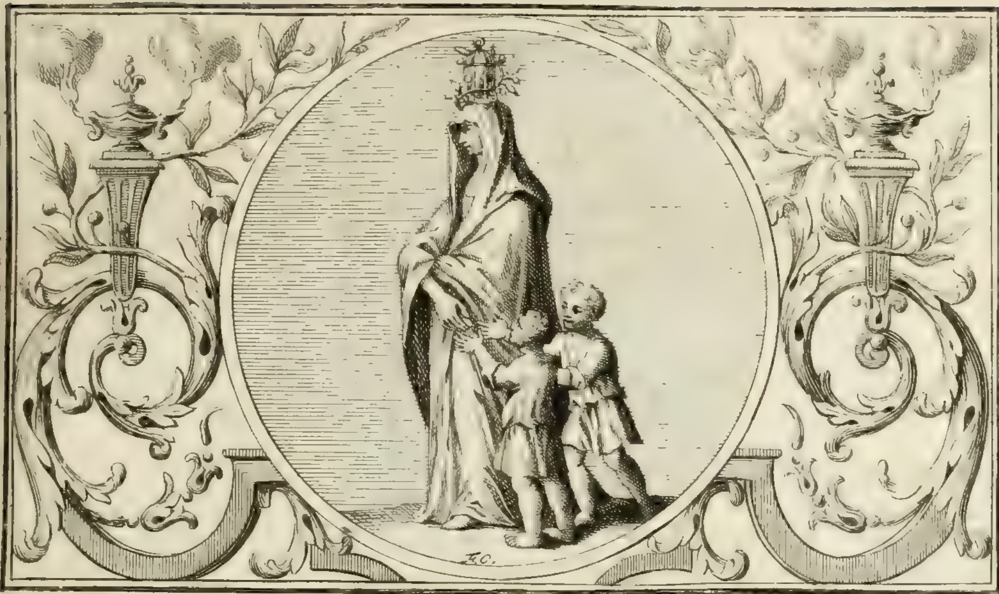
[K] *Quintilianus* (3) zegt zeer wel: *Maledicus non distat a malefico nisi occasione;* dat is: *Een quaetspreker verschilt niet van een quaetdoender, anders als door de gelegentheit.* Want indien de lasteraer zoo wel de magt en gelegenheit had om quaet te doen, als om quaet te spreken, hy zoude zekerlyk met de daet verrichten, het geene hy met woorden doet. Met recht dan is de lasteraer hier met een ponjert of mes gewapent, en heeft daerom Thearidas, als hy een zwaert wettende op een slypsteen, gevraegt wierde of het scherp was? zeer wel geantwoort: *scherper als achterklap.*

[L] Plautus spreekt eigentlyk van Panlikkers der Grooten. Doch deze zyn doorgaens ook oorblazers en achterklappers.

[M] De muis was daerom by de ouden een dier van een quaet voorteken, en zoo zy iets knaegde, daer men in zaken van belang dienst van moest hebben, dat beduide niets goets. Zoo verhaelt Cicero (4), dat wanneer voor den Marsischen oorlogh de muizen te Lanuvium de schilden hadden geknaegt, men daeruit een zeer quade voorspelling gemaekt hadde; het welk hy echter bespot. Kato bespotte deze zotheit ook geestig: want van een zeker man, wiens veltschoenen van de muizen geknaegt waren, gevraegt wordende, wat dit wonderteken hem voorspelde, antwoorde hy, dat het geen wonderteken was, dat de muizen gaten in de schoenen hadden gevreten, maer dat het wat wonders zoude geweest zyn indien de muizen waren gevreten van de schoenen.

(4) De Divin. L. II. cap. 27.

AEL-

AELMOES.

DE aelmoes vertoont zich in haer beelt als eene ſchoone Vrou, in een lang en deftigh gewaedt, dekkende het aengezicht met eenen ſluier. Zy verbergt beide de handen onder haer kleet, reikende haere ſchenkaedjen uit aen twee kinderen, die nevens haere zyde ſtaen. Op haer hooft heeft ze een ontſteke lantaren, omwonden met eenen olyfkrans, die van vruchten en bladers wel voorzien is.

De aelmoes is een uitwerkſel van liefde en barmhartigheit, door welke men de armen te baet komt in 't herbergen, ſpyzen, kleeden, bezoeken, verloſſen en begraven.

Dat ze het aengezicht dekt met eenen ſluier, wil zeggen, dat de liefdegaven in 't verborgen moeten gegeven worden, zonder den ontfanger aen te zien [A], of eer te zoeken, door mildadigheit in 't openbaer quanſuis te oefenen. En dat ze de handen onder haer kleet verbergt, komt uit op 't geene in Matth. Evangeli kap. VI ſtaet: *Laet uw ſlinke hant niet weten wat uw rechte doet.* Ook wort 'er geboden: *Doet uwe aelmoeſen in 't verborgen, en uw Vader die het ziet zal, enz.*

Door de ontſteeke lantaren wort verbeelt, dat, gelyk men een licht ontſteekt, zonder vermindering [B] van 't geene, waeraen het geſchiet, al-

[A] Namentlyk, men moet niet zien op den perſoon, dien men iets geeft, maer op deszelfs gedrag en noot. Want *Eleemoſyna utilius malis negatur quam conceditur;* dat is: *den boozen wort de aelmoes nuttiger geweigert dan gegeven*, gelyk Auguſtinus zegt (1). En die de aelmoes ontfangen, moeten deze les van den zelven Outvader (2) ook wel in acht nemen: *Eleemoſyna ad neceſſitatem, non ad pigritiam accipienda;* dat is: *de aelmoes moet men ontfangen tot nooddruft, niet tot luiheit.*

(1) Epiſt. 28.
(2) De Opere Monach. cap. 15.

[B] Ovid Art. Am. Lib. III. v. 93.

Quis vetet appoſito lumen de lumine ſumi?
Quisve cavo vaſtas in mare ſervet aquas?

Dat is: *Wie zou beletten, dat het eene licht aen 't ander*
Ontſtoken werde? of wie, ten zy een zot, bewaert
Het water in de zee, zoo ryk'lyk daer vergaert?

dus ook het aelmoes geven niemant verarmt, want dat gedoogt Godt niet, die den oprechten weldoener der nooddruftigen met hondertvoudige winst vergelt [C].

(1) Ps. 52. v. 10. De olyfkrans verbeelt de barmhartigheit [D], die den mensch tot weldadigheit beweegt, als hy den noodt der armen ziet. Daerom gelykt David (1) de gulhartige weldoeners by *eenen groenen, of vruchtbaeren olyfboom in 't huis des Heeren.* En Hezichius zegt, dat Mozes in zyn Priesterboek door *uitgestorten oli* de *aelmoesen* verstaet. Nu gaen wy, volgens den letterrang, over tot de

(2) Serm. de Divit. *Quicquid pauperibus dederimus, ipsum integre possidebimus*, zegt Augustinus (2), dat is: *al wat wy aen de armen zullen hebben gegeven, het zelve zullen wy geheellyk bezitten.*

(3) De Ver. Dom. [C] *Fœcundus est ager pauperum: cito reddit donantibus fructum*, zegt de zelve Augustinus (3); dat is: *de akker der armen is vruchtbaer, en geeft die gene, die hen iets schenken, haestelyk vruchten weder.* En geen geringe vruchten: want die aelmoes doet, *vergadert zich zelven een goeden wechgelegden schat tegen den dag des noots; dewyl de aelmoes van de doot verlost, en in de duisternisse niet laet komen*, enz. Tob. 4. v. 10. En *'t is beter aelmoes te doen, dan goudt tot eenen schat te vergaderen: want aelmoes verlost van de doot, en zuivert alle zonde af.* Kap. 12. v. 9. Zie ook *Sirach Eccles* 3. v. 31, 32. Hoe eene zware zonde het in tegendeel is, den nooddruftigen niet

(4) In Ps. 118. te helpen, geeft Ambrozius krachtig te kennen (4), zeggende: *Hoc est occidere hominem, vitæ suæ ei subsidia denegare. Cave ne inter loculos tuos includas salutem inopum*: dat is, *een mensch onderstant des levens te weigeren, is hem dooden. Wacht u, dat gy het leven der behoeftigen in uwe koffers niet opsluit.*

(5) Hierogl. Lib. LIII. c. 6. [D] Zeer fraei is de aenmerking van Pierius Valerianus (5) over de beeldenspraek van den *olyfboom* en den *olie*, die wy niet kunnen nalaten den lezer mede te deelen. *De olyfboom*, zegt hy, *betekent op verscheidene plaetsen in de schrift een vroom man, die voornamentlyk in vruchten van barmhartigheit overvloedig is: van welken gezegt wort*, Psalm 52. Dat hy is een vruchtbare olyfboom in het huis des Heeren. *In tegendeel beduit eene* wilde olyf, *een ondeugent of afgodisch mensch: gelyk by Paulus staet* (6),

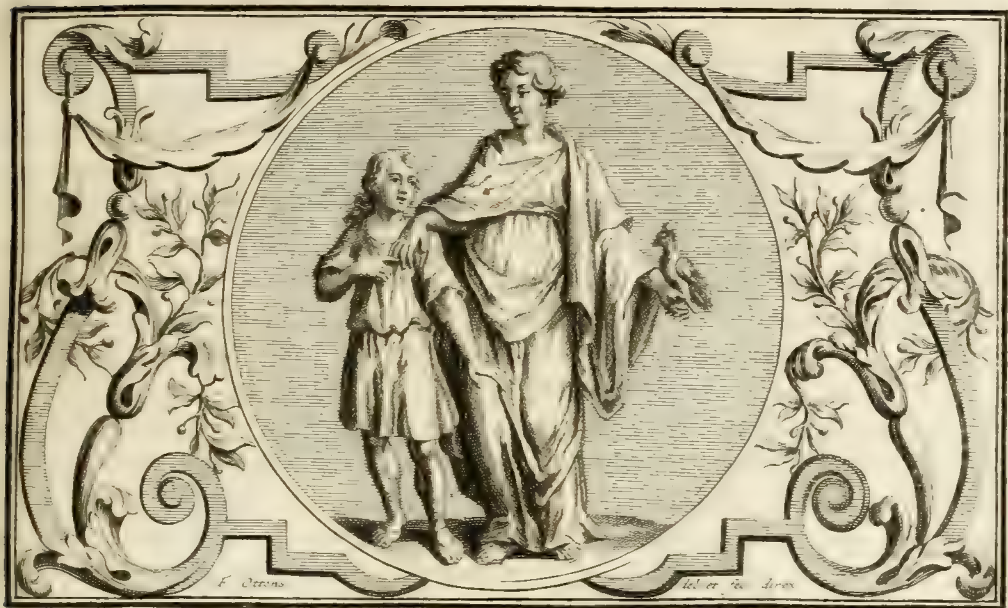
(6) Rom. 11. v. 24. maer indien gy afgehouwen zyt uit den olyfboom, die van natuure wilt was. *Daerenboven dat de Heere beveelt* (7), *dat de lampen in de tente der getuigenisse van den a-*

(7) Levit. 24. v. 1. enz. *vont tot den morgen branden, zulks wil zeggen, dat het werk der barmhartigheit altytduurende is. Want Salomon zegt* (8): laet op uwen hoofde geen olie ontbreken. *De-*

(8) Pred. 9. v. 8. *zelve nu moet voor 't aengezicht des Heeren ontstoken worden, omdat de aelmoes in 't verborgen moet geschieden, en aen God alleen bekent zyn, opdat de slinke handt niet wete, wat de rechte gedaen heeft. Dat hy wil, dat de kandelaer gansch zuiver zal zyn, zulks wyst aen, dat dit zoo een godvruchtig werk van alle vuiligheit van roem en geveinstheit moet zyn gezuivert, enz.*

AEN-

AENNEMING VAN KINDEREN;

Die zich als eene aenzienlyke Vrou vertoont, houdende in de ſlinke hant den vogel *Fulika* of *Oſſifraga*, en de rechte hant op den hals van eenen jongeling.

De kintsaenneming is naer ſommiger gevoelen *een wettelyke handel, ſtrekkende tot trooſt der kinderloozen, waerin zy de natuur even als navolgen.* Maer dewyl de kintsaenneming ook wel in gebruik was by luiden die eige kinders hadden [A], kunnen wy ze enkelyk aldus bepalen: *De verzooning ſtelt van outs als wettelyk eens anders kint in onzen eigendom, alsof het van natuure het onze waere.* Aldus nam M. Emilius Lepidus [B], by 't leven van zyn' ei-

[A] Dit was juiſt niet ordinaer, en, zoo lang de vrye ſtaet van de Roomſche Heerſchappy geſtaen heeft, zeer zelden gebeurt. Wat de Verzooning van Nero door Klaudius by 't leven van Britannikus belangt, Suetonius getuigt, (1) dat hy daer over *niet weinigh naeſpraek* heeft gehad. Dat ook de keizer Tiberius, hoewel hy een eigen zoon had, echter daer by nogh heeft aengenomen Germanikus, zulks deet hy niet uit eige beweeginge, maer *genootzaekt* door Auguſtus: gelyk Suetonius (2) wel uitdrukkelyk melt. De Rechtsgeleerde Ulpianus geeft in bedenking, of men iemant, die reets een of meer Kinders heeft, wel magh toeſtaen, om 'er nogh andere by aen te nemen. Zyne woorde zyn aldus: (3) *Præterea videndum eſt, an non debeat permitti ei, qui vel unum habebit vel plures liberos, adoptare alium: ne aut illorum, quos juſtis nuptiis procreavit, deminuatur ſpes, quam unusquisque liberorum obſequio paret ſibi: aut qui adoptatus fuit, minus percipiat, quam dignum erit eum conſequi.* dat is: *Daerenboven moet men toezien, of men die gene, die een of meer kinderen heeft wel moet toelaten noch eenen anderen aen te nemen: op dat of de hope der geener, die hy in een wettig huwelyk geteelt heeft, niet vermindert worde, welke hoop een iegelyk der kinderen zich door zyne gehoorzaemheit moet zoeken te verkrygen: of die geene, die aengenomen is, niet minder bekome, als het redelyk is dat hy kryge.* Daerom geboot ook onder andere de wet der aenneminge: dat alleenlyk die geene de verzooning mogte doen, die door de natuur nu niet meer konde verkrygen, het geene hy door de verzooning zogt; en nu niet meer in ſtaet zynde om kinderen te teelen, hetzelve, toen hy nogh konde, bezocht hadde: gelyk Cicero leert *pro Domo cap.* 13 & 14. hoewel hierop juiſt altyt zoo naeu niet gezien wiert, en om bequame reden wel wat inſchikking in deezen gebruikt.

(1) Claud. cap. 39.

(2) Tib. cap 15

(3) Digeſt. Lib. I. T. 7. §. 17.

[B] Deeze was de Vader van den bekenden *Lepidus*, die met Markus Antonius en Kajus Oktavianus dat beruchte driemanſchap oprichte, waerdoor zy zich meeſters maekten van de vryheit der Roomſche Republyk.

gen zoon, Emilius Paulus door *adoptie* aen, die daerna zich Paulus Emilius Lepidus liet noemen. Keizer Klaudius liet eenen wettelyken zoon, te weten Britannikus na, in eene bloeiende en frissche jeugt, naer Dions zeggen, doch, naer 't schryven van Suetonius (1), de vallende ziekte onderhevigh, wien echter volgens 't recht der natuur de regeering toequam; en hy liet na, een zoon by aenneming, welke was Nero, die dan volgens de burgerlyke reden, deel aen 't Ryk had. Nero wyders, om 't zelve in veiligheit alleen te bezitten, liet door eene vergiftbereitster, Lokusta genaemt, Britannikus een papje kooken: het welk, als hy 'er van gegeten had, hem de genoemde quael zoo rasch en fel op den hals zondt [C], dat hy 'er het leven by inbrokte. De Romeinen schreven de *adoptie* meer magts toe dan haer natuurlyk eigen was; zulx dat de aengenomen zyn natuurlyk bloetverwantschap verliet, en gerekent wiert bloetvrientschap te maeken met de kinderen zynes aennemers. Ten zelven dage als Klaudius, Nero ten zoon aennam, maekte hy hem, met aen hem zyne dochter te geven, ook zyn schoonzoon, gelyk Dion (2) verhaelt; doch de Keizer deed eerst zyne dochter Klaudia in 't geslacht der Oktaviën [D] aennemen, opdat het niet schynen

(1) Neron. cap. 33.

(2) Lib. LX p. 687.

[C] Suetonius zegt juist niet duidelyk, dat Britannikus de vallende ziekte gehad heeft, maer dat Nero zulks voorgaf. Hy verhaelt de zaek alzoo. (3) Het eerste vergift, dat Britannikus in kreeg, werkte langzaem, en maekte hem alleenlyk roerlyvigh. Nero liet daerop Lokusta halen, en deed haer in zyne tegenwoordigheit het sterkste en snelste vergift, dat zy konde, zoo lang koken en herkoken, tot dat 'er een jong biggetje, daer hy 't aen probeerde, terstont van borst. Daerop liet hy 't in zyn eetzael brengen, en stelde orde, dat men 't Britannikus, wanneer die met hem aen tafel zat, zoude ingeven: en als deeze, zoo ras als hy 't vergift geproeft hadde, ter aerde was neergestort, heeft Nero by de gasten valschelyk voorgegeven, dat Britannikus volgens zyne gewoonte de vallende ziekte hadde gekregen (*Comitiali Morbo ex consuetudine correptum apud convivas ementitus*) en hem des anderen daegs onder 't vallen van een zwaren stortregen met weinigh staetsie schielyk doen begraven. Uit dit verhael van Suetonius blykt niet alleen, dat Britannikus geen vallende ziekte heeft gekregen, toen hy 't vergift in 't lyf hadde, gelyk onze schryver te kennen geeft; maer ook schynt men 'er uit te moeten afnemen, dat hy die quael noit gehad heeft (waervan het tegendeel door onzen schryver even te vooren gestelt is) maer dat zulks, gelyk Suetonius zegt, een enkel voorgeven was van Nero: om zyn gruwzaem schelmstuk, waer 't mogelyk, te verbergen. En byaldien men de zaek zoo opvat, zal 'er geen strydigheit zyn tusschen 't verhael van Dio en Suetonius: welke 'er zeker zoude zyn, indien de eene verhaelde, dat Britannikus een frisch jongeling was, en de ander, dat hy de vallende ziekte had. Voorts is aenmerkelyk, 't geen Zonaras verhaelt: dat Nero het doode lighaem van Britannikus hadde doen bestryken met een soort van kalk, *gypsum* genaemt (die gebruikten ze ook om zich wit (4) te blanketten) op dat de blaeuwheit, door 't vergift verwekt, niet zoude gezien worden, en hem alzoo ter begravenisse laten uitdragen: doch dat 'er een schielyke regen vallende deeze *gypsus* had afgespoelt, en de gruweldaet voor een iegelyks oogen ontdekt.

[D] Klaudius hadde drie dochters by drie byzondere Vrouwen, namentlyk, Klaudia, Antonia en Oktavia, hoewel de eerste van deeze drie eigentlyk geen dochter was van Klaudius zelfs; maer van eene zyner vrygemaekten, op Klaudius (5) rekening. Hier schynen deeze Klaudia en Oktavia, die de Gemalin van Nero is geworden, en de volle zuster van Britannikus was, niet genoeg onderscheiden, maer de eene met de andere te onrecht vermengt. Voorts verschillen Dio en Suetonius daer in, dat de eerste Neroos huwelyk en aenneming op een en den zelven dagh stelt, daer de laetste de aenneming laet gaen voor 't huwelyk, zeggende (6), dat Nero al *in 't elfde jaer zyns ouderdoms* (andere beweeren in 't *twaelfde* of *dertiende*: zie Torrent. over deze plaets van Suetonius en Lipsius over Tacitus Annal. L. 12. C. 25) *door Klaudius is aengenomen tot des zelfs Zoon:* en eerst *naderhant getrouwt met Oktavia.* Tacitus komt ook overeen met Suetonius, schryvende (7), dat Nero 16 jaren out zynde in huwelyk getreden

(3) Ner. cap. 33.

(4) Cicer. Fam. Lib. VII. Ep. 6.

(5) Sueton. Claud. c. 27.

(6) Ner. c. 7.

(7) Annal. L. XII. cap. 58.

ſchynen zou, broeder en zuſter door huwlyk aeneen te verbinden. De Roomſche Burgermeeſter Kornelius Spinther zocht zynen zoon in de vergadering der Overprieſters [E] van hun Heidendom te hebben; maer vermits Syllaes zoon Fauſtus ook van 't geſlacht der Korneliën [F], en een lidt dezer ſamenkomſt was, en dewyl de wet niet toeliet dat 'er twee van een zelve Huis in deze vergadering mogten zitten, zoo deed hy zynen zoon aennemen in 't geſlacht van Manlius Torquatus: En aldus volgde men de woorden der wet wel, maer haere kracht wert dus doende met de daet ontzenuwt.

De *Adoptie* of Kintsaenneming geeft men de gedaente eener ſtatige Vrouwe; want volgens de natuur, die men hierin wil naerbootſen, kan een jonger niemant dus aennemen [G] die ouder is dan hy zelf. Euripides belacht in

 zyn

getreden is met Oktavia, zynde al te voren (1) door Klaudius tot zoon aengenomen. Maer Suetonius ſchynt zich zelven tegen te ſpreken, en het huwelyk van Nero te ſtellen voor deszelfs verzooning, zeggende in 't leven van Klaudius (2): *e generis Neronem adoptarit:* dat is, *uit zyne ſchoonzoonen heeft hy Nero aengenomen tot zyn Zoon.* Doch men kan die ſtrydigheit wechnemen, zoo men zegt, dat Suetonius hem hier den ſchoonzoon van Klaudius noemt uit aenmerking niet van een tegenwoordigh, maer van het toekomende huwelyk met Oktavia, aen welke hy al lang te voren was verlooft geweeſt. Zie *Tacit. Annal. L.* 12. *c.* 3 *&* 9. Ondertuſſchen dat twee perſonen, die door aenneming Broeder en Zuſter waren geworden, in geen huwelyk mogten treden, zoo lang die aenneming ſtant greep, zulks was wel uitdrukkelyk verboden door de wetten: waerom 'er in zulk geval eene *emancipatio* van een van beide, dat is, gerechtelyke vryſtelling van onder 's vaders magt heen, noodigh was. Zie Digeſt. L. 23. T. 2. §. 17. en Juſtinian. Inſtit. Lib. 1. T. 10. §. 2.

(1) Tac. Annal. cap. 25.
(2) C. 27.

[E] Deze woorden voegt hy 'er by, opdat niemant, onkundigh in de zaken der Romeinen, verkeerdelyk verſtaen magh, dat een Romein begeerigh was geweeſt om zyn zoon te brengen in het Overprieſterſchap der Joden, en zich te vergeeſſch quelle met de reden daer van na te ſpeuren. De oorzaek nu waerom Kornelius Spinther zynen Zoon in deeze Vergadering zocht te hebben, was de groote magt der Overprieſteren, als welke het bewint hadden over alles dat den Dienſt der Goden raekte. Daerom heeft ook Auguſtus, wanneer hy de Roomſche Heerſchappy al genoegzaem alleen bezat, echter het openvallende ampt van Hooft der Overprieſters niet laten voorbygaen. Zie Kazaubonus over Suetonius Aug. c. 31. Julius Cezar (3) en andere hebben zelfs vele moeite gedaen, en groote kuiperyen in 't werk geſtelt om dat prieſterampt te bekomen.

(3) Suet. Caeſ. 13.

[F] Namentlyk *Kornelius* was by de Romeinen geen voornaem, gelyk by ons, maer de ſtamnaem van eene der oudſte en voortreffelykſte geſlachten te Rome: waer uit verſcheide zeer aenzienlyke Takken zyn geſprooten: als die der *Scipioos*, der *Lentuli*, der *Cethegi*, der *Sullaes*, der *Cinnaes*, en meer andere.

[G] Want na de natuur kan de zoon niet ouder zyn dan de vader. Daerom verbooden ook de Roomſche wetten dusdanige kintsaennemingen wel duidelyk. *Juſtinian.* Lib. 1. Tit. 11. §. 4. *Minorem natu majorem non poſſe adoptare, placet Adoptio enim naturam imitatur: & pro monſtro eſt, ut major ſit filius quam pater.* dat is: *Wy beveelen, dat een jonger niemant zal kunnen verzoonen die ouder is dan hy. Want de kintsaenneming volgt de natuur; en 't is monſtreus, dat de zoon ouder zoude zyn dan de Vader.* En opdat de natuur doch in allen deele zoo verre mogt worden naergebootſt, als doenlyk was, zoo vint men door die zelve wetten ook dit (4) bevoolen: *Debet itaque is, qui ſibi filium per adoptionem aut adrogationem facit, plena pubertate, id eſt, decem & octo annis praecedere,* dat is: *Derhalven moet die geene, die zich eenen zoon door aenneminge verkrygt, eene volkomene manbaerheit, dat is, achtien jaren ouder zyn, dan die hy aenneemt.* Hierom beſchuldigt Cicero (5) zoo heftig, en als zeer ongeregelt, de daet van zynen vyant P. Klodius, die zich tot zoon hadde laten aennemen van eenen Fontejus, een man, die niet alleenlyk noch geen twintigh jaren out was, maer ook zoo veel jonger dan Klodius, dat deeze wegens zyne jaren deszelfs vader wel hadde kunnen zyn. En dat de Roomſche wetten bepaelden, dat de aenne-

(4) Juſtin. ibid.
(5) Pro dom. cap. 13 & 14.

mer

zyn Menalippe [H] hun, die om hunne kinderloosheit quansuis te boeten, vreemden in kintschap aennemen, zeggende dat zulk een zich wel gekachten magh, die by gebrek van eige kinderen, vreemde in zyn huis haelt; want zy die kinderloos waeren, behoorden hierin lydzaem te zyn, en geene Goden te beschuldigen. Hierentegen gevoelt Demokritus echter, dat een vermogend man wel een zoon van eenigh vrient magh aennemen, naerdien men door dusdanigh eene vrye verkiezing, een eerlyk kint kan bekomen, daer men in tegendeel zyne eigene, 't zy goet 't zy quaet [I], behouden moet. Hieromtrent zeit Petrarcha in zyne Samenspraeken (1), *de aenneming is een dienstmaegt van de natuur, deze is edeler, maer die voorzichtiger, deze werkt buiten des teelers raedt op 't goet geluk aen, die gaet met een vast oordeel des aennemers.* De Keizer Severus roemde (2), dat hy twee Antoninen, te weten Antoninus Bassianus en Antoninus Geta, zoonen van eige teeling naliet, en dies gelukkiger was dan Antoninus Pius, die ook twee Antoninen, zyne zoonen by aenneming, had nagelaten, te weten Verus Antoninus en Markus Antoninus; maer de vaderlyke liefde en hoop verblindden en bedrogen hem, want na zyn doot was Bassianus, genaemt Karakalla [K], een zeer bloetdorstigh mensch, blykende (3) in het dooden van zynen broeder Geta, en veeler Raetsheeren niet alleen, maer ook in het voornemen

(1) De Remed. Utr. Fortun. Lib. I. Dial. 79.
(2) Ælius Spartian. in Severo c. 20. adde & c. 19. & in Geta c. 1
(3) Spart. in Sev. c. 21. & in Caracal. & in Geta c. 6

mer ten minsten achtien jaren ouder moest zyn dan die aengenomen wiert, is des te aenmerkelyker, omdat het huwelyk volgens die zelve wetten al geoorloft was met de veertien jaren. Zie *Vinnius ad Institut. Lib.* 1. *T.* 11. §. 4 Justinianus wil ook, dat die geene, die door eenigh geneeslyk gebrek onbequaem zyn tot de teelingh, kinderen zullen moogen aennemen; doch de gesnedene, welkers natuur tot dat werk noit kan bequaem worden, geenzins. *Institut. Lib.* 1. *T.* 11. §. 9. Zoo zeer schawden zy in de Aenneminge al 't geen tegen de natuur strydigh was.

[H] Of liever *Melanippe*: gelyk den zeer geleerde Thomas Munkerus aentoont in zyne aentekeningen over *Hyginus Fab.* 186. en over *Antoninus Liberalis Fab.* 8. Dit Treurspel van Euripides is met veele andere van den zelven Dichter door de afgunst der tyden verloren gegaen, en alleenlyk eenige brokken uit het zelve door andere schryvers bewaert. Dat stuk, daer onze schryver dit uit gehaelt heeft, vint men by *Stobeus. Serm.* 74. luidende aldus:

Ἴςω δὲ ἄφρων ὢν, ὅςις ἄτεκνος ὢν τὸ πρὶν,
παῖδας θυραίους ἐις δόμους ἐκτήσατο.
Τὴν μοῖραν ἐις τὸ μὴ χρεὼν παραςρέφων,
Ὧ. γὰρ θεοὶ δίδωσι μὴ φῦναι τέκνα,
Ὀυ χρὴ 'γκαλεῖσθαι πρὸς τὸ θεῖον, ἀλλ' ἐᾷν.
Ἀυτὸς γὰρ ὀυδεῦ ὂιδε πῶς ἐγένετο.

[I] Hier staet wederom aen den anderen kant tegen, dat, indien men in de keur der Aenneming gemist heeft, zulks geen plaets voor verontschuldiging overlaet, gelyk de teeling doet. *Nihil habes in conjugem; nihil, in fortunam quod retorqueas,* zegt (4) Petrarcha: *gy kunt de schult nochte op uwe huisvrouw, nochte op de fortuin leggen.*

(4) De Rem. Utr. Fort. Lib. I. Dial. 72

[K] Of ook *Karakallus.* Zie Kazaubonus over *Ælius Spartianus in Caracal.* c. 1. De naem van *Karakallus* heeft hy gekregen van een zekere soort van kleederen, die hy 't volk van Rome hadde geschonken, neerhangende tot op de voeten: waerom die klederen ook *Antoniniana* genoemt wierden, naer 't verhael van *Spartianus in Caracallo* c. 9. Zie daerover ook de aentekeningen van *Kazaubonus* en *Salmasius.*

men dat hy had om Getaes [L] Moeder, ter oorzaeke van het beweenen haeres zoons, om hals (1) te brengen; doch haere schoonheit veranderde zyn opzet (2) en deed hem haer, hoewel ze zyne stiefmoeder was, zonder de gedachtenis zyns vaders te achten, ter vrouwe, nemen. Geta was ook in zyn leven wreed, onkuisch en gulzigh van zeden, volgende de manieren zyns broeders na. Van hun zeit Dion (3): *Severus zoons Bassianus en Geta, van Plautianus, even als van een tuchtmeester ontslagen zynde, begonnen alles naer hun welgevallen te doen, de vrouwen oneerlyk te handelen, schandjongens te hebben, met onrecht gelt te verzamelen, zich met schermers en wagenaers te vergezellen, en elkanders snode stappen na te gaen.* Daer van daen is het dat Spartianus, bewoogen is geweest te zeggen (4), dat schier geen een groot man goede [M] en nutte kinders, die hem gelyk waeren, heeft na gelaten; en dat het beter waere geweest dat veele grooten kinderloos waeren gestorven. En dit zeit hy niet alleen ten aenzien der natuurlyke vaders, maer ook van hun die door aeneming van kinderen quansuis vaders worden, gelyk Augustus die Tiberius, en Trajanus die Adrianus op deze wys naliet. Maer met meer recht zou hy dit na Tiberius, van Klaudius gezegt hebben, die Nero ten zoon aennam, beide door *Adoptie* Keizers geworden, en schier even boos van daden; ten wier aenzien Adrianus zeer goet was, zynde een kloekmoedigh en dapper krygshelt die veele overwinningen behaelde. De verzooning, die Augustus omtrent Tiberius pleegde, was als gedwongen, zoo door 't overlyden der zynen [N], als door het lastigh vallen van zyn

(1) Spart. in Get. c. 7
(2) Idem in Carac. c. 10
(3) Lib. LXXVI.
(4) In Sev. c. 20. & 21.

 wyf

[L] Julia: zyn eige Moeder was genaemt *Marcia*: hoewel Dio en Herodianus (gelyk Kazaubonus aentekent over *Spartianus in Sev. c.* 3.) de moeder zoo wel van Bassianus, als van Geta, *Julia* noemen: van welken misslagh Spartianus ons den oorsprongk misschien ontdekt, als hy zegt (5): *Uxorem tunc habuit Marciam: de qua tacuit in historia vitæ privatæ*: dat is, *Hy had die Marcia tot eene Huisvrou: van welke hy in de historie van zyn particulier leven gezwegen heeft.* Naderhant evenwel als hy Keizer was, heeft hy haer beelden ter eere doen oprechten. Ondertusschen hoe Julia zelfs aen haer stiefzoon aenleiding heeft gegeven om met haer een bloetschandigh huwelyk aen te gaen, lees by den meergemelden *Spartianus* in 't leven van *Karakallus cap.* 10.

[M] Spartianus telt een geheele reeks voorname mannen, zoo door daden als door geleertheit, op, die of geheel geene, of booze kinderen hebben nagelaten, of ten minsten, die geen dienst aen den staet hebben gedaen: als Romulus, Numa Pompilius, Kamillus, Scipio de Katoos, Homerus, Demosthenes, Virgilius, Krispus, Terentius, Plautus, Cæsar, Cicero, Augustus enz. Deze laetste was by uitstek ongelukkigh in zyne kinderen, zoo dat hy dikwils al zuchtende placht uit te roepen met een vers van Homerus (6):

Αἴθ' ὄφελον ἄγαμός τ' ἔμεναι, ἄγονός τ' ἀπολέσθαι.

Dat is: *Och of ik ongetrout ware gebleven, of kinderloos gestorven!* (7)

Veele andere diergelyke exempels van groote mannen, die in hunne kinderen ten eenemael ongelukkigh zyn geweest, doen zich in menigte op in de oude Historien, zoo dat het onnodigh is zulks verder met bewyzen te sterken.

(6) Iliad. 3. v. 40
(7) Suet. Aug. c. 65

[N] Namentlyk, Kajus en Lucius, zonen van zyne dochter Julia, in huwelyk gewonnen by Markus Vipsanius Agrippa. Deze zyne neven hadde hy aengenomen tot zyne zonen, en hadde groote verwachting van de zelve: doch zy storven beide binnen den tyt van twintigh maenden, Kajus in Lycie, en Lucius te Marsailje, niet zonder vermoeden van vergeeven te zyn door bestel van Livia om haer eigen zoon Tiberius te begunstigen: gelyk deze dan ook na de doot van Kajus en Lucius te gelyk met derzelver Broeder Agrippa Posthumus, door Augustus verzoont wert: doch de verzoning van Agrippa vernietigde hy naderhant wederom, om deszelfs quaden inborst. Zie Sueton. Aug. cap. 64 & 65. en Tacitus Annal. L. 1. c. 3. Wat voorts Augustus tot de aenneminge van Tiberius bewogen heeft, wiens quade zeden hy kende,

wyf Livia, die moeder was van Tiberius, wiens quade zeden Augustus wel kende, eer hy hem tot zoon aennam. Eenigen willen dat Neroos wrede manieren in 't begin zoo niet bekent waeren, zulks dat hy in zyne jongkheit proeven gaf van een goede inborst, en zich zeer oefende in de vrye kunsten. Hy geliet zich mededoogend en zachtzinnigh, en wanneer hy eens een
(1) Sueton. Ner. c. 10 dootvonnis van eenen verweezenen zou onderschryven (1), hoorde men hem al zuchtende zeggen: *och of ik lezen noch schryven kost*: en hoe zeer hy dit in 't hart meende, getuigt zyn meester Seneka, in zyn eerste Boek van de [O] Goedertierenheit: of schoon men heeft bevonden, dat hy, na de vyf eerste jaren zyner regering, geheel onbarmhartigh wiert. De Keizer Trajanus zeide, aengaende deze vyf Jaren, dat niemant beter dan Nero had geheerscht. Dit zoo zynde, zoude een iegelyk zyn bedrogen geworden, en daer zoude niemant geweest zyn, die hem niet zeer gaern zoude hebben aengenomen: doch Klaudius had buiten dat noit vrees [P] voor bedrog: waerom hy hem ook aennam op het begeeren en ter liefde van Agrippina. En schoon het nodigh is, dat men eerst eenige mudden zouts, gelyk men zeit, met iemant gegeten moet hebben eer men hem recht kent, naerdien het al zoo moeilyk valt een' ander als zich zelven te kennen, echter is gebleken, dat de Keizers doorgaens in het aennemen eene goede verkiezing gedaen hebben. Dit ziet men aen Julius Cezar in 't verzoonen van Augustus, in Nervaes aenneming van Trajanus, en weder Trajanus *adoptie* aen Adrianus, hoe-
(2) In Sev. cap. 21 wel Spartianus deze leste verkiezing niet zeer (2) pryst. De verzooning
(3) Spart. in Ælio vero c. 5. was goet tusschen Adrianus en Lucius Cejonius Commodus Verus, die schoon van wezen (3), en vol koningklyke statigheit, mitsgaders verstan-
(4) Ibid. cap. 4. digh, geleert en zeer welsprekend was; maer ook zwak van lichaem (4), waerom

de, daer van zyn de gevoelens verschillende. Behalven de pogingen van Livia en 't verlies van Kajus en Lucius, schryven sommige de oorzaek daer van toe aen eene groote eerzuchtigheit van Augustus, trachtende zyne geheugenisse door zoo een quaden
(5) Tiber. cap. 21. opvolger te aengenamer te maken. Maer Suetonius (5) die gevoelens verwerpende, meent, dat Augustus, een zeer wys en voorzichtigh Vorst, de deugden en ondeugden van Tiberius wel overwogen hebbende, heeft geoordeelt, dat zyne deugden zwaerder waren. Dat evenwel Livia en 't gebrek van beter verwanten, daer toe veel geholpen
(6) Sueton. Tib. c. 23 hebben, is geenszins te twyfelen; te meer, omdat het begin van Augustus Testament aldus luide (6): *Nademael de ongunstige Fortuin my myne zoonen Kajus en Lucius ontrukt heeft, is myn wil, dat Tiberius Cæzar erfgenaem zal zyn van twee derde parten myner goederen.*

[O] Aen Nero zelfs in 't eerste of twede jaer zyner heerschappy geschreven. Onder anderen vint men 'er deze woorden cap. 1. *Dit zoude bezwaerlyk hebben kunnen geschieden, indien die goetaerdigheit u niet natuurlyk was, maer alleenlyk voor een tyt aengenomen: want niemant kan een momaengezicht lang dragen. Geveinsde dingen keeren ras weder tot haere natuur: maer daer waerheit in is, en die (om zo te spreken) uit een vasten gront opgroeien, worden door den tyt zelfs grooter en beeter enz.* En wederom cap. 12. *Niemant zal Augustus durven vergelyken by uwe zagtmoedigheit, al stelt hy deszelfs meer als rypen ouderdom tegen de jaren van uwe jongelingschap. Laet hy bedaert en goedertieren geweest zyn: namentlyk dat was, na dat hy de zee by Aktium met Romeinsch bloet had geverft, enz. Ik noeme geen ware goedertierenheit, het geene eene vermoeide wreetheit is: maer dat is een ware goedertierenheit, o Nero, die gy betoont, die niet uit berouw van wreetheit heeft begonnen, enz.*

(7) Ann. Lib XII. cap. 3 [P] Als welke was onbedachtzaem, wonder kort van geheugen, en gelyk Tacitus van hem zegt (7), *cui non judicium, non odium erat, nisi indita & jussa;* dat is, *die geen oordeel had, noch haet droegh, ten zy ze hem wierden ingegeeven en belast.* Zie ook *Sueton. Claud.* c. 38. & 39. item *Neron.* c. 33.

waerom Adrianus dikwyls zeide [Q]: *De goden zullen ons dezen ſlechts op de werelt vertoonen* [R], *maer niet lang laten blyven.* En na het overlyden des zelven, zeide hy op eene klaeglyke wys (1): *Wy hebben op eenen kranken muur geſteunt! en zyn de dertigh millioenen* [S] *guldens quyt, die wy aen 't volk en de ſoldaten, nopende de verzooning, van Kommodus, hebben geſchonken.* Nogh drie andere aennemingen, die hier volgen, door den zelven Adrianus gedaen, zyn ook voor goet te erkennen, namentlyk die beſteet zyn aen Markus Antoninus Pius, en Markus Aurelius, twee zeer pryſelyke [T] Keizers, en Verus, een zoon van den voorgenoemden Cejonius, die met Markus Aurelius (2), zynen broeder door aenneminge, op een en zelven wagen getriomfeert heeft. Men zoude meer gelukkige aennemingen [V] hier by kunnen voegen, maer dewyl die in Antoninus Pius en Markus Aurelius beſt uitblinken, zullen wy het hierby laten, en tot de uitlegging der beeltenis overgaen.

(1) Spart. Adrian. cap. 24.

(2) Spart. in Ælio Vero c. 5. & Antonino Phil. cap. 12.

De *Fulika*, boven genoemt, wort door ſommigen als donker en roetachtigh van kleur beſchreven; anderen zeggen dat hy witachtigh, anderen dat

I 2 hy

[Q] Na dat hy van Adrianus tot zoon was aengenomen, wert hy genoemt Lucius Cejonius Kommodus Verus Ælius Cæſar. *Spartian.* in Adrian c. 23. & in Ælio Ver. c. 2. & 6. Zoo men ondertuſſchen des zelfs leven by Spartianus leeſt, zal men, niet tegenſtaende de goede hoedanigheden, die hier van hem verhaelt worden, bevinden, dat 'er juiſt zoo veel reden niet zyn om deze verzooning *goet* te noemen. Zie voornamentlyk het tweede, derde, vierde en vyfde Hooftſtuk van zyn leven by Spartianus.

[R] Dit is een vers genomen uit Virgilius, Æneid. 6. v. 870.

Oſtendent terris hunc tantum fata, neque ultra
Eſſe ſinent.

Het wort daer gezegt van Marcellus, den zoon van Oktavia, zuſter van Auguſtus; een jongeling van zeer groote verwachting, maer vroeg geſtorven. Dit neemt Adrianus hier over op Cejonius Kommodus.

[S] *Quater millies ſeſtertiûm*, ſtaet 'er by Spartianus; het welk zoo een groote ſomme geldts uitmaekt. Zie *Gronov. de Pecunia Vet.* pag. 406. Het volk van Rome had 'er een vierde part van gekregen, de krygslieden de overige drie.

[T] Spartianus noemt hen twee *Godheden van de Republyk*, in Severo c. 21.

[V] Hoe voorzichtigh de aennemingen ook mogen geſchieden, nochtans zyn ze hachlyk. Laet ons het oordeel van Petrarcha (3) daer over hooren, die 'er dit van zegt: *De Zoonaenneming, een bequaeme hulp der natuure, uitgevonden door 't burgerlyk recht, is 't zeker dat aen veelen nuttigh, en ook aen veelen verderfelyk geweeſt is. Nerva heeft een goeden zoon aengenomen: maer ſommige ſchryvers hebben geoordeelt, dat Trajanus in zyne aenneminge is bedrogen geweeſt. Want dat Auguſtus in 't aennemen van zyn dochters zoon Agrippa miſleit geweeſt is, zulks getuight de vernietinge van die aenneminge, daer ras op gevolgt: doch in Tiberius aenneminge, of opvolginge in de Heerſchappy, zie ik dat hy niet bedrogen is geweeſt, maer door de zeden der zyne byna gedwongen. Maer Micipſa is ten eene mael een ongelukkigh aennemer geweeſt, die niet eenen zoon, maer eenen dodelyken draek * in zyn paleis en over zyne [natuurlyke] zonen gebragt heeft: dewelke alhoewel hy ſtervende vermaent zoo te leven, dat hy niet magh ſchynen betere zonen te hebben aengenomen dan geteelt; nochtans gebeurt het dikwils, dat 'er betere aengenomen, dan geteelt worden: en dat is geen wonder, dewyl de aenneminge door ondervinding en overlegh wort geſterkt, doch de teeling door geen van beide. Maer dikwyls worden 'er in tegendeel niet alleen ergere, maer ook de allerbooſte zelfs aengenomen. Want de menſch is een donkere en bedriegelyke waer.*

(3) De Rem. Utr. Fort. Lib. I. Dial. 79

* Jugurtha

Dus zegt de zelve Petrarcha zeer wel:

Privignos & adoptatos licet eſſe probatos:
Eſt tam hic multo tutius, ut careas.

Dat is:

Al zyn ſtiefzonen, en zonen by aenneminge goet, nochtans is het veel veiliger, dat men ze niet heeft.

hy de zelve vogel is die *Erodius* genoemt wort; en welke men natuurlyke eigenschappen toeschryft, die de andere heeft. Heeft echter de *Fulika*,
(1) Lib. XI cap. 37. naer Plinius (1) zeggen, een kroese kuif op 't hooft, en is de *Erodius* die vogel, die van den gemeenen man *valk* wort genoemt, gelyk Bartholomeus Anglikus wil, zoo kunnen 't de zelve vogels niet zyn, want de valk heeft geene kroese kuif op den kop: en nogh zoo veel te minder, indien de *fulika* een watervogel is, onthoudende zich, gelyk Aristoteles en andere schryven omtrent de zee en zeer ruime (W) meeren. Naer Albertus Magnus zeggen, is de *fulika*, een zwarte watervogel, die lust in onweer heeft, in 't welke hy speelt en zwemt door de zee, zyne geboorteplaets niet verlatende. Zyn nest wyders is altyt wel van voorraedt verzien, en hy zoo milt dat hy daer uit andere vogels mededeelt.

Belangende nu de *ossifraga*, die is een soort van [X] arenden, ook asgraeu

[W] De verwarring en vermenging van deze vogelen komt voort uit verscheide oorzaken. De eerste is, dat veele roofvogelen benoemt worden met een algemeenen naem, die een gansch geslacht (om zoo te spreken) van vogelen uitdrukt, als die van *Arenden*, *Valken*, *Sperwers*, *Havikken*, *Gieren*, zoo groote als kleine, daer ze doch in hunne byzondere soorten verscheiden zyn: men zie Aristoteles, Plinius, Albertus Magnus en Olaus Magnus. Omdat nu meer als eene soort van vogelen vallen onder een en het zelve geslacht, zoo gebeurt het, dat de schryvers zich somtyts vergissen, en den eenen naem schryven voor den anderen. De twede oorzaek is, dat die gene, die uit het Grieks iets overbrengen in 't Latyn, dikwils een naem niet overbrengen in zyne eigentlyke en naeuste, maer in een ruimer en algemene betekenisse, gelyk Turnebus zeer
(2) Adverf. L. XXV. c. 13. wel aenmerkt (2) over de Fulika, zeggende, *Erodius a Cicerone* Fulica, *a Marone* Mergus *vertitur:* dat is, *de Erodius wort van Cicero vertaelt door* Fulika, *en van Virgilius door* Mergus, *een duiker*. En wederom (3): *De vogel, die door Aratus wort genoemt*
(3) Lib. XIX. c. 12 Erodius, *wort door Virgilius vertaelt* Mergus, *duiker; en door Cicero* Fulika. En dat is geen wonder, nademael de *Fulika* volgens Albertus Magnus is uit het geslachte der
(4) Lib. VIII. c. 3. Mergi of *duikvogels:* en Aristoteles (4) noemt haer by den *duikelaer*, zeggende: *de witte meeuw, en de* Fulika, *en de duikelaer leven by de zee*. De vogel dan, die by de Grieken heeft geheten *Erodius*, heeft Cicero in een naeuwe betekenisse vertaelt door de *Fulika*, doch Virgilius is met een ruimer uitdrukkinge te vreden geweest, noemende hem een *duiker;* daer 'er doch veelerlei soorten van duikvogels zyn. De derde reden is, omdat eenige van deze vogelen, die begrepen worden onder een en het zelve geslagt, menigmael van eenerlei natuur zyn, en een zekere overeenkomst van verf en maeksel met malkanderen hebben: waerdoor het dan gebeurt, dat de schryvers de eene nemen voor de andere: en zoo is het misschien ook met de *Fulika*. In Italië is eene vogel, hedendaegs aldaer bekent onder den naem van *Folika;* zynde een watervogel, zwart van verwe, doch een weinigje trekkende naer den aschgraeuwen: hy heeft een zwarte nebbe; poten eveneens gelyk een endvogel met velletjes tusschen de teenen, een zwarten kop, doch zonder kuif of kroese vederen.

[X] Plinius en Aristoteles tellen zes soorten van Arenden op, doch stellen de Ossifraga niet onder de zelve. De laetstgenoemde zegt (5), dat de *Ossifraga* grooter is dan
(5) Lib. VIII. c. 3. een Arent, doch niet van de zesde soort, *ἀετὸς γνήσιος*, of *rechten Arent* genoemt, als
(6) Lib. IX cap. 32. of de andere maer bysoorten waren: welke zesde soort volgens Aristoteles (6) grooter is dan alle andere Arenden en ook dan de *Ossifraga*: die van de Grieksche schryvers en van Matthiolus genoemt wort Φήνις en Φήνη: welk woort by Homerus door sommigen wort overgezet een *Arent*, wordende aldaer te kennen gegeven de gezwintheit, met welke Minerva wegging, na dat ze hare reden voleindt hadde:

(7) Odyf. Lib. III. v. 371 (7) Ὣς ἄρα φωνήσασ' ἀπέβη γλαυκῶπις Ἀθήνη,
φήνῃ εἰδομένη

Dat is:

De graeuoogige Minerva aldus gesproken hebbende, is weggegaen,
gelyk een Φήνη *Arent.*

Dogh de meeste vertalen 't hier ook *Ossifraga*. Onze geleerde Taelmannen van den Bybel maken van de *Ossifraga* een Duitsch woort, en noemen hem *Beenbreker*, in hunne kanttekeningen over Levitic. 1. 13.

graeu, beschreven door Matthiolus over Dioskorides. De Kardinael Petrus Damianus (1) zeit, dat de *Fulika* van de Grieken genoemt is φήνη, en hy schryft haer de zelve natuur toe, die door Plinius (2) en Aristoteles (3) worden gegeven aen de *Ossifraga*: die, wanneer de arent zyne jongen verjaegt, dezelve, als uit moederlyke liefde aenneemt, en met haer eige natuurlyke jongen barmhartiglyk opvoedt, even als tot mede-erfgenamen. Om deze liefdadige natuur strekken de meergenoemde vogels zeer bequame zinnebeelden der AENNEMING VAN KINDEREN, die by de Romeinen zeer in zwang was, gelyk ook het opvoeden van iemants kinderen, die, hoewel buiten voogdyschap en *Adoptie*, echter gehouden werden als eige kinders, aen welke men dan voorts de geslachtnamen van het huis des opvoeders gaf, gelyk vele opschriften by Smetius [Y] bewyzen. Ja het ging zoo verre, dat ze ook de voedsterkinders tot erven, [Z] aenstelden. Hierom houdt ons beelt de rechte hant aen den hals van eenen aengenomen Jongeling, zynde het omhelzen een teken van liefde en toegenegentheit.

(1) Lib. II. Epist. 18.
(2) Lib. X. cap. 3.
(3) Lib. IX. cap. 34. & Lib. VI. cap. 6.

De aengenomen nam, volgens Dions zeggen (4), de namen des aennemers aen, doch behieldt eenen zyner voorgaende [A] namen, maer iet veranderd.

(4) Lib. XLVI.

[Y] Onder andere dat aenmerkelyke aen Aurelia Rufina.

AUR. RUFINÆ.
ALUMNÆ. PIENTISS.
E. T. INCOMPARABILI.
QUÆ. VIXIT. ANN. XXVII.
M. X. D. II.
FIDE. COGNITA.
MEMOR. OBSEQUII. EIUS.
AURELIA. SOTERIA.
PIETATIS. PLENA. P.

[Z] Dit blykt uit een ander out opschrift.

MARIAI. POL
MARIUS. PRIM
MARIA. MA
XIMINA. AL.
UMNI. ET. HER. P.

[A] Opdat dit des te beter verstaen worde, zullen wy wat breder van de gesteltheit der namen by de Romeinen spreken, te meer, dewyl een Nederduitsch werk, gelyk dit, dikwyls Lezers vint, in oude zaken onbedreven. De eerste Romeinen droegen, volgens 't verhael van sommigen (5), maer eenen naem, als Romulus, Remus enz. gelyk ook de oude Grieken, als Sokrates, Plato, Alcibiades, Demosthenes enz. Maer na dat Romulus met de Sabinen onder Tatius een verbont aengegaen, en hen in Rome ontfangen hadde, zegt men, dat zy zyn overeengekomen, dat de Romeinen de namen der Sabinen, en in tegendeel de Sabinen de namen der Romeinen zouden gebruiken tot voornamen: en dus diende de voornaem om de persoonen van een geslacht, de stamnaem om de byzondere geslachten van malkanderen te onderscheiden. Niet lang daerna hebben veele voorname geslachten, na dat ze zeer vermenigvuldigt wierden, nogh een derden naem, om de byzondere takken van eenen en zelven stam te onderkennen, aengenomen. En zoo is het, dat de meeste doorluchtige mannen drie namen hebben gevoert, eenen voornaem, als Publius, Lucius, Tiberius, Markus, Kajus, Kneus, Titus enz.; eenen stamnaem, altyt eindigende op *ius* of op *jus*, als Kornelius, Klaudius, Fabius, Pompejus, en diergelyke; en eindelyk eenen taknaem, die noit op *ius* of *jus* eindigde, als Scipio, Lentulus, Nero, Marcellus enz. Veele hebben daerenboven nogh wel een bynaem achter de voorzeide namen gevoegt, dienende, of om wydluitgebreide takken van een zelven stam wederom als in kleiner takken te verdeelen, als zyn de bynamen Azina, Nazika, Scapula, enz. daer de Scipioos door onderscheiden werden, of ook

(5) Vide Sigon. de Nom. Rom. c. 1.

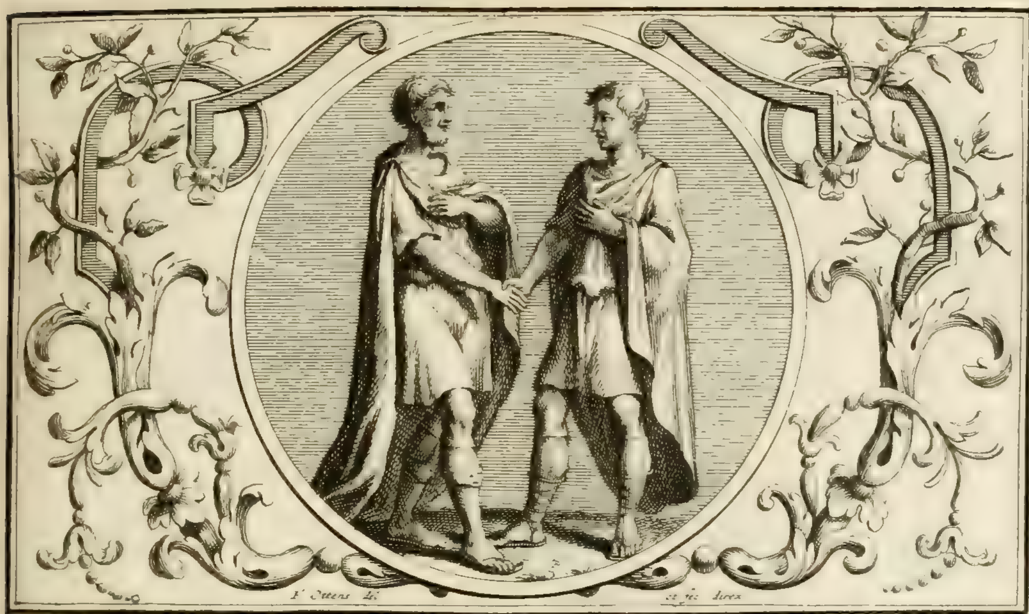
andert. Aldus wert Kajus Oktavius, die naderhant den bynaem heeft gekregen van Auguſtus, na dat hy was aengenomen door Kajus Julius Cezar, Kajus Julius Cezar Oktavianns geheten: gelyk ook Tiberius Klaudius Nero, na dat hy door Auguſtus, in zoonſchap ontfangen was, den naem droeg van Tiberius Julius Cezar Klaudianus. Hiervan zyn overvloedige blyken te vinden in de hiſtorien.

ook wel aen byzondere perſoonen alleen om deze of gene reden gegeven, zonder dat ze tot deszelfs nazaten overging; als voornamentlyk waren de eernamen Afrikanus, Macedonikus, Numidikus, Magnus, Pius, enz. Maer de meeſte, gelyk wy gezegt hebben, droegen drie namen; hoewel ook verſcheide van de voortreffelykſte Stammen in geene byzondere takken zyn verdeelt geweeſt, en daerom geene taknamen hebben gevoert; daer die in tegendeel by veele middelmatige, en zelfs geringe geſlachten zyn in gebruik geweeſt. Aldus dan was het van outs af met de namen der Romeinen gelegen: doch onder de latere Keizers is die oude geſteltheit zoo verandert en verſchikt, dat men daer van niet wel een nette bepaling kan geven. Ondertuſſchen moeten de min ervarene weten, dat juiſt niet altyt by de ſchryvers alle de namen worden uitgedrukt, daer iemandt mede genoemt is, wordende 'er ſomtyds twee of maer een geſtelt. Zoo is de derde Keizer Tiberius Klaudius Nero het meeſt bekent alleen by zyn voornaem *Tiberius*; de vyfde Tiberius Klaudius Druzus, by zyn ſtamnaem *Klaudius*; de zevende Servius Sulpicius Galba, en achtſte Markus Salvius Otho, by hunne taknamen *Galba* en *Otho.* Zoo vindt men *Kato* doorgaens genoemt zonder zyn ſtamnaem *Porcius*, en andere oneindige meer. Wanneer nu iemant door aenneming in een andermans geſlacht overging, zoo werdt achter de namen zyns Aennemers, die hy overnam, opdat men echter zien zou uit wat ſtam hy eigentlyk geſproten was, geplaetſt zyn oude ſtamnaem, doch zoo, dat deszelfs laetſte gedeelte *ius* of *jus*, wierdt verandert in *ianus* of *janus.* Dienvolgens werdt *Kajus Oktavius*, gelyk onze ſchryver hier wel aenmerkt, na dat hy door *Kajus Julius Cezar* verzoont was, genoemt *Kajus Julius Cezar Oktavianus*: en *Tiberius Klaudius Nero* door Oktavianus, die door deze aenneming nu *Kajus Julius Cezar* heette, gelyk gezegt is, (want Auguſtus is een eernaem, hem door den Raed gegeven, *Sueton. Aug.* 7.) verzoont wordende moeſt heeten *Tiberius Julius Cezar*, met byvoeginge van zyn ouden ſtamnaem naer de gewoone wyze verandert, *Klaudianus*: en zoo Tiberius wederom een zoon had aengenomen, die zou ook al den ſtamnaem van *Julius* en den taknaem van *Cezar* hebben moeten draegen, hegtende alleenlyk zyn ouden ſtamnaem daer achter aen, met de gezegde veranderinge. Of voorts de aengenomene den voornaem des aennemers ook overnam, dan of hy zyne eigene behielt, is enigszins twyfelachtigh, hoewel ik geloof, dat het op beide wyzen geſchiede. Altoos *Titus Pomponius Attikus* door zyn Oom *Quintus Cecilius* by teſtament tot zoon aengenomen zynde (want zoo konde de aenneming ook geſchieden) wort van Cicero (1) naderhant genoemt *Quintus* (niet Titus) *Cecilius Pomponianus.* Doch dat zulks altyt niet heeft kunnen geſchieden, kan men daeruit zelfs afnemen, dat, wanneer 'er twee of meer zonen te gelyk door iemant wierden aengenomen, de zelve, indien ze ook den voornaem des aennemers hadden overgenomen, niet van malkanderen zouden hebben kunnen worden onderſcheiden. Altoos *Kajus Vipſanius Agrippa*, en *Lucius Vipſanius Agrippa*, door Auguſtus of Kajus Julius Cezar Oktavianus, te gelyk verzoont zynde, hebben hunne vorige voornaemen van *Kajus* en *Lucius* (2) behouden. Naderhant is het ook wel gebeurt, dat de aengenomene nochte zyn eigen voornaem behielt, nochte dien des aennemers overnam. Dus was *Nero*, dat onmenſchelyk menſch, voor dat hy van Klaudius was aengenomen, geheeten *Lucius Domitius Ahenobarbus*: maer na zyne aenneming heeft hy noch den voornaem van *Lucius* behouden, nochte dien van *Tiberius*, welke de voornaem was van *Klaudius*, aengenomen: maer is genoemt *Nero Klaudius Druzus*; want *Nero*, dat outtyts eigentlyk een taknaem van 't geſlacht der *Klaudien* was, is naderhant ook als een voornaem gebruikt, gelyk in 't geheel die oude geſteltheit der namen van tyt tot tyt meer en meer heeft beginnen verandert en verwart te worden, gelyk wy reeds hebben aengeroert. En zulks niet alleen in de zoonen by aenneming, maer ook in de natuurlyke kinderen. Doch alzoo deze aentekening reeds zoo verre is uitgedyt, zullen wy hier van afſcheiden, en het overige, aengaende die veranderingen, ſparen tot een nader gelegenheit.

(1) Ad Attic. Lib. III. Ep. 20.

(2) Tacit. An. Lib. I. cap. 3.

AEN-

AENNEMING VAN KINDEREN.

TWee Beelden, bekleet met lange [A] tabberden, en die de rechte handen ſamenvoegen, vertoonende de eendragt, in welke twee geſlachten zich als tot een maken, komende de aengenomen zoon in 't geſlacht van zynen aennemer. Van Keizer Adrianus heeft men een' zilveren gedenkpenning [B], ziende op de aenneming van Trajanus, met dit opſchrift: IMP. CÆS. TRAIAN. HADRIAN. OPT. P. F. AVG. GERM. DAC. PARTHIC. DIVI TRAIAN. AVG. P. M. TR. P. COS. PP. *Adoptio.*

Deze omſchryving word ook gevonden op een' anderen penning, die een ſtaend beelt vertoont, met opgeheve handen, nevens het woort *Pietas* [C], dat is, *Liefde*, omdat namentlyk de verzooning een werk van Liefde is. Adrianus gedenkt dan in dezen penning de weldaet der aenneminge, hem door de godtvruchtige Liefde van Trajanus te beurt gevallen.

De gezeide ſamenvoeging der handen geeft hier eendragt te kennen, en de Eendragt, gelyk ook de Liefde, is een zinnebeelt der aenneminge. Zie ons zeggen bekrachtigt op eenen penning van Paulus Emilius Lepidus, welke verzoont was door den vader van Markus Lepidus; die met Oktavianus en Antonius het beruchte Driemanſchap oprechte. Op het ruggeſtuk van welke gedenkmunt een gehult hooft der eendragt te zien is, waervan Fulvius Urzinus deze volgende uitlegging maekt: *Ons is dikwyls gebleken, dat men, om de aenneming te betekenen, op de oude penningen de eendragt en goetaerdigheit geſtelt heeft. Nu is Emilius Paulus tot zoon aengenomen geweeſt door*

[A] De gewoone dragt der Romeinen.

[B] Zie Oudaens Roomſche Oudheden, pag. 459. of 407. alwaer ook van de plechtigheit der Aenneminge wort gehandelt.

[C] *Pietas* betekent eigentlyk alle ſchuldige liefde, als liefde tegens Godt, tegens ouders, tegens *kinders*, tegens vrienden, overheit, vaderlant enz.

door den vader van Markus Lepidus, een der Driemannen, en is in plaets van Emilius Paulus genoemt, Paulus Emilius Lepidus [D].

[D] Door deze aenneming ging *Emilius Paulus* niet over van den eenen geslachtstam in den anderen, maer alleenlyk in een anderen tak; en alzoo veranderde hy niet van stamnaem. Opdat het echter blyken mogt, dat hy van den tak der Lepidi niet was door zyne geboorte, schynt hy, om zulks te kennen te geven, zyn ouden taknaem gebragt te hebben voor zynen stamnaem, dien gebruikende in plaets van een voornaem: hoewel in latere tyden de taknamen zelfs buiten diergelyke gevallen dikwyls zyn verandert in voornamen; gelyk te voren al is aengeroert.

AENNEMING van KINDEREN.

WAt zal of kan ik van dees beelden zingen,
Die op 't Romeinsch dit schoon toneel beslaen!
Zy zyn alhier toch enkle vreemdelingen,
Schoon Ripa ons hen schetst op zyne blaên.
Eer evenwel hen met een groet van vrintschap.
Te Rome golt d'aenneming tot het kintschap.

H. K. POOT.

AENROEPING.

VErbeelt u deze in de gedaente eener Vrouwe, gekleet in 't root, boven uit wiens hooft eene viervlam opgaet, en uit wiens mont men ook dusdanigh eene vlam ziet voortkomen.

Dewyl nu de aenroeping uit groote begeerte tot de Godtlyke hulp spruit, en een roepend verlangen magh heten, zoo vertoont men haer niet onbillyk met de twee genoemde viervlammen; de reden hiervan is, omdat eene waere en nuttige aenroeping niet alleen in de stem bestaet, maer ook en wel meest in een rechte meening [A] des geestes. Die dan dus met hart en mont redelyke en heilzame dingen van Godt begeert, zal ze gewis van zyne goedertierenheit ontfangen.

[A] Omdat namentlyk de geest gelooft wort zyne woonplaets te hebben in 't hooft. Cicero Tusc. Quæst. Lib. I. c. 29. *Sic mentem hominis, quamvis eam non videas, ut Deum non vides; tamen ut Deum agnoscis ex operibus ejus, sic ex memoria rerum, & inventione, & celeritate motus, omnique pulcritudine virtutis vim divinam mentis agnoscito. In quo igitur loco est? credo equidem in capite*: dat is, *alzoo, hoewel men den geest des menschen niet ziet, gelyk men Godt niet ziet, moet men nochtans, gelyk men Godt kent uit zyne werken, zoo ook uit de geheugenisse der zaken, en uit de vindinge, en de snelheit der beweginge, en alle de schoonheit der deugt, de goddelyke kracht des geestes erkennen. In wat plaetse is hy derhalven? wat my aengaet, ik geloof in hooft.* Hoewel hy van anderen in 't midden van de borst geplaetst wort. Zie Lucret. Lib. III. v. 141. Omdat nu de raetslagen door den geest, en alzoo in 't hooft geformeert worden, zoo schilderden de ouden, wanneer ze wilden te kennen geven, dat de raetslagen en gedachten moesten verborgen zyn, Pluto, hebbende het hooft met een helmet bedekt, en Prozerpina schakende. Dat voorts hier aen de Aenroeping een *root* kleet wort gegeven, is, omdat de koleur des *viers root* is, en de aenroeping moet *vierigh* zyn.

AERD-

AERDBEVING.

MEn vertoont de aerdbeving in de geſtalte eens Mans, met opgeblaze wangen, en een wonder wreet gezigt dat lelyk draeit. Hy ſchynt met groot gewelt uit een hol of ſpleet der aerde te ryzen, dragende op 't hooft lange en wilde lokken. Rontom hem ziet men het aerdryk vaneen geborſten en opgeworpen, de boomen omgerukt en in ſtukken gebroken, en de wortels boven gekeert.

De aerdbeving is een trilling [A], die de aerde overkomt door de

 dampen

[A] Volgens Lukretius (1), die de oorzaken der aerdbeving in 't brede beſchryft en onder anderen ook dit zegt, vs. 588: (1) Lib. VI vs. 571.

Quod niſi prorumpit, tamen impetus ipſe animai,
Et fera vis venti, per crebra foramina terræ
Diſpertitur, ut horror; & incutit inde tremorem:
Frigus uti, noſtros penitus quum venit in artus,
Concutit, invitos cogens tremere atque moveri.

Dat is:

Maer zoo die felle wint en voortgedreve dampen,
Geen uittogt vindende, beſloten blyven, dan
Verſpreiden zy zich door de dichte gaten van
Het aertryk, even als een trilling, en verwekken
Daerop een ſchudding: als wanneer een kou komt trekken
Door al de leden heen, en tegens wil en dank
Ons dwingt te beven en te ſchudden.

dampen [B], die in haer ingewant beklemt, hier of daer uitkomſt [C] zoekende, de zelve ſchudden, tot dat ze eindelyk zich met gewelt eenen wegh openen, door welken zy dan met een ſchrikkelyke ſchudding uitberſten, met een duidelyke openſplyting [D] der aerde.

[B] Uit de aerde zelfs opgekomen; of winden, van buiten ſchielyk in de holtens der aerde ingedrongen. *Lucret.* Lib. VI. v. 576.

[C] Ovid. Met. Lib. XV. v. 299.

Vis fera ventorum, cæcis incluſa cavernis,
Exſpirare aliqua cupiens, luctataque fruſtra
Liberiore frui cœlo, quum carcere rima
Nulla foret toto, nec pervia flatibus eſſet,
Extentam tumefecit humum: ceu ſpiritus oris
Tendere veſicam ſolet, aut direpta bicorni
Terga capro.

Dat is naer Vondels vertaling:

De ſtorremwinden eens vervaerlyk aen het hollen,
't Luit yſlyk, in den buik der aerde, dicht geſtopt,
Vergeefſch om ope lucht fel worſtlende, en verkropt,
En nergens eene ſpleet vernemende onder 't reppen,
Om vryen adem en een opening te ſcheppen,
Den gront opſpanden tot een hogen krommen bult:
Gelyk men met den mont een blaes met wint vervult,
Of eenigh boxvel.

[D] Lukretius, *ibid.*

Exagitata foras erumpitur, & ſimul altam
Diffindens terram magnum concinnat hiatum.

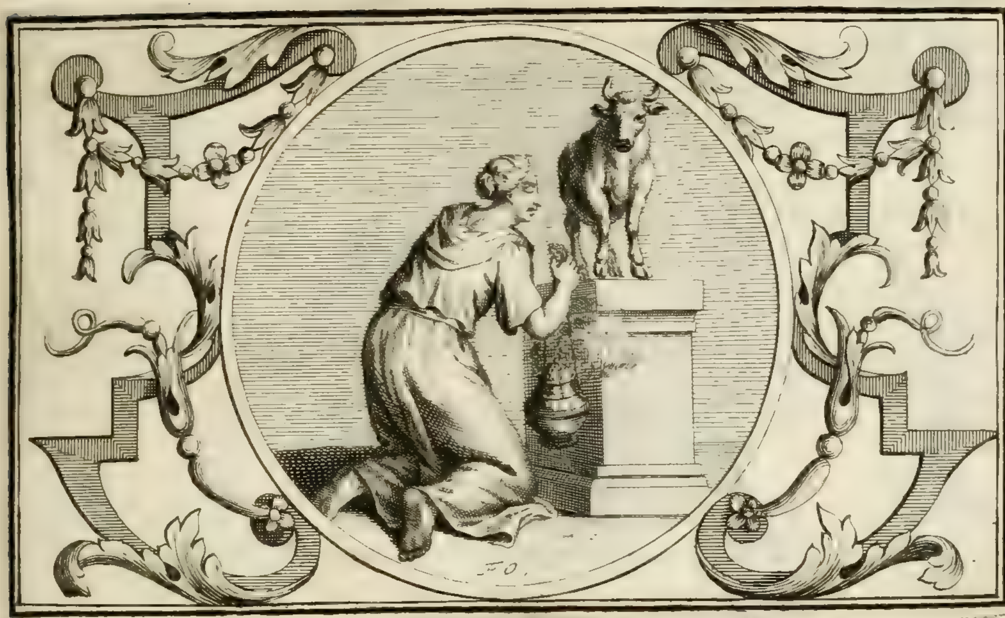
Dat is:

De wint naer buiten
Gedreven met veel kracht, berſt uit, en ſcheurt met wreet
Gewelt den vaſten gront, en maekt een groote ſpleet.

Zie de yſlykheit der aerdbeving ook beſchreven by *Silius Italicus* Punic. Lib. V. v. 611 & ſeqq. en *Sannazarius* de Part. Virg. Lib. I. v. 381.

A F

AFGODERY.

EEne blinde Vrou, die met een wierookvat in haere hant, brandende daerin reukwerk, voor eenen koperen ſtier nederknielt.

De afgodery is [A] een dienſt dien men aen ſchepſelen bewyſt, ſchoon men den zelven alleen Gode ſchuldigh is.

Het knielen betekent [B] hier godtsdienſtigheit, als door welke wy in nedrigheit, en ootmoet, onze nietigheit, ten aenzien der Godtheit, bekennen, die onbegryplyk groot en almagtigh is, en door zich zelve beſtaet. Voor haer alleen moeten de gebeden uitgeſtort worden, gelyk wy verder over het beelt van 't Gebedt zullen verklaren.

Door het welriekend [C] wierookvat geeft men te kennen, dat de oprechte en vierige gebeden, gelyk een aengenaeme reuk voor Godt opſtygen; in navolging van 't welke zich dan hier de blinde [D] afgodery jammerlyk vergiſt en te buiten gaet.

L 2 De

[A] Volgens de bepaling van Thomas 2. 2. q. 94. art. *Idololatria eſt cultus Deo debitus, creaturæ exhibitus.* Godt zelve zegt by Eſaias 42. v. 8. *Ik ben de Heer, dat is myn naem: en myne eer zal ik geenen anderen geven, nochte mynen lof den geſnedenen beelden.*

[B] Namentlyk het knielen is een teken van vernederinge, en onderwerpinge aen een hoger magt: en daerom wort het ook in de Heilige Schrift gebruikt voor godsdienſtigheit bewyzen: als 1 Kon. 19. v. 18. *Ook heb ik in Iſraël doen overblyven zeven duizent, alle knien, die zich niet gebogen hebben voor Baal.* En Epheſ. 3. v. 14. *Ik buige myne knien tot den Vader onzes Heeren Jezus Kriſtus.* Pſ. 72. v. 9. wort *knielen* ook genoemt *het ſtof lekken, voor zich vernederen.*

[C] Hiervan zal ook breder geſproken worden over 't Gebedt.

[D] Te weten de blintheit der oogen wort zinnebeeldiſch overgebragt tot de blintheit des harten, en is alzoo een teken van onwetenheit; van welke de afgodery een uitwerking is.

De metaelen ſtier verbeelt de geſchape dingen, het zy ze door de natuur of door de kunſt voortgebragt zyn. Want aen de zelve bewyſt de blinde onzinnigheit des volks dikwils den eerbiedt die Gode alleen toekomt.

AFGODERY.

HOe buigt zich, met verdwaelt gebaer,
D' Afgodery voor 't blint Altaer!
Hoe zwaeit ze wierookvieren,
Wier ſtank den waeren Godt verveelt,
Terwyl men zyne glori ſteelt,
En ſchenkt aen ſtomme dieren!
Zoo doolt men zeker al te wydt.
Dees godtvergete dolheit ſmyt
De wet uit Mozes handen.
Ontzinde menſchen, laet u raên:
Gy ſtookt de helſche vlammen aen
Met heiloos offerbranden.

H. K. POOT.

AKADEMI.

MEn beelt haer uit als een doorluchtige Joffer, deſtigh en achtbaer van gelaet, en in de beſte kracht van haer leven. Zy draegt een goude kroon op haer hooft, en bekleet zich met een gewaet van verſcheide kleuren. In de rechte hant houdt ze een vyl, om welke men deze woorden leeſt: DETRAHIT ATQUE POLIT; dat is: ZY NEEMT AF EN POLYST. In haere ſlinke hant ziet men eenen krans, gevlochten van laurier, veil en mirt, waeraen wyders twee granaetappels hangen. Haer zetel is verſiert met loof en vruchten van cederen, cipreſſen, eiken en olyven: en ſtaet in 't midden van een boomryken tuin eener hoeve, daer ze haer meeſte verblyf heeft, en in de aengenaeme lommer der groeiende boomen zit, met veele boeken voor haere voeten. Vervolgens ziet men by haer eenen aep, die op een aerdige manier met een boek ſpeelt.

Haer aenzienlyk en ruſtigh wezen geeft te kennen, dat ze by een ſchrander en geſlepen oordeel een volmaekte kennis van fraeie dingen voegt: welke kennis in den beſten tyt des levens heerlykſt uitblinkt, dewyl die de jeugdelyke wuftheit, nochte de logheit des ouderdoms onderhevigh is.

Dat ze met gout gekroont is, leert ons, hoe een Akademiſt, die uitnemende blyken des verſtants in 't licht brengen wil, en onderſteunen met vernuftige vonden (die in het hooft, alwaer volgens Plato in zyn boek, Timëus genoemt, het verſtandige deel van onze ziel is, als in een ſchatkamer zyn opgeſloten) dezelve moet zuiveren en polyſten, gelyk men met het gout handelt, ten einde ze op alle toetſen mogen proef houden.

Door de verſcheide verwen van haeren tabbert worden de verſcheide wetenſchappen uitgebeelt, die in een Akademi verhandelt en geleert worden.

De vyl, die het yzer en andere metalen wel vermindert, maer ook gladt en glanzigh maekt, en van den roest zuivert, geeft te kennen, dat de werken des vernufts voltoit worden, door overzien, polysten, verbeteteren en uitnemen van 't geen in hun overtolligh is [A]: zoodat een Akademist, die zyne werken gaerne tot volmaektheit zoude brengen, genootzaekt is, die

(1) Institut. orator. Lib. X. c. 4. Vide & G. J. Vos. de Imitat. c. 6. Chevraeana. Tom. 1. p. 248.
(2) Horat. de arte poet. vs. 388.

[A] De redenryke Quintiliaen (1) noemt de verbetering *het nutbaerste deel der letteroefeningen: Emendatio, pars studiorum longe utilissima.* Dit bestaet, naer zyn zeggen, in het werk *te vermeerderen, te besnoeien en te veranderen:* terwyl aen het vermeerderen en besnoeien niet veel moeite, maer aen het veranderen dubbele arbeit vast is. Om dit naer den eisch uit te voeren, wil hy, dat men het geschreven voor een wyl aen eene zyde legge, om het zelve daerna met een versch oog te overzien en de feilen des te beter te ontdekken. Van welk gevoelen ook de Venuziner is in zyne Dichtkunst (2), daer hy zich aldus laet hooren:

Nonumque prematur in annum,
Membranis intus positis: delere licebit
Quod non edideris, nescit vox missa reverti.

't Welk door Andries Pels aldus vertaelt is:

En laet het dan nogh na de negen jaer eerst drukken.
Wat niet in 't licht is, kunt ge altyt, indien 't behoort,
Verandren. Nimmer keert het eens gesproken woort.

(3) In de aenleiding ter Ned. Dichtkunste.

Men ziet, hoe de hoenders, zegt onze Vondel (3), *den kop in de lucht steekende, met smaek en nasmaek drinken, en de gezonde schapen het gras herkaeuwen. Hierom,* gaet hy voort: *geef uwe dichten niet in uwen eersten yver aen den dagh. Laet ze een goede wyl onder u rusten: ga 'er dan eens en anderwerf, ja zevenwerf, met versche zinnen over: want ons oordeel is, naer de gesteltenis der herssenen, gelyk de lucht, somtyts helder, somtyts betrokken.*

(4) Zie Maroos Leven door Vondel voor zyn vertaelde Eneade.

Donatus getuigt van Maro (4), dat hy 's morgens vroeg vele vaerzen dichtende en die den geheelen dagh overvylende en likkende, gelyk de beerin haer jong, meenigte van regels op een klein getal (zulks 'er veeltyts van hondert maer vier of zes vaerzen overschoten, die niet eenigszins verandert waren) en tot zulk een volkomenheit bragt, dat al de schouburg hem hierop toejuichte, met hantgeklap en vrolyken galm, en de zelve eerbiedigheit, die de Raedt en het volk van Rome den Keizer toedroegen.

Wonderlyk gevalt my hierom het zeggen van zeker Fransch schryver, dat de vlekken en kladden, in de schriften der geleerde luiden, plaestertjes zyn (*Mouches* zeggen de Francoisen en onze verfranschte Hollanders) op de wangen der Zanggodinnen, die de vlekken van haer aenschyn bedekken, om hare schoonheit bet op te hemelen.

(5) ut supra

Maer deze verbetering moet niet te verre gaen, en de maet hieromtrent plaets hebben. *Daer is 'er,* zegt de bovengemelde Quintiliaen (5), *die tot alle hunne schriften, als gebreklyk wederkeeren; en alsof de eerste invallen noit goet waren, de tweede altyt beter achten; waerdoor ze dikwyls den artsen gelyk worden, die niet alleen het bedorven, maer ook het gezonde vleesch daerby uitsnyden.*

(6) Erasmi adagia in *Manum de tabula.*
(7) Plin. Hist. Nat. Lib. XXXV. cap. 10.

By de Latynen is een bekent spreekwoort: *Manum de tabula* (6); wy zouden zeggen: *Handen van de schildery;* 't welk op Apelles zeggen schynt te slaen, die vol verwondering opgetogen van zeker uitmuntent kunststuk, door den voortreflyken schilder Protogenes afgemaelt, zich in deze woorden uitliet (7): Protogenes was hem in alles gelyk of overtrof hem: doch hy zelve overwon Protogenes in een ding: namentlyk dat Protogenes de hant niet van de schildery kon trekken, dat is, noit ophouden van nu dit, dan dat te veranderen, waerdoor hy dan veeltyts nieuwe feilen beging in steê van de oude te verbeteren. Want daer is een zekere trap van volmaektheit, dien men niet kan overschryden zonder het werk te verslappen en te ontzenuwen.

die ter toetſe te ſtellen aen het oordeel van luiden die der zaeke kundigh zyn [B]. Dus deed Nazo volgens zyn eige woorden :

[B] Niet alleen aen het oordeel van bequame luiden, maer ook van 't gemeen, wil de vader der Latynſche welſprekentheit (1), dat men zyne werken toetſe, gelyk de ſchilders en poëten gewoon zyn, om het geen met reden beriſpt is, te verbeteren, en zoo wel by zich zelven als met behulp van anderen te onderzoeken welke feilen zich daer in opdoen. En zeker met reden : want *verſcheide oordeelen ſchieten verſcheide ſtralen uit en zien de dingen van alle kanten door en weder door, terwyl een eenigh oordeel maer een eenigen ſtrael uitſchiet, en arm by den rykdom van velen is* (2).

(1) Cicero de Offic. L. I. c. 41.

(2) Vondel in de Opdr. der rymelooze Eneade.

Hierom had Appelles voor een gewoonte zyne kunſtſtukken ten toon te ſtellen, om ieders gevoelen over de zelve te hooren. Van Malherbe den Prins der Franſche dichteren en den beroemden tooneeldichter Moliere vint men te boek geſlagen, hoe zy hunne vaerzen toetſten aen het oordeel zelfs hunner dienſtmaegden. Maer deze exempels zyn wat zonderling, voegt 'er de vermaerde Deſpreaux by (3), die ons dit beſtelt, en op zynen raedt aen al de werelt niet aen te pryzen ter navolginge. Beter en veiliger, raedt gepleegt met kunſtbeminners, die zelfs meeſters in de kunſt zyn *Ariſtarchen keurmeeſters*, als Vondel zegt (4), *die uitmonſteren al wat misſtaet* : want *de laurier wort den dichter niet van den gemeenen hoop geſchonken, maer van zulken, die met kenniſſe en zekerheit de kroon uitreiken en het ſnaterbekken der aekſteren van zwanenzang onderſcheiden.* Aldus was die vorſt en vader der Nederlantſche dichteren zelfs gewoon (5) de vruchten van zyn vernuft aen mannen van geleertheit te toonen, en zich van hun oordeel te dienen. Vaugelas, de wyſte der Franſche ſchryveren, naer Deſpreaux oordeel (6), beleedt, dat hy het geen fraeiſt in zyne Schriften was, aen deze nutbaere gewoonte verſchuldigt was. Dezen voet hielden ook in de voorgaende eeu (om nu den doorluchtighſten Ferdinand van Furſtenburg Biſſchop van Munſter en Paderborn en den beroemden dichter Natalis Rondininus (7) niet op te halen) de overtreflyke Jezuiten Sidronius Hoſſchius en Jakobus Wallius, waervan men blyk vint in de ſchoone Elegie (8), door den laetſten aen den eerſten hierover geſchreven. Zoo waren hun ook onder de aeloude poëten voorgegaen Propertius, Flakkus en anderen, die zich niet ſchaemden hunne dichtwerken ten toetſe van Nazoos en Tibullus geſlepen oordeel te brengen, waervan de zelve Wallius gewaegt in 't gemelde dicht.

(3) Dans ſa I. Reflex. Critique ſur Long.

(4) In de Aenl. ter Dichtk.

(5) Vondels leven. p. 77

(6) Deſpr. als boven.

(7) Vide ſeptem Illuſtr. Virorum poëm. pag. 185.

(8) J. Wallii L. I. Eleg. 7.

Men moet vooral met oordeel ook letten, by wat keurmeeſter wy raedt zoeken. Dit moet een man zyn niet alleen begaeft met kenniſſe, maer ook openhartigh, die zyn gevoelen rontborſtigh en onbewimpelt uit. Deze les geeft ons Horatius in zyne dichtkunſt (9):

(9) De Art. Poët. v. 434. Vide & Longin. περι υψους cap. I. vs. 434.

Reges dicuntur multis urgere culullis,
Et torquere mero, quem perſpexiſſe laborent,
An ſit amicitia dignus. Si carmina condes,
Nunquam te fallant animi ſub vulpe latentes.
Quintilio ſi quid recitares, corrige, ſodes,
Hoc, (ajebat,) & hoc melius te poſſe negares,
Bis, terque expertum fruſtra: delere jubebat,
Et malè tornatos incudi reddere verſus.
Si defendere delictum, quam vertere, malles;
Nullum ultra verbum, aut operam ſumebat inanem,
Quin ſine rivali teque & tua ſolus amares.
Vir bonus, & prudens verſus reprehendet inertes:
Culpabit duros: incomtis allinet atrum
Transverſo calamo ſignum: ambitioſa recidet
Ornamenta: parum claris lucem dare coget:
Arguet ambigue dictum: mutanda notabit:
Fiet Ariſtarchus: nec dicet, Cur ego amicum
Offendam in nugis? hæ nugæ ſeria ducent
In mala, deriſum ſemel, exceptumque ſiniſtre.

(1) Lib. I. Epist. 5. ex Pont. vs. 9.

(1) Scilicet incipiam lima mordacius uti,
Et sub Judicium Singula verba vocem.

Dat is:

'k Zal nu een scherper vyl gebruiken tot myn werken,
En zelfs op 't minste woort met ernst en aendagt merken.

(2) Lib. X. cap. 3.

En Quintilianus geeft deze les (2): *opus poliat lima*, dat is, *de vyl polyste het werk.*

En

(3) A. Pels in Horat. Dichtk. p. 37.

't Welk door Andries Pels (3) aldus op later tyden is toegepast:

De grooten, om het hart van iemant door te zien
En af te meten, of hy hunne gunst verdien',
Onthalen hem, doen hem met groote glazen toeven
En stellen door den wyn zyn hooft op losse schroeven.
Gy ook, als ge op uw werk eens anders oordeel vergt,
Let, of zyn lammrentong een vossenhart verbergt,
Of recht rontuit spreekt; of hy vrient is of verleier.
Indien gy een gedicht vertoont aen Dokter Meier,
Die zal u zeggen, daer, verbeter dit en dat.
Geeft gy tot antwoort, 'k heb al veel papiers bekladt,
En twee- driemael verzogt, of ik het kon vermaken;
Maer na vergeefsche vlyt myn' arbeit moeten staken.
Wel, zegt hy, kunt gy 't niet verand'ren, schrab het uit;
Of smeê het, en hersmeê 't zoo lang, tot dat het sluit.
Maer, zoo ge liever, dan verbetren, uw gebreken
Wilt voorstaen, zal hy niet een enkel woort meer spreken,
Noch ydel werk doen; maer hy gunt u met uw pop
Alleen te spelen naer uw zin, en schiet u op.
Wie wys is en den plicht eens wyzen wil betrachten,
Zal al, wat kunstloos is, bestraffen en verachten:
Den vaerzen, die hy hardt, onsierelyk of grof,
Of al te zeer gesmukt, of dubbelzinnigh, of
Te duister vindt, zal hy een schrab, een teiken geven,
En heel vrymoediglyk berispen durven; even
Als 't Kunstgenootschap, door de zinspreuk en de prent
Van NIHIL ARDUUM VOLENTIBUS bekent.
Die zeggen noit, zou ik een vrient om beuzlen steuren?
Voorzeker; ernstigh quaet spruit steets uit zulke leuren,
Als hy, die anders was geacht by wyze liên,
Nu om zyn vaerzen voor een gek wordt aengezien.

(4) In de Aenleid. ter Dichtk.

Welke les onze Agrippyner (4) ook bevestigt met deze woorden, die deze lange aentekening zullen besluiten: *Joken uwe ooren naer eenen vleier, die elk naer den mont spreekt, gy bedriegt niemant dan u zelven. Haet ge den openhartigen bestraffer, die gene gebreken verschoont, zoo blyft ge daer in steken. Zulke eigenzinnigen, of eer krankzinnigen, zyn niet te raden, randen menigmael in hunne razende koortse al raeskallende de geneesmeesters aen, en leeren, wie men schuwen moet. Zy willen hun ontstelt en misstelt werk van geene fixe lezetters aengetast nochte gehandelt hebben, en schrikken voor de moeilykheit en pyne van het misstelde been te verstellen, en in het rechte lit te voegen, zonder eens te bedenken, dat de Goden de beste dinge voor zweet en arbeit verkoopen. Zy liefkozen hun wanschepsels, gelyk een aep zyne jongen. Een omzichtigh en leerzaem geest bemint Apolloos zonneschyn, die alle vezeltjes en stofjes ontdekt.*

En met reden toont Flakkus in zyne Dichtkunst (1) zyn ongenoegen, als hy ziet, dat de Latynen minder vlyt aenwenden om hunne kunstwerken te vylen en beschaven [C] dan de Grieken. (1) vs. 289

> Nec virtute foret claris-ve potentius armis,
> Quam lingua, Latium, si non offenderet unum-
> Quemque poëtarum limæ labor, & mora. vos, ô
> Pompilius sanguis, carmen reprehendite, quod non
> Multa dies, & multa litura coërcuit, atque
> Perfectum decies non castigavit ad unguem.

Het welk Andries Pels, met eenige verandering vertalende, op onze Nederlanders aldus toepast:

> *De Nederduitsche tael wert haest zoo hoog geacht,*
> *Als onze koopmanschap, en alzo ver gebragt,*
> *Wen wy ons maer de moeite en arbeit van 't verschaven*
> *Getroosten wilden, en ons werk niet uit en gaven*
> *Met zulk een' drifigheit. Gy dan, ô brave Stam,*
> *GEELVINKEN, edel bloet van 't magtigh Amsterdam,*
> *Maekt staet, noch achting van gedichten, opgeslagen*
> *In weinigh uuren, en voltoit in weinigh dagen.*
> *Elk woort zy menigmael verbetert, en verschrapt,*
> *Versmeet, verandert, en 't onnoodige uitgekrabt.*

Petrarcha (2) bekent dat gebrek ook van zich zelven ontrent zyne gedichten. Dus zegt men van een onvoltoit werk, dat het nogh de vyl van noode heeft. By den Romein is het woort *limam addere*, onder de vyl brengen, bekent *. Wy gaen voort in de beschryving der beeltenis. (2) Sonetto 18.

* Erasm. Chil. I. Cent. 5. Ad. 58.

[C] De reden dat de meeste hunne werken niet beter beschaven en polysten, is, omdat dit overzien en verbeteren meer werks in heeft, dan het schryven zelfs. En daerom had Nazo in zyne ballingschap geenen lust om zich des te verpynen, gelyk hy in den zoo even te voren aengehaelden brief (3) door deze vaerzen te kennen geeft: (3) Lib. I. Pont. Ep. 5

> Nec tamen emendo: labor hic quam scribere major,
> Mensque pati durum sustinet ægra nihil.

Dat is.

> *'K verbeter nogtans niet: deze arbeit is veel meer*
> *Dan 't schryven zelf: myn geest is dof en veel te teer*
> *Om enigh lastigh werk te kunnen ondernemen.*

Op de zelve wyze laet hy zich in eenen anderen brief aldus hooren: (4) (4) Lib. III Ep. Pont. IX. vs. 19.

> Sæpe piget (quid enim dubitem tibi vera fateri?)
> Corrigere, & longi ferre laboris onus.

Dat is:

> *'t Verdriet my menigmael, (want waerom zou 'k ontveinzen*
> *'t Geen waer is?) andermael 't geschreven t'overpeinzen,*
> *Of op te sieren, en dat al te zware pak*
> *Te dragen van een werk zoo vol van ongemak.*

De krans, dien zy in haere flinke hant heeft, is famengevlochten van mirt, veil en laurier, omdat deze drie planten de verfcheide foorten van poëzy, die in een geleerde Akademi bloeien, te kennen geven. Aldus dient de mirt, Venus geliefde boom [D], om een honigzoet Minnedichter te kroonen, want dit gewas verbeelt aengenaemheit en vermaek, volgens 't zeggen

(1) Lib. V. vs. 72.

[D] Dus zingt Maro in de Eneade (1):

Sic fatus, velat materna tempora myrto.

Dat is, naer Vondels vertaling:

*Zoo fprak hy *, en bevlocht zyn hooft met mirteblaên,*
Zyn moeder toegewydt.

* Eneas.

(2) Phurnut de Nat. deor. c. 24. (3) Ad Virgil. Ecl. 7. 62. & Æneid. Lib. V. v. 72. (4) Faftor. Lib. IV. v. 139.

De reden, waerom de mirt aen Venus toegewydt zy, wort op verfcheide wyzen van de geleerden uitgelegt. Daer zyn 'er (2) die willen, omdat deze plant magtigh is liefde te verwekken. Servius zegt (3), omdat deze boom ligt breekt, gelyk ook de liefde onftantvaftigh is: of omdat hy eenen lieflyken reuk van zich geeft, en Venus fchept geneugte in welriekende geuren en zalven: of omdat Venus, toen zy uit de zee te voorfchyn quam, zich in de mirten verfchool, opdat zy niet naekt zou gezien worden. Daer heeft Ovidius (4) ook het oog op, wanneer hy de vrouwen, het Feeft van Venus vierende, aldus aenfpreekt:

Vos quoque fub viridi myrto jubet illa lavari:
  Caufaque, cur jubeat (difcite) certa fubeft.
Littore ficcabat rorantes nuda capillos.
  Viderunt fatyri turba proterva Deam.
Senfit, & appofita texit fua corpora myrto.
  Tuta fuit facto: vofque referre jubet.

Dat is, naer de vertaling van A. Hoogvliet:

Zy wil ook dat ge u zult in mirtefchaduw baden.
En hier is reden voor. Hoort waerom zy 't gebiet:
Zy werdt van 't weeligh rot der faters eens befpiet,
Daer zy, ganfch naekt, aen 't ftrant, de natbedaude haeren
Opdroogde, en dekte zich met verfche mirteblaeren,
Toen zy 't verraet vernam. Daerom is 't ook uw plicht.

(5) Lib. I. El. 3. v. 65 (6) Æneid. Lib. VI. vs. 440.

Omdat nu de mirt geheiligt was aen Venus, verziert Tibullus heel aerdigh (5), dat de geeften der minnaers, door een ontydige doot weggerukt, in de Elizeefche velden mirtekranffen op het hooft dragen: ja Virgilius zegt (6), dat ze zich daer in een geheel mirtebofch onthouden, en hunne oude liefde nogh bewaren. Dat is ftantvaftigh!

Nec procul hinc partem fufi monftrantur in omnem
Lugentes campi: fic illos nomine dicunt.
Hic quos durus amor crudeli tabe peredit,
Secreti celant calles, & myrthea circum
Sylva tegit. Curæ non ipfa in morte relinquunt.

Dat is, naer Vondels vertaling:

Niet wyt van hier wort hem † getoont dat luidt gezucht
Der treurende landou, (zo wort die kamp geheeten)
Die overal doorgaens zich uitftrekt ongemeeten.
Hier houden zich rondom, langs afgefcheide paên,
Beplant met mirtebofch, die in een teering flaen,
Door 't bitter pynigen van haere ga te derven.
d'Ontrufte minnezorgh hangt haer nogh aen, na 't fterven.

† Eneas.

't zeggen van Piërius Valerianus (1), eigenschappen der Mingodinne: van wie Nikander (2) zeit, dat ze een' mirtekrans op 't hooft hadt gezet, toen haer de prys der schoonheit, boven Juno en Pallas, van Paris wert toegekent. Zoo aengenaem was haer deeze plant. En men zegt, dat Pelops, een wagenstrydt met Ænomaus, den vader van Hippodamia houdende, op voorwaerde, dat hy overwinnende, Hippodamia zoude ten huwelyk hebben, doch overwonnen wordende, sterven; de overwinning behaelt heeft door de hulp van Venus, die hem zoo gunstigh was, omdat hy haer ter eere een beelt had gemaekt van groene mirt. Ook zingt Maro: (3)

(1) Hierog: Lib. L. cap. 24.
(2) In Alexipharmacis.
(3) Ecl VII. v. 61.

Populus Alcidæ gratissima, vitis Iaccho,
Formosæ myrtus veneri, sua laurea Phœbo.

Dat is, naer Vondels vertaling:

De populier behaegt Alcides boven al,
De wynstok Bacchus, en de mirt aen Venus dal,
De lauwer Febus.

Daer Ovidius het Aprilfeest met zang zal inwyden, en Venus, wiens maent April was, om haer hulp daertoe aenroept, raekt zy zyne slapen met een' mirt aen, opdat zyne Feestzangen, haer ter eere, zwieriger mogten klinken; als hy zegt: (4)

(4) Fast Lib. IV. vs. 13.

Venimus ad quartum, quo tu celeberrima, mensem.
Et vatem & mensem scis, Venus, esse tuos,
Mota Cytheriacâ leviter mea tempora Myrto
Contigit: &, cœptum perfice, dixit, opus.

't Geen dus door A. Hoogvliet vertaelt is:

Het is de vierde maent waervan ik zingen moet,
In welke, o Venus! gy gedient wordt in uw kooren:
Ook weet ge dat de maent en ik u toebehooren.
Volvoer uw werk, zei die genadige godin,
Dat gy begonnen hebt; en vlyde, zacht van zin,
Den Cythereeschen mirt my vriendlyk op de hairen.

Wat den lauwer en het veil [E] belangt, daermede werden alle Poëten

[E] Dit was aen Bacchus toegewydt, waerom sommige willen, dat de poëten met dit loof bekroont wierden, omdat zy doorgaens het edel druivensap beminnen, 't welk in matigheit gebruikt, het vernuft scherpt en opwakkert, gelyk Plato zelfs niet ontkent. Anderen geven 'er deze reden van: omdat de poëten, alsof zy aen Bacchus toegeheiligt waren, eveneens gelyk de wynpapinnen ook razen: of omdat het veil altyt groent, gelyk de vaerzen de eeuwigheit verdienen, naer 't zeggen van Servius (5).

Daer zyn 'er ook (6), die beweren, dat Bacchus en Apollo een zelve godt, en de poëten hierom in zyne hoede zyn. Zie onze aentek. over de Achtbaerheit, pag. 11.

Ook staet ons hier niet te verzwygen, hoe onder de ouden een loflyke gewoonte was, hunne boekvertrekken te sieren met beeltenissen van geleerde luiden, en die met eeuwigh groenend veil te bekranssen waervan men blyk vindt by Persius in de voorrede zyner schimpdichten:

(5) Ad Virgil. Ecl. 7. vs. 25.
(6) Aleand. Tab. Hel. explic. p. 746.

Heliconiadasque, pallidamque Pirenen
Illis remitto, quorum imagines lambunt
Hederæ sequaces.

Dat is:
Ik laet den rei van Helikon,
Als ook Pirenes klaere bron
Aen hen, wier beelden 't veil versiert,
Dat klimmend om de hoofden zwiert.

Over welke plaets de doorgeleerde aentekeningen van den wytberoemden Kazaubonus verdienen ingezien te worden.

(1) Lib. I. Carm. I. vs. 29. zonder onderscheit bekranst. Horatius die een Lierdichter (1) was, beroemt zich op een krans van veil, in deze woorden:

Me doctarum ederæ præmia frontium
Dis miscent superis.

't Welk Antonides aldus verduischt:

Het veil, van teêre maegdehanden
Gevlochten voor 't geletterd volk,
Mengt mynen grooten naem met tytels voor de goden.

(2) Lib. III Carm. 30. vs. 15. En elders eischt die zelve dichter den lauwer, zeggende (2):

Et mihi Delphicâ
Lauro cinge volens, Melpomene, comam.

Dat is:

Melpomene, versier
Goetgunstigh nu myn hair met Delfischen laurier.

(3) Lib. IV Carm. 2. Alzo acht hy (3) ook Pindarus, insgelyks een Lierdichter, *waerdigh met den lauwer van Apollo begiftigt te worden.* Echter past het veil in 't byzonder den Elegidichteren [F], gelyk Merula aentekent over 't zesde Treurdicht van Ovidius in 't eerste boek, daer hy zegt:

Si quis habes nostris similes in imagine vultus,
Deme meis hederas, Bacchica serta, comis.
Ista decent lætos felicia signa poëtas:
Temporibus non est apta corona meis.

Dat is:

Gy, wie gy zyt, o vrient, die eene beeltenis
Hebt van my, neem het veil, aen Bacchus toegeheiligt,
Daer af: dewyl die krans een vrolyk teken is
Van Dichters, die 't geluk voor ongeval beveiligt.
Dat sierfel past niet aen den staet, daer ik in leef.

En Propertius, ook een Elegidichter, verzoekt van Bacchus een krans

(4) Lib. IV El. 1. v. 61. van veil, zeggende: (4)

Ennius hirsuta cingat sua dicta corona,
Mi folia ex hedera porrige, Bacche, tua.

Dat is:

Laet Ennius zyn hooft met ruwe en harde blaeden
Omringen; schenk gy my, o Bacchus, uit genade
Uw veil tot eenen krans.

Onder-

[F] Elegia is eigentlyk een Treurdicht, en diende allereerst tot droevige zaken; bestaende dan uit een zesmatigh, dan uit een vyfmatigh vers, by verwisseling. Doch naderhant heeft men die soort van verzen gebruikt tot allerhande stoffe, zelfs tot de allervrolykste, als minnedichten en diergelyke; en evenwel den vorigen naem van *Elegia* behouden. De voornaemste der Elegidichteren by de Romeinen zyn geweest Tibullus, Propertius en Ovidius.

Ondertusschen is het veil, myns oordeels, voornamentlyk eigen aen de Dithirambische Poëten [G], aldus genaemt van de Lofzangen die zy gewoon waren op te zingen ter eere van

Den wyngodt Bacchus, die zyn hairen
Bekranst met veil en wyngaertblären. (1)

(1) Ovid. Fast. Lib. VI. v. 483.

Als aen wien het veil heiligh was volgens de getuigenis van Ovidius, Fast. Lib. III. vs. 767.

Hedera gratissima Baccho.
Hoc quoque cur ita sit, dicere nulla mora est.
Nysiades Nymphæ, puerum quærente noverca,
Hanc frondem cunis apposuere novis.

Het welk door Hoogvliet dus vertaelt is:

De veilkrans, dien men draegt,
Beduit, dat kringklend veil den wyngodt meest behaegt.
Men hoeft geen uitstel om de reden na te sporen.
Toen stiefmoêr Juno hem ging zoeken lang te voren,
Wert hy in zyne wieg bedekt met veil en gras,
Door Nisaes Nimfjes, die hy aenbevolen was.

Dus kan men ook zeggen, dat de lauwer, boven andere Poëten, den Heldendichteren past, die bezigh zyn met het beschryven der helthaftige daden van vorsten en krygsoversten, welke ook van outs, na 't behaelen van

[G] Dus worden zy naer de lofzangen geheten, die zy ter eere van Bacchus zongen, *Dithirambi* genoemt: welken naem deze lofzangen ontleenden van Bacchus zelfs, die *Dithirambus* wert genoemt naer een Griex woort, dat *tweedeurigh* betekent: omdat hy, gelyk sommige menen, in een spelonk zoude opgevoedt zyn, die twee deuren hadde, of omdat hy de deuren der geboorte tweemael is doorgegaen, zynde geboren eerst uit zyn moeder Semele en daerna uit Jupyns dye. De wytvermaerde Daniel Heins in zynen Lofzang, dezen godt ter eere gezongen, de namen optellende, waermede hy aengeroepen wordt, laet zich in 't einde aldus hooren:

O Dithirambus groot, geboren uit uw moeder,
En uit uw' vader mede, o liefelyke voeder
Van blyschap en van vreugt, Vrou, Man, Godt ende Stier,
Van water opgebroght, geboren uit het vier.

Pomponius Mela (2) meent, dat deze fabel haer oirsprongk daer van daen zou hebben, omdat Bacchus eerst geboren zynde te Nysa, de grootste stadt in India, daerna was opgevoedt in eene spelonk van den berg *Meros*, aen Jupiter geheiligt. Omdat nu *Meros* in 't Griex een dye betekent, zoude dit gelegentheit gegeven hebben om te verdichten, dat Bacchus ten tweden male was geboren uit de dye van Jupiter. De voortreffelyke Gerhardus Joannes Vossius (3), een groot sieraet voor ons Vaderlant, brengt eenen anderen oirsprongk by van de fabel. Namentlyk, naer de Hebreeusche spreekmanier worden alle menschen, behalven Adam alleen, en onzen Zaligmaker, den tweeden Adam, gezegt gekomen te zyn uit de dye of lendenen des vaders. Dit hebben ze nu, zegt die groote man, in 't byzonder aen *Bacchus* toegeschreven, omdat *Noach*, daer de Heidenen hunnen *Bacchus* van maken, eenmael geboren is naer de gemeene wyze, en eenmael even als herboren uit de wateren, die de geheele werelt hadden overstelpt en het gansche menschelyke geslacht hebben verdelgt, behalven die acht, die in de arke waren. Anderen hebben nogh al andere reden van die benaming van Dithirambus, gezogt, die men kan zien by Torrentius over Horatius, Lib. IV. Carm. 2. vs. 11.

(2) Lib. III c. 7.

(3) In Etymol. in Dithyrambus.

eene overwinninge, bekroont werden met dit gloriryk loof, dat zelfs den blixem wederstaet [H]. Hierom stelde ook Apollo in 't eerste boek van Nazoos herschepping, dezen boom tot een eerteken van zeeghaftige heldendaden [I], en kroont zich zelven ook met lauwertakken, als vader der poëten, wien hy zyne gaven instort, door welke zy dan eenen hoogen en aengenamen zwier in hunne werken doen bespeuren. Tot besluit van het gezeide, melt Senuccius van Florence, dat hy zynen vrient Petrarcha, met de drie genoemde gloriplanten heeft bekranst gezien.

De granaetappels verbeelden de onderlinge eenigheit, die de Akademisten aen elkanderen als gebonden moet houden. Want naer Pierius zeggen (1), betekenen dusdanige appels een vereenigt gezelschap van verscheide menschen, en een maetschappy van veele volkeren, die door minzaemheit en goet verstant elkander ondersteunen en helpen, en alzoo den een den anderen behouden [K]. En hierom waren zy weleer Juno toegewydt,

(1) Hierog. Lib. LIV. cap. 25. & 27.

[H] Hiervan zullen wy spreken over 't Zinnebeelt van de Dichtkunst.

[I] De vernuftige Dichter spreekt 'er dus van: (2)

(2) Metam I. 555.

Complexusque suis ramos, ut membra, lacertis,
Oscula dat ligno: refugit tamen oscula lignum.
Cui deus, At conjux quoniam mea non potes esse,
Arbor eris certe, dixit, mea. Semper habebunt
Te coma, te citharæ, te nostræ, laure, pharetræ.
Tu ducibus Latiis aderis, cum læta triumphum
Vox canet; & longæ visent Capitolia pompæ.

't Welk onze Agrippiner in deze Nederduitsche vaerzen heeft overgegoten:

De takken, in de plaets der leden, met zyne armen
Omhelzende, begint hy minzaem zich t'ontfermen,
Het hout te kussen, en het hout ontzegt dien kus.
De godt, hierom bedroeft, beantwoort dit aldus:
Dewyl ik u niet, als een echtgenoot, magh dekken,
Zoo zult ge, o lauwerboom, myn eigen boom verstrekken.
'k Wil met uw loof myn hair, pylkoker, boog en lier
Versieren, en gy zult 's ryks veltheer trots en fier
Bekranssen in triomfe, en 't hooft van Stats gebouwen,
Het Kapitool zal in zyn staetsi u aenschouwen.

Hoe Apollo den krygshelden en poëten belooft heeft met den lauwer te beschenken, ontvout ook de Prins der Fransche Hekeldichteren in deze vaerzen: (3)

(3) Despreaux au quatrieme Chant de son Art. Poëtique.

Aux plus savans auteurs, comme aux plus grands guerriers,
Apollon ne promet qu'un nom & des lauriers.

Dat is:

Apol beloofi den geestigsten poëet,
Gelyk den krygshelt, voor zyn zweet
En arbeit geenen andren loon,
Dan eenen naem en eene lauwerkroon.

[K] Waerom de granaetappels, te samen gevoegt met den mirt, dit betekenen, dient kortelyk uitgelegt. Die de natuur van verscheide boomen hebben onderzogt, zeggen ons, dat de mirte- en granaetappelboomen tot malkanderen een wonderlyken trek en genegentheit hebben, en daerom willen ze, dat men de mirten digt by de granaetappelboomen

wydt, die den toenaem droeg van CONSERVATRIX: gelyk te zien is op een ouden gedenkpenning van Mammea, daer JUNO CONSERVATRIX [L] op ſtaet. En omdat men deze godin het beſtier toeſchreef over de Koningkryken, zoo wert zy afgebeelt met een' granaetappel in de eene hant, betekenende die de eenigheit en behoudenis van landen en volken.

Dewyl de oefeningen der Akademiſten veeltyts zittende geſchiedden, hebben wy de Akademi zelve ook in die geſtalte vertoont. Maer wat haeren ſtoel belangt, daerop ziet men ceder- cipres- en eiketakken geſneden, omdat deze boomen, by Piërius (1) onbederflyk geacht, *zinnebeelden der eeuwigheit zyn*. Welke duurzaemheit de Akademiſt zich voornamelyk ten doel behoort voor te ſtellen, om (is 't mogelyk) niets in 't licht te brengen dan *'t geen den ceder*, dat is, de eeuwigheit, *waerdigh zy:* aengezien Plinius (2) ons verzekert, dat alles wat met cederoli is beſtreken, voor het knagen van motten en wormen t'eenemael bevryt is: gelyk hy van Numa Pompilius Schriften zeit (3), die, nadat ze vyfhondert vyfendertigh jaren met hem begraven waren geweeſt, op den berg Janikulum van Kneus Terentius gevonden zyn, terwyl hy zyn lant omſpitte. Waer van daen dan by de Latynen iemant gezegt wort *te ſpreken dingen die den ceder waerdigh zyn*, wanneer hy dingen geſproken of geſchreven heeft, die in eeuwige geheugnis dienen gehouden te worden. In welken zin Perſius deze ſpreekwys gebruikt heeft (4): waermede overeenkomt de uitdrukking van Horatius, als hy ſpreekt (5) van *vaerzen, die waerdigh zyn met cederſap beſtreken, en in cipreſſenhout bewaert te worden* [M]. Want ook de

(1) Hiero-gl. Lib. L. cap. 22 Lib. LII. c. 10. & Lib. LI c. 5
(2) Hist. Nat. Lib XVI c. 19
(3) Hist. Nat. Lib. XIII c. 13
(4) Sat. I. vs. 42.
(5) Art. Poet. vs. 332.

 cipres

boomen plante, om ze des te vrugtbaerder te maken. Ja ze zeggen, dat de onderlinge genegentheit dezer boomen zoo verre gaet, dat zy, zelfs al wat verre van malkanderen ſtaende, de wortels den eenen naer den anderen toeſchieten en door malkanderen ſtrengelen, en dat daerom derzelver onderlinge inenting wonder vrugtbaere boomen maekt. Zoo dan iemant, zegt Piërius Valerianus (6), een vrugtbaere vrientſchap op de manier der Egiptenaeren wil afbeelden, die zal bequamelyk een mirtekrans maken met granaetappelen verſiert. Want het maekſel van den krans zelf zal de vrientſchap te kennen geven, waermede iemant onderling verbonden is; en de appels zullen de vrucht en 't voordeel, uit de vrientſchap voortkomende, verbeelden.

[L] Hiervan wordt ook blyk gevonden in de Roomſche opſchriften van Gruterus (7) en by Boiſſart in zyne Outheden (8). Ook voert zy den naem van JUNO SOSPITA of liever SISPITA, 't welk ook BEHOUDSTER is, op de oude penningen, gelyk de geleerde Heer Joachim Oudaen in zyne Roomſche Mogentheit (9), heeft aengetoont. Zie ook Spanheim de Præſtant. Numiſm. p. 83.

[M] Wat dezen woorden aengaet, Horatius (10) ſprekende van menſchen, die zich gezet hebben op het aenbaggeren van rykdommen, vraegt wyders of men denkt, dat zulken magtigh zyn vaerzen te dichten, die waerdigh zyn met cederſap beſtreken, en in cipreſſenhout bewaert te worden, dat is, die onſterflyk zullen zyn.

At, hæc animos ærugo, & cura peculî
Cum ſemel imbuerit, ſperamus carmina fingi
Poſſe linenda cedro (11) & levi ſervanda cupreſſo?

Dat is naer de vertaeling van Andries Pels:

Maer meent men, als die roeſt en zorg van gelt te winnen
Eens ingevreten, en doorkankert heeft de zinnen,
Dat iemant mooglyk in zyn dichten meenigh jaer
En eeu na zyne doot zou leven? ver van daer.

(6) Hierogl. Lib. LIV. c. 32.
(7) Inſcrip. XXV. 2 +
(8) Antiq. Tom. 4. Pag. 28.
(9) Roomſche Mog pag. 290.
(10) Arte Poet. v. 330
(11) Vide P. Nanni Comment. ad hunc locum & Caſaub. ad Perſii ſat. I. v. 42.

De

cipres, schoon hy door de Poëten doodelyk [N] en droef genaemt zy, wort echter zoo wel als de ceder voor een eeuwige duurzaemheit genomen, gelyk

De reden, waerom die kracht der onsterflykheit of eeuwigheit aen den ceder wert toegeschreven ontvout ons Vitruvius II. 9. *Uit den ceder komt een oli, met welken andere dingen bestreken zynde, gelyk ook de boeken, niet worden beschadigt van de mot of worm.* Hierom dienden zich de ouden van dit sap tot het balsemen der dooden, gelyk ons Plinius leert (1), die ook aentekent (2), dat zy om de duurzaemheit van het cederhout ook de beelden hunner goden daervan maekten. En niet anders is het ook gelegen met den cipres- en olyfboom: *de cypres, ceder en olyf voelen geen worm, nochte vergaen door ouderdom* (3). En om deze reden maekten de Atheners, naer 't verhael van Thucydides (4) kisten van cipressenhout, waerin begraven werden de beenderen der genen, die in den oorlogh voor 't vaderlant strydende waren gesneuvelt. Om geen andere oorzaek ook was het cipressenhout de stoffe van de beelden der goden. Plinius (5) verhaelt, dat 'er in zynen tyt een cipressenbeelt van Jupiter nogh in wezen was, het welk in 't zeshondert eenenseftigste jaer na 't bouwen van Rome op het kasteel gewydt was. Dat moet dan toen omtrent twee hondert jaren out geweest zyn. Men zie *Theophrast. Lib. III.* en *Dioskorides Lib. I.* cap. 89. als ook de *Adagia van Erasmus Chil* 4. *Cent.* 1. *Ad.* 54. Dat vorder Horatius spreekt van vaerzen, waerdigh in cipressenhout bewaert te worden, zulks zegt hy of met opzicht daerop, dat de klederen die in cipressen kistjes bewaert worden, vry zyn voor de motten, of hy heeft mogelyk het oog op het gevoelen van Plato (6), welke wilde dat men 's Lands wetten, en de plechtigheden van den Godsdienst, en wat van diergelyke natuur is, zoude snyden op tafels van cipressenhout, omdat hy het zelve duurzamer achte dan koper, dat anders de gewoonlyke stoffe was, daer men de wetten in graveerde. En wat de duurzaemheit van den ceder aengaet, Plinius (7) verhaelt, dat 'er te Utika, een stadt in Afrika, in den tempel van Apollo balken waren van cederhout, die 1188 jaren hadden geduurt, zoo als ze met den eersten oirsprongk van de stadt gelegt waren. Piërius Valerianus (8) is van gedachten, dat hierom ook de Ark des Verbonds van cederhout gemaekt was.

[N] Aldus wordt die boom by Nazo (9) en Virgilius (10) *Feralis* genoemt, by den laetsten ook *atra*, zwart, en by Flakkus (11) *funebris cupressus*, dat is, *lyk-* of *roucipres*, ook *invisa* (12), *haetlyk* of *gehaet*:

Linquenda tellus, & domus & placens
Uxor: neque harum, quas colis, arborum
Te præter invisas cupressos,
Ulla brevem dominum sequetur.

't Welk door Jeremias de Dekker aldus is vertolkt:

Gy moet, gy moet u eens bereiden
Van aerde, en huis en hof te scheiden,
Ja van uwe ega fris van leên
En van die lommermilde meien,
Die gy hier viert, en zal 'er geen
Zyns heeren treurigh lyk geleien
En hem de laetste schaduw spreien
Behalven 't droef cipressegroen.

By Ovidius spreekt ook Apollo dezen boom, waerin zyn lieveling veranderde, met deze woorden aen (13):

Lugebere nobis
Lugebisque alios, aderisque dolentibus.

Die door onzen Agrippiner aldus vertaelt zyn:

Gy zult in droeven schyn
By ons en anderen een merk van rouwe zyn.

(1) Hist. Nat. Lib. XXIV. cap. 5.
(2) Ibid. Lib. XIII. cap. 5.
(3) Ibid. Lib. XVI. cap. 4.
(4) Hist. Lib. II.
(5) Hist. Nat. Lib. XVI. c. 40.
(6) Cælius Rhodigin. Lib XXV. cap. 2.
(7) Hist. Nat. Lib. 16. c. 40.
(8) Hierog. Lib. L. cap. 22.
(9) Trist. Lib. III. El. 13. vs. 21.
(10) Æneï. Lib. VI. v. 216.
(11) Epod. 5. 18.
(12) Carm. Lib. II. Od. 14. v. 21.
(13) Metamorph. Lib. X. v. 141.

Welke

gelyk wy zoo even zeiden. Insgelyks is ook de Eik een zinnebeelt van duurzaemheit, en ook, volgens den zelven Piërius, van dapperheit en braefheit. Zoodat deze boom hier ook zeer wel voegt: te meer, omdat in de Kapitolynsche spelen, door keizer Domitiaen ingestelt, de gene, die zich in de zelve dapper en braef gequeten hadden, met eike kransen tot een onsterfelyke gedachtenis, zyn beschonken geweest: als Toneelspeelders, Muzikanten en Poëten [O]. Waerop Juvenalis oogt, wanneer hy zegt: *An Capitolinam deberet Pollio quercum sperare, & fidibus promittere;* dat is: *Of Pollio wel een Kapitolynschen eik mogt hoopen voor zyn luit.* En Martialis, in deze woorden:

> O cui Tarpejas licuit contingere quercus!

Dat is:

> *O gy, aen wien 't geluk heeft gunstigh toegestaen*
> *Den Kapitoolschen eik.*

Men zie hierover in 't brede Jozef Scaliger *Auson. Lect.* Lib. I. cap. 10.

Bovenal komt de olyf hier te pas, omdat hy altyt groen is, en een beelt van geduurigheit strekt. 't Welk Plutarchus zegt in zyn gastmael (1): *De olyf, laurier en cipres blyven door hunne vettigheit en hette altyt groen, gelyk mede het veil.* Deze plant wort dan, zoo om haeren duur, als omdat ze Pallas, de godin der wysheit, is toegewydt, by het beelt der Akademi gestelt. Laet ons door den olyf Minerva zelve verstaen, die uit het hooft van Jupiter geboren, van den Akademist geduurigh dient geviert en aengebeden. Want zonder haere gaven, die in wakkerheit, schranderheit

(1) Lib. III. Quæst. 2.

Welke uitdrukkingen licht byzetten aen de gewoonte der Romeinen, die eenen cipreštak voor de sterfhuizen stelden, tot een teken dat 'er een lyk in dat huis was, op dat niet eenigh Priester onkundigh daerin tredende, besmet wierde, gelyk de geleerde Servius (2) en Plinius (3) daervan zeggen. Maer dit geschiedde alleen voor de huizen van vermogende luiden naer de getuigenis van Lukanus: (4)

> Et non plebejos luctus testata cupressus:

Dat is: *En de cipres, die voor de huizen gestelt zynde, een teken is, dat 'er geen gering persoon is overleden.*

Hoe ook te Athene deze gewoonte in zwang ging, leert ons de zelve Servius. Festus geeft 'er deze reden van: *omdat deze boom uitgekapt zynde, niet weder opwast, gelyk van de dooden ook niets meer te hopen is: om welke oorzaek de cipres ook in Plutoos hoede word geacht te zyn.* Doch sommigen ontkennen dit: en daer worden zo vele verschillende redenen van gegeven, dat men niet weet, welke men kiezen moet. Zie daerover den doorgeleerden Antwerpschen Bisschop Torrentius in zyne doorwrochte aenmerkingen over Horatius Lib. II. Carm. 14. v. 23.

Daer zyn 'er (5), die willen, dat de cipres voor doodelyk gehouden wierdt, omdat Noachs ark, van cipressenhout gemaekt, in dien verschrikkelyken watervloet, als een graf gestrekt had van het gansche menschelyk geslacht en alle dieren, die daerin geborgen waren. Welke waerachtige of ten minste waerschynlyke reden zy meenen dat door het bygeloof der Heidenen aen de nakomelingen is overgelevert.

[O] Die in deze spelen door hunne gedichten den prys boven anderen verdienende, door den Vorst zelfs met eenen eikekrans bekroont werden. Josef Scaliger wil (6), dat hieruit in later tyden de gewoonte der *gelauwerde Poëten* is voortgevloeit, die van outs ook zelfs van de Duitsche Keizeren gekroont, en om dit eerteken, door de dapperheit huns vernufts verdient, in zonderlinge achtinge by hunne lantgenoten en de Italjanen gehouden werden.

(2) In Æneid Lib. III. v. 64.
(3) Hist. Nat. Lib. XVI. c. 13.
(4) Pharsal. Lib. III. vs. 442.
(5) Fuller. Miscell. Sacr. Lib. IV. v. 5. Pitisc. Lexicon. Antiq. vol. I. p. 609.
(6) Auson. Lection. Lib. I. c. 10 ubi plura.

en een gezont oordeel bestaen, kan niemant een goet Akademist zyn. Waerom indien iemant van deze noodwendige gaven berooft is, van dien zegt men, dat hy alles doet of spreekt *Crassa Minerva* (1), onbeschaeft en ruw [P]: of ook *invita Minerva*, dat is, *in weerwil van Minerva*, *of tegens de neiging van zyne natuur*: in welken zin Horatius en Cicero deze woorden gebruiken. Men schryve nochte spreke dan veel, indien ons verstant ontbreekt: nochte men doe, gelyk sommige snaken, die voor Akademist of Poëet willende spelen, braven schryveren en poëten hier en daer wat ontrooven, en hunne elendige werken daermede trachten te versieren, doch het is buiten Pallas gunst, en derhalve, hoe meer gezeit, hoe meer zotheit getoont. Neen, die de onsterflyke glori der wysheit bemint en begeert, moet van Pallas bemint zyn, en haeren oli begeeren, of de moeite is ydel. Door blokken en waken, 't geen door den oli verbeelt wort, zal men Minerves gunst winnen, niet door gasteryen en dartelheden. Onder de oefenaers der wetenschappen behoort dit woort te gelden, *Plus olei quam vini* [Q], *meer oli dan wyn*, 't geen hier als in 't voorbygaen gezeit zy. *Oleum & operam perdere* [R] past op hun die alle hunne moeite aenwen-

(1) Horat. Lib. II. sat. 2 v. 3. Cicero de Amic. c. 5.

[P] Eigentlyk, *met een groven draet*, *crasso filo*, gelyk Cicero (2) elders spreekt, ontlenende de spreekwys van de weef- en spinkunst, gelyk de Latynsche Schryvers veeltyts doen. Minerva was niet alleen de Godin der Wysheit, maer ook de Uitvintster van de Weefkunst, en 't Wolspinnen. Nu worden de namen van Goden en Godinnen door een oneigentlyke spreekwys, in de Rederykkunst *Metonymia causæ efficientis* genoemt, gestelt voor de zaken zelfs, waervan zy Goden zyn, of die zy hebben uitgevonden. Alzoo word *Mars* dikwyls genomen voor den *Oorlogh*, *Bacchus* voor den *Wyn*, *Vulkanus* voor 't *vuur*, enz. en zoo word dan *crassa Minerva* hier geestigh gebruikt voor onbeschaeft en lomp, en zoo zegt men in tegendeel *subtilissima Minerva* (3), van 't gene, dat zeer net beschaeft, en als *fyn gesponnen is*, gelyk Horatius spreekt (4), *tenui deducta poëmata filo*. Het ander Latynsch spreekwoort, waermede iemant gezegt wort iets te doen *invita Minerva*, wort door Cicero (5) zelfs verklaert met de woorden *adversante & repugnante natura*, tegens de neiging en zonder hulp van zyne natuur. De plaets van Horatius, daer onze Schryver hier op ziet, is deze: (6)

Tu nihil invita dices faciesve Minerva.

Dat is, naer de vertaling van A. Pels:

Doch, gy, dicht niets zo gy Natuur niet hebt te voordeel.

(2) Ad Famil. Lib IX. Ep. 12
(3) Columella Re Rust. Lib. I. in Præf.
(4) Lib. II. Epist. 1. v. 225.
(5) De Offic. Lib. I. cap. 31.
(6) De art. Poët. vs. 385.

[Q] Dit ziet op de woorden, waermede Demosthenes eens iemant, die hem vraegde, door wat middel hy zoo een groot Redenaer was geworden? tot antwoort gaf, *door meer oli te gebruiken dan wyn* (7); te kennen gevende dat hy zyne letteroeffeningen zelfs in den nacht voortzettende, veel oli verbrandde. Dit antwoort was des te fraeier, omdat van Demosthenes gezegt wordt (8) dat hy geduurende zyn gehele leven noit wyn gedronken heeft.

(7) Bruson Lib. IV. cap. 31.
(8) Plutar. Symp. Lib. IX. Quæst. 12.

[R] Dat is eigentlyk *oli en moeite verliezen*, zynde by de Latynen een bekent spreekwoort, 't welk niet anders dan vergeefsche onkosten en vruchteloozen of verloren arbeit betekent. De oirsprongk van het zelve is niet zeker. Jakobus Nikolaus Loënzis meent (9), dat het genomen zy uit de keuken: alwaer de kok de spyze bedervende gezegt wert, *oli en moeite verspilt te hebben*, omdat de ouden byna alle hunne spyzen met oli gereet maekten. Kaspar Barthius (10) brengt het tot het waken en blokken by nacht, als men laet opzittende, 't ongeluk heeft van niets uit te rechten, en alzoo te vergeefs licht verbrant, en zonder vrucht arbeidt: van welke gedachten Erasmus ook niet vreemt is (11): hoewel hy 't liever toepast op de olizalven, daer zich de worstelaers mede bestreken, als zy in 't strydtperk zouden treden. Het gevoelen van Barthius heeft hier meest plaets. Ondertusschen brengt ons dit spreekwoort een aerdigh geval te binnen van den Keizer Augustus met een raeve, door Erasmus (12) aengetekent uit Makrobius

(9) Epiph. Lib. VII. cap. 2.
(10) Advers. Lib. XXII. cap. 21.
(11) Chil. I Cent. IV. Adag. 62.
(12) Loco laudato.

aenwenden in dingen, waeruit ze noch met eer noch met voordeel kunnen geraken. En daerom belacht Hieronimus ook hen, die zich onderstaen persoonen te leeren, wier onbequaem verstant de wetenschappen noit vatten kan, en zegt, dat zulx *oli en kosten verloren is, en de os in den balsem gezonden.* Maer weder ter zake. De wetenschappen, die door arbeit en vlyt verkregen worden, beelt men door den olyf uit, wiens onrype vruchten bitter en wrang zyn, maer ryp geworden, bevint men ze aengenaem en liefլyk van smaek. Dus magh men ook de beginsels der kennis bitter en scherp noemen, ten aenzien van de moeite die men aenwenden moet, om daerin te vorderen; maer de wetenschappen verkregen hebbende, bevint men die, als rype vruchten, met overgroot genoegen, zoet en aengenaem.

Wy plaetsen de Akademi in 't midden van een boomryken tuin en schaduwachtige hoeve, ter gedachtenisse, dat zy haeren aenvang nam in eenen lusthof van een zeker Atheensch edelmam, genaemt Akademus. Hier vergaderde de godlyke Plato met zyne leerlingen, om van de wetenschappen te redeneren, gelyk D. Laërtius in Platoos leven verhaelt. Karolus Stefanus zegt dat deze lusthoeve duizent schreden van Athene af lagh, waeruit blykt, dat de Akademi haeren aenvang en oirsprongk buiten op 't lant heeft gehadt: gelyk ze haeren naem ontleent heeft van den zoo even genoemden edelman Akademus. Hier dient dan geweten, dat de sekten der Filozofen van dien tyt (1) hunne namen hebben gekregen op driederlei wyze, namentlyk, of naer hunne gewoonten, of naer zekere plaetsen, of naer de eige naemen van persoonen. Dus werden de naervolgers van Anthistenes Cynikus, naer hunne schandelyke gewoonten, de hontsche genoemt, het zy omdat ze zich niet ontzagen elk een aen te bassen, en een ygelyks leven en daden, als met hondetanden te knagen en te verscheuren, het zy omdat ze zich niet schaemden hunne minnelusten in 't openbaer te plegen, gelyk Laërtius (2) van Krates en Hipparchia, de zuster van Metrokles, getuigt: *De vryster (Hipparchia)* zegt hy, *koos terstont, en hebbende zyn gewaet aengenomen, ging zy met haeren man overal, en vermengde zich met hem vleeschelyk in 't openbaer.* De naervolgers in tegendeel van Aristoteles, hebben hunnen naem gekregen van een eerbaere gewoonte die zy hadden, zynde *Peripatetici* of wandelaers [S] genoemt, omdat ze al wandelende redeneerden. Voorts hebben de Filozofen hunne naemen ontleent of van de steden daer de instellers van hunne sekte woonden of gebooren waren; als de Elienzische, Megareesche en Cirenische [T]: of van byzondere plaetsen, als

(1) Diog. Laërt. in Proœm. §. 17. & Simplicius in Præfat. ad Prædic. Aristotel.

(2) Lib. VI §. 97.

bius (3), dat den lezer misschien niet onaengenaem zal zyn te horen. De Keizer hadde eenige vogels, die hem, toen hy na de overwinning op Antonius behaelt by Aktium, weder te Rome quam, met eenen hogen titel wisten te groeten, daer ze op afgerecht waren, van derzelver eigenaers voor veel gelts gekocht. Een arme schoenmaker werdt daerdoor aengelokt om ook een vogel den Keizer zoo te leeren groeten. Dat gelukte in 't eerst niet heel wel, zoo dat de schoenmaker dikwyls uit ongedult tot de rave zeide, *moeite en kosten verloren.* Eindelyk evenwel leerde de rave de woorden, daer zy mede groeten most. De Keizer eens voorbykomende, sprak zy die: maer deze antwoorde daerop; ik hebbe zulke groeters genoeg te huis. De rave, die ook de andere woorden, waermede zy haeren meester zoo dikwyls over haer hadde horen klagen, onthouden hadde, antwoorde den Keizer juist met de zelve: *moeite en kosten verloren.* Dit geviel Augustus zoo wel, dat hy dezen vogel dierder kocht, dan eenige andere voorheene.

(3) Saturn. Lib. II. cap. 4.

[S] Want περιπατεῖν (*peripatein*) is *wandelen* te zeggen.

[T] *ELIS* was een Lantschap van Peloponnezus, met een Stadt van den zelven naem, het vaderlant van den Filozoof Phædo, den stichter van de *Elienzische* sekte,

een

de Stoyken, die eerst Zenoisten genoemt waren: welke hunnen naem ontfangen hebben van hunne leerplaets te Athene, alwaer Zeno een zeker portael tot zyne oefenplaets hadde verkoren, uit welken hoofde zyne leerlingen Stoyken genoemt werden, naer *Stoa*, dat is, een portael. Vervolgens onderscheidde men de Filozofen met den naem van Sokratische, Epikurische en andere, naer de naemen van de stichters dezer sekten. En naerdien de Akademi haeren naem, gelyk gezeit is, aen den Atheenschen Heer Akademus schuldigh is, en dat de Platonische Filozofen op deze plaets dagelyks byeen quamen met oogwit, gelyk Flakkus ontvout (1), om

(1) Lib. II. Ep. 2. v. 44

In Akademus bosch de waerheit t'onderzoeken,

En 't onderscheit van recht en onrecht uit de boeken,

zoo zyn de hooge Schoolen, tot dezen tyt toe, onder den naem van Akademien bekent gebleven. Maer om de beschryving onzer beeltenisse te voltoien, dient aengemerkt, dat de stapel boeken, ontrent haere voeten vertoont, den Akademist ten hoogsten dienstigh is, naerdien hy, om tot kennis van vele zaeken te komen, zynen tyt moet besteden in het lezen en herlezen van geleerde schriften.

By de Akademi ziet men een' aep [V] tusschen de boeken zitten, omdat dit dier by de Egiptenaers voor een beelt van de kunsten gehouden, en om die reden aen Merkurius, den eersten vinder van letteren en wetenschappen toegeheiligt wiert, naer 't zeggen van Piërius (2). Wie dan den prys der geleertheit, als een braef Akademist, wenscht te stryken, moet zich geduurigh bezig houden met zaeken die op geleerde Akademien verhandelt worden.

(2) Lib. VI cap. 6.

een zeer grooten vrient van Plato. *MEGARE*, ook een stadt van Peloponnezus, niet verre van Korinthe, was de geboortestadt van den Filozoof Euklides, den stichter (3) van de *Megareesche* sekte. Hy is een ander, en vry wat ouder, dan die vermaerde wiskundige Euklides, wiens boeken overal zoo bekent zyn. *CIRENE* eindelyk, een stadt van 't lantschap Cirenaica in Afrika, heeft den naem gegeven aen de *Cirenische* sekte, gesticht door Aristippus (4), aldaer geboren. Zyn gevoelen verschilde niet veel van dat van Epikurus. Phædo, Euklides en Aristippus zyn alle drie leerlingen geweest van Sokrates. Zie Diogenes Laërtius Lib. II. §. 65. & 105. & 106. En onzen wytberoemden Gerhardus Joannes Vossius de Philosoph. sectis, cap. 9. 10. & 11.

(3) Cicero Quæst. Acad. Lib. IV. c. 42. (4) Idem de Orat. Lib. III. cap. 13.

[V] Van dat slach, dat men Cinocefalen noemt, zynde grooter dan een gemeene aep, en wel gelykende naer een meerkat; van welke wy te Rome een out beelt van Egiptisch marmer gezien hebben, betekenende by de Egiptenaers beide de Equinoctien of Nachteveningen, en zy stelden gemeenlyk deszelfs beelt op hunne uurglazen, die water uitzypten, in plaets dat door de onze zant loopt, tot onderscheidinge der uuren, omdat deze aep ten tyde der nachteveningen, twaelfmael des daegs en twaelfmael des nachts, net alle uur eens, met zoo een heldere stem schreeut als hy kan. Alzo moet ook een Akademist afmeten en tellen de uuren des dags en des nachts, en een goet gedeelte daervan besteden tot eerbaere letteroeffeningen, op dat hy van dagh tot dagh een welluidenden klank van zyne stemme magh kunnen laten hooren op de Akademi. De aep kan daerenboven hier ook dienen tot een schets der naervolginge; nademael dit dier zeer dikwyls naervolgt de gebaerden en daden van den mensch, zelfs tot zoo verre, dat het, naer 't verhael van Elianus *Anim. Lib. I. cap.* 10. met een pen letters naermaekt, gelyk als de Egiptenaers daervan de ondervinding hebben genomen met de voorzeide Cinocefalen voor te zetten, papier, pen en inkt: en de mensch is al van kintsbeen af door ingeeving der natuur geneigt tot naervolginge, gelyk Aristoteles aenmerkt. Uit welke naervolginge het schynt dat de Dichtkunst haer oirsprongk heeft gehad, zynde de ambrosia en 't zoete manna der Akademien, die geheel gericht zyn om naer te volgen

gen en te vertoonen der menschen gewoontens, daden en hartstochten met een figuurlyke welsprekentheit, verkregen te gelyk met de allereerste onderwyzingen, door middel van de naervolginge; een zaek die op alle Akademien ten hoogsten vereischt wort.

AKADEMI.

HOe byster zou de werelt doolen,
Als in een' onverlichten nacht,
Indien 't gelei der hooge Schoolen
Haer niet op rechte wegen bragt!
Het zonnelicht der Schoolgeleertheit
Verdryft den nevel der verkeertheit.

Door citerklanken bout Amfion,
Van woeste steenen poort en vest:
De zee is zedigh by Arion;
En Orfeus stilt het tygersnest,
In 't midden van der wouden naerheit.
Zie in de School dees fabelwaerheit.

Maer laet ons ook die Helden pryzen,
Met diepen eerbiedt en ontzagh.
Laet ons de wysheit eer bewyzen,
Die voor hunn' tyt in 't duister lagh.
Men pryze voort de letterbraven
Die op dat spoor kloekmoedigh draven.

't Ontbreekt ons aen geen Sokratessen
Noch Platoos, ryk van geest en deugt.
Wy hebben Aristotelessen
Die lessen geven aen de jeugt
En luister aen de wereltstreeken
Daer zy de lettertoorts ontsteken.

De Godtgeleertheit ziet men pralen,
En adem scheppen, ruim en breet.
Gehult met goude zonnestralen,
En sierelyk in sneeu gekleet.
Ook leert de kennis van de Rechten
Alle ongelyken heusch beslechten.

Hier schynt Hippokrates herboren;
Daer hoort men Zenoos beste reên.
Geen Hemelloop loopt hier verloren,
Noch andre Kunsten, neen, o neen:
Historikennis, Kunst en Taelen,
't Schuilt al in d' Akademizalen.

O Schoolen, laet dan alles zwichten
Voor uwe wysheit, elk bekent.
De werelt heeft twee aengezichten,
Het oude is van ons afgewent,
Het nieuwe ziet uit heldere oogen,
Met minder schaduwen betogen.

H. K. Poot.

De Akademi dan aldus vertoont hebbende, komen wy tot de GEESTELYKE

AMPT-

AMPTVERKOOPING:

EN beelden haer uit in de gestalte eener vrouwe, die met een zwart gewaet bedekt is, maer zulx dat men de armen en beenen bloot ziet, die lelyk melaets zyn. In haere slinke hant houdt ze een kleenen tempel, daer men eene witte duif met uitgespreide vleugelen, en omringt van stralen, gelyk men den H. Geest plagt te vertoonen, op ziet. Met de rechte hant heft ze eene beurs op, vry wat hooger dan de genoemde duif, en op de beurs leest men: INTUITU PRETII, *door aenzien des loons.*

Naer de bepaeling der godtgeleerden (1) is de *Simoni* of koophandel van geestlyke gaven, een voorbedacht opzet en snode wil om heilige dingen, met het aenkleven der zelve, door aenkoop te bekomen, of ook die te verkoopen. Aldus ontleent de *Simoni* haeren naem van Simon Magus [A], die in 't Nieuwe Verbondt de eerste vinder dier vuile schelmery geweest is, willende van den Apostel Petrus de gaven van den H. Geest om gelt koopen, om ze op zulk een wys aen anderen te kunnen overdoen. Zyn zeggen was, nevens 't aenbieden van gelt: *Geef ook my deze magt, dat zoo wien ik de handen oplegge, hy den Heiligen Geest ontfange*, gelyk door u geschiedt. Maer wat was Petrus antwoort? *Uw gelt zy met u ten verderve, omdat gy gemeent hebt, dat Godts gave door gelt verkregen wort.* Hand. VIII. vs 19, 20.

(1) Thom. 2. 2. 4. 100. art. 10.

 Ons

[A] De toenaem van *Magus* wort dezen Simon gegeven om hem te onderscheiden van Simon Petrus. Wat nu het woort *Magus* belangt, het zelve betekende eigentlyk by de Perzen oudtyds niets anders, dan het geene by andere volkeren genaemt wierdt een Filozoof, Wyze, of Priester: waerom het door onze geleerde bybeltolken Matth. 2. 1. vertaelt wort door *Wyze.* Deze Magi dan waren mannen van verstant, die zich bezigh hielden ontrent het doorzoeken van Goddelyke zaken, en de geheimen der natuur: zoo dat de naem van *Magus* niet alleenlyk niet schandelyk, maer aenzienlyk was. Zie Barthius over Klaudianus, pag. 590. De Heer van Til over Mattheus, kap. 2. vs. 1.

Ons beelt is geheel met een zwart gewaet bedekt, verbeeldende de geveinstheit, onder welke de *Simoni* haere listige treken en verfoeilyke gierigheit, als onder een dekmantel verbergt: waerom ze door de Godgeleerden ook *bemantelde Simoni* wort genoemt. Voorts beduit het zelve zwart kleet, behalve 't gezeide, ook de ontbeering van Godts genadelicht [B], daer ze van ontbloot zyn, die dusdanigh een' geestlyken koophandel willen dryven: zoo dat deze vuile koopluiden, terwyl ze hunnen snoden handel bedektelyk, en even als buiten 't licht en in den duister pleegen, en Gods gaven om *gelt* koopen of verkoopen, hunne zielen in de donkerste verderfenis nederstorten. Waerom dan ook Gregorius den Ban zoo wel over de koopers als verkoopers heeft uitgesproken [C].

Men ziet de melaetsche armen en beenen bloot, om aen te toonen hoe vuil het bedryf der *Simonie* is. Aldus wert Gehazi melaetsch met alle zyne nakomelingen, omdat hy tegens zyns heeren Elizaes zin van den Syrier Naaman twee talenten (1) gevordert en ontfangen had; den welken Eliza, zonder schenkaedjen te willen aennemen, had verlost van de melaetscheit: voor welke hemelsche weldaet Gehazi, Naäman in stilte achterna volgende, in 't afwezen van den Profeet, uit vuile gierigheit gelt eischte, en dus de geestlyke gaven op eenen snoden prys stelde. Hierom worden dan ook de koophandelaers van heilige dingen *Simoniaci* en *Gehaziten* [D] genoemt. Wy

(1) 2 Kon. V.

vs. 1. leidt het woort af van *Mog*, den eersten insteller van de voorzeide orde der *Magi*, de welke anderszins *Zoroaster*, dat is, *Starbeschouwer*, wort bygenaemt. Doch de vermaerde Gerhardus Joannes Vossius meent (2), dat het zyn oirsprongk schuldigh is aen een Hebreeusch woort, het welk *peinzende* en *bezigh in de kennisse der zaken*, betekent. De naem van *Magus* is evenwel niet altyt zoo eerwaerdigh gebleven; maer ten hoogsten verfoeilyk geworden, nadat veele der *Magi* hunne oude pryselyke kunst hadden beginnen te veranderen in bedriegeryen, en voor te geven, dat ze toekomende dingen konden voorzeggen, daertoe gebruikende allerhande misleidingen, beguichelingen en betoveringen der oogen; van welk slagh deze Simon was: waerom dan *Magus* ook wort overgezet een *Toveraer:* gelyk Hand. VIII. vs. 9. Zie Beza over Matth. II. vs. 1. Dat ondertusschen deze booswicht den zelven naem heeft gedragen, als de Apostel Petrus, mede Simon genaemt, zulks heeft den Dichter Johannes Owenus gelegenheit gegeven om dit aerdigh puntdicht te verzinnen, met zinspeling op de *Simoni:*

(2) In Etymol. in *magus*.

An Petrus Romæ fuerit, sub judice lis est:
Simonem Romæ nemo fuisse negat.

Dat is:

Of Petrus is geweest te Rome, zulks is sterk
Betwist, en dat geschil heeft zelfs nu nog geen endt.
Dat Simon is geweest te Rome (o zeldzaem werk!)
Is zoo een zek're zaek, dat niemant die ontkent.

Altoos zyne navolgers zyn 'er geweest, en zyn 'er nogh zoo in overvloedt, dat de Simoni daer, indien ergens, zeer in zwang gaet. Doch hoe aerdigh en hoe waerachtigh dit ook van Owenus gezegt zy, is het hem nochtans (naer 't verhael van Ant. Wood in zyne Historie en Oudheden van Oxfort Lib. IX. p. 143) zeer qualyk bekomen, en heeft hem verstoken van een zeer aenzienlyke erfenisse, die hy van een ryken oom had te wachten gehad, van wien hy alleen om het schryven van dit puntdicht wert onterft. Doch dat is 't ongeluk der Poëten, die zelden ryk zyn, en zich zelven door hunne schranderheit dikwils schaden. Doch dit in 't voorbygaen.

[B] Omdat namentlyk de nacht en de duisternis *zwart*, de dagh en 't licht *wit* en *blank* genaemt worden. De zaek is te bekent, dan dat 'er bewys toe nodigh zy.

[C] De woorden luiden aldus: *Anathema danti; anathema accipienti hæc est Simoniaca hæresis;* dat is: *Deze kettery van Simoni is een vloek voor die geene die geeft, en een vloek voor die geene die ontfangt.*

[D] In diervoegen namentlyk, dat *Simoniaci* eigentlyk zyn de koopers van geestelyke dingen, in naervolginge van *Simon Magus;* en Gehaziten de verkoopers, gelyk *Gehazi.*

Wy laten ons beelt een tempeltje daer een duif op zit, in de hant houden, om aen te duiden dat de H. Kerk bestiert en geregeert wort door den H. Geest, van wien alle geestlyke goederen afdaelen, gelyk Jakobus (1) zeit. Maer om de uitwerkinge der Simonie klaer te vertoonen, ziet gy boven de duif eene geltbeurs gemaelt, het welk Simon Magus handel verbeelt, die de geestlyke gaven van Petrus wilde koopen. Dit boos en baetzuchtigh opzet wort hier vertoont en door de spreuk *Intuitu pretu* klaerlyk uitgedrukt.

(1) Kap. I. vs. 17.

AMPTVERKOOPING. (*Geestelyke*)

EEne jonge Visscherin, melaetsch van handen, in welker rechte zy eene goude hengelroede houdt, die vry lang en dik is, hangende aen de zelve gulde en zilvere angels; in de slinke heeft ze eene witte slang, die men *Ceraste* noemt, en op wiens hooft vier kleene horentjes gezien worden. Omtrent haer leggen eenige gevange visschen: als een *Zeevorsch*, eene *Squatina*, een *Rhombus* en eene *Raja*.

Wat deze geestelyke koopmanschap is, en van wien zy haeren naem ontleent, hebben wy in de beschryving van het voorgaende beelt gemelt.

Dat nu de *Simoni* samenhangt van twee ten uitersten booze gebreken blykt aen Simon Magus haeren vinder, in wiens hart eerzucht [A] en gierigheit om de hoogste plaets streden. Zyne geestlyke hovaerdigheit ziet men in zynen wil om in het bedryven van wonderen met de Apostelen te mogen gelyk

[A] Deze gaen doorgaens met malkanderen gepaert, en de eerste is de voedster van de laetste, naer 't zeggen van Klaudianus de Laud. Stilic. (2)

(2) Lib. II. vs. 112.

Ac

lyk ſtaen. Zyne vervloekte gierigheit laet zich beſpeuren in het voornemen dat hy had, om met hemelſche gaven helſche winſt te doen. Dusdanigh ſoort van menſchen, of laet ik monſters zeggen, ontbreekt 'er noch niet; dewyl men ziet hoe veelen door verbinteniſſen, beloften en geſchenken naer heilige kerkampten ſtaen; niet om door het eerlyk bekleden der zelve Godts glori te bevorderen; maer enkelyk om hunne holle gierigheit met den roof der heilige dingen te kunnen voldoen, zynde om dit voornemen zulken in rang van deugt te ſtellen nevens Simon Magus. Doch dezer luiden boos opzet wort dikwyls door Godts voorzienigheit behindert en geſtuit, zulx het ſlechts een opzet moet blyven; daer Gehazi, in het andere beelt genoemt, tot het verkopen der hemelſche gaven, door Godts gehengenis, kon overgaen, en dus in zyn ſoort boven velen uitmunt, maer ook rechtvaerdige ſtraf behaelde.

Het beelt vertoont eene *Viſſcherin*, dewyl de koopluiden van geeſtelyke gaven zich met wonderlyke grepen behelpen, en met een viſſcherlyk bedrogh, om zoo te ſpreken, op voordeelen en kerkelyke ampten uit zyn, maer niet om zielen te vangen, [B] dat echter hun plicht van Godts wege zyn zou, waertoe ze dan ook als heilzame viſſchers in Petrus ſchip moſten zyn. Vergiftigh is de viſſchery der Simonie, en haer doen *Melaets*, magh men zeggen, en wy zouden het bedryf en de ſtraf van Gehazi hierop weder bybrengen, indien wy het voorhene niet gedaen hadden. Men zie het geval in 't 2 Boek der Koningen Kap. 5. De melaetsheit nochtans paſſen wy zoo wel op de koopers als verkoopers der geeſtlyke dingen, want ze beſmet de zielen hier aen beide zyden, gelyk ze ook de lichamen zulker ſchuldigen door

Ac primam ſcelerum matrem, quæ ſemper habendo
Plus ſitiens, patulis rimatur faucibus aurum,
Trudis avaritiam, cujus fœdiſſima nutrix
Ambitio, quæ veſtibulis foribuſque potentum
Excubat & pretiis commercia poſcit honorum &c.

Dat is:

Gy treet met uwen voet de gierigheit, de moeder
Der gruwlen, die hoe meer zy heeft, hoe ze ook verwoeder
Met haere open keel naer gelt dorſt zonder maet.
Wier voedſter de eerzucht is, die altyt vroegh en laet
De wagt houdt aen de deur der magtigen, en d' ampten
Verkoopt enz.

Gelyk de eerzucht hier genoemt wort een voedſter der gierigheit, zoo magh men ze met recht ook noemen een moeder der roveryen. Fraei is het zeggen van Lyſias (1): *In multos largitionem abſtinentiæ teſtimonium ne credideris: multo enim confidentius hoc genus hominum furatur: nam quo magis eſſet ad ſumtum ambitionis, audacius facit rapinam, ut hinc ipſi ambitioni copia ſuppeditari poſſit;* dat is: *geloof niet, dat het ryklyk wechſchenken van gelt aen veele menſchen, een getuigenis is van eerlykheit; want dit ſlagh van lieden ſteelt veel onbeſchroomder; want opdat ze te meer mogen hebben om de onkoſten van hunne eerzugt te kunnen goetmaken, rooven ze des te ſtouter: opdat zy daerdoor in ſtaet mogen zyn om hunne eerzugt te kunnen uitvoeren.*

(1) Apud Rutil Lup. Lib. II.

[B] Hy ziet op het geene onze Heilant zeide tegens Petrus, toen hy hem tot het Apoſtelſchap verkoor by Matth. 4. 18. *Ende Jeſus wandelende aen de zee van Galilea, zag twee broeders, namentlyk, Simon, gezegt Petrus, ende Andreas zynen broeder, het net in de zee werpende: (want zy waren viſſchers) ende hy zeide tot hen, volgt my na, en ik zal u viſſchers der menſchen maken.* Hierop zinſpeelt hy dan ook, wanneer hy zegt *het ſchip van Petrus*, verſtaende daerdoor de Kerk.

door wroegende pynen martelt en afmat. *Laet de rechtvaerdige verdoemenis van Simon Magus gevreest worden, die zelfs den gever van alle volheit meende te koopen*, zeit [C] Kassiodorus (1). De *Melaetsche* handen verbeelden hier byuitstek de onreinheit der zelve, om dat ze uit gierigheit alleen naer gout en zilver grypen, en niet gewasschen zyn in de beeken der oprechtheit. (1) Variar. Lib. IX. cap. 15.

Zie hoe Bileäm Godts wraek vreesde; want schoon hem Balak de Koning der Moabyten door gout en zilver tot het vlocken van Israël zocht om te koopen, hy zegende het des te meer, en antwoordde aen de gezanten en Balak zelve: *Wanneer Balak my zyn huis vol zilver en gout gaeve, zoo vermogt ik echter niet het bevel des Heeren myns God's te overtreden* (2). Dusdanige woorden magh men hun ook toevoegen, die door middel van Simoni Kerkelyke ampten en waerdigheden zoeken. *Dit mogen alleen met waerheit winsten heeten, die door 't Godlyk oordeel niet gestraft worden*, zeit [D] Kassiodoor (3). De oprechte godtsdienstigen moeten van de *Simoni* eenen afkeer hebben als van de melaetsheit zelve. De abt Stefanus van Cisteaux [E], omgaende [F] door de dorpen, berispte zynen leekebroeder, om dat hy een groot deel broots van een Simonisch priester aengenomen had; ja hy wilde het niet in 't klooster gebragt hebben, maer deed het omdeelen onder de dorpluiden. Ook hoorde men den abt al zuchtende [G] zeggen: *Waerom hebt gy dit ontfangen? Wist gy niet dat die Priester door Simoni is aengestelt? Al wat hy van de kerk heeft ontfangen, is enkel melaetsheit en roof. Het zy verre, dat wy zyne zonde zouden eeten.* (2) Num. XXII. vs. 18. en 24. vs. 13. (3) Loco L.

Laet ons nu het vischtuig onzer visscheresse eens gaen beschouwen. De visschers gebruiken een dun riet, waeraen een fyne draet of hair vast is, want grof vischgereetschap zou de visschen vervaert macken, die van natuur achterdochtigh zyn, en naer Plutarchus (4) zeggen, zelfs voor de schaduw van 't riet schrikken; maer onze vischter ziet men op vangst toeleggen met eene *hengelroede van gout*, die hoe ze dikker is, hoe de visch, die hier belaegt wordt, gereeder te vangen is. My komt te binnen dat Homeer (5) Merkurius, den godt der winsten en koopmanschap, eene gulde [H] roede ter hant stelt, met welke hy de oogen van die hy wilde, kost doen slapen of wakker zyn. Zoo doet de Simoni mede, die eene looze voedster van winst, en voorwaer geen plomp koopwyf is: door een en de (4) De Solertia Animalium. (5) Odyss. Lib. V.

 zelve

[C] Met deze woorden: *Timeatur Simonis justa damnatio, qui emendum credidit totius largitatis auctorem.*

[D] *Illud tantum vere possumus lucrum dicere, quod constat divina judicia non punire.*

[E] Een dorp in Bourgonje met een klooster, van welk dorp een zekere orde van monnikken haeren naem heeft ontleent.

[F] Namentlyk om aelmoesen van levensonderhout te vergaderen; want hy was van de orde der Bedelmonnikken.

[G] Naer 't verhael van S. Antoninus Chron. tit. 15. cap. 18. §. 1. *Abbas ingemuit, & ait, quare accepisti? nesciebas, quod presbyter ille Simoniace ordinatus est? Quicquid accepit de Ecclesia, lepra est & rapina. Absit, ut peccatum illius commedamus.*

[H] Homerus woorden zyn deze:

Εἵλετο δὲ ῥάβδον, τῇ τ' ἀνδρῶν ὄμματα θέλγει,
Ὧν ἐθέλει, τοὺς δ' αὖτε καὶ ὑπνώοντας ἐγείρει.
Τὴν μετὰ χερσὶν ἔχων πέτετο κρατὺς Ἀργειφόντης.

Dat is:

Merkuur nam in zyn' hant de roê, waer meê hy streelt,
En door een zagten slaep toesluit een ieders oogen,
Dien 't hem behaegt; en weer door 't eigenste vermogen
Ontsluit: Hiermede vloog hy spoedigh naer beneên.

Ho-

zelve goude roede de oogen toefluitende, om aldus onwaerdigen tot kerklyke ampten te doen doorgaen; en ze ook openende, opdat die geene mogten worden aengenomen, voor welke de zelve als in eenen diepen flaep begraven [I] wierden gehouden, en die men daerom niet zien wilde. *Met den gouden angel te viſſchen* [K], was het ſpreekwoort van Auguſtus, die dit echter maer paſte op zaeken van weinigh aengelegentheit en voordeel, om welke met eenen gouden angel te leggen loopen malen, niet alleen overtolligh, maer ook gevaerlyk is; omdat de viſch de zelve zoude kunnen afbyten, gelyk in 't byzonder de zeevos [L] dikwyls doet. De *Simoni* in tegendeel viſcht zeker, met goude en zilvere [M] angelen: zelfs al gebeurt het, dat de vis daer mede heen gaet: over welke viſſchery haer trouwens Dante (1), in zyne hel, wel degelyk over den hekel haelt. De oude Romeinen wiſten al, wat gout en zilver, in het bejagen van hooge ampten vermagh, en hebben ook diergelyke amptkoopingen en kuiperyen, alswelke tot nadeel en ondergang van den Staet moſten ſtrekken, op verſcheidene tyden

(1) Canto 19.

Homerus ſchryft dan daer deze roede de kracht wel toe, die hier vermelt wort: maer hy noemt ze geen *goude roede*. In 't tiende Boek evenwel van de Odyſſea geeft hy Merkurius den naem van χρυσόρραπις Ἀργειφόντης, dat is: *Merkurius die een goude roede gebruikt.* En Horatius (2) maekt deze roede ook van gout, en zegt, dat hy 'er de geeſten der verſtorvene menſchen mede naer de onderaerdſche gewеſten brengt. Virgilius breidt haer kracht noch verder uit, en ſpreekt 'er aldus van (3):

(2) Lib. I. Carm. 10. v. 18.
(3) Æneid. Lib. IV. vs. 242.

> Tum virgam capit: hac animas ille evocat Orco
> Pallentes, alias ſub triſtia Tartara mittit:
> Dat ſomnos, adimitque, & lumina morte reſignat.

Dat is, naer Vondels vertaling:

> *Hy neemt hier na de roê, die zielen kan beroeren,*
> *De bleeke ſchimmen zelfs verdaegt uit Plutoos ſtoel,*
> *En andre zielen naer den droeven jammerpoel*
> *Door haere magt verzent. De ſlaep komt ingeſlopen,*
> *En vlucht voor haer: zy luikt des dooden oogen open.*

De gedaente van deze roede beſchryft Makrobius Saturn. Lib. I. cap. 19. En Hyginus zegt Aſtron. Lib. II. cap. 7. dat de zelve hem van Apollo was vereert, aen wien hy de Lier, door hem uitgevonden, hadde geſchonken.

[I] Namentlyk, zoo lang als zy niet wiſten hun gebruik van die goude roede te maken.

[K] Sueton. Aug. c. 25. *Prælium quidem aut bellum ſuſcipiendum omnino negabat, niſi quum major emolumenti ſpes quam damni metus oſtenderetur. Nam minima commoda non minimo ſectantes diſcrimine, ſimiles ajebat eſſe aureo hamo piſcantibus: cujus abrupti damnum nulla captura penſari poſſet;* dat is: *Hy zeide, dat men in 't geheel geen gevecht moeſt aenvangen, of een oorlogh ondernemen, ten zy dat 'er grooter hoop was van voordeel, dan vrees van ſchade. Want die zeer kleine voordeelen met geen klein gevaer najoegen, zeide hy dat gelyk waren aen de zulke, die met een gouden angel viſchten; wiens ſchade, indien ze afgebeten wierd, door geene vangſt konde worden vergoedt.*

't Geen Auguſtus mispreес in een angel, voerde Nero echter uit met een geheel net, die volgens 't verhael van den zelven Suetonius (4) viſchte met een net van gouddraet, dat met purpere koorden uit het water wierdt gehaelt.

(4) Ner. c. 30.

[L] Elianus (5) ſchryft, dat de zeevos al zoo loos is als de landvos; en dat ze het aes, dat aen den angel zit, wel verdacht houdende, 'er evenwel wegens gulzigheit niet af blyft, maer den angel verre inſlokt en het touw terſtont afgebeten hebbende, eer de viſſcher kan ophalen, wederom wegzwemt: zoo dat het wel gebeurt, dat ze twee of drie angels afbyt, eer ze gevangen wort. Zie ook Plinius Hiſt. Lib. IX. c. 13.

(5) Var. Hiſt. Lib. I. cap. 5.

[M] Zonder eenigh aes, dat wonderlyk ſchynt, daer de viſſchen anders geen angel zonder aes zullen inſlokken: doch de angel is hier het aes zelve.

tyden, tot meer als tienmael [N] toe, door openbaere wetten verboden, onder welke mede was *de wet van Acilius* [O] *aengaende de Amptkupery*, of tegens het amptbejagh door giften of kuiperyen; volgens welke al wie aen zulke misdaden schuldigh wert bevonden, dien kende men onwaerdigh tot Staetsampten te komen, en indien hy in den Raedt was, wert hy daer uitgezet, en men besloeg hem in eene geltboete daerenboven. Cicero was vorder (1) oorzaek dat zulken eene tienjarige ballingschap mosten ondergaen. (1) Dion. Lib. XXXVII. Men bewees ook byzondere eer aen hun die dit slach van volk quamen aenklagen: gelyk dan Kajus Karbo om het beschuldigen van Markus Kotta tot Burgermeester, daer hy nogh maer Tribunus plebis [P] was, verheven wert. Pompejus schoonvader Quintus Scipio wert op dusdanigh een wyze aengeklaegt; en Q. Koponius zelfs veroordeelt (2) in de straf van Amtkuipery, omdat hy de stem tot Magistraet door een vat wyns van iemant had meenen te koopen. (2) Plin. Hist. Nat. L. XXXV. cap. 12. Om deze reden waeren ook de gastmaelen verboden die men tot dat einde aenrechte, gelyk Plutarchus (3) en anderen verhalen. (3) In Cæsare. Hieromtrent schryft Polibius (4), dat de Karthagers door openbaere geschenken tot het Magistraetsampt quamen; maer dat de Romeinen zulx aen den hals straften. (4) Lib VI.

De *Ceraste* gaet, naer Pauzanias verhael, zoo wat scheefachtigh, net gelyk de kreeften, het welk op 't bedryf der *Simoni* gepast wort, die ook wel misselyke [Q] stappen maekt om haeren wensch te bereiken. Het genoemde dier is dat, waervan Genes. XLIX [R] gezeit wort, hoe het menschen en beesten heimelyk aenvalt en grotelyx beledigt. (5) Lib. I. Animal. cap 57. Eliaen zeit (5) dat deze slang wit is, en twee hoorens op haeren kop heeft; hoewel Plinius (6) 'er vier [S] weet te tellen. (6) Lib. VIII. c. 23. Nikander zegt (7) dat eenige van dit (7) In Theriacis.

[N] De verscheide wetten, tegen de Amtkuiperyen te Rome gemaekt, en de straffen daer op gestelt, zie opgestelt by Rosinus Antiq. Rom. Lib. VIII. cap. 29. Lees ook Plutarchus in Cat. Minor. en Dio. Kassius Lib. XXXVI. XXXIX. XLI. LIV. en elders: ook het geene Alexander ab Alexandro heeft opgetekent in zyne *Dies Geniales*, Lib. III. cap. 17.

[O] Deze zelve wet wordt ook genaemt de wet van *Calpurnius*; omdat ze in 't 684 jaer na 't bouwen van Rome was gemaekt door de Burgermeesters Manius *Acilius* Glabrio, en Cajus *Calpurnius* Piso. Zie Dio Lib. XXXVI. en Rosinus, als boven. Of volgens de *chronologie*, welke *Sigonius* van de Roomsche Borgemeesteren gemaekt heeft, zoude deze wet gegeven moeten zyn in het 683 Jaer na Romens opbou.

[P] Of Voorstander des Volks, gelyk men 't gemeenlyk vertaelt, of Wykmeester, of Gemeensman, gelyk andere liever willen. Wat de bedieninge en magt van deze belangt, zie wederom by Rosinus Antiq. Rom. Lib. VII. cap. 13. en by andere schryvers der Roomsche Oudheden. Ondertusschen was dit een groote bevordering, waer door deze Karbo verscheide trappen, die men anders plagt te betreden eer men tot het Burgermeesterschap konde komen, oversprong. Altoos Burgermeester te worden, eer men Prætor, (Schout) was geweest, was geheel wat zeldzaems.

[Q] *Κάμπιος δρόμος*, *een scheeve loop*, word met een Grieksch spreekwoort gezegt van die geene, die geveinst zyn en toeleggen op bedrogh. En in tegendeel *τὴν ὀρθὴν βαδίζειν ὁδὸν*, dat is, *den rechten weg gaen*, zeide men van die geene, welkers handel en wandel eerlyk en oprecht was. Zie Erasm. Chil. 2. Cent. 7. ad. 54. en Chil. 3. Cent. 5. ad. 16.

[R] Alwaer zoo staet vers 17. *Dan zal een slang zyn aen den Wegh, en een adderslang Nevens het padt, bytende des paerts versenen, dat zyn Ryder achterover valle.*

[S] Zo men de woorden van Plinius wel gaede slaet, zal men bemerken, dat hy te kennen geeft, dat evenwel niet alle de Cerasten vier hoorntjes hebben. Want hy zegt: *Cerastis corpore eminere cornicula* sæpe *quadrigemina*; *dat de Cerasten* dikwyls *vier hoorntjes uit het lyf steeken*: derhalven is dat niet altyt zoo. Izidoor zegt, dat deze hoornen op den kop der cerasten zyn gelyk de ramshoornen: en dat ze hunnen naem naer die hoornen,

dit adderengebroetſel twee, eenige vier horens dragen; en van vier, wort ook beveſtigt door Izidoor (1) en Barthol. Anglikus. Dit voorgeſchreven hoorndier dan, is zoo loos, dat het zich in het zant verbergt, daer het alleen de horens laet uitkyken, de zelve bewegende, om de vogeltjes te lokken en vangen, die ze voor een deel wormen aenzien, en door dit bedrogh lelyk in lyden raken. Dit paſt immers op de Simoniſche menſchen, die, om tot hoogen ſtaet te kunnen komen, hunne wreetheit onder verlokkende beloften en ſchenkaedjen verbergen, en tot hun wit geraekt, hunne eige vrienden nochte iemant ontzien te mishandelen [T] en onderdrukken.

(1) De Fructis Anim. Lib. XII. cap. 4.

Men kan ook door de *Ceraſte* de oude Slang verſtaen, die, als aertsvyandin van het menſchlyk geſlacht, zelfs door de *Simoni*, de Simoniſche menſchen, die zich door tytlyke en aertſche dingen laten verlokken, opſlokt en in het bederf voert. Hierom ſtelt Dante de geeſtlyke ampthandelaers, in zyne Hel, met den kop om laeg in eenen put, daer de beenen boven uitſteken, op wier plat geen klein vier brant; eene ſtraf, zeit Landinus, die hen paſt. Want Godt heeft den menſch met het aengezicht om hoog geſchapen [V], opdat hy zynen Schepper, door het beſchouwen der hemelſche

nen dragen, alzo κέρας (keras) in 't Griekſch een hoorn betekent. *Ceraſten* worden ook de *herten* genoemt, als ze volkomen groot zyn, en der zelver hoornen alle hunne takken hebben. Zie Salmaſ. Exercitat. Plinean. pag. 158.

[T] De reden is wel te bevroeden. Namentlyk, die geene, die dusdanige menſchen bevordert hebben, oordeelen, dat de bevorderde zoo veel aen hun verpligt is, dat zy byna in alles hunnen zin moeten hebben. Terwyl zy dan hem de hoornen, dat is zyn magt, (want hoornen zyn ook een teken van magt en waerdigheit) (2) ontydigh willen binden, en hem onvoorzigtiglyk wat te veel regeeren en naer hun hant ſtellen, als die wel zouden willen hebben, dat de bevorderde maer regeerde in ſchyn, en zy in der daet; zoo geven zy hem dikwyls gelegenheit om zyne wreetheit het allereerſt aen hen te oefenen: daer in tegendeel die geene, die door eerlyke middelen tot hogen ſtaet is bevordert, zulke voorwerpen niet ontmoet; maer meer, gelyk ook redelyk is, naer zyn eigen goeddunken en oordeel alles beſtiert en regeert, dat tot zyne bediening behoort.

(2) Pierius Hierogl. Lib. VII. c. 18 & 19.

[V] Fraei zyn ten dezen opzichte de vaerzen van Ovidius (3):

(3) Metam. Lib. I. v. 84.

Pronaque quum ſpectent animalia cætera terram,
Os homini ſublimè dedit, cœlumque tueri
Juſſit, & erectos ad ſidera tollere vultus.

Dat is, naer Vondels vertaling:

Dewyl een ieder dier naer d' aerde ziet in 't ſlyk,
*Bootzeerde hy * den menſch met aengezicht en oogen*
Recht opwaert, om 't geſtarnt te aenſchouwen, en bewoogen
Zich zelf te ſpiegelen in ſtarrelichte hof.

* De Schepper.

En noch fraeier Boëthius (4).

(4) Metro V. Lib. V.

Unica gens hominum celſum levat altius cacumen,
Atque levis recto ſtat corpore, deſpicitque terras.
Hæc (niſi terrenus male deſipis) admonet figura,
Qui recto cœlum vultu petis, exſeriſque frontem,
In ſublime feras animum quoque, nec gravata peſſum
Inferior ſidat mens corpore celſius levato.

Dat is naer de vertaling van den Heere Gargon:

En geen dieren, dan de menſchen, ſlaen hun aenzigt hemelwaert,
Dat hen leeren moet te wenſchen iets, dat hooger is als de aerd.
Wilt gy, menſch! het wit dan treffen van uw boven-dier geſtalt,
Poog uw zielen te verheffen, daer men boven 't dierlyk bralt.

melſche dingen zou leeren kennen en eeren; daer ondertuſſchen de *Simoni* door gierigheit geduurigh naer gout en zilver, zaken onder de aerde bedolven, blyft zien, en 't gezicht alzoo van den Hemel afwendende, den plicht van den beſchouwenden menſch verkeert; en ondergedompelt van aerdſche dingen den Hemel de voeten toekeert. Ter dezer oorzaek ſtelt de gemelde Poëet de Simoniaenen het onderſte boven in de hel; of hy wil miſſchien door het boven uitſteken der beenen, den val van den inſteller dezer Sekte, ik meene Simon Magus, verſtaen hebben; die om iet wonders te toonen, in de lucht (zal ik dan me maer zeggen) [W] opvloog; maer door Petrus tegenwoordigheit, die des vliegers boosheit beſtrafte, deerlyk op de aerde nederſtortte en byna den hals brak, die echter nogh heel bleef, maer den goeden man waren de beide beenen in ſtukken, waerna hy eindelyk de kramp kreeg, en ter zielen voer.

De *viſſchen* die by ons beelt leggen, zyn even liſtigh als de *Cerafte*. Plinius zeit (1) dat de *zeevorſch* eerſt het water geweldigh beroert, waerna zy dan de horentjes pas boven het drabbige uitſteekt, en de viſſchen aenlokt. (1) Lib. IX cap. 42. Als dit gelukt, ſpringt ze toe en vat de zelve. De andere *viſſchen* [X], by de beeltenis vertoont, behelpen zich ook met bedrogh. Ik geef ze ten beſten aen onze jonge viſſcherin, en bereide my tot verder

[W] Zoo hebben ſommige ſchryvers verhaelt. Sulpicius Severus zegt (2), dat hy (2) Sacræ Hiſt. L. II. onderſchraegt is geweeſt van twee duivelen: en Arnobius zegt, dat hy met een vierigen wagen in de lucht opvoer. Doch andere houden dit voor een verdichtzel. Nicefórus weet daerenboven te zeggen, dat hy juiſt omtrent het Kapitolium te Rome neerſtortte: zoo net heeft men zelfs de plaets van zyn val aengewezen. Zie Grotius over 2 Theſſal. 2. vs. 8. en 9. en Hornius over Sulpicius Severus Sacr. Hiſt. Lib. II. pag. 369 & 370.

[X] Van alle deze viſſchen zullen wy hier niets zeggen, dan alleenlyk het geene 'er Plinius van melt (3), *Nec minor ſolertia ranæ, quæ in mari piſcatrix vocatur. Eminentia ſub oculis cornicula turbato limo exſerit, aſſultantes piſciculos attrahens, donec tam prope accedant ut aſſiliat. Simili modo ſquatina, & rhombus abditi pinnas exertas movent ſpecie vermiculorum: itemque quæ vocatur raja:* (3) Hiſt. Nat. Lib. IX c. 42. dat is. *En niet minder is de doortraptheit van de vorſch, die men in de zee Viſſcherſche noemt. De hoorntjes, die haer van onder de oogen uit komen, ſteekt ze boven 't ſlyk, dat ze geroert heeft, de toeſchietende viſjes tot zich lockende, tot dat ze zoo na by haer komen, dat zy ze beſpringt. Op gelyke wyze doen de Squatina en de rhombus, die zich zelven verborgen hebbende, haere vinnen buiten uitſteken en beweegen gelyk als wormtjes: en zoo doet ook de vis dien men raja noemt.* De *Raja* meent men dat de *Roch* is; de *Rombus* de *Tarbot*; en de *Squatina* noemen ſommige een Zee-egel. Doch deze dingen zyn niet zeer zeker.

ARBEIT, (SLOVERY)

Dien wy vertoonen in de hoedanigheit van eene in 't groen gekleedde Jongkvrou, die in haere hant een open boek houdt, alsof ze las. Ter zyde van haer ſtaet een jonge os.

Cicero [A] noemt *den arbeit* of ſlovery *eene verrichting of des gemoets of des lichaems; doende eenigh zwaer werk:* en men geeft ze een groen gewaet, om de hoop uit te beelden, die haer dekt en [B] onderhout.

Men

[A] Tuſcul. Quæſt. Lib. II. cap. 15 *Labor eſt functis quædam vel animi vel corporis gravioris operis & muneris.*

[B] De groene kleur is een zinnebeelt van al dat fris en welgedaen is, ja van 't leven zelfs: welke zinnebeeldiſche betekenis ontleent is van boomen en gewaſſen, die zoo lang ze groen zyn, leven; maer ſtervende, verdorren. Virgilius hierom willende te kennen geven, dat de *Ouderdom* van Charon noch friſch en ſterk, en even als verre van de doot afwas, noemt ze *groen* (1):

Jam ſenior: ſed cruda Deo viridisque ſenectus.

(1) Æneid. Lib. VI. vs. 305.

Door Vondel aldus vertaelt:

Dees Godheit is ſtokout, doch ſpykerhart en ſterk.

Dat Vondel *ſterk* vertaelt, is eigentlyk *groen*. Sommige Geneesheeren zyn van gevoelen, dat de *groene* kleur haer oirſprongk heeft uit eene geduurige warmte: het welke indien waer is, zoo wort ze zeker zeer gevoeglyk voor een zinnebeelt van kracht en leven genomen, dewyl het leven in warmte beſtaet. Zie Caſanova *Hierogh & Embl. Med.* 3. §. En dewyl in alle ongemak en tegenſpoet 'er geen krachtiger voedſel voor 't leven is dat de hope (die ook zelfs een groen kleed wort toegeſchreven, 't zy om dat, wanneer de kruiden groen worden men hope begint te ſcheppen van voordeel uit de zelve; gelyk in 't zinnebeelt van de hope zal gezegt worden) zoo wort de zelve hier niet qualyk onder 't zinnebeelt van 't groene kleet by den Arbeit gevoegt: *Spes præmii ſolatium fit laboris*, zegt Hieronimus *in Epiſt.* dat is, *de hoope van beloninge wort een trooſt des arbeits.*

En Tibullus (2):

(2) Lib. II. El. 7. v. 1.

Finirent multi letho mala: credula vitam
Spes fovet, & melius cras fore, ſemper ait.

Dat is:

Eene eigewil'ge doot zou veele een eind' van zorgen
Verſtrekken byaldien de ligtgelovig' hoop
Niet voede 't leven, en ſteets, zeide dat het morgen
Gelukkiger zou gaen met een gewenſchter loop.

Men maelt haer jeugdigh, omdat de jonkheit bequamer is tot den arbeit dan de ouderdom. Ovidius zingt hierom in zyne Minnekunſt (1), (1) Lib. II. vs. 669.
ten bewyze dat de jeugt moeite en arbeit getroeſt zyn moet:

Laet uwe jeugt den arbeit dragen;
Hy valt te zwaer voor d' oude dagen [C].

Het leezen in 't boek betekent den arbeit des gemoets, het welke begrypt voornamentlyk door middel van de oogen [D], zynde de gemakkelykſte wegh voor 't verſtant, om te komen tot de wetenſchappen en wysheit, in allerlei zaeken, gelyk men voorts door den jongen os, den arbeit des lichaems verſtaen moet, gelyk Nazo te kennen geeft (2) wanneer hy de (2) Metam. Lib. XV. vs. 129.
jonge oſſen *arbeitdragende* of *arbeitzaem* noemt [E]: Men kan ook den

[C] *Dum vires annique ſinunt, tolerate labores:*
Jam veniet tacito curva ſenecta pede.

[D] Polemon noemde de oogen *de deur des gemoets:* welke naem niet alleenlyk aen hun kan gegeven worden, omdat men door de zelve de geſteldheit des gemoets, als blydſchap, droefheit enz. ontdekt (waerom ſommige het oog een waerachtige bode des harten hebben genoemt) en even als door een deur in de gemoederen intreedt: maer ook wel daerom, omdat door de oogen alle kennis van zaken in de gemoederen wort ingelaten meer en zekerder dan door de ooren, werdende de dingen, die men door het gezicht begrypt, doorgaens eerder en klaerder verſtaen, dan die men bevat door het gehoor. Dus was ook het oordeel van Horatius, die daerom zegt (3): (3) Art. Poet. vs. 180.

Segnius irritant animos demiſſa per aurem,
Quam quæ ſunt oculis ſubjecta fidelibus,

Dat is:

't Gemoet wort door het geen het oor hoort, niet zoo ligt
Bewogen, dan door 't geen men voor het trouw gezicht
Stelt naekt en bloot.

En Plautus (4) noemt heel geeſtigh de handen van een hoerewaerdin *geoogt*, als (4) Aſinar. Act. I. ſc. 3. vs. 50.
welke alleenlyk dat geene als zeker geloofden dat ze zagen, en zich niet betrouden op het geene zy ſlechts hoorden, dat is, met onzekere beloften.

[E] Matam. Lib. XV. vers 128.

Numenque ſupremum
Cæde *laboriferi* credunt gaudere *Juvenci.*

Dat is, naer Vondels vertaling:

Men dryft, het Godendom in 's Hemels hoogen troon
Wort door het ſlachten van laſtdragend vee *en dieren*
Gedient.

Eigentlyk, *van een arbeitdragenden Jongen os.* Het is bekent, dat men in oude tyden, gelyk ook nogh hedendaegs geſchiet in verſcheide gewesten, de oſſen gebruikt heeft tot den lantbou en ander zwaer werk: als zynde taeie en ſterke dieren: gelyk 'er Ovidius van zegt: (5) (5) Ex Pont. Lib. I. Ep. 5.

Cernis ut in duris (& quid bove firmius) arvis
Fortia taurorum corpora frangat opus.

Dat is:

Men ziet, hoe dat de ſtier (en wat is toch zoo ſterk
En taei als rundren?) door het drukkend akkerwerk
Gekrenkt wort.

Wanneer de Egiptenaers op een beeldſprakige wyze zwaer werk wilden te kennen geven, ſchilderden zy den kop en de hoornen van een ſtier, doch wanneer zy den kop en de hoorens van een koe ſchilderden, gaven zy wrack te kennen, gelyk Horus Apollo (6) verhaelt, of, gelyk Piërius Valerianus zegt (7), verlegentheit en benaeutheit. Het onderſcheit nu tuſſchen ſtier- en koehoornen, kende men daer aen, dat de eerſte (6) Lib. II. (7) Hierog.
grooter en kronkeliger zyn; daer die van een koe kleinder zyn, en een rechter ombuiging hebben, byna gelyk zig de nieuwe maen vertoont. Sommige, dien dat onder- Lib. II. cap. 21.
ſcheit niet klaer genoeg ſcheen, hebben, wanneer zy arbeit en werk wilden te kennen geven, ſchuppen, eggen en ander boeren gereedſchap aen de hoornen gebonden: doch Piërius (8) keurt dat niet voor gevoeglyk. (8) Lib. L.

ARBEIT (SLOVERY)

VErbeelden door een ſterk Vrouwmenſch, dat met een ezelshuit bekleet is, dragende tot een ſierlyk hulſel, den ezelskop, als een nieuwe ſoort van huiven of kuiven, op de hairen.

Elk weet dat de ezel tot ſlovery en dragen [A] van laſten geboren is; en daerom komt hy, onzes oordeels, hier zeer wel te pas. Maer om het hulſel zyn' vollen tooi te geven, magh men 'er nogh twee kraenevleugels aenhechten, en men zou het beelt ook twee pooten van den zelven vogel kunnen in de hant geven: want het is een out gevoelen, dat, als men de zenuwen der wieken of der pooten van eenen kraen by zich draegt, ons dan alle arbeit licht zal vallen, en niet verdrietigh zyn. Zie Piërius in 't XVII. Boek, kap. 33.

[A] *Voor eenen ezel behoort voeder en een ſtok en laſt; voor eenen huisknecht ſpys, en tuchting en werk*, zegt Jeſus Sirach (1). Ja de ezel is zoo tot arbeit en elende geboren, dat zyn huit zelfs na zyn doot geen ruſt heeft, wordende met verſcheide gaten doorboort om tot ziften te dienen. By Fædrus (2) maken de Prieſters van Cybele van het vel van hunnen ezel, die van arbeit en ſlagen geſtorven was, een trommel; en gevraegt zynde waerom zy zulks deden, geven zy tot antwoort, *hy meinde, dat hy na zyne doot zoude geruſt zyn, maer ziet nu hy doot is, krygt hy nieuwe ſlagen op zyne huit.* Om het ongelukkige lot van dit dier, dat tot arbeiden en 't dragen van laſten eeuwiglyk ſchynt veroordeelt te zyn, hebben ſommige, wanneer ze op een beeltſprakige wyze een ſlaefſchen arbeit wilden te kennen geven, ook een ezel geſchildert met zyn ſcheenzadels. Ja deze betekenis is volgens de aenmerking van Piërius (3), uit Artemon overgegaen zelfs tot de droomen; zoodat, wanneer iemant droomde, dat hy een ezelskop of ezelsooren hadde, de Droomverklaerders zulks uitleiden, dat aen zoo een menſch rampen en ſlaverny voorſpelt wierden.

(1) Eccleſ. 33. v. 24. Vide & Junii Adag. 93. cent. 8

(2) Lib. Fab.

(3) Hierog. Lib. XII. cap. 22. & Lib. XXXIII cap. 27.

ARGLISTIGHEIT.

Dit zinnebeelt verschynt als eene Vrou, wiens kleet een vossevel is: daerenboven is ze zelf zeer root van aengezigt, en draegt eenen aep in den arm.

De bedriegelyke loosheit wort door Thomas Aquinas (1) een snood bedryf genoemt, waermede zy zich behelpen, die door onbetamelyke middelen hunne begeerte trachten te verkrygen. Omdat nu de vos voor het loosste dier gehouden wort, gelyk dit Ezopus Fabelen ook doorgaens doen blyken, zoo hebben wy deze beeltenis met de huit [A] van dit listigh beest om-

(1) 2. 2. 4. 55. art. 3.

[A] De loosheit van den vos is berucht; en wy kunnen hem daervan overtuigen met het geen hy van zich zelf bekent by Plutarchus (2), alwaer als de luipaert hem in vergelykinge van zich zelven veracht, omdat hy een huit had, die door zoo vele fraeje kleuren versiert was; zoo antwoort de vos, dat hy die verscheidenheit van kleuren in zyn' hart had, die de luipaert had op zyn' rug. In onze moedertael is het gemeen een arglistigh en doortrapt mensch den naem van *vos* te geven; en de zelfde spreekwyze is by de Grieken en Latynen ook gebruikelyk geweest. Zoo noemt onze Zaligmaker Luc. XIII. vs. 32. Herodes *een' Vos*. En Horatius les is (3):

Nunquam te fallant animi sub vulpe latentes.

Dat is, naer A. Pels vertaling:

Let, of zyn lam're tong een vossenhart verbergt.

De zoo even genoemde Plutarchus (4) verhaelt, dat Lyzander berispt wordende, dat hy zyne meeste daeden door bedrog en arglistigheit uitvoerde, had geantwoort: Als de leeuwehuit niet wilde helpen, dan moest men 'er 't vossevel aannaejen, dat is, als openbaer gewelt niets vermogt, moest men zich begeven tot loosheit. Aerdigh is ook het zeggen van Karbo wegens Sylla, by den zelfden Plutarchus (5), dat namentlyk *Sylla met een' vos en met een' leeu oorloogde, die beide in zyn hart woonden; maar dat hy door den vos het hartst wierdt aengeprikkelt*; te kennen gevende, dat Sylla wel openbare dapperheit in den oorlogh gebruikte, maer zich echter veel liever bediende van lagen en krygslisten. Pindarus (6) voegt deze twee dieren ook by malkander, doch beide in een goeden zin, vergelykende een dapper man, in moedt by een briesschenden leeu, doch in overlegh en beleit, by een' vos. By Klaudianus (7) wordt niet onaerdigh versiert, dat de zielen der arglistige menschen door een vonnis van een' der drie onderaerdsche Rechters Rhadamanthus veroordeelt waren om te varen in vossen. By de Latynen vint men zeer vele spreekwyzen, van de arglistigheit van den vos ontleent; die men kan nazien by Erasmus, Junius en andere Schryvers van spreekwoorden. Doch

(2) In Sept. Sapient. Conv. c. 24.
(3) De Arte Poët. v. 137.
(4) In Lysandro cap. 11.
(5) In Sylla cap. 54.
(6) In Isthm. Od. 4.
(7) In Rufin. Lib. II. v. 484.

omhangen; en voegen 'er voorts eenen aep by; dewyl Ariſtoteles in zyne Dierboeken, den zelven ook een zeer doortrapt [B] dier noemt.

De roode kleur wort van den genoemden Filozoof in zyn Boek van de *Gelaetbeſchouwing*, kap. 6. voor een teken van loosheit genomen: en de reden hiervan is [C], omdat de opziedin g van het bloet, in deze el geduurigh nieuwe gedrochten teelt: want het bloet werkt in den menſch op de zelve wys als het vier inde werelt, 't geen geſtadigh in beweging zynde, alle verteerbaere ſtoffen die het genaekt, doorknaegt en vernietigt.

wy kunnen niet voorbygaen aen te tekenen, dat de woorden van Salomon, Hoogl. II vs 15. *Vangt gylieden ons de voſſen, de kleine voſſen, die de wyngaerden verderven; want onze wyngaerden hebben jonge druifkens*, door Piërius (1) zoo worden opgevat, dat hy door de voſſen verſtaet ſnoode gedachten en een verkeerden zin, die door den boozen geeſt worden ingegeven. Dat nu de Bruidegom (want die ſpreekt daer by Salomon) gebiet de *kleine* voſſen te vangen, meent hy, dat zeggen wil, dat men de booze gedachten moet overwinnen in haeren eerſten opkomſt, eer ze grooter en ſterker worden, en zoo licht niet kunnen worden wederſtaen. Onze geleerde Kanttekenaers verſtaen door *voſſen* looze en booze leeringen en Leeraers, die de kerk bederven: welke dan door Wyngaerden verſtaen wort. Hoe men 't ook begrypt, de zinſpeling is op de argliſtigheit van den Vos.

(1) Hierog. Lib. XIII. cap. 15.

[B] Dat de Aep een doortrapt dier is, daerover zal zich niemant verwonderen, die den Dichter Nazo maer geloof geeft, dat de Apen geſproten zyn uit een zeer doortrapt en loos volk, Cerkoopen genaemt, die, naer Suidas (2) getuigenis, geen zwarigheit maekten van Jupiter zelf te willen bedriegen. Laet ons Ovidius zelf hooren, die 'er aldus van ſpreekt (3):

Quippe Deûm genitor fraudem & perjuria quondam &c.

Dat is, naer Vondels vertaling:

Want Godt Jupyn voorheen verbittert en gebeten
Op Cekrops afkomſte, een meineedigh heil oos zaet,
Vol ſchalkheit en bedrogh, veranderde gelaet
En vorm des volks in ſim en apen, loos op treken,
Die teffens menſchen en geen menſchen meer geleken.

(2) In Κερκωπες.

(3) Metam. Lib. XIV. v. 91.

In 't voorbygaen moeten wy aenmerken, dat Vondel hier een' misſlagh begaet, wanneer hy *Cercopum* heeft vertaelt, *Cekrops afkomſt*, of, gelyk 'er op den kant ſtaet, *Cekrops dochters*: alzoo *Cekrops* de eerſte koning van Athene, noch zyne nakomelingen niets gemeens hebben gehad met deze *Cerkoopen*, eertyts inwoonders van een eilantje, gelegen op de kuſt van Italië in de bogt van Kampanië, Pithekuſe genaemt. Daerenboven, behalven dat, indien de dochters van Cekrops hier gemeent wierden, 'er dan zoude moeten ſtaen *Cecropidum*, niet *Cercopum*, en zelfs ook niet *Cecropum*; zoo ontdekt zich het onderſcheit dezer woorden ook nogh in de uitſpraek, alzoo de tweede lettergreep in *Cecropis* moet kort worden uitgeſproken, daer ze lang is in *Cercopes*, zynde in 't eerſte woort by de Grieken een korte O, en in 't laetſte een ω of lange O. Eindelyk, dat hier niet geſproken wort van de dochters van Cekrops, kan ook daer uit blyken, dat Ovidius eigentlyk zegt, dat Jupiter *de mannen verandert heeft* (*viros mutavit*) hoewel 'er geen reden zyn, waerom men zoude geloven, dat de Dichter heeft willen verſieren, dat in die algemeene veranderinge van deze natie, de vrouwen minder zouden verandert zyn dan de mannen. Het blykt dan, dat Vondel hier gedut heeft: het geen hem in zyne vertalingen wat al te veel gebeurt. Anders kan de beſte wel eens een foutje begaen, gelyk Horatius (4) erkent dat hy zulks ſomtyts ontdekt heeft in Homerus zelfs In de werken, die eigen vinding en geene overzettingen zyn, is Vondel groot, en wy ſchatten hem daerin zoo hoog als iemant: maer in 't vertaelen heeft hy ondernomen, het geen boven zyne kragt was. Voorts is *Cerkoopen* een verſierde naem, alzoo κέρκωψ (kerkoops) *geſtaert* betekent: zoo dat het ſchynt, dat dit volk in die ſoort van apen wort verdicht verandert te zyn, die wy *meerkatten*, en de Grieken κερκωπίθηκοι (Kerkoopitheekoi) dat is *geſtaerte apen*, noemen. Die verder bericht van deze Cerkoopen begeert, zie Junius Cent. 7. Ad 38. Nu weder tot onze taek.

(4) Art. Poët. v. 359.

[C] Dit is onverſtaenbaer, of heeft ten minſten geen ſlot.

ARMOEDE

ARMOEDE.

EEne Vrou, opgeſchikt gelyk de beedelende heidinnen. Zy buigt haeren hals alsof ze een aelmoes begeerde, hebbende wyders op haer hooft een zeker vogeltje, bekent met den naem van quikſtaert.

Men maelt de armoede als eene heidenſche beedelſter, omdat men ter werelt geen elendiger ſlach van menſchen vint, dan dit lantloopend geſpuis, het welk noch goet, noch edeldom, noch aengenaemheit, noch eenige hoop heeft tot de gelukzaligheit van een burgerlyk leven.

Wat den gezeiden vogel belangt; Valeriaen (1) verhaelt, dat de Egiptenaers de uiterſte armoede door den zelven afgebeelt hebben; zynde dit vogeltje in zich zelve geheel krachteloos en zwak; ja zulx dat het geen neſt kan toeſtellen, en door deze armoede en onmagt genoodzaekt is zyne eiers in neſten van andere vogelen te leggen [A].

(1) Hierog. Lib. XXVI cap. 57.

[A] Het geen hier van de zwakheit van dezen vogel gezegt wort, vint men ook by Elianus (2), die hem Κιγκλος (kinklos) noemt, en 'er aldus van ſpreekt: *De Kinklos is een vogel, die zwak is van achteren, en dien men daerom zegt, dat van zich zelve geen neſt kan maken, maer zyne eieren legt in de neſten van andere vogelen: waerom de boeren in hunne ſpreekwoorden arme lieden noemen met de naem van Kinklen.* Diergelyk ſpreekwoort vint men ook aengehaelt, by Suidas (3) uit Menander: πτωχότερος κίγκλου, dat is, *armer dan een Kinklos.* Andere hebben hem den naem gegeven van Σεισοπυγίς (Seiſopygis) welke naem in betekenis overeen komt met het Latynſche *motacilla*, gevende de geduurige *beweging van den ſtaert* dezes vogels te kennen: die daerom niet ongevoeglyk vertaelt wort *quikſtaert.* Evenwel dient de Lezer hier op verdacht te zyn, dat deze *quikſtaert* niet is de zelve vogel, die in onze Nederlanden onder dien naem bekent is, wordende van ſommige ook *akkermannetje* of *bouwmeeſtertje* genoemt, en veeltyts in de binnentuinen gezien. Want dit vogeltje maekt zyn eigen neſt, en broeit doorgaens op vyf kleine eiertjes, ten dele wit, ten dele blaeuwachtigh, gelyk zyn vederen zyn. Doch die quikſtaert, die zyn eiers legt in het neſt van een anderen vogel, is naer 't getuigenis van Suidas een zeevogeltje: en by gevolg van den hier bekenden quikſtaert verſchillende.

(2) De Animal. Lib. XII. c. 6

(3) In κίγκλος

ARMOEDE.

IK zal, om grooter medelyden te verwekken, de armoede nogh meer vertoonen. Beſchou ze dan hier als zeer mager en naekt, daer ze op eene dorre rots zit. Haere handen en voeten zyn met touwen gebonden, die ze met de tanden zoekt los te krygen. De hairen hangen haer verwart om 't hooft, en haer rechte ſchouder wort van eenen ſchalbyter geſteken.

Wy geven u hier de armoede niet op, van welke Ariſtofanes in zynen Plutus gewaegt: want hy rekent daer ook voor armoede, wanneer iemant zoo veel heeft als tot onderhoudt des levens nodigh is [A], zonder overvloet;

[A] De woorden van Ariſtofanes zyn (1):

(1) Plut. v. 552. ſive a. 2. ſc. 5.

πτωχȣ̃ μὲν γὰρ βίος, ὃν σὺ λέγεις, ζῆν ἐςὶ μηδὲν ἔχοντα.
τȣ̃ δὲ πένητος, ζῆν φειδόμενον, καὶ τοῖς ἔργοις προσέχοντα.
περιγίγνεσθαι δέ ἀυτῷ μηδὲν, μὴ μέν τοι μηδ' ἐπιλείπειν.

Dat is: *want te leven zonder iets te hebben (daer gy van ſpreekt) is een bedelaers leven: maer 't leven van een arm man is ſober te leven en naerſtigh te werken, opdat hem, daer hy niets heeft, ook niets moge ontbreken.* De Latynen noemen dat dikwyls ook
(2) Epiſt. 87. *armoede*: en Seneka bepaelt de *armoede* aldus (2). *Paupertas eſt, non quæ pauca poſſidet, ſed quæ multa non poſſidet:* dat is, *Armoede is, niet die weinige dingen bezit, maer die*
(3) Lib. III El. 6. v. 67. *veele dingen niet bezit.* En in geen anderen zin gebruikt het ook Propertius (3), daer hy ſpreekt van eenen Pætus, die uit al te groote geltgierigheit rykdommen by de zee zoekende te halen, door ſtorm was vergaen. Van dezen zegt hy dan aldus:

Quod ſi contentus patrio bove verteret agros,
  Verbaque duxiſſet pondus habere mea,
Viveret ante ſuos dulcis conviva Penates
  Pauper, at in terra, nil ubi flere poteſt.

Dat is:

Maer zoo hy met het vee zyns vaders was te vreden
Geweeſt het akkervelt te bouwen, en myn' reden
Niet had veracht, hy zou nogh als een blyde gaſt
Zyn in zyn eigen huis, wel arm, maer aen het vaſt
En veiligh lant, daer niets is om te kunnen treuren.

vloet; neen: Wy beschryven de elendige armoede van hun, die aen leeftochten alles gebrek hebben. Hierom malen wy ze naekt en mager en met verwarde vlechten. Dat ze met touwen op eene rots geboeit zit, geeft te kennen, hoe jammerlyk een arm mensch van 't gebruik der dingen, die hem anders hadden kunnen vermaert maken [B], berooft blyft. Hierom zegt Gregorius Nazianzenus dat *de armoede een wegh is; welke veele gangen en daden verhindert.* En dat ze de strikken of koorden met de tanden tracht te ontknoopen, verbeelt, dat ze zich uit die hindernisse zoekt te redden door verstant. Armoede zoekt list en maekt gaeuwe menschen. Theokryt zeit [C] dat zy alleen de prikkel is die de kunsten doet ontwaken; 't geen dan vervolgens door het steken of prikkelen des schalbyters verbeelt wort.

[B] Waerachtigh is het zeggen van Juvenalis, Sat. III. vs. 164.

Haud facile emergunt, quorum virtutibus obstat
Res angusta domi.

Dat is:

Zy krygen 't hooft niet ligt naer boven, welkers deugden
Behoeftige armoe drukt en nederhoudt.

[C] In Piscatoribus sive Idyl. 25.

Ἁ πενία, Διόφαντε μόνα τὰς τέχνας ἐγείρει.
Αὐτὰ τῶ μόχθοιο διδάσκαλος.

Dat is:

De armoê wekt alleen, o Diofant, de kunsten,
En is een leermeestres van arbeit.

Bekent is de spreuk van Virgilius (1):

Labor omnia vincit (1) Georg. Lib. I. v. 145.
Improbus & duris urgens in rebus egestas.

Dat is, naer Vondels vertaling:

Gestadige arbeit, noot en nypende armoê dringen
Door al wat wederstreeft, en zwigten voor geen dingen.

Persius (2) noemt *den buik een leermeester van kunst en geever van verstant.* En by Aristofanes (3) toont de Armoede met een lange reden, dat men de uitvinding der kunsten aen haer alleen schuldigh is. Zoo zegt ook Plautus (4): *Paupertas omnes artes perdocet:* dat is, *de armoede leert alle kunsten.* Men zie de lezenswaerdige aenmerking van den doorgeleerden Is. Kazaubonus over de aengehaelde plaets van Persius. (2) Prol. V. (3) Plut. v. 510 & seqq. adde 532. (4) Stich. a. 1 sc. 2. vs. 24.

A R M O E D E.

EEne raezende Vrou, die bleek van kleur, en in 't zwart gekleet is: gelyk Aristofanes haer beschryft in zyne Komedie, genaemt Plutus (5).

Men vertoont ze als dwaes en uitzinnigh, omdat de woorden en daden van een' armen mensch meest voor zotheit [A] geacht worden, en als dingen (5) V. 422 423. 424.

[A] Juvenal. Sat. 3. vers 152

Nil habet infelix paupertas durius in se,
Quam quod ridiculos homines facit.

Dat is:

In 't ongelukkig lot der armoe drukt geen smert
Zo zwaer als dat de mensch daer door bespotlyk wert.

En Plautus (6) *Quia paupertas fecit, ridiculus forem:* dat is: *om dat de armoede gemaekt heeft, dat ik bespottelyk zoude zyn.* En Filemon: τῶν γὰρ πενήτων πίστιν οὐκ ἔχει λόγος, dat is, *want de woorden der armen vinden geen geloof.* (6) Stich. a 1 sc. 2 vs. 23.

gen die geen geloof of eer verdienen; alzoo weinigh als die van een zinneloozen mensch.

De bleekheit verbeelt het gebrek van lyftogt: want waer die ontbreekt verschiet ook de bloozende glans des gelaets zyne verf, en verandert in dootscheit.

Het zwart gewaet, 't geen de doot en alle onaengenaeme dingen doorgaens te kennen geeft, betekent dat de armoede eene verdrietige, lastige, droevige [B] en elendige zaek is.

[B] Hoe veel ook Chryzostomus (1), Seneca (2) en andere (3) tot lof mogen bybrengen van de armoede, nochtans is het waerachtigh (ten zy ze de armoede begrypen naer de bepaling van Aristofanes in 't vorige beelt gemelt) dat ze, gelyk onze schryver hier zegt, eene verdrietige, lastige, droevige en elendige zaek is; en myns oordeels heeft Arellius Fuscus by Markus Seneka (4) zeer wel gezegt, dat het ligter valt de armoede te pryzen, dan te lyden. En Terentius zegt (5) ook niet zonder reden: *Paupertas mihi onus visum est & miserum, & grave.* Dat is: *de armoede heeft my toegeschenen te zyn en een elendige en zware last.* En een Grieks komedischryver:

Ὀυδὲν πενίας βαρύτερόν ἐςι φορτίον:

Dat is: *Daer is geen zwaerder last dan de armoede.* Voeg hier by Theogn. vs. 173 & seqq. & Aristoph. Plut. 443.

(1) Homil. 5. (2) Consol. ad Helv. cap. 9. 10. 11. 12. &. in Epist. passim. (3) Apulej. in Apol. & Petrarch. de Remed. (4) Utr. Fort. Lib. II. Dial. 8. Controv. 9 (5) Phorm. Act. 1. sc. 2. v. 44.

ARMOEDE IN EEN TREFLYK VERSTANT.

HEt is waerlyk te beklagen, dat hemelsche vernuften dikwyls door de armoede belet worden, om zich doorluchtigh en onsterflyk te maken.

De armoede die een braef verstant hindert, wort uitgebeelt door eene Vrou, die, met slecht gewaedt omhangen, haere rechte hant aen een zwaeren steen vastgehecht voelt, welken, op de aerde leggende, zy niet kan optillen. Haere slinke hant ziet men ze ten hemel heffen, met twee uitgebreide wieken, tusschen de hant en den arm.

Door de armoede verstaet men eigentlyk een gebrek van zulke dingen, die de mensch vandoen heeft om het leven te onderhouden en deugden te verkrygen.

Ieder

Ieder kan licht begrypen dat de logge fteen hier de tydelyke nooddruft [A] beduit, die de behoeftigen, hoe geeftigh van zinnen anders, neder houdt, en verachtelyk onder het geringe volk doet verfchoven blyven.

De gevleugelde opgeheve flinke hant vertoont de uitgeftrekte begeerte, waermede het vlugge vernuft van kunftbeminnende armen wort voortgedreven, om den hoogen top van deugt en wysheit, waer 't mogelyk [B], te bereiken.

[A] Dat de armoede veele treffelyke verftanden onderdrukt en even als fmoort, is boven reets aengeroert. Zie wederom Kazaubonus, als boven. De Egiptenaers hebben zulks in hunne beeldenfpraek ook te verftaen gegeven, wanneer ze, naer de aenmerking van Horus Apollo (1), de *Egiptifche letteren* willende te kennen geven, inkt, een bies en een zift fchilderden. De bies vooreerft fchilderden zy daerom, omdat ze die, en geen ander ding, gebruikten om daer mede te fchryven. Doch *dat ze 'er de zift by ftellen, is* ('t zyn de eige woorden van Horus) *omdat de zift, het eerfte gereetfchap om broot te bereiden,* [by de Egiptenaers] *van biezen gemaekt wort. Zy geven dan te kennen, dat, al wie voorzien is van leeftocht, de zelve zich zal begeven tot de letteroeffening en geleertheit: doch die 'er niet van voorzien is, dat die zich moet leggen op het leeren van andere kunften. Waerom de Geleertheit ook by hen wort genaemt* Sboo, *het welk overgezet zynde, betekent, volkomen voedfel.* (1) Hierog. Lib I. cap. 37.

[B] Dit zelve zinnebeelt vint men ook by Alciatus (2) met deszelfs uitlegginge aldus voorgeftelt: (2) Embl. 120.

Dextra tenet lapidem, manus altera fuftinet alas:
  Ut me pluma levat, fic grave mergit onus.
Ingenio poteram fuperas volitare per arces,
  Me nifi paupertas invida deprimeret.

ARMOEDE VAN GAVEN.

EEn armelyk gekleet Vroumenfch, dat op een deel dorre takken uitgeftrekt [A] leit.

De dorre takken verbeelden den toeftant van een menfch, die in zich niets bezit dat hem geacht kan maken; ja ook door geeft noch handen iet uitwerken kan, dan dingen die, gelyk verdroogde ryzen, het vier waerdigh zyn. Ten opzicht dezer takken, die nergens toe dienen dan om een viertje te ftooken, kan men ook aenmerken, dat luiden, die geheel van gaven ontbloot zyn, meeft in de grootfte gevaeren gewaegt worden, als dingen die men wel miffen kan, en waeraen het fatfoen flechts verloren kan worden.

[A] Even als flapende; want velen armen ftrekt de flaep in plaets van voedfel, volgens het bekende Griekfche versje:

Ὕπνος δὲ πεινῶν τὴν κακέσχατον δαμᾷ.

Dat is: *De flaep temt den honger, de boofte aller rampen.*

En daer vandaen komt het fpreekwoort der Grieken: πεινῶσαν ἀλώπεκα ὕπνος ἐπέρχεται, dat is: *een hongerigen vos bekruipt de flaep.* In welk fpreekwoort een arm menfch een *vos* wort genaemt, omdat de *Armoede*, gelyk te voren gezegt is, *lift zoekt*: en men verhaelt van den vos, dat de honger hem prangende, hy gaet leggen alsof hy flaept, om de vogels des te beter te kunnen bedriegen, zoodat dit fpreekwoort ook bekwamelyk kan toegepaft worden op de zulke, die op eenigh voordeel loerende, hun oogmerk ontveinzen, totdat zy het beoogde binnen hun bereik hebben. Ondertuffchen gefchiet het door een zekere natuurlyke reden, dat de flaep den honger en dorft uitblufcht. Alzoo is 'er naer 't getuigenis van Plinius (3) een zeker foort van haeg- of veltmuizen, die den ganfchen winter door flapen, en alzoo gevoet worden. Ja Martialis voert zoo eene muis aldus fprekende in (4): (3) Hift. Nat. Lib. VIII. c 57. (4) Lib. XIII. Epig. 59.

Tota mihi dormitur hyems, & pinguior illo
  Tempore fum, quo me nil nifi fomnus alit.
Ik breng den winter door met flapen, en men ziet
My vetter, als de flaep my voedt en anders niet.

BALLINGSCHAP.

EEn Man, gekleet als een bedevaertganger of pelgrim. In zyne rechte hant heeft hy eenen wandelſtaf, en op de ſlinke vuiſt eenen valk.

De Ballingſchap kan men in twee ſoorten verdeelen, dat is, in gedwonge of vrywillige.

De gedwonge, en die eigentlyk eene ballingſchap is, heeft plaets in iemant, die of uit ſchult, of uit quaet vermoeden, door vorſten of gemenebeſten, voor een zekeren tyt, of ook wel voor eeuwigh ten vaderlande wort uitgebannen.

De vrywillige ballingſchap is in haer natuur ſlechts eene verlating van het vaderlant, die veroorzaekt wort door toeval, of ongedwonge verkiezing om buiten het zelve te leven en te ſterven : gelyk men dus luiden vint die buiten hun vaderlant [A], zelfs met genoegen hun ganſche leven verſlyten. Dit ſlach van ballingſchap wort door des Pelgrims gewaet [B] en wan-

[A] Dus hebben eertyts Pythagoras zyn vaderlant Samos, en Solon Athene vrywilligh verlaten: gelyk ook veele andere meer gedaen hebben. Doch wy willen den Lezer niet verveelen met het optellen van voorbeelden, die beter uit de oude Hiſtorien zelfs gehaelt worden. Men zie Cicero in 't vyfde boek zyner Tuſculaenſche vragen, kap. 37. Ondertuſſchen is zoo een ballingſchap, ja zelfs een gedwonge ballingſchap, indien zy door onſchult overkomt, en vooral met genoegen wort gedragen, ganſch geen ballingſchap te rekenen; en heeft het zeggen van Teucer plaets, die van zyn Vader in ballingſchap gedreven, omdat hy zonder de doot van zynen Broeder Ajax gewroken te hebben, wederkeerde van de verwoeſting van Troje, zich omkeerende tot zyn volk zeide (1): *Patria eſt, ubicunque bene eſt*, dat is : *'t Vaderlant is overal, daer 't wel is.* In tegendeel *zyn alle ſchelmen en booſwichten, die de wetten beveelen te bannen, ballingen, al blyven ze in hun vaderlant*, zegt Cicero (2). Men zie over de ballingſchap verſtandigh redeneeren Franciſcus Petrarcha, *de Remed. Utr. Fort.* Lib. II. cap. 67. en Seneka *Conſol. ad Helviam*, en Plutarchus in zyn boek *van de ballingſchap.*

(1) Cicer. Tuſc. Quæſt. Lib V. c. 87.
(2) Parad. 4

[B] Want een pelgrim verlaet zyn vaderlant gewilligh.

wandelstok verbeelt, gelyk de vastgehouden valk [C] met de banden om zyne voeten, de eigentlyke ballingschap, die onvrywilligh is, aenduit.

Ik hoope den lezer niet te zullen verveelen met het aenvoegen eeniger vaerzen, uit Euripides Gebroeders van Thebe, die door onzen grooten Vondel aldus vertaelt zyn, en op ons beelt niet qualyk passen. Jokaste spreekt Polynices aen:

Dit vrage ik eerst, het welk my diep in 't harte ging:
Valt leven lastigh voor een' ryxverschoveling?

Hierop wort geantwoort:

Zoo lastigh dat men 't met geen woorden kan ontvouwen.
JOK. *Waerom valt ballingschap zoo lastigh voor getrouwen?*
POL. *Vooreerst het spreken staet den banneling niet vry.*
JOK. *De stem te smoren is een rechte slaverny.*
POL. *Men moet het onbescheit der magtigen verdragen.*

Wat lager volgt:

JOK. *Uw adeldom heeft u alom ten steun gedient.*
POL. *Wie arm is leeft in smart. geen stam kan honger boeten.*
JOK. *Is 't elk niet aengenaem zyn vaderlant t' ontmoeten?*
POL. *Zoo aengenaem dat dit geen tong uitspreken kan.*

Maer wy worden alrede uit de ballingschap geroepen door het mededogen der

[C] Anderen hebben een valk met banden aen zyn voeten (die de Valkeniers *schoenen* noemen) gebruikt om daerdoor te verbeelden, het geen kort te voren is te kennen gegeeven door de Vrouw, wiens rechte hant door een zwaren steen wort neergetrokken, terwyl de slinke met vleugelen naer den hemel tracht te streven, namentlyk Armoede in een treflyk Verstant. Want al is 't, dat zoo een valk eenige vryheit heeft om in de lucht op te vliegen, en daerdoor zyne begeerte te toonen om 't wilt te vangen, nochtans is die vlugt bepaelt, en magh niet hooger gaen, dan de Valkenier wil toelaten. *Anonymus in Hierogl. Collect. Lib. IV. cap. ingenia praclara sæpe latent.*

BARMHARTIGHEIT,

DIe men als eene Vrou ſchildert, blank van gelaet, groot van oogen, en een weinigh verheven van neus. Op haer hooft heeft ze eenen olyfkrans, en ſtaet voorts met ope armen. In de rechte hant houdt ze eenen cedertak daer de vruchten aen zyn. Ter zyde ſtaet eene kaeu, of kraei.

(1) Lib.II. cap. 24. De barmhartigheit wort van Johannes Damaſcenus (1) beſchreven, als eene genegentheit en medelyden des gemoets, wiens mewarigheit men toont over de rampen onzes naeſten.

(2) C. 6. De Phyſiog. Naer Ariſtoteles meening (2) zyn een blank aengezigt, groote oogen en een verheven neus, tekens van een barmhartigh gemoet.

Door den olyfkrans [A] wort de barmhartigheit zeer wel verbeelt, en dat volgens de H. Schrift, door welke wy ons tot de kennis en betrachting dezer hooftdeugt behooren te laten leiden. De vruchtryke cedertak is, naer Piërius [B] zeggen, mede een teken van barmhartigheit.

De

[A] Zie onze aenmerkingen over 't Zinnebeelt van de *Aelmoes.*

[B] Het geen hier van den ceder gezegt wort, is niet getrokken uit Piërius (daer de geheugenis van onzen ſchryver in miſt) maer uit de Beeldenſpraek van eenen anderen onbekenden ſchryver, doorgaens achter de Beeldenſpraek van Piërius gedrukt. Doch of men het beelt der Barmhartigheit een cedertak in de hant moet geven, dan of het een citroentak moet zyn, blykt uit dien ſchryver niet klaer. Zie daer zyne woorden zelfs

(3) Lib.II. cap. 37. (3): *De Cedrus* (*Ceder*) *of Citrus* (*Citroenboom*), *vruchten voortbrengende die zeer voortreffelyk zyn in reuk en ſmaek, is een zinnebeelt van Barmhartigheit en Liefde. Want voor eerſt geeft zy eene zeer keurlyke hars, citria genoemt, zynde zeer goet voor tantpyn. Deſzelfs ſap geneeſt de vallende ziekte, en de verzweeringen der longe: Het is goet tegen vergift, en brant gelyk een kaers. Vanwaer de Hebreen een zekeren plechtigen dagh met deſzelfs vrucht vierden, even als de hulp der Goddelyke barmhartigheit aenroepende. Welke de Lacedemoniers naervolgende, hunne goden met die vruchten hebben bekranſt, die ze* oximala Perſica *noemen; het zelve daerdoor te kennen gevende, dat de Hebreen te kennen gaven door den* citrus (*citroen*). *Deſzelfs hout ook, geenszins aen bederving onderworpen, maekt dat de* cedrus (*ceder*) *voor onſterflykheit en eeuwigheit genomen wort.* Tot dus verre de woorden van dezen Geleerden. Maer wie ziet niet, dat de *cedrus* en *citrus* (ceder

De oope armen beduiden hier ook niet anders dan barmhartigheit, ja verbeelden zelfs Kristus, die de waere barmhartigheit is, en met oope armen gereet staet om boetvaerdige zondaers te omhelzen, en uit hunne elende te redden. Dante zingt hierover (*) omtrent op deze wys:

Myn zonden liepen buiten maet,
Maer op myn droef gekerm
Quam Godts genade my te baet,
En nam my in haer' arm.

* Cant. III Dil. Purgat.

Door den vogel, dien wy vertoont hebben, wort by de Egiptenaers barmhartigheit betekent. Zie hierop Horus [C] Apollo.

(ceder en citroenboom) hier worden vermengt, daer ze nochtans verscheiden zyn? En aldus worden hier aen beide eigenschappen toegeschreven, die maer aen een van beiden toekomen. Altoos de reuk en smaek in de vruchten van den *citrus* pryst Plinius (1) niet, maer wel in die van de *cedrus* (2). De hars van den cedrus noemt hy *cedria* (3), niet *citria*: maer hy schryft zoo wel den oli van den *citrus* (4), als de hars van den *cedrus* (5) de kracht toe van de tantpyn te genezen. Doch het genezen van de vallende ziekte en verzweeringen der longe schryft hy alleen toe aen het sap van den *cedrus* (6), niet van den *citrus*. Wat het vergift belangt, daertegen is naer zyn zeggen zo wel de *cedrus* (7) goet als de *citrus* (8); maer de *citrus* meer in 't algemein tegen alle soorten. De onverderflykheit in tegendeel van 't hout is eigen aen den Ceder (9), niet aen den *citrus*. Op het feest eindelyk der Loofhutten by de Joden (daer op hier gezien wort) waeren 'er naer 't verhael van Josefus (10), aen de takken van mirte- wilge- en palmboomen, die zy dan in hunne handen droegen, gehecht de vruchten van den *citroen*, niet van den *ceder*: hoewel *Levit.* 23: 40. noch Neh. 8: 16. daer niets van gemelt wort. Maer de verwarring omtrent deze boomen, de *cedrus* en *citrus*, is by de ouden zoo groot, dat zelfs Plinius en anderen daer omtrent niet vry zyn van misslagen. Men zie den zeer geleerden Salmasius in zyne doorwrogte *Exercitat. Plinian. in Solin. van pag. 667. tot 674. & de Homon. Hyles Jatric. cap. 67 & cap. 103.*

[C] De leezer zal vergeefsche moeite doen, indien hy dit by Horus tracht te vinden; gelyk wy 'er ook vruchteloos naer gezocht hebben. Ik vind ook nochte by Pierius, nochte ergens anders, de kaeu of kraei voor een zinnebeelt van de barmhartigheit. Maer by Horus lees ik dit (11). *De Egiptenaers een barmhartigh mensch willende te kennen geven, schilderden eenen gier: het welke aen sommigen zeer vreemt zal voorkomen, omdat deze vogel alle anderen doot. Maer om dit zoo te verbeelden, zyn ze aengedreven, omdat de gier in die hondert en twintigh dagen, in welke hy zyne jongen opbrengt, byna nooit uitvliegt, maer omtrent zyne jongen en derzelver opbrenging bezigh is. In welke dagen, indien hy gebrek heeft aen aes om zyne kiekens te geven, zoo byt hy het dikke van zyn been open, en geeft zyn bloet aen de jongen, opdat ze door gebrek aen voedzel niet mogen sterven.* Het zelve bevestigt ook Pierius (12). Het geen hier van de gier gezegt is, ten opzichte van het voeden der jongen met bloet, is bekender van den Pelekaen: die daerom ook van sommigen wort gestelt voor een zinnebeelt van Barmhartigheit. Doch Pierius merkt aen (13), dat zulks niet is in naervolging der Egiptenaeren, de oude uitvinders der Beeldenspraek, maer een vond van latere Schryvers. Het zoude ook tot een zoet zinteken van barmhartigheit kunnen strekken, indien men ons beelt in plaets van een kraei of gier toevoegde een witten Valk, wat grooter dan een gemeene valk, met een andere vogel onder hem. Want Olaus Magnus verhaelt (14), dat dit slach van valken (die men in Moskovie vint) andere vogels wel een geheelen nacht lang, om derzelver natuurlyke warmte tegen de scherpe koude van dat gewest te bewaren, by zich houden en des morgens wederom onbeschadigt laten vliegen. *Vid. Auct. Anonymus in Hieroglyphic. Collectan. ex Vett. & Neoter. Lib. III. in voce Generosi, fideles.*

(1) Hist. Nat. Lib. XV. c. 28. Vide & Salmas. Exerc. Plin p. 673.
(2) Lib. XIII. c. 5.
(3) Lib. XXIV. c. 5
(4) Lib. XXIII. cap. 4
(5) Lib. XXIV. cap. 5.
(6) Ibid.
(7) Ibid.
(8) Lib. XXIII cap. 6. Item Isidor. Orig. L. XV. c. 7.
(9) Plin. Lib XVI. cap. 40. & L XIII. c. 5
(10) Joodsche Hist. 3 Boek 10 Hooftst.
(11) Hierogl Lib I. cap. 10.
(12) Hierogl. Lib. XVIII. cap 5
(13) Loco L. item Lib. XX. cap. 8.
(14) Hist. Septent. Lib. XIX. cap 4.

BEDROGH.

EEn Vrouwebeelt met twee aengezichten, van welke het eene een jeugdige en ſchoone gedaente heeft, terwyl het andere naer een out en lelyk wyf gelykt. De beeltenis toont zich bloot tot aen de borſten, waervandaen een geel kleet nederhangt tot omtrent de helft der beenen, die in arentsklaeuwen eindigen, tuſſchen welke men eenen ſchorpioenſtaert zich ziet nederſtrekken. In de rechte hant houdt ze twee harten, in de ſlinke een momaengezicht.

Het bedrogh is een godtloos bedryf van zulken, die door gebootſte plichten hunn' naeſten miſleiden en verraden; gelyk dan de bedriegers altyt toeleggen op ſnode vindingen ten quade van een ander, doch zoo kunſtigh dat men ze, helaes! doorgaens te laet gewaer wort. Hoe aerdigh weet het bedrogh de deugt en al wat goet is naer te bootſen! Valſche vleitael, en als gy wilt, werken die men goet zou keuren, zyn dikke nevels, waeronder het bedrogh zyne dubbelheit verbergt. Om deze reden heeft dit beelt zulke twee verſchillende tronien [A].

De geele verf van het gewaet betekent bedrieglykheit, verradery en [B] veranderlyke treken.

Het valſche vertoonen en de geveinsde meening van het bedrogh wort door de twee [C] harten aengewezen; gelyk de gryns verbeelt, dat door het bedrogh de zaeken geheel anders voorgeſtelt worden dan ze inderdaet zyn, alleen om het bedoelde wit te bereiken.

De

[A]. Waervan de jeugdige troni de oprechtheit en eenvoudigheit, welke de jeugt, die nogh geen ondervinding genoeg heeft gehad, doorgaans eigen is: welke deugt echter de geſlepenſte bedriegers in hun uiterlyk wezen vertoonen: die hier worden te kennen gegeven door de oude troni, omdat, hoe een bedrieger ouder wort, hoe meer hy zich in 't bedrogh oefent. Uit deze aenmerking noemen de Latynen een doortrapt bedrieger met den naem van *veterator*, dat is, *een ouden*; of, gelyk wy zouden zeggen, een *ouden vos*. Dat voorts het *ſchoon* gelaet een zinnebeelt is van *deugtzaemheit*, het *lelyk* in tegendeel van *ondeugt*, zullen wy naderhant zeggen in onze aenmerkingen B en C over de Schilderkunſt. Eindelyk, dat ons beelt zich naekt vertoont tot aan de borſten, niet tot beneden de zelve, beduit de natuur der bedriegers, die hunne gedachten, welke door de borſt daer 't hart in beſloten is, verbeelt worden, zorgvuldiglyk bedekken en verbergen.

[B] *Omdat de geele verf geen vaſten nochte beſtendigen gront heeft;* zal onze ſchryver zeggen in 't zinnebeelt der *Quaetaerdigheit*.

[C] Waervan het eene wil het tegendeel van 't geene 't ander voorgeeft. Daer van daen noemen wy in onze moedertael zulke menſchen *dubbelhartigh*. Zoo ook de Grieken (1) en Latynen (2). Het tegendeel daer van noemt Thomas a Kempis (3) *inwendigh enkel* of eenvoudigh *worden*, voor, een af keer hebben van bedriegeryen, *interius ſimplificari*. Zie ook onze aemerking A over den *Achterklap*, pag. 22.

(1) Eurip. Rheſ. Act. 3. vs. 8.
(2) Horat. Lib. I. Od. 6.
(3) De Imitat. Chriſt. Lib. I. c. 3

De arentsvoeten [D] en ſchorpioenſtaert [E] betekenen hebluſt en geheim venyn, in welke het bedrogh leeft, dat, als een roofvogel en ondier, altyt toeleit om iemants eer te verkleinen of goederen te ontrooven.

[D] De arentsvoeten komen hier des te beter te pas, omdat de Arent by Gregorius verſtrekt tot een zinnebeelt van den Duivel, den eerſten en ſnoodſten bedrieger, die de zielen wechrooft: welk zinnebeelt des te aerdiger is, omdat de Arent dit eigen heeft, gelyk Pierius (1) aentekent, dat hy uit de hoge lucht viſſchen in 't water ziende, ſchielyk komt nederſchieten om de zelve te grypen: de viſſen nu betekenen in de Beelden- (1) Hierog. Lib. XIX. cap. 13. ſpraek ook zielen, naer de aenmerking van den zelven Piërius (2).

[E] *Semper cauda* [Scorpii] *in ictu eſt: nulloque momento meditari ceſſat, ne quando* (2) Hierog. L. XXXI. cap. 13. *deſit occaſioni*, zegt Plinius (3); dat is: *de ſtaert van den Scorpioen is altyt gereet om te ſteken, en hy laet noit na te peinzen, dat hy geene gelegentheit magh laten voorbygaen.* Men zegt, dat zy zigh onder de ſteenen verbergen, en indien iemant die ſteenen onvoorziens (3) Hiſt. Nat. Lib. XI. c. 25. opligt, dat hy dan van den bedrieglyken Schorpioen wort geſtoken. Zoo leeſt men by Nikander (4). (4) In Theriacis.

Σκορπίος ἀπροϊδὴς ὀλίγῳ ὑπὸ λᾶϊ λοχήσας.

Dat is: *De Schorpioen onder een klein ſteentje onverwacht lagen leggende.* En een out uitlegger van Ariſtofanes haelt dit vers aen uit Sofokles;

Ἐν παντὶ γάρ τε σκορπίος φρουρεῖ λίθῳ.

Dat is: *Want een ſchorpioen houdt onder allen ſteen de wacht*: door welke ſpreuk wort te kennen gegeven, dat 'er overal booze menſchen worden gevonden, die op bedrogh toeleggen, voor welke men zich moet wachten. Ariſtofanes zinſpeelt daerop, als hy zegt (5) (5) Theſmophor. v. 535.

τὴν παροιμίαν δ' ἐπαινῶ
τὴν παλαιάν. ὑπὸ λίθῳ γὰρ
παντὶ που χρὴ μὴ δάκῃ ῥήτωρ ἀθρεῖν.

Dat is: *En ik pryze dat oude ſpreekwoort: want men moet zich wachten, dat men niet door den eenen of anderen redenaer, onder een ſteen ſchuilende, worde gebeeten.* Waermede wort te kennen gegeven, dat men zich wachten moet van niet iets onvoorzichtigh te ſpreken, op dat ons daerdoor geen quaet wedervare. Men zie den voorgemelden uitlegger van Ariſtofanes over deze plaets: uit wien wy 't gezegde meeſt hebben getrokken.

BEDROGH.

EEn Vrou die in haere hant eene angelroede houdt, waermede zy eenen viſch gevangen heeft; terwyl ze alrede een goet deel gedoode viſſchen in een vat heeft.

Dit beelt vertoont men aldus, omdat de bedriegery goede dingen ſchynt te verrichten, die echter, van naby bezien, ſchelmſch en laſterlyk bevonden worden. Dit wort uitgebeelt door het viſchgereetſchap, waermede het aes den viſſchen quanſuis milddadigh wort toeworpen, maer inderdaet om ze met den bedekten angel te bedriegen, uit den vloet te lichten en te dooden [A].

[A] Alles is in dit zinnebeelt zoo klaer, dat 'er niets nodigh is tot opheldering.

BEDROGH.

* p. 230. DAnte schildert in zyne Hel * het bedrogh aldus: hy geeft aen het zelve een vroom en zedigh gelaet; het overige des lichaems laet hy eene slang zyn, die gevlekt en veelverwigh, haeren spitsen staert krult gelyk die van een schorpioen. Dit gruwzaem moortgereetschap wort het bedrogh vervolgens door hem verziert te verbergen in het troebel en zwart water des donkeren hellevliets, Cocytus [A] en het dus afgeschildert hebbende, eigent hy het den naem van Gerion toe.

Door

[A] De Poëten verdichten vier rivieren in de helle, genaemt, Acheron, Cocytus, Lethe, Phlegethon, en het meir Styx. Wy zullen hier alleen spreken van den Cocytus, en ook iets van den Acheron, zullende misschien nader gelegenheit krygen om ook van de andere iets te zeggen. Het woort *Cocytus* wort afgeleit van het Griekische woort, κωκύειν, (kookuein) dat is, *schreyen*, *klaegen*: gelyk *Acheros* in zynen oirsprongk eigentlyk betekent, *zonder vreugde*, of, naer de afleiding van anderen, *Treurvliet* (1). Doch by de ouden is ook inderdaet een rivier bekent geweest, die den naem droeg van *Cocytus*, hebbende een zeer bitter water, en niet verre van een andere rivier, *Acheros* genaemt, door Thesprotie in 't landschap Epirus, vloeiende. Pauzanias (2) is van gevoelen, dat Homerus deze en andere plaetsen in Epirus gezien hebbende, daer uit eensdeels veele andere dingen, aangaande den staet der helle, in zyn gedichten heeft verziert, en ten andere ook de namen (3) van deze rivieren overgebragt tot de helsche wateren. Wat aengaet, dat Dante het water van den Cocytus troebel en zwart maekt, daerin heeft hy Virgilius gevolgt, die 'er aldus van spreekt (4):

Quos circum limus niger & deformis arundo
Cocyti, tardaque palus innabilis unda
Alligat.

Het welk Vondel aldus in Duitsch overgegoten heeft.

En die men hier zagh keeren
Van zwarte slib, en riet, dat om de jammermeeren,
En 't onbevaerbre veer, en drabbigh water groeit.

Versta nu door dit zwarte water van den Cocytus, daer deze schorpioenstaert onder verborgen is, de helsche veinzery, daer het bedrogh zynen doodelyken toeleg onder verschuilt. De vlekken en veelverwige huit van de slang moeten overgebragt worden tot het gemoet, en verbeelden dat geene, het welk wy over het beelt der *Argligheit* met de fabel van den vos en den luipaert uit Plutarchus hebben aengewezen.

(1) Ἄχος, dolor, ῥέω fluo.
(2) Attic. Lib. I. cap. 17.
(3) Vid. Odyss. Lib. X. v. 612.
(4) Geor. Lib. IV. v. 479.

Door het ſtil en ſtemmigh wezen wort het uiterlyke der bedriegers vertoont, die met een effen gelaet, lieflyke woorden, ſtatigen gang, zedigh gewaet, bevallige reden en andere behaeglyke dingen de menſchen verleiden, ſchuilende onder den valſchen ſchyn van Godtsvrucht, doch altyt gewapent met loosheit en ſchelmery, ja zwanger van venyn dat ten uiterſte ſcherp en doodelyk is.

Dat hier Gerion [B] in 't ſpel komt, geſchiet omdat hy, regeerende omtrent de Baleariſche eilanden, met een vriendelyk gelaet, zoete woorden en allerlei bedriegelyke en geveinsde beleeftheit, vrienden en vreemden wiſt aen te lokken, die hy dan daerna verraderlyk als zy ſliepen, om hals bragt. Hiervan ſpreken oude en nieuwe ſchryvers, en wel inzonderheit Bokatius *in Genealog. Deorum.*

[B] Deze wort verziert drielyvigh geweeſt te zyn, of, gelyk andere zeggen, driehoofdigh. Men zie hem naeuwkeurigh beſchreven by Apollodorus *Biblioth. Lib. II.* Lees ook Pauzanias, *Eliac. Lib. V. cap.* 21. Silius Italicus *Pun. Lib. I. v.* 278. *Lib. III. v.* 424. *& Lib. XIII. v.* 24. Heſiodus *Theogon. v.* 287. en Palæphatus *de Incred. Hiſt.* 25. Naer de verſcheide bevatting der ſchryvers, wort ook de oirſprongk van deze fabel verſcheidentlyk verklaert. Het gevoelen van Juſtinus (1) komt ons niet onwaerſchynlyk voor, welke meent, dat Gerion daerom een driedubbele gedaente wort toegeſchreven, omdat zy met hun drie broeders geweeſt waren, die zoo eendrachtigh leefden, dat ze alle door eene ziel ſcheenen beheerſcht te worden. Servius (2) heeft het liever daer van daen willen halen, dat Gerion Koning zoude geweeſt zyn over drie eilanden, dicht by Spanje gelegen, namentlyk over de twee Baleares, nu Majorka en Minorka geheten, en over Ebuſus, nu Yvika. Hy voegt 'er by, dat deze Gerion ook verdicht wort een hont met twee koppen gehad te hebben: het welke hy uitlegt van de tweederlei magt van Gerion, zoo ter zee als te lande. En dat Herkules gezegt wort met eenen koperen pot tot hem overgevaren te zyn, (Apollodorus zegt, met een gouden beker) is volgens zyne uitlegging, omdat deze een ſterk ſchip had, dat wel met koper was gewapent: het zelve vint men by Albrikus (3). Andere meenen dat ze 't beter vatten, indien ze Gerion Koning maken van geheel Spanje (want daer plaetſen ſommige zyn koningryk, gelyk wederom andere op Kadix (4) of op Erithea, 't welk echter mogelyk het zelve is als Kadix. Men zie Apollodorus *Bibl. Lib. II.* en Cellarius *Geograph. Antiq. Lib. II. cap.* 1. *pag.* 99. en Joh. Clericus *in Heſiod. Teog. v.* 290.) en den oirſprongk van de fabel ſtellen in de drie deelen, daer de ouden dit Land in verdeelden. Suidas brengt ook zyne giſſing by, en zegt, dat hy daerom driehoofdigh is genoemt, omdat hy gewoon was drie pluimen op zyn helmet te dragen, met weinigh waerſchynlykheit. Van deze alle verſchilt Paleſaet (5) in alles, zeggende, dat Gerion gewoont heeft aen de Pontus Euxinus of zwarte zee, in eene ſtadt, genaemt *Trikarenia.* Wanneer men nu verhaelde, dat Herkules de runderen van Gerion den Trikarener had wechgehaelt, zoo was dat verkeert verſtaen, alsof Gerion drie hoofden had gehad, omdat het woort τρικάρηνος (trikareenos) *driehoofdigh* betekent. Doch de Heer Joh. Clericus (6) meent in zyne aentekeningen over Heſiodus, dat de fabel is ontſtaen uit een onkundigheit van de Phœniciſche tael; te breet om hier in te voegen. Men zie hem zelf. Ondertuſſchen zoo deze uitlegging van Paleſaet of een der anderen waer is, hebben die gene vergeeſſche moeite gedaen, die de fabel op natuurkundige zaken hebben toegepaſt. Men zie Natalis Comes *Mythol. Lib. VII. cap.* 1. *ult.* Gyraldus *in Hercule pag.* 579. en Voſſius *de Idolol.* 3. 8. Het geen ondertuſſchen onze ſchryver hier melt van 't bedrogh van Gerion vint ik by geene der oude ſchryvers: welke getuigen (7) dat hy van Herkules gedoot is, niet om enigh ſnood bedryf, maer omdat hy, als Herkules hem zyne runderen ontvoerde, zich daer tegen aenſtelde. Miſſchien zyn des ſchryvers gedachten afgedwaelt op het geene hy gelezen had van Diomedes, den koning der Thraciers, van welken de bovengenoemde Albrikus (8) het zelve verhaelt, dat hier van Gerion gezegt wort. Zie ook Apollodorus *Biblioth. Lib.* 2. *pag.* 104 *Ed. Comm.*

(1) Lib. XLIV. c. 4.
(2) Ad Virg. Æn. Lib. VII. v. 661.
(3) De Deor. Imag. cap. 22.
(4) Pauſan. Att. Lib. I. cap. 35.
(5) Incred. Hiſt. 25.
(6) Th. v. 287.
(7) Palæphatus, Apollodorus & Juſtinus Lib. L.
(8) De Deor. Imag. cap. 22.

BEDROGH.

EEn Man, in gout gewaet, en wiens beenen van den middel af gekrongkelde ſlangeſtaerten zyn. By hem ziet men eenen panter, die met den kop tuſſchen de pooten ſtaet te loeren. Het overige dat zich in deze printverbeelding vertoont, is toepaſſelyk op de volgende zinnebeelden van 't bedrogh.

Men geeft het beelt een menſchelyk gelaet en goude klederen, maer laet het onderlyf in ſlangen eindigen, om de geveinſtheit der bedriegers te verbeelden, die onder een ſchoonen ſchyn hunnen toeleg, tot nadeel van anderen, verſchuilen, gelyk wy zoo even zeiden.

De panter [A], die zyn hooft tracht te verbergen, is hier mede een zinnebeelt van liſt en bedrieglykheit; want men zegt dat hy door de ſchoonheit zyner bonte huit andere dieren tot hem weet te lokken, die hy dan onverhoets met gewelt aenvalt en verſcheurt.

[A] De *Panter* is het wyfje van den *pardus of Luipaert:* hoewel zommigen, deze als twee byzondere ſoorten van dieren rekenen: maer te onrecht, gelyk Salmaſius zeer wel aentoont in *Exercit. Plin. pag.* 149 & 150. Het mannetje en wyfje worden daer door onderſcheiden, dat de wyfjes een witte huit hebben met ronde goutgeele vlakken of oogjes, daer de huit der mannetjes blaeuverwigh is, en met gelyke vlakken verſiert. Behalven 't ſieraet van deze huit, hebben ze ook een zeer aengenamen reuk, en lokken zoo wel door 't een als 't andere de dieren aen, zoo men Solinus (1) geloven magh; en omtrent den reuk, ook Plinius (2). Men zie hierover Piërius Valerianus *Hierogl. Lib. XI. c.* 29. & 30. Dat ze den kop verbergen tuſſchen de pooten, is, omdat de dieren door deszelfs vreeſlykheit anders worden afgeſchrikt, gelyk de zoo evengenoemde ſchryvers (3) verhalen. In de H. Schrift ſtrekt de luipaert ook tot een zinnebeelt van bedrogh en lagen *Jerem. 5. vers 6. Een luipaert waekt tegen hunne ſteden, al wie uit de zelve uitgaet, zal verſcheurt worden.* In 't voorbygaen moeten wy zeggen, dat wy door den luipaert hier niet verſtaen den *Leopardus* of dat dier, dat uit de vermenginge van een *pardus* en leeuwin voorkomt, maer den *pardus* zelve. Men zie Solinus *Polyhiſt. cap.* 16. en over hem Salmaſius *Exercit. pag.* 150 *ext.* & 151.

(1) Poly Hiſt. c. 16.
(2) Hiſt. Nat. Lib. VIII. c. 17
(3) Lib. I.

BEDROGH.

EEn lelyk Wyf, dat door het voordoen van een kunstigh en sierlyk momaengezicht, eene jonge en schoone joffer gelykt; doch onder de gryns ziet men een gedeelte van haer gelaet bloot, dat in alles naer eene oude, gryze en mismaekte kol zweemt. In de eene hant heeft ze een vat met water, in de andere een vat met vier [A]. Haer kleet is vol momaengezichten geschildert van allerlei fatsoen; te kennen gevende dat de menschen, die of zich hebben aengewent, of van natuur geneigt zyn, dubbelhartigh te handelen, in alle gelegentheden gereet zyn tot bedrogh.

[A] Dewyl 'er niets strydiger is dan water en vier, geeft dit den aert van 't bedrogh te kennen, welke twee zeer strydige zaken tegelyk verricht, wel met den monde vleiende, maer met het harte verslinden betekenen. Het zinnebeelt schynt opgemaekt uit een vers van Architochus, dat men vint by Plutarchus (1) waerin hy spreekt van een Vrou, die andere dingen denkt dan ze zegt, met deze woorden: (1) De primo frigido

τῇ μὲν ὕδωρ ἐφόρει δολοφρονέουσα χειρὶ, τῇ δὲ ἑτέρῃ τὸ πῦρ,

Dat is, *in de eene hant droeg zy, op bedrogh peinzende, water, en in de andere, vier.* Zekerlyk is ons spreekwoort, daer uit genomen, als wy met die zelve woorden zeggen, dat iemant in de eene hant water draegt en in de andere vier; te kennen gevende, dat men geen staet op hem kan maken. Van een bedrieger zegt Plautus (2) ook niet onaerdigh: *Altera manu fert lapidem, panem ostentat altera.* Dat is: *in de eene hant draegt hy een steen, en met de andere laet hy broot zien:* Op hoedanige wyze men het bedrogh dan ook zeer wel zoude kunnen afschilderen. Men zie *Erasm. Chil.* 1 *Cent.* 8. *Ad.* 29. *en Chil.* 4. *Cap.* 8. *Ad.* 74. (2) In Aulul. A 2. sc. 2. v. 18.

BEDROGH.

EEn Man die met een geitevel bekleet is, en wel zoodanigh, dat men zyn aengezicht naeulyx zien kan. Hy houdt een net in zyne hant, in het welke eenige visjes zyn *Sargi* genaemt, hebbende omtrent de gedaente der vorellen. Alciatus zingt hierover [A]:

Neem eenmael op de loosheit acht;
De visscher draegt een geitevacht,
Zoo wort de visch die geiten mint,
Gevangen, door 't bedrogh verblint, enz.

[A] Emblem. 75.

Villosæ indutus piscator tegmina capræ,
  Addidit ut capiti cornua bina suo;
Fallit amatorem stans summo in littore sargum,
  In laqueos simi quem gregis ardor agit.
Capra refert scortum: similis fit sargus amanti,
  Qui miser obscæno captus amore perit.

Eer wy 'er affcheiden, zullen we nogh eene befchryving van dit zinnebeelt geven. Zie daer dan het

Tot beter verftant van dit zinnebeelt, zullen wy den lezer mededeelen 't geen Klaudius Minos uit Elianus (1) over deze plaets van Alciatus aentekent. Namentlyk, de Sargi beminnen de geiten volgens dien fchryver zoo, dat, zooras de fchaduw van een of twee geitjes, die aen ftrant gaen weiden, in 't water verfchynt, zy 'er even als met groote vreugt terftont naer toe zwemmen, en pogingen doen, hoewel te vergeeffch, om by die geitjes uit het water te fpringen; welkers reuk, die haer zeer aengenaem is, zy zelfs onder 't water kunnen fcheppen. De viffchers dit wetende, doen geitevellen aen met hoornen, en gaen op ftrant ftaen, zoodanigh dat ze de zon van achteren hebbende, de fchaduw van 't geitevel op 't water komt. Dan werpen ze eenig deeg, dat ze met het fop van geitevlees gekneet hebben, in 't water: waerop de Sargi, zoo door den reuk en fchaduw van 't vel als voornamentlyk door den reuk van dit deeg uitgelokt, komen toezwemmen, en in menigte van de viffchers worden gevangen met den angel. Feftus merkt aen uit Lucilius, dat deze vis in de Egiptifche zee wort gevonden: doch Ennius (2) pryft die aen, die omtrent Brundifium wert gevangen. Gesnerus zegt, dat hy ront van lyf is, een kleinen kop heeft, en zwarte vlakjes aen den ftaert. Alciatus paft dit zinnebeelt op de Hoeren toe, verftaende die door den viffcher met het geitevel (gelyk de geit in de Beeldenfpraek een hoer betekent, naer de aentekening van Pierius Valerianus *Hierogl. Lib.* 10. *c.* 9) en door de *Sargi* die gene die naer hoeren lopende, van de zelve worden in 't net gekregen tot hun verderf.

(1) De Animal. Lib. I. cap. 23.

(2) Apud Apulej. Apol. L. I.

BEDROGH

VErbeelt door een' Man die in 't geel gekleet is, en in de rechte hant eenige angels houdt, terwyl hy met de flinke een' bondel van bloemen ten toon draegt, waeruit een adder komt kruipen.

Van de geele kleur hebben wy over het eerfte beelt des bedrogs gefproken.

De angels, die men met aes bedekt om de viffchen te bedriegen, en aldus te vangen, zyn klaere beelden van lift en valfcheit (3). Zoo ftelt een bedrieger zich heufch en vriendelyk aen, om de eenvoudigen te mifleiden, hen quanfuis goet doende en opheffende, om ze onvoorziens te doen nederftorten dat ze den hals breken.

(3) Pier. Hierogl. Lib. xlv. cap. 31.

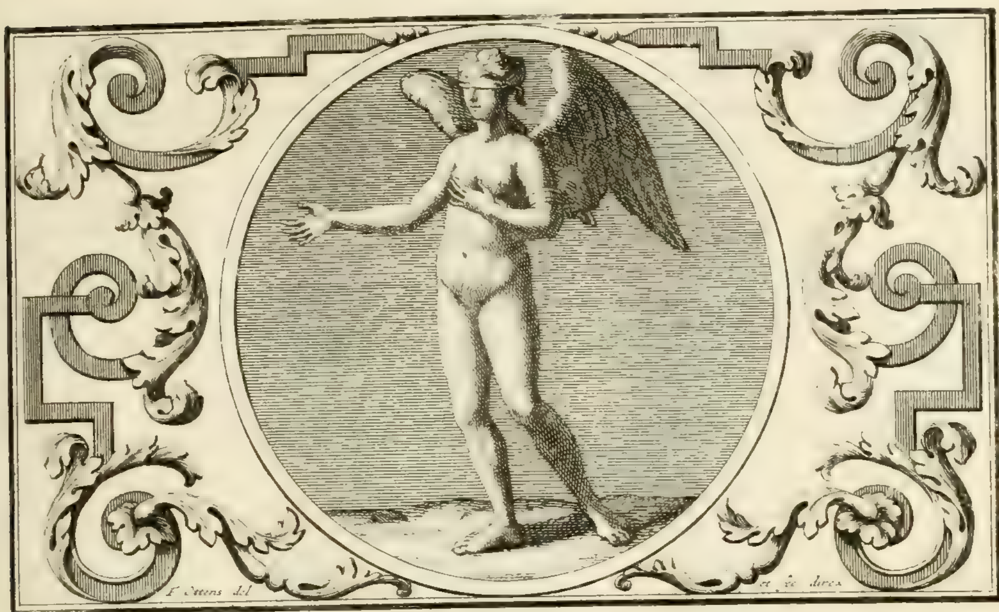
Verfta nu voorts door den bloemebondel [A] den gemaekten reuk der geveinsde oprechtheit, onder welke zich de doodelyke flang der helfche bedriegery verbergt. De befchryving van dit lelyke beelt, naer vermogen voltoit hebbende, zullen wy vervolgens wat anders gaen befchouwen.

[A] Virgilius Ecl. 3. vers 93.

Qui legitis flores & humi nafcentia fraga,
Frigidus, o pueri fugite hinc, latet anguis in herba

Dat is, naer Vondels vertaling:

Gy knapen, die de bloem en rype aerdbezi leeft,
Vlucht haeftighlyk van hier: want 't geen een wyze vreeft,
De waterflange fchuilt in 't gras en onder meien.

BEGEERLYKHEIT.

EEn naekte Vrou, wiens oogen toegebonden zyn, met wieken aen de ſchouders.

Men maelt ze naekt, omdat ze zoo geheel lichtlyk haar wezen ontdekt [A] en laet kennen.

De bewonde oogen beduiden de blintheit [B] des verſtants; want de begeerlykheit is een zekere luſt die de palen der behoorlykheit en reden te buiten gaet.

Door

[A] Weinige zyn 'er, die hunne begeerlykheit kunnen ontveinzen en verbergen, zoo dat zy zig doorgaens van zelf ontdekt, en door verſcheidene tekenen openbaert. Ook kan de naektheit beduiden, dat de begeerlykheit te weeg brengt, dat de menſch even als behoeftigh, arm, en naekt kan worden aengemerkt, hoe veel hy ook bezit. Want de begeerlykheit nooit ophoudende van te begeeren, zoo dat *de eene uit des anders einde geboren wordt*, gelyk Seneca (1) zecht; zoo is 'er altyt iets, waeraen zy gebrek ſchynt te hebben, en waerin zy zich verbeelt behoeftigh te zyn. Doch de eerſte uitlegging is de beſte. (1) Epiſt. 19.

[B] Heerlyk is het zeggen van Boëthius (2): (2) Conſol. Phil. Lib. I. Met. 4.

Nec ſperes aliquid, nec extimeſcas,
Exarmaveris impotentis iram.
At quiſquis trepidus pavet, vel optat,
Quod non ſit ſtabilis, ſuique juris,
Abjecit clypeum, locoque motus
Nectit, qua valeat trahi, catenam.

Het welk de Heer Gargon aldus heeft vertaelt:

Die allen hartstogt heeft verbannen,
En niet meer hoopt of angſtigh ducht,
Kan ligt de magt der boozen dwingen:
Maer die verlangt, en wenſcht, en zucht,
En jaegt naer haeſtverdweene dingen,
Die nooit geheel ſtaen in zyn magt,
Derft redens ſchilt, en zweeft in 't duiſter:
En uit zyn vaſten ſtant gebragt,
Boeit hy zich in een ſlaefſche kluiſter.

Door de vleugels verbeelt men de fnelheit, waermede de begeerlykheit den menfch achterhaelt en overvalt [C], ftellende ons de zaeken altyt behaeglyk en aengenaem voor. Vondel waerfchuwt ons tegens de onbillyke begeerlykheit aldus:

Sluit voor Begeerte uw graeg gezicht;
Zy loert, zy loert om in te varen.
Sluit d'oogen, venfters van het licht,
Indien gy wilt uw hart bewaren:
Want zoo Begeerte eens binnen fluipt,
Zy zal bederf en jammer baren,
Dat eeuwigh fmart en eeuwigh druipt.
De dingen zyn niet als zy fchynen:
De worm zit binnen lekker ooft,
En levend kleur bedekt venynen.
Hy doolt zeer licht, die licht gelooft:
In paradyzen neftlen flangen:
De flangen hangen boven 't hooft,
Daer goude en blozende appels hangen:
Dies wacht uw vingers, wacht uw hant,
Noch vat de Doot niet met uw' tant.

[C] Of liever, waermede zy hem voortdryft en even als doet heene vliegen tot dat geene, het welk hy wenfcht te verkrygen.

B E G I N.

HEt begin laet zich zien in de gedaente van eene blinkende en heldere Strael, in eenen onbewolkten hemel, die vol ftarren is, en beneden het plant- en kruitryke aerdrond befchynt. In die helderheit en luftige beemden vertoont zich een naekte Jongeling, wiens fchaemleden met eenen witten fluier gedekt zyn. In de rechte hant houdt hy het beelt der Natuur: in de flinke een vierkant, waerop de Griekfche A ftaet.

Het woort *begin* kan veelerlei regelmatige betekenissen hebben. Men kan 'er de eerste oorzaek, en den oorsprongk der dingen door verstaen, gelyk daer Petrarcha zegt, *Vanwaer het begin myner doot* [A] *ontstaet.* Somtyts beduit het begin den eersten grontslagh der wetenschappen en kunsten, waerop de leerzaemheit dan vervolgens voortbouwt. Het betekent ook niet zelden een byzonderen aenvang; dat is, eerste gedeelte der dingen, en wort aldus een onderscheit gemaekt tusschen begin, midden en einde; waervan de poëet zeit [*A]: *Indien 't begin en einde overeen komen, zoo zal ook het midden een goede gemeenschap met hun hebben.* Plato zeit ook dat [B] de dingen verdeelt en bepaelt zyn in *aenvang*, *midden* en *einde.* Eindelyk kan men door het begin mede het begin verstaen des Heelals, waeruit alle dingen voortvloeien. Dit begin is Godt [C] zelf, van en om welken alle natuurlyke lichamen hunnen oorsprongk hebben ontfangen, omdat hy allereigentlykst is niet alleen de uitwerkende, eerste, algemeene, werkende, bewegende en voorbeeldige oorzaek, maer ook het algemeene, laetste en opperste einde van alle geschape dingen.

De inwendige [D] beginsels der natuurlyke zaken verschillen onderling, en zyn beginsels of van *toestelling* of van *verandering.* De beginsels van *toestelling* zyn zulke, die een natuurlyk lichaem even als deszelfs deelen, toestellen, en daerom in het zelve blyven: en deze zyn twee, namentlyk de stoffe en de gedaente: doch het beginsel der *verandering* wort beschreven te zyn eene natuurkundige derving, welke niets anders is dan eene ydelheit of ontbeering van gedaente in het onderwerp, of in de stoffe die eene gedaente kan krygen. En dit zyn de beginsels volgens de bepaling van Aristoteles, die aen de zelve zoo veel kracht toeschryft, dat hy 'er dit van zegt: *De beginsels worden uit andere dingen niet gemaekt, nochte ook onderling uit malkanderen: maer uit de beginselen komen alle dingen voort.* Met welk zeggen Cicero in zyne Tusculaensche [E] vraegen overeenstemt. Ik zal Pla-

[A] Dat is, vanwaer de eerste oorzaek myner doot haer oirsprongk heeft: *Onde il principio di mia morte nacque*, zyn de woorden van Petrarcha zelf.

[*A] *S'al principio risponde il fine, e'l mezo.*

[B] De woorden van Plato (1) waerop hy hier ziet, zyn, naer de vertaling van Marsilius Ficinus: *Si* [unum] *nullam habet partem, nec principium etiam, neque finem, neque medium habebit. Partes enim ipsius hæc essent. Quin etiam principium & finis termini cujuslibet sunt.* Dat is: *Indien de eenheit geen gedeelte heeft, zoo zal ze ook geen begin, nochte einde, nochte midden hebben; want dit zouden gedeelten van de zelve zyn. Ja ook het begin en 't einde zyn de uiterste palen van ieder zaek.*

(1) In Parmenide, vel de uno Rer. Princ.

[C] Jes. 41. v. 4. *Wie heeft dit gewrocht en gedaen, roepende de geslachten van den beginne? Ik de Heer, die de eerste ben, en met de laetste ben ik de zelve.* En Jes. 44. v. 6. *Ik ben de eerste, en ik ben de laetste, en behalven my is 'er geen Godt.* Zie ook Jes. 48. v. 12. en Hebr. 1. v. 12.

[D] *Inwendige beginsels* der natuur noemen de Filosofen die dingen, die nochte uit andere, nochte onderling uit malkanderen zyn gesproten en toegestelt, maer uit welke andere zichtbare natuurlyke lichamen gesproten en toegestelt zyn, als tot welkers voortteeling en toestelling zy behooren. *Inwendige beginsels* worden zy genoemt, om ze van de uitwerkende oorzaek, en 't einde, welke de *uitwendige beginsels* der natuurlyke lichamen zyn, te onderscheiden.

[E] Wy menen dat de Lezer de zaek best zal begrypen, indien wy hem de woorden van Cicero zelfs voordragen, behelzende zeer schoone zaken aengaende dit Begin. Hy spreekt dan aldus: Tusc. Quæst. Lib. I. cap. 23. *Quod semper movetur, æternum est. Quod autem motum affert alicui, quodque ipsum agitatur aliunde, quando finem habet motus, vivendi habeat necesse est. Solum igitur quod se ipsum movet, quia numquam deseritur*

(1) De uno Rer. Princ. Platoos (1) woorden weder bybrengen: *Wort niet allereerst*, zeit hy, *het begin gemaekt, zoo van de Eenheit, als van elke andere zaek? en na het begin de overige dingen tot het einde toe?* Daerom magh men het begin vrylyk het edelste deel aller dingen noemen: dewyl het zeker is, dat het geene geen begin heeft, ook geen einde kan hebben. Waerom een goet begin der zaken door Plato niet zonder reden zeer wert geprezen, met deze woorden: (2) De Leg. Lib. VI. (2) *Het begin is de helft van 't geheele werk, zegt het spreekwoort; en dengeenen, die wel begonnen heeft, pryzen wy alle: doch my dunkt dat het begin zelfs meer is dan het halve werk, en dat een goet begin van niemant oit genoeg geprezen is. De poëet zeit mede* [F]:

Dimidium facti qui bene cœpit habet.

Dat is:

De helft des arbeits is verwonnen
Voor een' die pryslyk heeft begonnen.

Maer

deseritur a se, numquam ne moveri quidem desinit; quin etiam ceteris, quæ moventur, hic fons, hoc principium est movendi. Principii autem nulla est origo. Nam e principio oriuntur omnia: ipsum autem nulla ex re alia nasci potest. Nec enim esset principium, quod gigneretur aliunde. Quod si numquam oritur, ne occidit quidem umquam. Nam Principium exstinctum nec ipsum ab alio renascetur, nec a se aliud creabit, siquidem necesse est a principio oriri omnia. Ita fit, ut motus principium ex eo sit, quod ipsum a se movetur. Id autem nec nasci potest, nec mori: vel concidat omne cœlum, omnisque natura consistat necesse est, nec vim ullam nanciscatur, qua primo impulsa moveatur. Dat is: *Het geen altyt bewogen wort, is eeuwigh: doch het geen beweegingh aen iets toebrengt, en zelfs door iet anders bewogen wort, het zelve moet, wanneer de beweeging een einde heeft, ook een einde hebben van leven. Dat gene dan alleen, dat zich zelven beweegt, hout, omdat het noit verlaten wert van zich zelve, ook noit op van bewogen te worden; ja ook is het aen de overige dingen die bewogen worden, een fontein en begin van beweegen. Het begin nu heeft geen oirsprongk; want uit het zelve komen alle dingen voort: doch het kan uit geene andere zaek geboren worden; want het geen uit iet anders geboren wierdt, zoude geen begin zyn. Indien het nu noit geboren wort, zoo sterft het ook noit. Want een gestorven begin zal nochte zelf van iet anders herboren worden, nochte zal iet anders van zich voortbrengen, nademael alle dingen noodzakelyk van het begin moeten geboren worden. Zoo komt het, dat het begin der beweeginge uit dat geene zy, dat zelf door zich zelven bewogen wort. Dat nu kan nochte geboren worden, nochte sterven, of de gansche hemel most instorten, en de gansche natuur stil staen, nochte eenige kracht krygen, waerdoor ze eerst aengedreven zynde, bewogen wierde.*

[F] Wie deze Poëet zy, is my onbekent; doch hy heeft dit versje met weinigh verandering genomen uit Horatius, wiens woorden zyn (3): *Dimidium facti qui cœpit*
(3) Epist. Lib. I. Ep. 2. v. 48. *habet*; dat is: *die begonnen heeft, heeft de helft van 't werk reeds gedaen.* Horatius zelfs heeft het genomen uit het bekende versje van Hesiodus (4): ἀρχὴ δέ τοι ἥμισυ παντός.
(4) Apud Lucian. in Hermot. dat is: *Het begin is de helft van 't gehele werk.* Echter is het niet genoeg, dat men alleenlyk een *begin*, maer nodigh, dat men een *goet begin* make. Anders is zeker 't geen Euripides zegt: κακῆς ἀπ' ἀρχῆς γίνεται τέλος κακόν. dat is: *van een quaet begin komt een quaet einde*: gelyk in tegendeel ook het zeggen van Sofokles:

Ἔργου γὰρ παντὸς ἤν τις ἄρχηται καλῶς,
Καὶ τὰς τελευτὰς εἰκός ἐσθ' οὕτως ἔχειν.

Dat is: *Alle werk, indien iemant het wel begint, zal waerschynlyk ook wel eindigen.* Voorts heeft het voornoemde zeggen van Hesiodus die goedkeuring gevonden, dat het niet alleen van Plato en Horatius, gelyk wy gezien hebben, maer ook van veele anderen
(5) Ad Nikomach. Lib. I. herhaelt is; onder dezen ook Aristoteles (5): δοκεῖ γὰρ πλεῖον ἢ τὸ ἥμισυ τοῦ παντὸς εἶναι ἡ ἀρχή, dat is: *het begin schynt meer te zyn, dan de helft van 't geheel*; en wederom:
(6) Politic. Lib. V. (6) ἡ δὲ ἀρχὴ λέγεται ἥμισυ εἶναι τοῦ παντός, dat is, *het begin wort gezegt de helft te zyn van 't geheel.* Ausonius heeft het nogh wat verder uitgebreit, op deze wyze:

Incipe: dimidium facti est cœpisse: superfit
Dimidium: rursum hoc incipe: & efficies.

Dat is, *Begin: begonnen te hebben is half gedaen. De helft blyft 'er nogh overigh; begin die wederom, en gy zult ze voleindigen.*

Maer om het beelt te verklaren, dient geweten dat de helder blinkende ſtrael de oneindelyke magt van Godt beduit, van wien alle dingen hun wezen, kracht en werking hebben, en in welke hy, als eerſte oorzaek en werker, zyn wysheit en vermogen blyft vertoonen. Alle oorzaken dan, zoo wel de tweede als de derde, hangen ten eenemael van die eerſte en grootſte oorzaek af, zoodat alles wat 'er is zyn wezen en beſtaen geheel aen Godts handen ſchuldigh is. Maer ſchoon alle dingen door hem voortkomen, en hy echter inderdaet geene gemeenſchap met de zelve heeft, zoo noemt hy niet te min zich zelven *Het licht der werelt*: 't welk indien wy wel overwegen, zullen wy bevinden, dat, gelyk men in de zon zes trappen beſpeurt die in orde naer malkander geſchikt zyn, aldus ook Godt zes zaken in zich bevat die met de zon wel overeen komen. In de zon is eerſt aen te merken haer wezen; ten tweede haer inwendigh en wezentlyk licht (1); ten derde het uitwendigh licht (2), uit dat inwendigh licht voortvloeiende; tenvierde de glans of het ſchynſel dat uit het uitwendig licht ontſtaet; ten vyfde de hitte door dit ſchynſel ontſtoken; ten zeſte de voortteeling, door den brant der hitte bevordert: en alzoo teelt het ſchynſel der zonne, door middel van de hitte, alle lichaemelyke dingen. Dit getal van trappen of hoedanigheden is echter in het Godtlyk wezen oneindigh heerlyker. De eerſte trap paſt op de Eenheit; de tweede op de goetheit; de derde op een zeker Godtlyk verſtant, even als een uitwendig (3) licht, uit een inwendig (4) licht voortvloeiende: welk verſtant in zich bevat, om zoo te zeggen, Ideen of eerſte denkbeelden van verſcheide gedaenten, gelyk aldus uit eene heldere ſtrael van 't inwendig licht veele ſtralen in 't uitwendigh licht voortkomen. Na deze voorgeſchetſte [G] werelt volgt ten vierde de ziel der lichaemlyke werelt, en dit is dan een redelyke werelt, zynde geſtelt door de verſtandelyke werelt, gelyk het ſchynſel door het uitwendigh licht. Ten vyfde volgt de natuur aller dingen, welke is de werelt die vruchtbaer of vol zaets is, en uit de bovengenoemde ſpruit, gelyk de hitte uit het ſchynſel. Ten leſten komt deze lichaemlyke werelt van de voorgaende bezaedde voort, even gelyk de voortteeling der dingen van de hitte haer begin en oorſprongk heeft. Zie Marſilius Ficinus [H] in zyn kort begrip over Platoos Timeus. c. 8, 9, 10.

(1) Lux.
(2) Lumen.
(3) Lumen.
(4) Lux.

De hemel vol ſtarren beduit de magt der planeeten of dwaellichten over de ondermaenſche werelt, en over de lichamen die haer onderworpen zyn; welke magt, hoe zeer ze de voortteeling der bezielde en onbezielde dingen bevordert, daeraen valt niet te twyfelen. Echter ſtellen wy het gevoelen van ſommige ſtarrekundigen ter zyde, die dryven willen, dat alle dingen dezer werelt geheel aen den hemel verknocht zyn, en naer des zelfs beweging beſtiert worden.

De jongeling houdt met de rechte hant het beelt der Natuur, zynde die, gelyk Ariſtoteles (5) zeit, *het begin en de oorzaek van beweging en ruſt in 't geene daer zy in is* [I]. Waeruit wy zullen trekken, dat zy het begin aller

(5) Phyſ. Lib. II. cap. 1.

[G] *Archetypus mundus*; dat is: *werelt van 't eerſte ontwerp*: *ſchets of patroon der werelt: werelt die zich Godt in zyne denkbeelden had even als voorgeſchetſt.* Deze wort by de Filozofen *de verſtandige werelt* genoemt.

[H] Uit wien al het bovengeſtelde, aengaende de trappen der zon, enz. byna van woort tot woort getrokken is, en verder licht, aengaende deze werelden kan gehaelt worden.

[I] Namentlyk, *door zich zelfs*, *en niet door toeval*, gelyk 'er Ariſtoteles zeer wel byvoegt.

ler voorteelige is, zynde de voortteeling de voornaemste hoedanigheit der beweginge, onder de vier die door Aristoteles gemelt zyn. Plato stelt de natuur onder de gelykenis van eene lichtkolom [K] voor, die tot een bant verstrekt van 't Heelal, willende daer door te kennen geven, *dat de natuur eene levenverwekkende en zaetlyke kracht is, door de ziel zelve der werelt aen de stoffe der werelt ingestort; welke natuur daerom een licht wort genoemt, om-dat ze levenverwekkend en doordringend is. Insgelyks wort ze eene rechte kolom genoemt, om dat ze even als in de langte de stoffe aen alle kanten doordringt, en vervolgens veele trappen van gedaenten in soort en geslacht verschillende, voortbrengt. Zy wort ook gezeit zich uit te strekken door alle deelen, en den hemel van alle kanten te binden, om dat ze overal geheel tegenwoordigh is, en alles te samen hout: nademael zy doordringende zich verspreit, zich verspreidende alle dingen vervult, en vervullende bestiert.*

De menschelyke beeltenis wort 'er, als het begin en 't alleredelste der geschape dingen, bygedaen; dewyl, toen Godt de werelt schiep, hy niet veel toestel maekte of moeite aenwende, maer slechts sprak: *Daer zy een uitspan-*
(1) Gen. I. vs. 6. *sel* des hemels (1), en het was 'er aenstonts: *daer zy een zon, een maen en*
andere hemelsche lichamen (2) en terstont waren zy 'er. Maer wanneer hy
(2) Gen. I. v. 14. den mensch wilde scheppen, zeide hy: *Laet ons menschen maken, naer ons*
(3) Gen. I. v. 26. *beelt en gelykenis* (3), om te betoonen [L] dat de mensch het edelste [M] aller schepselen is.

De

[K] Deze *lichtkolom*, en 't gene hier van dezelve gezegt word, zal duister blyven,
(4) De Republ. Dial. 10. extr. indien wy ze uit Plato zelfs niet ophelderen. Hy verhaelt dan (4), dat een zekere Erus uit Pamfilien, die in een veldslagh gesneuvelt zynde, op den twaelfden dag daerna wederom was levendigh geworden, en in dien tusschentyt veele wonderen gezien had; onder anderen ook dit had weten te vertellen: dat de zieltjes der geenen, die in 't leven zullen ingaen, en ten deele uit den hemel, ten deele uit de aerde komen, zeven dagen in een zekeren beemt rusten; doch dat ze op den achtsten dag vandaer wederom moeten vertrekken, en dat ze eerst op den vierden dag daerna komen tot een zekere plaets, daer zich van boven door den ganschen hemel en aerde een licht schynt uit te strekken, opgaende even als een kolom, en zeer wel naer een regenboog gelykende, doch klaerder en zuiverder: dat dit licht de band is des hemels, en des zelfs ganschen omtrek omvat;
(5) In Argumento Dialogi laudati. enz. De uitlegging nu van deze vertelling vint men by Ficinus (5) uit wien onze schryver zyne verklaring hier volgende, van woort tot woort heeft getrokken.

(6) Orat. 42. [L] *Dat den mensch*, zegt Nazianzenus (6) *'t allerlest geschapen is, zynde door Gods hant en met Gods beelt versiert, zulks moet niemant vreemt toeschynen. Want daer moest eerst, even als voor een koning, een paleis gebouwt, en de koning alzoo ingeleit worden, zynde nu van alle zyne trauwanten verzelt.*

[M] Indien iemant een heerlyke beschryving van des menschen voortreffelykheit wil zien, die leeze Cicero over de natuur der Goden, in 't I. Boek, kap. 54, 55, en 56. De plaets was waerdigh hier uitgeschreven te worden, indien ze zoo lang niet was: waerom wy ze alleenlyk aenwyzen, en ons zullen vergenoegen met een korter plaets
(7) Met. Lib. I. uit Nazo (7):

Sanctius his animal mentisque capacius altæ
Deerat adhuc, & quod dominari in cætera posset:
Natus homo est.

Het welk Vondel aldus vertaelt heeft:

En nu gebrak 'er nog een eenigh dier tot prael,
Dat heerelyker was dan d'andere altemael,
En met de reên begaeft, alle andren mogt betoomen:
Dus is de mensch, het eêlst der schepslen, voortgekomen.

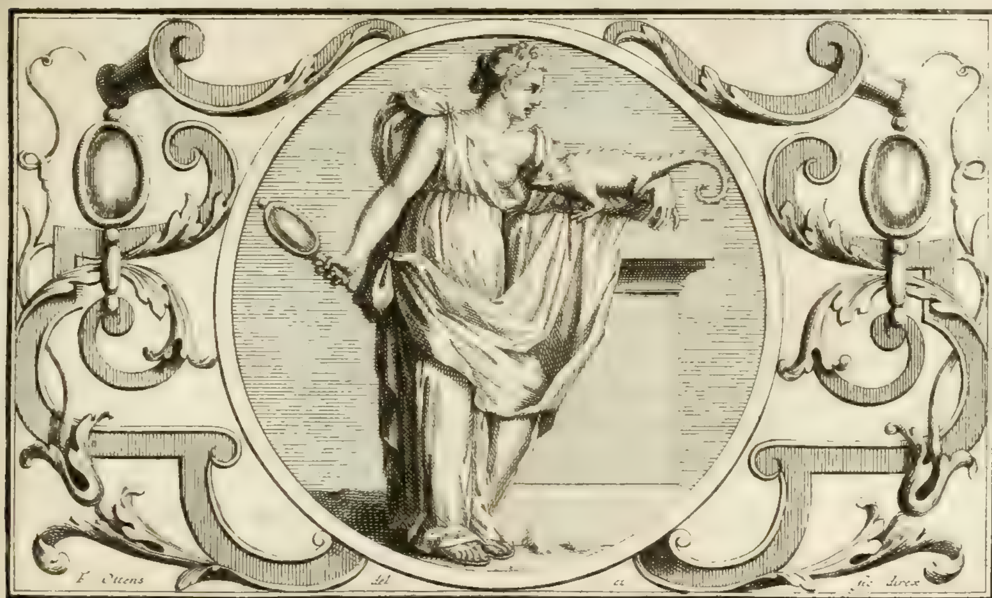
De witte fluier verbeelt de [N] zuiverheit van het begin, dat alleen van de grootheit, goetheit en zuiverheit des Scheppers voortkomt: gelyk Marsilius Ficinus (1) redeneert, zeggende: *Het begin behoort voorwaer aller eenvoudigst en best te zyn: nu is 'er niets eenvoudiger dan de Eenheit, nochte beter dan de goetheit. Want de Eenheit is niet beter dan de goetheit, nochte de goetheit eenvoudiger dan de Eenheit.*

(1) Compendio in Platonis Tim. c. 8.

Door het vierkant, daer de Griekfche A op ftaet, wort te kennen gegeven het begin van alle dingen; als zynde de eerfte letter in 't A, B, C, en ook de eerfte onder de vokalen, of geluitgevende letteren, zonder welke men niet een eenig woort kan uitfpreken. Godt zelf, zegt in de Openbaringen van Joannes: *Ik ben de Alpha en de* [O] *Omega, het Begin en het Einde.*

[N] Zie de aenmerking F over de Gerechtigheit.

[O] Zie *Pierius Valerianus Hierogl. Lib XLVII. cap.* 33. en *Erafmus Chil.* 4. *Cent* 7. *Ad.* 98.

BEGRYPLYKHEIT.

DIt zinnebeelt vertoont zich als eene jonge Joffer, van middelbaere grootte, blont van hair, en in witte kleederen; ftaende voorts zeer levendigh en vaerdigh, alsof ze op iemants rede toeluifterde. In de flinke hant heeft ze een Kameleon, in de rechte een' klaren fpiegel.

De begryplykheit is een redelyk en natuurlyk deel van't gemoedt, door wiens middel men de dingen die ons voorkomen, licht leert kennen en verftaen.

Een redelyk en natuurlyk deel, zeggen we; want zy is de redelyke natuur eigen; zynde de menfch alleen bequaem om verftaenbaere dingen met

het verſtant te kunnen begrypen, gelyk Juvenael [A] zeit. Ariſtoteles gelykt den menſch by eene gladde tafel, op welke men allerhande dingen kan ſchryven en maelen. Deze vinding wort door Horatius [B] gevolgt. Homeer ſpreekt 'er mede omtrent zoo van, daer hy den zangmeeſter Femius invoert en laet zeggen [C]: *Ik heb van zelf geleert zonder meeſter, dewyl Godt in myn gemoedt veele kunſten heeft ingeſtort.* Zy is een deel van 't gemoedt, want door haer leeren, verſtaen en weten wy.

(1) Rhetor. Lib. II. Zy wort jong gemaelt, naerdien, gelyk Ariſtoteles (1) zeit, de genegentheden in de jeugt groote kracht hebben, en ook de zinnen als dan levendigſt en bequaemſt zyn om de dingen, die het verſtant betreffen, te begrypen en uit te werken, ſpruitende deze hoedanigheit uit de hitte der geeſten.

Middelmatigh van lengte wort ze vertoont, dewyl naer Platoos oordeel de middelmatigheit het beſte in alle dingen is: als ook omdat de middelmatige geſtalte der leden een blyk is van eene matige tempering der vochten, gelyk Porta in zyne Gelaetbeſchouwing (2) verhaelt: en by gevolg ook van eene goede bequaemheit voor de werking des verſtants, zynde dit gemeene zeggen der Filoſofen zeer waerachtigh, *dat de zeden de gematigtheit des lichaems volgen.* (2) Lib. II. cap. 1.

Zy heeft blont hair, omdat zulk hair een bewys is van de zachtheit van eene goede geſteltenis en leerzaem begrip. *De hairen*, zeit Porta [D], *die op een aengename wyze na den blonde trekken, zyn tekens van vaerdigheit, heerlyke ſcherpzinnigheit, en gaeuwheit in 't leeren der wetenſchappen.*

Men

[A] Sat. XV. v. 142.

Separat hoc nos
A grege mutorum, atque ideo venerabile ſoli
Sortiti ingenium, divinorumque capaces,
Atque exercendis capiendiſque artibus apti
Senſum a cœleſti demiſſum traximus arce,
Cujus egent prona & terram ſpectantia.

Dat is:

Dit ſcheit ons van den hoop der domme en ſtomme beeſten,
En hiertoe hebben wy alleen verheve geeſten
Verkregen: en bequaem om zaeken na te gaen
Die hoog en godlyk zyn, en konſten te verſtaen
En t'oeſ'nen, hebben wy uit d'hemel zelf ontfangen
Een redelyk vernuft, den dieren, die neerhangen
Met d' hoofden voorwaerts naer het aerdryk, niet vergunt.

[B] Art. Poet. v. 108.

Format enim natura prius nos intus ad omnes
Fortunarum habitus.

A. Pels heeft dit aldus overgezet:

Want eerſt geeft ons natuur een hart, bequaem te ontfangen
Na d' uiterlyke ſtant een innerlyk belangen
Van alle zaken.

[C] Odyſſ. Lib. XXII. vs. 347.

Αὐτοδίδακτος δ' εἰμί. Θεὸς δέ μοι ἐν φρεσὶν οἴμας
παντοίας ἐνέφυσεν.

[D] De Phyſiogn. Lib. IV. cap. 2. *Capilli placide ſubflaveſcentes in diſciplinis capiendis promtitudinem, egregiam animorum ſubtilitatem & artificium tradunt.*

Men kleet haer in 't wit, omdat, gelyk in de ſchilderkunſt de witte verf tot een gront en ſteunſel der andere kleuren ſtrekt, alzoo ook het begrip de gront en het ſteunſel is van alle redeneringen en overwegingen.

Zy wort ſtaende, wakker, vaerdigh en als toeluiſterende gemaelt, om de geſtalte en bereitwilligheit, waermede zy altyt gereet ſtaet om te leeren en te begrypen, uit te beelden.

In de ſlinke hant houdt ze een kameleon; want dat dier neemt de verwen [E] aen van alles dat het aenraekt. Aldus herſchept zich ook de begryplykheit in alle overwegingen en redenen die haer voorkomen.

De ſpiegel beduit, dat ze, gelyk een ſpiegel, zich zelve indrukt en toeeigent alle dingen, die zy hoort, opmerkt en begrypt. Nu komen wy tot de

[E] Volgens Ovidius Lib. XV. Metam. v. 411.

Id quoque quod ventis animal nutritur & aura,
Protinus aſſimilat tactu quoſcunque colores.

Het welk Vondel dus vertaelt heeft:

Ook weten ze gewis,
Dat een Kameleon by wint en lucht kan leven,
En alle verwen en gedaenten hier op kleven.

Het zelve getuigt ook Ariſtoteles *Lib. II. de Natur. Anim.* en nevens hem Plinius *Hiſt. Nat. Lib. VIII. cap.* 33. daer hy dit dier in 't breede beſchryft: maer hy zondert de witte en rode verf uit, zeggende: *Et coloris natura mirabilior. Mutat namque eum ſubinde & oculis & cauda & toto corpore, redditque ſemper quemcunque proxime attingit, præter rubrum candidumque*: dat is; *En de natuur van zyne verwe is nogh wonderlyker. Want hy verandert dezelve telkens en in de oogen, en in den ſtaert, en over 't ganſche lyf, en vertoont altyt die verwe, die hy 't naeſt aenraekt, behalzen de roode en witte.* Hier van daen 't ſpreekwoort, *Chamæleonte mutabilior*: *Veranderlyker dan een Kameleon;* van iemant die ongeſtadigh is, en, gelyk men zegt, de huik naer alle winden hangt. Plutarchus in zyn boek aengaende het onderſcheit van een vleier en waren vrient, ſchynt alleen de witte verwe uit te zonderen, alwaer hy deze aerdige vergelykinge maekt tusſchen een vleier en den Kameleon: *Een vleier*, zegt hy, *wedervaert het zelve als den Kameleon: want gelyk de Kameleon allerlei verwen kan aenneemen en vertoonen, behalven de witte; alzoo volgt een vleier, omdat hy geen pryzenswaerdige dingen kan verrichten, alle 't geene na, dat ſchandelyk en lelyk is.* Maer Alciatus heeft Plinius liever willen volgen, en heeft de vergelyking, door Plutarchus uitgevonden, verder beſchaeft, en wel vrygeeſtig, op deze wyze (1): (1) Embl. 53.

Semper hiat, ſemper tenuem, qua veſcitur, auram
Reciprocat Chamæleon:
Et mutat faciem, varios ſumitque colores,
Præter rubrum vel candidum.
Sic & adulator populari veſcitur aura,
Hiansque cuncta devorat:
Et ſolum mores imitatur principis atros,
Albi & pudici neſcius.

Dat is: *Het dier Kameleon gaept ſteets naer wint, en trekt*
De dunne lucht ſteets in, die hem voor voedſel ſtrekt.
Verandert van gedaent' en krygt verſcheide kleuren,
Behalven root of wit. Dit ziet men ook gebeuren
In eenen vleier: die met open mont den wint
Van ieders gunſt bejaegt, maer alles fel verſlint,
En volgt alleenlyk na der Vorſten zwarte *zeden,*
Niet wetende van wit *of* root, *met graege ſchreden.*

Namentlyk de *zwarte* kleur is een zinnebeelt van boosheit en valſchartigheit, de *witte* van oprechtheit; de *rode* van eerbaerheit en ſchaemte: gelyk gezegt is over de Achtbaerheit, bladz. 12. Aenm. P. en over de Gerechtigheit, Aenm. F. Het gene ondertuſſchen de Kameleon doet door aenraking, verricht de Taranda ook zonder dezelve. Dit is een dier in Ruſlant, van grootte als een rund, met een hartskop, dat de kleuren van zyne hairen na de gedaentens van alle plaetſen en ſtruiken, daer het omtrent komt, terſtont verandert: gelyk Pierius aentekent uit Ariſtoteles, *Hierogl. Lib. XXVII. cap.* 24.

BEHEERSCHING VAN ZICH ZELVEN.

EEn Man zittende op eenen gebreidelden leeu. Met de eene hant hout hy den toom, en in de andere heeft hy eenen prikkel, waermede hy het dier steekt en voortdryft.

(1) Hierogl. Lib. I. cap. 27.

By de oude Egiptenaers was de leeu een zinnebeelt van moedt en sterkte [A]. Waerover Piërius Valeriaen (1) verhaelt, dat in eenige oude plaetsen een man gezien wort, even gelyk wy hem hier vertoonen. Deze beeltenis betekent, dat de reden het gemoedt, indien het te stout wort, in den toom [B] moet houden, of aenprikkelen en voortdryven wanneer het tot slaperige traegheit vervalt. Hoe heerlyk en pryswaerdigh voorts de beheersching van ons zelven zy, melt ons de fenix der Nederduitsche Dichtkunst in deze vier vaerzen:

't Eilant van geen zeven voeten
Zich bemagtigen is meer
Dan al 't aertryk om te wroeten
Met den degen en de speer.

[A] Zie Pierius Hierogl. Lib. I. c. 2. en 3.

[B] De toom betekent in de beeldenspraek de weêrhouding van quade driften en begeerten. Zoo is by de ouden beroemt geweest een beelt van de godinne Nemesis, hebbende in de eene hant een toom, en in de andere eene elle: waervan men deze vaerzen vint:

Ἡ Νέμεσις προλέγει τῷ πήχεϊ, τῶτε χαλινῷ,
Μήτ' ἄμετρον τι ποιεῖν, μήτ' ἀχάλινα λέγειν.

Dat is: *Dat Nemesis eene elle en toom heeft, is ten teken,*
Dat niemant buiten maet moet doen, noch toomloos spreken.

(2) Epist. Lib. I. Ep. 2. v. 62.

En Horatius les is (2):

Animum rege, qui nisi paret,
Imperat: hunc frenis, hunc tu compesce catena.

Dat is: *Regeer 't gemoet: het welk, indien*
Gy 't niet regeert, u zal regeeren.
Bedwing het dan, en wil het leeren
Te luistren naer den toom der reên.

BEHOU-

BEHOUDING.

VOlgens 't verhael van Piërius Valerianus (1) wort de Behouding verbeelt door eenen dolfyn, die een' toom in den mont heeft; zynde dit een teken der behoudenisse, omdat veele [A] door dezen visch uit het water zyn geholpen en gebergt. (1) Hierogl. Lib. XXVII. cap. 1.

In den tempel van Neptunus op den Isthmus [B] zagh men outtyts een beelt van het jongske [C] Palemon, dat, van gout en yvoor gemaekt, op eenen dolfyn zat, zynde deze beelden door den Atheenschen [D] Herkules

[A] De fabel van Arion is bekent zelfs uit Ovidius (2). Gellius verhaelt ze ook geheel wydlopig uit Herodoot: behalven anderen. Verscheide andere vertellingen van diergelyke natuur vint men aengetekent by Piërius Hierogl. Lib. XXVII. cap. 2. Zie hem ook cap. 10 & 11 in 't zelve boek. (2) Fast. Lib. II. v. 95.

[B] Isthmus betekent een smalle streep lands, twee zeen van malkander scheidende. Hier wort die verstaen, die Peloponnesus, nu Morea, hecht aen 't overige vaste lant der Grieken, en tusschen de Jonische en Egeesche zee leit. Op dezen Isthmus lag de stadt Korinthe: waerom zy de Korinthische Isthmus genoemt wierd; gelyk meer andere diergelyke streepen lands haren naem droegen van nabygelegene plaetsen, of van die landen, in welke ze waren. Maer die van Korinthe is zoo beroemt, dat ze alleen met den naem van *Isthmus*, zonder byvoeging van *Korinthischen*, genoeg bekent is. Naer dezen *Isthmus* zyn genoemt de Isthmische spelen, die alle vyf jaren aldaer geviert werden, zynde ter eere van Neptunus door Theseus, of van Palemon, door Sisifus ingestelt. Men zie Pausanias Lib. II. cap. 1. Plutarch. in Theseo, en Alexander ab Alexandro Genial. Dier. Lib. v. cap. 8. en over hem de aenmerkingen van Tiraquellus. Den tempel van Neptunus beschryft Pauzanias ter gezeide plaets in 't brede.

[C] Het zoontje van Athamas en Ino. Men zie de fabel by Ovidius in 't vierde boek der Herscheppingen, v. 416. enz.

[D] Hier begaet onze schryver een misslag, stellende den Atheenschen Herkules voor *Herodes Attikus*, of den Atheenschen *Herodes*; welke is geweest een geleert en aenzienlyk man, die te Rome de burgermeesterlyke waerdigheit tweemael heeft bekleet, en geleeft onder de Keizers Hadrianus en Markus Antoninus. Deze heeft naer 't verhael van den voornoemden Pauzanias (3) niet alleen deze, maer ook andere beelden in den Tempel van Neptuin ingewyt. Palemon ook werdt daer vertoont, doch (3) Loco L.

aen Neptunus toegewydt. Dewyl voorts de zeeluiden, om behoude reis te mogen doen, grooten eerbiet aen Palemon [E] beweezen, zoo kan hy gevoeglyk op eenen dolfyn [F] de behoudenis verbeelden. Maer laet ons nu eens zien hoe de eeuwige behoudenis een gevolg zy der oprechte

niet zittende op den dolfyn, maer recht overeint ſtaende: en zoo wel de dolfyn als het jongske waeren beide van gout en elpenbeen gemaekt. Herkules eindelyk was geen Athener, maer Thebaen: zoo dat onze ſchryver hier in verſcheide opzigten miſt. Hy heeft Pierius (1), zoo 't ſchynt, ter loops ingezien, zonder tot de fontein, daer deze 't zyne uit geſchept hadde, te gaen: en de woorden van Pierius qualyk begrepen hebbende, in miſſlagen te zyn gevallen, die hy zoude hebben vermyt, indien hy Pauzanias zelf had nagezien. Van zoo groot een aengelegentheit is 't, dat men met de oude Schryvers zelf raetplege.

(1) Hierogl. Lib. XXVII. cap. 1.

[E] Als de God der *Havens*, vanwaer hy by de Latynen den naem draegt van *Portunus*: want *Palemon* wert hy by de Grieken genoemt. Voor dat hy een Zeegod wiert, was zyn naem *Melicerta*. Hoor Ovidius Faſt. Lib. VI. v. 543.

Numen eris pelagi: natum quoque pontus habebit.
  In veſtris aliud ſumite nomen aquis.
Leucothëe Grajis, Matuta vocabere noſtris.
  In portus nato jus erit omne tuo.
Quem nos Portunum, ſua lingua Palæmona dicet.
  Ite, precor, noſtris æquus uterquo locis.

Dat is naer de vertaling van A. Hoogvliet:

*Gy † wort een Zeegodin; een Zeegod word uw zoon *.*
Neemt andre namen, in uw ſtroomgebiet gezeten:
Leucothea zal u de Griekſche lantaert heeten,
En wy Matuta; maer uw zoon krygt al 't gebiet
Van ree en haven, dien men hier Portunus hiet,
Palemon in zyn tael: gaet nu, waert 't u zal luſten;
Maer weeſt tog beide altydt genadig onze kuſten.

† Juno
* Melicerta.

Na eene behoudene reis was het ſcheepsvolk gewoon hunne gelofte ook aen hem te betalen, zoo wel als aen andere zeegoden, gelyk men vint by Virgilius (2):

Votaque ſervati ſolvent in littore nautæ
Glauco & Panopeæ, & Inoo Melicertæ.

(2) Geor. Lib. I. v. 437.

Dat is by Vondel:

En 't ſcheepsvolk, bly gelant, betaelt dan overal
Zyn kerkbeloften aen Godt Glaukus, Melicerte,
Den zoon van Ine, en aen Panope bly van harte.

Zie ook Æneid. Lib. V. vers. 241.

[F] Te meer, om dat hy zelfs verdigt is geweeſt door een dolfyn aen lant te zyn gebracht, gelyk Pauſanias, ter aengehaelde plaets mede verhaelt.

BEKEERING.

DEze ſchildert men als eene zeer ſchoone Vrou, die middelbaer van ouderdom, en naekt is; doch echter met een witten en zeer fynen ſluier eenigszins gedekt, op welken geſchreven ſtaet: IN TE, DOMINE, SPERAVI, dat is, *Heer, in u heb ik gehoopt.* Voor haere voeten leggen allerleie ſieraden, als koſtlyke klederen, goude halsketens, paerlen, diamanten en andere rykdommen; ja zelfs ook blonde vlechten die ze van haer hooft afgeſneden en wechgeworpen heeft, tonende dus, dat ze geen behagen meer ſchept in ydele pronkeryen. Zy heft haer hooft om hoog en het gezicht ten hemel, alwaer men eene zeer heldere ſtrael ziet blinken, terwyl ze als in tranen wechſmelt. Haere beide handen houdt ze kruiſling voor de borſt, en toont aldus blyken van groot berou en leetwezen. Onder haere voeten heeft ze eene Hydra of veelhoofdigh gedrocht, dat zich yſlyk wringt, en tracht op te komen, om haer ter neder te werpen.

Men maelt ze ſchoon, omdat ze Gode aengenaem, den menſch ten hoogſten [A] nut, en verre afgeſcheiden is van de mismaektheit der vuile, afſchuwbaere en dootlyke zonden.

Wy geven ze eenen middelbaeren ouderdom, omdat deze levenstyt (1) (1) Ariſtot.
al het goede heeft dat tuſſchen de jeugt en grysheit is: namentlyk men is Lib. II. Rhetor.
dan de jeugdelyke dartelheden ontwaſſen, en nogh verre van de gebreken

[A] Dit leert ons Eliſas de Temaniter by Job cap. 22. vs. 23. *Zoo gy u bekeert tot den Almachtigen, gy zult gebouwt worden: doet het onrecht verre van uwe tenten, dan zult gy het gout op het ſtof leggen, en het gout van Ofir by den rotsſteen der beeken. Ja de Almachtige zal u overvloedig gout zyn, en u krachtig zilver zyn. Want dan zult gy u over den Almachtigen verluſtigen: en gy zult tot God uw aengezicht opheffen. Gy zult hem ernſtelyk bidden, en hy zal u verhooren: en gy zult uwe geloften betalen.*

des ouderdoms. Dus magh men zeggen dat in deze oudde de waere kennis zy om het quade te vlieden en het goede te volgen. Overzulx past op ons onderwerp de spreuk; *In medio consistit virtus: De deugt bestaet in 't midden.*

Zy is naekt, uitgezeit dat een zeer fyne en spierwitte sluier haer nogh een weinigh dekt: het geene zeggen wil, dat de bekeering zuiver [B], oprecht, en van de wereltsche ydelheit en bekooringe ten eenemael vreemt zyn moet. De woorden *In te, Domine, speravi* beduiden, dat een waere bekeerde in een vast voornemen staet om zich door de zonde noit weder van Godt af te laten scheiden: derhalve hoopt hy op Godts genade, en verwacht met een geloovigh vertrouwen, de vergeving zyner misdaden; zulx dat te gelyk met het geloof ook de hoop in hem aenwast, door middel van de begeerte, en 't verlangen dat hy heeft om zich in Godt te mogen verblyden.

De prachtige lyssieraden, die ze van haer wechgesmeten heeft, verzekeren ons, dat iemant die zich tot Godt bekeert heeft, allen vergangklyken rykdom, pracht en ydele hovaerdy veracht; zoekende, gelyk Bernardus zeit [C], in plaets van dien weitschen tooi en omslagh, nu alleen zulke dingen die de ziel kunnen versieren.

Het afsnyden en wechwerpen van haer blonde en gevlochte hairen geeft
(1) Lib. XXXII. cap. 34. te kennen dat ze die nu haet. Piërius zeit (1), dat het hair de gedachten [D] verbeelt: en het is geen waere bekeerde, die geduurigh snode en zondige overdenkingen blyft voeden. Die moeten afgesneden, uitgeroeit en verworpen worden, want zy verblinden het gemoet, en beletten den aendacht van die zich wil bekeeren.

Dat ze haer hooft om hoog heft en hemelwaert ziet, wil zeggen, dat het ons betaemt met een vast betrouwen en geloof tot Godt te gaen, en hem om genade te smeeken: hoewel hy ons zoo wel het een als 't ander geeft door zyne barmhartigheit, en niet om onze verdiensten. Want *het geloof is een gaeve van Godt*, zegt Paulus: en David, *De Heer zal genade en eer geven;* het welk wy door de klaerlichtende strael [E] verbeelden.

De overvloet van tranen, die langs haere wangen afbiggelen, beduit een hartgrondigh berou [F] en pynelyk leetwezen; gelyk de over malkander geslage handen blyken van droefheit en smart zyn, die de bekeereling gevoelt als hy Godt vertoornt heeft.

De

[B] Hebr. X. vs. 22. *Zoo laet ons dan toegaen met een waerachtig harte, in volle verzekertheit des geloofs, onze harten gereinigt zynde van de quade conscientie.*

[C] Sup. Cantic. Serm. 26. *Ornatum corporis sancti contemnunt solum animæ decorem querentes.*

[D] De reden daervan, die Pierius 'er by voegt, zyn, omdat gelyk het hooft met het hair, alzo de ziel met de gedachten, versiert is: en omdat uit de ziele of het harte de gedachten voortkomen, gelyk uit het hooft de hairen, die 't versieren en bedekken. Alzoo meent ook dezelve Piërius, dat daer door, dat *de hairen onzes hoofts* worden gezegt *getelt te zyn*, moet verstaen worden, dat alle onze bedenkingen aen Godt openbaer zyn. Gelyk nu het hair in de Beeldenspraek de gedachten betekent, alzoo geeft het afscheeren en wegwerpen van het zelve, te kennen het afsnyden en wegdoen van overtollige en onnutte gedachten. Want dat de Egiptische Priesters hunne hoofden alle dagen lieten kael afscheeren, zoo dat 'er niet het minste teken van hair op overbleef, wilde niets anders zeggen, gelyk de zelve Piërius (2) aentekent, dan dat men alles dat overtollig en onnut was, moest verwerpen.
(2) Hierogl. Lib. XXXII. cap. 45.

[E] Welke de Goddelyke hulp betekent: als breder zal gezegt worden in 't zinnebeelt der Hulpe.

[F] Volgens Curtius Lib. V. cap. 10. n. 13 *Lacrymas etiam pœnitentiæ indices profuderunt*, dat is, *ook hebben zy tranen, blyken van berouw, gestort.*

De Hydra, een veelhoofdigh [G] ondier, 't geen ze onder haere voeten heeft, geeft te kennen, dat men de zonde moet verwinnen, en onder den voet treden; 't welk echter niet dan met zwaeren arbeit en moeilyke worstelingen toegaet: want de zonde went hier alle haere magt aen, om den bekeerden het vorderen op den wegh der zaligheit te beletten; 't geen dan mede door de Hydra, die zich zoo wreet aenstelt, niet onaerdigh wort uitgebeelt. Voorts kan men haer, terwyl ze dit gedrogt met de voeten treet, aldus doen spreeken:

Divitiæ Attalicæ jaceant, aurumque, comæque
  Et levis hæc tantum fascia membra tegat
Et modo jam menti sedeat sententia nostræ,
  Quæ vela exornat pectoris alba mei.
Hydra sed hæc pedibus jaceat supposita, diris
  Ne illius pereant pectora nostra dolis.
Cuncta tenenda modo sunt hæc de sede suprema.
  Luminibus pateant lumina clara meis.

Dat is:

Wech, kost'le kleed'ren, wech; wech gout, wech schoone haeren:
  Dees dunne sluier slechts bedekke myne leên.
De spreuk die op den doek te lezen staet, bewaere
  Myn ziel in zich geprent, en hoope op Godt alleen.
Dees booze Hydra zy door mynen voet vertreden,
  Opdat zyn snoode list myn ziele niet en deer'!
Dit alles daele op my uit d' hoogte naer beneden:
  Uw helder licht bestrael my steets, ô Hemelheer!

[G] Namentlyk sommige schryven dit *Watergedrocht* (want de naem *hydra* komt van een Grieksch woort dat *water* betekent: gelyk het ook door de Poëten verdicht wort in 't meir Lerna in Peloponesus zig te hebben onthouden, en van Herkules gedoot te zyn) negen koppen toe, of ook wel acht; andere vyftig, de meeste, hondert: gelyk Nikolaus Heinsius aentekent over 't negende boek der Herscheppingen van Ovidius vers 71. De verschillendheit is hier in, gelyk in alle andere fabelen, zeer groot. Piërius (1) neemt die getallen enkelyk op voor *veele*: omdat de Poëten gewoon zyn een zeker getal te stellen voor een onzeker, en *negen*, *vyftig* enz. voor *veele* te zeggen. Pauzanias (2) oordeelt, dat de Hydra niet meer dan een hooft gehad heeft, maer dat Pizander in plaets van een 'er veele heeft aen gegeven, opdat het ondier deste vreeslyker mocht schynen, en hy zyne gedichten daer door des te beter opsieren. Jonston egter maekt gewagh van eene zevenhoofdige hydra, die te Venetie zoude zyn bewaert geweest, zynde eene rariteit van eene ongelooflyke waerdy. Ook spreekt hy 'er van een, die in den jaere 1530 uit Turkyen te Venetie zoude zyn overgebracht, en aen den Koning van Vrankryk vereert. Op hoe een aerdige wyze vorder deze Hydra zinnebeeldisch kan genomen worden voor de zonde, ja ook voor de Helsche slang den Duivel zelf, zie by den braven Piërius Valerianus Hierogl. Lib. XVI. cap. 38.

(1) Hierogl. Lib. XVI. c. 36.
(2) Lib. II. cap. 37.

BELEDIGING.

DAer zyn ter werelt geene dingen die in zich zelve onderling meer verſchillen, dan deugden en ondeugden. Zoo even beſchouden wy het overſchoone beelt der bekeering: nu verſchynt ons, ter oorzaeke van het groot onderſcheit der zaeken, eene lelyke Vrou; die de belediging verbeelt. Zy heeft een roeſtverwigh kleet aen, dat overal met tongen en meſſen bezet is. Met beide handen houdt ze een roer gereet, alsof ze ſchieten wilde. By haer ziet men twee honden een ſtekelzwyn bevechten; op het welke zy hunne bekken aen 't bloeden byten.

De belediging is eene ondaet die met voorweten en opzet geſchiet, tot nadeel van den perſoon, die de ſchade lyt, zegt Ariſtoteles (1): of ze is eene verongelyking, waer door iemant een ander ongedwongen en uit eige beweginge beſchadigt tegens recht en reden.

(1) Ethic. Lib. V.

Men geeft haer eene afzichtige [A] gedaente, dewyl niets in lelykheit by haer kan worden vergeleken.

De roeſtkleur [B] van het gewaet, ziet op des beſchadigers boos en ſchendigh voornemen, dat den roeſt niet qualyk gelykt, door welken alle dingen die 'er by komen, of van aengedaen zyn, beſchadigt of verteert worden.

Door de tongen en meſſen [C], boven vertoont, moet men verſtaen, dat de belediging niet alleen met woorden, maer ook met daden beſchadigt: *Want* [D] *alles wat tegens recht en reden gaet, is onrecht en belediging, het zy die*

[A] Zie de beeltenis der *Schilderkunſt* aenmerk. B. en C.

[B] Zie de *Achterklap* bladz. 26 aenm. F.

[C] Zie wederom de *Achterklap* aenm. D. en K.

[D] Deze bepaeling is genomen uit Ulpianus, wiens woorden zyn: *Injuria ex eo dicta eſt, quod non jure fiat. Omne enim quod non jure fit*, injuria fieri dicitur. Digeſt. Lib. XLVII. Ti. 1. Lib. I. en, *Injuriam autem fieri, Labeo ait, aut re, aut verbis* &c.

die in woorden, of in werken besta. Diogenes gelykt de tongen ook zelfs by messen, 't geen uit de woorden blykt die hy eenen jongen snapper toeduwde: *Schaemt gy u niet*, zeide de filozoof, *dat gy uit eene yvoore* [E] *schede een looden mes trekt?* David zegt ergens (1): *Hunne tong is een scherp* [F] *zwaert.* (1) Ps. 57. vs. 5.

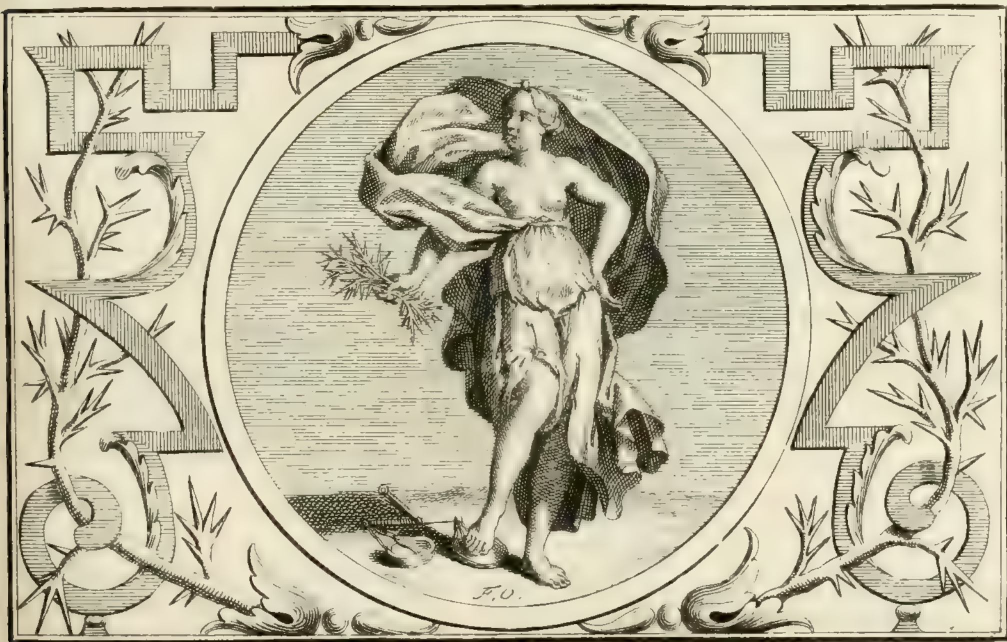
Zy houdt een roer vaerdigh, op iemant loerende, om hem leet toe te brengen. Versta hierdoor, dat ze met voordacht, en niet by geval, quaet doet; want de wil komt met haere booze daden ten vollen overeen. Dit aengaende zeit Augustinus [G]: *Men moet zoo zeer niet aenmerken wat een doet, maer uit welk een gemoet en wil zyn bedryf voortkomt.*

De aenval der honden op het yzerverken, dat hun bebloede muilen maekt, geeft te kennen, hoe de terging des beledigers de gramschap des lyders somtyts tot tegenweer en wraek opwekt, en daerdoor worden niet zelden, die geduurigh quetsen willen, zelf gequetst.

[E] Namentlyk die jongeling was schoon, doch zyn gesnap onbetaemlyk. Versta dan door het looden mes zynen ydelen praet, die van geen klem ter werelt was; en door de yvoore scheede het schoone lichaem van dezen jongeling. De zaek vint men verhaelt by Diogenes Laërtius Lib. VI. vers 65.

[F] Zoo ook Ps. 64. vers 4. *Die hunne tong scherpen als een zwaert, een bitter woort aenleggen als hunne pyl.* En Jesus Sirach Ecclef. 28. vers 19. *De slagh des geessels maekt striemen, maer de slagh der tonge vermorsselt het gebeente.*

[G] In Epist. Joannis Hom. 7. *Non est considerandum, quid homo faciat, sed quo animo & voluntate faciat.*

BELEDIGING, (VERONGELYKING.)

EEne jonge Meit, die 'er gansch niet fraei uitziet. Voor eerst (om een nette beschryving van haer te geven) heeft ze een vreeslyk wangelaet, en daerin een paer lonkers als helsche koolen. Ten tweede steekt ze een tong uit haer' mont, daer niet weinigh quyl en zever rontom aen zit, en al vry wat naer een adderstong zweemt. Voorts is ze in 't root gekleet, hebbende een bos doornen in haere hant, en onder haere voeten eene weegschael.

Aristoteles [A] zeit, dat het de jongelingschap eigen is, wegens den overvloet des bloets en natuurlyke hitte driftigh [B], stout en vermetel te zyn in het beledigen van anderen; en omdat ze de hoogheit [C] bemint, wil ze altyt haeren haen koning zien, het ga ook hoe het magh of kan; om deze reden dan, is deze beeltenis zulk een jong mooi meisje.

Door het lelyk gelaet en de vierige oogen wort te kennen gegeven, dat de verongelyking waermede men iemant beledigt, uit de ontsteltenis des gemoets voortkomt, die zich meest in 't gezicht [D] laet merken.

De tong, als van eene slang [E], beduit de vinnige scherpheit der laster- en smaetwoorden, met welke de verongelyking gewoon is anderen te steeken, waerop ook de verbeelde dorens zien.

Dat ze eene weegschael met voeten treet, beduit de ongerechtigheit [F], met welke zy onschuldige luiden schelt en lastert. Maer laet ons deze lelyke langtong verlaten, en onze oogen eens gaen verklaren in het beschouwen van 't lieflyk wezen der

[A] Rhetor. Lib. II. Zie ook Plutarchus, *de Virtute Morum.*

[B] Daer in tegendeel bedaegde mannen doorgaens bedaerder zyn. Horatius bekent die zwakheit van zyne jeugt zelfs, als hy zegt (1):

(1) Lib. III Od. 14. ult.

Lenit albescens animos capillus
Litium & rixæ cupidos protervæ.
Non ego hoc ferrem calidus juventa
Consule Planco.

Dat is:

De gryze hairen doen de zinnen,
Geneigt tot twist en boos gekyf,
Bedaeren en hun drift verwinnen.
Ik had dat nimmer, toen 'k haest vyf
En twintig jaeren stont te worden,
En heete jeugt en driftig bloet
My lichtelyk tot gramschap porden,
Geleden met zoo koel een' moet.

[C] Ambros. in Psalm. 118. *Rara sane juvenibus est humilitas, ideoque miranda, dum ætas viget, dum vires solidæ, dum sanguis æstuat.* dat is: *de nedrigheit is voorwaer wat zeldzaems in jongelingen; terwyl hunne jaeren fris en gezont, hunne krachten volkomen, en hun bloet heet is.*

[D] Zie onze Aenmerking D. over 't Beelt des *Arbeits* bladz. 73.

[E] Zie de *Achterklap*, bladz. 22. en bladz. 24. Aenm. C.

[F] Want de weegschael is een zinnebeelt van Rechtvaerdigheit: gelyk in 't Beelt der *Gerechtigheit* breder zal worden aengetoont. Dat ze voorts in 't *Root* gekleet is, beduit haere bloetdorstigheit, alzoo de kleur des bloets root is.

BELEEFT-

BELEEFTHEIT.

ZY zit als eene Joffer, die, gelyk een nimf gekleet, met eene lachende bevalligheit een hontje in haeren arm houdt, het welk onder het vriendelyk quispelftaerten haer aengezicht likt. Ter zyde ziet men eenen olifant.

De beleeftheit beftaet in het verbergen onzer grootheit en hoogheit, en vervolgens in zich nedrigh te kunnen aenftellen, tot welbehagen en genoegen van andere luiden, al zyn ze laeger in rang dan wy.

Zy pronkt in een nimfegewaet om de vrolyke [A] aengenaemheit haerer bejegeningen te verbeelden.

Het hontje't geen zy draegt en liefkooft, geeft ook te kennen dat zy al haer doen behaeglyk wil maken.

De olifant vergeet zyne grootheit, om de menfchen dienft te doen, van welke hy zoekt in eer en achting gehouden te worden; en derhalve was hy by de ouden een zinnebeelt der beleeftheit [B].

[A] Omdat de Nimfjes door de Poëten overal als zoete, mooije, bevallige, hupfche, en galante diertjes worden afgemaelt.

[B] De beleeftheit van den Olifant is zoo groot, volgens 't fchryven van Plinius (1), dat hy een menfch in de wilderniffen vindende, die daer eenvoudiglyk gaet dwaelen, den zelven niet alleen geen quaet doet, maer in tegendeel vriendelyk den wegh wyft. (1) Hift. Nat. lib VIII. c. 4.

BELEEFTHEIT.

EEne Hofjoffer in gulden gewaet. Zy is gekroont als eene koningin, en ftroit halsketens, gelt [A] en edel gefteente.

 Door

[A] Deze rykdommen wort dit beelt hier gezegt te ftrooien omdat de waere beleeftheit beftaet niet enkel in gedienftige gebaerden en vriendelyke woorden, maer ook in het befteden van weldaden: waerom ze in 't volgende beelt niet alleen haeren fchoot vol bloemen

Door de hoflyke beleeftheit verſtaet men eene aerdige wetenſchap, die dikwyls voor de gebreken van anderen de oogen ſluit, omdat zy den wegh der goetwilligheit t' haerwaert niet zouden opdelven.

bloemen heeft, maer ook een goude keten, om de gemoederen daermede aen haer te verbinden. Want niets vermagh 'er meer dan geſchenken, *die*, volgens 't zeggen van een zeker dichter by Plato, (1) *zelfs de Goden en ontzaghelyke Koningen bewegen.*

(1) De Rep. Lib. III.

Δῶρα Θεὺς πείθει καὶ αἰδοίυς βασιλῆας.

(2) Art. Am. Lib. III. v. 653.

Het zelve getuigt ook Ovidius met deze verzen (2):

Munera (crede mihi) placant homineſque Deoſque,
Placatur donis Jupiter ipſe datis.

Dat is:

Geſchenken winnen 't hart van menſchen en van Goden.
Jupyn (geloof my) zelf, laet al zyn gramſchap dooden
Door milde gaven.

Voorts omdat 'er niets zoo koningklyk en heerlyk is dan veele menſchen door weldaden te verplichten, gelyk Cicero (3) zegt, is de Beleeftheit hier verſiert met een goude kroon, gelyk een Koningin.

(3) Lib. I. de Orat.

BELEEFTHEIT.

GEvoeglyk geeft men dit zinnebeelt de gedaente eener ſchoone Vrou, die in haeren ſchoot verſcheide bloemen, en in de ſlinke hant eene goude keten heeft.

Verſta door de beleeftheit een zekere gemoetsneiging, waermede men anderen zoekt te behagen. Om die reden wort ze met bloemen vertoont, dewyl die altyt aengenaem zyn en 't gezicht ſtrelen [A]; en met de goude keten bint ze op een geeſtige manier ieders gemoet aen haer, en doet elk vriendelyk en minzaem van haer gevoelen.

[A] Gelyk de beleeftheit het gemoet.

BELOFTE

BELOFTE.

EEne Vrou, die de rechte hant en arm rechtuit houdt, en de flinke voor de borft.

Het uitftrekken der rechte hant [A] betekent, dat 'er iet belooft wort; gelyk de flinke, aldus op de borft gehouden, een merk is van verzekering op trou en eedt, want de belofte moet voornaemlyk uit hart en gemoet, daer wy de borft voor nemen, voortkomen.

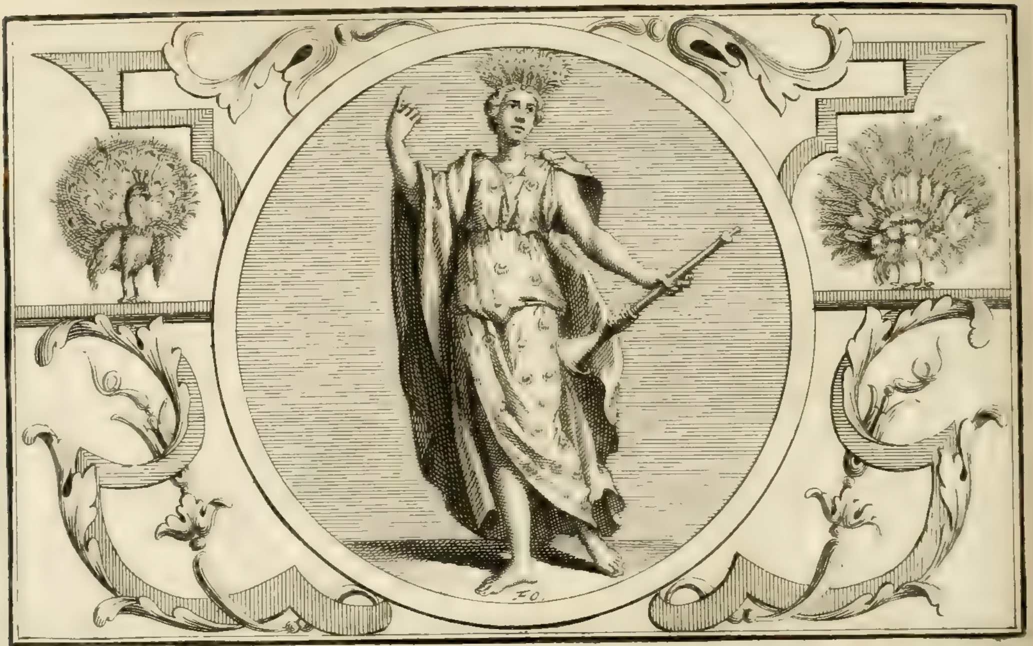
[A] Tot een teken van trouw, die 'er in de belofte vereifcht wort. De ouden eigenden de bezondere leden des lichaems toe aen verfcheide gemoetsgefteltenifsen als by voorbeelt, de knyen aen de barmhartigheit; den neus aen de befpottinge; en gelyk hier, de rechte hant aen den belofte en trouw: die men noch hedendaegs tot een pant van trouwe gewoon is toe te reiken aen die men de belofte doet. Zoo klaegt Dido by Virgilius over 't verbreken van de belofte, haer op die wyze door Eneas gedaen, met deze woorden (1): (1) Æn. Lib. IV. v. 598.

En dextra fidesque
Quem fecum patrios ajunt portare penates,
Quem fubiifse humeris confectum ætate parentem.

Dat is:

Zie daer de trouw en rechterhant
Van hem, die zoo men zegt de goden van zyn lant
Voert met zich, en zyn oude en afgeleefden Vader
Op zyne fchouders droeg uit Trojes vier.

BEROEMING.

AL weder eene Vrou, maer hovaerdigh van wezen. Zy pronkt met een gewaet van paeuwevederen, en heeft in de ſlinke hant een bazuin: de rechte heft ze hoog op.

De pochery is eene belachlyke ondeugt in zulken, die zich veel meer laten dunken dan ze inderdaet zyn, of daer ze voor bekent ſtaen; ſtoffende op hunne bequaemheden met een winderigh gezwets of quakzalvers welſprekentheit. Hierom bekleden wy haer met paeuwepluimen; dewyl naer 't zeggen der godtgeleerden, deze ydele beroeming een dochter van de hovaerdy is, die door de paeu [A] verbeelt wort; want, gelyk deze vogel wegens de ſchoone mengelkleuren zyner vederen zich verhovaerdigt, en van waen als opzwelt; aldus koeſtert en bemint de zotte en opgeblaze eerzucht zich zelve, trachtende geduurigh naer roem en glori, die ze geheel onwaerdigh is. De paeu wyders wort gezeit haere hovaerdy te toonen als ze zich van anderen [B] hoort pryzen; maer de pochery wil zich verheffen door

(1) Lib. I. Fab. 4. [A] Daerom laet Fedrus zyne hovaerdige kaeu (1) zich opſchikken met paeuwevederen.

(2) Met. Lib. XIII. v. 802. [B] Hier van daen noemt Poliſemus by Ovidius de zeenimf Galatea, die, hoe meer hy ze prees en vleide, hoe ze trotſer tegen hem wiert (2)

Veel taeijer dan een tak geſiert met wilgeblaeren
En witte wynrank, min beweegbaer dan een rots,
Veel ſterker dan de ſtroom, en ruim zoo fier en trots
Als een gepreze paeu.

(3) Hiſt. Nat. Lib. X. c. 20. *Laudato pavone ſuperbior.* Plinius (3) beveſtigt het zelve, zeggende: *Omneſque reliquas in his pavonum genus, cum forma, tum intellectu ejus & gloria praecedunt. Gemmantes laudatus expandit colores, adverſo maxime ſole, quia ſic fulgentius radiant*: dat is, *En alle de overige onder deze overtreffen het geſlacht der paeuwen; zoo in ſchoonheit, als daer in, dat ze dezelve begrypen, en 'er hovaerdig op zyn. Als zy geprezen wort, ſpreit zy haere kleuren, die als edele geſteenten blinken, uit, en wel allermeeſt recht tegen over de*

zon.

door het breet uitmeten van eigen lof, 't geen wy door de [C] bazuin aenduiden, die haer geluit, als 't waere, met eigen monde uitblaeſt. Ten leſten wort de dwaeze beroeming door de opgeheve [D] hant niet duiſter te kennen gegeven. Nu vertoont zich, doch in eene geheel andere gedaente, het

zon, opdat zy des te luiſterryker mogen ſchitteren. Zoo men ze in tegendeel niet pryſt, zegt Ovidius, laet ze haeren ſtaert hangen (1). (1) Art. Am. Lib. I. v. 629.

Laudatas oſtentat avis Junonia pennas:
Si tacitus ſpectes, illa recondit opes.

Dat is:

De Paeuw, zoo gy haer pryſt, zal haere ſchoone veeren
Uitſpreiden, en 'er trots mee voor uw oog braveeren:
Maer zoo gy ſtille ſwygt, en haer alleen beziet,
Verbergt zy al haer' glans, en toont haer' rykdom niet.

Noch verhaelt de voornoemde Plinius, (2) dat de Paeuw, wanneer zy jaerlyks ruit en haeren ſtaert verloren heeft, zich in ſchuilhoeken zoekt te verbergen uit ſchaemte en droefheit, als nu niets hebbende, daer zy trots op kan zyn. Eer wy hier afſcheiden, moeten wy 'er noch een woortje bydoen voor de vrouwtjes: want waerom zouden wy haer onthouden, het gene haer Piërius (3) geeft? *Nademael het*, zegt hy, *de vrouwen eigen is, dat ze in allerlei zaken zoeken geprezen te worden en roemzuchtig zyn, zoo is 'er tuſſchen de vrouw en de Paeuw een wonderlyke overeenſtemming der natuere: zoo dat het geenſins te verwonderen is, dat 'er in Leukadia een meisje zoo zeer bemint is geweeſt van een Paeuw, die zy opgevoet hadde, dat ze, als 't meisje geſtorven was, ook met haer heeft willen ſterven.* (2) Lib. I. (3) Hierogl. Lib. XXIV. cap. 6.

[C] Dat deze een zinnebeelt van lof is en van wytberoemde vermaerheit, hebben wy boven aengetoont over 't zinnebeelt van de *Achterklap* bladz. 22. *Aenm.* C.

[D] Omdat zy zich in hunnen lof verwonderen en verheugen, waervan de opgeheve handen tekens zyn. Zoo komen ze voor by Horatius, van een roemzuchtigen ſprekende, Lib. II. Sat. 5. vers 96.

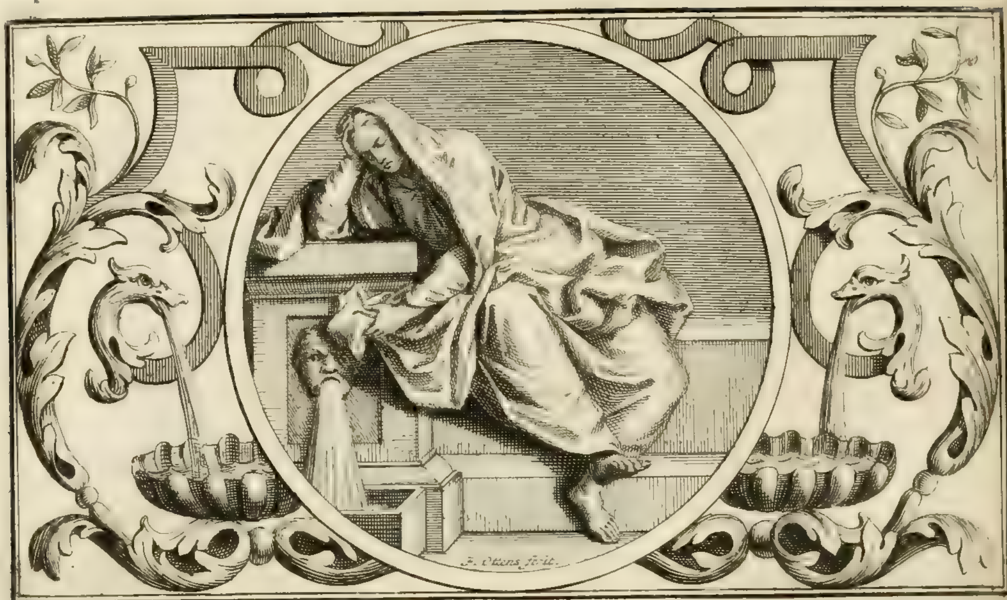
Importunus amat laudari? donec, ohe jam,
Ad cœlum manibus ſublatis, dixerit, urge, &
Creſcentem tumidis infla ſermonibus utrem.

Dat is:

Is hy te zeer op roem gezet en graeg geprezen,
Wel, prys hem: blaes dien zak, van ydlen wint gerezen,
Nog verder op, tot dat hy zelf uit enkle vreugt
Zyn handen opheff' naer den hemel, en verheugt
Nu zegg', hou op, hou op.

Men kan het ook afnemen uit de woorden van Cicero Tam. Lib. VII. Ep. 5. *Suſtulimus manus ego & Balbus; tanta fuit opportunitas; ut illud neſcio quid non fortuitum, ſed divinum videretur.* Dat is: *Ik en Balbus hieven onze handen op: zoo ter rechter tyt geſchiede dit, dat die zaek niet by geval, maer door goddelyke beſtiering ſcheen te geſchieden.*

BEROU.

OM dezen ſtaet des gemoets door de kunſt bloot te leggen, maelt men eene oude en gryze Vrou. Men geeft ze een wit kleet aen, dat echter zeer bevlekt is. Zy zit in eenzaemheit op eene ſteenrots, uit welke eene bron zuivere waterſtralen doet ſpringen. Met gebogen halze ziet zy deze bron aen, en wort zelve een bron van tranen. Voorts ſchynt ze haere kleders te willen uittrekken.

Het berou dat wy hier vertoonen is eigentlyk een ſmartent nawee der zonde, voortkomende meer uit liefde tot Godt dan uit vrees voor ſtraf: of laet my zeggen dat het berou in ons geboren wort uit de beſchouwing van de lelykheit onzer misdaden. Hierom beſpiegelt deze beeltenis in eene bron haer wezen, dat zy alrede veroudert ziet, en ſchynt daerom droevigh te klagen over het jammerlyk [A] verlies van den koſtelyken tyt, die zoo qualyk beſteet is.

Het

[A] Heel anders dan Milo en Heleen by Nazo (1), die in beek of ſpiegel hun wezen vervallen ziende, weenen; de eerſte over 't verlies van zyne krachten, de laatſte over dat van hare ſchoonheit. De plaets is naer Vondels vertaling:

(1) Met. Lib. XV. v. 229.

Stokoude Milo zag zyn ſterke ſpieren vaſt,
Eerſt Herkules gelyk, bezwyken voor den laſt,
En d' armen heel verſlapt by 't lighaem nederhangen.
Hy ſchreide: en ook Heleen, nu dor en ſchor van wangen
Moeſt weenen, toen ze zwak in haren ouden dag,
De rimpels op de kaek in beek en ſpiegel zag.
Zy mompelde: waerom liet ik my tweewerf ſchaken?

Veel beter oorzaek van klachte vat hier uit haer veroudert wezen ons tegenwoordig Beelt, wetende dat de ſchade des tyts onherſtelbaer is, en dat ze verzuimt heeft te doen het geen ons Paulus vermaent *Eph. 5. v. 15. Ziet dan, hoe gy voorzichtiglyk wandelt; niet als onwyze, maer als wyze: den tyt uitkopende, dewyl de dagen boos zyn.* De beſchryving verder van 't *Berou* uit Auzonius zie beneden in 't zinnebeelt der *Gelegentheit.*

Het witte gewaet betekent de uitwerking van de afwassching der zonden door den H. Doop [B]; en de vlekken in het zelve, de vuilheit der zonden, waer mede wy ons dagelyx besmetten.

De steenrots daer zy op zit, en uit welke het water voortkomt, beduit Kristus [C], die de rust [D] des boetvaerdigen zondaers, de grontvest [E] der zaligheit en de eeuwig vloeiende bron [F] der genade is, in welke zy haere kleders, die ze zoekt uit te trekken, van smetten en vlekken (versta schulden en ondaden) wenscht te zien wasschen, en haere ziel rein en wit maken, volgens de woorden die David Gode biddender wyze toezingt: *Wasch my*, o Heer, *en ik zal witter zyn dan sneeu*, Ps. LI. v. 9.

De eenzaeme plaets beduit het geheim van 't harte, het welk als wy ter deeg doorzoeken, en van alle ydelheden en onreinheit zuiveren, zoo verkrygt men op nieu vrede met Godt, en wisselt de benaeutheit wegens de zonde, met de eeuwige blyschap der vergiffenis.

[B] En door 't bloet van Kristus. Openb. 7. v. 14. *Deeze zyn 't, die uit de groote verdrukkinge komen: en zy hebben hunne lange klederen gewasschen, en hebben hunne lange klederen wit gemaekt in 't bloet des Lams.* Dat de *witte* verf enkelyk de zuiverheit des gemoets betekent, zal gezegt worden over 't eerste zinnebeelt der *Gerechtigheit*; andersins zoude 't een strydigheit wezen, zyne klederen *wit* te willen doen wasschen in bloet; het welk *root* is.

[C] Volgens de woorden van Paulus 1. Kor. 10. v. 4. *Want zy* (onze vaders) *dronken uit de geestelyke steenrotse, die volgde: en de steenrots was Kristus.*

[D] Math. 11. v. 28. en 29.

[E] Zie 1. Pet. 2. v. 4, 5, 6 en 7. Ephes. 2. v. 20, 21 en 22. en Matth. 21. v. 42, 43 en 44.

[F] Jezus zelve zegt van zich tot de Samaritaensche Vrouw, Joh. 4. v. 14. *Zoo wie gedronken zal hebben van het water dat ik hem geven zal, dien zal in eeuwigheit niet dorsten; maer het water dat ik hem zal geven, zal in hem worden een fontein van water, springende tot in het eeuwige leven.*

B E R O U.

EEne Vrou in aschgraeu gewaet [A] dat zeer gescheurt is. Zy staet treurigh en klaegt jammerlyk. In d'eene hant heeft ze een' dorentak en in d'andere eenen visch. Dit wil zeggen, dat de boetvaerdigheit langs den wegh van zuchten [B] en vasten genade zoekt.

[A] Waerom het *berou* hier een *aschgraeu* kleet wort gegeven, weet ik niet; ten zy het misschien daerop mogt zien, dat de Joden zich ten tyde van droefheit met stof en *asch* bestrooiden: (Zie Jon. 3. v. 6. en Ps. 102. v. 10.) gelyk ze ook hunne klederen *scheurden:* (Zie Gen. 37. v. 29. en 34. En 2. Sam. 13. v. 19.) hoedanig het gewaet van 't *berou* hier ook wort beschreven. Waerachtig berou nu kan niet zyn zonder droefheit, gelyk in 't vorig beelt gezegt is. Hiervandaen de spreekwyze van *zich in zak en assche bekeeren*, Math. 11. v. 21. Misschien gaven zy door dit strooien van assche op hunne hoofden te kennen hunne nedrigheit en geringheit, erkennende met Vader Abraham, *Gen.* 18. *v.* 27. dat *zy maer stof en assche waren.* En in dien zin zegt ook Job cap. 30. v. 19. *Hy heeft my in 't slyk geworpen, en ik ben gelyk geworden als stof en assche.* Maer zoo de Schryver het voornoemde gewilt had, was het dan niet beter geweest het beelt een kleet, *met asch bestrooit*, te geven?

[B] Het zuchten dan wort afgebeelt door den dorentak, die met zyne scherpte pyn en zuchten verwekt, gelyk het berou. Of zal men door den dorentak verstaen de bedrevene zonden, welkers beschouwing de conscientie steekt en prikkelt? Altoos dat 'er in de H. Schrift door dorens op eene beeltspraekige wyze somtyts zonden zouden worden verstaen, trachten uidas (1) en Piërius (2) aen te wyzen, doch

(1) In Ἀχιλ. Ἐθα. (2) Hier. Lib. LV. c. 3. & 7.

doch uit zodanige plaetsen, waeruit zulks niet klaer kan beweezen worden: zynde het evenwel zeker, dat by de kerkelyke Schryvers de zonden dikwyls by doornen worden vergeleken (1). Op de eigenste wyze merkt Pierius aan (2), dat ook *pylen* in de H. Schrift veeltyts gestelt worden voor de smerten, die uit een bewustheit van begane zonden 't hart prikkelen en steeken. En tot bewys van zyn zeggen brengt hy by de woorden van Ps. 38. v. 3. *Uwe pylen zyn in my gedaelt, en uwe hant is op my nedergedaelt.* Maer waer vint men in ons beelt het *vasten*? Daer ben ik wederom mede verlegen. Immers ik vreeze, dat het den verstandigen lezer niet voldoen zal, indien ik zegge, dat zulks na den trant der Roomschgezinden, hoedanig een man Ripa geweest is, door den visch verstaen wordt. Maer wat doet evenwel de *visch* hier anders? Derhalven zal de *visch* misschien inderdaet hier een zinnebeelt van vasten zyn, dewyl de Roomschgezinden, wanneer ze op hunne manier vasten, zich van vleesch onthouden en met soberen visch behelpen. Ik geloof evenwel, dat David anders vaste, toen hy zeide (3): *Als zy krank waeren, was een zak myn kleet; ik kwelde myne ziel met vasten, en myn gebet keerde weder in mynen boezem.* Nadat ik dit geschreven hadde, schiet my te binnen, dat de visch *Cephalus* (het is een visch met een groot hooft, en zeer snel, zynde een soort van *mugiles* of Herders: zie hem breeder beschreven by Jonston in zyne Beschryving der Visschen in 't 4. hooftstuk) in de beeldenspraek by sommige, volgens de aentekening van Pierius (4), genomen wort voor een mensch die vast: omdat deze visch niet anders eet dan zyn eigen slym, en zoo doende eeniger mate kan gezegt worden altyt te vasten. En daervan was het gemeen spreekwoort onder de Grieken κεστρέως βίον τρίβειν, *Een mugils of herders leven leiden*, in plaets van niets hebben om te eeten, maer honger en gebrek lyden: gelyk Junius met verscheidene voorbeelden uit Griekfche Schryvers bewyst *Cent.* 4. *Adag.* 69. *Mugilis vitam degere.* Maer zoo dit de mening van onzen Schryver waere geweest, hadde hy den naem van den visch, dien hy zyn beelt in de hant geeft, wel mogen uitdrucken, en de natuur daervan met een woortje aenraeken: gelyk hy zulks naderhandt doet in 't beelt *Vasten.* Zie ook 't geen wy aengetekent hebben over 't beelt *Soberheit.*

(1) Vid. Suicer. in Thes. Eccles. in Ἄκανθα.
(2) Hierogl. Lib. XLII. c. 11.
(3) Ps. 35. v. 13.
(4) Hierogl. Lib. XXX. cap. 10.

B E R O U.

IN eene magere, ja geheel uitgeteerde gedaente laet zich het Vrouwebeelt des berouws hier beschouwen, omhangen met droeve en armelyke klederen. Het gezicht slaet ze met een zonderlinge aendachtigheit ten hemel; terwyl ze met beide haere handen eenen rooster houdt.

Het oprecht berou heeft drie voornaeme deelen, bestaende in verslagenheit des gemoets, bekentenis van schult, en boete. Het eerste wort uitgebeelt door het mager en deerlyk wezen [A] der beeltenis; het tweede door het ernstigh opzien [B] ten hemel, alsof ze Godt om vergiffenis smeekte; het derde, door het ten toon houden des roosters [C], strekkende die, by de godtgeleerden, een teken van waere boete. Want gelyk de rooster het midden is tusschen het vier en 't geene op hem gebraden wort, zoo is ook het boetvaerdigh berou een zeker midden tusschen des zondaers droefheit en Godts liefde, door wien trouwens ook de boetvaerdigheit in ons wort opgewekt.

[A] Als mede door de armelyke en droeve klederen: alzoo men al van outs af gewoon is geweest in tyden van droefheit slechte klederen en rouwgewaet aen te trekken, en zo wierdt ook het beelt des Berouws eertyts opgeschikt door dien vermaerden Schilder Apelles: gelyk te zien is in onze Aenm. A. over 't I. beelt der Lastering.

[B] Zie 't beelt der Bekeeringe.

[C] Zie Pierius Valerianus *Hierogl. Lib. XXXIV. cap.* 14.

B E R O U.

NOgh eens eene Vrou die mager, maer hier met een hairen gewaet bekleet is. In haere rechte hant ziet gy een' geessel, en in de slinke een kruis, dat ze yverigh beschouwt.

Het hairen kleet [A] wil zeggen, dat een boetvaerdige alle zondige wellusten verlaten, en het vleesch niet lief koozen moet.

De geessel beduit tucht [B] en verbetering des levens; het kruis lydzaemheit en gedult. Aldus moet een boetvaerdige de werelt verachten en 't lyden getroost zyn; want Kristus zeit zelf (1): *Die zyn kruis niet draegt en my navolgt, kan myn discipel niet zyn.* (1) Luc. 14 v. 27. verg. Matth. 10. v. 38.

[A] Tot een teken van een streng leven, dat wel voegt by 't berou: en zulks in navolginge van den Profeet Elias, die 2 *Kon.* 1. *v.* 8. beschreven wort als *een man met een hairig kleet en met eenen lederen gordel gegordt om zyne lendenen:* en van den tweeden Elias, Johannes den Dooper, den Prediker van berou en bekeeringe; van wien wort gezegt, *Matth.* 3. *v.* 4. *Johannes hadde zyne kleding van kemelshair en eenen lederen gordel om zyne lendenen, en zyn voedzel was sprinkhanen en wilde honig.* Zie ook Mark. 1. v. 4. en 6. *In zulk eenen levensstyl,* zegt de Heer van Til over deze woorden van Matheus, *betoonde Johannes, dat hy niet den wellust, maer de eere Gods; niet het aerdsche, maer het koningkryke der hemelen; niet de goederen van de werelt, maer alleen het behout van de dierbaere zielen der menschen zogt: al zyn toestel was gericht naer een boetprediker, die zelve betreurde den vervallen staet van de dochter Sions.* Ook staet aen te merken, uit Piërius (2) dat 'er geen geleerden ontbreken, die door den zak (Gen. 37. v. 34. *Toen scheurde Jacob zyne klederen, en leide eenen zak om zyne lendenen; en hy bedreef rouwe over zynen zone veele dagen*) verstaen een *hairen kleet.* Het welk indien wel gevat is, zoo komt het hairen kleet hier nog des te beter te pas. Zie het zoo even aengetekende over het tweede beelt hier voor, op de letters A en B. (2) Hierogl. L. XL. cap. 31.

[B] Zie Piërius Valerianus Hierogl. Lib. LV. cap. 19.

B E R O U.

EEn Man in een zwart gewaet dat met donkertaenverwigh of bruingeel gevoedert is. Hy legt geknielt, en klopt

met de rechte hant op zyne borst. 't Hooft houdt hy een weinigh over de eene zyde, en ziet hemelwaert. Hy schynt bitterlyk te klagen, en heeft een pellikaen by hem.

Door het berou (zie de verklaring van het eerste beelt dezer deugt) versta ik die droefheit en smart, van welke de mensch aengedaen en overvallen wort, als hy de afschuwlykheit, schandelykheit en schade zyner bedreve misdaden beschout, en in zyn geweten zelf veroordeelt. Hierom zegt David (1): *Daer is geen vrede in myne beenderen, van wegen myne zonde.*

(1) Ps. 38. v. 4.

De verf van 't kleet [A] en het slaen op de borst [B] zyn beduitsels van droefheit en overtuiging van schulden, gelyk gezeit is.

Hy knielt en ziet ten hemel, om Gode de vergeving zyner zonden af te bidden.

Belangende den pellikaen, Hieronimus zeit, dat deze vogel, wanneer hy zyne jongen gedoot heeft, drie dagen lang in zyn nest blyft klagen, het geen, naer Ruscellus tael, een blykbaer teken van berou is. Ovidius laet in zyne Herscheppingen, Biblis in eene bron [C] veranderen, om te toonen dat het berou over de zonden, ons als in tranen moet doen smelten.

[A] De zwarte verf is al van outs af, gelyk nog heden, een kleur geweest van rou en droefheit, als boven gezegt is. Zie Piërius Hierogl. Lib. XL. cap. 30 en 31. En Ovid. Met. Lib. VI. v. 568.

[B] Zoo komt Dido voor by Virgilius (2), wanneer ze Eneas zag wegvaren:

(2) Æneid. Lib. IV. v. 590.

Terque quaterque manu pectus percussa decorum,
Flaventesque abscissa comas.

Dat is by Vondel:

Toen sloeg ze driewerf en nog eenwerf met misbaer
Voor heure schoone borst, en trok het blonde haer,
De lokken uit haer hooft.

Doch niet alleen sloeg men in droefheit op de borst, maer ook op de armen: gelyk Biblis by Ovidius (3):

(3) Met. Lib. IX. v. 635.

Tum vero a pectore vestem
Deripuit, planxitque suos furibunda lacertos.

Dat is:

Toen ruktze haer boezem bloot,
En slaet uitzinnig, en mistroostig op haer armen.

[C] Metam. Lib. IX. vers 662. naer de vertaeling van Vondel.

Zoo smolt ook Biblis, die geen min verduuren kon,
Aen eenen koelen dau van traenen tot een bron,
Die heden in dit dal den naem draegt van haer vrouwe
En springende aen een' eik noch tuigt van haren rouwe.

Lacrymæ pœnitentiæ indices, dat is, *traenen zyn de blyken van berou*, gelyk wy boven aenhaelden uit Kurtius over 't beelt der *Bekeering*.

BEROU.

Eindelyk kan men het berou verbeelden door eenen Man die de handen aen een ploeg houdt, en eens terug ziet, maer in zulk eene gestalte, dat men zynen volkomen afkeer van die handelingen, waertoe hy zich te voren had begeven, klaerlyk merken kan: en dit is overeenkomstigh met de woorden van Kristus (1): *Niemant* [A] *die zyne hant aen den ploeg slaet, en ziet naer 't geene achter is, is bequaem tot het Koningkryk van Godt.*

(1) Luc. 9. vs. 62.

[A] Maer Kristus verbiet met deze woorden het *ommezien*: hoe haelt dan onze schryver uit dezelve dit zinnebeelt van 't berou? Wat ons belangt, wy vinden in Kristus woorden geen anderen zin, als onze geleerde kanttekenaers des Bybels, daer in gezien hebben; aenmerkende, dat hier is *Eene gelykenis genomen van een Akkerman, die ploegende altyt moet voorwaert zien, of hy kan geen rechte vooren maeken;* en voorts met deze plaets van Lucas vergelykende die van Paulus *Philip.* 3. *v.* 14. *Maer een ding doe ik, vergetende het geene dat achter is, en strekkende my tot het geene dat vooren is, jaege ik na het wit tot den prys der roepinge Gods*, enz.

BEROU.

De Godtloosheit, die noit naer boven ziet,
En hier zoo graeg een eeuwigh huis wou bouwen,
Bemoeit zich met den staet der ziele niet,
En acht het nut maer pynigend berouwen
Voor zotterny, en een te vroege hel.
Zy zou te nô haer' wellust laten steuren,
En weet niet, dat een zaligh zielgequel
Den sleutel draegt van Godts genadedeuren.
Haer dwaesheit ziet de dingen avrechts in;
Vooral die deugt en heil en hemel raken.
Hoe kan men oit met een' verdwaelden zin
De stille reê der zoete rust genaken!
O gy, die u met Godt verzoenen wilt
Of met den mensch, misschien door u beledigt,
Omhels 't berou: hier dient geen' tyt gespilt
Totdat gy u in 't einde voelt bevredigt.
De toornegloet die ons verteeren wou
Wort best gebluscht met tranen van berou.

H. K. POOT.

BESCHEIDENHEIT.

EEne Vrou die bedaegt is, en ftatigh van wezen. Zy draegt een gouden kleet onder eenen violetkleurden mantel. Haer hooft houdt ze zydelings over den flinken fchouder. Den arm der zelve zyde fteekt ze met de ope hant omhoog, alsof ze met iemant medelyden hadde. In de rechte hant heeft ze eene Lesbifche ry, en op haeren fchoot eenen kameel.

Wy ftellen ze in eenen middelmatigen ouderdom, omdat in dezen tyt des levens het oordeel, de reden en befcheidenheit heerlykft in ons te vinden zyn; welke laetfte hoedanigheit, door Bernardus, eene *moeder der deugden* genoemt wort.

Door het gulden kleet en den violetkleurden mantel moet men zich niet alleen de verftandigheit en deftigheit [A], maer ook de billykheit, waerheit

[A] Dat het gout en de violettekleur deftigheit betekenen is licht te begrypen, zynde beide een fieraet dat deftig is in 't aenzien. Maer hoe ze 't zy beide, 't zy een van beide, die andere dingen, die 'er hier van gezegt worden, kunnen uitbeelden, dunkt ons zoo klaer niet. Wat de *verftandigheit* aengaet, miffchien zou iemant denken, dat het gout een zinnebeelt van de verftandigheit kan zyn, omdat, gelyk het gout uitmunt onder de metalen, alzoo ook de verftandigheit uitmunt onder de andere zielshoedanigheden, als zynde *rerum bonarum ac malarum fcientia*, dat is: *eene kennis van goede en quade dingen*, naer de bepaeling van Cicero Retor. Lib. II. *die alle haere gedachten en werken fchikt naer het rigtfnoer der reden, en niets tegen de billikheit wil of doet*, gelyk 'er Makrobius van fpreekt, *in fomn. Scip. Lib. I. cap.* 8. Maer (om de waerheit te zeggen) deze verklaering voldoet my zelf niet, en fchynt my al te gedwongen. Pierius echter zegt (1) duidelyk, dat het gout in de fchrift dikwils wort geftelt voor de *uitvindingen van verftandige menfchen*: waerom Godt door den Profeet zoude zeggen, *Ik haete zyn gout en zilver.* Zoo zeggen ze (2) van de vier rivieren, daer Zoroafter zeide dat Gods Paradys mede befproeit wiert, en uit welke hy wilde, dat zyne leerlingen de wateren des levens zouden haelen, zynde deze rivieren de Ganges, Nilus, Tigris, Eufrates, dat door de zelve worden verftaen de vier deugden, in welke de wysheit wort verdeelt (3), namentlyk de verftandigheit of voorzigtigheit, de matig-

(1) Hierogl. Lib. XXI. cap. 13.
(2) Id. Lib. XXI. c. 12.
(3) Macrobius in fomn. Sc. Lib. I. c. 8

heit en rechtvaerdigheit, in een bescheiden man, verbeelden. Thomas voegt de bescheidenheit en wysheit byeen, en noemt de eerste eene voortteelster, bewaerster en bestierster der deugden [B].

Zy houdt haer hooft wat schuins naer de slinke zyde, en heft den slinken arm, met de hant open, om hoog, alsof ze mededogentheit aen iemant bewees: want Aristoteles zegt in zyn Zedekunst Lib. VI. dat een bescheiden mensch zich lichtlyk mewarigh en toegevend toont omtrent de doolingen van anderen; houdende, met oordeel, veele menschlyke onvolmaektheden in zynen naesten ten goede.

De vertoonde ry beduit, dat een bescheiden man de billykheit vlytigh oefent en onderhoudt; welk doen wy by het looden liniael vergelyken, dat de Lesbiers gebruikten om hunne gebouwen te meten; buigende het zelve, omdat het van loot was, gemakkelyk naer de hoogte en laegte [C], zonder dat het daerom van zyne rechtheit oit afweek. Op deze wys dan buigt de bescheidenheit zich ook naer de menschlyke onvolmaektheden. Hierin echter wykt zy niet van den wegh der gerechtigheit, dewyl haer doen op oordeel gegrontvest is, en verknocht blyft aen de billykheit, van welke zy naer heur vermogen, eene oprechte uitvoerster is.

matigheit, de dapperheit en de rechtvaerdigheit: en wel in 't byzonder door den Ganges de verstandigheit, om dat deze een *goutvoerende* rivier is. Maer ondertusschen zoo dit al zoo aengenomen kan worden, van waer haelen wy nog de *waerheit* en *gerechtigheit?* Zullen wy eenvoudig zeggen, dat het gout deze zinnebeelden kan maken om zyne zuiverheit, hoedanig de gerechtigheit en waerheit vooral moeten zyn? of zullen wy liever denken, dat het is, om de betrekking en verwantschap, die de Chimisten stellen tusschen 't gout en de zon, welke een recht beelt is van de waerheit en gerechtigheit? (*Zie Piërius Hier. Lib. XLIV. cap.* 4. *& Lib. XXXIII. cap.* 1. *& Salom. van Til Malach. Illustr. cap.* 4. *vers* 2. *§* 3. *pag.* 380 *& seqq.*) Want zy schryven alle de metalen aen de Planeten toe: als 't koper aen Venus, 't quikzilver aen Mercurius, het tin aen Jupiter, het loot aen Saturnus, het yzer aen Mars, het zilver aen de Maen, en 't gout aen de Zon. Ja de Filozofen noemen 't gout een zoon van de Zon, die het zelve door haere kracht en warmte wort gezegt te teelen in de ingewanden der aerde. Men zie de aentekeningen van een zeker geleert man over Horus Apollo *Lib.* I *Hierogl.* 1. en nog een ander geleerde van een onbekenden naem, doorgaens aen Piërius gehegt, *Hierogl. Lib.* 1. in *Mercurius.* Maer genoeg hier van. Wy willen den Lezer niet vergen, dat hy deze onze uitlegging voor goet aenneme. Wy hebben bygebracht, het geene wy konden: en bekennen voorts onze onkunde.

[B] *Discretio pertinet ad prudentiam, & est genitrix, custos, moderatrixque virtutum.* 3. *Sent. Dist.* 33. *q.* 1. *art.* 5.

[C] Namentlyk, men wil, dat de bouwstenen, die zy gebruikten, gansch oneffen waeren, zoo dat de eene steen veel verder uitstak dan de andere; en dat was de reden, waerom de ry dikwils moest gebogen worden. Maer hoe onze Schryver zeggen durft, dat de ry daerom niet afweek van haere rechtheit, begryp ik niet, daer dog Aristoteles in zyne Zedekunde (1), uit wien hy dit genomen heeft, duidelyk zegt, dat die ry in zoo een geval geen ry meer blyft. De voornoemde Filozoof spreekt daer van de wetten, welker gebrek hy bewyst dat men door de billykheit en bescheidenheit moet vervullen, richtende en buigende die, om zoo te zeggen, naer de zaken zelfs, en ze naer derzelver onderwerp verstaende, *gelyk*, zegt hy, *de loden ry van de Lesbische gebouwen: want die wort geboogen naer de gedaente van den steen, en blyft geen ry.* Daerom gebruikt men die spreekwyze ook van dingen die verkeerdelyk geschieden: als, wanneer men de reden dwingt naer een daet, en niet de daet schikt naer de reden. Men zie Erasmus *Chil.* 1. *Cent.* 5. *Adag.* 93. Voorts weet ik niet veel meer van deze Lesbische Rye te zeggen, als 't geen uit Aristoteles zoo even is bygebracht.

(1) Lib. V. cap. 10.

De kameel verbeelt bescheidenheit, omdat hy geenen zwaerder last [D] op hem wil geladen hebben dan hy dragen kan: en in naervolging van dit dier, moet een redelyk mensch altyt met bescheidenheit in zyn bedryf te werk gaen: want al wat met bescheidenheit gedaen wort is een deugt, maer alles dat met onbescheit uitgevoert wort moet men voor ondeugt achten. Ja door Izidorus [E] wort zelf eene onbescheide deugt voor ondeugt gerekent.

[D] Volgens Plinius *Hist. Nat. Lib. VIII. cap.* 18. *Nec ultra assuetum procedit spatium, nec plus instituto onere recipit* : dat is, *de kameel gaet niet verder dan de gewoone langte van zyn weg, noch neemt meer dan zynen gewoonen last op zich.* Die last is in't gemeen zeshondert ponden, of, zoo 't er op aenkomt, kan hy 'er duizent dragen. Maer gelyk de kameel zoo bescheiden is tegen zich zelfs, alzoo is hy ook tegen zynen meester, gaende voor den zelven, wanneer die hem tegen de knien slaet, op den gront leggen, opdat die hem zynen last met te minder moeite oplade. Zie verder Jonstons Beschryving der Viervoetige dieren, 2 B. 3 H. 1 L.

[E] De Synod. Lib. VI. *Quicquid boni cum discretione feceris virtus est, quicquid sine discretione gesseris, vitium est: virtus enim indiscreta pro vitio reputatur.*

BESCHERMING.

BEschou hier eenen Man, die in zynen arm een' ojevaer houdt, in wiens snebbe men eenen platanustak ziet.

De ojevaer staet in natuurlyke vyantschap met den nachtuil, want deze vogel legt den ojevaer lagen, wiens nest hy opzoekt, om op des zelven eiers te gaen zitten broeden, zynde eene zaek, welke voor die eiers ten uitersten schadelyk [A] is. Dit komt enkel voort uit eenen verborgen haet, die

[A] Omdat die eieren, door eene natuurlyke verborgenheit, zoo 'er een nachtuil op gaet zitten, stink worden. Of nu de platanustak den nachtuil van 't nest des ojevaers door zynen reuk verdryft, dat onze schryver hier stelt, dan of 'er die kracht in is, dat ze de eiers tegen die bevuiling bevryt, zulks laet Piërius daer, *Hierogl. Lib. XVII. cap.* 7. Doch op een andere plaets (1) tekent hy uit Elianus eerste boek der Dieren aen, dat de nachtuil het aenraken van de platanusbladeren niet kan verdragen, en daerdoor lam wort. Ook spreekt hy niet van een geheelen platanustak, maer enkel van een platanusblad: trouwens daer een blad goet is, zal een tak niet quaet zyn. De Platanus wort gemeenlyk vertaelt een *Ahornboom*, of *Plaenboom.* By nader gelegenheit zullen wy van dezen boom meer moeten zeggen.

(1) Hierogl. Lib. VIII. c. 11.

die deze vogels malkander toedragen. De ojevaer dan, om het onheil voor- te komen, ziet in zyn neſt eenen platanustak te krygen, wetende zeer wel dat de uil voor zulk een gewas grooten ſchrik heeft. Als dees dan het neſt nadert en dien tak ruikt, vliegt hy heene, en aldus blyft de ojevaer beſchermt tegens de verraderyen en liſtige lagen des nachtuils.

BESCHERMING.

EEne Vrou, wiens hooftſierſel van amianten, gagaeten, agaeten en diamanten ſamengeſtelt is. Om haeren hals draegt ze een ſnoer met koraelen, en in haere hant eenen zeeajuin. By haere voeten ziet men een' wezel die een wynruitetakje in den mont heeft.

Izidoor (1) zegt dat de amiant (lach'er toch niet om) goet is tegens allerlei ſoorten van tovery [A]; gelyk de gagaet, naer Barth. Anglikus (2) zeggen, een koſtlyk ding is om 'er de ſpokeryen en booze geeſten, die den menſch 's nachts quellen, mede te verjagen. Ook zeit hy (3), dat de arent, behalve den aëtites, ook den agaet [B] in zyn neſt brengt, om zich te be-

(1) Orig. Lib. XVI. cap. 4.
(2) Lib. XVI. c. 49
(3) Lib. XII cap. 1.

[A] Het zelve getuigt ook Plinius, *Hiſt. Nat. Lib. XXXVI. cap.* 19, uit wien het Izidorus genomen heeft. Beide zeggen ze 'er ook van, dat hy het vier weerſtaet, en daer door niets verlieſt. Ja wat meer is, Izidorus zegt daerenboven, dat een kleet, van de wolle dezes ſteens geweven, insgelyks voor verbranding vry is, maer op het vuur gelegt zynde een glans krygt. Dat is zoo vreemt niet, nademael 't ons heugt, dat wy ook een zekeren ſteen gezien hebben, van welken men een ſoort van wol ſchrapte, die, zoo ras zy door 't handelen vuil was geworden, door de vlam des viers wederom wert wit gemaekt zonder verteert te worden. De voornoemde Plinius en Izidorus zeggen beide, dat de amiant den aluin gelykt: maer Theofraſtus wil *Lib.* περὶ λίθων, dat hy vermolſemt of glimhout gelyk is.

[B] Het is zeer waerſchynlyk, dat Bartholomeus Anglikus dit verhaelende van den agaet, daerin een miſſlag heeft, miſleit zynde door de gelykheit van de namen *agaet* en *gagaet*. Altoos ik weet niemant behalven alleen Anglikus, die dit van den *agaet* verhaelt. Maer van den *gagaet* getuigt Serinus, volgens de aenteekeningen van Dalekampius over Plinius, *Hiſt. Nat. Lib. X. cap.* 3. dat de arenden als ze broeden, den

gagaetſteen

(1) Hist. Nat. Lib. XXXVII. cap. 10. ſchermen tegens de venynige beeten der ſlangen. Plinius getuigt (1) insgelyks, dat de agaetſteen 't vergift, en zelfs de ſchorpioenſteken [C] afweert. De voornoemde Izidorus [D], verhaelt dat de diamant de ingebeelde vrees verdryft, en de toverkunſt belet. Aengaende het korael, daervan zeit B. Anglikus (2) dat het krachtigh werkt tegens duivelskunſten
(2) Lib. XVI. c. 33 en [E] veelerlei ſpookſels. Nu komen wy tot den zeeajuin, die ook gezeit wort zeer goet te zyn tegens de tovery. Altoos Plinius (3) getuigt dat Pythagoras [F] geſchreven zoude hebben, dat wanneer men ſlechts zeeajuin boven den ingang der huizen hangt, geene betoveringen daer kunnen in komen. Wie zou dit van dien ajuin gedacht hebben? Zie nu den wezel eens met zynen ruitetak. De oude natuuronderzoekers zeggen, dat dit
(3) Hist. Nat. Lib. XX. c. 9.

gagaetſteen onder hen leggen, om zich daerdoor te verkoelen, opdat ze de eieren door
(4) L. L. de al te groote hitte niet zouden bederven. Plinius (4) daerenboven zegt, dat de *aëtites* en *gagates* de zelve ſteenen zyn: hoewel de voornoemde Dalekampius met het getuigenis van Galenus en Dioſcorides beweert dat zy verſcheiden zyn. Salmaſius (5) wil ook
(5) Plin. Exerc. p. 251. a. b. dat men by Plinius ter gezeide plaets voor *gagates* moet lezen *gangites;* gelyk deze ſteen ook wort genoemt door den uitlegger van Nikander (6); welke zegt, dat hy zoo
(6) In Theriac. genoemt is naer een zekere ſtad in Lycie, *Gangæ* of *Gangis* genaemt; of naer Plinius (7)
(7) Hist. Nat. Lib. XXXVI. cap. 19. zeggen *Gagis*, dat hy een plaets en rivier zegt te zyn in 't voornoemde lantſchap Lycie: daer zeggen zy, dat die ſteen gevonden wort. Gerh. J. Voſſius (8) wil, dat men ook deze ſteenen, als twee byzondere, moet onderſcheiden, en meent dat de *gagates* zynen naem draegt van 't gezeide *Gagæ* in Lycie, en de *gangites*, van de rivier *Ganges*
(8) In Etym. in Indië. Wat de rivier *Gagis* in Lycie belangt, Galenus ſchryft dat hy ganſch Lycie
(9) Orig. in Lib. XVI cap. 4. naerſtig doorzogt hebbende, haer echter niet heeft gevonden. Izidorus (9) ſchynt geheel mis te zyn, als hy zegt, dat de gagaetſteen *eerſt gevonden is in Sicilie, uitgeworpen door den vloet van de rivier Gagates, daer hy zyn naem van heeft gekregen;* zoo die plaets maer niet bedorven is. Hy verjaegt, indien men Plinius en Izidorus geloven mag, de ſerpenten: en de laetſte voegt 'er nog by, dat hy de duivelskonſtenaers verdelgt. Wat de aëtites of aerentſteen belangt, Plinius beſchryft den zelven in zyne Natuurlyke Hiſt. in 't derde Hooftſtuk van 't tiende Boek, en in 't 21ſte Hooftſtuk van het 36ſte Boek vry breed, en zegt, dat 'er twee zulke ſteenen in een aerentsneſt worden gevonden, en dat de eene ſteen is een mannetje, en de andere een wyfje, en dat de arenden zonder die ſteenen de eieren niet kunnen uitbroeden. Waer in met hem ook overeenſtemmen
(10) L. L. Izidorus (10) en andere. Maer Florus ſchryft, dat de arenden een ſteen, van wat ſoort het ook zy, in hun neſt dragen, om het zelve vaſt te doen zitten tegen zwaere winden.

[C] Die kracht ſchryft Plinius niet toe aen alle de agaetſteenen, maer alleenlyk aen een byzondere ſoort in Krete, en hy gift het ook van de Siciliaenſche Agaeten. Hun' naem hebben ze naer de rivier Achates in Sicilie, daer ze allereerſt gevonden zyn.

[D] Lib. XVI. cap. 13. *Fertur quoque in electri ſimilitudine venena deprehendere, metus varios expellere, maleficis reſiſtere artibus:* dat is: *men zegt ook, dat de diamant, gelyk de amber, het vergift ontdekt, de ydele vrezen verdryft, en de booze kunſten wederſtaet.* Izidorus heeft ook dit, gelyk vele andere dingen, ontleent van Plinius: by wien men *Hiſt. Nat. Lib.* 37. *cap.* 4. dit van den Diamant vint aengetekent: *Adamas & venena irrita facit, & lymphationes abigit, metusque vanos expellit a mente:* dat is, *de Diamant maekt het vergift krachteloos, en verdryft de krankzinnigheden, en verjaegt de ydele vreezen uit het hart.* Verſta derhalven door de *ydele* of *ingebeelde vrees*, die vrees, daer de menſchen, welkers harſſenen ontſtelt zyn, zich mede gequelt vinden.

(11) Hist. Nat. Lib. XXXII. cap. 2. [E] *Contra diabolica & varia monſtra valet.* Plinius (11) getuigt, dat de waerzeggers der Indiaenen meenen, dat het dragen van het korael een krachtig middel is om gevaeren van zich af te weeren. En Izidorus (12) tekent aen, dat *de waerzeggers willen,*
(12) Orig. Lib. XVI. cap. 8. *dat het de blixemen wederſtaet.* Dogh hoe lichtgelovigh hy anderſins in zulk ſlag van zaken is, heeft hy echter hier de voorzichtigheit van 'er by te zeggen: *zoo men 't gelooft.*

[F] Het zelve ſchryft van den zeeajuin (Scilla) ook Theofraſtus *Lib. VII. cap.* 12. Zie Pintianus en Dalekampius over Plinius, *Lib. XX. cap.* 9.

dit dier met deze plant zich behelpt [G] tegens den baziliskus en allerlei venynige ſlangen, en hierom wort hy by deze beeltenis gevoegt.

[G] De zelve vooraf etende, gelyk Ariſtoteles melt *Animal. Lib. IX. cap. 6.* en Plinius *Hiſt. Nat. Lib. XX. cap.* 13. Van den Baziliskus evenwel zeggen zy dit niet, welke, omdat hy alleen van den reuk des wezels ſterft (zie ons over de Beſmetting, Aenm. T.) zekerlyk geen wezel zal aendoen: en heeft daerom de wezel ook geen wynruit nodig tot zyne beſcherming tegen den baziliskus. De wezel zelfs ſchynt ook niet heel gereet om een baziliskus te bevechten, omdat Plinius verhaelt, Lib. VIII. cap. 21. dat men hem in de gaten, daer zich een baziliskus onthout, *inwerpt*, zoo dat hy 'er van zelfs niet ſchynt in te willen: daer hy dan ook na de overwinning ſterft. Izidorus zegt evenwel *Orig. Lib. XII. cap.* 4. dat de baziliskus den wezel ziende, vlucht: dogh dat deze hem vervolgt en doodt.

BESCHERMING.

EEr wy 'er afſcheiden, zullen we de beſcherming, als tot een toegift, vertoonen in de gedaente eener jonge Krygsheldin, die een bloot zwaert in haere rechte hant houdt. Aen den ſlinken arm heeft ze eenen ſchilt, op welken een egel gedreven ſtaet.

Wy ſtellen ze jong voor, naerdien de jongkheit wakker en vaerdigh is om zich tegens alle aenvallen te beſchermen.

Het zwaert en de ſchilt beduiden, dat men zoo wel moet bezigh zyn tot ſchade des vyants [A], als tot beſcherming van ons zelven. Aldus is dan de

[A] Een ſoldaet, dien het zich alleen te beſchermen genoeg is, is onnut. Men leeſt in dezen opzicht een aerdig zeggen van Scipio Afrikanus den ouden, den overwinnaer van Hannibal, tot een zeker ſoldaet, die zyn ſchilt fraei hadde toegemaekt. *Ik verwonder my niet*, zeide de Veltheer, *dat gy uw ſchilt met zoo een groote zorgvuldigheit hebt opgeſiert, als in 't welke gy meer vertrouwen ſtelt dan in uw zwaert.* Het zelve wort ook toegeſchreven (1) aen Scipio Afrikanus den jongen, die Karthago heeft verdelgt, dog enigſins met andere woorden: *Uw ſchilt, o jongeling, is wel mooi: maer een dapper Romein moet zyn hoop liever ſtellen op zyn rechte dan op zyn ſlinke handt.* Namentlyk den ſchilt droeg

(1) Idem Ibid.

de ſchilt een teken der beſcherming, gelyk ook de egel: door den welken de Egiptenaers [B] zulk eenen man afbeeldden, die voor alle lagen, gevaer, en toevallen der fortuin veiligh was, dewyl dit dier, zoo dra het eenige wilde beeſten ruikt, die 't zoeken, of honden hoort baſſen, zich in eenen ronden kloot te zamen, en ſnuit en pooten, gelyk een ſchiltpadde, binnenwaert trekt; zoodat, Godt geve waer gy 't aengrypen wilt, het rontom ſcherp wort bevonden, en wel voorzien van tegenweer in de hartſte ontmoetingen.

droeg men in de ſlinke hant, gelyk men den degen voert met de rechte. Onder de beloningen van eere, die men outtyts aen die krygslieden gaf, die zich dapper in den ſtryt hadden gequeten, was ook het geſchenk van een ſchilt, en, by de Romeinen, zoo iemant eenig groot gevaer van zyn vaderlant hadde afgewent, wert hem ter gedachteniſſe van die beſcherminge een ſchilt gegeven, of voor hem in een tempel gewyt, waerop die daet met figuren ſtont verbeelt: gelyk in tegendeel zulken, die in den oorlog niets gedenkwaerdigs hadden uitgevoert, een witten of onbemaelden ſchilt gebruikten: gelyk men kan afneemen uit de woorden van Virgilius (1):

(1) Æneid. Lib. IX. v. 548.

Enſe levis nudò, parmaque *inglorius alba.*

Dat is, naer Vondels vertaling:

Een krygsman in zyn rot
Heel licht gewapent, ſlechts met zynen ſlechten houwer,
En onbemaelden *ſchilt.*

Zie breder over 't een en 't ander den wakkeren letterhelt Piërius Valerianus Hierogl. Lib. XLII. cap. 34. en 48. By Homerus (2) wort ook Ajax, als een onverwinnelyke helt, door Hector beſchonken met een zwaert, toen zy lang te zamen gevochten hebbende, en de een den anderen niet kunnende overwinnen, in vrientſchap ſcheidden. De Heilige ſchrift zelfs gebruikt de woorden *ſchilt* en *zwaert* in dusdanig een' beeldenſprakigen zin. Zoo ſpreekt Paulus *Epheſ. 6. vers* 16. en 17. van *den ſchilt des geloofs*, waer door wy tegen de aenvallen des ſatans beſchermt worden, en van *het zwaert des Geeſtes*, om den ſatan te rug te dryven en even als te dooden. Zie Pſ. 3. v. 4. Eveneens werden die twee roemruchtige Veldoverſten der Romeinen, Q. Fabius Maximus en M. Klaudius Marcellus, in dien zwaeren oorlogh tegen Hannibal, door 't Roomſche volk genoemt, de eerſte *Scutum Imperii*, dat is, *een ſchilt der Roomſche Heerſchappye*, gelyk Florus getuigt Lib. II. cap. 6. §. 27, en de laetſte, *Enſis Imperii;* dat is, *het zwaert der Roomſche Heerſchappye*, naer 't verhael van Plutarchus in 't leven van Fabius, cap. 36. Namentlyk, omdat Fabius alle gelegenheit tot een gevegt vermyde, en oordeelde, dat 'er op dien tyt niets dienſtiger was voor de Romeinen, dan alleenlyk verweerenswyze te oorlogen; daer Marcellus niet naliet alle gelegenheit aen te grypen om met Hannibal te ſlaen. Zoo zeggen ook by Livius (3) de gezanten, tot het oproerigh volk gezonden, zeer aerdigh: *ſcuto vobis magis quam gladio opus eſt:* dat is, *gylieden hebt meer een ſchilt, dan een zwaert nodigh:* dat is, de macht om u tegen de verongelykingen te beſchermen, dan om hen te beledigen.

(2) Iliad. Lib. VII. v. 303.

(3) Lib. III cap. 53.

[B] Al het geene hier van den Egel gezegt wort, is byna van woort tot woort genomen uit Piërius *Hierogl. Lib. VIII. cap.* 18. met dien miſſlagh echter, dat hier de vinding van deze beeldenſprack wort toegeſchreven aen de Egiptenaers: daer doch Piërius ter gemelde plaets kap. 16, duidelyk zegt, dat 'er van den egel niets in de Egiptiſche beeldenſpraek gevonden wort; maer dat de oude Grieken en Latynen veele beduideniſſen daer van hebben verzonnen. De egel, daer dit zinnebeelt van ſpreekt, is de landegel; niet de zeeëgel: van welken laetſten Piërius handelt in 't agtendertigſte boek van zyne Beeldenſpraek, in 't 73ſte en eenige volgende Hooftſtukken.

BESMET-

BESMETTING.

EEne jonge Vrou die uitgeteert van leden en bleek van verf is. Zy vertoont zich in flordige en verfcheurde klederen, die daerenboven droevigh en onaengenaem van kleur zyn. Zy houdt in de rechte hant den tak van een' nooteboom, en de flinke op eenen baziliskus, die met een wreet gelaet en zeer fel gezicht aen haere zyde ftaet. Omtrent haer ziet men eenen jongeling quynende en krank, ja genoegfaem half doot ter aerde leggen.

De befmetting is by de Latynen *contagium* genoemt: welk woort komt van *contactu*, [A] aenraeking; omdat door de zelve de befmettende quaelen van 'teene lichaem in 't andere overgaen.

Naer Averroes meening is de befmetting tweederlei; te weten, wiskunftigh of natuurlyk. De eerfte foort der befmettinge heeft niet altyt plaets tuffchen twee lichamen, maer paft op de grootheden der zelve, ziende het wifkunftige flechts alleen op de buitenfte vlakten of andere maeten. Het tweede flagh, dat de fchryver natuurlyk noemt, valt altyt tuffchen twee lichamen die in eene bepaelde plaets zyn; anders wort het niet gezegt natuurlyker wyze gevonden te worden.

[A] Izidor. Orig. Lib. IV. cap. 6. *Contagium a contingendo: quia quem contigerit, polluit.* Dat is: *'t Woort contagium*, befmetting, *komt van contingere*, aenraken; *omdat ze befmet, al wien ze aenraekt.* De betekenis van 't woort *contagium* of befmetting is vierderlei, volgens Daniel Sennertus, Lib. IV. de Febr. cap. 2. *Want*, zegt hy, *voor eerft wort dat woort genomen voor de aenraeking zelfs van twee lichamen, door 't middel van welke aenraeking gelyke ziekte wort veroorzaekt, of waer door 't eene lichaem het ander befmet. Ten tweeden wort het genomen voor de daet of werking, waer door het eene lichaem het ander aenrakende, aen het zelve mededeelt de ziekte die 't zelf heeft. Ten derden wort het genomen voor de tegennatuurlyke aendoening, die aen een ander lichaem wort medegedeelt. Ten vierden, voor de kranke fcheiding, of befmetting, of zaet, waeffem of geeft, of allerlei ander lichaem, door 't welke die tegennatuurlyke aendoening aen een ander lichaem wort medegedeelt.*

Doch om te bepaelen, wat de besmetting zy, zullen wy zeggen, dat ze eene kranke en booze hoedanigheit is, die of door de lucht of door het eene lichaem in 't andere wort overgezet; gelyk ze dus by Merkuriael in 't XVII. Hooftstuk over de Koortsen wort beschreven. Maer Joan. Baptista Montanus, geeft over Avicenna, hieromtrent eene voldoender bepaeling
(1) Materialis. op, vervattende de *stoflyke* (1), *wezentlyke* (2) en *uitwerkende* (3) oorzaek;
zeggende, dat de besmetting eene ziekte zy, die van 't eene lichaem in 't
(2) Formalis. andere overgaet, 't zy door middelyke aenraeking, het zy door onmiddelyke,
(3) Efficiens. namentlyk door de overeenkomst der stoffe, of door de strydigheit
(4) Forma. van een gedeelte des *wezens* (4) of *der gedaente* door 't middel van de *ver-*
(5) Alteratio. *andering* (5) of *ontstelling* der hitte, die de vochtige deelen onordentlyk verteert.

Tot nader verklaring hiervan, zeg ik dat eene quael of krankheit, die zich van 't eene lichaem in 't andere verspreiden zal, het middel der beweginge vandoen heeft: en deze moet juist zyn uit het viertal der bewegin-
(6) Lib. V. gen, die Aristoteles in zyne Natuurkunde (6) stelt; te weten, bederving, vermeerdering, verandering, of verplaetsing. Nu geschiet hier geene plaetselyke beweging, want men wort niet gewaer dat zich eenige zaek van stede verwisselt. Men ziet ook geene vermeerdering, want daer komt niets by: zoo staet dan vast, dat'er verandering of bederving zyn moet: gaende altyt de verandering voor de bederving. Wy hebben gezegt, dat de besmetting van 't eene lichaem overgaet in 't andere, dewyl het nodigh is, dat in deze zaek een *agens*, dat is, werkende, en een *patiens*, dat is, lydende hoedanigheit zy; ik meene een deel dat aenroert, en een deel dat aengeroert wort. Het werkende deel is 't geene waeruit de besmetting voortkomt: het lydende, 't geen de zelve aenneemt; en zoo moet noodwendigh in het lydende de zelve gesteltheit gebragt worden, die 'er in het werkende is. De onmiddelyke aenraking is zulk eene die tusschen twee lichamen zoo geschiet, dat 'er niets [B] tusschen beiden komt; als by exempel, dus zetten zich de Spaensche [C] pokken over. De middelyke aenraking geschiet

[B] Behalven de aenraeking alleen. De zaeden hiervan zyn in de dikke stoffe, en worden alleenlyk door 't zweet en andere vuiligheden, die aen 't lichaem blyven hangen, aen een ander lichaem medegedeelt: doch de middelyke aenraking of besmetting, vereischt geene onderlinge aenraking der lichaemen, maer waessemt iets duns en geestachtigs uit, waer door de lichamen, die 't zelve ontfangen, besmet worden, en gelyke quaelen krygen.

[C] Over den naem van deze ziekte, alsook over den tyt, op welken zy eerst bekent is geworden, ten minsten in Europe, is verschil. De Italianen noemen ze de *Fransche* ziekte, en zeggen dat ze onder deze natie allereerst in Europe is bekent geworden. De Franschen in tegendeel noemen ze de *Napelsche* of *Italiaensche*; en dryven, dat die quael zich allereerst in 't Koningkryk van Napels, wanneer Karel de VIII. van Vrankryk aldaer oorloogde met den Koning Alfonsus van Spanje, heeft geopenbaert en van daer verder heeft verspreit. En sommige zeggen, dat de soldaten van Columbus, die in 't jaer 1492 de eerste is geweest die de Westindien heeft gevonden, de zelve uit Amerika eerst in Spanje, en van daer in Italië, wanneer zy daer oorloogden, hebben overgevoert: waerom zy de zelve de *Spaensche* of ook de *Amerikaensche* noemen. Die aen geene natie den smaet willen doen, van haer als eerste oorzaek van dat lelyk quaet te stellen, noemen ze de Venusziekte. Daer zyn 'er die meenen dat die quael al lang te vooren aen de Geneesheeren zoude zyn bekent geweest; omdat men by Valescus Tarantanus, die bekent is geweest in 't jaer 1418, en ook by Wilhelmus Salicetus, die in den jare 1270 bloeide, leest van quaelen, die zich sommigen door te lopen by vuile en stinkende hoeren, hadden op den hals gehaelt. Ja sommigen zyn van gevoelen, dat Galenus en ook Hippokrates al geweten hebben wat dit voor een plaeg was. Maer wy willen hier niet dieper intreden, en laten 't verder onderzoek daer van over aen de Geneesheeren.

schiet tusschen twee lichamen, door tusschenkomst en middel van eenigh derde lichaem: gelyk zich door het middel der lucht twee lichamen zoo aenraeken dat het eene zyne krankheit in het andere doet overvloeien: want eerst lydt de lucht; die naderhant haere lyding mededeelt aen een ander en vaster lichaem. De besmette lucht dan, is hier een middel en overdraegster der quaele. Merkurialis, deze waerheit beoogende, zeit in de aengetoge plaets, dat de quaelen die ons door aenraeking of besmetting toe komen, geschieden of door aenraeking der geesten, of door aenraeking der vochten. Deswege dan is het onmooglyk dat vaste deelen door aenraeking kunnen besmet worden. En dit is de reden, dat de besmetting [D] der liefde zeer licht geschiet, wordende naderhant de allerzwaerste quelling, die 'er kan worden gevonden, naer Ficinus zeggen, over Platoos Gastmael. Maer hoe is 't mogelyk, zal iemant zeggen, dat een fyn straeltje, een zeer lichte geest, of een weinigh bloets van den persoon, die bemint wort, zoo schielyk en met zoo eene groote snelheit en kracht, en zoo verderflyk besmet den geenen, van wien zy zoo vierigh wort bemint. De oorzaek is niets anders dan die waessem der geesten en dat jeugdige bloet, dat vier hoedanigheden heeft; als zynde dun, helder, heet en zoet [E].

 Want

[D] Verstae hier door niet de Venusziekte, of Spaensche pokken, zoo even genoemt, maer de verwekking van een liefdedrift in iemant tot een ander. Ficinus, dien onze schryver hier aenhaelt, disputeert daer (1), dat de verliefheit of verslingertheit op iemant eene ziekte des harten is, die uit eene besmettinge des gezichts geschiet. Op wat wyze nu, kan dat begrepen worden? Gelyk het bloet, dun, helder, heet en zoet is, en zulks wel in de jeugt (want de jaeren verder voortgaende krygt het de tegenstrydige hoedanigheden) zoo zyn de geesten in de jeugt ook dun, helder, heet, en zoet: dewyl die door de hitte van 't harte uit het zuiverste bloet worden geteelt, en altyt in ons zodanig zyn, als het vogt des bloets is. Gelyk 'er nu dusdaenigen waessem van geesten wort geteelt uit het bloet, alzoo schiet hy ook straelen, die hem gelyk zyn, uit door de ogen, even als door glaeze vensters. En gelyk het hart der weerelt, ik meen de zon, door zynen omloop het ligt, en door het ligt zyne kragt naer beneden zent, al zo stort ook het hart van ons lichaem, door eene zekere geduurige beweeging het naeste bloet voortdryvende, uit het zelve geesten uit in het geheele lichaem, en door die geesten ook vonkjes van licht, wel door alle de leden, maer allermeest door de oogen. Want de geesten, omdat zy zeer licht zyn, vliegen naer de hoogste deelen des lichaems op, en derzelver ligt schittert door de oogen, dewyl die helder en de klaerste van alle de deelen zyn, overvloediglyk uit. Dat nu zoo een strael, geschooten uit de oogen, een waessem der geesten met zich trekt, en die waessem bloet, blykt daer uit, dat leepe en roode oogen door het uitschieten van een strael uit hun, de oogen van iemant, die ze van naby aenziet, de zelve quael aenzet: waer uit het klaer is, dat zich die strael uitstrekt tot iemant toe, die tegen hem over is, en dat 'er te gelyk met dien strael een waessem van bedorven bloet uitvloeit, door wiens besmetting het oog des aenschouwers besmet wort.

(1) Orat. VII. c. 3, 4

Dit dan zoo omtrent vooraf gestelt hebbende, laet Ficinus volgen het geene onze schryver nu vervolgens ter neder stelt, zynde alles uit gemelden Ficinus (2) byna van woort tot woort met zeer weinig verandering getrokken, tot daer hy wederkeert tot Merkurialis.

(2) cap. 5.

[E] Want de jaeren verder gaende, (gelyk reets aengeroet is) wort het, de dunste deelen gedissolveert zynde, dikker, en daerom ook donkerder. Namentlyk, dat dun is, is ook klaer en helder: dat dik is, is donker. Maer waerom wort het jeugdige bloet gezegt heet en zoet te zyn? Omdat het leven en 't begin van leven, namentlyk, de voortteeling zelf, bestaet in hitte en vogt, en 't zaet in de eerste teeling der levenden heet en vogt is; zoo is 'er ook zodanige natuur in de jeugt: en gelyk het helder is, omdat het dun is; alzo is het heet en vocht, omdat het nieu en vers is: en omdat het heet en vogt is, daerom schynt het ook zoet te zyn. Want de zoetheit wort veroorzaekt door de menginge van 't heete en vogte. Zoo redeneert 'er de voornoemde Ficinus van, ter plaetze boven gemelt.

Want omdat het helder is, komt het met de oogen des minnaers overeen, de zelve zoodanigh liefkozende en aenlokkende, dat het gretigh door hem wort ingezogen. Omdat het dun is, vliegt het zeer ſnel naer 't hart, vanwaer het zich langs de aderen verſpreit door het ganſche lichaem heen. Omdat het heet is, werkt het krachtigh, en beweegt het bloet des minnaers zoo ſterk, dat het zelve in zyne natuur verandert; het welk Lukretius aldus heeft aengeroert [F]: *Hier van daen is 'er eerſt een druppel van die zoetheit der liefde in 't hart gevallen; en daerop is eene brandende begeerte gevolgt.* Daerenboven, omdat het zoet is, koeſtert, voet en vermaekt het de ingewanden; en zoo volgt daer uit, dat wie met zulk een quellaedje geplaegt wort, te gelyk genoegte en ſmart in zich gevoelt: genoegte, om de klaerheit en zoetheit van dien waeſſem en van dat jeugdige bloet der beminde: ſmart, om des zelfs hitte en dunheit. 't Is dan nodigh, dat men, om voor die quelling bevryt te zyn, doe het geene Lukretius ons vermaent, daer hy, den geilen en ongeoorloofden minnehandel afradende, deze tael voert [G]:

Verdryf de Minnebeelden
Die uwe zinnen ſtreelden,
En ſchuw het voedtſel daer de Min
Uw hart mê lokt en zin.

Maer laet ons Merkuriael nogh eens hooren: die zeit dat de vochten, wier quade en bedorve hoedanigheden ons zullen kunnen beſmetten, twee hoedanigheden of eigenſchappen nodigh hebben; te weten, ze moeten zyn in de oppervlakte des lichaems, en daernevens eene taeiheit en lymachtigheit in zich hebben. Van dit gevoelen zyn ook Ariſtoteles en Alexander (1): en op deze wys zet zich de ſchurft, omdat ze de twee voornoemde hoedanigheden heeft, zeer licht van 't eene lichaem in 't andere over. Maer op wat manier zyn evenwel dan de inwendige ziekten, als teering, quaetaerdige koortſen en andere qualen beſmettelyk? door 't middel, zal ik antwoorden, der uitwaeſſemingen, en door 't in- en uitademen der lucht, door welke de inwendige deelen der long worden aengeſteken of beſmet, waeruit voorts de naeſte deelen hun ongemak ontfangen, en dat door het geheele lichaem verſpreiden. Hiermede willen wy nochtans niet gezeit hebben, dat de peſt en de beſmetting een en zelve zaek zoude zyn: want de eerſte dezer quaelen is algemeen; de andere zoo niet. Hierom moet men weten, dat men ſommige ziekten noemt *Sporadici* of *verſpreide;* andere *Communes* of *algemeene.* De verſpreide zyn, wanneer verſcheide ziekten verſcheide volken en verſcheide menſchen overvallen. De algemeene deelt men in tweederlei ſlach, waervan het eerſte by de Grieken den naem draegt van *Endemii*, en by de Romeinen *Inquilini*, alsof men zeide, *inwoonende, inlantſche*, of *lantziekten*: en deze zyn wel gemeene ziekten, maer echter alleenlyk en in 't byzonder gemeen aen eene ſoort van natie, en zulks meer aen d'eene dan d' andere. De tweede ſoort noemt men *Epidemii*, wy zouden zeggen, *in-* of *aenkomende ziekten*, en is gemeen aen alle menſchen, als nament-

(1) Ad Problem. 42. Lib. II.

[F] De Nat. Rer. Lib. IV. vers 1053.
Hinc illæ primum Veneris dulcedinis in cor
Stillavit gutta: & ſucceſſit fervida cura.

[G] Lib. IV. vers 1057.
Sed fugitare decet ſimulacra, & pabula amoris
Abſterrere ſibi, atque alio convertere mentem.

namentlyk de volkome peſt; in wiens tyt de menſchen door eenen verborgen gloet worden aengeſteken en beſmet; en deze vertoont haere grootſte kracht [H],

Wanneer de lucht doet vee en menſchen quynen
En plant en boom;
En pylen ſchiet, gedoopt in dootsvenynen,
Al 't lant ten ſchroom.

Deze woorden omtrent voerde de Eerw. Vader Alexander (1) den ſtarreraders te gemoet. Maer om weder te keeren tot de bepaeling dezer kwaele, moet men weten dat de beſmetting nodigh heeft gelykheit van ſtoffe, en ongelykheit van *weezen* (2) of *gedaente*. Want naerdien de werking geſchiet door middel van tegenſtrydigheit en ongelykheit, en voorts de eene tegenſtrydigheit de andere niet aenneemt, zoo moet 'er nootwendigh eenigh onderwerp wezen 't geen deze tegenſtrydigheit kan ontfangen; en dit is de ſtof die aen het eene en andere lichaem gemeen is; waeruit voortſpruit het werkende beginſel van die bedervinge en beweeginge, die de tegenſtrydige en vervuilende gedaente van het ontſteken en beſmettingvorderend lichaem is; en ook het lydende beginſel, het welk de ſtof is van het lichaem, dat de vervuiling onderworpen en bequaem is om de tegenſtrydige gedaente aen te nemen. Laet ons nu zien hoe de ontſtelling (3) of verandering in de beſmetting nodigh is. By de Filozofen wort vaſtgeſtelt, dat de ontſtelling of verandering voor alle bederving en verrotting gaet: en de verandering geſchiet in de hoedanigheit. Derhalve zal het eene verwarming zyn, die door 't middel van haer werktuig, 't geen de hitte is, wort te weeg gebragt, en haer gewelt doende op het vochtige en drooge, die lydende hoedanigheden zyn, de zelve niet geheel volmaekt, nochte naer behooren kookt en verteert. Om deze reden zeit men, dat, als de lydende hoedanigheden de werkende overmeeſteren, daeruit de verrotting voortkomt. Want omdat de warmte ſomtyts zoo zwak is dat ze de vochten niet kan overwinnen, of dat 'er een te groote overvloet van vochten is, zoo komt 'er eene ontſteking [I], gelyk Ariſtoteles (4) de zelve noemt, uit voort; op welke ontſteking eene verrotting volgt. En dit kan voorkomen in beide de ſoorten der kookingen; namentlyk in 't zieden en in 't braden. Dus ziet men dat de dingen, die eene zeer groote hitte hebben, niet verrotten, maer verdroogen. Een bewys aengaende dit zeggen, kan ſtrekken het geene men verhaelt van het derde klimaet [K] of ſtreek des aerd-

(1) In Apolog.
(2) Forma.
(3) Alteratio.
(4) Meteor. Lib. IV.

[H] Subito quum tabida membris
Corrupto cæli tractu, miſerandaque venit
Arboribusque ſatisque lues & lethifer annus.

Het zyn verzen van Virgilius uit het derde boek van zyn Eneas (5) waer uit ze Alexander genomen heeft. Ik verwonder my, waerom onze ſchryver liever Alexander heeft willen aenhaelen, dan Virgilius zelfs.

(5) Vs. 137

[I] Het woort dat Ariſtoteles gebruikt, en hier *ontſteking* vertaelt wort, is in 't Grieks μολύνσις, hetwelke wel eigentlyk eene beſmetting of bezoedeling, of verontreining betekent: maer dat Ariſtoteles 'er niet anders daer ter plaetſe door verſtaet als eene zekere lichte kooking, die weinig verſchilt van rauwheit, kan men gemakkelyk afnemen, zelfs uit het geene 'er hier van gezegt wort.

[K] De ouden ſtellen zeven klimaeten, de laetere ſchryvers hebben 'er vierentwintig gevonden. Zie daer breder van Cluverii Introd. in Geogr. Vet. & Nov. Lib I. cap. 3. 4 & 5.

aerdbodems, dat is Arabië: namentlyk, dat aldaer dicht by de zee, zandige plaetsen zyn, langs welke wanneer de koopluiden naer 't Oosten reizende, door de hitte des zants en den brant der zonne versmachten en heenesterven, zoo verdroogen deze lyken door den gezeiden gloet zoodanigh, dat ze al hunne vochtigheit verliezen, zoodat 'er de *mumi* [L] van voortkomt, die noit verrot, en vandaer naderhant in andere landen wort overgebragt. Dit doet de hitte: maer men weet ook dat de groote koude veele dingen voor bederf en verrotten kan behoeden, gelyk blykt aen de gestorve lichaemen in het Fransche gebergte van St. Bernard, die aldaer zonder bederving veele jaren in hun wezen blyven. Tot hier toe hebben wy dan de besmetting beschreven, en waer ze van daen komt; nu ontbreekt 'er de uitlegging der beeltenis nogh aen.

Jong wort ze geschildert, omdat de jeugt door den overvloet en hitte des bloets, veel brants in zich heeft, die kracht heeft om iemant dun en mager te maken, en als te doen inkrimpen, en by gevolg kan behulp doen aen de stoffelyke en uitwerkende oorzaek der besmetting; te meer nogh dewyl de jonge menschen zeer licht de besmetting aennemen, ter oorzaeke van hunne ongeregeltheit en de kleene zorg die ze voor hunnen welstant dragen.

Onze beeltenis over deze stof vertoont zich bleek en rank, om den zeer quaden

[L] 't Is wel waer, dat 'er zulke lichaemen worden gevonden, doch de rechte *mumi* komt daer niet van voort. De Thevenot in zyne Reisbeschryving (1) oordeelt, dat het zant van die plaetsen veel doet tot de bewaeringe van die lichaemen. *Want zelf in de groote woestyüen van Arabie*, zegt hy, *vint men somtyts doode honden, en somtyts ook wel menschen, die noch 't eenemael geheel en gaef zyn, welke in slaep geraekt, of van de Karavaenen achter gebleven zynde, door de hevige winden, die een gansche zee van zant met zig voeren, overvallen, en zoo diep onder het gedachte zant gestolpt worden, dat het hen 't eenemael onmogelyk is zich daer uit te redden. Dit zant, 't geen zoutachtig is, bewaert deze lichamen voor verrotten, door alle de vogtigheit daer uit te trekken. Wanneer nu een andere wint 't gemelde zant weer te rug dryft, vint men deze lichamen 't eenemael verdroogt, dog niet verrot. Veele hebben geloofd, dat deze gedroogde lichamen de rechte Mumien waren; doch zy hebben daer een verkeert gevoelen af gehadt.* Maer wat zyn dan de rechte Mumien? 't Zyn lichaemen van verstorvene menschen, die de Egiptenaeren door balseminge, bestaende uit verscheide speceryen en andere dingen, bewaert hebben voor de verrotting en het verderf. Zie van dien balsem, en deszelfs gebruik omtrent de lichamen, *Herodot. Lib. II. Diodorus siculus Lib. I. Bibliothec. Matthiol. in Lib. I. Dioscor. cap.* 85. *Scaliger Exercit.* 104. 9. *Reinerus Verwey Dissert. de Unction. Gentil. Joh. Albert. Fabricii Bibliogr. Antiq. cap.* 23. *§.* 7. *Alexand. ab Alexandro Gen. Dier. Lib. III. cap.* 2. *ibique Tiraquel.* en voor al *de Thevenot* ter aengehaelde plaetse. Omdat nu een der voornaemste speceryen, die tot deze balseming werden gebruikt ook was de *Amomum* (Salmasius meent, dat *Amomum* niet een zekere specery in 't byzonder, maer allerlei zuivere en onvervalschte specer yen betekent, want het Grieksche woort ἄμωμος [*Amomos*] is *onberispelyk te zeggen*) zoo heeft die balsem den naem gekregen van *Amomia* (zie Vossii Etymol. in *Amomum*) waer van by verkorting is gekomen *momia*; en hier uit *mumia*: welke naem vervolgens aen de lichaemen zelfs, door dien balsem bewaert, gegeven is. Thomas Gataker echter tekent aen over Markus Antoninus *pag.* 175. dat het woort *mumia* gekomen is van het Arabisch woort *Mum*, dat *wasch* betekent: want wasch gebruikten sommige in plaets van balsem, om de lichamen te bewaeren, dezelve rontom besmeerende met wasch, gelyk Cicero van de Perzen getuigt *Tuscul. Quæst. Lib. I. cap.* 45. *Persæ etiam cera circumlitos* [Mortuos] *condunt, ut quam maxime maneant diuturna corpora:* dat is: *de Perzen begraeven hunne doden ook, nadat ze dezelve met wasch rontom besmeert hebben, opdat de lichamen zoo lang mogen duurzaem blyven als 't mogelyk is.* En onder die dingen, die de Egiptenaers in hunnen dootbalsem deden, tellen Alexander ab Alexandro en Bodinus by Fabricius in de hier voor gemelde plaetsen, ook het *wasch*.

(1) I. Deel. 2 Boek. 5 Hoofdst.

quaden aert der besmettelyke ziekten uit te drukken, die den mensch allengs doen uitteeren; gelyk daer zyn de voorheen gedachte pokken of Venuszeer, teering, lazary en veele andere.

Haer gescheurt kleet beduit de groote en menigvuldige ongemakken, die uit deze besmetting voortkomen, en den mensch ten lesten in elendige armoede brengen: gelyk ook de droevige kleur van het gewaet te kennen geeft, het ontbeeren der vrolykheit, en de verwachting des doots, in zulk eenen toestant.

Wy geven haer eenen nooteboomtak, omdat Plinius in zyn XVII Boek de schaduw dezes booms besmettelyk [M] zeit te zyn; wezende hierin niet zeer ongelyk den taxus in het gedeelte van Vrankryk, dat de Ouden 't Narbonenzische [N] Gallie noemden, die naer Dioskorides getuigenis zoo schadelyk is, dat wie onder den zelven slaept, of ook in zyne schaduw zit, geweldigh ontstelt wort: gelyk Fernelius, in de verborge oorzaeken der dingen (1) verhaelt: alwaer hy het zelve ook van den noteboom zegt; komende hierin overeen met Ovidius, die zeit [O] dat de nooteboom op den uitersten kant der verachtste hoeken wort gestelt, opdat hy het gezaeide niet zoude beschadigen; hebbende zoo eene groote kracht, dat hy 't gewas, 't geen dicht by hem staet, nadeeligh is; waerom de lantluiden hem ook veeltyts planten aen de gemeene wegen. Hoor den voornoemden poëet daer hy dien boom laet zeggen [P]:

(1) Lib. II. cap. 14.

Ik nooteboom, helaes! sta aen den wegh geplant,
En wort van 't reizend volk met steenen aengerant.

[M] Cap. 12. *Juglandium* [umbra] *gravis & noxia, etiam capiti humano, omnibusque juxta satis:* dat is, *de* schaduw *der noteboomen is zwaer en schaedelyk, zelfs voor het hooft van een mensch, en voor alles dat 'er omtrent gezaeit is.* En een weinigje verder: *Jugladium quidem* [umbra] *pinorumque & picearum, & abietis, quacumque attigere, non dubie venenum est;* dat is, *de* schaduw *der noote- pyn- en pikboomen, en des denneboms, is zonder twyffel een vergift voor al het geen zy aenraeken.*

[N] Dat gedeelte beslaet tegenwoordigh Langedocq, Savoje, het Daufiné en Provence. Doch het geen hier uit Dioscorides wort toegeschreven aen den *taxus* in 't Narbonensische Gallie, het zelve, ja noch veel meer, heeft Sestius naer 't getuigenis van Plinius (2) toegeschreven aen den taxus in Arkadie, zeggende, *esse in Arcadia tam præsentis veneni, ut qui obdormiant sub ea, cibumve capiant, moriantur,* dat is, *dat de taxus in Arkadie van zoo een krachtig vergift is, dat die geene, die onder dezelve gaen slaepen of zitten te eeten, sterven.* Plinius (3) zelf zeit 'er van, *dat 'er in deszelfs bezien, voornamentlyk in Spanje, een dodelyk vergift is. En dat men bevonden heeft, dat 'er in Vrankryk vaeten van den taxus gemaekt voor reizigers, om 'er wyn in te doen, doodelyk zyn geweest. Dat 'er ook zyn, die meinen, dat het vergift, daer men de pylen in doopte, en dat toen* toxicum *wiert genoemt, voormaels naer dien boom was genoemt* taxicum.

(2) Hist. Nat. Lib. XVI c. 10
(3) L. L.

[O] In zyn gedicht genaemt de *Noteboom*, v. 61. in deeze woorden:

Me, sata ne lædam, quoniam sata lædere dicor,
Imus in extremo margine fundus habet.

Voeg hier by het zoo even gemelde uit Plinius in de Aenmerking M.

[P] In 't zelve gedicht vers 1.

Nux ego juncta viæ, quum sim sine crimine vitæ
A populo saxis prætereunte petor.

De baziliskus [Q] is, gelyk men schryft, eene zekere slang, wiens aenblaezing niet alleen, maer ook gezicht [R] en biezen besmetlyk is. Ja men zegt, dat de dieren die door zyn vergift gedoot zyn, van geene andere dieren, hoe vratigh en gulzigh die ook mogten wezen, worden aengeraekt, ten zy door grooten honger, en dan sterven ze [S] onder het eeten terstont. Deze venynigheit maekt den baziliskus by alle dieren [T], schoon ze ook zeer vergiftigh waeren, ten uitersten afschuwlyk, omdat ze met hun venyn by het zyne niet haelen kunnen. Dit zeggen Aëtius (1) en Plinius (2).

(1) Lib. VIII. c. 33
(2) Lib. VIII. c. 21.

De half doode jongeling leit by deze beeltenis ter aerde uitgestrekt, om reden, boven verhaelt, ziende ook op het lydende lichaem, dat de besmetting aenneemt van het werkende, dat is, van het geene, dat de besmetting overzet; de schriklykheit van welke, ons doet overgaen tot het volgende beelt.

[Q] Deze naem draegt hy by de Grieken, de Latynen heeten hem *Regulus*: beide betekent het, *het Koningkje*. Dien naem heeft hy wegens eenige witte vlakjes op zyn kop, als een koningklyke tulbant, gelyk Plinius (3) getuigt, waerom men hem in onze Nederduitsche tael den naem geeft van *Kroonslang*; of omdat hy als een koning is over de andere serpenten: gelyk Izidorus wil *Orig. Lib.* XII. cap. 4. Festus geeft keur van beide de gevoelens.

(3) Lib. VIII. c. 21

[R] Dit zeggen 'er veele, maer andere ontkennen het, en beweeren, dat het niet anders geschiet dan wanneer zyn aenblaezing iets kan bereiken. Zie de aentekeningen der geleerden over Horus Appollo Lib. I. Hierogl. 1.

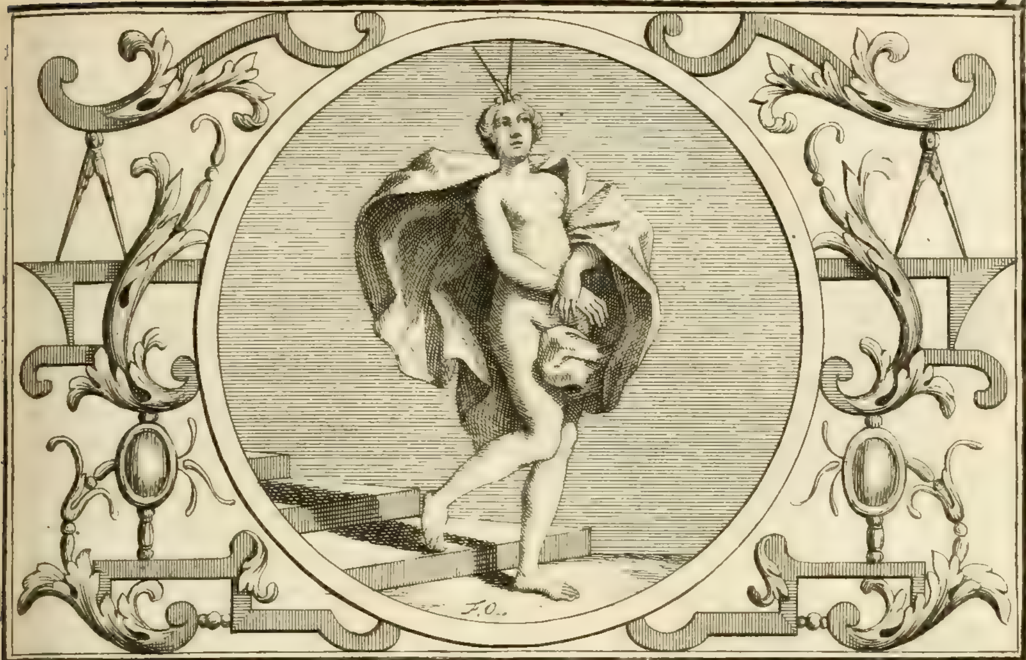
[S] Dit kan waer zyn omtrent die dieren, die juist door 't vergift zelfs van den Baziliskus zyn geraekt: anders eeten zy wel van 't zelve aes. Altoos Archelaus verhaelt by Elianus Animal. Lib. II. cap. 7. dat 'er in Afrika dikwils een groote meenigte serpenten, om op de gestorve muilezels te aezen, by malkanderen komt, en dat ze het gebies van den Baziliskus hoorende, zich daer op terstont in gaeten en onder 't zant verbergen, en dat de Baziliskus dan op zyn gemak zyn maeltyt daer houdt, en na dat hy gegeten heeft, nog eens biest, de schuilende serpenten even als teken daer door gevende, dat hy nu weg gaet, en 't overige aes voor hen laet. Zoo koninglyk is zyn gedrach. Maer om noch iets te zeggen van de besmettelykheit van den Baziliskus; Plinius (4) verhaelt, dat men outtyts gelooft had, dat een man te paert zittende en een Baziliskus dodende, niet alleen zelf, het vergift door de piek heen trekkende aen zyn hant, was om hals geraekt, maer ook het paert. Lukanus (5) melt of verziert het zelve van eenen Murrus, hoewel hy niet spreekt van de doot van 't paert en Murrus zich redde door 't schielyk afkappen van zyn hant. Julius Cezar Scaliger, op wiens getuigenis ik geruster zoude durven staet maeken dan op dat van Plinius of Lukanus, verhaelt over Aristoteles tweede boek van de Dieren, een geval, dat hy zegt in zyn tyt gebeurt te zyn, ten eenemael met dat van Plinius overeenkomende.

(4) Lib. VIII. c. 21
(5) Pharsal Lib. IX. v. 828.

[T] Het wezeltje evenwel heeft iets by zich, dat een vergift is voor den Baziliskus, als welke van des zelfs reuk sterft: gelyk ook het wezeltje zelf door 't vergift van den Baziliskus; naer 't verhael van Plinius (6). Elianus (7) wil ook, dat hy benaeut is voor een haen, en sterft, als hy hem hoort kraejen. Zie voorts onze aenmerking G. over het tweede beelt der Bescherming.

(6) L. L.
(7) Hist. Anim. Lib. III. c. 31.

B E-

BESPIEGELING.

THeoria, een Griekſch woort, is tot ons overgekomen, en betekent *beſchouwing* of *beſpiegeling*; waerdoor te kennen wort gegeven alle leiding der reden, gegrontveſt op de oorzaeken der dingen naer hunne orde, met de kenniſſe der beginſelen, die niet van de uitwendige zinnen, maer van het verſtant af hangen; omdat de beginſels, die van de uiterlyke zinnen afhangkelyk zyn, de *practyk* of daedelyke werking uitmaken, waervan de *theori* of beſpiegeling [A] het tegengeſtelde is, ten aenzien der beginſelen,

[A] De verdeeling der kunſten in haere byzondere ſoorten, is van de ouden verſcheidentlyk gemaekt. Behalven Ariſtoteles ſtelt ook Cicero twee ſoorten, de Theori en Praktyk, *Acad. Quæſt. Lib. IV. cap.* 7. *Artium aliud ejuſmodi genus eſt, ut tantummodo animo rem cernat; aliud, ut moliatur aliquid & faciat.* dat is: *de eene ſoort der kunſten is zodanig, dat zy de zaek alleen met het verſtant beſchouwt; en de andere, dat zy iets onderneemt en doet.* Quintiliaen, die van Baſilius M. gevolgt wort Homil. I, brengt de verdeeling tot drie, en voegt 'er de ποιητικὴ of *volbrengkunſt* by, *Orat. Inſt. Lib. II. cap.* 18. *Artium aliæ poſitæ ſunt in inſpectione, id eſt cognitione & æſtimatione rerum, qualis eſt* Aſtrologia, *nullum exigens actum, ſed ipſo rei, cujus ſtudium habet, intellectu contenta, quæ* θεωρητικὴ *vocatur: aliæ in agendo, quarum in hoc finis eſt, & ipſo actu perficitur, nihilque poſt actum operis relinquit, quæ* πρακτικὴ *dicitur, qualis eſt* ſaltatio: *aliæ in effectu, quæ operis, quod oculis ſubjicitur, conſummatione finem accipiunt, quam* ποιητικὴν *appellamus, qualis eſt* pictura. Dat is: *ſommige kunſten beſtaen in de beſchouwing, dat is, in de kenniſſe en waerdeering der zaeken, hoedanig is de* Starrekunſt, *die geene dadelyke werking vereiſcht, maer met het verſtant van de zaek, die ze bevlytigt, te vreden is: welke de* Beſpiegelkunde *genoemt wort. Andere beſtaen in 't dadelyk werken, welkers einde daer in gelegen is, en door de werking zelf volbragt wort, en na de werking geen werk meer overlaet, welke genoemt wort de* werkingkunde (1), *gelyk als is de* danskunſt. *Andere beſtaen in de uitwerking, die door de voltooijing van een werk, dat den oogen wort voorgeſtelt, haer einde ontfangen, welke men den naem geeft van* Volbrengkunde, *gelyk als is de Schilderkunſt.* Rodolfus Agrikola begrypt onder de *werking-* ook de *volbrengkunde*: maer ſtelt daerenboven nog een nieuwe verdeeling, namentlyk de *Logica* of *Redenkunde.* En Galenus weet nog een vierde ſoort te verzinnen, onder den naem van κτητικὴ of *verkrygkunde*, beſtaende in 't verkrygen van eenige zaek, als by voorbeelt is de *Jagtkunſt.* Die naemen ondertuſſchen worden aen de kunſten gegeven naer haer voornaemſte deelen; want indien men ze te recht beziet, zal men bevinden, dat 'er in alle is eene *beſchouwing* en *werking*: gelyk de doorgeleerde Turnebus over de aengehaelde plaets van Quintiliaen zeer wel aenmerkt.

(1) Praktyk

die geheel zyn gericht om wel te werken met kunst, dat is naer maet en bestek, gelyk Aristoteles dit in het begin zyner Bovennatuurkunde getuigt. Waerom dan de *theori* genomen wort voor eene kennis en leiding der beginselen, die zoo wel onmiddelyk, als middelyk, van het verstant afhangen. En omdat, gelyk de beginsels die uit het begrip der uiterlyke zinnen spruiten, zoo veel te zekerder worden bevat en bewaert, hoe ze onmiddelyker daervan afhangen, men alzo ook in tegendeel van het verstant zal mogen zeggen, dat de beginsels des zelven dies te waerachtiger zyn, hoe ze verder van de uiterlyke zinnen zyn afgescheiden; zoo moeten wy dan vryelyk vaststellen, dat het vaste, zaeklyke en eerste beginsel van de geheele *theori* of bespiegeling niet anders is dan Godt zelf [B]. Want daer kan geen ding begrepen worden, dat verder van de uiterlyke zinnen is afgescheiden dan hy, en desgelyx meer met het verstant vereent dan hy alleen; welke is de eerste, oneindelyke en allermagtigste van zich zelven, en met eenen de hooftoorzaek van ons verstant; zulx dat het veel strydiger [C] met het menschlyk wezen is, een verstant te hebben, dat vreemt is van de Godtskennis, dan uiterlyke zinnen te hebben, die verre afgescheiden zyn van de kennisse der beweginge, der hitte, der koude, en van andere diergelyke toevalligheden. Want gelyk deze dingen, die geheel van de uiterlyke zinnen afhangen, geloost worden zonder eenige hulp des verstants; alzoo hangt men ook Godt, wiens kennis geheel afhangt van 't verstant, met den verstande ras aen, zonder eenige werking van het uitwendige, dat van het inwendigh en vast oordeel der ziele weinigh geacht wort. En hierom hebben de Grieken misschien Godt *Theos*, naer het woort *theoria* [D], genoemt: alsof Godt

[B] Zie boven 't Zinnebeelt van 't *Begin*, bladz. 94.

[C] Omdat een verstant, begaeft met de kennisse Gods, het voornaemste is, waerin de mensch de redelooze dieren overtreft: welke ook zelve met uiterlyke zinnen niet alleen begaeft zyn, zoo wel als de mensch, maer hem in sommige ook verre te boven gaen, volgens de bekende vaerzen:

> Nos aper auditu præcellit, aranea tactu,
> Vultur odoratu, lynx visu, simia gustu.

Dat is: *Het wilde zwyn overtreft ons in 't gehoor, de spinnekop in 't gevoel, de gier in den reuk, de losch in 't gezigt, de aep in den smaek.*

[D] Deeze afleiding stelt Makrobius ook voor, Saturnal. Lib. I. cap. 23. Dog misschien is het tegendeel waer, en komt het woort θεωρία [*theoria*] van het woort θεωρῶ [*theorô*] *ik beschouw*: welk woort schynt samengestelt uit θεὸς [*theos*] *Godt*, en ὁρῶ [*horô*] *ik zie*, *ik beschouw*: gevende alzo een beschouwing of bespiegeling te kennen van Godt en van goddelyke zaken. Het woort θεὸς zelf wort van verscheide andere naer de verscheide gedachten der geleerden afgebragt. Sommige brengen 't van 't woort θεάομαι [theaomai] insgelyks betekenende, *ik zie*, *ik aenschouw*: omdat Godt alles ziet, en 'er niets voor zyn alziende oogen verborgen is, als zelf zynde de *Vader der lichten*, gelyk hem Jakobus noemt cap. 1. v. 17. Waerom hem de Egiptische Priesters in hunne beeldenspraek vertoonden door een oog, daer zy een scepter by graveerden; betekenende door den scepter, dat hy een bestierder is van 't geheelal, en door 't oog, dat hy alles aenschout: gelyk Piërius aentekent, Hierogl. Lib. XXXIII. cap. 2. & 5. Andere, waeronder ook Plato, meenen, dat deze naem aen Godt gegeven zy van θέειν, [thëein] dat is *loopen*: omdat de zon, maen en andere hemellichten, die de bygelovigheit der ouden voor Goden hielt, in een geduurigen loop en beweeging zyn. Sommige willen 't liever afleiden van 't woort δέος, [deos] 'twelk *vrees* betekent: omdat hy van de menschen moet geëert en gevreest worden. Op welke afleiding men meent, dat by Petronius (1) en Statius (2) gezinspeelt wort in die ongodistische woorden: *Primus in orbe Deos fecit timor*: dat is, *de vrees heeft allereerst Goden in de weerelt gemaekt.* Meer andere gevoelens ontrent de afleiding van dit woort, achten wy onnodig by te brengen. Zoo echter iemant naer de zelve begeerig is, die zie den roemwaerdigen Gerh. J. Vossius in zyn doorwrocht Etymologicum, een werk, dat nooit genoeg kan geprezen worden.

(1) In Fragment.
(2) Thebaid. Lib. III. v. 661

Godt aen onze redeneeringe niets anders is dan het begin en de eerſte vorm of gedaente. En aldus verſtaen zynde, dat de *theori* en de *practyk* op gelyke wys worden onderſcheiden, als het verſtant en de uiterlyke zinnen, of een zaek die tot het verſtant, en een zaek die tot de uiterlyke zinnen behoort; zoo kan men gemakkelyk zeggen, dat van de vyf inwendige *habitus* of bequaemheden, waervan Ariſtoteles in zyne Zedekunde (1) ſpreekt, de kunſt (2) en 't beleit (3), tot de *practyk* behooren: maer de wysheit (4) en het verſtant (5) tot de *theori*, en dat de wetenſchap (6), die van beide de deelen afhangt, voor het menſchelyk begrip de middelplaets heeft. Ten opzigt nu van het gezeide, meene ik dat de *theori* niet onaerdigh in de gedaente eener Jongkvrouwe wort verbeelt, die opwaert ziet, en haere handen ſamengevoegt houdt op haer hooft, hebbende in de zelve een' open passer, wiens punten om hoog ſtaen. Zy is adelyk in hemelsblaeu gekleet, en ſchynt naer boven op een trap te ſtygen; vertoonende door deze omſtandigheden uitmuntentheit, edelheit en hoogheit.

(1) Lib. VI cap. 3.
(2) τέχνη, ars.
(3) Φρόνησις, prudentia.
(4) Σοφία, ſapientia.
(5) νοῦς, intelligentia.
(6) ἐπιστήμη, ſcientia.

Haere jongkheit beduit, vlugheit [E], vaerdigheit, heeten yver, leven, hoop en vrolykheit; alle welke dingen de *theori* zeer wel paſſen. Want de kennis van de orde der oorzaeken houdt het gemoet, wakker, helthaftigh, ſtout, bly, vlytigh, gereedt, ſtanthaftigh van voornemen en krachtigh.

De kleur des gewaets vertoont, dat, gelyk het uiterſte perk voor ons gezicht, door middel van 't licht, die verf is, die zich aen den hemel vertoont; aldus het uiterſte perk voor ons verſtant, door middel der redeneering, Godt zelve is; wiens eige plaets en zetel, overeenkomſtigh met zyne natuur (die de natuur van alles is) de hemel verſtrekt.

Het hemelwaert zien, wil zeggen, dat men het verſtant tot de hemelſche dingen en Godt zelven moet opvoeren: en dat, gelyk het met onze oogen geſtelt is omtrent den hemel, het licht en de zon, het alzoo ook met het verſtant geſtelt zy [F] omtrent hemelſche dingen en Godt. En omdat in 't oog een zekere naerbootſeering of gelykenis des hemels is, als welks ronde appel is omvangen met zeven velletjes, die de zeven kringen der dwaelſtarren [G] in den hemel vertoonen, hebbende daerenboven midden in zich een hart bolletje dat zyn licht van die groote en kleene vliesronden door verſcheide weerkaetſingen ontfangt; 't geen dan den aerdkloot verbeelt: zoo kan men daerom zeggen, dat in het verſtant eene zekere naerbootſeering

 of

[E] Zie het geen de ſchryver boven in 't zinnebeelt der *Begrypelykheit* heeft aengetekent uit Ariſtoteles.

[F] Namentlyk, gelyk men in 't oog het licht der zonne ontfangt, om daer mede te zien lichamelyke dingen, alzoo ontfangt men met het verſtant het licht der kenniſſe om daer mede hemelſche dingen en Godt zelven te beſchouwen. Waer van daen Filo de Jode (7) zeer wel gezecht heeft: *Het licht der ziele is zeer gelyk aen 't licht der zonne Want gelyk de oogen door den glans der zon, alzoo wort de ziel door de wysheit verlicht, en plagt van tyt tot tyt ſcherper te zien, zich bezich houdende met nieuwe beſpiegelingen.*

(7) Lib. de Cogit.

[G] Met naeme, Saturnus, Jupiter, Mars, de Zon, Venus, Merkurius en de Maen, *Dwaelſtarren* worden zy genoemt (het Griekſche woort *Planeten* en 't Latynſche *Errones* of *ſtellæ errantes* komt ten eenenmael in betekeniſſe daer mede over een) niet omdat ze een dwalende of onzekere beweging hebben (*Want geene zaek dwaelt*, zegt Cicero (8) van dezelve, *die in alle eeuwigheit haere voortgangen, en te rug keeringen, en andere bewegingen ſtantvaſtig en zeker bewaert*) maer omdat ze voor ons, die de Aerde bewoonen, dan ſnel dan langzaem, dan voorwaerts dan achterwaerts ſchynen te gaen, en zomtyts eenigen tyt ſtil te blyven: het welke aen die haere lopen niet onderzocht hebben, gelyk een dwaelen voorkomt enz. Zie de Heer B. Nieuwentyt in 't 25 Hooftſtuk van zyne Wereltbeſchouwing §. 82. bladz. 699.

(8) Lib. II. de Nat. Deor. c. 20

of gelykenis zy van Godt en van de Godtheit; maer die zich zoo klein en naeu vertoont, als zich de hemel vertoont in den ronde kring onzer oogen.

De trap [H], wiens sporten of treden ordentlyk naer den tredt der menschen gemeten, en even verre boven malkander gevoegt zyn, ten einde men met eene gelyke beweging des lichaems, langs de zelve op een' en zelven tyt zou voorwaert en opwaert kunnen gaen, vertoont, dat de dingen, die tot het verstant behooren, op de zelve wyze hunne orde en gelykmatigheit hebben; om aldus door redeneering als van trap tot trap, van de zaeken die naby zyn, door den tyt, die eene maet van de voortgaende beweging, ja van alle beweging is, op te stygen tot de dingen die verre zyn: kunnende het menschlyk verstant, zonder den tyt, geen maet ramen van het meer of minder, nochte de redeneeringen dien aengaende vast maken of verzekeren.

De handen en armen die kringswyze gehouden worden, en het hooft in 't midden, vertoonen eenigermaete de Grieksche letter Θ: en met deze letter alleen plagt men kortheits halve de *theori* [I] uit te drukken. Vorders verbeelt haere dusdanige gestalte, dat ze de beschouwing en kennis der oorzaeken boven de ervarentheit [K] verheft, en de werkingen ondersteunt, welke middelen zyn van ondersteuning, daer de *theori* niet is.

De

[H] Dat hy de Theori hier stelt op een trap, is in navolginge van Boëthius, die den zelven in 't begin van zynen Troost der Wysgeerte plaetst op het kleet van de Filozofie, zeggende: *harum* [vestium] *in extremo margine* Π, *in supremo vero* Θ *legebatur intextum. Atque inter utrasque literas, in scalarum modum, gradus quidam insigniti videbantur, quibus ab inferiore ad superius elementum esset adscensus.* dat is: *Op den beneden zoom van deeze* [*kleederen*] *stont een Grieksche ingewrogte* P, *op den bovenzoom een* Th *te lezen. En tusschen beide de letters scheenen eenige trappen afgetekent, als een ladder, om van de onderste letter na de bovenste te klimmen.* De *P* beduide de *Praktyk*, de *Th* of Θ, de *Theori.* Welke nu die trappen zyn, vint men opgetelt by Hierokles in zyne Verklaring over de gulde gedichten van Pythagoras. Dog langs welke trappen de Christenen komen tot de wysheit, dat is, tot het bespiegelen van Godt, leert ons Augustinus Lib. II. de Doctr. Christ. cap. 7. en Lib. IV. de Trin. cap. 1. gelyk Renatus Vallinus ons over de aengehaelde plaets van Boëthius aenwyst.

[I] Gelyk met de Π of P, de praktyk, wert beduit, zoo als terstont is aengetoont uit Boëthius; de Θ voorts was ook van een ander gebruik. De Rechters, over eenige zwaere misdaet oordeelende, en den aengeklaegden ter doot doemende, gaven dat te kennen door het schryven van de letter Θ ieder op zyn stemtafeltje: zynde deze letter de eerste in 't Grieksche Θάνατος [Thanatos] dat is, *de doot.* Waer op Persius ziet, als hy tot Nero, Sat. V. v. 13. zegt:

Et potis es nigrum vitio præfigere theta.

Dat is: *Gy hebt macht om een zwarte theta te zetten voor de boosheit*: dat is, om de boozen te veroordeelen tot de doot. Ook was zy in 't gebruik in de naemrollen der krygslieden, alwaer de namen der gesneuvelden met deze zelve letter getekent wierden. Men zie Kazaubonus over Persius, en Izidoor Orig. Lib. I. cap. 23.

[K] Fraei is het zeggen van Seneka Epist. 95. aengaende de werkdadige en bespiegelende Filozofie: *Philosophia autem & contemplativa est, & activa: spectat, simulque agit. Erras enim, si illam putas tantum terrestres operas promittere: altius spirat. Totum, inquit, mundum scrutor, nec me intra contubernium mortale contineo, suadere vobis, ac dissuadere contenta: magna me vocant, supraque vos posita.*

Nam tibi de summa cœli ratione, deumque,
Disserere incipiam, & rerum primordia pandam,
Unde omnis natura creet res, auctet, alatque,
Quoque eadem rursus natura perempta resolvat:

ut ait Lucretius.

Dat

De passer, wiens punten zich opwaert ſtrekken, vertoont het zelve dat het aengezicht verbeelt, namentlyk, opmerking van hooge dingen. Daerenboven is de paſſer door zich zelven byna altyt een teken der maete, dewyl hy het bequaemſte werktuig is om de dingen te meeten, als hebbende in zich geene vaſte paelen noch einden, en kunnende gebruikt worden tot alle paelen en einden, tot de welke hy met zyne punten ſtrekt. Hy is dienſtigh om den kring te trekken, die de eerſte redendervende figuur is, waervan de reden aller andere figuuren afhangt, als van hun eerſte en eigen beginſel. Hierom geeft Euklides in 't aenwyzen der eerſte beginſelen, den gelyk zydigen driehoek de eerſte plaets, naerdien hy onmiddelyk door den kring en de werking des paſſers bewezen wort. En hieruit ontſtaet de zwaerigheit, die de wiskunſtenaers altyt gevonden hebben in de quadrature [L] of vierkante meeting, zynde de evenmatigheit des krings met de andere figuuren. De paſſer verbeelt ook de oneindelykheit: en omdat zyne beweging in een kring geen eindpael heeft, en tot oneindige eindpaelen kan gebruikt worden; en dewyl hy werkende teffens in ruſt en beweging is, zoo is hy een, en ook geen een, ſamengevoegt en geſcheiden, ſcherp en ſtomp; ſcherp als hy open, ſtomp als hy toe is, zoodat hy niet qualyk gelykt naer de beenen [M] en den tredt van een menſch. De Grieken verbeelden den paſſer met deze twee letteren, [illegible] die te ſamen dat geheel vertoonen, 't geen Pythagoras in een alleen [N] aenmerkte.

Dat is:

De Filozofie is en beſpiegelende en dadelykwerkende: zy beſchouwt en werkt te gelyk dadelyk. Want gy dwaelt, indien gy meent, dat ze alleenlyk aerdſche dingen belooft te verrigten. Ik doorzoeke, zegt zy, het geheel al, en beteugel my zelfs niet binnen de woning der ſterveling, te vreden zynde met u lieden te raden en te ontraden. Ik worde geroepen door dingen die groot, en boven u lieden geſtelt zyn.

> *Want ik zal u beginnen te redeneeren van de geheele natuur des hemels en der Goden, en de eerſte beginſelen der zaeken openleggen; waer uit de natuur alle zaeken voorbrengt, vermeerdert en voedt, en waer in zy die zelve zaeken, als ze verſtorven zyn, wederom ontbint.*

Gelyk Lukretius zegt. Hoor ook de woorden van Hierokles in zyn verklaringe over de Gedichten van Pythagoras: ὅτι ἡ μὲν πρακτικὴ φιλοσοφία διὰ τῆς τῶν ἀρετῶν φύσεως ἄνθρωπον ἀγαθὸν ἀποτελεῖται. ἡ δὲ θεωρητικὴ εἰς ὁμοιότητα Θεοῦ καθίστησι τοῦ καὶ ἀληθείας ἐλλάμψει, dat is, *dat de dadelykwerkende Filozofie den menſch door de kragt der deugden vroom maekt, maer dat de beſpiegelende Filozofie hem, door de verlichtinge des verſtants met de waerheit, Gode gelyk ſtelt.*

[L] Wanneer men een andere figuur, gelyk als een kring, maekt tot een vierkant.

[M] Namentlyk, omdat, gelyk de menſch, wanneer hy gaet, by beurte met het eene been ſtilſtaet terwyl hy 't andere been voortzet; alzoo ook de paſſer met zyn eene been ruſt, terwyl het andere voortgaet.

[N] Wat de ſchryver hier wil zeggen, begryp ik niet zeer wel. Hy ſchynt te ſpreken van de Griekſche letter Υ, gemeenelyk de letter van Pythagoras genoemt: niet omdat ze van Pythagoras zoude zyn uitgevonden (want de vinding daer van wort nevens die der letters ϑ, ξ, Φ, of *th*, *x*, en *ph*, toegeſchreven aen Palamedes. Zie Plinius Hiſt. Nat. Lib. 7.) maer omdat hy leerde, dat men in die letter de twee wegen des menſchelyken levens zag; namentlyk de weg der deugt en die der ondeugt: Men vint 'er deze verzen van, op den naem van Virgilius:

> Litera Pythagoræ diſcrimine ſecta bicorni,
> Humanæ vitæ ſpeciem præferre videtur.
> Nam via virtutis dextrum petit ardua callem,
> Difficilemque aditum primum ſpectantibus offert;
> Sed requiem præbet feſſis in vertice ſummo.

Om de nutbaerheit nu van dit gereetſchap is de naem des uitvinders daervan nogh in wezen. Talus van Athene, de zuſters zoon van Dedalus, heeft 'er den roem van [O], dien hy ook verdient: want hoe bezwaerlyk zoude

Molle oſtentat iter via læta: ſed ultima meta
Præcipi at captos, volvitque per ardua ſaxa.
Quisquis enim duros caſus virtutis amore
Vicerit, ille ſibi laudemque decusque parabit.
At qui deſidiam, luxumque ſequetur inertem,
Dum fugit oppoſitos incauta mente labores,
Turpis inopſque ſimul miſerabile tranſiget ævum.

Dat is: *De letter van Pythagoras, in twee leden als hoornen geſplitſt, ſchynt de gedaente van 's menſchen leven te vertoonen. Want de weg der deugt loopt ſteil na 't pad aen de regterhant, en vertoont die geene, die ze eerſt zien, een moeilyken toegank, maer verſchaft den vermoeiden ruſte boven op zyn top. De brede weg vertoont een gemakkelyken gang: maer deszelfs uiterſte einde ſtort den gevangenen van boven neder, en werpt hem af over ſteile rotſen. Want al wie harde rampen overwint uit liefde tot de deugt, die zal zigh zelven lof en eere verkrygen. Maer die de traegheid en vadzige overdaet volgt, zal, terwyl hy de ongemakken, die tegen hem overſtaen, met een onvoorzigtig gemoed ſchuwt, zyn leven in ſchande en armoede elendiglyk moeten doorbrengen.* Uit de beſchryving van deze letter in deze verſen is licht te zien, dat des zelfs figuur oudtyts enigſins anders is geſchreven geweeſt, als nu doorgaens geſchiet. Men Vint 'er dit ook van by Lactantius Lib. VI. cap. 3. *Omnis igitur hæc de duabus viis diſputatio ad frugalitatem & luxuriam ſpectat. Dicunt enim humanæ vitæ curſum* Υ *literæ ſimilem: quod unusquisque hominum, cum prima adoleſcentiæ limen attigerit, & in eum locum venerit,* partes ubi ſe via findit in ambas, *hæreat nutabundus, ac neſciat, in quam ſe partem potius inclinet.* Dat is: *Dit ganſche vertoog dan, aengaende de twee weegen ziet op de maetigheit en overdaedigheit. Want men zegt, dat de loop des menſchen levens gelyk is aen de letter* Υ.: *omdat een iegelyk menſch, wanneer hy den eerſten trap van zyn jongelingſchap betreed, en nu tot daer toe is gekomen, daer zich de weg in twe deelen ſplyt, blyft ſtaen en waggelt, niet wetende, na wat kant hy liever zal overhellen.* Maer wat betrekking heeft dit tot den paſſer? die ik ook niet weet dat ooit door de Υ is verbeelt geworden; gelyk ook nooit in tegendeel de weg des menſchelyken levens (zoo miſſchien onze ſchryver dit mogt willen zeggen) door de letters υ en λ. Het eenigſte, dat ik dienaengaende vinde, is dat een out uitlegger van Ariſtofanes over deſzelfs Komedi genaemt de *wolken*, vers 178. zegt: ἐργαλεῖον ὁ διαβήτης, πολλαῖς εὔχρηστον τέχναις, τῷ λ στοιχείῳ παρεοικός, dat is: *de Paſſer is een werktuig, dat zeer dienſtig is in veele konſten, eenigſins de letter λ [l] gelykende.*

[O] Gelyk ook van het uitvinden der zaege: waerom hy van Dedalus benyt wordende van een hoogte is afgeworpen: na 't verhael van Ovidius Met. Lib. VIII. vers 244.

Ille etiam medio ſpinas in piſce notatas
Traxit in exemplum, ferroque incidit acuto
Perpetuos dentes; & ſerræ repperit uſum.
Primus & ex uno duo ferrea brachia nodo
Vinxit; ut, æquali ſpatio diſtantibus illis,
Altera pars ſtaret; pars altera duceret orbem.
Dedalus invidit &c.

Dat is naer Vondels vertaling:

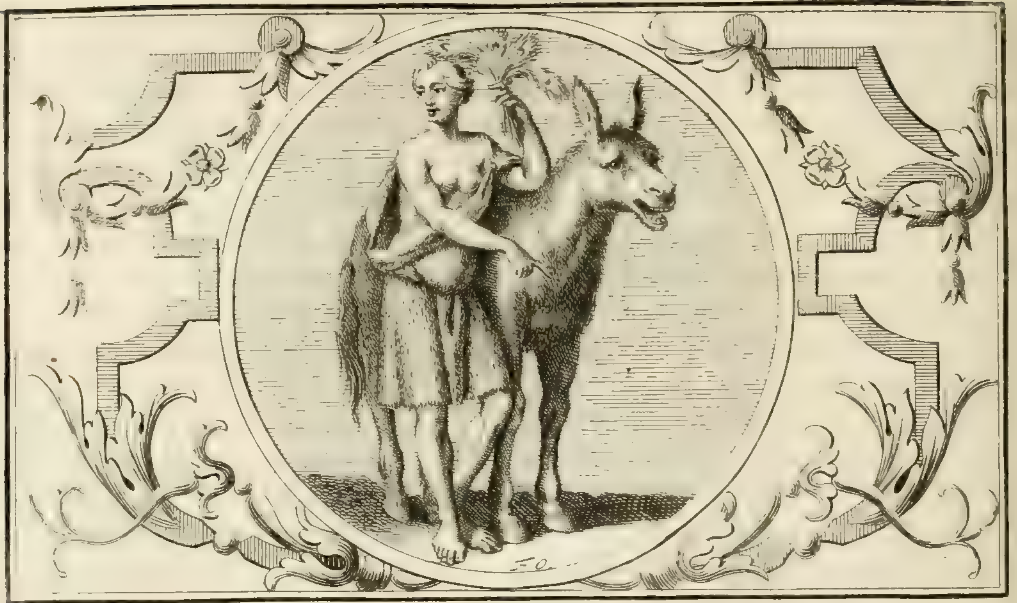
Hy beſpiênde 't ruggebeen
Van eenen viſch, nam daer een voorbeelt uit, met reên
Gevat, en ſnee terſtont een ry van yzre tanden,
En brocht de zaegh in zwang, en hechte met zyn handen
Twee priemen met een' knoop, gelyk twee armen, vaſt
Aen een, zoo ſtaen ze net en fix aen een gepaſt.
De ſcherpe priem blyft ſtaen, en d' andre mag verſtrekken
Om recht rondom gezwaeit een' ronden kring te trekken.
Dedael benyde dit enz.

Andere noemen hem Attalus, Acalus, of Calus, en Ovidius geeft hem den naem van *Perdix*, dat is, *Patrys:* in welken vogel hy verziert wort verandert te zyn. Men zie de aentekeningen van Farnabius.

zoude men zonder paſſer hebben kunnen maet nemen van den afſtant van hemel of aerde? Jae hoe zoude men zonder den zelven de rechte gelykmatigheit van het menſchlyk lichaem en duizent andere dingen kunnen aentoonen? Om alle deze reden paſt de paſſer op de *theori*, ſtaende met de punten naer den hemel toe, die van een bolronde of kringvormige gedaente is; wiens middelpunten aldus wort aengewezen. De paſſer voegt ook boven alle de gemelde redenen by de *theori*, omdat hy de waere wyze onzer wetenſchap beduit; want de menſchlyke kennis is niets anders dan alle dingen op hunne maet te paſſen, effenen en ſchikken. Hierom werden de Filozofen van outs *Analogiſten*, dat is, *overeenkomſtige* of *evenmatige* genoemt. Zie Diogenes Laërtius [P].

De paſſer wyders beſtaet in twee leden, die ten deele gelyk, ten deele ongelyk zyn: gelyk, ten aenzien der lengte; ongelyk voor zoo veel de omdraeijing en de mededeeling van het midden belangt. Want het eene deel raekt maer eenmael, namentlyk aen 't midden, het welke de ſamenbinding of toeſluiting maekt; daer 't andere tweemael raekt, namentlyk de twee armtjes, die men trekt. Hierin dan is ook een beduidenis der redeneering, van welke alle onze kennis afhangt, dewyl een redeneering, als ze verſtandiglyk opgemaekt wort, mede tweeledigh is, waervan 't eene deel algemeener is dan het andere, maer beide van gelyke kragt, ten aenzien van 't beſluit (1): en de middelſtelling (2) bint te ſamen de beide uiterſte (1) Conclusio. ſtellingen (3), die niet even algemeen, of ten minſten niet even bekent (2) Medius terminus. zyn. Zoo goet en rechtvaerdigh als de paſſer is, om eenen kring te maeken, en de hoegrootheit der dingen te meten, zoo oprecht en waerachtigh (3) Termini extremi. is ook de reden, om door haer een betoog van den kring of lyni op te maken. En dewyl het gebruik der reden tot een wit heeft, haere werken en handelingen net en effen te doen zyn; zoo komt het hieruit dat met een leenſpreuk, genomen van den paſſer, onze rechtvaerdige of onrechtvaerdige werken gezegt worden, wel of qualyk te paſſen, naer dat ze met de reden of wetten overeen komen of niet. Welke rechtvaerdigheit naer de wetten, die de bant is van het burgerlyke leven, als dan volkomen volmaekt is, wanneer men van de lini een kring maekt, dat is, als ons leven tot Godts dienſt bereit blyft, die het gegeven heeft: want dit is onwederſprekelyk het trekken van de lini tot de vereeniging van zyn begin: en dit alleen is 't, dat den eernaem van wysheit geeft; want het is eene zaek die het menſchlyk vermogen te boven gaet, en eene hemelſche kracht van doen heeft, om de ziel geheel te zuiveren van alle aertſche genegentheden; gelyk dit onder andere Platoniſten Jamblichus bewyſt, tot wien nochtans het heilzaeme licht noch niet was gekomen, het geen den navolgeren van Kriſtus, die de eeuwige wysheit des Vaders is, zoo heerlyk is opgegaen.

[P] Preœm. §. 17. Verſta echter, niet dat alle de Filozofen wierden genoemt *Analogiſten*, maer alleenlyk een zekere byzondere ſekte. Maer ook is de lezinge van de plaets by Laërtius niet zeker: alzo ſommige voor ἐλεγκτικοὶ καὶ ἀναλογητικοί, dat is, *overtuigende en evenmaetige Filozofen*, lezen ἐλεγκτικοὶ καὶ ἀπολογητικοί: 't welk zy vertalen *Opponenten* en *Defendenten*, of *Tegenwerpers* en *Verweerders*. Zie de aenmerkingen van Egidius Menagius over die plaets.

BESPOTTING.

NA het deftigh beelt der bespiegelinge volgt hier dat der bespotting: hoe groot een onderscheit! Wy zullen het echter vertoonen, en dat in de gedaente eener Vrouwe, die de tong uitsteekt, en met egelsvellen bekleet is. Men ziet haere armen en beenen naekt, en zy houdt den voorsten vinger der rechte hant rechtuit. In de slinke heeft ze een bos paeuwevederen, en leunt 'er mede op een' ezelsrug; welke langöor den kop omhoog heft, de lippen van malkander trekkende, en zyne tanden zien latende.

Thomas zeit, dat de bespotting [A] is, wanneer men iemants quaet of gebrek ten schimp of spot stelt, opdat de bespotte beschaemt worde.

De tong uit te steken, omdat zulks te doen in iemants tegenwoordigheit vry lelyk staet, en niemant in zulk slach van groeten juist het grootste genoegen schept, is een teken van weinigh achting voor dien, omtrent wien men dat doet: gelyk de natuur zelfs den kleinen kinderen het uitsteken der tong in zulk een geval geleert heeft. Zoo eene gebaerte is ook een gewoonte geweest by de oude Galli; gelyk men by Livius leest [B] van dien trotsen Gallus, die de Romeinen verachtende, en wie uit hen maer

[A] *Derisio est, quum aliquis malum alicujus personæ, vel defectum, in ludum vel risum ponit, ut erubescat & verecundetur.* 2. 2. *q.* 75.

[B] Lib. VII. cap. 10. *Manlium armatum adornatumque adversus Gallum stolide lætum, & (quoniam id quoque memoria dignum antiquis visum est) linguam etiam ab irrisu exeventem: producunt æquales:* dat is, *Manlius, zig gewapent en toegerust hebbende, wort door zyne evenouders tegen den Gallus, die zig onverstandig verblydde, en de tong (nademael dit de ouden ook gedenkwaerdig heeft toegeschenen) hem ten spot uitstekende, ten stryde gebracht.* Onder de ouden, waer uit Livius dit aentekent, is geweest Q. Claudius Quadrigarius, uit wiens eerste Jaerboek A. Gellius ons dat stuk, waer in hy dit gevegt beschryft, bewaert heeft *Noct. Attic. Lib. IX. cap.* 13. daer men ook dit leest, *deinde Gallus irridere, atque linguam exertare cœpit:* dat is: *daerna begon de Gallus te spotten en de*

maer wilde, ten ſtryde uitdagende, de tong naer Titus Manlius, die de uitdaging aennam, uitſtak, maer in zyne trotsheit door hem zeer wel wiert beteugelt.

Wat dunkt u vorders van de egelshuit, die doorgaens zoo wat ſcharpachtigh valt? Zy betoont dat de ſpotter gelyk ſtaet met den egel, die al wie hem nadert, ſteekt; en omdat de ſpotters geſtadigh op eens anders onvolmaektheit letten, en die trachten ten toon te ſtellen, en aen een iegelyk aen te wyzen, ſteekt het beelt den vinger vooruit [C].

De paeuwepluimen (weet dat de paeu een hovaerdigh dier is) komen hier ter baene, om de trotsheit [D] te verbeelden van zulken die anderen verachten en zich altyt de beſte en ſchoonſte waenen te zyn. Echter voegt het niemant, eens anders quade manieren zotlyk te belachen, al weet hy ook dat de zyne beter zyn.

de tong uit te ſteken. Maer dit uitſteken der tong is niet alleen by de Galli een teken van beſpotting geweeſt, maer ook by de Romeinen zelfs: by welke voornamentlyk drie zoorten van beſpotting door 't maken van zekere gebeerten in gebruik waren. Namentlyk, het uitſteken van de tong, gelyk hier gemelt is. Ten tweden het uitſteken des voorſten vingers van de rechte handt, doch niet *recht uit*, gelyk in ons beelt geſchiet, maer kromgebogen en met een geduurige beweginge, zoo dat hy niet qualyk den bek van een kleppenden oyevaer geleek: waerom ze dusdanige gebeerte ook een *oyevaer* noemden. En ten derden, het zetten van den duim aen de ſlag van 't hooft met een geſtadige draejing van de hand, verbeeldende zo doende enigzins de ooren van een ezel, die geduurig bewegen; om zoo te kennen te geven, dat zy dien voor een ezel hielden, dien zy op die wyze beſchimpten. Alle drie de ſoorten van beſpotting roert Perſius aen Sat. 1. vers 58.

> O Jane, a tergo quem nulla ciconia pinſit,
>
> Nec manus auriculas imitata eſt mobilis auras,
>
> Nec linguæ, quantum ſitiat canis Appula, tantum.

Waer van dit de zin is: *O gelukkige Janus, wien geen oyevaer van achteren naklept* (dat is: wien niemant den vinger tot ſpot achter na ſteekt: namentlyk, om dat Janus twe aengezichten hebbende ook van achteren zach) *en om wien te beſpotten niemant met zyn hant ezels oren heeft achter nagemaekt, of de tong zoo verre uitgeſtoken, als een dorſtige hont uit Apulie.* Zie Kazaubonus over deze plaets.

[C] Gebogen op die wyze, als wy gezecht hebben, niet rechtuit, gelyk onze ſchryver den vinger der beſpotting maekt. Aengaende echter de gebeerte van den vinger of hant in beſpotting, die men *Oyevaer* noemde, zyn 't alle ſchyvers niet eens. Kazaubonus vat het zoo op als wy in onze vorige aenmerking hebben gemelt. Maer Kornutus over de aengehaelde plaets van Perſius, en Piërius Valerianus *Hierogl. Lib. XVII. cap.* 12. zeggen, dat men alle de vingers zoo by malkander trok, dat daer door de *bek* van een oyevaer verbeelt wiert. Ferrarius *de Acelam. Vet.* 11. 21. wil dat de vingers zoo wierden ſamengetrokken, gekromt, en bewogen, dat ze de figuur maekten van den *hals* van een kleppenden Oyevaer. Hieronymus eindelyk ſchynt begrepen te hebben: dat de gebeerte niet enkel met de vingers, maer met de geheele hant geſchiede: *Leen*, zegt hy, (1) *uw oor niet aen ſpotters enz. indien gy ſchielyk omziet, zult gy bevinden, dat 'er of oyevaers halzen achter u gekromt worden of ezelsooren met de hant gemaekt, of de ſmagtende tong van een hont uitgeſtoken*: en wederom (2): *indien zy wiſten, dat Holda, wanneer de mannen zwegen, geprofeteert heeft, zy zouden hunne hant nooit achter mynen rugge krommen tot een oyevaer.*

(1) Ad Ruſt. Mon. Ep. 4.
(2) Prol. ad Sophon.

[D] Want de trotsheit heeft altyt tot een onafſcheidelyke metgezellinne by zich de verachtinge van een ander, en deze wederom tot een dochter de beſpottinge.

Wat de ezel [E] beduit, heeft men de ouden, by Piërius te vragen. Maer laet elk de ſpotwapens nederleggen, en komen tot het

[E] Hoe dit dier in de beſpotting te pas komt is reets enigſins uit het vorig gemelde gebleken. Doch behalven dat vertoont dit dier in die gedaente, als het by ons beelt geſtelt is, eniger mate een wezen als of het iemant uitlacht. Diogenes Cynikus heeft miſſchien hier op gezien (1), wanneer hy iemant, die hem zeide, *veele lachen 'er om u*, antwoorde, *miſſchien de ezels ook om hen: maer nochte zy geven iets om de ezels, nochte ik om hen.* Zie Piërius Hierogl. Lib. XII. cap. 11.

(1) Diog. Laërt. Lib. VI. §. 58.

BESTANT.

DIt vertoont zich omtrent als eene Krygsheldin, die in't midden eener ſtille zee, op een eilant zit. Een hoop byeen gebonde ſpieſen en ander oorlogsgereetſchap ſtrekt haer tot eenen zetel. Zy draegt een borſtharnas gelyk Bellona, en heeft op de rechte knie eenen ſtormhoet, op welken zy de rechte hant houdt, en in de zelve een roede, daer twee viſchen omgeſlingert zyn door malkander, te weten de zeeſnoek en herder. Met de ſlinke hant houdt ze een' hont en een kat aen een tou vaſt, die ſtil en vreedzaem by malkander zitten.

Het beſtant wort door M. Varro op tweederlei wyze bepaelt, noemende hy het eens, *eenen legervrede* [A] *van weinigh dagen*; en elders [B], eenen *ruſttyt des*

[A] Lib. Human. apud A. Gellium Noct. Att. Lib. I. cap. 25. *Induciæ ſunt pax caſtrenſis paucorum dierum.* Byna op dezelve wyze bepaelt het ook de Rechtsgeleerde Paulus *L. Poſtliminium ff* de capt. *Induciæ ſunt, cum in breve & in præſens tempus convenit, ne invicem ſe laceſſant:* dat is: *Beſtant is, wanneer men voor eenen korten en tegenwoordigen tyt overeenkomt, dat men malkanderen niet vyandelyk zal aentaſten.* En Donatus over Terentius Eun. a. 1. 5. 1. vers 15. *Induciæ ſunt pax in paucos dies.* dat is, *Beſtant is eene vrede voor enige weinige dagen.*

[B] Apud Eundem Gellium: *Induciæ ſunt belli feriæ.*

des oorlogs. Deze bepalingen voldoen echter A. Gellius niet zeer, dewyl hy ze meer houdt voor korte en zoete beschryvingen, dan voor goede en volmaekte bepalingen. Want aengaende de tweede bepaling zeit hy, dat die meer geestigh [C] dan klaer is, zynde 't Grieksche woort ἐκεχειρία [*Ekecheiria*] dat in die tale *bestant* te kennen geeft, veel duidelyker en nadruklyker, nademael het eigentlyk eene *inhouding der handen*, om zoo te spreken, beduit: want men magh dan niet vechten. En belangende de eerste bepaling zeit hy, dat het bestant geen vrede magh heeten, omdat de oorlogh nogh duurt, schoon de daetlykheden ophouden. Het verdient ook den naem niet van legervrede, dat is, die in de legerplaets, of verschansingen der soldaten getroffen wort; want men maekt dien ook buiten 't velt en de legerplaets der soldaten. Deze vrede is ook niet altyt van weinigh dagen, maar zelfs wel van maenden lang. Livius zeit (1), dat de Romeinen aen de Karthagers op deze wys drie [D], en aen den tiran Nabis van Lacedemonie zes (2) maenden stilstant gegeven hebben. In het eerste van Quadrigarius Jaerboeken [E] staet, dat K. Pontius de Samniter een stilstant van zes uuren, aen den Roomschen *Dictator* [F] verzocht heeft: waaruit niet duister blykt, dat deze stilstant niet altyt van zekere dagen is; maar ook wel van uuren en maenden zyn kan. T. Livius zeit [G], dat op het verzoek van vrede, gedaen door die van Perugia, Kortona en Arezzo, hooftplaetsen van Toskane, aen de Romeinen, hun een bestant van dertigh jaren is ingewilligt. Zulk een dertigjarigh [H] bestant is ook tusschen

(1) Lib. XXX. cap. 38.
(2) Lib. XXXIV. cap. 35.

[C] Omdat de aengehaelde woorden van Varro eigentlyk zoo veel te kennen geven als *Vacantie des oorlogs.*

[D] En aen koning Filippus twee maenden, *Lib. XXIX. cap.* 12.

[E] Naer 't getuigenis van Gellius in de zoo even aengehaelde plaets: want de schriften van Quadrigarius zelf zyn verloren, gelyk wy over 't vorige beelt reets hebben te kennen gegeven. Voorts is deze Kajus Pontius die Veltheer der Samniten geweest, die de Romeinen by Kaudium onder 't juk heeft doen doorgaen. Zie Livius *Lib. IX. cap.* 4 *& seqq.*

[F] Welke op dezen tyt was *Lucius Kornelius*; hoewel Livius zegt *Lib. IX. cap.* 17. dat het onzeker is, of de zoo evengemelde schande der Romeinen gewroken zy door den *Dictator*, of Oppergezaghebber, *Kornelius* met zynen *Magister equitum*, of Bevelhebber der Ruitery (gelyk men 't gemeenlyk vertaelt) *Lucius Papirius Kursor*, dan of het geschiet is door *Quintus Publilius Filo* en *Papirius*, en wel voornamentlyk door den laetsten, dog beide toen de waerdigheit bekledende van *Consules* of Burgermeesters.

[G] Lib. IX. cap. 37. *Itaque a Perusia, & Cortona, & Aretio, quæ ferme capita Etruriæ populorum ea tempestate erant, legati pacem fœdusque ab Romanis petentes, inducias in triginta annos impetraverunt.* Twee van deze Steden hebben naderhant, het eerste bestant verbroken zynde, wederom een nieuw bestant verkregen van veertig jaren, volgens 't verhael van den zelven Livius Lib. X. cap. 37. *Tres validissimæ urbes, Etruriæ capita, Volsinii, Perusia & Aretium pacem petiere, & ---- inducias in quadraginta annos impetraverunt:* dat is: *drie zeer sterke steden, Hooftplaetsen van Toskane, Bolsena, Perugia en Arezzo, hebben vrede verzocht, en ---- een bestant van veertig jaren verworven.* Opdat niemant egter mene, dat Livius zich zelven tegenspreekt, omdat hy eerst Kortona, en nu Bolsena, een Hooftplaets van Toskane noemt, die weete, dat die landstreek oudtyds twaelf hooftplaetsen gehad heeft. Zie ze opgetelt by *Kluverius Geogr. Vet. & Nov. Lib. III. cap.* 26. §. 1. Arezzo onder de zelve is geweest het vaderlant van den Monnik *Guido*, die de muzykwoortjes, *ut, re, mi, fa, sol, la* heeft uitgevonden.

[H] Waervan de voorwaerden gesneden stonden op een kopere zuil, staende voor een zeker beelt van Jupiter te Olympia, na 't verhael van Pauzanias *Lib. V. cap.* 23. Van dit zelve dertigjarig bestant spreekt ook Justinus *Lib. III. cap.* 7. §. 1. Doch de

tusschen de Atheners en Lacedemoniers gesloten, toen de eerste [I] Eubea wederom t' ondergebragt hadden. De zelve Livius zeit, dat de Romeinen aen die van Veji [K] een wapenstilstant van twintigh [L], van veertigh, ja ook van hondert jaren [M] hebben toegestaen: gelyk ook aan die van Cere [N] dusdanigh een hondertjarige wapenschorsing door hen vergunt wert. Zynde dan het bestant van uuren, dagen, maenden, jaren enz. [O], zoo magh men zeggen, dat de Vrede en het Bestant, alleen verschillen in de bepaling des tyts. De voorwaerden, die men van dezen stilstant der wapenen maekt, bestaen daer in, dat 'er zekerheit [P] gedaen wort, ten aenzien van zaeken en persoonen, zoo lang het verschil nogh onbeslecht is. Elk ziet dan hier, wat bestant of stilstant zy, namentlyk eene ophouding des oorlogs, geduurende tot aen het einde des verdrags. Tot dus verre van de bepaling.

Naer Plinius reden, in zyn VII. Boek op 't 56. Hooftstuk, is Likanor de uitvinder des stilstants geweest, en Thezeus die der verbonden. Van welke

de Lacedemoniers hebben 't de helft van dien tyt maer uitgehouden: en wederom verwonnen zynde, een nieuw bestant gemaekt van vyftig jaren, het welke zy egter wederom trouwloosIyk na verloop van alleenlyk zes jaren hebben verbroken. *Just. Lib.* III. *cap.* 7. §. 13.

[I] Nu *Negroponte* genoemt.

[K] Ook een van de twaelf hooftplaetsen van Toskane, zeer sterk: hetwelke gebleken is uit de tienjarige belegering, waerna ze eerst heeft kunnen verovert worden door den Romeinschen Veltheer Kamillus. *Livius Lib. V. cap.* 22.

[L] Gelyk ter zelver tyt aen de Equi alleenlyk van drie jaren. *Livius Lib. IV. cap.* 35. Van diergelyke twintigjarige wapenschorsing verleent aen die van Bolsena leest men by den zelven Livius *Lib. V. cap.* 32. En van de veertigjaerige, hier vermelt, spreekt hy *Lib. II. cap.* 54. en *Lib. X. cap.* 37.

[M] Al onder Romulus, in den allereersten oorlog door hen met de Romeinen gevoert. *Idem Lib. I. cap.* 15.

[N] Ook een der twaelf hooftplaetsen van Toskanen: werwaerts de Nonnen van Vesta met haer eeuwig vuur, en andere Roomsche Priesters met hunne heiligdommen, ten tyde van den Gallischen oorlog gevlugt waren, zynde van de inwoonders minnelyk ontfangen: de gedachtenisse van welke weldaet veel toebragt tot het vergunnen van deze hondertjarige wapenschorsing, eer hen de oorlog, dien zy verdient hadden, wiert aengedaen. *Livius Lib. VII. cap.* 10.

[O] Dit is gebleken door de voorbeelden, zoo door den Schryver zelve, als door ons bygebragt. Echter moet men de bepaling, die Varro van 't bestant gemaekt heeft, niet verwerpen als ten eenemael quaet. Gellius, die hem wederlegt heeft, ontschuldigt hem zelf, op deze wyze: *Sed profecto non id fuit Varroni negotium, ut inducias superstitiose definiret, & legibus rationibusque omnibus definitionum inserviret. Satis enim visum est, ejus modi facere demonstrationem; quod genus Græci* τύπους *magis &* ὑπογραφὰς *quam* ὁρισμοὺς *vocant.* dat is: *maer voorwaer Varro heeft dit niet voorgehad, dat hy met de uiterste omzichtigheit zoude bepalen, wat een* bestant *is, en alle de wetten en wyzen van bepalingen voldoen. Want het heeft hem toegeschenen genoeg te zyn, dat hy een betoog maekt van dat slag, dat de Grieken meer* τύποι *of* schetsen en ὑπογραφαὶ *of* eerste ontwerpen *noemen, dan* ὁρισμοὶ *of bepalingen.*

[P] Longob. Leg. I. cap. 1. *Tregua est securitas præstita rebus & personis, discordia nondum finita.* En Gellius Lib. I. cap. 25. *Pactum induciarum hujusmodi est, ut in diem certum non pugnetur, nihilque incommodi detur: sed ex eo die postea uti jam omnia belli jure agantur.* dat is: *Het verdrag des bestants is zodanig, dat men tot eenen zekeren tyt toe niet vechte, nochte malkanderen enige schaede doe: maer dat naderhant na dien dach alles geschiede na 't recht des oorlogs.* Wat vorder 't Bestant en de dingen daertoe betrekking hebbende, aengaet, zie by Hugo Grotius in des zelfs doorwrocht werk van 't recht van Oorlog en Vrede III. B. 21. Hooftst.

welke twee zacken de *Feciales* [Q], of herouten rechters waren. Echter is Zaratino Kastellini, die dit zinnebeelt heeft opgestelt, belangende de uitvinding des wapenstilstants, van gevoelen, dat Priamus [R], Koning van Troje, de eerste voorsteller daervan zy geweest, dewyl hy, na eenen dootlyken slagh [S], gelevert tegens de Grieken, die hier geweldigh den dief stelden, en Trojes licht betimmerden, eenen gezant afvaerdigde aen hunnen veltheer Agamemnon, om stilstant te maken; ten einde elk der partyen gelegentheit mogt hebben, om de dooden te verbranden [T]: waerna het stryden den ouden gang [V] weder had te gaen, tot dat het

[Q] Wie deze geweest zyn, zal gezegt worden in 't Zinnebeelt van 't Verbont.

[R] De reden, die Zaratino Kastellini hier geeft, waerom hy Priamus, niet Likanor, houdt voor den uitvinder des Bestants, komt ons niet voldoenende voor. Want behalven dat my de leeftyt van dezen Likanor niet bekent genoeg is, en ik daerom geen reden vinde, waerom men dien later zoude moeten stellen, dan dien van Priamus, zoo is dog daerenboven 't bewys hier uit Homerus gehaelt, al was het ook zeker, dat Likanor van een lateren leeftyt geweest wäre dan Priamus, van geen genoegzame kracht: dewyl de Poëten dikwils van zaken, die ze verhalen in oude tyden gebeurt te zyn, zoo spreken niet gelyk ze geweest zyn in die oude tyden, maer zoo als diergelyke zaken gewoonlyk plegen te geschieden in die tyden, in welke zy zelfs leven: gelyk wy met genoegzame bewyzen (zoo God wil dat wy leven) over 't Zinnebeelt van de Schilderkunst zullen aentonen.

[S] Zoo wel voor de Grieken, als Trojanen.

[T] Volgens de oude gewoonte, en de assche en overgeblevene beenderen vervolgens ter begravenisse te besteden: omtrent het doen van welke laetste eere aen de doden de ouden met de uiterste zorgvuldigheit waeren aengedaen. Dus antwoort Agamemnon by Homerus den afgezonden zelf Il. 7. vers 408. *Aengaende het verbranden der doden, zulks sla ik niet af. Want men moet op generlei wyze nalaten de lichamen der gesneuvelden ten spoedigsten den pligt der verbrandinge te bewyzen.* En by Virgilius Æneid. XI. vers 100 leest men op dezelve wyze:

Jamque oratores aderant ex urbé Latina,
Velati ramis oleæ, veniamque rogantes:
Corpora, per campos ferro quæ fusa jacebant,
Redderet, ac tumulo fineret succedere terræ:
Nullum cum victis certamen & æthere cassis:

Dat is naer Vondels vertaling:

Nu quamen 'er uit Vorst Latinus stadt gezanten
Met tacken van olyf, en blonde vredeplanten,
Om hunne doôn: dat hy de lichamen in 't velt
Door 't zwaert gesneuveld, en noch niet in 't graf bestelt,
Toch wederlevren wonde, en aen 't gebeent der hunnen
Gelyk de reden eischt, een eerlyk graf vergunnen:
Want niemant, volgens kryghsgebruik en oorlogsrecht,
Met overwonnen volk en levenloozen vecht:

Waerop Eneas antwoort vers 119.

Nunc ite & miseris supponite civibus ignem.

Dat is, naer de vertaling van den zelven Vondel,

Nu gaet vry heene, en steekt, ten dienst van al wat sneeft,
Het lykhout aen van uw verslage burgerye.

[V] Dit belast Priamus zynen gezant Ideüs by den voorslag van wapenschorsing wel duidelyk by te voegen. *Il. 7. v. 377. & 395.* Zie ook *Iliad. Lib. XXIV. v. 667*

noodtlot uitweeze, wie 'er ten leſten meeſter zou blyven. Deze voorſlagh wert door Agamemnon aengenomen; ja hy zwoer, heffende zynen ſchepter naer den hemel, dien ſtilſtant onverbreekbaer te zullen houden: gelyk Homerus dit verhaelt in zyn VII. Boek der Iliaden. Dit onderſcheit [W] eindelyk, is 'er tuſſchen een *Verbont* en *Wapenſchorſing*, dat het eene een onderhouding van eeuwigen vrede en vrientſchap in zich ſluit, maer het andere ſlechts eene ophouding des oorlogs, voor eenen tyt. Laet ons nu de beeltenis wat nader bezichtigen.

Zy zit in 't midden eener bezadigde zee op een eilant, om aen te wyzen, dat de ſtaet van 't beſtant is als een ſtille zee, maer niet voor altyt, omdat het ten laetſten uitbarſt tot ſtorm en onweer, en weder een woedende zee [X] gelyk wort: en even als, wanneer het onweer ophoudt, men veiligh en geruſt in 't midden van de zee magh varen, alzoo magh men ook, wanneer het onweer des oorlogs ophoudt, en zoo lang de ſtille ruſt des Beſtants duurt, zich veiligh begeven in 't midden van 's vyants landen.

Dat men ze op eenen hoop byeengebonde ſpieſen ziet zitten, verbeelt de ruſt en het bedwang der wapenen ten tyde des ſtilſtants: die echter, de tyt des beſtants geëindigt zynde, weder zullen worden los gemaekt.

Haere borſt is gewapent gelyk Bellona [Y], omdat de zorg des oorlogs, geduurende den ſtilſtant, den volke nogh in het hart zit, hoewel men het geweer niet bezigt.

Al zittende houdt ze eenen helm op de knie, en niet op 't hooft, om des te meer de ruſt te vertoonen, die men in den tyt des ſtilſtants geniet. Dat ze 'er de hant op heeft, bewyſt haere gereetheit, om ten einde des ſtilſtants den zelven weder op 't hooft te zetten.

De zeeſnoek en herder verbeelden het beſtant, omdat, ſchoon deze viſſchen onderlinge dootvyanden zyn, zy nochtans, op zekere tyden te zamen vergaderen, naer het zeggen der natuurbeſchryvers [Z]. En hierom vertoont ons beelt de zelve vorders door malkander geſlingert om een roede:

[W] Namentlyk zoo men eigentlyk en naeuwkeurig ſpreekt: want in 't algemein genomen kan *Verbont* betekenen allerlei verdrach en verbintenisse, tuſſchen vyanden aengegaen en plechtiglyk beveſtigt. Dus vint men het beſtant by Griekſche en Latynſche ſchryvers ſomtyts met den naeme van *vrede* en *verbont* zelfs benoemt. *Zie Pauzanias Lib. 5. cap. 23. Livius Lib. II. cap. 54. & Lib. VII. cap. 20 Item Juſtinus Lib. III. cap. 7. §. 1. 2. 13. & 24.*

[X] Waer by de oorlog dikwils wort vergeleken. *Zie Cornelius Nepos Attic. cap. 6. Quinctil. Lib. VIII. cap 6. Horat. Lib. I. Od.* 14. *Livius Lib. XXIV. cap.* 8.

[Y] De Huisvrouw, of zuſter, en Wagenmenſter van Mars. Zie van haer *Pomey Panthëum Mythic. Pag.* 63. en andere ſchryvers der Oudheden: ook *Zaunslifers Zinnebeelden p.* 330.

[Z] Ariſtot. Hiſt. Anim. Lib. IX. cap. 2. *De Zeeſnoek en herder, hoewel ze doodvyanden zyn, vergaderen evenwel op een vaſten tyt by malkanderen.* Het zelve getuigt ook Plinius uit Nigidius, Hiſt. Nat. Lib. IX. cap. 62. *Nigidius auctor eſt prærodere caudam mugili lupum, eosdemque ſtatis menſibus concordes eſſe.* dat is: *Nigidius ſchryft, dat de Zeeſnoek den herder den ſtaert afbyt, en dat nochtans deze zelve viſſchen in zekere gezette maenden met malkanderen eendrachtig zyn.* Dat wy voorts den *lupus* vertalen door *Zeeſnoek* en den *Mugil* door *herder*, is, omdat deze woorden doorgaens, van anderen zoo vertaelt worden. Wy kennen die viſſen niet te recht, en moeten den lezer aengaende de zelve wyzen op Jonſtons beſchryving der viſſen 2. B. 2. en 4 Hoofdſt. wiens vertaeler Grauzius den *lupus* overzet door *meirwolf*, en den *mugil* door *meiralet*.

de: want de partyen vereenigen [Aa] en verbinden zich wederzyds door het bestant; elkanderen belovende de roede des vredes [Bb], dat is, de wet des bestants te zullen breken, maer echter het recht der volken te handhaven. Die hierin anders doen worden van T. Livius voor bedriegers gehouden. Dit zyn 's mans woorden [Cc]: *De veltheer zelfs ging al sprekende alle de toegangen der legerburgt langs, en zette de krygsluiden met allerlei aendruftingen aen tot gramschap, beschuldigende de vyanden van bedrogh, als welke vrede verzocht en bestant verkregen hebbende, evenwel ten tyde daervan, tegens het recht der volken, gekomen waren, om het leger te bespringen.* Zoo handelden de Karthagers bedrieglyk, aengaende het bestant met de Romeinen, dat ze verbraken, eer de tyt daervan geëindigt was. Liv. Lib. XXX. cap. 24. en 25. Voeg hierby de Longobarden, die onder de regeering van Mauritius (1), het verbont des stilstants in Italië dikwyls schonden. Aldus bedrogen de Thraciers ook de Beotiers: want de Thraciers in een' veltslagh door hen overwonnen zynde, maekten met hun een bestant van vyf dagen: waerop de Beotiers, die op de overwinning steunden, en zich op het bestant verlieten, zich begaven tot het doen van eene offerhande aen de Godinne Minerva, en vervolgens tot vrolyke gastmalen. Maer onder 't verrichten van dien dienst, en te midden in de vreugt, werden zy door de Thraciers overvallen en gedoot of gevangen. En wanneer de Beotiers hen over 't schenden des bestants beschuldigden, antwoordden zy, dat het gemaekt was voor dagen, niet voor nachten [Dd]. Met reden ook bestraft

(1) Sigon. de Regn. Ital. Lib. 1

 Cicero

[Aa] Gaende veilig heen en weder, en zich onder malkander vermengende, even gelyk by Virgilius tusschen Latinus en Eneas.

Voor zes paer daegen tyts een stilstant wort besloten,
En onder deezen pais, bemiddelt by verdrach,
Loopt Troische en Latinist te gader, dag op dag,
Heel veilig in gebergte en bosschen heene en weder.

Eneid. Lib. XI. vers 133.

[Bb] Hy zinspeelt op de vrederoe, oudtyts by de Grieken en andere volkeren (dog niet by de Romeinen) in gebruik: zynde een roede, om welke twe slangen zoo door malkanderen waren geslingert, (onze schryver slingert 'er de bovengenoemde vissen in de plaets om) dat ze aen 't bovenste deel der zelve met de bekken aen malkanderen raekten. Zie onze aentekeningen boven over de Amtverkoping p. 67 en 68. Met deze roede verzagen ze de herouten die ze zonden om van bestant of vrede te spreken. *Nepos Hannib. cap. XI.* Zie ook Schefferus *de Milit. Nav. Vet. in addendis* p. 325. en *Vossii Etymol.* in *Caduceus*. Daer van daen vind men op verscheide oude penningen den vrede verbeelt door een Overwinningsbeeltje met dusdanigen roede van Merkurius, die ze wort verdicht te gebruiken om eendracht en vrede te verwekken, in haere eene hant. Zie Piërius Valerianus *Hierogl. Lib. II. cap. 45. en 46.* Oudaens *Roomsche Ondheden* p. 310. of 351.

[Cc] Lib. XL. cap. 27. *Omnes portas* [castrorum] *concionabundus ipse imperator circumiit, & quibuscunque irritamentis poterat, iras militum acuebat, nunc fraudem hostium incusans, qui pace petita, induciis datis, per ipsum induciarum tempus contra jus gentium ad castra oppugnanda venissent.*

[Dd] De Geschiedenisse is te lezen by Polyænus *Strateg. Lib. VII. cap.* 43. en by Strabo *Geogr. Lib. IX. p.* 401. *Ed. Par.* 1620. vel 1616. *Ed. Amst.* 1707. Dog de tyt des bestants wort door geene van deze schryvers bepaelt. Suidas echter zegt, dat het een bestant is geweest van vyf dagen, dog Zenodotus, *Cent* 4. 37. van tien dagen. Hier van daen was by de ouden het spreekwoort Θρακία παρεύρεσις, *een Thracische vond,* passende op die gene, die eenig verdrach door deze of geene listige vondt wisten te leur te stellen. *Strabo Lib. I. en Erasmus Chil.* 1. *Cent.* 10. *Ad.* 28. In de oude Geschiedenissen

Cicero in 't eerste boek zyner Burgerplichten [Ee] andere diergelyke bedriegers, dewyl ze onder eene listige en snode duiding der bestantwet, dit onrecht deden.

Om ten vollen de eigenschap van het bestant te vertoonen, laten wy eenen hont en kat zien, die aeneen verbonden zyn, dewyl het bestant de gemoederen der beide partyen vereenigt en in rust houdt; maer als het bestant geëindigt is, leeft men weder als honden en katten, die eenigen tyt met malkander te vreden geweest zynde, dikwyls kort daerna op nieu malkander in 't hair beginnen te vliegen. De Ridder P. K. Hooft, het hooft der Nederduitsche poëten en historischryvers verbeelt ons bestant met Spanje zeer fraei in een zyner gedichten, waertoe wy den lezer hier kortheitshalve moeten wyzen. Men vint het in 's mans Mengelwerken die jongst uitgegeven zyn, bladz. 730.

nissen komen 'er meer voor, die zich met diergelyke uitvlugten hebben beholpen. Zo verhaelt de evengenoemde Polyenus *Lib. VI. c.* 53. van eenen *Agnon*, die met de Thraciers een bestant van drie dagen gemaekt hebbende, zyn voornemen des nagts uitvoerde, en zich ook met de voorverhaelde uitvlucht trachtte te ontschuldigen. En by Plutarchus in *Lacon.* vindt men aengetekent van *Kleomenes*, dat hy met die van Argos een wapenschorsing van zeven dagen aengegaen hebbende, hen den derden nagt in den slaep overviel, en zich ook al met die zelfde uitvlucht, dat het bestant was gemaekt niet voor nachten, maer voor dagen, behielp. Het volgende geval, dat onze schryver aentekent uit Cicero, meenen Langius en Paulus Manutius, dat het zelve zoude zyn met dat gene, dat zoo even uit Strabo en Polyenus verhaelt is: maer alzo Cicero spreekt van een bestant van *dertighdagen*, en Suidas en Zenodotus het bestant van de Thraciers en Beotiers op *vyf* of op *tien dagen* bepalen, en Cicero zegt, dat de schending van de wapenschorsing bestont in het verwoesten der Landen by nachte, daer de Thraciers het deden met hunne vyanden 's nagts op het lyf te vallen, en te vangen en te dooden; zo schynt men dit met onzen schryver als twee byzondere gevallen te moeten aenmerken. By de oude Romeinen wert de trouw in 't onderhouden des bestants heiliger bewaert: want als zy, ten tyde dat ze door den Koning Porsena belegert waren, een bestant met hem gemaekt hebbende, de spelen in 't renperk vierden, zyn de Oversten der vyanden niet alleen in de stad gekomen om die spelen te aenschouwen; maer 't is 'er ook zoo verre van daen geweest dat men hen beledigde, dat ze in tegendeel toegelaten wierden om mede met wagens te rennen tegen de Romeinen, en die van hen den prys verdienden, als overwinnaers bekranst wierden: gelyk Servius verhaelt over Virgilius *Æneidos Lib. XI. v.* 134.

[Ee] Cap. 10. *Existunt etiam sæpe injuriæ calumnia quadam & nimis callida, sed malitiosa juris interpretatione: ---- ut ille, qui quum triginta dierum essent cum hoste pactæ induciæ, noctu populabatur agros, quod dierum essent pactæ, non noctium induciæ*: dat is: *Daer geschieden ook verongelykingen door een zeker schynrecht, en al te looze, doch snode uitlegginge des rechts*: ---- *gelyk als die dede, dewelke, wanneer er met den vyant een wapenschorsing van dertich dagen was aengegaen, des nachts de velden verwoestte; omdat 'er quansuys een bestant van dagen en niet van nachten gemaekt was.*

BESTRAFFING.

EEne vreeslyke Vrou, met een pansier en helm gewapent. Zy heeft een zwaert aen haer zyde, en houdt in de rechte hant een vat met vier, in de slinke eenen toethoren.

Dit slach van bestraffing is eene aenzegging tot iemant, belangende zyne feilen, ten einde hy zich daervan zoude onthouden. Dat ze voorts in eene vreeslyke gedaente en gewapent vertoont wort, geeft de vreës te kennen, die door het berispen den schuldigen wort aengebragt. Want gelyk het zwaert een werktuig is om het lichaem krachtigh te beledigen, aldus wort het gemoedt door berispende woorden ook geweldigh getroffen.

Het vier verbeelt het opwekken van de rootheit der schaemte [A] in de schuldigen die berispt worden; gelyk de toethoren met zyn onbevalligh geluit de onaengename stem der bestraffing te kennen geeft.

[A] Nicet. Lib. de Constant. Statu. *Mansuetis ingeniis reprehensiones plus fere voluptatis afferunt quam doloris: earumque memoria scintillas in animis, velut ignem sub cineribus delitescentem ad cavenda in posterum similia delicta excitat.* dat is: *Menschen van een zachtmoedigen aert brengen de bestraffingen meer vermaek aen dan smerte: en der zelver geheugenisse verwekt in hunne gemoederen vonken, even als een vuur, dat onder de assche schuilt, om zich voor diergelyke misslagen in het toekomende te wachten.*

BESTRAFFING.

ONtfang dit zinnebeelt hier in de gestalte eener bedaegde Vrouwe, die statigh met een root gewaet bekleet is. Met haere rechte hant houdt ze een tong daer een oog op staet. Op haer hooft heeft ze eenen krans van alsem, en in de slinke hant mede een deel van het zelve gewas.

Zy wort bedaegt vertoont, omdat de berisping en waerschuwing best eenen persoon voegen die goede ervarentheit bezit. En dewyl de bedaegtheit by elk eerwaerdigh is; zoo is ze bequaemst tot de berispingen die ons verbeteren kunnen: als welke dies te meer te weeg brengen, hoe ze met meer deftigheit geschieden, gelyk Cicero in zyne Burgerplichten [A] zeit. Hoor ook Sanazarius in zyne Arkadia (1); *Myn zoon,* laet hy zich hooren, *de voorrechten des ouderdoms zyn zoo groot, dat ze ons, schoon wy willen of niet, tot gehoorzaemheit verbinden, zynde de bejaertheit, door middel der ervarenis, bequaem om nut te doen met haere bestraffingen.* En de pas genoemde Cicero zeit: *De ervarentheit leert meer dan de oefening der geleertheit.*

(1) XI Pros.

Het deftigh gewaet van rode verf beduit, dat de berisper statigh spreken moet, en binnen de paelen der betaemlykheit blyven, ten einde de bestraffing heilzaem en voordeeligh moge zyn, en blyke dat ze een teken van waere liefde en oprechte min strekke. Want men moet niemants zonde bestraffen dan heuschelyk, en tot verbetering der zeden; ja zulx dat men dit

[A] Lib. I. cap. 38. *Objurgationes, etiam nonnunquam incidunt necessariæ, in quibus utendum est fortasse & vocis contentione majore & verborum gravitate acriore &c.* dat is: *somtyts komen 'er ook nootzakelyke bestraffingen voor: in welke men mogelyk wel wat verzwaering van stem en enigsins scherpe deftigheit van woorden mach gebruiken enz.* En wat verder: *Magna autem parte clementi castigatione licet uti, gravitate tamen adjuncta, ut & severitas adhibeatur & contumelia repellatur.* dat is: *Men kan voor een groot gedeelte wel een zachte bestraffing gebruiken, echter zo, dat 'er deftigheit by gevoegt zy: zulks dat 'er en strengheit bykome en smaet van geweert zy.*

dit als eene liefdedaet [B] voor Godt durft verantwoorden. Hierom vermaent Augustinus den genen, die een ander bestraffen wil, aldus: [C] *Bemin eerst, en zegh dan, wat gy op iemant begeert.* Chrizostomus woorden over Matth. XVIII. komen hier ook te pas (D); *Wees*, zeit hy, *tegens uw eigen leven hart, maer tegens eens anders goedertieren.*

De tong met het oog daerop is een beelt van het voorzichtigh spreken: want *de tong* (gelyk de Filozoof Chilon (E), naer 't verhael van Diogenes Laërtius, zeide) *moet niet sneller zyn dan de gedachten;* en 't betaemt ons de rede wel te overwegen eer wy de tong te werk stellen, en gelyk men zeit, te zien wat we zeggen. Hierom wil Gellius in zyn 8ste. Boek (F), dat *een wys man zyne woorden overdenke en toetse in het gemoet, eer hy ze van de tong*

[B] Volgens de les van Augustinus over den brief van Paulus aen de Galaten, alwaer hy zegt: *nunquam alieni peccati objurgandi suscipiendum est negotium, nisi quum internis interrogationibus examinantes conscientiam nostram, liquido nobis coram Deo responderimus, dilectione nos facere*: dat is: *men moet nooit ondernemen eens anders zonde te bestraffen; ten zy na dat wy, onze conscientie met inwendige vragen onderzoekende, oprechtelyk voor Godt zullen hebben geantwoort, dat wy 't uit liefde doen.* Hoor ook de vermaning van Seneka Lib. I. de Ira cap. 14. *Peccantes vero, quid habet, cur oderit, quum error illos in hujusmodi delicta compellat? Non est autem prudentis, errantes odisse: alioquin ipse sibi odio erit. Cogitet quam multa contra bonum morem faciat, quam multa ex his quæ egit, veniam desiderent: jam irascetur etiam sibi. Neque enim æquus judex aliam de sua, aliam de aliena causa sententiam fert.* dat is: *Want wat reden heeft (een vroom man) om de sondigende te haten, dewyl eene dwalinge hen tot diergelyke misgrepen brengt? En het is immers het werk niet van een wys man de dwalende te haten: andersins zal hy zich zelven haeten. Hy denke, hoe veele dingen hy tegen de goede zeden doet, en hoe veele 'er van die dingen, die hy gedaen heeft, vergiffenisse nodig hebben: en dan zal hy zich vergrammen tegen zich zelven. Want een billyk rechter velt geen ander vonnis aengaende zyn eige zaek, als aengaende de zaek van een ander.*

[C] Ibid. *Dilige & dic quid voles.*

[D] *Circa vitam tuam esto austerus, circa aliorum benignus.*

[E] Van Lacedemon, een der zeven Grieksche wyzen. Zyn les was ook: dat men *zyn tong moest bedwingen, en wel voornamentlyk op een gastmael:* gelyk Laërtius verhaelt *Lib. I. §.* 70. of gelyk Stobæus *cap.* 43. wil: *als gy drinkt, zoo spreekt niet veel: want gy zult zondigen.* Het komt ten enen uit.

[F] Zoo vind ik deze plaets uit Gellius achste Boek ook aengehaelt by Langius in Polyanth. in Loquacitas. *sapiens sermones suos præcogitat & examinat prius in pectore, quam proferat in ore.* Dog het achtste boek van Gellius is verloren en naer allen schyn nooit nog van Langius, nog van onzen schryver gezien: gelyk ook deze gehele plaets in Gellius, zoo als wy hem nu hebben niet is te vinden. Maer de woorden die Langius aen de voorverhaelde aenhegt, zyn genomen uit Gellius eerste boek kap. 15. zoo dat 'er misschien twe plaetsen van byzondere schryvers zyn onder een gesmolten. Ondertusschen vint men by den gezeiden Gellius deze voortreffelyke les aengaende de onbesonnene langtongen: *eorum orationem bene existimatum est in ore nasci, non in pectore: linguam autem debere ajunt non esse liberam nec vagam, sed vinculis de pectore imo ac de corde aptis moveri & quasi gubernari.* dat is: *Men heeft heel wel geoordeelt, dat derzelver reden in den mont geboren wort en niet in de borst: de tong nu zegt men, dat niet vry en los moet zyn, maer dat ze met banden, die aen 't binnenste van de borst en 't hart vast zyn, moet bewogen en bestiert worden.* En met reden: want gelyk de tong veel voordeel aen den mensch kan toebrengen, alzo ook veel schade en verderf. Dit gaven de Grieken te kennen met hun spreekwoort, dat Erasmus uit Suidas en anderen aentekent: *Tong, waer wilt gy heen? om een Stad op te bouwen, en de zelve wederom omver te werpen.* Wy kunnen alles, dat dit aengaende treffelyk geschreven is, niet melden. Maer zoo de lezer de aengehaelde plaets van Gellius, als ook Erasmus *Chil.* 2. *Cent.* 3. *ad.* 39. (om nu niet te melden van 't byzonder werkje, dat hy van de *tong* geschreven heeft) wil nalezen; wy verzekeren hem, dat hy zich die moeite niet zal beklagen. Wat nu verder het oog op de tong belangt, het zelve is genomen uit de beeldenspraek der Egip-

tong laete glyden. Ook hebben wy de tong niet gekregen, om ze tot iemants nadeel of ondergang te misbruiken, maer om 'er, door voorzichtige genegentheit, onzen evenmensch nut en hulp door aen te brengen, zoo in het geven van goeden raedt, als in trouhartige bestraffing der gebreken.

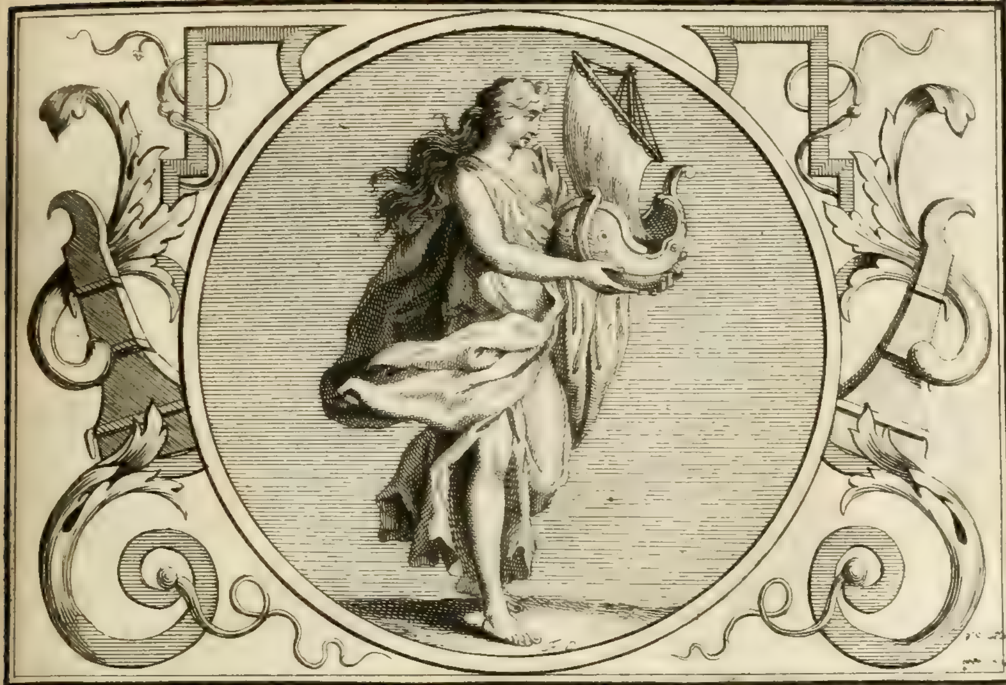
De alsemkrans op haer hooft, en de takken van het zelve gewas in haere slinke hant, verbeelden by de Egiptenaers de nutbaere berispìng omtrent iemant, die van den rechten wegh tot de ondeugden overgeslagen, zyn leven, op getrouwe waerschuwingen beterde. Want gelyk de alsem bitter is, zoo is ook de bestraffing in 't eerste onaengenaem en wrang voor de schuldigen. Maer de maeg wort door de bitterheit des alsems [G] gezuivert, en strekt derhalve een bequaem zinnebeelt van de nutbaerheit der heusche berispingen.

Egiptenaers, die naer de aentekening van Horus Apollo *Hierogl. Lib. I. cap.* 26. en Piërius Valerianus *Hierogl. Lib. XXXIII. cap.* 7, enkelyk de spraek, zoo als ze van de natuur aen elk gegeven is, willende te kennen geven, alleenlyk een tong schilderden: maer wanneerze een nette en beschaefde tael wilden betekenen, zo stelden ze onder die tong (niet boven, gelyk hier) een bloetagtig oog; vertonende alzoo door het zelve eene zekere kracht of heerschappy van de ziel, wiens woonplaets in 't bloet gestelt wort. Vermits evenwel geene reden voorzichtig kan geacht worden, ten zy de tong door de ziel en 't verstant bestiert worde, en het oog in de Egiptische Beeldenspraek volgens Piërius *Lib. XXXIII. cap.* 2. ook een zinnebeelt van bestiering is, verbeelt hier de tong en oog niet onaerdig het voorzichtig spreken.

[G] Waer toe te gelyk nodig is, dat de alsem niet alleenlyk worde gedronken, maer ook ingehouden en niet uitgebraekt; alzoo is 't ook met de berispingen: die geen voordeel doen, zoo ze maer enkelyk gehoort, en ook niet in 't harte bewaert worden. Gelyk nu de alsem een zinnebeelt is van nuttige berispingen: alzoo is de honig in tegendeel een zinnebeelt van schadelyke vleierye: omdat, gelyk de alsem de gal vermindert, de honig dezelve alzoo vermeerdert, en den mensch daer door ziek maekt: want *dulcia se in bilem vertent*, zoete dingen zullen veranderen in galle, zegt Horatius. (1) Zie *Piër. Val. Hierogl. Lib LVIII. cap.* 28.

(1) Serm. Lib. II. Sat. 2. v. 75.

BETROUWEN.

ZIe hier eene Vrou met uitgespreide hairen, en die met beide de handen een schip ophoudt.

Het betrouwen sluit in zich eene kennis van aenstaende gevaeren, doch ook eene vaste hoop om ze te ontgaen. Zonder deze twee hoedanigheden, zoude het betrouwen geen betrouwen zyn, maer van naem en wezen veranderen. Het vertoonde schip is een teken van goet betrouwen; dewyl de zeeman zich daermede op de woeste golven waegt, die door haere wuftheit en geduurige beweging hem onheil en jammer schynen te dreigen. Want als de mensch van het lant scheit, verlaet hy teffens zyn element en gezette bepaling. Hierover zingt Flakkus [A] omtrent op deze wys:

Hy was voorwaer wel stout van harte
Die d' eerste storm en baren tartte,
En 't lyf betroude in 't holle schip,
Gedreigt van bank en blinde klip.

[A] Lib. I. Od. 3. vers. 9.

Illi robur & æs triplex
Circa pectus erat, qui fragilem truci
Commisit pelago ratem
Primus, nec timuit præcipitem Africum
Decertantem Aquilonibus &c.

BEVALLIGHEIT.

DE naem van dit zinnebeelt brengt in zich zelfs eene zonderlinge aengenaemheit mede, gelyk ook de gestalte daervan zeer bekoorlyk is, zynde die een overschoone Nimf gelyk, en wonder lieflyk van wezen. Zy draegt een veelverwigh kleet, en eenen gordel, op welken Kupido met zyne brandende toortsen, nevens Merkurius gevleugelden slangestaf geborduurt staet. Op haer hooft draegt ze een' krans van roozen. In de rechte hant houdt ze een *heliochrysus*, zynde een goutgeele zonnebloem, en in de slinke een vogeltje dat de Grieken *Jynx* noemen.

De bevalligheit is eene zaek die aen de schoonheit eenen volmaekten glans moet geven; want het is kenbaer dat schoone menschen juist niet altyt te gelyk bevalligh zyn. Suetonius zegt dit aengaende van Nero [A], *dat hy* namentlyk *meer schoon dan bevalligh van gelaet was.* Katullus wilde ook omtrent daer heene, in de vergelyking tusschen Quintia en zyn beminde Lesbia; staende wel toe dat Quintia schoon was, maer niet ten vollen, dewyl ze de bevalligheit ontbeerde; daer hy in tegendeel Lesbia geheel schoon noemt, omdat ze de bevalligheit [B] by eene volmaekte lichaemsgestaltenis

[A] Ner. cap. 51. *Vultu pulcro magis quam venusto fuit.*

[B] De verzen van Katullus zyn deze, Epigr. 87.

Quintia formosa est multis: mihi candida, longa,
Recta est. hoc ego: sic singula confiteor.
Totum illud, formosa, nego. nam nulla venustas,
Nulla in tam magno corpore mica salis.
Lesbia formosa est: quæ quum pulcherrima tota est,
Tum omnibus una omnes surripuit Veneres.

Waer

geſtaltenis voegde. De Ridder Jakob Kats, wiens werken in ieders handen zyn, en den tyt verduuren zullen, heeft een gedicht, dat van dit zeggen niet zeer verſchilt, en my derhalve bewoog om het hier uit te ſchryven.

Gy zegt; myn lief is ſchoon, maer 't is te veel geprezen;
Haer lyf is welgemaekt, maer 't feilt haer aen den geeſt:
De ſchoonheit vordert meer, dan ſlechts het enkel wezen,
't Welleven dient 'er by, en daerop zie ik meeſt.
Uw lief, myn goede man, gelykt de piramyden,
Van buiten mooi genoeg, doch al maer enkel ſchyn:
In 't kiezen van een lief ſtel ik dit ganſch ter zyden;
Die maer is ſchoon van huit zal noit myn liefſte zyn.

Wat wyders aen de ſchoonheit een volmaekten zwier geeft, zegt ons de ſchrandere Goezenaer Antonides in dit fraeie rymſtuk:

De ſchoonheid van een zacht gemoed.
Dat opgeſcherpt in puik van eedle zeden,
Ten doel heeft wys beleit en reden,
Van hemelſpys, die zielen ſterkt, gevoed;
Is waerder dan het mild korael
Van rozelippen, zoet op minnetael,
Of poeſlig leliwit, of wondende oogen,
Waer door het hart
Blyft opgetogen
In de minneſmart.
Die heerlykheit is zonder duur.
Een nevel kan haer gloeientheên bederven,
Gelyk de lucht dewaterverven;
Maer 't zieleſchoon is godlyk van natuur.
Die luiſter volgt in 't ondergaen
De zomerzonne om ſchooner op te ſtaen,
Die zich van geene ſchaduw laet bevlekken.
Zoo zal de deugt
Ter glori ſtrekken
Aen de ſchoone jeugt.

Maer trouwens wy dienen wel wat nader by het beelt der bevalligheit te

Waer van de zin ten naeſten by hier op uitkomt:

Of Quintia voor ſchoon *by veelen wort geprezen,*
By my zoo niet: ze is lang, regtſchaepe, en blank van wezen:
Zoo oordeele ik: dit is, beken ik, alles waer.
Maer dat geheele ſchoon *ontken ik: want in haer*
Is geen bevalligheit, en in die groote leden
Geen enkle korrel zouts van aengename zeden.
Maer Lesbia is ſchoon: die, daer heur ganſche lyf
In allen deele draegt een ſchoonheit, buiten kyf
Volmaekt, nog boven dien zoo veel' bevalligheden
Bezit, die heerelyk dat ſchoone lyf bekleden,
Dat zy alleen, zoo 't ſchynt en ieder een gelooft,
De Venusgaeven aen alle and'ren heeft ontrooft.

Dit puntdicht zyn wy genoodzaekt hier heheel in te voegen, omdat de Schryver in 't vervolg daer over redeneerende, anderzins, onzes oordeels, wat duiſter zal zyn.

blyven; en zeggen deswege met Katullus, dat de welgemaektheit van een groot en blank lichaem de bevalligheit ten hoogsten van doen heeft, om waerlyk schoon te zyn. Dit duit evenwel deze poëet niet zoo zeer aen door het woort *venustas* (bevalligheit) als wel door de woorden *mica salis*, dat is, een korl zouts; omdat namentlyk de pas gedachte Quintia te laf en ongezouten was, hebbende noch aerdigheits noch bevalligheits genoeg over zich. Waerover Alexander Guarini [C] aenmerkt dat, *gelyk de spys zonder zout onaengenaem is, alzoo ook Quintia, hoewel ze lang en blank was, niet voor schoon kon gehouden worden*, *omdat ze de bevalligheit ontbeerde*. En dit geeft Katullus zelf in 't voorgemelde gedicht te kennen, als hy zegt: *Het schynt dat Lesbia de gaven van Venus alle vrouwen ontrooft heeft;* willende daermede zeggen, gelyk de genoemde Guarini het uitlegt, *dat ze alle bevalligheden aen alle andere vrouwen scheen te hebben ontstolen, omdat alle aerdigheit en geestigheit in haer alleen uitblonken:* even gelyk in de schildery van Zeuxis, die om Juno Lacinia voor die van Agrigente [D] wel te schilderen, de schoonste en bevalligste maegden uitzogt die hy konde vinden, en versierde

[C] De overgrootvaders grootvader van den Ridder Guarini, die de schryver is van het bekende lantspel *Pastor Fido* of *den getrouwen harder*.

[D] Agrigente was een stadt in Sicilie. De Heer Kastellini volgt hier Plinius, die 'er Hist. Nat. Lib. 35. cap. 9. aldus van spreekt: Zeuxis, een schildery voor die van Agrigente zullende maken, om de zelve in den tempel van Juno Lacinia uit name van hunne stadt in te wyen, bezag derzelver maegden naekt, en koos 'er vyf uit, opdat al wat het pryslykst in een iegelyk van die maegden was, de schildery zulks zoude vertonen. Maer 't is waerschynelyk, dat Plinius mist. Altoos ik vinde geen reden, waerom Zeuxis een beelt van Juno Lacinia zoude schilderen voor Sicilianen. Want de tempel, daer Juno met den toenaem van *Lacinia* in geëert wert, was in Italie aen de kaep *Lacinium* (waer van daen zy dien toenaem droeg) zes duizent schreden van de stadt Kroton: wiens inwoonders dien tempel zeer godsdienstiglyk eerden, en met uitmuntende schil-
(1) De Invent. L. 2. c. 1. deryen hadden versiert. Deze waeren 't dan ook, na 't verhael van Cicero (1), voor welke Zeuxis het beelt, niet van Juno zelf, (gelyk de heer Kastellini hier zegt) maer van Helena schilderde om in dien Tempel geplaets te worden. Het welke eer hy ondernam, vroeg hy die van Kroton, wat voor schoone maegden zy al hadden. Zy brachten hem in 't worstelperk, en vertoonden hem daer veele schoone jongelingen. Over welke als hy zich verwonderde, zeiden zy, *de zusters van deeze zyn de maegden, die wy hebben: nu kunt gy uit deeze gissen, hoedanig die maegden zyn.* Zeuxis verzocht de schoonste derzelve, om zyn beelt daerna te mogen schilderen. Waerop die van Kroton eene vergaderinge gehouden hebbende, een besluit maekten om haere maegden op eene plaets te zamen te brengen, en den schilder toe te laten, dat hy uit de zelve konde uitkiezen,
(2) L. L. welke hy wilde. Hy koos 'er vyf uit: welkers namen Cicero (2) getuigt dat door veele poëten zyn geroemt geweest: omdat ze voor schoon waeren geschat door 't oordeel van den geenen, die best in staet scheen te zyn om over de schoonheit te oordeelen. Dat hy 'er vyf koos, was, omdat *hy oordeelde, dat hy alles, wat hy tot eene bevallige schoonheit vereischte, in een lichaem niet vinden konde*, gelyk 'er de meergemelde Cicero van spreekt. Ondertusschen schynt Zeuxis twee beelden van Helena te hebben geschildert. Altoos Elianus (3) spreekt van een Helena van Zeuxis, die hy niet aen een
(3) Var. Hist. L. IV. c. 12. iegelyk wie wilde, nochte om niet, liet zien: maer dat zy hem eerst een zekere bepaelde somme gelds moesten tellen. Waer van daen de Grieken die schildery toen noemden Helena de Hoer. Nu is het niet waerschynelyk, dat hy dit gebruik heeft kunnen maken van die Helena, die hy voor die van Kroton had geschildert: zoo dat de Heer
(4) In L. L. Æliani. Perizonius niet zonder reden (4) gist, dat Helena de Hoer een copie van deze geweest zy, door Zeuxis zelfs geschildert: te meer, omdat 'er ook te Athenen in eene stads galery een Helena van Zeuxis is geplaetst geweest: gelyk Junius en de voornoemde Peri-
(5) Il. λ. zonius uit Eustatius over Homerus (5) aentonen. Welke waerschynelyk die tweede Helena geweest zal zyn: alzoo die uit den tempel van Juno Lacinia derwaerts niet is overgebracht. Van die tweede Helena gisse ik dat men ook verstaen moet het geene men

verſierde dat eenigh beelt met de aerdigſte zwieren zoo veeler ſchoonheden. Deze uitlegging van 't woort *zout* wort ook beveſtigt door Lukretius [E], in deze woorden: *zoo ze klein en een dwergje is, zeggen ze, dat ze een der Godinnen van de Bevalligheit en enkel zout is:* toonende dus aen, dat een kort en klein maegdeke haeren van liefde verblinden minnaer zoo ſmakelyk en bekoorlyk voorkomt alsof ze eene van de Godinnetjes der *Bevalligheit* zelfs was: welke gave van *bevalligheit* by veele ſchryvers onder den naem van zout voorkomt: omdat de aerdigheit en bevallige zwier de ſaus zyn, om zoo te ſpreken, der ſchoonheit, gelyk het zout die der ſpyzen is, als wy zoo even Guarini hoorden zeggen: zie ook Plutarchus [F]. Hierom verdicht men, dat Venus, de ſchoonſte der godinnen [*F], uit de zee, dat is uit het zout, geboren zy. Zoodat het *zout* en de *venusgaven*,

men by den zelven Eliaen (1) leeſt van den ſchilder Nikoſtratus, of (gelyk Perizonius (1) Var.
meent) Nikomachus: namentlyk, dat hy op het gezicht van Zeuxis Helena verbaeſt Hist. Lib.
bleef ſtaen, en, gevraegt zynde, hoe hy zich zoo zeer verwonderde, geantwoort had, XIV. c. 47
gy zoud my dat niet vragen, indien gy myne ogen had. Van de rykdommen voorts, die Zeuxis met zyn ſchilderen had gewonnen, zie Plinius Nat. Hiſt. Lib. XXXV. c. 9. Maer wat vorder den tempel van Juno betreft, zie dien aengaende Livius Lib. XXIV. cap. 3. Plinius verhaelt (2) 'er van, dat ſommige ſchryvers zeggen, dat daer de aſſche (2) Hiſt.
van een altaer onder den blaeuwen hemel onbeweeglyk bleef leggen, al bliezen de win- Nat Lib.
den 'er van alle kanten op: doch Livius (3) houdt het, gelyk het is, voor een ver- II. c. 107.
dichtzel. Servius (4) weet 'er noch een ander mirakel van te vertellen: namentlyk, (3) Lib. I. (4) Virg.
dat, indien iemant zyn naem met een yzer op deſzelfs dakpannen ſneedt, dezelve 'er zoo Æn. 3. v.
lang op bleef ſtaen, als die man leefde, die 'er zynen naem op gezet hadde. Deeze 552.
dakpannen waren van marmer, en met zoo veel konſt gemaekt en op den tempel gelegt, dat, wanneer de Roomſche Tugtmeeſter Q. Fulvius Flakkus de helft der zelve hadde laten afnemen om 'er een tempel, dien hy zelf te Rome met veel pracht liet bouwen, mede te verſieren; en de Raed, die dit ten hoogſten qualyk nam, gelaſt hadde die pannen te rug te brengen, van waer ze gehaelt waeren; 'er niemant gevonden wiert, die kans zag om 'er dezelve wederom op te leggen: zoo dat men genoodzaekt was die by den tempel te laten leggen. Fulvius naderhand niet te recht by zyne zinnen zynde, en eindelyk zich op de droevige tyding dat zyn eene zoon geſtorven, en de andere dodelyk ziek was, zelf verhangen hebbende, geloofde men, dat dit alles hem door de wraek van Juno Lacinia was overgekomen. Zoo verhalen 't Livius Lib. XLII. c. 3 en 28. en Valerius Maximus Lib. I. cap. 1. Ex. 20.

[E] Lib. IV. vs. 1156. *Parvola, Pumilio, Χαρίτων ἴα, tota merum ſal.*

[F] Sympos. 5. q. 10. *Het zout ſchynt de ſaus*, zegt hy, *en lieflykheit van andere ſpyzen te zyn: en daerom noemen ſommige alle aengename bevalligheit met den naem van zout.* En een weinigje verder: *En miſſchien noemt men om deeze reden eene niet onvermogende nogte onbevallige maer aengename en zielroerende ſchoonheit van een Vrouw, zout.* Qintiliaen zelf het woort *zout* in deze betekeniſſe verklarende *Inſt. Orat. Lib. 6. cap.* 10. brengt daer toe by, het aengehaelde vers van Katullus. Zie de plaets zelfs, en 't geene de geleerden daer over hebben aengetekent. En zie ook vorder geleerdelyk over deze betekeniſſe van *zout* redeneeren den roemwaerdigen Eraſmus in zyne ſpreekwoorden, *Chil.* 2. *cap.* 3. *ad.* 51. zynde een werk van veel meer geleertheit en nuttigheit, als daer het door de onkunde der meeſten gemeenlyk voor wort gehouden.

[*F] 't Is waerſchynelyker, dat zy dit daerom verziert hebben, omdat het zout gelooft wort eene zekere natuurlyke kracht te hebben om te teelen; als wekkende den teelluſt (waer van Venus de Godin was) door zyne warmte geweldig op: waerom de Egiptenaers, wanneer ze rein wilden leven, gelyk Plutarchus meent, zich ten enenmael van zout onthielden: zoodat ze zelf geen broot aten, daer zout in was. Om die reden zyn ook die geene, die honden queken, gewoon dezelve met zout vleeſch en andere zoute koſt te voeden, omdat ze daer door hitziger worden. Ook ziet men, dat 'er in de zeeſchepen doorgaens een groot getal ratten en muizen wort gevonden. En men meent, dat de Poëten ook daerom verdichten dat alle de zeegoden zoo vrugtbaer en

ven, daer Katullus van ſpreekt, niet anders zyn dan eene geeſtige lieftalligheit en aerdige *bevalligheit*: want het woort *venuſtas* (bevalligheit) komt van *Venus*, gelyk Cicero [G] getuigt. Om deze reden zeide Katullus dan, dat Lesbia alle de *venusgaven*, verſta geeſtigheit en bevalligheit, gerooft hadde. Want Venus had, nevens de volmaekte gedaente des lichaems, zulke wonderbaere zwieren en geeſtigheit over zich, als men tot den ſtant eener alvolkome bevallige ſchoonheit zou kunnen eiſſchen: welke twee voorname gaven in zich bevat, te weten aengenaemheit van gelaet, en lieftalligheit van ſtem. Tot het gelaet behooren, een bevallige kleur, bevallige bewegingen, bevallige lach en een bevalligh opſlagh van oogen. Door de ſtem willen wy verſtaen hebben een bevalligh en geneuglyk ſpreken, en om zoo te zeggen, de lieflyke tael der engelen te gebruiken, waer toe het zout der wysheit ten hoogſten noodzakelyk is. Quintiliaen zeit, dit belangende [H], dat *dat geene bevalligh is, 't welk met eene zoete aerdigheit en welvoegſaeme lieflykheit gezegt wort.* En zoo getuigt hy [I], dat *Izokrates alle de bevalligheden* (veneres) *der welſprekentheit betrachtte.*

Alle de bovengenoemde deelen der bevalligheit worden door Petrarcha aengemerkt, in den lof dien hy zyne Laura deswege toeëigent: haer zoodanigh afmaelende [K], dat zelf Jupiter, ten tyde zyner gramſchap, door haere ſchoonheit zou kunnen bewogen en van zinnen verandert worden. Hoe geeſtigh pryſt zyne dichtpen haer blank aengezicht [L], blonde vlechten, bruine winkbraeuwen, heldere oogen, witte tanden, rode lippen

en vaders van zoo veele kinderen zyn: altoos Nereus had alleen vyftig dogters by Doris, om nu van anderen niet te melden. Eindelyk is 'er ook geen een lantdier nog vogel zoo vrugtbaer als de zeedieren: 't welk dan alles gelooft wort de teelkracht van 't zout te bewyzen, gelyk de zoo evengenoemde Erasmus *Chil.* 1. *Cent.* 1. *ad.* 12. voor 't grootſte gedeelte uit Plutarchus aentoont.

[G] De Natur. Deor. Lib. II. cap. 27. *Ex Venere potius venuſtas, quam Venus ex Venuſtate, dicta eſt.*

[H] Inſtit. Orat. Lib. VI. cap. 3. *Venuſtum eſſe, quod cum gratia quamdam & Venere dicatur, apparet.*

[I] Lib. X. cap. 1. *Iſocrates omnes dicendi veneres ſectatus eſt.*

[K] In deze vaerzen:

Taſto che del mio ſtato foſſi accorta,
A me ſi volſe in ſi nuove colore,
Ch' havrebbe a Giove nel maggior furore
Tolto l' arme di mano, & l' ira morta.

Waer van de zin te naeſten by hier op uit komt.

Strax als zy my heeft vernomen,
Is zy met zoo'n lief gelaet
Vriendelyk tot my gekomen,
Dat ze ſcheen te zyn in ſtaet
Om Jupyn de donderſchigten
In zyn' gramſchap, hoe verwoet,
Uit de hant te kunnen lichten,
En neerzetten zyn gemoet

[L] La teſta or fino, & calda neve il volto,
Hebeno i cigli, e gl' occhi eran due ſtelle,
Oud' Amor l' arco non tendeva in fallo,
Perle e roſe vermiglie, ove l' accolto
Dolor formava ardente voci e belle &c.

Het

pen enz.! altemael zacken die eenen bekoorlyken zwier aenbrengen, indien ze met eene juiſte gelykmatigheit in eenen perſoon teffens worden gevonden. Hy let op haer gezicht [M], ſpraek, lach, gang enz. en ſchat hier alles roemwaerdigh. En waerlyk in alle dusdanige gaven, als ze gepaſtelyk byeen gevoegt zyn, beſtaet de bevalligheit. Hierom dan draegt dit tegenwoordigh beelt een gewaet van mengelverwen: verbeeldende de veelvuldige aerdigheden die in eene volmaekte ſchoonheit vereiſcht worden. Want de ſchoonheit is, naer de ſtelling van den Platoniſchen Ficinus, een zekere bevalligheit en aengenaemheit, die veeltyts in 't byzonder voortkomt van het ſieraet en de fraeiheit van verſcheide dingen: van welke ſchoonheit hy vervolgens drie ſoorten maekt. Eerſt ſtelt hy de deugden, als ſieraden die de bevalligheit aen 't gemoet leveren. Ten tweeden geven de overeenkomſt en evenmatigheit der verwen en trekken de bevalligheit aen het lichaem. Laetſtelyk beſtaet de derde en te gelyk grootſte bevalligheit in de lieflyke welluidentheit der ſtem, en de zoete overeenkomſt van den klank der woorden: zulx dat dit drietal de ſchoonheit van den geheelen menſch, namentlyk van zyn gemoet, van zyn lichaem, en van zyn ſtem, uitmaekt. Wat nu de bevalligheit des gemoets aengaet, de zelve beſchouwt men met het verſtant, gelyk die des lichaems en der ſtemme door het gezicht en gehoor zich laet beſpeuren. Waerom de pasgemelde Ficyn aenmerkt [N], *dat de ſchoonheit een zekere bevalligheit is, die de ziel door middel van 't verſtant, van 't gezigt en van 't gehoor beweegt, en aenlokt.*

Het welke wy in 't Nederduitſch dus naſtamelen:

Heur hoofthair was zoo blont als gout,
Heur aenzicht won 't van ſneeuw zeer verre,
Heur winkbraeuw van het ebbenhout.
Heur oogen waeren als twee ſterren,
Waer uit de mingod nimmer ſchichten
Schoot zonder een gewiſſe wond'
Waer voor het taeiſte hart moeſt zwichten,
Vol paerlen was heur ſchoone mont
En roode roozen enz.

[M] Onder anderen in deeze verzen.

Per divina bellezza indarno mira,
Chi gli occhi di coſtei giammai non vide,
Come ſoavemente ella li gira.
Non ſa' com' Amor ſana, & come ancide,
Chi non ſa', come dolce ella ſoſpira,
E come dolce parla, e dolce ride.

Waer van wy den zin in Nederduitſch rym dus trachten uit te drukken:

Voor hem blyft 't rechte ſchoon verdonkert
Die Lauraes oogen nimmer ziet,
Hoe lieflyk zy daer mede flonkert.
Hy weet niet wat de min al biet
Voor heil en onheil, wat genuchten
En ſmert zy al brengt aen den dach;
Die niet en weet, hoe zoet heur zuchten,
Hoe zoet heur ſpraek zy, en heur lach.

[N] *Argumento in Platonis Hip. Major. Pulchrum eſſe gratiam quandam, quæ animam per mentem, viſum, & auditum, movet & alliut.*

Deze drie ſoorten van ſchoonheit, in welke, als ze met malkanderen vereenigt zyn, de volmaekte bevalligheit beſtaet, heeft Petrarcha in zyne gedichten doorgaens kunſtigh gade geſlagen, en vooral de deugt, die de bevalligheit des gemoets uitmaekt; onder anderen als hy zegt [O]: *Deugt, eer, ſchoonheit, aengename gebaerten, zoete woorden hebben my met ſchoone banden geboeit, wanneer zy my het harte lieflyk verlokt.* Doch wy blyven te lang op eene plaets, en worden voortgewenkt.

Plato zeit in zyne Wetten, dat *het bevallige en zedige de vrouwen allerbeſt voegt.* Waer van daen ook Cicero, die Plato veeltyts volgt, in 't Boek der Burgerplichten zegt: *Wy moeten 't daer voor houden, dat de bevalligheit de vrouwen, doch de achtbaerheit den mannen paſt.* Doch het is te geloven [P], dat zy eene zekere vrouwelyke zachtheit, bekoorlyke lieftalligheit en zedigheit willen te kennen geven; maer niet, dat een aengename bevalligheit

[O] Virtute, honor, bellezza, atto gentile,
Dolci parole, a i bei rami m' han giunto,
Ove ſoavemente il cuor m' inveſca.

[P] Indien de Heer Kaſtellini de aengehaelde plaetſen van Plato en Cicero te recht hadde ingezien en onderzocht, zoude hy ganſch geene zwarigheit in de zelve hebben gevonden nochte deze oploſſing nodig hebben geacht. Wat de plaets van Plato belangt, dezelve is van deze ſtoffe geheel vreemt, handelende niet van de bevalligheit van gelaet, of zeden; maer alleenlyk onderzoekende, welke zaken in een welgeſtelde republyk den mannen, en welke de vrouwen beſt voegen: en onder andere zegt hy van 't gezang
(1) De Leg. Dial. 7. (1): *Daerenboven moeten wy onderſcheiden, welke gezangen den mannen, en welke de vrouwen voegen: - - - - - Het geene groots is en helt na dapperheit, zulks moet men manlyk noemen: maer het bevallige en zedige voegt de vrouwen beter.* Het is dan klaer, dat Plato ſpreekt van manlyke gezangen, die hy wil, dat van treffelyke heldendaden zullen handelen en hoogdravende zyn; en van gezangen der vrouwen, die in een bevalliger en aengenamer ſtoffe moeten beſtaen: mits echter, dat ze zedig zyn. En wat de plaets van Cicero betreft; die de eigentlyke betekenis van 't woort *venuſtas* verſtaet, zal lichtelyk zien, dat die Filozoof de bevalligheit in een man daer geenſins veroordeelt. Men wete dan, dat de Latynen twederlei ſchoonheit ſtellen; namentlyk een vrouwelyke, die ze *venuſtas*, bevalligheit; en een manlyke, die ze *dignitas*, achtbaerheit, noemen. Dit leert Cicero zelf in de hier aengehaelde plaets (2) duidelyk: *Quum autem*
(2) De Offic. Lib. I. cap. 36. *pulchritudinis duo genera ſint, quorum in altero venuſtas ſit, in altero dignitas; venuſtatem, muliebrem ducere debemus, dignitatem virilem;* dat is: *dewyl 'er twee ſoorten van ſchoonheit zyn, in welker eene is eene bevalligheit, in de andere eene achtbaerheit, zoo moeten wy 't daer voor houden, dat de bevallige ſchoonheit de vrouwen, de achtbaere ſchoonheit den mannen paſt.* Het onderſcheit nu, dat ze tuſſchen eene bevallige ſchoonheit en tuſſchen eene achtbaere ſchoonheit ſtellen, is, dat 'er tot de mannelyke ſchoonheit ook vereiſcht wort eene wel geproportioneerde ryzigheit van lichaem; daer de bevallige ſchoonheit (zoo vertalen wy *venuſtas*, niet zoo zeer om dat de betekeniſſe van dit woort daer door volkomentlyk wort uitgedrukt, maer om 'tzelve zoo veel doenlyk is te onderſcheiden van de *dignitas*, die wy daerom achtbare ſchoonheit overzetten) eigentlyk plaets heeft in een korte lichaemsgeſtalte: die volgens Ariſtoteles (3) eigentlyk
(3) Ethic. Lib. IV. cap. 3. niet ſchoon kan genoemt worden: τὸ κάλλος ἐν μεγάλῳ σώματι. οἱ μικροὶ δ' ἀστεῖοι καὶ σύμμετροι, καλοὶ δ' οὔ. *de ſchoonheit*, zegt hy, *is in een groot lichaem: maer kleine menſchen zyn wel bevalligh en welgemaekt, maer niet ſchoon.* Daerom heeft ook Homerus, wanneer hy ſchoone menſchen wil beſchryven, dezelve, gelyk Eliaen aentekent *Var. Hiſt. Lib. XII. cap.* 14. vergeleken by boomen. Hier uit kan men dan verſtaen, hoe men de woorden van Suetonius aengaende Nero, door Kaſtellini in 't begin van dit beelt bygebracht, doch miſſchien niet wel verſtaen, moet begrypen. Nero, zegt hy, *was meer van een ſchoon dan bevallig gelaet.* Waerom? omdat hy meer onder de lange menſchen, dan de korte moeſt gerekent worden, zynde, gelyk de zelve Suetonius (4) zegt, *ſta-*
(4) Neron. cap. 51. *tura pene juſta*, dat is, *van eene byna volkome lange lichaemsgeſtalteniſſe.* Was hy korter geweeſt, zoo zoude zyn gelaet niet *ſchoon*, maer bevallig (*venuſtas*) hebben moeten genoemt

heit qualyk ſtaet aen een man: want een man die deze gaef ontbeert is *onbevalligh* en onaengenaem: *en een onaengenaem menſch is als eene ontydige klucht: in den mont der ongeſchikten zal hy geduurigh zyn*, zegt Jezus Sirach (1). Ja (1) Eccleſ.
de aerdige geeſtigheit en bevalligheit maeken eenen man aengenaem en be- c. 10. v. 19
mint, hoe lelyk hy ook zyn moge. Uliſſes was juiſt de ſchoonſte niet, nochtans bemagtigde hy door zyne bevallige en geſchikte redenen de harten aller Grieken; ja zyne aengename welſprekentheit deed zelfs godinnen op hem verlieven, gelyk Ovidius zeit [Q]. De tooneeliſt Quintus Roſcius zagh ſcheel [R], en had een lelyk aengezigt, dies hy, naer Celius

genoemt worden: hoewel juiſt ons Duitſch woort, gelyk wy gezegt hebben, zulks niet uitdrukt. De bevallige ſchoonheit heeft dan plaets in een klein, doch welgemaekt lichaem, wiens leden alle met een bequaeme en nette gelykmatigheit met malkanderen overeenkomen: doch tot de achtbaere ſchoonheit wort daerenboven ook ryzigheit van lichaem vereiſcht. Dat blykt klaer uit het geene Suetonius zegt van Auguſtus, hem (2) Aug.
aldus (2) beſchryvende: *forma fuit eximia & per omnes gradus venuſtiſſima: quanquam* cap. 79.
& omnis lenocinii negligens &c. dat is: *hy was van eene uitmuntende, en door alle zyn levenstrappen zeer bevallige ſchoonheit: hoewel alle opſmukking achterlatende* enz. En wat verder: *habebat ſtaturam brevem, - - - ſed quæ commoditate & æquitate membrorum occuleretur: ut non niſi ex comparatione adſtantis alicujus procerioris intelligi poſſet.* dat is: *hy had een korte lichaems geſtalteniſſe, maer die door de netheit en evenmatigheit van zyne ledematen bedekt wert: zoo dat ze niet anders als door de vergelykinge van iemant die langer was en by hem ſtont, konde gemerkt worden.* Omdat dan Auguſtus kort was, ſchryft hy hem eene *bevallige ſchoonheit* toe. En zoo moet men ook begrypen het geene Kornelius Nepos zegt (3) van Eumenes: *neque tam magno corpore fuit, quam figura venuſta.* dat is: (3) Eum.
hy is niet zoo zeer groot van lichaem, als wel bevallig van poſtuur geweeſt: verſta door cap. 11.
bevallig niet anders als welgemaekt, en welgeproportioneert in alle leden. Zoo ſchryft
in tegendeel de voornoemde Suetonius aen den Keizer Klaudius (4) een achtbaere ſchoon- (4) Klaud.
heit (*Dignitas formæ*) toe, omdat hy lang en gezet was van lichaem. Dit is dan het cap. 30.
geene de Latynen door 't woort *venuſtas* eigentlyk verſtaen hebben: hoewel ze 't ook hebben gebruikt om uit te drukken de aenminnigheit van gelaet, bevalligheit van zeden, lieftalligheit van ſpraek en ſtemme, en andere bekoorlykheden meer. Ondertusſchen is 't echter gebleken, dat noch Plato, noch Cicero deze bevalligheit van de mannen willen geweert hebben.

[Q] Art. Amat. Lib. II. vers 124.

Non formoſus erat, ſed erat facundus Ulyſſes:
Et tamen æquoreas torſit amore Deas.

Dat is:

Uliſſes was niet ſchoon, nogtans zoo wel beſpraekt
Dat Zeegodinnen zelf zyn door zyn' min geraekt.

[R] Ja wel *zeer ſcheel*; zelf volgens 't getuigeniſſe van Cicero *de Nat. Deor. Lib. I. cap.* 28. Wie zou zich dan niet verwonderen, als hy dit volgende Lofdicht van dezen Roſcius: door Quintus Katulus, toen ter tyt een van de allereerſte Mannen te Rome, by Cicero leeſt?

Conſtiteram, exorientem Auroram forte ſalutans,
Quum ſubito a læva Roſcius exoritur.
Pace mihi liceat, Cæleſtes, dicere veſtra,
Mortalis viſus pulchrior eſſe deo.

Dat is:

Ik ſtont, en groete Auroor in de eerſten morgentyt,
Wanneer my Roſcius zeer ſchielyk komt op zyd:
O Goden, acht myn reên toch niet als u ten ſpot,
Hy ſcheen, hoewel een menſch, my ſchooner dan een godt.

Maer Cicero loſt deze zwarigheit daer mede op, dat hy zegt, dat de gebreken van die wy beminnen, ons dikwils aengenaem zyn: lief ziet geen leet, zegt ons ſpreekwoort.

Rodiginus zeggen, om de mismaektheit zyns wezens te bedekken, de eerste was die gemaskert ten toneele quam. Nochtans zagh en hoorde het volk hem liever zonder dan met een momaengezigt [S]: omdat hy behalve zyne zoete uitspraek, een byzondere bevalligheit en aengenaemheit had in zyne beweeging en gebaeren, wetende met een behaeglyke verandering van postuur en gelaet verscheidene hartstogten geestigh uit te drukken: zoo heerlyk woegen deze gaven de feilen van zyn gelaet op. Ziet men nu hier, dat de bevalligheit dit in een lelyk man uitwerkt, hoe veel te meer zal ze dan in een man die welgemaekt is, te wege brengen? En ik bid u, waerom zou de bevalligheit geenen man voegen, indien ze zonder verwyftheit zy? En ten aenzien van een manlyke bevalligheit, weet men van eenen toneelspeler te spreken, die nevens de schoonheit des lichaems zoodanigh eene bevalligheit in 't spreken hadde, dat de luiden, eeten en drinken vergetende, geheele dagen lang naer zyne welsprekentheit met zoo groot eenen smaek luisterden, dat ze niet uit den schouburg vandaen te krygen waren. Ja Zaratino Kastellini zegt verscheide mael gezien te hebben, dat Tasso by het toneel zynde, den mont vergat toe te doen, en gansch onbeweeglyk stont daer hy stont, wanneer Panigarola (zo hiete deze speler) zyne tael liet hooren. Zie daer de krachten der bevalligheit en geestigen zwier, die den mensch als betoveren, en het gemoet verrukken. Aldus wert Alcibiades in verwondering opgetogen door de lieflyke reden van Sokrates, die nochtans lelyk en slordigh was [T]; zeggende meer zoetheits te trekken uit 's mans spreken, dan uit de welaengenaeme muzyk der vermaerde zangmeesters Marsias en Olimpus [V]; zulk eene bevalligheit

woort. *Aen Katulus*, zegt Cicero, *scheen Roscius schooner dan een godt: Maer immers had hy, gelyk hy nog heeft, zeer scheele oogen. Wat kan dit evenwel helpen, zoo hem dit gebrek zelf, aerdigh en bevalligh toescheen?* Insgelyks was hy volgens Makrobius Sat. Lib. II. cap. 10. in groote achting by den Dictator Sylla, die hem met een gouden ring beschonk: en genoot voorts zoo veel eer en gunst, dat hem van de Stad een daggelt wiert gegeven van drie hondert guldens, dat hy alleen genoot zonder zyne medetoonelisten. Cicero zelf hielt ook wonder veel van hem, en gebruikte hem tot een leermeester in 't welmaeken der gebaertens. Zie *Cic. Div. Lib. I. cap.* 36. *& Lib. II. cap.* 31. Hy muntte daerin zoodanig uit, dat men, wanneer men wilde te kennen geven, dat iemant volmaekt was in zyne kunst, doorgaens zeide, dat hy daer in een Roscius was, gelyk dezelve Cicero getuigt *De Orat. Lib. I. cap.* 28. Ja hy was zoo kunstig in 't vormen van welvoegende gebaertens, dat hy met Cicero dikwils kampte, of deze Redenaer een en dezelve zaek met meerderhande veranderinge van woorden, dan of hy ze met meerderhande veranderinge van gebaerten, kon uitdrukken. Waer door hy ook, na den voorzeiden Makrobius getuigenisse bewoogen is geworden om een Geschrift in 't licht te geven, waer in hy de welsprekenheit en de kust van toneelspeelen met malkanderen vergeleek. Zyn lof voorts vint men by Cicero op veele plaetsen zeer uitgebreit. Zie Lambinus en Torrentius over Horatius *Lib. II. Epist.* 1. *vers.* 82.

[S] Cicero de Orat. Lib. III. cap. 59. *Sed in ore sunt omnia. In eo autem ipso dominatus est omnis oculorum: quo melius nostri illi senes, qui personatum, ne Roscium quidem, magnopere laudabant;* dat is: *in 't wel zetten van 't gelaet bestaet alles voor een redenaer: en in 't gelaet wederom heerschen geheel de oogen: waerom onze oude lieden des te beter hebben gedaen, datze zelfs Roscius, met een momaengezicht voor, niet zeer preezen.*

[T] Zie 't geen wy dit aengaende gezegt hebben over de Achtbaerheit, *bladz.* 17. *Aenm. E.*

[V] Die hy echter nooit gehoort hadde: want Marsias en zyn leerling Olimpus hadden al lang voor de Trojaensche tyden geleeft. Versta dan, dat Alcibiades wil zeggen, dat hy onderstelt, dat geen muzyk in de weerelt, zelfs dat van dien vermaerden Marsias

heit ſtak 'er in de woorden en gebaerden des Filozoofs. Hierom is deze geeſtigheit zeer roemwaerdigh, beide ten opzigt van het vriendelyk welzeggen, en de bevalligheit van mynen en gelaet. En dit is dan de manlyke aerdigheit, die ten hoogſten prysbaer is: gelyk ze ook door alle de Redenaers zeer wort aengeprezen. Plutarchus roemt het aengenaem wezen van Pompejus, omdat het vol bevalligheit en beleeftheit was, die zyne redenen lieftalligh maekten; te meer, dewyl 'er aerdigheit en ſtatigheit in gemengt waren, en hy in de bloem zyner jaren eene koningklyke majeſteit liet uitblinken. Zoo pryſt ook Suetoon [W] den Keizer Auguſtus, van dat zyne gedaente door alle de trappen zyner oude zoo aenminnigh en bevalligh was. Zulk eene ſchoone bevalligheit door alle de trappen des leefſtyts ſchryven de Grieken ook hunnen Alcibiades [X] toe: en M. T. Cicero zelf pryſt [Y] zoodanigh een gelaet dat achtbaerheit en bevalligheit te gelyk weet te vertoonen; waeruit al weder blykt dat ook de leſtgenoemde hoedanigheit den mannen geenszins misvoegt, maer wel heerlyk verſiert. Nu gaen wy voort tot de beſchryving der beeltenis.

Wy hebben ze met den riem van Venus omgordt, dien de Grieken Κεστὸς en de Romeinen *Ceſtus* noemen. Dezen was de gezeide godin, als moeder van alle ſchoonheit en zwierige geeſtigheit, gewoon te dragen; om met eene uitnemende bevalligheit voor den dagh te komen. Want in dien gordel zat zulk eene wonderbaere kracht van minne, lieflykheit, bekooringen enz. dat hy den grammen en razenden Mars kon ſtillen. Juno had hem eens van Venus geleent, en had 'er dit voordeel van, dat ze 'er den donderenden blixemſchieter, Jupiter, mê te vrede ſtelde [Z]. De ſcherſende Martiael, hierop zinſpelende, en willende Julia pryzen [Aa] over haere ſchoonheit en geeſtige bevalligheit, zegt dat Juno en Venus zelf haer dien

Marſias en Olimpus, zoo 't mogelyk was het zelve te hooren, hem zoo aengenaem konde zyn als de reden van Sokrates. En op die wyze wort Alcibiades ten naeſten by ſprekende ingevoert by Plato in zyn Gaſtmael; daer Alcibiades voorkomt als den lof van Sokrates opmakende. De konſt van de twe genoemde Muzikanten beſtont voornamentlyk in 't fluitſpelen. Behalven den gemelden Olimpus is 'er nog een ander konſtig fluitſpeler geweeſt van dien zelven naem, doch later, echter al ten tyde van Midas, gelyk Suidas wil. Zie verder bericht aengaende alle deze drie Muzykmeeſters by den zeer geleerden Jakobus Perizonius over Elianus *Var. Hiſt. Lib. XIII. cap.* 20. en een menigte ſchryvers, die hy daer aenhaelt.

[W] De plaets is boven aengehaelt in de aenmerking P. Ja *zyn wezen was zoo zacht en vriendelyk, dat een van de voornaemſte uit Gallie onder zyne landgenoten bekent heeft, dat hy daer door verhindert en vermurwt was, dat hy hem in 't overtrekken van de Alpen, wanneer hy veiſende hem te moeten ſpreken dicht by hem was komen te ſtaen, niet van boven van een ſteile rots afſtiet, gelyk hy had voorgenomen. Sueton. ibid.*

[X] En aen Demetrius Poliorcetes, en Alexander den Grooten: en onder de Romeinen aen Scipio. Zie van deze alle, het geen Scheffèrus en Kuhnius over Elianus *Var. Hiſt. Lib. XII. cap.* 14. en Perizonius over den zelven ſchryver *Lib. IX. cap. 9. n.* 4. aentekenen.

[Y] Orat. cap. 18. *Vultus vero, qui ſecundum vocem plurimum poteſt, quantam affert tum dignitatem, tum venuſtatem?* dat is: *hoe eene groote achtbaerheit, en hoe eene groote bevalligheit brengt het gelaet aen, dat naeſt de ſtem allermeeſt vermagh!*

[Z] Niet alleen te vrede ſtelde, maer ook zoo van liefde deedt branden, als een bruidegom, die zyne bruit den eerſten nacht omhelſt, gelyk Homerus weet te verhalen *Iliad. Lib. XIV. vers* 295. *& ſeqq.*

[Aa] De dochter van den Keizer Titus en Marcia Furvilla. Domitiaen, haer Oom, zeer verlieft op haer zynde, hadde haer een ſchoon beelt van marmer ter eere opgerigt, dat den riem van Venus in de hant hadde, om zoo te kennen te geven, dat hy door

(1) Il. 14. v. 214. riem wel zouden willen afbidden. Van den zelven zingt Homeer (1): *dat hy zeer kunstigh geborduurt was: dat 'er alle aenlokfels in waren, als liefde, verlangen, samenspraek en zoetvloeiende reden, die het gemoet der wyzen zelf verstrikt: dat Venus den zelven aen Juno ter hant gestelt had met dit zeggen: Ontfang dezen gordel, die zoo wonderlyk gezeven is, en verberg hem in uwen schoot; alle dingen schuilen 'er in, en hy zal u bequaem maken om uit te voeren al wat gy zult begeeren.* Hieruit blykt dat deze riem gansch van 't slechtste slach niet geweest zyn moet: en dat op den zelven geborduurt waren Liefde, Verlangen, en zoetvloeiende Reden. Welke drie zaken wy dan ook hier in onzen riem vertoonen: namentlyk de *liefde* verbeelden wy op de gewoone wys: te weten, door een gevleugelt jongske; schetzende voorts het Verlangen af door de brandende fakkel, omdat de harten der minnaers door een geduurigh verlangen, even als ontstoke fakkels branden: en door Merkurius staf beduiden wy de zoetvloejende Reden of welsprekentheit: want de oude dichters erkenden dezen godt voor den vader der welsprekentheit en opperhooft der bevalligheden [Bb]. Luciaen (2) voert hem daerom in als hebbende Venus gordel gestolen, die hem zoo eene bevalligheit byzette, dat de godin hem lief kreeg, en minzaem omhelsde. En niet zonder reden was te Athene (naer 't verhael van Pauzanias) Merkurius voor den ingang van het kasteel gestelt, en nevens hem de Bevalligheden [Cc]. De slangestaf [Dd] dan, als een eigen gereetschap van Merkurius, verbeelt hier welsprekentheit en lieftallige reden. Zoodat Homeer door het dusdanigh beschryven van dien gordel de kracht te kennen geeft van de bevalligheit; zonder welke de schoonheit des lichaems niet veel waert is. De overschoone Venus most dezen gordel, dat is, de bevalligheit te baet hebben, of ze wist den grimmigen Mars niet te verzachten, en tot haer te trekken: maer dit hebben wy alrede gezien, alsook hoe deze riem met zyne geheime kracht

(2) In Dial. Apol. & Vulcani.

haere liefde getroffen was. Op dit beelt nu, en niet op de levende Julia, speelt Martiael in 't hier aengehaelde puntdigt: het welke wy om deszelfs fraeiheit hier geheel uitschryven (3):

(3) Lib. VI Ep. 13.

Quis te Phidiaco formatam, Julia, cælo,
Aut quis Palladiæ non putet artis opus?
Candida non tacita respondet imagine Lygdos,
Et placido fulget vivus in ore decor.
Ludit Acidalio, sed non manus aspera, nodo,
Quem rapuit collo, parve Cupido, tuo.
Ut Martis revocetur amor summique Tonantis,
A te Juno petat ceston & ipsa Venus.

[Bb] Zie Gyraldus *Hist. Deor. Synt.* 13. p. 419. F.

[Cc] Deze beelden van Merkurius en der Bevalligheden waeren daer geplaetst door den wyzen Sokrates: gelyk Pauzanias verhaelt *Lib. I. cap.* 22. Venus wert ook doorgaens, gelyk Phurnutus getuigt, by Merkurius en de Bevalligheden gevoegt. Maer wat Merkurius en de Bevalligheden belangt, die werden volgens Plutarchus verklaring by malkander geplaetst, om dat, gelyk een welgeschikte reden den mensch bevallig maekt, alzoo ook een reden zonder aengename bevalligheit niets vermag. Zie hier breder over den geleerden Antwerpschen Bisschop Levinus Torrentius over Horatius *Lib. I. Od.* 20. *vers.* 8.

[Dd] Waer van wy hebben gesproken over 't *Bestant*, en over de *Amptverkoping* bl. 67. H. Zie ook Gyrardus *Hist. Deor. Synt.* 9. p. 300. a. en e. Namentlyk door het toeschryven van zoo veele krachten aen die roede, hebben ze niets anders willen te verstaen geeven als 't wonderlyk groot vermogen der welsprekenheit. Zie Klaudius Minos over Alciatus *Embl.* 118. *p.* 405. &. 406.

kracht, namentlyk de bevalligheit, Juno te ſtade quam [Ee] in het verzoenen van haeren gemael. Zie daer, Juno was ſchoon genoeg, maer kon echter de bevalligheit in dit geval niet ontbeeren. Dit is dan het vermogen dezer hoedanigheit die de harten bekoort, en byna alles doet verwerven wat men begeeren kan. De Griekſche Filozoof Libanius ſpreekt van Venus gordel en rozenhoet, naer het zeggen van Engel Politiaen (1), op deze wys: Juno en Pallas namentlyk wilden dat Venus haeren gordel zoude afleggen, toen ze gezamentlyk voor Paris ſtonden om het vonnis der ſchoonheit af te wachten; want ze wiſten dat die toverriem haer eene wonderbaere bevalligheit verleende. Venus liet zich hiertoe overreden, maer verzogt dan eenigh ander ſierſel te mogen opzetten, omdat Juno een goude kroon en Pallas een' gouden helm voerde. De twee godinnen bewilgden in Venus eiſch, waerop ze in een lieflyk dal ging om leliën en vyolen te plukken. Dan hier wert ze eenen geur van rozen gewaer, en verkoos dit gewas om 'er zich mede te verſieren. De rozen dan op heur hair gevoegt, [Ff] vermooiden de Mingodin der maete, dat Juno en Pallas haer den prys der ſchoonheit, zonder het vonnis te verbeiden, goetwilligh toeſtonden, haer daerenboven komende omarmen en kuſſen. Ondertuſſchen ging de rozekrans al vaſt van 't eene godinnehooft op 't andere, totdat hy eindelyk weder op Venus lokken geraekte. Dit geval, hoewel by anderen wel wat anders voorgeſtelt, deed ons hier aen de rozen gedenken, die om haere lieflykheit voor koninginnen der bloemen [Gg] gerekent worden, en

(1) Cent. I. cap. 11.

[Ee] De Heer Zaratino meent dan, dat men door deze verdichtzelen heeft willen te kennen geven, dat eene aengename bevalligheit allerlei perſonen inneemt, hoe ſtuur en wreed zy ook zyn van harte, gelyk als Mars; en hoe verheven en hoog van moedt zy ook mogen wezen, gelyk als Jupiter: en niet qualyk. Plutarchus (2) evenwel haelt uit de fabel van Juno, en de uitwerking die ze doet met Venus gordel, dezen zedelyken zin: dat namentlyk dikwils looze vrouwen met een geveinsde liefkozerye en vleiende dog liſtige reden en bevallige gedienſtigheit de harten harer mannen betoveren om hen te bedriegen: want Juno leide 't daer alleen op toe by Homeer, dat ze Jupiter door haere min in ſlaep mogt wiegen en hem zoo van de zorg over de menſchelyke zaken afgetrokken hebbende, de Grieken en Neptuin zelf laten aenſporen om de Trojanen te overvallen en dood te ſlaen. Maer dat wederom die genegenheit, die zy zich zoo verkrygen, niet alleenlyk van een korten duur is, maer ook veeltyts, als die ſtrelende wellust der liefde ophout, verandert in een afkeer en haet: gelyk Jupiter by Homeer ook ontwaekt zynde en het bedrogh ontdekt hebbende, Juno zeer ſcherp aenſpreekt, en zeer hart dreigt, *Iliad. Lib. XV. v. 14. & ſeqq.* Die voorts ook eene natuurkundige uitlegging van deze fabel begeert, zal ze vinden kortelyk aengeroert by den pas genoemden Plutarchus, en in 't brede verklaert by Heraklides Pontikus in zyne *Verbloemde Spreuken van Homerus.*

(2) De Audiendis Poetis. c. 19

[Ff] De Ridder en Droſt Hooft heeft in zyn Tafelſpel van Paris oordeel (3) deze verziering van Libanius ook gevolgt, en Venus een roozenhoet opgezet. Maer Nikander, gelyk boven in de Akademi bladz. 51. gezegt is, doet haer met eenen mirtekrans in dat gerichte verſchynen. Martianus Kapella (4) ſiert haer hooft, hoewel in een ander geval, ook met een roozekrans: *huic roſis decuſſatim vinculatis ſertata contextio:* deze, zegt hy, hadde een krans op 't hooft van roozen, kruiswyze door malkander gevlochten.

(3) Hoofts Gedichten, bladz. 591

(4) Lib. I. in Nuptiis Philolog.

[Gg] Hoor Achilles Tatius in zyn tweede boek der Minneryen van Leucippe en Clitophon: ἐι τοῖν ἄνθεσιν ἤθελεν ὁ Ζεὺς ἐπιθεῖναι βασιλέα, τὸ ῥόδον τῶν ἀνθέων ἐβασίλευε. γῆς ἐςι κόσμος, φυτῶν ἀγλάϊσμα, ὀφθαλμὸς ἀνθέων. Dat is: *indien Jupiter een Koning wilde maken over de bloemen, zoo zoude de roos de koningklyke heerſchappy over dezelve voeren. Zy is een ſieraet der aerde, een pronk der gewaſſen, en het oog der bloemen.*

van natuure bevalligh zyn. De poëten hebben den lof der rozen niet vergeten, gelyk de honigzoete Anakreon [Hh] hiervan ten bewys ſtrekt. Dus zingt die aerdige Griek naer de Duitſche vertaling:

Wanneer men wil den lentetyd
En zyne aenminnigheden roemen.
Men dient voor al de Roos te noemen,
De Roos, die goôn en menſch verblyd;
De Roos, 't natuurelyk ſieraet
Van minnaers en hun hartvriendinnen;
De Roos, van Venus zelf te minnen,
Als 't beſte bloemtje dat 'er ſtaet.
't Vermaek der zuiv're maegdeſchaer,
Die met Apol Parnas bewoonen,
De welluſt van Apollôs zoonen
Zyt gy, o ſchoone Rozelaer.
Schoon dat uw ſteeltje moeite baert
Aen die uw bloemtjen af wil pluiken;
De geur dien gy hem geeft te ruiken,
Is wel een ligte wonde waerd.
Men ſtreelt u zagtjes met de hand,
En als men gaſten doet vergaêren
Ter maeltyd, ziet m' uw purp're blaêren
Bekranſſen diſch en ſchotelrand.
Ook hult de friſſche dageraet,
Wanneer hy, uit de zee aen 't klimmen,
Met glanſſen verwt de morgenkimmen,
Zig in roosverwig praelgewaed.
De nimfjes bruiken uwe bloem,
Om kronk'lend aen den arm te wringen,
In plaets van goude of zilv're ringen:
Ja Cypris zelve agt het voor roem,
Dat zy naer u word bygenaemt
Roosverwig van geleerde pennen,
Die uw waerdy en ſchoonheit kennen,
En maken die alom befaemt:
De Roos verſtrekt, door hare deugd,
Een heelzalf voor gebrek en pynen:
Geen tyt doet hare kragt verdwynen,
In d' ouderdom bewaert z' haer jeugt.
Vraegt iemant nu wanneer die plant
Eerſt haren oorſprong heeft genomen?
Toen Venus uit de zilte ſtroomen
En ſchuim te voorſchyn quam aen 't ſtrant,
En toen het hooft van Godt Jupyn
Minerve voortbragt, zag men bloozen
Voor d' eerſte mael de geurge roozen,

Die

[Hh] Lees ook een zeer keurlyk gedicht aengaende de Roozen by Auzonius *Eidyl.* 14. en gy zult bekennen, dat gy noit aengenamer en bevalliger roozen gezien hebt.

Die nu in zulk een agting zyn,
Dat zelfs de goden met het nat,
('t Geen Ganymedes op hun winken
Moet ſchenken, als 't hun luſt te drinken)
Beſproeien 't gloeiend Roozeblad.

Zie nu eens of wy de roos zonder reden by de bevalligheit voegen. Zy verſiert zelf Venus, en is haer ook als een beelt der ſchoonheit en lieflykheit toegewydt [Ii]. De drie hoedanigheden die de bevalligheit uitmaken hebben wy, volgens de Platoniſten, gezeit te beſtaen in deugt, evenmatige overeenkomſt van verwen en lieflykheit van ſtem. Nu deze eigenſchappen zyn eenigszins in de roos te vinden. Haere deugt beſpeurt men in het verſterken der lichaemen, wanneer ze tot ſyroopen en geurige wateren (1) wort verbezigt. Voeg hier nu eens by de fraeie gedaente en ſchoone verf der rozen [Kk], als een tweede hoedanigheit die bevalligh is: en laet ons dan den geur als eene lieflyke ſtem aenmerken. Haer reuk voorwaer is geen quaede gelykenis eener zoete ſtemme, en dus zegt het Latynſche ſpreekwoort, *roſas loqui* [Ll], dat is, *rozen ſpreken*, wanneer iemant by uit-

(1) Plin. Hiſt. Lib. XXI. c. 4. & 19.

[Ii] Fulgentius *Mythol.* Lib. II. cap. 4. geeft 'er een andere reden van: *Zy ſtellen ook de roozen onder de hoede van Venus: want de roozen zyn root en ſteeken: gelyk ook de ontucht root is wegens de ſchande der onkuisheit, en ſteekt met de doornen der zonde. En gelyk de rooze wel vermaek aenbrengt, maer in een zeer korten tyt wort weggenomen; alzoo is ook de ontuchtigheit vermaeklyk voor een ogenblik tyts, maer ſmert eeuwiglyk.* Maer Pauzanias (2) ſterkt het gevoelen van onzen ſchryver, zeggende van de beelden van de Godinnen der Bevalligheden te Elis: *eene van dezelve heeſe een roos, de twede een koot of bikkel, en de derde een klein mirtetakje in de hant. Welke de reden zy, dat ze zoo verſiert zyn, kan iemant lichtelyk giſſen, die maer opmerkt, dat de roos en de mirt aen Venus heilig zyn: en dat de Bevalligheden boven andere godinnen aen Venus worden toegevoegt. De koot of bikkel betekent het ſpeelen der jongetjes en meisjes, het welk gelyk aen verder bejaerde niet zeer paſt, alzoo voor die teere jaren niet lelyk is.* Salmaſius tekent aen, dat de Turken de roos noemen met een naem, die zoo veel te zeggen is, als *Venusbloem.* De Homon. Hyl. Jatr. cap. 25. ult.

(2) Lib. VI cap. 24.

[Kk] Die eertyts wit waren, maer naderhant met het bloet van Venus beſprengt zynde, de kleur daer van inzogen en met de witte vermengende, een aengenaem inkarnaet of vleeskleur uitmaekten. Daerom ſchryven de poëten Venus zelf ook een roozekleur toe; als Virgilius (3):

Dixit, & avertens roſea cervice refulſit,
Ambroſiæque comæ divinum vertice odorem
Spiravere.

(3) Æneid. Lib. I. vs. 405.

Dat is, naer de vertaling van onzen Nederlantſchen Virgilius:

*Zoo ſprak zy *, en ging ſtryken.*
De nek der ſchoone blonk, gelyk een roos van kleur:
De hairlok gaf een lucht en goddelyken geur,
Gelyk Ambroſia.

* Venus.

Over welke woorden Erithreus (4) aenmerkt, dat de poëten, zoo Griekſche als Latynſche, hals, borſten en vingers een rooskleur toeſchryven, als ze de ſneeuwitte blankheit van 't vel, daer 't lieflyk root van 't bloet bevalligh doorſchynt, willen te kennen geven: hoedanigen kleur men ziet in de gemeene roozen. Het geen de poëten van de kleur der rooze verdicht hebben, hebben die oude Filozofen, die den oirſprongk aller zaken wat dieper hebben nagevíſcht, aen de ſtarre van Venus toegeſchreven; zeggende, dat de reuk en kleur van de roos voortkomt van de ſtarre van Venus zelf. Zie daer dan den oirſprongk van dat verdichtzel. Lees Piërius Valerianus Hierogl. Lib. LV. cap. 8.

(4) In Indice in Roſea.

[Ll] Zie Eraſmus *Chil.* 2. *Cent.* 6. *Ad.* 42.

ftek lieftalligh is in zyne reden: en zoo wort Venus met een poëtifche fpreekwyze gezegt te fpreken met een' rozenmont [Mm]. Petrarcha gaet hierin ruftigh voor, en zegt [Nn] dat een aengenaeme mont vol parels, rozen en liefelyke woorden zit: verftaende door de parels de fneeuwitte tanden, en door de rozen het korael der lippen, uit welke de aengenaeme reden voortvloeit. Dit is ook in deze manier van Taffo [Oo] waergenomen.

De *heliochryfus* die van het beelt in de hant gedragen wort, is een bloem die haeren naem, naer 't gevoelen van fommigen, ontleent van de nimf Heliochryfa, als die deze bloem, naer Themiftagoras zeggen, de eerfte zoude geplukt hebben. Maer de Hr. Kaftellini, volgens wiens opftel wy voor't grootfte deel dit beelt vormen, meent dat deze naem daelt van 't Griekfche *helios* [Pp] zon, en *chryfos* gout, omdat namentlyk deze plant bezyen draegt, die noit verwelken, en, van de zon beftraelt, eenen wederfchyn geven (1), alsof ze gout waren. Om deze reden bekranften de heidenen hunne goden met dit gebloemt, welk gebruik (2) door Ptolemeus, den Koning van Egipte, naerftigh wert onderhouden. Dat 'er voorts onderfcheit (Qq) tuffchen de *heliochryfus*, *chryfanthemum* en *amarant* zy, kan men afnemen uit het geene Plinius, Dioskorides en zyn uitlegger Matthiolus van die bloemen zeggen: hoewel fommige aen de eerfte ook de naemen van de twee laetfte hebben gegeven.

(1) Plin. Lib. XXI. cap. 25.
(2) Idem ibid.

Wy

[Mm] Virgilius *Æneid. Lib. II. vers* 592.

Dextraque prehenfum
Continuit, rofeoque hæc infuper addidit ore.

Dat is, naer Vondels vertaling:

*Zy * vat me lieflelyk by myne rechte hant,*
Ontfluit haer rozenmont, en fpreekt, in zulk een ftant.

* Venus.

[Nn] In deeze vaersjes:

La bella bocca angelica, di perle
Piena, di rofe, e di dolce parole.

Zie ook de vaerzen te vooren aengehaelt in de eerfte aenmerking L.

[Oo] E nella bocca, ond' efce aura amorofa,
Sola roffeggia, e femplice è la rofa.

[Pp] De uitlegging, die Kaftellini hier van den naem dezer bloem maekt, wort begunftigt door het geene hier uit Plinius (3) van defzelfs natuur wort aengehaelt. Salmafius (4) echter zegt, dat ze dwalen, die het eerfte deel van dien naem afhalen van de zon: alzoo men in 't Griekfch niet fchryft, ἡλιόχρυσος, maer ἑλίχρυσος, gelyk by Dioskorides, (5) of ἑλειόχρυσος, gelyk by Theophraftus (6) ftaet. Wy voegen 'er by, dat ook Nikander (7) en Theocritus (8) haer den naem geven van ἑλίχρυσος. Die nu de Griekfche tale kundig is, ziet gemakkelyk, dat het woort zoo gefchreven wordende niet van ἥλιος, dat de *zon* betekent, kan afgebracht worden. Waerom het beter is, dat men defzelfs eerfte gedeelte afhale van ἕλος, dat is, een *moeras*, of ἕλειος, dat is, *in moeraffen groeiende:* en is het dus evenveel of men fchryft *Helichryfus* of *Heliochryfus.* Deze afleiding zal den lezer, vertrouwen wy, te aennemelyker voorkomen, indien wy hem zeggen, dat Dioskorides (9) ons bericht, dat deze bloem groeit in rouwe plaetfen en in de holtens *der beeken*, die fomers droog lopen. Salmafius (10) meent, dat deze bloem ook genaemt wort *Holochryzus*, als of men zeide *geheel gout*; van wegens haere fchoone goutkleur.

[Qq.] Zie Plinius *Hiftor. Nat. Lib.* 21. *cap.* 11. *&. c.* 25. en Diofcorides *Lib. IV. cap.* 59. Dat voorts de naem van *Chryfanthemum* door de Grieken aen verfcheidene bloemen om haere goutkleur gegeven is, kan men vinden aengetekent by den zo even genoemden Salmafius *Exercit. Plinian.* p. 817. a. B. &. C.

(3) Hift. Nat. Lib. XXI. c. 25
(4) Exercit. Plin. p. 93 b. c.
(5) Lib. IV cap. 57.
(6) Hift. Plin. Lib. IX. cap. 21
(7) In Theriac.
(8) Idyl. I. vs. 30.
(9) Lib. IV cap. 52.
(10) Exerc. Plin. pag. 679. E & F

Wy hebben haer deze bloem ter hant gestelt, om eene zwierige aengenaemheit te vertoonen: want zeker dit gewas is zeer schoon, en draegt daerom de zelve namen met het gout en de zonne: door wiens stralen zy beschenen wordende, schoon en lieflyk blinkt als gout, gelyk gezegt is. En wat kan men ook lieflykers vinden dan die heldere glans, die van 't gout afstraelt, als 'er de zon op afstuit. Men zegt voorts van deze plant, dat als men 'er kransjes van vlecht en by zich draegt, wy dan zeer aengenaem bevonden worden, en gunst en roem by elk verkrygen. Zie hiervan Plinius (1) en den Griekschen schryver Atheneus (2). Dat dan deze beeltenis de *heliochrysus* in de hant houdt, geeft te kennen, hoe licht de bevalligheit ons gemeenlyk overal roem en goetgunstigheit weet te verwerven: en omdat men door middel van de verworve gunst veele dingen verkrygt, zoo zeggen de Latynen, aengaende iemant wiens zaeken gelukkigh en naer wensch beslaen, *hy is vol bevalligheit*. Dus zeit Pamfilus by Terentius in Hecyra, toen zyne zaeken, aengaende zyn liefste, boven verwachting zoo voordeeligh uitvielen [Rr]: *Wie is 'er gelukkiger en voller van bevalligheit dan ik?* In tegendeel noemt men hen *onbevalligh* die van de ongunstige Fortuin geduurigh gequelt worden. Zoo spreekt een andere Pamfilus in Terentius Andria [Ss], wegens zyn aenstaende huwelyk, dat hy zoo gaern wilde vermyden: *Is 'er wel eenigh mensch onbevalliger, en slechter van 't geluk bejegent dan ik?* Bevalligh dan wort hier, gelyk wy zeiden, gestelt voor *gelukkigh*, omdat die geene, die de bevalligheit in zich heeft, daerdoor lichtelyk de gunst en genegentheit van anderen wint, en alzoo gelukkigh wort [Tt]. En dus hebben wy hier de *heliochrysus* tot een zinteken gestelt van de bevalligheit, omdat, gelyk deze bloem schoon en bevalligh is, zy ook alzoo tot sieraet en bevalligheit kan strekken voor een die ze draegt: niet dat ik u zoude willen verzekeren, dat de *heliochrysus* het vermogen heeft van iemant in de gunst van Prinsen en Grooten te kunnen indringen, gelyk dit de *wyzen* der Indianen zotlyk van de roos voorgeven (*): neen, verwacht hier zulke bedroefde stellingen niet. Wy verwerpen daerom ook diergelyken beuzelpraet van hun die beweeren willen, dat het eeten van haezevleesch ons aengenaemheit en bevalligheit zoude byzetten. Ja het is te verwonderen, hoe Piërius (3), die anders een wakker en geleert man

(1) Lib. XXI. c. 11
(2) Lib. XV. Adde Theophr. Hist. Lib IX. c. 21.
(3) Hierog. Lib. XIII. cap. 6.

[Rr] Act. 5. sc. 4. vers. 8.
Quis me est fortunatior, venustatisque adeo plenior?

[Ss] Act. 1. sc. 5. vs. 10.
Adeon' hominem esse invenustum, aut infelicem
quemquam, ut ego sum?

[Tt] Deze reden is wel niet quaet, maer echter is 'er misschien een betere te vinden. De lezer gelieve zich te herinneren, dat te voren is aengetoont, dat het woort *venustas* (bevalligheit) is herkomstig van *Venus*. Dit dan aengemerkt, zal *venustus* eerstelyk betekenen iemant, die gunst heeft van Venus, en daer door gelukkigh is in zyne liefde. Dat blykt genoegzaem in de twee voorbeelden, hier aengehaelt door Zaratino zelf. Vervolgens heeft men 't ook gebruikt om allerlei ander geluk uit te drukken. Alzoo wert de allergelukkigste werp die op de taerlingen was, met den naem van Venus genoemt: wanneer namentlyk alle de taerlingen elk een byzonder getal toonden. Zie Vossii Etymol. in *venustus*, Turneb. Adverf. Lib. XXII. cap. 8. Lipsius ad Senecæ Lib. II. de Benef. cap. 28. en Sueton. Aug. cap. 71.

(*) Hoe ze de roozen daer toe gebruikten, wat ze 'er by in acht namen, en hoe ze de zon dan aenbaden, zie by Piërius Valerianus in 't brede verhaelt, Hieregl. Lib. LV. cap. 8.

man is, zich tot deze dooling [*Tt] heeft kunnen laten bybrengen. Hy slooft zich uit om Plinius woorden te veranderen; want daer die schryver Katoos zeggen nederzet, *somniosos fieri lepore sumto in cibis*, dat namentlyk *het haezevleesch ons slaperigh maekt*, meent hy dat men in de plaets van *somniosos*, slaperigh, moet lezen *formosos*, schoon en bevalligh: want wat de woorden belangt, die by Plinius op de aengehaelde plaets volgen, te weten, dat de gemeene man zich inbeelt, dat door 't eeten van haezevleesch het lichaem zeven dagen langh aengenaem en bevalligh wiert; daerin verwerpt hy de zotte beuzelary der menschen, zeggende zelf, dat zulks *een onnozel spreukje* was [Vv]. Dewyl 't ook kenlyk is dat de haes by geene oude schryvers, in wier tyden dat spreukje onder den gemeenen man verspreit was, voor een beelt der bevalligheit te boek staet; zoo veel te minder moet hy 'er nu voor gehouden worden, nu die inbeelding ophoudt. Dit schynt evenwel Piërius tot zyn voordeel te duiden, dat by Filostraet de Kupidoos afgemaelt zyn, hun vermaek scheppende in eenen haes, terwyl hy in de schaduw van eenen appelboom ging weiden, aen 't loopen te helpen, na te jagen, te vangen, en weder te laten ontglippen enz. maer wat komt dat by de bevalligheit te pas? Duizent diergelyke geuren kan men te Rome in de lusthoven aen gevels, en lysten der gebouwen vinden, alwaer de naekte Liefdegoden verbeelt staen, nemende hun vermaek in het spelen met geiten, apen en andere genoeglyke dieren. Dat wy de Kupidoos op de haezejagt gezien hebben, was enkel om dat wilt te vangen, en het dan aen Venus te gaen vereeren, niet als een beelt der bevalligheit, maer omdat het een zeer vruchtbaer [Ww] dier, en geweldigh tot Venus genegen is: waerom zy 't haer als een zeer aengenaem geschenk levendigh zogten toe te brengen: om welke reden ook niemant van de Kupidoos 'er met een pyl naer schoot. Ja Filostraet zelf noemt de minnaers zot, die meenden dat 'er in den haes eene eigenschap zat, die kracht had om liefde te verwekken. Hierom ook geeft Piërius te vergeefs een schimp- of puntdicht van Martiael op, daer de zin omtrent deze van is [Xx]:

Gy zent my eenen haes, en raedt my daervan t' eeten,
Ja zegt, dat dan de mensch een week van schoonheit blaekt;
Maer zoo gy hier niet spot en krenkt het beterweten,
Zoo hebt ge, o Gellia, noit haezevleesch gesmaekt.

Dan dit zyn spotvaerzen, waeraen men wel zien kan, dat het de dichter op Gelliaes lelykheit geladen had. Piërius maekt nogh gewagh van Alexander

[*Tt] Dat Piërius in deze doolingh niet geweest is, zullen wy beneden aentonen in de aenmerking Aaa.

[Vv] Hist. Nat. Lib. XXVIII. cap. 19. *Somnos fieri lepore sumto in cibis Cato arbitratur: vulgus & gratiam corpori in septem dies frivolo quidem joco, cui tamen aliqua debeat subesse causa in tanta persuasione.* Dat is: *Kato meent, dat 'er door 't eeten van haezevlees slaep wort verwekt: de gemeene man gelooft ook, dat 'er bevalligheit aen 't lichaem voor den tyt van zeven dagen door wort bygezet, wel met een onnozel spreukje, maer daer evenwel eenige reden in moet steeken, dewyl men 'er zoo een groote inbeelding van heeft.*

[Ww] Zie Piërius zelf, Hierogl. Lib. XIII. cap. 6. en 7.

[Xx] Lib. IV. Epigr. 30.

Si quando leporem mittis mihi, Gellia, dicis,
Formosus septem, Marce, diebus eris.
Si non derides, si verum, lux mea, narras,
Edisti nunquam, Gellia, tu leporem.

der Severus, zeggende, dat hy een bevalligh Vorst was, en dikwyls haezen at: doch wat geldt zulx hier? Severus behoefde zyne bevalligheit geen haezevleesch dank te weten, maer hy had ze van natuure. Dat hy echter veelmael haezen voor hem liet opdisschen spreek ik niet tegen; doch zoo gy my naer de reden hiervan vraegt zal ik zeggen, dat het alleen de smaek was, dien hy in dat wilt gehad heeft. Laet ook iemant zo veel haezevleesch eeten als hy wil en kan; ik durf u wel verzekeren, dat, zoo hy geene natuurlyke bevalligheit heeft, hy ze hierdoor niet bekomen zal. Piërius haelt ook een zeker poëet aen, die eens al wat scherp boerte met de veelvuldige haezegerechten des genoemden Keizers, hem zeggende dat hy zyne bevalligheit daer aen schuldigh was [Yy]: waerop hy, naer Lampridius getuigenis, dit antwoort [Zz] van den Vorst ontfing: *Indien gy, o elendigh dichter, het gemeene beuzelpraetje geloof gevende, meent, dat het waer is, dat uw koning zich schoon heeft gegeeten, zoo vergram ik my niet: alleenlyk wilde ik wel dat gy door het eeten van haezevleesch de vlekken uit uwe ziel kost krygen; opdat gy aldus schoon mogt worden, en niemant meer benyden.* Uit den inhoudt van dit antwoort ziet men, dat de Keizer dat praetje van 't haezevleesch voor een belachelyke zaek heeft gehouden, dewyl hy den maker van

[Yy] Elius Lampridius in Alexand. Sever. cap. 38. *Quod ille quotidie leporem haberet, jocus poëticus emersit, idcirco quod multi septem diebus pulchros esse dicunt eos, qui leporem comederint. . . . . . .*

Pulchrum quod vides esse nostrum regem,
Quem Syrum sua detulit propago,
Venatus facit & lepus comesus,
Ex quo continuum capit leporem.

Dat is:

*Omdat hy * dagelyks haezevleesch op tafel hadde, is'er* [dit] *schimpdicht van een poëet voor den dag gekomen, omdat veele zeggen, dat die geene zeven dagen lang schoon zyn, die haezevleesch hebben gegeten:* * Alexand. Severus.

Dat onze Koning, uit het Sirisch bloet gesproten,
Is schoon, gelyk gy ziet, dat doet, opdat gy 't weet,
Het wiltbraet, en al 't vlees der haezen, die hy eet:
Waerdoor hy steets schynt met bevalligheit begoten.

Ons Nederduitsch vaers is onbeschaeft, gelyk ook het Latynsche gansch niet na de kunst gemaekt is. Dogh het is genoeg, dat wy den lezer den zin doen zien. In 't Latynsche schimpdicht echter is nog eene zekere aerdigheit, die voornamentlyk bestaet in het woort *leporem*, het welke na de verscheiden uitspraek betekent, of *bevalligheit*, of een *haes*, wordende de middelste lettergreep in de eerste betekenis lang, doch in de tweede, kort uitgesproken.

[Zz] In Griecksche vaerzen, waervan Lampridius ter gezeide plaets deze Latynsche vertaling bybrengt; hoewel die ook gansch niet fierlyk is:

Pulchrum quod putas esse vestrum regem
Vulgari, miserande, de fabella:
Si verum putas esse, non irascor.
Tantum tu comedas velim lepusclos
Ut fias, animi malis repulsis,
Pulcher, ne invideas livore mentis.

dat vaers een *elendigh dichter* noemt. Nademael wy dan meenen tegens Piërius [Aaa] getoont te hebben, dat de haes geene bevalligheit aenbrengt, nochte een beelt der zelve kan ſtrekken, zoo zullen wy hem daer laten, en houden

[Aaa] Verkeerdelyk, Zaratino, verkeerdelyk! Piërius heeft dat al zoo weinigh gelooft, als Severus of eenig ander man van verſtant. Want dat hy in de aengehaelde woorden van Plinius *ſchoon* wil lezen in plaets van *ſlaeperigh*, daer door toont hy geenſins, dat hy in zoo een verkeert gevoelen heeft geſtoken; maer het geen hem tot die verandering (daer hem echter anderen, gelyk hy zelf te kennen geeft, in zyn voorgegaen) bewogen heeft, is, dat hy heeft gemeent, dat Kato het zelfde van den haes geſchreven hadde dat 'er *de gemeene man zich van inbeeldde :* welke woorden hy ook tot beveſtiging van zyne verandering bybrengt. Of die inbeelding nu een *onnozel ſpreukje* was of niet, dat doet hier niets tot de zaek, dewyl hy maer alleenlyk wilde bewyzen, dat de menſchen die verbeelding hadden. Het geen men van den haes by Filoſtratus leeſt, daer uit tracht Piërius ook niets te trekken tot zyn voordeel, noch brengt dat by tot beveſtiging van het gemelde gemeene mans praetje, als of dat waer was, maer enkel om te bewyzen, dat *de haes aen Venus om zyne vruchtbaerheit zeer aengenaem was, en onder de dieren, daer zy veel werks van maekte, getelt wiert*; gelyk zyne eige woorden zyn. Omdat nu dit dier aen Venus, de Godinne die ſchoonheit en bevalligheit wert gelooft te geven, heilig was, zoo ſchynt daeruit dat belachelyke praetje geſproten te zyn, alsof ze ook die verborge kracht aen 't vleeſch van haer geliefde beeſtje hadde ingeſtort. En zoo men de woorden van Piërius wel inziet, zal men bevinden, dat hy daer heen wil. Plinius zelf geeft iets diergelyks te kennen, als hy zegt, *dat 'er in dat ſpreukje evenwel eenige reden moeſt ſteken, dewyl men 'er zoo eene groote inbeelding van had.* Dat voorts de vaerzen van Martiael ſpotvaerzen zyn, waer mede hy Gellia haere lelykheit verwyt; neemt dat weg, dat 'er zoo een inbeelding geweeſt zy? immers neen. Zoo ze 'er niet geweeſt was, wat ſlot, wat aerdigheit, wat geeſt zou 'er dan in dat puntdicht ſteken? daerom worden ze dan niet te vergeefs bygebragt van Piërius; en bewyzen zeer wel, *dat de menſchen die inbeelding hadden*; om weder de eige woorden van Piërius te gebruiken. Ook zegt hy niet, gelyk Kaſtellini hier wil, dat Severus een bevallig Vorſt was, omdat hy zoo veel haezevlees at. Verre van daer! Hy zegt alleenlyk dat de menſchen zulke dingen als een waerachtige zaek vertelden, en dat op die vertellingen de aengehaelde vaerzen op Severus gemaekt, zagen. Wat nu 't antwoort van den Keizer daerop belangt, zulks toont immers ook al klaer, dat 'er waerlyk zoo een *gemeen beuzelpraetje* gelopen heeft, ſchoon hy 't met reden voor belachelyk hielt. En dat is al het geene dat Piërius zoekt aen te toonen. Op wat reden het ſteunt, dat Zaratino wil, dat de haes altoos nu, na dat die inbeelding, alsof zyn vleeſch iemant konde bevalligh maken, ophout, voor geen zinnebeelt van bevalligheit kan gehouden worden, zulks begryp ik ten eenemael niet. Immers waerom maekt hy dan hier den vogel Jynx tot een zinnebeelt van de bevalligheit? Of gelooft iemant miſſchien nu nogh, dat 'er die dingen in waer zyn, die 'er de ouden van vertelt hebben? By gevolge, indien het aen Kaſtellini vry ſtaet de Jynx te maken tot een zinſchets van bevalligheit, omdat de Griekſche dichters verziert hebben, dat deze vogel eenen ingeſchapen aert had om de liefde wakker te maken, zoo ſtaet het Piërius ook vry om den haes te maken tot een zinnebeelt van bevalligheit, omdat de ouden verziert hebben, dat het haezevlees eenen ingeſchapen aert had, om die geene, die 't aten, ſchoon en bevalligh te maken. Dus menen wy dan tegen Zaratino getoont te hebben, dat Piërius tot zoo eene dooling geenſins is verrukt geweeſt, en de verbeelding niet heeft gehad, alsof het haezevlees iemant bevalligh maekte. Wat nu eindelyk de verandering van de plaets van Plinius belangt, Piërius geeft zich daeromtrent niet veele moeite, maer roert ze enkel met een woord aen: zeggende, dat ſommige daer, in plaets van *ſlaeperigh* leezen *ſchoon:* en dat hem die leezing beter behaegt, omdat Plinius 'er terſtont op laet volgen, *dat de gemeene man ook gelooft, dat 'er het lichaem bevalligheit door wort bygezet.* Dit is al wat hy van die verandering zegt. Waerin ik hem echter te minder kan volgen, omdat het geenſins te gelooven is, dat zoo een verſtandig man als Kato was, dat belachelyke beuzelpraetje van onkundige menſchen in zyne ſchriften, als eene waerachtige zaek zoude hebben willen invoegen. Piërius zelf, zonder zyne verandering verder aen te dringen, gaet voort om aen te toonen dat de leezing *ſlaeperigh* ook goet is. Zie hier zyne eige woorden: *Maer,* zegt hy, *wat de ſlaeperige aenbelangt, de Geneesheeren zeggen, dat het haezevlees zwaermoedigheit*

houden het met de rechte sieraden dezer beeltenis. Te weten de rozekrans en *heliochrysus* voegen haer beter, naerdien 'er in deze gewassen zelve, gelyk gezeit is, een zonderlinge bevalligheit zich opdoet: en vermits de natuurlyke bevalligheit vermeerdert wort door kunstige sieraden, kunnen zy gezegt worden haer bevalligh te maken, die zy versieren. Zoo zette de kroon Juno, de helm Pallas eenige bevalligheit by: en Venus, hoewel van natuure schoon en bevalligh, droeg tot geen ander einde haeren gordel dan om haere natuurlyke bevalligheit nogh bevalliger te maken: en dat ze den gordel afleggende, een tulbant van rozen in de plaets nam, was om 't geen hare bevalligheit door 't missen van 't eene sieraet verloor, weder goet te maken door 't aennemen van een ander. Vrouwen toch past het sieraet; mits evenwel, dat ze blyven binnen de palen der eerbaerheit. Laet ze fraei maer zedigh gesiert zyn. Hoerachtige pronkeryen geven in myn oog wel eene slechte bevalligheit aen de vrouwen, die quansuis nogh al eerbaer zyn willen. En 't behaegde voorwaer den Keizer Augustus niet, hoewel hy 'er een zwygen toe deed, dat hy zyne dochter Julia eens opgepronkt zagh met een lichtvaerdigh en dartel gewaet, en zulx dat het haer gansch niet betaemde. Daegs daeraen zagh hy haer weder, maer geheel anders, dat is zedigh gekleet, waerop hy haer quam omarmen, slakende deze woorden (1): *O hoe veel beter voegt dit gewaet de dochter van Augustus dan de kleeding van gisteren!* Op welk zeggen zy evenwel geen antwoort schuldigh bleef, maer paste 'er dit op: *Van daeg heb ik my versiert naer het oog van mynen vader, en gisteren naer dat van mynen gemael.* Echter past het veel beter, dat de vrouwen zich zoo opschikken, dat ze liever aldus haren vaderen behagen, dan haeren mannen. En dus hebben wy dan een regel of drie op den tooi der vrouwen gestelt. Volgen eenige kledylessen enz. voor de mannen: Dien voegt geheel geene ydele en zotte pronkery [Bbb], omdat ze met de manlyke achtbaerheit stryt. Wat echter binnen de palen der betaemlykheit blyft, zullen wy hun niet ontzeggen. Ovidius [Ccc] is 't hierin met ons eens, daer hy zegt dat te weits een pronk den mannen misstaet. Ja het ruikt naer enkele verwyftheit, en strekt tot schande van een' man, als hy in allerlei vroulyke opsmukkingen de lestgenoemde kunne tracht naer te bootsen. Breng hier zulke zachte kleders niet, laet dat hairkrullen wat achter, en deze spiegels, reukwerken en ander poppetuig hier vandaen doen. Een man moet zyne achtbaerheit bewaren, en geene bevalligheit uit zulke dingen trachten te halen. Men vint 'er die zich eenen tederen en gemaekten gang [Ddd] aenwennen, hun hooft en oogen quansuis geestigh draeien, met eene zachte en fyne stem willen spreken, en byna eenen geduurigen lach vertoonen. Maer in plaets dat dit hen bevalligh zou doen zyn, maekt deze gemaektheit hen gehaet; wordende tot de manlyke bevalligheit achtbaerheit

(1) Erasm. Apophth. Lib. IV.

moedigheit voedt, en de geesten dof maekt, omdat het dik bloet teelt, gelyk Psellus zegt in zyn boekje aengaende de Eetwyze: want dat vleesch is zekerlyk koutachtigh, en heeft zeer veel vochtigheit in zich: en de spyzen die dusdanigh zyn, worden bevonden slaep te verwekken. Doch het is tyt, dat wy tot iets anders overgaen: dit echter moesten wy zeggen, om te toonen dat deze groote man nooit zulke bedroefde stellingen gemaekt heeft.

[Bbb] Zie onze aenmerkingen over 't beelt van de *Achtbaerheit bladz.* 16. C.

[Ccc] Epist. Phæd. vers. 6.

Fine coli modico forma virilis amat.

Dat is.

De schoonheit van een man moet matig zyn gesiert.

[Ddd] Zie wederom de *Achtbaerheit* bladz. 17. aenm. F en G.

baerheit en dapperheit vereifcht. Befchou Mecenas eens. Dees wert 't is waer om zyne miltheit door de poëten geprezen; maer wat zegt 'er de Filozoof Seneka van? hy veracht 's mans groote gemaektheit, en fpreekt 'er in den CXIV. brief aldus over [Eee]: *Hoe Mecenas geleeft hebbe is bekender dan dat het hier behoeft verhaelt te worden; op wat wys hy ging; hoe kiefch en week hy zich hielt; hoe hy wilde gezien wezen, en met zyne gebreken pronken. Wat dan? waren niet zyne woorden al zoo los, als hy zelf? zyn zyne woorden niet al zoo opgefmukt als zyn aengezicht, fleep, huis en vrouw?* Zeker de gemaektheit mishaegt elk; zelf dikwyls ook aen hun, die anderszins deze perfoonen zelf buiten dat gebrek genegen zyn: hoewel de vleizucht ze uit eigenbaet door de vingers ziet, en durft pryzen. Suetonius en Makrobius verhalen, dat Auguftus een mishagen [Fff] fchepte in des gedachten Mecenas gemaekte redevoeringen, hoewel hy hem anders zeer wel lyden mogt en beminde. Wie dan de bevalligheit langs verkeerde wegen tracht te behalen, ftelt zich niet zelden ten fchimp zyner eige vrienden, en verlieft een groot deel van zyne achtbaerheit en gunft by wyze en deftige luiden. Maer aldus beginnen we dan allengs het einde van dit zinnebeelt te naderen, en lant te zien; want wy komen tot het vogeltje dat onze fchoone nimf in haere flinke hant heeft.

Dit wert, gelyk in 't begin gezeit is, in 't Griekfch, en ook van Plinius *Iynx*

[Eee] *Quomodo Mæcenas vixerit, notius eft, quam ut narrari nunc debeat: quomodo ambulaverit, quam delicatus fuerit, quam cupierit videri, quam vitia fua latere noluerit. Quid ergo? non oratio ejus æque foluta eft, quam ipfe difcinctus? non tam infignita illius verba funt, quam cultus, quam comitatus, quam domus, quam uxor?*

[Fff] Geen wonder, dewyl hy zelf een liefhebber was van fierlyk, doch ook natuurlyk, en voor al verftaenbaer te fchryven en te fpreeken. De gemaekte en opgefmukte fpreekwyzen van Mecenas noemde hy niet onaerdig *cincinni* μυροβρεχεῖς, als of men zeide, *geperfumeerde hairkrullen*, en befpotte die dikwils, door dezelve al boertende na
(1) Aug. te volgen gelyk Suetonius (1) aentekent. Makrobius (2) heeft ons een ftuk van dier-
cap. 86. gelyken brief van Auguftus aen Mecenas zelf gefchreven, bewaert, dat de kruidigheit
(2) Saturn. van dezen ridder zeer aerdig verbeelt: wy zullen 't hier inlafschen, en de lezer zal zich
Lib. II. verwonderen, hoe de rechte en manlyke welfprekenheit in dien tyt, toen ze op haer heer-
cap. 4. lykfte was, begon bedorven te worden: want Mecenas was de enigfte niet, die dat gebrek hadde. Zie hier het genoemde ftuk volgens de verbetering van Kazaubonus: *Vale mel gemmeum Medulliæ, ebur ex Hetruria, lafer Aretinum, adamas fupernas, Tiberinum Margaritum, Cilniorum fmaragde, Jafpi figulorum, berylle Porfenna, Carbunculum Italiæ,* Καὶ ἵνα συντέμω πάντα, μάλαγμα *mœchorum.* Wy kunnen dit onmogelyk zoo overzetten, dat het de aerdigheit die 't in 't Latyn heeft, in 't Nederduitfch behoude. Op dat echter de lezer, in talen onervaren, 'er ook enigfins begrip van mach maken, vertolken wy het aldus: *Vaerwel, o Koning van Medullia, zoo koftel als edel gefteente, o yvoor uit Tofkane, Lazerfap van Arezzo, diamant der Bovenzee, Parel van den Tiber, Smaragde van 't geflacht der Cilnien, Jafpis der Pottebakkers, Beril van Porfena, Robyn van Italie, en om alles kort te zeggen, Stoofpleifter der overfpeleresfen.* Deze wonderlyk opgefmukte benamingen hier uit te leggen, behoort tot deze plaets niet. Auguftus gebruikte ze om 'er quanfuis de voortreffelykheit en aengenaemheit van Mecenas mede te kennen te geven, fchertfende ondertusfen met den opgepronkten ftyl van dien Ridder. En 't komt ons niet onwaerfchynelyk voor, dat de Keizer deze zoo kruidige fpreekwyzen voor 't grootfte gedeelte met voordacht uit enige fchriften van Mecenas heeft uitgekipt: hoedanige fpreekwyzen men nog vint in het rouwdicht, dat hy gemaekt heeft op de doot van Horatius, aengehaelt by Pontanus over deze plaets van Makrobius. Een ander ftael van zyne opgefmukte fpreekwyzen vint men by Seneka in zynen negentienden, en een wytlopiger in zynen 114. brief, daer hy hem dies wegen dapper over den hekel haelt.

Iynx genaemt, en is niet het zelve, dat by den Latynist *Motacilla* heet: gelyk veele schryvers te onrecht hebben gemeent [Ggg]. Doch hoe het zy,

 't is

[Ggg] De opsteller van dit nederduitsch zinnebeelt roert hier enkel aen, het geene in 't Italiaensche opstel van den Heere Kastellini breder is uitgevoert. Dat hy 'er van by een gebracht heeft, willen wy den lezeren, die liefhebberye in diergelyke zaeken mogten hebben niet benyden, en hun onze gedachten daer over ook niet onthouden. Zie hier 's mans woorden: *Het vogeltje*, zegt hy, *dat ons beelt in de slinke hant heeft, van de Griecken en van onzen Plinius genaemt* Iynx *is niet het zelve, als de* quikstaert, *by de Latynen* motacilla *geheeten, gelyk het eenige schryvers qualyk hebben vertaelt by Pindarus, by Suidas, en by den uitlegger van Theokritus in de Farmakeutria, dwalende met noch veele andere voorname schryvers: onder welke zyn Greg. Gyraldus* Syntag. S. *Nat. Comes* Mythol. Lib 8. *en Alciatus* Emblem. 78. *Ingelyks dwaelt Theodorus Gaza met te zeggen, dat de* Iynx *gemeenlyk wort genoemt* Torquilla, *en door de Ouden* Turbo, *gelyk als Johannes Baptista Pius aenwyst in het twede hoofdstuk zyner aentekeningen. Zy wort van sommige te recht genoemt* Torcico, (draeister) *omdat de* Iynx *een vogel is, die den hals draeit, terwyl het overige van 't lichaem vast staet, volgens Aristoteles in het twaelfde hoofdstuk van het twede boek aengaende de natuur der dieren: alwaer hy redeneert van de verdeelingen der teenen, zeggende, dat alle de vogelen vier teenen hebben, drie voorwaerts en een achterwaerts, behalven enige weinige, die 'er aen elke zyde van den voet twee hebben, gelyk het vogeltje (zegt hy) dat men* Iynx *noemt, zynde een weinigje grooter dan een vink, bont van kleur, en hebbende een tong gelyk die der slangen, die ze ter lengte van vier vingeren uitsteekt en dan wederom binnen den bek trekt: zy draeit den hals ook om, achterwaerts, het overige van 't lichaem rustende. Dit is het geene 'er Aristoteles van zegt, die gevolgt wort door Plinius in het 47 hoofdstuk van zyn elfde Boek:* Iynx sola utrimque binos digitos habet. Eadem linguam serpentium similem in magnam longitudinem porrigit: circumagit collum in aversum. Ungues ei grandes seu graccules. *Dat is*: de Iynx alleen heeft aen beide de kanten van elken voet twee teenen. Zy steekt haer tong, gelykende die der slangen, uit tot eene groote lengte: zy draeit haeren hals om na achteren. Zy heeft groote klaeuwen even als de kaeuwen. *'t Is zeker, dat de* motacilla, *of de quikstaert de teenen niet heeft verdeelt in twee aen elke zyde van den voet; maer wel, dat ze 'er drie van vooren en een van achteren heeft; nochte datze de tong vier vingeren lang uitsteekt, nochte den hals achterwaerts omdraeit blyvende met het overige van 't lichaem stil staen, gelyk de* Iynx *doet: nademael de quikstaert, gelyk de naem te kennen geeft, zyn staert beweegt. De* Iynx *wort te Rome gemeenlyk* picco (*steeker, pikker*) *genoemt, omdat zy in de boomen pikt, waer door ze de mieren doet uitkomen: haer gezangh komt aen Eliaen in zyn Historie der Dieren in 't 19de Hooftstuk van 't 6de Boek voor als gelykende den klank van een krom- blaes- of waldhoorn:* τὸν πλάγιον αὐλόν. Tot dus verre de Heer Kastellini: welken wy, voor zoo veel als de *Iynx* van Aristoteles en Plinius, hier boven beschreven, is rakende, gaern willen toestaen, dat zy dezelve niet kan zyn als de *motacilla* of quikstaert der Latynen; vermits de gemelde verdeeling der teenen: want wat het bewegen van den staert belangt, ik zie zoo veel zwarigheit niet, waerom zulks niet zoude kunnen geschieden, het lyf stilstaende. Daerom, gemerkt dat Suidas zelf de *Iynx* vertaelt door σεισοπυγὶς en [illegible], met welk woort Hesychius de *Iynx* ook vertolkt, gelyk de oude Uitlegger van Theokritus door [illegible]: en het kenbaer is aen die geene, die de Grieksche tael verstaen, dat alle deeze woorden zeer wel met het Latynsche *motacilla* en Nederduitsche *quikstaert* overeenkomen, als gevende de *beweging* van de *staert* te kennen; zoo zyn die schryvers niet zeer te beschuldigen die de *iynx* met een woort vertaelt hebben, dat mede die schuddinge van den staert uitdrukt: altoos verder niet, als dat ze daer toe juist een naem gebruikende, die reeds aen een anderen vogel gegeven was, geen genoegsaem onderscheit tusschen die twee vogelen laten. Want dat de *Iynx* van Aristoteles, en de *motacilla* der Latynen twee verscheide vogels zyn, is uit het voorgemelde klaer. Zie ook Salmas. Exercit. Plin. pag. 662. a. Voorts vinde ik geen reden, waerom de uitlegging van Gaza, door *torquilla* en *turbo* verworpen wort: daer Kastellini zelf de uitlegging van die goedkeurt, die dezen vogel *torcico* of draeister noemen; en *torquilla* ook *draeister* of *draeihals*, en *turbo* een *tol* (die gedueriglyk *draeit*) betekent: en hoewel ik juist dezen vogel met die namen by geen goede schryvers benoemt vinde, drukt ze echter deszelfs natuur genoeg uit.

Tanzer

'tis een vogel die den hals geduurigh draeit, terwyl 't overige lyf ſtil ſtaet. De fabelſchryvers verzieren dat Iynx eene vrou geweeſt zy, maer door Juno in dezen vogel verandert, omdat ze door zekere toverkunſt Jupiter had weten te doen verlieven op Io, Inachus dochter. Zie Tzetzes [Hhh] en anderen. Doch d' uitlegger van Theokritus [Iii] wil, dat ze haere tovertreken te werk ſtelde om Jupiter op haer zelve te doen verſlingeren. Het zy hiermede hoe 't wil, wy zullen ſlechts voortgaen. Kallimachus dan zeit ze eene dochter van Echo te zyn; anderen van Pitho [Kkk], die voor de godin der overredinge gehouden wert. Pindarus zegt in 't IV. gezang van zyne Pithiſche Spelen, daer hy de overwinning van Arcezilaus beſchryft, dat Venus dezen bevalligen vogel uit den hemel heeft gebragt, en aen Jazon vereert, om Medea tot liefde te verwekken. Altoos, de oude Grieken hebben dezen vogel gehouden voor bequaem tot minnezuchtige betoveringen [Lll]. Theokritus voert de nimf Simetha die op eenen Delfis van Mindus verlieft was, dus ſprekende in zyne gezangen in:

Dat Delfis door het zoet gewelt
Der liefde zy geraekt,
En, als dit waſch, door min gequelt,
Eens worde zacht gemaekt.
Zie hoe dit kopren ſpookrat rolt,
Door moeder Venus omgeſolt.
Trek, Iynx, naer myn keur
De zinnen dus van dezen man,
Dat hy niet langer myden kan
Myn wezen noch myn deur.

Dewyl

Tzetzes over Lykofron v. 310. beſchryft ze zoo : *De Iynx is eigentlyk een vogeltje dat den ſtaert altyt beweegt, bequaem om liefde te verwekken. Het is bont van vederen, lang van hals, hebbende eene tong die zeer lang uitſteekt, den hals dikwils omwendende en draeiende.* Zie hier klaer het bewegen van den ſtaert: waerom men zich te meer moet verwonderen, dat Zaratino die tegenſpreekt, daer hy Tzetzes voor oogen heeft gehad, en hem terſtont aenhaelt. Wat haer tong belangt, Piërius zegt, dat zy die uitrekt en inhaelt op de wyze als een Pier zich zelve verlengt en weder intrekt. Zy vangt 'er de mieren mede, en wort getelt onder de ſpechten. Zie Jonſton. Ondertuſſchen moet men ook de *Iynx* van Ariſtoteles niet vermengen met de *kinklos*, (hoewel ſommige, ook Tzetzes, meenen dat ze de zelve zyn) die van Suidas mede vertaelt wort σεισοπυγίς, en te voren ook door ons zelve is overgezet *quikſtaertje*, en onderſcheiden van de *motacilla*: want de *Iynx* van Ariſtoteles ſtaet, gelyk Kaſtellini getoont heeft, met zyn lyf ſtil en vaſt; daer nochtans de *kinklos* van agteren geheel zwak is : gelyk wy boven in 't beelt der Armoede pag. 77. hebben aengewezen. Ook toonden wy daer, dat de *kinklos* een zeevogel is; maer de *Iynx* is een lantvogel, gelyk blykt uit het gene 'er Jonſton van aentekent, van de Natuur der Vogelen, in 't derde Hoofdſtuk van 't derde boek.

[Hhh] *Men zegt*, zyn zyne woorden, *dat Iynx zelf eerſt eene vrouw geweeſt zy, de dochter van Pitho, of Echo, en Pan, Jupiter door tovery doende verlieven, op Iö, en door Juno verandert in een vogel.*

[Iii] Zoo vertelt het ook Kallimachus.

[Kkk] Omdat 'er in de liefde is een kracht van overreeding, kunnende eenen verzotten minnaer alles doen geloven wat zy ook wil: gelyk Pierius het uitlegt. Hierogl. Lib. XXVI. cap. 3.

[Lll] Hoor wederom Tzetzes, wiens woorden ook licht geven aen 't volgende vers van Theokritus: *Deze vogel*, zegt hy, *is de tovereſſen dienſtig in hare toverliederen om liefde te verwekken*: *want zy nemen de zelve en binden ze aen een zeker rat, het welke zy rontom draeien, te gelyk zingende.* Andere zeggen, *dat zy ze te gelyk met een rat van waſch voor 't vuur brengen, en het zelve ſmelten.* En ſommige willen, *dat ze het ingewant 'er uittrekken, en aen het rat binden.* Het eerſte van deze drie dingen beveſtigt ook Suidas, en zegt vorder, dat Inyx ook een zeker gereetſchap was, dat de tovereſſen wiſten om te draeien om 'er de harten der beminden mede te ſtreelen: hetwelke Nicephorus Gregoras volgens 't getuigenis van Junius Ad. 94. Cent. 4. ook aentekent. Dat Theokritus vorder van waſch ſpreekt, ziet niet op het waſſchen rat daer Tzetzes van melt, maer op iets anders. Namentlyk de tovereſſen maekten beelden van waſch en andere ſtoffe, aen welke zy deeden , het geene zy wilden dat wedervaren zoude aen die geene, die daerdoor verbeelt wierden. *Virgyl. Eclog.* 8. *v.* 76 & 81. en anderen.

Dewyl dan de Griekfche dichters verzierden, dat deze vogel eenen ingefchapen aert had [Mmm], om de liefde wakker te maken, zoo is 't dat deze lantaert gemeenlyk, als by gelykenis, alle bekoorlyke dingen, die bequaem waren om liefde te verwekken, of iemant te overreden, *Iynges* noemde. Tzetzes heet uit dien hoofde de aengenaeme woorden λογικαὶ ἴυγγες, *Iyngen der woorden*, dat is, verlokkende en betoverende woorden; want eene lieflyke reden kan zelf een ftaelen gemoet buigen. Hierom zeggen de Grieken wyders, dat Helena zulke krachtige *Iyngen* bezat, dat is te zeggen, zoo bevalligh was, dat ze Priamus gramfchap belette boven te komen, fchoon hy zagh, dat zy de oorzaek was van den val van zyn ryk en koningsftat: in tegendeel noemde hy haer, met eene vaderlyke toegenegentheit, zyne dochter. Suidas zegt, dat Kleopatra door haere *Iyngen* [Nnn], dat is, bevalligheden, Auguftus in liefde meende tot haer te lokken, gelyk ze dit Julius Cezar, en Antonius geklaert had. Maer al genoeg hiervan. Het luft ons op de verbloemde tael van Pindarus te gaen letten. Te weten zyn zeggen is, dat Venus den meergemelden vogel uit den hemel nedergebragt heeft. Hiermede wil hy voorzeker te kennen geven, gelyk het ook waerlyk is, dat de geeftige bevalligheit eene byzondere hemelgaef zy; waermede dewyl Jazon verfiert was, wert Medea zulx op hem verlieft, dat ze, in wederwil van den koning en koningin van Kolchis, haeren vader en moeder, zich aen Jazon in huwlyk verbondt. Het is ook eene onwraekbaere waerheit, dat noch adel, noch fchoonheit machts genoeg heeft, om een wys gemoet tot haer te trekken, zonder het middel der bevalligheit. Waerover Suetonius, aengaende Neroos fchoonheit te boek ftelt, dat 'er geene bevalligheit [Ooo] noch aenminnigheit by was; maer dat de keizer alleenlyk aeneen hing van allerlei fchandelyke manieren, die hem in ieders haet bragten. Waere Nero bevalligh geweeft hy had minder noodt gehad: aengezien de bevalligheit, geeftigheit en aerdigheit veel meer gewelt doen in het bewegen der gemoederen, dan de bloote fchoonheit. Hiervan hebben wy tot bewys de voorbeelden van Uliffes, Sokrates en Quintus Rofcius bygebragt. Daer gaet ter dezer oorzaek by de Latynen een fpreekwoort in zwang, waermede men van iemant zegt, *hy heeft eene Iynx* [Ppp]: betekenende, dat hy zoodanigh eene bevalligheit bezit, dat hy daerdoor een ieders hart door eenen lieflyken zwier tot zich kan trekken. Zie nu eens of we geen gelyk hadden, toen wy dezen vogel by ons beelt voegden. Maer wy zullen u niet laten gaen, ten zy het u gelieve de volgende korte fchets mede te dragen, aengaende de

[Mmm] *Sommige zeggen* (het zyn wederom de woorden van Tzetzes) *dat Iynx eene zeer zoetklinkende cither is, waer van daen al het geene lieflyk en zoet is, Iynx genoemt wort.* Dit zoo zynde, is het licht te zien, waeruit de dichters gelegenheit genomen hebben om zoo eene fabel van de Iynx te verzieren.

[Nnn] Zie Junius Adag. 94. Cent. 4. uit wien Kaftellini deze plaets van Suidas, ook het geen hy van Helena zegt, hier vermelt, getrokken heeft. De plaets is waerdigh te worden nagelezen.

[Ooo] Wy hebben die plaets van Suetonius boven anders uitgelegt.

[Ppp] Erafmus Chil. 4. Cent. 6. Ad. 10. & Gilbert. Cognat. Adag. 286.

BEVALLIGHEIT,

DIe wy hier vertoonen als een ſchoon en lachend Maegdeke, dat aerdigh met een ſluier gekleet, en met jaſpis en andere koſtelyke ſteenen verſiert is. Met eene wonderlyke aerdigheit houdt ze een bos roozen, die zonder dorens, en verſcheiden van kleur zyn, en die ze voorts met eene bevallige manier ſchynt te willen uitſtrojen. Om haeren hals ziet men een parelſnoer.

Men neemt den jaſpis voor aengenaemheit, naerdien deze ſteen [A], als we hem by ons dragen, ons de gunſt der menſchen weet te verwerven. Dit zeggen de natuurkenners.

Het gezeide wort ook door de dorenlooze roozen [B] en parels verbeelt, die door eene zonderlinge en verborge gunſt der natuur eene aerdige bevalligheit over zich hebben. En aldus is de bevalligheit in den menſch een zekere zonderlinge aengenaemheit, die de gemoederen tot liefde beweegt en trekt, baerende eene verborge verbintenis en goetwilligheit. Doch dit meenen we in de voorgaende verbeelding genoegſaem ontvouwen te hebben.

[A] Iſidorus Lib. XVI. 7. *Volunt autem quidam Jaſpidem gemmam & gratiæ & tutelæ eſſe geſtantibus: quod credere non fidei, ſed ſupurſtitionis eſt*: dat is: *zommige willen dat de jaſpisſteen den geenen die hem dragen, verſtrekt tot gunſt en tot beſcherminge: het welke te geloven een werk is niet van geloof, maer van bygeloof.*

[B] De roos zonder doornen aengemerkt zynde is een teken van bevalligheit, en liefde, en voornamentlyk van die aengenaemheit, waer mede iemant begaeft zynde de genegenheit van allen tot zich trekt, en de gemoederen van elk inneemt: gelyk Piërius aenmerkt Hierogl. Lib. LV. cap. 8. Hoe ook Bazilius verhaelt, dat de roos eerſt doorenloos is geweeſt, en wat zedeles hy daer uit trekt, zie by den zelven Piërius *Hierogl. Lib. XXXV. cap.* 2. Voorts is 'er van de roos over 't vorige beelt genoeg gezegt.

BEVALLIGHEIT.

MYn dichtgeest is voorwaer te grof
Om van dit beelt naer eisch te spreken;
Het levert al te ryk een stof,
By myn bequaemheit vergeleken.
Het lust my echter hier in 't kort
Iet nieus den lezer aen te bieden,
Waertoe myn pen bewogen wort
Omdat ik 't noit dus zagh geschieden.
Twee maegden boden my haer gunst,
Daer ik in eenzaemheit ging treden,
Gewislyk om myn schoone kunst
En deftige hoedanigheden,
Daer ik zoo wel mê ben versiert:
D' een deed my schier van schrik verstyven,
En scheen van 's Nigers boort gestiert
Om kinders mê naer bedt te dryven:
Maer d' andre zag 'er smaeklyk uit,
En scheen vrou Helena naer 't leven,
Om wie eens Troje ten besluit
Den afgepynden geest most geven.
Doch toen myn oor de tael vernam
Van bei dees nimfen, zoo verschilligh
In lêen en kleur, en toen het quam
Op welstant aen, schonk ik gewilligh
Den prys aen haer die lelyk scheen,
Zoo maekten geest en zwier haer ryker.
Of ik gelyk had is t' Atheen
Bepleit, en hangt nogh aen den spyker.

H. K. POOT.

BEVATTING. (EERSTE INDRUK.)

EEne oude Vrou in zwarten gewaede. Men ziet aen beide de zyden van haer hooft een vleugeltje. Met de rechte hant drukt ze een ſignet op haer voorhooft, zy heeft in de ſlinke eene adderſlang (aſpis), die zy over einde op een aenbeelt houdt.

Door de bevatting verſtaen wy een begrip van iet, dat allereerſt aen de verbeelding is voorgeſtelt; en een zekeren ſtaet van't gemoet, dat hartnekkigh is in zyn eerſten waen of meening, hoe valſch en ongegront ook, vaſt te willen ſtaende houden en doen gelden, zelfs tegens alle billyke en beſcheide redenen, die 'er tot wending van hun verkeert gevoelen worden bygebragt. Hierom heeft dit beelt eene oude gedaente, want de ouderdom valt van natuure wat halſtarrigh in het beweeren zyner gedachten. Hugo zeit hierover [A]: *Onder alle de feilen dezer eeuwe is de hartnekkigheit der ouden de allerſlimſte.*

Om u nu voort te doen zien wat de waen of meening zy, die de oorzaek is der hartnekkigheit, alsmede waer ze vandaen komt, zal ik ten opzigt
(1) Lib. I. Poſter. c. 23. des waens Ariſtoteles woorden (1) hier invoegen: *De waen*, zeit hy, *is eene onmiddelyke aenneming van iet, het zy dan dat het waer of valſch zy.* Vervolgens ſtelt hy dit onderſcheit tuſſchen wetenſchap en waen: *dat* namentlyk *de wetenſchap eene kennis behelſt van waerachtige dingen, terwyl de waen ook valſche aenneemt.* Zulx dat de waen eigentlyk eene loſſe overweging is van dingen die licht miſſen kunnen. En hy ſpruit hieruit: te weten, wanneer het verſtant de beelden of gedaenten, die het door de kracht der verbeelding heeft ontfangen, overweegt, of ze waer of valſch zyn; en door eenige reden zynde overreedt, die overreeding toeſtemt. En daerom is de verandering van meening een bewys van hette der harſenen: want *te bewegen* [B] (gelyk de Filozofen zeggen) *is het werk der hette.* Maer hierin heeft

[A] Lib. I. de Clauſt. Animal. *Inter abuſiones hujus ſeculi ſola major eſt ſenis obſtinatio.*
[B] *Calidi eſt agitare & movere.*

heeft ook de ingeboore hette, met de geesten, die uit het hart voortkomen, haere kracht: want gelyk door de beweeging en hette der geesten de verscheide bewegingen des lichaems worden veroorzaekt, alzoo worden daerdoor ook verandert de werkingen des gemoets. Derhalve spruit ongetwyfelt de onverzetlykheit van den waen uit de koude tempering of aert der harsenen: want de Filozofen zeggen [C] dat *het koude de oorzaek der onbeweeglykheit zy;* het welk Galenus ook toestaet daer hy deze tael voert [D]: *De veranderlykheit der gevoelens is een teken van eene heete zelfstandigheit der harsenen; maer derzelver bestendigheit geeft eene koude gesteltheit der harsenen te kennen.* Maer ook heeft de droogte, naer Avicennaes (1) berecht, hier haer deel aen: want om te behouden 't geen wy eenmael aengenomen hebben, geeft de droogte en grofheit der geesten een groot behulp: en gelyk zulken, die droog en heet van harte zyn, de gramschap zeer lang bewaren; (als wederom Galenus (2) getuigt) alzoo behouden ook de geenen die harsenen van dusdanige tempering of aert hebben, hunnen eersten indruk, en zyn hartnekkigh in hunne gevoelens: en daerom wort dit beelt ook als out vertoont, dewyl de tempering der oude luiden dusdanigh is, en de aerde gelykt [E]: waerom de zodanige, omdat zy grove geesten en grof bloet hebben,

(1) Serm. de Virtut.

(2) De Art. Medic. cap. 36.

[C] *Frigidum est immobilitatis causa.*

[D] De Art. Medic. cap. 12. *Mobilitas opinionum calidam cerebri substantiam indicat; stabilitas autem frigidam.*

[E] Om te bevatten, in wat opzicht de schryver dit zegt, heb ik my (beken ik) lang gepyningt: en kunnende 'er niets anders van maken, als dat hy mogelyk wilde zeggen, dat het temperament der oude luiden grof en dik was, gelyk de aerde is; maer my daer niet in voldoende, omdat dan alle oude luiden bot en plomp zouden moeten zyn, volgens 't geene hier geredeneert wort; zoo begon ik al te vreezen, dat ik my zelven onder die botterikken zoude moeten tellen, die grove geesten en grof bloet hebben, en, gelyk onze schryver dog wil, de aerde gelyken: wanneer ik eindelyk bespeurt hebbe, dat die goede man, altoos ten opzichte van deeze plaets, zich niet heeft kunnen stellen onder die gelukkigen, die by Juvenael (3) voorkomen; als

> Quibus arte benigna,
> Et meliore luto finxit præcordia Titan.

Dat is:

> *Aen wien Prometheus 't hart uit overgroote gunst*
> *Van de allerbeste klay gevormt heeft na de kunst.*

(3) Sat. 14. v. 34.

Hy begaet hier eenen koddigen mislag, welke spruit uit een door hem qualyk begrepe plaets van Aristoteles. Namentlyk de Filozoof, beschreven hebbende wat gematigtheit en ingetogenheit of bezadigtheit, en de daer tegen overgestelde ondeugden, zyn, gaet over tot de hartnekkigheit: waer van hy aldus spreekt (4): *Daer zyn 'er zommige, die in hun meining blyven volharden: en deze zyn 't, die men hartnekkige noemt, welke zich bezwaerlyk laeten bewegen en van hun gevoelen afbrengen: zy hebben iets, dat eenen bezadigden gelyk is: even als een verquister iets heeft, dat gelyk is aen eenen mildadigen enz.* Eenen bezadigden nu, of ingetogen man bepaelt hy (5) als zoo eenen, *die in zyn gevoelen bestendig blyft en van de rechte reden niet afwykt, door eenige gemoetsdrift.* Nu is het zoo, dat het woort, het welke wy *bezadigt* of *ingetogen* hebben vertaelt, *continens* in de Latynsche vertaeling van Aristoteles voorkomende, ook wel *'t vaste lant* betekent, in tegenstelling van een eilant: en dat heeft onze schryver hier voor de *aerde* genomen: dat echter de Latynsche tael niet lydt. Maer hoe weinig ook boven dien deze betekenis hier kan plaets hebben, ziet elk: en behalven dat in den Griekschen text die twyfelachtigheit niet is, is 'er ook in denzelven zoo veel door Aristoteles, aengaende de *continentia* of bezadigtheit gezegt, dat het genoegzaem onmogelyk is, dat iemant, die den Filozoof zelf mogte hebben ingezien, tot zoo een grove misvattinge zoude kunnen komen. Zoo dat het dan blykt, dat deze plaets niet uit Aristoteles zelf getrokken, maer uit een *Florilegium Langii*, of eenige andere diergelyke ezelsbrug, daer ze niet genoeg-

(4) Ethic. Lib. VII. cap. 9.

(5) Ibid.

ben, bot en flecht van bevatting zyn, gelyk Ariftoteles [F] daervan in zyne Zedekunft zeer heerlyk fpreekt. En men moet weten dat de hartnekkige geene reden gehoor geeft; maer allen flach van hartstochten en begeerlykheden opvolgt; fomtyts nochtans, om een ander te behagen, zich ten laetften latende overwinnen. Dan deze foort van menfchen is flechts een deel fteiloorige narren, en anders niet. Want zulke onverftandige botterikken plagten al van outs dit gebrek 'er by te hebben, dat ze zich in hunne hartnekkigheit verheugen, en treuren [G] als hunne zotte meeningen gewraekt worden; zich inbeeldende dat men de zelve voor Evangeliën behoorde aen te nemen. In tegenftelling van deze bedroefde wintbuilen, zyn zulken, wier harfens recht zitten, en die daertoe dun bloet en dunne geeften hebben, fcherpzinnigh van verftant, wakker van oordeel, en met reden om te zetten.

Men kleet haer in 't zwart, dewyl, gelyk deze verf geene andere aenneemt, dan die ze eerft heeft ontfangen, aldus ook de ftyfkoppigheit haer gevoelen vafthout, dat ze eerft in haer gemoet heeft ingedrukt: het welke wy daerom ook vertoonen door 't fignet, dat het beelt drukt op zyn voorhooft.

De hooftwieken beduiden de fnelheit des indruks, die in inbeeldingen beftaet.

Door 't ferpent *afpis* in haere flinke hant wort de fnode natuur aengewezen van hun, die eenmael een quade bevatting gekregen hebbende, om 't leven niet lyden kunnen [H], dat men hun die verkeerde meeningen tracht te ontnemen door redenen, laet ze ook zoo deugdelyk en getrou zyn als ze willen. Waerom dan ten aenzien der ydelzinnigheit van zulke menfchen, zich David in zyn LVIII. harpliedt aldus laet hooren:

Hun dolle moetwil flacht de flang,
En 't loos ferpent,
Dat d' ooren voor den toverzang
En toon te ftoppen is gewent,
En met geene opene ooren
's Bezweerders rym wil hooren.

Het luiftert naer geen' toveraer,
Die zich verftaet
Op guichelkunft, en loos gebaer:
Alleens verwerpt, en vlugt, en haet
Het menfchdom vroeg de reden
En tucht en goude zeden.

Het

genoegfaem klaer in haer verbant ftont, gehaelt is, en voorts zoo qualyk gebruikt. En wy hebben ook al meer befpeurt, dat de fchryver zich van diergelyke hulpmiddelen wat veel bedient, en 'er zich al te veel op verlaten heeft. Dit zyn nu die *fyne* Italiaenfche *geeften* daer zich elk zoo over verwondert, en waerby wy *grove* Nederlanders niet halen kunnen. Ondertusfchen hopen wy, dat het ons niet qualyk zal genomen worden, dat wy diergelyke feilen in het toekomende niet vorder aenroeren, dan dat wy de vryheit nemen van ze ftilzwygens, zoo 't gefchieden kan, weg te nemen, en 'er iets beters in de plaets zetten.

[F] Deze is wederom qualyk verftaen. De plaets waerop gedoelt wort is, Ethic. Lib. VII. cap. 9. *Die hun eigen gevoelen beminnen, en onbedrevene en boerfche menfchen, zyn hartnekkigh.*

[G] Zie Ariftoteles ter gemelde plaetfe.

[H] Men zegt van den *afpis*, dat, als hy gewaer wort, dat men hem begint te betoveren, hy terftont zyn een oor onder de aerde verbergt, en 't andere met zynen ftaert toeftopt, om den toverzang niet te kunnen hooren. Daerop zien de hier aengehaelde woorden van David. De Italiaenfche dichter Ariofto geeft hetzelve ook te kennen, als hy zingt (1):

Da me s' afconde, come afpido fuole
Che per ftar empio il canto udire non vuole.

Zie Piërius Valerianus Hierogl. Lib. XIV. cap. 19.

(1) Cant. 32.

Het is Vondels beryming, die wy de hartnekkigen eens te overwegen geven. . En daer Galenus de uitwerkingen van den waen of het valſch gevoelen beſchryft, hoort men deze tael (1): *Wanneer verkeerde gevoelens der menſchen harten innemen, maeken zy hen niet alleen doof, maer ook blint; zoodat ze niet kunnen zien, 't geen anderen klaer beſchouwen.*

(1) De Compoſ. Medic. Secund. Loc. Lib. VIII. cap. 1.

Dat het beelt op het aenbeelt rechtop blyft ſtaen, betoont, dat, gelyk het aenbeelt vaſt en onbeweeglyk blyft [I] tegens de hamerſlagen, aldus ook zy, die de eerſte bevattingen en indruk van een zaek in hun hart ontfangen hebben, vaſt en onbeweeglyk blyven ſtaen op hun gevoelen, hoe valſch en verkeert het ook wezen magh. Doch dit is in den aenvang dezer beelteniſſe al gezeit. Nu luſt ons de voorgemelde harthoofden te geleiden tot de

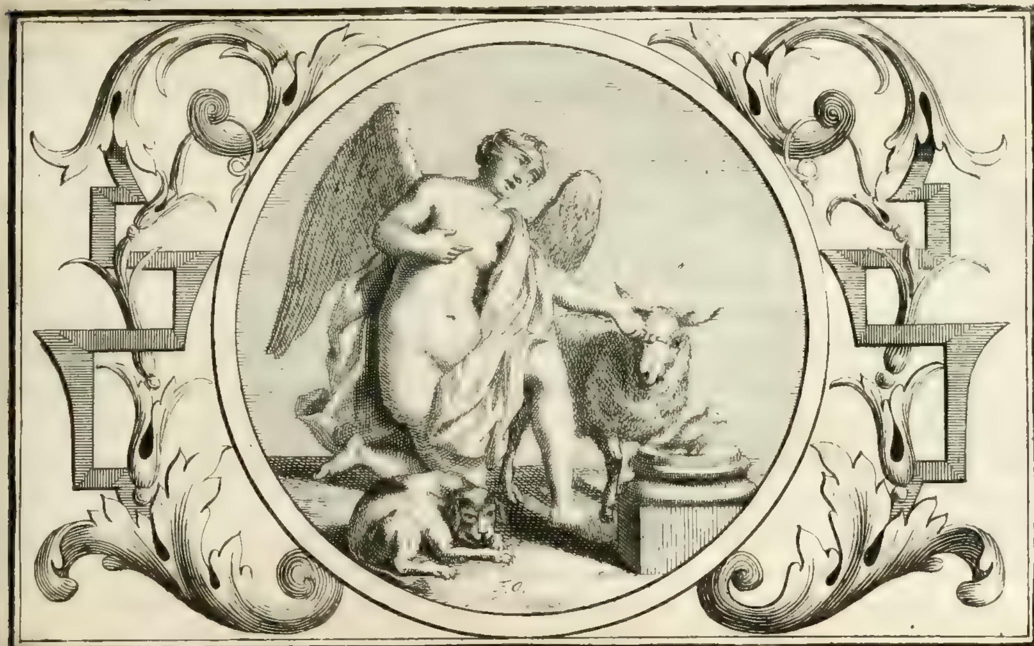
[I] Het ambeelt wort in de beeldenſpraek meer in een goeden zin genomen voor volharding in ſtantvaſtigheit. Zoo wort het gebruikt in een out Griekſch puntdicht van een onzeker ſchryver:

> Ἄκμων μέγιστος ἐ φοβεῖται τὲς ψόφες,
> Καὶ νὲς ἐχέφρων πᾶσαν ἤλκυσεν βίαν

Dat is:

> *Het yzren ambeelt vreeſt geen zwaere hamerſlagen:*
> *Zoo ook een wyze ziel voor geene felle plagen.*

Zie weder Piërius Hierogl. Lib. XLVIII. cap. 2.

BIECHT.

Miſſchien verwondert gy u al, wat voor eene gedaente wy deze zinneſchets (want daer moet de biecht al mede voor deurgaen) toegeleit hebben. Ik houde u niet op. Zie daer eene Vrou, die op eene fraeie manier alleenlyk een wit en dun kleet over haer naekt lichaem draegt, dekkende met aerdige zwieren de ſchaemleden. Zy heeft vleugels aen haere ſchouders, en opent haeren mont, toonende dat ze bereit is om haere zonden te belyden. Men ziet ze met de knien

leggen tegens den voetſtal van eenen pilaer. Voorts vint ze zich in eene afgezonderde eenzaemheit, blootshoofts en zonder eenigh verſierſel. Haer voorhooft is met eenen roden bant omwonden, en daer rollen veele tranen uit haere oogen. Met de rechte hant klopt ze voor haere borſt, en houdt den ſlinker arm rechtuit. Op den voetſtal des pilaers zit eene witte duif. Aen de eene zyde van haer leit een hont op de aerde, aen de andere een lam.

Thomas zeit dat tot eene volkome biecht zeſtien zaeken behooren, als namentlyk, dat ze moet zyn [A]: *openhartigh*, *zuiver*, *haeſtende*, *gaerne*, *oprecht*, *ſterk*, *dikwyls*, *ſtil*, *ſchaemachtigh*, *beſchuldigende*, *beſchreiende*, *wilvaerdigh ter gehoorzaemheit*, *eenvoudigh*, *getrou*, *beſcheiden*, en *nedrigh*. Om nu alle deze hoedanigheden der waere biecht in ons beelt aen te toonen, zeggen we: Eerſtelyk, dat ze als naekt wort uitgebeelt, ten teken van haere *openhartige* en onbewimpelde belydenis; want de kleders zouden hier eenen dekmantel der misdaden kunnen beduiden; daerom dan is ze klaer en bloot; te weten, de biechter legt zyne zonden zoodanigh open, dat de Prieſter [B] alle de omſtandigheden der zelve, als van tyt, plaets, hoedanigheit, perſoonen enz. volkomen verſtaet.

II. De witheit van haer kleet [C] beduit, dat de biecht *zuiver* en oprecht wezen moet, en ſamengaen met een vaſt voornemen, en vertrouwen, van beterſchap des levens, verzoening met Godt, vergeving der zonden en vryheit van ſtraf.

III. Het beelt is gevleugelt, dewyl de biecht niet alleen *ras* moet betracht worden, maer ook omdat ze een middel ſtrekt tot onze opheffing ter eeuwige heerlykheit.

IV. en V. De open mont betekent dat ze haere ſchultbelydenis bereitwilligh en *gaerne* doet, en dat ze op geene ſnode manier, hier en elders een gedeelte, maer alle haere misgangen teffens aen eenen prieſter wil openbaren.

VI. en VII. Men ſtelt ze by den voetſtal eenes pilaers, om haere beſtendigheit, ſtantvaſtigheit en *ſterkte* [D] hierdoor aen te wyzen; te weten de boetvaerdige zondaer overwint zich zelven, en buigt zyne genegentheden onder de gehoorzaemheit der reden; verſtootende, in eene ronde ſchultbekenning, de ſchadelyke ſchaemte, hoe leet het ook den duivel zyn magh. Uit welke ſterkte dan ook ſpruit, dat hy niet beſchroomt is, om zyn gemoet *dikwyls*, en zoo menigmael het nodigh is, te ontlaſten.

Gy

[A] Lib. IV. Sent. Diſt. 17. q. 3. Art. 4.

Sit ſimplex, humilis confeſſio, pura, fidelis,
Atque frequens, nuda, diſcreta, libens, verecunda,
Integra, ſecreta, lacrymabilis, accelerata,
Fortis, & accuſans, & ſit parere parata.

[B] Dat gebiedt Godt nergens. Daer is ook geen beter biecht, dan die aen Godt zelven geſchiet, die ook alleen de zonden kan vergeven: waertoe zich echter de biechtprieſters de macht aenmatigen.

[C] Zie beneden onze aenmerking F. over de Gerechtigheit.

[D] Thomas 2. 2. q. 123. Art. 2. *Fortitudo eſt firmitas animi in ſuſtinendis & repellendis his, in quibus maxime eſt difficile firmitatem habere propter bonum virtutis*; dat is: *ſterkte is eene vaſtigheit des gemoets in het uitſtaen en afweeren van zulke dingen, in welke het zeer bezwaerlyk is vaſtigheit te hebben om het goede der deugt.*

VIII. Gy ziet haer in eene afgeſcheide en ſtille plaets, dewyl ze niet in 't openbaer, maer in *ſtilheit* haeren boezem uitſchudt, alsook omdat het geenen prieſter toeſtaet [E] het gebiechtte aen anderen te melden.

IX. en X. De rode voorhooftbant, betekent de *ſchaemte* [F], die met deze verf boven komt, als de zondaer in zyn eigen gemoet daelt, en 'er de veelheit zyner wanbedryven gewaer wordende, genootzaekt is, zich zelven te *beſchuldigen.* Want *de ſchaemte is*, volgens Ariſtoteles woorden [G], *eene vrees voor rechtvaerdige ſchande:* hoedanigh eene gemoetsgeſteltheit zeer eerlyk is.

XI. Dat ze *ſchreit* is een teken van haeren rechten aert, namentlyk, de biecht moet van *tranen* verzelt zyn, en leet en droefheit toonen over de ondaden die Godts toorn verwekt hebben. Aldus ſlaet ze dan met de rechte hant voor haere borſt, om haere ſtrafwaerdigheit te betuigen. Zie daer de uitwendige tekens der innerlyke boetvaerdigheit. Q. Kurtius noemt de tranen [H] *blyken van berou;* en dus laet zich Kaſſiodoor over de Pſalmen hooren [I]: *De tranen zyn een ſpys der ziele, eene verſterking der zinnen, eene vryſpreking van zonden en een gewin der ſchult.*

XII. Het knielen, en uitſtrekken van den rechter arm, betekent de vrywillige handeling en *gereetheit tot het voldoen der boete*, die den biechter opgeleit wort.

XIII. Wyders beduit de witte duif *eenvoudigheit*, volgens de H. Schrift, want die zegt: *Weeſt eenvoudigh gelyk de duiven,* 't geen vooral in de biecht vereiſcht wort. De eenvoudigheit moet hier zyn eene oprechtheit omtrent de zuivering des gewetens, zonder veinzery.

XIV. en XV. De hont, die nevens het beelt leit, beduit *getrouheit* [K]; en aldus moet de biechter ter goeder trouwe alle zyne zonden met haere omſtandigheden bloot leggen, niet alleen zonder iet te verzwygen, gelyk al-

[E] Als hy niets weet, zal hy ook niets klappen. Zoo is het verre het veiligſte.

[F] Daerom zeide Kato de oude (1): *dat hy meer behagen ſchepte in jongelingen, die root, dan die bleek wierden:* te kennen gevende, dat het ſchaemroot worden een teken was van een eerbaeren; maer het bleek worden, van een ſchelmſchen inborſt, en overtuiging van begane misdaden: *ἐρυθραίνονται γὰρ οἱ αἰσχυνόμενοι. οἱ δὲ τὸν θάνατον φοβούμενοι ὠχριῶσι. Want die beſchaemt worden*, zegt Ariſtoteles (2), *die worden root; maer die voor de doot vreezen, worden bleek.* En treffelyk is hierop de zinſpeeling van Horatius (3):

(1) Eraſm. Apophth. Lib. V.
(2) Ethic. Lib. IV. cap. 9.
(3) Lib. I. Ep. 1. v. 60

Hic murus aheneus eſto,
Nil conſcire ſibi, nulla palleſcere culpa.

Dat is:

Dat zy u t' aller tyt tot eenen ſtaelen muur,
Dat g' u niet zyt bewuſt van quaet, noch t'eener uur
Een ſnoô begaene daet u bleekte kan aenjagen.

Pierius (4) wil ook, dat by de Romeinen de jongens daerom een rok met purpere zoomen droegen, om te kennen te geven, dat ze de ſchaemte moeſten in acht nemen, en de eerbaerheit, waervan de purpere kleur een teken was, in hunne woorden en werken betrachten. Zie ook onze aenmerking P. over de Achtbaerheit. bladz. 12.

(4) Hierogl. Lib. XL. cap. 42

[G] Αἰσχύνη ἐςὶ φόβος δικαίου ψόγου.

[H] Lib. V. cap. 10. n. 13. *Lacrymas etiam pœnitentiæ indices profuderunt.*

[I] *Fletus cibus eſt animarum, corroboratio ſenſuum, abſolutio peccatorum, & lucrum culparum.*

[K] Dat de hont in de beeldenſpraek getrouwheit betekent, zal naderhant breder in het beelt der *Getrouwheit* worden aengetoont.

rede getoont is; maer ook met die *bescheidenheit*, dat hy zich niet bezwaere [L] met het geene hy niet gedaen heeft.

XVI. Het lam, waervan in 't hooft dezes beelts gesproken is, was al van outs her een teken van *nedrigheit* en zachtmoedigheit [M], gelyk hiervan de schriften der Ouden, ja ook de heilige bladen kennis dragen. En gebruikten ook de Heidensche priesters lammeren in hunne offerhanden, omdat deze dieren rechte beelden zyn van een zuiver, ootmoedigh en lydzaem gemoet. Ook wort de nedrigheit te kennen gegeven door het knielen en 't ongesierde en bloote hooft; beduidende dat daerenboven eerbiet en onderwerping: *Eene waerachtige nedrigheit is* [N], zegt Bernardus, *die zich aenbiet tot verbetering van schult.*

[L] Daerom is de kameel een beelt van bescheidenheit; omdat hy geen zwaerder last op hem wil geladen hebben, dan hy dragen moet. Zie het beelt der Bescheidenheit, bladz. 124.

[M] Zie Piërius Hierogl. Lib. X. cap. 21.

[N] In 1 Reg. *Vera humilitas est, quæ se ad culpæ emendationem affert.*

BYGELOOF.

Deze en de voorgaende beeltenis zyn hier gebuurinnen; te beter, opdat de lezer des te gemakkelyker zou kunnen vonnissen, hoe veel ze van malkander in aert en wezen verschillen, of niet. Hier ziet ge eene oude Vrou die op haer hooft eenen gemeenen nacht- of kerkuil, en nevens haere voeten, aen de rechte zyde, eenen anderen nachtuil heeft van dat slach, dat de Latynen *bubo* [A] noemen. Aen haere slinke zyde zit eene kraei. Zy draegt eenen halsbant, aen welken vele bezweerbrieven hangen. In de slinke hant houdt ze

[A] Van hem zullen wy een weinig lager spreken, in de Aenmerking N.

ze eene ontſteke kaers, en eenen haes onder den arm der zelve zyde, dicht by haeren boezem. Met de rechte hant heſt ze eenen kring ten toon, daer de vaſte en dwalende ſtarren in ſtaen, die ze met een beſchroomt wezen beſchouwt.

Vraegt gy de bygeloovigheit welk haer vaderlant zy; ik meen dat ze antwoorden zal, Toskane; gelyk haer ook die wereltſtreek door Arnobius [B] in zyn VII boek, tot eene geboorteplaets en voedſterwieg gegeven wort. Zy heet *Superſtiti* naer het Latynſche woort *Superſtes*, dat is, *overgebleven* of *overblyvende;* ook *langſtlevende*, of na een ander in 't leven blyvende: waeromtrent Cicero, in zyn tweede boek [C] van de Natuur der Goden, aentekent, dat in de Latynſche tael zulken eigentlyk ſuperſtitieuzen zyn genoemt, die de Goden geheele dagen lang baden en offerden, ten einde hunne kinders hen mogten overleeven; doch dat zich de betekenis van dien naem naderhant verder heeft uitgeſtrekt, en voor allerlei bygelovigen is gebruikt geworden. Maer de Outvader Laktantius ſtaet, dit aengaende, met den vader der Latynſche welſprekentheit in geen eenerlei gevoelen. Zie Laktantius IV boek [D] 28ſte hooftſtuk; alwaer die ſchryver zeit, dat zulke menſchen om die reden juiſt voor geene bygelovigen te rekenen zyn; naerdien de ouderlyke wenſch doorgaens behelſt, kinders te mogen nalaten. Maer hy meent, dat zulken eerſt dien naem verkregen, die de *overgebleve* gedachtenis der dooden geviert hebben; of dat deze benaming haren oorſprongk ſchuldigh zy aen de geenen, die vader en moeder *overlevende*, der zelver beelteniſſen tot Huisgoden ſtelden. Want, zegt hy, *die nieuwe plechtigheden van Godsdienſt aennamen, zoodanigh, dat ze de dooden, die ze meenden dat van menſchen Goden waren geworden, even als Goden eerden, deze noemde men ſuperſtitieuzen of bygeloovigen; maer godsdiendienſtige* [E] (religieuſen) *werden genoemt zulken, die 's Lands algemeene en oude goden in waerde en achting bleven houden, en dienden.* Dit zyn zeg-

[B] *Neque genitrix & mater ſuperſtitionis Hetruria opinionem ejus novit aut famam.* De Toskanen hebben oudtyds alle andere volken in bygelovigheit, als vogelwichelary, beſchouwing van de ingewanden der ſlachtofferen enz., om daeruit toekomende dingen te voorzeggen, zoo verre overtroffen, dat de Romeinen gewoon waeren, volgens een genomen raedsbeſluit alle jaeren een zeker getal edele kinderen na Toskane te zenden, om aldaer in de voorzeide konſten onderwezen te worden. Zie Cicero *de Divinatione Lib. I. cap.* 41. en Valerius Maximus *Lib. I. cap.* 1. *Ex.* 1. Alzoo dan heeft Rome het bygeloof gehaelt uit Toskane. (Zie wederom Cicero *de Divin. Lib. I. cap.* 2.) en daerna byna de geheele waerelt door voortgeplant.

[C] Cap. 28. *Qui totos dies precabantur & immolabant, ut ſui liberi ſibi ſuperſtites eſſent, ſuperſtitioſi ſunt appellati: quod nomen poſtea latius patuit &c.*

[D] Inſtitut. Divinar. *Superſtitioſi vocantur, non qui filios ſuos ſuperſtites optant (omnes enim optamus) ſed aut ii qui ſuperſtitem memoriam defunctorum colunt, aut qui parentibus ſuis ſuperſtites colebant eorum imagines domi, tanquam Deos penates. Nam qui novos ſibi ritus aſſumebant, ut deorum vice mortuos honorarent, quos ex hominibus in cœlum receptos putabant, hos ſuperſtitioſos vocabant.*

[E] Cicero hadde op de aengehaelde plaets de religieuſen van de ſuperſtitieuſen dus onderſcheiden: dat die gene, die alles wat tot den Godsdienſt behoorde, neerſtiglyk herhaelden, en even als *herlaezen*, (want *relegere* betekent *herleezen*) religieuſen zyn genoemt. Laktantius (1) wederſpreekt hem ook hier in, en wil, dat het woort *religioſus* komt van *religare*, *binden*, omdat een godsdienſtige door den bandt van liefde aen Godt *verbonden* is. Zie breder over beide de woorden, den geleerden G. J. Voſſius in *Etymol.* in *religioſus* en *ſuperſtitioſus*.

(1) L. I.

gen tracht Laktantius te bekrachtigen met een vaers van Virgyl [F], dat omtrent hierop uitkomt:

Het ydel bygeloof, het welk van d'oude goôn
Onkundigh is.

Servius in zyne verklaering van dit vaers, heeft den oorſprongk van dit woort beter gevat dan alle anderen, zeggende [G] dat het bygeloof eene overtollige en zotte vrees is, die den naem van ſuperſtitie heeft ontfangen naer de oude vrouwen; die 'er veele *overlevende*, wegens haere hooge jaren ſuffen en raeskallen. Om deze reden dan verſchynt dit zinnebeelt in de gedaente van een out wyf [H]. En 't is openbaer dat, gelyk de oude menſchen allervreesachtigſt, zy ook allerbygeloovigſt zyn. Tiraquellus onderſteunt dit zeggen in zyne Huwlyxwetten (1), zeggende, dat *de oude vrouwen in 't byzonder genegen zyn tot bygelovigheit:* En daerom geeft Cicero (2) de bygeloovigheit veeltyts den naem van *oude wyfs bygeloovigheit;* gelyk ook Apulejus in 't IX boek van zyn' Gulden Ezel zeit, dat het hekſen en toveryen zaeken zyn, die voornamentlyk eigen zyn aen de gryze besjes. Wat dunkt u daer af?

(1) Part. 9

(2) De Divinat. Lib. II. cap. 60 & de Nat. Deor. Lib. II. c. 28.

De verſaegde bygeloovigheit hield al van outs den nachtuil voor eenen jammervogel, die quanſuis altyt onheil zoude kraeien. Daerom hebben wy hem op het hooft van dit beelt geſtelt: en omdat hy een nachtvogel is, wert hy by de Egiptenaers voor eenen bode des doots [I] geacht; gelyk Piërius aentekent: vermits de uilezang gelooft wiert altyt eenigen ramp of wederſpoet te dreigen. Om 't welke met eenigh exempel te ſterken, vertelt hy de ongelukkige hiſtori van Pirrus, koning der Epiroten. Dees gereet ſtaende om Argi te bevechten, wert onder 't voorttrekken eenen uil [*I] op zyne ſpies gewaer, en hield dit geval voor een ongelukkigh ſchrikteken

[F] Æneid. Lib. VIII. v. 187. *Vana ſuperſtitio, veterumve ignara Deorum.*

[G] Servius ſtelt meer dan eenen oirſprongk voor; of de hiergemelde ook wel de beſte zy, ſtaet te twyffelen. Zie 't geen wy beneden op 't einde van dit Beelt bybrengen in de Aenmerking Mm.

[H] En niet van een out man. *Want alle menſchen* (zegt Strabo) (3) *zyn van gevoelen, dat de wyven uitvindſters en oorzaeken zyn van de bygelovigheit: en zy zyn het, die den mannen aenlokken tot overtollige godsdienſtoeffeningen, het vieren van feeſtdagen enz.*

(3) Lib. VII pag. 297.

(4) Hierogl Lib. II. cap. 19.

[I] De reden van deze zinnebeeldiſche betekeniſſe is, volgens Piërius (4), tweederlei: de eerſte is, omdat, daer de kraei in de beeldenſpraek voor een zinteken wordt gehouden van een lang leven, (zie Horus Apollo *Hierogl. Lib. II.* en Piërius *Lib. XX. cap.* 20) men bevonden heeft, dat de nachtuil, door eene zekere natuurlyke vyantſchap het neſt van de kraei meer belaegt dan dat van andere vogelen, en door de duiſterniſſe des nachts begunſtigt, daer heimelyk toe nadert, en de eieren of jongen van de kraei vernielt. De twede reden is, zegt Piërius, dat de doot ons heimelyk bekruipt, en de nacht voor de doot geſtelt wort; als by Horatius *Lib. I. Od.* 28. *v.* 15.

Omnes una manet nox,
Et calcanda ſemel via lethi.

Dat is:

Een zelve donkre nacht is naekende aen elk een,
En ieder moet den weg des doods eenmael betreen.

En zoo by anderen meer. Ja ook de Heilige Schrift ſtelt de duiſterniſſe en de nacht voor de doot. Hoe in tegendeel de nachtuil by de Athenienſen een teken was van overwinning, zie by Piërius *Hierogl. Lib. XX. cap.* 17. en Alexander en Tiraquellus ter plaetſe in de volgende aenmerking te melden.

[*I] Naer 't verhael van Elianus *Hiſt. Anim. Lib. XV. cap.* 59. Dion telt ook in zyn 41ſte boek, onder de voortekenen die Pompejus de nederlaeg tegen Cezar voorſpeldden, onder anderen op, dat 'er buiten gewoon veele nachtuilen gezien waren. Zie ook Alexander ab Alexandro *Gen. Dier. Lib. V. cap.* 13. en aldaer de aenmerkingen van Andreas Tiraquellus.

teken van zynen aenstaenden en schandelyken doot [K], gelyk het ook uitviel: want hy, zynen heirtogt vervolgende, wert onder 't indringen in de stadt, van zekeren jongeling met een lichte wonde gequetst; waerop hy den zelven wraekgierigh najagende, zoo zagh de moeder, die al eene oude vrouw was, van het huisdak haeren zoon in noodt, en klonk van boven met eenen daktegel Pirrus zoo op 't hooft, dat hy doot ter aerde viel [L]. Dit niet tegenstaende was het echter bygeloof [*L] in Pirrus, belangende het voorbeduitsel van den uil. Maer om zulke reden evenwel wort 'er ook de nachtuil *bubo*, en een kraei, als tekens van quade gevolgen, by de voeten van dit zinnebeelt gezien: En waerom niet? Virgyl zingt ons belangende de kraei, in zyn' eersten Herderskout door Vondel aldus toe [M]:

't Gedenkt me (had my 't hooft niet averechts gestaen)
Dat d'eiken, van het weer getroffen, stadigh aen
Dit onheil spelden; dat de kraei, ter slinke zyde
Des hollen ollembooms, dit spelde, en wel te tyde.

[K] Omdat namentlyk niet alleenlyk eene Vrouw, maer eene oude Vrouw hem die aenbracht. In tegendeel wert het voor eene eer en troost gehouden te sneuvelen door de handt van een voortreffelyken overwinnaer. Zoo spreekt Eneas (1) by Virgilius, tot Lausus, dien hy gevelt hadde: (1) Æneid. Lib. X. vs. 828.

Hoc tamen infelix miseram solabere mortem,
Æneæ magni dextra cadis.

Dat is naer Vondels vertaling:

Gy die het leven derft,
Vertroost u, dat gy van Eneas handen sterft.

Het welk Ovidius zynen Achilles in het twaelfde boek zyner herscheppingen, daer hy Cignus aentast, aldus laet naspreken (2): (2) Vs. 8.

Quisquis es, o juvenis, solamina mortis habeto,
Dixit, ab Hæmonio quod sis jugulatus Achille.

Waervan ons Vondel wederom dit Duitsch levert:

Het zy dan wie gy zyt, getroost u, onder 't kerven,
En steken, dat gy van Achilles hant moogt sterven.

[L] Juist niet dood, maer in zwymeling. Doch wanneer hy nu reets weer begon te bekomen, wiert hy van eenen Zopyrus, en nog twee of drie anderen gedoot. Zie Plutarchus in 't leven van Pirrus in 't 72ste Hoofdstuk.

[*L] Dat Pirrus zelf daer bygeloof in gestelt zoude hebben, blykt myns wetens uit geenen schryver. Immers zoo hy 't opgevat had als een quaet voorbeduitzel, zoude hy zynen tocht gestaekt hebben.

[M] Vs. 25.

Sæpe malum hoc nobis, si meus non læva fuisset,
De cœlo tactas memini prædicere quercus.
Sæpe sinistra cavâ prædixit ab ilice cornix.

Voorts heeft het zynen nadruk, dat hy 'er byvoegt *ter slinke zyde*: dewyl de raef ter rechter zyde verschynende, en de kraei ter slinke, geloofd wierden den mensch iets goets te voorspellen, of ten minsten hem ten goede te waerschouwen voor eenig quaet: gelyk Cicero aentekent *de Divin. Lib. I. cap.* 39. *Quid augur habet, cur a dextra corvus, a sinistra cornix faciat ratum?* En zoo ook Plautus *Asinar. Act.* 2. *sc.* 1. *v.* 11.

Quovis admittunt aves.
Picus & cornix est ab læva, corvus porro ab dextera.
Consuadent.

Dat is: *De vogelen voorspellen my aen alle kanten eenen goeden uitslag van myn voornemen: Aen myne slinke hant verschynt een specht en eene kraei, en aen myne rechte een raef. Zy raeden 't my beide aen.* Zie Alexander ab Alexandro *Dier. Genial. Lib. V. cap.* 13: en over die plaets de aenmerkingen van den geleerden Andreas Tiraquellus: alsook Fedrus *Lib. III. carm.* 19. en 't geen de Geleerden daerover hebben aengetekent. Het geschiet dan

Maer wy voegen den uil *bubo* en de kraei, als een zoet gezelschap, en, gelyk men zeit, vogels van eenerlei vederen, hier byeen, dewyl ze alle beide by Plinius in een quaet blaetje, en voor profeeten van ongeval bekent staen, gelyk de eerste (N) dien tytel ook by Izidoor (1) en Nazo ontfangt. Onder

(1) Orig. Lib. XII. cap. 7.

dan ook met voordacht, dat de opsteller van dit zinnebeelt de kraei juist plaetst aen de slinke zyde der bygelovigheit. Plinius maekt het voorzeide onderscheit niet ten aenzien van de zyde, aen welke de kraei zich vertoont, en zegt (2) enkel, dat ze eene vogel is van een quaed-voorspeldende snapachtigheit: hoewel hy 'er byvoegt, dat ze van sommige als goed-voorspellende wort geprezen. Doch by de Egiptenaeren wiert de kraei, volgens de aentekening van Horus Apollo *Hierogl. Lib. I. cap.* 7. zoo men 'er een alleen zag, altyt gehouden voor een quaet voorteken, en als eene voorspelling van een leven in den staet van een weduwenaer of weduwe: gelyk ze in tegendeel het huwelyk, en eendracht in het zelve willende te kennen geven, twee kraeien schilderden: omdat namentlyk deze vogels malkanderen zoo lief hebben, en zoo getrouw zyn, dat, wanneer 'er twee gepaert zyn, en 't mannetje of wyfje komt te sterven, de overblyvende noit wederom paert met een ander. Zie Horus *Hierogl. Lib. I. cap.* 7. *en* 8. en Pierius *Hier. Lib. XX. cap.* 27. *en* 28.

(2) Hist. Nat. Lib. X. cap. 12

[N] Zie dezen vogel beschreven by Jonston in zyne Historie der Vogelen, *I. Boek. 7de. Opschrift. 1ste. Hoofdstuk.* Het is die uil, in welken Askalafus door Proserpina (die hy over 't afplukken en eeten van een granaetappel in Plutoos tuin beklapt, en alzoo 't vermogen om van 't onderaertsch gewest weder op de werelt te keeren benomen had) eertyts verandert wiert, volgens het getuigenis van den geloofwaerdigen Nazo in het vyfde Boek zyner Herscheppingen; daer hy dezen vogel aldus beschryft (3):

(3) V. 543.

Ingemuit Regina Erebi, testemque profanam
Fecit avem: sparsumque caput Phlegetontide lympha
In rostrum & plumas & grandia lumina vertit.
Ille sibi ablatus fulvis amicitur ab alis
Inque caput crescit, longosque reflectitur ungues,
Vixque movet natas per inertia brachia pennas:
Fœdaque fit volucris venturi nuncia luctus;
Ignavus bubo, dirum mortalibus omen.

Het welk onze groote Vondel met gansch geen uilentoon aldus nazingt:

Maer 's afgronts Koningin bedroeft, wou dit vergelden,
En sprengde hem met nat van Flegeton uit wraek,
Verkeerde Askalafus, aenbrenger van dees' zaek,
In eenen vogel; 't hooft in eenen bek en veeren,
En groote blikken. Hy bedekt in dit verkeeren
Den rug met vleuglen, ros van verwe, en traeg, niet licht.
Het hooft groeit aen, vermast het lyf met overwigt.
De nagels worden lang: de vlerken, die hem voeren,
En d' armen dekken, zyn pas machtig zich te roeren.
*Dees vuile vogel is een * naehtuil, boos van aert,*
Een gruwzaem voorspook van 't geen menschen wedervaert,
Een bo van ongeluk en droefheit reets voor handen.

* bubo.

Plinius (4) melt 'er ons dit van: *De bubo*, zegt hy, *is een vogel, die eene aenstaende doot voorspelt, en van een zeer quaet voorteken is, wanneer hy gezien wort in vogelwichelary, die van stads of 's lands wegen geschiet, onthout zich in onbewoonde, ja niet alleenlyk in woeste, maer ook in naere en ontoegankelyke plaetsen: hy is een monster des nachts, en 't geluit dat hy maekt, is geen gezang, maer een gesteen. Derhalven in Steden, en vooral by dag, gezien zynde, voorspelt hy iets gruwzaems. Doch zittende op de huizen van particuliere menschen, weet ik, dat hy aen verscheide geen voorbode is geweest van quaet. Hy*

(4) Hist. Nat. L. X. cap. 12.

der het burgermeesterschap van Servius Flakkus en Q. Kalpurnius hoorde men zoo eenen uil op 't Kapitool (O) schreeuwen, en toen gingen de zaeken der Romeinen voor Numantie zeer slecht. Hoe schriklyk onstelde gansch Rome zich (aengezien dit ook geen zaek was om mede te spotten) toen 'er een bubo in de kapel (P) van 't Kapitool quam vliegen: Men zuiverde de stadt daerom met eene offerhande. Dit viel voor, naer Plinius zeggen (1), terwyl Sextus Pappellius Ister en L. Pedianus burgermeesters waren. O ydel en zot over- en bygeloof! Een dier, een donderslagh, eene voetstooting aen den drempel [*P] enz. zouden ons, alsof ze in den hemelraet gezeten hadden, het genakende noodtlot voorspellen; vertel dat aen de kinders. Dat 'er nochtans in 't geheel geene voortekens van het toekomende zouden zyn te zien aen dieren, durf ik zoo vast aen geenen pael binden, nochte zoude 'er voor instaen willen; want

(1) Lib. X. cap. 12.

Hy komt met vliegen nooit, daer hy heen wil, maer wort over dwars ter zyden afgedreven. Aristoteles schryft *Hist. Anim. lib. VIII. cap.* 3. dat hy in gedaente den nachtuil wel gelykt, maer in grootte niet kleinder is, dan eenen arent. Alexander ab Alexandro, dien wy nu reets eenige reizen hebben aengehaelt, merkt op, dat de *bubo* niet altyt wierde gelooft quaet te voorspellen, maer voornamentlyk dan, als hy zyne onaengenaeme stem liet hooren: voorts wyst hy uit Josephus 18de Boek (2) der Joodsche Oudheden aen, dat den gevangen Agrippa het Koningryk der Joden door dezen vogel voorspelt wierde; gelyk dezelve hem naderhant een boodschapper was van zyne doot. Zie 't 8de Hooftstuk van 't 19 Boek der voorzeide Oudheden. By Virgilius voorspelt de stem van den *bubo* de doot aen Dido in deze woorden (3):

(2) VIII. Hooftst.

Solaque culminibus ferali carmine bubo
Visa queri, & longas in fletum ducere voces.

(3) Æneid. Lib. IV. vs. 461.

Het welk Vondel dus vertaelt:

Men hoorde ook dikwyls naer beneden
*Den * nachtuil van het dak afsteenen, daer hy zat,*
En klaegde in eenzaemheit, en huilde een wyl zich mat,
En zong een lykklagt.

* bubo.

Hier komt ons nu ten opzigt van 't voorzeide, zeer wel te pas de aentekening van den Taelkundigen Servius over deze woorden van Virgyl: *De bubo*, zegt hy, *maekt niet altyt een quaet voorteken, maer wel als hy roept: want zyn geroep gelykt gesteen en geschrei. Als hy stille zwygt, is hy een voorteken van geluk,* enz. Derhalven voorspelt ook by Ovidius *Met. Lib. X. v.* 453. en Seneka *Hercul. Fur. v.* 687. niet de vogel zelf, maer zyne stem, ramp en onheil.

[O] Om het quaet, dat voorspelt wierdt door dezen vogel, af te wenden, stelde men een prys voor die geene die hem zoude vangen. Een vogelaer had dat geluk, en men verbrandde dat onheilaenbrengent schrikdier, en wierp de assche in den Tiber: naer 't verhael van Julius Obsequens *de Prodig. cap.* 85. De zelve schryver heeft meermalen aengetekent, hoe dat deze uil den Romeinen is geweest een voorbode van rampen. Zie hem cap. 86, 90, 92, 100, 103, 106, 107, 109, en 113. Zoo een bubo in eenig huis quam vliegen, liet men hem zeer zorgvuldig grypen, en aen de deur vastspykeren, op dat hy het verderf, dat hy 't huisgezin voorspeldde, zelf mogte ondergaen: gelyk Apulejus ons melt *Milesf. Lib. III.*

[P] Het Kapitolium hadde drie kapellen: waervan de middelste aen Jupiter; die ter rechte zyde stont, aen Minerva; en die ter slinke, aen Juno was toegewyt. Deze kapellen waeren de binnenste deelen der Tempelen, in welke de beelden der goden stonden, daer de tempelen aen waeren geheiligt. Aen zoo veele Goden daerom een tempel toegewyt was, zoo veele Kapellen had hy ook. Zie het doorgeleerde werk van Salmasius, *Plinian. Exerc. P.* 857. *a. b.*

[*P] Andere diergelyke zotheden meer zie by Alexander ab Alexandro in het vyfde Boek, het geheele dertiende hooftstuk door, doch voornamentlyk des zelfs laetste gedeelte, daer noch al vry wat andere staeltjes voor den dag komen als hier vermelt staen: die gy niet zonder vermaek zult lezen.

men zeit dat de ysvogel [Q] *Halcione* te voren weet, wanneer de zee stil zal worden; waerop hy dan toereedt om jongen te broeden; ja dat het water zeven dagen lang het bruizen staekt; in welken tyt de kiekens van dat waterdiertje gekipt zyn. Dan zulx is zekerlyk eene natuurlyke voorwetenschap, die deze vogel zal hebben, belangende den aert van sommige jaerwinden: maer wat gelt dit by het voorspellen van oorlogh, pest, honger, vrede, voorspoet, heil enz. daer het bygeloof zoo veel voormerken toe verziert? Van den lof dien Izidoor [R] en Plutarchus den ysvogel, wegens het gezeide, geven, komt de zwaen ook een gedeelte toe: want haere voorkennis, of wat het zy, wort gezegt van de zeeluiden ondervonden te zyn: naementlyk wanneer hen deze vogel verscheen, hielden ze het van outs voor een heilteken, slaende op kalmte en stil weder. Hoor hierop, hoe de Duitsche Virgilius, ik meen Vondel, den Latynschen nazingt. Venus vertrooft, in het eerste boek van Eneas, den Trojaenschen zwerveling haeren zoon, met deze woorden [S]:

Nu voort ten hove naer de koningin gestreeft:
Want ik verzekere u, zoo niet de wichleryen
Het waerzeggen niet los door 's menschen zinnen glyen,
Dat ree de wint op zee gekeert is, en uw vloot
En al uw volk gebergt. dit ziet ge naekt en bloot,
Indienge uw oogen slaet op deze zes paer vogels,
Al zwanen, die (nadat haer d'arent met zyn vlogels
En bek en klaeuwen uit den hemel overviel,
By klaeren zonneschyn, en haer gescheiden hiel,)
Zich vrolyk in een vlucht verquikken, en vermeien.
Nu schynen ze op een ry te stryken in de weien:
Nu stygen ze in de lucht: en eveneens gelyk
Zy haeren vyant zyn ontglipt, en zegenryk
Nu dryven op haer pen, in 's hemels hooge plekken,
In eene zelve vlugt al snorrende ommetrekken,
En zingen uit de borst; zoo loopt uw vloot en jeugt,
Voor wint, voor stroom, den mont der haven in met vreugt;
Of legt aen lant.

Ten

[Q] Van dezen vogel, en 't geen hier van hem gezegt wort, zal breeder worden gesproken in 't zinnebeelt der *Huwelyks Vereeniging.*
[R] Zie ons beneden over de *Huwelyks Vereeniging.*
[S] Vers 393.

Perge modo, atque hinc te Reginæ ad limina perfer.
Namque tibi reduces socios, classemque relatam
Nuncio, & in tutum, versis aquilonibus, actam:
Ni frustra augurium vani docuere parentes.
Adspice bis senos lætantes agmine cygnos,
Ætherea quos lapsa plaga Jovis ales aperto
Turbabat cœlo: nunc terras ordine longo
Aut capere, aut captas jam despectare videntur:
Ut reduces illi ludunt stridentibus alis,
Ut cœtu cinxere polum, cantusque dedere:
Haud aliter puppesque tuæ pubesque tuorum
Aut portum tenet, aut pleno subit ostia velo.

De zwaenen, zegt Servius over deze plaets, maeken alleenlyk een voorspelling aen de scheeps-

Ten aenzien van zulk eene dierlyke voorzienigheit zyn 'er meer exempels voorhanden. Men spreekt van eenen visch, *Echinus* [T] genoemt, die storm en onweer al voorheene zou merken, en zich dan aen het strant bedekken [V] met zant en steentjes, tot tegenweer van het genakende onheil; ja men voegt 'er by, dat de zeeman het bedryf van dezen visch zoo dra niet gewaer wort, of hy laet het anker vallen, en maekt zich gereet tegens de worstelende buien. Iet desgelyx verhaelt Plinius (1) van eenige andere dieren. En van den *Polipus* [W] zeit Plutarchus (2), dat als deze visch onweer voorziet, hy zich lantwaert aen spoeit, om zich ergens aen eenen steen vast te houden. Deze voorwetenschap nochtans is natuurlyk, en komt in geene vergelyking met de heil- of ramptekens die de bygeloovigen aen veelerlei dingen te zottelyk toeschryven. Want elk kan licht begrypen, dat dezen waterschepselen de natuur van hun element ten vollen [X] bekent zy. Lydt dit dan eenige verandering, door den wisselstant der lucht, die zich alrede begint tot storm en woestheit te bereiden, zoo kunnen zy op eene natuurlyke wys voorheene het onweer merken. Zulx dat de mensch tot zyn welwezen, zonder daerom bygeloovigh te

(1) Lib. XVIII. cap. 35.
(2) Quæst. Nat. c. 18.

scheepsvaerende luiden: en daertoe haelt hy deze twee versjes aen:

Cygnus in auguriis nautis gratissimus ales:
Hunc optant semper, quia nunquam mergitur undis.

Dat is: *De zwaen is in de vogelwichlaery een zeer aengenaeme vogel voor scheepsvaerende lieden. Zy wenschen altyt om hem te zien, omdat hy nooit duikt onder de baeren.*

[T] Of Zeeëgel. Dien naem draegt hy, omdat hy met scherpe pinnen voorzien is, die hem beschermen, gelyk den landegel. Deze pennen strekken hem tot voeten, daer hy op gaet, of liever rondom rolt. Zie meer van hem by Jonston van de Bloedelooze Waterdieren 3 *B.* 3 *Ops.* 2 *H. IV. L.* alsook by Plinius *Hist. Nat. Lib. IX. cap.* 31. en *Lib. XVIII. cap.* 35. insgelyks Plutarchus in zyne Verhandeling aengaende de Snedigheit van Land- en Waterdieren *cap.* 56. uit welke twee laetste schryvers voornamentlyk genomen is, het geen de opsteller van dit beelt hier van dezen visch verhaelt. Zie ook Piërius Valerianus *Hierogl. Lib. XXXVIII. cap.* 76.

[V] Dat doet hy voornamentlyk, opdat hy door 't gewelt der baeren niet te veel zoude heen en weer geslingert worden, en door 't geduurig omrollen zyne pinnen niet te veel afslyten of verliezen: gelyk de zoo even aengehaelde schryvers 'er van melden. Piërius tekent aen, hoe dat Basilius verhaelt, dat hy van een zeker zeer ervaren zeeman hadde horen vertellen als eene gewisse zaek, dat een zeeëgel 't gewelt van winden en storm vooraf gemerkt hebbende, een steentje, dat al redelyk groot was, had boven op zich gearbeit, en zich zelven alzoo in staet gestelt om door de drift van 't water niet te kunnen worden wechgespoelt.

[W] Of Veelvoet, zie van dezen visch, behalven anderen ook Plinius *Hist. Nat. Lib. IX. cap.* 29. en 't geen de meergemelde Jonston uit oude schryvers dienaengaende heeft verzamelt in zyne Historie van de Bloedelooze Waterdieren *I Boek,* 2 *Ops.* 1 *Hoofdst.*

[X] Die is echter niet bekent aen alle waterschepselen: maer alleenlyk aen meest alle de zagte of weeke waterdieren. Hoe komt dat? Plutarchus antwoorde voor my, Quæst. Nat. cap. 18. *Waerom, vraegt hy, is het, als men den visch teuthis ziet, een teken van een groot onweder? Is het ook daerom, omdat alle visschen, die onder de zagte behooren (de Grieken noemen ze* malakia) *de koude bezwaerlyk kunnen verdragen van wegen de naektheit en dunheit van hun vleesch*? Want zy zyn nochte door een schelp, nochte door eene huit, nochte door schubben gedekt, enz. Derhalven worden ze het naederent onweêr ras gewaer, dewyl ze de koude zoo schielyk voelen. Daerom wanneer de Veelvoet zich naer 't strant spoeit en zyne voeten om steenen slingert, is het een teken, dat 'er zoo dadelyk winden zullen uitbersten. Maer de teuthis springt uit de zee, omdat hy voor de koude en de ontroering, die 'er in de diepte der zee is, vliedt. Want die visch heeft boven alle andere zagte visschen, teer vleesch* dat ligt kan gekneust worden.*

* *Vleesch.* De visschen hebben eigentlyk wel geen *vleesch*; maer men kan dit hier, zonder verwarring te veroorzaeken, niet wel anders zeggen. Ik leeze in goet Duitsch dikwyls van het *vleesch der visschen.*

worden, wel op het doen dezer gedierten letten magh. Maer den uil, de kraei, en wat niet al meer, kan en magh men tot geene voorzeggers van toekoment goet of quaet verkiezen, of men vervalt aenſtonts tot het bygeloof. Echter hebben de vreesachtige bygeloovigen met zulke beuzelingen en nietigheden veel op, en toonen al te klaer dat ze ſlechts uileharſens in hunnen kop voeren; waerom dan ook dit beelt met zulk eenen vogel op het hooft verſiert is: en dat ze zyn als de onverſtandige kraei en domme bubo, die voor haere voeten ſtaen: want zy ſtellen daerop alle hunne gedachten, en gronden op de zelve hunne ydele waernemingen. En daerom ſchat Izidoor de by- en overgeloovigen niet en' el voor onverſtandigh en ydel, maer noemt het *eene groote gruwweldaet* [Z], *te gelooven dat Godt zyne raedſlagen aen de kraeien zoude openbaeren.*

Het beelt draegt om den hals veele toverbriefjes, dewyl de dwaeze bygeloovigheit doorgaens medebrengt, zich met een deel lelyke lettermerken, dat is onleesbaere haencklaeuwen, en miſlyk ſlagh van woorden quanſuis te wapenen tegens allerlei quade toevallen. Ten zelven einde draegt ze nogh, om wel verzekert te zyn, een goet deel andere ſnorrepypen by haer, die immers nergens toe nut zyn. Keizer Karakalla, hoewel een heiden, was nochtans een geſlagen vyant van alzulke zotternyen, en deed met de doot ſtraffen [Aa] al wie hy met briefjes tegens de ander- en derdendaegſche koorts om den hals, achterhaelde. Ochof Godt gave, dat zulke uitzinnigheit van bygeloof thans niet meer te vinden waere! 't Is helaes! al te bekent, dat deze dwaesheit, om geen godtloosheit te zeggen, onder veelen, die echter mede al Kriſtenen willen hieten, nogh heden in zwang gaet. Ja daer is geen gebrek van menſchen, die hunne zonde van bygeloof nogh gaen verzwaeren, met de woorden der H. Schrift daertoe te misbruiken, die men immers met diepen eerbiet, en ootmoedige aendacht behoort te hebben, en in te zien, als eene ſpys en trooſt der ziele, maer niet tot zulk een afgodiſch einde. Doch men magh over deze dwaelgeeſten de ſchouders eens ophalen, en zeggen, wat zal men doen? of gaep wat tegens een' oven. De

[Z] Orig. Lib. XII. cap. 7. *Magnum nefas hæc credere, ut Deus conſilia ſua cornicibus mandet.*

[Aa] Naer 't verhael van Elius Spartianus in 't leven van Karakalla *cap.* 5. De Gedenkſchriften der oude Grieken en Latynen zyn vol voorbeelden van zulke hulpbriefjes tegen koortſen en andere ziektens; maer altyt zyn dusdanige middelen door luiden van verſtant veroordeelt. Theofraſtus beriſpt het in den verſtandigen Perikles, naer 't verhael van Plutarchus, als eene zotte daet, dat hy op zyn ziekbedde leggende, hadde toegelaten, dat hem zulk een tovermiddel door eenige vrouwlieden wierdt om den hals gehangen. Karakalla echter is de eerſte geweeſt, naer 't gevoelen van Kazaubonus, die de gebruikers van zulke briefjes zoo ſtreng geſtraft heeft. Doch met recht beklaegt onze ſchryver den ſtaet des Kriſtendoms, daer zulk een ydel bygeloof by veelen nog plaets heeft: dat vooral geſchiet by die van den Roomſchen Godsdienſt. De quael is al out en nog niet genezen, hoe treffelyke meeſters 'er de handt ook hebben aengeſlagen. Chryzoſtomus en andere Mannen van achting hebben in hunne ſchriften al dikwyls zeer krachtig beſtraft die zoo eene Heidenſche bygeloovigheit voor goedt keurden en volgden: en men vint in de oude Concilien der Vaderen veele regels aengaende de ſtraffen van zulke menſchen. Ja dit quaet had zulke diepe wortelen in de gemoederen der gemeene Kriſtenen geſchoten, dat de evengenoemde Chryzoſtomus (1) de verachting van deze ydelheit eenigermaten gelyk ſtelt met het martelaerſchap. Ook zyn 'er verſcheide wetten door Kriſten Vorſten tegen deze en alle andere ſoorten van verbode konſten gemaeckt: gelyk breder te zien is in de geleerde aentekeningen van den braven Kazaubonus, zoo even genoemt, over de aengehaelde plaets van Spartianus; uit welke aentekeningen wy 't bovengemelde meerendeels hebben getrokken.

(1) Homil. 8. ſuper Epiſt. ad Coloſſ.

De ontſteke fakkel in de hant der beeltenis, vertoont den brandenden yver, die in de bygeloovigen van eene verkeerde uitwerking is; want ze hebben zulk een duiſter gezicht, dat, gelyk de geveinsden van anderen voor godtsdienſtigh gekeurt worden, zy zich zelven achten als exempels van godtvruchtigheit. Hierom zeit Tiraquellus [Bb], *dat het bygeloof naeſt by de geveinſtheit komt.* Wat mogen evenwel deze arme halzen zich laten voorſtaen? Want hunne vrees is geene godtvreezentheit, maer eene ydele en ſchandelyke verſaegtheit voor dingen die geen ontzagh waert zyn. Polidorus Virgilius (1) noemt der bygelovigen godtsdienſt verkeert en dwaes, dewyl 'er niets waerachtigs noch heiligs aen is. Let eens op 't verſchil: De godtsdienſt eert en aenbidt Godt; het bygeloof onteert hem, en zoekt langs den kromſten doolwegh hulp en byſtant, en dat op eene ſchendige wys. Deze is dan alleen de waere godtsdienſt, die namentlyk de middelbaen houdt tuſſchen over- of bygeloof en godtloosheit heene. Aldus ſtaen alle deugden in 't midden van twee laſterlyke uiterſten. Het eene nu dezer genoemde gebreken, is een zonde door te veel; het andere door te weinigh doen. Het bygeloof vreeſt meer dan naer behooren, terwyl de godtloosheit niet met allen vreeſt, gelyk Franciskus Konanus aenmerkt [Cc]. Zoo ſpreekt 'er ook Seneka omtrent van; noemende *de bygeloovigheit* [Dd] *eene dwaeze dooling en valſchen godtsdienſt; want gelyk de waere, Godt verheerlykt, zoo ſchent de bygeloovigheit zyne glori.* Dan dit hebben wy pas voorheene ook gezeit. Voorts ſtaen de ydelheden des bygeloofs nogh dies te meer te vreezen, omdat ze uit het heidendom herkomſtigh zyn, gelyk men met veele oude poëten kan bewyzen. Hoor Ovidius in zyn VII. boek der Herſcheppinge eens opzingen [Ee]:

(1) Dial. de Veritat.

Medea ſpookt, gelyk een wynpaepin, hierby,
Met hangend hair rontom de barrenende altaeren,
En doopt de fakkels, die vol diepe groeven waren,
In 't zwarte groefbloet, en ontſteekt ze aen elk altaer.
Zoo zuivert ze het lyf des gryzen mans heel klaer
Tot drywerf toe met vier, en drywerf met de plaſſen
En zwavel drywerf.

[Bb] *Superſtitio proxime accedit ad hypocriſin.*

[Cc] Lib. II. cap. 1. *Eſt ergo religio, ut omnis virtus, inter duo vitia poſita, & modus quidam inter nimium & parvum: nam ſuperſtitioſus dicitur, qui plus juſto metuens eſt religionis, ex quo metu falſos ſibi Deos imaginatur, quos veneretur & colat, neglecto interim unius veri Dei honore & cultu. Impius autem eſt, qui nullos omnino Deos eſſe credit.*

[Dd] Epiſt. 123. *Superſtitio error inſanus eſt: amandos timet; quos colit, violat. Quid enim intereſt, utrum Deos neges, an infames?* Et Lib. de Element. II. cap. 5. *Religio Deos colit, ſuperſtitio violat.*

[Ee] Vs. 257.

Paſſis Medea capillis
Bacchantum ritu flagrantes circuit aras:
Multifidaſque faces in foſſa ſanguinis atra
Tingit, & intinctas geminis accendit in aris.
Terque ſenem flamma, ter aqua, ter ſulfure luſtrat.

Een reeks van andere exempelen aengaende 't bygeloovig gebruik van de fakkel, zie opgetelt door den Heer Jan Broeckhuizen in zyne geleerde aenmerkingen over Tibullus *Lib. I. El. 2. vs. 61.*

Virgilius laet in zynen achtsten Herderskout Alfezibeus, onder andere woorden, dit zeggen:

Voor 't eerste binde ik u met dees dry linne dromme,
Van dry koleuren, draeg uw beelt drywerf rontomme
't Altaer: onevental brengt heil en zegen mê.

Ik geve u Vondels vertaling van beide die dichthelden. 't Is waer, alle deze vaerzen zyn wel eigentlyk betrekbaer tot de zoo genoemde toverkunst, maer zet deze eens neffens de bygeloovigheit, gy zult uit haer wezen zien, dat ze ten minsten gezusters zyn van halven bedde. Luciaen geeft in zyne Samenspraek van Menippus ook een deel overgeloovige ydelheden op, daer hy zeit: *In den middernacht voerde ze my tot aen den Tygerstroom; daer reinigde en droogde ze my af, en zuiverde my met fakkels.* En wat lager: *Ondertusschen eene brandende toorts in de hand houdende, staekte zy het stil gemommel, en begon zoo luidt te schreeuwen als ze kost, roepende alle de helsche razernyen, Hekate en de doorluchtige Proserpyn te zamen.* In zulk eene duisternis zat het malende heidendom, tot dat eindelyk het licht der zaligmakende Wysheit Kristus de stinkende fakkel dier razende bygeloovigheit verdoofde. Nu kan men voorts dit onderscheit stellen tusschen de bygeloovigheit en oprechten godtsdienst; te weten, de menschen die zich met het eerste besmetten, hebben een' slaefschen schrik voor Godt; maer die tot het tweede behooren, vreezen hem met eerbiedt als hun Vader, en niet als een vyant. Dit verschil maekt 'er Budeüs (1) ook tusschen. Ja de bygeloovigen houden hunnen schrik, die ze voor Godts magt hebben, voor eene oprechte godtvruchtigheit. Maer helaes! hoe byster bedriegen ze zich hierin! Want men moet voor Godt niet vervaert zyn, maer hem ootmoedigh vreezen en beminnen te gelyk, eerende zyne deugden op eene heilige en betamelyke wyze. De dwingelanden worden gevreest; maer heeft men 'er teffens liefde voor? o neen: men haet ze, en geeft hun ook geene eer, dan als gedwongen. Godt, in tegendeel, gelyk gezeit is, moet men vreezen en, alles ten aenzien van hem verachtende, liefhebben op eenen en zelven tyt. Dat eischt ons het voornaemste gebodt boven al ernstelyk af. Men ziet, 't is waer, de bygeloovigen, gedrongen door hunne averechtsche godtsvrees, somtyts vasten, bidden, en andere, anderszins godtvruchtige werken doen: maer dit zyn in hun slechts doode werken, naerdien de liefde, die ze tot hunnen Schepper geduurigh brandende behoorden te vertoonen, hiermede niet gemengt is, ja geheel doof en kout ter neder leit. In plaets zelfs van dat de bygeloovigen een waeren godtsdienst zouden oefenen, zo plegen ze altyt heilschendige kerkdievery, beezigende Godts eige woorden, quansuis tot hun voordeel, op eene zeer vloek- en doemwaerdige manier. Plutarchus zeit dat deze soort van menschen de goden haet en vreest, en derzelver vyant is [Ff], zynde dit een nood-

(1) In Pandect. ex Varrone.

[Ff] Deze stelling maekt hy aldus op: namentlyk, indien 't godloos is snode dingen van de Goden te zeggen, zoo is het ook godloos 'er die van te denken: want scheltwoorden zyn een teken van quaetwilligheit, en die van ons qualyk spreken, achten wy voor onze vyanden, als ontrouwe, en die niets goets omtrent ons voorhebben. De bygelovigen nu houden de Goden voor ontrouw, veranderlyk, wreed, en zich over de allergeringste dingen verstoorende: en zoo volgt daer dan uit, dat een bygelovige de Goden haet en vreest: als van welke hy meent, dat hem reets zeer veel quaets is toegezonden en nog zal toegezonden worden: die nu Godt vreest en haet, die is zekerlyk zyn vyant. Dit is ten naesten by de redeneering van Plutarchus; uit wien ook de hier bygebrachte gelykenis, aengaende een Tiran is genomen. Zie hem zelf in zyne Verhandeling over de Bygeloovigheit, *cap.* 18 *en* 19.

noodwendigh gevolg hunner hoedanigheit. Verwonder u evenwel niet dat hunne vrees hen tot godtsdienſtige werken dryft; want men ziet ook de tyrannen groeten, ja ſomtyts met goude praelbeelden eeren, en dat wel door zulken die hen in 't verborgen doodelyk haten en vervloeken. De pasgenoemde Plutarchus tracht voorts te bewyzen, dat de over- of bygeloovige menſchen godtloozer zyn, dan de godtverzakers, en dat het bygeloof een oorſpronk der godtverzaking zy [Gg]. Zie dan eens, hoe verre het zelve van den oprechten godtsdienſt zy afgeſcheiden, te weten zoo wydt als de waerheit en leugen in haer natuur vaneên wyken. *Arguſtyn in VI. boek van Godts Stadt* [Hh], *en Laktantius* [Ii].

Onder den ſlinken arm, dicht by den boezem, in welke hant zy juiſt ook de brandende kaers heeft, ziet men eenen haes, omdat de uiterlyke ſchyn des yvers van den godtsdienſt der bygeloovigen met zulk eene ganſch qualyk beſtierde, en in den boezem verborge vrees en ſchrik te zamen gepaert gaet; waervan de haes een bequaem zinteken ſtrekt, want die is vreesachtigh en zeer verſaegt. Om deze reden plagt de poëet Kornificius de bloode ſoldaten, *gehelmde haezen* [Kk] te noemen; en Suidas zeit dat de Kalabriers van Reggio, omdat ze bloohartigh en bevreeſt waren, *haezen* wierden genoemt. De haes komt hier ook te pas, dewyl de luiden, wier karakter [*Kk] wy dus verre getoont hebben, het mede als een quaet voorteken aenmerken, wanneer ze dit dier voor hen over den wegh zien loopen [Ll].

[Gg] Want de menſchen zyn tot het verzaken van de Godtheit niet gekomen, omdat ze in den hemel, in de ſtarren, jaergetyden en vordere beſtiering van 't Geheelal iets onordentelyks of beriſpelyks beſpeurden: maer de belachelyke daden der bygelovigen, hunne woorden, beweegingen, prevelingen, bezweeringen, onreine reinigingen, wrede en onmenſchelyke offerhanden, hebben aen ſommigen gelegenheit gegeven om te zeggen, dat het eer te denken was, dat 'er geheel geene Goden waren, dan dat 'er zouden zyn, die zulke zaeken goetkeurden en daer in vermaek ſchepten. Dit is wederom de redeneering van Plutarchus in 't gemelde Werkje, *cap.* 19. 20 en 21. Een godverzaker, zegt hy, ook gelooft niet, dat 'er Goden zyn: maer een bygeloovige wenſcht, dat 'er geene zyn, en gelooft het tegen zyn wil en dank, omdat hy daerin niet durft ongeloovigh zyn. Maer byaldien hy, gelyk Syzifus den ſteen zoekt van zich te ſtooten, alzoo ook zyn gevoelen (hetwelk hem al zoo zwaer drukt als zoo eene ſteen) konde van zich werpen, hy zoude zekerlyk dat van den godverzaker aennemen, en hetzelve voor gelukkigh ſchatten.

[Hh] Ook het dertigſte Hooftſtuk van 't vierde boek.

[Ii] *Religio veri cultus eſt, ſuperſtitio falſi.*

[Kk] *Eraſm. Apopht. Lib. VIII.* Gregorius Nazianzenus ſtelt ook een zekere gelykheit tuſſchen blohartige mannen en haezen, in dit versje:

Φύλλων λαγωὰς ἐκφοβοῦσιν οἰκτιτοι.
Ἄνδρας δ' ἀνάνδρους αἱ σκιαὶ τῶν πραγμάτων.

Dat is: *de haezen ſchrikken voor 't geruiſch der blaederen, en blohartige mannen voor de ſchaduwen van alle dingen.* Zoo verwyt ook Demoſthenes aen Eſchines (1): λαγὼ βίον ἔζης, δεδιὼς καὶ τρέμων, *gy leide een leven gelyk een haes, vreezende en beevende.* (1) De Corona.

[*Kk] Die 't rechte karakter of merk van een bygelovigen begeert te weten, die leeze het XVI. Hooftſtuk van Theophraſtus *Zedelyke Karacters of Merktekenen* met de aentekeningen van Izaacus Kazaubonus en Jacobus Duportus. Zie ook Plutarchus Verhandeling over de *Bygeloovigheit*, en Kar. Paſcal. *de Virtutib. & Vitiis*, *cap.* 15.

[Ll] Een voorbeelt daer van leeſt men by Herodotus in 't IV. Boek. Men vint 'er ook dit versje van by Suidas:

Φανεὶς ὁ λαγὼς δυστυχεῖς ποιεῖ τρίβους.

Dat is: *het verſchynen van een haes maekt ongelukkige wegen.* Maer voornamentlyk

wiert

Zy houdt eenen kring vol ſtarren in de rechte hant, en ziet 'er met groote beſchroomtheit op. Lukretius noemt, volgens de aentekening van Servius [Mm], het overgeloof eene ydele en onmatige vrees voor dingen die boven ons zyn, namentlyk hemelſche en godtlyke. Want het is ook eene eigenſchap der bygeloovigen, dat ze een vreezend ontzagh voor de ſtarren en hemeltekens toonen, zich regulerende naer de planeeten, en doende liever iet op woens- of donderdagh [Nn], dan op vry- of zaterdagh enz.; ſtellende aldus den eenen dagh hooger dan den anderen, en makende, dat de zaek met eene te rug gaende orde beſtemt worde op den dagh van de dwaelſtar die 'er dan loopt. Deze dwaeling heeft haeren oorſprongk genomen uit de ſtarrekykery; gelyk Rodiginus wil [Oo]. Maer, o wydverdwaelde

wiert het voor een quaet teken gehouden, wanneer de haes den weg dien men gaen zoude, over dwars overſprong, en denzelven alzoo even als vaneen ſpleet en afbrak, gelyk ons de zelve Suidas vertelt. Evenwel is het zien van eenen haes niet altyt gehouden voor een teken van tegenſpoet. Plutarchus (1) verhaelt van den Spartaenſchen Archidamus, den zoon van Zeuxidamus, dat hy met zyn leger voor Corinthen gekomen zynde, en ziende dat 'er uit een plaets, die dicht by de muuren was, eenige haezen opſprongen, zyne ſoldaeten daer uit hadden voorſpelt, dat zy de vyanden gemakkelyk zouden overwinnen; omdat namentlyk eene ſtad geenſins ſtrytbaer ſcheen, daer de haezen zoo geruſt by de muuren ſliepen, die anderſins de plaetſen ſchuwen, daer veel menſchen komen. Elders (2) ſchryft hy dit geval aen Lyzander toe, eenigſins met verandering. Gelukkig was het voorval, dat ons Piërius (3) verhaelt van den Koning Arnulfus, wanneer die Romen belegerde. Een haes door 't geraes der ſoldaten opgejaegt, liep ſtedewaert: de ſoldaten vervolgden hem in meenigte, hun geſchreeuw verheffende om den haes nog harder te doen lopen. De Romeinen, dien de beſcherming der veſten was aenbevolen, meenende dat 'er een aenval op de ſtadt geſchiede, en dat zy dien om hunne zwakheit niet zouden kunnen weerſtaen, verlieten de veſten: 't welk de vyanden ziende, namen die gelegenheit waer, en hebbende een menigte zadels van paerden en laſtdragende beeſten op een hoop geſtapelt, beklommen langs dezelve de veſten, en vermeeſterden die zonder ſlag of ſtoot. Het was of al de vrees van dien haes in alle was overgewaeit.

(1) Apoph. Lacon. 43.
(2) Apoph. Lac. 95.
(3) Hierog Lib. XIII. ap. .

[Mm] In Æneid. Lib. VIII. v. 187. *Superſtitio eſt timor ſuperfluus & delirus: aut ab aniculis dicta ſuperſtitio, quæ multis ſuperſtites per ætatem delirant & ſtultæ ſunt: aut ſecundum Lucretium ſuperſtitio eſt ſuperſtantium rerum, id eſt, cœleſtium & divinarum, quæ ſupra nos ſtant, inanis & ſuperfluus timor;* dat is: *ſuperſtitie is eene overtollige en zotte vrees: of zy is ſuperſtitie genoemt na de oude besjes, die 'er veele overlevende, wegens haren ouderdom ſuffen en zot zyn; of volgens Lukretius is ſuperſtitie een ydele en overtollige vrees voor* bovenſtaende *zaeken*, [ſuperſtare *betekent bovenſtaen*] *dat is, voor hemelſche en goddelyke, die boven ons ſtaen.* Nonius Marcellus (4) brengt nog eene andere afleiding van dit woort by, met verwerping van die geene, die in 't begin van dit beelt uit Cicero is bygebragt, haelende het wel van den zelven oorſprongk als Lukretius, namentlyk van *ſuperſtare*, maer gevende dit woort eene andere betekeniſſe, te weten, die van *ſuperſedere;* dat is, *verwaerloozen*, verzuimen: *omdat*, zegt hy, *de bygelovigen door hunnen godsdienſt hunne andere zaeken verwaerloozen.* Maer of Nonius in ſtaet geweeſt zy om aen te tonen, dat *ſuperſtare* by de Latynen ooit *verwaerloozen* heeft betekent, daer aen twyffelen wy zeer. Voſſius (5) brengt het ook van dit zelve woort, maer in de betekeniſſe van *overig zyn, te veel zyn;* zoo dat ſuperſtitie of bygelovigheit zy, wanneer 'er in den Godsdienſt iets boven de juiſte maet te veel geſchiet.

(4) Cap. 5.
(5) In Etymol.

[Nn] De woensdag is de dag van den Planeet Mercurius; de donderdag, die van den Planeet Jupiter; de vrydag, die van den Planeet Venus; de zaterdag, die van Saturnus. De zondag voorts, maendag en dingsdag, zyn die van de Planeten Sol, Luna en Mars: dogh dit zyn gemeene zaken.

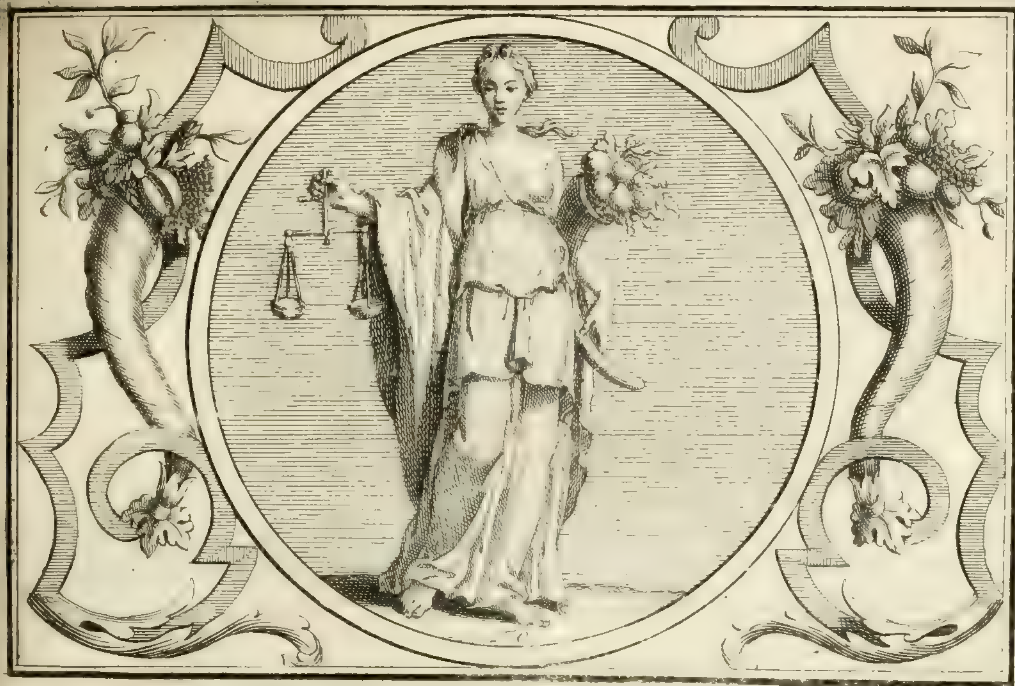
[Oo] Lib. V. cap. 39. *Ex Aſtrologiæ porro ſinu profluxiſſe ſuperſtitionum omnium vanitates, locupletiſſimus auctor Varro teſtatur:* dat is, *Varro, een zeer geloofwaerdig ſchryver, getuigt, dat de bygelovigheit uit den boezem der ſtarrekykery is voortgevloeit.* Verſtae die quade en belachelyke kunſt van ſtarrekyken, de Aſtrologi, die uit de hemelſche

verdwaelde menschen! laet u eenmael ten beste raden. Jeremias zegt immers zoo klaer in het X. Hooftstuk zyner Voorzeggingen: *Leert den wegh der heidenen niet, en ontzet u niet voor de tekens des hemels enz.* En op eene andere plaets zeit de Profeet: *want zy kunnen noch helpen noch schaden.* Gregorius laet zich dus hooren [Pp]: *de mensch is niet om der starren, maer de starren zyn om 's menschen wil gemaekt.*

sche lichaemen toekomende dingen wil voorzeggen, en die daerom van Izidoor (1) met recht *bygeloovigh* wort genoemt, en zeer wel onderscheiden van de *Astronomi* of Starrekunde; welke loffelyke wetenschap zich beezig houdt met het onderzoek van den hemelloop, op- en ondergang en beweegingen der starren enz. Zie Izidorus *Lib. L.*

(1) Orig. Lib. II. cap. 26.

[Pp] Homil. X. *Neque enim propter stellas homo, sed stellæ propter hominem factæ sunt.*

BILLYKHEIT.

EEne in 't wit gekleede Vrou [A], die in de rechte hant een weegschael, en in de slinke eenen overvloetshoren houdt.

Het wit verbeelt de oprechtheit [B] van haer gemoet, dat zich door geene geschenken [C], nochte byzondere inzigten uit zynen stant laet verwrikken. Op deze wys velt de billykheit een rechtmatigh oordeel over verdiensten en gebreken, en weegt ze [D] loon of straf toe; doch alles min-

[A] Zoo is ze afgebeelt op een ouden gedenkpenning van Gordianus.
[B] Zie de aenmerking F. over de *Gerechtigheit.*
[C] Zie de aenmerkingen E. en G. over 't zelve Beelt.
[D] Men verhaelt van een olifant, dat hy gezien hebbende, dat iemant onder 't geene hy een ander toewoog, zant en kleine steentjes mengde, in den pot, die 'er met vleesch by hem over 't vier hing, asch van den haert wierp, even als hem 't zelve willende doen, 't geen hy een ander gedaen hadde. Men zoude daerom den olifant, als een dier dat de billykheit bemint, wel ter zyde van het beelt kunnen plaetsen. Zie Piërius, *Hierogl. Lib. II. cap.* 8.

minzaem [E] en op de zachtste manier. Ten aenzien der schuldigen, en het matigen der straffe heeft de Ridder en Drost Hooft dit aerdigh zeggen uit Francois Guicciardin nedergezet: *Alle misdaders straft; tegens vyftien schellingen 't pont magh bestaen enz.*

De weegschael [F] en overvloetshoren, brengen hunne eige uitlegging van zelf genoeg mede. Joost van den Vondel, die al dikwyls op dit GROOT NATUUR- EN ZEDEKUNDIGH WERELTTONEEL zal verschynen, spreekt in zyne vertaling van de Thebaensche Gebroeders als volgt:

Indien 't al recht waer wat dien naem draegt op de tongen,
Ter vierschaer wiert gepleit, gestreden, noch gedongen.
Nu draegt de billykheit en eendragt in elk lant
Den blooten naem: de daet is verre van de hant.

En een weinigh daerna:

Maer hoe veel beter waer 't, omzichtigh en uit schroom
Voor onrecht, billykheit t' omhelzen, die de steden
Aen steên, genooten aen genooten, door de reden,
Gelyken door de liefde aen huns gelyken bint.
't Is billyk dat elk een rechtmaetigheit bemint.
Het minder wil doorgaens zich tegen 't meerder zetten.
Dus groeit de vyantschap. de billykheit leert letten
Op maet, getal, en wigt, en 't voorgestelde merk.

Deze vaerzen hebben we hier bygebragt, omdat ze, aengaende de billykheit, leerzaem zyn, en op onze tyden en zeden niet geheel qualyk passen. Wy zullen voortgaen.

(1) Eth. Lib. 5. cap. 10.

[E] *Een billykman*, zegt Aristoteles (1), *is, die niet stiptelyk op zyn recht staet ten quade, maer het zelve vermindert, hoewel hy de wet tot eene helpster heeft: en deze gemoetsneiging zelf wort billykheit genoemt, en is eene zekere soort van gerechtigheit.* Echter moet men zorg dragen, dat deze inschikkelykheit niet te groot zy. Want dewyl de billykheit (gelyk de Platonische Speusippus in zyne bepaelingen 'er zeer deftig van spreekt) eene geduurige medegezellinne is van de Gerechtigheit, zoo bezorgt ze, dat het oefenen van de Gerechtigheit niet door eene al te groote toegevenheit in verachtinge kome, nochte ook door eene al te groote strengheit wreet werde. Want de billykheit is een goddelyke regel, die nooit zoo styf nog sterk is, dat ze de aengenaemheit der goddelyke minzaemheit verlieze: en deszelfs gelaet is nochte door een stuursch nochte door een wreed gezicht, maer door eene eerwaerdige deftigheit ontzachelyk. Zy is de eige en rechte maet der gerechtigheit, en dat geene, dat het midden is tusschen twee uitersten, namentlyk, tusschen eene al te groote strengheit en eene al te groote slapheit; tusschen 't uiterste recht, en 't uiterste onrecht, en even als eene zekere gelykmatigheit van 't geene genoeg is: zy is de weegschael van alle menschen en van alle zaken: of zy is die evenaer van Pithagoras, die men vint onder de zinspreuken van dien Filozoof: over welke hy wilde (2), dat men niet zoude overspringen: gevende daerdoor niets anders te kennen, dan dat men niet doen moest, het geene buiten recht en billykheit was.

(2) Erasm. Chil. I. cent. 1. Adag.

[F] Zie de *Gerechtigheit*, aenmerking C.

BILLYK-

BILLYKHEIT.

EEn ontgort maegdeke, dat met de eene hant een weegschael [A], die juist in den evenaer hangt, ten toon houdt, en in de andere eene el of maetroede.

[A] Met zoo eene weegschael ziet men ze op verscheide oude penningen.

BILLYKHEIT.

TEn overvloet ziet gy hier dit zinnebeelt als eene Vrou, die een Lesbisch pasloot in haere hant heeft.

De Lesbiers maekten hunne gebouwen van ruwe steenen, die alleen onder en boven gladt waren. Dewyl nu hun *liniael* van loot was, voegde het zich naer den toestant der steenen, zonder [A] evenwel zyne rechtheit te verliezen. En naerdien de billykheit zich mede schikt en neigt naer de menschelyke onvolmaektheden, betrachtende nochtans geduurigh de gerechtigheit; daerom is ze met zoodanig een pasloot vertoont. Deze beeltenis is dus uitgevonden door den voortreflyken wiskunstenaer Pater Fr. Ignatius, Bisschop van Alatri [B].

[A] Zie onze aenmerking C. over 't beelt der *Bescheidenheit*, bladz. 123.
[B] En naderhant wiskunstenaer van Paus Gregorius den XIII.

BITTERHEIT.

OM de bitterheit te verbeelden, schildert men gevoeglyk eene in 't zwart gekleede Vrou, die met beide haere handen een' honigraet houdt, uit welken een alsemplant [A] opschiet.

Met reden magh men dit beelt dus toestellen, omdat, wanneer wy de

[A] De alsemplant, groeiende uit de honigraet, is van Pierius *Hierogl. Lib. XXVI. cap.* 11. Onze schryver heeft 'er alleen de Vrouw met het zwarte kleed bygevoegt. En wat het zwart belangt, 't is bekent, dat het zelve een kleur van rouwe en droefheit is: gelyk wy elders (1) breder aentoonen. De alsem, als een zeer bitter kruit, spruitende uit het aengename zoet van den honig, drukt ook zeer wel uit, het geen de schryver hier door 't zelve beoogt, en door Lukretius (2) dus wort uitgebragt.

(1) Boven pag. 120.
(2) Lib. IV vs. 1127.

Quoniam medio de fonte leporum
Surgit amari aliquid, quod in ipsis floribus angat.

Dat is:

Want midden uit de bron van 't liefelyk vermaek
Ryst iets dat bitter is, en door zyn quaden smaek
In 't eêlst' ook van de vreugt benaeuwt.

lieflyke zoetheit van weelde en voorſpoet [B] genieten, meeſt in gevaer zyn van in elende en jammer neêr te ſtorten: of omdat wy dan allerbeſt van de zoetheit der voorſpoet kunnen oordeelen, wanneer wy de bitterheit van de tegenſpoet geproeft hebben [C]; en het onderſcheit dezer twee ſtaten ondervonden en de onderlinge ſtrydigheit daervan krachtigſt gevoelt hebbende, kunnen uitroepen: O goede, maer ook, helaes, o quade en rampzalige Fortuin! Door den alſem wort ook het boosaerdigh gemoet [D] der inbittere menſchen niet onaerdigh uitgebeelt. Luſt u evenwel den alſem eens uit den honigh te zien opwaſſen, zoo beſchouw Floris den vyfden van Hollant, in Hoofts Gerard van Velzen. De gevangen Graef voert 'er deze tael:

Wat is de myn' een val! hoe ver ben ik verſmeten!
Op giſtren zat ik hoog, verzelſchapt met de pracht
Des prieſterdoms verwaent, en heeren, groot van magt;
In 't ſchoone midden van den drang der eedle ſchaeren;
Omringelt met den ſtoet van lyfwacht en dienaeren;
Als een vermogen vorſt, en van dit vrye lant
d' Uitſtekentſte perſoon: en zou deez' gulden bant,
Die met dan graeflyk hair gewoon is te verſchuilen,
Met menigh koningskroon noô hebben willen ruilen.
Nu leg ik als verſlenſt, van ieder te verſmaên,
Onwaerdelyk geboeit, en op myn' hals gevaen:
Des ik my zelven 't hooft, van trooſteloosheit, plonder.
In een', in eenen dagh ben ik geworpen 't onder:
En is verdweenen heel, myn glori klaer, gelyk
Als van den hemel valt de ſneeu, en ſmelt in 't ſlyk.
Gaet heen, vertrout het luk. my, dien met feeſtigh groeten,
De morgen annebadt, en d' avont tradt met voeten.

De oude en nieuwe hiſtoriën zyn vol van diergelyke lotveranderingen.

[B] Namentlyk, honig en al wat zoet is wort geſtelt voor geluk, voorſpoet en vermaek: (Zie Piërius *Hierogl. Lib. XXVI. cap.* 4, 5, 6, 7 & 8.) alſem, en al wat bitter is, voor ongeluk, tegenſpoet en verdriet. Zoo leeſt men *Jerem.* 19. *vs.* 15. in dien zin: *Daerom zeit de Heere der heirſchaeren, de God Iſraëls, alzo: ziet ik zal dit volk ſpyzen met alſem.* En *Spreuk* 5. *vs.* 3, *en* 4. komen de honig en alſem in den gezeiden zin beide te gelyk voor. *De lippen der vreemder vrouwe* (zegt de wyze koning) *druppen honigzeem: ende haer gehemelte is gladder dan olie: maer het laetſte van haer is bitter als alſem: ſcherp als een tweeſnydent zwaert.* Niet onaerdigh zeit ook Plautus *Ciſtell. Act.* 1. *ſc.* 1. *v.* 71.

Namque ecaſtor amor & melle & felle eſt fœcundiſſimus:
Guſtu dat dulce, amarum ad ſatietatem uſque oggerit.

Dat is:

Want voorwaer de liefde is zeer vrugtbaer en van honig en van galle: zy laet u ſmaken t geene zoet is: maer met het geene bitter is, overlaedt ze u tot zat wordens toe. En 'zoo noemt de dichtereſſe Sappho by Heſeſtion den prikkel der liefde γλυκύπικρον *zoetbitter* of *bitterzoet.* Meer diergelyke ſpreekwyzen zie by Fredrik Taubman over de aengehaelde plaets van Plautus, en by Adriaen Junius *Adag.* 2. *Cent.* 3.

[C] Zeer wel zegt Arioſto:

Non conoſce la pace, e non la ſtima,
Chi provato non ha la guerra prima.

Dat hierop uitkomt:

Hy kent den vrede niet, noch ſchat hem naer waerdy
Die niet eerſt heeft geproeft hoe bitter d' oorlogh zy.

[D] Deuteron. 29. v. 18. *Dat onder ulieden niet en zy een wortel die galle en alſem drage.* Zie onze geleerde kanttekenaers over deze plaets.

BLOHAR-

BLOHARTIGHEIT.

EEne Vrou, die flecht gewaet aen heeft, en daerenboven nogh wel deerlyk in 't flik leit gevallen. Den vogel weedhop * houdt ze in haere hant, en durft haer gezicht niet opheffen. Nevens haer vertoont zich een konyn. * Vide Kilian. Etymol.

Men noemt zulken [A] blodaerts, die namentlyk, het hart niet hebben, om te beftaen het geen ze vermogen, en met glori zouden kunnen te weeg brengen: Ja die, wegens het al te klein vertrouwen op zich zelven, ganfch tot geene daden van dapperheit te bewegen zyn. En dewyl nu de blohartigheit en moedeloosheit doorgaens meer in de vrouwen dan in de mannen befpeurt wort, zoo laten wy het beelt de kunne der eerftgenoemde vertoonen. Ik bid u, hoe flecht is evenwel een ftaet bewaert, die zyne behoudenis ftelt in krygsluiden, wier geeft door de flapmoedigheit gedreven wort! Men hoort ze in zulken zeer ernftigh veroordeelen, door Penta, koningin der Katten, daer ze zeit:

O hoon! hier fta ik fraeigediende koningin;
Zoo fchoon een hoop van volk, en niet een man daerin,
Die 't fpel van 't gladde ftael kan in 't gezicht gedogen;
Of zien durft onverfaegt zyn' vyant onder d' oogen.

De plaes is in het IV. bedryf van Hoofts Bato. Maer ter zacke.

Het lelyke kleet wil zeggen, dat zelfs de bloden niet denken op het behoorlyk verfieren van hun lichaem; altyt bekommert zynde, of ze het naer den eifch wel zouden kunnen ront fchieten; gelyk ze op deze wys, byna

 in

[A] Verfta hier juift niet de zulke, die ontbloot van moedt en dapperheit, voor alles vrezen, en aengetaft zynde, zich niet durven verweeren, dan door de vlugt; maer de zulke, die altyt lage gedachten voeden van zich zelfs, en zich nooit durven opbeuren tot iet hoogs.

in alles wat hun voorkomt veelerlei zwaerigheden meenen te zien. Maer, o bloets, zal ik zeggen! My gedenkt dat de Ridder Kats, die zeker zoo onnozel een dichter niet was als de neuswyze bedilallen hem hebben willen, ergens zeit,

Het leen is voor den outſten,
Het neſt voor hem die 't vint, de vryſter voor den ſtoutſten.

De uitgang dezer vaerzen hebben de blohartigen tot hun nadeel, en komt in allen gevalle met ons ſpreekwoort overeen: *'t Geluk* [B] *helpt de ſtouten.* Overal leit de blohartigheit, die toch niets treflyx durft ondernemen, geheel achter, en daerom ſtellen wy haer beelt in eene vuile en modderige plaets; te meer, omdat de bloden, als gemeenlyk vuil en ſlordigh van leven, niet in het licht, of gezelſchap der menſchen willen of durven komen, nochte nutten raedt begeeren aen te nemen.

De weedhop is, naerdien ze zich met allerlei vuiligheit voedt [C], voor eenen

[B] Het ſpreekwoort geeft te kennen, dat men de fortuin kloekmoediglyk moet beproeven: nademael kloekmoedige ondernemingen doorgaens een goeden uitſlag hebben, en als door 't geluk ſchynen begunſtigt te worden, hetwelke zich een vyant toont der geener, die niets durven ondernemen, en even als ſlakken altyt in hunne huisjes ſchuilen, volgens 't bekende versje:

Audaces fortuna juvat, timidoſque repellit.

Dat is:

't Geluk helpt ſtouten, maer dryft bloodaerts van zich weg.

En Seneka, *Med. v.* 159. *Fortes fortuna metuit: ignavos premit:* dat is: *'t geluk ontziet de dapperen: maer drukt de blodaerts.* Evenwel moet men deze veranderlyke Godin hierin niet te veel lofs geven; dewyl ook waer is, 't geen de evengenoemde Seneka elders zegt, Herc. Fur. v. 524. *O fortuna viris invida fortibus: Quam non æqua bonis præmia dividis!* dat is: *O Lukgodin, benydſter van dappere mannen, hoe weinigh deelt gy den vromen loon toe na verdienſten!* En daerom, *Virtuti melius, quam fortunæ creditur.* Publius Syrus zegt: *men betrouwt zich beter op zyne dapperheit, dan op 't geluk.* En Cicero zegt zeer wel Tuſcul. Quæſt. Lib. II. cap. 4. *Fortes enim non modo fortuna adjuvat, ut eſt in veteri proverbio, at multo magis ratio*: dat is: *want de dappere worden niet alleenlyk geholpen door 't geluk, gelyk het oude ſpreekwoort zegt, maer veel meer door hun goed beleit.* Het ſpreekwoort is oudt, en gebruikt by veelen, als Ovidius, Livius, Virgilius, Cicero, Terentius, Ennius en anderen. Zie Eraſmus *Adag.* 45. *Cent.* 2. *Chil.* 1.

[C] Plinius geeft iets diergelyks te kennen, als hy hem noemt *obſcæna paſtu avis*, dat is, een vogel die vuil is in zyn eeten, *Hiſt. Nat. Lib. X. cap.* 29. Dog anderen zeggen, dat zyn voedzel is mirtebeziën, wormen, vliegen, muggen, en voornamentlyk druiven in den herfſttyt. Maer vuil is hy voornamentlyk in 't maken van zyn neſt, dat hy in plaets van ſlyk, beſmeert met menſchendrek. Zie Olaûs Magnus *Lib. XXIX. cap.* 21. *Ælianus de Animal. Lib. IX. cap.* 1. En Ariſtoteles *Hiſt. Animal. Lib. IX. cap.* 15. hoewel hy ſomtyts ook zyne eieren op den blooten gront, zonder ſtroo of iets anders daer onder, in de holle bomen ſchynt te leggen: gelyk de zelve Ariſtoteles wil *Hiſt. Animal. Lib. VI. cap.* 1. Uit Ovidius is 't bekent, dat het deze vogel is, in welken Tereus wort verziert verandert te zyn. Hoor den dichter zelve *Metam. Lib. VI. vs.* 671.

Ille dolore ſuo pœnæque cupidine velox
Vertitur in volucrem: cui ſtant in vertice criſtæ:
Prominet immodicum pro longa cuſpide roſtrum.
Nomen Epos volucri: facies armata videtur.

Hetwelk Vondel dus vertaelt heeft:

De Traciſche tiran, van wraekzucht fel bezeten,
Verkeert van droefheit in een vogel, waert verbeten,
Met eenen kam op 't hooft, en krygt een langen ſnuit,
En wort een hop, en ſchynt gewapent en op buit
Te vlammen met den bek, die ſpits valt om te pikken.

Indien

eenen ſnoden en verachtbaeren vogel bekent; vooral, dewyl ze tot het zoeken van haeren koſt op andere wyzen als gezeit, geenen moedt heeft; gelyk ook het nederzien dezer beeltenis, zoodanigh eene harteloosheit aenwyſt, beveſtigt door het konyn, dat naer het ſchryven van veelen een blood dier is. [D.]

Indien *kam* in onze Nederduitſche tael ook wort gebruikt voor een *kuif* van *vederen*, zoo is de vertaling van deze verzen goet: anders is hier ter plaetſe een misvatting van Vondel: alzoo de weedhop niet een kam van vleeſch, maer een kuif van vederen op haeren kop heeft, en wel van zesentwintig, gelyk ſommige weten op te tellen. Plinius Hiſt. Nat. Lib. X. cap. 29. *Criſta viſenda plicatili, contrahens eam ſubrigensque per longitudinem capitis*, dat is: *de weedhop is aenzienlyk door een kuif die zy kan toevouwen, de zelve intrekkende en opſtekende langs de lengte van haeren kop.* Zie verder Jonſton van de Natuure der Vogelen, *III. Boek. 9 Hoofdſt.* daer hy meer van dezen vogel uit oude en nieuwe ſchryvers heeft verzamelt. Het heeft Vondel bedrogen, dat *criſta*, door Ovidius gebruikt, beide eenen *kam* en *kuif* betekent. Maer om nader te komen tot de betekeniſſe van ons beelt; hoewel de weedhop niet alleenlyk om haer ſlegt voedzel, maer ook omdat zy zich byna nooit op hoge boomen durft begeven, maer altyt op den gront en in den drek zit, en ook een bange vogel is (Zie Ariſtoteles *Hiſt. Anim. Lib. IX. cap.* 49. en aldaer de verzen van Eſcilus) eenigermaete kan ſtrekken tot een beelt van lage gedachten en kleinhartigheit, zoo is zy echter, onzes wetens, daer nooit voor gebruikt van de oude ſchryvers der Beeldenſpraek, maer heeft in dezelve in een andere beteekenis plaets gehad. Want de Egiptenaers dezen vogel ſchilderende, gaven alzoo te kennen, dat zy een goeden en overvloedigen wynoogſt te gemoet zagen: omdat men geloofde, dat, wanneer de weedhop voor den druivetyd begon te roepen, 'er dan een rykelyk en goed gewas van druiven zoude zyn: gelyk Horus Apollo verhaelt *Hierogl. Lib. II.* en uit hem Pièrius Valerianus *Hierogl. Lib. XXV. cap.* 35. De zelve Egiptenaers, wanneer ze eenen menſch wilden verbeelden, die door den wyn bevangen, daer tegen eenig hulpmiddel zogt, ſchilderden een weedhop met het kruit adiantus of Venushair in den bek; omdat de weedhop zich dikwils dronken vretende in druiven, zoo ras hy zulks merkt, het gezeide kruit in zynen bek neemt, en met hetzelve eenigen tyt heen en weer lopende, zich zelven zoo geneeſt: gelyk de twee aengehaelde ſchryvers ter aengewezen plaets ook verhalen. In de H. Schrift willen ſommige Godtgeleerde, volgens Pièrius, dat door de weedhop zoude verſtaen worden een menſch geneigt tot ondeugt. Zie hem zelf op de gemelde plaets.

[D] Daer van daen 't Italiaenſche ſpreekwoort, *eſſer timido come un coniglio*, zoo bang zyn als een konyn. Dog zoo deze reden hier plaets heeft, zie ik niet, waerom by dit beelt liever een konyn dan een haes gevoegt wort: immers wy hebben even te voren in 't beelt der *bygelovigheit* gezien, dat bloode ſoldaten van den Poëet Cornificius vry aerdigh *gehelmde haezen* genoemt zyn. Maer 't konyn (welke reden onzes bedunkens hier beter te pas kan komen) verre van na de hoogte te zoeken, is altyt genegen in de aerde te wroeten; en zoude zoo eenigſins een menſch van laege en geringe gedagten kunnen uitdrukken: hoewel wy niet weten, dat dit dier daer voor in de oude Beeldenſpraek gebruikt is. De reden echter, waerom de ouden, willende te kennen geven een van natuure verheven gemoet, dat zich tot laege en geringe dingen neerwerpt, een oyevaer ſchilderden, die zyne eieren op den gront leide, omdat dit namentlyk zeer afwykende is van de natuur des oyevaers, die in de hoogte pleeg te neſtelen; is niet ten eenenmael onovereenkomſtigh met het gene wy zoo even van 't konyn zeiden.

BOERTERY.

STel hiervoor een naekt Kint, dat gevleugelt is, en zyne beide handen opwaert ſtrekt, om de afhangende vlecht te vatten van een vrouwehooft; 't geen in hoogte boven zyn bereik ſtaet. Verſier dit hooft met een ſtrook doeks of lap lakens [A], op zulk eene wys, dat de zelve tot het midden van de vlechten toe neerhange, en ſchryf 'er *Jocus* op: dat is, *jok* of *boertery*.

De vleugels beduiden, dat de boertery in eene zekere ſnelheit van gedachten, en vliegende geeſtigheit beſtaet. Voort leert de ridder Konſtantyn Huigens, in zyne Spaenſche Wysheit, hoe de boertery of jok te gebruiken zy [B], zeggende:

't Jokken is een van de zaeken
Die men op haer zoetſt moet ſtaken.

[A] Dit hulſel heeft niets byzonders in, nochte vervat eenige betekeniſſe; op de boertery betrekkelyk: alleenlyk is het een oud hulſel, en de ouden maelden de boertery zoo af, als ze hier vertoont wort.

[B] *Gelyk het zout*, zegt Eraſmus, *matigh op de ſpyze geſprengt, de zelve goet houdt, en een aengenaemen ſmaek byzet, alzo wort ook een reden, indien men 'er een weinigje aerdigheit en böerterye onder mengt, des te bevalliger: maer zoo men 'er te veel by doet, is 'er niets onaengenamer.* Voorts wort tot een aengename boertery dit vereiſcht, dat men de zelve vryheit, die men daerin gebruikt, ook toeſtae aen een ander. Keizer Auguſtus, hoe groot hy was, konde echter wel lyden, dat zyne boertery hem, al was het
(1) Saturn. Lib. II. cap. 4. al eens wat ſcherp, wiert betaelt gezet. Makrobius (1) verhaelt, dat 'er eens een zeker jongeling te Rome was gekomen, die den Keizer zoo wonderlyk geleek, dat elk het oog op hem liet vallen. Auguſtus zelf nieuwsgierig zynde om hem te zien, en hem ontboden hebbende, vroeg hem, *Jongman, is uw moeder ooit te Rome geweeſt?* De kwant merkte de boertery van den Keizer, en had de hardieſſe van te antwoorden, *myn moeder nooit, maer myn vader dikwyls.* Auguſtus had hem zoo gevraegt, alsof hy misſchien met de moeder van dezen jongeling te Romen wel wat gemeenſchap mogt gehad hebben, en zulke kenniſſe, daer deze jongeling van konde zyn voortgekomen. Maer deze antwoorde den Keizer zoo, dat hy te kennen gaf, dat mogelyk zyn Vader met 's Keizers moeder of dochter diergelyke kenniſſe konde gehad hebben: dewyl zoo wel twee broeders, of ook grootvader en neef malkander kunnen gelyken, als vader en zoon. Die voorts vermaek ſchept in aerdige boerteryen, die leeze den voornoemden Makrobius Saturn. *Lib. II. cap.* 2, 3, 4, 5, 6 *en* 7: alwaer hy een menigte van boerteryen der Ouden verzamelt heeft.

BOETVAERDIGHEIT.

EEne ſchoone Vrou, ſtaende met losgetrokke en uitgeſpreide hairen [A]. Met een wit gewaet is ze gedekt, uitgezondert de borſt, die men bloot ziet [B], en haer gereet om 'er met de rechte vuiſt op te ſlaen. Met de ſlinke hant werpt ze haere aſchgraeuwe [C] en geſcheurde kleders wech. Zy ſtaet als in een godvruchtige aendacht en ootmoedigheit opgetogen, en treedt op een momaengezicht.

De boetvaerdigheit geeft men een ſchoon wezen, om aen te wyzen, dat ze, vergezelſchapt van een gebroken en verſlagen hart, Gode behaegt [D], en by hem noit veracht wort. Hoor hierover David in den LI. Harpzang, die

[A] Betekenende ofte haere droefheit, ofte (dewyl de hairen een zinnebeelt zyn der gedachten) dat ze hare te voren verborge gedachten nu open legt, en voor Godt even als ten toon ſpreit. Zie 't geen te voren gezegt is over de Bekeering *bladz.* 106. *aenm. D.*

[B] Het zy om die te gevoeliger te treffen door de ſlagen, 't zy om ook te toonen, dat ze haer hart en innigſte gedachten nu voor Godt opent, en een voornemen heeft voortaen oprecht en eenvoudigh te leven; hetwelke niet geſchieden kan zonder voorafgaende belydeniſſe der zonden en ſchultbekenteniſſe. Want *quiſquis verbum confeſſionis in ore habet, & in corde non habet, aut doloſus eſt, aut vanus: Qui vero in corde & non in ore, aut ſuperbus eſt aut timidus*; dat is: *al wie het woort der belydeniſſe in den mont heeft, en niet in 't harte, die is of bedrieglyk of ydel: dogh die 't in het harte heeft en niet in den mont, die is of hovaerdig of bevreeſt.* 't Zyn de woorden van Bernardus *de Nov. Mil.*

[C] Wat deze kleur hier beduit, weet ik niet. Te voren *bladz.* 117. heeft de ſchryver aen 't *Berouw* ook een aſchgraeuw gewaet gegeven: waeromtrent wy toen ons ook verlegen gevonden, doch echter eenige reden, zoo veel wy konden, uitgedacht en voorgeſtelt hebben; maer die ons hier niet zeer kunnen dienen.

[D] Zie de *Bekeering*, en aldaer de *Aenmerking A.*

die hier, volgens voorgang, de 50ste is, door Vondel aldus spreken:

* Te weten Godt.

*Maer gy * zyt min gedient met offerdieren.*
't Brantoffer, dat uw majesteit behaegt,
En gy verkiest, voor kalveren, en stieren,
Is 't nedrigh hart, gebroken en versaegt.

Dus strekt dan de boetvaerdigheit een middel om ons met Godt te verzoenen, en eene volslage tegenstelling der zonden, samengevoegt met droefheit [E] over de zelve, en belydenis en belofte van beterschap. De even gedachte aertsdichter van Nederlant brengt in zynen Hippolytus deze volgende vaerzen te pas:

Het eerst' 't geen strekt tot boete, is vroom te wederstreven
De boosheit met zyn' wil, en niet op wegh te sneven;
Het ander schaemte, na 't bekennen der snô daet.

Het woort boetvaerdigheit, zegt Thomas, brengt in zich zelfs eene verbreking [F] en afstant van alle recht en verschoning mede, die de hovaerdy anders zou willen voorwenden, ten aenzien van eenigh blykbaer goet in ons.

Dat ze eene gryns vertrapt, bewyst haere verachting [G] der wereltsche dingen, die ons met een schoon voorkomen vleien, en bedriegen; ja enkele hindernissen zyn der zielnutte zelfkennis.

Het versmyten der vuile en gescheurde klederen betekent de verlating van den ouden mensch; gelyk het wit gewaet [H] de heilkleders verbeelt, waermede Kristus de zielen zyner uitverkoornen versiert.

[E] Zoo bepaelen ten naesten by, sommige schoolgeleerden de boetvaerdigheit: *Contritio spiritualis est dolor pro peccatis assumtus, cum proposito confitendi & satisfaciendi:* dat is: *Eene geestelyke boetvaerdigheit is eene smerte, aengenomen over de zonden, met een voornemen om dezelve te belyden, en boete daer voor te doen.*

[F] Omdat namentlyk *contritio* (boetvaerdigheit) eigentlyk betekent, eene *verbryzeling* of *verbreeking.*

[G] Ook haere aflegging van alle geveinstheit en bedrogh, die mede door de gryns verbeelt worden.

[H] Zie ook de Bekeering *bladz.* 106. Alzo vorder dit beelt zeer veel gemeen heeft met de beelden van de *Bekeering* en 't *Berou*, zal de Lezer niet qualyk doen, dat hy die vergelyke met dit en 't volgende beelt: in 't welke alzo niets is, dat nieuwe opheldering nodigh heeft, willen wy den Lezer met geene overtollige aenmerkingen daerover ophouden.

BOETVAERDIGHEIT.

De boetvaerdigheit laet zich gelyk het lest voorgaende beelt, hier weder schoon van wezen zien, en bereit om op de slinke borst te kloppen. Den arm dier zyde houdt ze, met de geopende hant recht nederwaert, en de betraende oogen ten hemel. Het wezen staet treurigh, en behoudt echter zyne bevalligheit.

De boete is een hartgrondigh leetwezen, over het vertoornen van Godts goedertiere Majesteit: waerom de zondaer die zich tot Godt bekeert wel zeggen magh:

Genade, o oorsprongk van gena!
Al komt boetvaerdigheit zo spâ.
Gedenk hoe 's volx natuur den zegen
In hunnen grootvaêr eerst verloor,
En, door zyn misdaet van uw spoor
Gedwaelt, dien zielkrak heeft gekregen.
Verhoor de bede van uw knecht.
Genade, o vader, en geen recht.

Zie Vondels Noah.

BOOSHEIT.

EEne oude en zeer lelyke Moorin, omhangen met een geel kleet, waerop veele ſpinnekoppen zitten, die niet van 't kleinſte ſlach zyn. In de plaets van hair ziet men eenen dikken nevel of dampigen rook haer hooft omringen. In haere rechte hant heeft ze een mes; in de ſlinke eene beurs, die wel vaſt toegebonden is. Aen haere rechte zyde ſtaet een paeu, die met den uitgeſpreiden ſtaert pronkt, en aen haere ſlinke een grammoedige beer.

Men verbeelt ze out, omdat de oude luiden al veel wat geemelyk en quaetaerdigh zyn [A]; duidende byna alle dingen ten argſten.

Zy is eene moorin; naerdien *zwart* of *duiſter*, volgens Piërius, by de Romeinen voor boos en ſchadelyk wiert genomen: vanwaer ook by hen dit ſpreekwoort zyn oorſprongk heeft [B]: *Deze is zwart, wagt u voor hem, o Romein.*

[A] Volgens Ariſtoteles Rhet. Lib II. *De oude luiden*, zegt hy, *zyn ook quaetaerdigh: want het is quaetaerdigheit, dat men alles ten quaetſten duide.*

[B] *Hic niger eſt, hunc tu, Romane, caveto.* 't Is een versje van Horatius *Sat.* 4. *Lib. I. v.* 85. Zie Lambinus en Torrentius over dat vers. Van den eigenſten oorſprongk is 't ſpreekwoort by de Romeinen, *niet weten of iemant wit of zwart is*, dat is, *boos of vroom*: dat zy gebruikten van den zulken, welkers inborſt hen geheel onbekent was. Zie Catullus Epigr. 94. Cicero Philip. II. cap. 16. en Fœdrus Lib. III. cap. 16. *Zwart* ſtelden ze ook voor ongelukkigh en ſchadelyk: zoo noemden ze *zwarte dagen* de zulke, die ongelukkigh, nadeeligh en tegenſpoedigh waren: gelyk in tegendeel *blanke* en *witte*, waerop zy geluk en voorſpoet hadden: zie de reden daer van by Plutarchus in 't leven van Perikles. Voorts wil de zelve Plutarchus (1), dat die zinſpreuk van Pithagoras μὴ γέυεσθαι τῶν μελανούρων, dat is; *proef niet van die dingen, die een zwarten ſtaert hebben*, ons zoude vermanen niet te verkeeren met menſchen van booze en ondeugende zeden. Zie daer breder over den geleerden Eraſmus *Chil.* 1. *Cent.* 1. *princip.* en den wakkeren Piërius *Hierogl. Lib. XXVIII. cap.* 63. *en* 64. Zie voorts ook onze Aenmerking F. over de *Gerechtigheit.*

(1) De Libris educandis.

De ganſch afzichtige gedaente geeft de lelyke en ſnode bedryven der boosheit te kennen.

Het geel gewaet betekent quaetaerdigheit, verraet, liſt en verandering van gedachten. Altoos de gemelde verf wort noit tot eenige deugden toegepaſt, omdat ze in zich zelve geen' vaſten noch beſtendigen gront heeft.

De ſpinnekoppen zyn beelden van quaetheit en arge treken, naerdien ze bedrieglyke netten breien [C] tot dootlyk nadeel der vliegen: en dewyl op dusdanigh eene wys de ſchelmſche boosheit in ſommige menſchen altyt bezigh is met verzieren van valſche dingen, om hunnen naeſten te verſtrikken en te plagen, waertoe ze zoo zeer genegen zyn, daerom, zeg ik, ziet men de gezeide ondieren op het kleet dezer beeltenis.

De dikke rook om haer hooft geeft te kennen, dat, gelyk de rook den oogen ſchadelyk is, aldus ook de ſnode boosaerdigheit elk onheil brout, zelfs haer eigen meeſter niet uitgezondert. De rook beduit ook hier de lelykheit der ſchelmery, en de verduiſtering der oogen des gemoets [D].

Het

[C] Tot deze gelykenis geeft Kaſſiodorus aenleiding in zyne aentekeningen over Pſalm XC: *De ſpinnekop* zegt hy, *is een zwak en zeer klein diertje, het welk zekere liſtige netten weeft voor de voorbykomende vliegen; gelyk als de gemoederen van die gene, die tot booze werken geneigt zyn, zich bezigh houden met looze en liſtige praktyken.* By de netten der ſpinnekoppen vergelykt de verſtandige Ridder Jakob Kats (1) ook niet onaerdigh de liſtige en bedrieglyke ſtrikken der minne, waermede de onbedagtzame jonge lieden dikwils gevangen worden:

(1) Zinnebeelt 40.

De webben, die de ſpin gewoon is uit te zetten,
Zyn van gelyken aert met Venus warrenetten.
Al wat daer omme gaet, dat ziet men in de min:
De bie die vliegt 'er deur, de mugge blyft 'er in.
Leert jonge lieden, leert door Venus garen breken,
Daer blyft maer klein geſpuis in ſpinnewebben ſteken.
En laet uw vryen geeſt niet binden als een mugh:
Of breek 'er deur met kragt of keer met kunſt te rugh.

Ook de bedrieglyke verlokſelen der werelt, op deze wyze:

De netten van de ſpin, die in de venſters hangen,
En konnen maer alleen de kleine muggen vangen.
De weſpe met de bie, en al wat hooger zweeft,
Maekt dat het brooze rag op hen geen vat en heeft.
Wat kan een moedig hart zyn goeden weg beletten?
Al wat de werelt ſpint en zyn maer booze netten.
En agt, o waerde ziel, en agt geen loſſe waen.
De wint verſtroit het kaf, maer niet het wichtigh graen.

Op de eigenſte wyze wierden by de zelve ſpinnewebben door Solon (2) vergeleken de wetten; als door welke de grooten en machtigen heen breken, daer de kleinen en zwakvermogenden 'er in blyven ſteken. Andere (3) ſchryven dit zeggen toe aen Zaleucus, den wetgever der Lokrenzen: en andere (4) willen, dat de Filozoof Anacharſis met deze gelykeniſſe zoude hebben beſpot de poginge van Solon, als hy hoorde, dat deze wetten ſchreef voor Athenen.

(2) Diog. Laërt. Lib. I. §. 58.
(3) Stobæus Serm. 43.
(4) Plut. in Solone & Valer. Max. Lib. VII. cap. 2. Ex 11.

[D] Eene gelykenis, genomen uit Chrizoſtomus Lib. II. de Cain & Abel. *Sicut fumus oculis, ſic iniquitas utentibus ea. Recte iniquitas fumo comparatur, quæ velut quadam ſeculari caligine aciem mentis obducit:* gelyk de rook is, zegt hy, voor de oogen, alzoo is ook de boosheit voor den geenen, die 'er mede omgaen. Want de boosheit wort te recht vergeleken by den rook, omdat ze even als met eene zekere wereltſche duiſterniſſe het gezichte des verſtants betrekt.

Het mes [E] in haere rechte hant betekent de wreetheit der quaetwilligen, waervan dit werktuig een zinnebeelt strekt. De Egiptenaers benoemden Ochus Koning der Persen met dit woort, omdat hy ten uitersten wreet en bloetgierigh was. Zie Piërius in 't XLII boek zyner Beeldespraek. c. 56.

In de slinke hant [F] houdt ze een toegebonde beurs; beduidende dat de boosaerdige menschen doorgaens geltgierigh zyn [G], welke ondeugt de moeder is [H] van wreetheit, bedrogh, tweedragt, ondankbaerheit, verradery; ja eene verdryfster van alle gerechtigheit, liefde, geloof, trou, godtzaligheit en andere Kristedeugden.

De paeu verbeelt de hovaerdy [I] der quaetaerdigen, als die zich door ydele opgeblazenheit laten voorstaen, dat ze alles door hunne eige magt kunnen uitvoeren, passende daerom op Godt noch menschen. En dewyl de boosheit van allerlei zonden aeneen hangt, en in zich zelve eene schrikkelyke zaek is, hebben wy eenen grimmigen beer [K], om deze ondeugt aen te wyzen, by de beeltenis gevoegt.

[E] Dat het mes wel wreetheit kan betekenen, hebben wy boven gezien *bladz.* 26. in de *Achterklap*. Echter had de schryver, vermits hy deze betekenis uit de oude beeldenspraek tracht te bevestigen, beter een zwaert in de handt der *Boosheit* gebragt. Altoos het zwaert, niet het mes, wordt by Piërius voor wreetheit gebruikt, en Ochus droeg by de Egiptenaeren niet den naem van *mes*, maer van *zwaert:* namentlyk, omdat hy overal waer hy kwam, alles verwoestte met het zwaert des oorlogs; ja ook voornamentlyk omdat hy hunnen afgod, den os Apis hadde gedoodt (1) en met zyne hovelingen opgegeten, en alzoo geheel Egipten in rouwe en droefheit gebragt: tot weerwraek dat zy hem den verachtelyken naem van *ezel* gaven, zeggende, dat de ezel den Egiptischen os verslondt. Maer niet alleenlyk is hy wreet geweest tegen de Egiptenaeren, die hy zeer haette, maer ook tegen zyne eige bloetvrienden (2), en alle andere menschen (3). Doch zyne boosheit is in Egipten 't grootst geweest. Waerom hy ook, naer 't verhael van Eliaen (4), door eenen Gesnedenen uit Egipten gedoot zynde, aen de katten te vreten is voorgeworpen, of van hem zelf opgegeten (5): ja zyn haet ging zoo verre, dat hy van zyne beenderen gevesten voor zwaerden liet maken (6), om hem alzoo zyne moortgierigheit nog na zynen doot te verwyten.

[F] Met recht geeft hy de beurs in deze hant, niet in de andere. Want by sommigen is ook de slinke hant alleen, zonder beurs, dog toegenepen, een zinnebeelt van gierigheit: gelyk ook de droomverklaerders de slinke handt stellen tot een teken van winst en aengroei van goederen: als welke lomer zynde dan de rechte, bequamer is om te bewaren en vast te houden, dan om te werken. Men zie Piërius *Hierogl. Lib. XXXIV. cap.* 33. alwaer hy lezenswaerdige dingen, dezen aengaende, gelyk zyne geleertheit overal uitblinkt, heeft verzamelt.

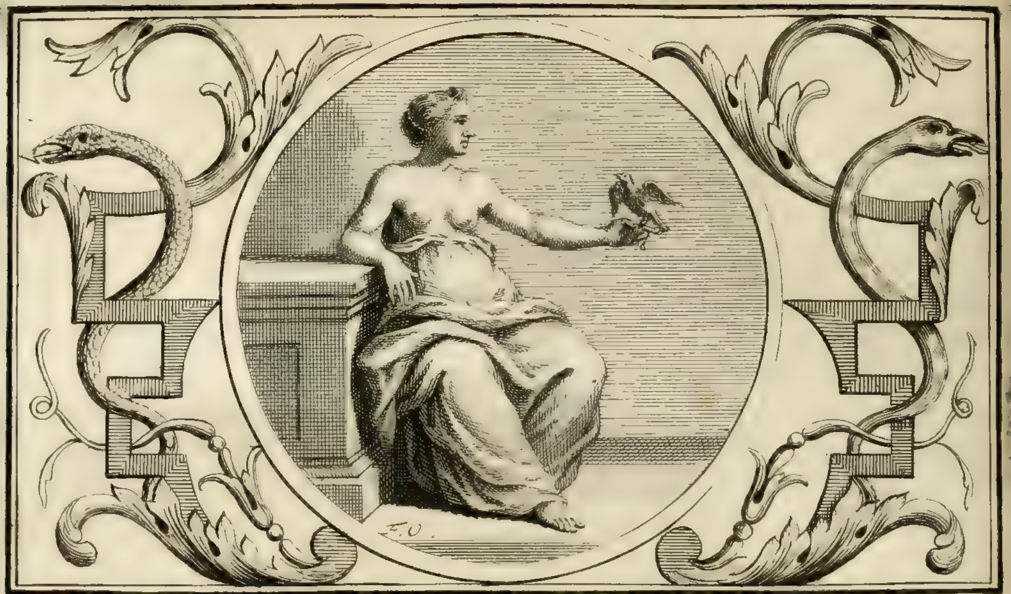
[G] Hoedanig ook Ochus was, die, volgens de wet van Cyrus, bevelende dat de Koning der Persen in eene stadt van dat lantschap komende, aen alle de vrouwen die 'er in waeren, elk een zeker stuk gelt van gout moest geven, niet genootzaekt te zyn dat gelt uit te tellen; gezegt wort, nooit in eenige stadt van Persie te hebben willen komen: gelyk Plutarchus verhaelt in 't leven van Alexander cap. 18. en van de Doorluchtige Vrouwen cap. 9. Te gelyk wreet en geltgierigh zyn ook geweest Nero, Kaligula en andere meer.

[H] Zie onze aentekeningen over de Amptverkoping *bladz.* 66.

[I] Zie het beelt der *Beroeming*, bladz. 114. en het aengetekende aldaer.

[K] Zie beneden het zinnebeelt der *Gramschap*, en over het zelve onze aentekeningen.

(1) Ælian. Var. Hist. Lib. IV. cap. 8. Plut. de Izid. & Ozir. cap. 13 & 35.
(2) Justin. Lib. X. cap. 3. §. 1
(3) Ælian. Var. Hist. L. II. c. 17
(4) Hist. Var. Lib. VI. cap. 8.
(5) Suidas in [illegible]
(6) Ælian. Lib. L. Vide & Diodor. Sic. Lib. XVII. c. 5

BOOSHEIT.

DEwyl de boosheit eene zeer quade gemoetsgeſtalte is, verſchynt ze hier met recht in de gedaente van een lelyk en bleek Wyf, in roeſtverwigh gewaet. Zy heeft een quakkel in haere hant, die zyn hooft ten hemel keert, en de vleugels uitſpreit.

Dat ze lelyk is [A], geeft de afſchuwbaerheit der boosaerdigen te kennen, door welke ze zich allen burgerlyken omgang geheel onwaerdigh maken.

De bleekheit beduit hier nyt en afgunſt. Het luſt my den geeſtigſten van alle de Latynſche poëten, ik meen Ovidius, door den Vader der Nederduitſche dichtkunſt, hieromtrent eens te hooren opzingen [B]:

Minerve

[A] Zie onze aenmerking C. over het beelt van de *Schilderkunſt*.

[B] Opdat ook de liefhebberen van de Latynſche poëzy hier hun genoegen mogen vinden, zie daer ook des dichters verzen in hunne oorſprongkelyke tael (1):

(1) Met. Lib. II. vs. 760.

Protinus Invidiæ nigro ſqualentia tabo
Tecta petit, domus eſt imis in vallibus antri
Abdita, ſole carens, non ulli pervia vento;
Triſtis, & ignavi pleniſſima frigoris, & quæ
Igne vacet ſemper, caligine ſemper abundet.
Huc ubi pervenit belli metuenda virago,
Conſtitit ante domum (neque enim ſuccedere tectis
Fas habet) & poſtes extrema cuſpide pulſat.
Concuſſæ patuere fores. Videt intus edentem
Vipereas carnes, vitiorum alimenta ſuorum,
Invidiam, viſâque oculos avertit. At illa
Surgit humo pigra, ſemeſarumque relinquit
Corpora ſerpentum, paſſuque incedit inerti.
Utque Deam vidit formaque armiſque decoram,
Ingemuit, vultumque ima ad ſuſpiria duxit.
Pallor in ore ſedet, macies in corpore toto.

Minerve vliegt naer 't huis van Haetenyt, heel vuil
Van bloet en etter, in een hol en diepen kuil.
Hier schynt geen zon. geen wint verkoelt dees nachtspelonken.
Het is 'er naer en kout. men vint 'er licht noch vonken.
D' ontzagbre krygsheldin hier komende, bleef staen:
Want Pallas stont niet vry in dit vertrek te gaen.
Zy stiet met haere speer de poort op dat het kraekte,
En zagh de Nyt het vleesch van slangen, 't welk haer smaekte,
Herkaeuwen, een gerecht daer zy venyn uit zoog.
Zy wende d' oogen van haer af, en zagh om hoog.
De maegre ryst, en laet de halfgegeete slangen
Halfgeete leggen, en genaekt met trage gangen.
Toen zy de brave maegt in 't harrenas zagh staen,
Verzuchte ze heel zwaer van smarte, en keek ze eens aen.
Zy zagh 'er mager uit, en dootsch, gelyk de schimmen,
En bleek van spyt.

Ik heb dit wat hoog opgehaelt om des te klaerder vertoog van den bleeken nyt te geven, en wel meest omdat deze ondeugt onscheidbaer aen de boosheit verknocht is.

De kleur der klederen beduit, dat, gelyk de roest [C] alle metaelen besmet en wil verteeren, alzoo ook de boosaerdige menschen enkel toeleggen, om de loflyke en deugtzaeme bedryven van anderen te benadeelen, en waer 't mogelyk te vernietigen.

De quakkel is volgens Piërius, by de Egiptenaers een zinnebeelt van quaetaerdigheit, en dat om de volgende reden. Als deze vogel gedronken heeft, beroert hy [D] het overschot des waters met bek en klaeuwen zoo-

[C] Zie de *Achterklap* bladz. 25. en aldaer onze aenmerkingen E. en F.

[D] Of dit de waere reden van deze Beeldenspraek zy, hoewel ze ook Horus (1) vermelt, daer aen twyfelt Piërius (2), zynde van gedachten, dat, dewyl niet alle dieren afkeerig zyn van troebel water, gelyk de olifanten, die, om door de verschriklykheit van hun eige gedaente niet vervaert te worden, het water eer ze drinken, met hunne poten beroeren; en de kameelen, die troebel water met meer smack drinken dan 't klare, en het daerom insgelyks met hunne poten drabbig maken; de Egiptenaers veeleer tot het verzinnen van deze beeldtspraek bewogen zyn door de ondeugende en booze natuur van den quakkel, die hy tegen de maen, welke Godin zy met zeer groten eerbiet dienden, betoont; wanneer dezelve opgaet, daer zeer tegen schreeuwende, met een geluit, hetwelke geen eerbiet voor die Godin, gelyk dat der haenen voor de zon, maer veeleer een afkeerigheit en haet te kennen geeft: die daerdoor te klaerder bespeurt wort, omdat hy met zyne poten het zant uit de aerde krapt, en zyne oogen telkens wryft, alsof hem 't maenlicht verveelde: zynde eene zaek des te onverdraeglyker, omdat hy, daer de maen de voortteeling en 't voedzel van al dat leven heeft, bevordert, dus zyne ondankbaerheit tegen zyne weldaederesse klaer doet zien. Het zelve wort hy gezegt ook te doen, wanneer de zon opgaet: zoodat de ouden hem niet zonder oorzaek hebben gestelt voor een beelt van overgegeve boosheit. De laetstgemelde reden geeft ook Horus (3). Maer daer is een groote zwarigheit, of men het bovengemelde van den quakkel niet liever moet toeschryven aen een zekere wilde geit, of soort van een hert, dat een hoorn voor den kop heeft: want de woorden, waermede de Grieken den quakkel en die geit of dat hert, benoemen, komen zeer na by malkander, dragende die geit by hen den naem

(1) Hierog. Lib. I. cap 41. (2) Hierog. L. XXIV. c. 47 & 48 (3) Lib. I.

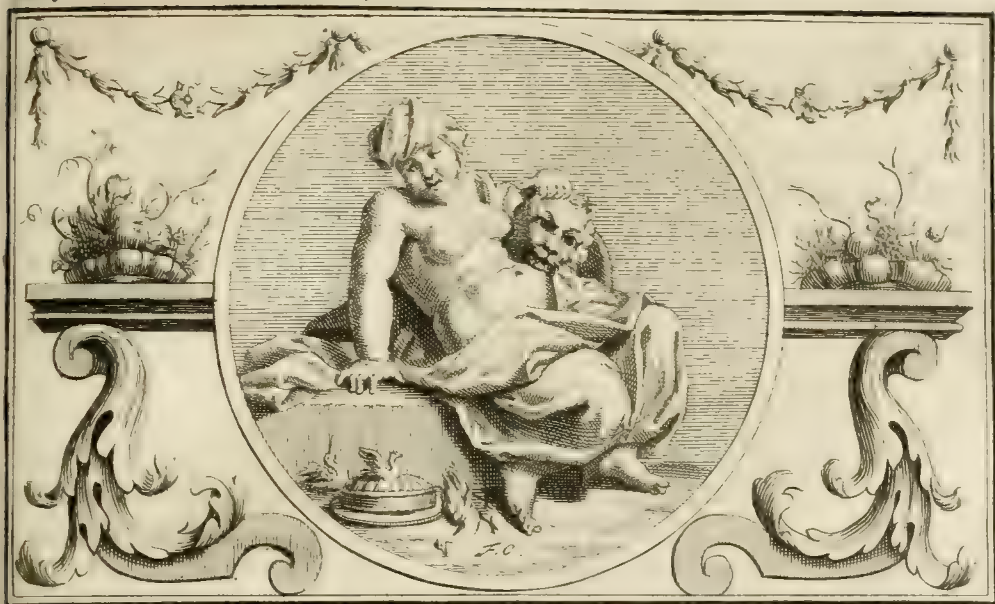
zoodanigh, dat geen ander dier het zelve drinken kan. Hiermede komt Godts woort door den dienst van Ezechiel overeen: *En zult gy de gezonke wateren drinken, en de overgelate met uwe voeten vermodderen?* kap. XXXIV vers 18.

naem van ὄρυξ, [oryx], en de quakkel dien van ὄρτυξ [ortyx]: en in de oude afschriften van Horus vint men zoo wel de eene als de andere leezing. Pierius (1) is voor den quakkel: een ander geleert man (2), die aenmerkingen gemaekt heeft over de beeldenspraek van Horus, houdt het met de geit. Wy vinden ons niet in staet het verschil wel te beslissen; omdat Horus van 't genoemde beest dan eens schynt te spreken alsof het een vogel, en dan eens wederom alsof het een viervoetigh dier was. Jonston, die anderszins veel werks heeft besteedt in 't verzamelen van alles, wat oude en nieuwe schryvers van vogelen, viervoetige dieren, vissen enz. in hunne schriften hebben nagelaten, helpt ons in dezen ook op geenerlei wyze: want daer hy handelt (3) van deze geit, haelt hy het getuigenis van Horus aen om de boosheit van dit dier tegen de zon en maen te bewyzen, brengende daertoe ook nog by, dat de naem van ὄρυξ [oryx] by de Grieken afdaelt van ὀρύσσειν [oryssein] 't welk *graven* betekent, *omdat men zeit*, (voegt hy 'er by) *dat zy met het opkomen van de maen met de voorste poten tegen 't oosten de aerde opgraeft:* het zelve haelt hy een weinigje verder nog breder op uit Aldrovandus. Maer daer hy naderhant spreekt (4) van den quakkel, schryft hy aen denzelven toe het geen hy eerst van deze geit had gezegt, gebruikende daertoe (het geene te verwonderen is) wederom het getuigenis van Horus. Wat de oorsprongk der naem belangt van deze geit, 't is waerschynelyker, dat dit dier ὄρυξ [oryx] genoemt wort, omdat deszelfs hoorn de gedaente heeft van een zeker scherp gereetschap, dienende om 'er de aerde mede los te maken, en steenen uit te graeven: hoedanig een gereetschap eigentlyk by de Grieken ὄρυξ wort geheten. Dit is 't gevoelen van Salmasius (5). Om nu echter nog iets te zeggen van deze beeltspraek, of de quakkel dan of de meergenoemde geit daertoe van de Egiptenaers gebruikt zy, zoo kunnen wy niet ontveinzen, dat ons Salmasius, een man, wiens onafmetelyke geleertheit gelyk zich tot byna alle zaken heeft uitgestrekt, alzo ook uitblinkt in dingen, die de Natuurlyke Historie raeken, met veel waerschynlykheit schynt te beweeren, dat by Horus gesproken wort niet van den quakkel, maer van de geit: en wat dan die zwarigheit belangt, die wy boven hebben gemelt, dat namentlyk Horus 'er ook van spreekt als van een vogel, dezelve wort gemakkelyk uit den weg geruimt, indien wy met Salmasius voor 't woort πτηνῶν [pteenoon] dat by Horus staet en *vogelen* betekent, alleenlyk met verandering van de eerste letter leezen κτηνῶν [kteênoon], dat is, *vee* of *dieren*, en wel in 't byzonder, *offerdieren*. Zie den geleerden Helt zelf in zyne voortreffelyke Exercitationes Plinianæ *pag.* 157. *b. C. & D. & pag.* 335. *b. G. &c.*

(1) Lib. L.
(2) Ad Lib. L. Hori.
(3) Van de viervoetige dieren. II. Boek. 1 Opf. 2 Hoofdst. bl. 8. ft.
(4) Van de Vogelen. II Boek. 1 Hoofdst. 11 Lidt.
(5) Exerc. Plin. pag. 157. C. D.

BRAS-

BRASSERY.

WY zyn hier wel degelyk met quade Wyven gescheept, want om de brassery te verbeelden, komt ons eene vette, afzichtige en slordigh gekleede van de gezeide kunne te vooren, wiens heele maeg men schier bloot ziet. Haer kop is tot de oogen toe omwoelt. Voorts houdt ze een leeushooft in haere hant. Omtrent haer ziet men eenige doode vogels, pasteien enz. leggen.

Dat ze als een lelyk wyf wort gemaelt, wil zeggen, dat de brassery de gedachten der mannen verwyft, en genoegsaem ydel maekt, zulx dat ze alleen om keuken en tafel denken.

De slechte kleders geven te kennen, dat de brassers doorgaens luttel op de versiering hunner lichamen passen [A], als ze maer lekkere en volle schotels mogen vinden.

 Door

[A] De slechte kleders kunnen ook bekwamelyk aenduiden, dat de brassers en smullers veeltyts tot armoede vervallen, dewyl die doorgaens de slempempers op de hielen volgt. Zulk eenen beschryft Horatius Epist. Lib. I. Epist. 15. v. 26.

Mænius ut rebus maternis atque paternis
Fortiter absumtis, urbanus cœpit haberi,
Scurra vagus, non qui certum præsepe teneret,
Impransus non qui civem dignosceret hoste.
Quælibet in quemvis opprobria fingere sævus:
Pernicies & tempestas, barathrumque macelli,
Quidquid quæsierat, ventri donabat avaro.
Hic, ubi nequitiæ fautoribus & timidis nil
Aut pallum abstulerat, patinas cœnabat omasi:
Vilis & agnini, tribus ursis quod satis esset:
Scilicet ut ventres lamna candente nepotum
Diceret urendos correctus. Mœnius idem

Quid-

Door de ontbloote maeg verbeelt men den gezonden en ſterken aert des braſſers, die allerlei ſpyzen weet te verteeren; maer zyn bewonden hooft bewyſt echter de pyn, die hem de opſtygende dampen in het zelve veroorzaeken.

De vetheit is een uitwerkſel der braſſery, vooral in zulken, die geen zorg of kommer omtrent dit hun doen hebben.

De leeuskop [B] is van outs her een zinteken der braſſery geweeſt, dewyl namentlyk dit dier zich zoo meeſterlyk weet op te vullen, dat het wel drie dagen daerna vaſten kan.

De doode vogels, paſteien enz. brengen hunne beduidenis van zelfmede.

Quidquid erat nactus prædæ majoris, ubi omne
Verterat in fumum & cinerem: non herculè miror,
Ajebat, ſi qui comedunt bona, cum ſit obeſo
Nil melius turdo, nil vulva pulcrius ampla.

Geen ander oogmerk, dan zoo eenen af te ſchilderen, die zyne goederen vervreten en verzopen hebbende, tot armoede is vervallen, heeft ook de geeſtryke Nazo in de fabel van Eriſichton in 't 8ſte boek der Herſcheppingen. Zie eens, hoe nadrukkelyk beſchryft hy zynen vreetluſt, *vs.* 830.

Hy eiſchte zonder beiden
Wat zee en aerde en lugt tot nootdruft ons bereiden,
En klaegt dat hy ten diſch die reet ſtaet en gedekt,
Met zoo veel ſpys, die Steên en heele landen ſtrekt
Tot voetſel, ſpyze zoekt, om zigh alleen, beladen
Met honger, in dien noodt te ſpyzen en verzaden.
Hoe hy den leegen darm meer propt, en braſſent vult,
Te meer begeert de maeg, terwyl hy braſt en ſmult.
Gelyk de ruime zee, verzwelgende de fleſſchen
Van alle ſtroomen, nog den dorſt niet uit kan leſſchen,
En regt als vraetig vuur op alle fakkels teert,
En nimmer zat, het aes te vraetiger begeert:
Aldus verſlint de keel des heilig ſchenders ſchendig,
Wat ſpyze hy ontfangt, en eiſcht meer ſpys onendigh.
De ſpys eiſcht weder ſpys in onvernoegden ſtaet.
De hongerige buik blyft leeg en onverzaet.

Maer hoor ook het droevig, dogh te gelyk nootwendig en verdient gevolg van dat ingebeelde vermaek:

Nu quiſt zyn vraetigheit en honger vaders erven,
En moet vermagert van gebrek het voedzel derven.

Voorbeelden van diergelyken vreetluſt leeſt men in de oude hiſtorien met verwondering. Eliaen verhaelt (1) van een zeker vrouwmenſch, Aglaïs genaemt, 't welk alle dag gewoon was zoo te braſſen, dat ze 12 ponden vleeſch en agt ponden broots at, en (opdat het haer des te beter mogt bekomen) daer toe zes pinten wyns dronk. Schandvlek van de natuur, die met zoo weinigh te vreden is! Verſcheide anderen ook bovenmate onmatigh in 't vullen van den buik, vindt men by den zelven Elianus (2), en daer onder ook dien beruchten koning van Pontus, Mithridates. Zie de aentekeningen van den zeer geleerden Heere Jakob Perizonius over Eliaen. Van dat ſlokdier Vitellius en anderen, beter bekent, willen wy nu niet ſpreken.

(1) Var. Hiſt. Lib. I. cap. 26.

(2) Lib. I. cap. 27.

[B] Een open leeusmuil ſchynt wel bekwamelyk te kunnen zyn een zinnebeelt van braſſery, of gulzigheit: indien men echter de oude voorgangers in de beeldenſpraek wil volgen, zal men na derzelver voorbeelt, al was het maer om de verwarring te myden, liever ſchilderen een leeu die eenige ſtukken vleeſch heeft by zich leggen, waer van hy gretigh vreet. Waer door, dewyl dit dier zyn maeg zoo veel te gelyk niet kunnende verteeren, dikwyls een lelyk ſtinkenden adem krygt, zoo hebben ſommige dusdanigh eenen adem op een beeltſprakige wyze willende uitdrukken, een open leeusmuil geſchildert, gelyk Piërius aentekent *Hierogl. Lib. I. cap.* 20.

BRAS-

BRASSERY.

EEne Vrou die in een zeer ſlecht groen gewaet voor den dagh komt. Ze is echter vet en rosverwigh van wezen. Met de ſlinke hant leunt ze op eenen ſchilt [A], waerin een tafel met veelerlei ſpyzen geſchildert is, nevens dit omſchrift: *Vera felicitas*, dat is waere gelukzaligheit. De andere hant houdt ze op een verken.

De braſſery is eene ongeregelde eetluſt, heerſchende in zulken wier bot verſtant [B] niet verder reikt dan tot dingen die met de wysheit geen gemeenſchap hebben.

Het groen gewaet beduit de hoop [C] op verandering van ſpyzen, om het leven daermede altyt in genoeglykheit door te brengen.

De ſchilt als gezeit, betekent het einde dat de braſſer zich voorſtelt; zich namentlyk inbeeldende dat 'er in dusdanigh een overdaet eene wonder groote gelukzaligheit zit, gelyk Epikurus leerde [D].

Het verken is al van outs [E] een zinnebeelt van braſſery, omdat het

[A] Miſſchien is dit genomen uit Suetonius in 't leven van Vitellius (1): daer hy verhaelt, hoe dat dit monſterdier eens een ſchotel eeten hebbende laten toebereiden, daer hy behalven andere zeldzame en koſtbaere ſpyzen ook hadde doen inmengen de herſſenen van fezanten en paeuwen, en de tonge van een zekeren koſtelyken Afrikaenſchen vogel, dezelve om haere uitmuntende grootheit plechtiglyk hadde benoemt met den naem van *'t Schilt van Minerva.*

(1) Kap. 13

[B] Daerom komen de braſſers ook voor onder den naem van *ezels.* Zie Eraſmus in 't ſpreekwoort *aſini mandibula* of ezels kinnebak, *Chil.* 3. *Cent.* 3. *Adag.* 40. En Kuhnius en Perizonius over Ælianus *Var. Hiſt. Lib. I. cap.* 27.

[C] Zie onze aenmerking B. over den *Arbeit*, *bladz.* 72. en 't zinnebeelt van de *Hoop* zelf.

[D] Dit is dezen Filozoof wel te laſt gelegt door zyne tegenpartyders de Stoici; maer te onrecht: altoos dat hy zelf niet overdadigh was in eeten of drinken, blykt uit zyne levenswyze, welke zeer ſober en ſpaerzaem was, zoo dat hy roemde (gelyk Eliaen (2), Stobeus (3), Klemens de Alexandriner (4) en Seneka (5) melden) dat hy, indien hy maer bry en water hadde, met Jupiter zelf wel dorſt kampen aengaende de gelukzaligheit. Zie ook Cicero *Lib. II. de Fenib.* en Diogenes Laërtius in 't leven van Epicurus §. 130, 131. *& ſeqq.* en de aentekeningen der Geleerden over de genoemde ſchryvers. Gelyk nu zyn leven vreemt was van de overdadigheit, alzoo was ook zyne leere daer ganſch tegen, zoo dat Seneka (6), een Stoiſch Filozoof zelf, niet ſchroomt dezelve *heiligh* en *goedt* te noemen; getuigende voorts dat hy *onverdient* wort beſchuldigt: *non dico, quod plerique noſtrorum, ſectam Epicuri flagitiorum magiſtram eſſe. Sed illud dico, male audit, infamis eſt: & immerito*; dat is: *ik zeg niet, het geen de meeſte van ons Stoiſche Filozofen zeggen, dat de ſecte van Epikurus een leermeeſtereſſe is van ſnode ſtukken; maer dit zeg ik: zy heeft een quaden naem, zy is in een quaet gerucht, doch onverdient.* De oorzaken van dat quaet gerucht zyn geweeſt zyne leerlingen en navolgers, die door hun onmatig leven en verdraejinge van zyne leerſtukken hem by al de werelt zoo gehaet gemaekt hebben.

(2) Var. Hiſt. Lib. IV. cap. 13
(3) Serm. 15.
(4) Strom. Lib. II.
(5) Epiſt. 21.
(6) De vita beata cap. 13.

[E] Als zynde in die betekeniſſe al bekent by de Egiptenaeren. Tot een bewys hier van haelt Piërius (wiens doorgeleerde ſchriften aengaende de Egiptiſche Beeldenſpraek ons voornamentlyk dienſt doen om dit tegenwoordig werk daeruit op te helderen en ſieraet by te zetten) een pilaer aen (7), die eertyts in een tempel, te Thebe in Egipte

(7) Ex Plutarcho de Iſide & Oſiride. c. 9

zyne gedachten niet anders dan op vreeten en zuipen veſtigt.

was opgericht: op denzelven ſtonden vele vervloekingen tegen den koning Menis, die de oude Egiptenaers allereerſt van hunne vorige ſoberheit en matigheit hadde overgebragt tot een overdadigh en verwyft leven: en Menis zelf was op dien pilaer verbeelt door een verken. En Claudianus verziert niet onaerdigh, dat een der drie onderaerdſche richters Rhadamantus, de zielen der gener, die in hun leven overdadigh en gulzigh zyn geweeſt, in verkens doet overgaen. Op de zelve wyze wil ook Plotinus, daer hy verhandelt, dat de menſchen na hun doot wederom worden herboren, dat die in hun leven zich in alle overdadigheit gemeſt hebben als verkens, ook na hun doot in ware verkens wederkeeren. En Xenofon verhaelt van Sokrates, dat hy op de gaſtmaelen altyt zeer ſpaerzaem was geweeſt in 't eeten, en gewoon te zeggen, dat Circe door 't opdiſſen van veelerlei lekkere ſpys en drank menſchen hadde verandert in verkens, maer dat zy Uliſſes niet hadde kunnen veranderen, omdat hy den raet, hem van Merkurius gegeven, dat hy namentlyk ſpaerzaem en ſober zoude zyn, was indachtig geweeſt, en gevolgt had. Ook hebben wy te voren uit Horatius al aengetoont, hoe dat hy de navolgers van Epikurus noemt met den naem van *verkens*; hoewel ſommige die plaets van den dichter anders lezen. Ondertuſſchen wete de lezer, dat hy deze opmerkingen heeft dank te weten aen de geleertheit van Piërius *Hierogl. Lib. IX. cap.* 13. Zie voorts de zinnebeelden der *Gulzigheit*.

Aldus hebben wy dan de beſchryving gegeven der Zinnebeelden, die onder de twee eerſte letters behooren, en zouden vervolgens hier plaets moeten maeken voor de C. Doch dewyl die by ons zeer weinige, ja genoegſaem geheel geene woorden ontgint, hebben wy ze uitgemonſtert, en ſtappen over tot de D. Alles wat anderszins tot de C zou ſchynen te behooren, zal de lezer onder letter K vinden.

DANK-

DANKBAERHEIT.

EEne Vrou die eenen ojevaer in haere hant houdt, als mede een erte- of boonerank.

Horus Apollo roemt den ojevaer boven alle dieren, ten aenzien der dankbaerheit die deze vogel zynen afgeleefden ouderen [A] betoont; 't geen echter flechts een billyke beantwoording is der overgroote liefde die de oude ojevaers hunne weerlooze jongen toedragen.

 Hoe

[A] Deze dankbaerheit zoude naer 't zeggen van Horus (1) hierin beftaen, dat de jonge ojevaers hunnen ouden, wanneer derzelver pennen door den ouderdom los worden en uitvallen, een neft maken ter zelver plaetfe, daer zy door dezelve zyn uitgebroeit en opgebragt, en dat zy zich zelven de onnodige vederen uitplukkende, hunne ouden daer mede in 't neft koefteren en dekken, en zoo lange aes toebrengen, totdat zy wederom pennen krygen en zelfs kunnen vliegen om den koft te zoeken. De naem, waer mede deze vogel, van welken Horus dit verhaelt, in den Griekfchen text, waerin die fchryver is overgebragt door eenen Filippus, zynde de fchriften van Horus in hunne oorfprongkelyke tael, al lang verloren, genoemt wort, is nochte in 't Griex nochte in 't Latyn bekent: echter meenen de Geleerden dat het een foort van een ojevaer is. Zie Piërius *Hierogl. Lib. XVII. cap. 5.* en de aentekeningen der Geleerden over Horus *Hier. 54. Lib. I.* Vergelyk ook Horus zelf *Hier. 59. Lib. II.* Ten minften van den ojevaer wort deze deugt geroemt door veele oude fchryvers, welkers getuigeniffen zyn te vinden by Erafmus, daer hy handelt (2) over 't oude fpreekwoort ἀντιπελαργεῖν [*antipelargein*], alsof men zeide, *eenes ojevaers dienft weerom bewyzen*: dat is, onderlinge dankbaerheit vergelden voor genoten weldaden, inzonderheit met die te onderhouden, van welke men is opgebragt: en is dit fpreekwoort genomen van de gemelde deugtzame natuur des ojevaers, die in 't Griex πελαργὸς [*pelargos*] wort genoemt. Dogh vermits de ojevaer een beelt is, niet van allerlei dankbaerheit, maer van dankbaerheit en liefde tegens zyne ouders, gelyk in 't zinnebeelt van de *Godtsvrugt tegens ouders* zal getoont worden, zoo komt hier de olifant, dien hy in 't einde van dit beelt melt, onzes oordeels beter te pas. Ook was hier plaets te vinden voor den leeu, die mede voor een dankbaer dier bekent is. Zie hier een voorbeelt van deze deugt in dit redenloze dier, ter befchaming van die redenmachtige dieren, die zich met deze ondeugt befmet vindende, te onrecht den naem van menfchen dragen. Elpis van Samus met zyn fchip in Afrika belant zynde, zag op ftrant een leeu met eenen verfchrikkelyken opgefperden muil

(1) Hierogl. 54. Lib I.

(2) Chil. I. Cent. 10. Ad. 1.

Hoe verre die gaet, kan men uit dit volgende voorbeelt opmaken: Op den derden Mai, ouden ftyls, MDXXXVI verbrandde de Stadt Delf, op een van wiens aenzienlykfte gebouwen een ojevaer zyn neft geplaetft had, maer geen kans ziende om zyne zoo teder beminde jongen uit den brant te bergen, worp hy zich, na alles ten beften der zelve gedaen te hebben, wat eenigszins in zyn vermogen was, met uitgefpreide wieken op zyne onnozele kiekens, en brokte t' hunner liefde aldus zyn leven met hun in. Deze hiftori levert ons de heer Dirk van Bleiswyk in de befchryving der gemelde ftadt. Zie hieruit nu eens of de jonge ojevaers geen reden hebben om hunne teelers eene ongemeene dankbaerheit te bewyzen. Dit gaet helaes! onder de menfchen dikwyls heel anders. Theokryt liet zich al voor een reex van eeuwen hierover op deze wys hooren [B]:

Waer is de dankbaerheit te vinden?
Voedt wolven op: voedt honden op,
Opdat ze u fel verflinden.

De vaerzen ftaen in Vondels berecht voor Palamedes. In zynen Samfon leeft men dit: *Geen onbefchaemder dier dan een ondankbaer menfch.*

De Egiptenaers wyders hadden zoo groot eene achting voor die treffelyke hoedanigheit des ojevaers, dat ze hunne fchepters [C] met den zelven verfierden. Nu komen we tot de genoemde aerdvruchten.

(1) Hift. Nat. Lib. XVIII. c. 12. & 13.

Plinius zegt (1) dat de erten en boonen [D] den gront daer ze op gewaffen zyn, vet maeken; waerom men ze dan met geen reden by het beelt der dankbaerheit eene plaets kan weigeren.

Men magh voorts gevoeglyk by deeze beeltenis eenen olifant ftellen, omdat dit dier by Piërius Valeriaen voor zeer beleeft en dankbaer [E] te boek ftaet. Elianus fpreekt van eenen olifant die, uit erkentenis der genote weldaden, zynen meefter in eenen kampftryt byftont, en den zelven, nadat hy verwonnen en gedoot was, met den fnuit opnam, en in zynen ftal droeg; betoonende in dezen dienft der elende, groot hartzeer en leetwezen.

(2) Hift. Nat. Lib. VIII. c. 16.
(3) Noct. Attic. Lib. V. cap. 14.

muil, en vluchtte voor hem wegh op eenen boom. De leeu naderde tot dien boom, en toonde zynen openen muil aen Elpis zoo, dat hy om hulp fcheen te bidden. Elpis bemerkte dat 'er een been tuffchen des leeus tanden vaft zat, het welke hem met pyn quelde en honger deedt lyden. Daerop neemt hy de ftoutheit van uit den boom te klimmen, en het been uit den muil des leeus te haelen; die, zoo lang het fchip van Elpis aen 't ftrant lag, zyne dankbaerheit aen hem quam betoonen met hem een gedeelte te brengen van zyne vangft. Dit verhaelt Plinius (2). Nog zeltzamer voorbeelt vindt men by Gellius (3), hetwelke, omdat beneden in 't beelt der *Geheugeniffe van ontfange weldaden* voorkomt, zoo wyzen wy den lezer derwaerts.

[B] In Viatoribus v. 38.

Θρέψαι καὶ λυκιδεῖς, θρέψαι κύνασ, ὡς τὺ φάγωντι.

Dit vaers vindt men heel fraei verklaert by den treffelyken Erafmus in 't meergemelde werk der Spreekwoorden *Chil.* 2. *Cent.* 1. *Ad.* 86.

[C] Hiervan zullen wy meerder zeggen over 't beelt van de *Godtsvrucht tegens de ouders.*

[D] *Lupini & Fabæ:* de eerfte van welke twee gewaffen ook liever een foort van boonen is, dan van erten: fommige zetten 't woort over door *vygboonen* of ook *wolfsboonen.*

[E] Van zyne *beleeftheit* maekt Piërius gewagh *Hierogl. Lib. II. cap.* 17. Doch nergens, dat ik weet, van zyne *dankbaerheit.*

DEF-

DEFTIGHEIT.

IN de geſtalte eener Vrouwe, die op eene adelyke wys met purper bekleet is, vertoont zich deze beeltenis. Aen haeren hals ziet men een verzegelt geſchrift, of bulle, die tot op de borſt nederhangt. Op haer hulſel ſtaet een pilaer, en op den zelven een klein beeltje. Haer gewaet is met paeuweoogen bezaeit, en ze heeft een ontſteken lantaren, die op de oude manier toegeſtelt is, in haere rechte hant.

Het purper verbeelt koningklyke en adelyke waerdigheit [A], gelyk het geſchrift aen haeren hals een merkteken ſtrekt der waere edelheit, die eene voedſter is van ſtatigheit, hoogheit en glori.

In plaets evenwel van den pilaer op haer hooft, ſtaen wy den ſchilders en beelthouwers toe, indien 't hun zoo te pas komt, den zelven nevens haere zyde te ſtellen; maer zulx dat ze 'er met den ſlinken arm op leune. Vertoonende dit de treflyke werken [B], die de deftigheit op eene aenzienlyke wys onderſteunen.

De paeuweoogen beduiden de pracht die de deftigheit medebrengt; wordende geboren uit het oefenen eener edele eerzucht.

De lantaren geeft te kennen, dat de deftige luiden, om zoo te ſpreken, lichten der werelt zyn [C].

[A] Plinius Hiſt. Nat. Lib. IX. cap. 36. *Huic faſces ſecureſque Romanæ viam faciunt: idemque pro majeſtate pueritiæ eſt: diſtinguit ab equite curiam: Diis advocatur placandis: omnemque veſtem illuminat*, &c. Dat is: *voor dit purper* [verſta hierdoor, gepurperde Hoge Overheden] *baenen de Roomſche roeden en bylen den wegh: het zelve purper ſtrekt ook den kinderen tot een teken van hoogen ſtaet: het onderſcheidt den grooten adel van de ridders: het wort aengetrokken* [van de Overigheit] *in 't offeren aen de goden, en het verheerlykt allerlei kledinge*, die 'er mede verſiert wort, enz. Wie vorder oudtyts te Romen het recht hadden van purper te dragen, en wie niet, zie by Alexander ab Alexandro *Genial. Dier. Lib. V. cap.* 18. en den geleerden Andreas Tiraquellus in zyne aenmerkingen over die plaets. Lees ook Plinius *Lib. IX. cap.* 39.

[B] Of ook de ſtantvaſtigheit des harten en geruſtheit des gemoets, die iemant noodtzakelyk moet bezitten, eer hy met recht een deftig man kan genoemt worden: hoedanigh eenen de poëet Horatius dus beſchryft, *Lib. III. Od.* 3.

Juſtum & tenacem propoſiti virum
Non civium ardor prava jubentium,
Non vultus inſtantis tyranni
Mente quatit ſolida: neque auſter,
Dux inquieti turbidus Adriæ,
Nec fulminantis magna Jovis manus.
Si fractus illabatur orbis,
Impavidum ferient ruinæ.

Om dan deze ſtantvaſtigheit en geruſtheit des gemoets uit te drukken, kan de pilaer dienen, welke in de beeldendenſprack een zinteken is van vaſtigheit en beſtendigheit, als mede van geruſtheit: gelyk Pierius aentekent *Hierogl. Lib. XLIX. cap.* 43 *&* 44. Tot het zelve oogmerk dient onzen ſchryver de ſteen in 't volgende beelt.

[C] *Gravitas eſt interior lux animæ, quæ ut totum hominem veneratione circumfundat, ſuos radiôs ejectat in exteriora & mores;* dat is: *de deftigheit is een inwendigh licht der ziele, hetwelke, om den geheelen menſch met eerbiedt te omſchynen, zyne ſtraelen uitſchiet naer het uitwendige en de zeden.* Car. Paſcalius de Virtut. & Vit. cap. 4.

DEFTIGHEIT.

MEn kan ook dit zinnebeelt aldus vertoonen, te weten, als eene ftatige en middelbaer bejaerde Joffer, die met beide haere handen eenen fteen, welke aen een koort verbonden is, ophoudt.

De rype bejaertheit geeft te kennen, dat de deftigheit meer in dezen ouderdom dan in de jongkheit [A] befpeurt wort; gelyk de jeugt ook doorgaens minder op de eer en het betaemlyk matigen en beftieren der zeden [B] acht neemt.

De fteen betekent het gewigt der deftige bedryven, en dat de ftatigheit haeren handel verre afzondert van de lichtvaerdige ydelheit en verachtelyke zotternyen. Hoe wel betrachtte de ongelukkige Palamedes (ik behoef juift met den vinger niet aen te wyzen wie hierdoor gemeent wert) de deftigheit, zelfs in zynen uiterften noodt!

Hy keert, zoo ras hy ftaet, naer 't ryzende gebergt
Dat ftatigh aengezicht, waermeê hy onbezweken
Plagh in Mycenes zael voor 't heiligh recht te fpreken,
En voor den Griekfchen ftaet te dingen met zyn tong,
't Nieusgierigh volk, door 's mans vrypoftigh wezen, hong
In twyfel, enz.

De fteen daer wy van zeiden, is ook een beelt der ftantvaftige onveranderlykheit [C] van het gemoet der deftige menfchen.

[A] Deftigh is de fpreuk van den deftigen Chilo den Spartaner, eenen der zeven Griekfche Wyzen, zoo als ze ons opgegeven wort door Auzonius:

Grata fenectus homini, quæ parilis juventæ:
Illa juventa eft gravior, quæ fimilis fenectæ.

Dat is:
Een ouderdom, die gelyk is aen de jeugt, is den menfch aengenaem: maer zoo eene jeugt, die den ouderdom gelyk is, is deftiger.

[B] Horat. Art. Poët. vs. 162.

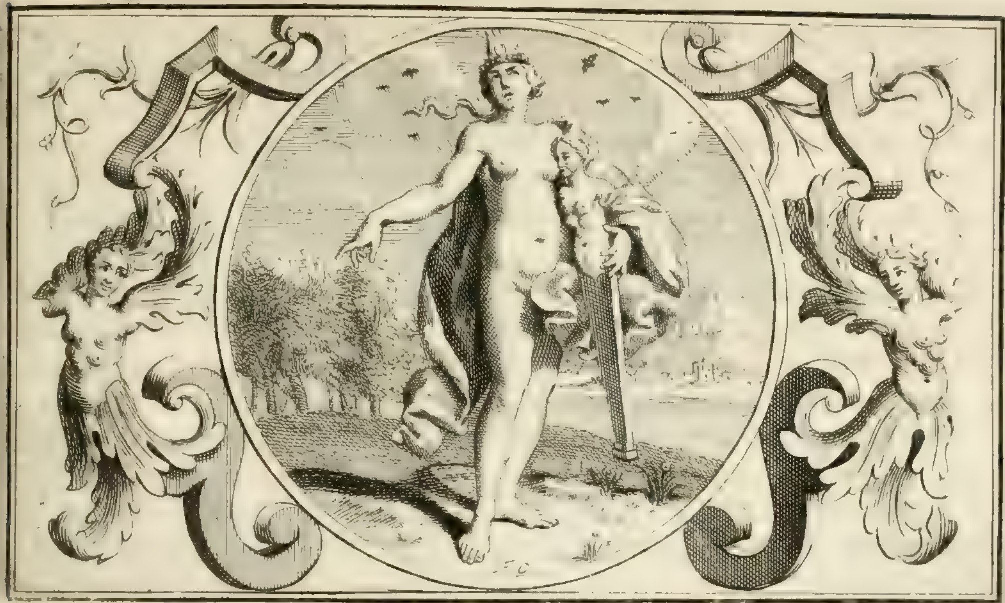
Imberbis juvenis, tandem cuftode remoto,
Gaudet equis, canibusque, & aprici gramine campi:
Cereus in vitium flecti, monitoribus afper,
Utilium tardus provifor, prodigus æris,
Sublimis, cupidufque, & amata relinquere pernix.

Dat is, naer de vertaling van Andries Pels:

Een eerftaenkomeling, nu eindlyk van 't bedil
En de onderdanigheit zyns Pedagoos ontflagen,
Is graeg in 't velt, heeft zin in viffchen, vliegen, jaegen,
Is buigchelyk als wafch, tot ondeugt; en wort quaet,
Als hem een wyzer tot de deugt en 't weldoen raet:
Bezorgt zyn oorbaer traeg, als ftond hem niet te vrezen
Voor de oude dag, en acht het gelt geen waer te wezen:
Is trots, in alles maekt hy gading: maer zoo dra
Hy 't lang gehoopte heeft, taelt hy 'er niet meer na.

[C] Zie Piërius *Lib. XLIX. cap. 5.*

DENK-

DENKBEELT.

EEne overſchoone Vrou, die zich hemelwaert verheft, en naekt is, uitgezeit, dat ze van eenen ſpierwitten en fynen ſluier ten deele bedekt wort. Op haere kruin vertoont zich eene heldere viervlam; terwyl men op haer voorhooft eenen gouden hairbant ziet, die met koſtlyk geſteente en paerlen bezet is. In haeren ſlinken arm houdt ze het beelt der Natuur, gemaelt in de gedaente van een jong kint, dat haere borſten zuigt. Voorts wyſt ze met den voorſten vinger der rechte hant op eene zeer luſtige landou, waerin ze zich bevint, en die met ſteden, bergen, dalen, rivieren, boomen, planten, enz. lieflyk verſiert is. Omtrent haer zweeven de blyde vogels door de aengenaeme lucht.

De *Idea* of het eerſte ontwerp is, volgens Thomas, [A] *eene voorbeeldende ſchets in het verſtant des kunſtenaers, door welke ſchets de zaken worden gemaekt en gekent.* Want indien hy, eer zyne handen het kunſtſtuk ontginnen, [B] geene verbeelding en bepaling van het zelve, in zyne zinnen beraemt had, hy

[A] Part. 1. Quæſt. 13. *Idea eſt forma exemplaris, qua res fiunt, & cognoſcuntur, quæ eſt in mente artificis.*

[B] Dit waren ook de gedachten van Plato, volgens Seneka in zyn 58 ſten brief: *Ideas vocat* [Plato] *ex quibus omnia, quæcunque videmus, fiunt: & ad quas cuncta formantur. Hæ immortales, immutabiles, inviolabiler ſunt. Quid ſit idea, id eſt, quid Platoni eſſe videatur, audi. Idea eſt eorum, quæ naturâ fiunt, exemplar æternum. Adjiciam definitioni interpretationem, quo tibi res apertior fiat. Volo imaginem tuam facere. exemplar picturæ te habeo, ex quo capit aliquem habitum mens, quem operi ſuo imponat. Ita illa quæ me docet & inſtruit facies, a quâ petitur imitatio, idea eſt. Talia ergo exemplaria infinita habet natura rerum hominum, piſcium, arborum: ad quæ, quodcunque fieri ab illa debet, exprimitur;* dat is: *Denkbeelden noemt hy* [Plato] *zulke zaken, uit welke alle dingen, die wy zien, gemaekt worden, en na welke alle dingen worden gevormt.*

hy zoude zyn wit niet bereiken, maer zich te vergeefs, en zelfs met ſchande affloven, en blyven ſteken in zyne verwarde en ydele bezigheit. Plato wil, [C] dat de *Idea* eene zelfſtandigheit in het Godtlyk wezen zy, verre afgeſcheiden van alle ſtoflykheit: welke de gedaente aen alle dingen geeft, die geſchapen, of nogh te ſcheppen zyn: namentlyk, naer de voorſchets die de Bouheer van 't heelal daertoe door zyne eeuwige wysheit heeft gemaekt.

De *Idea* of het denkbeelt waervan wy met Plato hier ſpreken, is dan (hoor hem in zynen Timeus.) *eene gedaente die altyt het zelve blyft, en begin noch einde heeft, en die niets anders in zich ontfangt van elders, nochte zich tot iets anders uitſtrekt, en door geene der uiterlyke ſinnen des lichaems kan begrepen worden.* Om echter Platoos zin te verſtaen, dient geweten, dat hy drie dingen [E] eene gezamentlyke eeuwigheit toeſchryft, als het Goede, het Verſtant, en de Ziel der werelt. Door het Goede meent hy Godt, den werkmeeſter van alles, dien hy ook in zynen Parmenides zegt te zyn, enkel, onveranderlyk en verre boven het begrip en de natuur aller ſchepſelen. Uit dit Goede dan, even als uit een vader, vloeit het Verſtant voort, gelyk

vormt. Deze denkbeelden zyn onſterflyk, onveranderlyk, onquetsbaer. Hoor eens, wat een denkbeelt zy, of wat het aen Plato ſchynt te zyn. Een denkbeelt is eene eeuwige voorſchets van die dingen, die door de natuur gemaekt worden. By deze bepaling zal ik eene verklaring voegen. Ik wil een beeltenis van u maken: tot eene voorſchetze van die ſchilderye heb ik u zelven, waer door myn verſtant een zekere geſteltheit krygt, die het aen zyn werk geve. Alzo is dat aengezigt, het welke my leert en onderrigt, en van het welke de naerbootſeering gehaelt wort, het denkbeelt. Dusdanige voorſchetzen dan heeft de Natuur der zaken [*verſta hierdoor op zyn Stoyks, God*] *oneindig veel, als van menſchen, viſſchen, boomen: na welke voorſchetzen alles wort uitgedrukt, dat van de zelve [natuur der zaken, of God] moet gemaekt worden.* Dus verre de woorden van Seneka. Zie hem ook verder in zynen vyfenſeſtigſten brief. Denzelven wegh wil ook Cicero heen, Orat. ad Brutum cap. 2. *Nec vero ille artifex [Phidias] quum faceret Jovis formam aut Minervæ, contemplabatur aliquem e quo ſimilitudinem duceret: ſed ipſius in mente inſidebat ſpecies pulcritudinis eximia quædam, quam intuens, in eaque defixus, ad illius ſimilitudinem artem & manum dirigebat. Igitur in formis & figuris eſt aliquid perfectum & excellens, cujus ad cogitatam ſpeciem imitando referuntur ea, quæ ſub oculos cadunt. Has igitur formas appellat ideas ille non intelligendi ſolum, ſed etiam dicendi graviſſimus auctor Plato: easque gigni negat, & ait ſemper eſſe, ac ratione & intelligentia contineri: cætera naſci, occidere, fluere, labi, nec diutius eſſe uno & eodem ſtatu*; dat is: *En voorwaer, wanneer de konſtenaer [Fidias] een beelt van Jupiter of van Minerva maekte, beſchouwde hy niemant, naer wien hy de gelykenis maekte: maer in zyn verſtant was ingeprent eene zekere uitmuntende ſchets van ſchoonheit: welke hy beſchouwende, en daerop even als geveſtigt zynde, na deszelfs gelykenis zyne konſt en handt richtte. Derhalven is 'er in de gedaenten en voorſchetzen iet uitmuntende, naer welks ſchets, begrepen in de gedachten, die dingen door naerbootſeeringe gericht worden, dewelke kunnen worden gezien. Deze gedaenten dan noemt die zeer deftige meeſter, niet alleen des verſtants, maer ook der welſprekentheit, Plato, met den naem van ideen: en zegt, dat de zelve niet worden geteelt, maer dat ze altyt zyn, en in de reden en 't verſtant vervat zyn: dogh dat de overige dingen geboren worden, ſterven, verſmelten, vergaen, en niet lang in een en dezelve ſtaet blyven.* Gedaenten, ſchetzen, voorſchetzen noemt Cicero, 't geen Plato ideen of denkbeelden noemt.

[C] Plutarchus de Placet. Philoſ. Lib. I. cap. 10. *Een denkbeelt*, zegt hy, *is eene onlichaemelyke zelfſtandigheit, dewelke eensdeels door zich zelven beſtaet, en ten anderen eene vormlooze ſtoffe vormt, en oorzaek is, dat 'er die dingen zyn, en kunnen getoont worden. Sokrates en Plato hebben gemeent, dat de denkbeelden zyn afgeſcheiden van de ſtoffe, en dat ze hun beſtaen hebben in 't verſtant en de gedachten van God.*

[D] Deze drie dingen met derzelver verklaering hebben wy reets boven in 't zinnebeelt van *'t Begin*, bladz. 97. in 't brede gehad, werwaerts wy dan den lezer, die hier meer licht mogte begeeren, heene wyzen.

gelyk een glanſſigh licht, afdalende van het ingeſchapen licht der zonne. Uit het verſtant komt wyders de Ziel der werelt voort, gelyk een glans des lichts, die zich overal verſpreidende, alle dingen in 't leven houdt. Het Goede, door Plato gemelt, doet my hier gedenken aen den grooten Keulenaer, die in zyne Beſpiegelingen aldus van Godts naem ſpreekt:

Dees ſpruit in Duitſch uit Goet, en melt den goeden aert,
Den oorſprongk van al 't goet, te vloeien uit dien ryken;
Een naem zoo ſchoon, dat wy geene andre tongen wyken,
In zyn betekening.

Hierheene helt ook de Heer Karolus Tuinman, in zyne Fakkel der Nederduitſche Tael. Zie hem op pag. 117.

In het eerſte dan der drie bovengemelde zaken, even als de Vader van alles, komt ons voor de eenvoudige en ondeelbaere *Idea* der Goetheit, uit welke [E], als uit eene onmetelyke en onuitputbaere bron, een tallooze

[E] Dat Plato en Sokrates de denkbeelden in 't goddelyk verſtant ſtelden, hebben wy boven gezien: hoewel Ariſtoteles, de leerling van Plato, zyns meeſters mening ontrouw verdraeide, en deſzelfs denkbeelden verſtont en beſchreef als buiten 't verſtant door zich zelven beſtaende, en werkende op de ſtoffe gelyk een zegel op waſch, Piërius evenwel ſpreekt Ariſtoteles vry van deze ontrou, *Hierogl. Lib. XXVI.* §. 44. Hoe 't hier mede zy of niet, de rechte meining van Plato is boven gebleken uit de woorden bygebragt uit Senekaes 58ſten brief. De meeſte andere Filoſofen hebben ze ook gevolgt, voornamentlyk de evengenoemde Seneka in zynen 65ſten brief, alwaer men deze reden vint. *Hæc exemplaria rerum omnium deus intra ſe habet, numerosque univerſorum quæ agenda ſunt, & modos mente complexus eſt. Plenus his figuris eſt, quas Plato Ideas appellat, immortales, immutabiles, infatigabiles. Itaque homines quidem pereunt, ipſa autem humanitas, ad quam homo effingitur, permanet: & hominibus laborantibus, intereuntibus, illa nil patitur.* Dat is: *Deeze voorſchetzen van alle zaken heeft God in zich, en bevat met zyn verſtant de deelen en maeten van alle zaken, die gedaen moeten worden. Hy is vol van zulke ſchetſen, die Plato Ideen noemt, welke zyn onſterflyk, onveranderlyk, en onvermoeibaer. Derhalven verſterven de menſchen wel, dog de menſcheit zelf, na welke de menſch gevormt wort, blyft duurzaem: en of ſchoon de menſchen in noodt zyn en omkomen, lydt nogtans de menſheit niet met allen.* Zie Alcinous *de doctrina Platonis cap.* 9. Dat nu door deze Filoſofen verſcheiden en verſchillende denkbeelden worden geſtelt in God, dewelke geheel eene eenheit en zeer eenvoudige natuur is; daeromtrent merkt Lipſius (1) aen, dat men het dus verſtaen moet, dat die denkbeelden wel verſcheiden zyn in onze bevattinge: maer dat in God alleenlyk een denkbeelt en eene voorſchets is; die men egter in een iegelyke zaek moet onderſcheiden. Voorts toont hy aen, dat al Merkurius Triſmegiſtus zulks zeer wel heeft opgemerkt, zeggende: (2) *God dan heeft maer een denkbeelt, het welk hem eigen is, dat met geene ogen kan gezien worden, als zynde onlichaemelyk, en evenwel alle de denkbeelden in de lichaemen aenwyſt.* Daer lezen wy dan van verſcheide denkbeelden in de lichaemen, doch van maer een denkbeelt in God. Het zelfde toont de gezeide Lipſius ook aen uit Pſellus, Dionyſius, Auguſtinus en anderen. Maer waerdigh zyn de vaerzen van Boëthius, die hy aenhaelt, hier overgeſchreven te werden: (3).

(1) Phyſiol. Stoic. Lib. II. Diſſ. 3.
(2) Kap. 1
(3) de Conſolat. Lib. III.

O qui perpetua mundum ratione gubernas,
Terrarum cœlique ſator, qui tempus ab ævo
Ire jubes, ſtabiliſque manens das cuncta moveri,
Quem non externæ pepulerunt fingere cauſæ
Materiæ fluitantis opus, verum inſita ſummi
Forma boni, livore carens. tu cuncta ſuperno
Ducis ab exemplo: pulcrum pulcerrimus ipſe

Mundum

menigte van verscheidenheden der *Ideen* of eerste gedaenten ontspringen; gelyk men uit een' enkelen lichtstrael aen den hemel verscheide lichtstralen, van den anderen onderscheiden, ziet voortkomen. Deze *Ideen* bevat het Godtlyk Verstant in zich, als in 't welke begrepen zyn de eeuwige Ideen, of denkbeelden van alle dingen, welke geweest zyn, nogh zyn, en namaels wezen zullen. Uit deze Ideen komen voort verscheide gedaenten van Ideen, die by manier van spreken in de Ziel der werelt zyn ingelyft, en vervolgens veroorzaken het op- en ondergaen, dat is, aenvang en uiteinde aller dingen, gelyk de ziel des lichaems eene geestryke kracht van zich gevende, de werkingen, de krachten en de natuur van alle deszelfs deelen bestiert en regeert: en aldus brengt men den oirsprongk en het bestier tot dit eenvoudigh en enkel begin alleen, (het welk is de Idea in het verstant van Godt) het geen gestelt zynde, alle dingen bestaen; dog wechgenomen zynde, vergaen. En daerom zegt Xenokrates, *de* Idea *is eene eeuwige voorschets van de dingen, die volgens de natuur bestaen.* Maer laet ons een weinigh aenstappen, om het honk te naderen.

De beeltenis is zeer schoon, omdat de *Idea* eene voedtster strekt van alles wat schoon is in de lichaemlyke werelt. Daerenboven maekt Plato, in
(1) Dial. 6 zyn boek van 't Gemeenebest (1), eene zwierige Schoonheit van dit zinnebeelt. Aldus luiden zyne woorden: *het geene dan de waerheit geeft aen de dingen, die verstaen worden, en den geenen die verstaet, krachten verschaft om te verstaen, noem dat eene* Idea *van het Goede, en een oorzaek van kennis en waerheit, welke door het verstant wort begrepen. Dewyl nu deze twee dingen, te weten de wetenschap en waerheit, zulke schoone zaeken zyn, zoo zult gy recht oordeelen, indien gy het Goede zelf voor iet anders als deze twee dingen, en schooner dan de zelve, schat.* Dus verre Plato. Porfirius geeft ook, in
(2) Lib. IV zyne Filozoofische Histori (2), de Ideen of denkbeelden den roem der schoonheit, als hy van 't Verstant sprekende, deze woorden gebruikt: *In het welke,* naementlyk verstant, *zyn de* Ideen *en de gansche zelfstandigheit der zaeken: en het welke ten eersten aenzien eene schoonheit en door zich zelven eene schoonheit is, en eene gedaente heeft van schoonheit.*

Zy heft zich in de lucht op, om aen te wyzen, dat ze een stoffeloos wezen

Mundum *MENTE* gerens, similique in *IMAGINE* formans,
Perfectasque jubens perfectum absolvere parteis.

Hetwelke ons de eerwaerde Heer Mattheus Gargon in Nederduitsche vaerzen aldus vertaelt:

O Schepper, die 't heelal bint aen alwyze wetten;
En aerde, en Hemel grondt door eindelooze kracht,
Die eeuwigh zyt, en hebt den tyt zyn loop doen zetten,
En onbeweeglyk, al aen het beweegen bragt,
Die door geen oorzaek zyt van buiten aengedreven,
Om uit de vloeib're stof te brengen 't konstwerk voort,
Maer om als 't hoogste goet van goetheit blyk te geven,
En dat uw wysheit mogt daer in zyn nagespoort!
De schoone waerelt hebt gy, Schoonste! voort doen spruiten,
Na 't schoon ONTWERP, *dat gy had* BY U ZELFS *gemaekt.*
De deelen slaen tot een, en volgen uw besluiten,
Waer door het groot gebouw tot zyn volmaektheit raekt.

zen heeft [F], 't geen daerom ook geene verandering onderhevigh is [G]: ook omdat ze een onmeetbaer wezen is [H], en daerom niet verhindert door tusschenwydte; en eindelyk omdat ze een wezen is zonder eenige hoedanigheit [I], en daerom geenerlei beginsel van tegenstrydigheit in zich heeft.

Men verbeelt ze als naekt, naerdien ze vry van alle lichaemlyke neigingen en driften, en enkelyk eene eenvoudige wezenheit is; gelyk ze ook door Ficinus, over den VII brief van Plato [K] beschreven wort.

De witte sluier beduit de zuivere oprechtheit [L] der *Idea* of voorbeeldigh ontwerp, ter onderscheiding van zaken die door de uiterlyke zinnen begrepen worden, en lichaemlyk zyn, als zynde stoffen, die veele gebreken en wisselvalligheit onderworpen zyn [M]. Ten opzigt voorts van de oprechtheit der voorschets, geeft Thomas Jannyn [N] ons dit op: *Indien 'er geene* Idea *was, zoo zou 'er niets oprechts nochte zuivers in 't gebouw der werelt te vinden zyn; want alle dingen met stoffe vermengt, zouden slechts begonnen, gebreklyk en onvolmaekt zyn; en 't zoude* (gelyk Plato in Timeus zegt) *zwaer vallen, aengaende de zelve iet zekers vast te stellen.* Pythagoras, oogende misschien op deze eenvoudigheit des denkbeelts, vergeleek de *Ideen* des verstants by de getalen, welke alle van de eenheit [O], zynde het allerenkelste, afhangen. Want gelyk door de getalen alles tot zyne bepaelde orde wort gebragt, alzoo strekken zich ook door de mededeeling van de *Idea* alle dingen uit tot huns gelyken, en worden daerdoor gebragt tot

[F] Zie een weinig te voren de aenmerking C.

[G] Zie boven de aenmerkingen B en F.

[H] Zie de plaets van Seneka boven in de aenmerking B.

[I] Appulejus de Dogmat. Platon. *Initia rerum tria esse arbitratur Plato, Deum, & materiam, rerumque formas, quas ideas idem vocat, inabsolutas, informes, nulla specie vel qualitatis significatione distinctas;* dat is: *Plato meent, dat 'er drie eerste beginselen der zaken zyn, namentlyk God, de stoffe, en de voorschetzen der dingen, die hy Ideen noemt, zynde onvolmaekt, vormeloos, en door geenerlei gedaente ofte betekenis van hoedanigheit onderscheiden.*

[K] In deze woorden: *Docetque interea ideam a reliquis longe differre, quatuor præcipue modis: quia scilicet idea substantia est, simplex, immobilis, contrario nonpermixta:* dat is: *en ondertusschen leert hy, dat de idea verre verschilt van de overige dingen, voornamentlyk op vierderhande wyze: te weten, omdat de idea is eene zelfstandigheit, eenvoudig, onbeweeglyk, en niet vermengt met tegenstrydigheit.*

[L] Zie onze aenmerking F over de *Gerechtigheit.*

[M] De Ideen in tegendeel zyn afgescheiden van allerlei stoffelyke vermenginge, en met malkanderen overeenkomende: en dewyl ze niets in zich hebben nochte eenige afmeetinge, nochte eenige beweeginge, zoo zyn ze verre van alle lichamelyke grootheit en kleinheit, zoo dat men in haer vint eene zuivere eenvoudigheit, en eene eenvoudige zuiverheit.

[N] Libro de Providentia cap. 8. *Si non essent ideæ, nihil sincerum, nihil purum esset in mundi structura: quippe omnia sint materiæ permixta, inchoata, manca & imperfecta, de ipsisque sit difficile (ut ait Plato in Timæo) certum aliquid & firmum asserere.*

[O] Isidorus Orig. Lib. III. cap. 3. *Numerus autem est multitudo ex unitatibus constituta. Nam unum semen numeri esse, non numerum, volunt;* dat is: *Een getal is eene menigte uit eenheden samengestelt. Want* EEN *willen ze dat het zaet van 't getal, en niet een getal zelf is.* Zoo noemde Zaratas, een leerling van Pithagoras, de eenheit den Vader van 't getal, en de tweeheit, de moeder: en wilde daerom dat die getalen de beste waren, die de eenheit meest geleken; gelyk Plutarchus (1) verhaelt. Namentlyk Pithagoras en zyne navolgers stelden de getalen als de eerste beginselen der zaken, en schreven de zelve allesins groote kracht toe. Zie Plutarchus *de Philos. Placit. Lib. I. cap.* 3. *& de Iside & Osiride cap.* 11. *&* 90. *& de Procreat. animæ cap.* 2. *&* 15 *& seq. & Macrob. in somnium Scipionis passim, & Plat. in Timæo.*

(1) De Anim. Proc. cap. 2.

tot hunne byzondere soort, orde, schoonheit en eenheit. Waerom de lestgenoemde Filozoof de Idea noemt *eene uitbreiding en werking der zaedelyke redenen, die in de eenheit regeeren.*

De vlam op haer hooft, betekent het eerste der dingen, hier boven genoemt, die naer Platoos gevoelen eeuwigh waren, namentlyk het Goede, waerdoor hy Godt verstont, den Schepper van alles, en van wien alle *Ideen* herkomstigh zyn, als boven gezeit. Voort zeit Justyn de Martelaer en Filozoof, in zyne Vermaning tot de Heidenen, dat Plato Godts zelfstandigheit van vier zeide te zyn; mogelyk omdat, gelyk het vier onder alle de elementen en ook benedenste dingen, die werklyk zyn, het allerwerkbaerste is, en zelf in stant blyvende, alle benedenste dingen verteert [P]: alzoo Godt alleen almagtigh is, en niemant hem kan wederstaen, en alle dingen hun wezen van hem hebben gekregen. Celius Aureliaen zegt [Q], dat de Persianen en ook andere volken het vier als hunnen godt eerden; gelyk mede veele oude Filozoofen het zelve voor eene godtheit erkenden, onder welke, naer 't berecht van den Alexandrynschen Klemens [R], Hippazus van Metaponte en Heraklitus de Efezier uitstaken. Sommige Stoyken zeiden ook, dat Godts natuur vierigh is: gelyk ons Joannes de Damascener (1) verkuntschapt. Maer laet de heidenen varen. In de H. Schrift ontbreken geene exempels, daer Godt onder den naem van Vier vestaen wort. Aldus staet 'er in 't IV hooftstuk van Mozes V boek: *De* HEER *uwe Godt is een verteerend vier.* Op het einde van het XII hooftstuk des Briefs aen de hebreeuwen, wort het zelve gezeit. Men leest ook in het tweede hooftstuk der Apostelbedryven van *verdeelde tongen als van vier,* bedui-

(1) Lib. de Heresib.

[P] Zie Aristoteles *Meteor. Lib. IV. cap.* 2.

[Q] *Lection Antiq. Lib. VIII. cap.* 36. Zie Andreas Tiraquellus *in Commentariis Nobilitatis cap.* 31. *num.* 138. alwaer hy dit aentoont uit Herodotus, Strabo en anderen. Zie ook Brissonius *de regno Persarum Lib. II init.* Men vertelt, dat de overblyfzelen van 't vier, waer mede Zoroaster zoude zyn verbrant, even als een godlyk vier uit den hemel gevallen, door iemant zoude zyn opgezamelt, en den Perzen overgegeven, om als een eeuwigh vier bewaert en gevoedt te worden: waerom ze met hun leger voorttrekkende, altyt vier op zilvere altaren voor het zelve lieten heendragen, het welke zy heiligh en eeuwigh noemden. Zie Kurtius *Lib. III. c.* 3. *n.* 9. *& Lib. IV. c.* 13. *n.* 12. *& c.* 14. *n.* 24. Doch ook andere natien hebben de zelve gewoonte gehad, als de Spartanen en andere Grieken, gelyk Freinshemius aenmerkt over Kurtius *Lib. IV. cap.* 14. *n.* 24. En wat het eeuwigh vier belangt, hetzelve is in gebruik geweest by de meeste heidenen, ja ook zelfs by de Joden. Zie de Republyk der Hebreen van Kuneus *II. Boek* 13 *Hoofdst.* Voorts hebben niet alleen de Perzen, maer ook de Lyciers goddelyke eer aen 't vier bewezen, naer de aentekening van Pierius *Hierogl. Lib. XLVI. cap.* 38.

[R] Protreptico: *Parmenides van Elea,* zegt hy, *hielt het Vier en de Aerde voor goden; maer Hippazus van Metaponten, en de Efezische Heraklitus, schatten alleenlyk het eene van deze twee, namentlyk het Vier, voor eene Godtheit.* De Stoyken helden hier ook na toe, noemende God *een konstigh vier, voortgaende tot de voortteeling der wereld* enz. Zie Plutarchus *de Placit. Philos. Lib. I. cap.* 7. §. 3. De stelling vorder van Hippazus en Heraklitus was, dat het vier 't eerste beginsel is van alle zaken. Want alles, zeiden zy, wiert geboren uit vier, en wederom ontbonden tot vier, en door de uitblussinge van 't vier was het geheelal geschapen. Want vooreerst hadden deszelfs dikste deelen, zich samenvoegende, de aerde uitgemaekt: de aerde daerna door de kracht des viers los geworden zynde, hadde het water uitgegeven; en 't water hadde door uitwaeseming de lucht voortgebragt. Voorts zoude de werelt en alle lichaemen door vier verteert worden in 't verbranden van 't heelal. En alzo was het Vier het Begin, waeruit alles ontstaen was, en 't Einde, door 't welke alles vergaen zoude. Zie Plutarch. *de Placit. Philos. Lib. I. cap.* 3. §. 6. En Diogenes *Laërt. Lib. IX.* §. 7. en aldaer de aentekeningen van Egidius Menagius.

beduidende de tegenwoordigheit van den H. Geest. Dit zal dan de reden zyn [S] van het zorgvuldigh bewaren der tempelvieren, omdat het, namentlyk een teken wert geacht van het Godtlyk byzyn. Ja het wert in de priesters halsstrafbaer geoordeelt [T], indien ze het gezeide vier oit lieten uitgaen; want men stelde vast, dat de Godtheit dan, als 't waer, uit die plaets gedreven wiert. Men kan wegens dien eerbiedt omtrent het vier ook eenige reden bybrengen; want het is de oorsprongk aller warmte, aen welke alle geschape dingen hunne kragt en leven als verplicht zyn; waerover Varro aenmerkt, dat *ignis*, het vier, afstamt van *gignere*, dat is teelen, omdat daerdoor alle dingen geteelt en bestiert worden [V]. In Hoofts Bato ontmoet ons eene fraije beschryving van de Godtheit en het vermogen, 't geen de Katten aen het Vier toeëigenden, en hier wel waert zou zyn eene plaets te bekleden, maer wy dienen de kortheit ook in acht te nemen, en wyzen derhalve den Lezer tot het tweede bedryf des genoemden treurspels.

De gulden hooftring, daer die edele en glansryke steenen in pronken, beduit de volmaektheit des verstants, als zynde het allervolmaekste dat 'er te vinden is, dewyl daerin de voorschetsen zyn van alle dingen: en gelyk de gedaenten, zoo natuurlyke als kunstige, meer in den werker, dan in het werk of werktuig zelf bloeien en uitblinken, alzoo zyn de gedaenten van het wonderbaer gestel des heeläls, in den werker, ofte deszelfs schepper, veel volmaekter en kragtiger, dan in de byzondere oorzaken of in de stoffe: hoewel ze ons uiterlyk zoo niet voorkomen. Doch de schult is by ons alleen. Alles is, naer het denkbeelt des Scheppers, in eene volkome en onwraekbare orde, op zyn believen, daer geweest. Thomas Jannyn is met ons in eene schuit, maer geeft hier wat moeite van naschryven [W]. *Indien wy*, ik volg zyne woorden, *door Gods toelatinge*, *of door het werk der bespiegeling*, *tot de verstandige werelt zullen opsteigeren*, *in welke het zeer heldere licht der* Ideen *schynt*, *en het waere wezen der zaeken begrepen is*, *zoo zullen wy zonder twyfel*, *die dingen*, *die onder de uiterlyke zinnen vallen*, *voor valsch en onwaerachtigh erkennen*, *en verdriet krygen in dit leven*, *in het welke wy onze uiterlyke zinnen te veel gelovende*, *door de verkeerde inbeeldingen der zaeken worden bedrogen; en wy zullen naeulyks een zeer dunnen glans kunnen zien*

[S] Zie Johannes den Damascener *Lib. de Hæres*; uit wien de hier aengehaelde reden genomen is. Van de Heilige vieren in de tempels, en hoeze uitgegaen zynde wederom moesten ontstoken worden, zie Alexander ab Alexandro *Genial. Dier. Lib. V. cap.* 12. en over den zelven ook de aentekeningen van Tiraquellus.

[T] By de Romeinen was de straffe van eene Nonne, die 't eeuwig vier van Vesta door zorgeloosheit liet uitgaen, dat de Hogepriester haer in een zeer heimelyk vertrek met een zweep kastyde. Zie wederom Alexander ab Alexandro en Tiraquellus ter gezeider plaetse.

[V] Dat het vier eene zekere kragt heeft om te telen, leeren Plato *Lib. de Scientia*, Aristoteles *Histor. Anim. Libro V. cap.* 19. Seneca *Natur. Quæst. Lib. V. cap.* 6. en Plinius *Hist. Nat. Lib. XI. cap.* 36. Doch andere, gelyk Vossius aentekent *Etymol. voce IGNIS*, spreken dit gevoelen heftig tegen, om dat in 't Vier niet is die temperinge van werkende en lydende hoedanigheden, die 'er tot de teeling vereischt wort. Dog men leze Julius Cezar Scaliger *Exercit.* 194. §. 4.

[W] Lib. de Providentia cap. 7. *Si Dei concessu aut contemplationis munere ad mundum intelligibilem ascendemus*, *in quo lux fulget Idearum splendidissima*, *& vera essentia rerum continetur*, *dubio procul hæc*, *quæ sensibus occurrunt*, *falsa*, *& mentita agnoscemus*, *nos vitæ hujus pænitebit*, *in qua nimis credentes sensibus*, *a falsis rerum imaginationibus illudimur*, *vixque possimus aspicere tenuissimum splendorem illius lucis*, *quæ in mundo intelligibili adeo clarissime splendet*, *ut ejus lumen latissime pateat*, *& ad omnia pertineat.*

zien van dat licht, het welk in de verstandige werelt zoo helder blinkt, dat des zelfs schynsel zich zeer verre uitbreidt, en tot alle dingen uitstrekt. En dit komt daer van daen, omdat dit licht zeer naby Godt is, uit wien het ontelbaere lichten ontfangt; gelyk ook Plato zeit, *dat by den Koning van alle dingen alles is.* Men moet hier wyders aenmerken, dat Plato twee werelden stelt [X]; eene verstandelyke, en eene zinnelyke: de eerste is de voorgeschetste, of voorbeeldelyke; de tweede is lichamelyk en stoffelyk. Doch dit daer latende, zullen we kortheitshalve Filoos zeggen bybrengen, uit zyn boek van het Wereltgebou. Dus spreekt hy: *Nadat Godt naer zyne godlykheit voorzien hadde, dat geene naermaeking schoon konde zyn, zonder een schoon voorbeelt* [Y], *en dat geen ding, dat van de uitterlyke zinnen afhangt, zonder eenige tegenspraek voor goet gekent kan worden, indien het niet met eene eerste schets van eene verstandelyke Idea overeen komt; zoo heeft hy, na dat hy besloten had deze zigtbaere werelt te scheppen, eerst eene verstandelyke schets van de zelve gemaekt; ten einde hy, naer het voorbeelt van eene onlichaemlyke en hem zeer gelykende werelt, eene lichaemlyke werelt voltoide, die in zich zoude begrypen net zoo veele soorten van zinnelyke zaken, als 'er verstandelyke waeren in de onlichaemelyke.* Wat laeger zeit hy: *Indien iemant nogh klaerder reden wilde gebruiken, die zoude mogen zeggen, dat de verstandelyke werelt niet anders is dan het woort van den nu scheppenden Godt: Want eene verstandelyke stadt is niet anders dan de reden en 't overleg des boumeesters, die nu eene stadt, zoo als hy ze in zyn verstant begrepen heeft, denkt te bouwen.*

Zy houdt het beelt der Natuur [Z] in den arm, en geeft het de borst te zuigen, om de ziel der werelt uit te drukken, die de derde was onder de te gelyk eeuwige zaeken, boven uit Plato vermelt, en afhangt van het Godtlyke Verstant, gelyk de glans afdaelt van het licht: waeromtrent Fernelius in 't eerste boek van de verborge oorzaeken der dingen, aldus spreekt [Aa]: *Zoude niet, indien by geval dat Licht den invloed van zyne kracht te rugge trok, het leven bezwykende alles vervallen en sterven? want dit is Godts leven, dit is zyne werking, de dingen, elk naer de beweging van zyne natuur, te verwekken, en het leven een yder in te blazen: hy bezaeit den hemel met de zaden der onsterflykheit, maer de aerde met die der veranderingen.* Aldus is dan de werelt, die de vier elementen of beginsels der natuur in zich begrypt, een zeker lichaem, dat in zich zelve vereenigt is, en wiens deelen onderling aeneen zyn verbonden, door de hulp van den eenigen Geest en Ziele der werelt. Virgilius zingt ons door Vondel hierover in het VI boek van Eneas aldus toe [Bb]:

Een

[X] Zie het gene van de verscheide werelden der Filozofen boven gezegt is in 't Zinnebeelt van 't *Begin* bladz. 97.

[Y] Zie ook Plato in Timeus niet verre van 't begin.

[Z] Zie wederom 't *Begin* bladz. 97.

[Aa] Cap. 10. *non id si forte virtutis suæ influxionem retraxerit, deficiente vita in mortem corruent omnia. Hæc enim Dei vita, hæc illius actionem ad motiones pro sua quamque natura ciere, vitamque omnibus inspirare; & immortalitatis quidem seminibus cælum conserit, terram vero mutationum.*

[Bb] Vers 719.

Principio cœlum & terras, camposque liquentes
Lucentemque globum Lunæ Titaniaque astra
Spiritus intus alit; totamque infusa per artus
Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.

Een innevloeiend geest, des levens eerste bron,
Voedt hemel, aerde en zee, de starren, maen en zon:
Een eenigh geest, gestort door allerhande leden,
Beweegt dit gansch gevaert der werelt, en haer steden,
En mengt zich in dit groot en schrikkelyk gevaert.

Cicero zeit in zyn 2 Boek van de Natuur der Goden, [Cc] *dat alle dingen door eenen Godtlyken en gestadigen Geest worden aen malkander gehouden.* En deze Geest verspreit zich en doorloopt het geheele Al, even als een leven van de werelt, en is vergezelschapt met eene hemelsche warmte, van welke eene voortteelende, voedende, vermeerderende en onderhoudende zelfstandigheit afhangt, welke men zich ziet instorten in alle geschape dingen, even gelyk alle de dieren door de melk leven, wassen en onderhouden worden: Daerom volgt 'er op de zelve plaets des genoemden Poëets, dit aen [Dd]:

Hieruit spruit mensch en vee en vogel, en wat aert
Van visch en dieren in het vloeiend marmer krielen.
Een gloeiendige vaeg bezielt ontelbre zielen.

Doch daerom zyn de metaelen, steenen en andere ruwe dingen daervan niet ontbloot; want daer wort geen zaek, hoe veracht die ook zy, gevonden, of deze Geest begunstigt de zelve; dewyl hy alle dingen [Ee] doordringende zich verspreit, zich verspreidende vervult, en vervullende voedt en bestiert. Om dit aen te duiden geeft de beeltenis melk aen de Natuur, als een beginsel van de beweging en rust, en by gevolg van de voortteeling, verderving, vermeerdering, ontstelling en plaetslyke verandering: begrypende in zich alle de natuurlyke dingen.

Het lantschap met de boven gezeide zaeken, en daer het beelt op wyst, beduit de benedenste, dat is, zinnelyke en stoflyke werelt, die in alles en door alles van de *Ideale* of eerstvoorbeeldelyke afhangt. Maer om vele dingen in weinigh woorden te begrypen en een kort besluit te maken, zeggen we, dat het Goede een zeer uitmuntent wezen van Godt, en de Schoonheit een zekere werking of strael van het zelve is, die alle dingen doordringt, eerstelyk in het verstant der Engelen, ten tweeden in de ziel van het Heelal, ten derden in de Natuur, ten vierden in de lichaemelyke Stoffe: Zy versiert het *Ideaelsche* of denkbeeldige Verstant, met orde: de ziel vervult ze met een schoone aeneenschakeling van *Ideen;* en de stoffe pronkt ze op met vormen of gedaenten. En gelyk een enkele zonnestrael alle vier de *Elementaere* of hooftstoffige lichaemen kan verlichten, alzoo verlicht ook een eenige strael der Godtheit het Verstant, de Ziel, de Natuur en de Stoffe.

[Cc] Cap. 7. Nisi ea uno divino & continuato spiritu continerentur.
[Dd] Vers. 723.

Inde hominum pecudumque genus, vitæque volantum,
Et quæ marmoreo fert monstra sub æquore pontus.
Igneus est illis vigor, & cælestis origo
Seminibus.

[Ee] Zie alwederom het *Begin* bladz. 97 en 98.

Stoffe. Derhalve waer men in deze vier Elementen of beginselen [F] het uitwendigh licht ziet, daer bespeurt men ook de straelen der zonne, en door middel van deze, komt men tot de beschouwing van haer inwendigh licht. Even eens, alwie in deze vier dingen, te weten, het Verstant, de Ziel, de Natuur en 't Lichaem, derzelver overeenkomst beschouwt, en den goddelyken glans bemint, die komt door middel van dezelve daer toe, dat hy Godt ziet, lieft, en eert, als den Schepper aller dingen.

[F] *Hoofdstoffen* en eerste *beginselen* worden hier voor de zelve zack genomen: dog Plato en Aristoteles met der zelver navolgers stelden 'er onderscheit tusschen. Thales van Mileten echter nam ze voor een en 't zelve: maer wort daer in tegengesproken en berispt van Plutarchus de Placit Philos. Lib. I. cap. 2. *Want alle hoofdstoffen*, zegt hy, *zyn samengestelt: maer beginselen zyn nogte samengestelt, nogte gewrocht. By voorbeelt, hoofdstoffen noemen wy de aerde, 't water, de lucht, en 't vier. Maer EERSTE BEGINSELEN worden daerom zoo genoemt, omdat 'er niets is dat EERDER dan de zelve geweest zy, waer uit zy zouden zyn gesproten. Want de naem van begin komt niet toe aen iet dat uit iet anders gesproten is; maer liever aen dat gene, uit welke het zelf is gesproten. Eerder nu dan de oorsprongk van de aerde en 't water is de stoffe, uit welke zy zyn gesproten, welke stoffe zelf was vormeloos en zonder gedaente: ten tweeden, de gedaente zelf, die wy* ἐντελέχεια [dat is (1) eene geduirige en eeuwige beweging] *noemen: en ten derden, de ontbeering. Derhalven is 't gevoelen van Thales valsch.*

(1) Cicero Tusc. Quæst. Lib. I. cap. 10.

Godt schiep den baiert, woest en duister.
Natuur had maer een aengezigt,
Lagh vormeloos, en zonder luister.
Toen sprak de hoogste: 't werde licht:
En daetlyk wert het licht geboren;
Een lichaemloze schemering,
Die nogh geene oogen kon bekooren;
En evenwel haer' ronden kring
Voltrok, in tweemael twalef stonden,
Rontom den blinden baiert heen,
Daer 's werelts zaet in lagh gewonden,
En elke hooftstof ondereen.
O licht! wy komen u begroeten,
Als d' outste dochter aen Godts voeten. enz.

Vondel, in Adam in Ballingschap.

DEUGT.

Dit heerlyk zielſieraet vertoont men als een zeer ſchoone en aengenaeme Jongkvrou, met vleugelen aen de ſchouders. In de rechte hant houdt ze een ſpies; in de ſlinke eenen lauwerkrans. Op haere borſt ziet men een heldere zon.

Men verbeelt de Deugt jong, omdat ze noit out wort, maer altyt wakker en ſterk blyft [A]; want haere werkingen verwekken in den menſch eene zekere geſteltheit, die hem eigen wort, en duurt zoo lang hy leeft.

Haere ſchoonheit [B] beduit, dat ze het beſte ſieraet des gemoets is.

De vleugels verbeelden, dat het de Deugt eigen is, met haere vlugt boven de gewoonte der gemeene menſchen te ſteigeren; gelyk ze ook haere oefenaers als tot de ſtarren toe verheft en ophemelt [C]. Zoo doorluchtigh maekt de Deugt den menſch. Ja zy doet hem eenigszins naer Godt zweemen, die de Deugt en Goetheit zelve is.

De

[A] *Daer is geene heerlyker nogte beſtendiger zaek*, zegt Izokrates (1), *dan de deugt; want de ſchoonheit des lighaems of vergaet door den tyt, of verwelkt door ziekte: maer de bezittinge van de Deugt alleen blyft by die geene, in welkers gemoederen zy te gelyk met der zelver jaeren aengroeit, duurzaem tot den ouderdom toe.* (1) Orat. ad Demon.

[B] Dat de ſchoonheit des lichaems een beelt ſtrekt van de ſchoonheit der ziele, zullen wy aentonen over de *Schilderkunſt*, Aenmerking B. en C. Zie voorts een weinig lager, over 't vierde beelt der Deugt.

[C] Naer Virgilius zeggen (2): (2) Æneid. 6. v. 129.

Pauci, quos æquus amavit
Jupiter, aut ardens evexit ad æthera virtus,
Dis geniti potuere.

Dat is, naer Vondels Vertaeling:

Heel weinigen, en wel by God Jupyn geleden,
Uit Goden voorgeteelt, of door hun vromigheit
Verhemelſcht, en een ſtoel hier boven toegeleit,
Vermogten dit alleen.

De zon vertoont, dat, gelyk die uit den hemel het aerdryk verlicht, aldus ook de deugt haere welgeschikte vermogens uit het harte uitstort, en even als zoo veele straelen uitschiet [D], om beweging en kracht by te zetten aen ons geheele lichaem, 't geen door de Grieken eene *kleine werelt* genoemt is: waardoor ze het zoodanigh verlicht, verwarmt en opwakkert, dat een groot deel der oude Filozoofen haer oordeelden [E] in zich zelve genoeg te zyn, om onze begeerten, reine vermaeklykheden en onzondige wenschen geheel te vervullen. Dewyl voorts Kristus in de H. Schrift den naem draegt van *Zonne der Gerechtigheit* [F], beduidende die algemeene gerechtigheit die alle deugden in zich sluit, heeft men al voor lang niet qualyk gezeit, dat, wie Kristus in 't hart draegt, het heerlykste sieraet der waerachtige en volmaekte deugt bezit.

De lauwerkrans wort hier bygevoegt, omdat deze boom altyt groen blyft [G], en noit door den blixem geraekt wort: het geen hier zinnebeeldisch met de deugt overeenkomt, die ook geduurigh in haere kracht blyft [H], het zy ook wat rampen haer mogen bejegenen. Onder de afbeelding van den Nederlanschen Ennius, ik meene Henrik Laurentszoon Spiegel, vint men dit:

Dien deugt verheugt,
Geneugt en vreugt
Is staeg zyn lot.
Zyn rust staet vast
In lust of last
Door hulp van Godt.

Jeremias

(1) Lib. 3. Od. 2. v. 21.

En zeer fraei zegt Horatius (1):

Virtus, recludens immeritis mori
Cœlum, negata tentat iter via:
Cœtusque vulgares & udam
Spernit humum fugiente penna.

Dat is:

De deugt alleen, doet, die 't verdien',
Het lot der sterflykheit ontvliên,
Langs ongebaende wegen
Ten hemel opgestegen.

(2) Ep. 88.

En Seneka (2): *Virtus extollit hominem, & supra astra mortales collocat*: dat is: *de deugt beurt den mensch om hoog, en plaetst de stervelingen boven 't gesternte.*

(3) De Benefic. Lib. IV. c. 17.

[D] Seneka (3): *Virtus in omnium animos lumen suum permittit: etiam qui non sequuntur illam, vident*: dat is: *de deugt laet haar licht in de gemoederen van alle menschen schynen: zelfs die gene, die haer niet volgen, zien ze.*

[E] Zie Seneka, *de Vita Beata, cap. 16. & Epist. 74. & 85. & Cicero in Parad. 2. & 6. in fine.*

[F] Zie de verklaringe daer van by den Heer Salomon van Til, over Maleachi, cap. 4. v. 2. pag. 378. enz.

[G] Zie de *Dichtkunst*, Aenmerking E.

(4) Hierogl. Lib. L. c. 15.

[H] Daerom werden de dichters oudtyts ook met laurier bekranst; omdat hunne lof nooit verwelkt: gelyk in 't zinnebeelt de *Dichtkunst* zal gezegt worden. Namentlyk de laurier is een zinnebeeldisch teken van behoeding en bewaring voor rampen: gelyk Piërius (4) aenmerkt uit Proclus. Zoo wil hy, dat men de uitlegginge van zommige oude penningen, waerop een eikekrans (by de Romeinen een *Burgerkrans* genaemt, omdat ze gegeven wierde aen zoo iemand, die een Roomsch burger in den stryd redde en in 't leven behield) staet tusschen twee lauriertakjes rondom dezelve gebogen, zodanig make, dat 'er die lauriertakjes als tot bewaring en bescherming van den eikekrans zouden zyn bygezet: gelyk ook deze penningen voeren tot een opschrift

Ob ser-

Jeremias de Dekker, een der braefſte Dichthelden van Hollant, zingt, tot onderſcheit van ſnoden en deugtzaemen:

O wat verſchilt een hart, bewuſt van quaet,
Van een gemoedt, dat recht gaet in zyn wegen! enz.

Obſervatos cives, dat is, *om het behouden der burgers.* En met zodanige takjes omringt meent hy ook, dat de eikekrans geweeſt zy, die te Romen hing voor of boven de deur van den Keizer Auguſtus, tot een teken, dat de Roomſche Burgery haere behoudenis aen dien Vorſt was verſchuldigt, (gelyk ook het opſchrift der bovengenoemde penningen, die op Auguſtus bevel waren gemunt, klaer te kennen geeft. Zie Oudaens Roomſche Oudheden, bladz. 370, of 327) nadat hy de burgerlyke oorlogen geëindigt, en binnen en buiten 's Lands een gewenſchten vrede verzorgt hadde. Dit meent hy af te kunnen nemen uit de woorden van Ovidius, in 't eerſte boek der Herſcheppingen, alwaer Apollo zyne Dafne, nu verandert in een Lauwerboom, aldus aenſpreekt:

Paſtibus Auguſtis eadem fidiſſima cuſtos
Ante fores ſtabis, *mediamque tuebere quercum.*

Dat is naer Vondels vertaeling:

Gy zult Auguſtus hof verſieren, als zyn wagt,
Den eik omgorden, *die in 't midden praelt met pracht.*

Maer uit Dion Caſſius blykt in deszelfs 53ſte boek, dat 'er voor Auguſtus deur twee laurierbomen ſtonden, onder welke in 't midden een eikekrans hing; beduidende, zoo Dion wil, dat Auguſtus een overwinnaer zyner vyanden was, (want een laurierkrans was een teken van overwinning) en een behouder zyner burgeren. Ja deze uitlegging maekt 'er Ovidius zelf van, *Triſt. Lib. III. Eleg.* 1. *vs.* 39.

Cur tamen appoſita velatur janua lauro,
  Cingit & Auguſtas arbor opaca fores?
Num quia perpetuos meruit domus iſta triumphos?
  An quia Leucadio ſemper amata Deo?
Ipſane quod feſta eſt, an quod facit omnia feſta?
  Quam tribuit terris, pacis an iſta nota eſt?
Utque viret ſemper laurus, nec fronde caduca
  Carpitur, æternum ſic habet illa decus?
Cauſa ſuperpoſitæ ſcripto teſtata coronæ
  Servatos cives indicat hujus ope.

Het welke met de woorden van Daniel Havart, hoewel niet zeer net, meerendeels aldus vertaelt is:

Maer waerom wort de deur bedekt met lauwerbladen?
En waerom zet men daer dien boom nooit bladerloos?
Is 't ook omdat het huis door 's Heers manhafte daden
De zegepralingen verdient heeft voor altoos?
Of dat de lauwerboom bemint word boven allen
Van God Apollo, die daer redenen toe heeft?
Of is de heiligheit op haer alleen gevallen?
Of is 't een teken van den vree, die hy ons geeft?
Of is 't omdat het huis zal nimmermeer bezwyken,
Gelyk de lauwer ſteeds zyn groente en blad bewaert?
Wat d' eikekrans beduit, kan uit het byſchrift blyken,
Hoe dat de burgers door zyn hulpe zyn geſpaert.

De ſpies ſtrekt hier een teken van voortreflykheit en hoogſte eer [I], die de ouden hierdoor verbeeldden. Zy beduit ook het gewelt en de magt, welke de deugt over de ondeugt heeft, die door haer overwonnen, en t'onder gebragt wort [K]. Onze groote Vondel ſchreef, tot lof dezer uitmuntende gemoetstogt, dit volgende op zeker graf:

Hier ruſt Arent. laet hem ſlapen,
Die zich braef gedragen heeft.
Zet zyn deugt vry by zyn wapen,
Die den dubblen adel geeft.

Zoo dat 'er ook by dezen krans het bovengemelde opſchrift van *Obſervatos cives* ſchynt te zyn gevoegt geweeſt. Maer om weder te keeren tot de betekenis van beſcherming in den laurier; men geloofde oudtyds dat dezelve dienſtig was voor de gezontheit. En daerom begaf zig de Keizer Kommodus, ten tyde van een zwaere peſt te Romen, naer 't verhael van Herodiaen *Lib. I. c.* 12, op den raed der Geneesheeren, naer een zekere lantſtreek, Laurentum genoemt, op hope, dat hy door de hulpe van de menigte der laurierbomen die daer groeiden, vry zoude zyn voor de beſmetting. Om dezelve oorzaek van gezontheit wierden de Romeinſche Overheden, wanneer ze in hun ampt traden op den eerſten January, door 't volk beſchonken met laurierbladeren, als tot wenſch van gezontheit: gelyk Baklerus over de aengehaelde plaets van Herodianus aentekent uit Cælius Rhodiginus 5. 7. uit wien hy ook bybrengt, dat de laurier mede gelooft wierd kragtig te zyn tegen 't vergift: vanwaer het quam, dat iemant, die te kennen wilde geven dat hy bevryd was voor lagen, met een gemeen ſpreekwoort zeide, δαφνίνην φέρω βακτηρίαν, dat is, *ik draeg een laurierſtok.* Zie Eraſmus *Chil.* 1. *Cent.* 1. *Ad.* 79. Dit nu kan aerdig overgebragt worden tot de waere deugt, die door 't beſmettende vergift der laſter niet kan beſchadigt, nogte gedoot worden. Want ἀνδρὸς ἱερὸν σῶμα δυνάμεις οἰκοδομοῦσι, *de deugt beſchut het lichaem van een vroom man*, zegt een verſtandige by Boëthius in zyn vierde boek van de Vertrooſting der Filozofye.

[I] Zie Pierius *Hierogl. Lib. XLII. cap.* 23. & 24.
[K] Zie wederom Pierius *Hierogl. Lib. XLII. cap.* 26.

DEUGT

DEUGT.

EEne Vrou die met gout bekleet is, en een ontzaglyke majesteit vertoont. In de rechte hant houdt ze, gelyk het voorgaende beelt, eene spies, en in de slinke een' Hoorn van Overvloet. Onder haere voeten heeft ze een schiltpadde.

Het gouden gewaet betekent de waerdy der deugt [A], die den geheelen mensch versiert en edel maekt.

De spies vertoont haeren stryt tegens de zonden, die zy overwint en vervolgt.

Van den Overvloetshoorn zal hierna gesproken worden. [B]

[A] Cicer. Parad. 6. cap. 2. *Nulla possessio, nulla vis auri & argenti, pluris quam virtus æstimanda est;* dat is: *geene bezitting, geene menigte van goud en zilver, moet men hoger schatten dan de deugt.* Te recht zegt daerom ook Euripides:

> Ου τὸ νόμισμα λευκὸς ἄργυρος μόνον
> Καὶ χρυσός ἐστιν, ἀλλὰ καὶ ἀρετὴ βροτοῖς
> Νόμισμα κεῖται πᾶσιν, ᾗ χρῆσθαι χρεών.

Dat is: *Niet alleenlyk het blanke zilver en 't gout is geldt, maer ook is allen menschen als een zeker geldt, de deugt weggelegt, dewelke men behoort te gebruiken.*

[B] Namentlyk in 't Zinnebeelt der *Eer.* Voorts schynt dit zinnebeelt opgemaekt uit twee andere beelden, voorkomende op zommige penningen van den Keizer Vitellius, waer op de Eer en de Deugt staen uitgedrukt op deze wyze: De Deugt vertoont zich als een Jongeling met een helmet op zyn hooft, boven op het welke men enige vederen ziet. In zyne slinke hand heeft hy eene spies, in de regte eenen schepter, aen zyne beenen Laerzen, en onder zyn rechte voet eene Schildpadde, met zyn aengezicht gekeert na de Eere, die in de gedaente van eene vrou tegen hem overstaet, en die hy aenschout. De Eere voorts staet als half naekt, houdende een hoorn des Overvloets, en staende met haer eenen voet op een helmet. Van dezen penning maekt Cælius Augustinus Curio (1) de volgende verklaring: namentlyk, des Jongelings hooft bedekt met (1) Hierogl. Lib. I. cap. 6. een helmet beduit, dat men by de deugt ook dapperheit van noden heeft, om ons te beschermen tegen lagen, die ons mogten over 't hooft hangen, waerom hy ook eene spies in zyn hant heeft: de pennen of vederbos betekenen scherpzinnigheit des verstants en dat men moet denken op hoge dingen: en de schepter beduit de macht om de ondeugden te temmen en de begeerlykheden te toomen. De laerzen hebben twederlei betekenisse, voor eerst, dat alwie de Deugt volgt, altyt moet gereet zyn om zoo 't nodig is, van plaets te veranderen om de deugt te oeffenen: ten tweeden, dat wy onze voeten en beenen, dat is, onze zwakheit, die wy uit dit ons aerdsch lichaem ontfangen, en die ons bloot stelt voor de slagen der begeerlykheden, moeten versterken en wapenen met voorzichtigheit, waer van de schildpadde, die hy onder zynen voet heeft, een zinnebeelt is, en dat wy onze gangen zoo moeten rigten met voorzichtigheit, dat wy ons zelven niet brengen in den noodt van te zondigen, en dat wy in alle dingen moeten zien op eere, en niet op rykdom. De eere nu wort liefst in een vrouwelyke gedaente verbeelt, om dat het de vrouwen voornamentlyk betaemt de eere te beminnen: zy wort halfnackt vertoont, om dat ze den rykdom veracht: zy draegt een Overvloets hoorn en staet met den voet op een helmet, om dat uit de deugt voortspruit overvloet van alle dingen, en een iegelyk achting heeft voor een man, die om zyne deugt in eere gestelt is. Dus is de uitlegging van den genoemden Cælius. De Heer Oudaen in zyne Roomsche Oudheden (2) schynt deze beelden gevonden te hebben op een Penning van (2) Bladz. 337. of 297. den Keizer Galba: en verstaet door 't woort, hier *deugt* vertaelt, liever *krygsdeugt* of *Manhaftigheit*: want, zegt hy, *geene andere deugt schynt onder deze benaming van de* Ro-

Romeinen op de penningen gebracht, die daerom in mannelyke gestalte is uitgebeelt, om dat hy mannelyk en sterk behoort te zyn die haer bezitte. Wat de betekenis van 't woort *deugt* of *manhaftigheit* hier beduit, daer in houden wy 't met den Heer Oudaen, en moet het woort *deugt* ook in sommige van onze tegenwoordige beelden zoo verstaen worden: niet te min is de uitlegging van Cælius vernuftig. Uit Oudaen moeten wy 'er aengaende de Eer en Deugt nog dit byvoegen. *Van Markus Marcellus*, zegt hy, *wierden de tempels van de Deugt en de Eer aen een gebout op zodanige wys, dat niemant in den Tempel van de Eer kon komen zonder door dien van de Deugt te gaen. Waer mede te kennen wiert gegeven, dat de Deugt de naeste toegang tot de Eer was: dog op de penningen daer deze twee vervoegt zyn, heeft de eer den voortogt, als zynde de eer de aenleiding tot de deugt.* En een weinigje verder: *Op een penning van Kordius Kalenus ziet men insgelyks de Eer met de Deugt vervoegt, namentlyk, de Deugt ten naasten by gedekt van de Eer, omdat, die eerlyk is van buiten, ook inwendig deugdig behoort te wezen.*

DEUGT.

Zie hier een gevleugelt Maegdeke, dat zedigh gekleet, en met laurieren gekroont is. Het houdt eenen eiketak in de hant, en in den zoom van het gewaet leest men deze spreuk: MEDIO TUTISSIMA, dat is, *veiligst op den middelwegh.*

Silius Italikus zeit in 't XIII. boek [A] van den Karthaegschen oorlogh,

[A] Vs. 665.

> Ipsa quidem virtus sibimet pulcerrima merces:
> Dulce tamen venit ad manes, quum gloria vitæ,
> Durat apud superos, nec edunt oblivia laudem.

Dat is:

> *De deugt is voor zich zelf wel 't allerheerlykst loon.*
> *'T is echter na de doodt een zaek zeer aengenaem,*
> *Wanneer des levens roem en loffelyke faem*
> *Nog by de menschen duurt, en steets blyft even schoon.*

Voorwaer een treffelyke en waerachtige spreuke; waervan ons deze fraeje uitbreiding voorkomt by Klaudiaen, in zyn lofdicht op het Burgermeesterschap van Mallius Theodorus, vs. 1.

> Ipsa quidem Virtus pretium sibi, solaque late
> Fortunæ secura nitet: nec fascibus ullis
> Erigitur, plausuve petit clarescere vulgi:
> Nil opis externæ cupiens, nil indiga laudis,
> Divitiis animosa suis, immotaque cunctis
> Casibus ex alta mortalia despicit arce.
> Attamen invitam blande vestigat, & ultro
> Ambit *Honor*. Docuit toties a rure profectus
> Lictor, & inmediis Consul quæsitus aratris.

(1) Roomsche Oudheid. bl. 298.

Dat is, naer de vertaling van den Heere Oudaen (1):

> *Deugt is haer eigen loon, die, veiligh en ontslagen*
> *Van 't heerschen der fortuin, nooit wert ten top gedragen*
> *Door tekenen van staet; nooit gunst verzoekt ter leen,*
> *Om luisterig te zyn, van 't juichende gemeen;*

Op

logh, dat de Deugt haer eigen loon is: het welk met de ſtelling der Stoyken [B] zeer wel overeen komt; want die zeiden, dat buiten de Deugt [C] zelve, geen ding ter werelt gevonden wiert, dat genoeg was om haer te beloonen.

De eiketak betekent de ſtantvaſtigheit der Deugt: want gelyk een eik triomfeert [D] over het bulderend gewelt der ſtormwinden, zoo blyft

Op wien geen lof en hecht, geen byſtant heeft vermogen:
Die ryk is in zig zelf, en, t'elkens onbewogen,
Als uit een hoogen burgt vaſt aenziet en veragt
't Bewegen en 't gewoel van 't menſchelyk geſlagt;
Wien tegen haren dank ſteeds d'Eer *volgt op de hielen,*
En minzaem vleit en ſtreelt: dat blykt aen grootſe zielen:
De Burgemeeſteren, getrokken van den ploeg,
En d'Amptenaers in 't veld gevonden klaer genoeg.

Zoo de lezer de moeite wil doen, van de Aenmerkingen van den doorgeleerdën Kaspar Barthius over deze vaerzen in te zien, wy verzekeren hem, dat hy 'er veel goede, ja heerlyke dingen van de Deugt zal vinden gezegt.

[B] Hiervan is reets een weinig te voren geſproken.

[C] Sommige gelyken daerom de deugt niet onaerdig by een Paeuw: want gelyk deze vogel met zyne aengeboorne ſchoonheit pronkt, en geene fierſelen van elders haelt, alzoo blinkt de deugt helder genoeg door haer eigen glans: En Ovidius zegt, *Lib. II. Pontic. Epiſt.* 3. *v.* 35.

Mercede caret, per ſeque petenda eſt
Externis virtus incomitata bonis.

Dat is:

De deugt behoeft geen loon, en is beminnens waert,
Alleenlyk om zich zelf, al gaet ze ook niet gepaert
Met uiterlyk ſieraet.

[D] Zoo beſchryft hem Virgilius, Georg. Lib. II. v. 290.

Altius ac penitus terræ defigitur arbos
Æſculus inprimis: quæ quantum vertice ad auras
Æthereas, tantum radice in tartara tendit.
Ergo non hyems illam, non flabra, neque imbres
Convellunt: immota manet, multoſque per annos
Multa virum volvens durando ſecula vincit.

Dat is, naer Vondels vertaeling:

Maer boomen, en vooral die weelige eikels teelen,
En eiken, dienen diep naer hunnen eiſch geplant;
De boſcheik, die zyn kruin zoo hoog ſteekt uit het zant
Ten hemel, als hy naar de helſche jammervlieten
Zyn wortels op het hart van Pluto komt te ſchieten:
Dus wort dees nimmer van de regenvlaeg verzwakt,
Noch van de winterbuy ter aerde neergeſmakt.
De boom ſtaet even vaſt, verduurt een ry van jaren,
Veel eeuwen levens, en veel hoofden, grys van haeren.

Alzoo vergelykt die zelve voortreffelyke Dichter de ſtantvaſtigheit van Eneas, die zich door geenerlei gebeden van Dido liet verzetten van zyn voornemen, ook by een ſterken eik, in 't vierde boek van zynen Eneas, v. 441.

ook de Deugt onbeweeglyk, tegens alle aenvallen der rampen [E]. Men zou ze kunnen vergelyken by het heiligh Sion, dat naer Davids zang, in den CXXV. Psalm, *niet wankelt, maer blyft in eeuwigheit.* Dit heeft de Agrippyner aldus naergevolgt:

Wie vast en sterk op Godt betrout,
En, als Godts knecht,
Zyn burgerrecht
In Godts Jeruzalem behoudt,
Staet vast en pal, als Sions rots,
D'oneindigheit des tyts ten trots.

De uitbreiding van het zelve harpliedt, gedaen door den uitstekenden Zededichter D. R. Kamphuizen, begint aldus:

Wat winden dat'er ruischen, wat regen dat'er plast,
Het hooge huis van Sion staet onbeweegt en vast.

Dit strekke hier slechts eene vergelyking. Nu zouden wy van den lauwer spreken, indien wy zulks in de voorgaende beeltenis niet alrede gedaen hadden. De

Ac velut annosam valido cum robore quercum
Alpini Boreæ nunc hinc, non flatibus illinc
Eruere inter se certant; it stridor, & alte
Consternunt terram concusso stipite frondes:
Ipsa hæret scopulis, & quantum vertice ad auras
Æthereas, tantum radice in Tartara tendit.
Haud secus assiduis hinc atque hinc vocibus heros
Tunditur, & magno præsentit pectore curas:
Mens immota manet, lacrymæ volvuntur inanes.

Dat is, naer Vondels vertaeling:

En even eens gelyk de stuure Noordewinden
In d' Alpen onderling vast worstlen met gedruis,
Van alle kanten, om met bulderend geruisch
Een dikken ouden eik uit zynen grond te rukken,
Terwyl hy knakt en kraekt en onder 't nederbukken,
En schudden, al den gront met bladeren bezaeit,
Doch veel te hegt en taey gewortelt, hoe het waeit,
Blyft hangen aen de rots, daer hy, in top gewassen
Zyn kruin zoo hoog en steil verheft naer 's hemels assen,
Als hy zyn wortels diep in 't hart van Pluto schiet:
Zoo wort de Troische helt gedurig van verdriet,
Gekerm en klagt bestreen, bestormt aen alle zyden
En 's mans kloekhartigheit beseft niet zwak wat lyden
Hier uit te dugten staet: maer 't hart blyft gans versteent,
En 't is, helaes, vergeefs gekreeten, en geweent.

Ἀνδριὰς μὲν ἐπὶ βάσεως, σπουδαῖος δὲ ἀνὴρ ἐπὶ καλῆς προαιρέσεως ἑστὼς, ἀμετακίνητος ὀφείλει ἔναι,

een beelt moet op zyn voetstuk, en een deugtsaem man op zyn vroom voornemen vast staende, onbeweeglyk zyn: is de les van Sokrates by Plato.

(1) Anonym. Collect. Hierogl. Lib 6. in Virtus.

[E] Om deze reden stellen zommige (1) tot een zinnebeelt van de deugt een zeker Indiaensch dier, by die van Mexico en Guinea genoemt *Tatou*, en by de Spanjaerts Armadillo, als of men zeide, *gewapent* of *geharnast*, of, gelyk men 't in onze tale noemt, een *schiltverken*: omdat het van 't hooft af tot aen de voeten toe even als met wapenen of een harnas bedekt, en zoo beschermt wort, dat het tegen alle aenvallen van buiten veilig is, en onquetsbaer. Zie Jonston van de viervoetige dieren 3 *B.* 2 *Ops.* 21 *Hoofts.*

De Romeinsche spreuk verklaert zich zelve: want de Deugt heeft ook haere buitenwegen [F], die als graften en putten zyn, waerin de mensch, wanneer hy het spoor der reden misloopt, valt en verdrenkt.

[F] Hy ziet op die zoo zeer bekende spreuk van Horatius, *Lib. I. Serm.* 1. *v.* 106.

Est modus in rebus, sunt certi denique fines:
Quos ultra citraque nequit consistere verum.

Dat is:

In alle zaken is een maet en zekre perken
Waer buiten nog aen d' een nog andre kant de werken
Der deugt niet kunnen staen.

En *Lib. I. Ep.* 18. *v.* 9.

Virtus est medium vitiorum & utrimque reductum.

Dat is:

De deugt is 't midden der ondeugden en dat geen,
Dat afgetrokken is van alle bei de kanten.

Namentlyk zoo bepalen de oude Filozofen de deugt: *dat de middelmatigheden deugden zyn, dog overtolligheden ondeugden.* Zie Aristoteles, op 't zesde Hoofdstuk van het 2de Boek zyner Zedekunst, en vooral Joh. Stobeus *Eclog. Ethic. Lib. II.*

DEUGT.

VOlgens eenen gedenkpenning van Lucius Verus, kan men de Deugt vertoonen door den schoonen jongeling Bellerofon, zittende op het paert Pegazus, met een zwaert [A] in de hant, daer hy het monster Chimera [B] mede verslaet.

[A] Apollodorus (1) schryft, dat Bellerofon dit monster met pylen gedoot heeft. Maer Natalis Comes (2) melt uit Theopompus, dat de Chimera niet met pylen dootgeschoten, maer met eene spies, in wiens bovenste gedeelte een klomp loots zat, bestreden is: als derhalven Bellerofon dat gedeelte van de spies in den bek van de Chimera hadde geduwt, zoo was het loot door de kragt des vuurs gesmolten en tot in den buik van de Chimera neergevloeit, en hadde haere ingewanden alzoo verbrant en dit monster gedoot. Het zelfde verhaelt ook Tzetzes over Lycofron, vs. 17. daer hy door dit loot verstaet den toom der slaverny, welke Bellerofon die geweldryvende Vrouw met haere twee Broeders, hierna te noemen, hadde in den mont gelegt, na dat hy ze hadde overwonnen en ondergebragt.

(1) Biblioth. L. II.
(2) Myth. L. IX. c. 3

[B] Dit wort verdicht een monster geweest te zyn dat van voren een leeuw, in 't midden een geit, (waervan 't Chimera wort genoemt: want dit woort betekent in 't Grieksch een geit) en achter een slang was: elk deel had een hooft, en 't middelste spoog vier. Zie Hesiodus *Theog. v.* 314. en Homerus *Iliad.* 6. *v.* 179. Maer eigentlyk is Chimera een brandende berg in Licie geweest, omtrent wiens top zich veel leeuwen onthielden, en op wiens midden, vermits 'er schoone en weelderige weiden waren, veele geiten graesden, en aen wiens voet een menigte slangen kroop; gelyk 'er de taelkundige Servius van getuigt over 't 6de boek der Eneid. van Virgilius, vs. 288. Ovidius geeft ook iets diergelyks te kennen in 't 9de Boek van zyne Herscheppingen, vs. 645. daer hy de plaetsen, die Biblis was doorzworven, optellende, zegt:

Jam

By gelykenis verſtaet men door de Chimeer eene zekere veelvuldige verſcheidenheit van gebreken, die door Bellerofon gedoodt worden. Zyn naem

Jam bragon & Lymiren, Xantique reliquerat undas,
Quoque Chimæra jugo mediis in partibus ignem,
Pectus & ora Leæ, caudam ſerpentis habebat.

Dat is naer Vondels vertaling:

Nu was zy Kragos en Limiere en Xantus vloeden,
En ook Chimeer voorby, die vier en vlam kan voeden,
Wiens hooft een boſchleeuwin, wiens ſtaert een veltſlang ſchynt.

Nademael nu Bellerofon, dat ongedierte hebbende weten weg te krygen, maekte, dat die berg veilig bewoont konde worden, zeide men, dat de Chimera van hem was gedoot. Zie behalven Servius ook Palefaet, *cap.* 29. 't Zoude ook kunnen zyn, dat de drie toppen van dezen berg gelegenheit hebben gegeven tot de fabel: alzoo de voorſte derzelver eenigſins de gedaente van een Leeuskop vertoonde; de middelſte die van een Geitenhooft, en de achterſte die van een Slangenhooft: gelyk Klerikus gift in zyne aenmerkingen over Heſiodus; menende ook, dat de naem Chimera van een Feniciſch woort komt dat *verbrant* of *verzengt* betekent, ziende op den brant des bergs. De inwoonders nu van deze drie heuvelen zouden na zyne mening door Bellerofon zyn overwonnen: dien daerom het vliegent paert Pegazus zoude zyn toegeſchreven, omdat die toppen zoo hoog waren, dat ze niet anders als met vleugelen ſchenen te kunnen genaekt worden. Heraklitus maekt 'er *Lib. de Incredib. cap.* 15. deze uitlegging van: Een zekere vrouw, zegt hy, die de heerſchappy over dat geweſt had, hadde tot deelgenoten van haere regeering twee broeders, met name *Leo*, Leeuw, en *Draco*, Slang. Zy was een verbreekſter der verbonden en doodde de vreemdelingen; dogh wiert van Bellerofon van kant geholpen. Hiervan wykt niet verre af het gevoelen van dien geleerden Bochart Chanaän Lib. I. cap. 6. giſſende, dat door de drie hoofden der Chimera zouden verſtaen worden drie veldoverſten der Solymi, een volk van Piſidien, overwonnen van Bellerofon: welkers namen hy meent dat de drie gezeide dieren zouden betekenen. Doch Klerikus ſpreekt hem hierin tegen. Wederom tweederlei andere uitleggingen vint men by Plutarchus (1): daer zoude namentlyk zyn geweeſt een zeker Amiſodarus of Iſaras, die met zyne rooſſchepen de Liciſche ſteden veel ſchade aenbragt, hebbende tot een Admirael zekeren Chimarus, een ſtrytbaer, dog wreet man: het ſchip van deze hadde op den voorſteven een leeuw, en op den achterſteven een draek uitgehouwen of geſchildert. Dezen overwon Bellerofon, vervolgde hem met zyn Pegaſus (zoo was de naem van zyn ſchip, miſſchien ook om dat 'er Pegaſus op uitgehouwen of geſchildert was. Zie Palefaet ter aengehaelde plaets) en doodde hem. De tweede uitlegging by Plutarchus is deze: Daer zoude in Licie een berg, Chimera geheten, geweeſt zyn, die zoo vlak tegen de zon lag, dat deszelfs ſtralen daerop af kaetſende, met zoo felle hitte vielen op de vlakte die aen deszelfs voet was, dat het koorn op 't velt verzengde. Bellerofon had de oorzaek daervan gemerkt, en het glatſte en ſteenachtigſte gedeelte van dien berg hebbende doen weghouwen, het quaad alzoo weggenomen. Fulgentius brengt de geheele fabel over tot de liefde, en verſtaet door de Chimera de driften der minne: want als de liefde eerſt begint, komt ze fel aen gelyk een leeuw; als ze in 't midden is, is ze ontuchtigh en geil, gelyk de geit, die ook een zinnebeelt van geilheit is: maer in 't einde is ze een ſlang gelyk, omdat ze wreede beten van berou nalaet. Horatius noemt daerom een hoer, waerop iemant verſlingert is, niet onaerdigh met den naem van Chimera, *Lib. I. Od.* 27. *vs.* 23. Zie Piërius Valerianus *Hierogl. Lib. I. cap.* 33. *&* *Lib. X. cap.* 6. *&* *Lib. XIV. cap.* 31. Zie Fulgentius zelf dit breed verhandelen, *Mythol. Lib. III. cap.* 1. Nog andere uitleggingen, (want wy kunnen ze niet alle uitſchryven) zie by Natalis Comes *Mythol. Lib. IX. cap.* 3 *&* 4.

(1) De Virtut. Mulier. cap. 14 & 15.

naem zelfs betekent *dooding der gebreken* [C]. Alciaet spreekt in zyne Zinnebeelden omtrent op deze wys [D]:

't Was helt Bellerofon,
Die 't Licisch schrikgedrogt, Chimeer eertyts verwon.
Wilt gy Pegaes beschryden,
Verdelg de zonden dan, door edelmoedigh stryden.

Deze vaerzen geven te kennen, dat men door het opklimmen tot Godt, en door den goeden raedt der Deugt de Chimera, dat is het hovaerdigh gedrogt der zonden, kan overweldigen en verwinnen.

De schoonheit des jongelings verbeelt de schoonheit, die waerlyk [E] in de Deugt te vinden is; en ook dat ze de gemoederen tot haer trekt [F], en door heilzaeme bekoringen weet te behagen. Op eenen penning van Alexander ziet men de

[C] Want βέλλερα [bellera] wil men, dat gebreken zoude betekenen, gelyk φονεῖν *dooden* te kennen geeft. Of misschien is βέλλερα, liever *rampen*, *onheilen*, te zeggen; en zoo zoude Bellerofon dan te zeggen zyn, een *afweerder van onheilen*, of een die zich weet te wachten voor onheilen. Altoos zoo schynt de meening van den ouden Griekschen uitlegger van Hesiodus te zyn, uit wien onze Schryver zyne stelling waerschynlyk gehaelt heeft. Fulgentius wil, dat de naem van Bellerofon (1) zoude komen van βουληφόρος [bouleeforos] dat is, een wys raetsman, een die uitmunt in goet beleit en overlegh: welk gevoelen, gelyk ten opzichte van de afleiding verschilt van 't laetst voorgestelde, alzoo in de zaek 'er niet veel van afwykt. Anderen nemen 't eenvoudiger op, en zeggen dat hy Bellerofon genoemt is, nadat hy *Bellerus*, den vorst der Korinthers gedoot hadde, daer hy te voren Hipponous (2) heete.

(1) Myth. Lib. III. cap. 1.

(2) Tzetz. in Lycoph. vs. 17.

[D] Embl. 14.

Bellerophon ut fortis eques superare Chimæram,
Et Lycii potuit sternere monstra soli.
Sic tu Pegaseis vectus petis æthera pennis,
Consilioque animi monstra superba domas.

[E] Dat schoone hoedanigheden des lichaems geloofː wierden ook schoone hoedanigheden des gemoets te kennen te geven, hebben wy kort te voren gezegt, en daerom zegt Virgilius (3), dat de deugt schooner is in een schoon lichaem.

Gratior & pulcro veniens in corpore virtus.

(3) Æneid. Lib. V. vs. 344.

Dat is:

De deugt, die schooner uit het schoone lichaem straelt.

Maer dit vers berispt Seneka in zyn 66sten brief, en toont aen, dat een deugtzaem gemoet niet wort ontsiert door de lelykheit des lichaems, maer dat in tegendeel het lichaem versiert wort door de schoonheit van een deugtzaem gemoet. *Hy schynt my te dwalen*, zyn zyne woorden, *die 'er gezegt heeft*,

De deugt, die schooner uit het schoone lichaem straelt.

Want de deugt heeft geen siersel van noden: zy is en zelf een groot sieraet voor zich zelfs, en zy maekt haer lichaem heiligh. . . . Uit eene kleine hut kan wel een groot man uitgaen: en ook uit een mismaekt en kort lichaem een schoone en groote ziel. De natuur schynt my derhalven sommigen daertoe zoodanig voort te brengen, opdat zy bewyze, dat de deugt op allerlei plaets kan worden gebooren, enz.

[F] Cicer. de Amicit. cap. 8. *Daer is niets aenminniger dan de deugt, en niets, dat meer aenlokt tot liefde*, en zoo voort. Zoo ook *de Offic. Lib. I. cap.* 17.

DEUGT

VErbeelt als eene fchoone en gewapende Vrou, die een manhaftigh wezen vertoont, en in de eene hant de werelt heeft, terwyl de andere een lans ten ftryde vaerdigh houdt [A].

Zy ftaet gewapent, omdat ze een' eeuwigen oorlogh [B] tegens de ondeugden voert.

Dat zy manlyk van wezen wort verbeelt, komt overeen met haeren naem, dien ze by de Latynen draegt, *Virtus:* welke afkomt van 't woort *vir*, dat is, een *man* [C], of van *vires*, *krachten* [D]: en fterkte en dapperheit voegt een deugdelyk man zeer wel.

De werelt en fpeer willen zeggen, dat de Deugt de ganfche werelt beheerfcht en beftiert.

[A] Zy fchynt dan een gevelde piek te houden, geen opgerichten: want met gevelde pieken vegt men. En hierom was 't oprechten der pieken in den ftrydt by de Macedoniers een teken, dat ze zich overgaven: gelyk men leeft by Livius in 't 10 Hooftftuk van zyn 33 Boek.

[B] Of ook om te kennen te geven dat ze veilig is voor alle gevaren: gelyk wy reeds te voren met het zinnebeelt van het fchiltverken hebben aengetoont: en de Filofoof Antifthenes zeide niet qualyk, dat (1) *de deugt een wapentuig is, het welke niet kan afgenomen worden.* Maer verfta die woorden, gelyk ook dit geheele zinnebeelt, van de *krygsdeugt* of *manhaftigheit.*

(1) Diog. Laërt. Lib. VI. §. 12.

Ὅπλον μέγιστόν ἐστιν ἡ ἀρετὴ βροτοῖς.

De deugt is een zeer groot fchilt voor den ftervelingen,

zegt Menander.

[C] Cicero Tufcul. Queft. Lib. II. c. 18. *Appellata eft a viro virtus: viri enim propria Maxime fortitudo.* dat is, *de naem van* Virtus. *deugt* (of liever manhaftigheit) *komt van* vir *een man: want de dapperheit is allermeeft eigen aen een man.* Zie ook Varro *Lib. IV. cap. L.* Met recht dan wil de Heer (2) Oudaen, dat men hier *virtus* vertale niet *deugt*, maer *manhaftigheit*: gelyk ook by de Grieken ἀνδρεία [andreia] betekenende het zelfde als *virtus*, komt van ἀνήρ, dat ook een *man* betekent.

(2) Roomfche Outh. p. 338. of 298.

[D] Zier hier over Scaliger *Lib. I. Poët. cap.* 22.

DEUGT.

OP de gedenkmunt van Domitiaen en Galba [A] ftaet de Deugt verbeelt als eene Amazoon, met eenen helm en een lang, doch punteloos zwaert [B]. Men ziet 'er ook een fpies by, en zy zet den voet op een helmet, of op eene werelt.

[A] Ook op een van den Keizer Gallienus.

[B] Dat dit zwaert lang en punteloos is, heeft geene byzondere beduidinge van 't een of 't ander op de deugt toepaffelyk: maer 't is alleenlyk een befchryving van een zeker foort van een zwaert, hetwelke men *parazonium* noemde, en doorgaens op de penningen daer de deugt of manhaftigheit op wort verbeelt, gezien wort. Dat dit zwaert punteloos wort befchreven, moet liever verftaen worden dat des zelfs punt ront, dan afgebroken is. Wat bewys ook onze Schryver heeft, dat de *Parazonium* lang zoude zyn geweeft, is my onbekent: altoos andere houden 't, met meer waerfchynlykheit, voor kort, en een foort van ponjaert. Zie Lipfius *de Milit. Rom. Lib. III. Dial.* 3. en andere Schryvers der Roomfche Outheden.

DEUGT. (VERACHTING DER)

EEn Man in een koperroeſtverwigh gewaet. Hy heeft in de ſlinke hant eenen reiger, dien hy met de rechte ſtreelt en liefkooſt. Nevens hem vertreet een zwyn veele roozen en andere bloemen.

De kleur van het kleet beduit de quaetwilligheit des gemoets [A], die een oorſprongk van de verachting der deugt, en liefde tot de ondeugt, is. Dit wort voorts vertoont door de liefkozery, die hy den reiger aendoet, zynde de zelve een vogel die van bedrogh [B], ſchelmery en ontelbaere

[A] Zie de Achterklap, *Aenm. F. bladz.* 26.

[B] Dat zegt Alciatus juiſt niet, maer ſchryft dezen vogel het gebrek van *vadzigheit* en *traegheit* toe: waermede al wie behebt is, die kan geen recht liefhebber der deugt zyn, als welke de wakkerheit en yver bemint. Omdat 'er nu onder de drie ſoorten van reigers (want zoo veel telt 'er Plinius) (1) de grootſte en mooiſte zoo loom is naer 't getuigenis van Pauſanias (2), dat hy zelden te voorſchyn komt, waerom hem de vogelwichelaers niet te onrecht *Ocnus*, dat is, *luiaert*, noemden, zoo hebben de ouden niet qualyk verziert, gelyk ook Alciatus (3) te kennen geeft, en deszelfs uitlegger Claudius Minos uit Ariſtoteles (4) aentekent, dat een zekere luie ſlaef in dusdanig een vogel zoude zyn verandert. En Antoninus Liberalis (5) vertelt, dat zekere Autonous, omdat hy te loom was geweeſt om zynen zoon *Anthus* te redden van de razerny der merryen, die hem verſlonden, in den reiger *Ocnus* door de Goden wiert verandert: gelyk zy den knecht van Anthus, die mede verzuimt hadde zynen Heer by tyts tot hulpe toe te ſchieten, herſchiepen in een tweede ſoort van een reiger, genaemt *Erodius*. Dat vorder ſommigen om een man, door onkuiſche bedryven uitgeteert, en byna geheel van bloet berooft, naer 't verhael van Piërius (6) hebben willen te kennen geven door het ſchilderen van de laetſtgenoemde ſoort van reigers, omdat men verhaelt, dat dezen vogel het treden van zyn wyfje zoo bang valt, dat hem het bloet uit de oogen zypt; waervandaen ſommige meenen dat hy den naem van Erodius zoude dragen, die zy willen dat uit twee Griekſche woorden zoude te ſamen zyn geſtelt, die *bloet zweeten* betekenen; zulks ſchynt hier niet zeer te pas gebragt te kunnen worden om de ondeugt van den reiger te kennen te geven, dewyl dit niet zoo zeer voor een ſnood bedryf van dien vogel, als wel voor een gebrek in deszelfs natuur moet worden gerekent: behalven dat anderen dat bloetſtorten geheel ontkennen. Zie *Jonſton* aengaende de Vogelen, *5 Boek 1 Opſ. 3 Hoofdſt.*

(1) Lib. 10 cap. 60.
(2) In Phocic. c. 29.
(3) Embl. 83.
(4) Hiſt. Anim. L. 9. c. 18.
(5) Fab. 7.
(6) Hierogl. Lib. 25. c. 42.

gebreeken aeneen hangt, gelyk Alciatus in zyne Zinnebeelden melt, dien wy dikwyls aenroeren om zyne naerstigheit, en de uitnementheit der dingen in hem, die tot ons voorneemen dienen.

Wat het zwyn belangt; de Egiptenaers [C] maelden dit dier, tredende op roozen en andere bloemen, wanneer ze een mensch van snode zeden wilden vertoonen. Hiermede stemt de H. Schrift op veele plaetsen overeen, stellende de roozen en lieflyke reuken voor de oprechtheit van leven en zeden. In Salomons Hoogeliedt, zeit de Bruit, dat de reuk des Bruidegoms, versta een volkomen deugtzaem mensch, die rechtuit in Godts wegen wandelt, den reuk van een velt vol schoone bloemen gelyk was.

[C] Onze schryver haelt somtyts den oorspronk van d'een en d'andere Beeldenspraek af van de oude Egiptenaers, daer hy ze in later tyden hadde moeten zoeken: altoos zoo gaet het hem hier: alzoo men de uitvinding van deze Beeldenspraek schuldigh is aen Crates, gelyk Piërius (1) en Erasmus (2) aentekenen. Uit den eersten deelen wy den lezer ook dit mede, dat sommige schryven, dat 'er in Arabie generlei soort van zwynen kan leven, omdat die lantstreek zeer vruchtbaer zynde van voortreflyk riekende zaken, met reden gemyt wort van een dier, dat een hater is van allen lieflyken reuk. Waeromtrent Lukretius (3) zeer aerdigh zegt:

(1) Hier. L.IX.c.6.
(2) Chil.3. Cent. 7. Ad. 23.
(3) Lib. VI. v. 973.

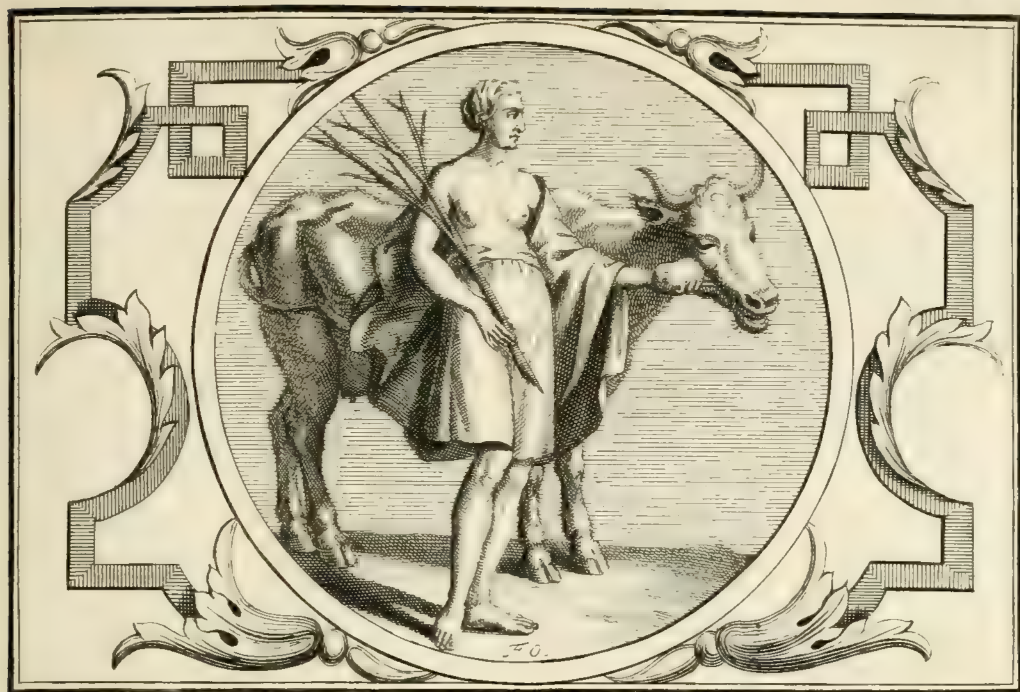
Denique Amaracinum fugitat sus, & timet omne
Unguentum: nam setigeris subus acre venenum est,
Quod nos interdum tanquam recreare videtur.
At contra Nobis cœnum teterrima cum sit
Spurcities, eadem subus hæc res munda videtur,
Insatiabiliter toti ut volvantur ibidem.

Dat is:

Voor 't laetst om kort te zyn, het zwyn is allenthalven
Schuw en afkeerigh zelfs van de allerbeste zalven.
Want 't geen ons door zyn geur vaek liefelyk verquikt,
Is aen dit dier een fel venyn, waervoor het schrikt.
In tegendeel daer ons het slyk pleeg toe te schynen
Een vuil en onguur ding, is 't echter voor de zwynen
Zoo 'n aengename zaek, dat zy zich zonder endt
Omwent'len in den drek, waertoe zy zyn gewent.

Zoo is ook de schalbyter, welk diertje zich vermaekt in den drek en vuiligheit, zoo afkeerigh van den reuk der roozen, dat hy terstont sterft, zoo ras hy dezelve maer ruikt: gelyk de zelve Piërius aentekent uit Aristoteles, *Hierogl. Lib. VIII. cap. 25. & Lib. LV. cap.* 8.

DIE-

DIERE TYT.

BEschou hier eene magere en ſlechtgekleedde Vrou, die in de eene hant een' wilgentak, en in de andere eenen puimſteen houdt. Ter zyde ſtaet een magere koe.

De diere tyt wort mager vertoont, om het gevolg aen te wyzen van het gebrek der dingen, die tot onderhoudt des levens nodigh zyn.

De wilgeboom is, gelyk ook de puimſteen onvruchtbaer en ſchrael, [A] en worden by deze beeltenis gevoegt, omdat de onvruchtbaerheit eene hooftoorzaek der diere tyden is; doch die ſpruiten ook wel uit de onverzaetbaere gierigheit van ſommige koopluiden die zich den opgeleiden voorraedt niet anders dan als met gewelt uit de handen laten breken, waerdoor dan het arme volk in deerlyke benaeutheit zit.

De magere koe, boven gemelt, is een teken van dieren tyt, [B] gelyk ze daervoor door Jozef in de H. Schrift verklaert wort, in de uitlegging van Faraoos droom.

[A] De wilge laet zyn zaet, volgens Plinius getuigenis (1), zeer ras vallen, en voor dat het ryp is: ook zegt hy, dat deszelfs zaet de vrouwen onvrugtbaer maekt. (1) Hiſt. Nat. Lib. XVI. cap. 26.

[B] Gelyk de vette koeien tekens waren van vrugtbare jaren. Dat voorts die vette koeien uit de rivier de Nyl opquamen, zulks beduide te meer de aenſtaende vrugtbaerheit, omdat de overſtroming van den Nyl de vrugtbaerheit in Egipte plagt te veroorzaken; gelyk in tegendeel dat de magere koeien uit het moeras, werwaerts de vette van den oever waren afgedwaelt, opquamen; (want zoo verhaelt de Griekſche gronttext van den Hiſtoriſchryver Jozefus dezen droom; hoewel de vertaling van den Heere Sewel zulks niet heeft) te meer een teken waren van onvrugtbaerheit, omdat een moeras onvrugtbaer is, en voor een beelt van onvrugtbaerheit gebruikt wort. Zie Pierius Valerianus *Hierogl. Lib. III. cap.* 12. Dewyl echter de H. Schrift zoo wel de magere als de vette koeien uit de rivier doet opkomen, weten wy niet, of die zinnebeeldiſche uitlegging van den droom, aengaende den Nyl en 't moeras magh worden plaets gegeven.

DIEVERY.

DEze snode en dierverbode ondeugt laet zich zien in de gedaente van een bleeken Jongeling, die met een wolfsvel bekleet is. Zyne armen en beenen zyn naekt, en de voeten gevlerkt. Voorts staet hy in eenen naergebootsten middernacht. In de slinke hant houdt hy eene beurs, in de rechte een mes, als mede een hacksleutel, of breekyzer. Zyne ooren hebben het fatsoen van haezelepels, terwyl zyn wezen zeer ontstelt, en schrikachtigh staet.

Men maelt de dievery jong, omdat de onbedachtheit en gevaerlyke onvoorzigtigheit den jongenluiden wel meest eigen is; voornamentlyk zulken, die zich tot steelen begeven, daer ze immers dagelyx de rampzalige belooning van zien uitreiken aen de veroordeelden hunner soorte, dat is aen zulken die van de dievery, zonder zich te beteren, hun ambacht blyven maken, en daerom eindelyk door een ront koordevenster moeten zien.

Het bleeke en ontstelde gelaet en de haezeooren [A] betekenen de gestadige ongerustheit en vrees, waerin de dief leeft, altyt in angst van ondekt te worden. Om die reden ook haet en vliet hy het licht, en zoekt den nacht, zynde die een begunstiger van oneerlyke werken.

Men kleet hem in een wolfsvel, dewyl dat boschdier alleen leeft van goederen, die het zelve niet toebehooren, dat is van roovery [B]; welke

[A] Zie het beelt der *Bygeloovigheit*, en aldaer onze Aenmerkingen.

[B] In de Heilige Schrift zelfs strekt de wolf een zinnebeelt van rovery, als Christus by *Math. cap.* 7: 15. de valsche Profeten *grypende wolven* noemt: en zoo verzierden de oude Filosofen, die de zielverhuizing vaststelden, dat een mensch die altyt vaerdig en bereit was geweest tot roven en stelen, na zyn doot wiert herschapen in een wolf: en hier op ziet de dichter Klaudiaen wanneer hy zegt, dat de Rovers door den onderaerdschen Rechter Rhadamanthus aen wolven ten prooje worden voorgeworpen. Zie breder Piërius Valerianus *Hierogl. Lib. XI. cap.* 4.

welke hoedanigheit van dit beest, eene schets vertoont van den rechten aert der dieven.

De beurs, [C] het mes, het breekyzer, of wat men hier al meer voor dievenvoer zoude mogen byvoegen, hebben geene uitlegging van noode.

Door de bloote armen en beenen wort de gaeuhandigheit en rasheit verbeelt, die de dief in zyn heilloos bedryf doorgaens aenwent; gelyk de hielwieken de bereitheit ter vlucht vertoonen, uit vrees der verdiende straffe. Het tweede beelt der

[C] Dat die den dief in de slinke hant wort gegeven, heeft zyn nadruk: alzoo de ouden die hant aen de dievery toeschreven. Zie Plautus *Perf.* 2. 2. 44. en Catullus *Carm.* 12. *v.* 1. Zoo noemt Ajax by Ovidius, *Met. Lib.* 13. *vs.* 111. *de slinke hant* van Ulysses *gebooren tot dieverye.*

DIEVERYE

WOrt gemaelt als een Jongeling met korte klederen. Op 't hooft heeft hy een muts, en aen de voeten vilte of wolle schoenen. Hy draegt in de eene hant een dievenlantaern, in de andere een hackfleutel en ladder van touw, en allerlei ander dievengereetschap, terwyl zyn kleet met groote hommels bezaeit is.

De meeste dingen hiervan brengen hunne beduidenis mede: daer rest te spreken van den hommel.

Deze is een valsche by, die niet anders doet dan den honigh rooven, welke door de vlyt en moeite der oprechte byen is verzamelt en opgedaen. Dit past op de dieven, want zy verteeren eens anders goet, dat met zweet en zorgvuldigheit verkregen is. Van de byen en hommels zingt Virgyl in I boek van Eneas [A], door zynen weêrgaloozen navolger Vondel op deze wys:

Gelyk de by, by lente en zonneschyn in 't groen,
Op velt en bloemen slaeft, om jongen aen te voên;
Of klaeren honigh stuwt, en vult de honigraten
Met zoeten nektar; of d'aenbrengende onderzaten
Van hunnen zwaeren last verlicht; of straf en stout
De hommels, in een' troep, uit haere korven houdt,
En keert dat vuig gediert

[A] Vs. 433.

Qualis apes æstate novâ per florea rura
Exercet sub sole labor, cum gentis adultos
Educunt fœtus, aut cum liquentia mella
Stipant, & dulci distendunt nectare cellas,
Aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto
Ignavum fucos pecus à præsepibus arcent.

Zie ook het vierde boek van Virgyls Landbouw vs. 161. En voeg 'er verder by Pierius Vale-

Valerianus, *Hierogl. Lib. XXVI. cap.* 27. De fabelſchryver Fedrus ſtelt de hommels met een aerdigh verdichtſel voor een zinnebeelt van letterdieven, die eens anders ſchriften voor de hunne uitgeven. De hommels, zegt hy, wilden zich eens den honigh die de byen gemaekt hadden, aeneigenen; daer quam dan geſchil over, en de weſp wierdt geſtelt tot rechter. Deze beval beide de partyen van nieuws honigraten te maken, opdat hy aen 't werk mogte zien, wie van beide het naeſt in maekſel aen de raeten quam, daer de queſtie over was: doch de hommels dit niet durvende ondernemen, bleek het lichtelyk wie de rechte makers waren. Zulke kunſtjes worden 'er hedendaegs nogh al vry veel gepleegt: en moeſten ſommige eens van nieuws eenig werk maken, om daer aen te toetſen, of het gene zy voor 't hunne uitgeven, het hunne wel waerlyk is, zy zouden 'er mogelyk met de hommels ſlecht af komen, en voor letterdieven bekent worden.

DOMHEIT.

EEne Vrou, die de rechte hant op het hooft van eene geit legt, in wiens mont men het kruit *Eringion* ziet. In de ſlinke hant houdt ze een narcisbloem, en is ook met dat zelve gewas bekranſt.

De domheit is eene zekere traegheit des verſtants, zoo wel in ſpreken als in doen; immers dus bepaelt ze Theofraſtus in zyne Zedelyke Merktekens [A], en zyn meeſter Ariſtoteles is in 't zelve gevoelen; want hy zeit in zyne Zedeleringen, *Lib. I. cap.* 27. *Een dom menſch is voor een ieder, en voor alle dingen vervaert; zynde zoo in doen als in ſpreken ontbloot van alle ſnedigheit. Zoodanig een is hy die in alle zaken verbaeſt ſtaet.* Elders zeit hy, dat de plompert overal den praet voert, daar 't niet te pas komt. De domme is volgens de ſtelling van den zelven Filoſoof ſtrydig aen den eenen kant in 't goede, tegens de naerſtigheit en yver, en aen den anderen kant in 't quade, tegens de vermetelheit. Want de vermetele is reukloos en ſtout tegen alle zaken en tegen alle menſchen zoo in woorden als in daden: maer een domme is verſaegt en vreesachtigh, zoo wel in 't goede als in 't quade: zoo zeer miſleiden hem de ſtompheit des verſtants en de loomheit der

[A] Aen 't 14de Hoofdſtuk, waerdigh gelezen te worden, gelyk ook over 't zelve de zeer geleerde aentekeningen van den wakkeren Iſaakus Kazaubonus.

der zinnen. De domheit wyders is in den menſch, of uit de natuur, of door toeval. De natuurlyke hangt te zaemen van logge zinnen, grof vernuft en verſaegtheit des gemoets. Door toeval ontſtaet ze uit veelerlei oorzaken, namentlyk, krankheit, ontſteltenis of ſchrik, verwondering en verbaeſtheit over eene ongewoone en vreemde zaek, die men in anderen hoort of ziet, of gevoelt in ons zelven, te groot eene beſpiegeling in de oefeningen der geleertheit, maelende ſommigen zoo eeuwigh in en over de boeken, dat ze bot, onzinnigh en als buiten zich zelven ſchynen, en wat dies meer zy. Naer Suetonius zeggen was Keizer Klaudius bot, [B] onbedachtzaem, ja als zonder geheugenis. De natuurlyke domheit wort overwonnen door het naerſtigh betrachten der deugt, gelyk ze door de ledighiet aenwaſt, [C] dewyl 't verſtant daerdoor verdroogt, en nogh botter wort, ja eindelyk door den dikken nevel der onwetentheit geheel verdonkert. De gelaetkenner Zopirus, eens by Sokrates gebragt zynde, dien hy niet kende, beſchoude zyn gelaet en liet zich daerop verluiden: *Deze is van natuure bot en plomp*. [D]. Het welk als de omſtanders hoorden, [E] begoſten ze te lachen, wetende dat Sokrates zeer wys was, en alles dede met een ryp overleg en fyn oordeel. Sokrates evenwel verboodt hun het lachen, daer by voegende, dat Zopirus de waerheit zeide: want, vervolgde hy, zoodanigh zoude ik zyn, indien ik de gebreken myner natuure, door de oefening der filozofy niet had overwonnen [F]. Uit Galenus is een ſpreekwoort genomen, luidende: *Merkurius en de Zanggodinnen zelfs zouden hem niet kunnen genezen.* Het welk op zulk eenen paſt, die boven maete dom en onwetend is: alsof men zeide, hy is zoo geheel plomp [G] dat 'er ganſch geen helpen aen zy. Te weten eene domheit daer Merkurius, de vinder der wetenſchappen, en al de Muzen geen verhelpen aen zien, moet al redelyk groot zyn. Evenwel blyft zeker, dat de oefening van deugt en kennis bequaem zy om het verſtant te ſcherpen, en de domheit wech te nemen.

[B] Daervandaen wil Zaratino Kaſtellini dat het zoude zyn, dat de Grieken in hunne tael met een en 't zelve woort μετεωρία [meteoria] niet alleenlyk beſpiegeling van verhevene zaken, maer ook domheit uitdrukken: en met dat zelve woort meldt ook Suetonius van de domheit van Klaudius, daer hier ter plaetſe van gewaegt wordt (1). *Inter cætera*, zyn zyne woorden, *in eo mirati ſunt homines & oblivionem & inconſiderantiam, vel, ut Græce dicam*, μετεωρίαν καὶ αβλεψίαν. dat is, *onder anderen hebben zich de menſchen in hem verwondert over zyne vergetelheit en onbedachtzaemheit, of, om het in 't Griekſch te zeggen, meteoria en ablepſia.* Klaud. cap. 39

[C] *Otium conſuetudine indies blandius, enervat corpora animoſque* zegt Livius, *Lib. XXIII. cap.* 18. dat is, *de ledigheit, die van dagh tot dagh aenlokkelyker wort door de gewoonte, ontzenuwt de lichaemen en verzwakt de geeſten.*

[D] En ook tot vrouwen genegen, gelyk Cicero getuigt *de Fato, cap.* 5.

[E] Zie Cicero *Tuſcul. Quæſt. Lib. IV. cap.* 37. Onder dezelve noemt hy Alcibiades, *de Fato, cap.* 5.

[F] Dat de gebreken der natuur door de kracht der geleertheit en filozofie kunnen verbetert worden, zulks lydt geen tegenſpraek. Zoo getuigt men ook van den Filozoof Stilpon, dat hy van natuure zeer geneigt is geweeſt tot den wyn en vrouwen: en dit hebben zelfs zyne gemeenzame vrienden niet ontkent. Maer deze natuurlyke fouten heeft hy door zyne wetenſchappen en verſtant zoo weten te temmen en te bedwingen, dat hem nooit iemant dronken, of eenig teken van ontuchtige begeerte in hem gezien heeft; gelyk Cicero mede getuigt, *de Fato, cap.* 5.

[G] Gelyk die Korœbus, die, daer hy nooit hoger dan vyf hadde kunnen leeren tellen, echter 't getal der baren in de zee zogt op te maken. Zie Erasmus *Chil.* 2. *Cent.* 9. *Ad.* 64.

De geit, ter zyde van het beelt, is een zinteken van botheit. Ariſtoteles zeit in zyne Gelaetbeſchouwing *cap* 10. dat iemant wiens oogen naer de kleur van den wyn gelyken, dom is, omdat zulke oogen naer die der geiten gelyken. De zelve Ariſtoteles verhaelt in zyne Hiſtori der Dieren, *Lib. IX. cap.* 3. dat, indien men uit eene kudde van dat vee ſlechts een eenige by de hairen der kinne trekt, alle de andere als verbaeſt en ſtil blyven ſtaen, en daerop kyken, byna alsofze volmaekt gek waren.

Het kruit *Eringion* [H], dat de geit in haeren mont vertoont, is naer Plutarchus zeggen van die natuur, dat wanneer een der gezeide dieren het zelve beſtaet in den mont te nemen, zoo zal het eerſt dat, en daerna de geheele kudde met een geweldige domheit [I] en roerelooze verbaeſtheit aendoen, die niet overgaet, voor dat de herder 't genoemde gewas, van tusſchen de tanden der geite wechhaelt.

Belangende nu den *Narcis*, dien het beelt in de hant en op 't hooft draegt, die is eene bloem, van welke men zeit, dat ze de harſens bezwaert en ontſtelt. Zy hiet geen *Narcis*, naer de fabel van den jongeling Narciſſus, maer naer het Griekſche woort *Narce* [K], dat vadzigheit en loomheit betekent.

[H] Dit kruit wort beſchreven als hebbende een ſteel ter hoogte van een elleboog, zynde knobbelachtigh, en ſtekelyke bladeren voortbrengende. Zie behalven Matthiolus ook Plinius, *Lib. XXI. cap.* 15. & 22. *cap.* 7.

[I] Plutarchus (1) ſchryft dat toe aen de ſnelheit van dezelfs reuk, die zich even als een vuur haeſtigh tot het geene naeſt by is, zoude uitbreiden, en 't zelve aengrypen. Piërius (2) zegt, dat anderen in dit zinnebeelt in plaets van de Eringium ſtellen het kruit *moly*, andere het kruit *origanum*. Plinius (3) melt alleenlyk van een *zeker kruit*, zonder verder bepaelinge, zeggende: *aen de kin van alle de geiten hangt een hair, het welke men aruncus noemt: zoo iemant eene van de kudde by dit hair grypt, zoo ſtaen 't de andere met verbaeſtheit aen te zien: men wil, dat zulks ook gebeurt, als eene van de geiten een zeker kruit heeft afgebeten.* Het hair, dat de Latynen *aruncus* noemen, meent Dalekamp dat by de Grieken den naem van ἤρυγγος [eeryngos] draegt, en dat Plutarchus by gevolg Ariſtoteles qualyk zoude verſtaen hebben, ſchryvende aen 't kruit *Eringium* toe, het geen Ariſtoteles van 't hair aen de kin der geiten, [eeryngos] zoude hebben gemelt. Maer Salmaſius, die verwonderenswaerdige man in allerlei ſoorten van wetenſchappen, toont aen, dat Plinius veeleer gemiſt heeft in 't verſtaen van de plaets van Ariſtoteles, vattende van dat hair aen de kin der geiten op, het geen daer van 't kruit eringion gezegt wort: zoodat Plinius dat mirakel van 't hair aen de kin der geiten door misverſtant zoude hebben in de werelt gebragt. Zie dien grooten Letterhelt zelf breder, de *Homonimus Hyles Jatricæ cap.* 60.

(1) Libro cum Princ. Viris Philoſ. Diſp. cap. 3.
(2) Hier. Lib. X. cap. 3.
(3) Hiſt. Nat. Lib. 8. cap. 50.

[K] Altoos dat getuigt 'er Plinius van in 't 19de Hoofdſtuk van het 21ſte Boek zyner natuurlyke Hiſtorie, zeggende dat de Geneesheeren willen, dat de narcis is *nervis inimicum, caput gravantem, & a narce narciſſum dictum, non a fabuloſque puero,* nadelig voor de zenuwen, het hooft bedwelmende, en *narcis* genoemt naer 't woort *narce*, en niet na dien fabuleuzen jongelingh. Het zelve leert ook Plutarchus in 't derde boek zyner Gaſtmalen (4), alwaer hy aenmerkende, dat de Ouden aen veele kruiden en boomen namen hebben gegeven, der zelver eigenſchap en kracht uitdrukkende, van den narcis zegt, dat hy dien naem heeft gekregen, *omdat hy een loomheit* (narce) *in de zenuwen, en een lome hoofdpyn verwekt.* Waerop Ovidius ook ſchynt te zinſpelen, als hy van Narciſſus, wanneer deze tot die dweperye geraekte, ſprekende, hem vergelykt by een loom en ſtyf marmeren beelt (5):

Rem ſine corpore amat: corpus putat eſſe, quod umbra eſt
Adſtupet ipſe ſibi, vultuque immotus eodem
Hæret, ut è Pario formatum marmore ſignum.

Dat is, naer Vondels vertaeling:

En ziet den ſchyn aen voor een lichaem, waerdt geprezen,
Verwondert, mits de ſchyn het leven niet bezwykt,
En hy, verſtomt en ſtil, een marmer beelt gelykt.

(4) Queſt. I
(5) Met. Lib. III. v. 416.

tekent. Dit Nerce heeft den naem aen den gemelden jongeling gegeven, dewyl hy namentlyk, zich in het water fpiegelende, met zulk eene verbaezende verwondering over de fchoonheit van zyne geftalte aengedaen, en zoo bedwelmt in zyn verftant wiert, dat hy daerdoor verteerde, en in eene bloem veranderd: Om de quade hoedanigheit wyders dezer plant, vlecht 'er Sofokles [L] kroonen van voor de helfche goden.

[L] Naer 't getuigenis van den zoo even genoemden Plutarchus op de aengehaelde plaets. De reden van die verziering is gemaklyk te bedenken: omdat namentlyk in de doot alles loom is. Andere willen echter, dat de Narcisbloem daerom aen de onderaerdiche Goden zoude heiligh zyn geweeft, omdat hy alleenlyk bloeit en voorbygaet, en geen vrucht van hem nalaet, eveneens als vroege verftanden zelden leven tot hunne volkomene rypheit.

DOMHEIT.

HIer heeft men al weder eene Vrou, maer bezie haer gelaet eens; het is roodt van kleur, en zy zelve leit plat ter aerde. Met haere flinke hant houdt ze eenen ezel by den toom, en leunt met den rechter elleboog op een zwyn dat nevens haer leit. Voorts draegt ze een zwart hulfel.

Ter aerde leggende vertoont men ze, dewyl de domheit niet bequaem is om op den wegh der deugt te wandelen, maer legt altyt in traegheit by de onkunde, hier door den ezel vertoont. De Egiptenaers [A] maelden, ge-

[A] Hier fchryft de Opfteller van dit beelt wederom aen de Egiptenaren toe, het gene mifschien by dezelve niet is in gebruik geweeft. Altoos by Horus Apollo (1) vinde ik niets anders aengaende den ezel, dan dat de Egiptenaers, een menfch willende afmalen die nooit uit zyn vaderlant gegaen is, of gereift heeft, een ezelskop fchilderden; *omdat zoo een menfch*, zegt Horus, *nochte eenigerlei gefchiedenisfen hoort, nochte weet, wat 'er by uitlantfche volkeren voorvalt.* Ondertusfchen evenwel is de ezel een waerachtigh beelt van domheit en onleerzaemheit, en daervoor ook by de Ouden gefchat: gelyk zy met verfcheide fpreekwoorden, ontleent van den ezel, hebben te kennen gegeven; die de nieuwsgierige lezer onder de fpreekwoorden van Erasmus kan vinden. Hier zullen wy alleenlyk bybrengen, als niet ongevoeglyk te pas komende, de woorden van Horatius (2) aengaende iemant die een ander te vergeefs zoekt te gewennen tot een zaek daer hy zich niet toe kan begeven.

(1) Lib. I. cap. 22.

(2) Serm. Lib. I. Sat. I. vs. 90.

Infelix operam perdas, ut fi quis afellum
In campo doceat parentem currere frenis.

Dat is:

Gy zoudt maer vruchteloos uw moeite en vlyt befteden,
Alsof gy trachten woud' een ezel, traeg in 't treden,
Te wennen tot den loop, en breid'len met een toom.

Namentlyk de ezel is onbequaem om te leeren lopen, wegens zyne traegheit, die hem van natuure eigen is. By de Hebreen integendeel, voornamentlyk de Kaballiften, was de ezel een zinnebeelt van wysheit, om reden, zeggen ze, dat die gene, die zich wil leggen op het verkrygen van wysheit, zich met foberen en geringen koft moet behelpen, gelyk de ezel zich met flegt voeder geneert, makende geen onderfcheit *tusfchen wreede diftelen en zagte lattu*, gelyk het fpreekwoort te kennen geeft. (3) Maer ook dient een betrachter van wysheit, onvermoeit, en byna een ezel te zyn in arbeit: waerom ook die zeer naerftige Cleanthes, de leerling van Zeno, by Diogenes Laërtius (4) door zyne medeleerlingen gefcholden wordende voor een ezel, daer zoo weinig fmaek in vondt, dat hy antwoorde, dat *hy wel een ezel was, maer die alleen in ftaet was om 't zware pak van Zeno te dragen* dat is, deszelfs leffen te volbrengen.

(3) Erafm. Chil. I. Cent. 10. Ad. 71.

(4) Lib. IX. §. 173.

lyk wy hier, den ezel met eenen toom in den mont voor onleerzaemheit af, dewyl dit dier niet geſtelt is om iet te leeren. Wyders willen de ſtarreraders [B], dat als een menſch onder den zeſtienden graedt van *Leo* geboren wort, het zelve een voorteken is van zyne onbequaemheit tot leeren; het welk zy te kennen geven met te verzieren, dat 'er alsdan een ezel ter werelt komt met eenen toom in den mont.

Zy leunt op een verken. Piërius zeit dat het zwyn, boven alle andere dieren, onvernuftigh en onleerzaem is [C]; en, daer andere onredelyke ſchepſels nogh eenige naerſtigheit betrachten, het verken geduurigh lui en loom blyft.

Het zwarte hooftdekſel vertoont, dat, gelyk deze verf noit andere aenneemt [D], aldus ook de domme is, niet deugende tot het wel ontfangen van wyze leſſen en nutte leeringen. Wat kloeke leermeeſter ook zoude de waere domheit kunnen wakker krygen, en tot hooge beſpiegelingen aenzetten?

[B] Zie Piërius Valerianus *Hierogl. Lib. XII. cap.* 8.

[C] Daerom hebben ſommigen verziert, dat Marſyas, die de ſtoutheit hadde van Apollo tot een muzykſtryt uit te tarten, overwonnen zynde, naderhant een varkensſtaert gehad heeft. En by de gelaetkenners is een varkensvoorhooft, dat is, hetwelke kort en hairigh is, ſtaende de hairen wat ſteilachtigh, een teken van onleerzaemheit. Van de domheit van 't varken is ook genomen het ſpreekwoort *ſus Minervam*, dat is, *het varken wil Minerva onderrechten*, wordende gebruikt wanneer een onbedrevene iemant wil leeren, die zelfs ervaren is. Zoo vindt men ook de plompe Arkadiërs en botte Bœotiers, by de oude ſchryvers genoemt met den naem van *varkens*: *ſus Arcadica*, *ſus Bœotica*: niet alleen om de vreetachtigheit, waeraen zich deze natien overgaven, maer ook om derzelver botheit, en onkunde in wetenſchappen. De Spartaners evenwel wiſten de varkens nogh iets te leeren, als makende het manlyk geſlacht der zelve bequaem tot vechten: zoodat der zelver jongens die varkens van klein af tot vechten opgebragt en geoeffent hebbende, dezelve tot hun vermaek tegen malkanderen lieten kampen; daeruit vorders voorſpellende, dat die gene, welkers varkens het wonnen, brave zaken zouden uitvoeren. Zie al wederom Piërius *Hierogl. Lib. IX. cap.* 11. & 12. Onder de onleerzame dieren worden ook getelt de vlieg en de zwaluw. Zie de reden daervan by den zoo even gemelden Piërius *Hierogl. Lib. XXVI. cap.* 37.

[D] *Nigræ lanarum nullum colorem bibunt*, dat is, *zwarte wol neemt geen andere verwe aen*, zegt Plinius *Hiſt. Nat. Lib. VIII. cap.* 48. De oorzaek vorder, waerom dit beelt een roode kleur wort toegeſchreven, waervan de ſchryver de uitlegging heeft verzuimt, is, omdat de domheit en onwetenheit doorgaens zeer aſſurant en ſtout is; want men ziet veeltyts dat de ongeleertſte de onbeſchaemtſte zyn; daer verſtandige luiden, in tegendeel, omzichtigh zyn in woorden en daden; gelyk ook de Griekſche ſpreuk te kennen geeft, ἀμαθία μὲν θάρσος, λογισμὸς δ᾽ ὄκνον φέρει, dat is, *onkunde brengt ſtoutheit aen, maer een verſtandigh overwegen van zaken veroorzaekt traegheit* in 't ondernemen. De rode kleur nu verbeelt ſtoutheit, gelyk Ariſtoteles wil in 't negende Hooftſtuk van zyne Gelaetbeſchouwing. Ook hadde onze ſchryver, om de onleerzaemheit van zyn beelt des te beter uit te drukken, hetzelve na de ſtelregels der Gelaetbeſchouwers, ingedrongen ooren, kort aen 't hooft vaſtzittende gelyk die der apen, kunnen toeſchryven, welke zy zeggen dat een domme onkunde en groote onleerzaemheit betekenen; gelyk in tegendeel uitſtaende ooren een blyk zouden zyn van leerzaemheit en zachtmoedigheit.

DOORLUCHTIGHEIT.

O Hoe groot een onderſcheit is 'er in de beelden die hier na malkander ten toneele treden! Sommige bedroeven, ſommige ſtreelen ons, gelyk op dit pas de Doorluchtigheit: want die komt te voorſchyn als eene welſchoone en naekte Jongkvrou, die van heldere ſtralen omringt ſtaet, en in haere hant eene zon houdt.

Men noemt eigentlyk doorluchtigh, 't geene men door 't middel van het licht wel en helder aen alle kanten beſchouwen kan, 't geen vervolgens dan doorluchtigheit magh heeten. Dit brengt men ook over tot den menſch, en verſtaet door den naem van doorluchtigheit ook de voortreflykheit en roem, die iemant of door zyn edeldom bezit, of door zyne deugt en brave daden [A] heeft verkregen, gelyk Piërius aenmerkt. Ambro-

[A] Zulke mannen noemen de beſte Latynſche Schryvers daerom ook met den naem van *lichten* zelfs: omdat zy namentlyk door hunne deugt en dapperheit anderen even als voorbeelden ter naervolging voorlichten. Zoo zegt Cicero (1), dat 'er in de burgerlyke oorlogen *veele lichten zyn uitgedooft*, dat is, treffelyke mannen geſneuvelt. En Drances verwyt Turnus by Virgilius (2), dat het door zyn toedoen is, dat de Latynen (1) Phil. 2. c. 21. (2) Æn. L. XI. v. 349.

Zoo veele lichten van Krygsoverſten gebluſcht,
En al de Stadt in rouw zien zitten en ontruſt.

Lumina tot cecidiſſe Ducum, totamque videmus
Conſediſſe urbem luctu.

Maer ook worden byzonderlyk die gene, die niet alleen uitmunten in anderen met hunnne deugden voor te gaen, maer daerenboven door hunne treffelyke leere, waermede zy anderen voorlichten, zich een glansryken naem verkrygen, *lichten* genoemt. Alzoo noemt Chriſtus zyne Apoſtelen Matth. 5. v. 14. *'t licht der wereld*: ja ſtelt ook zich zelven voor onder de benaming van *'t licht* by Johannes Kap. 8. v. 12. welken naem hy ook op meer andere plaetſen, als Joh. 1. v. 4, 5, 8, 9, en elders draegt. En zoo zal ook de zin zyn van de plaets van Ambroſius,

Ambrosius noemt zulken allerdoorluchtigst, die zich in de werelt door eenen heiligen wandel en vroome leer, hebben beroemt gemaekt. Voorts zeit hy, dat de doorluchtigheit een van de vier gaven der zaligen in den hemel zy, 't welk men in beide de genoemde betekenissen verstaen kan.

Zy is jong verbeelt, naerdien iemant dan doorluchtigst is, wanneer zyne roemwaerdige daden meest in hun bloeien zyn, en hem eenen helderen glans byzetten, gelyk een zon, die alles beschynt. Doch dit is van zelfs klaer genoeg, en behoeft deze zon vervolgens geen kaers tot verlichting.

sius, waervan onze Schryver melt, doch die hy qualyk schynt begrepen te hebben. Altoos Piërius (1), dien onze Schryver hier zelfs aentrekt, haelt aen uit Ambrosius, dat hy heilige mannen, die op de werelt hebben gewandelt, noemt *luminaria*, dat is, *lichten:* want zulke mannen, voegt 'er Piërius by, deelachtigh zynde aen 't waerachtigh licht, zyn, de zielen, die zy onderwezen, uit de duisternisse der onkunde uitleidende, niet te onrecht *lichten* genoemt.

(1) Hierogl. Lib. XLIV. cap. 7.)

Dat voorts het beelt naekt is, geeft te kennen, dat doorluchtige daden niet kunnen bedekt zyn, maer zich naekt en bloot vertoonen voor elks oogen.

DOOT.

WY komen hier tot een der schrikbaerste beelden, die een welvaerend mensch oit in den zin ontmoeten kunnen. Het is de Doot, door Kamillus [A] van Ferrara, een verstandig Schilder, gemaekt als eene soort van geraemte, aen het welke alle de spieren, zenuwen enz. doorgesneden zyn. De beeltenis is met een gouden geborduurden mantel bekleet, omdat de doot zoo wel den magtigen en ryken

[A] De Schildery, die deze Kamillus van de doot gemaekt heeft, wordt door den Heer Zaunslifer een weinigje anders beschreven, dan ze hier voorkomt. Doch zyn Eerw. is bedrogen door de verkeerde vertaling, die Dirk Pieterz. Pers, gelyk overal, alzoo ook hier, heeft gemaekt van Cezare Ripa. Zoo als wy 't beelt des doots hier opgeven, komt het volkomen met het voornoemde Tafereel overeen.

ken hunne lieve panden, als den elendigen en armen hunne smarten, quyt maekt. Op 't voorhooft heeft ze een momaengezicht van verscheide verwen, dewyl de doot ieder mensch niet eveneens voorkomt, maer zeer verscheiden. Hoor J. de Dekker eens in zynen Dooper.

Die schuldeloos de doot ontmoeten gaet
Treet haer gerust en onverschrokken tegen.
Maer zoo de doot den schuldigen ontmoet
Slechts met den klank en schaduw haerer slagen,
Strax zal ze van zyn kaeken blos en bloet,
En kouden schrik door al zyn leden jagen.
De boosheit draegt, voor dootsgevaer bevreest,
Een ziel vol angst door bergen, vier en baren;
Maer deugde streeft met onvervaerden geest,
De doot getroost, door allerlei gevaren.
Want sterven is van geen gewin ontbloot,
't Welk het vernuft der boozen, hoe bedreven,
Geensins begrypt, en aller vroomen doot
Verzelt en volgt een altyt zaligh leven.

Dit onderscheit is 'er in de doot, ten aenzien van vroomen en godtloozen; maer behalve dat, wort ze van verscheide menschen verscheidelyk aengemerkt. Eenigen vlieden en schroomen 'er voor, als iet dat hun ten alleruitersten leelyk dunkt; anderen zouden haer wel van zelf in de armen loopen [B], en dat wel meest om de verschillende Fortuinen. Ja men zou,

 niet

[B] Zoo was zelfs de leere der Stoische Filozofen, dat een wys man de doot somtyts zelf mogt aenvaerden, dat hem zulks somtyts betaemde, ja dat hy 't ook moest doen. Namentlyk, zy rekenden onder de onverschillige zaken, gelyk het leven, alzo ook de doot: en daerom wildenze, dat men de doot kon aennemen of niet aennemen, zoo als 't iemant best gelegen quam: want *wat onderscheit is 'er,* zegt Seneka, *Epist.* 69. *of de doot tot ons komt, dan of wy tot haer gaen. Geloof vastelyk, dat die gemeene spreuk der alleronkundigste menschen valsch is; het is een goede zaek zyn eige doot te sterven.* Dit hun gevoelen helderden zy op met deze gelykenisse, dat het eveneens met het leven was gestelt, als met een gastmael of spel: daer iemant van daen gaet, en uitschiet, wanneer het hem begint te verveelen. *Want die, wanneer 't hem lust, van een gastmael mag opstaen,* zegt Epiktect, (1) *en uit het speelen scheiden; waerom doet die zich zelven ongemak aen met langer te blyven?* Daerenboven wilden zy niet, dat hun deze deur om zoo te spreeken van *vryheit,* die zy ten hoogsten beminden, en als het einde en de vrugt der Wysheit reekenden, zoude worden toegesloten: zoo dat hen iemant langer als zy 't wilden dulden, tegen hunnen dank zoude kunnen quellen, pynigen of bespotten. Men moest sterven, wilden zy, niet alleen wanneer 't welweezen van 't Vaderlant of Vrienden zulks scheen te vereischen, maer ook in zwaere ziels smerten, lichamelyke ziektens en quellingen, lastigen ouderdom, armoede en andere ongemakken, die men niet scheen te zullen kunnen te boven komen. *Zoo 'er veele moeielykheden, die de gerustheit stooren, voorkomen,* zegt de zelve Seneka, *Epist.* 70, *zoo laet een wys man zich zelven* [uit de deur des levens] *uit: en dit doet hy niet alleenlyk in den uitersten noot: maer zoo ras als hem de Fortuin begint verdacht te zyn.* Ja wat meer is, zy wilden, dat een wys man somtyts het leven moeste verlaten, in 't midden van voorspoet en welvarentheit: in welke gevallen echter, zulks bepalen zy vry duister en verwart

(1) Dissert. cap. 16.

niet zonder reden, zeggen moogen, dat de gedachte Schilder haer wel zoo veele grynzen, indien 't mogelyk waere [C], had mogen geven, als 'er zinnen van menfchen zyn.

De Schilder bekranfte ook haer hooft met eenen groenen lauwer [D], om haere heerfchappy en eeuwige noodwet, over alle menfchen, te betoonen

verwart. Dog hoe verkeerdelyk en quaet zy in deze ftellingen hebben gedwaelt, weten die gene, die in onzen waren Godtsdienft zyn gegront. Ja ook andere oude Filozofen, verre zynde van zulke fnode gevoelens, hebben betere gedachte gevoet: en zeer wel heeft Pythagoras na 't getuigeniffe van Cicero geboden: (1) *dat men zonder bevel van zynen Veltoverften, dat is God, niet van de wacht en poft zyns levens moet aftrekken.* Virgilius, de leer der Stoyken ook veroordelende, verziert niet onaerdig, dat in de onderaertfche gewetten, die geene, die zich zelven hebben om 't leven gebracht, daer van berouw hebben (2):

(1) de Sen. cap. 20.

(2) Æneid. Lib. VI. v. 436.

> Proxima deinde tenent mæsti loca, qui fibi lethum
> Infontes peperere manu, lucemque perofi
> Projecere animas, Quam vellent æthere in alto
> Nunc & pauperiem, & duros perferre labores.

Dat is naer Vondels vertaling.

> *Hier naeft aen hebben veel bedrukten hun verblyf,*
> *Die door hun eige hant de doot onnozel koozen,*
> *En, 't leven moê, hun ziel te brusk verreukeloozen:*
> *Helaes, hoe wenfcht men nu naer boven toe te gaen,*
> *En zuuren arrebeit en armoede uit te ftaen!*

Zie het gevoelen der Stoyken breder voorgeftelt en zeer krachtig en geleerdelyk wederlegt door den voortreffelyken Lipfius, *Manud. ad Stoicam Philos, Lib. III. differt.* 22. *&*. 23. Voor 't laetft moeten wy hier dit nog byvoegen, dat de ouden de twederhande foort van doot, namentlyk, de natuurlyke, en de geweldige, of die iemant zich zelven aendoet, op een beeldenfprakige wyze aldus te kennen gaven: de natuurlyke doot wiert door hen verbeelt door een vier, dat van zelf uitging; maer de geweldige door een vier, dat iemant uitdoofde, en hier op meent Pierius, (3) dat ook ziet het groot ontzach en die eerbiet der ouden voor het vier, zoo dat ze 't voor een gruwel hielden het zelve ten enenmael uit te bluffchen, maer 't liever van zelfs allengskens lieten uitgaen: als of ze daer door op eene zinnebeeldifche wyze hadden willen te kennen geven, dat men 't leven en de ziel, die door 't vier verbeelt wierden, niet met gewelt moeft dryven uit het lichaem.

(3) Hierogl Lib. XLVI c. 6 &. 13

[C] Maer dat was onmogelyk: want *Quot homines, tot fententiæ*, zoo veel hoofden, zoo veel zinnen, zegt Terentius (4).

(4) Phorm. Act. 2 Sc. 4 v. 14.

[D] De vinding van den Schilder is goet: want de lauwerkrans was by de ouden een teken van overwinning der vyanden: waerom 'er by de Romeinen de zegenpralende Veltoverftens mede wierden verfiert, gelyk reets is aengetoont over 't finnebeelt der Akademie bladz, 54. Anders zoude de doot niet qualyk voegen een krans van Cipresloof, welke boom by de ouden, voor de deur geftelt zynde, een teken was, dat 'er imant in dat huis was overleden: gelyk breder in de aenmerkingen over de Akademie is aengewezen *Bladz.* 56, *en* 57. Zoo verhaelt Spartianus (5) van den Keizer Severus, dat hem op zekeren tyt een Moor, die onder zyne Soldaten was, met een krans van Cipresloof op het hooft tegenkomende, de Vorft beide die verwe en dien krans voor een quaet voorteken had gehouden, en kort daer na was geftorven. Ook zou men de doot gevoeglyk een pynkrans kunnen opzetten: vermits deze boom ook wort genomen voor een finnebeelt van de doot, omdat hy eenmael afgehakt zynde wort gezegt nooit weder uit te fpruiten: hoewel andere willen, dat het zoude zyn om de overgrote bitterheit van dien boom: nu wort bitterheit wel voor de doot genomen, en de doot zelfs bitter genoemt. Zie hier van breder fpreken onzen reets zoo menigmael aengehaelden Pierius *Hierogl. Lib.* 52. *cap.* 12.

(5) Sever. cap. 22.

nen. In de flinke hant maelde hy een mes [E], dat met olyftelgen omwonden was, dewyl men tot den vrede [F], en het gemak der werelt, niet geraken kan, ten zy men ook de doot nadere: ja de doot brengt door zich zelve vrede en ruft aen.

Zy heeft eenen Pelgrimswandelftaf op haeren fchouder, behangen met kroonen, myters, hoeden, boeken, muzyktuig, ridderketens, trouringen, edel gefteente [G] en allerhande blyktekens van wereltfche vermakelykheden en geneugte, die natuur en kunft ons verfchaffen. De doot, nydig zynde over deze beide, gaet overal onruftigh zweven, om te rooven en tot haer te trekken, al wat men door naerftigheit en men-

Vvv 2 fchelyke

[E] Niet qualyk wort het mes voor een teken van de doot genomen, en zulks na 't voorbeelt der ouden. Alzoo verhaelt Elianus, (1) dat de Wyzen der Perzen, wanneer de Koning Artaxerxes was overleden, en deszelfs zoon Ochus in zyn plaets quam, iemant hadden beftelt, die de tafel toegericht zynde zoude opletten, aen wat zaken de nieuwe koning zyne handen allereerft zoude flaen. Waer op bericht gekregen hebbende, dat hy aen de tafel gekomen zynde terftont met zyne rechte hand een mes, en met de andere een groot broot hadde aengegrepen, en 't zelve in ftukken gefneden en met een ftuk vleefch gretig opgegeten, voorzeiden zy daer uit twe dingen, namentlyk, dat 'er geduurende deszelfs regeering overvloet van koorngewas zoude zyn, maer ook zyne moorderyen menigvuldig: in welk laetfte altoos hy der zelver voorzegging zoo vervult heeft, dat hy door zyne wreedheit den toenaem heeft gekregen van 't *mes* of *zwaert*, gelyk wy te vooren hebben verhaelt. Namentlyk allerlei geweer, 't welk men pleegt te gebruiken om iemant te doden, kan ftrekken voor een zinnebeelt des doots. Zoo hadden de Scythen, gelyk Pierius verhaelt, (2) na de wyze der Egiptenaren, van welke zommige Schryvers willen dat zy ook zouden onderwezen zyn, de gewoonte om door 't zwaert de doot te betekenen, en als zy een zwaeren eed deden, te zweeren by hun zwaert en by den wint: verftaende door 't eerfte leven en doot, als zynde bequaem om iemant en te befchermen en van kant te helpen, en door 't laetfte de ziel, dat is, het leven: namentlyk omdat het leven zoo lang duurt, als wy den wint of lucht inademen. En van Kaligula verhaelt (3) Suetonius, dat men na zyne doot twe boekjes heeft gevonden, waerop met namen en tekens die gene ftonden gemerkt, die hy ter doot hadde verordineert; en wel zoo, dat het eene boekje voor een opfchrift voorde *ponjaert*; het andere *degen*: gevende de ponjaert heimelyken moort; de degen, openbaere doodtftraf te kennen. Ja de Bybel zelf gebruikt fomtyts ook diergelyke zinnebeeldige fpreekwyzen: als by voorbeelt Ps. 22. vs. 21. *Reddet myne ziele van den zwaerde*: daer onze geleerde kanttekenaers door verftaen, niet alleen, *dezen fcherpen en bitteren ftryt, dit vyantlyk en dodelyk gewelt, deze wrede vervolginge en verwondinge*, *ja* maer ook *de doot zelfs:* gelyk zy vervolgens met andere bybelplaetfen bewyzen.

(1) Var. Hift. L. II. cap. 17.

(2) Hierogl. Lib. XLII. cap. 67.

(3) Calig. cap. 49.

[F] Waer van de Olyf by de oude een teken is geweeft: gelyk breder zal verhandelt worden over de agtfte zaligheit in ons derde deel,

[G] Alle mooie opfchikfels voor dat lelyke dier! het welk echter onze Schilder met alle die fieraden zal moeite hebben om iemant behaeglyk te doen voorkomen. Wy ook geen kans ziende, om het daer toe te brengen, zullen 'er liever twe lelyke vogels met verlof van den Schilder byzetten: namentlyk de nachtraef ter eenre, en den nachtuil ter andre zyde, rechte vogels van haer gezelfchap, en bootfchappers van haere verfchrikkelyke komft. Wat den nachtuil belangt, hoe dat hy by de Egiptenaers was een zinnebeelt van de doot, en ook aen koning Pirrhus wort gezegt zyn aenftaende fneven te hebben voorbeduit, is reeds in 't Beelt van de *Bygelovigheit* aengewezen. En betreffende de nachtrave (ook een foort van een nachtuil, *nyctokorax* genoemt) de Egiptenaren betekenden volgens Horus (4) daer door de doot, omdat, gelyk deze vogel 's nagts de jongen der kraejen fchielyk overvalt en opvreet, alzoo de doot de menfchen onvoorziens aengrypt en verflint. Wat voorts den Pelgrims ftaf belangt, die kan betekenen, dat ons leven en verblyf op de aerde onzeker is, en ook buiten ons rechte vaderlant, gelyk de woning van een Pelgrim, (zie het beelt van *de Ballingfchap*) tot dat de doot de rechtveerdige derwaerts, namentlyk na den hemel, overbrengt, zynde derzelver ware vaderlant: gelyk ons de groote Apoftel Paulus leert *Heb.* 11. *vs.* 13. 14 15. 16.

(4) Hierogl. Lib. II

fchelyke wysheit had bekomen. Men magh hier wel byvoegen 't geen Vondel in zynen Solomon zeit.

Helaes wie is op wapens ftout,
Op yzer en op ftael:
Op kinderfpel, en prael
Van purper, zilver en fyn gout,
Borduurfel, paerlen en gefteent?

Maer laet ons voortgaen tot een tweede beelt van de

D O O T.

MEt goeden overleg, gegront op het gezagh der H. Schrift, zou iemant de doot kunnen afmalen naer 't geene in VIII. hoofftuk van Amos Voorzeggingen gelezen wort. Godt, de doot aen den Profeet willende vertoonen, vraegt hem; *wat hy ziet.* Amos antwoort; *eenen korf met zomervruchten.* Andere verftaen hier eenen *Haek*, waermede men het ooft van de boomen rukt. Hoe het zy, dit verbeeldde de doot. Volgens die laetfte lezing dan kan men de doot afbeelden niet alleen, gelyk veel gefchiet [A], met een zeiffen in de eene, maer ook met dusdanigh eenen haek in de andere hant.

Want gelyk de zeiffen gras, flecht kruit en al wat dicht by de aerde groeit, waerdoor geringe en arme menfchen, die het grootfte getal uitmaken, verftaen worden, affnyt; alzoo dient de oofthaek om de fruiten, die aen hoge takken ftaen, en voor het plukken geveiligt fchynen, van boven neder te trekken: het welk ziet op de magtigen, ryken en zodanigen die in hoogheit geftelt zyn, en in alle voorfpoet dezer werelt leven. Zulk eene verbeelding geeft den aert der doot niet onaerdigh te kennen; want zy is gewoon klein noch groot, ryk noch arm, hoog noch laeg, of wat dies meer zy, te verfchoonen. Gepaftelyk zingt Horatius hierover naer de

[A] Wy berifpen de vinding van een zeiffen te geven aen de doot niet, maer merken alleenlyk aen, dat dezelve van later tyden is, zynde de zeiffen by de Ouden geweeft een zinnebeelt des tyts, die alle dingen tot hunne rypheit brengt, affnyt en wegneemt: en daerop fchynt na Piërius gedachten (1) enigfins te zinfpeelen de naem die de zeiffen by de Grieken draegt, namentlyk δρέπανον, *drepanon* 't welk afkomt van een ander Grieks woort δρέπειν [*drepein*] dat is, *afplukken, affnyden afmaejen*: en Piërius meent (2) dat Heziodus (3) door dit woort δρέπανον (zeiffen) den *oogft* zelfs verftaet. Derhalven hebben de Ouden de feiffen niet qualyk toegefchreven aen Saturnus, 't zy om dat hy wiert gehouden voor den God des tyts, die alles afmaeit (waerom Makrobius (4) ook wil, dat hy by de Grieken de naem zoude hebben van χρόνος [*Chronos*] verfchillende maer een letterje van κρόνος [cronos] dat is, *de tyt*) het zy, om dat hy voor de uitvinder wort gehouden van den lantbouw (5), van welk werk het einde is 't koorn te maeien en in te zamelen: waerom de zelve Makrobius (6) wil, dat de Latynen hem den naem van *Saturnus* zouden gegeven hebben *a satu*, dat is, van 't *Saejen*.

(1) Hierogl Lib. XLII. cap. 74.
(2) Hierogl L. LVI. c. 8
(3) In Theog. vs. 162
(4) Sat. L. I cap. 8.
(5) Macrob Sat L. I. c. 10
(6) Fod. c. 10

de vertaeling van den grooten Vondel: [B] *De bleeke doot klopt zoo wel aen der koningen hoven, als aen der armen hutten.* Voeg 'er dit uit den zelven Lierdichter aen: [C] *De felle Prozerpyn verschoont niemants hooft.*

[B] *Lib, I. Od.* 4 *vers* 13.

Pallida mors æquo pulsat pede pauperum tabernas,
Regumque turres.

[C] Lib. I. Od. 28 vers 19.

Nullum
Sæva caput Proserpina fugit.

D O O T.

EEne oude bleeke Vrou, [A] met geslote oogen, en in 't zwart gekleet: welke hoedanigheden haer de Poëten doorgaens toeschryven. Zie Virgilius, Lukretius en

[A] Te Diospolis in Egipte wierden in een zekeren tempel, gelyk Klemens de Alexandriner (1) getuigt, onder meer andere beelden gezien ook een beelt van een jong Kint en een van een out Man, het eerste als een teken van de geboorte, en 't ander als een zinnebeelt van de doot: zoo dat de Vrou hier te recht als out wort vertoont. Want al is 't schoon, dat de doot geen onderscheit maekt tusschen jong nog out, nogtans is de ouderdom volgens den gewoonen loop der Natuure allernaest aen de doot. Dat deze Vrou nu bleek wort verbeelt is eensdeels, omdat het bloet, in de oude jaren zo in menigte als in hitte verminderende, de wangen, die haere schone kleur van 't bloet ontfangen, nootzakelyk moeten bleek worden; anderdeels en wel voornamentlyk, om de uitwerkinge van de doot, die de menschen bleek maekt, te kennen te geven: waerom de doot ook zelfs bleek genoemt wort. Maer laet ons dit lelyke wyf, dat tog haere zwarte klaeuwen, als 't onze tyt eens zal zyn, aen ons mede al slaen zal, ook handelen zoo als we maer kunnen. Voor eerst dan geef ik haer een spinrok met wolle in de hant: dat is tog gereetschap, dat een out wyf past: laetse spinnen, hoewel ik wel te gemoet zie, dat ze boosaerdig genoeg zal zyn om den draet geduurig af te breken. Maer 't moet nog al beter gaen: het weinige hair, dat ze op haer ouden bol heeft, moet geheel afgesneden worden, en dat nog wel wat harder zal nypen, de neus moet voor den kop heen. Met het gezeide spingereetschap hebben wy haer voorzien, omdat de Ouden door een spinrok met wolle, dog zoo dat de draet afgebroken was, de doot hebben verbeelt; ziende op de fabel der drie schikgodinnen, die ze verziert hebben, dat de eene, Clotho, de spinrok vasthoudende; de twede, Lachesis, spinnende; en de derde, Atropos, den draed afsnydende, het wedervaren van alle menschen van derzelver geboorte af, hun geheele leven door en tot hun doot toe bepaelden: gelyk bekent is uit de Poëten. Het hair hebben wy haer afgesneden, omdat insgelyks de Dichters hebben verziert, dat een mensch niet eerder konde sterven, voordat hem het hair van 't hooft door Proserpina was afgesneden, om 't aen Pluto, aen wien het heilig wiert geagt, over te geven. Deze verziering vint men by Virgilius, daer hy sprekende van de harde doot van Dido, zegt, dat ze zoo bezwaerlyk aen haer einde kon komen, omdat Proserpina haer het hooft-hair nog niet had afgesneden. Namentlyk die een natuurlyke doot of door verdiende straffe storven, sneet Proserpina, gaven ze voor, het hair terstont af, maer die de handen aen zich zelven sloegen, holp ze zoo ras niet, op dat ze met de doot lang mogten worstelen. Daerom liet Juno uit medelyden het hair aen Dido door Iris afsnyden: het welke zoo ras geschiet was, storf zy terstont. Men hoore Virgilius zelfs. (2)

(1) Strom. Lib. V.

(2) Æneid. Lib. IV. vs. 694.

Tum Juno omnipotens longum miserata dolorem,
Difficilesque obitus, Irim demisit Olympo,

Quæ

Quæ luctantem animam, nexosque resolveret artus.
Nam quia nec fato, merita nec morte peribat,
Sed misera ante diem, subitoque accensa furore,
Nondum illi flavum Proserpina vertice crinem
Abstulerat, stygioque caput damnaverat Orco.
Ergo Jris croceis per cælum roscida pennis,
Mille trahens varios adverso sole colores,
Devolat, & supra caput adstitit: hunc ego Diti
Sacrum Jussa fero, teque isto corpore solvo.
Sic ait, & dextra crinem secat. omnis & una
Dilapsus calor, atque in ventos vita recessit.

Dat is naer Vondels vertaling.

Vrou Juno deerde dit verwylen van haer smerte,
Zont Jris, om de kranke en worstelende ziel
Van 's lichaems taejen bant, die haer zoo lastig viel,
In aller yl t' ontslaen, uit 's hemels troon beneden:
Want Proserpyn heur hair nog niet had afgesneden,
Noch 't hooft den jammerpoel van Pluto toegekent,
Dewylze, onnozel en ontydig en geschent,
Dus deerlyk door de torts van minne, die haer blaekte,
En 't hooft aen 't hollen brogt, aen haere doot geraekte.
De dauwende Jris dan, die met d' oranje pluim
Wel duizent verven maelt, om hoog aen 't hemelsch ruim,
Recht tegens over 't licht der zonne, quam gegleden,
En aen het hooftend van het bloedig bedt getreden,
Sprak endelyk: ik wyde, uit last van 't hemelsch dak,
Dees haervlecht Pluto toe, ontsla u van het pak
Des lichaems. hierop sneet zy 't hair af, en met eenen
Wert al het lichaem kout, en warmte en geest verdweenen.

Servius tekent aen, dat Virgilius dit ontleent heeft van Eripides, die hy zegt dat van de stervende Alcestis verziert, dat Mercurius was gezonden om haer het haer af te snyden, omdat zy een vrywillige doot storf in plaets van haer man: hoewel Servius schynt te willen, dat dit affnyden van 't hair, eer iemant konde sterven, alleenlyk zoude nodig zyn geweest in die gene, die het in hun leven geheiligt hadden aen Pluto, waerdoor zy meenden veilig te zyn tegen de rampen der fortuine. De woorden echter van Charon by Eripides schynen het tegendeel te kennen te geeven, namentlyk, dat het affnyden van 't hair aen de stervende in 't algemeen geschiede: want (1)

(1) Alcest. Act. 1

Ἡ δ' οὖν γυνὴ κάτεισιν εἰς ᾅδου δόμους,
Στείχω δ' ἐπ' αὐτὴν, ὡς κατάρξωμαι ξίφει.
Ἱερὸς γὰρ οὗτος τῶν κατὰ χθονὸς Θεῶν,
Οὕτου τὸ δ' ἔγχος κρατὸς ἁγνίσει τρίχα.

Deze Vrou dan, zegt hy, *daelt neder naer de helsche woningen, en ik gae na haer toe, op dat ik ze slachte met het zwaert: want hy is toegewydt aen de onderaerdsche Goden, al wiens hoofthair dit stael zal reinigen.* In de offerhanden der beesten was het de gewoonte, dat men de offerdieren het hair voor den kop affneet, eer men ze slagtte. Omdat nu een stervent mensch enigsins als een slachtoffer van Pluto by de Heidenen kon aengemerkt worden; gelyk ook de straksgemelde woorden van Charon te kennen geven, zo hebben ze niet qualyk, maer overeenkomende met de plechtigheden der offerhanden verzonnen, dat Proserpina, of Charon, of somtyts wel iemant anders uit last der goden, de stervende menschen het hair affneet. Ja dewyl Plato zegt, dat de mensch gelyk is aen een boom, alleenlyk met dat verschil, dat de boom zyne wortelen heeft in de aerde, dog de mensch in de lucht, om dat de hoofthairen enigsins de gedaente hebben van wortelen; zoo kan het affnyden van 't hair niet qualyk vergeleken worden by 't affnyden der wortelen van een boom waerna de boom nootzakelyk moet sterven. Maer wy vertragen, dunkt ons, ook al wat lang met het hair van dit Wyf af te snyden, en deze doot alzoo doot te krygen. Wy zyn ze echter nu meester, en snyden haer den neus af, omdat, wanneer iemant ziek leggende zich verbeelde geen neus te hebben, de Oude Droomverklaerders zulks uitleiden als een zeker teken van zyne doot, omdat de neus het eerste deel is, dat aen een doot lichaem vergaet: gelyk Piërius aenmerkt *Hierogl. Lib. XXXIII. cap. 27.*

Flakkus zegt, door zynen tolk Vondel, in het XXIV. Gezang van het I. boek [B]: *Zal dan een eeuwige slaep Quintilius oogen luiken?* Namentlyk, gelyk de slaep eene korte doot is [C], alzoo is de doot een lange slaep [D]. Ook wort de doot in den Bybel dikwyls met den naem van slaep [E] benoemt. De Ridder Hooft laet vrou Machtelt, in zynen Gerard van Velzen deze tael voeren:

Doch is de doot, de doot, een van de zwaerste vloeken,
Te waert een gast, om my verfoeide te bezoeken;
Zoo zyt gy welkom my in mynen bangen noodt,
O zorgzachtende slaep, gy namaeg van de doot.

Ten besluite dezer schrikbarende beeltenis zal ik 'er nogh het volgende aenlassen:

[B] Ergo Quinctilium perpetuus sopor
Urget?

[C] Daerom wort de slaep genoemt een beelt van de doot, by Nazo, (1)

Infelix, tota quicunque quiescere nocte
Sustinet, & somnos præmia magna vocat.
Stulte, quid est somnus, gelidæ nisi mortis imago?
Longa quiescendi tempora fata dabunt.

(1) Amor. Lib. II. El. 9.

Dat is:

O ongelukkig mensch, dien 't, al te vadzig, lust,
Dat hy den ganschen nacht zoo zorgloos leit en rust,
En durft den loggen slaep als grote rykdom roemen.
O zot, wat is de slaep? indien m' haer regt wil noemen,
Zoo is ze een beelt des doots. de doot, die niemant spaert,
Zal u een lange rust bestellen onder d' aerd'.

[D] Zo noemt haer Hypermnestra by Horatius *Lib.* 3 *Od.* 11 *vs.* 36. haer bruidegom waerschouwende te vlieden voor het nakende gevaèr.

Surge, ne longus tibi somnus, unde
Non times, detur.

Dat is.

Stae op eer u een lange slaep heel onverwacht,
Van waer gy voor geen onheil vreest, wert toegebragt.

Om de overeenkomst nu, die 'er tusschen den slaep en de doot is, hebben de Poëten, als Homerus, Hesiodus, Virgilius, Seneka en andere den slaep genoemt *den broeder van de doot.* En wanneer Gorgias de Leontiner nu out geworden, en in een ziekte gestort zynde, allengskens in den slaep viel, en iemant van zyn vrienden hem komende bezoeken, hem vraegde, hoe hy al voer, antwoorde hy; de slaep begint my nu over te leveren aen zynen broeder: gelyk Elianus verhaelt *Var. Hist. Lib.* 2 *cap.* 35 over welke plaets men de Aentekeningen van Schefferus breder kan nazien. Pauzanias (2) schryft volgens de aenmerking van Lambinus over Horatius, (3) dat hy onder meer andere beelden te Olympia ook gezien hadde een zeker vrouwenbeelt, houdende met haere regte hant een wit kint, het welke sliep, en met haere linke een zwart kint het welke scheen te slapen: waervan het eene, gelyk de opschriften van die beeltjes uitwezen, was de doot, en 't andere de slaep, hebbende beide tot eene voester de Nacht, gelyk mede het opschrift van dat beelt aentoonde.

(2) Lib. V. cap. 18. Ade Lib. III. cap. 18.
(3) Lib. I. Od. 24. v 5

[E] Matth 27 vs. 52 *En de graven wierden geopent, ende vele lichamen der Heiligen, die ontslapen waren, wierden opgewekt.* En by Johannes 11. vers 11 zegt Jesus tot zyne discipelen: *Lazarus onze vrient slaept: maer ik ga henen om hem uit den slaep op te wecken. Zyne discipelen dan zeiden, Heere, indien hy slaept, zoo zal hy gezont worden. Dog Jesus hadde gesproken van zyne doot: maer zy meenden, dat hy sprak van de ruste des slaeps.*

D O O T.

OP eene gevoeglyke manier zoude men de doot vertoonen kunnen met een bloot zwaert [A] in de eene hant, en dat in een dreigende gestalte. In de andere mogt men haer eene viervlam geven; om aen te wyzen, dat ze het sterflyke van het onsterflyke [B] wechneemt, en alle vermogens der uiterlyke zinnen verteert; benemende de zelve hunne kracht, terwyl het lichaem een begin maekt, om in stof en asch te veranderen.

[A] Zie onze aenmerking E over 't eerste beelt der doot.

[B] De menschelyke natuur is volgens Adamantius zeer vermengt met loot, waerdoor onze lichaemen bezwaert zynde, na de aerde hellen: daerenboven heeft ze ook nog andere metalen in zich, die 't roesten onderworpen zyn, en 't gout en zilver vervalschen. Gelyk nu dit gout en zilver van die quade stoffen door het vier gereinigt worden, alzoo wort daerdoor ook niet onaerdigh de scheiding van de onsterflyke ziel en 't sterflyke lichaem, welke door de doot geschiet, te kennen gegeven. Daerheen hebben ook de Poëten gewilt, wanneer zy willende leeren, dat de deugt beloont wort, en de ziel van een vroom man na zyn doot ten hemel vaert, verzieren dat Herkules zich zelven op den berg Oeta verbrandende, niet geheel verteert is, maer alleenlyk het sterflyke in hem gescheiden van het onsterflyke, het welk onbeschadigt bleef, en ten hemel opvoer. Want zoo spreekt Jupiter by Ovidius (1) tot de andere Goden:

(1) Met. Lib. IX. vs. 250.

Omnia qui vicit, vincet, quos cernitis, ignes:
Nec nisi materna Vulcanum parte potentem
Sentiet. Æternum est, a me quod traxit, & expers
Atque immune necis, nullaque domabile flamma.
Idque ego defunctum terra cælestibus oris
Accipiam, cunctisque meum lætabile factum
Dis fore confido. si quis tamen Hercule, si quis
Forte deo doliturus erit, data prœmia nolet,
Sed meruisse dari sciet, invitusque probabit.

Het welk Vondel aldus heeft vertaelt.

Hy zoo braef in alle stryden
Zal by dit brandend vier geen schâ noch hinder lyden,
En dit verslint niet meer door gloeiendige vlam
Dan slegts het lichaem, dat van moeders zyde quam,
Zyn vaders deel blyft vry van alle sterflykheden.
Het vier verslint dit niet; na 't afscheit van beneden
Zal ik 't ontfangen in den hemel, en betrou,
Dat dit al 't godendom verheugt in ons gebou;
En of hier iemant van den hemelraet wou klaegen
Om 's helts vergodendom, en door zyn dwars mishaegen
Dit Herkles weigerde door nyt en onbescheit,
Die weet', zyns ondanks, dat die loon hem is bereit
Naer zyn verdiensten.

En een weinig verder.

Quodcunque fuit populabile flammæ,
Mulciber abstulerat.

Dat is volgens den zelven vertaler.

Het vier verteert al 't sterfelyk:
Niet schiet 'er over van Alcides dan 't verderfelyk.

Zoo

Zoo willen de fabelschryvers, dat Thetis, qualyk te vreden zynde, dat zy door Jupiter genootzaekt was te trouwen aen Peleus, een sterflyk mensch, de zes eerste zoontjes, die hy by haer teelde, in 't vier hadde geworpen, menende het sterfelyke alzo te verbranden, en het onsterfelyke te behouden. Deze zes aldus verteert zynde, poogde zy het zelve ook aen het zevende te doen: maer Peleus dat ziende, ontrukte haer het kint, en bestelde het aen Chiron ter opvoeding. Echter was de ene lip van het jongske reets verbrant: waerom de vader hem den naem gaf van Ἀχίλευς [*Achileus*] of gelyk het de latynen uitspreken, *Achilles*: het welke *zonder lip* betekent, hebbende ook gedragen den naem van πυρίσοος [Pyrisöos] dat is, *behouden uit het vier.* Deze fabel hebben wy daerom des te liever bygehaelt, opdat de Nederduitsche Lezers, die geen gemeenschap met Latynsche, veel min Grieksche Schryvers mogten hebben, echter ook dit van dien beroemden helt zouden weten. Men zie Tzetzes, Canterus, en Meursius over Lykofrons Cassandra vers 178, en de verdere Schryvers, aldaer door deze geleerde Mannen aengetrokken. Hoe dat vorder ook in de heilige Schrift het vier wort genomen voor *zuiveringe* en verteeringe van 't geene quaet is, en hoe Godt in dien opzichte wort gezegt te zyn een *verteerent vier*, en dat 'er *stroomen van vier* voor hem heen gaen, zie geleerdelyk uitgelegt by Pierius in het dertigste hoofdstuk van het 46 Boek zyner Beeldenspraek: daer de lezer, behalven een gedeelte van 't reets gemelde, ook andere fraeie zaken tot zyn genoegen zal kunnen vinden.

DOOT. [Overdenking der]

EEne Vrou met losgerukte hairen en in rougewaet. Met den arm leunt ze op een grafgebou, en beschout met ernst een dootshooft [A], dat op den grafsteen staet. Voor haere voeten heeft ze een lam [B], dat zyn hooft om hoog heft, en het gegeten gras herkaeut.

[A] De Egiptenaers hadden de gewoonte, dat, wanneer ze gasten hadden, en nu midden in de vreugt waren, dan een dootshooft te laten binnen brengen; niet om de gasten af te manen van overdadigheit, en te brengen tot een ernstige overweging des doots, maer veeleer om hen aen te zetten tot vrolykheit, of liever tot zuipen en zwelgen; vermanende hen, dat ze, dewyl het menschelyke leven zoo bros en onzeker was, zich wat wilden te goede doen, terwyl zy nog konden. Zoo ziet men, dat by Petronius, *cap.* 34. op het gastmael van Trimalcio de figuur van diergelyk een hooft op tafel geworpen wordende, de onthaler zyne gasten, op dat hooft wyzende, toeroept:

Heu, heu, nos miseros, quam totus homuncio nil est!
Sic erimus cuncti, postquam nos auferet orcus.
Ergo vivamus, dum licet esse bene.

Dat is:

Helaes, hoe is de mensch geheel een enkel niet!
Zoo zullen we alle zyn, zoo rasch het helsch gebiet
Ons wegrukt door de doot. Derhalven haet het treuren,
En laet ons vrolyk zyn, terwyl 't ons mag gebeuren.

Zoo een hooft hing men ook wel op aen den zolder van de eetzael: of in plaets van een recht dootshooft maektenze wel een hooft of momaengezicht van zilver, of hout, of andere stoffe, zodanig, dat het met leeden aen malkander gehegt zynde, zeer aerdiglyk konde worden bewogen, en zoo verandert, dat het veelerhande figuren verbeelde. Herodoot wil (1), dat 'er een geheel doot lichaem van hout, niet een enkel bekkeneel, onder de gastmalen by de Egiptenaers zoude zyn binnen gebragt, met de bovengemelde vermaninge tot drinken en vreugde: en Plutarchus spreekt ook van een geheel geraemte. Zie de aentekeningen der Geleerden over de aengehaelde plaets by Petronius.

(1) Lib. II. cap. 78. De Ægypt. Instit.

[B] 't Lam heeft alle ogenblikken de doot te verwagten, moetende altyt gereet staen voor de slagtbank.

DOOTSLAGH.

EEn Man die zeer leelyk, gewapent, en met een' roden mantel bekleet is. Een tygerskop ſtrekt zyn helmet. Hy ziet 'er bleek uit, en houdt in de ſlinke hant een afgehouwen menſchehooft by 't hair vaſt. In zyne rechte heeft hy een bloot zwaert.

De Dootſlagh heeft een zeer leelyk gelaet, omdat hy niet alleen afgryslyk by de menſchen, maer ook ſchriklyk voor Godt is, die hem, onder andere dingen, ſcherp verboden heeft, als zynde eene ondaet die Gode ten hoogſten mishaegt [A]. Hy wilde daerom dat de dootſlager van het altaer geweert zou worden. Zie Exod. XXI. Ge-

[A] Zoo waren zelfs de heidenen van gedachten: en daer ze anderſins veel aen de offerhanden, en voornamentlyk aen de reinigingen toeſchreven (gelyk de Dichters verzieren, dat Oreſtes van de bloetſchult, door 't vermoorden van zyn Moeder op hem leggende, en van de razernye, die hem daer door was overgekomen, is ontheft en verloſt geworden, na dat hy zich volgens een antwoort van 't Orakel van Apollo had afgewasſchen in een rievier, die zich met zeven ſtromen vermengde, behalven meer anderen, die terſtont zullen voorkomen.) Zoo hebben ze echter geoordeelt, dat van een moordſchult niemant zoo konde bevryt worden. Men hore Ovidius: *Faſt. Lib. II. vers* 35.

Omne nefas omnemque mali purgamina cauſſam
  Credebant noſtri tollere poſſe ſenes.
Græcia principium moris fuit, illa nocentes
  Impia luſtratos ponere facta putat.
Actoriden Peleus, ipſum quoque Pelea Phoci
  Cæde per Hæmonias ſolvit Acaſtus aquas.
Vectam frænatis per inane draconibus Ægeus
  Credulus immerita Phaſida fovit ope.
Amphiaraides Naupactoo Acheloo,
  Solve nefas, dixit, ſolvit & ille nefas.
Ah nimium Faciles, qui triſtia crimina cædis
  Fluminea tolli poſſe putetis aqua!

Dat

Gewapent wort hy uitgebeelt, omdat de dootſlagh hem in gevaer brengt van wraeke, en hy zich deswege behoeft te wapenen.

Het tygershooft beduit hier de felle wreetheit, die den menſch tot den dootſlagh beweegt en aenhitſt.

De bleekheit [B] verbeelt de gramſchap; alsmede de vrees, die den dootſlager tot berou en leetwezen perſt. In Mozes eerſte boek wort gezeit, dat Kain, toen hy zynen broeder gedoot had, vluchtte; geheel bevreeſt voor Godts ſtraffende rechtvaerdigheit, het geen Vondel Judas, tot zyne broeders, in Jozefs Treurſpel, dus laet nazeggen:

't Zy verre, dat ik u of my by Kain zet,
Die zich met Abels bloet zoo gruwelyk beſmet.
Hoe dootſch zagh hy 'er uit! hoe wert zyn hart gegeten
Van binnen! och, zyn hair (zoo pynigt het geweten
Den broederſlagtigen) hing altyt nat van zweet.
Hy vloodt, en waer hy vloodt, hem dacht dat Abel kreet;
En Godts gerechte wraek den moort zat op de hielen.

Nu luſt het ons een beelt te beſchouwen van het

Dat is naer de vertaeling van Hoogvliet:

Dus meenden de ouden, dat zy alle ſchelmery,
Zelfs de oorzaek van het kwaet, en d'allergrootſte zonden
Met deze reiniging weer ſchoon uitwiſſchen konden.
De Grieken leverden hun eerſt die plechtigheen:
Die dagten dat zy met dit reinigen alleen,
Zich konden zuivren, en hunn' gruweldaên bedekken.
Helt Peleus reinigde Patroklus van zyn' vlekken;
Akaſtus zuiverde weer met Theſſaliſch nat,
Dien zelfden Peleus, met zyn broeders bloet beſpat.
Medea, door de lugt gevoert van felle draken,
Liet zich door Egeus, dus van gruwlen zuiver maken.
Wiſch uit myn moortvlek zei Alkmeon onverſaegt,
Tot Achelous, die zyns 's moeders bloet afvaegt.
Ach, ligtgeloovige, meent gy met waterplaſſen
Uw yſlyke euveldaên uit uw gemoet te waſſchen!

[B] Zie onze aenmerkingen over 't beelt der *Boosheit:* en van den rooden mantel, onze aenmerking F over de de *Belediging*, bladz. 110. over 't lelyk gelaet, onze aenmerking A over de *Belediging*, bladz. 108.

DREIGEMENT.

OM dit uit te drukken, verſchynt 'er eene Vrou met den mont open, en die een hulſel draegt dat naer een vreeslyk monſter gelykt. Zy draegt een aſchgraeu gewaet, doormengt met roode en zwarte ſtreepen. In de eene hant heeft ze een' degen; in d'andere eenen ſtok of knods, dien ze gereet houdt om te ſlaen.

Het dreigen geſchiet om iemant ſchrik en vrees aen te jagen. Voorts wort de verbaeſtheit door vier zaeken verwekt, dat is door het hooft, door de kleeding, door het zwaert en door den ſtok. Zoo ſpreekt 'er Euſtathius van.

Men maelt ze met eenen open mont, om aen te wyzen, dat men in de drift der dreiginge ſchreeut en de ſtem verheft, het welk verſchrikking aenbrengt. En omdat de ſtem door haer gekryt het bloet ontroert, ziet men iet gruwzaems, ik weet niet wat, in haer gelaet. En gelyk de dreigende ſtem als een donderſlagh in d'ooren is, zoo geven ook een lelyk wezen en yslyk hulſel ſchrik en ſchreum van zich.

Het aſchgraeuwe kleet, zynde een mengſel van zwart en wit, dient hier om den nacht uit te beelden, niet wanneer hy zeer duiſter is, maer zoo veel licht heeft, dat men ſlechts een weinigh zien kan, wanneer hy allerbequaemſt is om verſchrikkingh aen te brengen, omdat zich alsdan door de onzekerheit des lichts, veeltyts yslyke gedaentens [A] kunnen vertoonen,

[A] Namentlyk dan hadden de ſchimmetjes of zieltjes der verſtorvene, volgens de Poëten, vryheit om zich op de aerde te vertoonen, maer moeſten, eer het licht wiert, weer vertrekken. Zoo zegt het zieltje van Anchiſes tot Eneas, dien het s'nagts quam vermanen zyn reis voort te zetten na Italien, nu moetende weggaen, *Æneid. Lib. V. vs.* 738,

Jamque vale, torquet medios nox humida curſus,
Et me ſævus equis Oriens afflavit anhelis.
Dixerat: & tenues fugit ceu fumus in auras.

'tWelk

nen, voornamentlyk aen zwakke en bygelovige menschen. De poëten zeggen daerom, dat de hel vol duister licht is, gelyk wanneer het schynsel der maene noch niet doordringt en onzeker is: welke gelykenis 'er Virgilius [B] van maekt.

De roode [C] en zwarte streepen [D] op het gewaet, beduiden dat de dreigementen ons somtyts wonden, somtyts de doot beloven.

Het zwaert en de stok, drukken uit, welke soort van dreigementen men tegens kloekmoedige en brave vyanden, en welke men tegens knechts [E]

't Welk Vondel aldus vertaelt:

Vaerwel, de midnacht dauwt, en is alree voorby:
De hatelyke dagh van 't Oosten ademt my
Den waessem toe van 't paert, dat hygende op komt streven.
Zoo sprak hy, en verstoof, als rook in lucht verdreven.

En 't schimmetje van Tiresias by Horatius, (1) eenigen tyt in gesprek geweest zynde met Ulysses, breekt zyn reden af, zeggende, dat *de heerschende Proserpina hem belast te rug te komen.* Maer zie vooral Propertius *Lib. IV. El.* 4. *vs.* 89.

(1) Lib. II. Serm. 5. ult.

[B] Æneid. Lib. VI. vs. 268.

Ibant obscuri sola sub nocte per umbras,
Perque domos Ditis vacuas, & inania regna.
Quale per incertam Lunam sub luce maligna
Est iter in Sylvis: ubi cœlum condidit umbra
Jupiter, & rebus nox abstulit atra colorem.

Dat is naer Vondels vertaeling:

Zy gingen ongewis
En eenzaem in den nacht door Plutoos ydle rycken,
Door donkre schaduwen, en onbewoonde wyken,
Gelyk langs eenen wegh en scheemerende baen,
Die heenloopt door het bosch, by een betrocke maen;
Wanneer Jupyn de lucht met schaduw komt bedecken,
De bruine nacht doorgaens de dingen en de plecken,
Al even zwart verft.

[C] Zie onze aenmerking F. over de *Belediging.* Bladz. 110.

[D] Zie boven het derde Beelt van de *Doot.*

[E] Jesus Sirach Ecclef. 33 vs. 24. *Voor eenen ezel behoort voeder, en een stok, en last; voor eenen huisknecht spys, en tuchting en werk.* Daer staen tegen malkander *voeder* en *spys; last* en *werk; stok* en *tuchting:* zoo dat de stok hier zeer wel voor een zinnebeelt van bedreiging omtrent knegten kan worden gebruikt, vooral, wanneer de hedendaegsche gewoontens worden ingezien. Maer indien men de bedreiging der knechten uit de outheit wilde verbeelden, moest men ons beelt liever een *zweep* in de hant geven: want daermede straften de ouden hunne slaven, dog vrye menschen die straffe te willen aendoen, wiert gehouden voor verachtelyk, en ten eenenmael smadelyk. Zoo leest men van Cyrus by Justinus, *Lib. I. cap.* 5. dat hy een jonge zynde en nog niet bekent voor gesproten uit koninglyken bloede *rex inter ludentes sorte delectus quum per lasciviam contumaces flagellis cecidisset, a parentibus puerorum querela est regi delata, indignantibus a servo regio ingenuos homines servilibus verberibus affectos,* onder de jongens, daer hy mee speelde, door 't lot tot koning zynde verkoren, en die gene, die hem niet wilden gehoorzamen met *zweepslagen* gekastyt hebbende, derzelver ouders daer over hebben gaen klagen aen den koning, zynde zeer qualyk te vreden, dat vrygebore kinderen door een slaef des konings *met zweepslagen, die men aen slaven plagt te geven,* waren bejegent. Zie de aentekeningen van Bongarsius over die plaets. Om deze reden wiert het te Rome voor een zeer quaet voorteken, en als een

voor-

en het gemeene volk [F] moet gebruiken, dat is, zulken die geen besef hebben, van 't geene men eer noemt.

(1) Sueton. Aug. c. 94. voorbeduiding van ſlaverny gehouden, dat Cicero (1) gedroomt hebbende, dat hy een jonge met een goude keten zag neerlaten van den hemel, aen welken Jupiter, na dat die jonge aen de deur des Kapitolynſchen tempels was komen te ſtaen, een zweep hadde in de hant gegeven, en des anderen daegs daerop Cæzar geleidende naer 't Kapitool, en Auguſtus, dien Cæzar derwaerts mede hadde genomen om te offeren, onverwacht gezien hebbende, dien hy te voren nog niet hadde gekent, gezegt hadde, dat het die zelve was, wiens gedaente hy in den droom hadde gezien. Namentlyk die droom beduide dan, dat Auguſtus de vryheit zoude met den voet treden, en de Romeinen tot ſlaverny brengen, waer van de zweep het teken was: want daer het, zoo lang de vryheit nog ſtont, niet geoorloft was geweeſt, een Roomſch burger zelfs met roeden te geeſſelen, veel min met zweepen; zoo zouden ze zekerlyk als ſlaven gehandelt worden, indien hunne ruggen nu niet meer vry waren van zweepſlagen. Stokſlagen by de Romeinen waren de ſtraffe voornamentlyk van Soldaten, die ſchandelyk waren gevlucht, of enig ander misdryf, tegen de krygstugt ſtrydende, begaen hadden: en wel zodanig, dat ze 'er veeltyds tot de doot toe mede wierden geſtraft. Zoo vint men, dat 'er zomtyts de tiende man van een geheele meenigte op die wyze wierde gedoot, wordende daer toe het lot getrokken onder de misdadigen. Dit onderſcheit was 'er nog, dat in zoo een geval de Soldaten, die Romeinen waren, wierden geſtraft met ſtokken van wyngaertshout; dog andere in Romeinſchen dienſt, met andere knuppels; wordende dit laetſte ſchandelyker gerekent. Egter heeft de ſtokſtraf ook in andere misdaden plaets gehad: en heeft niet altyt een halsſtraf geweeſt. Zie Kortius over Salluſtius pag. 1006. en Boeclerus en Voſſius over Vellejus Paterculus *Lib. II. cap.* 78. nevens die gene, die gemelde geleerde mannen daer aenhalen: vooral Lipſius *de Mil. Rom. Lib. V. Dial.* 18. In de aengehaelde plaets uit Sirach, dat wy byna vergeten hadden te zeggen, ſtaet eigentlyk ook *zweepſlagen* in het Grieks, *μάςιγες*, het welke onze Taelmannen hebben vertolkt *tuchting*.

[F] De ſlaven by de Scyten eens de wapenen opgevat hebbende tegen hunne Heeren, konden deze dezelve met oorlogen niet wel meeſter worden: maer indachtig geworden zynde, dat ze niet met brave vyanden, maer met ſlaven te doen hadden, nemen ze roeden en zwepen met zich naer den ſtryt, en die, als ze nu dicht by deze vyanden gekomen waren, voor den dag halende en daer mede beginnende te dreigen, had zulks die uitwerking, dat zy die gene, die ze te voren met het ſtael niet hadden kunnen dwingen, nu met die enkele dreigementen op de vlucht kregen. Zoo verhaelt Juſtinus de zaek in 't vyfde hoofdſtuk van zyn twede boek.

DRIFT

DRIFT. AENVAL.

EEn Jongeling, ſtout en wreet van wezen. Hy ſtaet byna naekt, en ſchrap om zynen vyant met gewelt aen te randen. Men ziet hem eenen blooten degen om te quetſen gereet houden. Zyne oogen zyn bewonden, en hy heeft vleugels aen de ſchouders. Ter zyde van hem ſtaet een everzwyn, dat ſchuimbekt, en tekens maekt alsof het iewilde aenvallen.

Jong, byna naekt, en voorts gelyk gezeit is, wort hy gemaelt, zynde by de jongkheit weinigh vrees, maer gereetheit en ſtoutheit, om zich tegens elk, die haer wederſtaet, met gewelt te verzetten: daerom ſtaet hy pal met zyn rapier in de hant.

De oogen zyn hem geblint; omdat een die zyne werken met gewelt en dolle drift uitvoeren wil, betoont, dat hy van 't licht des verſtants berooft is, zynde het zelve een regel en rechtſnoer der menſchlyke handelingen.

De vleugels verbeelden de groote vaerdigheit, die de ongeſtuime jongeling met weinigh oordeel betracht, latende zich door zyne drift vervoeren.

Het wilde verken wort by hem geſtelt, omdat dit dier, door de gemeene toeſtemming der poëten, voor een' geweldigen aenval in den ſtryt wort genomen, gelyk men in Piërius IX boek, kap. 19. zien kan. In Ariſtofanes Liziſtrata, zegt de Rei der vrouwen [A]: *Ik zweere waerachtigh, indien gy*

[A] Vs. 683.

Ἐι νὴ τὼ θεὼ με ζωπυρήσεις,
Λύσω τὴν ἐμαυτῆς ὗν ἐγὼ δή.

Deze Rei nu der vrouwen ſchynt te zinſpelen op het toen ter tyt bekende ſpreekwoort ὗν ὀρίνει, dat is, *hy tergt een wilt zwyn ten ſtryde;* paſſende op zoo iemant, die met een ander krakkeel maekte die van zelfs daer toe gereet genoeg was. Alzoo waren deze vrouwen ook, wilden ze zeggen, van zelfs vaerdig om haer gramſchap te tonen: men behoefde haer niet veel te tergen. De jagers verhalen van dit zwyn, dat, wanneer het door iemant met een gevelde ſpriet getergt wort, het zelve, al is het een ander vervolgende, zyn loop terſtont keert, en op die gene los gaet, daer het van ten ſtryde wort getergt. Zie Eraſmus *Chil.* 2. *Cent.* 7. *Ad.* 100.

gy my heden tergt, zoo zal ik myn wilt verken (dat is gramschap) *tegens u los laten*: namentlyk, gelyk men een' vinnigen hont loslaet om iemant aen te vallen. Ook staet 'er in het zelve spel, hoe de rei der Lacedemonische vrouwen [B] Leonidas dreigt, *dat ze hem zal aenvallen als een everzwyn:* want de genegentheit tot vechten is dit dier van natuure zoo eigen, dat het,

[B] Hoe wel het gene wy hier zullen aentekenen, in zich zelfs gering is, nogtans, omdat deze plaets klaerlyk zal aentonen, hoe zeer de zaken, door 't menigvuldig uitschryven van den enen Schryver uit den anderen, dikwils van haer eerste gedaente verschillen, en anders worden voorgesteld, als zy waerlyk zyn, zullen wy hier een driederlei misslag aenwyzen, eerst van Piërius zelfs, daerop van Ripa, en dan van deszelfs vertaler Pers. Die van Piërius is zeer gering, bestaende alleenlyk in een misslag der geheugenisse, dewyl hy zegt, dat by Aristofanes de Rei der Lacedemonische mannen (niet vrouwen) dreigt met Leonidas (niet op Leonidas) te zullen aenvallen als wilde zwynen: daer dog by Aristofanes dit niet gezegt wort door den gehelen Rei der Lacedemoniers, maer enkelyk door een Lacedemonier geroemt, dat Leonidas met de Lacedemoniers in den oologh tegen Xerxes op de Persen was aengevallen als wilde zwynen: niet dat zy met hem zouden aenvallen. Deze geringe misslagen van Piërius heeft Ripa door wezentlyker fouten verergert, door Piërius dien hy hier, gelyk elders dikwils, byna van woort tot ~~woort heeft uitgeschreven~~, qualyk te verstaen, of misschien ook door onachtzaemheit: hoewel het eerste ons waerschynlyker voorkomt, omdat wy ook elders door klare blyken hebben gemerkt, dat deze Italiaensche Ridder geen al te grondige kennisse van de Latynsche, en nogh veel minder van de Grieksche taele heeft gehad: met het welke aen te toonen wy ons nu niet langer zullen ophouden. Deze dan heeft van den Rei der Lacedemonische mannen by Piërius, gemaekt een Rei van vrouwen, en zegt, niet met Piërius, dat dreigt met Leonidas, maer op Leonidas te zullen aenvallen. De goede Dirk Pietersen Pers eindelyk heeft die fouten niet alleenlyk behouden, maer ook vermeerdert, noemende niet alleenlyk dit spel van Aristofanes met den naem van Lizistra in plaets van Lizistrata, hetwelke gering is; maer ook dien dapperen en beroemden Leonidas, die dat machtig leger van Xerxes, alleenlyk met driehondert Lacedemoniers dorst weerstaen, in een vrouw herscheppende. Welke onkunde des te schandelyker is, omdat de Historie van dezen Leonidas niet alleenlyk uit Latynsche Schryvers, die in onze Nederduitsche tale zyn overgezet, maer ook uit Nederlantsche Schryvers zelf, die ze in hunne schriften hebben ingevoegt, ten eenenmael bekent is. Wy hebben in de beschryving van ons beelt de fouten van Pers weggenomen, maer die van Ripa, als deszelfs eerste opsteller, hier behouden; achtende het genoeg, dat de lezer daervan wierde gewaerschout. Om echter niet genootzaekt te zyn hetzelve telkens te doen, hebben wy 't beter geacht op andere plaetzen, zoo wel de misslagen van den eenen als van den anderen, altoos die van weinig belang, en wanneer wy van der zelver zekerheit genoegsaem overtuigt waren, meestentyt maer stilzwygens te verbeteren. Daer wy dan van Pers, Ripa of Zaratino bevonden mogten worden te verschillen, zulks gelieve de lezer vast te stellen, dat om gewichtige reden geschiet zy. Ondertusschen ziet men, dat zulke Vertaelers zeer dikwils anderen, die hun veilig meenen te kunnen volgen, schandelyk misleiden; hetwelke omtrent de zinnebeelden van Ripa des te meer plaets heeft, dewyl hy om de verscheidenheit van fraie zaken, die 'er waerlyk in zyn, onder onze Nederlanders, in deszelfs vertaling veel is gelezen, en sommige schryvers, die meest al het hunne uit deze bron hebben geschept, zoo wel zyn modder, als klaer water heeft doen indrinken. De plaets nu van Aristofanes, *v.* 1146. hier gemelt, is deze; of wy mogelyk een taelkundigen lezer aentroffen:

Ἀμὲ δ' ἆυ Λεωνίδας
Ἄγεν, ἅιπερ τὼς κάπρως
Θάγοντας οἰῶ τὸν ὀδόντα. πολὺς
Δ' ἀμφὶ τὰς γένυας ἀφρὸς ἤνσει,
Πολὺς θ' ἅμα
Καὶ κατὰ τῶν σκελῶν ἀφρὸς ἵετο.

het, door de jagers aengerant, niet vluchten wil [C], maer van zelf den ſtryt aenvangt, loopende met een felle drift op de jagtſprieten en andere wapens zeer moedigh in. Hieruit is voorts het ſpreekwoort, belangende al te ſtoute en ſnelle vechters, geſproten [D], waervan men zegt, datze *door de punt der ſpietſen* tot ons *loopen*, gelyk het wilde zwyn.

[C] Daerom vergelykt Homerus dikwils zyne helden, die, ſchoon van vele beſprongen, echter pal ſtaen, by een wilt zwyn: als Polipetes en Leonteus in 't 12 (1) en Uliſſes in 't 11 Boek (2) van zyne Iliade: welke gelykeniſſe Ariſtofanes ook heeft gehouden aengaende Leonidas en de Spartanen: en Virgilius in 't 10 boek (3) van zynen Eneas aengaende Mezentius. Elianus ſchryft in zyne boeken (4) van de Dieren, dat het zwyn, eer het op iemant aenvalt, zyne tanden gewoon is ſcherp te ſlypen op gladde ſtenen; en Plinius wil (5), dat het zulks doet op ſtenen en ook tegen bomen. Van het ſcherpen der tanden tot den ſtryt melden ook Homerus en Ariſtofanes in de boven genoemde plaetſen. Voorts ſchryft Oppianus, gelyk Piërius aentekent, (6) dat de gramſchap en drift van 't zwyn onder 't vechten zoo groot is, dat het zelve op de jagt gevelt zynde zulke gloeiende tanden heeft, dat, wanneer men het beeſt, terwyl het noch leit en ſpartelt, enige borſtels uit den hals trekt en by de tanden hout, de zelve omkrullen als of ze gehouden wierden by gloeiende kolen: dog zoo men ze tegen die tanden aenlegt, dat ze dan verzengen. Altoos indien de honden, zegt hy, op dien tyt tegen des zwyns tanden aenkomen, zoo blyft hen altyt een kaele plek op de huit gebrant, als met een heet yzer. Hier by voegt Piërius nog uit Demokritus, dat de drift en aenval van het wilt zwyn gemakkelyk zoude kunnen vermyt worden met de ſchaeren van een kreeft by zich te dragen: alzo Demokritus ſchryft, dat, die met dit hulpmiddel voorzien zyn, nooit van een wilt zwyn worden aengevallen. Ik voor my, hoewel ik weet dat 'er wondere verborgenheden in de natuur zyn, zoude, met geen ander geweer voorzien zynde, niet gaern voor een getergt zwyn ſtaen. Luſt het eenig jager de proef van dat middel te nemen, wy hebben 't hem hier opgegeven.

(1) vs. 145
(2) vs. 414
(3) vs. 707
(4) Lib. V. cap. 54. & Lib. VI c. 1
(5) Lib. XVIII. c. 1
(6) Hierogl Lib. IX. cap. 19.

[D] Op de zulke wort, voor zoo veel wy weten, dit ſpreekwoort nooit toegepaſt: maer wel op die gene, die in enig groot gevaer zyn. Eraſmus haelt ook in zyne uitlegginge der oude Spreekwoorden den oirſprongk van deze ſpreuk af van geheel andere zaken: zie hem *Chil.* 3, *Cent.* 1, *Ad.* 14. Men vint nog een ander ſpreekwoort aengaende 't zwyn, namentlyk *ſus ſub fuſtem*, dat is, *'t verken* loopt *onder den ſtok*: waermede wort te kennen gegeven, dat zich iemant in een zeer groot levens gevaer begeeft, om dat het by ſommige de gewoonte was de varkens met ſtokken te doden: maer omdat zulks ſchynt te moeten verſtaen worden van tamme varkens, zien wy niet, dat ook dit ſpreekwoort hier kan te pas komen. Zie weder Eraſmus *Chil.* 2, *Cent.* 8, *ad.* 4.

DROEFHEIT.

DEze hartstogt wort verbeelt als een halfnaekt Man, die aen handen en voeten gekluiſtert, en omſlingert is van eene ſlang, door welke hy zeer fel in de ſlinke zyde gebeten wort. Het wezen ſtaet hem duiſter [A] en zwaermoedigh.

De

[A] Hier by zoude men kunnen voegen gladde winkbraeuwen, een bondeltje apium of eppe, of van moſtaertkruit, of een boonenſtruik in zyn hant. Anders zoude men hem ook een neergebogen en bedekt hooft kunnen geven, en hem met de handen op zyn borſt, armen of heupe kunnen doen ſlaen. De apium en boonenſtruik geeft de ſchryver naderhant wel aen 't beelt der Klachte; dogh onzes bedunkens, zouden ze hier beter voegen, dewyl zy wel een ſtille droefheit, maer geen klachte kunnen verbeelden: waeraen men dan liever het ſlaen op de borſt, armen of heupe zoude kunnen toeſchryven, als behoorende tot het uiterlyke gebaer dat een klagende plagh te maken. Alle deze dingen dan betekenden by de Ouden in de beeldenſpraek, *droefheit.* Want wat vooreerſt de gladde winkbraeuwen belangt, dezelve wierden gelooft, indien iemant droomde dat hy zulke winkbraeuwen hadde, naer de uitlegging der droomverklaerders, een voorbeduiding te zyn van droefheit, omdat de Ouden gewoon waren de winkbraeuwen in droefheit uit te plukken: gelyk Piërius ſchryft, *Hierogl. Lib. XIII. cap.* 18. De eppe (want zoo vertaelt men doorgaens 't Latynſche *apium*, ook *juffrouwmerk*, en ſomtyts *pieterſely*) wierdt by de Ouden voor heilig geſchat aen de onderaerdſche Goden, waerom 'er ook, naer 't verhael van Plutarchus, de graven der dooden mede wierden bekranſt: gelyk ze ook in de offerſpyzen der verſtorvenen wierd gebruikt; om welke reden Chriſippus en Demokritus, volgens het ſchryven van Plinius (1), niet wilden dat men dit kruit onder de eetbaere ſpyzen zoude plaets geven, ja zulks voor ongeoorloft hielden. Men was ook gewoon, eer men de lyken in de graven leide, dezelve van onderen met eppe te beſtrooijen, waervandaen 'er by de Grieken een ſpreekwoort was, waermede zy, wanneer iemant gevaerlyk ziek lagh, zeiden, dat zy haeſt eppe zouden nodig hebben: gelyk wy by Plutarchus (2) lezen: en op de kannen en bekers die men op oude grafſteenen vindt uitgehouwen, ziet men ook veeltyts eppebladeren verbeelt, gelyk Piërius (3) aentekent: zoo dat het met recht voor een droefkruit is gehouden. En in twee van die vermaerde Pryſſpelen onder de Grieken, namentlyk de Iſthmiſche en Nemeëſche, ingeſtelt ter gedachteniſſe van verſtorvene menſchen, wierden de overwinnaers bekranſt met eppe, gelyk ons de zelve Piërius aen-

(1) Hiſt. Nat. Lib. XX. c. 11

(2) Timol. cap. 38. & Sympoſ. L. 5. Q. 3.

(3) Hier. Lib. LII. cap. 22.

De ketens aen handen en voeten zyn tekens van het belemmert verstant, daer men anders alle werken mede overweegt, wier uitvoering een' rypen overleg vandoen hebben. Daer men dan deze leden hier mede gebonden

Aaaa 2 ziet,

aentekent, en met hem Alexander ab Alexandro *Gen. Dier. Lib. II. cap.* 7. en *Lib. V. cap.* 8. en *Plutarchus Sympos. Lib. V. Quæst.* 3. Derhalven wil ook Piërius (1), dat de Ouden op hunne gastmalen, daer ze allerlei kruiden en bloemen in de kranssen vlochten, die ze dan op de hoofden zetten, zich altyt van de eppe zouden hebben onthouden. Echter is die geleerde Man in deze zyne mening bedrogen: want noch de Grieken, noch de Romeinen, zyn nooit zoo afkeerig van dit kruit geweest, of zy hebben 't in hunne kranssen, die ze op de drinkmalen op hunne hoofden zetten, wel gebruikt, gelyk klaer blykt uit den Romeinschen Lierdichter Horatius *Lib. I. Od.* 36. *vs.* 16. en *Lib. II. Od.* 7. *vs.* 24. en *Lib. IV. Od.* 11. *vs.* 3. en 't geen de zeer geleerde Torrentius over de twee laetste plaetsen heeft aengetekent: het zy, dat ze zulks deeden, opdat ze daerdoor aen hunne sterflykheit gedenkende, zich des te vrolyker zouden maken, gelyk wy elders van het dootshooft by de Egiptenaren, hebben gezegt; het zy omdat de apium wort gezegt de dronkenschap te wederstaen. Zie Torrentius zelven. Aengaende nu deze bygelovigheit omtrent dit kruit, verhaelt de evengenoemde Plutarchus, *Lib. L*, dat Timoleon van Korinthen gezonden zynde naer Sicilien, om tegen de Karthagers te oorlogen; wanneer hy nu niet verre van de vyanden af was, hem by geval eenige muilezels met *apium* tegen quamen; waerdoor wanneer de soldaten verschrikt wierden, als welke het bovengemelde gebruik van dit kruit omtrent de graven wetende, en het even verhaelde spreekwoort kennende, zulks voor een ongelukkig voorteken hielden, zoo redde zich Timoleon uit die zwarigheit zeer vaerdig, zeggende, dat hen het geluk van zelfs al voor de overwinning, kranssen in de handt gaf, (want met zulke kranssen wierden de overwinnaers in de Isthmische spelen by Korinthen eertyts verliert, gelyk reets gezegt is) en dat had zulk een uitwerking op de harten der krygslieden, dat zy vol moets geworden zynde, de vyanden aenvielen en de overwinning behaelden. Maer laet ons komen tot het *mostaertkruit* en den *boonenstruik*. Het eerste is een vinding van den Spaenschen Geneesheer Ludovikus Kasanova, verbeeldende de droefheit door een man die mostaertzaet kauwt, omdat zulks tranen, tekens van droefheit, verwekt: waervandaen Ennius by Makrobius zegt, *Saturn. Lib. VI. cap.* 5.

(1) Hier. Lib. LII. cap. 22.

Neque triste quæritat sinapi, neque cæpe mœstum.

Dat is:

Hy zoekt nochte droevige mostaert, nochte treurige uien. En zoo worden die gene, die een bovenmaten stuur en droefgeestigh gelaet toonen, gezegt by mostaert te leven, als by Plautus *Tracul. Act.* 2. *sc.* 2. *v.* 6.

Si Ecastor hic homo sinapi victitet, non censeam
Tam esse tristem posse.

Dat is:

Voorwaer, indien deze kaerel by mostaert leefde, ik geloof dat hy zoo stuur niet zoude kunnen zyn. Zie de Aentekeningen van Hieronimus Kolumna over de nagelate stukken van Ennius, *bladz.* 297, en Erasmus *Chil.* 4. *Cent.* 5. *Ad.* 74. De *boonenstruik* hebben wy 'er bygevoegt, omdat de boon by de Romeinen wierd gehouden onder de zaken die de droefheit en rouw raekten, als op wiens bloem eenige letters geloofd wierden te staen, die droefheit te kennen gaven, gelyk Piërius (2) uit Festus Pompejus, en Varro, aentekent. Daerom was het den Priester van Jupiter niet geoorloft niet alleen dezelve aen te raken, maer ook niet te noemen, als behoorende tot de dooden, en in derzelver offerspyze (3) gebruikt wordende. Altoos op het zielenfeest, *Leinuria* genaemt, dat den 9 Mey wierdt geviert, wierden de geesten verzoent met boonen; gelyk te zien is by Ovidius, die 'er in het 5de boek van zyne Feestdagen, *vs.* 435. dit van zegt:

(2) Hier. Lib. LVII. cap. 7. Zie ook Plin. Lib. XVIII cap. 12.

(3) Plin. Lib. L.

Terque manus puras fontana proluit unda;
Vertitur, & nigras accipit ore fabas.
Aversusque jacit: sed dum jacit, Hæc ego mitto;
His, inquit, redimo meque meosque fabis.
Hoc novies dicit, nec respicit, umbra putatur
Colligere, & nullo terga vidente sequi.

Dat

ziet, zyn bitterheit en ſmart, die hen beletten op hunne gewoonlyke werking acht te nemen, ten zy heel bezwaerlyk.

Door

Dat is, naer de vertaling van Arn. Hoogvliet:

Dan waſcht hy driemael, in 't kriſtal van een fontein,
Zyn handen; keert zig om, en neemt drie zwarte boonen
Uit zynen mond, en werpt, om zynen pligt te toonen,
Die over 't hooft, en zeit: ik werp deeze, en bevry
Met deeze, my, en myn geſlagt van ſpokery.
Dit zeit hy negenmael zelfs zonder om te kyken.
Dan meent hy, dat de ſtoet der langbegrave lyken
Die boonen opraept, en onzigtbaer volgen komt.

Waerom de Heer Hoogvliet hier juiſt drie bonen neemt, welk getal in 't Latyn niet is uitgedrukt, weten wy niet. Men zoude eer mogen giſſen, dat 'er zeven zyn geweeſt. altoos zoo veele wierden 'er op den laetſten dag van een ander zielenfeeſt, dat geviert wiert in Februari, gebruikt in de Offerhande van de Zwyggodin, een van de onderaerdſche Nimfen, naer 't verhael van den zelfden Dichter in 't twede boek der gemelde Feeſtdagen: *vers* 571.

Ultima placandis manibus illa dies.
Ecce anus in mediis reſidens annoſa puellis,
Sacra facit Tacitæ: vix tamen ipſa tacet.
Et digitis tria thura tribus ſub limine ponit,
Qua brevis occultum mus ſibi fecit iter,
Tum cantata ligat cum fuſco licia rhombo;
Et ſeptem nigras verſat in ore fabas.

Het welke de zelve Arn. Hoogvliet dus heeft vertolkt.

Den leſten zoendag zit een oude kille bes,
In 't gros der meiſjes, om de ſtille Zwyggodes
Haer wierook te offren, daer zy zelfs nog naeuw kan zwygen.
Zy weet drie korlen, met drie vingeren, te krygen,
En die te leggen by een hooltje, dat een muis
Nog kort te voren, had gegraven tot haer huis;
Dan haſpelt zy haer drom van 't rokken, vuil bevingert,
Terwyl ze een zevental van zwarte boonen ſlingert
Door haeren tovermont.

De bonen hebben zommige gemeent, dat in deze offerhanden gebruikt wierden, omdat 'er bygelovigheit by de ouden was, dat de zielen der verſtorvene in de bonen woonden; en Diogenes Laertius (1) verhaelt ten dien opzichte van Pythagoras, (gelyk ook hier na in 't eerſte beelt der Klagte wort bygebracht) dat hy vervolgt wordende van die gene, die hem zochten te doden, nu met vlugten gekomen zynde aen een akker met bonen bezaeit, niet verder was gelopen, maer ſtil blyven ſtaen, zeggende, dat hy zich liever liet vangen en dootſlaen, dan dat hy de bonen, die hy hielt voor woonplaetſen der zielen, zoude vertreden: waerom ook ſommige willen, dat hy 't eeten van bonen zoude hebben verboden. Zie vooral Erasmus *Chil.* 1. *Cent.* 1. *Pythagoræ Symbolis*: uit wien Pierius verſcheide dingen getrokken heeft. En Menagius en Aldobrandinus, over Laërtius *Lib. VIII*, §. 19 &. 24 &. 34. Dog laet ons overgaen tot het bedekte hooft. Dat was by de Ooſterſche volkeren een blyk van droefheit, gelyk men uit verſcheide plaetſen van den Bybel kan zien: als *Eſther* 6. vs. 12. *Daerna keerde Mordechai weder tot de poorte des konings, maer Haman wiert voortgedreven na zyn huis, treurig ende met bedekten hoofde.* En 2 *Sam.* 15. *vers* 30. *Ende David ging op door den opgang der olyven*

(1) Lib. VIII. §. 39

Door de slang, die zich met verscheide bogten om het beelt kringkelt, wort hier, gelyk ook van outs doorgaens, in 't gemeen quaet aengeduit [B]; en het quaet is omtrent ons de oorzaek van verwoesting, en het beginsel der droefheit.

De Bybel vertoont dikwyls de slang in plaets van den Duivel zelven: en in de uitlegging van Hieronimus en Cyprianus, over de bede *Verlos ons van den boozen*, bewyzen de genoemde Outvaders, dat de Sathan ons allergrootste quaet is, als zynde de oorzaek van alle onvolmaektheit, zoo naer den in- als uitwendigen mensch.

ven, opgaende ende weenende, ende het hooft was hem bewonden, ende hy zelfs ging barvoets: ook hadden al het volk, dat met hem was, een iegelyk zyn hooft bedekt, ende gingen op, opgaende ende weenende. En cap. 19 vs. 4. *De Koning nu hadde zyn aengezigte toegewonden, ende de Koning riep met luider stemme: myn zone Absalom, Absalom myn zone, myn zone!* Ja ook wort Febus by Ovidius verziert (1) zyn aengezicht uit rouw over Faëthons doot te hebben bedekt: (1) Met. Lib. II. vs. 329.

Nam pater obductos luctu miserabilis ægro
Condiderat vultus:

Dat is: *De vader Febus dekt van rou het aengezicht*
Met eenen sluier.

Maer ook een neergebogen hooft gaf droefheit te kennen. *Jes. 58. v. 5. Zoude het zulk een vasten zyn, dat ik verkiezen zoude, dat de mensche zyne ziele eenen dagh quelle? dat hy zyn hooft kromme gelyk een bieze, ende eenen zak en assche onder zig spreide; zoudt gy dat een vasten heeten, ende eenen dag den Heere aengenaem?* En *Klaegl. 2. vs. 10. De oudste der dogter Zions zitten op der aerde, zy zwygen stille, zy werpen stof op haer hooft, zy hebben zakken aengegort: de jonge dogters van Jerusalem laten haer hooft ter aerde hangen.* Van den zak en assche hebben wy iets gezegt over het twede beelt van 't Berou *Aenm. A. bladz.* 117. gelyk mede van het slaen op de borst en armen, over 't vyfde beelt van 't Berou *Aenm. B. Bladz.* 120. Hier hebben wy 'er bygevoegt het slaen op de heup: het welke in droefheit gebruikelyk was, niet alleen by de Joden, als *Jerem. 31. vs. 19. Zekerlyk na dat ik bekeert ben, heb ik berouw gehadt, en na dat ik my zelven ben bekent gemaekt, heb ik op de heupe geklopt: ik ben beschaemd, ja ook schaemroot geworden, om dat ik de smaetheit myner jeugt gedragen hebbe.* Maer ook by de Heidenen: als by Ovidius, daer hy spreekt van Vrouwen in bomen verandert, en daer over rouwe bedryvende: *Met. Lib. XI. vs.* 81.

Et conata femur moerenti plangere dextra
Robora Percussit.

Dat Vondel aldus overzet:

Zy pogen met de hant de heup, dan och! verloren,
In haeren noot te slaen, en treffen niet dan hout.

[B] Of, dat de droefheit het harte doorknaegt, gelyk een worm en slangen. *Tristitia*, zegt Chrizostomus, (2) *animarum crudele, tormentum est, dolor quidam inexplicabilis, & judicium omni judicio vindictaque deterius. Nam vermi est similis venenato,* (2) Ep. 8. ad Olymp. *non solummodo carnem, sed & animam ipsam perimens, & tinea non solum ad ossa, sed ad corda pertingens, & perpetuus quidam carnifex, non animam solum dilacerans, sed & vires animæ consumens, & jugis nox, ac tenebræ profundæ, & tempestas, & turbo, febris non apparens, omne validius incendens, & pugna requiem non habens.* dat is: De droefheit is een wrede pyniging der zielen, een zekere onoverkomelyke smerte, en een oordeel, dat slimmer is dan alle oordeel en wraek. Want zy is gelyk een vergiftige worm, die niet alleenlyk het vleesch, maer ook de ziele zelf doot, en een mot, die niet alleenlyk tot de beenderen, maer ook tot de haren toe doorvreet; een geduurige beul, die niet alleen de ziel verscheurt, maer ook de krachten der ziele verteert, en een eeuwige nacht, en diepe duisternisse, en een onweer, en een storm, een verborge koorts, sterker brand verwekkende dan allerlei vier, en een gevegt dat geen einde heeft. Tot dus verre Chrizostomus. Om deze uitwerkingen nu der droefheit hebben de oude Poëten de Helsche Furien, straffers der schendaden, gewapent met slangen, daer door niet anders te verstaen gevende, dan dat de droefheit, verwekt door de beten der conscientie, de harten der schuldigen even eens doorknaegt, als de felle beten der vergiftige slangen. En daerom wort de slang hier ook zeer wel in de linke zyde van ons beelt bytende vertoont, als zynde de plaets, daer 't hart leit.

DROEFHEIT.

ZEuxis maelde de droefheit als een treurigh en bleek Man, in 't zwart gekleet. Hy gaf hem in de hant een uitgebluſchte fakkel, die nogh een weinigh rookte.

De tekens der droefheit worden in de geſteltenis des gelaets, als in eene toonplaets der ziele [A], ontdekt. Op die markt brengt zy, naer het zeggen van zeker poëet, haere waeren te voorſchyn; beſtaende in rimpels, tranen, neêrſlachtigheit, bleekheit, enz.

Be-

[A] Daerom zyn by zommige de ogen genoemt een deure des gemoets, en bode des harten, gelyk wy boven over 't eerſte beelt des Arbeits *Bladz.* 73. *Aenm. D.* hebben aengewezen. *Neque ulla ex parte*, zegt Plinius, (1) *majora animi indicia cunctis animalibus, ſed homini maxime, id eſt, moderationis, clementiæ, miſericordiæ, odii, amoris triſtitiæ, lætitiæ*. dat is: En in geen een deel des lichaems hebben alle de dieren groter kentekens van hunne gemoetsgeſteltheit, dan in de ogen, maer allermeeſt de menſch, dat is van bezadigtheit, goedertierenheit, mededogentheit, haet, liefde, droefheit, blydſchap. En een weinigje verder voegt hy 'er by, *Profecto in oculis animus inhabitat*, dat is, voorwaer in de ogen woont het gemoet. De reden daer van is, om dat wy met het gemoet (gelyk de zelfde Plinius vorder zegt) zien en beſchouwen: en de oogen deszelfs ziende gedeelte, even als zekere vaten, ontfangen en laten doorlopen: *Animo videmus, animo cernimus: oculi, ſeu vaſa quædam, viſibilem ejus partem accipiunt, atque transmittunt.* Het welke op dat men 't nog te klaerder mag begrypen, ſtelt hy tot bewys van 't gezegde, dat een diepe gedachte den menſch verblint, zynde 't gezicht binnenwaerts ingetrokken: dat ook zoo in de vallende ziekte opene ogen niets zien, het gemoet verduiſtert zynde: ja dat alzo ook de haezen, en veele menſchen met opene ogen ſlapen, daer ze echter dan niets zien, *Magna cogitatio obcæcat, abducto intus viſu. Siti morbo comcali aperti nihil cernunt animo caligante Quin & patentibus dordormiunt leporis multique hominum.* De Egiptenaers, menſchen, die in hunne Beeldenſpraek zeer op de geheimeniſſen en eigenſchappen der natuur hebben gezien, maelden daerom, wanneer zy de ſpraek wilden verbeelden, een tong en een oog van onder met bloet belopen. Waer van Horus Apollo deze reden geeft (2): *omdat zy* zegt hy, *het voornaemſte en eerſte werk in de ſpraek toeſchreven aen de tong, en het twede aen de oogen: en om dat de redenen des gemoets* [welks geſteltheit blykt uit de ogen] *dan volmaektelyk beſtaen, als zy naer deſzelfs bewegingen worden geſchikt en verandert: voornamentlyk, omdat by de Egiptenaren het gemoet een twede ſpraek wort genoemt.*

(1) Hiſt. Nat. Lib. XI. c. 37.

(2) Hier. Lib. I. cap. 26.

Door

Belangende het zwarte gewaet, dat verbeelt doorgaens smart en droefheit [B], dewyl die verf de duisternis gelykt [C]: en de donkerheit is ee-

 ne

Door het bloet, waer mede het oog belopen was, gaven zy, volgens de uitlegging van Piërius Valerianus (1), te kennen de kracht van een welgeschikte reden, ofte de heerschappy des gemoets ofte der ziele, wiens verblyfplaets wort gezegt in 't bloedt te zyn. Ten opzichte van de kracht der ogen omtrent de ontdekking des gemoets sluiten wy met deze plaets van Quintiliaen: (2) *In ipso vultu plurimum valent oculi, per quos maxime animus emanat, ut citra motum quoque & hilaritate enitescant & tristitia quoddam nubilum ducant, &c.* dat is, *in 't gelaet zelf zyn de oogen van zeer veel vermogen, als door welke het gemoet voornamentlyk als uitspelt, zoo dat ze zelfs zonder beweeging helder blinken in blydschap, en donker betrekken in droefheit, enz.*

(1) Hier. l. XXXIII cap. 7.

(2) Instit. Orat. Lib II. cap. 3.

[B] Zulks is al van outs af in gebruik geweest, gelyk wy boven hebben aengewezen, *bladz.* 120. *aenmerking A.* Servius wil, dat die gewoonte allereerst van de Egiptenaren zoude zyn uitgevonden, wanneer zy Bacchus, den welken zy Osiris noemen, door zyn broeder Tyfon gedoot, in zwart gewaet betreurden, en dat ze daervandaen zoude overgegaen zyn tot andere volkeren. By de Romeinen onder de Keizers hebben de vrouwen witte klederen in rouw gedragen, de mannen 't zwart behoudende; waervan de reden onderzogt wort by Plutarchus *Quæst. Rom.* 26. Witte klederen in rouw waren ook in gebruik te Argi: gelyk Plutarchus ook aentekent. Zie *Pitisci Lexic. Antiq. p.* 1059. Dogh van 't rouwgewaet der Ouden zullen wy elders meer zeggen.

[C] Daerom droeg ook de Priester van Pluto, als de God der duisternisse, een zwarten hoet of muts, en die hem offerhande wilden doen, trokken zwarte klederen aen. Altoos zoo tekent Piërius aen, *Hierogl. Lib. IV. cap.* 30, van den Flamen Falacralis, dien hy voor den Priester van Pluto houdt; waertoe, hoewel wy niet twyffelen, of die zeer geleerde man zal bewys hebben gehad uit oude Schryvers, zoo schamen wy ons echter niet onze onkunde hierin te bekennen, als vindende zulks in geene oude Schryvers. Ja ook Varro zelfs zegt (3) dat de oorsprongk van den naem van *Flamen Falacer* (want zoo noemt hy hem; niet *Flamen Falacralis* met Piërius) duister is, en geeft 'er ons geen andere opening van, dan dat (4) *Flamen Falacer sit a Divo Patre Falacre*, dat is, *de naem van Flamen Falacer komt van den heiligen Vader Falacer.* Maer ook zie ik dat Gyraldus (5) bekent, niet te weten hoedanig een Godt deze geweest zy; wederleggende te gelyk Alexander ab Alexandro, die 'er den Godt van 't Ooft (6) af maekt. Panvinus (7) bekent ook niets verders, dan hier gestelt is, van dien Godt te hebben kunnen ontdekken. Turnebus (8) heeft 'er wel iets meer van, doch zulks bestaet enkelyk in gissingen, en behelst daerenboven niets, dat hier eenig licht kan bybrengen. Zulke rondborstige bekentenissen van deze treffelyke mannen behagen ons beter, dan de ontveinzingen van veele, die zich tegenwoordigh met het schryven van boeken of aenmerkingen over Oudheden bezig houdende, zulke plaetsen overslaen daer eenige moeilykheit in steekt, en die zy niet willen bekennen niet te verstaen. Daer is echter iets dat hen verontschuldigt, namentlyk, indien zy hunne onkunde bekennen, en andere by geval de zaek eens beter weten, zoo zal men terstont die gene die zyne zwakheit bekent heeft, als een groote weetniet zodanigh hekelen en roskammen dat 'er vel en vleesch aen blyft zitten; daer 't nochtans zeer licht gebeuren kan, dat 'er aen iemant, die inderdaet veel weet, echter eenige zaek in de oudtheit onbekent of ontschoten is, die een ander, veel minder in zaken bedreven, licht schynt en klaer is. Die manier van doen is zeer quaet, en dikwyls oorzaek, dat, terwyl niemant zyn onkunde durft bekennen, en de een den anderen daerin navolgt, veele zaken niet onderzogt worden en onbekent blyven, die anders misschien openbaer zouden zyn geworden. Gelyk ik nu die manier van doen altyt gehaet hebbe, alzoo zal ik ook niet schroomen myne onkunde overal daer my een zaek onbekent of duister is, in deze aenmerkingen opentlyk te belyden, en daer my of de Schryver, of ook Piërius schynen te missen, zoo 't zaken van belang zyn, vrymoediglyk aen te toonen, gelyk wy reets al eenige reizen gedaen hebben, en hier tegenwoordig nogh doen, hoewel wy deze plaets van Piërius gemakkelyk onaengeroert hadden kunnen voorbygaen. Maer wy laten die lage geesten, die door anderen als weetnieten uit te maken, zich zelven trachten te verheffen, het vermaek zeer gaern over, om met ons te doen wat zy willen. Tast nu toe, hekelaers, hier hebje vryheit. Dogh wy keeren weder tot de zwarte kleur aen Pluto heiligh.

(3) De L. L. l. VI. §. 3.

(4) De L. L. lib. IV. §. 15.

(5) De Dies Syntag. 1. Pag. 60. D.

(6) Genial. Dier. Lib. VI. cap 12

(7) De Civit. Rom. c 25.

(8) Adver. Lib. VI. cap. 5.

ne ontbeering van het licht, dat anders een oorzaek onzer vrolykheit [D] is, gelyk de blinde Tobias zeide, daer hy zyn ongeluk zynen zoone bekent maekt.

De uitgeblufchte fakkel beduit, dat de ziel (naer 't gevoelen fommiger Filozoofen) niets anders is dan een vier [E], 't welk door geduurige moeilykheit en verdriet of wort uitgeblufcht, of zoo veel lichts niet geeft, dat ze

(1) Æneid. Lib. V. vs. 97. (2) Virgil. Æneid. Lib. V. vs. 231. alii.

ligh. Om die reden wierden hem, nevens andere onderaerdfche Goden en de fchimmen der verftorvenen, ook zwarte beeften geoffert, gelyk Servius over Virgilius (1) aentekent, daer den anderen Goden veeltyts witte flagtbeeften (2) geoffert wierden: gelyk ook de offeraers zelfs doorgaens witte klederen aen hadden, als te zien is uit onze aenmerking F over de Gerechtigheit: waer by men nu ook kan voegen 't geen Alexander ab Alexandro *Gen. Dier. Lib. IV cap.* 17. en over hem andreas Tiraquellus, hebben aengetekent. Zoo wierd het verfchynen van een zwarte gedaente of fpookfel gehouden voor een dodelyk voorbeduitfel, gelyk te zien is uit het geene door Valerius Maximus (3) van eenen Caffius, en door Florus (4) van Brutus wort verhaelt: en insgelyks hebben wy uit Spartianus boven over het beelt des Doots na de befchryving van Kamillus aengetekent, dat het ontmoeten van een Moor wiert gelooft hem de doot te hebben voorfpelt zoo om den krans van Cipres, die hy op zyn hooft had, als om zyn zwarte verf: en op de zelve wys voorfpelde ook de ontmoeting van een Moriaen het verlies van den Veltflag aen Caffius en Brutus, en aen den eerften ook de doot, wanneer zy nu gereet ftonden om met Antonius en Cezar Oktavianus te flaen, naer 't verhael van den zelven Florus: (5) en dat Pompejus op den dag, dat hy met Julius Cezar ftont te vechten, met een zwart kleet in 't hooftquartier gezien wiert, gaf ook een gewiffe nederlaeg te kennen. Zie wederom Florus *Lib. IV. cap.* 2 §. 45. en aldaer de aentekeningen van Freinshemius en Grevius. Cicero befchuldigt ook Vatinius zeer dat hy op de maeltyt van Arrius was gekomen met een zwart gewaet, even als een zware misdaet, en veel quaets voorfpellende. Zie den evengemelden Alexander ab Alexandro *Gen. Dier. Lib. V. cap.* 22 met de aentekeningen van Tiraquellus. Ja de fchrik voor deze kleur ging zoo verre by de bygelovigen, dat ze 't voor een voorfpelling van iets quaets hielden, als een andermans hont, die zwart was, in 't huis quam lopen; gelyk blykt uit Terentius *Phorm. Act.* 4 *fc.* 4 *vs.* 26. Aengaende de zwarte dagen zie onze aentekeningen over de *Boosheit*.

(3) Lib. I. cap. 7. Ex R. 7. (4) Lib. IV. cap. 7. §. 8 (5) Ibid.

[D] Hier van daen is 't dat de droefgeeftige 't licht doorgaens myden en haten. Zoo verziert Ovidius dat Apollo, bedroeft over 't verlies van Faethon, *Met. Lib. II. vers* 383. het licht niet veelen mogt. Dus zingt hy:

Lucemque odit, feque ipfe, diemque:
Datque animum in luctus.

Dat is naer Vondels vertaeling:

De Vader haet het licht, zich zelven en den dagh,
Geeft aen dien rou zyn hart, met jammerlyk geklagh,
Ganfch over.

(6) In Arcadicis. cap. 42.

En wanneer Ceres over 't ontfchaken van Proferpina bedroeft was, trok zy niet alleenlyk een zwart kleet aen, maer verborg zich ook, naer 't verhael van Pauzanias (6), in een zekere fpelonk van den berg Elaïus, niet verre van Figalia in Arkadie, en fchuwde aldaer het licht een langen tyt. Dit hol wierdt naderhant genoemt het hol van Ceres, die om 't aennemen van 't zwarte gewaet toegenaemt wierdt *de zwarte*, zynde haer eerft een houten, en dit door den brant verteert zynde, een koperen beelt ter eere opgerecht, met een altaer in die fpelonk.

[E] Dit was eigentlyk de ftelling van Demokritus: gelyk te zien is by Plutarchus *De Placitis Philos. Lib.* 4. *cap.* 3. Maer ook de Stoyken waeren hier in van 't zelfde gevoelen: gelyk Lipfius in 't brede aentoont. *De Phyfologia Stoicorum Lib. III. Diff.* 9. Zie ook Plutarchus *De Facie in orbe Lunæ cap.* 16. Die leere was zelfs Plato niet vreemt: welke ook Virgilius in 't zesde boek van zynen Eneas op deze wyze voorftelt; vers 724.

Principio cælum, ac terras, camposque liquentes

Lucen-

ze in haere bedryven kan onderscheiden, wat oorbaer, of onnut zy. Een bedroeft mensch wyders, gelykt een pasuitgebluschte fakkel, die nogh wel eenige hette heeft, maer in plaets van vlam slechts rook en smook opwerpt. Zoo voedt een bedroeft leven de treurigheit altyt aen. De ridder en dichter J. Kats, die by sommige waenwyzen veracht, maer door de kunstkenners op zyne waerde geschat wort, geeft ons ergens deze vaerzen op. Abrahams dienstmaegt, dienstmoeder wil ik zeggen, Hagar klaegt 'er aldus:

Ik ben benaeut tot aen myn droeve ziel.
Ik ben ontstelt in al myn gansche leden,
En, naer my dunkt, ik hebbe goede reden,
Mits ik zoo rasch en zoo elendigh viel.

Veele nogh treffender voorbeelden van droefheit zyn 'er voorhanden, maer de tyt roept ons voort.

Lucentemque globum Lunæ, Titaniaque astra,
Spiritus intus alit: totamque infusa per artus
Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.
Inde hominum pecudumque genus, vitæque volantum,
Et quæ Marmoreo fert monstra sub æquore pontus
Igneus est ollis vigor, & cælestis origo
Seminibus: quantum non noxia corpora tardant,
Terrenique hebetant artus, moribundaque membra.
Hinc metuunt, cupiuntque, dolent, gaudentque, nec auras
Respiciunt, clausæ tenebris & carcere cæco.

Dat is naer Vondels vertaling:

Een innevloeiend geest des levens eerste bron,
Voedt hemel, aerde, en zee, de starren, maen, en zon:
Een eenig geest, gestort door alderhande leden,
Beweegt dit gansch gevaert der werelt en haer steden,
En mengt zig in dit groot en schrikkelyk gevaert.
Hier uit spruit mensch, en vee, en vogel, en wat aert
Van visch en dieren in het vloejend marmer krielen.
Een gloeiendige vaeg bezielt ontelbre zielen,
Die nemen haer begin uit zeker hemelsch zaet,
Zyn hemelsch uit den aert, zoo lang in dezen staet
De lompe lichamen haer wezen niet vertragen;
En zy met aerdsche leên en schorssen niet beslagen,
Noch met een sterflyk pak belaên, noch zwaer noch stomp,
Behouden haer natuur: want met den grovèn romp
Van 't lighaem eens gemengt, zoo hangen hartetogten,
Begeerte, en vrees, en rou, en vreugt, gelyk verknogten,
Heel vast aen heur natuur: en in de duisternis
Van 's lichaems kerker hegt en digt gesloten, is
Het omzien naer de lugt, en 't ligt, van waer ze quamen,
Haer streng verboôn.

Men zie Servius over dit zesde boek van het 704de vers af tot het 735ste toe: en vooral Goropius Becanus in 't zevende boek van zyne Beeldenspraek. Voorts hebben sommige der Ouden den mensch verdeelt in drie deelen; namentlyk, een ziel, een lichaem en een schimme, aen 't lichaem gelykende. Wanneer nu deze deelen door de doot ontbonden waren, keerde elk, wilden zy, weder naer de plaets, vanwaer zy eerst gekomen

men waren: te weten de ziel, als zynde van vier, naer den hemel; 't lichaem, uit ftof gekomen, naer de aerde; en 't fchimmetje naer de onderaerdfche geweften. Die dit nu geloofden, dien was 't geen wonder, dat boven maet bang en benaeut waren om door fchipbreuk, of op eenige andere wyze in 't water om te komen, opdat hun zieltje, als zynde een vier, daerdoor, als door een contrarie element, niet mogte worden uitgebluſcht. Hiervandaen die klachte van Eneas by Virgilius in dat zwaere onweer, *Æn. Lib. I. vs.* 98.

O duizentwerf en nogh gelukkiger zyn zy,
Wien 't mogt gebeuren voor de poort van Troje, by
En onder d' oogen van hunne ouderen te fneven!
O Diomedes, die de Grieken hebt gefteven
Door uwe dapperheit, mogt ik, o braeffte helt!
Dan niet voor Ilium, van uwe hant gevelt,
Ter aerde vallen, daer de vroomen zyn ontflapen?
Daer Hector legt gevelt, door helt Achilles wapen?

Over welke plaets de taelkundige Servius niet heeft nagelaten aen te tekenen, dat die vrees van Eneas niet was voor de doot zelf, maer voor die foort van doot, om reden boven gemelt: als ook, dat deze plaets van Virgilius ontleent is van Homerus (1), daer hy Ulyffes ook invoert, klagende, dat hy voor Troje niet hebbende mogen fneuvelen, door fchipbreuk moet omkomen, noemende dat *een naere doot.*

(1) Odyf. Lib. V. vs. 299.

DRONKENSCHAP.

EEr ik voortga tot de befchryving van dit Beelt, Lezer, moet ik u vooraf iets tegen de dronkenfchap ingeven, gehaelt uit den fierlyken en netten dichtkruitwinkel van J. de Dekker.

Onreine dronkenfchap! verfoeilyke prye!
O wel vrywillige, maer droeve razernye!
Die wyze luiden zot, die bloode trots van moedt,
Die trotfe korfel maekt, en korfele verwoet.
En door een zelve gift ons' quade zeden zwillen,

Ons'

Ons' reden ſlinken doet; wat broeit gy ons al grillen!
Wat brout gy ons, helaes! al ongevals en ramps [A].

[A] Indien wy de quade gevolgen wilden ophalen, die de dronkenſchap veroorzaekt, en deszelfs verfoeilykheit afſchilderen naer behooren, hadden wy een geheel boek van noden. Zy is niet alleen van de Heilige Schrift, maer ook door de wetten van veele Heidenen verboden. Ja by de Grieken zelfs, die anders zulke groote lief hebbers waren van den beker, dat de Latynen tot derzelver verwyt en ſchande een woort in hunne tael hebben geformeert, dat eigentlyk uitdrukkende *op zyn Grieks doen* (Græcari) ſlempen en zuipen te kennen geeft; zo hebben 'er egter gene in die natie ontbroken, welke die ſchandelykheit hebben tegengegaen. Pittacus had een wet gemaekt, (1) dat al wie door dronkenſchap iets misdede, dezelve dubbelt zoude worden geſtraft; en Solon (2), dat een Overigheits Perſoon dronken gevonden wordende, met de doot moeſt geſtraft worden. En in die treffelyke Republyk der Lacedemoniers was onder anderen ook deze inzettinge (3), *dat niemant mogt drinken dan om den dorſt te leſſchen.* En op dat zy de hunnen van kints been af een afkeer van de dronkenſchap mogten inboezemen, lieten zy hunne ſlaven zich ſmoordronken zuipen, en toonden ze dan aen hunne kinderen, gelyk Plutarchus (4) aentekent. Trouwens dit was ook de les van Pythagoras (5), welke wilde, dat men wel andere zaken, op een gaſtmael voorgevallen, moeſt vergeten, maer dit alleenlyk onthouden en telkens herdenken, wat men al belachelyks of quaets in zyne dronkenſchap begaen hadde: oordelende, dat dit het beſte middel was om dat quaet zoo te verleeren. En Anacharſis (6) vermaent den menſch ook, dat hy zelf nuchteren beſchouwende, het geen een ander dronken doet, in zich zelve een afſchrik verwekke tegen deze ſchandelyke en ſchadelyke zonde. Hoe gehaet en verfoejelyk verder de dronkenſchap by andere volkeren geweeſt zy, gelieve de taelkunde Lezer te zoeken by Alexander ab Alexandro *Gen. Dier. Lib. III. cap.* 2 en diergelyke Schryvers. Alleenlyk zullen wy hier byvoegen een fraei vers, behelzende een vergelyking tuſſchen 't quaet, voortſpruitende uit de dronkenſchap en onkuisheit: van welk vers Virgilius van veelen voor den Dichter wort gehouden.

(1) Diog. Lib. I. par. 67.
(2) Idem Lib. I. Par. 57.
(3) Vide Cragium de Rep. Laced. Lib. III. cap. 7.
(4) Inſtit. Lac. cap. 8. & in Lyc. cap. 53.
(5) Stob. Serm. 18.
(6) Diog. Laërt. Lib. I. §. 103. & Stob. Serm. 16

Nec Veneris, nec tu vini capiaris amore
  Uno namque modo vina venusque nocent.
Ut Venus enervat vires, ſic copia vini,
  Et tentat greſſus; debilitatque pedes.
Multos cæcus amor cogit ſecreta fateri,
  Arcanum demens detegit ebrietas.
Bellum ſæpe petit ferus exitiale Cupido,
  Sæpe manus itidem Bacchus ad arma vocat.
Denique quum mentes hominum furiavit uterque,
  Et pudor & probitas, & metus, omnis abeſt.
Compedibus Venerem, vinclis aſtringe Lyæum,
  Ne te muneribus lædat uterque ſuis.
Vina ſitim ſedant, natis Venus alma creandis.
  Sed fines horum tranſiliiſſe nocet.

Dat wy dus navolgen:

Wort noch door luſt tot wyn, noch tot de min bevangen:
  Want beide min en wyn zyn even ſchadelyk.
Gelyk de min verzwakt, zoo maekt de wyn de gangen
  Onwis, en werpt den menſch omver verradelyk.
De blinde min maekt dat geheimen vack uitlekken:
  De zotte dronkenſchap ontdekt ze ook reukeloos.
De min doet menigmael verwoede degens trekken:
  De wyn is ook geneigt tot vechten al te boos.

Ik moet u niet ophouden. Zie daer, eene oude, roode en lachende Vrou. Beſchou haer kleet eens; het heeft een kleur gelyk de verſlenſchte rozen. In haere hant ziet gy een glas vol wyns, en nevens haer eenen panter.

In eene oude gedaente wort ze voorgeſtelt, omdat het misbruiken des wyns de menſchen raſch veroudert, en zwak maekt. Fedrus laet ons in zyne Ezopiſche Fabelen, door den vernuftigen Heer David van Hoogſtraten, dit volgende, hoewel het een' anderen zin heeft, evenwel ten opzigt der dronkenſchap, in goude ſchotels opdiſſchen:

[B] *Een oude beſt, verſlingert op het nat,*
Zagh op de ſtraet, by avontuur, een vat,
Daer ſchoone wyn in was geweeſt voor dezen,
Gelyk de naem, en 't opſchrift gaf te lezen.
Zy pryſt vol vreugt den geur, die zich verſpreit,
Wanneer ze riekt, met zoete lieflykheit.
O puik zegt zy van alle lekkernyen!
O nektar, die de harten kan verblyen!

De panter [C] verbeelt de razery der dronkerts, die vele ſnode en wreede

In 't kort, als deze twee 't gemoet door drift doen branden,
Verdwynen ſchaemt en eer en vrees geheel en al.
Leg Venus en den Godt des wyns aen ſterke banden,
Opdat ze u door hun zoet niet brengen tot den val.
De wyn ſtrekt om den dorſt behoorlyk te verzaden:
De min om echte vrucht te zien uit kuiſche trouw.
Maer wacht u, wacht u wel te gaen van deze paden,
Vanwaer al wie afwykt, die ſtort in droeven rouw.

[B] Zie ook de woorden van Fedrus zelf, *Lib. III. f.* 1.

Anus jacere vidit epotam amphoram,
Adhuc, Falerna fece, e teſta nobili,
Odorem quæ jucundum late ſpargeret.
Hunc poſtquam totis avida traxit naribus:
O ſuavis anima, quale in te dicam bonum
Antehac fuiſſe; tales cum ſint reliquiae?

De Poëten doen dat zeer dikwils, datze de oude besjes voorſtellen als liefhebſters van den wyn. Zie Ovidius *Amor. Lib. I. El.* 8. *en Faſt. Lib. II. vs.* 579. *Propert. Lib. IV. El.* 5. Maer vooral Nikolaes Heins over 't 572. vers van 't gemelde twede boek van Ovidius Feeſtdagen. Hoor ook den zelven Nazo *Faſt. Lib. III. v.* 765. op het Feeſt van Bacchus.

Cur anus hoc faciat, quæris? Vinoſior ætas.
Hæc eſt, & gravidæ munera vitis amans.

Dat de Heer Hoogvliet aldus vertaelt:

Maer vraegt ge, waerom dit geſchiet door oude wyven?
Het is omdat de wyn den ouderdom kan ſtyven:
Zy zelfs beminnen 't nat.

[C] Het wyfje van een Luipaert: gelyk wy boven over 't vierde beelt van 't Bedrog hebben aengewezen *Blad.* 90 *aenmerk.* A.

wreede manieren [D] over zich hebben, gelyk het genoemde dier, dat van Ariſtoteles, in zyn Dierboek, ontembaer geacht wort, gelyk ook gemeenlyk

[D] Hoe wreet de zeden der dronkaerts zyn, heeft de droevige ondervinding al lang geleert. Alexander doode zynen lieven en trouwen vrient Clitus door dronkenſchap, om nu van geen andere voorbeelden te ſpreken, en Pythagoras noemde daerom de dronkenſchap met groot recht (1) een voorbedagte razerny. En niet onaerdigh zeide Anacharſis naer 't verhael van Laërtius (2), dat de wynſtok drie byzondere druiftroſſen voortbracht, de eerſte van vermaek, de twede van donkenſchap, en de derde van droefheit, of, van verongelyking, gelyk de Monniken Antonius en Maximus willen dat Pythagoras zoude gezegt hebben; of ook, naer 't voorſtel van Stobeus (3), de derde van verongelyking, en de laetſte van razerny: die deze ſpreuk aen den pas genoemden Anacharſis toeſchryft: waervan noch iets naders zal gezecht worden in het derde deel over 't beelt *Vrolykheit*, *Gejuich*. Zie vorder Seneka in zyn 83 brief, indien gy iets treffelyks wilt lezen tegen de dronkenſchap. Maer om by onze plaets te blyven, wy verwonderen ons, dat de Schryver het Panterdier by de Dronkenſchap heeft willen voegen juiſt om des dronkaerts wrede manieren uit te beelden, daer het in een veel beter betrekking hier kan plaets vinden. 't Is waer, de dronkaerts nemen de gedaente aen van verſcheidene beeſten; wordende in den beginne der dronkenſchap gelyk aen aepen, wanneer ze luchtig en vrolyk zynde allerhande grimaſſen en figuren maken als aepen; doch de dronkenſchap wat verder gaende worden ze wrede beeſten, beeren, leeuwen, tigers of panters, alles verſcheurende zonder onderſcheit (gelyk de panter wort gezegt jagt te maken op allerhande dieren, gene uitgezondert: waervandaen ze ook den naem van Panter zoude dragen: het eerſte deel van welk woort in 't Grieks *alle*, en 't laetſte een *wilt beeſt*, en ook *jagt*, betekent: hoewel andere meenen, dat haer die naem gegeven is, omdat men op haer huit de kleuren van byna alle andere dieren ziet) en eindelyk nu ſmoor dronken geworden zynde maken zy zich zelven gelyk aen zwynen, zich in hun eigene vuiligheit wentelende. En dus was het niet onaerdigh, 't geen wy van Heliogabalus lezen by Lampridius (4), die zyne vrienden dronken gemaekt hebbende, hen in een' ſlaepkamer opſloot: en 's nagts by hen inliet leeuwen, luipaerts, en beeren, van tanden en klaeuwen ontbloot: zo dat ze, als 't ligt was, en zy wakker wierden, een gezelſchap by zich vonden, daer zy zich zelven aen hadden gelyk gemaekt: hoewel Heliogabalus die geene niet was, die zulks dede om hen door dit doen een leſſe te geven tot beterſchap. Doch dit niet tegenſtaende zien wy geen reden, waerom onze Schryver van de voortreffelyke uitlegginge van Piërius Valerianus, van wien wy reets dikwyls met roem hebben gewaegt en noch menigmael zullen melden, heeft willen afwyken. Zie hier de woorden van den geleerden man zelf (5): *Dat de Panter zoo een krachtige reuk heeft* (zie hiervan onze Aenmerking A. op *bladz.* 90.) *daervan menen de Filoſofen dat de reden is, omdat de Panter begaeft is met zeer grote hitte, en dat die reuk daerdoor verwekt wort: en dewyl zy zoo doende een zekere overeenkomſte met den wyn ſchynt te hebben, zoo zegt men, dat dit dier daarom eertyts is heiligh geweeſt aen Bacchus. Maer nademael 'er zyn, die door de Panter de dronkenſchap verſtaen, zoo zoude ik geloven, dat die Beeldenſpraek genomen is uit de geſchapenheit der zaek zelf: want de Panters zyn zeer gretig naer den wyn, en worden meeſten tyt door de jagers dronken gevangen, nadat zy de fonteinen, daer ze aen komen drinken, met zeer zoeten, zeer ouden, en ſterken wyn hebben vermengt, in zulk een' overvloet, dat die 't water van de bron verre overtreft: want hiertoe zoeken ze met vlyt naar fonteinen, die niet zeer veel water opgeven. Somtyts, opdat ze geen vergeefſche onkoſten en moeite mogen doen, graven ze, indien ze een bequame plaets omtrent de bron vinden om zich te verſchuilen, doorboorde riethalmen op een matige diepte onder de aerde, en laten die met het eene eind ſchieten in de fontein, en met het andere in de plaets daer zy zich hebben verſcholen: en hebbende den komſt van het dier gade geſlagen, zoo gieten zy terſtont uit een lederen wynzak, dien ze daertoe gereet hebben, wyn in de buis: welke wyn even als uit een bronader uit de fontein voortvloeiende, door zyn zuiverheit het beeſt nog meer aenlokt, en de zaek des te raſſer volbrengt, vallende de Panters doorgaens, eer ze haeren dorſt hebben geleſcht, ſtyf ter aerde.* Wie ziet niet, dat deze reden gewichtiger en nadrukkelyker is, dan die onze Schryver heeft bygebracht? waerom wy ook niet twyfelen, of de Lezer zal met ons den geleerden Piërius gaern volgen. Wat aengaet de Panter, dat die hei-

(1) Stob. Serm. 18.
(2) Lib. I. §. 103.
(3) Serm. 16.
(4) In Heliog. c. 25.
(5) Hier. Lib. XI cap. [illegible]

meenlyk de aert der dronkerts is. Van de natuur en werking der dronkenſchap ſpreken de poëten veel, en de ervarentheit toont haere manieren (Godt betere het) dagelyx zo klaer, dat men wel redelykheit in de beeſten, en onredelykheit in de menſchen kan vinden. Een dier volgt de natuur, en vergenoegt zich deswege. Een menſch doet de natuur gewelt aen, en verlieſt aldus zyne edele hoedanigheden. Godt heeft den menſch naer zyn beelt geſchapen; maer de menſch herſchept zich, door zulk eene overdadigheit, in een beeſt, dat ſchaemte noch eer kent. De reden en het verſtant zyn verre te zoeken, en men ziet geen onderſcheit tuſſchen beeſten en dronke menſchen, dan aen het lichaem. O tyden! o zeden! maer ook o ſchande! dat zoo edel een ſchepſel als de menſch is, zich door dronkenſchap gaet hervormen in allerhande wanſchepſels.

heiligh zoude zyn geweeſt aen Bacchus, geeft zelf Ovidius te kennen, die dit dier mede onder de beeſten van Bacchus optelt in 't 3 boek zyner Herſchepping, vers 666.

* Bacchus.

*Men zagh rondom hem * heen geſpook van tygerdieren,*
Gevlakten panter, loſch, en wreeden luipert zwieren.

(1) Cap. 30.
(2) Phurnut. ibid. Diodor. Sic. Lib. IV. p. 448. Philoſtr. Icon. L. I. c. 15. & Ovid. Met. L. III. v. 556.
(3) Cap. 16.
(4) Odyſſ. Lib. XIV. v. 464.

Zoo heeft hem Vondel vertaelt. Piërius getuigt ook op enige oude Penningen, aen den eenen kant het hooft van Bacchus, aen den anderen een panter en een ſpies met wyngaertranken bewonden, te hebben gezien. Furnutus in zyn boek over de natuur der Goden (1), getuigt ook, dat 'er Panters voor den wagen van Bacchus zyn geſpannen, en ook enige achter den zelven volgen, of om de verſcheidenheit der kleuren, (dewyl hy verdicht wordt vermaek te hebben geſchept in bonte (2) klederen) of om te tonen, dat 'er geen menſch zoo woeſt van zeden is, of hy kan door 't matigh gebruik des wyns getemt worden. Maer een zeker onbekent Griekſch Schryver, die een korte verhandeling over ongelooflyke Hiſtorien heeft geſchreven, en wiens uitgave wy aen Leo Allatius ſchuldig zyn, wil (3), dat dit dier Bacchus zoude zyn toegevoegt, om de verſcheidene en veelvuldige verbeeldingen en gedachten, die zich de dronkene menſchen vormen, te kennen te geven; wordende zulks door de verſcheidene ſprikkels van dit dier verbeelt. Maer is ondertuſſchen de beſchryving van ons beelt al geheel voldaen? Niet ten vollen. Dat de Vrouw een glas wyn op de hant heeft, brengt zyn eigene uitlegginge mede: als ook dat ze een root en lachend wezen heeft: want de wyn, zegt Homerus (4), *doet zelfs een wys man zingen, en zoetelyk lachen, en danſen, en dingen zeggen die beter gezwegen waren.* Met een glas, en even als daeruit drinkende, had haer ook verbeeldt de oude Schilder Pauſias, en wel zo, dat men haer aengezicht door het glas kon heen zien, volgens 't berigt van Pauſanias *Lib. II. cap.* 27. Maer waertoe dat kleet van kleur als verſlenſchte rozen? Zoo 't geoorloft is te raden, met wat voor gedachten de Schryver, die ze ons niet heeft gelieven mede te deelen, deze kleur heeft uitgekozen, zoo zouden wy geloven, dat hy den lezer daerdoor heeft willen te binnen brengen de gewoonte, die de Ouden hadden, om op hunne drinkmalen zich zelven te bekranſſen met friſſche rozen; dewelke, als de gezelſchappen wat lang en ſomtyts tot in den morgenſtont duurden, nootzakelyk moeſten verſlenſchen, als zynde een teere bloem, en die, veel reuk uitwaeſſemende, daerom,

(5) Symp. Lib. III. q. 1. §. 5.
(6) Lib. XV. c. 5.

volgens 't oordeel van Plutarchus (5), zeer ras verwelkt. Somtyts ging het in overdadige gaſtmalen der Grooten zoo verre, dat 'er niet alleenlyk de tafels en tafelmatraſſen, maer zelfs de geheele eetzael rykelyk mede beſtrooit wierden. Het is onnodig dit met voorbeelden te bewyzen, als komende dikwyls genoeg voor in de ſchriften der Ouden; waervan onder anderen ook blyken zyn drie zeer zoete Gedichten van den Griekſchen Anacreon op de roos gemaekt. De oorſprong van dit gebruik des rozenkrans is geweeſt een enkele bant of ſtrook, die ze om 't hooft wonden als ze gaſtereerden. Dit deden ze, zegt Atheneus (6), opdat ze, op de gaſtmalen wat hartelyk drinkende, zich mogten wapenen tegen de al te ſterk opſtygende dampen des wyns; waertegen zy meenden te bevinden dat het omwinden van 't voorhooft wonder hielp. Naderhant heeft men die ſtroken of linten ſieraetshalven beginnen te beſteken met bloemen, en is alzoo, van tyt tot tyt verder gaende, gekomen eerſt tot de bloemkranſſen, en toen tot de voorgemelde overdadigheit. Dit zegt 'er Atheneus van: waerin echter Plutarchus van hem verſchilt, die de oorzaek van dit gebruik der rozen en andere bloemkranſſen op de gaſtmalen

malen, afhaelt (1) uit de medicynen, en zegt: *de uitwaesemingen der bloemen zyn een wonder krachtig hulpmiddel tegen dit quaed, en sterken 't hooft, even als een burgt van 't lichaem, tot het afweeren der dronkenschap: maer en de warme bloemen maken door het zagt openen der zweetgaten, dat de wyn kan doorwaessemen; en die dingen die een zagte koude in zich hebben, dryven door een middelmatige aenraking de dampen te rugh: gelyk de kranssen van violetten en rozen; want beide houden door haeren reuk in, en dryven te rugh die dingen, die 't hooft bezwaeren.* En omdat Plutarchus wel voorzag, dat deze reden iemant zoude kunnen toeschynen al te verre te zyn gezogt, zoo voegt hy 'er dit by (2): *Dogh het moet niemant wonder voorkomen, dat de uitwaessemingen van bloemkranssen zoo een groote kracht hebben; dewyl men schryft, dat de schaduwe van de smilax,* (men vertaelt het *winde* of *wrange*) *de menschen die in dezelve slapen, doot, ten tyde als de plante meest gezwollen is, en op het bloeien staet: en dat de lucht, van de mankoppen afvloeiende, niet zorgvuldig genoeg vermydt zynde van die gene, die 't sap verzamelen, de menschen 't onderste boven doet vallen: en dat het kruit alyssum* (ik vinde hier geen vertaeling van: men zie Dalekamp over Plinius 24: 11) *de menschen bevryt van den hik, zoo 't maer enkelyk in de hant genomen wort; ja sommigen ook als ze 't maer aenzien,* enz. Nu zouden wy hier ook ten dienste van onzen Nederduitsche Lezer, uit den zelven Plutarchus (3) kunnen onderzoeken, om wat reden de Ouden ook een krans van veil onder 't drinken op hunne hoofden hebben gezet, en of hetzelve de dronkenschap heeft bevordert of gekeert; maer vrezende dat wy al te lang zullen worden, zullen wy zien of wy daertoe nader gelegenheit kunnen vinden.

(1) Symp. Lib. III. q. 1. §. 4

(2) Ibid. §. 5.

(3) Ibid. q. 1. & 2

DWAESHEIT.

EEn bedaegt Man, wiens kleders lang en zwart zyn. Hy lacht, en rydt op eenen rietstok alsof hy te paert zat. In zyne rechte hant heeft hy een molentje van kaerten, gelyk daer de kinderen mede spelen, dat hy met grooten lust in den wint houdt, en ziet omloopen.

Bequaemlyk kan men de dwaesheit op deze wys uitbeelden; want zot of dwaes zyn is niets anders dan dingen te verrechten, tegens de welvoeglyke betamelykheit, en tegens de gemeene gewoonte der menschen, zonder eenige reden, die een verstandigh man zoude kunnen goetkeuren. Daerom is het best, dat men van de gemeene gewoonte niet licht afwyke, al komt ze juist somtyts niet zeer overeen met ons begrip. En hierop ziet dat gemeene zeggen, *dat het*, namentlyk, *beter is, zot te zyn met veelen, dan wys met weinigen* [A]. Want vermits wy weten, dat 'er gemeenlyk meer

[A] Namentlyk, die zich verbeelt, dat hy byna alleen wys is, is zekerlyk of zot, of ten minsten na aen zotheit. Zeer wel zegt Martiael:

Quisquis plus justo non sapit, ille sapit.

Dat is: *al wie niet al te wys is, die is recht wys.* In Chrisippus wiert het bespot, naer 't verhael van Laërtius (4), dat hy, wanneer een zeker man hem quam raedt vragen, onder wien hy zyn zoon allernuttigst zoude bestellen om in de Filosofie te worden onderwezen; tot antwoort gaf, dat hy hem dan aen zyne zorge moeste bevelen: want, voer hy voort, *indien ik oordeelde, dat 'er iemant was, die my overtrof, ik zoude van hem de Filosofie gaen leeren.* Maer hy verkreeg 'er ook dezen loon voor, dat men hem tot schimp nazeide met een vers van Homerus,

(4) Lib. VII. §. 183

Οἶος πέπνυται, τοὶ δ' ὡσκιαὶ ἀίσσουσι

Dat is: *deze is alleen wys; de andere vliegen 'er maer om als schimmetjes.* Met hoe veel meer lof wiert dit eigenste versje eens van den ouden Kato toegepast op den jongen Scipio die Karthago vernielt heeft? want gevraegt zynde, wat hy oordeelde van die geene, die in de belegeringe voor Karthago dienden, antwoorde hy met de woorden

kennis in veelen, dan in weinigen is, zoo ſchynt het daerom ook veiligſt, dat wy de meeſten, niet de weinigſten, volgen: dewyl het meeſte deel der menſchen, het doen van andere luiden by 't hunne afmetende, die manieren zal voor goet keuren, die met de hunne overeen komen. Daerom is 't goet, ja noodigh, dat men, om tot dit goet begrip te komen, zich in zyne handelingen vergelyke met de gevoelens van anderen. Hierdoor komt het, dat men voor- en tegenſpoet, gelukkigh en rampzaligh acht, omdat het grootſte getal der menſchen die zaeken zoodanigh waerdeert. In de zelve betrekking moet men 't ook opvatten, wanneer men iet dwaesheit of wysheit noemt; want de vleugels van ons verſtant zyn niet genoegzaem om te komen tot de kennis van zoo eene wysheit die aen diergelyke toevalligheden en meeningen niet onderhavigh is. Daervandaen wort het in eene ſtadt een man van rype jaren voor wysheit toegerekent, dat hy zich met de beſtiering van zyn huisgezin en het gemeene beſt bemoeie. Maer met recht wort het voor dwaesheit geſchat, indien hy zich vervreemt van zulk eenen handel, en ſlechts zotte kinderſpelen bedryft, gelyk in het hooft van dit zinnebeelt gezeit is [B]. Maer wat ondertusſchen het gemeene gevoelen der menſchen aengaet, zoo dient men zich zorgvuldigh te wachten, dat men zich door de verkeerde gevoelens des gemeenen volks, die doorgaens ſtrydigh zyn tegens de waere deugt, niet laet vervoeren, hoe zeer ook het gemeene volk 't grootſte getal uitmaekt, en de ſchaere der zotten oneindigh is [C].

De

den zoo even genoemt: gelyk Plutarchus verhaelt (1). En echter was Scipio een ſtil man, van zich zelven nooit roemende. Homerus zelf had dit vers gebruikt van den Thebaenſchen waerzegger Tireſias, zeggende, dat Proſerpina hem alleen hadde toegeſtaen om nog na zyn doot wys te zyn, de overige ſchimmetjes 'er maer wat omvliegende. Zie Erasmus *Chil.* 2. *Cent.* 3. *Ad.* 53.

(1) Apoph. Roman. cap. 20 & in Precept Ger. Reip. cap. 21.

[B] Het ryden op een rietſtok is genomen uit Horatius, die onder den dwazen handel van bejaerde menſchen ook deze kinderachtige bezigheden optelt, *huisjes maken, muizen voor een wagentje ſpannen, even en oneven raden, en op een lang riet ryden: Lib. II. Sat.* 3. *vs.* 247.

Ædificare caſas, ploſtello adjungere mures,
Ludere par impar, equitare in arundine longa,
Si quem delectet barbatum; amentia verſet.

En echter hebben zich wyze mannen ſomtyts niet onthouden om zulke ſpelen mede te plegen. De Keizer Auguſtus zelf ſchryft by Suetonius (2) aen zyn dochter, dat hy aen een iegelyk gaſt hadde gegeven twee hondert en vyftig ſchellingen, indien zy mogelyk genegenheit hadden om over tafel met de bikkelen te gooien, of even en oneven te raden: ja zomtyts ſpeelde hy met kleine jongens, die aerdig waren, zelf wel met bikkels, knikkers en noten: gelyk Suetonius (3) mede van hem verhaelt. En Plutarchus (4) en Eliaen (5) ſchryven, gelyk Lambinus aenmerkt, van den Lacedemoniſchen Veltheer Ageſilaus, dat hy dikwils met zyne kinderen ruiter te paerde ſpeelde op een langen rietſtok. Ja Sokrates zelf (6), door 't Orakel geroemt voor den wyſten aller ſtervelingen, deet het zelve, en wiert 'er niet eens beſchaemt over, of ſchoon hem Alcibiades in dat poſtuur zag. Meer diergelyke voorbeelden zie by Eliaen (8) en Valerius (7) Maximus. Indien iemant deze mannen wil beſchuldigen, dien wyzen wy naer Eſopus by Fedrus in de 14 Fabel van het derde boek: daer hy een behoorlyke verantwoording zal vinden. Daer is onderſcheit, of men zulks doet tot uitſpanning en verquikking der afgeſloofde leden en zinnen: dan of men daer in ſtelt het innigſte vermaek van zyne bezigheden. Lees Senekaes laetſte hoofdſtuk van de Geruſtheit des Gemoets.

(2) Aug. cap. 71.
(3) Ibid. cap. 83.
(4) Ageſil. cap 9. & Apophth. Lacan. c. 19
(5) Var. Hiſt. Lib. XII. c. 15.
(6) Val. Max. Lib. VIII. c. 8
(7) Lib. L.
(8) Lib. L.

[C] Namentlyk, daer is geen een menſch, of hy houdt in d'eene of d'andere zaek

een

De lach is, volgens Salomons woorden [D] een klaer teken van dwaesheit. Wyze luiden hebben hem zoo gereet niet; ja men zal nergens lezen dat Kristus, die de waere Wysheit is, oit heeft gelachen.

een handel, die met het gedragh van een wys man niet kan overeenkomen: want alle gebreken, daer zich de mensch van laet overheerschen, moeten ten opzichte van wyze luiden voor dwaesheit worden geschat. De eene laet zich vervoeren door geltzucht, een twede door wellust, een derde door eerzucht, een ander door iets anders, dat wel in gezien zynde met recht voor dwaesheit moet worden geschat. Dat slach van zotheden beschryft Horatius overvloedig en geleerdelyk in zyn derde Schimpdicht van het twede Boek.

[D] Die worden in het twede beelt hier na aengehaelt. Voeg 'er by *Predik. 7. vs 6. gelyk het geluit der doornen onder eenen pot, alzo is het lachen eenes zots.* De oorzaek van het menigvuldig lachen der zotten schynt te zyn, omdat ze altyt iets hebben, waermede ze zich zelven wonderlyk weten te kittelen. Zoo vint men by Eliaen (1) en Atheneus (2) van een zekeren Athenienzer met name Thrasillus, die een verbeelding gekregen hadde, dat alle de scheepen, die uit en in de haven zeilden, hem toequamen: waervan hy ook naerstig boek hielt. En als 'er enige in quamen, die schade geleden hadden, daer vroeg hy 'er niet verder na: maer quamen 'er enige behouden binnen, zoo was hy boven maten uitgelaten in vreugt. Dit duurde verscheide jaren, tot dat zyn broeder Krito, weder gekomen uit Sicilië, een Geneesmeester by hem riep, die hem genas. Thrasillus getuigde naderhant, dat hy nooit zoo vermakelyk geleeft hadde, als in zyne dwaesheit, en nooit grooter vreugde genoten, dan wanneer 'er schepen behouden aenquamen.

(1) Var. Hist. Lib. IV. c. 25

(2) Lib. XII. ext.

Dat ondertusschen onze Schryver zyn beelt een zwart kleet geeft, waer van hy de reden niet melt; zulks schynt te geschieden om de duisternisse des verstants der dwaezen te kennen te geven: gelyk 't licht in tegendeel wysheit beduit; als elders gezegt is. Salomon maekt ook enigzins zinspeling op diergelyke gelykenisse *Pred. 2 vs. 13. Doe zach ik, dat de wysheit uitnementheit heeft boven de dwaesheit: gelyk het licht uitnementheit heeft boven de duisternisse.* De uitlegginge van 't molentje volgt in het twede beelt hier na.

DWAESHEIT.

BEschou hier een Maegdeke [A] met losse en slordighangende hairen. Zy staet bloots beens, en draegt eene halskraeg van beerevel. Het kleet is geschakeert van verwen, en

[A] Zoo als de dwaesheit hier beschreven wort, is ze vertoont ten tyde toen Petrarcha als Poëet wierde bekranst; waervan gewagh gemaekt is in 't beelt der Akademie.

en ze houdt in de rechte hant eene ontſteke kaers, daer zich de zon niet verre van haer vertoont.

De dwaesheit is eene zekere wangeſtalte des gemoets, het zy van natuure, het zy veroorzaekt door zwaermoedigheit, gramſchap, droefheit, vrees, of iet anders.

Met loshangent hair [B], barvoets en met bloote beenen verſchynt ze ten toneele, omdat de dwaesheit zich zelve noch anderen in acht neemt, zynde wel verre afgeſcheiden van alle welvoegende zeden en burgerlyke verkeeringe, omdat ze het goede daervan niet kent, en niet omdat ze meer vryheit zoekt tot loffelyke beſpiegelingen [C], of de werelt veracht uit liefde tot Godt: het welk ik zeg ten opzichte van die geene, die alle hunne natuurlyke geneigtheit tot de burgerlyke verkeering temmende, zich begeven tot een eenzaem leven.

Het mengelverwigh gewaet beduit de ongeſtadigheit die in de dwaezen heerſcht.

Het beerevel betekent de gramſchap [D], door welke de zotten zich meerendeels laten regeeren, terwyl ze byna altyt zydgangen gaen, en quade ſprongen maken.

Dat ze de zonne een kaers ontſteekt [E], is een blykbaer teken van den aert der dwaesheit; vooral omdat ze zich inbeelt meer lichts te zullen ontfangen van zoo klein een vlam, dan van het heldere en aldoorſtraelende vier der zonne.

[B] Alzoo de hairen in de beeldenſpraek de gedachten betekenen, gelyk wy over 't zinnebeelt der Bekeering, *bladz.* 106. *aenm.* D, hebben aengewezen, zoo kunnen hier de loſſe hairen ook gevoeglyk verbeelden, de loſſe, verwarde en wilde gedachten, die de dwaezen voeden.

[C] Daertoe is zekerlyk de eenzaemheit en afzondering van 't gewoel der menſchen van noden; nademael volgens 't getuigenis van Cornificius (1), dat ook door de ondervinding wort beveſtigt, het beter is te peinzen in een eenzame plaets, dan daer veel volks is; om reden dat de veelheit van menſchen, en derzelver gewoel voor de oogen de kentekens der beelteniſſen, die men zich formeert, verwart en verzwakt: doch de eenzaemheit der zelver indrukſels ongeſchonden bewaert. *Commodius eſt in derelicta quam in celebri regione locos* [materiæ pertractandæ] *comparare: propterea quod frequentia & obambulatio hominum conturbat & infirmat imaginum notas, ſolitudo conſervat integras ſimulacrorum figuras.* En zeer wel zegt Horatius:

(1) Rhetor. ad Her. Lib. III. cap. 19.

Scriptorum chorus omnis amat nemus & fugit urbes.

Dat is:

De Schryvers minnen all' het wout en vliën de ſteden.

Zie den tweden brief van het twede boek van dien Dichter, van het 65ſte tot 86ſte vers. En in zyne Dichtkunſt, vs. 298. zegt hy, dat die zich tot de poëzy begeven

Op dam noch beurs noch brug verſchynen; dootſche ſtraeten
En burregwallen gaen bewandelen.

Zoo vertaelt Pels zyne woorden:

Secreta petit loca, balnea vitat.

[D] Waervan de beer een zinnebeelt is: gelyk over 't beelt der Gramſchap zal worden aengetoont.

[E] Dat pleeg men ook te zeggen van die gene, die iemant wilden onderwyzen, welke veel geleerder en wyzer is, dan zy zelfs: ook wel, wanneer iemant iets gaet uitleggen en verklaren, het geene van zich zelf duidelyk en klaer is. Diergelyke ſpreekwoorden zyn 'er verſcheide. Men zie ze by Eraſmus *Chil.* 1. *Cent.* 7. *Ad.* 58. *& Chil.* 2. *Cent.* 5. *Ad.* 7. *& Chil.* 4. *Cent.* 8. *Ad.* 25. Echter komt dit ontſteken van een kaers voor de zon hier des te beter te pas, omdat licht *onderwys* betekent, gelyk over 't zinnebeelt der *Doorluchtigheit* is aengewezen.

DWAES-

DWAESHEIT.

EEne Vrou die ſlordigh gekleet is, en om een draeiend molentje lacht, dat zy in de hant houdt. Op het hooft heeft ze een ſtuk loots, ter oorzaek van het Latynſche ſpreekwoort *plumbeum ingenium*, dat is, *een looden verſtant* [A].

Want gelyk het loot zwaer is, en volgens zyn' aert altyt naer om laeg zakt, zoo is 't ook met eenen dwaes gelegen, die zyn verſtant of gemoet noit opwaert heft tot het gebruik van eenige reden. En gelyk ook het gladtgemaekte loot wel een' zekeren glans krygt, maer den zelven ſtrax weder verlieſt, zoo gaet het mede met eenen zot, die by geval wel eens een wys woort ſpreekt, maer aenſtonts daerna tot zynen aert, dat is de dwaesheit, wederkeert.

Het lachen [B] zonder oorzaek is een zot bedryf: en daerom zeit Salomon, *dat de overvloedige lach in den mont der zotten is.*

Door het kindermolentje wort aengewezen, dat de gedachten en daden van een' dwaes beide onnut zyn, en eeuwigh maelen en draeien.

[A] Dit wort niet zoo zeer gezegt van die geheel geen verſtant hebben en zot zyn, als wel van zulke, welkers verſtant bot en plomp is: zoo dat de reden, die zy voortbrengen niet treft nog doorgaet, a'zoo weinig als een *loden zwaert*. Zoo noemt Cicero (1) woorden van geen aendrang nog kragt met den naem van een *loden ponjaert*. En in dien zin kan men ook opvatten 't antwoort, dat Diogenes eens gaf aen een ſchoonen jongeling, die ruwen klap uitſloeg (2): *ſchaemt gy u niet een loden zwaert te trekken uit een elpenbeene ſchede?* Het loden zwaert was de ſlegte reden, die de jongeling voerde; de elpenbeene ſchede, zyn ſchoon lichaem. Want het zwaert betekent in de beeldenſpraek *woorden*; gelyk elders gezegt is. Zoo in tegendeel *een tweeſnydent Zwaert* voor krachtig treffende en doordringende reden, in Godts woort zelf (3). Daerenboven kan het loot om zyne zwaerte niet anders dan traeg bewogen worden: en alzoo wort daer door verbeelt de traegheit des verſtants: want in iemant, die in verſtant zal uitmunten, moet de beweginge van den geeſt zeer ſnel en vlug zyn.

(1) De Fin. Lib. IV. cap. 18.
(2) Diog. Laërt. Lib. 6. §. 65
(3) Heb. 4.

[B] Zie de laetſte aenmerking over 't eerſte beelt der *Dwaesheit*.

DWAESHEIT. ZOTHEIT.

MEn houdt ons hier met de dwaesheit al wat lang op: evenwel moet ik u nogh deze verbeelding doen mededragen. Een lachende Vrou, die bykans naekt is, en op eene onbeſchaemde wys die leden laet zien, welke de eerbaerheit ons leert bedekken. Nevens haer ſtaet een ſchaep, en ze houdt een maen in haere hant.

Men ſchildert haer als naekt, en zonder ſchaemte, omdat de dwaezen gewoon zyn hunne gebreken aen elk te vertoonen.

Het ſchaep is by de ouden dikwyls een teken van zotheit, gelyk Dante dus ergens zeit [A]: *Weeſt menſchen, maer geen domme ſchaepen.*

De

[A] *Huomini ſiate, & non pecore matte.* Hoe het ſchaep genomen wort voor een dwaes menſch, daer in geeft onze Erasmus, een man op wien ons Nederlant met recht magh roemen, ons veel (1) licht, haelende tot dien einde uit Ariſtoteles negende boek aengaende de natuur der dieren deze woorden aen: *De aert der ſchaepen, gelyk het ſpreekwoort zegt, is eenvoudig en dwaes: want het ſchaep is 't allerſtompſte van alle viervoetige dieren. Het kruipt in woeſte plaetſen, zonder noot, en dikwils gaet het in den winter buiten den ſtal: en van de ſneeuw overvallen zynde, wil het niet weg gaen, zoo het de herder daer niet toebrengt: maer blyvende alleen ſtaen ſterft het, ten zy de herder 'er den ram bybrengt; want dan volgt het.* Uit deze woorden dan ziet men, dat 'er een ſpreekwoort, ontleent van de ſchapen, toepaſſelyk op dwaeze en domme menſchen, is in gebruik geweeſt. Want hoewel Henrikus Stefanus over dat ſpreekwoort aentekent, dat hy oordeelt, dat het zelve zoo wel ten goeden als ten quaden kan worden genomen, namentlyk, voor een eenvoudigen en zachtmoedigen aert: omdat ook Ariſtoteles een weinig te voren van de zachtmoedigheit van 't ſchaep had geſproken: zoo blykt echter genoeg uit de reden, die Ariſtoteles zelf van dit ſpreekwoor bybrengt, dat hy 't zelve alleen op de domheit van 't ſchaep toepaſlyk maekt. Daerenboven beveſtigen dit, gelyk ook Stefanus zelf bekent, andere ſpreekwoorden by de Grieken. Zoo leeſt men by Ariſtofanes in de Komedie, Plutus genaemt (2) *van een ſchaepen leven*, het welke een out Grieks taelman daer verklaert voor *het leven van een zot en dwaes*. En in de Komedie, genaemt *Weſpen* (3), worden de Athenienzen beſchimpt, als *een talryke vergadering van ſchapen*, dat is, dwazen. En in de Komedie, de Wolken geheten (4), vint men ſamengevoegt de ſcheltwoorden, *ſteenen*, *prullen*, *ſchapen*. In dien zin ook was het, dat die beruchte Diogenes (5), gelyk Erasmus mede opgeeft, een zekeren ongeleerden rykaert noemde met den naem van een *ſchaep met goude wolle*. Ja ook Origenes wil in zyne verklaringe over Levitikus, dat door de offerhande van een ſchaep zoude verſtaen worden, de verbeteringe van dwaeze en redelooze hertstogten. Hier uit blykt dan, dat by de Grieken, en misſchien ook by de Hebreen (want by de Egiptenaren is deze beeldenſpraek in geen gebruik geweeſt) het ſchaep een zinnebeelt is geweeſt van dwaesheit en domheit. De Latynen hebben hen hier in nagevolgt, gelyk de zoo evengenoemde Erasmus aenwyſt uit Plautus. Zoo noemde Keizer Kaligula, gelyk Tacitus getuigt (6), Markus Silanus, een man die wel ryk, maer dom en verſtandeloos was, in navolging van Diogenes, *een gouden ſchaep*. En die bekende Fabius Maximus, die door 't voorzichtig ophouden van Hannibal de zaken der Romeinen heeft herſtelt, heeft den toenaem van *Ovicula*, of *Schaepje*, naer de gedachten van Piërius gekregen (7), om dat hy in zyne kintsheit wat traeg en bot was in 't leeren. Echter is het waerſchynelyker, dat hy dien gehad heeft, *a clementia morum*, dat is, *wegens de zachtzinnigheit van zynen aert*, naer 't getuigenis van Aurelius Victor (8): welk gevoelen Plutarchus ook begunſtigt: hoewel hy van 't andere niet ten eenenmael vreemt ſchynt, zeggende (9): *Toen hy noch een jonge was, kreeg hy den bynaem van ſchaepje om zynen zachten en beſtendigen aert: want zyne natuur was zedig en ſtil, en in 't nemen van vermaeklykheden, den kinderen eigen, was hy voorzichtigh. Daerenboven gaf zyne traegheit en moeite in 't leeren, en zyn meegaend en gezeglyk gedragh by de huisgenoten, aen den vreemden een vermoeden omtrent hem van een ſoort van domheit en ſlechtheit*. Eindelyk moeten wy hier uit Piërius nog byhaelen (10), dat Accius als een droom opgeeft, dat een ſchaep tegen den Koning Tarquinius Superbus zoo was gaende geworden, dat het hem om verre ſtiet. Dit ſchaep gaf Lucius Junius te kennen, die van Tarquinius voor onnozel en zot geſchat wiert, gelyk hy ook, om de lagen van dien wreden koning te vermyden, die een iegelyk die in verſtant of middelen boven anderen uitmunte, van kant hielp, zich zelven zot veinsde: waerom hy ook den bynaem van *Brutus*, dat is, *onvernuftig*, kreeg. Waer op Ovidius ziende, zegt (11)

> Brutus erat ſtulti ſapiens imitator, ut eſſet
> Tutus ab inſidiis, dire Superbe, tuis.

Dat is:

> *De wyze Brutus droeg zich als een zot in ſchyn,*
> *Om veilig voor Tarqyns godlooze liſt te zyn.*

(1) Chil. 3. Cent. 1. Ad. 95
(2) V. 924
(3) V. 34.
(4) v. 1205
(5) Diog. Laërt. Lib. VI. §. 47.
(6) Annal. Lib. XIII. cap. 1.
(7) Hier. Lib. X. cap. 18.
(8) De Viris illuſtr. cap. 43.
(9) In Fabio. cap. 1.
(10) Hier. Lib. X. cap. 18.
(11) Faſt. Lib. II. v. 717

En

De maen wort hier bygevoegt, naerdien het schynt, dat de zotten wel meest aen deze star [B] onderworpen zyn; gelyk ze ook haere veranderingen rasch gewaer worden.

En wat verder: vs. 837.

Brutus adest: tandemque animo sua nomina fallit.

Dat is:

Toen doet zich Brutus op, en toont ten lesten, dat
Zyn borst wat anders, dan zyn naem luit, in zich vat.

Wy hebben deze Beeldenspraek daerom des te breder uitgehaelt, opdat het een lezer, onbedreven in de oude schriften, niet wat misselyk zoude voorkomen, dat het schaep voor een zinnebeelt wort genomen van *zotheit* en *domheit*. Bekender is daer voor de *Struisvogel*, gelyk wy over 't beelt der *Gerechtigheit* aenwyzen.

[B] Of veel liever met Piërius (1), om de menigvuldige verandering van de maen, die alle dag een nieuw gelaet vertoont. Want gelyk de zon om haer enerley gedaente wort gehouden voor een zinnebeelt van de waerheit, die altyt een en de zelve is; en om haer bestendig licht, voor een verstant, begaeft met vaste reden; alzoo wort door de maen, om deszelfs verandering en valsch licht, onstantvastigheit en ydelheit van gedachten verstaen. En in dezen opzichte komt hier zeer wel te pas de plaets die men vint by Jesus Sirach (2): *Des godvrezenden verhael is altyt van wysheit: maer de dwaze verandert gelyk de mane*. of, gelyk Piërius heeft, *De wyze blyft, gelyk de zon: maer de dwaze verandert, gelyk de maen.* En zoo leest men by Mattheus (3) van een maenzieken jongeling, die namentlyk op zekere tyden of veranderingen van de maen met uitzinnigheit of enige andere ziekte gequelt wiert, en dan eens in 't vier, dan in 't water viel. Van zodanig een quael spreekt de Dichter Juvencus.

(1) Hierogl. Lib. XLIV. cap. 21.

(2) Ecclef. 27 vs 11

(3) Kap. 17 vs. 15

Et Lunæ cursum comitata insania mentis.

Dat is:

De uitzinnigheit des Geest, navolgende den loop
Der maen.

Wat dien jongeling aengaet by Mattheus, indien men de zaek overbrengt tot den geest, zegt Piërius, zoo zal men bevinden, dat in de zulke even als zekere driften tot goede werken opkomen, zoo dat ze pryslyk schynen, echter aen die gene, die derzelver goede tusschenpozen niet weten: want men zal die driften wederom zien kleinder worden, en 't geen een licht in hun scheen te zyn, is geen daghlicht, maer een nachtlicht, het welke zodanig afneemt, dat het ten eenenmael bezwykt. En de zulke vallen somtyts in 't vier, dat is, tot den brant der begeerlykheit, tot hun oude ontbrandingen in gramschap, tot wraekzucht, tot geltgierigheit, en andere ondeugden; somtyts in 't water, dat is, in de glibberige bekommernissen der menschen, tot wanhope om te volharden, in de baeren van eerzucht, en in de golven van den burgerstaet, die door een geduurige onstantvastigheit worden gedreven. Want het leven der menschen wort zeer veel vergeleken by de ongestadigheit der zee. Dit is dan aengaende deze plaets 't gevoelen van Piërius. Wat voorts door de maenziekte al verstaen wort, en wat andere uitleggingen aen deze plaets gegeven worden, zie in 't Woordenboek van Matthias Martinius in *Lunaticus p.* 228. *a & b.* en by Salomon van Til over Mattheus *Kap.* 4 *vs.* 24. *Bladz.* 99. *en cap.* 17. *vs.* 15. *en* 18 *Bladz.* 525 *en* 526.

DWALING.

EEn Man, toegeruſt als een reiziger. De oogen zyn hem geblintdoekt, en hy zoekt of taſt met zynen wandelſtaf naer den wegh.

De dwaling gaet gemeenlyk vergezelt van de onwetenheit, en de Stoyken bepaelen het doolen aldus; dat het namentlyk zy een afwyking van den rechten wegh, gelyk het niet dwalen daervan een volſlage tegenſtelling is, blykende aen het rechtuit gaen en ſchuwen der zydgangen. Dit wort nu voorts overgebragt tot het leven van den menſch, het welk by eene reis vergeleken wort. Wie zich hierin ſpoeien wil, om tot de gelukzaligheit te geraken, moet zich, zoo veel mogelyk is, voor ſtruikelen en vallen [A] hoeden.

Een

[A] Seneka *Hippol.* vers 139.

Obſtare primum eſt velle nec labi via:
Pudor eſt ſecundus, noſſe peccandi modum.

Dat is: *het eerſte en voornaemſte is, dat men 't quaet wil wederſtant biên, en niet van den goeden wegh afdwalen: en het twede is, dat men zyne misſlagen pael en perk ſtelle.* En gelukkig is hy, in wien dit zeggen van den zelven Seneka plaets heeft, *Oedip.* vers 701.

Quisquis in culpa fuit,
Dimiſſus odit omne, quod dubium putat.

Dat is: *al wie een misſlag begaen heeft, haet, wanneer hy vry geraekt is, al dat gene, het welk hy voor twyfelachtigh aenziet.* En verſtandig was het overleg en de reden van Markus Minucius, die in den oorlog tegen Hannibal, zynen Veltheer Fabius Maximus, onder wien hy diende als tweede Generael, die men *Magiſter Equitum* of Opperhooft der Ruitery noemde, zoo by het volk hebbende weten te beſchuldigen, dat hy gelyk met hem wierde geſtelt, en het leger met hem verdeelde, maer kort daer op door Hannibal in groten noot gebragt, en door dien zelven Fabius geredt zynde; tot zyne Soldaten zeide (1): *nergens in te dwalen in groote zaken is groter, dan 't menſchelyk bereik zich uitſtrekt: maer dat men dwalende zyn dwalingen voor het toekomende gebruikt tot leerſtukken, zulks is het werk van een vroom en verſtandig man.*

(1) Plut. in Fabio cap. 22.

Een volkomen goet exempel in dezen, hebben wy aen 's werelts Heilant Kriſtus *Luc.* 24, wiens werken ons altemael ter onderwyzinge dienen, en die verſcheen zynen leerlingen als een wandelaer [B]. Nogh meer: Godt beveelt in Mozes Prieſterboek aen Iſraël, dat ze niet van hem moſten wyken, ter rechte noch ter ſlinke zyde. Billyk verbeelt men dan de dwaling als een wandelaer, omdat 'er geen doolen plaets heeft dan daer misgetreden wort in werken, woorden, of gedachten. Helaes! hoe dun zyn ze 'er gezaeit, die den Hollantſchen Palamedes, wiens noodlot ik altyt beklaeg, met recht mogen nazeggen:

O mannen, zei hy, of uw heuſcheit noit geloofde
Al 't geen de valſcheit heeft van lantverraet gedicht,
Dat was myn leſte wenſch. 'k heb volgens mynen plicht
Ganſch vroom en ongeveinſt en opentlyk gehandelt,
En ſterf een oprecht Griek gelyk ik heb gewandelt.

De geblinde oogen [C] betekenen, dat wanneer het gezigt des verſtants bedekt is met den ſluier der wereltſche voordeelen, of wat het anders zyn magh, dat, zeg ik, men dan zeer licht den doolwegh inſlaet.

De wandelſtok [D], die dezen dwaelgeeſt den wegh moet wyzen, verbeelt de uiterlyke zinnen, gelyk het oog een zinteken des verſtants is. Hierby ſtaet aen te merken, dat de gezeide ſtok een plomp ding is, daer in tegendeel het oog om des zelfs hoedanigheit wel geeſtigh heeten magh, en veel dienſtiger is om ons den levenswegh aen te wyzen dan de onkundige wandelſtaf. Maer laet ons voortgaen.

[B] Zie Erasmus *Chil.* 1. *Cent.* 1. *Ad.* 48.

[C] Het oog betekent in de beeldenſpraek beſtiering en regeering: om dat wy tot beſtiering van lichamelyke bezigheden 't oog en 't licht van noden hebben. En daerom heeft Cicero, gelyk Piërius (1) uit Makrobius (2) aentekent, in den droom van Scipio de zon genoemt *de ziel en beſtiering der werelt.* En de oude Egiptiſche Prieſters, een Regeerder en Beſtierder willende verbeelden, maelden niet alleen een ſchepter, maer ook een oog daer by; te kennen gevende, dat de macht moeſt beſtiert worden door 't licht des verſtants, en door voorzichtigheit, naer de verklaring van Plutarchus [3]. Ja ſomtyts bogen ze eenige takjes, ter zyde van den ſchepter uitſchietende, zoodanig tot malkanderen toe in 't ronde, dat ze de gedaente hadden van een oog; verſtaende daerdoor hunnen afgod *Oſiris*, even alsof zy een *veeloogige* zeiden: want *os*, zegt Piërius (4), is in de Egiptiſche tael *veel*, en *iris* een *oog* te zeggen. Met recht dan, die deze beſtiering des oogs miſt, moet dwalen: en daerom worden dan in de H. Schrift door *blinde* verſtaen de zulke, die geene kenniſſe van Godt hebbende, en van 't licht der waerheit ontbloot, in de duiſterniſſe van onwetenheit omdwalen. Zoo giſt Piërius, dat mogelyk moeten worden opgevat de woorden: 2 *Sam.* 5. *v.* 8. *Al wie de Jebuſiten ſlaet, en geraekt aen de watergoote, en die de kreupele en die de blinde, die van Davids ziele gehaet zyn; die zal tot een hooft, en tot een overſte zyn: daerom zeit men, een blinde ende kreupele en zal in 't huis niet komen.*

(1) Hierog. Lib. 33. cap. 1.
(2) In Somn. Scip. Lib. I. cap. 20.
(3) In Iſid. & Oſir. cap. 60.
(4) Lib. L.

[D] Niet qualyk zoude de Schryver het beelt met de andere hant hebben doen vooruit taſten, gelyk de blinde gewoon zyn te doen om nergens tegen te lopen; daerom, gelyk Virgilius den blinden Poliſemus naer den wegh doet zoeken met een ſtok, Æneid. Lib. III. vers 659. en

Trunca manum pinus regit, & veſtigia firmat

Dat is:

Een Pynboom, die geknot is, ſtiert zyn gangen;

Alzoo laet Ovidius dat zelfde monſter met de hant vooruit taſten naer de boomen, *Met. Lib. XIV. vs.* 187.

Ut

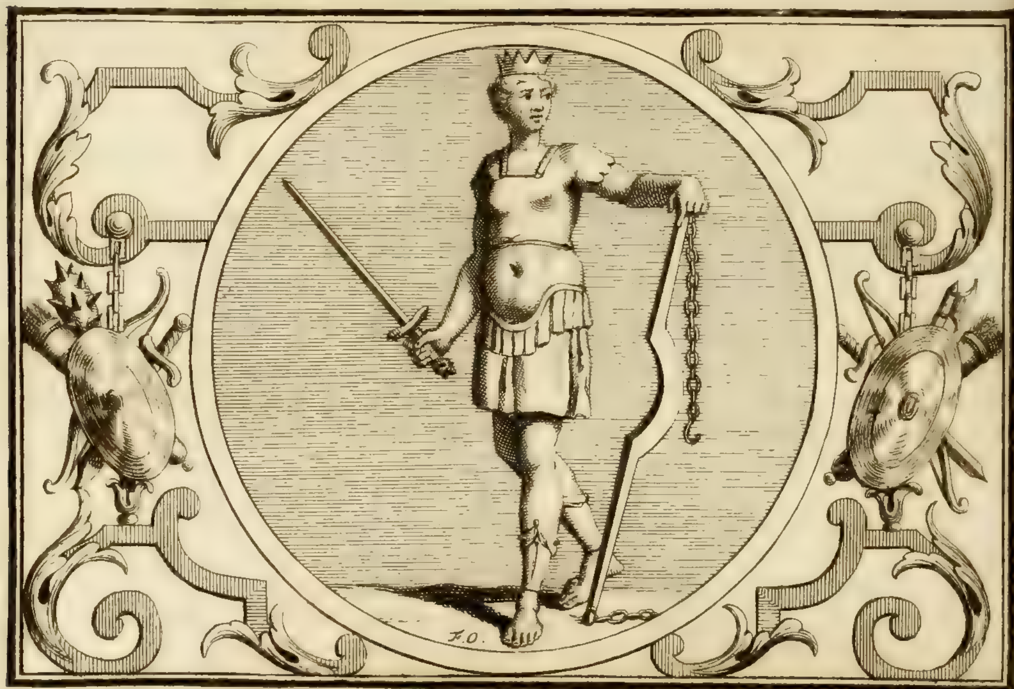
Ut vero fuga vos ab acerba morte redemit,
Ille quidem totam gemebundus obambulat Ætnam,
Prætentatque manu ſylvas & luminis orbus
Rupibus incurſat.

Dat door Vondel dus vertaelt is:

Hy rent, als gy de doot ontvlugt waert, aengetergt
Al brullende rondom het brandende gebergt,
En taſt naer bomen, ſtoot den blinden kop op rotſen.

En deze blinde dwaling zoude des te aerdiger verbeelt worden, indien men voor aen de tippen van alle de vingers een oog maelde: nademael Artemidorus ſchryft (1), gelyk Piërius aentekent (2), dat de blindheit door droomen op twederlei wyze wort voorſpelt: voor eerſt, als iemant droomt, dat hy een oog in 't oor heeft: om dat een blinde alleen door middel van 't gehoor moet begrypen, het geen een ander door 't gezicht verſtaet: en ten twede, indien iemant droomt, dat hy ogen aen zyne vingers heeft: omdat die vooruittaſtende den blinden voor ogen moeten dienen. Maer omdat wy in de naeſtvoorgaende Aenmerking hebben gezegt, dat het oog verſtant en voorzichtigheit betekent, zoo worden wy, terwyl wy hier van het blinden van Polifemus ſpreken, indachtig, 't geen Servius over Virgilius aengaende dezen Reus aentekent, en tot beveſtiging van ons gezegde dient. *Veele zeggen* (zyn de woorden van dien Taelkundigen (3) *dat Polifemus een oog, andere, dat hy 'er twee; en andere, dat hy 'er drie gehad heeft: maer dat is altemael verdicht. Want deze Polifemus is een zeer wys en verſtandig man geweeſt: en wort daerom verziert zyn oog in 't midden van zyn hooft gehad te hebben, dat is, omtrent de herſenen, omdat hy anderen in verſtant en beleit te boven ging. Maer Vliſſes overtrof hem in verſtant en wys overleg: en wort hierom verdicht hem geblint te hebben.*

(1) Lib. I. cap. 28.
(2) Hier. Lib. 33. cap. 23.
(3) In Æneid. Lib. III. v. 636.

DWINGLANDY.

K. Julius Cezar, die zich meeſter van de Roomſche heerſchappy maekte, wort door den treflyken dichter Gerard Brant met dit byſchrift vereert:

Dit 's Romes roem en plaeg, die quam, die zagh, die won,
Zoo wel van pen als van de kling zich dienen kon.
Dees ſchont de vryheit; en helt Brutus eedgeſpan
Beſtreet de tyranny, maer trof ſlechts den tyran.

M. Sal-

M. Salvius Otho bestont anders. Zie den gemelden Dichter.

Dit 's Otho, die voor laf en los alom bekent,
Noit iet Romeinsch bedreef, behalven in zyn endt;
Die, toen de nevel van zyn ramp scheen op te klaren,
Zyn eigen bloet vergoot, om 't burgerbloet te sparen.

Zie hier nu de beeltenis der dwinglandy. Ze wort vertoont als eene gewapende Vrou, die 'er een weinigh bleek, maer teffens ook hovaerdigh en wreet uitziet. Zy staet overendt, en heeft onder haer wapentuig een purper onderkleet. Op haer hooft draegt ze een yzere kroon: voorts houdt ze in de rechte hant een bloot zwaert, en in de slinke een juk.

Dat ze gewapent, en staende gemaelt wort, is om de wakkerheit, die een dwingelant noodigh heeft, om de grootheit zyner geweltdadige heerschappye te bewaren. Zie daer; zoo moet een tyran altyt gereet staen om zich zelven te beschermen [A], en anderen leet te doen.

De gezeide bleekheit is een teken van de vrees en angst [B] die den dwingelant gestadigh pynigen.

[A] *Gy hebt de dwinglandy*, zegt Petrarcha tot den tiran, *door 't stael verkregen: gy zult ze ook door 't stael moeten bewaren, en misschien ook door 't stael verliezen. Dial. 95.*

[B] Geen tiran heeft ooit geleeft zonder geduurige vrees: alle Historien wyzen zulks uit. Om van anderen niet te melden, zullen wy hier uit Cicero (1) iets zeggen van Dionisius den Ouden, die achtendertigh jaeren lang tiran is geweest te Sirakuzen in Sicilie, en 't echter nooit zoo verre heeft kunnen brengen, dat hy gerust leefde, groejende zyne geduurige angst van tyt tot tyt meer aen. Hy dorst de bewaring zyns lyfs niet betrouwen zelfs aen de zulke, daer hy gemeenzaem en dagelyks mede omging: maer nam 'er slaven toe van anderen, die hy hadde vrygemaekt, en enige vreemde en woeste uitlanders. Hy dorst zyn keel niet betrouwen aen 't scheermes van een barbier: maer liet zyne Dochters het baertschrappen leeren, en gebruikte die tot het afscheeren van zyn hoofthair en baert. Doch deze nu groot geworden zynde, dorst hy ook haer 't scheermes niet toevertrouwen, en verzon dat zy hem 't hair van zyn hooft met gloejende notedoppen afschroeiden. Eer hy 's nachts by een van zyne twe Vrouwen te bed ging, doorzocht hy alles vooraf naeuwkeuriglyk. En hebbende een breede gracht om de ledekant in zyne slaepkamer doen maeken, en over die gracht een houten bruggetje gelegt, zoo draeide hy het zelve, na dat hy de deur van zyn slaepkamer hadde toegesloten, nae zich toe. Hy dorst nooit op gemeene aenspraekstoelen gaen staen, en sprak het volk altyt aen staende op een hogen toorn. Het gebeurde eens, dat hy met de kaetsbal willende spelen, hetwelk hy zeer gaern dede, zyn degen aen een jong borst, dien hy beminde, overgaf: waerop als een van zyne gemeenzame vrienden zeide, *dezen vertrouwt gy voorwaer uw leven*, en de jongeling daer op eens gelacht hadde, liet hy ze beide doden: den eenen, omdat hy een middel hadde aenwezen om hem te doden, en den anderen, omdat hy zulks met een lach had goet gekeurt: hoewel hy naderhant daer over zoo een groot berouw hadde, als hy ooit ergens anders over hadde gehad. Maer daer toe bragt hem de vrees. Ook wist de tiran zelf wel te oordelen, hoe verre zyn staet was van 't geluk, en hoe onder een geduurige vreze: het welk hy trouwens ook eens op een zeer aerdige wyze van doen heeft verklaert. Daer was onder zyne hovelingen een zeker vleier (van hoedanig slach van volk der koningen en vorsten hoven doorgaens zeer vruchtbaer zyn) met name Damokles. Deze eens in een gesprek met den koning zeer hoog roemende van deszelfs troupen, rykdommen, aenzienlyke heerlschappy, overvloet van zaken, heerlykheit van paleizen, en andere dingen meer, en daer uit besluitende, dat 'er niemant ooit gelukkiger was geweest dan Dionisius; zoo zeide de Tiran tegen hem, *dewyl je in dit slach van leven vermaek schept, Damo-*

(1) Tuscul. Quæst Lib V. cap. 20

De wreetheit en hovaerdy is in het gelaet der beelteniſſe te lezen, omdat die met den aert der dwinglandy geheel overeen komen.

Het

Damokles, wilje 't zelve eens zelf ſmaken, en myn geluk proeven? De vleier *ja zeggende*, liet hy hem plaetſen op een tafelbed van goudlaken, beſpreid met een zeer ſchoon en heerlyk geborduurt dekkleet: en liet verſcheide ſchenktafels, met gegraveert zilver-en gout ſervies voorzien, gereet zetten. By de tafel liet hy uitgeleze jongelingen van een uitmuntende ſchoonheit ſtaen, om hem op zyn wenk te dienen. Daer waren koſtelyke zalfolien, en bloemkranſen: men brande 'er reukwerk: en de tafels waren met de alleruitgezochtſte gerechten van de werelt voorzien. Damokles beelde zich in, dat hy gelukkig was. Maer in 't midden van al dien toeſtel, laet Dioniſius aen den zolder ophangen aen een paertshair een blinkent zwaert, recht boven 't hooft van dien gelukkigen. Hoe haeſt veranderde hy op dat gezicht! Hy dorſt niet eens aenzien die ſchoone jongelingen die hem dienden, noch zyn oog laten vallen op dat konſtig gewrochte ſervies: de moedt was hem te klein om een hant uit te ſteken naer de tafel: en de bloemkrans viel hem van angſt van 't hooft: en hy bad den tiran zoo lang, tot dat die hem toeſtont, dat hy mogt wechgaen, dewyl hy niet gelukkig wilde wezen. Hoe zal iemant klaerder bewys vinden van de geduurige vrees der dwinglanden? Die vrees heeft Eliaen zeer aerdig uitgedrukt (1) door deze gelykeniſſe. Een verken, zegt hy, ſchreeuwt, zoo ras het van iemant wort aengeraekt: en niet zonder reden. Want dewyl 't nochte wolle, nochte melk, nochte iets anders, behalven zyn ſpek en vleeſch, heeft, daer men 't om zoeken kan, zoo voorſpelt het zich zelven terſtont de doot, wel wetende, waer toe het de menſchen nuttig is. Aen zoo een verken zyn de dwinglanden gelyk, die altyt achterdochtig zyn, en voor alles vrezen, als wel wetende, dat niemant iets in hen, gelyk in de verkens, zoo zeer zoekt als wel hun doot, zoo dat Seneka zeer wel gezegt heeft: *Oedip Act.* 3 *vs.* 705.

(1) Var. Hiſt. Lib. X. cap. 5.

Qui ſceptra duro ſævus imperio regit,
Timet timentes, metus in auctorem redit.

Dat is:

Een, die zyn ſchepter zwaeit met harde heerſchappy,
Vreeſt die, die vreezen voor zyn wreede dwinglandy.
De vrees keert weder tot dien, die de vrees verwekt.

Maer hoor ook het getuigeniſſe van Job, *Kap.* 15 *vs.* 20, 21, 22, 23, 24. *Ten allen dage doet de godtlooze hem zelven weedom aen: ende weinige jaeren in getale zyn voor den tiran wechgelegt. Het geluit der verſchrikkingen is in zyne ooren: in de vrede zelve komt de verwoeſter hem over. Hy en gelooft niet in de duiſterniſſe weder te keeren: maer dat hy beloerd wort ten zwaerde. Hy zwerft henen ende weder om broot, waer het zyn mag: hy weet dat by zyne hant gereet is de dag der duiſterniſſe. Angſt, ende benaentheit verſchrikken hem:* En geen wonder: hem is bekent, dat (2)

(2) Senec. Medea.

Iniqua nunquam regna perpetuo manent

Dat is:

Een onrechtvaerdig Ryk duurt nooit een langen tyt.

(3) Var. Hiſt. Lib. VI. cap. 13.

En aenmerkelyk is 't geen Eliaen aentekent (3), dat 'er namentlyk zoo ver als menſchen geheugeniſſe ſtrekt by de Grieken maer drie tirannen zyn geweeſt, die hunne magt hebben voortgeplant tot de nakomelingen: dog dat 'er behalven die nooit dwinglandy is overgegaen tot de derde generatie: het welk hy aenmerkt als een zonderlinge beſchikking der goden. Waerom Juvenael met recht heeft gezeit: *Sat.* 10. *vs.* 112.

Ad generum Cereris ſine cæde & vulnere pauci
Deſcendunt reges, & ſicca morte tyranni.

Dat is:

Daer dalen zonder moort, en 't ſtorten van hun bloet,
Of een geruſte doot, naer Plutoos helſche vloet
Zeer weinig Vorſten neer, en wrede dwingelanden.

Want *Senec. Herc. Fur.*

Victima haud ulla amplior
Poteſt, magisque opima mactari Jovi,
Quam rex iniquus.

Dat

Het purpere gewaet [C] en de yzere kroon [D] zyn merken van eene bar-

Dat is: *Geen schooner offerbeest noch heerelyker, dan*
Een koning, die met dwang en onrecht handelt, kan
Men slachten aen Jupyn.

Want hoewel de zeer geleerde Lipsius beweert (1), en met geen ongegronde reden, dat het doorgaens beter is een' dwinglant te dulden, dan te doden; zoo is het echter ook waerachtigh, dat een tiran met recht het voorwerp is van den algemenen haet, en dat ze lofwaerdigh zyn, gelyk ook Lipsius zelf bekent, die de werelt van zulke monsters ontlasten. Dat dorst de Atheensche Redenaer Antifon aan den voorgemelden Dionisius zelf in 't gezicht zeggen: want als 'er in de tegenwoordigheit van dien tiran onder den wyn wierde geredeneert, wat het beste metael was, zeide Antifon, *zulk metael, daer door de Atheniensers beelden van waren opgerecht voor Harmodius en Aristogiton.* Deze hadden den tiran Hipparchus, den zoon van Pisistratus, vermoort, en waren daervoor met praelbeelden vereert. Wat hy nu hiermede wilde zeggen, is wel te zien: en Dionisius merkte 't ook wel; die hem daerom liet doden. Zoo melt het Plutarchus (2): doch Laërtius (3) schryft dit zeggen toe aen Diogenes. Wat goddelyke eer de zulken by de Grieken is aengedaen, die een tiran vermoort hadden, kan de taelkundige lezer nazien in de geleerde aentekeningen van Nicolaus Abrahami over Ciceroos Redenvoering voor Milo *cap.* 29.

(1) Polit. Lib. VI cap. 5.
(2) In Vit. X. Orat. Ant. c. 3. & de Discrim. Adul. & Amic. c. 60.
(3) Lib. VI. §. 5.

[C] 't Purper strekt van outs voor een teken van koninglyk gezagh. Zie Virgilius, *Georgic. Lib. II. v.* 495. en *Æneid. Lib. V. v.* 246. *&* 251. en *Cicero pro Sextio cap.* 26. Hier nemen wy 't purper behalven het teken van heerschappy, ook voor een zinnebeelt van des tirans wreetheit in 't bloetvergieten; want door de purpere kleur hebben de ouden het bloet verbeelt. Zoo tekent de taelkundige Servius aen over deze woorden van Virgilius, daer hy spreekt van 't begraven van Misenus, *Æneid. Lib. VI. v.* 220,

Fit gemitus: tum membra toro defleta reponunt,
Purpureasque super vestes, velamina nota,
Conjiciunt.

Dat is naer Vondels vertaling:

Nu kermenze. men legt het lyk, van rouw beschreit,
Op 't dootbedt, daer men voort het purper over spreit,
De kleders die hy droeg in 't leven.

Over deze woorden, zeg ik, merkt hy aen, dat'er purpere klederen op het lyk wierden geworpen, om de kleur des bloets te verbeelden, waerin het leven door sommigen wort gezegt te woonen: waerom ook Virgilius zegt (4), dat Rhetus gedoot wordende *zyn purpere ziel uitbraekt*; dat is, zyn bloet, waerin de ziel, dat is 't leven, woonde. En om die zelve reden plachten ze ook purperkleurde bloemen te strooien op de graven der verstorvene, gelyk de zelve Servius aentekent over de woorden van den zoo even genoemden Dichter, *Æneid. Lib. VI.* 883.

(4) Æn. L. IX. v. 349.

Manibus date lilia plenis:
Purpureos spargam flores, animamque nepotis
His saltem accumulem donis & fungar inani
Munere.

Het welke Vondel vertaelt:

Brengt lelien, en plukt geheele bedden af,
Dat ik met purperverf en bloemen 't edel graf
Bestrooie, en met dees gift myn afkomsts lyk stoffeere,
Haer ziel berechte, en met een ydle staetsy eere.

[D] Zie Paschalius in zyn werk, dat hy over de Kranssen en Kroonen heeft geschreven. De eerste uitvinder der kroonen meent men te zyn geweest. Janus, die ook het eerste schip zoude hebben uitgevonden, en 't allereerste gelt gemunt: doch anderen bewyzen, dat de kroonen al ten tyde van Mozes zyn bekent geweest. Zie Exod. XXXIX. 30. Josefus Joodsche Oudheden, III. Boek kap. 8. en VIII. Boek kap. 2. Goude kroonen droegen niet alleenlyk Koningen, maer zyn ook wel aen anderen gegeven tot beloningen van dapperheit. Zie Cornelius Nepos in 't leven van Alcibiades Kap. 6. en 't geen wy naderhant zullen aentekenen in het derde deel over 't beelt

barbaerſche en wrede heerſchappy [E].

Wet-

(1) Hierogl. Lib. VII. c. 9. & L. XLI. c. 25.
(2) Æn. Lib. XII. v. 162.
(3) Nupt. Phil. 2.

Liefde tot glori. Een Koninglyke kroon, wil Piërius (1), dat twaelf takken moet hebben; hoedanigh een 'er Virgilius (2) toeſchryft aen den Koning Latinus, gelyk de Ouden ook een kroon hebben gegeven aen Apollo, gemaekt van twaelf koſtbaere geſteentens. Maer zulks verbeeldde in Apollo ongetwyffelt de twaelf maenden, en twaelf uuren van den dagh, gelyk het Martianus Kapella (3) verklaert. En Latinus wort ook zoo een kroon toegeſchreven, omdat hy zich rekende te zyn een dochters zoon van Apollo: gelyk Virgilius zelf duidelyk melt:

Ingenti mole Latinus
Quadrijugo vehitur curru, cui tempora circum
Aurati bis ſex radii fulgentia cingunt,
Solis avi ſpecimen.

Dat is, naer de vertaling van Vondel:

Latinus rydt, gevolgt van 't hof en krygsgenoten,
Op eenen wagen met vier paerden, om zyn hooft
Met eene kroon van zespaer ſtraelen, nooit gedooft,
En die van Grootvaêrs glans, de Zonne, niet veraerden.

(4) Hier. Lib. VII. cap. ult.

Die twaelf takken dan, in de kroonen van Apollo en Latinus, hebben haere byzondere reden. Echter getuigt Piërius (4), dat hy op oude Penningen, en andere gedenkſtukken van koper of marmer, ook zoo veele takken in de koninglyke kroonen heeft waergenomen. Voor het uitvinden der kroon, gebruikten de Koningen eertyts een' tulbant, daer wy over 't zinnebeelt der Achtbaerheit *bladz.* 11. *Aenm. I* van gezegt hebben dat Bacchus de eerſte uitvinder zoude zyn geweeſt, volgende daerin de Griekſche Schryvers. Nu moeten wy 'er echter byvoegen, dat de doorlezene Piërius aenwyſt, dat de zelve al voor Bacchus is in gebruik geweeſt by de Egiptenaeren. Zie den geleerden Man *Hierogl. Lib. V. cap.* 15. *Lib. XXXIX. cap.* 5. & *Lib. XLI. cap.* 12. & 14. Het yzer voorts, waervan deze kroon gemaekt is, en dat om des zelfs hardigheit een zinnebeelt ſtrekt van ſtrafheit en verdelging, komt in die zelve betekenis ook voor in Godts woort: als *Pſ.* 2. *vs.* 9. *Gy zult ze verpletteren met eenen yzeren ſchepter: gy zult ze in ſtukken ſlaen als een pottebakkers vat.* En Openb. 2. vs. 27. *ende hy zal ze hoeden met eenen yzeren ſtaf: zy zullen als Pottebakkers vaten vermorſelt worden.* Vergelyk Openb. 12. vs. 5. en 19. vs. 15.

[E] Om de wreedheit der tirannen uit te drukken hebben de Schryvers verſcheidene zinnebeelden bedacht. Sommige hebben 'er een bloetzuiger voor geſtelt: welke uit den aert zoo gretig is naer warm bloet, dat, al wort hem, terwyl hy aen enig lichaem hangt en zuigt, de ſtaert afgeſneden, en het bloet daerdoor uitloopt als door een buis, hy echter niet aflaet van zuigen, voordat hy flaeuw wort en bezwykt. Alzoo laet een dwinglant niet af het bloet zyner onderdaenen in te zwelgen, voor dat ze hem het zyne aftappen. Andere vergelyken hem by een' otter: die in de vyvers komende alle de viſſchen, die hy bereiken kan, vernielt, en voornamentlyk de beſte, zelfs meer dan hy tot verzadiging van noden heeft. Op de eigenſte wyze handelen de tirannen: al wat vroom en eerlyk en verſtandigh of ryk is, en over zulks hunne onrechtvaerdige magt ſchynt te kunnen wederſtaen, of hunne onverzadelyke geltzucht te kunnen vergenoegen, dat doden en verſlinden ze.

(5) Hiſt. Lib. XV. cap. 20.

Polibius (5) vergelykt de wreedſte en onbeſchaemtſte tirannen niet onaerdig by grote viſſchen, die de kleine opvreten: want alzoo verſlinden ook de magtige tirannen hunnen evenmenſch, die zwakker is dan zy: het welk ook door 't oude ſpreekwoort van *een viſſchen leven* wort te kennen gegeven. Zie Hadrianus Junius *Cent.* 9 *Ad.* 2. Wat ons hedendaegſche ſpreekwoort, *de groote viſſchen eeten de kleine*, zeggen wil, weten wy alle, en zulks heeft geen uitlegging van noden. Lodewyk de XII. van Vrankryk zegt men dat voor een ſpreekwoort hadde, dat het gemeene volk en de boeren waren de weide der tirannen en ſoldaten: maer waervan waren de ſoldaten en tirannen dan zelfs een weide? Hy zeide, der duivelen. Zoo dat onze Eraſmus niet qualyk heeft gezegt (6): *indien gy een beelt begeert te zien van een dwinglant, zoo denkt om een' Leeuw, Beer, Wolf, of Arent, die van moort en roof leven. Behalven dat een tiran der zelver wreetheit nog te boven gaet. Draken, Luipaerts, Leeuwen, en andere beeſten, om kunne wreedheit verfoeit, onthouden zich*

(6) In Inſtit. Princ. Chriſt.

van

Wettige en billyke vorsten wyders, zwaeien eenen schepter [F]; maer de dwingelant komt met eenen blooten degen te voorschyn, als willende zyne onderdaenen door schrik en vrees onder gehoorzaemheit houden, hen niet weidende gelyk een' goeden herder der volken past, maer om hen tot den ploeg te brengen, te slaen en te villen [G]. De inbittere Farizeeu Malchus, of dien de dichter dus noemt, spreekt tegens Joannes den Dooper, in het Treurspel van J. de Dekker, dat dien naem draegt, wel in een' anderen zin, ik beken 't, maer 't geen nochtans hier niet qualyk te pas komt:

Gy hoeden onze kudden!
Zyn wy niet herders en behoeders van 't gemeen?

Waerop Joannes hem te kaeuwen geeft:

Gy zoudt het zeker zyn, waer hoën en villen een.

Het juk betekent, 't geene reets gezegt is, namentlyk, dat de dwingelant geen ander oogmerk heeft, dan zyne onderdaenen onder 't

van hun eigen ras, en de gelykheit van aert is veiligh, zelf onder de wilde dieren: maer een tiran oeffent zyne wreedheit voornamentlyk tegen zyne medemenschen en medeburgers. Dit zoo zynde, wie zal dan niet bekennen, dat Antisthenes (1) de beulen met reden veel beter geacht heeft dan de tirannen? dewyl de beulen de misdadigen 't leven benemen, dog de tirannen ook de onschuldigen vermoorden. Zodanig een tiran schildert Claudiaen af in den persoon van Gildo op deze wyze: *De Bello Gild. vs.* 166.

(1) Stob. Serm. 47.

Instat terribilis vivis, morientibus hæres,
Virginibus raptor, thalamis obscænus adulter.
Nulla quies oritur præda cessante libido,
Divitibusque dies, & nox metuenda maritis.
Quisquis vel locuples, pulchra vel conjuge notus,
Crimine pulsatur falso. Si crimina desunt,
Accitus conviva perit. mors nulla refugit
Artificem. varios succos spumasque requirit
Serpentum virides, & adhuc ignota novercis
Gramina. Si quisquam vultu præsentia damnet,
Liberiusve gemat, dapibus crudelis in ipsis
Emicat ad nutum stricto mucrone minister.
Fixus quisque toro tacita formidine libat
Carnifices epulas, incertaque pocula pallens
Haurit, & intentos capiti circumspicit enses.
Splendet Tartario furialis mensa paratu,
Cæde madens, atrox gladio, suspecta veneno.

[F] Die wort zelf in de Schrift gestelt voor een teken der Heerschappy. Gen. 49. vs. 10. *De schepter zal van Juda niet wyken, noch de wetgever van tusschen zyne voeten, tot dat Zilo komt, en den zelven zullen de volkeren gehoorzamen.* De zaek is bekent. Zie Pierius *Hierogl. Lib. XLI. cap.* 29. *&c. Lib. LI. cap.* 6. 7 & 8. En Pitiscus *Antiq. Lex. p.* 703.

[G] Hy ziet ongetwyfelt op het antwoort dat Tiberius schreef aen de Bestierders der wingewesten, wanneer die hem rieden, dat hy meer schattinge op dezelve moest leggen (2): *Boni pastoris esse, tondere pecus, non deglubere*, dat een goet herder zyne schaepen wel moest scheeren, maer niet villen. Hier mede komt overeen het geen de Grote Alexander gewoon was te zeggen, namentlyk *dat hy een warmoesenier hatede, die de kruiden met den wortel uitsneed.* Men zoude een tiran kunnen noemen de milt van zyne onderdaenen, gelyk Trajanus zyne schatkist noemde: om dat gelyk de milt te sterk aengroeiende, en de sappen te veel naer zich trekkende, het lichaem mager wort en quynt; alzo ook het volk arm wort en uitteert, wanneer een tiran hen uitput van alles wat ze hebben. Zie Alciatus *Embl.* 46. en over hem Claudius Minos.

(2) Sueton. Tib. c. 32.

juk der slaefsche dienstbaerheit [H] te houden. Maer laet ons die geweldenaers laten varen, en komen tot de

[H] Het juk wort in de beeldenspraek genomen voor een teken, niet alleen van harde en lastige dienstbaerheit, zynde de gelykenisse genomen van ossen, die onder 't juk voor den ploeg gespannen zynde, het zwaer akkerwerk verrigten; waer op ook onze Zaligmaker zinspeelt Matth. 11. vs. 29 *Neemt myn juk op u, en leert van my dat ik zachtmoedig ben enz.* en vs. 30 *Myn juk is zacht, en myn last is licht*: maer ook strekt het tot een beelt van smadelyke onderbrenging en schandelyke slaverny: en in die betrekking komt het juk hier wel voornamentlyk te pas, hoewel dan van een andere gedaente zynde, als het juk der ossen: Namentlyk twee recht over eind gerichte pieken, waer aen een derde boven over dwars gebonden is. Onder dusdanig juk dede men outtyts overwonnene vyanden, die geen ander middel ziende om behouden te worden zich moesten overgeven, ongewapent en somtyts ook half uitgeschut van kleederen, doorgaen: en dit was de grootste smaet en schande die men overwonnene vyanden konde aendoen, en die daerom ook niemant zoude ondergaen, of hy moeste geheel overwonnen zyn zonder eenige hoop van uitkomst: waerom ook de Romeinen zich altyt aen die geene, die hunne legers die schande hadden aengedaen, bitter hebben gewroken. Zie Livius derde boek *kap.* 28 en voor al de vyftien eerste kapittels van 't 9de Boek, en Sallustius in deszelfs Jugurtha *kap.* 38 §. 9 met de aentekeningen van Gottlieb Kortius. De tirannen nu leven niet anders met hunne onderdaenen, dan met verwonne en veragte vyanden, ja erger.

EDEL-

EDELHEIT.

Niet onvoeglyk wort deze uitgebeelt door eene Vrou, die deftigh gekleet is, en eene lans in de rechte hant heeft. In de ſlinke houdt ze het beelt van Minerva. Aldus ſtaet dit beelt op eenen gedenkpenning van keizer Geta.

Het achtbaer gewaet beduit de ſtatige zeden en treflyke manieren, die in een edel perſoon [A] vereiſcht worden. Hoe aerdigh en deftigh laet

 de

[A] Adel zonder heerlyke zeden en deugt kan den naem van adel niet behouden: *Quod optimum ſit, eſſe nobiliſſimum* zegt Vellejus, dat is, *dat het allerdeugtzaemſte ook het alleredelſte is.* En niet te onrecht zeide Demokryt (1), gevraegt zynde waerin de Edelheit beſtont, dat die der beeſten beſtont in de vaſtigheit en ſterkte der lichamen; dogh die der menſchen, in de voortreflykheit der zeden: waerop ook uitkomt het gevoelen van Diogenes (2); dat namentlyk de verachters der rykdommen, der ydele eer en der wellustigheden de edelſte zyn van alle menſchen. *Qui genus jactat ſuum aliena laudat*, zyn de woorden van Seneka; dat is, *die op zyn geſlacht roemt, pryſt de treffelyke daden van anderen.* En Uliſſes by Ovidius (3) antwoort den ſnorkenden Ajax:

Nam genus & proavos & quæ non fecimus ipſi,
Vix ea noſtra voco.

Dat is:

Want ſtam, voorouders, en al wat wy in der daet
Niet zelfs bedreven, noem ik naeuwlyks, 't welk beſtaet
In reên ons eigen.

Zulke zyn het die *den adel* niet in 't hart, des zelfs rechte woonſtede, maer (gelyk Herodes Attikus eens tegen zyn zwager Bradeas zeide, die op de edelheit en oudtheit van zyn geſlacht zeer roemde (4), doch zelfs niet vele deugden bezat die hem konden doorluchtig maken) *aen hunne voeten dragen*: want de oude Romeinen hadden aen hunne ſchoenen, tot een teken van edelheit des geſlachts, een half maentje; gelyk wy een weinig hierna breder zullen zeggen. Plato deelde de edelheit in vier ſoorten: eerſtelyk, wanneer iemant uit zich zelven door de deugtzaemheit van een edel gemoet uitmunt, welke is de beſte adeldom: ten tweden zegt hy dat iemant edel kan zyn door vroome en deugtzame ouders: ten derden, door machtige ouders, en ten vierden, door doorluchtige. Zie *Diog. Laërt. Lib. III.* §. 89. en aldaer Menagius.

(1) Stob. Serm. 84.
(2) Stob. ibid.
(3) Met. Lib. XIII. v. 140
(4) Jun. Cent. 3. Adag. 22. Et Cœlius Rhodigin. Ant. Lect. Lib. II. cap. 27.

de ridder en droſt Hooft de Perſiaenſche erfprinſes Granida, belangende de ingeſchape edelheit van haeren beminden herder Daifilo ſpreken!

Gy grootſche prinſen, die door uw uitheemſche pracht
Verwondring zoekt by 't volk, om van het hoog geſlacht
De goden afgedaelt te ſchynen, uw ſieraden,
Uw ſchepters, kroonen, en uw purpere gewaden
En maken u niet zoo grootachtbaer aengezien,
Als de natuure maekt een laeggeboren, dien
't Haer luſt, om liefelyk de werelt te verbaezen,
Een' eedlen geeſt in 't hart en in 't gezigt te blazen.

Het valt een' kunſtminner pynelyk dien hemelſchen Schryver uit de hant te leggen, maer men moet hier het werk wat voortdryven.

De genoemde lans en het Pallasbeelt dan, beduiden, dat de Edelheit door de wapens of geleertheit [B] verkregen wort; zynde Minerva kryg en

[B] Om die reden wierden die gene, die zich dapper gequeten hadden in den oorlog, beſchonken met *haſtæ puræ* of houte lanſen, zonder yzer: en zoo verhaelt Plinius (1) van eenen Sicinius Dentatus, dat hy tot achtien byzondere reizen door zyne veltheeren met zulke lanſen is begiftigt geweeſt. Met recht dan ſtrekt de lans tot een zinnebeelt van edelheit verkregen door wapenen. Met dat inzicht gaf ook Lyſippus aen het beelt, dat hy van Alexander den Grooten goot, een lans in de hant, beriſpende in Apelles, dat die hem met een blixem in de vuiſt hadde geſchildert: waer van men by Plutarchus (2) deze reden vint, dat de blixem, die verbeelden wilde, dat Alexander de zoon was van Jupiter, een valſche lof was, die hem niet toequam, en daerom van zelfs zoude vergaen; maer dat de roem, door zyne oorlogsdaden verkregen, en door de lans verbeelt, waerachtig was, en eeuwig zoude duuren. Maer ook was de lans by de ouden in zo groot een achting, dat ze den koningen, gelyk Piërius aentekent (3), ſtrekte in plaets van een tulbant of andere koninglyke ſieragie. Ja Juſtinus getuigt (4), dat die gewoonte nog ten tyde van Romulus geduurt heeft. Zoo voorziet Virgilius den Vorſt Turnus met twee lanſen, terwyl hy den koning Latinus een kroon op 't hooft zet: wanneer zy met Eneas een verbont zullende oprechten op 't prachtigſte voor den dagh quamen: *Æneid. Lib.* 12 *vs* 161.

(1) Hiſt. Lib. VII. cap. 28

(2) De Iſide & Oſir cap 26.

(3) Hier. Lib. XLII. cap. 33.

(4) Lib. 43 cap. 3.

De beide Koningen genaken met de Grooten.
Latinus rydt gevolgt van 't hof en krygsgenoten
Op eenen wagen met vier paerden, om zyn hooft
Met eene kroon van zespaer ſtraelen, noit gedooft,
En die van grootvaers glans, de Zonne, niet veraerden.
De koning Turnus bromt met twee ſneeuwitte paerden,
En drilt twee lanſen, breet van yſeren beſlag.

Zoo vertaelt ten naeſten by. Vondel de woorden van den grooten Dichter. Dezelve Virgilius (5) geeft aen Eneas Silvius, dien hy noemt een koning, en vader van koningen, ook een lans zonder yzer in de hant: en Servius tekent over die plaets aen uit Varro dat het by de oude Romeinen de gewoonte was zoo een lans aen die geene tot een eerloon te geven, die nu voor de eerſte reis in een gevecht een vyant hadde overwonnen: het welk over een komt met het geen wy zoo even uit Plinius aenmerkten. Maer ook willen ſommige, dat de ſtrytbaere Koning Romulus na zyn doot *Quirinus* zoude genaemt zyn naer 't Sabynſche woort *Curis*, dat een lans betekent. *Curis eſt Sabine haſta: unde Romulus Quirinus qui eam ferebat, eſt dictus:* dat is: *Curis is in 't Sabynſch een lans te zeggen: waer van daen Romulus die een lans droeg, Quirinus is genaemt:* volgens de aentekeninge van Feſtus. Ovidius ſtelt de zelve reden onder meer andere, die hy van deze benaming geeft ook voor, in zyn tweede boek (6) der Feeſtdagen. Zoo hebben

(5) Æneid. Lib. VI. v. 760.

(6) Vs. 477

en kunst [C] tessens, en uit Jupiters brein geboren. Hooft noemt ze

De

hebben ze ook Juno, de Koninginne der Goden, toegenaemt *Curitis*, *lans*. Zie Giraldus *Histor. Deor. Synt.* 3. *col.* 125. Ja in de aloude tyden is de eerbiedt voor de spiesen zoo groot geweest, dat ze als onsterfelyke Goden wierden geëert: waer van Justinus aentekent dat de gewoonte is gekomen, dat men aen de beelden der Goden lansen gaf, volgens de aenmerking van Piërius (1): die breder van de eer der spiesen by de ouden kan worden nagezien. Men leeze ook de aentekeningen van Berneccerus en anderen over 't 3 hooftstuk van 't 43 boek van Justinus, en Plutarchus in 't Leven van Romulus, aen het 56 hooftstuk. De lans nu op dezen penning is ook zo eene lans zonder yzere punt, daer wy zo even van gesproken hebben, en zodanigh zyn doorgaens de lansen, die op de penningen aen de beelden van Goden en Godinnen, en van die dingen, die aldaer als zodanigh worden aengemerkt, gegeven worden: zoo dat zulk eene lans niet anders is, als een staf of schepter, macht, gezach en heerschappy betekenende. Zie Jobert *Notitia Rei Nummariæ Præcept. IX. p.* 199. en voeg 'er by het geen naderhant zal gezecht worden in het III. Deel over het 3 beelt der *Voorzienigheit* en het 2. beelt der *Vryheit.*

[C] Het beelt van Pallas wort altyt gewapent vertoont: en dat geeft te kennen, dat de wapenen iemant doorlugtig en edel maken, als ze van de wysheit en 't verstant worden bestiert, daer ze anderzins schade en schande veroorzaeken: want hoe veele en hoe zwaere rampen losse en onverstandige veltheeren zich zelven en hunne volken hebben op den hals gehaelt, is te bekend uit de historiën, dan dat wy 't zelve met voorbeelden nodigh hebben te bevestigen. Zie Piërius in 't 19 hooftstuk van het 42 boek van zyn Beeldenspraek. Heerlyk is de vergelyking die Ovidius maekt tusschen een verstandigh veltheer in den persoon van Ulisses, en een onbezonnen vechter in den persoon van Ajax; in het XIII. Boek zyner Herscheppingen (2), waerdig om by hem zelven te worden nagelezen. Om dit beleit en deze voorzigtigheit uit te drukken, is 'er misschien by het beelt van Pallas te Athenen behalven de lans, naer 't verhael van Pauzanias, ook een slangh, die de voorzichtigheit beduit, bygevoegt: gelyk mede Fidias dusdanig dier by deeze Godinne had gestelt. Men zie wederom Piërius *Lib. XLI. cap.* 18. Of ondertusschen het beeltje, dat de Edelheit op dezen penning van Geta, gelyk ook op enige penningen van Kommodus, in de slinke hant heeft, wel het beelt van Pallas is, daerin zyn 't de geleerden niet eens. Du Choul (3) neemt het voor 't beeltje van Pallas, en geeft 'er de zelfde uitlegging aen, als onze Schryver hier bybrengt. Voor 't beeltje van Pallas nemen 't Hulsius (4) en Ant. Augustinus (5) ook op: waervan de laetste tot uitlegging daervan bybrengt, dat het beeltje van Pallas, *Palladium* geheten ('t welk dan op dezen penning zoude zyn afgebeelt) eertyts by de Trojaenen zeer godtsdienstigh geëert, en van hen na 't verwoesten hunner Stad in Italiën en te Alba overgebragt, en naderhant ook van Alba na Romen overgevoert, zoude te kennen geven, dat de Edelen der Romeinen hunnen oorsprong schuldigh waeren aen de Trojaenen, zynde die geslagten afkomstigh van de doorlugtigste geslagten van Alba, gelyk deze wederom van die van Trojen. Daer zyn 'er, die dit beeltje op de penningen van Kommodus (6) en Geta (7) opnemen voor een Overwinningsbeeltje: en dan zoude het betekenen, dat de Overwinningen, op den vyant behaelt, den mensch edel en doorluchtigh maken: gelyk de Romeinen vooral de voornaemste doorlugtigheit in de overwinningen stelden, en die geslagten meest tot hoge Eerampten, daer de Edelheit (*Nobilitas*) by hen na gerekent wiert (8), bevorderden, die de doorlugtigste overwinningen behaelt hadden. Patinus (9) twyfelt, of hy het beeltje moet opvatten voor een overwinningsbeeltje, dan of hy het moet aenzien voor zoo een wassche beeltje, als men te Romen gewoon was te maken van die geene, die een der hoge Overheits ampten had bekleet, zynde het niet geoorlooft zodanigh een beeltje voor iemant anders te laten maken: zo dat na de menigte dier beeltjes de *Nobilitas*, of *Edelheit*, gerekent wiert (10). Voor zodanigh een beeltje houden het beeltje van dezen penning ook Albertus Rubenius (11), Mediobarbus (12) en Oudaen (13). Doch die mannen schynen niet gedacht te hebben, dat die wassche beelden geen geheele beelden waeren, maer alleenlyk borststukken tot de schouders toe (14), daer ten tyde als iemant van 't geslagt, daer zy toe behoorden, be-

(1) Hierogl. Lib. XLII. c. 28.

(2) Vers. 361.

(3) De Relig. V. Rom. p. 135.

(4) Apud Occon. p. 300.

(5) Ant. R. & H. in Num. V. Dial. II. p. 35.

(6) Vid. Occon. ad An. 939. p. 250. & ad An. 940. p. 252.

(7) Occ. ad An. 954. p. 300.

(8) Oudaen R. Mog. p. 350.

(9) Imp. Roman. Numism. p. 315.

(10) Oudaen L. cit.

(11) Ap. J. de Bie Numism. Aur. Imp. Rom. T. LIV.

(12) Ad Occon. ad An. 954. p. 300.

(13) Loc. citato.

(14) Polyb. L. VI. c. 51. Lips. Elect. L. I. 29.

De ſtrenge maegt,
Die niet behaegt
Dan wetenſchap en wapen.

begraven wierdt, en anders nooit, de reſt van de romp levens grootte wierdt aen gemaekt, en met het kleet van ſtaetſie, dat ze in hunne ampten gedraegen hadden, omhangen, en aldus op wagens voor het lyk heen gevoert, met vele plegtigheden, ons alle zeer fraei beſchreven door Polybius in het 51 hoofdſtuk van zyn VI. Boek. Alzo nu het beeltje op dien penning niet alleenlyk geheel is, maer ook een ſpies of ſtaf in de hant heeft, zo kan het niet tot die waſſche beelden betrekkelyk gemaekt worden, die nooit zo een' ſtaf voerden. By Patinus heeft dat beeltje, zo't daer wel uitgedrukt is, vleugels: en dan zou het een Overwinningsbeeltje zyn: maer dewyl ik die vleugels nergens anders vinde, denk ik, dat daerin een misſlagh is, en houde de uitlegging van het *Palladium* tot noch toe voor de beſte.

EDELHEIT.

EEne Vrou in een ryk en lang kleet. Zy heeft een ſtar op 't hooft, en eenen ſchepter in de hant.

Het lange gewaet dat wy hier meenen [A], was by de Romeinen den geringen en ſlechten luiden niet geoorloft te dragen.

De ſtar en ſchepter, die ze op 't hooft en in de hant heeft, betoonen, dat het bedryf van een edel gemoet zich eerſt neigt tot het verkrygen van eene

[A] Hy meent de *toga*, of *tabbert*, het opperkleet der Romeinen, zynde een lange bovenrok; gelyk de Grieken tot hun opperkleet hadden een *pallium* of mantel: waerom ook de Romeinen die komedien, die op den Griekſchen trant vertoont, en even als in een Griekſche ſtad en door Griekſche perſonagiën geſpeelt wierden, noemden *palliatæ comœdiæ*, of *gemantelde komedien*, omdat de Toneelſpeelders dan met mantels op hun Griekſch op het toneel verſchenen: gelyk ze in tegendeel *togatæ*, of *getabberde* noemden de zulke, die op den Latynſchen trant en als in een Italiaenſche ſtad wierden vertoont: waerin dan ook de acteurs met tabberts te voorſchyn quamen. Maer dat de Schryver hier zegt, dat het den geringen en ſlegten lieden te Romen niet is geoorloft geweeſt, zulke tabberden te draegen, zulks lydt veel tegenſpraek, en het tegendeel is genoegzaem zeker. 't Is wel waer, dat het ſlechte volk dikwils liep met een *tunica* alleen, zynde een onderrok, of ſoort van kamizool, beknopter en bequamer om 'er in te werken, dan de tabbert was; en dat ook niemant, daer wat fatzoen in was, alleen met een *tunica* aen lichtelyk op ſtraet zoude komen, ten zy hy ſchande wilde behalen (zie het beelt der Achtbaerheit bladz. 15. en aldaer onze aenmerkingen) waerom Horatius (1) het ſlechte graeuw noemt *popellus tunicatus* of *het gekamizoolde volkje:* gelyk ook Tacitus ſamenvoegt (2) *vulgus imperitum populumque tunicatum*, dat is, *het onkundige graeuw en 't volkje dat in kamizolen loopt.* Maer 't is 'er zoo verre van daen geweeſt, dat het gemene volk (de ſlaven (3) zonder ik uit, als niet onder het volk behorende) geen *togæ* of *tabberden* zoude hebben mogen dragen, dat in tegendeel de Keizer Auguſtus naer 't getuigeniſſe van Suetonius (4), dien het verval omtrent de dracht van kledinge mishaegde, en die haer zocht te herſtellen, eens een hoop volks met ſlechte vuile klederen en in kamizolen op ſtraet ziende, met ongenoegen een vers uitriep van Virgilius (5) toepaſſelyk op de oude en gewone dracht der Romeinen, zynde de zin daervan deze:

Zie daer des werelts heer, 't getabbert volk van Romen.

Lees het geene de geleerden over deze plaetſen van Suetonius en Virgilius hebben aengetekent. Het is dan wel niet qualyk, dat ons beelt zoo eenen langen opperrok aen heeft, dewyl een onderrok of kamizool alleen 't zelve niet zoude paſſen; maer 't is te veel van dat kleet gezegt, dat het de gemene man niet mogt dragen. Tot onderſcheit dan had hy hier liever moeten gebruiken een *toga prætexta*, of *Overheits tabbert*, welke met purper was uitgemonſtert: daer die van anderen alleenlyk van eenerlei ſtoffe waren.

(1) Lib. I. Ep. VII. v. 65.
(2) De Oratoribus c. 7.
(3) Servius ad Virgil. Æn. L. I. v. 286.
(4) In Auguſt. c. 40.
(5) Æn. Lib. I. v. 286.

eene doorluchtigheit of glans des geestes, 't geen door de star [B], en daerna tot het bekomen van voordeelen des lichaems, 't welk door den Schepter uitgebeelt wort: want de edelheit komt voort uit een uitmuntent en doorluchtigh gemoet, en wort door middel van wereltsche rykdommen bewaert.

[B] Zoo noemt Ovidius (1) in een van zyne brieven den doorluchtigen Fabius, *Sidus Fabiæ gentis*, dat is, *een starre van 't geslachte der Fabien:* en Daniel zegt in het 12 hoofdstuk van zyn Profetie, vs. 3. *De leeraers nu zullen blinken als de glans des uitspansels, ende die 'er veele rechtvaerdigen, gelyk de starren altoos en eeuwiglyk.* En dat Abraham in de Schrift nakomelingen beloofi worden als de starren, zulks wil Pierius, dat niet alleenlyk op der zelver talryke menigte zoude zien, maer ook op de doorluchtigheit der zaken, die hen beroemt zouden maken. Ook meent hy, dat door *starren* somtyts zinnebeeldischer wyze de Engelen worden verstaen. Zie hem in het 27ste en 31ste hoofdstuk van 't 44ste boek zyner Beeldenspraek.

(1) Lib. III Pont. Ep. 3. v. 2.

EDELHEIT.

VErbeelt u hier weder eene Vrou, ryp van oude, en met een deftigh gelaet. Zy heeft een fluks en welgezet lichaem, en is statigh in 't zwart gekleet. In haere handen houdt ze twee kroonen, waervan de eene een goude, en de andere een zilvere is.

Zy wort middelmatigh van jaren vertoont, omdat noch de jongheit der edelheit, dat is des zelfs begin; noch haer ouderdom, dat is, des zelfs einde, of die outheit der geslachten, die niets anders als de naem van Edel behouden hebben, den naem van waren Adel niet kan dragen. Ja ook, dat niemant edel is, dan die de deugt bezit; dewyl de deugt de waere middelmaet [A] van alle zaken is.

[A] Horat. Lib. I. Epist. 8. vs. 9.

Virtus est medium vitiorum & utrimque reductum.

Dat is: *De deugt is de middelmaet der ondeugden, en 't gene van beide de uiterste einden is afgescheiden.* Namentlyk, de deugden zyn volgens de Filosofen, middelmatigheden; de ondeugden in tegendeel, overtolligheden: gelyk Torrentius over deze plaets van Horatius aenmerkt. Dat voorts de deugt de rechte adel is, geeft ook Juvenael te kennen in zyn achtste Schimpdicht, met deze woorden: vs. 19.

Tota licet veteres exornent undique ceræ
Atria: nobilitas sola est atque unica virtus:

Dat is naer de vertaling van den Heere Joachim Oudaen:

Schoon de ouderen van wasch de zaelen om en om
Versieren, deugt alleen is d' eenige adeldom.

Zie dat geheele Schimpdicht. Om voorts iemant te kennen te geven, die den luister en adel van zyn geslacht beantwoort met zyne eigene deugt en braefheit, hebben sommige een arent geschildert, omdat de Natuurkundigen van dezen koning der vogelen schryven, dat hy zyne jongen draeit met het gezigt tegen de zon, en die hy ziet dat hunne oogen tegen des zelfs stralen onbeweeglyk houden, spaert hy, als niet ontaerdende van hunnen voortteeler, die tegen de zon kan opstaren met open ogen; maer de jongen die hiervoor de oogen moeten sluiten, werpt hy uit het nest, als ongelyk zynde aen de edelheit van hun geslacht. Zie *Hierogl. Collect. Vet. & Neot. Lib. IV. in Nobilitas vera.* Met reden dan trachtte Lycurgus zyne Lacedemoniers geduuriglyk in te boezemen, dat hunne adel en afkomst van Herkules, hun niets konde baten, ten ware zy zulke dingen betrachteden, waerdoor Herkules de doorluchtigste en edelste van alle stervelingen was geworden: hetwelke hy hen ook aentoonde met twee jonge jagthonden, die even oudt en uit een nest voortgekomen, door de byzondere opvoeding zeer waren verschillende, zynde de eene nergens bequaem toe, als tot slokken en vreten, en de andere zeer gaeuw in 't jagen. *Plutarch. in Lacon. Apophth.* 86.

Het zwarte gewaet beduit, dat de edeldom zich niet behoeft te behelpen met pracht van klederen, maer in zich zelven heerlyk en doorluchtigh is.

Door de twee kroonen worden de goederen van ziel en lichaem uitgebeelt, die te ſamen [B] de waere edelheit uitmaken, terwyl het gout hier op de ziel, en het zilver op 't lichaem wort toegepaſt. Een zeker edelgeboren Heer wert door Vondels edele dichtkunſt ergens aldus gegroet:

Elkëen is niet zoo hoog geſchapen
Dat hy met adelyk gezagh,
Op 't ſpoor der oudren, voeren magh
Acht gryze ſchilden in zyn wapen enz.

Ik

(1) Stob. Serm. 48. [B] Zoo zeide Sokrates, (1) dat *een goede matiging van ziel en lichaem de rechte adel is.* Voorts zyn de goederen van ziel en lichaem hier niet onaerdigh door de twee voortreflykſte metalen uitgedrukt: welke ook by de Chimiſten, die aen de metalen de namen der Planeten geven, om hunne uitmuntentheit verdienen met de namen der twee heerlykſte Planeten benoemt te worden, hetende 't gout by hun *Sol* of de zon; 't zilver *Luna* of de Maen; het tin *Jupiter*; 't loot *Saturnus;* 't ſtael en yzer *Mars;* 't koper *Venus*, en 't quikzilver *Merkurius.* Erudit. Pier ſubjectus Lib. I. in *Hydrargiron.* Ondertuſſchen verwonder ik my zeer, dat onze Schryver geen andere ſieragien van edelheit voor geen van deze drie beelden uit de Egiptiſche, Griekſche of Romeinſche oudheden gehaelt heeft. Uit de Egiptiſche beeldenſpraek altoos hadde hy een gier kunnen ontlenen, en die ter zyden van een der beelden plaetſen. Want, volgens 't getuigenis van Alexander ab Alexandro (2) was het by de Egiptenaren een blyk en kenteken van Edelheit en oudtheit des geſlachts, indien men in de portalen der huizen de vleugels van gieren zag te pronk geſtelt. Of echter dit verhael van dien geleerden Man zeker genoeg is, weet ik niet, ten zy men het wil opvatten als een merkteken van de edelheit dier ganſche natie: gelyk wy terſtont zullen zeggen van de papirus, en van de kriekels der Athenienzen, en maentjes der Arkadiers, want by de Egiptenaren, naer de aentekeninge van Piërius (3), geen onderſcheit van adel was; willende zy alle voor even edel gehouden worden, en geſchat zyn voor de oudſte van alle natien, behalven dat ze de Frigiers, naer 't verhael van Herodoot (4), voor ouder erkenden: om welke oudheit te verſtaen te geven, zy gewoon waren een bos *papirus*, zynde een zeker Egiptiſch riet, of heeſtergewas, te ſchilderen, (waerom men een onzer beelden ook wel zoo een bosje riet konde in de hant geven) omdat dit de oudtſte ſpys was die by de Egiptenaren bekent was: alsof zy wilden zeggen, dat hunne natie zoo oudt was als dit gewas zelve; hoewel 'er ook andere reden van worden bygebragt: zie Piërius in 't 57ſte boek der Beeldenſpraek, in 't twede en derde hooftſtuk. Echter is het waer, dat de Egiptenaren zich verdeelt hebben in wel zevenderhande ſoort van menſchen, als Prieſters, Krygslieden, Oſſehoeders, Varkensdryvers, Winkeliers of Kooplieden, Taelsmannen en Scheepsſtierlieden: gelyk ook de evengenoemde Herodoot vertelt in het 163ſte hooftſtuk van zyn twede Boek. Dat nu de eene ſoort voor niet edeler zoude gehouden zyn dan de andere, is niet zeer waerſchynlyk: altoos dit is zeker, dat zy in 't verkiezen van een koning, naer 't getuigeniſſe van Plutarchus (5), 'er een namen uit de order ofte der Prieſters, ofte der Krygslieden: welke twe ſoorten deze ſchryver zegt dat de ene om hunne wysheit, de andere om hunne dapperheit in eer en achting waeren. Maer om weder te keeren tot den gier, ſommige hebben in tegendeel gewilt, dat men daer door verſtaen moeſt een man, die vreemt was en aen een iegelyk onbekent: omdat 'er vele gezegt hebben, dat deze vogel overkomt uit een gedeelte van de werelt, dat ons onbekent is: gelyk Piërius aentekent in 't 12 hooftſtuk van zyn 18 Boek. Maer om over te gaen tot de tekenen van Edelheit by de Grieken, Piërius wil in 't 2de hooftſtuk van zyn 40ſte Boek, dat de hoedt by die natie een kenteken zoude zyn geweeſt van adeldom, waerom hy meent, dat Uliſſes, die zich van 's vaders kant afkomſtig rekende van Jupiter, en van 's moeders zyde van Merkurius, plagt afgebeelt te worden met een hoedt op 't hooft; en mogelyk, zegt hy, is daer de gewoonte van daen gekomen, dat die gene, die in de ſtudien met den eernaem van *Meeſter* worden

(2) Gen. Dier. Lib. V. cap. 24.

(3) Hier. Lib. LVII. cap. 3.

(4) Lib. II. cap. 2. Sed vide Juſt. Lib. II. c. 1 §. 6. Ibique comment.

(5) De Iſid. & Oſir. cap 10.

voor-

Ik ontzie my, kortheitshalve, den voortreflyken Dichter hier verder uit te schryven. Die zich in den beemt van 's mans onnaervolgbaere Poëzy verlustigen, kan de plaets niet onbekent zyn. Die vreemdelingen in zyne

voorzien, een hoedt ontfangen. Dog omtrent deze betekenisse van den hoedt wort hy kragtig wederlegt van Zaratino Kastellini; gelyk wy naderhant in 't beelt der Maete of Meting breder zullen zien. Om derhalven een zekerder teken van edeldom by de Grieken te voorschyn te brengen, zoo gaen wy tot de Athenienzen. Deeze droegen goude griekeltjes aen hunne hoofden, knopende dezelve vast in hunne hairen, om alzo hunne inboorlingen en de vrygeborene te onderscheiden van de vreemdelingen en slaeven: willende te kennen geven, dat zy niet van elders in het landt, het welke zy bewoonden (gelyk de meeste volkeren) waren overgekomen, maer dat zy daer in van outs her waren geteelt en voortgebracht, ja uit den gront zelf gesproten: omdat, daer zich andere dieren doorgaens hier of daer heen begeven, en geen vaste plaets houden, de kriekels in die lantstreek, en op dien gront daer ze uit voortgekomen zyn, ook blyven leven, tot dat ze sterven: het welk Antisthenes niet onaerdig zeide (1), dat de Athe- (1) Laërt.
nienzen gemeen hadden met de slakken en sprinkhanen, als welke ook uit geen andere Lib. VI.
landen gewoon waren over te gaen; of met de pieren en muizen, gelyk Diogenes Cy- §. 1.
nikus zeide. Zie Pierius in 't 45 hooftstuk van zyn 26 boek, de Aenmerkingen der Geleerden over 't 1 en 6 hooftstuk van het twede boek van Justinus Historien, Klaudius Minos over het 136 Zinnebeelt van Alciatus, en eindelyk Johannes Meursius *de Fortuna Attica. cap.* 1. De Arkadiers voorts droegen om de oudheit van hun geslacht (want hier in wort de edelheit doorgaens gelooft te bestaen) te kennen te geven, gespen op hunne schoenen als halve maentjes, roemende dat zy ouder waren dan de maen zelve, (gelyk de Athenienzen snorkten te gelyk met de zon te zyn geboren) die zy, na dat alle menschen door den watervloet van Deukalion behalven zy alleen, vergaen waren, allereerst hadden zien geboren worden. Hoor Ovidius (2). (2) Fast. Lib. II. vs. 290.

> Ante Jovem genitum terras habuisse feruntur
> Arcades, & lunâ gens prior illa fuit.

Dat is, naer de vertaling van Arn. Hoogvliet:

> *'t Arkadisch volk woonde al op 't aertryk voor Jupyn,*
> *Ja 't is veel ouder dan de bleeke maeneschyn.*

Zie wederom Pierius op het 23 hooftstuk van zyn 44 boek en Klaudius Minos ter aengehaelder plaetse, en Alexander ab Alexandro *Gen. Dier. Lib. V. cap.* 18. De Romeinen voorts (om nu tot deeze over te gaen) droegen aen hunne schoenen dat zelve sieraet van een gespe, halve maens wyze, niet plat leggende op den voet, maer zo, dat het maentje met de twe uiterste tipjes om hoog stont, gelyk men ziet in de aftekening van een out beelt by Balduinus *de Calc. cap.* 9. Deeze halve maentjes op de schoenen mogt niemant dragen, ten zy hy van den ouden adel was. Filostraet noemt deze gespen μηνοειδὲς ἐπισφύριον σύμβολον εὐγενείας *schoengespen als maentjes, een zinnebeelt van adelyke geboorte.* De reden, waerom de Roomsche Edellieden dit sieraet hebben verkoren, is zoo klaer niet, als waerom de Arkadiers het zelve hebben gebruikt. Plutarchus (3) brengt 'er verscheide gissingen over te berde: namentlyk deze dat het een (3) Quæst.
teken heeft kunnen zyn van de woning, die men zeide dat 'er in de maen was, en dat de zie- Rom. c. 76
len na de doodt de maen wederom zouden hebben onder de voeten: of dat het konde dienen om in voorspoet tot een vermaning te strekken van de veranderlykheit der Fortuin, die altyt onstantvastig is, en telkens verandert van gedaente, gelyk de maen: of dat het was een leeringe, dat de mindere hun meerderen moeten gehoorzamen, en volgen, en zich afhangkelyk van dezelve erkennen, gelyk de maen geen licht geeft, dan dat ze van de Zon ontfangt: of eindelyk, dat de Edele Romeinen hier in hebben nagevolgt de Arkadiers, die met Euander in Italien zyn gekomen. Deeze hadden zich, gelyk uit Livius blykt (4), omtrent die plaets neergezet, die naderhant de Palatyn- (4) Lib. I.
sche berg is genoemt: nu rekenden zich de Edele Romeinen ten deele afkomstig van cap. 5.
deeze Arkadiers: gelyk men gemakkelyk kan opmaken uit het geen men leest by den zelven Livius in 't 7 en 8ste hooftstuk van 't eerste Boek, en by Florus in 't 1ste hooft-

werken zyn, zullen veellicht een leitsman en tolk van doen hebben, en daervoor ben ik hier niet ſcheep gekomen.

(1) Antiq. Rom. Lib. V. cap. 36. ſtuk van zyn eerſte Boek. Andere redenen, die Roſinus (1), Dempſterus en Balduinus hier nog byvoegen (2), ſla ik over, als van minder gewicht: onder die van
(2) Lib. L. Plutarchus komt my de laetſte voor, als de waerſchynlykſte. Echter is 'er miſſchien
(3) Lib. XXIX. cap. 14. nog een beter reden van te vinden, door de voornoemde Schryvers aengehaelt uit Izidorus (3) en Zonaras: namentlyk, dat het halve maentje op de ſchoenen niets anders geweeſt zy als de letter C, betekenende *Centum* of *Hondert*: willende namentlyk die trotze Edelen der Romeinen door dit teken te kennen geven, dat zy afkomſtig waren van die allereerſte *Hondert* Raetsheeren, die Romulus verkoor, en *Patres* of *Vaders* noem-
(4) Lib. I. cap. 8. ult. de, waer van derzelver nazaten, de oude Edellieden, volgens Livius (4), wierden genoemt *Patricii*. Over de ſtoffe voorts van deeze maentjes, en of het geſpen, (dat wel 't meeſte geloof verdient: Zie Rhodius *de Acia Cels. cap. 5 pag.* 16 *& ſeqq.*) of iets anders geweeſt zy, daer over zyn 't de geleerden niet eens, als ook niet, op wat gedeelte van de ſchoenen deze maentjes hebben gezeten: hoewel 't zeer waerſchynelyk is, dat ze omtrent dezelve plaets hebben gehad, als tegenwoordig onze ſchoegeſpen. Die breder bericht dezen aengaende begeert, zie Balduinus ter aengehaelde plaets, en de Schryvers aldaer van hem bygebragt: als mede de aentekeningen der geleerden over
(5) Sat. 7. vs. 192. (5) Juvenalis. Ondertuſſchen is hier uit klaer, wat het zy *den adel aen de voeten dragen*, het geen wy voorheen hebben aengeroert. Een ander teken van adeldom by de Romeinen, of ten minſten van Ridderlyken Staet was de goude ring. Om geene andere
(6) Hier. Lib. XLI. cap. 11. bewyzen, daer van by te halen, vergenoegen wy ons met het gene Piërius (6) aentekent uit Livius (7) dat namentlyk Mago, de broeder van Hannibal, na de overwinning
(7) Lib. XXIII. c. 11 & 12 op de Romeinen behaelt by Kanne, gezonden zynde om de tyding daer van te Karthago te brengen, tot een bewys van deszelfs grootheit een mudde, of, gelyk andere willen, over de drie mudden vol goude ringen op het Stadshuis uitſtortte voor den Raedt, daer by voegende, dat men de grootheit der nederlaeg daer uit konde afmeeten, om dat niemant, ten zy Ridders en de eerſten van Romen, zulke ringen vermogten te dragen. Zelfs hebben de Ridders dat ſieraet niet altyt gehad, zynde te voren alleenlyk aen de Raetsheeren eigen geweeſt, hoe wel ook deeze het zelve niet van den beginne van Romens opkomſt hebben gebruikt: gelyk Plinius 't een en 't ander wydlopig aentoont in 't eerſte hoofdſtuk van 't 33 boek zyner Natuurlyke Hiſtorie. Meer zaken, waerdoor de edelen wierden onderſcheiden van de gemene borgers, ook by andere volkeren, zoeke de nieuwsgierige en Taelkundige Lezer by Alexander ab Alexandro *Gen. Dier. Lib. 5. cap.* 18. Hoe ook Pan, een Sater, en een Faunus by de ouden hebben geſtrekt tot beelden van doorluchtigheit, en oud adelyk geſlagt, kan men vinden aengemerkt by Piërius *Hierogl. Lib. XLIV. cap* 26 *&* 27. en by Cælius Auguſtinus Curio *Comment. Hierogl. Lib. I. cap.* 3. Hoe voorts by de Romeinen de edele kinderen door een gouden bolletje of hartje hen aen den hals of op de borſt hangende, wierden onderſcheiden van de gemeene, die een lederen droegen, zie by den zelven Piërius *Lib. XLI. cap.* 1, 2, 3, 4 *&* 5. en Alexander ab Alexandro ter gemelde plaets met de aentekeningen van Tiraquellus.

EENVOUDIGHEIT.

Een jong Maegdeke in 't wit gekleet, hebbende in de hant eene duif van de zelve kleur, en ook een faizant.

Men ſchildert ze jong en in 't wit, omdat de jeugt, in het begin der kenniſſe, het witte papier gelyk is; zynde de eenvoudigheit eene zekere onkunde van goet en quaet, die echter zonder averechtſche mening, en deswege verſchoonbaer is. Ons ſpreekwoort zegt: *eenvuldigh, onſchuldigh*. Hier nemen wy de eenvoudigheit ten goede, en verſtaen daerdoor een gemoet dat zich tot geene ondeugden heeft overgegeven: hoewel men hen ook eenvoudigh noemt, die weinigh verſtants hebben.

Het

Het wit komt hier voorts te pas, omdat die kleur zuiver [A] en onvermengt is.

De duif wort door Kristus gestelt [B] voor oprechte en prysbaere eenvoudigheit, die ons den hemel als open zet. Matth. 19. v. 14. *Laet af van de kinderkens, en verhindert ze niet tot my te komen*, sprak dat zachtmoedige en onschuldige Lam eertyts, met opzicht op de eenvoudigheit, die voornamentlyk in de kinderen is.

Door den faizant wort de mispryslyke eenvoudigheit, of liever domheit, verbeelt; waenende deze vogel van niemant gezien te kunnen worden, wanneer hy slechts zyn hooft verbergt [C].

[A] Zie het beelt der Gerechtigheit, Aenm. F.

[B] Matth. 10. v. 16. *Zyt voorzichtig gelyk de slangen, ende oprecht gelyk de duiven.* Niet onaerdigh heeft iemant de eenvoudige en vreedzame natuur van de duif uitgedrukt met deze versjes:

Felle columba caret, rostro non lædit, & ungues
Possidet innocuos, granaque pura legit.

Dat is:

De duif is zonder gal, en doet aen niemant leet,
Met neb en klaeuw, en niets dan zuivre graenen eet.

De Egiptenaren hierentegen een ondankbaeren en een die zich tegen zyne weldoenders aenkantede willende te kennen geven, stelden daer voor een duif, omdat, gelyk Horus zegt (1), de jonge doffers, als zy groot zyn geworden, de oude doffers wegdryven, en zich met de duiven, daer ze uitgeteelt zyn, paeren: dat echter niemant schryft dan Horus; hoewel Aristoteles verhaelt (2), dat de doffer alle de jongen, eer ze uit het nest gaen, treet: ten welken opzichte een doffer geen beelt kan zyn van eenvoudigheit, die een onkunde is van quaet. Dit niet tegenstaende kan de duif (want een dier kan om de verscheidene hoedanigheden van des zelfs natuur een zinnebeelt zyn van meer als een ding, ja zelfs van tegenstrydige zaken; gelyk naderhant in 't beelt der Vergetelheit zal worden aengewezen) ook zeer wel zuiverheit en eenvoudigheit betekenen. De evengenoemde Horus zegt verder, dat de duif geloost wort geen gal te hebben; of ten minsten, gelyk hy elders wil (3), dat zy die heeft niet in de lever, maer in de stuit: waerom de Egiptenaren een duif met de stuit omhoog schilderden, wanneer zy iemand wilden afbeelden, die wel zelfs geen gal, dat is, geen erg of gramstorig gemoet hadde, maer zich door anderen tot gramschap liet opstoken. Aristoteles (4) stelt, dat de duif gal heeft, dogh niet in de lever, maer in 't gedarmte, gelyk ook de raeve, quakkel, zwaluwe en musch. *Zachtmoediger dan een duif* (5) zegt hierom het spreekwoort der Grieken, van iemant die eenvoudig is en niemant tracht quaet te doen, want de duif is onder de vogelen 't zelve dat het schaep of lam is onder de viervoetige dieren. Voorts kan de duif te meer een beelt zyn van een zuivere en onbesmette eenvoudigheit, omdat de meergenoemde Horus getuigt, dat, wanneer de lucht besmet is door de pest, en alle dingen, zoo levenloze als levende, daerdoor worden aengedaen, alle die gene die dezen vogel eeten, vry blyven van die besmettelyke ziekte: en Plinius schryft (6), dat het duivevleesch helpt tegen de slangen. Welke beide zaken, hoewel ze de latere Geneeskundigen ontkennen, verhaelt nochtans Horus, dat om de eerstgemelde reden in tyde van pestilentie, den koning in Egipte geen andere spys wierdt opgedischt als duivenvleesch; gelyk ook den Priesteren, omdat deze rein en onbesmet moesten blyven, om de Goden te kunnen dienen, het welke met geen besmette handen mogt geschieden. Meer diergelyke betekenissen van de duif zie by Piërius *Hier. Lib. XXII. cap.* 1, 2. *& seqq.* en in wat opzichten de mensch een duif moet gelyk zyn, lees ter zelver plaetse, *cap.* 14.

(1) Hier. Lib. I. c. 56
(2) Hist. Anim. Lib. IX.
(3) Lib. II. item Piër. lib. 22. cap. 10.
(4) Lib. II de Nat. Anim.
(5) Erasm. Chil. 3. Cent. 6. Ad. 48.
(6) Hist. Nat. L. XXIX. cap. 4.

[C] Dat getuigen 'er veele van den Faizant, als onder anderen Wolfgangus Fransius *Hist. Animal. Part.* 2. *cap.* 11. *ult.* Jonston van de Natuur der Vogelen *in 't 2de Boek*, 1 *Hoofdst.* 3 *lidt.* en een zeker geleert Man *in zyne Hierogl. Collect. ex Vet. & Neot. Lib. V. in Persuasio stolida.* Het zelve wort ook verhaelt van den Struisvogel, gelyk wy zien zullen in het beelt der Gerechtigheit, *Aenm. P.* Olaus Magnus getuigt dat ook van 't Velthoen, en Oppianus (7) van den visch Sciæna. De Faizant voorts heeft zyn naem van den Fasis, een rivier in 't lant der Kolchen: het zy om de menig-

(7) Lib IV. Halieut.

te van die vogelen, die zich daer onthouden, het zy omdat zy allereerst door Jazon en de andere Argonauten van die rivier in Griekenlant zyn overgevoert: gelyk Martiael te kennen geeft *Lib. XIII. Epigr.* 72. en Natalis Komes, *Mythol. Lib. VI. cap.* 8. In dezen vogel wil Laktantius (1), een Taelkundige, die de korte inhouden van de Herscheppingen van Ovidius heeft opgemaekt, dat Itys, de zoon van Tereus en Progne, zoude zyn verandert: hoewel Servius over Virgilius zegt (2), dat hy herschept is in eene *Phassa*, dat een duif betekent: doch die plaets van Servius wort geloost bedorven te zyn. Zie Munkerus over de 45ste Fabel van Hyginus.

(1) Met. Lib. VI.
(2) Ecl. 6. vs. 7. 8.

EENZAEMHEIT.

Zie hier weder eene Vrou in wit gewaet, en met eene musch op haer hulsel. Onder den rechter arm houdt ze een haes, en in de slinke hant een boek. Aldus staet ze in eene afgescheide en eenzaeme plaets.

Het witte kleet beduit het heiligh voornemen der eenzaeme luiden, namentlyk om zich rein en onbesmet [A] te houden van alles wat de ziel kan bezoedelen, het zy dit geschiede door eenige bezigheden of oeffeningen, die haer een schynschoon byzetten, als staetsbestier, liefde tot de we-

[A] Augustinus Lib. de Sing. Cleric. *Minus voluptatibus stimulatur, qui non est, ubi frequentia est voluptatum: & minus avaritiæ molestias patitur, qui divitias non videt*: dat is, *diegene wort zoo veel niet aengeprikkelt door wellusten, die niet is ter plaetse, daer overvloet is van wellusten; en die gene heeft minder de moeilykheden der gierigheit te dragen, die geen rykdommen ziet*. Fraei is de gelykenisse van Chrysostomus over Mattheus: *Gelyk het bezwaerlyk kan geschieden*, zegt hy, *dat een boom, aen den weg geplant, zyne vruchten behoude, tot dat ze ryp zyn, alzoo kan het ook bezwaerlyk geschieden, dat een man, die aen den weg van deeze werelt, dat is, in wereltsche bezigheden, leeft, een onbesmette gerechtigheit behoude tot het einde toe. Wyk dan van den weg af, en plant u zelven op een eenzame plaets, op dat nogte de werelt iets gemeens hebbe met u, nogte gy iets gemeens met de werelt.*

werelt, enz. Laet ons Petrarcha eens hooren opzingen: [B]

Ik heb op d' eenzaemheit myn zinnen ſteets geſtelt;
Getuigen zyn hiervan, en beek, en boſch, en velt.
Ik wou de ſnoden graeg verlaten,
En hen die Godt en godtsdienſt haten.

De muſch is van aert een eenzaeme vogel [C]: en men leeſt in de Pſalmen: *Ik ben geworden als eene eenzaeme muſch op het dak.* Pſ. 102. vs. 8.

Dat ze eenen haes in den arm heeft, geſchiet ter naervolging van de Egiptenaers, die, volgens Piërius verhael, een eenzaem man verbeelden willende, eenen haes [D] in zyn leger maelden; omdat dit dier den mee-

[B] Nel Sonetto 222.

Cercato hó ſempre ſolitaria vita
(Le rive il ſanno, le Campagne, e i boſchi)
Per fuggir queſt' ingegni ſordi e loſchi,
Che la ſtrada dal Cielo hanno ſmarrita.

Op den zelven zin komt uit het geen Seneka zegt in zynen Hippolitus vs. 482.

Non alia magis eſt libera & vitio carens,
Rituſque melius vita quæ priſcos colat,
Quam quæ relictis moenibus ſylvas amat.

Dat is:

Daer is geen leven, dat zoo vry is, en het quaet
Zoo min kent en zoo zeer de ſnoode zonden haet,
En volgt der ouden deugt en onbeſmette zeden,
Dan dat de boſſchen kieſt, en vliedt bevolkte ſteden.

Zie het geen daer vorder tot lof van 't eenzaeme buitenleven wort bygebragt, en lees daerenboven het tractaetje van den voornoemden Petrarcha *de Vita Solitaria* ofte *van het eenzaem Leven*, een geleerd werkje.

[C] Als niet veel verkeering hebbende met andere vogels. Doch alle de geleerden zyn 't niet eens over den vogel, die 'er by David moet verſtaen worden. Een Naemloze geleerde (1), uit wiens zinnebeeldiſche verzamelingen, uit oude en nieuwe Schryvers getrokken, wy al dikwils iets hebben bygebragt, meent dat het is een ſoort van een meerle uit den zwarten, die hy zegt dat in een zeker deel van 't Alpiſche gebergte door de inwoonders in 't Italiaenſch wort genoemt *merulo ſolitario*, *eenzaeme meerle*, zynde wat kleinder, als de gemene meerlen, en meeſt alleen vliegende, en zingende in de eenzaemheit zoeter: om welk gezang hy tam gemaekt zynde ook veel wort geſchat. Wat bewys deeze Geleerde heeft voor die vertaeling, laet ik hem verantwoorden: ondertuſſchen zie ik niet, hoe men deeze meerle, dat geen huisvogel is, gelyk de muſch, wel zal plaetſen *op het dak*, dat 'er David nochtans byvoegt. Piërius wil (2), dat in de H. Schrift door een muſch ſomtyts zoude verſtaen worden een ziel, die tot de welluſten genegen, en aen de uiterlyke zinnen overgegeven, lichtelyk afdwaelt, en in de ſtrikken van ontucht (daer de muſch een zinnebeelt van is: Zie *Piër. Lib. XX. cap.* 38) wort verwart: waer toe hy brengt de plaets uit Pſ. 124. vs. 7 *Onze ziele is ontkomen als een vogel*, (*als een muſch*, leeſt Piërius) *uit den ſtrik der Vogelvangers:* en Pſ. 84. vs. 4. *Zelfs vint de muſſche een huis:* namentlyk, zegt hy, die eerſt dwaelde, dan door deeze, dan door geene verlokſelen afgetrokken: maer na dat hy begon te komen, en te wonen in de tempelen, ſcheen hy een huis voor zich zelven te hebben gevonden. Behalven den muſch ſtelt de Pſalmiſt teſſens ook den *roerdomp en ſteenuil* voor als beelden van eenzaemheit (3): *Ik ben een roerdomp (Pellikaen* heeft Piërius) (4) *der woeſtyne gelyk geworden: ik ben geworden als een ſteenuil der wildernissen.* Sommige hebben ook tot een beelt van de eenzaemheit geſchildert het vogeltje *eritachus*, of *phoenicurus* (men vertaelt het gemeenlyk rootſtaertje, gelyk de naem ook uitdrukt) welk vogelje Piërius (5) zegt dat zoo eenzaem is, dat men 'er zelden twe in een en 't zelve boſch vint.

(1) Lib. VI titulo, Solitudo quid requirat.

(2) Hierog. Lib. XX. cap. 41.

(3) Ps. 102. vs. 7.

(4) L. XX. cap. 9

(5) Lib. XXVI c. 56

[D] Zich naer zyn leger toe begevende, zegt Piërius: ook ſtelt hy dit niet als een vinding der Egiptenaren, maer van latere tyden. Zie hem *Lib. XIII. cap.* 8.

ſten tyt alleen is, en noit twee in een leger byeen gevonden worden; en als zy al 't allerdichtſt by malkanderen hun leger hebben, laten ze doorgaens ten minſten nogh wel de ruimte van een akker velts tuſſchen beide.

Het boek wyſt aen, dat het wit der eenzaemen niet anders behoort te zyn dan liefde tot wysheit en letteroefening, of iet diergelyx; anders is de eenzaemheit verachting, ja laſter waerdigh. De dichthelt Vondel, die, boven alle de Nederduitſche poëten, (den droſt Hooft evenwel niet te na geſproken) naer de ſtarren draeft, zegt ergens, wel in een' anderen zin, maer hier toepaslyk:

Wat eenzaem leeft is levend doot.

Ariſtoteles noemt, in 't eerſte boek zyner Staetbeſtiering, den eenzaemen menſch een *engel* of een *beeſt*: verſtaende onder het woort engel iemant, die de werelt veracht, en zich keert tot hemelſche en lantnutte beſpiegelingen; lovende geduurigh den grooten Schepper van alles. Door beeſt, meent hy zulken, die wel een eenzaem, maer teffens ook een lui en ledigh leven leiden. Voorts is voor een onopmerkenden en leerloozen de eenzaemheit, naer Ciceroos tael [E], vol ontrouheit en vrees: en voor hen die ze niet gebruiken tot Godts eere, is ze ganſch laſterlyk [F] en ſchandigh.

De

[E] Die plaets komt hier niet te pas, of is ten minſten qualyk aengehaelt. Zy ſtaet De Fin. Bon. &c. Mal. Lib. I. cap. 20. *quum ſolitudo, & vita ſine amicis, inſidiarum & metus plena ſit, ratio ipſa monet amicitias comparare*, dat is, *dewyl de eenzaemheit, en een leven zonder vrienden, vol is van laegen en vreeze, zoo leert de reden zelf dat men vrienden make*. Wat de zaek belangt, hier door Cicero aengeroert, namentlyk, dat de eenzaemheit ons berooft van het zoo nodig gebruik van vrienden, Petrarcha wil wyſelyk, dat men de eenzaemheit niet zoo beminne, dat men 't recht van de vrientſchap daerom verachte, maer dat men alleenlyk de meenigte van menſchen, niet de vrienden ſchuwe. Hier heen gaen ook de gedachten van Seneka in zyn 7 brief: *vraegt gy*, is zyne les aen Lucilius, *wat ik oordeel, dat gy voornamentlyk moet ſchuwen? ik antwoorde, de menigte: gy kunt u aen dezelve niet veilig vertrouwen: ik altoos bekenne myne zwakheit: nooit breng ik daer weder van daen de zeden, die ik met my uit het huis genomen hebbe: daer raekt iets van dat geene, dat ik in order gebracht hebbe, in wanorder; en daer komt iets van dat ik verdreven hebbe, weder: het geene de zieken wedervaert, de welke door een lange krankte zoo verzwakt zyn, dat ze zonder een ſtoot te krygen niet kunnen uit het huis komen, dat zelve wedervaert ook ons, welkers gemoederen uit een lange ziekte wederom opkomen: de verkeering met veelen is onze vyandin: daer is niemant of hy maekt ons enige ondeugt aengenaem, of door zyn voorbeelt, of door zyne woorden, of hy beſmet 'er ons mede door zynen omgang, zonder dat wy 't merken: gewiſſelyk hoe grooter de menigte des volks is, waer onder wy ons vermengen, des te grooter is het gevaer.* Wat voorts de eenzaemheit der geener belangt, die zich afzonderen om Godt te dienen, ten minſten zoo zy voorgeven, als Eremyten, Monniken en diergelyke, hoedanige eenzaemheit Petrarcha volmaekt noemt, namentlyk, als de daed het voorgeven beantwoort; daer van handelen wy nu niet: het andere deel der eenzaemheit noemt dezelve Petrarcha de onvolmaekte, en deelt het in drie ſoorten: te weten in de eenzaemheit des tyts, gelyk als is de ſtilheit des nachts en diergelyke; de eenzaemheit van plaets, wanneer zich iemant een bequaeme wyk verkieſt tot eerlyke beſpiegelingen, waer van wy nu voornamentlyk hebben gehandelt; en de eenzaemheit des gemoets, wanneer wy wel met ons lichaem tegenwoordig zyn in 't midden van anderen, maer met ons gemoet en gedachten geheel in ons zelven alleen.

[F] Hoedanig was de wyk van den Keizer Tiberius op 't eilant Kapreæ by Napels: die hem diende niet tot uitſpanninge van gedachten in eerlyke beſpiegelingen of geoorloofde verquikkingen; maer tot alle booze ſchandelykheden. Zie Suetonius in deszelfs leven.

De eenzaeme plaets, waerin het beelt zich vertoont, wil zeggen, dat het ſtille lantleven dikwyls van groote perſonaedjen verkoren wert, om het gewoel des volx, en den laſt der hooge ampten aldus te verwiſſelen in eene aengenaeme ruſt van gemoet en lichaem.

EENZYDIGHEIT.

DEze is eene ongoelyke Vrou, die de rechte hant geſloten, en dien arm een weinigh naer de borſt gebogen houdt. Den ſlinker arm ſtrekt ze met eene ope hant uit. Een letterrol daer EADEM NON OMNIBUS, dat is, *niet voor allen de zelve*, op ſtaet, ſtrekt haer hulſel. 't Gezigt keert ze ter ſlinke zyde, en heeft een weegſchael onder haere voeten.

De eenzydigheit is eene ondeugt, die met de rechtvaerdigheit ſtryt, dewyl ze elk niet geeft 't geene hem toekomt, gelyk dit de gemelde ſpreuk wel uitdrukt. Thomas zeit [A], *dat de eenzydigheit of aenneming van perſoonen, eene ongelykheit der uitdeelende gerechtigheit zy; voor zoo verre aen iemant iet boven zyn rechtmatigh aendeel wort toegeleit.*

Men geeft ze eene lelyke gedaente, naerdien ze veele gebreken en ondaden met zich ſleept. Laet zy 't zich vry belgen, dat we haer een wangelaet toepaſſen: het raekt onze koude kleders niet. Origenes toont over den XXXVII Pſalm aen (1), dat de lelykheit des aengezigts een beelt is der zonde [B], die onordentlyk begaen wort. En dewyl nu de eenzydigheit een zwaere en ganſch onrechtvaerdige euveldaet is, zoo is 't billyk, (1) Homil. I.

 dat

[A] Secunda Secundæ q. 63 art. 4. *Acceptio perſonarum eſt inæqualitas juſtitiæ diſtributivæ, in quantum aliquid attribuitur alicui præter proportionem.* De Gerechtigheit in tegendeel is naer de bepaeling van den Keizer Juſtiniaen (2) *conſtans & perpetua voluntas jus ſuum cuique tribuendi*, dat is, *een ſtantvaſtige en duurzaeme wil om aen een iegelyk te geven het geene hem naer recht toekomt.* (2) Inſtit. ipſo initio.

[B] Zie ook onze *Aenmerkingen B en C.* over de *Schilderkunſt*

dat men ze lelyk, ja afgryslyk vertoone. Cicero zeit [C], *dat 'er geen quaet is, of 't is teffens lelyk en schandigh.*

Dat ze de rechte hant toe en gebogen, en de flinke uitgestrekt en open houdt, geeft te kennen, hoe onrechtmatigh het bedryf der eenzydigheit zy: want daer de gerechtigheit met beide de handen elk het zyne toereikt en uitdeelt, handelt de partydigheit altyt onbillyk, ziende op eigen voordeel [D], vrientschap [E], of wat het zyn magh, maer noit op recht en reden. Innocentius laet zich hierover aldus hooren [F]: *Gylieden let niet op de verdiensten der zaeken, maer op die der persoonen; niet op de rechten, maer op de gaven; niet op 't geen de reden voorschryft, maer op 't geene den wil welgevalt; niet wat het gemoet oordeelt, maer wat het begeert; niet wat geoorloft is, maer wat u lust te doen.* O tempora! o mores! [G].

Het aengezigt naer de flinke zyde gewent, is een teken van dat de eenzydigheit in geen oprecht hert plaets vint, nochte den mensch zyn gemoet laet wenden naer de waerheit, maer naer den eenen meer dan naer den anderen zien met gunstige oogen [H]. Aristoteles laet zich, in zyne Kunst der Welsprekentheit, Lib. I. aldus hooren: *Liefde, haet, en inzigt op eigen voordeel, zyn dikwyls oorzaeken dat de rechter de waerheit niet ziet.* Wy zeggen: *Gelt, gewelt en gunst, breekt recht, zegel en kunst.*

De weegschael [I] die ze onder de voeten heeft, verbeelt op 't klaerste haeren verkeerden, ja pestigen aert; want ze stryt niet alleen tegens de rechtvaerdigheit, maer tracht ze geheel te vertreden. Men zoude ook, om wat verscheidenheit in deze beeltenis te maken, haer dus op den evenaer staende, een gelauriert en heerlyk gekleet jongetje met de flinke hant eenigh geschenk kunnen laten toereiken, en met de rechte van haer doen wechdryven door eenig geesselteuig, een ander jongetje, even zoo schoon en zoo heerlyk gekleet als 't eerste, en ook met een laurierkrans op 't hooft; dienende om de gelykheit van verdienste [K] zoo in den eenen als anderen persoon, en gevolglyk ook den verkeerden handel der doemwaerde partydigheit aen te duiden.

[C] Tuscul. Quæst. Lib. 2. *Nihil est malum, nisi quod turpe, aut vitiosum est.*

[D] Zie onze Aenmerking E, op het beelt der Gerechtigheit.

[E] Zie wederom de Gerechtigheit, Aenmerkingen G en H.

[F] Lib. II. de Utilitate Conditionis humanæ: *Vos non attenditis merita causarum, sed personarum: non jura, sed munera: non quod ratio dictet, sed quod voluntas affectet: non quod sentiat mens, sed quod cupiat: non quod liceat, sed quod libeat.* Een zonde scherp van Godt verboden, Deuter. 16. 19. *Gy zult het gerichte niet buigen, gy zult het aengezichte niet kennen; ook en zult gy geen geschenken nemen: want het geschenk verblint de oogen der wyzen, en verkeert de woorden der rechtvaerdigen: Gerechtigheit, gerechtigheit zult gy najaegen, opdat gy leeft, en erflyk bezit het landt, dat u de Heere uw Godt geven zal:* en op veele andere plaetsen meer.

[G] *O tyden! o zeden!*

[H] Daerom wort de Gerechtigheit geblint. Zie onze Aenmerking G op dat beelt.

[I] Zie het reets aengetekende over de Billykheit, aenmerkingen D. en E. en aenmerking C over de Gerechtigheit; met welke beelden dit tegenwoordige doorgaens dient vergeleken te worden: alsook met de beelden der Ongerechtigheit.

[K] Van welker belooning de laurier een zinnebeelt is. Zie beneden de beelden Verdienste.

E E R.

EEn Man, eerwaerdigh van wezen, en met palm gekroont. Een goude keten verſiert zyn' hals, goude armringen zyne armen. Hy houdt in de rechte hant een ſpiets, en in de ſlinke eenen ſchilt, op welken twee tempels geſchildert ſtaen, en dit byſchrift: HIC TERMINUS HÆRET [A], dat is *deze eindpael ſtaet vaſt.*

Met palm is hy bekranſt, omdat deze boom, volgens A. Gellius [B], een teken van overwinning is [C]. Want hy bezwykt niet, al belaſt men hem met eenige zwaerte, maer groeit 'er tegens op. Zynde nu voorts de eer eene dochter der overwinninge [D], gelyk Bokatius zeit, *Deor. Geneal.*

[A] Een half vers van Virgilius, daer Dido haer vloekwenſch begint tegen Eneas, Æneid. Lib. IV. vs. 614.

[B] *Noct. Attic. Lib.* 3. *c.* 6. uit Plutarchus *Symp. Lib.* 8 *cap.* 4. dien hy ook aenhaelt. Van 't opgroeien des Palm- of Dadelbooms (want 't is de zelve) tegen de zwaerte, daer hy door gedrukt wort, ſpreken behalven Plutarchus, ook Ariſtoteles *Prob. Lib.* 7. en Plinius *Lib. XVI. cap* 42. Zie ook Dioſcorides *I. cap.* 126. en Theophraſtus *Hiſt. Plant. L. II. cap.* 8. Het zelve tekent Jacobus Gronovius over Gellius ook aen uit Strabo Lib. 15. pag. 731. dewelke verhaelt, dat de inwoonders van Suſiana hunne huizen bouden van balken van Dadelhout om de groote zwaerte van aerde, die zy om de hitte te vermyden boven op dezelve brachten; zynde de natuur van die balken, dat ze door de outheit niet krom buigen naer beneden, maer om hoog tegen de zwaerte aen. Zie ook Alciatus *Embl.* 36. en over het zelve de aentekeningen van Klaudius Minos. En misſchien heeft ook Cyrus, naer de aenmerking van den zelven Gronovius, om die reden de fondamenten van de torens, die hy liet bouwen, doen maken van Palmhout, gelyk Xenofon verhaelt *Cyrop. Lib.* 7. Behalven de bygebrachte reden nu, om welke deze boom een teken van overwinning is, heeft Plutarchus onder andere ook nog deeze: dat de eer en roem van een overwinnaer, zoo veel mogelyk is, moet vry zyn van de doodt en ouderdom: de palmboom nu, zegt hy, is onder de allerlangſt levenſte bomen de voornaemſte: en in dezen boom byna alleen is dat geene, dat 'er van veele bomen gezegt wort, inderdaed waerachtig: namentlyk, dat hy vaſte en altytduurende bladeren heeft. Want nochte de laurier, nochte de olyf, nochte de mirte, nochte eenige andere boom van die geene, die men zegt dat hunne blaederen niet verliezen, behouden dezelve zoo als de palmboom: maer de eerſte bladeren afvallende, en andere ondertuſſchen in dezelver plaets groeiende, blyven altyt groen, en nooit zonder blaederen. Maer de Dadelboom laet nooit eenig bladt afvallen, en behoudt altyt ſtantvaſtiglyk, die hy heeft: en deeze zyne kracht wort voornamentlyk op de overwinning toegepaſt.

[C] Zoo verdichten de Schryvers, dat ten tyde van den oorlog met den Koning Perſeus tot twemael toe een palmboom op 't Kapitool van zelfs uit den gront opgeſchoten zynde, de overwinning voorſpelde; gelyk ook uit de ſteenen by het voetſtuk van Cezars beelt te Tralles in den tempel der overwinning, kort voor zyne burgerlyke oorlogen, naer 't verhael van Plinius *Lib. XVII. cap.* 25. en Plutarchus in 't leven van Cezar. Zoo hielt ook Auguſtus het groeien van een palmboom van tuſſchen de ſteenen uit voor zyn huis als een voorteken van geluk. Cezar by Munda zyn leger neerſlaende liet een palmboom, die in een boſch, dat hy liet omhakken, gevonden wierde, ſpaeren als een voorbeduitſel van overwinning, gelyk Suetonius verhaelt in 't leven van Auguſtus Kap. XCII. en XCIV. In de pryſſpeelen der Grieken ſtrekte in 't eene deeze, in 't ander geene krans tot een belooning der Overwinning, dog de palm was gemeen aen alle: Zie hier van Plutarchus, Sympos. Lib. VIII. cap. 4.

[D] En teffens met de Eerbiet een moeder van de Majeſteit naer de verziering van Ovidius in 't vyfde boek van zyne Feeſtdagen: vers 25.

neal. Lib. III. zoo is 't maer billyk, dat ze het ſieraet der moeder drage. De ridder Hooft, beſtelt ons een klinkdicht, dat Zege der Eere heet, en, op ons onderwerp paſſende, dus voortrolt:

Minerve en Juno korts, gedenkende oude ſpyt,
In wreevlen moedt, tot hoon van Venus, ſpanden t' zamen,
De welgeborene Eer zy in den arme namen,
En deden tegens haer aenvaerden ſchoonheits ſtryt.
De Cypriotte dacht; dees oorlogh my gedyt
Ten opperſten triomf. maer ziende zich beſchamen,
Door oog en aenſchyn, ryk van adelyk betamen,
Beſtorf zy om den mont, en wert haer rozen quyt.
Jupyn ſtoof op, en riep: dees voegelyke vroetheit,
Vol heilge hovaerdy, doorhonigt met een goetheit,
Waerom en wort ze niet op outers nageſpeelt?
Myn zwinkſel, antwoorde Eer, en mengt men op geen pletten.
Noch marmer noch metael kan daer zyn lyf naer zetten, enz.

De goude hals- en armverſierſels waren by de Ouden tekens van eer, en werden door de Romeinen, volgens Plinius getuigenis, gegeven tot belooning [E] van onverwonne krygsdapperheit.

Spiets [F] en ſchilt [G] ſtrekten in aeloude tyden, naer Piërius zeggen, ſieraden der koningen in plaets van kroonen.

De tempels op den ſchilt, verbeelden die der Deugt en Eere [H]: in welken leſtgenoemden men niet komen kon dan door dien der Deugt; beduidende, dat het alleen de waere eer is, die door de deugt wort verworven.

[E] Daer toe dienden ook goude kroonen, paerdeſierſelen en andere diergelyke dingen. Zie Piërius *Hierogl. Lib. XLI. cap.* 30, 31, 32, & 33. en Plinius *Lib. XXXIII. cap.* 2. *en Lib. VII. cap.* 28. en anderen.

[F] Dit hebben wy in 't brede aengetoont over 't eerſte beelt der Edelheit *Aenmerking B.*

[G] Myns wetens leeſt men dit van 't ſchilt by Piërius niet: echter zoude men het enigzings kunnen opmaken uit Virgilius: daer Latinus, Turnus en Eneas tot malkanderen komende om een plechtig verbont te maken, de eerſte voorzien is met een kroon, de tweede met twee ſpietſen (zie de zoo even gemelde plaes uit de Edelheit) en de laetſte met een ſchilt: dog dit is geen genoegzaem bewys. Maer gelyk de arm-en halsringen en ſpietſen wierden gegeven tot eerlyke beloningen voor braeve krygsdaden, alzoo ook de ſchilden: op welke geſneden of geſchildert plachten te worden de dappere oorlogsbedryven, die iemant verrigt hadde: daer de jonge ſoldaeten, die nog niets loflyks hadden bedreven, witte of onbemaelde ſchilden droegen, gelyk Servius leert over Virgilius *Æneid. Lib. IX. vs.* 548. *en Lib. XI. vs.* 710. Zie Piërius *Hierogl. Lib. XLII. cap.* 34. & 48. Ook placht men wel ſchilden ter eere der Goden op te hangen in de Tempelen. Piërius ter zelver plaets.

[H] Zie boven onze *Aenmerking B.* op het tweede beelt der Deugt *bladz.* 241 en 242. En Gyraldus *Hiſt. Deor. Syntagm.* 1. *col.* 34. *C.* alwaer hy ook gewach maekt van een tempel der eer en deugt geſticht door Marius.

E E R.

OP eenen gedenkpenning van Vitellius [A] wort de eer vertoont als een jonge Vrou met eene ſpiets in de rechte hant, en met de halve borſt bloot. In de ſlinke hant heeft zy eenen overvloetshoren. By den voet der zelve zyde ziet men eenen helm geplaetſt: en haer hooft is deftigh opgetoit, maer alleen met eige hairen.

De ſpiets en half ontbloote borſt beduiden, dat men de eer met kracht verdedigen moet, en met zuivere oprechtheit bewaren.

De horen van overvloet en de helm geven twee dingen te kennen die den menſch aengenaem voorkomen, en om welke hy geëert wort: 't eene is rykdom [B], 't andere oorlogslof. De eerſte dezer zaeken kan eer aenbrengen door goetdadigheit, de tweede door grootmoedigheit: de eene wort geëert om 't vermogen tot goet doen, de andere om 't gevaer van

 ſchade:

[A] Zie ons boven, bladz. 242, alwaer wy breedt handelen over de uitlegging van dezen penning.

[B] De fabel van dezen Hoorn des Overvloets zie by Ovidius in 't negende boek zyner Herſcheppingen, vs. 85, daer hy zegt, dat hy gemaekt is van den hoorn van Achelous, door Herkules afgebroken: doch in 't vyfde boek van zyne Feeſtdagen, vs. 113 wil hy, dat die hoorn is gekomen van de geit der nimf Amalthea, met wiens melk zy Jupiter wort gezegt te hebben opgevoedt. Lees behalven anderen, Natalis Komes *Mythol. Lib. VII. cap. 1. pag.* 683. *& cap. 2. p.* 706. en voornamentlyk Gyraldus *Hiſt. Deor. Syntagm.* 20. *col.* 180. *B. & in vita Herculis col.* 589. *C. D. E.* en de aentekeningen der Geleerden over Palefaet, kap. 46. Van dezen hoorn zeit Ferecides, dat hy die gene, die denzelven bezat, op zyn wenſch alle ſpys en drank in overvloet verſchafte: en de evengenoemde Palefaet, en Euſtathius over 't 13de boek van den Ilias van Homerus zeggen, dat Herkules alles waer hy maer om wenſchte, uit dien hoorn konde krygen; 't welk Palefaet wil, dat daervandaen gekomen zoude zyn, dat Herkules zich een tyd lang by een zekere ſchoone Vrou, met name Amalthea, die hy beminde, hebbende opgehouden, Jolaüs, zyn zuſters zoon, haer by 't vertrek van Herkules een hoorn ontſtal, waerin zy haer gelt bewaerde: waerom men ook zeide, als men voor Herkules kogt wat hy wilde hebben, dat de hoorn van Amalthea hem dat gaf. Filemon,

ſchade: de eene omdat ze doet hoopen, de andere dewyl ze doet vreezen. Dus vergezelt de eer den weldadigen rykdom van zelf, en de krygsdeugt trekt haer met kracht tot zich.

mon, een oudt Griekſch Komediſchryver, van wien men nog eenige ſtukken overig vindt, verſtaet ook door dien hoorn niet anders, als gelt: *meent gy*, zegt hy, *dat de hoorn van Amalthea zoo een hoorn is, als de ſchilders een oſſenhoorn afmaelen? neen, 't is gelt: hetwelke indien gy hebt, zoo zegt tegen hetzelve al wat gy wilt hebben, en alles zal u terſtont geworden, vrienden, byſtanders, getuigen en vaſte goederen in menigte.* Maer vooral dient hier niet voorbygegaen de uitlegging die Sokrates by Stobeus maekt van dezen overvloetshoorn, zeggende dat hy een zinnebeelt is, dat, indien iemant niet lui en ledig is, maer arbeitzaem, dezelve alle goede zaken zal erlangen: want dat door Amalthea wort verſtaen een man die niet ſlap noch traegh is (μάλθων, *malthoon*, betekent in 't Griekſch, *week*, *ſlap*, *verwyft*, en de letter α voor dat woort gezet, betekent zoo veel als *niet*) en door den hoorn van een rundt, welk een zeer arbeidzaem beeſt is, een naerſtig bouwman: dat 'er voorts druiven en diergelyke dingen in dien hoorn zyn, omdat wy door den landtbouw alles krygen wat ons tot s' levens onderhoudt nodig is: en daerom, voegt 'er Stobeus by, dragen ook de goede Geeſt, en de goede Fortuin zoo een hoorn. Zie verder Piërius Valerianus, *Hierogl. Lib. LVI. cap.* 41. *ad* 48.

E E R.

EEn ſchoone Jongeling met purper bekleet. Op 't hooft heeft hy eenen lauwerkrans, eene ſpiets in de rechte hant, en in de ſlinke eenen hoorn van overvloet, vol vruchten, bloemen en bladen.

De eer is een vry bezit van een deugdelyk gemoet, den menſche toegekent, als een loon zyner vroomheit, en ze wort in hem beveſtigt door het geſtadigh betrachten van 't geene eerlyk is. *De eer is de belooning der deugt*, zeit Thomas [A].

Men ſchildert den jongeling ſchoon, omdat de eer door zich zelve, zonder eenige woorden of krachtige overredingen, een iegelyk aenlokt, en zich aengenaem maekt.

Het purper [B] verbeelt de allerhoogſte eer, zynde dat een ſieraet der koningen.

De lauwerkrans, ſpiets en overvloetshoren, beduiden de drie voornaemſte zaeken, die ons eer aenbrengen, te weten kunſten, wapens en rykdommen. De lauwer ziet op de wetenſchap [C], want gelyk deze boom altyt groene bladers heeft, die echter bitter van ſmaek zyn; aldus maken de weten-

[A] Secund. Sec. q. 129. art. 4. *Honor eſt cujuslibet virtutis præmium*. Gyraldus vatte het daerom niet qualyk, wanneer hy gevraegt zynde, hoe hy oordeelde, dat men de eer moeſt ſchilderen, antwoorde: zodanig, dat de Godinne der deugt vooraf ging, en dat de Eer daer na door een Kupidootje tot de Deugt wierde geleidt: omdat de Eer niets anders is, als dat geene, dat wy door de Deugt verkrygen; en 't is de liefde tot Eer, die ons aenzet tot deugtzame werken. Zie den gemelden Gyraldus *Hiſtor. Deor. Synt.* 1 *col.* 34. *E.*

[B] Zoo een gewaet geeſt ook Alciatus aen de Eer in zyn 9 *Zinnebeelt*. Van deeze betekeniſſe voorts van 't purper hebben wy elders genoeg gehandelt.

[C] Zie het beelt der *Akademie bladz.* 53. en onze aenmerkingen D. en E. over de *Dichtkunſt*.

tenſchappen den menſch wel onſterflyk, maer ze worden niet verkregen, dan met zweet en zuuren arbeit [D].

't Koſt moeite om eeuwen, na dit leven,
Op wieken van 't gerucht te zweven,

zeit de wakkere Jakob Zeeus, voor de Gedichten van den Heere Frans Greenwood. Heziodus vertelt, dat de Zanggodinnen hem een' laurieren ſchepter in de hant gaven, en hem wonderlyke dingen leerden, die dan (zal ik 'er byvoegen) d' onſterflykheit verdienden; waertoe zy hem uit een laegen ſtaet door zynen onvermoeiden arbeit hebben opgevoert.

De ſpeer [E] en overvloetshoren [F] brengen hunne beduidenis met zich.

[D] Het zelve gaf Izokrates te kennen, als hy zeide, dat de wortels der geleertheit bitter zyn, dog de vrugten zoet: welke ſpreuk Afthonius in 't brede verhandelt *Capit.* χρεία λογική. Met diergelyke ontleende ſpreekwys zeide ook Plato, dat de takken van de deugt groeien door zweet en arbeit; by den zelven Afthonius *cap.* ὅρος χρείας.
[E] Zie 't aengetekende over 't eerſte beelt der *Edelheit*, Aenmerking. B.
[F] Zie de *Aenmerking B.* over 't naeſtvoorgaende beelt.

E E R.

ZEkere penning van Antoninus Pius [A] vertoont de Eer als een Jongeling, in lange en luchtige klederen. Hy houdt eenen lauwerkrans in d' eene, en een' overvloetsho-

[A] Oudaen (1) vertoont ze zoo op een penning van Markus Aurelius: gelyk ook op een anderen penning van dien zelven Keizer, dog met een ſtaf (of mogelyk ſpiets) in de eene hant in plaets van een lauriertak: maer op dien van Antoninus ſtaet by hem een gebaert man, of Antoninus zelve, insgelyks met een overvloetshoorn en lauwertak; en op dien van Titus zet de Eer den voet op een wereltkloot, hebbende 't bovenlyf naekt, en voorts insgelyks een overvloetshoorn en een ſtaf of ſpiets. Een ander beelt vint men van oudt marmer, waer in de Eer, Liefde en Waerheit zyn ſamengevoegt, zoo dat de Eer, ſtaende in een mannelyke gedaende ter rechter zyde, en de Waerheit, die aen de linke zyde ſtaet in de gedaente van een maegt, malkanderen de rechte hant geven, zynde de Liefde geplaeſt midden tuſſchen haer beiden: door welke drie de Trouwe wort vertoont. Zie over het zelve Cælius Auguſtinus Kurio *Hierogl. Lib. I.* titulo *Fidius Deus.* en 't 9 Zinnebeelt van Alciatus met de Aenmerkingen van Klaudius Minos. In deeze marmere beelteniſſe komt de Eer voor als een man, hoewel zonder baert, echter van een middelmatigen ouderdom. En wat aengaet de jaeren, waer in de Eer in onze beelden is vertoont, zoo paſt haer de ouderdom onzes oordeels beter dan de jongkheit, aengezien de grote eer en achting, die de hooge jaeren behooren mede te brengen, en in welke zy outtyts waeren boven de jongkheit. Uit veele getuigeniſſen van Schryvers vergenoegen wy ons met dit van Ovidius alleen in 't vyfde boek zyner Feeſtdaegen: vs. 57.

(1) Roomſche Oudh. bladz. 337.

Magna fuit capitis quodam reverentia cani &c.

Dat de Heer Hoogvliet aldus vertaelt:

Een gryzaert plagt weleer een groot ontzag te krygen,
En 't out gerimpelt hooft met eer te zyn verſiert:
De fiere jonglingſchap werdt in den kryg geſtiert,
En waekte om al het lant en godtsdienſt te verweeren.

ren, die aerdigh met bladeren, bloemen en vruchten gevult is, in d'andere hant. Aldus menen wy de beelden der waere eer voltooit te hebben, en zullen het bladt derhalve hier eens omkeeren.

De gryzen, veel te zwak om wapens te hanteeren,
Deên 't landt noch dikwerf dienst; door hulp van wyzen raedt.
Toen raekte niemant op het kussen van den staet
Dan gryzaerts, die men zelfs den oudtraedt plag te heeten.
Door zulke mannen, in den oudraedt neergezeeten,
Werdt al het volk bestiert, en zeker vast getal
Van levensjaeren stondt naer hunne wetten pal,
Eer iemant naer een plaets mogt in den oudtraedt dingen.
Indien een oude man ging met twee jongelingen,
Hy ging in 't midden, en zy hielden 't voor geen schandt;
Of ging hy met maer een, 't was op de hooge handt.
Wie durfde in 't byzyn van een ouden godtloos spreeken,
Daer toen de grysheit droeg een geessel voor gebreken?
Dit zagh vorst Romulus, die den verkoren raedt
Den naem van vad'ren gaf; en 't hoog bestier van staet
Der nieuwgebouwde stadt aen hun heeft opgedragen.

Voeg hierby die heerlyke plaets van Juvenaels 13de Schimpdicht, vs. 44, daer hy zegt dat het als een groote en doodwaerdige zonde wierdt gerekent, indien een jongeling niet opstont voor een oudt man; en een jonge, voor iemant die al een baert had. Lees ook de plaetsen aldaer door Grangæus en anderen bygebragt. En hieromtrent is aenmerkelyk, dat onder de drie soorten van eer, welke men by de Romeinen gewoon was te bewyzen aen die geene, die in de hoogste ampten gestelt waeren, of die men andersins eerwaerdig achtte, bestaende in 't ontdekken van zyn hooft, 't opstaen van zyn plaets, en het aftreden van zyn paert of wagen, zoo men iemant daermede ontmoette, of dat men te voet zynde, ter zyde voor hem afweek. (Zie van alle deze zaken de Aenmerkingen van Gotlieb Kortius over de nagelate stukken van Sallustius, pag. 997. en Lipsius *Elect.* 1. *cap.* 23.) dat, zeg ik, het eerste van deze drie dingen wiert waergenomen, wanneer men offerhande deedt aen de Eer. Want, daer men in de offerhanden van andere Goden gewoon was het hooft te dekken, naer 't verhael van Plutarchus *Roman. Quæst.* 10. verrichtte men dien godtsdienst aen de Eer met ongedekten hoofde, naer de aentekening van dien zelven Schryver, *Rom. Quæst.* 13: hetwelk hy gist daerom te geschieden, omdat de Eer een heerlyke en doorluchtige zaek is, wiens glans zich niet laet bedekken: om welke reden, vervolgt hy, wy ook doorluchtige en eerwaerde mannen eere bewyzen door 't ontdekken onzer hoofden. Met ongedekten hoofde, om dit in 't voorbygaen te zeggen, wierd ook de godtsdienst verricht van Saturnus, gelyk wederom Plutarchus schryft, *Rom. Quæst.* 11. waerby Alexander ab Alexandro nogh voegt den godtsdienst van de godinne Ops, gelyk ook dien, dewelke by den grooten altaer van Herkules (ara maxima) geschiede: waervan men de reden kan vinden by den voornoemden Plutarchus en Alexander. *Gen. Dier. Lib. II. c.* 22, en in de aentekeningen van Tiraquellus over 't 14 hooftstuk van dat zelfde Boek. Behalven deze dingen moet ik van de Eer nogh zeggen, dat ik vind aengetekent by Aurelius Viktor, in deszelfs boek van de Doorluchtige Mannen, *cap.* 32, dat Quintus Fabius Rullianus de eerste is geweest, die ingestelt heeft, dat de Romeinsche Ridders op den vyftienden dagh der maent July, van den Tempel der Eere af, te paert zittende, reden naer het Kapitool; namentlyk in die plechtige monstering, die 'er door de tuchtmeesters op dien dagh (gelyk ik het begryp, hoewel anderen anders oordeelen; waervan wy straks breder zullen spreken) geschiede over de Ridders, wanneer ze genootzaekt waren, des gelast zynde, rekenschap te geven van hun zeden, gedragh enz. Zie daervan Lipsius *de Milit. Rom. Lib. I. Dial.* 5, Oudaens Roomsche Oudheden *bladz.* 71 *en* 72, en meer andere Schryvers der Romeinsche Oudheden, aengehaelt by

Pitiskus

Pitiskus *Lexic. Antiq. in Equites*, *pag.* 126. Maer waerom begonnen ze hun rit juist van den tempel der Eere af? Dat heeft, voor zoo verre ik weet, ons niemant gezegt. Zoude het ook daerom zyn, opdat zy, indien ze van verder hadden begonnen, niet zouden genootzaekt zyn de Eer, gelyk men dien Godt offerende den zelven eerde met de ontdekking des hoofts, alzoo ook eerbiedt te bewyzen door 't afsteigeren van de paerden? hetwelke wat te lang in dit plechtig rit zoude geduurt hebben, dewyl de troep somtyts, naer 't verhael van Dionisius Halikarnasseus (1) uit wel vyfduizent Ridders bestont; die dan ook alle nogh door de monstering moesten gaen voorby de Tuchtmeesters. Echter moet ik bekennen, dat ik ook niet weet ooit gelezen te hebben, dat men in 't voorby ryden van dien tempel afstapte van paert of wagen. Zoude het dan ook liever daerom zyn geschiedt, opdat de Ridders op dien plechtigen dagh een onderzoek zullende ondergaen van hun leven en gedragh, daerdoor zouden indachtig gemaekt worden, dat in 't zelve niets moeste zyn, dat strydig was tegen de eere die een Ridder altyt behoorde in acht te nemen? Maer de zoo evengenoemde Dionisius zegt, dat ze begonnen te ryden van den tempel van Mars; hoe kan dat samengaen? Ik zie hierom aengetekent over Suetonius (2), uitgegeven door Pitiskus, dat men dit van twee byzondere ritten, en niet van een en het zelve moet verstaen: maer te vergeefs, want Aurelius Viktor. Lib. L, Plinius Lib. XV. cap. 4, Valerius Maximus Lib. II. cap. 2. 9, en Livius Lib. IX. cap. 46, zoo wel als Dionisius, stellen den tyt op den 15 July. Plinius komt daerenboven daerin ook overeen met Dionisius, dat zy beide de Ridders op dezen tyt bekroonen met olyf kranssen; om nu van andere overeenkomsten uit andere Schryvers niet te melden. Aengaende de zwaerigheit van het aftrekken van verscheide tempels heeft ons Lipsius *Lib. L.* al lang een oplossing aen de hant gegeven, met aen te toonen, dat de tempel van Mars en van de Eer niet verre van malkander zyn geweest, beide buiten de Collynsche Poort: daer ook Cicero de laetste plaetst, *De Legib. Lib. II. cap.* 23. En Pitiskus zelfs brengt die oplossing uit Lipsius ook te berde in zyn *Lexic. Antiq. in Equites pag.* 726. Wat belangt, dat Dionisius wil, dat dit rit zoude zyn ingestelt ter eere van Kastor en Pollux, aen welke de Ridders dien dagh ook een heerlyke offerhande deden, en ter gedachtenisse van de overwinning op de Latinen (hier om schynen ze van den Tempel van Mars den Krygsgod, te zyn afgereden) by 't meir Regillus meest door de dapperheit der Ridders behaelt, voorgevallen in 't 258 jaer na 't bouwen van Romen, (Zie Livius Lib. II. cap. 19) dat strydt geenzins daer mede, dat Fabius Rullianus gezegt wort de eerste te zyn geweest, die ingestelt heeft dat de Ridders den 15 July van den Tempel der Eere af reden naer 't Kapitool: schoon dat dit dan geschiet moet zyn in 't 449 jaer na 't bouwen van de voornoemde Stadt: Zie wederom Livius Lib. IX. cap. ult. Want behalven dat Fabius kan schynen de plaets der afryding, om de boven gemelde reden te hebben verandert. en in zoo verre de eerste kan geweest zyn, die de Ridders van den Tempel der Eere hun rit liet beginnen (indien men hieromtrent in de bovengestelde oplossing geen genoegen mogt nemen, die wy echter liever plaets willen geven, om dat men anders zal moeten stellen, dat de afryding naderhant weer begonnen is van den Tempel van Mars, omdat Dionisius het zoo verhaelt als het by zyn tyt was), zoo zal men, de zaek wel opmerkende, bevinden, dat Fabius waerlyk de eerste insteller van dit ryden, of liever voorby ryden voor de Tuchtmeesters, geweest zy. Want daer de Ridders te vooren de gedachtenisse vierende van de voorverhaelde overwinning, niet anders deden als in feest, en met alle magt, van den Tempel van Mars af, zoo door andere deelen van Romen, als voornaementlyk over de markt, en voorby den tempel van Kastor en Pollux, om te ryden, zoo heeft Fabius Rullianus daer by ingestelt, dat ze op dien dagh zouden ryden voor by de Tuchtmeesters, die als dan op de markt zouden zitten, om van dezelve goedtkeuringe, indien 'er niets op hen te zeggen viel, en anders straffe te ontfangen: en dit werk aldus wel het voornaemste deel geworden zynde van dat plechtig ryden, wort Fabius zeer wel gezegt de insteller te zyn van het voorby ryden der Ridders voorby de Tuchtmeesters: en dat dit niet geschiet is by 't eerste opkomen van 't ryden van deezen trein, is zeer gemakkelyk aen te toonen. Want hoe wilden zy ryden voorby de Tuchtmeesters, die 'er nog niet waren, als zynde het Tuchtmeesterschap eerst opgericht in 't 311 jaer na Romens bouwing: gelyk blykt uit Livius *Lib. IV. cap.* 8. Die nu de woorden van deezen Schryver *Lib. IX. c. ult.* in hunnen aenhang wel inziet, daer hy van deeze instelling door Fabius gewaegt, zal duidelyk bevinden, dat hy spreekt van dat voorbyryden der Ridders voorby den Tuchtmeester: alzoo hy daer ter plaets die dingen verhaelt, die Fabius in zyn Tuchtmeesterschap, dat hy bekleede te gelyk met Publius Decius Mus, heeft verricht. Hier komt by, dat

(1) Antiq. Rom. Lib. VI. p. 351

(2) Augusst. cap. 38. §. 3. n. 15.

dat Livius, Ovidius, Valerius Maximus, Plinius, Suetonius, Aurelius Viktor en andere, als ze van deze instelling van Fabius, of van dit voorbyryden der Ridders voorby de Tuchtheeren spreken, altyt gebruiken de woorden van *præterire*, *transire*, *transvehi*, dat is, *voorbygaen*, *voorbyryden*, of enig diergelyk woort, dat betrekking heeft op iemandt daer men voorby rydt: gelyk Persius dat noemt (1) *Salutare Censorem*, *den Tuchtmeester groeten*. Zulke spreekwyzen nu hebben geen plaets ten zy met opzicht op de Tuchtmeesters voor welke zy voorby reden, en van welke zy even als gemonstert wierden, (*recognoscere*) gelyk het Suetonius noemt, wanneer hy spreekt van 't verrichten van deze monstering door den Keizer Augustus: want veele van die dingen, die eertyts onder de tuchtmeesters behoorden, heeft deeze Keizer naderhant aen zich getrokken: Zie Sueton. Aug. cap. 37 & 38, en Dion Kassius Lib. LVI. pag. 586. De Geleerden willen, dat men dit plechtig rit en monstering, wel moet onderscheiden van een andere ridderschouwing, die ook door de Tuchtmeesters zoude zyn gedaen: waerin zy de paerden met de hant voorby dezelve, op het oplezen van hunne namen, zouden hebben moeten leiden, en een naeuwkeurig onderzoek van hunnen krygsdienst en levensgedragh ondergaen, en, na dat zulks wel of qualyk was geweest, eer of straffe wegdraegen. Wierden ze beschuldigt van misdaet of schande, en konden zy zich daervan verantwoorden, zoo gingen zy met hun paert, dat hun van 's lants wegen gegeven was, voorby, of gaven 't, zo ze het behoorlyk getal der krygsjaeren uitgedient hadden, weder; doch wierden ze schuldig bevonden, zoo wiert hen dat paert weder ontnomen en verder straf opgelegt naer verdienste. Deze ridderschouwing geschiede, gelyk Lipsius wil over Tacitus, Ann. Lib. II. cap 83. outtyts alle vyf jaeren; doch naderhant onder de Keizers meermalen, en op geen vasten tyt. Misschien hebben deze geleerde mannen bewyzen gehadt, waermede zy hunne stelling konden vast maken. Maer wat my belangt, ik vinde nochte in hunne schriften, nochte by de oude Schryvers zelfs tot noch toe geen reden die my kan doen aennemen, dat 'er behalven dat eerstgemelde plechtig ryden en monsteren, nogh een twede ridderschouwing zoude zyn geweest, zynde van gevoelen, dat al wat zy van het laetste zeggen, tot het eerste moet worden gebragt, uitgezondert dat ik meen, dat het leiden van 't paert by de hant (het welk ook trouwens niemant klaer bewyst) niet van alle de ridders geschiet is. Laet ons eens alles naeuwkeurig onderzoeken. In dat plechtige rit dan op den 15 July reden de ridders in een staetigen trein (Zie Dionisius l. L.) van den tempel der eere of van Mars af, totdat zy quamen op de markt of het groote plein, daer de tuchtmeesters in hun gestoelte en eeregewaet nederzaten. Zie Plutarchus in 't leven van Pompejus, kap. 34. Daerop wierden de namen van een iegelyk gelezen: en de afgeleze vertoonde zich, te paerde blyvende zitten, en niet te voet; ten ware zyn gedrag verdacht was, of andersins iemant enige beschuldiging tegen hem inbragt: dan moesten zy af komen om hun gedrag te verantwoorden: wierden ze nu van geen misdaet overtuigt, dan wiert hen van de tuchtmeesters gezegt, dat ze hun paert zouden voorby leiden; dat was de vryspraek; want anders wiert hen het paert afgenomen, hetwelk een berooving was van de ridderlyke waerdigheit; hoewel ze herstelbaer waeren. Men vint van dit voorbyleiden van 't paert een aenmerkelyk geval by Valerius Maximus *Lib. IV. cap.* 1. Scipio Afrikanus, als Tuchtmeester zittende, om de Ridderorder (in dit plechtig rit, gelyk hierna zal blyken) te *monsteren*, en den Priester Kajus Licinius op *het afleezen van zynen naem* ziende aenkomen, zeide in 't aenhoren van al 't volk wel te weten, dat deeze een valschen eedt in 't gerichte hadde gedaen: en dat, zoo iemant hem wilde beschuldigen, hy deszelfs getuige zoude zyn: maer niemant, daer toe voor den dagh komende, zeide de Tuchtmeester, *Priester, lei uw paert voorby, en zyt bevryt van de straf der Tucht: op dat ik niet magh schynen my tegen uw persoon te hebben gedraegen als beschuldiger, getuige en rechter.* Dat voorts het leiden van 't paert by de hant tot de Tuchtheeren ook plaets had in die geene, die hun tyt uitgedient hebbende, dat paert, nadat ze rekenschap van hunnen krygsdienst hadden gegeeven, aen den Tuchtmeester wederom overleverden, is een zaek die van zelfs spreekt: want dat konden ze niet doen blyvende te paerde zitten. Van zodaenig leiden van 't paert by de hant spreekt Plutarchus in 't leven van Pompejus *Kap.* 34: daer hy verhaelt op wat wyze deeze Groote Man zyn paert wederom overleverde aen de Tuchtmeesters: doch hy zegt niet, dat alle de Ridders hunne paerden aen de hant hadden. Op deeze overlevering van de paerden, geloof ik, dat de penningen zien, waer op men een ridder met een paert aen de hant ziet staen voor een Tuchtmeester: hoewel ze ook bequamelyk kunnen gepast worden op de verschyning van een Ridder voor den Tuchtmeester tot zyne verantwoording. Dat ondertusschen deeze zae-

(1) Sat. III. v. 9.

zaeken, namentlyk het aenklaegen en tuchtigen der Ridders, als ook het wederoverleveren van 's Lants paert, in dat plechtigh ryden op den 15 July, geschiet zyn, blykt zonneklaer uit Suetonius, als men zyne woorden met aendacht overweegt; wanneer hy verhaelt, dat Augustus die gewoonte van dat plechtig ryden, dat lang niet geschiet was, wederom heeft opgehaelt, doch met verandering. Zie hier zyne woorden zelfs August. Cap. XXXVIII & 39. *Equitum turmas frequenter recognovit, post longam intercapedinem reducto more transvectionis. Sed neque detrahi quemquam in transvehendo ab accusatore passus est, quod fieri solebat: & senio vel aliqua corporis labe insignibus permisit, præmisso in ordine equo, ad respondendum, quoties citarentur, pedibus venire: mox reddendi equi gratiam fecit eis, qui majores annorum quinque & triginta retinere eum nollent: impetratisque a senatu decem adjutoribus unumquemque equitum rationem vitæ reddere coëgit.* dat is: *De Esquadrons der Ridders heeft hy dikwils gemonstert, hebbende na een langen stilstant de oude gewoonte van het plechtigh voorbyryden wederom ingevoert. Maer hy heeft niet toegelaten* (zie hier nu de verandering) *dat iemant in het voorbyryden* voorby de Tuchtmeesters *door enig aenklager wierde genootzaekt van zyn paert te komen*, (derhalven reden ze voorby, en gingen niet) *het welk van te vooren placht te geschieden*: (hier blykt, dat ze outtyts onder dit plechtigh voorbyryden moesten afstygen, beschuldigt zynde) *en die stokout, of aen 't lichaem lelyk verminkt waren heeft hy toegelaeten, dat ze, hun paert in order hebbende laten vooraf gaen, te voet* (zonder die toelaeting dan zouden ze hebben moeten te paerde zitten) *quamen om zich te vertoonen, zoo menigmael als ze wierden opgelezen.* (zie daer ook de oplezing der namen) *Daerna heeft hy vryheit om hun paert weder te geven* (merk hier ook de wederoverlevering van 's lants paert) *vergunt aen die geene, die meer dan vyfendertig jaeren oudt zynde, het zelve niet wilden behouden;* (want dat was een last) *en hebbende tien medehelpers van den Raedt verkregen, heeft hy een iegelyk ridder genootzaekt rekenschap te geven van hun levensgedragh.* Zie daer een middel tot vervulling van het afgeschafte: dat namentlyk niemant een Ridder onder dat plechtigh voorbyryden vermogt van zyn paert te doen afkomen om hem te beschuldigen. En om dat werk in vervolg van tyt altyt zoo te verrichten, dat de Ridders op dien plechtigen dagh ongemoeit mogten voorbyryden, schynt hy die drie Monsterkomissarissen (om het met een hedendaegschen term te zeggen) daer Suetonius van spreekt *cap.* 37, of Ondertuchtmeesters, gelyk Dion (1) dezelve noemt, zynde hy zelf Oppertuchtmeester, te hebben verkooren, *om de Esquadrons der Ridders te monsteren*, (zegt Suetonius) *zoo dikwils als het zoude nodig zyn.* Deze ordening van Augustus schynt na zyn doot wederom vervallen te zyn, en heeft mogelyk onder Klaudius weer enigen schyn gekregen van zyn eerste gedaente: doch is onder Nero wederom wat verandert: Zie Sueton. *Claud. cap.* 16, en Lipsius *de Mil. Rom. Lib. I. Dial.* 5. Die twe byzondere monsteringen stellen, zeggen (2), dat de eerste by de Latynsche Schryvers den naem draegt van *transvectio*, (*voorbyryding*) en dat de andere *censio* (*telling*) of *recognitio* (*monstering*), of ook, gelyk Lipsius wil (3), *probatio* (*goedkeuring*) genoemt wort. Maer Lipsius (4) zelfs heeft aengetoont uit Valerius Maximus, dat de *probatio* de zelve is als de *transvectio*: en uit het hier voorgezeide blykt genoeg, dat 'er geen ander verschil tusschen deeze zaeken is, als dat het laetste, namentlyk de *recognitio*, *probatio*, en *censio*, of *census*, gelyk Cicero spreekt *Pro Cluent. cap.* 48. een gedeelte is geweest van de *transvectio*: begrypende dit laetste het geheele werk van dat plechtig ryden, en 't eerste alleen dat geene, dat ze op dien tyt by de Tuchtmeesters te doen hadden. En hier uit vervalt nu ook van zelfs, dat Lipsius meent, dat die monstering outtyts door de Tuchtmeesters zoude zyn geschiet alle vyf jaeren, en wel, gelyk hy schynt te kennen te geven, wanneer de telling van 't volk door hen wiert verricht. Indien dit zyn mening is geweest, wort dezelve ook daer door wederlegt, dat die monstering van de Ridders nog ten tyde van Pompejus, gelyk uit Plutarchus blykt, is geschiet op de markt, of het groote plein: maer nu heeft men de telling des volks al opgehouden daer te verrichten, zoo ze 'er egter ooit verricht is (zie Sigonius over Livius *Lib. IV. cap.* 22) in 't 319 jaer na 't bouwen van Romen, wanneer men het zelve buiten de stadt heeft beginnen te doen op het velt van Mars, in een zeker gebouw, tot diergelyke zaeken gericht, genaemt *Villa publica*. Dit hebben wy ter gelegentheit van den Tempel der Eere den lezer willen mededeelen. Zoo de Oudheit daer door enig licht mogt gekregen hebben, zoude myne poging in deezen, voldaen zyn: ten minsten hoop ik, dat onze Nederduitsche Lezer 'er iets zal vinden, dat hem genoegen kan. En dus de waere Eer, die heerlyk een schoone zaek, afgehandelt hebbende, zullen wy overgaen om de Ydele Eer, die nu volgt, dat lelyk en afschuwelyk monster, het masker van haere mismaekheit af te ligten, en haer in haere snode gebreken te beschouwen.

(1) L. LII. pag. 478

(2) Torr. ad Sueton. Aug. 37.

(3, Ad Tac. Ann. 2 c 83

(4) De Mil. R. Lib. I. d. 5

EER. [YDELE]

MEn ſchildert dit beelt als eene Vrou, met een ydel gelaet, en twee horens op 't hooft, tuſſchen welke een bondel hoois gezien wort. In de plaets van baggen vertoont ze twee bloetzuigers, waervan 'er aen elk oor een hangt. In haer rechte hant heeft ze een trompet, en in de ſlinke eenen draet, aen welken een hommel gebonden is, die al ſuiſende opwaert vliegt.

De ydele roem of glori is eene ongeregelde beweging des gemoets, terwyl men naer zyne eige hoogheit verlangt, en boven anderen geëert en ontzien wil wezen, gelyk dit Hieronimus [A] in zekeren brief verklaert. De eer prikkelt inderdaet den menſch tot de deugt aen, gelyk het oorlogspaert [B] moedt ſchept uit den klank der trompet, en de winthont uit het ge-

[A] *Gloria inanis eſt inordinatus animi motus, quo aliquis propriam deſiderat excellentiam, ut alios honore præcellat.*

[B] Ovid. Art. Amat. Lib. 1. v. 625.

Laudatas oſtentat avis Junonia pennas:
  Si tacitus ſpectes illa recondit opes.
Quadrupides, inter rapidi certamina curſus,
  Depexæque jubæ plauſaque colla juvant.

Dat is:

De paeuw, zoo gy haer pryſt, zal haere ſchoone veeren
Uitſpreiden, en 'er trots meê voor uw oog braveeren:
Maer zoo gy ſtille zwygt, en haer alleen beziet,
Verbergt zy al haer' glans, en toont haer' rykdom niet.
De paerden, als ze om prys hartdraeven in de baenen,
Het kloppen op den hals, het ſieren van de maenen
Helpt wonderlyk hunn' loop.

En

geroep, en getoet der hoornen, die hem ter jagt aenzetten, en op buit doen hoopen [C]. Zoo kan een ydel geluit de ſtomme dieren aenmoedigen; hoe veel te meer magh men dan vaſtſtellen, dat de redelyke geeſten in den menſch ontwaken en opryzen, als hy de ryke kroonen van lof en glori [D] ziet blinken! Die door de fakkel en prikkel van roem tot lofwaerdige da-

En wederom, Lib. II. Pont. Epiſt. 11. v. 21.

Acer, & ad palmæ per ſe curſurus honores,
Si tamen horteris, fortius ibit equus.

Dat is,

Of ſchoon een edel paert van zelf genoeg zal ſtreven
In 't perk om lof, het zal nochtans, zoo 't aengedreven
Wort door zyn' ruiter, dus gemoedigt met meer magt,
Zich ſteets voortdryven, en verdubblen zyne kracht.

Nogh beter Virgilius Geor. Lib. III. v. 83.

Tum, ſi qua ſonum procul arma dedere,
Stare loco neſcit: micat auribus, & tremit artus,
Collectumque premens volvit ſub naribus ignem:
Denſa juba, & dextro jactata recumbit in armo.
At duplex agitur per lumbos ſpina, cavatque
Tellurem, & ſolido graviter ſonat ungula cornu.

Dat is, naer Vondels vertaling,

Een rechtgeſchapen hengſt, die wapens en trompetten
Van ver hoort, trapt en ſtampt, en weet zich ſchrap te zetten,
Steekt de ooren ſchichtigh op, leeſt over al zyn lyf,
Hy brieſcht, blaeſt vier en vlam ten neuze uit fel en ſtyf,
En ſchudt ter rechte zy zyn maene, dik en vlugge:
Het ruggebeen loopt recht en dubbel langs den rugge:
Hy krabt het zant, en ſchrapt den gront op met de hoef,
Zoo ruſtigh dat het klinkt.

[C] Eliaen ſchryft in het twede hoofdſtuk van zyn achtſte boek over de Dieren den yver van den jagthont om 't wilt te vangen, wel ten deele toe aen de hoop op buit, maer nogh meer aen een begeerte tot roem, die hy meent dat in dit dier plaets heeft: en gelyk de jagthont in 't vangen van 't wilt groot vermaek ſchept, en 't zelve, zoo 't de jager hem toelaet, even als een loon van zynen arbeit, opvreet, alzoo laet hy, indien de jager 't hem verbiet, hetzelve ongeſchonden, zegt hy, leggen: en zoo hy een zwyn of haes vint die al doot zyn, raekt hy ze niet eens aen, en wil geen deel hebben aen eens anders arbeit, of deszelfs lof zich toeëigenen, zynde een blyk van zyne zucht tot eer, alzoo het hem niet te doen is om het vleeſch van 't wilt, maer om de overwinning. Hiermede komt Plutarchus (1) overeen, welke zegt, dat, indien een hont den haes levendig vangt, hy hem dan ſcheurt, en zyn bloet uitzuigt: maer zoo een haes ziende dat hy 't niet kan ontkomen, al den adem die hy nogh over heeft, in 't einde van zyn loop verliezende, doot ter aerde neervalt, de hont hem dan onaengeraekt laet leggen, en 'er by blyft ſtaen, quispelſtaertende, even alsof hy wilde zeggen, dat het hem niet om den roof, maer om de eer der overwinning te doen is.

(1) De Solert. Anim. cap. 35.

[D] Ovid. Triſt. Lib. V. El. 12. v. 37.

Denique non parvas animo dat gloria vires,
Et fœcunda facit pectora laudis amor.

Dat is, naer de vertaling van Daniel Havart:

En eindlyk doet de zucht om lof en prys te winnen,
De geeſten vruchtbaer zyn, en zwieren buiten toom.

En wederom Lib. IV. Pont. Ep. 2. vs 35.

Excitat auditor ſtudium, laudataque virtus
Creſcit, & immenſum gloria calcar habet.

Dat is,

Gepreze deugt groeit aen, en lof en roem dient voor
Een prikkel, en verſtrekt tot geen geringe ſpoor.

den wort bewogen, magh vrylyk gezeit worden heerlyk en edel van gemoet en inborſt te zyn. Want zeker het is eene zeer ſchoone zaek, als men door eerlyke bedryven zich zelven een' goeden naem weet te verwerven. *Wat is 'er heerlyker voor een' man, dan dat hy goeden roem onder de menſchen magh behaelen?* zegt Theokritus. Onder al de dingen die tot loon der deugt ſtrekken is de roem het voornaemſte, als welke de kortheit des levens vergoedt door de geheugenis der late nakomelingen, en maekt dat wy, verre zynde, als tegenwoordigh, en doot wezende, als nogh levend geacht worden. Maer hier ſtaet aen te merken, dat men zich wachten moet van al te groot eene begeerlykheit naer glori, die, volgens Ciceroos zeggen in 't eerſte boek zyner Burgerplichten [E], de vryheit wechneemt, en het gemoet tot onrechtvaerdige zaeken vervoert, wanneer men den voorrang boven anderen wil hebben in hoogheit en mogentheit, en aen heerſchappy en koningryken zoekt te geraken. Men vint 'er die zoo zeer op lof en glori geſtelt zyn, dat ze zich niet ſchamen de zelve als by wyze van bedelen te bekomen, waerdoor ze zich ganſch zot en ydel betoonen, en dat alleen om, waer 't mogelyk, boven anderen uit te munten. Is dat de waere eer? o neen; die behaelt men met zich bezigh te houden in goede zaeken, altyt weldoende alleen met oogmerk om de eeuwige eer te verkrygen, met verachting van het gejuich en de ydele glori der werelt, die ook zelfs van zulke roemzuchtige wintbuilen walgt, en van al 't geen ze aenwenden om dus tot eer te ſteigeren, al is het dat ze inderdaet roemwaerdige bedryven verrichten. Het misſtont voor zeker Alexander den Grooten, dat hy, hoewel een onverwinlyk koning zynde, zich zelven wilde doen achten voor eenen zoon van Jupiter Hammon, ja zelfs voor eenen Godt [F]. Marius misprees in Silla als een al te groote roemzucht en trek tot glori, dat hy de beeltenis van het gevangen nemen [G] des konings Jugurta in zynen

[E] Cap. 20. *Cavenda eſt etiam gloriæ cupiditas, ut ſupra dixi. Eripit enim libertatem, pro qua magnanimis viris omnis debet eſſe contentio.* Et cap. 19. *Facillime autem ad res injuſtas impellitur, ut quisque eſt altiſſimo animo, & gloriæ cupiditate.* Dit quaet in de begeerte naer roem heeft die verſtandige Juvenael ook aengemerkt, als hy zegt, dat de roem wel een loon is van de deugt, en dat niemant de deugt zelf omhelſt, zoo men deszelfs beloning wegneemt: maer dat echter de roemzucht van enige weinige ſomtyts wel hun geheele vaderlant heeft in 't verderf gebragt. Hoor hem in zyn tiende Schimpdicht: vers 140.

Major famæ ſitis eſt, quam
Virtutis. Quis enim virtutem amplectitur ipſam,
Præmia ſi tollas? Patriam tamen obruit olim
Gloria paucorum & laudis titulique cupido
Hæſuri ſaxis cinerum cuſtodibus.

[F] Zie *Elian.* 9. *c.* 37, *en Kurtius, Lib. IV. cap.* 7. §. 30. Val. Max. *Lib.* 8. *c.* 15. zegt van hem, dat, wanneer Anaxarchus tegen hem volgens de ſtelling van zyn meeſter Demokritus redeneerde, dat 'er verſcheide werelden waren, hy hadde uitgeroepen: och my elendige! dat ik 'er zelfs nogh niet een overheert hebbe! Echter eens in een ſtryt gewondt zynde, was hy van gezonder gedachten, en zeide (1) tot die geene, die hem gewoon waren een godt te noemen, dat dit bloet wel aentoonde hoe een godt hy was. Op wat wyze voorts de Lacedemoniers met zyne gewaende godtheit hebben geſpot, en meer dingen dien aengaende, zyn te vinden in de aenmerkingen van Frienshemius over de aengehaelde plaets van Kurtius.

(1) Plut. in Amph. Re. c. 49.

[G] Waer van hem echter de roem niet toequam, hoewel hy hem wiert overgelevert, maer aen Marius. Zie *Plin. Lib. XXXVII. cap.* 1. *Valerius Maximus Lib. VIII. cap.* 15 *Ex.* 4. *Salluſt. Jugurth. extr. en* Plutarchus in 't leven van Silla. Van deeze overlevering van Jugurtha vint men by Urſinus nogh een ouden Roomſchen penning, op wiens

rugge-

zynen ring deed ſnyden. Hy ontnam hem ter dezer oorzaeke het rentmeeſterſchap, en jaegde hem van zich: waerop Silla, hierover geſtoort, eenen aenvang des burgerlyken oorlogs maekte, gewislyk aengenoopt door de ſporen der ydele glori. Marius zelve, dien de eerzucht in anderen mishaegde, wert, nadat hy vele zaeken heerlyk uitgevoert had, zulx hoogmoedigh en grootſprekende, dat hy daerdoor al zynen roem quyt raekte, ſchryvende zich zelven den lof te voorbarigh toe, dien hy van anderen had moeten verwachten. Cicero, de vader der Latynſche welſprekentheit, verhief zich zodanigh in zyn burgermeeſterſchap en over de door hem gedempte ſamenzweering van Katilina, dat hy zich deze woorden liet ontvallen [H]: *O gelukkigh Rome! dewyl gy uit den noodt geredt, en als herboren zyt, terwyl ik burgermeeſter was.* Wie by de werelt eer verkrygen wil, moet ze verachten, en als ze al verworven is, is ze nogh wel moeilyk te bewaren [I]. Want die wel doet, alleen uit begeerte tot glori, kan ten leſten zyne ydele roemgierigheit niet meer bedekken. Hy openbaert ze en verlieſt ze daerdoor: want *de eer vlucht voor die haer volgt, en volgt die voor haer vlucht* [K]. O ydele zotheit der menſchen, magh men wel zeggen, die zich ter liefde van de brooze eer ſlechts ten goede ſchikken, en niet beſeffen, dat het goet, 't welk zy ter hant nemen, enkel quaet is, dewyl het niet gedaen wort uit liefde tot Godt, die het hoogſte goet is, en ons de eeuwige eer en heerlykheit kan beſtellen! Waerop beroemt zich toch de menſch? Op wysheit? *Zeer ſmadelyk is het bewys hunner pocherye van we-*

ruggeſtuk Silla vertoont wort als op een troon zittende, voor welken Bocchus op de knien valt, en hem eenig kruit, als om vrede en vergiffeniſſe ſmekende, toereikt: en op den gront leit Jugurta neder met de handen op den rug gebonden. Meer voorbeelden van onmatige zucht naer eer en roem zie by den zoo even genoemden Valerius Maximus ter aengehaelde plaets.

[H] *O fortunatam natam me conſule Romam!* een lomp vers, en waer mede Juvenael met reden ſpot, en zegt, dat Cicero het zwaert van Antonius wel zoude hebben kunnen verachten, indien hy alles zoo ſlecht hadde gezegt; en met geen meer drang, nadruk, en ſieraet hadde geſproken in zyne Redenvoeringen tegen Antonius: *Sat.* 10. *vers* 122.

O fortunatam natam me conſule Romam!
Antoni gladios potuit contemnere, ſi ſic
Omnia dixiſſet. Ridenda poëmata malo,
Quam te conſpicuæ divina Philippica famæ,
Volveris a prima quæ proxima.

Want die welſprekende Redenaer, hoewel hy al veel verzen heeft gemaekt, onder anderen twe boeken over zyn Burgermeeſterſchap, zoo was hy nochtans daer in ganſch niet gelukkigh, en hadde dat werk, volgens Quintiliaens oordeel (1), beter geſtaekt. Turnebus (2) tracht het gemelde vers van Cicero wel te verdedigen, en Plutarchus zegt (3), dat hy gelukkig in 't verzen maken is geweeſt, en voor een goet Poëet gehouden: doch dat de roem daer van is verdonkert en verdwenen, om dat 'er zo vele, en zulke treffelyke Poëten na hem zyn opgekomen. Maer de verzen echter, die men tegenwoordig van dien grooten Redenaer nog overig heeft, doen gemakkelyk zien, dat men liever het oordeel moet volgen van den voornoemden Quintiliaen: waer mede ook over een ſtemmen beide de Senekaes en Martiael, aengehaelt by Grangëus over de gemelde plaets van Juvenael. Zoo zelden is het aen een menſch gegeven in twe zaeken uit te munten. Wat voorts de pochery van Cicero belangt, men moet bekennen dat die treffelyke man zyn groote gaeven daermede zeer bezwalkt heeft, terwyl hy in byna alle voorredens den mont vol heeft van zyn eigen lof. Zie Plutarchus in zyne Vergelyking tuſſchen Demoſthenes en Cicero.

(1) Inſtit. Orat. Lib. II. cap. 1.
(2) Adverſ. Lib. VII. cap. 19.
(3) In Ciceroni. cap. 2.

[I] Livius Lib XLVII. *Gloriam parare & quærere arduum eſt: neſcio an tueri difficilius ſit.*

[K] *Gloria inſequ entem fugit, fugientem inſequitur.*

wegen hunne kloekheit, zeit het boek der Wysheit, kap. XVII. v. 7. Een die op zyn verſtant boogt, magh men wel onder de zotten tellen. Zeker Filozoof zeide *alleen te weten, dat hy niets wiſt:* dan dit zyn zeggen wert voor ydelen roem [L] opgenomen, en gerekent alsof hy hiermede wilde verſtaen hebben, dat hy groote kennis bezat. Een ander [M], die nogh wat gaeuwer ſchynen wou, voegde 'er dit aenſtonts op: *En ik weet zelf dit niet, of ik iet, dan of ik niet met al weet.* Hoe ſlooft de menſch zich toch zoo af met het ſchryven van boeken [N], of 't maken van eenige andere werken, om aen de toekomende eeuwen zyn vernuft te openbaren? en hoe wil hy toch zoo gaerne zynen naem in de werelt verſpreiden? O hoe ydel is zyne glori! In zyn' eigen leeftyt immers wort hy ſlechts van weinigen gekent? Hoe veele menſchen zyn 'er niet wel bekent van aengezigt, wier deugden en vernuftige werken onbekent zyn? en hoe veele zyn 'er niet wel bekent van naeme door hunne werken en deugt, die van gelaet niet zyn bekent? Indien ze derhalve in hunn' eigen leeftyt de gewenſchte eer niet verkrygen, nogh minder zullen zy de zelve naer hunne verbeelding verkrygen in den toekomenden tyt: want de langkheit en verandering des zelven onderdrukken en benevelen niet zelden de heldere faem der verlede dingen. Maer ook wat vermaek kan 't hun geven, als zy na hunne doot (neem het dan zoo al) eens deftigh vermaert zyn? en moeten ze by hun leven niet dikwyls dulden, dat hunne werken door de quaetaerdige, en verſcheide oordeelen der neuswyzen worden benadeelt en gehekelt, zoodat ze in plaets van lof, laſter behalen? Daerenboven, gelyk 'er verſcheide kunſten en wetenſchappen zyn, zoo zyn 'er ook verſcheide ſoorten van derzelver oefenaers en leeraers, de een zich op deze, de andere op geene wetenſchap leggende. De oefenaers en leeraers van de eene kunſt lezen meeſt altyt

[L] Een nochtans is die wyze Sokrates die geene geweeſt, die dit gezegt heeft, volgens Diogenes Laërtius *Lib. II.* §. 32. Cicero *Academ. Quæſt. Lib. I.* en Ariſtoteles *Elench. Lib. II. cap.* 34. Dog hy zeide dit niet zoo zeer uit een roemzucht, als wel om de Sofiſten, en gewaende Filoſofen van dien tyt, die zich ophielden met bedriegelyke ſtrikredenen zonder zakelykheden, daer ze ondertuſſchen voorgaven alles te weten, te beſpotten en ten toon te ſtellen, volgens 't oordeel van Eraſmus *Apophth. Lib. III.*
(1) In Nub. v. 98. En een oudt Taelsman over Ariſtofanes zegt (1), dat Sokrates om dit zyn nedrig gevoelen van zich zelf door 't orakel te Delfi is gehouden voor den wyſten van alle ſtervelingen. En zoo getuigt ook Cicero ter aengehaelde plaets, dat Sokrates zelf oordeelde, dat hy om die reden door 't orakel de wyſte der menſchen was genoemt, omdat dit de voornaemſte wysheit is, dat men zich niet inbeelde te weten, 't geen men niet weet: ja zoo voert ook Plato hem zelf redenerende in, in zyn boek genaemt de Verantwoording van Sokrates *cap.* 8. Echter zegt de zelve Cicero in 't einde van 't voorgemelde boek, dat die ſpreuk al voor Sokrates gebruikt is van Demokritus, Anaxagoras, Empedokles, en van byna alle de Ouden.

[M] Namentlyk Anaxarchus, naer 't verhael van Diogenes Laërtius *Lib. IX.* §. 58. Cicero ſtelt des mans zeggen aldus voor *Lib. IV. Quæſt. Acad.* Ik zeg, dat wy niet weeten, of wy iets weeten, dan of wy niets weeten: ja dat wy zelfs niet weeten, of wy zulks niet weeten of weeten; gelyk ook geheelyk niet, of 'er iets is, dan of 'er niets is. *Nego, ſcire nos, ſciamuſne aliquid, an nihil ſciamus; ne id ipſum quidem neſcire aut ſcire, ſcire nos; nec omnino ſitne aliquid, an nihil ſit.*

[N] Zeg hier niet, o Lezer, tegen onzen Schryver, en ook tegen my, waerom wy doen, 't geen wy in anderen voor ydele eer houden. Wy bekennen onze zwakheit in deezen al mede, en hoewel ons voornaemſte oogwit is om aen anderen dienſt te doen door onzen arbeit, nochtans daer loopt iets menſchelyks onder, en 't is, gelyk Juvenael zegt, Sat. 7. vs. 52.

Tenet inſanabile multos
Scribendi cacoëthes, & ægro in corde ſeneſcit.

Zie daer een rondborſtige bekenteniſſe.

altyt niet eens de schriften die over een andere wetenschap handelen. 't Is gebeurt, dat 'er in een gezelschap van geleerde luiden, een zekere plaets uit Titus Livius wiert aengetrokken, waerop een Spaensch godtgeleerde, die in zyne wetenschap wel ervaren was, vraegde: *wie was die Titus Livius? en waer schreef hy van?* Zoo weinigh kende hy den roem van dien doorluchtigen Schryver, aen wiens eer de eer der Romeinen, wier daden hy ontvout, genoegzaem verknocht is. En nochtans heeft die Historischryver geroemt, volgens Plinius getuigenis [O], dat hy zoo veel eer met zyn pen had ingeleit, dat hy de zelve wel voort kon laten rusten. Echter is zyn roem en glori elken geleerden niet bekent: hoe veel te minder dan zal de naem van hun doorluchtigh zyn, die geringer plaetsen in 't gemeenebest der letteren bekleden. Het is voorwaer geen lichte zaek zoo verre te komen, dat men by elk en in alle plaetsen bekent en beroemt zy. Men vint hovelingen die zich beroemen durven op den hoogsten trap van eere, en diepst in de gunst [P] van 't hof te staen: deze zyn vol van ydele roem-

 zucht,

[O] Præfat. ad Vespasian. *Profiteor mirari me T. Livium, auctorem celeberrimum, in historiarum suarum, quas repetit ab origine Urbis, quodam volumine sic orsum: Satis jam sibi gloriæ quæsitum: & potuisse se desinere, ni animus inquies pasceretur opere. Profecto enim populi gentium victoris, & Romani nominis gloriæ, non suæ composuisse illa decuit*, dat is: *Ik verwondere my, dat Titus Livius, een zeer beroemt schryver, in een zeker deel van zyne Historie, die hy beschryft van den oirsprongk van Romen af, aldus heeft begonnen: dat hy nu al roem genoeg had verkregen, en wel konde ophouden met schryven, ten waere zyn gemoet, dat niet stil kon zyn, gevoet wierde door het werk. Want voorwaer hy hadde het zelve behooren te schryven tot roem van het Romeinsche volk, een overwinnaer van andere natien, en niet om zyn eige glori.* Maer zoude hier niet tegen Plinius mogen gelden 't geen Plutarchus zegt (1) van die geveinsde verachters der Eer? *vervult zynde*, zegt hy, *door al te groote roemzucht, haelen zy de eergierigheit van anderen, even als van hunne mededingers over den hekel, opdat zy zelfs den roem zonder tegenstreving mogen genieten: waer in zy de schuitroeiers navolgen: want gelyk deeze met het aengezicht gekeert naer 't achterste van de schuit, dezelve voortwaerts stuwen, alzoo jaegen die menschen de eer, even als met den rug daer naer toegekeert, echter yverig na; terwyl ze lessen geven, dat men van allen roem moet afzien. Ja*, zeit hy vorder, *zy zoeken een afkeer van den roem te verwekken in de gemoederen der menschen, gelyk Filoxenus de zoon van Eurixis, en Gnato de Siciliaen, door al te grooten sloklust aengedreven, gewoon waeren het snot van hunne neusgaten in de schotelen met spys te werpen, op dat zy den opgedischten kost alleen mogten krygen.*

(1) De occulte vivendo. cap. 1.

[P] Een fraei voorbeelt van diergelyken hoveling levert ons Elius Lampridius in 't leven (2) van den Keizer Alexander Severus. Een zekere Vetronius Turinus, die een gemeenzaem vrient van den Keizer was, gaf voor, dat hy met den vorst doen konde wat hy wilde, en verkogt daerom zyn gunst aen een ieder, die van den Keizer wat had te verzoeken. Severus wiert het gewaer: en maekte daerom iemant op, die zich geliet als of hy iets van den vorst hadde te verzoeken, dien hy daer over ook in 't byzyn van anderen aensprak: maer onder de hant ging hy by Vetronius, en beloofde dien een somme gelts, indien hy hem hielp. De Hoveling nam het aen, en bragt tot antwoort, dat hy den Keizer reets hadde gesproken, en dat de zaek op een zeer goeden voet stont, daer hy 'er geen woort van tegen Severus had gemelt: welke dit gehoort hebbende, den opgemaekten belaste, dat hy Vetronius zoude aenporren den Vorst nog eens te gaen spreken. Hy neemt het wederom aen, en maekt mynen met zyn hooft, terwyl de andere van verre stont, alsof hy tegen den Keizer sprak, daer hy ondertusschen wederom zyn mont niet open deede. Alexander daerop het verzogte toegestaen, en de hoveling hetzelve aen zyne goede voorspraek toegeschreven, en daervoor groot gelt genoten hebbende, liet de Keizer hem zyn proces opmaken: en hem van dit en van andere diergelyke feiten meer overtuigt hebbende, liet hem op de markt aen een pael binden, en by dezelve een menigte stoppelen en nat hout aenstekende, hem door deszelfs rook verstikken, terwyl een uitroeper geduuriglyk riep, *Hy wort met rook gestraft, die rook verkogt heeft.*

(2) Cap. 35 & 36.

zucht, en meenen dat 'er geen andere, dan zy zelve, in de werelt zyn, en dat men hen van 't ooften tot aen 't weften kent. O hoe zeer zyn ze in hunne mening bedrogen, dat wy juift zouden weten, hoe de namen zyn van alle de voornaemfte hovelingen van den Keizer, van den koning van Spanje, of van dien van Vrankryk? Ja zelf in hun eige landen en fteden zyn zy by de meefte menfchen dikwyls onbekent, en by gevolg zonder roem. Maer wat zeg ik van hofdienaers! Hoe vele barons, prelaten en vorften zelve zyn 'er in de werelt, wier naemen wy niet weeten? en als ze d' een al weet, de ander weet ze weêr niet. Wat zien wy al opgerechte beelden, prinfewapens, fchilden, enz. in paleizen, tempels en begraefplaetfen van zulke, die we niet kennen? en niet alleen die, die voormaels geleeft hebben, maer ook die nogh op den huidigen dagh leven, zyn niet by allen en op alle plaetfen bekent. De grootfte roem, en die zich wytft verfpreit heeft, is die der Romeinen; echter heeft zelf ten tyde van hunne Redenaers de roem van die gene, die de heerlykfte overwinningen in Afrika, Parthie en andere verdergelege landen der werelt behaelt hadden, zich niet uitgeftrekt tot over den Ganges, en ook niet tot over den berg Kaukazus. Waerover Scipio Afrikanus de Oude, in den droom van Scipio Afrikanus den Jongen, verdicht door Cicero, aldus fpreekt [Q]: *Heeft wel of uwe naem, of die van iemant der onzen, uit deze welbevolkte en bekende landen, dezen berg Kaukazus, dien gy ziet, kunnen overklimmen? of over die rivier, den Ganges, zwemmen? Wie zal in die overige uiterfte deelen van 't ooften, weften, noorden of zuiden uwen naem hooren? Indien men nu die ftreken aerdtbodems eens affnyt, zoo ziet gy wel, hoe kleen een begrip het zy, in 't welke ulieder glori zich poogt uit te breiden.* Men vint in dezen zelven droom [R] by den vader der Latynfche welfprekentheit nogh meer van die ftoffe, het lezen overwaerdigh. Ook leeft men diergelyke by Makrobius [S]; en by Boëthius in het VII onrym van zyn tweede boek: alwaer hy de zoekers der ydele glori berecht, dat het hen nut zy, om minder zucht voor de holle eer der werelt te voeden, den onmeetbaren hemel [T] en

[Q] Namentlyk tegen Scipio den jongen zelve, die zich in zynen droom verbeelt te zyn opgenomen in dat gedeelte van den hemel, dat men de melkweg noemt, vanwaer zyn grootvader Afrikanus hem alles op de aerde aentoont, en van alles onderwyft. De hier aengehaelde woorden ftaen in 't zesde hooftftuk, en zyn deze: *Ex his ipfis cultis notisque terris num aut tuum aut cujusquam noftrum nomen vel Caucafum hunc, quem cernis, transcendere potuit, vel illum Gangem tranfnatare? Quis in reliquis orientis aut obeuntis Solis ultimis, aut Aquilonis Auftriœ partibus tuum nomen audiet? quibus amputatis cernis profecto, quantis in anguftiis veftra gloria fe dilatari velit.*

[R] Zie voornamentlyk het 5. 6. en 7de hooftftuk.

[S] In zyn twede Boek over deezen droom van Scipio. De lezer gelieve die, des begeerig zynde, na te zien: wy trekken 'er alleenlyk deeze merkwaerdige fpreuk uit: *Virtutis fructum fapiens in confcientia ponit, minus perfectus in gloria,* dat is, *een wys man ftelt de vrucht van zyne deugt in zyne confcientie, maer een min volmaekte ftelt ze in zynen roem.*

[T] In 't zevende rym van dat zelve Boek.

Quicumque folam mente præcipiti petit,
Summumque credit gloriam,
Late patentes ætheris cernat plagas,
Arctumque terrarum fitum:
Brevem replere non valentis ambitum
Pudebit aucti nominis

Dat is naer de vertaling van den Heere Gargon:

Al

en zyne heerlykheit te aenſchouwen, waervan Hooft zingt:

O endlooze overvloet van glori, die men ſtoppen
Met haeren rykdom, ziet, des hemels hooge toppen;
O alverquikkend licht, dat 's levens zuſter zyt;
Want zonder u, men leefde, als waer men 't leven quyt,
In roudragende lucht, en trooſtelooze naerheit:
En gy, welzaelge zon, o moeder zulker klaerheit;
Die dat ontallyk heir en al der ſtarren rei
Zoo hoflyk, dagh op dagh, beſchenkt met uw lievrei;
O zuivre zuiverheit, o ſchoonſte van de dingen,
Die zigtbaerlyken ſtant van Scheppers hant ontfingen!

Wat haelt hier de tydelyke glori en korte werelteer by? Immers ganſch niet. Men magh zich wel ſchamen eer en roem te willen zoeken in vergangklyke zaeken, die, ſchoon ze ons dikwyls behaeglyk voorkomen, echter maer rook en ſchaduw zyn. De Agrippyner (ik wil niet ontkennen, dat my Hooft en Vondel, kunſthalve, dichtſt aen't hart leggen, en om hunne wonderbare gaven verdienen ze ook hier dikwyls bygebragt te worden) noemt zulk eenen een gezegent koning, *Die*, namentlyk, *nimmer vlamt op ydlen lof* enz. Zie eenen rei in des dichters Treurſpel van de *Vermoorde Onnozelheit.* Laet de roem- en eerzuchtigen vry een blos op de wangen krygen, die om de ydele eer te hebben van zich gemeenzame vrienden van prinſen te kunnen noemen, derzelver vrientſchap met ſlaeffche dienſtbaerheit en ryke giften koopen. Dat zich ook de gemeene burgers het aenzigt verbergen, die om ryk en vermogend te ſchynen, zich in timmeraedjen van huizen; ja ook wel van ſloten en burghten met prinſen willen gelyk ſtellen, en alle hunne middelen daer aen te koſt leggen, opdat zy den ydelen roem zouden hebben, dat met de gezeide geſtichten hunne namen en wapens veele jaren lang overblyven. Een ydelheit, die hen met vermaek doet arm worden [V]; en een roem die hun duer ſtaet.

Al wie doldriftig wil een grooten naem verwekken,
En acht den roem zyn hoogſte ſchat,
Die zie wat 's Hemels kring bevat,
En meete 't klein begryp van 's Aerds bewoonde plekken:
Zoo zal hy ſchaemroot moeten ſtaen,
Dat zyn verkreegen lof geen ſtipken kan beſlaen,

Dat is, dat zyn naem den korten omtrek der werelt, die in vergelyking van den hemel minder dan een ſtipken is, (gelyk hy een weinig te voren heeft aengetoont, in naervolginge van Cicero in Scipioos droom) niet kan vervullen. Men leeze het vervolg van dit vers, als mede het zesde onrym van het derde boek.

[V] Niet qualyk zegt het Griekſche vers:

Σώματα πολλὰ τρέφειν, καὶ δώματα πολλά ἀνεγείρειν,
Ἀτραπὸς εἰς πενίην ἐστιν ἑτοιμοτάτη.

Dat is:

Veele monden te onderhouwen,
En veel' huizen op te bouwen,
Is een padt recht aen recht toe
Lopende naer de arremoê.

Men zegt van de hoer Fryne, dat ze zoo gezet was op het vereeuwigen van haeren naem, alsof dat heel iet fraeis waere. Ze boodt de lyfelyke en eerlyke NB. overwinst veeler jaren aen, tot het hermaken der muuren van Thebe. Waerom? denkt gy misschien. Alleenlyk om 'er op te mogen doen stellen: *Alexander heeft deze muuren nedergeworpen, maer Fryne heeft ze weêr opgebouwt* [W]. Dat zyn nogh eerst vrouwen, die eenen staet, dat is

[W] Ἀλέξανδρος μὲν κατέσκαψεν, ἀνέστησε δὲ Φρύνη ἡ ἑταίρα, dat is, *Fryne de hoer* enz. zoo dat zy zich haere neering geenzins schaemde, en haer ambacht 'er wilde by uitgedrukt hebben: mogelyk, opdat hier uit bespeurd wordende, waer mede Fryne zulke groote schatten hadde vergadert, de roem zoo zeer niet van haere rykdommen, als wel van haere schoonheit zoude worden vereeuwigt: welke wort gezegt zoo groot geweest te zyn, dat de voornaemste konstenaers van dien tyt hunne Venusbeelden naer haer hebben gemaekt; gelyk Apelles die vermaerde schildery van Venus, zoo als ze uit de zee op quam, en Praxiteles, haer minnaer, dat beruchte beelt van de Gnidische Venus. Zie Janus Broekhusius over Propertius *Lib. II. El. 5 vs. 5 en 9.* Een blyk van 't ver-
(1) Lib. II. cap. 15. mogen van haere schoonheit vint men by Quintiliaen (1) en by Plutarchus (2): welke verhaelen, dat zy te Athenen over zwaere misdaeden beschuldigt zynde, haer Advocaet
(2) In decem Orator. Vit. 9. cap. 3. Hiperides, ziende, dat zyne pleitreden weinig ingang op de gemoederen van de Rechters vondt, het kleedt haer van de borst openrukte: door welke weergaelooze schoonheit der zelver boezems zoo waren getroffen, dat ze Fryne, hoewel schuldig, echter vry spraeken: waer over de redenaer Euthias, die tegen haer gepleit hadde, zoo verstoort wierd, dat hy naderhant, naer 't verhael van Athenëus, nooit weer heeft willen pleiten. Wat voorts haer aenbieding tot het wederopbouwen van Thebes muuren aengaet, ik weet niet, dat dezelve is aengenomen, hoewel ik by sommige Schryvers van deeze en van de voorige eeuw vind, dat die stadt voor Frynes gelt wederom muuren zoude hebben gekregen. Doch zy schynen my bedrogen door een plaets van Propertius *Lib. II. El. 6. vs. 5.*

Deletas potuit componere Thebas
Phryne, tam multis facta beata viris

Dat is:

Fryne had zoo'n ryken schat
Opgezamelt van veel' minnaers,
Datz' herbouwen kon de stadt
Thebe, woest door 't stael des Winnaers.

Maer de plaets wel ingezien zynde, bevint men, dat de Dichter zegt, dat ze in staet is geweest tot de herbouwing, niet dat ze die verricht heeft. Zie het dertiende Boek van Athenëus. Het oogmerk echter, dat ze hier in mogt gemist hebben van haer naem te vereeuwigen, heeft ze overvloedig bereikt niet alleen door de Schriften der Geleerden, maer ook door de eer, die haer de Grieken hebben aengedaen, richtende een gouden praelbeelt door Praxiteles naer Fryne gemaekt, staende op een hooge zuil, van haer op in den tempel van den Delfischen Apollo: waer van Krates, naer de aenteekening van
(3) De Fort. Alexandri Orat. 2. cap. 8. Plutarchus (3), en Atheneus (4), niet te onrecht zeide, dat *het een opgerecht zegeteken was over de ontuchtigheit der Grieken*: En Eliaen Schryft ook (5), dat dit beelt voor haer opgerecht is niet van alle de Grieken, maer van derzelver ongebondenste. Van nog
(4) Lib. XIII. c. 6. een ander gouden beelt, Venus verbeeldende, door Fryne zelfs opgerecht in den voornoemden tempel te Delfi, en daer Diogenes Cynicus gelyke woorden, als boven gemelt, opschreef, vindt men gewach gemaekt by Diogenes Laërtius (6): hoewel een
(5) Var. Hist. Lib. IX. cap. 32. oud Grieksch uitlegger van Aristofanes wil (7), dat hy zyn zeggen zoude hebben toegepast de hoere Laïs, ook zeer befaemt in die tyden, te Korinthe. Pauzanias melt (8)
(6) Lib. VI. §. 60. daerenboven van een vergult beelt van Fryne in den zelven tempel te Delfi, ook door
(7) In Plut. v. 179. Praxiteles gewrocht, en door Fryne zelf aldaer gewydt. En nogh van twee andere
(8) Lib. X. cap. 14. beelden in marmer door den zelven kunstenaer, een van Venus en een van Fryne, te Thespie, de geboortestadt van Fryne, gewaegt de zelve Pauzanias (9). Zoo veel eer
(9) Lib. IX cap. 27. heeft deeze geryfelyke Dame gehad! Wy hebben haer ook eer genoeg gedaen met zoo veel van haer te zeggen: Echter zullen wy 'er nogh byvoegen, dat 'er behalven deeze Fryne

is veelen luiden liefde toedragen, en hantreiking doen. Het zyn zotte en ongelukkige menschen, die roem dragen op hunne magt en rykdom, kunnende de zelve in eenen oogenblik tyts verloren worden: en geen acht op de doot nemen, die als aen onze zyde staet. Sozifanes, een heiden, spreekt hiervan opeene Kristelyke wyze. *O menschen*, zeit hy, *die doorgaens ongelukkigh, en minst gelukkigh zyt, wat roemt gy op vermogens, die eene dagh alleen kan geven of wechnemen. Zoo ras ulieden maer eenigh geluk toeschynt, steekt gy nietige menschen het hooft terstont omhoog tot aen den hemel toe: en ondertusschen ziet gy niet, dat de Heer van ulieder leven, Pluto, naest aen uwe zyde staet.* Hieromtrent bestelt ons Horatius dit volgende, naer Antonides vertaling [X]:

Het helpt niet of gy zyt van ouden Inachs bloet,
Voorzien met vorstlyk goet:
Of dat gy, naekt en bloot, van ongeachte volken,
Sterft onder 't dak der ongestuime wolken,
Eene offerhande van het nootverzade graf,
Eene algemeene straf.
Hier worden we altemael geroepen, en gedreven.
Het zy we kort of langer willen leven,
De doot gaet haeren gang enz.

Al het voorige hebben wy gezeit, opdat niemant de ydele in plaets van de waere eer verkieze. Nu gaen wy tot de uitlegging der beeltenis over.

Zy verschynt ons als eene vrou; omdat, schoon onder de beide geslachten der menschen genoeg ydele roemzieken te vinden zyn, zoo worden de vrouwen van outs her al aengemerkt voor meer gretigh naer ydelen roem dan de mans. Tiraquellus bewyst dit in zyne Huwlyxwetten met deze woorden van Chrizostomus [Z]: *Alle beide de sexen der menschen zyn roemzuchtigh, en op ydele glori gestelt, doch wel inzonderheit de vrouwen.* Ik laet dit

 zeg-

Fryne nogh een andere is geweest van den zelven naem en neering, en ook vry berucht, en bynae van den zelven tyt. De naem van de onze is eigentlyk geweest Mnesarete. Meer van beide zie by Atheneus in zyn 13 boek: als ook by Cælius Rhodiginus *Antiq. Lect. Lib. VIII. cap.* 15. Dalecampius over Plinius *Lib. XXXV. cap.* 10. en Nic. Loydius *in Diction. Stephani in* Phryne. En van de eerste ook Valerius Maximus *Lib. IV. cap.* 3 *Exem. Ext.* 3. en Diogenes Laërtius *Lib. IV.* §. 7. en Plutarchus *De Sanit. tuenda. cap.* 10.

[X] Lib. II. Od. 3. vs. 21.

Divesne prisco natus ab Inacho,
Nil interest, an pauper, & infima
De gente sub dio moreris,
Victima nil miserantis Orci.
Omnes eodem cogimur: omnium
Versatur urna: serius, ocius,
Sors exitura, & nos in æternum
Exilium impositura cymba.

[Z] *Vane Gloriosum omne genus hominum est, ut ita dicam; maxime autem muliebre.* En wederom zegt die zelve Vader in zyn dertiende leerreden over den brief van Paulus aen die van Efesen: *Habet mulier in se quoddam vanæ gloriæ studium:* dat is, *De vrouw heeft een zekere geneigtheit in zich tot ydele eer.* Voeg hier by het geen wy uit Pierius hebben aengeteekent over 't beelt der *Beroeming*, bladz. 115. *Aenm.* B. Maer men zegge van de vrouwelyke sexe wat men wil, en leeze vry met gretigheit al het geen haer te last gelegt wort, en van Cælius Rhodiginus *Antiq. Lect. Lib. VIII. c.* 14

en

zeggen den genoemden Schryver verantwoorden, en zoude de vrouwen, die my noit misdaen hebben, niet gaerne reden van gramſchap tegens my geven. Maer laet ons voortgaen.

De ydele eer is een gruwzaem groot beeſt, zegt Filo de Jood in 't Leven van den Burgerlyken Menſch. Als een groot beeſt dan draegt zy horens op den kop, die by anderen wel tekens van vermogen [Aa], magt en aenzien zyn, maer by ons hier voor blyken ſtrekken van de hovaerdy, die uit waerdigheden, magt, rykdom of eenige gaven, die wy in ons zelven kennen, doorgaens voortkomt: uit welke hovaerdy dan de ydele eerzucht ſpruit; want de hovaerdy en ydele glori zyn altyt vaſt aeneen verknocht. Godt wilde, dat de hoorn der hovaerdy en de arm der magt des trotſen en roemzuchtigen volx van Moab zoude verbroken worden, gelyk Jeremias in 't XLVIII hoofdſt. v. 25 zeit: *Moabs hoorn is afgeſneden, en zyn arm verbroken*, ſpreekt de Heer, enz. Vers 29. *Wy hebben Moabs hovaerdy gehoort; hy is zeer hovaerdigh*, enz. Vers 42. *Moab zal verdelgt worden, dat hy geen volk zy, omdat hy zich groot gemaekt heeft tegens den Heer.* Iſrael ontfing ook een dreigement van Godt, omdat het door de wereltſche geneugten, en bloeiende gelukzaligheden, de ydele eer en hovaerdy begon lief te krygen, ja zelfs alrede hadt aengenomen. Hoor Amos tael in zyn VI kap. v. 13. *Gy die blyde zyt*, ſtaet 'er, *over een nietig ding: gy die zegt: en hebben wy ons niet door onze ſterkte hoornen verkregen?* Maer wat volgt 'er? *Ziet, ik zal over ulieden, o huis Iſraels, een volk verwekken: die zullen ulieden drukken van daer men komt te Hamath, tot aen de beke der wilderniſſe.* De gekroonde Pſalmiſt David zegt, Pſ. 75. v. 5. *Verhoogt uwen hoorn niet: verhoogt uwen hoorn niet om hooge.* En v. 13. *Ik zal het in eeuwigheit verkondigen: ik zal den Godt Jakobs pſalmzingen: en ik zal alle hoornen der godtloozen afhouwen: de hoornen des rechtvaerdigen zullen verhoogt worden.* Wat is dat te zeggen? Deze gelykenis kan 't ons leeren: Een ſtier is hovaerdigh op zyne horens, en fel van aert, doch als de zelve verbroken zyn [Bb] verlieſt hy zyne trotsheit en hoogmoet teffens. Daerom ſtrekken de horens

en 15, en van dien quaetſprekenden Juvenael zyn geheele zesde Schimpdicht door van voren tot achteren, en van anderen meer; ik beweere nochtans zoo hart als ik kan, dat wy mannen aen die lieve en zoete ſchepſelen, het voornaemſte voorwerp van onze vreugt en al ons vermaek, met diergelyke beſchuldigingen het grootſte ongelyk doen van de werelt, en zegge met den oudtvader Hieronimus: *virtutes non ſexu, ſed animo æſtimari oportere*, dat is; *dat men de deugden niet moet ſchatten uit de ſexe, maer uit den geeſt.* En die 't luſt iets te lezen tot lof der Vrouwen, ſla maer op de Verhandeling van Plutarchus aengaende de Deugden der Vrouwen, ja ook dien zelven Rhodiginus, die 'er quaet van heeft geſproken, anders oordeelende, Antiq. Lection. Lib. VII. cap. 54. en Georgio Leti in 't begin van 't Leven der Koninginne Elizabeth, om nu van geen andere Schryvers meer te melden.

[Aa] Zie Piërius Valerianus in het 18 en 19 hoofdſtuk van het zevende boek zyner Beeldenſpraek, en het 25ſte hoofdſtuk van het 41ſte boek: als mede het 42ſte hoofdſtuk van het derde boek: maer zelfs ook in ſommige der Schriftuurplaetſen, door den Schryver een weinig hierna bygebragt, komen de hoornen voor in de hier gemelde betekenis.

[Bb] Zoo zucht by Ovidius de Riviergodt Achelous, die zich in een ſtier verandert hebbende met Herkules vocht om Deianira, maer verwonnen wiert met verlies van zyn eenen hoorn, over die ſchade, wanneer hy zyne veranderinge vertellende, aen 't zelve gedenkt: *Met. Lib. VIII. ult.*

Modo flector in anguem:
Armenti modo dux vires in cornua ſumo.
Cornua, dum potui, nunc pars caret altera telo
Frontis, ut ipſe vides gemitus ſunt verba ſecuti.

Dat

rens by Horatius [Cc], Taſſo [Dd], Petrarcha [Ee] en anderen, zinne-

Dat Vondel dus overzet:

Dan ſchyne ik eene ſlang, dan wederom een ſtier
Met hoornen op het hooft: en toen ik trots en fier
Twee horens aennam, quam ik een met ongenuchte
Te miſſen, als gy ziet. zoo ſprak hy en verzuchte.

En nogh eens: *Met. Lib. IX. vs.* 96.

Vultus Achelous agreſtes,
Et lacerum cornu mediis caput abdidit undis.
Hunc tamen ablati domuit jactura decoris;
Cætera ſoſpes erat. capitis quoque, fronde ſalignâ,
Aut ſuper impoſita celatur arundine damnum.

Het welk de zelve Vondel aldus vertaelt:

Godt Achelous dook in 't water met zyn hooft,
Dat, ruigh van rieten, van een' horen was berooft.
Hy laet voortaen het hooft mismoedig nederhangen,
Om 't jammerlyk verlies des hooftcieraets bevangen
Van rouwe, en voort heel gaef, bedekt de ſlinke zy
Des hoofts met wilgeblaên en riet voor ſchimpery.

[Cc] Lib. I. Sat. 5. vs. 58.

O tua cornu
Ni foret exſecto frons, inquit, quid faceres, quum
Sic mutilus minitaris?

Dat is:

O was de hooren niet geſneden van uw hooft,
Wat zoud gy wel niet doen: nu gy, daer van berooft,
Nochtans zoo vinnig dreigt?

En Lib. III. Od. 21 vs. 17. Spreekt hy tot zyn Wynvat:

Tu ſpem reducis mentibus anxiis,
Viresque, & addis cornua pauperi,
Poſt te neque iratos trementi
Regum apices, neque militum arma.

Dat is:

Gy geeft het bange hart weer kracht
En hoop, en aen den armen hoornen,
Die, als g' in hem hebt moedt gebragt,
Niet vreeſt voor Vorſten, ſchoon zy toornen,
En 't ſtael der krygsliên fier veracht.

Zoo ook Ovidius Lib. I. Art. Am. vs. 239.

Tunc veniunt riſus, tunc pauper cornua ſumit,
Tunc dolor & curæ rugaque frontis abit.

Dat is:

Dan lacht men, en dan krygt een arm man hoornen, dan
Verdwynt en ſmert en zorg, en al wat ſchaden kan.

Een zinnebeelt is 't ook van fierheit, toorn en trotsheit, dat de Poëten hoornen toeſchryven aen Bacchus: omdat de wyn de menſchen zodanig maekt. Zie de aentekeningen van Lambinus over Horatius *Lib. II. Od.* 19. *vs.* 29. hoewel andere 'er andere redenen van verzinnen. Zie Torrentius over die zelve plaets.

[Dd] Fiacco le corna del ſuperbo orgoglio.

Dat is:

Hy heeft de hoornen van de trots' hoogmoet gebroken.

[Ee] Preſe ha gia' l' arme per fiaccar le corna
A Babilonia.

Dat is:

Hy heeft de wap'nen reets gevat om Babel d' hoornen
Te breken.

Et nel triumfo del tempo:

Hor perch humana gloria ha tante corna.

Dat is: *Dewyl de glori van den menſch draegt zulke hoornen.*

beelden van ſierheit en hovaerdy. Om deze reden wort dan de ydele eer met hoornen, gelyk een beeſt, vertoont. Want het zyn rechte beeſten, die door ydele roemzucht bewogen, dikwyls daeden begaen, die niet anders als voor een groote en ongelooflyke beeſtigheit kunnen geſchat worden. Wat dunkt u van den Filozoof Empedokles? Magh men hem niet wel een beeſt noemen, dewyl hy, voor een verſtandigh en wys man [Ff] in zynen tyt gehouden, door de eergierigheit zich zoo verre liet vervoeren, dat hy, om als een godt [Gg] te zyn geëert, zich al ſtil, en zonder iemants byzyn, in een' brandenden ſulferkuil van den berg Etna worp, opdat hy niet meer te voorſchyn komende, en niemant wetende waer hy gebleven was, hy mogte ſchynen ten hemel te zyn opgenomen; maer het gewelt der vlammen worp een van zyne yzere ſchoenen [Hh], die hy placht te dragen, uit de vierſpelonk naer boven, waeraen zyn bedrogh en ydele glorizucht klaer gekent wert. Ik zal my niet ontzien hen ook beeſten te noemen, die, omdat ze zich niet bequaem tot edele daden vinden, hunnen naem trachten te vereeuwigen door booze en gruwzaeme ſchelmeryen. Onder dit ſlach van volk munt Heroſtratus niet weinigh uit, naerdien hy den tempel van Diana te' Efeze, in koolen leide, alleen om by de werelt vermaert te worden, gelyk hy zelf bekende [Ii]. 't Is wel waer, dat 'er geboden wiert zynen naem noit te noemen [Kk]; maer zyne gedachtenis te verdonkeren was onmogelyk. Hoe kon de naem des brantſtichters

[Ff] Als zynde een groot Filozoof, een uitmuntend Redenaer, een zeer goet Poëet, en een ganſch voortreffelyk geneeskundige.

[Gg] Gelyk hy zich zelven in zyne verzen al noemde: hoewel hem dit van Sextus Empirikus niet voor trotsheit wort aengerekent. Zie de aenmerkingen van Egidius Menagius over Diogenes Laërtius *Lib. VIII.* §. 66. Ondertuſſchen is het zeker, dat hem in zyn leven al Goddelyke eer wiert aengedaen, en ſlachtofferen voor hem geſlacht. Deeze dolle eerzucht voorts wort gelooft hem voornamentlyk te zyn aengekomen, nadat hy een zeker Vrouwsperſoon, die men meende, dat al doot was, hadde genezen: of altoos, na dat Panthea, een Vrouw van Agrigente in Sicilie, zyn vaderlyke Stadt, wanneer ze van alle andere geneesheeren was verlaeten, door zyne kunſt was herſtelt. Zie het leven van deezen Empedokles by Diogenes Laërtius *Lib. VIII.* §. 51. *& ſeqq.* en daer over de aenmerkingen voornamentlyk van den zoo evengenoemden Egidius Menagius.

[Hh] Laërtius *Lib. VIII.* §. 69, Suidas in ἀμύκλαι en in ἐμπεδοκλῆς, Ælianus *Var. Hiſt. Lib. XII. cap.* 32, Tertullianus *de Pallio cap.* 4, Strabo *Lib. VI. pag.* 272 en Lucianus *in Dial. Menippi & Æaci*, geven hem alle kopere ſchoenen, of liever ſchoezoolen, geen yzere. Ook ſtaet aen te merken, dat Strabo ter aengehaelde plaets eenige reden bybrengt, waerom dit ganſche verhael van Empedokles, aengaende het ſpringen in den Etna ſchynt te moeten gehouden worden voor een fabel: welke reden hy echter *pag.* 274 eenigſins tracht uit den weg te ruimen.

[Ii] Wanneer hy gelegt was op de pynbank.

[Kk] Voorwaer dit raetsbeſluit en bevel der Efeziers was pryſſelyk en nodig, opdat andere booswichten, die, door een zucht tot een ydelen naem vervoert, iets diergelyks mogten willen ondernemen, zouden worden afgeſchrikt in hun voornemen, indien zy zagen, dat 'er een middel was om hun godloos oogwit den gewenſchten uitſlag te doen miſſen: en is daerom, myns oordeels Theopompus, wiens ſchriften, volgens Valerius Maximus (1), den naem van dezen booswigt hebben bewaert, en uit wien andere hem
(1) L. VIII naderhant hebben overgeſchreven, niet te pryzen, dat hy de poging der Efeziers zoo
cap. 14. doende heeft verydelt. Op de eigenſte wyze ſchynt het Franſche parlement, wanneer Hendrik de IV door Francois Ravaillac vermoort was, te hebben getracht des gruweldaeders naem, als onwaerdig om genoemt te worden, te verdonkeren; verbiedende dat de zuſters, de broeders, de oomen en andere vrienden van den moordenaer den naem van Ravaillac niet meer zouden mogen voeren, maer dien in andere moeten verwiſſelen: gelyk

ſtichters van zoo heerlyk een gebou, dat zelfs onder de zeven wereltwonderen getelt wiert, verhoolen blyven! Ik meen niet dat ik misdoe, indien ik den tytel van beeſten ook geeve aen zulken, die door vorſtenmoort, ten koſte van hun eigen heiloos bloet zelf, eenen onſterflyken roem menen te behaelen. Hieronimo Olgiati, door den luſt tot ydele eer, en de welſprekentheit zyns meeſters Kola Montano aengenoopt, vermoorde met hulp zyner ſaemgezwoornen, Galeazo Sforza, en dat in de kerk. Zulx deet hy niet zoo zeer om zyn vaderlant Milane van de tyranniſche regeering te verloſſen, als wel om met zoo fraei eenen moortroem te mogen pralen. Men hoorde hem in 't leſte zyner ſtraffe, om zich zelven moedt in te ſpreken, deze tael uitſlaen [Ll]: *Koom tot u zelven, Hieronimo! de doot is wel wreet, doch de roem eeuwigh: een langduurige gedachtenis dezer daet zal 'er overblyven.* Een zekere Jakob Klement hoopte zynen naem aen de eeuwigheit toe te wyden door het ombrengen van Henrik den III koning van Vrankryk; maer de vorſt overleefde den quaetaerdigen [Mm]. Jean Chaſtel,

gelyk Em. van Meteren ſchryft in 't 32ſte boek van zyne Nederlantſche Hiſtorie, fol. 613. Strabo (1) verhaelt, dat de Efeziers een veel heerlyker tempel (hebbende zelf de kleinodien van hunne vrouwen, om de koſten te kunnen goetmaken, daertoe gebruikt) in plaets van het verbrande gebouw hebben geſticht, en dat Alexander de Groote, onder 't bouwen de Efeziers had aengeboden hen de reetsgemaekte koſten te zullen wederom geven, en die 'er nogh te doen waren, op zich te nemen, indien ze hem, als herbouwer, voor dien tempel wilden ſtellen. Zoo veel gelts was die ydele eer aen dien vorſt waerdigh: dogh ook zoo veel aen de Efeziers, die, om ze zelfs te hebben, die aenbieding van Alexander affloegen, zeggende een van hen, dat het niet gevoeglyk zoude zyn, dat de eene godt voor de andere goden tempels bouwde. Deze brant is voorgevallen op den 6 van de maent Hecatombæon, welke maent by de Grieken byna dezelve is als Juni by ons, zynde den eigenſten dagh dat Alexander de Groote wiert geboren: waeruit Hegeſias van Magneſia gelegenheit nam om te zeggen, dat men zich niet moeſt verwonderen over 't verbranden van dien tempel, omdat Diana op dien tyt van huis had moeten zyn, om Olimpias, Alexanders moeder, te dienen als vroedvrouw (want Diana is dezelve als Juno Lucina, de godin der baerende vrouwen) en dat ze daerom op haer tempel niet hadde kunnen paſſen: welk zeggen Plutarchus (2) zoo kout oordeelt, dat het dien geheelen brandt wel zoude hebben kunnen uitbluſſchen. Onder die, welke zich door hunne gruweldaeden een eeuwigen naem hebben trachten na te laten, telt Valerius Maximus (3) ook den Macedoniſchen Pauzanias; die aen Hermokles gevraegt hebbende, door wat middel hy ſchielyk beroemt zoude kunnen worden, van hem tot antwoort zoude hebben ontfangen: indien hy eenig groot en aenzienlyk Vorſt quam te dooden, dat zyn naem dan overal door dat geval zoude bekent worden; en deze ydele, of liever godtlooze eerzucht zoude hem tot dien moort hebben aengezet. Andere Schryvers echter geven een ganſch andere reden van dit beſtaen van Pauzanias: gelyk bekent is uit Juſtinus *Lib. IX. cap. 6 & 7.* Plutarchus in 't Leven van Alexander, *cap.* 17. en anderen meer.

(1) Lib. XIV. pag. 640.

(2) In vita Alexandri cap. 4.

(3) Lib. VIII. c. 14 Ex. Ext. 4.

[Ll] *Collige te, Hieronyme! mors acerba, fama perpetua: ſtabit vetus memoria facti.*

[Mm] Echter niet lang: alzoo hy den eerſten Auguſti 1589 van den moordenaer met een vergiftigh mes gequetſt zynde, den volgenden morgen ſtierf, ſchoon 'er geen edele deelen waren getroffen. De koning den ſteek in zyn buik ontfangen hebbende, trok het mes uit de wonde, en ſtak 'er den moordenaer mede boven 't linker oog: en des konings Edelen, die op zyn bevel uit de kamer waren gegaen, alzoo de monnik (hy was van de Dominikaner orde) hadde voorgegeven iets geheims aen den koning te moeten berichten, op het gerucht met alle ſpoet zynde binnen komen lopen, ſtaken hem voorts met ontallyke wonden onder den voet. Het doode lichaem wierdt op een horde geſleept, met vier paerden van een geſcheurt, toen verbrant, en de aſſche in het naeſte water geworpen. Hy was aengenoopt door de oproerige predikatien der Geeſtelyken tegen den Koning. Zie Pieter Bors Nederlandſche Oorlogen, 26ſte Boek, fol. 45. en Emanuel van Meterens Nederl. Hiſt. 15de Boek, fol. 280. *a.*

ſtel, ſtudent te Parys, mede overreedt door zynen meeſter [Nn], nam, op den XXVII van Wintermaent MDXCIV, een moortdadigh beſluit, 't geen hy zoo voort te werk ſtelde, namentlyk om koning Henrik den IV met een mes den ſtrot af te ſteken, maer het miſte hem, vermits de koning zich boog om de eerbiedige groet van zeker groot heer die van hem afging, dus te beantwoorden: dies trof hy den gemelden vorſt in de lip, maer zulx dat 'er een tant van den koning door uitgebroken wiert. Dat bleek ernſt te zyn. Maer dit ſtaen naer ydele, laet ik liever vervloekte eer zeggen, brak den rader en dader wel bitter op: de eerſte wert ter galge verwezen [Oo]; de tweede de hant afgekapt, en door vier paerden vaneen gereten, voort verbrant. Zoo kan de faemzucht den dwazen menſch ten bederve voeren. De zeeghaftige koning leefde, nadat hy dit gevaer aldus ontkomen was, nogh XV jaren en V maenden, als wanneer hy op den XIV van Bloeimaent des jaers MDCX binnen Parys in zyn koets doorſteken wert van eenen Francois Ravaillac [Pp] van Angouleſme, die buiten twyfel uit luſt tot ydele eer dien gruwel hadt ondernomen; want zelfs onder het pynigen beſpotte en belachte hy de rechters, zich beroemende op zoo yslyk eene ondaet, en ſchynende hartnekkigh en onbekeerlyk te willen ſterven. De rechter arm, met welken hy den moort bedreven had, wert tot den elleboog toe, met geſmolten loot, langkzaem daer op gegoten, verbrant. De reſt des lichaems wert met gloeiende tangen genepen, en in de uitgerukte holtens geſmolten loot en ziedende oli met pek gedaen. Ten leſten wert hy door vier paerden in ſtukken getrokken, die door het woedend volk, eer ze volgens het vonnis verbrant koſten worden, overal door de ſtadt werden geſleept. Denk nu eens of de ydele eerzucht niet wel by een raezend en ſchriklyk beeſt magh geleken worden, naerdien ze den reukloozen menſch de hoornen van hovaerdy doet opſteken, dogh hem met ſpot en ſmaet in plaets der gezochte glori, in de allergruwzaemſte elende weet te vervoeren. Wy zullen hier de beeſtelykheit der geveinsden, om hunne lelykheit ſlechts ras voorby gaen: want Kaſtor Durantes getuigt van hun, dat ze middelen gebruiken om de verf van

[Nn] Jean Gueret, een Jezuit. Zie van dit geheel geval, en de ſtraffe daer op gevolgt, ook die der Jezuiten, den gemelden van Meteren, in 't 17 Boek fol. 321. c. d. en Pieter Bor, in 't 31 Boek fol. 88 en 89.

[Oo] Bor zegt, dat hy voor eeuwig gebannen is, en van Meteren ſpreekt van dit hangen ook niet. Maer een zeker Jean Guignart, ook een meeſter van dezelve Jezuitiſche ſchool als Jean Gueret, is ter zelver tyt opgehangen, omdat men veel oproerige ſmaet-en ſchimpſchriften, door hem tegen den koning gemaekt, by hem vondt.

[Pp] Zie van dit geval in 't brede wederom Eman. van Meteren, in 't 32 Boek Fol. 612 en 613. die echter van 't hier nedergeſtelde verhael daer in verſchilt, dat hy Ravaillac zoo hartnekkig niet maekt, en hem wel verre van lachen onder 't ſtraffen telkens bitterlyk laet uitſchreeuwen *Jezus Maria.* By de voorverhaelde gevallen van Vorſtenmoorders, kan men uit de Geſchiedeniſſen van ons Lant, om van geen uitheemſche meer te melden, ook voegen die van Balthazar Geraerts, gepleecht aen zyne Hoogheit Prins willem den I van Oranje, op den 10 July des Jaers 1584, binnen Delft; alwaer de moordenaer ook ſtraffe heeft ontfangen naer verdienſte. Men zie hier van den meergemelden Em. van Meteren, Pieter Bor, en Hoofts Nederlandſch Hiſtorien. Doch dat hier onze Schryver de voornaemſte oorzaek van deeze moorden ſtelt te zyn de ydele Eerzucht, daer in oordeelt hy niet zeer wel: alzo de Hiſtorien ons leeren, dat de Moordenaers Jakob Klement, Jean Chaſtel, en Francois Ravaillac, zoo wel als Balthazar Geraerts zyn bewogen voornaementlyk door de inbeelding, dat ze door deeze moorden den hemel zouden verdienen: zynde hun dat vaſt vertrouwen ingeboezemt door de ſchelmſche leere der gruwzaeme en heilslooze Jezuiten. Zie de voorverhaelde Schryvers.

van hun aengezicht te veranderen, en zich zelven bleek en mager te maken, alleen uit verkeerden lust tot glori.

Het hooi omtrent de horens des beelts vertoont, komt hier te pas, omdat 'er by de Latynen een spreekwoort van in zwang gaet. Aldus zeit de geestige Venuzyner in de IV Satyra van het I boek [Qq] *Wyk verre van hem, hy heeft hooi tusschen de horens.* Dat neemt Piërius (1) voor eene verbeelding van een fiere barsheit, die niet verre van de ydele eer af is. Men ziet dat de stieren door den overvloet des voeders vet, maer ook stout en ongebonden worden: aldus maekt de weelde, 't geluk en de mogentheit, de wereltsgezinden doorgaens hovaerdigh en opgeblazen. Nochtans binden wy het hooi uit een ander opzicht tusschen de horens der ydele eer: namentlyk, om de nietigheit des verwaenden hoogmoets te verbeelden, die toch eindelyk als op hooi, dat is op enkele ydelheit, uitkomt [Rr]. Het kan ook aenwyzen, dat de hooge en trotse gedachten der roemzuchtigen ten lesten bezwalkt worden door zulke verachte en slechte bedryven, als laege geesten doorgaens teelen: want gelyk het hooi of gras wel een weinigh bloeit, maer in korten tyt verdort; zoo gaet het ook met de voornemens en breden ophef der genoemde soort van menschen. *Alle vleesch is gras, en alle zyne goedertierenheit als een bloem des velts: het gras verdort, de bloem valt af,* zeit Jezaias in 't XL kapittel zyner Profecy, v. 6. In de brieven der Apostelen vint men dit volgende (2): *De broeder die nedrigh is, roeme in zyne hoogheit, en de ryke in zyne vernedering; want hy zal als een bloem des gras voorbygaen. Want de zon is opgegaen met de hitte, en heeft het gras dorre gemaekt, en zyne bloem is afgevallen, en de schoone gedaente haeres aenschyns is vergaen.* David slaet, naer Vondels beryming, dezen harptoon:

Beny geenszins de boozen,
Misgun den godeloozen
En onrechtvaerdigen geen spoet,
Noch weelde, en rykdoms overvloet,
Noch ga hierover morren:
Zy zullen snel verdorren,
Als hooi en gras, gezwint op 't lant
Ter neêr gevelt van 's maeiers hant.

Aldus meenen wy aen het hooi der beeltenis voldaen te hebben.

(1) Hierog. Lib. III. cap. 42.

(2) Jak. I. v. 9.

[Qq] Vs. 34. *Fœnum habet in cornu longe fuge.* Akron, een oudt uitlegger van Horatius, wil dat het spreekwoort hier zoude zyn van daen gekomen, omdat men oudtyds gewoon was de stootige ossen een bundeltje hooi aen de hoorns te binden tot een teken voor die geene, die 'er omtrent quamen, dat zy zich voor dezelve moesten wachten: en deeze gewoonte meent Plutarchus dat zynen oirsprongk daer uit zoude hebben, omdat het rundtvee niet alleen, maer ook de paerden en ezels door overvloedt van voeder, door 't hooi verbeelt, derteler en weelderiger wordende, meer van zich stooten en slaen, dan wanneer ze zoo vol op niet hebben: gelyk ook zelfs de overvloedt en rykdom de menschen fier en stout maekt. De evengenoemde Plutarchus verhaelt ons van dit spreekwoort, dat 'er te Romen was een zekere Sicinius, die op alle lieden van aenzien wat wetende te zeggen, en niemant verschonende, behalven alleen Markus Krassus, de reden daer van eens gevraegt zynde, hadde geantwoort, *hy heeft hooi aen de hoorns*, te kennen gevende, dat Krassus zeer machtigh zynde, gewoon was die geene, die hem beledigde, zulks wel betaelt te zetten: waerom hy zeer wierde ontzien. Maer als Cezar naderhant hem en zyn macht begon te verachten, en zich tegen hem aenkantede, zeide men te Romen, dat Cezar Krassus het hooi van de hoornen hadde afgetrokken. Zie Plutarchus in 't leven van Krassus *Kap.* 13. en in zyn Romeinsche vraegen *Kap.* 71. Erasmus *Chil.* 1. *Cent.* 1. *Adag.* 81. en Lambinus en Torrentius over de hier aengehaelde plaets van Horatius.

[Rr] Zie *Anonymi* Collect. ex Vet. & Neot. Lib. III. in *felicitas fluxa* & Lib. V. in *Piorum & Impiorum conditio.* & Lib. VI. *in vitæ humanæ vanitas.* Het zelve, dat hier het hooi verbeelt, wort elders door een riet, om deszelfs broosheit, en omdat het van binnen ledigh is, te kennen gegeven. *Piër. Hierogl. Lib. LVII. cap.* 20 *&* 22.

De bloetzuigers, die aen haer ooren hangen, beduiden dat de ydele glorizucht is als een worm die de ziel gestadigh knaegt, en 't hart verteert, niet ophoudende voor dat het leven eindigt. Want zoo lang de mensch leeft, hoe wys hy ook zy, blyft hem gestadigh eene begeerte tot glori in de gedachten hangen. Derhalve zeit Plato, dat de zucht tot eer het leste kleet is [Ss], 't geen de ziel aflegt. Tacitus (1) getuigt van Thrazea, dat hy een verachter van rykdommen, een stantvastigh en onversaegt voorstander der gerechtigheit, en wat dies meer is, was: doch hy voegt 'er by, dat sommigen hem verdachten van een' al te vierigen lust te hebben tot eenen hoogen naem. Wy hebben alrede gezeit, dat de zucht tot roem zelf braven mannen allerlangst aenkleeft; maer zy is hun nadeeligh: want stil ingeslopen, en met den tyt aengegroeit, slokt zy [Tt] zeer gulzigh het goede op van anderszins eerlyke bedryven. Klimakus [Vv] noemt de ydele eer een bloetzuiger; en naer 't getuigenis van Granada in zekere

(1) Hist. Lib. IV. cap. 5 & 6.

[Ss] Zoo ook Tacitus Hist. Lib. IV. cap. 6. *Quando etiam sapientibus cupido gloriæ novissima exuitur.* dat is, *nademael zelfs ook de wyze mannen de zucht naer eer 't allerlaetst uittrekken.* En zoo noemden de Stoische Filosofen de eerzucht, *den laetsten rok der hartstogten.*

[Tt] Chrysostom: *Quo inanis gloria ingreditur omnia quæ intus sunt insensibiliter aufert*: dat is, overal waer de ydele eerzucht inkomt, daer neemt ze alles, wat 'er in is, ongevoelig wegh. En Hieronimus zegt niet qualyk (2), dat, gelyk een worm het hout, daer hy uit voortgroeit, en de roest het yzer, opvreet, alzoo de ydele eer de ziele verslint, die haer voedt.

(2) Homil. IX. in Johan.

[Vv] De zelve Klimakus was gewoon de ydele eerzucht ook te vergelyken by een mier: die hoewel klein zynde, nochtans groote hoopen koorns met zwaeren arbeidt verzamelt: en gelyk de mier gewoon is de koornschuuren te beroven, alzo vernielt de ydele eer, zegt hy, de verzamelde schatten der deugt. Die gelykenisse wort veel beter uitgevoert door Piërius, welke dezelve dus overbrengt. Deeze fout, zegt hy (3), schuilt meesten tyt in de verborgene hoeken der ziele: en de mier onthoudt zich gaerne in verborgen holen, en komt niet te voorschyn dan uit nootzaekelykheit, als zy namentlyk zich voortspoeit of om te bespieden of om te roven, of haere verzamelde schatten verzorgt. Dit nu heeft de mier met de ydele eer gemeen, dat zy den arbeidt des landtmans en de vruchten belaegt, even eens, als die schadelyke pest der ydele eer al het loffelyke dat wy verricht, en den roem dien wy verkregen hebben, heimelyk benadeelt: en gelyk de mier het ingezamelde koorn steelt, alzo berooft de ydele eer onze deugden en den goeden naem, die wy hebben bekomen. Hebben wy iets dappers in den oorlog uitgevoert, en 't geluk gehadt van met een eerekrans te zyn beschonken; de ydele eerzucht bekruipt ons heimelyk, en vreet de bladeren van dien krans af, terwyl wy op onze daeden roemen, en als een snorkende krygsman in de Komedien, daer op pochen. Hebben wy ons voor enig onheil verstandiglyk gewacht, al de lof daer van wort verdorven door de ydele eerzucht, en verandert in onverstant. Hebben wy iemant een weldaedt gedaen, de roemzucht werpt zulks geheel omver, en maekt, dat die geene, dien wy dienst gedaen hebben, meent dat hem ondienst is geschiet. Hebben wy veel tydt in vasten, waeken, bidden, in onthoudinge, in 't bestieren van ziel en lichaem, zonder enige afwendinge des geestes besteet, zoo komt de ydele eerzucht en rooft al de vruchten, die wy door zo veel moeiten hadden vergadert, gretigh wech. Hebben wy iets verstandiglyk, geleerdelyk en fraei geschreven; terwyl wy het zelve zelfs pryzen, en daer lof uit zoeken, zoo verduistert die ydele eerzucht terstont dat geene, het welke anders heerlyk en doorluchtig zoude zyn; en verwyt ons onverstant in plaets van verstant; onkunde voor wetenschap; en nalaetigheit voor naerstigheit. Wy moeten dan ons best doen, dat wy wel loffelyke zaeken uitvoeren, waer uit van zelf roem spruite: maer wanneer wy denzelven schynen te hebben verdient, zoo moeten wy hem liever verachten dan zelfs eischen: alzo zal hy rykelyker, en ook met toegiften vermeerdert, van zelf aengeprikkelt worden om ons te volgen: want

(3) Lib. VIII. c. 10

Virtus ipsa sibi pretium est, nihil indiga laudis

Dat

re Predikaetsy, zeit deze treflyke man: *dat hy de gierigheit door de barmhartigheit placht te overweldigen, de traegheit door de overdenking der doot, en de ydele eer door zich zelden te laten zien, weinigh te spreken en eenzaemheit.* Dit zeker, zyn geen onbequame middelen, om dezen bloetzuiger te verjagen, die zoo krachtelyk aenvalt, en met groot gewelt [Ww] naeulyx of niet uit de gemoederen is te verdryven. Augustinus zeit [Xx]: *Dat men niet gewaer wort welk een vermogen om te schaden, de liefde tot de menschelyke eer heeft, voor dat men de zelve den oorlogh heeft aengekondigt: omdat hoewel 't een ygelyk licht valt naer geenen lof begeerigh te zyn, zoo lang hem de zelve niet wort gegeven; het echter moeilyk is in den zelven geen vermaek te scheppen, wanneer hy ons wort aengeboden.* Maer deze bloedzuigende glorizucht is zoo krachtigh op lof verzot, dat ze niet wel zoo lang beiden kan, tot hy haer door anderen wort toegebragt: ja ze schaemt zich niet den zelven te gaen zoeken. Geef toch de blinde bedelares wat, zy komt om lauwerblaên. Alle menschen zyn liefhebbers van eigenlof, en die genegentheit zoude hun geen Demosthenes noch Cicero licht uit het hooft praten. Men vint 'er die de ydele eer opentlyk met den mont verachten; maer ocharm! ze doen het al meest om door dit doen eer te bekomen. Ja ze eeren en liefkoozen by zich zelven hunne eer, wel verre zynde van die te versmaden. Wat dunkt u van zulke gaeuaerts? Valerius Maximus [Yy] houdt staende, dat zulk een, die zich door verachting der eer in achting wil brengen, eenen onverzaedbaeren glorihonger heeft: en dat zy, die lange vermaningen opstellen tot verachting der eere, evenwel zelf hunne eer beminnen; en dat zulks daer aen blykt, dat ze met hunne naemen voor die werken pronken. Dat zelve heeft al te vooren ook Cicero aengetoont

 in

Dat is:

De deugt is voor zich zelf een loon, en heeft niet nodigh,
Dat men haer pryze:

gelyk Claudianus zoude zeggen. Nochtans verzelt haer de Eer en lof zelf tegen haer wil en dank.

[Ww] Zie het geen wy van de natuur des bloedtzuigers gezegt hebben over de Dwinglandy. Horatius vergelykt by een bloetzuiger een lastigen Poëet, die met het oplezen van zyn vaerzen bezigh is en aen geen uitscheiden kan komen; op 't einde van zyne Dichtkunst:

Indoctum doctumque fugat recitator acerbus:
Quem vero arripuit, tenet occiditque legendo
Non missura cutem nisi plena cruoris hirudo.

Dat is, naer de vertaling van A. Pels:

Zoo doedt die moeielyke opsnyer voor hem vlieden
Geleerde en ongeleerde; of houdt, en moort de lieden,
Indien hy ze achterhaelt, wier vel hy niet verlaet,
Dan van hun bloedt, als een bloedtzuiger, eerst verzaedt.

Zie ook Piërius *Hierogl. Lib. XXX. cap.* 27 *&* 28. & Collectan. Hierogl. Lib. IV in *Libido carnis.*

[Xx] *Quas vires nocendi habeat humanæ gloriæ amor, non sentit, nisi qui ei bellum indixerit: quia etsi cuique facile est laudem non cupere, dum negatur, difficile tamen est ea non delectari, quum offertur.*

[Yy] Lib. VIII. cap. 14. Exemp. Ext. 3. *Cæterum gloria ne ab his quidem qui contemptum ejus introducere conantur, negligitur: quoniam quidem ipsis voluminibus nomina sua deligenter adjiciunt: ut, quod professione elevant, usurpatione memoriæ consequantur.*

in zyne rede voor den poëet Archias, zeggende [Zz]: *Wy worden altemael door begeerte naer lof getrokken, en de allerbraefste mannen door roem gestreelt: Ja zelfs de filozoofen stellen hunne naemen op 't voorhooft der boeken, die ze van de verachting der eer schryven: en daer ze den lof en beroemtheit in verachten, daerin willen ze zelfs genoemt en bekent staen.* Hoe verre de eerzucht gaet, blykt aen zulken, die door hunne heerlyke daden wel een historische beschryving daerover verdienen, maer niet wachten kunnende totdat zich een ander hiertoe zette, zelf de pen opvatten om hun bedryf te vereeuwigen. Aldus deed J. Cezar [Aaa]. Adrianus maekte boeken van zyn leven, en deed ze onder den naem zyner vrygemaekte slaven in 't licht komen. Elius Spartianus (1) zeit, dat daeronder ook de boeken die op Flegons naem in de werelt zyn gekomen, van Adrianus beschreven zyn. Septimius Severus [Bbb] gaf diergelyke schriften onder zyn' eigen naem uit. Pius de II heeft met zyn eige hant de geschiedenissen, geduurende zyn Pausdom voorgevallen, beschreven, waerin hy doorgaens zyn eigen lof ophaelt, gelyk te lezen is by Fulgozius, *Lib. VIII. cap.* 15.

(1) In Vita Adriani cap. 16.

De trompet in de rechte hant dezer beeltenis, vertoont ydele eer, dewyl de faemzuchtigen hunnen roem als door een helklinkende bazuin of trompet gaerne overal willen doen hooren; hebbende deze luiden een' mont waermede ze met hoogdravende woorden den lof hunner werken verheffen en uitbrommen. Indien 'er dan by geval iet fraeis in zyn magh, zy

[Zz] Cap. II. *Trahimur omnes laudis studio: & optimus quisque maxime gloria ducitur. Ipsi illi Philosophi, etiam in illis libellis, quos de contemnenda gloria scribunt, nomen suum inscribunt: in eo ipso, in quo prædicationem nobilitatemque despiciunt, prædicari de se, ac nominari volunt.* Zie de Verhandeling van Plutarchus, daer hy in onderzoekt, *of men onbekent moet leven.*

[Aaa] Niemant, dat ik weet, heeft dien grooten helt beschuldigt, dat hy zyne boeken met dit oogmerk zoude hebben beschreven: te meer, dewyl hy nergens eenige zaek vergroot, of verdraeit, en alles eenvoudiglyk zonder verheventheit van styl ter nederstelt: dat moet men van een roemzuchtigen niet verwachten. Ook kon Cezar wel gerust zyn, en hy wist zeer wel, dat zyne eeuw zoo veel treffelyke verstanden voede, dat het zyne daeden aen geen Schryver zoude ontbreken om dezelve naer waerde te roemen: gelyk ook aen geene wederleggers, zoo hy van de waerheit afweek. Het is waerschynelyk, dat hy 't met geen ander inzicht gedaen heeft, dan om dat hy meende, dat niemant alle de voorvallen in zyne oorlogen beter konde verhaelen dan hy zelfs: welke inzicht echter voor een soort van roemzucht, zoo men wil, zoude konnen worden gehouden: en of schoon deeze roem zoude klein zyn in vergelyking van zyne daden zelfs, zoo is 't nochtans zeker, dat groote mannen somtyts, wier loffelyke bedryven hun roem genoeg gaeven, echter ook de ydelheit gehadt hebben van in diergelyke geringe zaken roem te zoeken. Kajus Fabius, een zeer Edel Romein, als gesproten uit een geslachte, dat doorluchtig was door 't bekleden van de hoogste Staetsampten, Priesterschappen en 't voeren van verscheide triomfen, beschilderde de wanden van den Tempel van de Godinne der behoudenis, en stelde zo veel eer in die te Romen toen noch *ongeachte kunst* (gelyk Val. Maximus dezelve noemt) dat hy 'er zyn naem onder stelde, op dat de geheugenisse van zyn werk mochte overblyven, volgende daer in na het voorbeelt van Fidias (2) die zyn eigen afbeeltsel in 't schilt van Minerva zoo wist in te werken, dat indien het zelve 'er wierde uitgenomen, het geheele werk moest uit malkanderen vallen. Anderen hadden liever de ydele eer van hunne overwinningen te laeten uitschilderen, en die schilderyen in de tempels of op andere publyke plaetsen ten toon te stellen: waer van ons verscheide voorbeelden ter handt worden gestelt door Plinius *Lib. XXXV. cap.* 4. Van Silla getuigt Valerius Maximus (3), dat hy, zelfs toen hy op zyn allergrootste was, niet het allerminste blyk van Eer heeft veracht.

(2) Val. Max. L. L. Cic. Tusc. Quæst. L. I cap. 15. & in Bruto cap. 73. & in Orator. cap. 71.

(3) Lib. L.

[Bbb] Zie Elius Spartianus in 't leven van deezen Keizer *cap.* 18: daer hy getuigt, dat dit werk naer waerheit door Severus zoude zyn opgestelt: dogh Salmazius toont het tegendeel aen uit Dion Kassius.

zy beschouwen het als door een vergrootglas, en schamen zich niet 'er breet van op te geven. Chryzöstomus zeit over de spreuk by Mattheus op 't VI hoofdst. v. 2: *Wanneer gy dan aelmoessen doet, zoo laet voor u niet trompetten* enz. Hy merkt hier op aen, zeg ik, dat door de trompet [Ccc] moet verstaen worden allerlei daeden en woorden, daer men de beroeming van zyn eigen werk mede verricht: en dat het trompetten niet anders wil zeggen, als naer ydelen roem en eer haeken. Hoe lelyk staet het zich zelven te roemen! Het is versmadelyk by de menschen en ook by Godt, die Moab haette, omdat hy zoo roemzuchtigh en hovaerdigh was. De Grieksche redenaer Aristides laet ons den zelfroem wel een weinigh toe, maer hy bedingt 'er by, dat de daden en woorden overeen moeten komen. Wat zou het ook anders zyn? Immers enkele waen en opgeblazenheit. De gemelde Schryver, om zyn zeggen te bekrachtigen, haelt de woorden van Achilles by Homerus aen, daer die helt aldus spreekt [Ddd]: *Twaelf steden heb ik met myne scheepsvloot verdelgt, en elf (zeg ik u) te lande in het ryk van Troje. Uit deze alle heb ik veele schatten en rykdommen wechgevoert, die ik alle aen Agamemnon, den zoon van Atreus, vereert heb.* Aristides voegt 'er by: *Niemant der Grieken neemt dit zeggen euvel op; en waerom niet? De woorden en het doen waren eenparigh.* Maer hy magh evenwel zeggen wat hy wil; daer kan niet walgelykers bedacht worden, dan dat men op eige daden een winderigen roem draegt, al zyn ze waerachtigh. Wy hebben alrede gezeit dat *eigen lof stinkt*, en Aristides verantwoording die hy doet over het pryzen van een Vertoog, door hem ter eere van Minerva gedaen, is niet veel waert; waerover hy berispt zynde, staende houdt, hierin wel te hebben gedaen; daertoe bybrengende veele exempels, inzonderheit dat van Homerus, die zich het prinsdom der Poëzy heeft aengematigt, en van Heziodus, die insgelyks zich zelven pryst. Maer hier kan op geantwoort worden, dat de poëten, ten aenzien der zedigheit hier de markt niet stellen, dewyl hun toelegh doorgaens meer op een ydele glori, dan op de waere wezentlykheit der eere het oog heeft; waerom zy zich zelven dikwyls met een' grooten ophef van woorden en als volmondigh pryzen [Eee]: en hierin overtreffen de latere dichters vry

[Ccc] *Tuba est omnis actus vel sermo, per quam ipsa operis jactantia designatur. Tuba ergo canere, est pompam vana laudis appetere.* Dat de bazuin een zinnebeelt is van lof, en wytberoemde vermaertheit, hebben wy aengetoont over de *Achterklap* bladz. 22. *Aenm.* C.

[Ddd] Iliad. J. vers 328.

> Δώδεκα δὴ σὺν νηυσὶ πόλεις ἀλάπαξ' ἀνθρώπων,
> Πεζὸς δ' ἕνδεκά φημι κατὰ Τροίην ἐρίβωλον.
> Τάων ἐκ πασέων κειμήλια πολλά καὶ ἐσθλὰ
> Ἐξελόμην, καὶ πάντα φέρων Ἀγαμέμνονι δόσκον
> Ἀτρείδῃ.

[Eee] Zie hier van een blyk in Horatius, dien wel beredeneerden Dichter, in den laetsten Lierzang van zyn 2 Boek:

> Non usitata nec tenui ferar
> Penna biformis per liquidum æthera
> Vates &c.

Zoo ook de laetste Lierzang van zyn derde boek:

> Exegi monumentum ære perennius
> Regalique situ Pyramidum altius &c.

verre de oude, zich roemende, alsof zy die alle in de kunst voorby zeilden. Men hoort sommige uitslaen, dat men zich over Virgilius zoo zeer niet te verwonderen heeft, als de werelt van outs her hebben wil; alsof zy meer oordeel hadden dan de geheele werelt, en hun styl zoeter en bevalliger waer, dan de zyne: altoos dit menen ze. Dat zyn bazen! Daer ontbreken 'er ook niet die zich in lieflyke, zoete en bevallige welsprekentheit in de dichtkunst boven Katullus, Tibullus en Propertius zetten. Een andere soort van zulke verwaende kunstenaers oordeelt, dat men Petrarcha niet navolgen moet. In 't kort, elk vonnist hieromtrent naer zyn gevoelen, verheffende zyn eige, en mispryzende eens anders kunstwerken; daer het immers t' over bekent is, dat de dichtstyl van Homerus, Pindarus, Virgilius, Horatius, en de pas genoemde, waeronder Petrarcha, elk in hunne soort, dubbel verdient gevolgt te worden. Wil iemant nochtans, of deze dichters alle, of den lestgenoemden in 't byzonder

Maer laet ons eens hooren, hoe Nazo zyn eigen werk pryst, byna met versmaeding van de Goden: *Metam. Lib. XV. ult.*

Jamque opus exegi &c.

Dat door den grooten Vondel aldus vertaelt is:

'k Heb nu een werk volwrocht van blixemvier, noch donder,
Noch gramschap van Jupyn, noch woedende oorloghszwaert,
Noch bitzen ouderdom, die 't al verslint, vervaert.
Laet nu dien dagh, wien slegts 't vermogen is gegeven
Dit lyf te krenken, vry den tyt van 't onwis leven
Affnyden, als hy wil; 'k zal evenwel bestaen,
Myn eedle geest zoo verre als alle starren gaen,
Myn dichtfaem duuren, noit verdonkert maer verheven.
'k Zal op der volken tong door al de werelt zweven,
Zoo wyt het Roomsche ryk zich uitbreid hier en gins.
Indien 't voorspellen van de Dichtren eenigzins
Waerachtigh zy, myn lof blyft bloeien onbederfelyk
En eeuwigh, in elx mont naemhaftigh en onsterfelyk.

Andere hebben den lof hunner werken op een zediger wyze voorgestelt, terwyl ze de onsterfelykheit door hunne gedichten beloven aen die geene, die ze daer in vermelden, gelyk Theognis doet aen zynen Cirnus, en andere meer aen hunne vrienden, die ze pryzen. 'T is zeker, dat men de dichters hier in wat meer vryheit moet geven, als aen anderen, voornamentlyk, als zy hunne zaken op geen hooger prys schatten, dan ze waerdig zyn: en in hoe verre de waerdeering van zyne eige bequaemheden magh plaets hebben, zie men by Valerius Maximus Lib. III. cap. 7. Maer hoor eens wat Cicero zegt van de Poëten (1): *in hoc enim genere* [Poëtarum] *nescio quo pacto magis, quam in aliis, suum cuique pulchrum est. adhuc neminem cognovi poëtam, qui sibi non optimus videretur.* dat is, *onder dit soort van menschen* [Poëten] *ik weet niet op wat wyze meer dan onder andere, meent een iegelyk dat het zyne mooi is: Ik heb 'er tot nogh toe geen een gekent, die zich niet verbeelde de allerbeste te zyn.* Maer dagt Cicero dit wel, doen hy schreef?

(1) Tuscul. Lib. V. cap. 22.

O fortunatam natam me consule Romam!

Doch hoor hem wederom (2): *Nemo unquam neque poëta neque Orator fuit, qui quemquam meliorem, quam se, arbitraretur.* dat is, *Daer is nooit enigh Poëet of Orateur geweest, die zich konde inbeelden, dat 'er iemant uitmuntender was, dan hy zelve.* Geloof Cicero vry, o Lezer: hy wist het beide door eige ondervinding. Zoo hebben de grootste mannen ook al hunne zwakheden. Dat wy echter deze beschuldiging zoo algemeen zouden maeken, als Cicero en onze Schryver doen, daer in zouden wy zeer groote zwaerigheit vinden, en zekerlyk vele brave mannen te nae spreken.

(2) Ad Attic. Lib. XIV. Ep. 20.

der zich tot geen exempel in de kunſt ſtiptelyk voorſtellen; ik ben niet om hem die vryheit als een tyran te benemen. De ridder Kats ondergaet in Hollant dit zelve noodlot van ſommige brekebeenen, die hem verachten, omdat ze wanhoopen hem oit te zullen evenaeren. Indien Petrarcha weder levend wiert, ik ben verzekert, dat hy zyne kunſt niet hervormen zou, gelyk het die bedilallen hebben willen, maer dat hy hen uitlachen zoude; ja in hunne kunſt, ik meen verdrietige rymery, ontdekken de fraeie uitdrukkingen van *den berg des hemels*, *het hol der ſtarren*, *de ſtallen van de zee*, *enz.* om dus quanſuis Homerus te overtreffen, die een paerdeſpelonk [Fff] in het diepſte der zee ſtelt; om nu niet te ſpreken van duizent andere beſpottelyke zotheden, als *eene bezielde nacht*, in plaets van *een Weduwe*, en diergelyke ſpreekwyzen, die zy voor 't merg en den geeſt der dichtkunde houden. Welke belachlyke grillen! Arioſto kruipt volgens hun oordeel langs de aerde: Taſſo maekt al te hooge ſprongen, en wat niet al meer? Ondertuſſchen menen die bazen, och laci! den heldeſtyl gevonden te hebben, daer ze ſomtyts niet bequaem zyn om een gemeene pen te voeren. 't Waere te wenſchen dat zy gedaen hadden 't geen zy voorgeven; opdat onze eeu daerop mogt kunnen roemen: want die door zyn deugt, vernuft of brave bedryven een ſieraet van zynen tyt is, verdient by elk geprezen te worden: maer laet hy zich van eigenroem wachten; die is altyt haetlyk. En wat de dichtkunſt, waervan we zoo even ſpraken, betreft, elk weet, dat het weinigh moeite inheeft de begaeftheit van groote geeſten te bedillen of te laſteren [Ggg]; maer hoe zwaer het valt de oude kunſt door nieuwe vindingen te willen overtreffen en als te rug zeilen, is mede kenlyk. Wat wyders de toeleg der gedachte eerverkleiners zy, is licht te begrypen; namentlyk met het onderdrukken of beſnoeien van eens anders glori de hunne te verheffen en uit te breiden. Daer hebt gy dan een winderigh gezwets over hunne eige kunſtwerken, door welk doen zy den lach en de beſpotting van een ieder op zich haelen. Schoon men ook zyne zaeken al wel beſchikt, zoo voegt het echter niet daerop te pochen. *De lof, dien ons van anderen toegebragt wort, is lieflyk om te hooren*, zeit Xenoſon (1), *in tegendeel is het voor anderen laſtigh om aen te hooren, als iemant zich zelven dien toeſchryft*, vooral wanneer het met verkleining of verdonkering van eens anders eere geſchiet, gelyk dit Plutarchus zoo begrypt. Maer wy komen weder tot Ariſtides, en begeeren eens wat nader in te zien waermede hy zynen zelfroem tracht te verdedigen. Hy wil zich behelpen met de exempelen van Homerus en Heziodus; maer of dit hier wel gangbaere munt zyn zal, ſtaet te bezien. Dat Homeer zich zelven een prins der poëten zoude noemen, beken ik niet te weten, en laet daerom die zaek in haer geheel: maer genomen hy hadt zich deze tael al ergens laten ontvallen, zoo paſt het evenwel niet, dat een redenaer zich de vryheit der dichteren zoude aenmatigen. De tael van Heziodus in 't begin van zyn Thegonia, is hier ook van 't grootſte gewicht niet om 'er in dit geval zich op te verlaten; dewyl hy de glori van zyn dicht de Zanggodinnen toeſchryft, het geen, onzes oordeels, ruim zoo wel dankbaerheit als eigenroem heeten magh. Ja ik zie niet, dat het qualyk ſta, indien men van de hemel-

(1) Apud Plutarch. de Sui Laude. cap. 1.

[Fff] Waer in Neptuin zyne Paerden ſtalde, terwyl hy zich uit zee begaf om de Grieken te hulp te komen tegen de Trojaenen. Zie *Iliad. N. vs.* 33.

[Ggg] Μωμήσεταί τις ῥᾷον ἢ μιμήσεται, zegt het ſpreekwoort der Grieken, dat is, *iemant zal 't lichter bedillen dan nadoen.*

gaven, die Godt ons verleent heeft, op een dankbaere en zedige manier ſpreekt. Ook ſtaet Plutarchus volmondigh toe, als een geoorloofde wyze om zich zelven te mogen roemen, wanneer men zynen lof op een ander overbrengt: voornamentlyk heeft dat dan plaets, als men, gelyk gezeit is, niet zyn eige, maer Godts eer beoogt. Ariſtides moſt dan anders ſpreken, of voldoender voorbeelden ter baene brengen. Maer hoewel wy den poëten zo even wat meer vryheit dan den redenaers inwilligden; ze dienen echter te beſeffen, dat de eigenroem hen ook lelyk ſta, vooral indien zy daer breet in uitweiden. De pasgenoemde Plutarchus beriſpt in Pindarus, [Hhh], dat hy niet ophoudt zyn eige kunſt te verheffen. Maer om weder te keeren tot Homerus: gelyk ik gezegt hebbe noit in hem te hebben gelezen, dat hy zich een prins der dichteren noemt, alzo heb ik nochtans wel in hem gevonden, dat hy groote perſonaedjen invoert als zich zelfs roemende. Aldus laet Uliſſes, in de Odiſſea de vlag van eigenlof wakker waeien, zeggende tot den Koning Alcinous [Iii]: *Ik ben Uliſſes Laërtes zoon, die door myne krygsliſten allen menſchen bekent ben; en myn gerucht reikt tot aen den hemel.* Indien wy iemant die wyzer was dan Uliſſes, ja dan de wyze Salomon zelve, zulk eene tael hoorden voeren; *myn lof bereikt den hemel*, men zou zich immers van lachen niet kunnen onthouden, en oordeelen dat zulk een niet wys maer zot was. Te meer is deze reden belachlyk in een' verloren en onbekenden vreemdeling gelyk Uliſſes toen was; want hy moſt zich aen Alcinous openbaeren, anders kende de vorſt den Ithakoiſchen zwerveling niet. Alcinous vraegde Uliſſes, waerom hy dus bitterlyk weende en jammerde. De Ithakaen gaf 'er beſcheit op, en na het eindigen van zyn reden, zeide Alcinous (1): *Dat hy uit zyn gelaet niet konde afnemen, dat hy een gaeudief of bedrieger zoude zyn; hoewel hy wel wiſt, dat 'er veele lantloopers omher doolden die de beſte broeders niet waeren, komende met bedrieglyke en leugenachtige vertellingen aenzetten, en gevende breet op van hunne daden en woorden: Maer dat hy in Uliſſes zag, dat hy een geſchikte reden wiſt te voeren en verſtandigh te ſpreken.* Dat Uliſſes hier geen arger bejegening hadt was zyn geluk; want het betaemde hem niet [Kkk] zoo hemelhoog

(1) Odyſ. Λ. v. 363.

[Hhh] Als ook Euripides: *de Laude Sui cap.* 1

[Iii] Odyſſ. J vs. 19.

Ἐιμ' Ὀδυσεὺς Λαερτιάδης, ὃς πᾶσι δόλοισιν
Ἀνθρώποισι μέλω, καί μεν κλέος ὐρανὸν ἵκει.

[Kkk] De Schryver heeft het hier zoo van ter zyden zeer gelaeden op Homerus, terwyl hy Uliſſes beſchuldigende als of die anders ſpreekt dan hy behoorde; in der daedt den Dichter aentaſt, die hem zoo doet ſpreken: met wat recht of onrecht, zullen wy eens onderzoeken. Vooraf moet ik zeggen, dat het verhael van Homerus aengaende Uliſſes hier in zyn ſamenhang zoo is afgebroken, dat het niet minder als van een goedt Dichter ſchynt opgemaekt. Maer zo men 't beſchouwt, gelyk het by dien dichter zelfs voorkomt, zal het een geheel ander wezen ontfangen. In 't zesde boek dan van de Odiſſea wort Uliſſes, die door ſchipbreuk naekt was aen lant geworpen, door de beſtieringe van Minerva met klederen voorzien van Nauſikaa, de dochter van Alcinous: in wiens huis hy, in 't 7 Boek, insgelyks door de hulp van Pallas komt: alwaer hy, onderricht van de Godin, hoe hy zich zoude gedraegen, van Arete de Koningin, en van den Koning zelfs, na de herbergzaemheit niet alleen van die tyden, maer ook na de goedtaerdigheit en mildaedigheit die in deezen Vorſt byzonder huisveſte, zeer goedertieren wort ontfangen, en verquikt met ſpys en drank, en ook toezegging verkrygt van onderſtant om hem weder naer zyn vaderlant te helpen: ja zyn woort zoo wel doet, dat Alcinous hem zyn dochter ten huwelyk aenbiedt, of ſchoon hy den naem van

melhoog van zich zelven te roemen. Virgyl brengt, in naervolging van den Griekschen fenixdichter, dusdanigh een hovaerdige wys van spreken

van deezen vreemdeling noch niet wist: die Ulisses, gevraegt zynde van de Koninginne, wie hy was, van waer hy kwam, en wie hem de klederen hadde gegeven, die hy aen hadde (want zy zagh, dat ze van haer dochter waeren) hadde verzwegen, verhaelende alleenlyk al het geene hem op zyn reis van 't eilant Ogigia, daer Kalipso woonde, tot aen Feacien toe, was wedervaeren. De nacht ondertusschen gekomen zynde, wort de vreemdeling ter rust gebracht, van alles heerlyk verzorgt. Nu moet zich niemant verwonderen, dat een koning eenen onbekenden schipbreukeling niet alleen zoo wel ontfangt, maer ook zyn dochter ten huwelyk aenbiedt, als ook niet, dat noch ruim zoo vreemt schynt, dat des konings dochter hem, terwyl hy moeder naekt tot haer naedert en haere staetjuffers wegvlieden, te woorde staet, van klederen voorziet, eten en drinken laet geven enz.; indien hy maer weet, dat dit het werk is van een goed Heldendichter, dat hy de zaken niet verhaelt, als een waerschynelyke, veel min waere geschiedenisse: dat maekt hem eerder gelyk aen een Historischryver, als aen een Poëet, en dat wort onder anderen ook gelaekt in Lukaen, als een fout: maer dat hy alles door veelerhande omwegen voorstelle, in fabelen inwikkele, en de Goden zich overal laete inmengen. Altoos zoo leert ons Petronius in het 118 hoofdstuk van zyn Schimpschrift, en de Heer Petrus Burmannus, een recht kenner van Poëzy en zelfs een groot Poëet, in zyne Voorreden over Valerius Flaccus, uitgegeven met de Aenmerkingen van Heinsius 1702. Dit nu heeft Homerus wonder wel in acht genomen, gebruikende tot alles de Godinne Pallas: die doet Nauzikaa komen daer Ulisses was aen landt gezwommen, die geeft hem een hart om haer aen te spreken, die schikt haer gemoedt om met genoegen aen te hooren een reden, die anders belachelyk zoude zyn, terwyl hy daer zoo moedernaekt by haer alleen staende, haer hemelhoogh pryst van haere schoonheit, en dien gelukkig noemt, die haer bruidegom nog eens zal worden, enz. Die zelve Pallas doet hem verder gunst vinden by Nauzikaa, by haere Staetjuffers, by haere moeder Arete, by haer Vader den Koning, en by alle de Grooten aen deszelfs hof. Tot dus verre is 'er dan nog niets ongerymts in de Poëzy van Homerus. Ik ga voort tot den samenhang van 't achtste Boek. De nacht voorby zynde doet Alcinous de grooten onder zyne Feaciers vergaderen, om over 't vertrek van Ulisses te spreken. Pallas is weer wakker voor hem in de weer met de gemoederen van alle voor hem te bewegen. De koning laet een schip voor hem gereedt maeken: en richt ondertusschen een heerlyke maeltyt aen. Na den eeten begeeft men zich tot weddelopen, worstelen, en andere oefeningen der ouden: en Ulisses ook genodigt tot het gooien van de werpschyf wint het alle de Feaciers af. Daerna verklaert Alcinous zyn genoegen in Ulisses, en in 't verstant, dat hy in deszelfs reden merkt, en moedigt de Vorsten der Feaciers aen, dat ze den vreemdeling geschenken willen geven: het welke ze alle doen. Ondertusschen wort het wederom avont, en men keert naer huis: alwaer hem ook een geschenk wort gedaen van de koningin. 'T avondmael geeindigt zynde, wordt 's Konings Luitslager belast wederom, gelyk op 't middagmael ook was geschiedt, te speelen: terwyl Ulisses zich by hem vervoegt, en hem lozelyk aenport, dat hy, gelyk hy op het middaghmael van den Trojaenschen oorlog, en de dapperheit van Ulisses (Homerus verziert, dat zulks was geschiet door ingeving van een der Zanggodinnen) hadde gespeelt, nu alzoo wilde opheffen van het Trojaensche paert, en het geen daer by van Ulisses was uitgevoert. Dit namentlyk dede hy, opdat Alcinous, en de Feaciers, wanneer hy zich nu zoude bekent maken, zyne dapperheit zoo vers gehoort hebbende, te meer achting voor hem zouden opvatten, en hem met des te meer genegenheit helpen naer zyn Vaderlant Ithaka. Wie vint doch in dit overlegh van den Poëet iets te laken? Terwyl nu de luitslager den lof van Ulisses wonder ophaelt, wort zyn gemoedt daer door wederom, gelyk te voren ook was geschiedt, zeer ontroert: zoo dat hy zyn tranen niet langer kan bedwingen: dat hy echter zoekt te verbergen. Maer Alcinous, die dat reets te voren gemerkt hadde, dit nu wederom ziende, belast den luitslager op te houden, en vraegt den vreemdeling, wat de reden zy, dat hy op het hooren van Trojes ondergang zoo bedroeft wort, en of hy voor die Stadt ook eenigh lief vrient of maeg hadde verlooren, hem verzoekende, dat hy hem zynen naem en zyn vaderlant wil noemen. Daer op nu zegt Ulisses na enige zedige voorreden, en kort gewach van zyne overgroote rampen: *Ik ben Ulisses, Laërtes Zoon, die* enz. Hier in

nu

al mede te pas in zyne wonderbaere en onvergelyklyke schriften [Lll].
Dat

nu staet aen te merken, dat Ulisses hier zeer wel zoo sprekende door Homeer wort ingevoert, eerstelyk, op dat hy de verwondering, daer Alcinous reets in gebragt moest zyn op het hooren van den naem van die geene, wiens lof hy zoo aenstonts door zynen luitslager hadde hooren vermelden, door zoodanige uitdrukkingen mogte helpen vermeerderen; en ten tweeden, omdat het iemant, die in zwaere rampen is gestort, vryftaet, gelyk Plutarchus (1) zeer wel oordeelt, met roem van zich zelfs te spreken, om zoo zynen moedt te doen blyken, die voor de drukkende fortuin niet bukt, maer zich standvastiglyk daer tegen verheft: behalven dat ook door Homeer de aert en eigenschap in acht genomen is, dien men doorgaens bespeurt in lieden, die veel te water en te lande hebben uitgestaen, zynde genegen om aen anderen te doen begrypen, hoe grootmoedigh zy alles hebben ondergaen, en wat lof hen daer van toekomt. Dat het nu de plicht is van een braef dichter, dat hy de Personagien, die hy in zyn gedicht gebruikt, vertone zoo wel met die gebreken als deugden, die men doorgaens in zulke menschen vint, als hy invoert; zulks hebben wy aengetoont over 't beelt der Achtbaerheit *bladz.* 19. *Aenmerk. L en M.* Waer by men noch kan voegen een andere reden, die wy by zullen brengen in de naestvolgende aenmerking. Dus verre zien wy dan niet, dat Homerus omtrent zynen Ulisses iets ongerymts doet. Maer hoe komt dan dat antwoort van Alcinous te pas, daer hy in melt van gaeuwdief of bedrieger? De samenhang zal 't wederom leeren. Ulisses zyn naem dus in 't begin van 't 9 Boek gemelt hebbende, vaert voort tot in 't midden van 't elfde boek toe, al zyn zwerven en avonturen sedert de verwoesting van Trojen te verhaelen, wanneer hy af breekt met het gene hy in de onderaerdsche gewesten had gezien, zeggende, dat de geheele nacht, zoo hy alles wilde vertellen, zoude te kort schieten. De koningin daerop, die wonder veel zin in alle die zoete vertellingkjes had, raedt den Koning en de Feaciers, dat zy togh geen haest willen maken met dezen braven vreemdeling te laten vertrekken, maer hem tog vooraf van geschenken en alles te recht voorzien. Men vindt dat goet, en Ulisses wort van den koning verzogt zyn vertrek nog een dagh uit te stellen; dat hy ook aenneemt, en terwyl de Feacers hem met neus en mont aenkyken, zegt Alcinous, die hem wederom aen 't vertellen zogt te hebben, maer vreesde, dat Ulisses zulks mogte opvatten als een soort van een onderzoek of hy de waerheit wel sprak, *o Ulisses, wy zien u daerom zo niet aen, alsof wy u vergeleken by een bedrieger of dief, gelyk de aerde veele zwervelingen voedt, die leugens verdichten, waeruit men geen waerheit kan vernemen. Neen; gy voert een welgeschikte reden, en hebt een goed verstant, enz: maer verhaelt my noch dit*, enz. Zie nu eens, bescheiden Lezer, hoe veel deze samenhang verschilt van dien onze Schryver voorstelt, en of dit een quade bejegening magh genoemt worden. Ik zoude hier nog kunnen byvoegen, dat Homerus de eenvoudigheit van die oude tyden, en de rondtborstigheit, waermede men toen malkander alles placht te vragen, heeft moeten in acht nemen; maer dit zal genoeg wezen, en scheen my ook nodigh tot verdediging van Homerus, hier van ter zyden beschuldigt, alsof hy Ulisses een andere tael hadde moeten laten voeren dan hy gedaen heeft. Of ook onze Schryver met het bedillen van den besten der Griekschen dichteren, als ook terstont hierna van den voortreffelykſten der Latynsche, geen ydele eer heeft nagejaegt, oordeel ik niet.

(1) De sui Laude. c. 7

[Lll] Æneid. Lib. I. v. 382. Daer Venus in een onbekende gedaente aen Eneas verschenen zynde, en hem vraegende, wie en vanwaer hy was, de helt aldus antwoort:

Sum pius Æneas, raptos qui ex hoste Penates
Classe veho mecum, fama super æthera notus.

Dat is:

Ik ben Eneas de godtvruchtige, die hier
Met myn huisheiligdom en haertgoôn, uit het vier
En Trojes brant gebergt, de zee kom overvaeren,
Tot boven het gestarnt bekent door oorlogsmaeren.

Tot verantwoording van dit zeggen van Eneas kan genoeg dienen het geen wy in onze naestvoorgaende aenmerking uit Plutarchus hebben bygebragt. Echter voegen wy 'er dit by uit den taelkundigen Servius over deze plaets van Virgilius: *Dit is*, zegt hy, *geen vermetelheit, maer een bekentmaking: want iets van zich zelven te zeggen tegen iemant die 't weet, is een vermetele trotsheit; maer aen een die 't niet weet, is 't een bekentmaking: of ten minsten heeft hy de gewoonte gevolgt der aeloude Helden, voor welke, zoo schandelyk als het was te liegen, zoo schandelyk was het ook de waerheit te verzwygen.*

Dat niemant zich evenwel de trotsheit der helden, door de poëten in hunne gedichten ingevoert, ten volgbaren exempel ſtelle: neen. Men moet de achtbaerheit, door een zedigh gedragh in alles, zien te bewaren, en zynen naem met geen hoopwerk van loftytels iemant aenpryzen. Dat is walgelyk. Neſtor, die anders een wys en beſcheiden man was, ging zich hierin te buiten, haelende zynen lof op in 't byzyn van Agamemnon en Achilles, waervan de een opperveltheer en de ander de grootſte helt des heirs was. Ja hy beroemt zich zelven met verachting van hun. *Ik heb*, zeide hy, *in voorige tyden omgegaen met mannen, die veel dapperder* [Mmm] *waren dan gy, en die hebben my noit klein geacht.* Het had hem vry geſtaen de

[Mmm] Het Griekſch is hier wat hart vertaelt: 't kon beter overgezet worden, *die u lieden overtroffen*: en dan zal Neſtor met deze woorden, noch Agamemnon, noch Achilles met reden verſtooren: alzoo hy ook zulke opnoemt, voor welkers heldendaden deze vorſten, hoe dapper, gaern zouden wyken; als Pirithous, Dryas, Ceneus, Theſeus en anderen. De plaets is *Iliad.* A. v. 260.

Ἤδη γάρ ποτ' ἐγὼ καὶ ἀρείοσιν ἠέπερ ὑμῖν
Ἀνδράσιν ὡμίλησα, καὶ οὔ ποτέ μ' οἵγ' ἀθέριζον.
Οὐ γάρ πω τοίους ἴδον ἀνέρας, οὐδὲ ἴδωμαι,
Οἷον Πειρίθοόν τε, Δρύαντά τε ποιμένα λαῶν,
Καινέα τ', Ἐξάδιόν τε, καὶ ἀντίθεον Πολύφημον,
Θησέα τ' Αἰγείδην, ἐπιείκελον ἀθανάτοισι

Maer wy verwonderen ons, dat de reden van Plutarchus, die dit zeggen van Neſtor voor goet keurt, door onzen Schryver niet is aengenomen: of, zoo ze niet krachtig genoeg ſcheen, wederlegt: *Nademael wy* (zyn 's mans woorden) (1) *door ons zelven te pryzen niet alleen anderen geen ſpyt moeten aendoen of ongenoegen tegen ons verwekken, maer daer op toeleggen, dat wy dezelve daer door enig voordeel toebrengen, zoo dat het blyke, dat het ons niet zoo zeer te doen is om ons zelven te pryzen, als wel, dat wy iets anders daer door beoogen; zoo moet men dit voor eerſt overwegen, of iemant niet om in anderen een drift en nayver van loffelyke daeden te verwekken, zich zelven zoude mogen pryzen. Voorwaer op deze wyze heeft Neſtor door 't verhaelen van zyne gevechten en voortreffelyke daden niet alleen Patroklus tot den ſtrydt aengeſpoort, maer ook de negen Griekſche helden tot een twegevecht met Hector opgewekt. Want eene aenmoediging, die by de woorden ook voegt een daed en voorbeelt van zich zelf, aenprikkelende tot nayver, is zeer levendig, beweegt het gemoet, dryft het voort, en verwekt een luſt, ſtantvaſtigheit, en een zekere hoope om dat te verkrygen, daer wy toe worden aengedreven. Hier van daen is het, dat de Rey der oude lieden te Lacedemon zingt:*

(1) De ſui Laude. cap. 18.

Wy zyn in onze jeugt geweeſt manhafte helden:

Die der jonge borſten:

Van ons zal men hier na veel vroomer daden melden.

En die der Mannen:

Wy zyn nu dapper: dien het luſt, die neem een proef.

Hebbende de Wetgever zeer treffelyk en met nuttigheit van 't gemeen den jonge lieden voorbeelden voorgeſtelt, die voor de hant en in hun eigen ſtadt te vinden waren van de zulke, die pryzens waerde daden hadden verrigt. Ja ſomtyts is het ook dienſtig, dat men, om de drift van een man, die fier en fors is, te ſtuiten, en hem handelbaerder te maken, wel iets groots van zich zelfs zegge: gelyk wederom Neſtor; als hy zeit: Ik heb in voorige tyden omgegaen met mannen, die &c. En naer 't oordeel van Cicero over dit zelfpryzen van Neſtor *de Senect. cap.* 10, miſtont hem dit te minder, omdat hy alles zoo lief en bevallig wiſt te zeggen, dat zyne woorden hem zoeter dan honig uit den mont vloeiden: gelyk ook Homerus dit van hem laet voor afgaen: die ondertuſſchen hier de betaemelyke achtbaerheit, die een Poëet moet gaede ſlaen, zeer wel heeft waergenomen omtrent Neſtor: want een oudt man moet volgens Horatius in de Poëzy voorkomen, als een die de zaken van zyn jongen tyt gaern pryſt, *Art. Poët.* *V.*

Laudator temporis acti
Se puero.

de grootheit van hun, met wie hy in zyne jeugt verkeert had, te verbreiden; maer het was geen teken van wysheit, dat hy zoo haetlyk eene vergelyking maekte met krenking der achtbaerheit dier twee groote en roemruchtige mannen. Doch dat is tot daer toe. Neſtor had al eenen hoogen ouderdom bereikt, waeraen het onze plicht is veel toe te geven: maer wat zeide Achilles in de tegenwoordigheit des ganſchen legers tot Agamemnon [Nnn]? *Gy hebt my niet geëert als den dapperſten van alle Grieken:* en zyn beklagh aen zyne moeder Thetis [Ooo] ſtrekt ook een getuigenis van dat vermetel zeggen. Men moet bekennen dat hy rechtvaerdige reden had, om Agamemnon eens wakker voor te nemen over zynen onheuſchen handel: doch de eigenroem des Helts is, hoewel waerachtigh, echter onprysbaer; en hierom zeit Cicero in zyne Tuskulaenſche vragen [Ppp]: *Wat kan 'er lelyker zyn dan de Homeriſche Achilles?* In de IX Iliade ſpreekt de onverwinlyke Krygshelt zedigh, terwyl hy weigert in Agamemnons dienſt weder te keren; zeggende tot Uliſſes, Ajax en Fenix, des Veltheeren gezanten: *dat hy altyt had geſtreden, en zyn leven gewaegt, ten dienſt van Agamemnon. Ter zee had hy twaelf, te lande elf ſteden verovert, en den buit, aldaer gevonden, aen Agamemnon overgelevert.* In dit zeggen ſteekt geen ydele roem; want hy toont ſlechts den yver en de trouheit zyner daden aen, die hy ten behoeve van Agamemnon verricht had, en te gelyk het onrecht, dat hem, in plaets van vergelding der zelve, wiert aengedaen. Onze goede be-

(1) Iliad. A. v. 224. [Nnn] De woorden zyn een weinigje anders by Homerus (1) namentlyk, *dan zult gy* (te weten als Hektor de Grieken in menichte dootſlaet, en gy hen niet kunt helpen) *binnen in uw tent zitten en ſcheuren uw hart van rouwe, bedroeft zynde dat gy den dapperſten der Grieken niet hebt geëert.* Doch deze plaets is ook niet te beriſpen, gevende het groot ongelyk, dat Achilles gedaen was, hem vryheit om zynen lof by dien ondankbaeren Agamemnon op te haelen. Zie Spondanus over die plaets van Homerus, en Plutarchus *de Sui Laude cap.* 8. als ook onze aenmerkingen over de Achtbaerheit *bladz.* 19 *en* 20. En ik weet niet, waerom onze Schryver de woorden van Achilles, een weinig verder door hem bygebracht uit de IX Iliade, meer voor zedigh houdt, dan deeze: daer ze toch Plutarchus ter aengehaelde plaets *roemende* woorden noemt, maer dien roem toelaet om de gelegenheit, daer ze in geſproken wierden: dat in deze ook plaets dient te hebben. In andere gevallen ſpreekt hy zeer zedigh van zyne daden: gelyk de genoemde Plutarchus mede aenwyſt.

[Ooo] *Iliad. A. v.* 352 *&* 403. Maer 't geen Achilles daer zegt, is noch te minder te beſchuldigen, omdat hy 't tegen zyn moeder alleen ſpreekt in niemants byzyn.

[Ppp] Lib. IV. cap. 23. *Quid Achille Homerico fœdius, quid Agamemnone, in jurgio?* Maer Cicero zegt dit niet ten opzichte van eenigen ydelen eigenroem van Achilles, maer van zyne gramſchap: hetwelk hy zoo wel in Agamemnon als in Achilles laekt; echter niet ten opzichte van de poëzy van Homerus, (want die mogt en moeſt hem zoo vertoonen, als zynde de gramſchap een zaek die aen een rechtaerdigh krygsman eigen is; vooral wanneer hy wort verongelykt, gelyk reets boven is aengetoont, alsook over de Achtbaerheit *bladz.* 19 *en* 20) maer ten opzichte van de lelyke gevolgen en uitwerkingen der gramſchap, die alle ſchoone hoedanigheden ontſieren en verduiſteren. Of ſchoon nu de gramſchap zoo een lelyk gebrek is, nochtans wort ze in een verongelykt krygshelt byna geoorloft, of ten minſten verſchoonbaer geſtelt: dogh de eigenroem niet; ten zy in zulke omſtandigheden als is aengewezen, of in andere gevallen, door Plutarchus opgetelt in zyne Verhandeling, *op wat wyze iemant zich zelf kan pryzen zonder hatelyk te zyn.* Wy pryzen den eigen roem niet, dat zy verre: maer hebben enkelyk willen aentonen, dat Homerus zyne helden denzelven dan heeft laten gebruiken, als zy dien wel gebruiken mogten: en dat daerom deeze groote Dichter de achtbaerheit wel heeft bewaert, en daerover zoo wel t'onrecht hier wort beſchuldigt, als te voren t'onrecht is beſchuldigt geweeſt de Tragedidichter Sofokles in 't beelt der Achtbaerheit. Wat den Redenaer Ariſtides aengaet, daerin ben ik het met onzen Schryver volkomen eens.

bedryven ter bescherming en blyk van onschult zelve dus op te haelen, is de eerste oorzaek, die Plutarchus (1) in eigenroem toelaet. Deze Helt dient dan Aristides tot geen goet voorbeelt; naerdien de noodt Achilles hier genoegzaem perste, om zyne daden op te tellen, die niet alleen waerachtigh waren, maer ook zedigh en zonder ophef van hem gemelt worden; terwyl in tegendeel Aristides buiten nooddwang en uit ydele glorizucht zyne vertoogreden zelfs bestont te pryzen. Zyne werken tegens den laster naer vermogen te verdedigen en voor te staen, is ieder toegelaten; maer de meergemelde redenaer maekte immers hier geen verdediging, dewyl hy nogh niet eens berispt was. De grootste der Grieksche redenaeren overtuigt hem ook, zeggende, dat een geleert en bezadigt man niet alleen geenen roem zal dragen op zich zelven, maer zelfs ook beschaemt worden, als hy dien ten zynen aenzien, van anderen hoort uitmeten. Menschen die de wysheit of kunst slechts met den naem kennen, wagen het echter op de zelve hoogen roem te dragen, en brengen dus dikwyls, tot vermoeienis van elx ooren [Qqq], hunne onwetenheit aen den dagh. Men moet dan de trompet ten lof van ons zelven noit steken, al waere ook de roem waerachtigh.

(1) De Sui Laude. c. 5

De hommel die al suisende om hoog vliegt, is eene soort van groote byen, die een geweldigh gebrom maken: zynde voorts onbequaem om honigh voort te brengen. Zy maekt haere cellen van klei, maer laet ze van alles ledigh: geen onaerdigh beelt zeker van een mensch die naer ydelen roem jaegt [Rrr]; dewyl zulk een doorgaens hoogdravende is van woorden, en veel gedruis maekt, maer dat is 't ook al. Hy bouwt kasteelen in de lucht, en voedt gedachten, die van kennis en wysheit ontbloot zyn, en als van slyk en drek samenhangen, dat is, alleen op de ydele eer der aerdsche dingen steunen. Theofrastus beschryft, in zyne Merktekens der Zeden [Sss], zulk slach van luiden als dwaes, staetzuchtigh en zwetsachtigh,

[Qqq] Daer is zekerlyk geen lastiger redenering, en die een wys man met meer recht schuwdt, dan die iemant voert tot zyn eigen lof: want allerlei ydele klap is lastig. Horus Apollo verhaelt Lib. II. dat de Egiptenaeren een koning willende te kennen geven, die schuw was voor iemant die ydelen beuzelklap uitsloeg, een olifant schilderden met een varken daer by: omdat de olifant (2) de stem van een varken horende, terstont gaet lopen. Voorwaer geen olifant kan het geschreeuw van een varken meer verveken, als dat uitbazuinen van eigen lof aen een verstandigh man. De olifant is een dier, dat vele goede hoedanigheden heeft, en byna met een redelyk verstant schynt te zyn begaeft: in 't varken in tegendeel is niets dat naer enige goede hoedanigheit zweemt, en 't geeft niets als een onaengenaem geknor en lelyk geschreeuw: zoo dat het is of de zoo zeer verschillende natuur dat edele dier niet kan toelaeten by dat onedele schreeuweest te duuren. Zoo kunnen ook edelmoedige paerden, vooral de Scitische, het ruchelen van den ezel niet verdragen: gelyk gebleken is aen 't voorbeelt van Darius. Van de Megarensen wort geschreven, dat zy door Antigonus zeer gedrukt en nu byna tot het uiterste gebracht zynde, zich met deeze list hebben geredt: Zy besmeerden een drift varkens met pik en teer, staken ze in den brant, en drevenze alzo al schreeuwende op de olifanten los, daer de vyandt het sterkst in was: welke verschrikt geworden zynde en vlugtende, kregen de Megarensen de overwinning door dat goedt overleg. Antigonus liet naderhant ook varkens voeden in de stallinge der Olifanten, opdat ze derzelve te zien en te hooren schreeuwen mogten gewent worden. *Piër. Lib. II. cap. 9. en Lib. IX. cap. 3. Item Polyænus Stratag. Lib. IV. cap. 6.* §. 3.

(2) Ælian. Hist. Anim. Lib. VII. c. 31 & L. XVI. cap. 36.

[Rrr] Zie by Erasmus het Grieksche spreekwoort βομβύλιος ἄνθρωπος, dat is, *een hommel van een mensch*, Chil. 2. Cent. 6. Ad. 71.

[Sss] Zie het 21 en 23 hooftstuk van dat werkje: uit het welke een groot gedeelte van 't geene nogh volgt, genomen is.

tigh, naerdien ze hovaerdigh en opgeblazen voor den dagh komen, met weitſche pronkgewaden, en lyfknechten en moorjanen achter zich; opdat ze namentlyk te meer bezien zouden worden. Zy dragen ketens om den hals, en edel geſteente op 't hooft, en laten door gemaekte mynen in al wat ze doen, eenen trek tot ydele glori blyken, vertoonende zich ſtatigh by 't volk, en houdende ſchier een ieder op die hen tegenkomt. Dan zoudt gy ze reden van hun bedryf, en byna op elk woort een uitlegging hooren geven. Wat dunkt u? Voorts hebt gy dan daer een trotſe bravade op adel, voorouders, rykdom, waerdigheden enz. Zy nodigen anderen ten hunnen huize, niet uit beleeftheit, maer opdat hunne prachtige ſieraden en overtollige fraeiheit mogen bezien worden. Het wort by hen ook euvel opgenomen, als men de nodiging afſlaet, of al gekomen, niet zeer acht op 't geene daer ze hunne grootſcheit in doen blyken. O belachlyke ydelheit! Die luiden wyders willen bovenal en overal de voorzitting, hoger hant en voorgang hebben: ja ze behagen zich wonder, als ze by een prins of eenig ander heer van ſtaetsbewint redelyk wel gezien zyn, terwyl ze zich grootſcher dan hy zelve aenſtellen, inzonderheit buiten 's huis in hunne karoſſen. Men vint 'er ook, die om een grooten ſchyn van hunnen koophandel, of andere zaken quanſuis van gewicht, te geven, de luiden ter zyde trekken, en hen iet in d' ooren luiſteren, even of het wat gewichtigs waere, dat geheim moſt blyven, daer het ondertuſſchen meeſt een party beuzelingen zyn, die zeer luttel om 't lyf hebben. Daer ontbreken 'er niet, die u daer een gehelen ſtapel van tytels aengaende hun zelven zullen opleveren en roemen, dat ze . . . Maer de beſchryving van dit zinnebeelt zou wel verdrietigh beginnen te worden. Ik zal dan een einde maken. Met dusdanige ydelheit als wy genoemt hebben, voeden en ſtreelen zich de zoekers van ydele eer, terwyl ze zoo wel onnut voor zich zelven als voor anderen zyn, en die valſche en gebedelde glori op een ſprong en met een ydel gedruis verdwynt. David zingt hierover, Pſ. IX. v. 7. *Hunne gedachtenis is met hen vergaen.*

EER. [VLUCHTIGHEIT DER]

DUs lang van de ydele glori geſproken hebbende, zullen wy de onduurzaemheit der eer in 't gemeen aentoonen. Zie daer dan eene Vrou, die gevleugelt, en in 't groen gekleet is, doch zoo licht, dat het naer het geel trekt. Het gewaet is geborduurt, en met parels en andere koſtlykheden bezet. Haer hooft is met eene goude kroon gedekt; en op een bevallige wys houdt ze in de rechte hant een flikkerenden vierpyl met de ſpreuk EGREDIENS UT FULGUR, *uitgaende als een blixem.* Met de ſlinke hant vertoont ze een omgekeerden ruiker van roozen, uit welken een deel bleek en verwelkt ter aerde vallen.

Dat ze gewiekt verſchynt, beduit haere onvaſtheit, en de raſſe vlucht die ze dikwyls neemt, van de menſchen.

In

In lichtgroen kleet men ze, om aen te wyzen, dat men geen vaste hoop [A] moet stellen op tydelyke dingen; want ze kunnen ons licht ontvallen, en dan vint men zich bedrogen, en begint uit te roepen: *O hoop! o verlangen! wat zyt gy altyt bedrieglyk!* Petrarcha zegt, in zynen Triomf van de Doot [B]: *O elendige, die zyne hoop op een sterflyke zaak stelt!* De zelve bedenking schuilt ook in dit zeggen van Silius Italikus [C]:

O al te losse hoop en harten van de menschen!
Dien glat vergeten is, dat alles wat wy wenschen
En wat de sterveling bezit, vergangklyk is.

De verscheidenheit der kostlykheden van borduursel, steenen enz. op het kleet, als mede de goude kroon, beduiden de grootscheit en hovaerdy daer zich de wereltsche eer mede oppronkt; gelyk de ontsteken vierpyl, en het opschrift daerby, te kennen geven, dat de tytlyke glori doorgaens van korten duur is, en te vergelyken met een' vierpyl, die al brandende in de lucht opvaert, maer zeer rasch berst en vergaet. Overeenkomstigh met deze gelykenis, en tot eene leering, dat niemant zich moet verhovaerdigen, hoe hoog hy in rykdom en eer boven anderen ook magh gesteigert zyn, wort by het inhuldigen van eenen Paus in des zelfs tegenwoordigheit een spiets, met werk of vlas omwonden, in brant gestoken en om hoog geworpen, en daer by geroepen [D]: *Heilige Vader! aldus vergaet de eer dezer werelt.*

Belangende nu den omgekeerden roozebondel, Piërius zeit dat de roos [E] by de ouden altyt een zinnebeelt der menschlyke broosheit, ongestadigheit der tytlyke goederen en kortheit des levens heeft gestrekt: want ten zelven dage [F] als ze voortkomt en lieflyk bloeit, verwelkt, verslenst en sterft ze niet zelden. Wy zouden van de roos wel meer kunnen zeggen, maer sparen het om in eene andere beeltenis [G] te pas te brengen.

[A] Het groen anders betekent de hoope, om redenen, die wy gemelt hebben over den *Arbeit* bladz. 72. Het verwelken nu van 't groene betekent het vergaen van de hoop.

[B] *Miser, chi speme in cosa mortal pone.*

[C] Lib. VII. vs. 57.

Spes heu! fallaces, oblitaque corda caducum,
Mortali quodcunque datur.

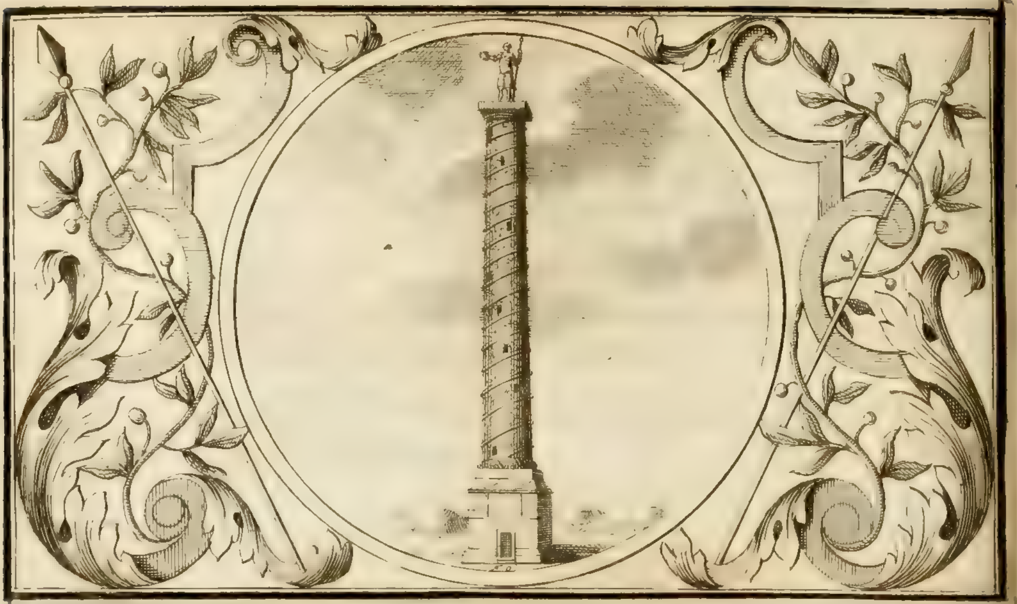
Van de bedrieglykheit der hoope zie beneden het beelt der *Valsche Hoope.*

[D] *Sic transit gloria mundi, Pater Sancte.*

[E] Gelyk in 't gemeen allerlei bloemen. Zoo staet 'er by Job. cap. 14 vs. 2 *Hy komt voort als een bloeme, en wort afgesneden.* Zie Piërius *Hierogl. Lib. LV. cap.* 1

[F] Lees het Gedicht van Auzonius over de Roos.

[G] Zie het beelt van 't *kort Leven*, en onze aenmerkingen over 't zelve.

EER. [HOOGHEIT VAN]

OM de hoogheit van eer te vertoonen, maelt men een beelt, ſtaende op eenen hoogen pilaer, die zeer ſierlyk met beelt- en loofwerk is behouwen. Dit beelt geeft men in de rechte hant eenen lauwerkrans, en in de ſlinke een ſpiets.

De Romeinen plachten hunne burgers ten bovenſten top van hoogheit te verheffen, door hooge zuilen ter eere van mannen van verdienſten op te rechten. En hierom zeit Ennius [A] tot Scipio, wiens lof hy verhaelt: *Hoe groot een beelt zullen de Romeinen voor u maken! en op hoe groot een zuil zullen zy uw loflyke daden ſchryven!* willende zeggen, dat hy waerdigh was in luiſter boven anderen verhoogt te worden. Plinius zegt ons [B], dat de eerzuilen ſtrekten, om iemant boven anderen als te verheffen. En om deze reden ſtelden ze ook de beelden boven op die zuilen. De eerſte der Romeinen, dien zulk een pilaer ter eere geſticht is, was Kajus Menius, de verwinner der oude Latynen, en geſchiedde in 't CCCCXVI jaer na Romes opbou [C]: hoewel Livius niet zeit, dat Menius een pilaer ter eere is opgerecht, maer alleen verhaelt, dat hy te gelyk met L. Furius Kamillus toen ze burgermeeſters waren, 't welk naer de rekening van ſommigen [D] is geweeſt in 't jaer CCCCXVIII, na het overwinnen van verſcheide volken [E] in Latium, heeft getriomfeert, en dat de Raedt hun beide op

[A] By Trebellius Pollio, in 't leven van Flavius Klaudius kap. 7. *Quantam ſtatuam faciet populus Romanus, quantam columnam, quæ res tuas geſtas loquatur.*

[B] Lib. XXXIV. cap. 6. *Columnarum ratio erat attolli ſupra ceteros mortales.*

[C] Volgens den zelven Plinius *Lib. XXXIV. cap.* 5. De Kapitolynſche ſteene regiſters ſtellen 't een jaer vroeger: gelyk ook Verrius Flaccus, welke zegt, dat hy over de Antiaten, Laviniers, en Veliterners getriomfeert heeft op den laetſten September des Jaers CDXV.

[D] Sigonius rekent het uit op 't Jaer CDXVII. over Livius *Lib. VIII. cap.* 13.

[E] Als die van Pedum, Tibur, Preneſte, Lavinium, Velitre, Antium, en Aricia. Zie Livius Lib. L.

op de markt praelbeelden te paert ftelde. Het zy hiermede hoe 't wil: dit is zeker, dat Kajus Duilius de eerfte geweeft zy, tot wiens eer men een *columna roftrata* [F] heeft opgerecht, hebbende hy den eerften triomf (1) behaelt in den fcheepftryt tegens de Karthagers, voorgevallen in 't jaer van Rome CCCCXCIII naer de rekening van Onufrius Panvinus. Daer wort nogh een ftuk [G] van den voet met een opfchrift des gezeiden pronkwerks gezien. Aldus heeft men nogh binnen Rome de zuil van Trajanus, die hondert en achtentwintigh voeten hoog is [H], en die van Antoninus Pius, hoog zynde hondert en vyfenfeventigh voeten [I]. Op den top van welken eerpilaer een naekt beelt [K] heeft geftaen, dat eenen krans in de rechte en een fpiets in de flinke hant had: zynde voorts in beide de genoemde zuilen veele krygsdaden en overwinningen [L] zeer fierlyk uitgehouwen tot roem en eer van deze Keizers. Op den pilaer van Antoninus wort tegenwoordigh het beelt van S. Paulus [M] in vergult koper gezien, en

(1) Plin. Lib 34. cap. 5. & Florus Lib. 2. cap. 2. §. 9.

[F] Dat is, een pilaer verfiert met de fnuiten der fchepen, die men van den vyandt hadde genomen.

[G] Gevonden, en van onder de puinhopen opgedolven, op de Markt, (daer ze na 't getuigenifle van Plinius *Lib. XXXIV. cap.* 5. en Quintiliaen *Inft. Orat. Lib. I. cap.* 7. geftaen heeft) niet verre van den Praelboog van Septimius, in 't jaer na Chriftus geboorte 1560, en door den Kardinael Alexander Farnefe overgebracht op het Kapitool: zy is geweeft van wit marmer. Een aftekening van dit ftuk met defzelfs opfchrift, zie by Grevius over het twede Boek van Florus p. 125. en defzelfs uitlegging op pag. 668.

[H] Binnen in zyn 'er hondert en vyf en tachtig trappen, in 't marmer van den pilaer zelfs uitgehouwen, waer mede men naer boven klimt: en 't licht valt 'er in door 45 venftergaetjes. De hoogte ftellen andere tot 144 voeten, andere tot 158.

[I] Van binnen heeft ze 206 trappen, en 56 venftergaetjes. Maer dit is de pilaer van Antoninus niet: gelyk wy wat verder zullen aenwyzen.

[K] Gelyk men heeft gemeent te kunnen afnemen uit een penning, dien men van hem zoude hebben: waerop zich zoo een beelt vertoont. Maer dat die penning niet tot deezen tegenwoordigen pilaer behoort, zal een weinig hier na uit onze aenmerking M. blyken. Voorts ftont 'er ook op de Zuil van Trajanus een groot naekt beelt, vertonende den Keizer, met een piek in de linke, en een bal in de rechte hant: in welke zommige menen, dat de afche van Trajanus door zyn opvolger Hadrianus zoude gedaen zyn.

[L] Op die van Trajanus worden gezegt over de twe duizent en vyfhondert menfchenbeelden vertoont te zyn, ten deele geheel, ten deele half, en ten deele tot de borft toe, behalven paerden, wapens, veltteekenen, en andere dingen meer: welke 'er zoo op uit zyn gehouwen, dat ze aen die geene, die onder op den vlakken grondt ftaen, alle fchynen evengroot te zyn: waer uit volgt, dat de bovenfte wel grooter in der daedt zyn dan de onderfte, dogh dat dit alles met goed overleg door de konft zoo gefchikt is. Meer van dezen pilaer zie by Oudaen in zyne Roomfche Oudheden bladz. 479. daer hy zeer breedt van denzelven handelt: als ook Samuel Pitiskus in zyn Lexicon *Rom, Antiq. Artic.* Columna Cochlis Trajana *pag.* 514. en de Schryvers aldaer aengehaelt.

[M] Daer op geplaetft door den zelven Sixtus V. die Petrus op de zuil van Trajanus heeft geftelt. Alle de Geleerde van de voorgaende Eeuw hebben gemeent, dat deeze zuil van Antoninus, waer van hier wort gefproken, en daer 't beelt van Paulus op ftaet, is geweeft die van Antoninus Pius: en zoo wort het ook nog voorgeftelt zelfs in den laetften druk van Oudaens Oudheden *bladz.* 486, uitgegeven 1723, met de opmerkingen van den Heer Pieter Deinoot. Maer het is zoo niet: want ze is de zuil van defzelfs zoon Markus Aurelius Antoninus, wiens daeden men ook op dezelve ziet verbeelt. Dit hebben de Geleerde van de vorige Eeuw ook wel gemerkt, en daerom gegift, dat die pilaer niet alleen na de doodt van Antoninus Pius zoude zyn opgericht, maer ook eerft na Markus Aurelius doodt voltoit door Kommodus: omdat men 'er den oorlogh

op dien van Trajanus is door last van Paus Sixtus V een S. Petrus gestelt. Zie verder over het oprechten van pilaren, uit last des Raedts van Rome ter eere van hunne brave burgers en ook burgeressen, Plinius in zyn 34ste boek, kap. 5, en Andreas Fulvius in zyn 4de Boek, van 't 26ste tot het 29ste hooftdeel, alsmede het 36ste. Men voege hier ook by de oude Romeinsche opschriften van Aldus Manutius, Smetius, Justus Lipsius en Gruterus.

De lauwerkrans en spiets [N] beduiden de dingen die ons de meeste eer aenbrengen, te weten geleertheit en oorlogsmoedt. Aldus placht men van outs zoo wel de doorluchte poëten [O] als de manhafte krygshelden met laurieren te kroonen. Apollo, het hooft der Zanggodinnen, droeg ze zelf, en zingt 't een en 't ander belangende in Nazoos I boek der Herscheppingen naer Vondels vertaling als volgt [P]: Gy

oorlogh der Markomannen, en het vallen van den regen op gebedt der Kristenen, op vint verbeelt: welke oorlogh niet is gevoert door den Vader Markus Antoninus Pius, maer door den zoon Markus Aurelius Antoninus. Indien dat waer was, zoo moest het veel eer een pilaer genoemt worden van den zoon Markus Aurelius, dan van den Vader Antoninus: gelyk ze ook inderdaedt de zuil van den zoon, niet van den Vader, is. Dit is aen de geleerde werelt gebleken sedert nu een weinigje meer dan twintigh jaeren: nadat Paus Klemens de XI in de maendt November des jaers 1705. den pilaer van Antoninus Pius, die op het velt van Mars onbekent onder den grondt bedolven lag, en daer ten deele ook al huizen op stonden gebouwt, stekende alleenlyk een klein gedeelte van haer boven eind uit, heeft doen uit delven. De styl is van Syenitisch marmer, met roode vlakjes doormengt, alleenlyk hoog vyftig voeten, onder aen is ze zes voeten dik, dogh in de ronte ruim twintig. Zy heeft een heerlyk voetstuk, bestaende uit eenen steen alleen, zynde Parisch Marmer, overal twaelf voeten breedt, en elf hoog, zeer schoon met beelden uitgehouwen. Men meent, dat ze wel byna twintig of ten minsten vyftien jaeren voor zyn doodt ter zyner eere door den Raedt is opgericht, hetwelk verscheide penningen schynen te kennen te geven, (waer toe men ook moet brengen die, daer wy boven van gewach hebben gemaekt in de aenmerking K.) dog dat zyne zoonen de opschriften en graveersels 'er na zyne doot hebben doen opstellen. Op de eene zyde staet

DIVO. ANTONINO. AUGUSTO. PIO.
ANTONINUS. AUGUSTUS. ET.
VERUS AUGUSTUS FILII.

Dat is: *ter eere van den Vergoden Antoninus Augustus Pius, door zyne zoonen Antoninus Augustus, en Verus Augustus.* Op de zyde hier tegen over is de vergoding van Antoninus uitgehouwen, en op de twe overige zyden de lykgevechten van paerdevolk en voetknechten. Zie *Bagliv. Dissert. Var. Arg.* en *Vignol. Dissert. de Colum. Antonini Pii*, en Sam. Pitiskus in zyn Lexicon *Ant. Rom. pag.* 513. in 't artikel *Columna Antonini Pii* en *Golumna Cochlis Antoniniana*. Voorts moeten wy hier byvoegen, dat het oprichten van pilaeren veel plaets heeft gehad op de grafsteden: tot welken gebruik Dion getuigt, dat ook Trajanus zynen pilaer hadde geschikt. Men zie Pitisci *Lexic. Antiq. pag.* 516 art. *Columnæ sepulcris imponebantur*: alwaer je ook zult vinden de grafzuil van Izokrates met een Sirene boven op dezelve, en die van Diogenes Cinikus met een hont. Derzelver gebruik wort aldaer ook met recht van de Egiptenaers afgebracht, dog Plinius qualyk aengehaelt, als of die in zyn 34 Boek cap. 6. hetzelve van de Grieken afleide: daer hy dat zecht van de beelden, niet van de zuilen. Zie ook Pierius Valerianus *Hier. l.* 49. *c.* 31 en Alexander ab Alexandro *Genial. dier. L.* 3. *c.* 7. met de aenmerkingen van Andreas Tiraquellus.

[N] Zie boven het eerste beelt der Eere, en aldaer onze Aenmerkingen B. en C.

[O] Zie de Akademie *bladz.* 53 en 54.

[P] V. 558. Cui Deus, At conjux quoniam mea non potes esse,
Arbor eris certe, dixit, mea: semper habebunt
Te coma, te citharæ, te nostræ, Laure, pharetræ:
Tu Ducibus Latiis aderis, quum læta triumphum
Vox canet, & longæ visent Capitolia pompæ.

Gy zult, o Lauwerboom, myn eigen boom verstrekken.
'k Wil met uw loof myn hair, pylkoker, boog en lier
Versieren, en gy zult 's ryx veltheer trots en fier
Bekranssen in triomf.

De spiets is een teken van den kryg; en daerom wert ze Bellona in de hant gegeven, gelyk ze dus voor haeren tempel wert gezien, daer de oorlogszuil stont [Q]: van welke de Romeinen eene spiets worpen, naer dien kant toe, daer dat volk lag, het welke men den oorlogh wilde aendoen. De spiets is ook een beelt van wysheit, en wort daerom doorgaens by Pallas gevoegt [R]. Ten minsten verstant en krygsdapperheit zyn bequaem om ons ten hoogsten top der eere te verheffen.

[Q] Zie van deze onze Aenmerkingen over 't Beelt des *Oorlogs.*
[R] Zie onze Aenmerkingen C en D, over 't eerste Beelt der *Eer.*

EER. [VERBREIDING VAN]

TOt verklaring van dit voorstel, wort de beeltenis van Alexander den Grooten, met eenen blixem in de hant en eene kroon op 't hooft, vertoont.

De oude Egiptenaers verstonden door den blixem de verbreiding van eer en een' roem [A], die de geheele werelt door verspreit is, omdat 'er geen ding is, dat grooter geluit geeft dan het donderen van de lucht, daer de blixem uit voortkomt. De Historischryvers melden, dat de prins der Schilders Apelles den genoemden Alexander aldus met den blixem in de vuist afmaelde [B], om daerdoor de doorluchtigheit van zynen naem, en het goet gerucht, dat wegens zyne heerlyke daden (die eene eeuwige gedachtenis verdienden) zich door alle landen verspreidde, aen te duiden. Men zegt ook, dat aen Olimpias, Alexanders moeder, in den droom een blixem verscheen [C]; strekkende haer een voorteken van de uitbreiding des grooten naems, en het aenstaende geluk van haeren zoone.

[A] Horus Apollo (1) tekent aen, dat zy een verre stemme willende te kennen geven, het geluit der lucht, dat is, den donder, zegt hy, schilderden: omdat 'er niet felder of harder klinkt dan de donder. Een stem nu, die men verre hoort, zegt Pierius (2), is de faem van doorluchte daeden, die zich de geheele werelt door, wydt en zydt verspreit: en overal gehoort en gezien wort, gelyk de donder en blixem. Zie hem zelf breder.

(1) Hier. Lib. 1. cap. 28.
(2) Hier. Lib. XLIII cap. 27.

[B] Hier in wiert hy berispt van Lyzippus, gelyk aengetoont is in de aenmerking B. over 't eerste beelt der *Eere*. Echter kan men Alexander na Pierius oordeel den blixem wel in de hant laeten, als men 'er zyne snelheit door verstaet: alzoo hy noch geen drie en dertig jaeren oud zynde met een wonderlyke snelheit byna alle de volkeren van 't oosten had ondergebracht: van de snelheit nu is de blixem een zinnebeelt. *Pier. Lib. XLIII. cap. 27 & 28.*

[C] 's Nachts voor dat ze met Filippus trouwde: en wel zoo, dat hy in haeren buik sloeg, en dat 'er een menigte vuur door dien slach onstaen zynde zich in veele vlammen verspreide: gelyk het Plutarchus verhaelt in 't leven van Alexander *Kap. II.* Namentlyk de vlam is door de uitleggers der vreemde voortekenen altyt gehouden voor een voorspellinge van toekomende grootheit en doorluchtigheit. Alzoo geloofde men, dat aen Servius Tullius, den zoon van een gevangene Vrouw, toen hy noch in de wieg lagh, door 't schielyk verschynen van een vlam rondom zyn hooft, het Roomsche Ryk

 was

was voorbeduit. Livius *Lib. I. cap.* 39. en Florus *Lib. I. cap.* 6. Het zelve verziert Virgilius van Lavinia: *Æneid. Lib. VII. vs.* 71.

Præterea caſtis adolet dum altaria tædis,
Et juxta genitorem adſtat Lavinia virgo,
Viſa (nefas!) longis comprendere crinibus ignem,
Atque omnem ornatum flammâ crepitante cremari;
Regalesque accenſa comas, accenſa coronam
Inſignem gemmis: tum fumida lumine fulvo
Involvi, ac totis Vulcanum ſpargere tectis.
Id vero horrendum, ac viſu mirabile ferri:
Namque fore illuſtrem fama fatisque canebant
Ipſam.

Dat is, naer Vondels vertaling:

Behalve dit, terwyl de dogter Godt wil eeren,
En, ſtaende aen 's vaders zy, met haere kuiſche toorts
't Gewyde altaer ontſteekt, zoo ſchynt zich zorglyk voorts
('t Luit ſchrikkelyk,) de vlam in 't hangend hair te mengen,
Al 't hooftſieraet in 't vier te blaeken, en te zengen,
Te branden dat het kraekt, de koningklyke vlecht
Te barnen, en de kroon, geſteente in gout gehegt
Te ſchittren, en, in gloet geſtelt, met rook te ſmetten
En voort het ganſche hof in ligten brant te zetten.
Dit wert voor vry wat groots, wat wonders aengezien,
Als wou 't een grooten en doorlugten naem bediên,
Haer toebeſchoren.

Van Askanius vergroot hy 't voorteken nog meer, voegende te zamen een vlam om zyn hooft, een donderſlag van den hemel, en het ſchieten van een heldere ſtarre. Zie het twede boek van zynen Eneas vs. 682. Diergelyke verzieringen, door andere Poëten naderhant van Virgilius ontleendt, en andere gevallen van de zelve natuur, die ons de Hiſtorien opgeven, zal de Taelkundige Lezer kunnen vinden aengetekent van den zeer geleerden Freinshemius over de aengetoge plaets van Florus: 't is de moeite waerdig, dat hy hem opſlae.

EERBAERHEIT. KUISCHEIT.

EEn Maegdeke in wit gewaet, hebbende op 't hooft eenen ſluier van de zelve verf, en die voorts over het aengezigt nederhangt tot aen den gordel. In de rechte hant houdt ze een witte leli, en onder den voet der zelve zyde ziet men een ſchiltpadde.

Men kleet deze beeltenis in 't wit, omdat die kleur zuiverheit [A] verbeelt en oprechtheit des levens, uit welke de zuiverheit voortkomt. Salomon, willende de onbeſmette reinheit des gemoets uitdrukken, zeit hierom: *Laet uwe kleders altyt wit zyn.*

Zy is voorts met eenen ſluier derwyze bedekt als gezeit is, omdat een eerbaere

[A] Zie onze Aenmerking F. over 't beelt der *Gerechtigheit.*

eerbaere vrou haere schoonheit op eene kuische manier behoort te verbergen, opdat ze het vier der geilheit en onkuische begeerte in het gemoet des aenschouwers niet ontsteke, nochte oorzaek geve, dat haere zuiverheit bevlekt worde. Tertullianus, sprekende van dezen sluier, noemt hem [B] *een wapenrusting der schaemte, een borstweer der eerbaerheit, en eene muur voor het geslacht der vrouwen: over welke nochte haere eige oogen uitgaen, nochte die van anderen binnen komen.* De zelve Schryver melt ook hoe lang dusdanigh een sluier wezen moet, zeggende [C] dat hy zoo laeg dient te strekken, als de nedergestreelde hoofthairen reiken, dat is tot den middel toe [D]. Dit evenwel schynt een naerbootsing der heidensche Romeinen te zyn, die de godin der kuischeit [E] met een gedekt aengezigt

[B] De velandis Virginibus: *armatura pudoris, verecundiæ vallum, Sexus foeminei murus, qui nec suos emittit oculos, nec admittit alienos.*

[C] Ibid. *Quantum resoluti crines occupare possunt, tanta est velaminis regio, ut cervices quoque ambiantur. Ipsæ enim sunt, quas subjectas esse oportet, propter quas potestas supra caput haberi debet. Velamen jugum illarum est. Denique bonum est, ut mulier usque ad lumbos a capite veletur.*

[D] Namentlyk zoo, dat daer door de gordel wierde bedekt, als zynde dezelve een zinnebeelt van Eerbaerheit of Kuisheit: omdat het, zoo by de Grieken als Romeinen, de gewoonte was, dat de maegden een gordel om haer lichaem droegen: welke gordel haer niet eer gegeven wiert, na de aentekeningen van Spanheim over Kallimachus, voor dat zy huwbaer waeren. Omdat nu, wanneer een maegt trouwde, de Bruidegom haer dezen gordel op den allereersten nacht des byslaeps, voor dat zy te bedde ging, was gewoon te ontbinden: zoo is van die gewoonte by de Grieken en Latynen ontstaen de spreekwys van *den gordel van een vryster losmaken*, in plaets van haer beslapen en den maegdom benemen. Zie Schaliger over Katullus 11. 13, en Everhard Feith in zyne Homerische outheden *Lib. III. c. 6.* en veel andere Schryvers van diergelyke stoffe. Voorts bewyst Kaspar Barthius *Advers. Lib. IV. cap. 9.* dat de Maegden met deze gordels op zoo eene wyze waeren omgort, dat haer maegdom veilig was voor alle gewelt, zoo lang die gordel niet was losgemaekt. By die van Trezene was het een gebruikelyke plechtigheit, dat de maegden haeren gordel voor haer trouwen moesten toewyen aen Pallas, welke den toenaem droeg van Apaturia, gelyk ons Piërius leert *Hierogl. Lib. XL. cap. 45.* uit Pauzanias *Lib. II. cap, 33.* en Gyraldus *Hist. Deor. Syntag.* 11. *col.* 347. *E.* omdat namentlyk Ethra, de instelleres van die gewoonte door bedrog van Pallas (Apaturia betekent *bedriegster*) van Neptunus was verkracht, en haer alzoo de maegdegordel ontbonden. Eindelyk tekenen wy aen uit een ouden Uitlegger van (1) Apollonius Rhodius, dat by de Grieken ook die gezegt wierden den gordel los te maken, die voor de eerste reis baerden: welken gordel zy dan aen Diana toewyden: waerom ook deze Godin in 't byzonder een tempel te Athene had onder den naem van Diana de Gordelontbindster. Zie Gyraldus *Histor. Deor. Synt. 12. col. 377. G.*

(1) Lib. I. v. 287.

[E] Dusdanige Godinnen waeren 'er te Romen outtyds twee: namentlyk, de Adelyke Kuisheit, en de Burgerlyke Kuisheit, hebbende ook elk een byzonderen tempel; waer van Livius de oorzaek in 't brede verhaelt, en uit hem Gyraldus *Histor. Deor. Synt.* 1. *col.* 35 *B.* Aen haer offerden geene maegden, maer vrouwen van een bekende Kuisheit, en die niet meer als aen een man waeren getrouwt geweest: want een twede huwelyk wiert enigzins aengemerkt als onkuisch: *en de vrouwen*, zegt Pauzanias, *onderhielden 't als een wet, dat ze na de doodt van haeren eersten man altyt weduwen bleven*, tekenende voorts aen, dat Gorgophone, de dochter van Perseus, of, gelyk andere zeggen, Achis, deszelfs nanicht, de eerste was geweest by de Grieken, die getrouwt zynde aen Perieres, den zoon van Eolus, na deszelfs doodt was hertrout aen eenen Ebalus. Daerom zegt Valerius Maximus (3), dat die Vrouwen, die zich met een huwelyk vergenoegden, geëert wierden met een krans van kuisheit, en dat de ondervinding van veele huwelyken is als een teken van een wettige geilheit. Zie den zoo even aengehaelden Feith in zyne Homerische Oudheden *Lib. II. cap. 25.* alwaer hy deze stoffe breedt en geleerdelyk verhandelt, aenwyzende, dat behalven de reets gemelde reden, ook een oorzaek van deze gewoonte was, omdat men de bygeloovigheit hadde, dat de ziel van den overledenen man door zoo een twede huwelyk wierd bedroeft.

(2) Lib. II. cap. 21

(3) Lib. II. cap. 1. Ex. 3

plachten te verbeelden, gelyk op veele hunner gedenkpenningen [F] bespeurt wort: en tot een teken van eerbaerheit wyders, waeren doorgaens hunne vrouwen dus toegestelt [G], gelyk ook de bruiden [H], als ze tot haere bruidegoms gebragt wierden. Om hierdoormede kuisch en zuiver te schynen, aepte Neroos gemaelin Poppea Sabina dit fraeitjes na, komende altyt gedekt [I] te voorschyn, hoewel ze een oneerbaere vrou was. Dit gelaetdeksel golt te Rome zoo veel, dat Kajus Sulpicius Gallus [K] zyne echtgenoote verliet, omdat ze eens zonder het zelve was uitgegaen. Deze wys van aenschyndekken voorts was niet alleen by de Roomsche, maer ook by de Grieksche vrouwen [L] gebruiklyk, mede om schaemte en eerbaerheit te betoonen, gelyk by Homerus te zien is aen Penelope en Helena, en by Muzeus aen Hero, enz. Tertulliaen [M] zegt dat de Joodsche vrouwen haer aengezigt dekken, om van andere onderscheiden te worden. Paulus gebiedt de vrouwen, die het Kristendom hadden aengenomen, dat ze moeten bidden met gedekten hoofde, of anders doende, haer hooft zouden onteeren. Zie I. Korinth. cap. 11. v. 5. Naer 't verhael van Platina zoude Petrus de vrouwen bevolen hebben gedekt ter kerke te gaen, en deze belasting zoude voorts zyn navolger Linus doorgedrongen hebben. Wie over deze stof iet meer begeert, leeze Tertullianus [N]. Het is ons genoeg, over deze beeltenis, vertoonende kuischeit of eerbaerheit, betoogt te hebben, dat ze gedekt moet zyn.

Zy houdt een witte leli in de rechte hant, want Hieronimus zeit in zyn schryven tegens Jovinianus, dat deze bloem een beelt van zuiverheit en maegdom is, zulx bevestigende met Salomons Hoogliedt, waerin verscheidemael

[F] Gelyk op die van Sabina, de Huisvrouw van den Keizer Hadrianus, als ook op die van Herennia, en Marcia Otacilla Severa met het omschrift van *Pudicitia Aug.* dat is, *der Keiserinnes Kuisheit:* alle breder vermelt by Piërius Valerianus *Hierogl. Lib. XL. cap.* 21. ten zy men die beelden liever moet opvatten voor die van de Keizerinnen zelf, dan voor die van de godinne der Kuisheit: waer toe ook het gemelde omschrift ons schynt heen te wyzen: te meer als men aenmerkt, dat de Kuisheit niet altyt op de zelve wyze, maer zeer verscheiden, op de oude penningen vertoont wort: gelyk kan gezien worden in Oudaens Roomsche Oudheden *bladz.* 392. Ook weet ik niet dat ik de Godinne der Kuisheit ergens by een oud Schryver omtrent haer gewaet, hoedanig het zelve geweest zy, heb beschreven gevonden.

[G] Niet altyt, maer als zy op straet quamen. Zie Raynaud. *de Pil. & ceter. cap. tegm.* §. 5.

[H] Zie *Pitisci Lexic. Antiq. Rom. pag.* 791. in *Flammeum*, en een grote menichte Schryvers aldaer aengehaelt, en Oudaen bladz. 390. Dat dekken echter der bruiden geschiede veel plechtiger, dan dat der Vrouwen en Maegden, welke ook niet anders dan met gedekten aengezichte op straet verschenen, gelyk ons Barthius aentekent *Advers. Lib. VIII. cap.* 5. *&. Lib. XLII. cap.* 17.

[I] Tacitus *Annal. Lib. XIII. cap.* 45. *rarus inpublicum egressus, idque velata parte oris, ne Satiaret adspectum, vel quia sic decebat.* dat is, zy quam weinig op straet, en zulks dede ze, haer aengezicht ten dele bedekkende, opdat zy geen gelegenheit mochte geven dat haer iemant tot genoegen konde beschouwen, of om dat zulks betaemde.

[K] Zie Valerius Maximus *Lib. VI. cap.* 3. *Ex.* 10.

[L] Zie wederom Everh. Feiths Homerische Oudheden *Lib. III. cap.* 7.

[M] De Coron. Milit. *Apud Judæos tam solenne est fœminis eorum velamen capitis, ut inde dignoscantur.*

[N] In zyne verhandeling *de Virginibus velandis* of aengaende het dekken der maegden: daer hy onder anderen ook verhaelt van de vrouwen der Arabiers, *dat ze niet enkel het hooft, maer het geheele aengezicht zoo dekken, dat zy een oog vry hebbende, zich vergenoegen liever de helft van 't daglicht te genieten, dan dat ze haer aengezicht oneerlyk zouden ten toon stellen.*

ſcheidemael van leliën geſproken wort. De Bruit zeit 'er, naer de beryming van den Heere Laurens Bake:

Laet Sarons eedle roos vry gloet en geuren ſpreien
Door 's Konings bloemperk heen; ik ben die ſchoone roos,
Die 's Bruigoms oog en hant voor d'allerſchoonſte koos,
En plukte in Hermons beemt, de leli *der valeien.*

Waerop de Bruidegom zich aldus laet hooren:

Myn lief, zoo ver de roos en leliën *beſchamen*
In aengenaemen geur, in zuiver wit en blos,
Den blanken bloeſſem van het kromme dorenboſch,
Zoo overwint ge in ſchoont de maegden al te zamen.

Meer plaetſen ontzie ik my hierover aen te haelen: gelief maer aen te merken, dat de leli een zinnebeelt van zuiverheit en kuiſcheit zy, gelyk we zoo even uit Hieronimus bybragten [O].

De ſchiltpadde onder den rechter voet, bediet dat eerbare vrouwen gedurigh by huis blyven moeten, gelyk de ſchiltpadde [P] in het huis, haer gegeven van de natuur. Dina, de dochter van Aertsvader Jakob, eindigt haere klagt, geſtelt door den Ridder Kats, aldus:

Nu vryſters, wilt dees les onthouwen,
En weeſt geleert door myne pyn.
Quâ beenen, ende goede vrouwen
En moeten niet uithuizigh zyn.

Het geval dier ongelukkige Hebreeuwin kan niemant onbekent zyn, die

 achting

[O] Welke in de plaets Hoogl. 6. vs. 3. *Ik ben mynes Liefſten, ende myn Liefſte is my, die onder de lelien weidet,* de laetſte woorden uitlecht, *die onder de reien van kuiſche maegden wort opgevoedt,* zinſpelende te gelyk op deszelfs ſchoonheit en blankheit. Om welke reden ook de Heidenen volgens Piërius aentekening (1) gewoon waren witte lelien aen de Nimfen te offeren. Deeze bloem echter, hoe ſchoon ook en hoe heerlyk, was by de Godinne der ſchoonheit zelf, Venus, gehaet: omdat ze met haer hadde beſtaen te ſtryden over den prys der blankheit: waerom Venus haer uit gramſchap zoude verandert hebben in de gedaente van het teellit ener ezelinne: zoo zeer is 'er niets zoo belachelyk of zoo zot, of de Grieken durven het verdichten. Een vry beſcheidener verzierzel van den oirſprongk der lelien, dan dit van Nikander, (want die vertelt het) vint men by andere Grieken, ons ook verhaelt by den zelven Piërius (2): dat namentlyk Herkules heimelyk aen de borſt van Juno gelecht zynde, opdat hy door deszelfs zog mochte onſterfelyk worden, de Godinne het bedrogh terſtont gemerkt hebbende, de borſt had te rug getrokken, en dat 'er enige druppelen van het zog op de aerde gevallen zynde, witte lelien uit dezelve waeren voortgekomen: of ten minſten, dat dezelve op de lelien, die ſaffraenverwigh waren, gevallen zynde, die bloemen hadden wit gemaekt, gelyk Nat. Komes wil (3): die 'er byvoegt, dat het andere deel van Junoos zog, dat in den hemel was gevallen, die ſtreep daer hadde gemaekt, die men de melkweg noemt: het geen andere echter zeggen van Merkurius. Zie Hyginus Poëtic. Aſtron. Lib. II. cap. 43. en aldaer de aenmerkingen van Munkerus. Om die reden dan de lely, de bloem zynde van Juno, kan niet aengenaem zyn aen Venus: alzoo die twee Godinnen nooit goede Vriendinnen zyn geweeſt.

(1) Hier. Lib. LV. cap. 12.
(2) Ibid. cap. 13.
(3) Myth. Lib. II. cap. 4.

[P] Omdat Jupiter haer bevoolen heeft altyt haer huis met zich te dragen, volgens de bekende Fabel van Ezopus.

achting voor den Bybel heeft. Over het zelve dan zeide iemant:

Waere Dina t'huis gebleven;
Dina waere kuiſch gebleven.

Fidias voegde by het vrouwenbeelt van Venus mede een ſchiltpadde, ziende, zo men meent [Q] op den gemelden plicht der vrouwen: en Thucidides

[Q] Dit beelt had Fidias gemaekt voor die van Elis, uit elpenbeen in gout. Een ander beelt van dezelve Godin voor de zelve Eleërs hadde Scopas gegoten, zittende op een bok; zynde 't beelt, zoo van de Godin als van 't beeſt, beide van koper. De eerſte Venus droeg den toenaem van de *hemelſche;* de tweede wierdt genoemt de *gemeine* of *allemans Venus.* Beide deze beelden ſtonden te Elis dicht by malkander, binnen de
(1) Lib. VI cap. 25. muuren van een en denzelven tempel. Pauzanias (1), die doorgaens de verklaring van diergelyke beelden zelf doet, laet de uitlegging van deze twee aen anderen over. Wat de laetſte Venus belangt, de uitlegging daervan is licht, zoo door den bok, die een zinnebeelt is van onkuisheit en geilheit, gelyk elders wort aengetoont, als door den naem van *allemans Venus;* zoo dat ze niet anders is geweeſt als een zinnebeelt van onreine onkuisheit: gelyk in tegendeel de toenaem van de eerſte Venus aenleiding geeft om te denken om een vrou van een eerbaer en kuiſch gedragh. In deze gedachten beveſtigt ons Plutarchus, die in 't 16de hoofdſtuk van zyne Huwelyxleſſen, als mede in het 89ſte hoofdſtuk van zyne Verhandeling over Iſis en Oſiris, zegt, dat Fidias, door de ſchiltpadde onder Venus voet, heeft willen te kennen geven, eensdeels, dat de vrouwen zich te huis behooren te houden; en ten anderen, dat zy de ſtilzwygentheit moeten beminnen, en niet dan tegen haere mannen, of door haere mannen, ſpreken: want de ſtilzwygentheit is volgens Demokritus en Sofokles, voor de vrouwen een zeer ſchoon ſieraet; en, volgens Epicharmus, een teken van deugtzaemheit, en, naer Nikoſtratus, een pant van kuisheit: gelyk Klaudius Minos aentekent over het 195ſte Zinnebeelt van Alciatus. Ook zegt Euripides, *in Heraclidis, Act.* 2.

Γυναικὶ γὰρ σιγή τε καὶ τὸ σωφρονεῖν
Κάλλιςον, ἔισω δ' ἥσυχον μένειν δόμων.

Dat is: *Want ſtille te zwygen, en zich zedig te gedraegen, en gerust te blyven binnen 's huis, zyn zaeken die een vrouw zeer ſchoon ſtaen.* En wat het te huis blyven der vrouwen aengaet, Plutarchus melt ons op de eerſtaengehaelde plaets, dat het een oude inzetting by de Egiptenaeren was, dat de vrouwen geen ſchoenen mogten gebruiken, om daer by te gedenken, dat zy haer werk in huis moeſten vinden, en niets op de ſtraet
(2) de Conjug. Præcept. c. 4. te doen hadden. En 't is niet qualyk gezegt van den zelven Plutarchus (2), dat de vrouwen ongelyk moeten zyn aen de maen, dewelke, gelyk hoe verder zy van de zon af is, des te klaerder ſchynt, en hoe nader zy by dezelve is, des te meerder verdonkert wort; alzoo moet een kuiſche vrouw, zegt hy, voornamentlyk gezien worden als zy by haer man is: maer wanneer 'er die niet tegenwoordig is, zoo moet zy zich te huis en verborgen houden. Want ook Salomon, gelyk Pierius (3) zeer wel aenmerkt, telt
(3) Hier. Lib. 28. cap. 33. onder de tekenen van een hoerachtige vrouw op, dat *haere voeten niet in haer huis bleven, nu buiten, dan op de ſtraeten zynde, ende by alle hoeken loerende, Spreuk.* 7. *v.* 11. En Paulus beriſpt in de jonge weduwen, 1 *Tim.* 5: 13. *Dat zy ledig omgaen by de huizen.* Ja by den Heidenen, inzonderheit den Grieken, was het de vrouwen en voornamentlyk de maegden, ongeoorlooft langs de ſtraten te zwieren, maer ook voor de deur te ſtaen, of door de venſters te leggen kyken: gelyk men in 't brede kan zien in de redeneering van M. Joh. Philippus Pfeiffer, aengaende de Bezorging der Maegden by de Ouden, voorkomende in de Verzameling der Filologiſche Diſſertatien, byeen vergadert door Karel Bernizius en Kornelis van Arkel: daer men ook omtrent de ſtraf der onkuisheit vindt aengetekent uit Eſchines, dat de oude Athenienſen de ontuchtigheit haerer dochteren zo qualyk opnamen, dat een zeker man, vernomen hebbende het wangedragh van zyne dochter, dezelve te gelyk met een paert in een ledig huis hadde opgeſloten, opdat zy door het zelve, als daertoe door den honger aengezet, zoude worden verſlonden: welk huis Eſchines zegt, dat ten zynen tyde nog in wezen was, en bekent onder den naem van *'t huis van 't paert en 't meisje.* Gelyk nu Fidias by 't beelt van

cidides spreuk, by Plutarchus [R], is aenmerkelyk. Ze luidt aldus: *Die is de beste vrou, van welke buiten 's huis allerminst, het zy ten goede, het zy ten quade, wort gesproken*: oordeelende hy, dat de naem van een vroome vrou, zoo wel als haer lichaem, tusschen de huismuuren moet beslooten blyven.

van Venus (daer een vrouwspersoon door verbeelt wort, die den maegdelyken staet niet meer bezit, 't zy met eer of oneer. Zie Klaudius Minos ter aengehaelde plaets) een schiltpadde hadde gevoegt, om reden die gemelt zyn: alzoo hadde hy by 't beelt van Minerva (die haer maegdom altyt bewaert heeft, en daerom een recht beelt is van een zuivere maegt) een slang gestelt, tot een zinnebeelt, dat de maegden haere kuisheit zorgvuldig moeten bewaren: gelyk ons Plutarchus verhaelt in 't 89ste hooftstuk van zyne Verhandeling over Isis en Osiris. Dat nu de slang een beelt is van waekzaemheit en wacht, leert ons Pierius Valerianus, Hierogl. lib. XV. cap. 9. Maer om nog een woort van de schiltpadde te zeggen, het schynt dat de vrouwen tot een zinteken van haer plicht om by huis te blyven, by de Grieken gewoon waren beeltjes van schiltpadden by zich te dragen. Altoos men leest dat de Thessalische vrouwen, aengezet door minyver tegen haere mannen, die befaemde hoer Laïs in den tempel van Venus, in een talryke byeenkomst van menschen, hebben gedoodt met houte schiltpadden: tot verzoening van welke daedt zy naderhant een anderen Tempel ter eere van Venus hebben opgericht. Zie Pierius Valerianus in de Voorrede van zyn 28ste Boek, als mede deszelfs 33ste Hooftstuk.

[R] In zyne verhandeling aengaende de Deugden der Vrouwen *Kap. I.* daer hy echter deze spreuk van Thucydides niet voor goet keurt, verklaerende dat hy vóór beter houd het gevoelen van Gorgias, welke wilde, *dat niet de schoonheit, maer de goede naem van een vrouw aen veelen moet bekent zyn*. Zoo eene Vrouw, van welke nochte het lichaem, nochte de naem buiten 's huis quam, willen zommige, dat geweest is Fatua, de dochter, of naer Plutarchus zeggen (1) de huisvrou, of gelyk Laktantius wil (2), de zuster en huisvrouw van Faunus, die de Vader wort gezecht te zyn geweest van Latinus. Van deze dan getuigen Makrobius (3), en de zoo even genoemde Laktantius (4), uit Varro, dat ze van zoo eene uitmuntende Kuisheit is geweest, dat ze nooit buiten het Vrouwenvertrek was gegaen, nochte haer naem ooit buiten 's huis was gehoort, en dat zy nooit eenig man gezien had, nochte van eenig man gezien was, behalven haer eigen man. Deze is de Vrouw, die naderhant van de Romeinen is geëert onder den naem van de Goede Godin: en nu is uit het voorverhaelde licht te zien, waerom alle mannen uit den tempel, of het huis van den Burgermeester, Opperschout, of Hoogen Priester, als daer de Godsdienst van deze Godin wiert verricht (zie Malaspinaes aenmerkingen over Ciceroos 12 brief in 't 1 Boek aen Attikus, en Janus Broukhuisius over Tibullus Lib. I. El. 7. vs. 22 & 23.) geweert wierden: zodanig dat zelf een muis, die wist dat hy iets hadde, het welke hem een mannetje maekte, daer van daen vluchte, gelyk Juvenalis zegt: Sat. 6. vs. 339.

Testiculi sibi conscius unde fugit mus.

Ja ook alle schilderyen, die zelfs een beest, dat mannelyk was, vertoonden, moesten bedekt worden volgens den zelven Juvenael: het welk ook Seneka bevestigt in zynen 97sten brief. Omtrent het te huis blyven der vrouwen, tekenen wy noch dit gevoelen aen van Hiperides by Stobeus (5): dat een vrouw niet eerder behoort uit het huis te komen, voor dat ze die jaeren heeft bereikt, dat die geene, die haer niet kennen, moeten vragen, niet wiens huisvrouw zy is, maer wiens moeder. Een al te strenge wet tegen de vrouwen, en blyken van jaloerse natien. Hoe men ooit ook vrouwen bewaert heeft, daer is altyt middel gevonden om alle wachten te bedriegen: want *quis custodiet ipsos Custodes*, vraegt Juvenael (6), dat is, *wie zal de wachters zelfs bewaeren?* en Ovidius zeggen is: Amor. Lib. II. El. 3. vs. 16.

Non caret effectu, quod voluere duo.

Dat is:

Waer in 't 'er twee zyn eens, wort ligtlyk uitgevoert.

Voeg hier by het vierde Gedicht van het derde Boek der Minnaryen van den zelven Dichter.

(1) In Cæsare. c. 13.
(2) Lib. I. Inst. Div. cap. 22.
(3) Saturn. Lib. I. c. 2.
(4) Lib. I.
(5) Serm. 72.
(6) Sat. VI. v. 347.

EERBAERHEIT. KUISCHEIT.

NOgh twee beſchryvingen zullen wy van dit zinnebeelt geven eer we 'er afſcheiden. Dit is 'er een van. Eene Vrou wiens aengezigt bedekt, en wiens gewaet wit is. Zy ſchynt te wandelen, en heeft eenen ſchepter in de rechte hant: in de ſlinke twee tortelduiven.

De oprechte kuiſch- of eerbaerheit is naer Thomas zeggen [A] een deugt die by de Latynen geheten *caſtitas*, dezen naem draegt wegens de *caſtigatio*, dat is, *kaſtyding* van het vleeſch en zyne begeerlykheden, en den menſch als geheel rein maekt van alle vleeſchlyke beſmettingen.

Wy bedekken 't gezigt der kuiſcheit of eerbaerheit, hoe gy ze liefſt noemt, dewyl zy, om zoo te ſpreken, een breidel der oogen ſtrekt; en wy moeten, volgens den raedt van Gregorius [B] in zyne Zedekunſt, de oogen bedwingen die ons tot de zonde verleiden.

Het witte kleet beduit, dat de eerbaerheit volkomen en onbevlekt [C] wezen moet.

Dat ze in een wandelende geſtalte vertoont wort, wyſt aen, hoe dienſtigh de bezigheit voor de kuiſcheit zy: wezende de ledigheit een oorzaek van

[A] Sec. Sec. q. 151. Art. 1. *Caſtitas virtus dicta eſt a caſtigatione concupiſcentiæ tanquam pueri.* In deze afleidinge echter zal Thomas de toeſtemming der Geleerden niet verdienen, zynde dezelve te verre gezocht, om niet te zeggen belachelyk. Zommige hebben in tegendeel *Caſtus* (*Kuiſch*) willen af brengen van caſtigo, (*ik ſtraffe*) om dat men door ſtraffen kan gebracht worden tot Kuisheit: doch dat is ook mis. Zie Voſſii Etymologicum in *caſtigo* en *caſtus*.

[B] Moral. 21. *Ut munda mens in operatione ſervetur, a laſcivia voluptatis diprimendi ſunt oculi, quaſi quidam raptores ad culpam.* Zeer wel zeide eens Perikles (1) tegen den Dichter der Treurſpelen Sofokles, als hy den zelven op het gezicht van een zekere ſchoonheit verrukt zach, dat men niet alleenlyk eerlyke handen maer ook eerlyke oogen moeſt hebben. De oogen geven doorgaens de eerſte aenleiding tot het quaed der onkuisheit: waerom ook Propertius zeer wel zegt Lib. II. El. 23. vs. 21.

(1) Cicer. de Offic. Lib. I. cap. 40.

Qui videt, is peccat: qui non & viderit, ergo
Non cupiet, facti crimina lumen habet.

Dat is:

Wie ziet, die zondigt: wie derhalven 't ſnode quaet
Niet ziet, begeert niet: 't oog is oorzaek van de daet.

en Lib. II. El. 12. vs. 12.

Si neſcis, oculi ſunt in amore duces

Dat is: *Het oog, zoo gy 't niet weet, is leitsman in de min.*

Het dekken voorts van 't aengezicht kan ook toegepaſt worden op de oude gewoonte der eerbaere vrouwen, in 't vorige beelt vermelt.

[C] Tibul. Lib. II. El. 1. vs. 12.

Caſta placent ſuperis, pura cum veſte venite
Et manibus puris ſumite fontis aquam.

Dat is:

De Goden ſcheppen hun vermaek in reine zaeken.
Wilt dan met rein gewaet het heiligdom genaken,
En water tot den dienſt des autaers putten, rein.
Van hart en handen, uit een zuivere fontein.

Zie ons breeder in onze Aenmerking F. over de *Gerechtigheit*.

van alle quaet. Voorts zingt Nazo [D]:

Dryft gy de luiheit uit uw' zin,
Gy breekt de pylen van de Min.

De tortelduiven verbeelden, naer 't schryven van Piërius [E], een eerbaer en rein leven, omdat ze, haer echtgezelschap verloren hebbende, zich noit met een ander vereenigen.

De schepter betekent de heerschappy, die een eerbaer mensch over zich zelven voert [F]. Hoe volstandigh zwaeit Vondels Jozef in Egipte dien, waerover hy trouwens ook van de engelen geprezen wort! terwyl de onkuische Jempsar geduurigh klaegt,

Och Jozef, Jozef, och, de reden leert het my,
Dat ik u minnen moet, al schynt het razerny.

Dit is een klein staeltje van een groot en zeer kunstigh geweven laken. In den Hippolitus des zelven Dichters ontmoet ons, aengaende deze stof, veel fraeis, maer de tyt verbiedt het my uit te schryven. Ondertusschen, wat staet het heerlyk als de geest over het vleesch triomfeert! (want gy moet weten, dat deze twee gestadigh tegens malkander in oorlogh zyn.) en hoe lelyk, wanneer het vleesch velt wint en meester blyft! Laet ons dan, om het schip der eerbaerheit niet op de klippen der wellusten [G] in stukken te zeilen, met den geest beginnen, en niet met het vleesch eindigen.

[D] Remed. Amor. vs. 139.

Otia si tollas, periere Cupidinis arcus,
Contemtæque jacent, & sine luce, faces.

Lees de geheele plaets na, van vers 135, tot 212: zy is 't waerdig: want die menen mocht, dat 'er niets goedts in de dertele schriften van dezen Dichter gevonden wort behalven de tael, vergist zich zeer: alzoo hy veeltyts, zelf daer hy 't ongebondenst is, heerlyke spreuken tusschen dien drek der onkuisheit inmengt.

[E] Deze Geleerde man tekent ook aen (1) uit Bazilius en Origenes, dat deze gemeent hebben, dat 'er in de Besnydenisse twee tortelduiven, of twee jonge duiven wierden geoffert, om tot een voorbeelt te strekken van een kuisch leven; en dat wy dan een paer tortelduiven aen Godt op offeren, als wy onze ziel aen zyn woort, even als in een rein huwelyk, verbinden. Gelyk nu in 't vorige beelt is aengetoont, dat het tot de kuisheit der vrouwen behoort, dat zy by huis blyven, en zich voor al afhouden van te verkeeren onder veele menschen, zoo dient hier in de tortelduif haer ook tot een voorbeelt, als welke zich meest onthout op eenzame bergen en in stille bosschen, afgezondert van 't gezelschap van andere vogelen. Voorts verbeelt de Tortelduif de Kuisheit niet alleen om de reets gegeven reden, dat ze namentlyk na 't sterven van haer eerste gae niet weer paert, maer ook wel voornamentlyk, om dat het mannetje zich nooit vermengt met een ander wyfje dan het zyne, nochte het wyfje met een ander mannetje dan het haere. Ten opzichte van het niet wederom paeren, dient liever het zinnebeelt van eene tortelduif alleen, zittende op een dorren tak: het welk een kuisschen weduwelyken staet betekent: omdat des tortelduifs gaede gestorven zynde, de overgeblevene gezegt wort altyt eenzaem te vliegen, en nooit op een groenen tak te zitten, maer geduurigh teekenen te geven van droefheit. *Piër. Hierogl. Lib. XXII. cap. 16.*

(1) Hier. Lib. 22. cap. 17.

[F] Het zelve gebiedt ook Nazo Rem. Am. vs. 53.

Utile propositum sævas extinguere flammas,
Nec servum vitiis pectus habere suum.

Dat is:

Het is een nut besluit de onkuische minnegloet
Gansch uit te blusschen, en dat heerelyk gemoet
Geen slaef te maken van zyne ongetemde driften.

[G] Hier moet men zich de tael van Narcissus tegen Echo, by Ovidius (2) trachten eigen te maken, en zeggen tegen de wellusten,

Ante (ait) emoriar, quam sit tibi copia nostri.

(2) Met. Lib. III v. 390

Dat is:

'k Zou liever sterven, dan my aen u overgeven.

EERBAERHEIT. KUISCHEIT.

OMtrent op de zelve wys als boven, vertoonen wy dit zinnebeelt hier nogh eens, als tot een toegift; neen: ik verspreek my. Het geven is vrywilligh, belofsten verbinden, en die heb ik zoo even gedaen. Zie daer dan al weder eene Vrou met witte klederen; en een armelyn in de rechte hant: voorts is haer aengezigt bedekt gelyk de voorgaende.

Elke zonde is wel eene besmetting der ziele, maer echter worden de zulken, die in het slyk der geilheit als versmoort, en van vuilen minnelust bevlekt zyn, voornamentlyk besmet en onrein genoemt. Altoos zulken alleen [A] werden by de Latynen *polluti* dat is *besmet* geheten. Wie zich ook in deze zonde te wyt verliep, wert onder de Oude Wet met de lazari gestraft, opdat het misdryf en de loon malkander zouden gelyken. Toen Israel Godts Wet ontfangen zou most elk zich drie dagen lang, zelfs van zyn eigen wyf onthouden, naer de spreuk: *Weest rein gelyk ik rein ben.* Ter dezer oorzaek is het gewaet hier wit [B] vertoont, en een armelyn in de hant van 't beelt gegeven. Dit beestje bemint de zuiverheit en netheit zoo zeer, dat het, zynde van een modderkring omvangen, waeruit het, zonder zich te besmetten, niet komen kan, liever kiest te sterven [C], dan zyn reinheit in 't minste te ontzuiveren. Hierover heeft de Ridder Kats, onder eene print, waerin dit dier verbeelt staet, het volgende gestelt.

Gy die hier ziet een dier met slyk omcingelt leggen,
En peinst in uw gemoet, wat dat het is te zeggen,
Komt opent uw vernuft, en staet een weinigh stil:
Hier onder wort gezeit, wat dit beduiden wil.
Gy ziet in dezen ring een van de netste dieren,
Rein over zyn gewaet, rein over zyn manieren:
Gy ziet in dezen ring den witten Armelyn,
Genegen uit den aert om niet besmet te zyn.
Het slyk omvangt het beest, daer is niet uit te raken,
Of zyn geprezen bont moet tot den drek genaken:
Doch mits het reine dier dit bovenal ontziet,
Zoo valt het in de praem van honger en verdriet.
De keus is wonder scherp, het moet voorzeker sterven,
Of anders zal het slyk zyn witte vacht bederven.
Zie eens hoe rein een aert! enz.

Het bedekte gelaet beduit zedigheit en kuischeit, gelyk voorheene gezien is. Het gebruik wyders van het aengezigt op deze wys als te verschuilen, is misschien al zoo out als de eerbaerheit zelve. Penelope, door haren

[A] Niet alleen, maer veeltyts: want dat dit woort ook van anderen gezegt wort, die zich zelven met enige zonde of schantvlek bezoedelt hebben, hoedanig die ook zy; weten die gene, die 't Latyn kundig zyn: en zelfs de gemeene woordenboeken geven daer toe bewyzen genoeg aen de handt uit de beste Schryvers.

[B] Zie de twe vorige beelden.

[C] Zie hier van de beelden der *Kuisheit.*

haeren vader gebeden, om ter zyner voldoening in 't vaderlant [D] te blyven, voelde zich zoo zeer geprikkelt van liefde tot haeren gemael Ulisses, dat ze verkoos hem te volgen, maer de zedigheit haer verbiedende dat rondelyk uit te zeggen, bedekte ze uit schaemachtige eerbaerheit haer aengezigt, en liet alzoo stilzwygende haer' vader uit dit gedragh opmaken, wat ze verkoos.

[D] Lacedemon, alwaer haer vader Ikarius woonde. Deze, na 't verhael van Pauzanias (1), zyn dochter aen Ulisses ten huwelyk bestedende, trachte zynen nieuwen schoonzoon te bewegen, dat hy te Sparta wilde blyven wonen: het welke niet gelukkende, poogde de oude man den wagen, waer mede Ulisses met zyne jong getrouwde vrouw zich reets had op reis begeven, achter na volgende, en hem geduuriglyk smekende, zyn oogmerk nog te bereiken. Ulisses, om eindelyk van die moeilyke zaek af te zyn, deed zyn schoonvader dat genoegen, dat hy zeide te stellen aen de keur van Penelope, of zy liever met hem na Itaka wilde gaen of met haer Vader wederkeeren na Sparta. De jonge vrouw gaf haere keur te kennen op de wyze hier verhaelt. Toen liet zich Ikarius eindelyk bewegen dat hy zyn dochter liet heen trekken met haer man, maer richte ter gedachtenisse van dit voorval een beelt op onder den naem van *Beschaemtheit*, op die plaets, daer dit geschiedt was, namentlyk omtrent dertig stadien, of een klein uurtje gaens buiten Lacedemon, op den weg, zoo verre de wagen reets gekomen was. Het beelt was gemaekt als een zittende vrouw, en met een bedekt aengezicht: namentlyk zodanig als Penelope zich toen vertoont hadde. *Pier. Val. Lib. XL. cap.* 21. *Alciatus Embl.* 96. *Klaudius Minos over het zelve, en Giraldus Histor. Deor. Synt.* 1. *col.* 40. Ondertusschen gelieve de Lezer te weten, dat, of schoon Penelope voor een beelt van Kuisheit by verreweg de meeste Poëten en andere Schryvers, die Homerus Gedichten hebben gevolgt, wort voorgestelt, zy echter van alle niet wort gehouden voor zoo een fyne vrouw, als men ons doorgaens wil doen gelooven. Neen: Pauzanias (2) verhaelt 'er ons andere staeltjes van: namentlyk, dat die van Mantinea in Arkadie zeggen, dat zy, terwyl haer gemael Ulisses uitlandig was, zelf andere mannen had aengelokt, en in huis gehaelt, waerom Ulisses, wederom in zyn vaderlant gekeert zynde, haer hadde verstoten: waerna zy was wedergekeert na Sparta, en zich van daer hadde begeven na Mantinea; alwaer ze was gestorven en begraven. En Duris van Samus heeft, volgens 't verhael van Tzetzes over Lykofron (3), geschreven, dat zy zich met een iegelyk hadde vermengt, en dat Pan uit haer is geboren: dien zy, volgens andere Schryvers, in overspel heeft gewonnen by Merkurius. Haer onkuisheit tracht Dempsterus te bewyzen uit Homerus zelf, die haer in 't 18 Boek van de Odissea geschenken laet ontfangen van haere vryers, of liever pollen, een vast blyk van een hoerachtig hert. Een zeker oud Dichter ook der Priapeïsche verzen beweert haer onkuisheit daeruit, dat ze gastmaelen bywoonde: want by de Grieken wierd het de vrouwen, gelyk Kornelius Nepos ons aentekent (zie de aenmerking van Joh. And. Bosius over de Voorreden van dien Schryver) niet toegelaten op de Gastmalen te verschynen, ten zy op die van haere nabestaenden. De woorden van dien Dichter zyn deze: Carm. 69.

(1) Lib. III cap. 20.
(2) Lib. VIII. c. 12.
(3) V. 771.

Ad vetulam tamen ille * suam properabat, & omnis
Mens erat in cunno, Penelopea, tuo.
Quæ sic casta manes, ut jam convivia visas,
Sitque fututorum jam tua plena domus.

* Ulisses.

Die 't lust, zie 't vervolg van dat gedicht: wy vertalen 't niet, om dat het wat te grof is gesponnen. Van de onkuisheit van Penelope lees verder Thomas Dempsterus over het twede hoofdstuk van 't derde boek der Oudheden van Rosinus, en Gerh. Joh. Vossius in zyn geleerde werk, *Institut. Orator. Lib. I. cap.* 8. Voeg 'er by Dominikus Baudius *Lib. III. Jambic. Carm. ad. Petrum Scriverium*: en Ovidius *Amor. Lib. I. El.* 8. *vers* 47.

EEUWIGHEIT.

EEne Vrou die op een' geboootſten hemelkloot zit, houdende in de rechte hant een ſtralende zon, en in de ſlinke een maen, om aen te wyzen, volgens Piërius Valeriaen [A], dat die genoemde hemellichten geduurige voortteelers van alle dingen zyn, baerende, onderhoudende en voedende door hunne kracht alle de lichaemen die onder de zelve zyn: het welk van de oude Egiptenaers [B] zeer wel is aengemerkt, om namentlyk door zon en maen de eeuwigheit te verbeelden, vaſtlyk geloovende, dat deze twee vorſten der ſtarren de oneindigheit des tyts [C] zouden verduuren, en de aerdſche dingen geſtadigh blyven onderhouden. Zy

[A] In 't 17 hoofdſtuk van zyn 44 Boek: daer hy ook zecht, dat David, ziende op die eeuwigheid, die 'er altyt is geweeſt, is, en zal zyn in Chriſtus, in zynen 72 Pſ. vers 5 zingt, dat alle volkeren Chriſtus zullen vreezen van geſlachte tot geſlagte, zoo lang als de zon en de maen zullen zyn. Zie Piërius zelf ter aengehaelde plaets, behelzende verſcheide lezenswaerdige zaken, te lang om hier in te voegen.

[B] Na 't getuigeniſſe van Horus Apollo *Hierogl. Lib. I. cap.* 1.

[C] Daerom wort de zon door Orfeus in zynen Lofzang der zonne genoemt ἀθάνατος (athanatos) dat is, *onſterflyk*, en χρονοκράτωρ (Chronokratoor) of *heer der tyden*: want de tyden zyn niet anders als beurtverwiſſelingen der verandringen, namentlyk, Zomer, Winter, Lente, Herfſt, die wy alle weten, dat door den loop der zonne worden gemaekt. Auguſtinus vat in zyne verklaringen over den 72 Pſalm de Zon ook op voor de eeuwigheit. Door de Zon, zegt hy, zyn de tyden te kennen gegeven. In de zon zien wy generlei tekenen van verderf. Zy beſchynt de werelt nu al zedert zoo veele eeuwen, en haer licht wort nochtans niets vermindert: zy loopt om al van het begin der werelt, en wort niet vermoeit. De zon, zegt Dioniſius *Lib. de Devin. Nomin. cap.* 5. ſtort haer licht evengelyk, zy vernieuwt, voedt, bewaert, volmaekt, verdeilt, vereenigt, koeſtert, bevrucht, vermeerdert, verandert, verſterkt, baert, en beweegt alles, en geeft het leven aen alle dingen. Waerom zoude dan die oorſprongk des levens de eeuwigheit niet kunnen te kennen geven? Diergelyke

Zy zit op een hemelbol, als zynde een ding dat ook eeuwigheit [D] beduit. Voorts ziet men op de gedenkmunt van Domitianus en Trajanus [E] de eeuwigheit ook vertoont als een vrou met eene zon in de rechte en eene maen in de flinke hant, omhangen wyders met een ruim, dogh toegegordt kleet.

lyke dingen vint men van de zon ook gezegt by Makrobius in het 2de hooftstuk van zyn 1ste Boek over den Droom van Scipio. Voorwaer zoo men onder de afgodische volkeren 'er enige konde verontschuldigen, zoo zouden 't voornaementlyk die moeten zyn, die de zonne aenbidden. Want wat is 'er onder alle de dingen, die wy met onze ogen aenschouwen, heerlyker en onverganketyker dan de zonne?

Maer gelyk nu de zon om de gezeide redenen de eeuwigheit kan betekenen, zoo schynt de maen in den eersten opslach het tegendeel te moeten beduiden om deszelfs veelvuldige veranderingen, en alzoo geen duurzaemheit te kennen te geven: waerom 'er ook by Jezus Sirach *Eccles.* 27. vs. 11. gezecht wort, *de dwaeze verandert gelyk de maene:* en *de wyze* in tegendeel *blyft gelyk de zonne*: want zoo verklaeren zommige dit vers: het welke van onze Taelsmannen is vertolkt, *Des Godtvrezenden verhael is altyt van wysheit: maer de dwaeze verandert gelyk de maene.* Nochtans omdat de maen in haere veranderlykheit een onveranderlyke order, en in haere ongestadigheit een stantvastigen loop houdt, en 't geene zy den eenen tyt verliest, op den anderen wederkrygt, zoo strekt zy ook bekwamelyk een beelt der eeuwigheit: en daerom vergelykt (1) Tertulliaen, gelyk hy Christus vergelykt by de Zon, en 't zaet Abrahams by de sterren, alzoo ook de Kerk niet qualyk by de Maen: omdat de Kerk, hoewel ze wel veele wisselvalligheden en veranderingen ondergaet, nochtans al het verlorene wederom zal ophalen, en bestaen tot in eeuwigheit. Gelyk nu de zon zoo even gezecht is alles te voeden enz, alzoo wort de maen ook geen geringe kracht omtrent het onderhouden der zaken toegeschreven: die van Makrobius (2) genoemt wort *de oorzaek en bewaerster der sterfelyke lichaemen:* en hoeveel ze doet tot de gezondheit van 't menschelyke lichaem, leeren ons de vermaertste Geneesheeren: als onder anderen Galenus *Lib. III de Diebus Criticis.* Met reden dan is ook de maen een beelt der Eeuwigheit. Maer betekenen de zon en de maen elk in 't byzonder de eeuwigheit, hoeveel te meer dan zy beide te zamen? door welkers invloedt alle dingen, die beneden dezelve zyn, worden geteelt, vermeerdert en bewaert. Zoo worden ze als beelden der eeuwigheit samengevoegt Ps. 89. vs. 37 en 38. [*zyn zaet zal in der eeuwigheit zyn: ende zyn throon zal voor my zyn gelyk de zonne: hy zal eeuwiglyk bevestigt worden, gelyk de mane.*] Eindelyk zy de zon en de maen beheerscheressen der tyden: en alle tyden bestaen uit den dagh en den nacht: waer van gelyk de eerste wort geregeert door de zon, alzoo de laetste van de Maen, *Genes.* 1 *vs.* 16. De Joden (3) beuzelen (want dit moeten wy hier nog byvoegen) dat de zon en de maen in den beginne beide evenveel licht hebben gehad: dog dat de maen over haer medegenoot qualyk te vreden zynde en klagende, van Godt was vernedert, en met minder licht voorzien. Zy willen dit vast maken uit *Gen.* 1. *vs.* 16 omdat daer eerst wort gezecht: *Godt dan maekte die twee groote lichaemen* (dat beduit, meenen ze, de evengrootheit des lichts) en daerna: *dat groote licht tot de heerschappye des daegs, en dat kleine licht tot heerschappye des nachts:* dat geeft nu de verkleining van 't licht der maen, zeggen ze, te kennen beneden dat van de zonne. Dog dit heeft geen wederlegginge van noden. Breder aengaende de zon en de maen als beelden der eeuwigheit, kan men nazien de aentekeningen der Geleerden over 't begin der beeldenspraek van Horus Apollo: uit welke wy de stoffe van deze aenmerking meest getrokken hebben: want ons voornemen is niet te pronken met eens anders arbeid, als waere 't de onze, maer wel om onzen Nederlantschen Lezer, die niet Taelkundig mochte zyn, te helpen met iets uit de geleerde Schriften van braeve mannen over te nemen: gelyk wy dan hier bekennen gedaen te hebben.

(1) De Resurrect. carnis.

(2) In somn. Scip. Lib. I. c 2.

(3) Munsterus in Mess. Christ.

[D] Om dat deszelfs figuur ront is, en daerom zonder begin of einde. Maer wy houden ons verzekert, dat dit beelt moet zitten niet op een hemelbol, maer op een aerdtkloot: gelyk ze vertoont wort op een penning van de Keizerin Faustina, betekenende haere heerschappy over de wereldt. Zie Oudaens Roomsche Oudheden *bladz.* 475 en onze aenmerking C. over 't zesde beelt der Eeuwigheit.

[E] Of ook van Vespasianus, gelyk de Heer Oudaen wil: by wien dewyl in 't brede zoo van deze als van andere Gedenkmunten, waerop de eeuwigheit op veelerhande wyzen verbeelt staet, wort gehandelt, zoo wyzen wy den nieusgierigen lezer na deszelfs Roomsche Oudheden, van *bladz.* 473, *of* 418 *tot* 476 *of* 421.

EEU-

EEUWIGHEIT.

Op verscheide beeltsprakige wyzen kan men de eeuwigheit afmaelen. Hier wort ze gezien als eene Jongkvrou, in groen gewaet, en op eenen stoel zittende. In de rechte hant houdt ze eenen engel of geest: in de slinke een spiets, die ze op de aerde zet [A]. Op het hooft heeft ze een' gouden baziliskus.

Haere jongkheit en 't groene kleet [B], beduiden, dat ze door den tyt niet t'ondergebragt, nochte haere kracht verteert is.

Van het zitten [C], alsmede de spiets [D] en geest [E], zie in de Aenmerkingen.

De baziliskus wert by de oude Egiptenaers voor een teken der eeuwigheit genomen, omdat dit dier zelf door geen ander dier [F] gedoot kunnende worden, gelyk Horus Apollo verhaelt, nochtans door zyn vinnigh vergift [G] menschen, beesten, kruiden, planten, bloemen enz. weet te doen sterven en verdorren. Voorts is hy van gout gemaekt, naerdien dit metael de bederfenis [H] minder is onderworpen dan alle de andere.

[A] Zoo zegt men, dat ze gezien wort, dog zonder den baziliskus, op een zekeren ouden penning met het omschrift *Clod. Sept. Alb. Aug.*

[B] Zie onze aenmerking B over 't eerste beelt des *Arbeits*, bladz. 72: alsook het beelt der *Hoop*: en onze aenmerking A over de *Vluchtigheit der Eere.*

[C] Daervan zal gesproken worden over het derde beelt hierna volgende, op den penning van Faustina.

[D] Hiervan wort gehandelt in het vierde beelt achter dit, op den penning van Titus.

[E] Ik wilde liever dat de Schryver de uitlegging hiervan op zich zelven hadde genomen, als aen my overgelaten. Zoo 't zeker is, dat op dien penning zoo een Engel vertoont wort, weet ik 'er geen andere uitlegging van te bedenken als alleenlyk deze: dat dewyl deze Engelen, of geesten, by de Romeinen *Genii* geheeten, en gehouden voor de Geleigeesten der menschen en Beschermengelen der volkeren, steden, landen enz, gerekent wierden onder de Goden, en ook allerlei goddelyke eer ontfingen, als van aenbiddingen, offerhanden enz, (zie Pitisci Lexicon Antiq. Rom. in *Genius pag.* 847) zy ook niet anders kunnen begrepen worden als onsterfelyk te zyn en eeuwig; een hoedanigheit, die onafscheidelyk is van de godheit. En al is 't dat Aufustius by Festus zecht, dat *Genius*, of zoo een Engel, is een zoon der goden en vader der menschen, niet te min kan hy een beelt zyn der eeuwigheit: aengezien die eeuwigheit, die men op de Romeinsche gedenkmunten zeit, door hen niet begrepen is, als een eeuwigheit, zonder begin, maer alleenlyk zonder einde: zoo wel wanneer zy die penningen hebben doen slaen om een eeuwigen roem uit te drukken, als ter gedachtenisse van de vergoding hunner Keizeren, of derzelver Gemalinnen. Zie het vyfde beelt der Eeuwigheit, Aenmerk. E.

[F] Behalven echter de wezel: gelyk wy hebben gezegt in onze aenmerking G. over het tweede beelt der *Bescherming*. Nochtans noemt Horus (1) hem onsterflyk: hetwelke men schynt te moeten bepalen tot het vergift van andere dieren: dat hy namentlyk daerdoor niet kan gedoot worden. Voeg hier by, dat de H. Schrift zelve zegt, dat de bazilisken niet kunnen worden bezworen: want zoo staet 'er *Jer.* 8. *v.* 17 *Ziet ik zende slangen, bazilisken onder u lieden, tegen dewelke geene bezweeringe is: die zullen u byten, spreekt de Heere.*

(1) Hier. Lib. I. c. I.

[G] Zie onze aenmerkingen Q. R. S. T. over het beelt der Besmetting, *bladz.* 136.

[H] Ook omdat het tot den dienst der Goden, als het waerdigste metael wiert toegeëigent: waertoe men meest goude vaten gebruikte. Dat ook de Chimisten aen het

goud

goud den naem van Zon geven, waerdoor, zoo als even aengetoont is, de *eeuwigheit* verstaen wort, hebben wy reets gezegt in onze aenmerking D over 't derde beelt der *Edelheit.* Maer onze Schryver heeft hier verzuimt aen te tekenen, dat de Egiptenaeren volgens Horus (1), den baziliskus zoo schilderden, dat zyn staert door 't overige van zyn lyf bedekt was; 't welk zy niet deden zonder oorzaek: gevende door den verborgen staert te kennen, dat de eeuwigheit geen staert, dat is, geen einde heeft. Om deze reden, of omdat, gelyk Horus wil, de baziliskus, die alles door zyne aenblazing doodt, zoo doende macht over 't leven en de doodt schynt te hebben (zynde zoo wel 't een als 't ander eigen aen de Godheit) slingerden ze een baziliskus om 't hooft van de beelden hunner afgoden. Zoo verhaelt Plutarchus (2) dat wanneer Ptolemeus Filopater, het doode lichaem van Kleomenes hadde laten aen 't kruis hechten, en men weinig dagen daerna een slange van bequame grootte zag om zyn hooft geslingert, Ptolemeus daerover was ontroert geworden, alsof hy een man, die den Goden aengenaem, en van een meer dan menschelyke natuur was, hadde laten aen 't kruis hangen: en dat die van Alexandrie na 't kruis lopende, Kleomenes hadden genoemt een Halfgod, en Zoon der Goden. Namentlyk de slangen (waeronder ook de baziliskus wierd getelt) wierden geloofd iets Goddelyks in zich te hebben, en waren daerom aen veele Goden heiligh; als aen Jupiter, Ceres, de Zon, Proserpina, Eskulapius en de halve Goden, dat is, helden van den aelouden tydt, overgebragt onder 't getal der Goden: gelyk Artemidorus Daldianus wil. De bovengenoemde Plutarchus (3) meent, dat, gelyk 'er uit het verrotte lichaem van een rund, byen, uit dat van een paert, horzels, en dat van een ezel schalbyters voortkomen, alzoo uit het lichaem van een mensch, de etter, die omtrent het merg is, samenvloeiende, en zich ondereen vermengende, slangen worden voortgeteelt: en dat hierom de Ouden, die dit begrepen, uit alle andere dieren, voornamentlyk de slangen, aen de vergode menschen zouden hebben toegewyt. Ook vint men verdicht, dat de goden dikwils zyn verschenen in de gedaente van slangen, als Apollo, wanneer hy zich vermengde met Atia de Moeder van Augustus, by Suetonius in 't leven van dien Keizer Kap. 94. Eskulapius, toen hy van de Romeinen wierde gehaelt van Epidaurus, by Ovid. *Met. Lib. XV. vs.* 670, en de Beschermgeest van Sicilien, of de Engel van Anchises, toen Eneas hem offerhande deedt, by Virgilius in 't vyfde boek van zynen Eneas vs. 95: en anderen. Voorts weet men, dat die van Epidaurus, Lanuvium, de Romeinen en andere volkeren de slangen hebben geëert als godheden: gelyk ook nog hedendaegs geschied in sommige gewesten van Amerika. Dat eindelyk de Baziliskus in de Egiptische Beeldenspraek dikwils is gebruikt geweest, kan men zien uit de Egiptische tafel van Bembus: op welke, na 't getuigenisse van Pierius (4), de Baziliskus dan eens vertoont wort met het hooft van een havik, dan eens met een menschenhooft, dan eens met een ander.

(1) Hier. Lib. I. cap. 1.
(2) In Cleom. c. ult.
(3) Ibid.
(4) Hier. Lib. XIV. cap. 9.

EEUWIGHEIT.

Op een gedenkpenning van den Keizer Adrianus wort de eeuwigheit vertoont als eene Vrou, die in elke hant een gekroont hooft [A] draegt, met dit opschrift [B] AETERNITAS AUGUSTI en S. C.

[A] Zie over dezen penning Sebastiaen Erizzus. Wy hebben 't geluk niet van dien penning zelfs ooit te hebben gezien: 't welk indien ons hadde mogen gebeuren, zouden wy beter van de zaek kunnen oordelen. Ondertusschen twyfelen wy, of die twe hoofden, hier voor gekroont aengezien, niet zyn die twe zelfde, die men op een penning van Vespasiaen vint, waer van boven gesproken is over 't eerste beelt der Eeuwigheit Aenmerking E, 't eene omschenen van de zon, 't andere met een maen: welke men verkeerdelyk voor kronen zoude hebben kunnen aenzien.

[B] Dat is *Eeuwigheit des Keizers*. Wat de letters *S. C.* belangt, de Lezer zy eens vooral gewaerschout, dat die op de penningen staende, altyt beduiden, dat die penningen zyn geslagen volgens een *Senatus Consultum* dat is, uit last van den Raed.

EEUWIGHEIT.

ZEer gevoeglyk kan men de eeuwigheit malen als eene deftige en eerlyke Huismoeder, die in de rechte hant een slangront, dat is eene slang met den staert in den mont, ten toon houdt, en op 't hooft eenen sluier heeft, die beide de schouders van achter bedekt.

De slang, op de manier als gezeit, betekent, dat de eeuwigheit, zonder behulp van iet anders, zich zelve voedt en onderhoudt. By de ouden strekte zoo eene slang een zinnebeelt van de werelt [A], en het jaer

(1) Hier. Lib. I. c. 2. [A] Dat is, het geheel Al. Horus (1) legt dit zoo uit: dat door de veelerhande vlakken of stippen der slang (want 't was een slang met schubben en veelerlei spikkels, die de Egiptenaeren schiderden tot een beelt van de werelt) wierden verstaen de verscheide starren des hemels; door de zwaerheit van dit dier, de aerde, en door deszelfs glibberigheit en gladheit, het water. En wat de spikkels aenbelangt, dezelve kunnen al zoo wel in de slang een beelt zyn van de starren, als de vlakken op de luipaertshuit van Pan, gelyk naderhant in het beelt der Werelt wort aengewezen: te meer, omdat op de schubben en in de spikkels der slangen nog een zekere soort is van glans en helderheit. Zoo beschryft Virgilius (2) de slange, die uit het graf van Anchises te voorschyn quam, als Eneas aen hem offerde:

(2) Æneid. Lib. V. v. 87.

Cæruleæ cui terga notæ, maculosus & auro
Squamam incendebat fulgor ceu nubibus arcus
Mille trahit varios, adverso sole, colores,

Dat is, naer de vertaling van Vondel:

De blaeuwe vlak bedekte
Den rug vol schubben, klaer van schittrend gout verlicht,
Gelyk de zon, wanneer zy, recht op ons gezicht,
Door wolk en nevel schynt, de schoone regenboogen
Met duizent verwen mengt, en schildert voor ons oogen.

Daerenboven hebben de vlakken der slangen een zekere gelykheit met de starren, om dat zy zich beide rond vertonen. Noch meer: gelyk 'er zommige van die vlakken der slangen donker zyn, als die men op den rug ziet; andere zoo duister niet, als die zich aen de zyden vertonen; en andere helderder, als die onder den buik zyn: alzoo zyn ook de starren sommige zeer helder, als by voorbeelt de lier, de geit, en 't oog van den stier en andere; sommige wel helder, dog evenwel zoo klaer niet, gelyk 'er twee zyn in de Twelingen; en sommige duister, gelyk vier starren van 't paert; en andere benevelt, als de starre in 't hooft van Orion, enz. Wat nu de zwaerte belangt, de slangen zyn van een aertsche natuur, behalven den baziliskus, wiens natuur meer vuurachtig is; zy verbergen zich onder de aerde, en zy raken dezelve aen met het grootste gedeelte van haer lichaem, wanneer zy voortkruipen; en eten ook het stof der aerde: Want zoo zegt Godt tegen de slange die Eva verleidt hadde, Gen. 3. vs. 14. *op uwen buik zult gy gaen, ende stof zult gy eeten alle de dagen uwes levens.* Dat nu de aerde zwaer is, zulks is te bekent, dan dat het behoeft te worden bewezen. Wat eindelyk het water aengaet, wie weet niet dat het glad en glibberig is? Behalven dit zoo schynt het water enigsins voort te kruipen, gelyk de slangen: voornamentlyk wanneer
(3) Lib. I. v. 215. het zagt vloeit: en zoo zegt Lucanus (3) van den Rubicon, dat hy *per imas serpit valles*, dat is, *door 't diepste der valeien heen kruipt*, of zachtjes stroomt, en insgelyks noemt
(4) Lib. IX v. 974. hy den Xanthus, (4) *in sicco serpentem pulvere rivum*, dat is, *een beek kruipende tusschen 't droge zant heen.* Dit zinnebeelt is wel in 't gebruik geweest by de Egiptenaers,
(5) Macr. Saturn. Lib. I. c. 9. maer eigentlyk allereerst bedacht by de Feniciers (5). Men zie meer van deeze stoffe (en 't is de moeite wel waerdig) by Piërius Valerianus *Hierogl. Lib. XIV. cap.* 2 & 6. en by de geleerden over Horus Apollo *Hierogl. Lib. I. cap.* 2.

jaer [B], die naer 't zeggen eeniger filozoofen, geftadigh in zich zelven wederkeeren en omdraeien. De Pythagoriften zeiden dat de tyt het beelt der eeuwigheit was, en Plato en Merkurius Trismegiftus namen ze voor den tyt. Klaudiaen laet zich in den lof van Stiliko aldus hooren [C]: Daer is verre van hier, en buiten den toegang van ons begrip, en byna ongenaekbaer voor de goden zelfs, een onbekende fpelonk der onmeetbaere eeuwigheit, de oude moeder der jaren, die de tyden uit haeren wyden fchoot voortbrengt, en ze 'er weder in ontfangt. Rontom dat hol ftrekt zich een flang uit, die door zyn goddelyk vermogen alle dingen zagtjes verflint, en eeuwiglyk bedekt is met groene fchubben, en haer hooft achterwaert wendt, en haeren ftaert inflokt, keerende ftilletjes te rug van daer ze heeft begonnen.

De fchouders van het beelt zyn van achter bedekt, omdat de verloopen tyt der eeuwigheit niet kan worden befchouwen.

[B] Omdat, zegt Horus ter gemelde plaets, gelyk de flange jaerlyks met het afleggen van zyn vel wederom jong wort, alzoo ook de tyt alle jaeren verandert en wederom jeugdig wort. Zie ook over deze ftoffe den gemelden Piërius *Lib. XIV. cap.* 3, 4 & 7, en der geleerden aentekeningen over Horus: want de zaken, daer gemelt, hoewel voortreffelyk, zyn te lang om hier te herhalen. Alleen zeggen wy dit uit Piërius, dat de ouden gewoon zyn geweeft zoo een flang, wiens ftaert onder deszelfs keel was verborgen, te ftellen in de rechterhant van 't beelt van Saturnus, die voor den omloop van een jaer, voor den tyt, en voor de onfterflykheit, volgens de fchriften van veele, is gebruikt geweeft.

[C] Lib. II. v. 424.

Eft ignota procul, noftræque impervia menti,
Vix adeunda Deis, annorum fqualida mater,
Immenfi fpelunca ævi, quæ tempora vafto
Suppeditat revocatque finu. complectitur antrum,
Omnia qui placido confumit numine, ferpens,
Perpetuumque viret fquamis, caudamque reducto
Ore vocat, tacito relegens exordia lapfu.

EEUWIGHEIT.

OP eenen penning van Fauftina laet zich de eeuwigheit zien als een ftaende Vrou, die beftendigh van oude, en deftigh gekleet is. Zy houdt de werelt in haer rechte hant, en een fluier dekt haer hooft en fchouders.

Zy ftaet, zonder eenigh blyk van beweging; het welk ons leert, dat'er in de eeuwigheit geene beweging noch verandering des tyts is [A].

[A] Hierom zegt Petrarcha niet onaerdig van de eeuwigheit:

Qual meraviglio hebb' io, quando reftare
Vidi in un piè colui, che mai non ftette,
Ma difcorrendo fuol tutto congiare.

Waervan de zin ten naeftenby deze is:

Met wat verwondering vondt ik my aengedaen,
Wanneer ik onverwacht op eenen voet zagh ftaen,
Haer, die nooit heeft geftaen, maer pleegt in alle zaken
Door haer geduur'gen loop verandering te maken!

De reden waerom de beeltenis niet zit, maer ſtaet, is, omdat het zitten een teken van groote vaſtheit is, en byna altyt een ruſt [B] te kennen geeft, welke een noodzaeklyke betrekking heeft op de beweging, die men zonder 't beſef van ſtilheit niet verſtaen kan. Dewyl nu de ruſt der eeuwigheit niet onder deze gemeene ſoort der ruſt begrepen wort, zoo dient ze ook anders uitgebeelt te worden, hoewel dit van elk niet waergenomen is, gelyk alrede in twee vorige beelden [C] gebleken is.

De beſtendigheit des ouderdoms, en de deftigheit des gewaets, zyn dingen die de eeuwigheit voegen.

Zy houdt de werelt in de hant [D], omdat die door haere beweging den tyt voortbrengt, waeruit ook te beſluiten is, dat de eeuwigheit buiten de werelt zy.

Het hooft- en ſchouderdekſel, daer we ook in 't voorgaende beelt van ſpraken, vertoont, dat de verleden [E] en toekomende tyt zich voor ons in de eeuwigheit verbergt.

[B] *Stil te ſtaen zonder eenige beweging*, betekent dat ook geen ruſte? Immers ik geloof ja: en ik zie geen reden, waerom men de oorzaek van 't zitten en 't ſtaen in deze beelden met zoo veel bekommering behoeft na te ſpeuren, alsof daer groote geheimen door wierden te kennen gegeven. Zie de volgende aenmerking.

[C] Namentlyk, in 't eerſte en twede: in welker laetſte indien het zitten op een ſtoel, iets betekent, zoo zal het mogelyk niets anders te kennen geven, als die gewoonte der Romeinen, waer door ze den naemruchtigen overledenen een ſtoel of wagenzetel in den ſchouwburg, of elders, ter eere ſtelden: gelyk Oudaen ons aentoont in zyne Roomſche Oudheden bladz. 473. Van het zitten voorts op den hemelbol of den wereltkloot, is geſproken over 't eerſte beelt der Eeuwigheit, aenmerking D.

[D] Ja om geen andere reden als om haere heerſchappy over de werelt te kennen te geven: gelyk wy boven in de zoo even aengehaelde plaets hebben aengewezen.

[E] Onze Schryver is al te ſubtyl in 't uitleggen van dezen beelden. Op dezen penning ſtaet het beelt der Keizerinne Fauſtina zelf, en zulks met het gewoone hooftſieraet der Romeinſche vrouwen, (men zie het zelve in de beelden der Eerbaerheit) en vorder gewaet van een Keizerinne: en derhalven moet men daer geen byzondere betekeniſſe in zoeken. Voorts dewyl deze penning is geſlagen om de vergoding van Fauſtina uit te drukken, welke wel een onſterfelykheit betekent voor het toekomende, maer niet dat zy van eeuwigheit zoude geweeſt zyn, zoo komt de verleden tyt hier geenzins te pas, nochte kan het hooftſierzel daer op enigerlei betrekking hebben. Fauſtina was de Gemalin van Antoninus Pius, en deze hadde toegeſtaen, dat de Raed haer na haer doodt als een Godinne eerde, hebbende goude beelden voor haer opgericht, tempels gebouwt, en Prieſters ingeſtelt.

EEUWIGHEIT.

DAer is een penning van Titus voorhanden, op welken eene gewapende Heldin gezien wort, hebbende in de rechte hant een ſpiets, en in de ſlinke eenen overvloetshoorn. Aldus ſtaet ze op eenen ronden bol [A], en verbeelt de eeuwigheit: gelyk het woort *æternitas* op den penning ſtaende, klaer te kennen geeft.

Door deze ſchets evenwel, wort de rechte eeuwigheit, daer dus lang van geſproken is, niet verſtaen; maer wel een zekere langduurigheit van

Stadt

[A] Met den eenen voet, niet met beide. Die bol nu is de weereltkloot: gelyk naderhant zal gezegt worden.

Stadt en Staet, die uit een goede regeering voortkomt, en voornaemlyk bestaet in 't verzorgen der dingen, die tot het leven nodigh zyn: want de onderdanen, erkennende dat de overvloet uit de weldadigheit van den vorst spruit, wenden hun gemoet en genegentheden, als uit dankbaerheit t'hemwaert, tot gehoorzaemheit, trou, en eendragt: en daerom vertoonden de ouden deze geduurzaemheit door eenen overvloetshoorn vol vruchten. De lange bestendigheit van eenen Staet spruit ook uit het onderhouden van den oorlogh, tegens den eenen of anderen vyant. Dit wyders geschiet om twee redenen. De eerste is, om de strytbaere manschap den wapenhandel niet te doen vergeten, maer in staet van weerbaerheit te houden tegens het gewelt van eenen onverwachten aenval. De tweede, opdat men de onderlinge vrientschap en eendragt verzekere tusschen de burgers: want het geheel vereenigt zich zoo veel te meer met de deelen, hoe veel te meer het heftigh en fel van zyn tegenparty wort bestreden. Aldus heeft men gezien, [B] en ziet men nogh dagelyx, dat de burgers van koningkryken en steden, meest onder malkander oneenigh zyn, als ze minst van den vyant geplaegt en bestookt worden, en doorgaens eendragtelyk weer bieden, wanneer hun de kryg van buiten dreigt. Hierom is dan deze soort van eeuwigheit met een spiets [C] en oorlogsrusting uitgebeelt.

[B] De schriften van Livius alleen geven daer van overvloedig voorbeelden, voornamentlyk in zyn tien eerste boeken.

[C] Het zy, dat het een spiets zy, die 'er op dezen penning vertoont wort, 't zy een staf, gelyk Oudaen wil, 't zal beide niet anders betekenen als de beheersching over de werelt, die de Romeinen waenden zich geheel door de kracht van hunne wapenen te hebben onderworpen: waerom ook de wereltkloot onder den enen voet leit. Want deze uitlegging van Oudaen stel ik boven de andere, die hy opgeeft, dat namentlyk de wereltbol met den voet getreden, zoude betekenen de verachting der wereltsche zaken. Dat de beheersching der werelt daerdoor betekent wort, bevestigt een andere penning by Oudaen, waerop Faustina het roer van de regeering heeft gezet op een wereltkloot, die ter zyde haeres slinken voets leit, terwyl ze een ronden kring met haer rechte hant vertoont. Want de oude Roomsche Keizers hebben van geen andere eeuwigheit geweten, als van die van hunne heerschappy, die zy roemden zonder einde te zullen zyn; of als van die eeuwigheit, die de overblyvende den verstorvenen aendeede door het vergoden: hetwelk niets anders was, als een vereeuwiging van derzelver naem. Men zie Oudaens Roomsche Oudheden, *bladz.* 475, en aldaer de aenmerking van Deinoot: en wederom Oudaen, *bladz.* 476 over de penningen der *Eeuwige Gedachtenis.* Den hoorn des Overvloets moet men myns bedunkens toeschryven aen de grootsheit der Keizeren, die daerdoor hebben willen te kennen geven, dat uit de grootheit hunner heerschappy, en de overheerschte werelt, hunnen onderdaenen steets een overvloet van rykdommen toevloeide, en voorts toevloeien zoude zonder einde.

EEUWIGHEIT.

FRanciskus Barbarini van Florence ſchilderde hiervoor met zyn aerdige veder, een zeer eerwaerdigh Vrouwebeelt, met lange en gulde hairen, die geeſtigh over de ſchouders nedervloeien. Uit haere beide zyden daer de heupen moſten beginnen, ſchieten in plaets van de zelve twee halve kringen, die zich rontom het beelt, de een van den rechten, de andere van den ſlinken kant uitſtrekkende, boven het hooft te zamen loopen en zich vereenigen. Met ieder hant heft ze een' gouden kloot op. De verf dezer beeltenis is helder blaeu, eñ overal bezaeit met ſtarren.

Elk dezer dingen drukt de eeuwigheit zeer wel uit: want een kring [A] gelyk het beelt zich vertoont, en de ronde vorm der klooten [B], hebben begin noch einde; 't gout is onbederflyk [C], en onder alle de metalen het volmaektſte; het blaeu vol ſtarren verbeelt den hemel, die alle zigtbaere dingen in onveranderlykheit en duur overtreft.

[A] Zie Piërius Valerianus, *Hierogl. Lib. XXXIX. cap. 7.*
[B] Zie den zelven Piërius. *Eod. Lib. cap.* 16.
[C] Zie boven, onze aenmerking H, over het twede beelt der *Eeuwigheit.*

EEUWIGHEIT.

ALs tot een toegift, en voor 't leſt, zal ik u deze oneindige zaek eens voor d'oogen gaen ſtellen in de gedaente eener Vrouwe met drie hoofden. Zy ſteekt den voorſten vinger der rechte hant omhoog, en houdt in de ſlinke een' kring of cirkel.

Dewyl

Dewyl de eeuwigheit geene zaek is, die onder de uiterlyke zinnen valt, zoo kan ze van het vernuft dat van die zinnen afhangt, niet begrepen worden [A]; ten zy men by ontkenning zegge, dat ze eene plaets zy zonder verscheidenheit; eene beweging zonder beweging, verandering of tyt; en een tyt [B] zonder vroeger of later; zonder voorleden of toekomende; zonder einde of begin.

De drie hoofden betekenen de drie deelen des tyts, te weten het verleden, het tegenwoordige en het toekomende: welke drie tytgedeeltens in de eeuwigheit alleen zyn samengesloten.

Door den voorsten vinger dien ze opheft, wort de bestendige vastheit der eeuwigheit [C] aengewezen, zynde verre van alle veranderinge.

 De

[A] Daerom wort de eeuwigheit op sommige penningen verbeelt, als een slip van haer kleedt voor haer aengezigt trekkende. Zie Oudaen, bladz. 475.

[B] Hiervandaen zegt Petrarcha, ten opzigte van de omstandigheden der eeuwigheit:

Non havra luogo fu, sarà, ne era,
Mà è solo in presente, & hora, & hoggi,
Et sola Eternita raccolta, e vera.

Waer van de mening hier op uitloopt:

Daer zal geen is geweest, *noch ook* zal zyn, *of* was
Plaets hebben, in een tyt toekomend of verleden;
Maer anders niet dan is *alleen, en* nu, *en* heden,
In 't tegenwoordige, en een zuivere eeuwigheit,
Die enkel *is, en in geen deelen zigh verspreit.*

Voorts is het misschien om deze eigenste reden, dat de Egiptenaeren, gelyk te voren is aengewezen, een slang, wiens staert onder deszelfs keel was verborgen, stelden om de eeuwigheit en den tyt te betekenen: omdat, daer de tyt wort aengemerkt of van het voorbygegane, of van het toekomende, of van het tegenwoordige, alle die deelen echter voor ons zeer duister en onzeker zyn: want den voorbygeganen tyt kunnen wy niet zien, en, dewyl hy geen begin heeft, zelf ook niet eens met onze gedachten begrypen: den toekomenden tyt noch veel minder, omdat hy 'er noch niet, en deszelfs einde geheel onbekent is: waerom Horatius zegt, *Lib. III. Od.* 29:

Prudens futuri temporis exitum
Caliginosa nocte premit Deus.

Dat is:

Godt houdt den uitslag van het geen toekomend is,
Verborgen in een nacht van dikke duisternis.

De tegenwoordige tyt vorder, dewyl die niet stil staet en zeer snel voorbyvloeyt, kan naeuwlyks verstaen worden: even eens als, wanneer wy den vinger in een nederwaerts vloeient water steken, wy niet kunnen onderscheiden, of wy dat doen in het voorbygegane, of in het toekomende, of in het tegenwoordige water: om dat het voorbygegane nu al is weg gevloeit, het toekomende 'er noch niet is aengekleeft, en het tegenwoordige 'er op het ogenblik des tyts zelfs afvloeit. Dewyl dan alle deeze dingen aen onze kennisse worden onttrokken, zoo hebben de Egiptenaers misschien voor zoo eene beeldenspraek gebruikt een slang, wiens staert te rug gekromt, en onder deszelfs keel verborgen was. *Pier. Valer. Hierogl. Lib. XIV. cap.* 4.

[C] Omdat (zegt de Opsteller van dit beelt) het de gewoone gebaerte van die geenen is, die te kennen willen geven, dat ze een vast besluit hebben genomen en onveranderlyk zyn in 't geen zy willen dat geschiede, den vinger op te steken. Hy had 'er nog wel by kunnen voegen, omdat die geene die de volkome zekerheit van een zaek willen bevestigen met een eedt, zulks doen met het opsteken van hunne voorste vingeren. Maer myns oordeels zyn die redenen wonder slap, en hebben niets in zich dat vast magh genoemt worden. Het opsteken van den vinger twyfelen wy niet, of is genomen uit een penning van Faustina, daer ze op verbeelt wort als in de linke hand hebbende

De kring [D], die, gelyk gezeit is, begin noch einde heeft, verbeelt de eeuwigheit, te meer, omdat hy het allervolmaektſte der dingen is.

Dezen boort- en grontloozen oceaen der tyden dus beſchreven hebbende, luſt het ons een ſchets te geven van de

hebbende een kloot (de werelt beduidende) en met de andere om hoog wyzende. Het welke in ons beelt niet ongevoeglyk zoude kunnen betekenen, dat de zitplaets der Eeuwigheit in den Hemel en boven den wereltkloot te zoeken zy, gelyk Oudaen zegt: hoewel wy Deinoot wel willen toeſtemmen, dat juiſt dat oogmerk niet geweeſt zy in dien penning van Fauſtina.

[D] Zie *Pier. Valer. Hierogl. Lib. XXXIX. cap. 7.*

EIGENBAET.

EEn out Man die in 't zwart gekleet is, en in de eene hant een hengelroede, in de andere een klou houdt. Aen zyn eene zyde ſtaet een haen, aen d'andere een wolf.

Eigenbaet is eene ongeregelde begeerte naer voordeel; ſtrekkende zich, volgens de geneigtheit der menſchen, tot veele en verſcheide voorwerpen uit, maer gemeenlyk tot het bekomen en vaſthouden van aerdſche goederen.

(1) Etic. Lib. IX. cap. 16.

Men maelt hem out, omdat de ouderdom, volgens Ariſtoteles (1) zeggen, van natuure meeſt tot gierigheit [A], een voorname oorſprongk der eigenbaet, genegen is.

De

[A] By Terent. Adelph. Act. 5. Sc. 3. vs. 45. zegt Chremes, een oud man:

O noſter Demea!
Ad omnia alia ætate ſapimus rectius.
Solum unum hoc vitium adfert ſenectus hominibus:
Attentiores ſumus ad rem omnes, quam ſat eſt.

Dat is: *O myn waerde Demea! omtrent alle andere dingen hebben wy door onze jaeren meer verſtant dan jonge lieden. Maer deze fout alleen brengt de ouderdom den menſchen aen: wy zyn alle wat naeuwer bezet, als nodig is.* Dat beveſtigt ook Horatius in zyn Dichtkunde als hy vs. 169 zegt:

Multa

De hengel- of angelroede, waermede men het aes quanſuis den viſſchen ſchenkt en toewerpt, wyſt aen, dat de eigenbaetzoekers zich dikwyls verpynen tot het plegen van weldaden: doch zulx geſchiet niet uit een deugdelyke welmeenentheit, maer enkel met inzigt en toeleg op voordeel [B]; gelyk aldus de viſſchers den milden met het aes omtrent de viſſchen ſpelen, als gezeit is, terwyl hun wit alleen is die te vangen.

Het beelt vertoont wyders een klou, dewyl zoodanigh een boerentuig nergens anders toe dient, dan om naer zich te trekken.

De zwarte verf [C] des gewaets komt hier te pas omdat ze zich in geene andere kleuren laet veranderen, gelyk dan ook de eigenbaet altyt vaſt en onbeweeglyk blyft ſtaen en doelen op haer voordeel. Het zwart kan ook, als eene onaengenaeme kleur, de verdonkering en ondergang van het licht der deugt [D] hier verbeelden.

Naerdien voorts de eigenbaet anderen afgunſtigh, en alleen voor zich zelve bezorgt is, houdende in gemoet en zinnen geſtadige wacht; zoo hebben wy, om dit uit te beelden, 'er eenen haen [E] bygevoegt.

Multa ſenem circumveniunt incommoda, vel quod
Quærit, & inventis miſer abſtinet, ac timet uti. &c.

Dat is, naer de vertaling van A. Pels,

Veel ongemaks omringt den ouden, veele elenden
Verteeren hem; het zy hy altyt ſpaert, en 't goed
Niet durft gebruiken, 't geen hy gaert in overvloed enz.

Cicero zegt ook (1), dat hy nooit gehoort heeft, dat eenigh out man ooit vergeten heeft, op wat plaets hy zyn ſchat had begraven. En elders (2) veroordeelt hy dien hebluſt der ouden aldus: *avaritia ſenilis quid ſibi velit non intelligo poteſt enim quidquam eſſe abſurdius, quam, quo minus viæ reſtat, eo plus viatici quærere?* dat is: wat de gierigheit der oude lieden beduit, zulks begryp ik niet: want kan 'er wel iets ongerymder wezen, als dat men, hoe korter weg 'er noch overig is, noch des te meerder reisgelt zoekt te verzamelen?

(1) De Seneƈt. c. 7.
(2) Ibid. cap. 18.

[B] Van den hengel in deze betekeniſſe, zie het twede beelt der Amptverkooping, bladz. 67 en 68: alsook Piërius Valerianus, *Hierogl. Lib. XLV. cap.* 31, en Hadrianus Junius *Centur. VII. Adag.* 47. Zeer wel zegt Izokrates in 't begin van zyne Lerreden tot den Koning Nikokles: dat die gene, die den koningen geſchenken brengen van goud en andere koſtlykheden, moeten geacht worden niet een geſchenk te doen, maer koopmanſchap; en daervoor op een looze wyze meer gelt weten te maken, alsof zy 'er opentlyk mede te markt quamen. Dat is recht, gelyk ons Nederduitſch ſpreekwoort zegt, een ſpiering uitwerpen om een kabeljauw te vangen.

[C] Zie het beelt *Onleerzaemheit.* Om de onveranderlykheit voorts van de zwarte verw, hebben mogelyk de Egiptenaers, wanneer ze een weduwe wilden verbeelden, die, zoo lang zy leefde, in den zelfden ſtaet kuiſchelyk volhardde, een zwarte duif geſchildert; want deze, zegt Horus (3), vermengt zich, zoo lang ze ongepaert blyft, met geen anderen doffer. Ik geloof niet, dat de Egiptenaeren gemeent hebben, dat dit in 't byzonder eigen was aen de zwarte duiven, en niet aen de zulke, die eene andere kleur mogten hebben: maer 't is waerſchynlyk, dat ze de volſtandigheit hebben willen te kennen geven door de zwarte verw: hoewel het mogelyk meer goedkeuring zal vinden, dat men de zwarte kleur van de duif hier opvatte als een teken van geduurigen rouw en droefheit over 't verlorene wederpaer. Zie Piërius *Hierogl. Lib. XXII. cap.* 1.

(3) [illegible] Lib. II.

[D] Zie onze aenmerking B over de *Boosheit*, en F over de *Gerechtigheit.*

[E] Hoewel het waer is, dat de haen in de Beeldenſpraek wort geſtelt voor *waekzaemheit*, waerom hy ook aen Merkuur, den godt der winſt, koopmanſchap, dievery en welſprekentheit, welke, hoewel zeer verſcheidene konſten en ambachten, alle echter waekzaemheit en vlugheit vereiſchen, is geheiligt geweeſt; (zie *Piër. Lib. XXIV. cap.* 20) zoo komt deze vogel echter, onzes bedunkens, in dit beelt niet al te wel te pas,

Den wolf ſtelt men hier, omdat dit boſchdier van aert roofgierigh en onverzaedlyk is: zynde deswege een bequaem zinnebeelt der altyt inhalende baetzuchtigheit.

pas, omdat hy zyne waekzaemheit niet beſteet, om zyn eigen voordeel te bejagen, en anderen te bedriegen: in welken opzigte de wolf hier beter te pas komt, die zelf in de Heilige Schrift voor een roofachtig dier geſtelt wort, Matth. kap. VII. vers 15. *Wacht u van de valſche Profeten, dewelke in ſchaepsklederen tot u komen; maer van binnen zyn ze grypende wolven.* Hiervandaen hebben de oude Filozofen der Grieken, ſprekende van de verhuizing der zielen, verziert, dat de zielen der genen, die in hun leven baetzuchtige en inhaelende rovers waren geweeſt, na derzelver doodt overgingen in wolven, havikken, en diergelyke, gelyk Sokrates by Plato leert (1). In navolging van welke Klaudianus verdicht, dat de geeſten der rovers door den helſchen rechter Rhadamanthus ten prooye worden voorgeworpen aen wolven. Zie Piërius Valerianus *Hierogl. Lib. XI. cap.* 3 & 4.

(1) In Phœdone.

EIGENBAET.

DE geeſtige ſchilder Hieronimus Maffæï van Luka vertoonde de eigenbaet in de gedaente van een lelyk, mager en naekt Man, wiens ſchouders echter met een wolfshuit behangen zyn, terwyl hy ook wolfsooren aen 't hooft heeft. Voorts ziet men hem met een zonderlinge zucht en begeerte een' gebootſten wereltkloot [A] met beide zyne armen omvatten.

[A] Gelyk een anderen Alexander, wien zelfs eene werelt niet genoeg was. Juvenael zegt van hem, *Sat.* 10. *v.* 168.

Unus Pellæo juveni non ſufficit orbis:
Æſtuat infelix anguſto in limite mundi,
Ut Gyaræ clauſus ſcopulis parvaque Seripho.

Dat is:

Den Macedoonſchen helt is eene werelt niet
Genoeg: 't is hem te naeuw in 's aertryks enge palen:
Hy kan 'er naeuwelyks zyn vryen adem halen,
Als opgeſloten aen Serifus naeren wal,
Of 't klippigh Gyare.

Maer wat is de uitkomſt van die begeerte? Geen andere als die, die de zelve Juvenael geeft aen den eigenſten Alexander, *Sat.* 10. Namentlyk:

Quum tamen a figulis munitam intraverit urbem;
Sarcophago contentus erit.

Dat is:

Wanneer hy nochtans zal
Zyn aengekomen in de ſtadt, wier brede veſten
Van tichelſteenen zyn gebouwt, zal hy ten leſten
Alleenlyk met een graf te vrede moeten zyn.

EINDE

E I N D E.

STel hiervoor een ſtokout Man in een zittende geſtalte, en met ongeſierde en ſlechtneêrhangende lokken, gryzen baert en bleekgroene klederen. Hy hebbe op 't hooft eenen krans van veil of klimop, en aen zyn ſlinke zyde een zon, die, gelyk ze in 't ooſten gerezen is, nu alrede haere ſtralen uit het weſten ſchiet. Geef hem in de rechte hant een piramide of naeldeſpits, in wiens midden tien M ſtaen; in de ſlinke een vierkant tafereel, waerop getekent ſtaet de Griekſche letter Ω *Omega.*

Het woort EINDE kan verſcheide zaeken betekenen, als vooreerſt den uiterſten perkpael der dingen, gelyk Petrarcha aldus zeit [A]:

Al wat de hemel draeit en went,
Wat einde wacht het eens in 't endt?

Ten tweeden kan men 'er ook de doot door verſtaen, die het einde des levens is. Aldus laet zich de zelve poëet ergens hooren [B]: *O Heer van myn einde en van myn leven!* Het beduit ten derden ook 't einde, of doel en wit aller geſchape dingen; dat is een voorwerp of uiterſte oorzaek, waerheen beide kunſt en natuur haere werking richten, want eene werking, die niet om eenigh einde werkt, is onnut, zegt Ariſtoteles (1). In de twee eerſte betekeniſſen wort het *einde* verſtaen van Seneka in zyn XII brief, daer hy, bepaelende wat het einde zy, zegt, dat het is de eindpael of vernietiging aller dingen. In de derde betekenis wort het opgevat van Ariſtoteles in zyn tweede boek der Betogingen, kap. 2. text. 12, zeggende dat het einde dat goet zy, om het welke alle dingen, het zy door de kunſt, het zy door

(1) Metaphyſ. Lib. II.

[A] Queſte coſe, che 'l Ciel volge, e gouverna,
Doppo molto voltor; che fine havranna.

[B] Signor della mia fine, e della vita.

door de natuur, gedaen worden; en 'er byvoegende, dat de dingen die gedaen worden by geval, of door geluk, niet moeten of kunnen gezegt worden gedaen te zyn tot een zeker einde of doelwit. In het I boek der Bovennatuurkunde houdt hy ſtaende, dat het einde dat geene is, om welks wil alle bewegingen en werkingen geſchieden. Zie daer dan de werkingen in betrekking op de kunſten, en de bewegingen in betrekking op de natuur. Hy zegt wyders in zyn I boek van de Deelen der Dieren, kap. 2, dat het einde dat geene is, in het welke de beweeging zich bepaelt en eindigt, zoo ze echter daerin geene verhindering ontmoet. Het einde voorts in alle dingen, die ter werelt voorvallen, is het eerſte dat overdacht wort door hen, die 't zelve moeten verrichten; ſchoon het daerna 't leſte zy, dat uitgevoert wort. En gelyk het einde den naem draegt van een gewrochte, omdat het tot dien eindpael is gebragt, waertoe het die geene aen wien het zelve te doen of uit te werken was gegeven, in zyn gemoet hadde begrepen te brengen: alzoo is het ook de oorzaek die alle andere oorzaeken beweegt, om 't zelve voort te brengen tot een gewrogte, en wort gedient van alle drie de andere oorzaeken; namentlyk, de *cauſa formalis* [C], of die de geſtalte betreft; de *materialis*, of die de ſtoffe aengaet; en de *efficiens*, dat is, die de uitvoering werkt: welk drietal van zaeken alleenlyk werkt om het einde te bekomen. Hier ſtaet aen te merken, dat, ſchoon het einde en de eindelyke oorzaek een en 't zelve ding zouden mogen genoemt worden, zy nochtans van malkander verſchillen: want het einde is alleen de zaek die dadelyk verkregen is; maer eer zy dadelyk in 't werk wort geſtelt, noemt men ze de eindelyke oorzaek. En hiermede komt de bepaling van den Filozoof, in 't II boek zyner Natuurkunde, text XXIX, en in 't V van zyne Bovennatuurkunde, text II, overeen, als hy zegt, dat het einde dat geene is, om het welke alle dingen gedaen worden; zulx dat men beſluiten magh uit de verſcheide bepalingen van Ariſtoteles, en in 't byzonder uit die, die hy maekt in 't derde hooftſtuk van 't derde boek zyner Bovennatuurkunde, dat het einde dat gene is, niet het welk om andere oorzaken, maer om het welke alle andere zaeken gedaen worden. Averroes, dit uitleggende, gebruikt 'er deze woorden toe [D]: *'t Is bekent, dat de eindelyke oorzaek is, waerdoor alle wezentlyke dingen geſchieden, en ze is dat geene, welks wezen niet is in een zaek om eene andere oorzaek in die zaek, maer alle oorzaeken die in een zaek zyn, zyn om de zelve; te weten, de* cauſa agens, *of werkende oorzaek; de* materia *de ſtof, en* forma *de geſtalte, gaende* agens *voor* materia *en* forma. Zynde dan de kunſten verſcheiden, zoo moeten ook by gevolg haere einden verſchillen, dewyl zy uit haere einden worden onderſcheiden: want eenigen beſchouwen de dingen alleenlyk met hun gemoet; en deze veſtigen aldus hun

[C] Dewyl voor die geene, die de *Logica* verſtaen, deze kunſtwoorden, en de zaek hier voorgeſtelt, zonder enige verdere uitlegging genoegzaem kunnen verſtaen; en in tegendeel die geene, die in gemelde *logica* onbedreven zyn hier niet genoegzaem door verder verklaring zullen kunnen geholpen worden, zullen wy deeze logiſche redeneringen ſtilzwygens voorbygaen, en 'er niets over aentekenen. Die 'er echter iets naders over begeert, kan te recht raken zelf met de *Logica* van Burgersdyk en Hereboort *Inſtit. Logic. Lib. I. cap.* 15, 16, 17 &. 18.

[D] *Et eſt manifeſtum, cauſam finalem eſſe; per quam unumquodque fit entium, & eſt illud, cujus eſſe non eſt in re propter aliam cauſam in re illa: ſed omnes cauſæ, exiſtentes in re, ſunt propter iſtam, ſcilicet agens, & materia, & forma, in habentibus agens ante materiam & formam &c.*

hun einde in de befpiegeling der natuurlyke zaeken: hoedanige kunften de Grieken *theoreticæ*, dat is, *befpiegelende* [E] noemen. Tot dit flach behoort de *phyfiologia* of *redenering* over de *natuur*, wiens einde de befchouwing der natuurlyke dingen is, zonder eenige lichaemlyke werking. Andere veftigen hun einde in eene werking, van welke geen gewrochte der handen overblyft; zulke kunften worden *practicæ*, dat is, *werkingkundige* of *werkdadige oeffeningen* [F] genoemt, gelyk daer zyn het fpeelen op muzyktuig, het danffen enz; en andere hebben tot hun einde zoo eene werking, naer welke zy eenigh gewrochte van het werk hunner handen overlaten: welke kunften men noemt *poiëticæ*, dat is, *volbrengende* of *makende kunften* [G]. Daer zyn ook nogh eenige andere kunften, die geen maekfel voortbrengen, maer alleenlyk beftaen in iets te verkrygen: als daer zyn de kunft van viffchen, vogelen, jagen enz. die alle een einde, namentlyk het verkrygen van vangft of winft [H] bedoelen. Laet ons nu voorts vaftftellen, dat zoo de natuur als de evengenoemde kunften de volmaektheit, volgens Ariftoteles, ter plaetfe boven aengehaelt, wanneer ze niet verhindert zyn, tot haer einde hebben: Wat leert het ons? dit namentlyk, dat de menfch, als zynde het volmaektfte van alle gefchape dingen, tot zyn wit en einde de volmaektheit des levens [I] nemen moet; naerdien hy niet van een enkelvoudige natuur, maer famengeftelt is uit alle de hoedanigheden des levens, die onder den hemel te vinden zyn: en daerom zal het ook nodigh zyn, dat die vermogens der ziele, door welke wy menfchen zyn, en deel hebben aen alle de natuuren der dingen die leven, haer einden of goederen (hoe men ze magh willen noemen) hebben; en zoo volgt ook, dat deze einden doorgaens met de drie vermogens of krachten der ziele, die in ons zyn, overeenkomen. De gemelde goederen zyn het nutbaere, ziende op het levenskrachtgevend vermogen der ziele: het vermaeklyke, behoorende tot deszelfs begeerlyke vermogen: en het eerlyke, zyn betrekking hebbende op deszelfs redelyke deel: een zaek, die de Heidenfche filozoofen zelfs ook dus begrepen, beftierende daerom hun leven al zeer naer de maet van de inftorting der reden. Maer dit is niet genoeg voor een' Kristen, die boven en behalve het licht der natuure verlicht wort van een nogh veel grooter licht, te weten het geloof, waerdoor hy verftaet, dat zyn edelfte en hoogfte einde de hemelfche gelukzaligheit zy, naer welke hy ook, door middel van een Kriftlyke volmaektheit, zynen handel en wandel moet heen rechten, en yverigh trachten, nochte zyn alleredelfte deel vergetende, de uiterlyke zinnen opvolgen.

Het beelt vertoont de gedaente van een zeer out man, naerdien die jaren doorgaens dichtft aen de doot, het einde des levens van alle dieren, zyn: gelyk mede alle gefchape dingen veroudende en door den tyt ver-

[E] Zie deeze in het beelt der *Befpiegelinge.*

[F] Van deeze zal gehandelt worden in het zinnebeelt werkdadige *Oeffening*, te vinden onder de Letter O.

[G] Zie onze aenmerking A. over de Befpiegeling.

[H] Daerom ook κτητικαί [ktêtikai] dat is, *verkrygkunften*, genoemt. Maer zie ons wederom aengaende deze verdelingen der kunften in onze aenmerking A. over 't beelt der *Befpiegeling* bladz. 137.

[I] Overeenkomftig met de leere van onzen gezegenden Zaligmaker zelf, *Matth.* 5. *vs.* 48. *Weeft dan gy lieden volmaekt, gelyk uw Vader, die in de hemelen is, volmaekt is.*

gaende, vernielt en vernietigt worden; juist als Petrarcha zeit [K]: *Al het sterflyke wort door den tyt verbroken.*

Met rechtneêrhangend en ongehavent hair en een' graeuwen baert wort hy geschildert; omdat, behalve dat hierdoor de ouderdom wort aengewezen, zy ook beduiden, dat een gansch out man, die nu op 't uiterste van zynen levenswegh gekomen is, geen werk meer maekt van het versieren des lichaems, zynde ook ontheven van de gedachten, die anderen aennoopen en opheffen [L] tot de bespiegeling der zaeken.

Het geelgroene kleet [M] drukt de gelykheit des ouderdoms met den winter, uit: 't geen hier niet ongevoeglyk komt. Want gelyk wanneer de zon verre van ons afwykt, en de dagen kort maekt, de boomen alsdan van wegen de koude en ryp, hun loof geen voedsel meer geven [N], maer de sappen inwaert trekken; waerdoor de bladeren, die levensvochtigheit nu

[K] *Agni cosa mortal tempo interrompe.*

[L] Hy wil dan, dat de oude lieden zich niet meer bemoeien met verhevene gedachten, maer met nederige overpeinzingen bezich houden. Hy hadde 'er wel kunnen byvoegen, dat men dit verstaen moet omtrent de bespiegelingen en grootachting der wereltsche zaken: want hoe jonger de mensch is, hoe hy doorgaens met het wereltsche meer op heeft, dat hem oudt wordende meesten tyt meer en meer afsterft. De nedrige gedachten dan der ouden, die hem na 't graf en de aerde wyzen, worden afgebeelt door 't nederwaerts hangend hair: want dat het hoofdhair in de beeldenspraek de gedachten betekent, hebben wy in onze aenmerking D over de *Bekeering* bladz. 106 gezegt.

[M] Zie het twede beelt der Eeuwigheit en aldaer onze aenmerking B.

[N] Zoo vergelykt Ovidius, in zyne ballingschap gevallen in een quynende ziekte, zich zelven by een boom, die de bladeren verliest door de koude van den genakenden winter *Trist. Lib. III. El.* 8. *vs.* 29.

Quique per autumnum percussis frigore primo
Est color in foliis, quæ nova læsit hyems:
Is mea membra tenet, nec viribus allevor ullis,
Et numquam queruli causa doloris abest.

Dat is:

Die zaelwe kleur, die op de bladeren der bomen
Plagt in den laten tyt des guuren herfsts te komen,
Gequetst door de eerste vorst des winters, die vast naekt;
Vertoont zich op myn leên, zoo deerelyk geraekt
Aen 't quynen, en geheel en al ontbloot van krachten:
En nimmermeer ontbreekt my stof tot droeve klachten.

En niet onaerdigh zinspeelt Petronius op een hooft, ontbloot van hairen, met spreekwyzen passende op een boom, die door de koude des Winters zyne bladeren heeft verloren, op deeze wyze *Satyric. cap.* 109.

Quod solum formæ decus est, cecidere capilli,
Vernantesque comas tristis abegit hyems.
Nunc umbra nudata sua jam tempora moerent,
Areaque attritis aret adusta pilis.

Dat is:

Het hair, 't voornaemste deel der schoonheit, is van 't hooft
Gevallen, daer het was zoo jeugdig meê belaen.
Een droeve wintervlaeg, heeft alles weggerooft,
En laet de slaepen naekt en zonder schaduw staen.
Zy treuren, en men vint hun ouden sieraet niet:
Een gladde en kaele gront is 't alles, wat men ziet.

En wat verder boert hy met dat verlies van 't hair zeer zoet:

Ut mortem citius venire credas,
Scito jam capitis perisse partem.

Dat is,

De doot is al naby, daer is geen twyfel aen:
Want, ziet, ook reets een deel is van het hooft vergaen.

Gelyk

nu ontberende die hen voorheene onderhielt, zich van hunnen lieven ſtam afſcheiden, en door hunne geelgroene kleur klaerlyk toonen, dat ze als op 't einde huns levens gekomen, en van al hun voorige kracht berooft zyn: Zoo gaet het ook met den ſtokouderdom, in welken de natuurlyke levensvochten ontbreken. Hy wort ſlap en magteloos, en tobt aldus het kleine overſchot van zynen tyt wel haeſt ten einde.

Eenen krans van klimop heeft hy op 't hooft, dewyl Piërius dat gewas voor een teken van ouderdom ſtelt, omdat het altyt by oude en byna vergaene boomen en bouvallige timmeraedjen gewent is op te klimmen, en ook omdat waer het zich aenhecht, het de vochtigheit daeruit tot zich weet te trekken; gelyk het ook door de menigte zyner bladeren en van alle zyden uitgeſpreide wortelen de boomen benadeelt, en door het berooven der ſappen doet verdorren [O]: en de gebouwen van langerhant bedervende en verzwakkende, eindelyk geheel doet nederſtorten.

Het zitten vertoont, dat hy als vermoeit en afgemat van de langduurige reis zoo veeler jaren zyns levens, en de voeten nu niet meer kunnende gebruiken, ruſt zoekt [P], als het einde der wandeling; zygende hy neder om dus weêr te keren tot de ſtoffe daer hy van gemaekt is.

De zon die gy aen zyne ſlinke zyde ziet, en in 't weſten gedaelt is, betekent, dat zyn dagh om zy en geheel verloopen, ja volkomen tyt om zich met de avontzon naer het einde te ſchikken.

Hy houdt in de rechte hant een piramide, getekent, als gezeit is, met

Gelyk nu een boom doodt gaende zyne bladeren allereerſt laet vallen, alzoo plegen de oude lieden, die natuurlyker wyze nader aen de doodt zyn dan de jonge, allengskens hun hoofdhair te verliezen, tot dat zy zelfs eindelyk ook vallen. Om de gelykheits wil, die 'er is tuſſchen het hoofdthair van een menſch, en de bladeren van een boom, hebben de Latynſche dichters die beide met het zelfde woort, *comæ*, dat eigentlyk *hair* betekent, genoemt: en wanneer Ovidius verziert, dat eenig menſch in een boom verandert, dan laet hy doorgaens de hairen des hoofts veranderen in bladeren. Zoo zegt hy in 't eerſte boek zyner Herſcheppingen, vs. 550 van Dafne: *In frondem crines, in ramos brachia creſcunt:* dat is, *Het hair verkeert in loof, elke arm in tak en mey.* Zie ook Lib. II. vs. 350. Lib. IX. vs. 353 en Lib. X. vs. 138. Plato zelf maekt ook een gelykeniſſe tuſſchen een boom en menſch: dog met dat onderſcheit, dat hy zegt, dat de boom zyne wortels in de aerde heeft, maer de menſch in de lucht: zoo dat hy de hairen neemt niet voor 't loof, maer voor de wortels. Zie Celius Auguſtinus Kurio *Hierogl. Lib. I. cap.* 49. Onder alle andere bomen wort voornamentlyk de palm- of dadelboom gebruikt om op een beeldtſprakige wyze een menſch te kennen te geven, behalven andere redenen ook om deſzelfs loof. Zie den zelven Celius *Hierogl. Lib. II. cap.* 38.

[O] Gepaſt zyn hier de vaerzen van Laberius, door Valeriaen hierover bygebracht: Hierogl. Lib. LI. cap. 19.

Ut hedera ſerpens arborum vires necat,
Ita vetuſtas ambitu annorum necat.

Dat is,

Gelyk het kruipend veil de bomen,
Daer 't zich om ſlingert, om doet komen:
Alzoo brengt ons ook de ouderdom
Door d' omtrek van veel jaeren om.

De zelve Piërius meent ook, dat het klimop als een beelt van oudheit heilig is aen Bacchus, omdat de oude wynen worden gehouden voor de beſte.

[P] Namentlyk de doodt is eene ruſt van alle wereltſche ongemakken: waerom ook de doodt eene ruſt wort genoemt: als Jeſ. 57. vs. 2. *Zy zullen ruſten op hunne ſlaepſteden, een iegelyk die in zyne oprechtigheit gewandelt heeft*, dat is, zy zullen geſtorven zynde in hunne graven leggen tot de wederopſtanding ten jongſten dage.

tien M [Q], dewyl Piërius aentoont, dat dit het einde of de volmaektheit des werks, en deszelfs volkome maet beduit; omdat de *Myrias*, dat is het *tienduizenttal*, de figuur van een eind- of perkpael uitmaekt, en dit getal, als het van tien eentallen af wort vermenigvuldigt, het grootste en volmaektste is: zoodat het beginsel van't eental afgenomen zynde, het einde op het tienduizenttal uitloopt. Want de voet of gront van een piramide wort naer het getuigen van Filo den Jode, gestelt ter lengte en breete elk van hondert voeten; welke indien men verdubbelt volgens de natuur van het quadraet of vierkant, zoo wort 'er het voorzeide getal van tienduizent door uitgelevert, hetwelke dewyl wy gezegt hebben het volmaektste te zyn van alle getalen, zoo wil men, dat ook een piramide, of eindtpael, gemaekt uit een driemael verdubbelt tiental [R], een volmaekt werk en 't einde betekent.

Dewyl

[Q] De M betekent *Mille* of duizent, en aldus maken tien M tien duizent uit.

[R] Stel, om dit te begrypen, de figuur van een eindtpael, zoo als ze hier wort beschreven. Zet dan in een van de hoeken een stip of eentje, daer na dan twee stipjes of eentjes, dan drie, en eindelyk vier stipjes (zynde het viertal de geheele kracht van het tiental) welke alle samengetrokken zynde uitleveren een getal van tien, op deeze wyze

I
I I
I I I
I I I I

Dus het tiental gekregen zynde word het op dezelve wyze tot driemael toe, gelyk gezegt is, verdubbelt en levert dan tienduizent uit. De eerste verdubbeling geschiet met tien, welk getal wy nu door de optrekking der tien eentjes hebben verkregen, op de zelfde wyze, als eerst met het eentje geschied is, aldus

x
x x
x x x
x x x x

Deze tien tientallen samengetrokken zynde, leveren nu hondert uit: met welk getal men wederom op dezelfde wyze voortgaet; op deze manier:

c
c c
c c c
c c c c

en alzoo krygt men (elke *c* betekent *centum* of hondert) by optrekking van deze tien honderttallen het getal van duizent. Met dit werkt men op dezelfde wyze

M
M M
M M M
M M M M

en krygt alzoo teffens het getal van tienduizent, en de piramide of 't eindperk, dat ons beelt moet in de hand hebben. Dit getal voorts was by de Grieken het volmaektste en hoogste, dewyl zy tot geen hooger getal opklommen, dan by herhalinge van de mindere getallen: want daer wy zeggen elf duizent, zeiden zy eene *myrias en duizent*; voor 12 duizent, eene *myrias* en twee duizent; voor 20 duizent, twee *myriades*; voor dertig duizent, drie *myriades*; en zoo voort. Wat vorder de volmaektheit van het tiental aengaet, Piërius tekent dienaengaende ook op, dat Romulus daer op ziende, (men wete, dat hy geen onkundig en ongeletterd man is geweest, nog onbedreven herder, gelyk men gemeenlyk wil, maer ervaren in de Grieksche wetenschappen: als zynde daer in te Gabii onderwezen, volgens het getuigenisse van Dionisius den Halikarnassenzer *Antiq. Rom. Lib. I. pag.* 71. en Plutarchus in 't leven van Romulus cap. 7) wanneer hy nu koning was, alles wat hy instelde, tot het tiental bepaelt heeft. Zoo maekte hy hondert raedtsheeren, welke verdeelt zynde in tien deelen, bestaen elk deel uit tien persoonen: zoo verdeelde hy zyn volk in dertig, dat is, driemael tien, curien: zoo wilde hy, dat elk van zyne drie ruiterbenden zoude bestaen uit hondert mannen; dus te zamen dertigmael het getal van tien uitmakende: zoo stelde hy tien maenden in 't jaer enz. Men hoore hier over Ovidius Fast. Lib. III. vs. 121.

Annus erat, decimum cum luna repleverat orbem.
 Hic nostris magno tunc in honore fuit.
Seu quia tot digiti, per quos numerare solemus:
 Seu quia bis quino fœmina mense parit.
Sed quod adusque decem numero crescente venitur:
 Principium spatiis sumitur inde novis.
Inde pares centum denos secrevit in orbes
 Romulus: Hastatos instituitque decem.
Et totidem Princeps, totidem Pilanus habebat

Corpora:

Dewyl voorts de Ω *Omega* het einde verbeelt, als wezende by de Grieken de leste letter van het A, B, door middel van het welke alle geschape dingen worden uitgelegt, zoo laten wy hem die in een tafereel vertoonen: te meer omdat Godt in de Openbaringe zeit, *kap.* 1. *v.* 8. en *kap.* 21. *v.* 6. *Ik ben de Alpha* (deze is de eerste der Grieksche letteren) *en de Omega*, *het Begin en het Einde* [S]. Nogh iet eer gy heenegaet. Vondel stelt ons (en daer zal ik de verklaring van dit zinnebeelt meê sluiten) dit Raetsel voor:

De vliênde vlugge Tyt, al toornigh en verbolgen
Voorlooper over lang, dat ik op 't lest zal volgen
Gewisse tyding bragt, en dat al wat men ziet
Ik met myn komste zal vermolsemen tot niet.
Niets hier ter werelt is, al schynt het enkel zegen,
Al blinkt het nogh zoo schoon, of 't loopt en rent my tegen.
De zon met haere toorts, de maen met haere lamp,
De dagh met zynen glans, de nacht met zynen damp,
De zomer, groen van loof, de winter, wit van 't vriezen,
Zich zelf in my alleen gezamentlyk verliezen.
Het jaer, het ronde jaer, dat op twaelf voeten gaet,
Zich altyt tot my went met een beweegt gelaet.
Te mywaert spoedt zich ook de gulde loop der starren.
De mensch in zyn geboort beschouwt my al van verren.
Den Tyt, die met zyn zein maeit alles in dit dal,
Ik dapper eens in 't lest de vleugels korten zal.

Corpora: legitimo quique merebat equo;
Quin etiam partes totidem Titiensibus idem,
Quosque vocant Ramnes, Luceribusque dedit.
Assuetos igitur numeros servavit in anno.
Hoc luget spatio fœmina mæsta virum.

Dat is, naer de vertaeling van Hoogvliet:

Het jaer was om, wanneer de maen aen 's hemels boogen
Haer' hoornen tienmael had gevult voor yders oogen.
Dit hebben de ouden nog met glory voorgestelt.
Het zy om dat men op tien vingren heeft getelt;
Het zy om dat een vrouw tien maenden draegt voor 't baren.
Dog om dat al 't getal zig moet door tien verklaren,
En op het tiental rust, wanneer men telt; zyn al
De maenden in het jaer geschikt naer dat getal.
En daerom heeft Quiryn ook elken hoop van honderd
In zoo veel' rotten van tien mannen afgezonderd;
En elke tien zig weer gelyk in oude en kragt.
Tot die verdeeling had hy al zyn heir gebragt,
Zyn voor- en middel- en zyne agteroorlogsknegten,
En ruiters, die op 's lands gegeve paerden vechten:
Ja zelfs zyn kavels, die men de Luceren noemd,
De Titiensers, en Ramnensers, wytberoemd.
Dus moest het jaer dan ook, naer zyn gewoonte, en orden,
Het tiental volgen, en met tien gerekent worden.
Net zoo veel maenden als een droeve weduwvrouw
Om 't sterven van haer man moet blyven in den rouw,

[S] Openb. 22. 13. wort 'er tot verklaeringe nog bygevoegt, *de eerste en de laetste.* Maer deeze dingen zyn klaer, en hebben geen verder uitlegging van noden.

De mensch denkt minst aen my, daer meest aen is gelegen;
Dewyl ik roede of kroon, den vloek of ook den zegen,
Den hemel of de hel, het leven of de doot,
Hem eindlyk onvoorziens zal werpen in den schoot:
Wanneer ik 't wankel radt van alle dingen wende.
Nu denkt eens wie ik ben, en raedt my in het ENDE.

E L E N D E.

EEne treurige Vrou, met een zwart en slecht kleet omhangen. Zy ziet 'er zwak uit, en leunt op riet. In de hant houdt ze eenen bondel van korenairen, die geknakt en gebroken zyn, gelyk zulke die door stormwinden zyn nedergeslagen.

De treurige gedaente en het zwart gewaet [A], betekenen de zwaermoedigheit, die eene geduurige gezellin der elende is.

Zy leunt op riet, omdat het een der grootste soorten van elende is in

[A] Dat het zwart van alle oude tyden af een gewaet is geweest van rouw en droefheit hebben wy getoont over 't 5 beelt van 't *Berou*, aenmerking A. gelyk ook Piërius het zelve erkent *Hierogl. Lib. XL. cap.* 31. voeg hier by Sal. van Til over Malachias pag. 361. en 362. En Plutarchus wil, dat het gestadig gebruik der zwarte klederen der Venetianen, en van die geene, die langs den Po woonen, daer van daen zoude zyn, dat ze den val van Faëthon zelf nog ten zynen tyde betreurden. De oude gewoonte van zwarte klederen in rouw is by de Romeinen onder de Keizeren verandert, en toen heeft men met witte klederen beginnen te rouwen, gelyk ons (1) Plutarchus, zoo even gemeld, en Herodianus (2) leeren; hoewel het schynt, dat de Vrouwen alleen witte rouwklederen hebben aengenomen, de mannen de zwarte verf behoudende: altoos by Herodianus rouwen de Raedsheeren in 't zwart, terwyl de vrouwen zulks in 't wit doen. In latere tyden echter is het zwarte rouw gewaet daer wederom geheel ingevoert. Zie Broukhuizen over Tibullus *Lib. III. El.* 2. *vs.* 18. Te Argi in Griekenlant placht men in rouw ook witte, en schoon gewasse klederen te dragen; gelyk dezelve Plutarchus verhaelt uit Sokrates: *Lib. L.*

(1) Quæst. Rom. cap. 26.
(2) Lib. IV cap. 2.

in het uiterste gevaer te zyn van in armoede te vallen, dat den mensch dikwyls beweegt, om tot zyn verlossing, naer de doot te trachten. Dewyl nu het riet ledigh en dun is, breekt het licht [B], als 'er maer eenigh zwaer gewigt op wil steunen: en aldus wort ook de hoop der werelt zeer licht verbroken, naerdien alle last van wederspoet, hoe gering ze ook schynt, magts genoeg heeft om alle de gebouwen onzer hoope tot der zelver grontvesten toe, deerlyk ter aerde te werpen en te verdelgen. Het riet wyders heet in 't Latyn *calamus*, en daer wort *calamitas*, dat is, *ongeval*, *elende enz.* van afgeleit [C].

De geknakte airbondel wyst de verderving en ondergang der veltvruchten aen, zynde zulx het beginsel der

[B] Zoo stelt de H. Schrift zelve eenen rietstaf voor een zwakke hulp, en onmachtigh toeverlaet Jes. 36. vs. 6. *Ziet gy vertrouwt op dien gebroken rietstaf op Egipten, op den welken zoo iemant leunt, zoo zal hy in zyne hant gaen, en die doorboren.* En Ezech. 29. vs. 6 *Ende alle de inwoonders van Egipten zullen weten, dat ik de Heere ben: omdat zy den huise Israëls eenen rietstaf geweest zyn. Als zy u by de hand grepen, zoo wiert gy gebroken, ende spletet hen alle zyden: ende als zy op u leunden, zoo wiert hy verbroken, ende lietet alle lendenen op haer zelven staen.* Piërius meent (1), dat de rietstaf aen onzen Zaligmaker, toen ze hem spottelyk als Koning groeteden, in de hant gegeven, een verborgentheit zoude zyn geweest, betekenende den ydelen en broozen schepter, waer op alle volkeren eerst leunden: want wy leunden, zegt hy, op den rietstaf of van Egipten, of van Babel, of van enige heerschappy, die een vyandt van Godt was. Dien rietstaf dan heeft Jezus onze Zaligmaker ons uit de handen genomen, op dat hy daer over zegepralende, in plaets van dien ydelen en zwakken staf een vasten en sterken schepter voor ons zoude verkrygen.

(1) Lib. LVII. cap. 21.

[C] Het is wel waer, dat *calamitas* wort afgebracht van *calamus*: maer het is een misverstant, dat men dan *calamus* opvat in de betekenisse van een *riet*, hoewel Piërius zulks ook doet *Lib.* 57 *cap.* 21. daer het ook een *halm* betekent: zoo dat de Latynen in aenmerking van deze laetste betekenisse van het woort *calamus*, *calamitas* eigentlyk hebben genoemt zoo eene schade en elende, die den landlieden overkomt, door een onweer van zwaeren hagel, die de halmen van 't koorngewas in stukken slaet. Zoo leert ons de oude Taelkundige Donatus, of wie hy zyn mach, over Terentius *Eun. Act.* 1. *Sc.* 1. *vs.* 34. alwaer hy zecht, *proprie calamitatem rustici grandinem dicunt, quod comminuat calamum, hoc est, culmum ac segetem*, dat is, *de landlieden noemen eigentlyk calamitas een hagelbui, omdat die den calamus, dat is, de halmen en 't koorngewas, verbryzelt.* Deze soort van elende dan wort beter uitgedrukt door den geknakten airbondel, dan door het gebroken riet.

E L E N D E.

MEn kan hier ook een beelt toe verzinnen op deze wys. Laet het een uitgeteerde melaetsche Vrou zyn, die zoo armelyk gekleet is, dat ze haere schaemleden ter naeuwer noodt bedekken kan. Dat ook eenige hondekens haere zweerende beenen en voeten likken [A], en zy de hant uitsteke, alsof ze eene aelmoes begeerde.

[A] Gelyk in 't Evangeli van Lukas Kap. 16. vs. 20. wort verhaelt van Lazarus. Dewyl echter het likken der zweeren door de hondekens in de elende, eenigzins een teken is van verlichting, zoo weet ik niet, of de Schryver deze vrouw niet beter zoude geplaest hebben in 't midden van een hoop asch, zich krabbende met een potscherf, gelyk Job. *Job.* 2. *vs.* 8.

ELENDE.

Eene droevige Vrou, die naekt in 't midden van een rietvelt, op een' hoop gebroken riet neder zit.

Men verbeelt ze in eene droefgeestige gedaente, omdat de elende ons treurigh maekt en houdt, zelfs dan ook wanneer de fortuin zich nu al een weinigje gunstigh en goedertieren t'onswaert begint te toonen. Hoor Seneka in zynen Thyestes. Dus zingt hy [A]:

Dit euvel volgt d' elendigheit,
Dat, schoon 't geluk haer vreugt bereit,
En blyde lach en lust verschynen,
Zy echter zucht van boezempynen.

Zy zit neêr, om dus te vertoonen, dat haere hoop te gronde is gegaen, en zy zelve ook. Augustyn zeit, dat de elendigheit een *overvloet van quellaedjen is*, en elk weet dat die ons nederdrukt.

De gebroke rieten strekten altyt onder de ouden tot een teken van elende. Aldus komt by de Romeinen *calamitas*, wederwaerdigheit, jammer enz. van *calamus*, riet. Zie boven [B].

[A] Act. 5. vs. 238.

Proprium hoc miseros sequitur vitium,
Nunquam rebus credere lætis.
Redeat felix fortuna lecet,
Tamen afflictos gaudere piget.

Namentlyk, dien 't ongeluk eens gevoelig heeft getroffen, krygt eene verbeelding, dat zyne elende zal duuren zoo lang hy leeft. Zoo klaegt Dido by Ovidius *Heroid. Ep.* 7. *vers* 112.

Durat in extremum vitæque novissima nostræ
Prosequitur fati, qui fuit ante, tenor.

Dat is:

De rampen, waer aen 't lot my over heeft gegeven
Volduuren tot aen 't eind van myn rampzalig leven.

En Saffo by den zelven *Heroid. Ep.* 15. *vs.* 59.

An gravis incœptum peragit fortuna tenorem,
Et manet in cursu semper acerba suo?

Dat is:

Zal dan het wreede lot, zo fel op my verbolgen,
Den loop, dien 't eens begon, in eeuwigheit vervolgen?

[B] 't Eerste beelt der *Elende*; en aldaer onze *aenmerking* C. Dat voorts de naektheit in dit beelt de armoede der elendigen uitbeelt blykt van zelf zonder verklaring, en is ook reets gezegt in de beelden der Armoede.

E L E N D E. [WERELTSCHE]

IK zal hier eene andere beeltenis geven, maer zy komt omtrent op de zelve zaeklykheit der naest voorgaende uit. Zie dan eene Vrou, die haer hooft in eenen ronden bol van doorschynend glas steekt, en eene omgekeerde beurs vertoont, waeruit men gelt en andere kostlykheden ziet wechvallen.

Dat ze 't hooft in zulk een glazen ront houdt, geeft de ydelheit dezes levens te kennen: want elk weet, en de ondervinding leert dagelyx, hoe kortstondigh en bros onze tyt en pelgrimsleven op aerde, en ook hoe ydel en kort onze begeerte en hoop zyn.

Het hooft wort genomen voor de gedachten, als zynde de werkingen der ziele [A] in 't zelve. Het glas betekent de ydelheit der wereldsche zaeken, omdat het bovenmaten bros is [B], of omdat de menschlyke elendigheit

[A] Zie de Akademie bladz. 45. en onze aenmerking A over de Aenroeping, bladzyde. 40.

[B] Voornamentlyk heeft deeze beeltspraek plaets in dingen, die te gelyk bros zyn, en een fraejen, dog valschen schyn vertoonen. Zoo zegt Publius Syrus.

Fortuna vitrea est: tunc, cum splendet, frangitur.

Dat is,

't Fortuin is niet dan enkel glas:
Schoon 't helder blinkt, het breekt zeer ras.

By Augustinus Epist. 36. geeft Paulinus ook aen de Fortuin een boezem van glas. En op de zelve wyze zegt Augustinus zelve *de Civ. Dei Lib. IV. cap.* 3. *ut vitro eorum lætitia comparetur, fragiliter splendida*: dat is, *dat hunne blydschap werde vergeleken by glas, als hebbende een' brossen schyn.* En Horatius *Lib. II. Sat.* 3. *v.* 223 sprekende van Agamemnon:

Quem cepit vitrea fama,
Hunc circumtonuit gaudens Bellona cruentis.

Dat is,

Die op een glaezen roem belust was, wiert gedreven
Door prikklen van Belloon, gewent in bloet te leven.

digheit bestaet in de dingen, naer wat kant de mensch zich ook keert, voor grooter aen te zien (alsof hy alles beschoude door een vergrootend glas) dan ze inderdaet zyn; schattende eerampten, roem, rykdommen en andere aerdsche dingen voor wonder groote zaeken, die men echter daerna zonder dat glas, voor ydelheden en elende aenziet, gelyk ze ook waerlyk zyn. Het glas wyders bepaelt het gezigt niet der geenen die 'er door zien, dewyl het doorluchtigh is; aldus kunnen ook de wereltsche goederen onze gedachten niet beperken [C]; wassende de begeerlykheit gestadigh aen, om al verder en verder te komen. En door dezen geduurigen en ongelukkigen prikkel wort de mensch elendigh naer de doot toe gedreven.

Den omgekeerden buidel ziet men hier, omdat we gemeenlyk hen gelukkigh achten, die veele goederen bezitten; maer in tegendeel ongelukkigh en

[C] Boëtius *de Consol. Phil. Lib. III. Rh.* 3

Quamvis fluente dives auri gurgite
Non expleturas cogat avarus opes,
Oneretque baccis colla rubri litoris,
Ruraque centeno scindat opima bove:
Nec cura mordax deserit superstitem,
Defunctumque leves non comitantur opes.

Dat is naer de vertaling van Gargon:

Al had een ryke vrek het goud in overvloed,
Dat nooit de gierigheid voldoed:
Al was zyn hals versiert met dierbre paerelsnoeren:
Al kon hy op zyn lant doen hondert ploegen gaen:
Nog is, zoo lang hy leeft zyn hart met zorg belaen,
En als hy sterft, zoo kan hy 't goed niet met zich voeren.

En wederom laet die zelve groote Filozoof *Lib. II. Rh.* 2. dit heerlyk gezang hooren:

Si quantas rapidis flatibus incitus
Pontus versat arenas,
Aut quot stelliferis edita noctibus
Cælo sidera fulgent,
Tantas fundat opes, nec retrahat manum
Pleno copia cornu;
Humanum miseras haud ideo genus
Cesset flere querelas.
Quamvis vota libens excipiat Deus
Multi prodigus auri,
Et claris avidos ornet honoribus,
Nil jam parta videntur:
Sed quæsita vorans sæva rapacitas
Altos pandit hiatus.
Quæ jam præcipitem frena cupidinem
Certo fine retentent,
Largis cum potius muneribus fluens
Sitis ardescit habendi?
Numquam dives agit, qui trepidus gemens
Sese credit egentem.

Het welke naer de vertaling van den zelven Gargon aldus luidt:

Schoon uit den hoorn des overvloets
De milde Lukgodin den mensch schonk zoo veel goets
Als de opgejaegde zee werpt zands op langs de stranden,
Of als 'er hemellampen branden,
Aen 't stardak in den klaersten nagt,
Nogh zou niet zyn vernoegd het sterffelyk geslagt.
Al hoorde God hun wensch, en gaf hen al de schatten
Die 't aerdryk in zyn schoot kan vatten,
Al gunde 't lot hen staet en eer,
Nogh scheen 't hen nietmetal, nogh gaepten zy na meer.
Wat is dan machtig om de gierigheit te toomen?
Als iemant rykdom heeft bekomen,
Blaekt heblust in een felder gloed.
Een vrek is altyt arm, met al het werelds goed.

en elendigh [D] die arm en van alle middelen, mitsgaders het voordeel dat daer aen vaſt ſchynt, ontbloot zyn: 't geen van wege de onbeſtendigheit der werelt elx lot wel kan worden.

[D] Zie de beelden der Armoede, en over dezelve onze aentekeningen; voornamentlyk onze aenmerking B over het derde beelt, *bladz.* 80.

ERGERNIS.

EEn out Man die den mont openhoudt. Hy verſchynt met kunſtigh gekrulde lokken, witten baert en koſtelyk geborduurde klederen. Met de rechte hant houdt hy een kaerteſpel opentlyk ten toon, en met de ſlinke eene luit. Voor zyne voeten ziet men een fluit en een open muzykboek leggen.

Out vertoont men hem, omdat de ergerniſſen, die door oude luiden begaen worden, meer in 't oog ſteken dan die der jongelingen [A]. Petrarcha zeit hierover: *'t Is minder ſchandelyk dat een jonge bedriege, als een oude.*

Het

[A] Om derzelver onkunde en weinige ervaerentheit, welke, hoe meer die in een oudt man is, hoe veel te aenſtotelyker daerom zyne ergerniſſen zyn. Weshalven Bernardus zeer wel zegt (1): *Men moet niet alle ergerniſſen op een gelyke ſchaele wegen: want de ergerniſſen der jongelingen moet men anders opvatten, dan die der Farizeen: want de ergerniſſe der eerſtgenoemden komt af van onkunde; dogh die der laetſten van boosheit: de eerſte begaen ergerniſſen, omdat zy de waerheit niet weten; de laetſte, omdat zy ze haeten.* En Hugo zegt (2), dat de hartnekkigheit van een oudt man daerom des te erger is, omdat hy wetende dat hy zeer na aen de doodt is, echter voor deszelfs komſt niet vreeſt. *Driederlei ſoort van menſchen*, zegt Jezus Sirach (3), *haet myne ziele, ende op hun leven ben ik zeer geſtoort: namentlyk, eenen armen die hovaerdig is; ende eenen ryken die een leugenaer is, ende eenen ouden die een overſpeelder is, ende aen verſtant afgenomen heeft.* Zoo quam het de Athenienzen in Focion, hoewel hy tot zyn 80ſte jaer toe treflyke dienſten aen hunne ſtad hadde gedaen, onvergeeflyk voor, dat hy na zoo een hoogen ouderdom zich tegen hun welwezen aengekant hadde: waerom zy hem ook met een groote bitterheit ter doodt verwezen. Zie *Nepos Phocionis, cap.* 4.

(1) De Præcep. & Diſc.
(2) Lib. II. de Clauſt. Anim.
(3) Predik. XXV. v. 3

Het openhouden des monts beduit, dat men niet alleen met onhebbelyke werken, maer ook met ongebonde woorden groote ergernis geeft; want zy doen anderen, met schade en ondergang zelfs, dikwyls tot quade bedryven overslaen. Zoo spreekt 'er Thomas van [B].

Het hoofthair en de witte baert, beide kunstigh gestreelt en opgesiert, alsmede de schoone kleders en muzyktuigen, beduiden by zulk een' eerwaerdigen gryzaert niet veel goets: want het geeft bystere ergernis zeker, als een out man zaken van belang en die zyne jaren passen, latende verloren lopen, zich begeeft tot spelen, zingen, brassen en andere dartelheden [C].

Dat hy de troefbladen [D] voor elk ten toon houdt, is een klaer teken van ergernis, vooral, omdat hy, onaengezien zynen ouderdom, nogh zulk eenen lust tot die dingen laet blyken; waerdoor hy ('t geen het ergste is) den jongelingen stof en moedt geeft om zyn quaet exempel te volgen.

[B] Sec. Sec. q. 43. art. 1. *Scandalum est dictum aut factum minus rectam, præbens alteri ruinæ occasionem.*

[C] Alle deze dingen veroordeelt in een oud man ook Kornelius Gallus, often minsten een later poëet (1), wiens gedichten met dien naem pronken, dat ze echter niet verdienen:

(1) Eleg. 1. v. 176

Turpe seni vultus nitidi vestesque decoræ,
Atque etiam est ipsum vivere turpe senem.
Crimen amare jocos, crimen convivia, cantus.
O miseri, quorum gaudia crimen habent!

Dat is:

Een vrolyk wezen en een kostelyk gewaet,
Ja 't leven byna zelf den ouden qualyk staet:
't Is zonde, zoo hen jok, of zang of wyn behaegt.
Elendigen! wier vreugd den naem van zonde draegt!

Canities tunc est venerabilis, zegt Chrizostomus, *quando ea gerit, quæ canitiem decent: quum vero juveniliter senex conversatur, plus juvenibus ridiculus est:* dat is, *de grysheit is dan eerwaerdigh, wanneer zy die dingen doet die de grysheit betamen: maer als een oudt man in zyne verkeering is als een jongeling, dan is hy belachelyker dan de jongelingen zelfs.* Namentlyk het is zoo, als Seneka zegt, *Hippol. Act. 2.*

Lætitia juvenem, frons decet tristis senem.

Dat is:

Vreugt past den jongeling; den ouden statigheit.

Nochtans moet men dit zoo niet opvatten, alsof een man van jaeren zich van alle de genoemde dingen geheel moet afhouden; neen: het gebruik daervan wort niet veroordeelt, voor zoo verre het dient tot verquikking en uitspanning; maer wel het misbruik; vooral wanneer het zoo groot is, dat men 'er zich zelven geheel aen overgeeft. Sokrates, die wyze man, schaemde zich niet, om, al oudt geworden zynde, op de luit te leeren speelen, niet alleen omdat hy oordeelde (2) dat het beter was de muzykkonst laet te leeren dan nooit, als wordende van de allerverstandigste mannen geacht nodig te zyn (3) niet alleen tot de geleertheit, maer ook wel om den geest eens uitspanning te geven: om welke reden hy ook wel met zyne kinderen op een langen rietstok heeft gereden, gelyk wy boven over 't zinnebeelt der Dwaesheit hebben aengewezen. Ja hy danste zelfs in zynen ouderdom dikwyls, dog niet uit wulpsheit, maer om zyn lichaem te oeffenen, en deszelfs gezontheit te bevorderen; gelyk te zien is by Lucianus (4) en Diogenes Laërtius, *Lib. II.* §. 32, en 't geen de geleerden over dien Schryver hebben aengetekent.

(2) Valer. Max. Lib. VIII. c. 7

(3) Quint. Inst. Orat. Lib. I. c. 10

(4) De Saltat.

[D] Het dobbelen en speelen is zelf by de oude Romeinen voor schandelyk geacht, en voor geen geringe misdaet gehouden. Ovidius zegt zulks duidelyk in het tweede boek zyner Treurdichten:

Sunt aliis scriptæ, quibus alea luditur, artes:
Hæc est ad nostros non leve crimen avos.
Quid valeant tali; quo possis plurima jactu
Fingere; damnosos effugiasve canes.

Tessara

Teſſara quot numeros habeat: diſtante vocato
Mittere quo deceat, quo dare miſſa modo.
Diſcolor ut recto graſſetur limite miles,
Cum medius gemino calculus hoſte perit.
Ut mage velle ſequi ſciat, & revocare priorem;
Ne tuto fugiens incomitatus erat.
Parva ſedet ternis inſtructa tabella Capillis;
In qua viciſſe eſt continuaſſe ſuos.
Quique alii luſus (neque enim nunc perſequar omnes)
Perdere rem caram tempora noſtra ſolent.

Dat is, naer de vertaling van Havart:

De grepen, hoe men met de dobbelſteenen werpt,
Zyn ook door ſommige, den menſchen ingeſcherpt:
Dit was een grote fout in onzer oudren tyden.
Hoe men in 't kotenſpel de ſtaenders meeſt moet myden,
Als zynde ſchadelyk: hoe men het grootſt getal
Moet werpen, als men eer en prys behalen zal.
Hoe men in dammen, en in ſchaekſpel op moet paſſen,
Om, waer men kan of mag, zyn vyand te verraſſen,
En hier of daer een ſtreek en voordeel af te zien:
Hoe men de Koningin en Koning, boven dien
Soldaten, Ruiters, wel moet ſtellen in ſlagorden,
Om niet geſlagen van zyn weerparty te worden,
En veelderhande ſoort van ſpel (wie is bequaem,
Die ieder een voor een te noemen met den naem?)
All' ſtrekkende om den tyd onnutlyk te verdryven.

De twee vaerzen, die voor de twee laetſte ſtaen, heeft Havart niet overgebragt, misſchien niet begrypende (gelyk hy in zyne overzetting, en hier en elders de mening des dichters dikwyls niet al te wel getroffen heeft) van wat ſpel dezelve ſpreken. Het is 't molenſpel, by ons nog in 't gebruik: en 't is te verwonderen, niet alleen dat dit geringe ſpel al zoo lang in de werelt is geweeſt, maer ook nog meer, dat 'er menſchen zyn gevonden, die 't zelve waerdig hebben geacht te beſchryven, gelyk de Poëet hier getuigt. Omdat voorts by 't ſpel der dobbelſtenen veelerhande bedrogh, meinedigheit en andere ſnode bedryven omgingen, zoo was dat ſpel door de Roomſche wetten verboden, en alleen toegelaten in de maent December, op het feeſt van Saturnus, wanneer alle dertelheden wierden geoorloft geacht. Zie Torrentius over Horat. *L. III. Od.* 24. *v.* 58. en Pitiskus en anderen over Suetonius *Aug. c.* 71. *§.* 5. Wat het kaertſpel belangt, daer tegen hebben verſcheide Godgeleerden geſchreven: en het is zeker, dat deszelfs misbruik zeer groot is. Maer wy zullen ons hierin niet verder begeven: die nieusgierig is, zal ſchriften genoeg vinden, welke daervan handelen.

ERVARENIS.

DEze is de leeraeres van hun, die, woorden noch ſchriften blindeling betrouwende, ondervinden willen wat 'er van de zaeken zy. Haer achtbaerheit is waerlyk groot, dewyl ze vaſt en zeker gaet, en met daden onderwyſt. Wy maken 'er eene oude Vrou van, en geven ze goude kleders aen. In de rechte hant vertoont ze een ſchoone letterrol, kunſtigh om eenen ſtaf geſlingert, en deze woorden 'er in:

RERUM MAGISTRA, dat is, *Leermeesteres der dingen.* In de slinke hant heeft ze een lantmeeters vierkant. Aen haer rechte zyde ziet men op d' aerde een vat met vier, dat fel brant; aen de slinke eenen toetssteen, op welken men klaer bespeurt, dat gout en zilver gestreken is.

Zy wort out gemaelt, omdat men door den tyt niet alleen tot een gemeene kennis, maer ook schier tot een algemeene ondervinding der dingen opsteigert. Nazo zeit hiervan in de Herschepping [A]: *De ervarenis komt door veele jaren.* Volgens Manilius [B] *heeft ons de ondervinding de kunsten geleert.* Aristoteles zeit in zyne Zedekunst, *Lib. VI. dat de langheit van tyt ervarenis geeft.*

Met een gouden gewaet wort ze versiert, omdat, gelyk het gout [C] boven de andere metalen in achting en waerde uitsteekt, aldus ook de ervarentheit voor alle andere wetenschappen den prys strykt.

In

[A] Lib. VI. v. 28.

Non omnia grandior ætas,
Quæ fugiamus, habet: seris venit usus ab annis.

Het welk de groote Vondel aldus vertaelt:

De tyt, en wagglende ouderdom
Bezit bywylen iet, dat prysbaer is alom:
Ervaerenheit hoeft tyt.

Zie Ludovikus Casanova Hierogl. & Embl. Medic. 9: 2.

[B] Astronom. Lib. I.

Per varios usus artem experientia fecit,
Exemplo monstrante viam.

(1) De occulte vivendo. c. 2 Het geen Manilius zegt van de konsten in 't algemeen, dat getuigt Plutarchus (1) van de geneeskunde in 't byzonder; verhaelende, dat het by de ouden de gewoonte is geweest, de zieken buiten s' huis op de gemene wegen en straten neer te leggen, opdat die geene, die 'er voorbygingen, zoo ze of zelf diergelyk ongemak hadden gehad, of anderen 'er van geholpen, zulks mogten te kennen geven: en dat de geneeskunst door dit middel, met hulp der ondervinding, is aengegroeit. Hannibal (2) wierdt eens te (2) Cicero de Orat. Lib. II. cap. 18. Efezen genodigt, om een zekeren Filozoof, Formio genaemt, te hooren redeneren over oorlogszaeken, waerover men zeide dat hy heerlyk wist te spreken. De krygsheldt quam, en de redenaer besteedde eenige uuren met te handelen over den plicht van een veltheer, en 't wel bestieren van den oorlog. Als hy geëindigt hadde te spreken, en de rest zich ten hoogsten verwonderende, aen Hannibal vraegde wat hy van dien man oordeelde, antwoorde hy: *hy hadde veele oude gekken gezien, maer van zyn leven geen grooter, dan Formio:* En met recht; want wat was 'er ondraeglyker, als dat een man, dien de trompetten nooit om de ooren hadden geblazen, gelyk Plutarchus zegt (3) Apoph. Lac. cap. 58. (3) dat Eudamidas van diergelyken Filozoof hadde gezegt, en die niet de minste ervarenis van krygszaken hadde, echter lessen dorst geven aen een veltheer van de uiterste ondervinding? Zeer wel derhalven zegt Jezus Sirach, Pred. 34. v. 9. *Een man die gedwaelt heeft, weet veele dingen; ende die veel ervaren heeft zal verstandige dingen verhalen. Die niet ervaren is, weet weinigh; maer die gedwaelt heeft, is meerder in loosheit.* En (4) De Offic. Lib. I. cap. 18. Cicero (4): *Nec Medici, nec Imperatores, nec Oratores, quamvis artis præcepta perceperint, quicquam magna laude dignum sine usu & exercitatione consequi possunt;* dat is: *Nochte Geneesheeren, nochte Veltoverstens, nochte Redenaers zullen, offschoon ze de regels der konst door en door verstaen, niets kunnen uitvoeren het geen een grooten lof verdient, zonder de ondervindinge en oeffeninge.*

[C] Zie boven, onze aenmerking B over het derde beelt der *Edelheit*, en H, over het tweede beelt der *Eeuwigheit.*

In de rechte hant heeft ze een' ſtaf, waeraen de letterrol, als gezeit; om aen te wyzen, dat ze eene heerſcherin en leeraerſter zy, gelyk wy Manilius zoo even hoorden zeggen.

Het meetkunſtigh vierkant, met het welke men een vaſte proef neemt van hoogte, diepte, breete, lengte enz. door de verdeelingen der graden, vermenigvuldiging van getalen, en wat dies meer dit kunſttuig betreft, ſtrekt hier, gelyk elk wel zien kan, een teken van ondervinding.

Een vlammend vier hebben we neffens haer gevoegt, omdat men door het zelve, gelyk Izidorus zeit, veele proeven doet, en oneindige zaken ondervint. In het XII boek van 't Geſlachtregiſter der Goden, toont Bokkatius [D], dat men zonder middel des viers, geen een ſlach der metalen gieten, of billyk bewerken kan. Men maekt 'er ook het glas, en zuivert 'er gout en zilver door, enz. In de medecynen is het mede van groot gebruik. Het maekt van zwarte ſteenen witte; en van wit hout zwarte koolen. Harde dingen worden 'er zacht, zachte hart door gemaekt. Zaeken, die de verrotting onderworpen zyn, weet het voor 't verderf te bewaren: ja duizent dingen zou men van het vier kunnen zeggen, indien we niet vreesden te verveelen [E].

De toetſteen wil hier niet anders zeggen, dan dat de ervarenis kennis van alle zaeken neemt.

[D] Waerom onze Schryver dit bybrengt uit Bokkatius, daer het gevonden wort by Izidorus, dien hy zoo even heeft aengehaelt, is my onbekent. Indien het Bokkatius heeft, zoo is het zeker door hem genoegſaem van woort tot woort van Izidorus ontleent. Men vint de plaets by hem, Orig. Lib. XIX. cap. 6. De oude Schryvers voorts zeggen, dat 'er geenerlei konſten door de menſchen zyn uitgevonden, zoo lang als zy 't vuur niet kenden: maer na dat zy des zelfs kracht hadden ontdekt, zoo waren de konſten gevonden, en van dag tot dag meer gevordert: en 't is zeker, dat door deszelfs behulp noch dagelyks meer wetenſchappen in de werelt komen.

[E] Dewyl hier van het vier en zyne uitwerkſels geſproken wort, kan men 'er byvoegen 't geen ons de Ridder en Droſt Hooft, belangende het toeſtellen van een heiloos kunſtvier, in zynen Bato oplevert; te meer omdat 'er in dat ſnode werk, hoewel verziert, overvloet van ervarenis beſpeurt wort. De Koningin der Katten Penta, willende haeren ſtiefzoon Bato en zyne Gemalin van kant helpen, keerde zich, om dit behendigh en onder ſchyn van vrientſchap te doen, om raedt en hulp tot de helſche Geeſten, met welke zy, als eene toveres zynde, gemeenzamen omgang hielt. De geeſt van Medea dan komt nevens andere te voorſchyn, en geeft Penta deze volgende onderrechting en beloſte van byſtant.

Med. *Doch zoo met u de ſtont,*
En de gelegentheit vereiſchen zulk een' vondt
Van ſchelmery, om uw wraekgierigheit te koelen,
Dat wel uw vyant magh, van waer 't zich komt, gevoelen:
Maer vorder niet en blyk' uw onbewysbre ſchult;
Zoo luiſter toe. Uit my een' trek gy leeren zult
Van helſche ſchallykheit, zoo boos als noit verzierden
Die in een levend lyf den vorſt des afgronts vierden.
Maer ſint myn ſtrenge geeſt 't belemmerende kleet
Der aerdſche leden lomp uitſchuddende verſmeet,
En ik nogh ſtadigh, om myn' luſt ter kunſt te ſlyffen,
Omwroet al wat 'er is van de geheimeniſſen
De wonderbaere leer; is van my ook doorſnuft
Dien onderwindalgeeſt, dat werkelyk vernuft
Van hem, wiens lever door den gragen gier verſlonden,
Stof levert tot zyn pyn, en aenheelt tot zyn wonden;
Prometheus zeg ik. Dees heeft my geleert een vuur
Zoo te bereiden, dat het in een kleet, ter uur
Toe die men 't ſtellen wil, onzigtbaer zich verberge:
Dan blaek', en ſla door vleeſch en been tot in den merge,

Op eenen oogenblik. Stel gy schenkaedjen toe,
Voortreffelyk in 't oog. En, daer men 't minst vermoê,
Laet zitten deze pest behendelyk gedoken.
Voorts om u buiten 's scheuts en t' houden onbesproken,
Dus zult gy 't leggen aen. Zoo ras als het verdragh
Geraemt magh wezen, doe verzoeken zekren dagh
Om 't zelve voor 't autaer te vestigen met eeden.
Dan pas met eenen vloek uw' vyant voor te treden,
Vry roepend' op uw hooft helsch vuur en hemelsch aen,
Indien gy valschlyk zwoert. Het zelve zy gedaen
Van uwe haters ook: opdat zy, na verslagen
Van onvoorzienen brant, verraders namen dragen,
Als door der goden wraek op valscheit achterhaelt.
Pen. *Geen wegh zoo duister, o Medea, daer gy dwaelt.*
De dagh is al gestelt. Zoo ras de blanke morgen
Versteurt het ryk der rust, en oprecht 't ryk der zorgen,
Is het bestemt te gaen met onderlingen mont,
In 't aengezigt der Goôn, bekrachtigen 't verbont
Der nieuwe vruntschap. Nu schort my alleen te leeren
't Bereiden van het vuur, en gaven te stoffeeren
Aenminnigh, en van schyn zoo schoon, dat d' achterdocht
Myns vyants daerdoor in bekooring word' gebrogt.
Prozerpina. *De giften staen u licht, daeraen en zal niet letten.*
Circe. *Maer 't is, Medê, uw beurt de kunst haer by te zetten.*
Dus de verborgentheên ontsluit, en doe bediet
Te recht van all' s. Med. *Die zaek is zoo geringe niet:*
Noch my hier by der hant voorzien haer toebehooren.
De grootste Razery, in haer' getergden toren,
Wanneer zy wraek en moort en woede wreetheit brult,
De blikken openspalkt, de lippen ommekrult,
Zoo doet met knarssen 't vuur zy uit haer tanden springen,
Zorgvuldigh queekt men dat in doeken die 't ontfingen;
In doeken eens gebrant, en tonder van het kleet,
Besmet met Hydraes gift; waermê dat gy verdeet,
O Dejanir', uw man. Nogh moet men hebben vonken,
Uit Syzifs keizelsteen, met Plutoos staf geklonken:
En uit Kocyt gerukt steenkallek ongeslist:
En zwavel, uit het diepst des jammerpoels gevist:
En van Megeraes toorts in Stix gedoofde koolen.
Al vuur dat veinzen kan, en houden zich verholen.
Dit moet men roeren; en vermengen op zyn maet;
En lerpen met een' wint die snel en scherrep slaet;
En jagen vlam door vlam, totdat zy t' zamen heelen,
Door tochtigh zwoegen van kortaêmde slangekeelen.
In voorraedt heb ik dit vergadert al byeen.
Dus laet het op my staen: 't en schort maer aen 't bereên.
Eer dat de zonne komt het middagpunt genaken
Zal ik 't u schikken toe, door eenen myner draken.
Maer op wat uure wilt gy dat zich 't vuur verbrê?
Pen. *De Koning is gezint den ingang van den vrê*
Te vieren met banket: om, door het heuglyk woelen,
Het overschot des haets uit de gemoên te spoelen,
Naer gissing die hy maekt. Beginnen zal die feest
Wanneer zoo dat de zon aen 't dalen zy geweest
Vier uuren over drien. Dus dunkt my niet te wachten
Met het ontspringen van het vuurwerk over achten.
En zoo 't ons dan gelukt, te lichter zal geschiên,
Dat het word' voor een straf der Goden aengezien;
Om tegens hunne faem al 's werelts haet te sterken.
Med. *Dat neemt gy wel. Ik zal dan op acht uure werken.*

GASTMAEL.

Dit wort gevoeglyk vertoont als een ſchoon en lachend Jongkman, die eerſt een' baert begint te krygen, en recht op de voeten ſtaet. Op 't hooft heeft hy eenen zeer ſchoonen bloemkrans, in de rechte hant een ontſteke fakkel, en in de ſlinke een lans. Wyders is hy in 't groen gekleet, gelyk hem Filoſtratus afmaelt.

Hy wort jong vertoont, omdat deze oudde meeſt tot gaſteryen en allerlei vermaek genegen is.

De gaſtmalen worden aengerecht tot onderlinge vrolykheit tuſſchen gulle vrienden, en daerom wort de jongeling ſchoon en lachende, en met een' krans van bloemen [A] vertoont: gevende zulx metëen te kennen de uitſpanning van den geeſt in vreugt en vermaeklykheden; het welk dient om met de onderlinge verkeering de vrientſchappen te doen aengroeien, die door de gaſtmalen niet zelden veroorzaekt worden.

[A] Dit ziet liever daerop, dat de ouden gewoon waren hunne gaſtmaelen te houden met bloemkranſſen om de hoofden: waervan wy de reden onderzogt hebben in onze aenmerkingen over 't beelt der *Dronkenſchap*. In wat achting voorts de Gaſtmalen by de ouden zyn geweeſt, kan men nazien by de Schryvers, die over de zelve wydtloopigh hebben gehandelt; waervan men de voornaemſte uittrekſels kan vinden by Pitiskus in zyn Lexicon Antiq. Rom. in *conviva*, *convivator*, *convivium* en *coronati*. Onder de ouden zelve, vindt men de meeſte ſtoffe dienaengaende by Plutarchus in Sympoſiac., en Athenæus in Deipnoſoph. van welke twee men zeer veele zaken tot ſieraet van dit ons beelt uit de oude gewoontens der gaſtmaelen zoude kunnen ontlenen: ten ware die ſtoffe niet al te ruim was na mate van ons beſtek.

Een brandende fakkel ſchilderden de ouden in de hant van Hymenæus, den godt der bruiloftsfeeſten [B], omdat het gaſtmael de gemoederen en verſtanden wakker en luſtigh houdt, ja ook gulhartige en edelmoedige menſchen, des vermogende, opwekt, om met hunne vrienden onderlinge plichten van dankbaerheit op gelyke wys te doen en te ontfangen. Bezie nu voorts iet zedigers, namentlyk het

[B] In deze uitlegging kan ik al zoo weinig met onzen Schryver overeenſtemmen, als met de vorige, aengaende den bloemkrans. Want vooreerſt, zoo men meent dat'er op de fakkel van den Godt der Bruiloft wort gezien, zal men zich hier moeten bepaelen tot de maeltyden der bruiloften, daer 'er dogh in 't algemeen wort geſproken van Gaſtmaelen. Ten tweden komt my de zaek zoo voor, dat, gelyk de fakkel van Hymenæus nergens anders op ziet, als op de gewoonte der ouden, by welke de bruid des avonds van haren bruidegom plechtiglyk uit het huis van haere ouders of naeſtbeſtaenden, wierde overgebragt in zyn huis, wordende gelicht met vyf fakkelen; in welk plechtig heenleiden de voltrekking des huwelyks beſtondt (Zie Plutarchus *Quæſt. Rom.* 2. en andere latere Schryvers der Griekſche en Romeinſche Oudheden) alzoo ook de fakkel in dit beelt van 't Gaſtmael alleen vertoont wordt met opzicht op de manier der ouden, die hunne gaſtmaelen gewoon waren uit te rekken tot diep in den nacht; waerom ook de gaſten, dikwyls redelyk beſtoven zynde, doorgaens met fakkelen wierden naer huis gebragt. Men zie Propertius, *Lib. I. El.* 3. *v.* 10. vergeleken met Ovidius, *Faſt. Lib. VI. v.* 407. *en* 785. Kazaubonus over Perſius, *Sat.* 5. *v.* 45, en Urſinus, *Append. in Giaccon. de Triclin. pag.* 378. Zoo iemant echter wil, dat dit beelt de fakkel draege naer de gelykenis van Hymenæus, die zoude daer dan ook den bloemkrans van kunnen ontlenen: hoedanig een ſieraet den Bruiloftsgodt wort toegeſchreven van Katullus, Seneka en anderen. Men zie Gyraldus *Hiſt. Deor. Synt.* 3. *col.* 131, en Achilles Statius en anderen over den zoo even genoemden Katullus, *Carm.* 62. Doch 't komt my, gelyk ik reets gezegt heb, niet waerſchynlyk voor, dat 'er in ons beelt of gezien wort op dat van Hymenæus, of dat de uitlegging van krans en fakkel door onzen Schryver wel is uitgevoert. De lans vorder, die hier onverklaert is gebleven, zal, geloof ik, de piek van Bacchus zyn, met ranken omwonden: hoedanig een gereetſchap niet qualyk by de gaſtmaelen voegt, tot een zinnebeelt van den wyn; kunnende te gelyk ook dienen tot onderſteuninge van die gene, die hem te veel hebben gedronken. Het groene kleedt eindelyk komt hier te pas, omdat de groene verf een beelt is van hoop, en hoop verwekt vreugde, die van de gaſtmalen niet kan zyn afgezondert. Zie onze aenmerking B, over het tweede beelt der *Eeuwigheit.* Ook is het groen een teken van jeugdigheit; en aen de jeugdige jaren is de vreugde der gaſtmalen voornamentlyk eigen.

GEBEDT

GEBEDT.

EEne oude Vrou, nedrigh van wezen, en met een' witten mantel, van 't hooft af tot de voeten toe, bedekt; doch zulx dat haere armen bloot blyven. Het aengezigt keert ze al knielende ten hemel. In de rechte hant houdt ze een wierookvat met ontsteken reukwerk, in de slinke een hart, en ter zyde staet een haen.

Out is zy, om reden die in 't volgende beelt zal gemelt worden.

Zy dekt haer hooft en lichaem tot beneden toe met eenen mantel, om te vertoonen, dat het gebedt niet in 't openbaer, maer in 't verborgen [A] moet gedaen worden, volgens Kristus raedt Matth. VI. v. 6. *Wanneer gy bidt, gaet in uwe binnenkamer, en uwe deur gesloten hebbende bidt uwen Vader die in 't verborgen is*, enz.

Het witte kleet beduit, dat het gebedt eenvoudigh en zuiver [B] moet wezen.

Wat het verheffen des aengezigts, bloote armen [C], knielen, wierookvat en hart beduiden zal in 't vervolg getoont worden.

De haen aen haere zyde, verbeelt wakkerheit [D], en wort hier gestelt

[A] Daerom wil mogelyk ook Pindarus, dat men des nachts moet bidden onder den blaeuwen hemel, dat is, in de stille eenzaemheit, *Olymp. Od.* 2. Uit een anderen gront kwam het, dat deze gewoonte van stil te bidden, onderhouden wierdt by veele van de Heidenen. Seneka geeft 'er deze reden van, *Ep.* 100. en de *Benef. Lib.* 2. *c.* 1. Dat de menschen, indien zy opentlyk en overluit moesten bidden, zich hunner gebeden zelfs zouden schamen, en dan om zoo veel dingen niet bidden, als ze binnens monts doen. Ochof die zelve reden in velen noch geen plaets hadde! Durven ze al niet bidden 't geen zy zich schamen, ten minsten zy wenschen het.

[B] Zie het volgende beelt *Aenmerking A*.

[C] Zie onze aenmerking B over 't volgende beelt.

[D] Zie onze aenmerking E over het eerste beelt der Eigenbaet.

omdat Matth. XXVI. v. 41 en elders ſtaet: *Waekt en bidt, opdat gy niet in verzoeking komt* [E].

[E] Alzoo ook Luc. 24. vs. 26. *Waekt dan tot allertyt, biddende, dat gy moogt waerdig geacht worden te ontvlieden alle deze dingen, die geſchieden zullen, ende te ſtaen voor den zoone des menſchen.*

GEBEDT.

Byna in de zelve gedaente als pas boven, verſchynt het gebedt hier weder, dat is gelyk eene oude Vrou ootmoedigh van gelaet, en op een eenvoudige wys in 't wit gekleet. Zy knielt met opengeſlage armen, en houdt in de rechte hant een rookend wierookvat. Men ziet haer het gezigt verheffen, 't welk eenen glans beſchouwt.

In 't wit is ze gekleet, omdat het gebedt, volgens Ambrozius [A], zuiver en eenvoudigh behoort te zyn, gelyk zoo even gezeit is.

De openſlaende armen [B] en het nederknielen [C] vertoonen den eerbiet, dien men Gode altyt, maer vooral ten tyde des gebedts moet bewyzen.

Door

[A] De Offic. *Sit oratio ſimplex, pura, dilucida atque manifeſta, plena gravitatis & ponderis, non affectata elegantia, ſed non intermiſſa gratia.* Om de zuiverheit van hun gemoedt in de gebeden en verderen godtsdienſt uit te drukken, waeren insgelyks ook de heidenen gewoon met witte klederen tot hunne Goden te naderen, gelyk wy over de gerechtigheit aenmerking F hebben aengewezen: als mede zich zelven voor af zorgvuldiglyk af te waſſchen en van alle onreine zaken te onthouden. Zie Everh. Feith in zyne Homeriſche oudheden I boek 7 en 10 hoofdſtuk.

[B] Waerom deze gebaerte der handen eerbiedt zoude betekenen, zie ik niet. Myns bedunkens geeft ze veel eer te kennen het verlangen en de begeerte van den bidder tot Godt, van wien hy hulpe ſmeekt: het welke hy te kennen geeft met het openſlaen en te gelyk opſteken zyner handen na den hemel, zynde de plaets, van waer hy de geſmeekte gunſt verwacht. Deze gebaerte nu van de handen ten hemel op te ſteken, hielden ook in hunne gebeden de Heidenen, als zynde een zaek, die de natuur den Bidder, begrypende den hemel als de voornaemſte *woonplaets der Godtheit*, van zelfs leert. Zoo noemen Homerus en anderen poëten den Hemel Θεῶν ἕδος, *de woonplaes der Goden*: en Ariſtoteles zegt, θεȣ̃ οἰκητήριον τοῦ κόσμȣ τὸ ἄνω, dat is, *het bovenſte gedeelte van het Geheel Al is het woonhuis van God:* waer over in 't brede en zeer voortreffelyk redeneert Tertulliaen Apolog. Cap. 17. Voort zegt de zelve Ariſtoteles *Lib. de Mundo* πάντες ἄνθρωποι ἀνατείνομεν τὰς χεῖρας ἐς τὸν ȣ̓ρανὸν εὐχὰς ποιȣ́μενοι, dat is, *wy menſchen ſtrekken alle onze handen uit naer den hemel, als wy bidden:* te kennen gevende, dat zulks ons door een zekere natuurlyke neiginge is aengeboren. Hierom was het ook, dat Polemo de ſofiſt, gelyk Piërius aentekent (1), op de Olimpiſche ſpelen, die eertyts te Smyrna wierden geviert de misſlag van een zeker Toneelſpeelder beriſpte, dat hy uitroepende, ὦ Ζεῦ! *o Jupiter!* de handen uitſtak na de aerde; en als hy uitriep, ὦ γᾶ, *o aerde*, 't gezigt ſloeg na den hemel. Gemelde gewoonte ziet men ook uitgedrukt by den Prins der Latynſche dichteren, daer hy ſpreekt van den koning Jarbas, verſmaet van Dido, *Æneid. Lib. IV. v.* 203.

(1) Hier. Lib. 35. cap. 37.

Isque amens animi & rumore accenſus amaro,
Dicitur ante aras, media inter numina Divum,
Multa Jovem manibus ſupplex oraſſe ſupinis.

Het welke de Vader van onze Nederlantſche poëzie aldus vertolkt:

Men

Door het verheven gezigt, dat een' helderen glans aenschouwt, wort, volgens Thomas [D] uitgedrukt, dat het gebedt eene verheffing des gemoets, en eene opwekking der genegentheden zy, door welke men sprekende, voor Godt de gebeden stort, hem onze verborgentheden en 't verlangen des harten openbarende.

Het rookende wierookvat [E] verbeelt het gebedt; gelyk aldus David

[B] 2 in

Men zegt, dat hy, van spyt aen 't raezen, om dees maer,
En zulken hoon, Jupyn ootmoedigh voor 't altaer
En onder 't heiligdom der Goden, heeft gebeden,
Daer hy zyn' handen hief naer 's hemels mogentheden.

Over welke plaets de taelkundige Servius aentekent, dat Virgilius hier spreekt na de reden: omdat men de onderaerdsche Goden, zegt hy, aenroept met de handen naer de aerde gebogen; en de hemelsche, met dezelve na den hemel op te steken. Apulejus zegt ook (1): *Habitus orantium hic est, ut manibus in cœlum extensis precemur*, dat is, *dit is de gestalte der geene die bidden, dat men de handen uitsteke naer den hemel.* Zie ook Seneka in zynen vierden Brief; en Feiths Homerische Oudheden in 't 14 Hoofdst. van het derde boek. Op een penning van Gordianus Pius vertoont zich, volgens 't getuigenis van Pierius (2) een beelt, dat de handen van malkander breidende, dezelve na den hemel steekt, met het opschrift *Pietas August.*, dat is, *'s Keizers Godvruchtigheit.* Breder, en zeer geleerdelyk handelt die zelve Schryver over 't opheffen der handen onder 't bidden *Hierogl. Lib. VI. cap.* 3. alwaer de Lezer ook zal zien, uit Horus Apollo *Hierogl. Lib. I. cap.* 14. dat de Egiptenaren den opgang der maen willende betekenen, een soort van eenen aep, Cynocefalus genaemt, schilderden met de handen ten hemel gekeert, even als de maen voor haer opkomen dankende. En de Olifant, wanneer hy ziek is, wort gezegt met zynen snuit takken en kruiden af te trekken, en dezelve opwaerts na den hemel te steken, even als van daer, gelyk hy voor een byzonder verstandig dier wort gehouden, zyne hulp smekende. Eliaen verhaelt, dat hy zulks doet met de Nieuwe maen, zonder te bepaelen, dat hy 't doet in ziekte. Lees hem *Animal. Lib. IV. cap.* 14. Aen 't vorige beelt heeft onze schryver gegeven *bloote armen*, en belast ons de uitlegging daer van te zoeken in dit beelt: waer van hy nochtans hier niets meldende, door *bloote* byna 't zelve schynt te hebben verstaen als door opengeslage armen. Het ontbloten van de armen kan te kennen geven, dat de bidder zyne oprechtigheit betuigt omtrent Godt, voor wien hy niets moet verbergen, zoo hy wil verhoort worden, zynde het bedekken des lichaems een zinnebeelt van geveinstheit, gelyk in de Amptverkoping bladz. 64. is gezegt, en de naektheit in tegendeel een beelt van openhartigheit, gelyk is aengewezen in de Biecht bladz. 188. Maer dat deze uitlegging hier geen plaets kan hebben blykt daer uit, dat het gansche lichaem des beelts bedekt is met een mantel, uitgezondert de armen, zoo dat 'er niet zoo zeer moet verstaen worden dat de armen geheel naekt zyn, als wel dat ze buiten den mantel uitsteken; en dat zal ons gevoeglyk vertonen, den yver waer mede het gebedt moet worden verricht. Want alzoo men in de beeldenspraek het verbergen van de handen in den boezem stelt om een luy en ledig mensch te kennen te geven, volgens 't schryven van Pierius (3), en de Latynen ook met een spreekwoort zeggen, *manum intra pallium continere*, dat is, *de hand onder den mantel houden*, van een mensch, wiens yver niet gaende wort, en wel voornamentlyk van een Redenaer, in welken men geen drift verneemt, gelyk ons Erasmus (4) uit Quintilianus (5), en uit Erasmus ook Pierius, leert; zo zoude het hier gansch qualyk te pas komen, dat men ons beelt te gelyk met het overige lichaem ook de armen met den mantel bedekte. Dat nu niet alleenlyk het lichaem, maer ook het hooft bedekt is, kan behalven de reden door onzen Schryver zelve bygebracht, ook zien op de gewoonte der Heidenen, die met bedekten hoofde hunne Goden offerden: waer van Plutarchus de oorzaek onderzoekende, (*Quæst. Rom. cap.* 10) onder anderen ook voor reden geeft, dat zy daer door de nedrigheit van hun gemoedt te kennen gaeven. Zie dien Schryver zelve.

(1) De Mundo. Pag. 747.

(2) Lib. L item. c. 16

(3) Hier. Lib. 35. cap. 5. & 36.

(4) Chil. 2. Cent. 10. Ad. 31.

(5) Instit. Orat. Lib. XII. c. 10. pag. 1090. Ed. Burm.

[C] Zie onze aenmerking over het twede beelt hier na volgende.

[D] Sec. 2. q. 83. art. 1. *Oratio est actus rationis, practica scilicet, quia est vel petitio decentium a Deo, vel adscensus mentis in Deum.* Et ejusdem quæst. Art. 4. *Oratio est oris ratio, per quam nostri cordis intima manifestamus Deo.*

[E] Zie onze aenmerking D. over het twede beelt hier navolgende.

in den CXLI Pſalm zingt, *Heer, myn gebedt worde geſtelt als reukwerk voor uw aengezigt.*

Dat de beeltenis in eene oude geſtalte verſchynt, geſchiet omdat in dien tyt des levens [F] doorgaens meeſt gebeden wort, vermits het vertrek uit deze werelt de ouden zeer naby is.

[F] Cyprianus zegt: *Plus omnibus religioni operam dare ſenibus convenit, quos præſentis ſeculi florida ætas tranſacta deſeruit.*

G E B E D T.

DEwyl het gebedt zoo groot een kracht heeft [A] dat het den onveranderlyken als weet te bewegen en om te zetten, zoo zullen wy de beeltenis van het zelve niet ſchaers ontvouwen. Ontfang ze hier dan aldus: Eene Vrou in groene klederen, en geknielt. Zy heft haere oogen hemelwaert, en uit haeren mont ziet men eene viervlam voortkomen, terwyl ze den voorſten vinger der ſlinke hant op de borſt der zelve zyde houdt, en aldus op het hart wyſt. Met de rechte hant klopt ze aen eene geſlote poort.

Zy is met een groen gewaet bekleet, omdat het gebedt hoop heeft [B] op de verwerving van Godts genade, die inzonderheit bewogen wort door oprechten ootmoet, alhier door het knielen vertoont, 't geen van outs her [C] een teken van eerbiedt en onderwerping geweeſt is. Ik durf echter niet verzekeren, of dit door ingeving der natuur geſchiet, dan of de vinder

[A] Tibullus Lib. III. El. 4.

Ergo ne dubita blandas adhibere querelas:
Vincuntur molli pectora dura prece.

Dat is:

Laet dan niet na uw trooſt te zoeken door gebeen:
Ook harde harten kan men winnen door geween.

En Ovidius, Art. Am. Lib. I. v. 441.

Hectora donavit Priamo prece motus Achilles:
Flectitur iratus voce rogante Deus.

Dat is:

Achil ſchonk Hektors lyk aen Priamus, bewogen
Door zyn gebeen: een godt wort door geſmeek gebogen.

[B] Zie onze aenmerking B over het tweede beelt der Eeuwigheit.

[C] Als zynde in 't bidden gebruiklyk geweeſt by meeſt alle volkeren. Dat het by de Joden heeft plaets gehad, blykt uit 1 Kon. 19: 18. *Ook heb ik in Iſrael doen overblyven zeven duizent: alle knien, die haer niet gebogen hebben voor Baal, ende alle mont die hem niet gekuſt en heeft.* En Eph. 3: 14. *Om deze oorzaek buige ik myne knien tot den Vader onzes Heeren Jezu Kriſti.* En dat het zelve by de Grieken en Latynen geſchiedde, altoos wanneer de eene menſch den anderen ſmeekte, toont ons in 't brede Everhard Feith in zyne Homeriſche Oudheden aen, op 't 14de hoofdſtuk van 't derde boek. Vergelyk *Ovid. Metam. Lib. XIII. v. 585*, en Seneka, *Troad. v. 691.* Wat de heidenen belangt, by dezelve geſchiede dit vallen op de knien niet zoo zeer om door dat nederleggen zelfs een zekere ſoort van eerbiedt te toonen, als wel opdat die gene, die zich nederwierp, daerdoor gelegenheit mogt hebben om de knien te grypen van den geenen, van denwelken hy iets wilde ſmeken: want die waren ze gewoon te omvatten,

vinder daervan heeft geweten, dat de kinders, terwyl ze nogh by de moeder zyn, volgens Gorop. Bekanus zeggen, met hunne knien de wangen en oogen raken, waeruit de tranen voortkomen, door welke zich Godt lichtlyk laet verzoenen, als men hem vertoornt heeft. Maer laet ons wegh vorderen.

De ten hemel gewendde oogen (D) beduiden, dat alles wat men van Godt

vatten, en ook wel te kuſſen, als de eigentlyke woonplaets der barmhartigheit; hebbende de ouden verſcheidene deelen des lichaems toegeëigent aen ſommige deugden en ondeugden: als by voorbeelt, het voorhooft aen de ſchaemte; de winkbraeuwen aen de hovaerdy en verachting; den neus aen de beſpotting; den mont aen de onbeſchaemtheit; het oor aen 't oordeel en aen de geheugenis; de rechte hand aen de trouwe, en, gelyk wy reets gezegt hebben, de knien aen de barmhartigheit. Euſtathius over Homerus (1) geeft 'er deze reden van: dat, omdat de kracht der beweging en voortgank in de knien beſtaet, de bidder door de zelve aen te vatten, zinnebeeldiſcher wyze den geenen, dien hy badt, ſcheen te ſmeeken, dat hy wilde *voortgaen* tot het volbrengen van die dingen, om welke hy wiert gebeden: of ook dat het gemoedt van den geenen, dien hy badt, zich mochte laeten buigen en bewegen: dewyl ons lichaem in de knien voornamentlyk gebroken en gebogen wort, enz. Plinius wil (2), dat het zoude geſchiedt zyn, omdat in de knien is de levenskragt: dewyl 'er in derzelver voegen twee ledige holletjes zyn van vooren, uit welke, indien men ze doorſteekt, de geeſt zoude wegvliegen. Iets aerdigs leeſt men van dit aengrypen der knien by Diogenes Laërtius (3) van den Filoſoof Krates. Deeze, gelyk hy gewoon was met alle zaken den ſpot te dryven, zynde van de Cyniſche ſecte, zullende eens voor iemant een woort ten beſten ſpreken by een ander, vatte deszelfs heupe: En wanneer de man zich daer over quaet toonde, zoo antwoorde Krates, hoe zyn dit de uwe ook niet zoo wel als de knien? Behalven de knien voorts waren ze gewoon ook aen te grypen de kin of baert, als mede de handen, en dezelve te kuſſen. De reden van alle welke zaken, nevens veele andere gewoontens in 't bidden by verſcheide andere volkeren onderhouden, te vinden zyn by Hadrianus Junius *Animadv. Lib. II. cap.* 11. en Alexander ab Alex. *Gen. Dier. Lib. II. cap.* 19. en aldaer Tiraquellus als ook by Celius Rhodiginus Antiq. Lect. Lib. VIII. cap. 39. Echter moet men aenmerken, dat deeze gewoonte van 't vatten der knien in 't bidden eigentlyk behoort tot het ſmeken van menſchen: hoewel ze ook de Goden biddende, derzelver beelden plachten om de knien te hangen: gelyk ons de zeer geleerde Gonzalius de Salas leert over 't 17 hoofdſtuk van Petronius Schimpſchrift p. 80. b. Edit. Burman. Van de lichaemsgeſtalte in 't bidden der goden zullen wy nog iets zeggen over 't volgende beelt.

(1) Iliad. Lib. 1. Pag. 127.

(2) Hiſt. Nat. Lib. XI. c. 45.

(3) Lib. VI. §. 89.

[D] Dit deeden zelfs ook de Heidenen om redenen, reets gemelt aenm. B. over 't vorige beelt. Zoo zegt Virgilius: Æneid. Lib. II. vs. 688.

At pater Anchiſes oculos ad ſidera lætus
Extulit, & cælo palmas cum voce tetendit:
Jupiter omnipotens, precibus ſi flecteris ullis,
Adſpice nos; hoc tantum &c.

Dat is naer Vondels vertaling,

Maer Anchys, myn Vader, hief zyn oogh
En aengezigt, met een zyn handen, naer om hoogh
Ten hemel op, en ſprak vol blydſchap om dien zegen:
Almachtige Jupyn, indien ge u laet bewegen
Door ſmeken en gebeên, zoo ſlae uwe oogen neêr
Op ons: dat 's al myn bede, enz.

Hier in nu onderhielden de Romeinen ook dit, dat zy hun aengezicht en lichaem keerden na het ooſten, omdat de zon en 't licht zich van daer allereerſt vertoont: gelyk Lipſius aenwyſt over Tacitus (4): alwaer hy ook uit Tertulliaen bybrengt, dat de Kriſtenen van die gewoonte niet zyn vry geweeſt. *Andere*, zegt gemelde Tertulliaen (5) *geloven met veel meer beſcheidenheit en waerſchynlykheit, dat de zon een god van ons is: Dat vermoeden is daer van daen gekomen, om dat hen is bekent geworden, dat wy biddende ons keeren naer 't Ooſten.*

(4) Hiſt. Lib. III cap. 24.

(5) Apol. cap. 16.

Godt door het gebedt begeert, ook tot den hemel moet behooren, gelyk aldaer ons vaderlant is, en niet hier beneden; zynde een Kriſten op de aerde ſlechts een wandelaer en vreemdeling.

Door de vlam (E) die uit den mont gaet, willen we de brandende genegentheit des gebedts, 't geen het gemoet in liefde tot Godt ontvonkt, verſtaen hebben.

De voorſte vinger, met welken zy op 't hart wyſt, is een teken, dat het gebedt eerſt uit den boezem, en daerna door den mont dient voort te komen.

Het kloppen aen de poort geeft te kennen, dat men Gode met bidden als moeilyk moet vallen, houdende een vaſte hoop op de verwerving van het begeerde, en volhardende in het betrouwen op het geene Kriſtus, Lukas XI. vers 9, zelve zeit: *Bidt, en u zal gegeven worden: zoekt, en gy zult vinden: klopt, en u zal open gedaen worden.*

[E] Zie het beelt der Aenroeping bladz. 40. en onze aenmerking D. over 't volgende beelt.

GEBEDT.

EEn out Prieſter in wit prieſtergewaet. Hy knielt, met een ten hemel gewendt aengezigt, voor een altaer. In de rechte hant heeft hy een wierookvat, als gereet zynde om te rooken; met de ſlinke biedt hy een hart aen.

Dat hy out en een prieſter is, wil zeggen, dat de menſch, eer hy door het gebedt met Godt ſpreekt, zyne ziel door goede werken voorheene moet bereiden, en verre zyn van alle beſmettende onzuiverheit. Dit vereiſchte voorts is meeſt beſt te vinden in den ouderdom [A], als zynde die doorgaens weinigh genegen om de werelt te volgen, en allervierigſt in den dienſt van Godt.

Het witte kleet beduit de reinheit des gemoets [B], die men te doen blyken heeft voor het aenſchyn des Heeren.

Knielende [C], en opwaert ziende is hy geſtelt, om de kennis van ons zelven,

[A] Zie onze laetſte aenmerking over het twede beelt hier voorgaende.

[B] Zie onze aenmerking A. over 't zelve beelt, en F. over de Gerechtigheit.

[C] De lichaemsgeſtalte in 't bidden, is by alle volkeren niet dezelve geweeſt, ja ook niet altyt by een en 't zelve volk. Het knielen by de Hebreen, als ook by de Grieken en Romeinen, hebben wy gezien over 't vorige beelt aenmerking C. By de laetſte geſchiede zulks niet alleen wanneer men iets ſmeekte van enig menſch, maer ook van de Goden. Dat blykt uit Livius Lib. XXVI. cap. 9. daer hy 't naderen van Hannibal na Romen verhaelt: *undique matronæ in publicum effuſæ circa Deum delubra diſcurrunt, crinibus paſſis aras verrentes, nixæ genibus, ſupinas manus ad cælum ac deos tendentes, orantesque &c.* dat is, *de Vrouwen van alle kanten uit de huizen komende vliegen, lopen de Tempelen der Goden langs, ſleepende haer losgerukte hairen langs de altaeren, leggende op haere knien, en biddende, enz.* Zie ook Propertius *Lib. III. El. 15. vs.* 1. Seneca *OEdip. vs.* 71 *Tibullus Lib. I. El. 5. vs.* 21. Ovid *Met. Lib. I. vs.* 376. en Juven. *Sat.* 6. *vs.* 45. Pithagoras geboodt, dat men zittende zoude bidden: willende, zoo ſommige meenen, daerdoor te kennen geven, dat men zyne gebeden aen Godt niet moeſte doen ter loops, en als gereedt ſtaende om zich tot iets anders te begeven; maer zich tot dat werk wel degelyk ter neder zettende, en geheel verledigende: gelyk

zelven, die nedrigheit; en het begrip omtrent Godt, dat vertrouwen baert, te verbeelden. Echter dient hier geweten, dat de nedrige verslagenheit in 't bidden ons niet vervoeren moet tot wanhoop; nochte een al te stoute moedt op de quytschelding der zonden, tot reuklooze vermetelheit.

Het wierookvat [D], als boven gezeit is, betekent het gebedt: want in

Mmmmmm 2

gelyk ook de les der Pithagoristen was, dat men zich, eer men tot den Godtsdienst naderde, te huis zyn gemoet daertoe te voren moest bereiden, en zich dan tot het gebedt begeven: gelyk ook de koning Numa Pompilius, in naervolging van Pithagoras, wiens leerling sommige willen dat hy zoude geweest zyn, hoewel te onrecht, heeft ingestelt, dat 'er ten tyde van 't verrichten des publyken Godtsdiensts, uitroepers door de stadt gingen, om een iegelyk te belasten, dat hy van zyn werk zoude uitscheiden; opdat de straten en de geheele stadt zouden vry zyn van geraes en geschreeu, en de aendacht des Godtsdiensts niet hinderen. Onder 't gebedt zelve wilde hy niet, dat men zoude zitten, maer beval dat men zulks zoude doen na 't eindigen van het zelve, opdat de bidder daerdoor zyne gerustheit en zyn vertrouwen zoude betoonen, die hy hadde van te zullen worden verhoort. Zie van 't een en 't ander breder bericht by Plutarchus in 't leven van Numa *kap.* 26 *en* 27 en Erasmus *Chil.* 1. *Cent.* 1. *Ad.* 2. *adoraturi sedeant.* Piërius wil (1), dat, daer men de overige Goden staende offerde, aenbadt en gelofte dede, die gene die gelofte of offerhande deden aen de Godinne Ops, of haer aenbaden, het zelve zittende zouden hebben verricht, te kennen gevende door dat teken, dat zy de Godinne des Aertryks was. Wy spreken dit niet tegen: dogh zeggen echter dat ook de dienst van andere afgoden zittende is verricht, als van Jupiter, by Propertius *Lib. II. El.* 21. *vs.* 45. doch voornamentlyk van de Godinne Isis; gelyk van Nikolaus Heinsius is aengetoont over Ovidius *Amor. L. II. El.* 13. *vs.* 17. Ondertusschen was het over-eind staen in 't bidden gebruikelykst by de Romeinen, als een teken van vaerdigheit tot den dienst der Goden, en eerbied voor dezelve: zynde het opstaen van zyn plaets voor iemant een van de eerbewyzingen die een mindere aen een meerderen bewees: gelyk wy over 't vierde beelt der Eere hebben aengetoont Aenmerking A. De Egiptenaeren schynen ook de staende gestalte in het bidden te hebben goedgekeurt. Altoos wanneer zy den opgang der maen wilden betekenen, schilderden zy den Cynocefalus niet alleen met de voorste poten na den hemel, gelyk te vooren gezegt is, maer ook op zyn achterste recht overeind staende; en op dat hy recht de gestalte van een biddenden of dankenden Priester mogt vertonen, versierden zy deszelfs kop ook met een koninglyken of priesterlyken tulbant: na 't verhael van Piërius *Hier. Lib.* 6. *c.* 3. Veel meer dingen aengaende de gestalte en andere plechtigheden by de heidenen onder 't bidden onderhouden, zouden wy kunnen bybrengen, zoo ons de plaets toeliet hier wytlopiger te zyn. Derhalven alleenlyk van die gesproken hebbende, waer toe ons de inhoudt van onze beelden van zelfs aenleiding gaf, laeten wy den Taelkundigen Lezer de overige zelfs zoeken by de Geleerden, die hun werk van deeze Oudheden gemaekt hebben. Die in de taelen niet is bedreven, kan 'er ook eenige dingen van vinden in de Zinnebeelden van den Heere Zaunslifer over 't Gebedt: hoewel wy hem juist niet volkomen durven verzekeren, dat daer in alles naeuwkeurig is overeenkomende met de Oudheidt, zynde mogelyk hier of daer wel eens misgetast. Maer laet ons tot iets anders voortgaen.

(1) Hier. Lib. VI. cap. 3.

[D] Niet onaerdigh wil Piërius (2), dat men een hart legge in een brandend wierookvat, om gebeden te betekenen die uit een rein en zuiver hart voortkomen en tot Godt worden gebragt; betekenende het wierookvat de opoffering, het hart de gebeden, en 't vuur, dat alles zuivert, derzelver oprechtheit. Gelyk voorts de wierook zonder reuk is, ten zy dezelve door de hitte des vuurs werde ontstoken, alzoo zyn onze gebeden, ten zy dezelve door 't vuur van yver en liefde branden, by Godt geurloos en onaengenaem. Alle speceryen, en voornamentlyk de wierook, zyn in de H. Schrift beelden van geestelyke gebeden: en in 't byzonder toont Goropius Bekanus in zynen *Vertumnus*, van den wierook aen, dat ze outtyts heeft gestrekt tot een zinnebeelt van liefde. Dat eindelyk het vuur een beelt is van zuivering en van reinheit, is elders aengewezen, en wort zulks zeer fraei behandelt van den doorgeleerden Piërius, die ons nu al zoo dikwyls met zyne weldoorwrogte Schriften gedient heeft, in het 30ste hoofdstuk van 't 46ste boek zyner Beeldenspraek.

(2) Hier. Lib. 34. cap. 6.

in de zelve achting daer 't reukwerk by Godt in was onder 't O. Teſt. zyn nu onder 't Nieuwe de gebeden der vroomen.

Het hart dat hy vertoont alsof hy 't offeren wilde, ziet op de woorden van Auguſtinus, aldus luidende: *Indien 't hart niet bidt* (E), *zoo is het bedryf der tonge ydel.*

(1) De Summo Bon. Lib. III. cap. 8.

[E] Diergelyk is de ſpreuk van Izidoor (1): *Oratio cordis eſt, non labiorum: neque enim verba deprecantis Deus intendit, ſed orantis cor inſpicit. Melius eſt cum ſilentio orare corde ſine ſono vocis, quam ſolis verbis ſine intuitu mentis.* dat is: *het harte bidt, niet de lippen: want Godt let niet op de woorden van den bidder, maer hy ziet op deszelfs hart. Het is beter ſtilzwygende te bidden met het harte, zonder het geluit der ſtemme, dan alleen met woorden, zonder opmerking des gemoets.*

GEBEDT TOT GODT.

NEem ten beſluit dit als een toemaet der beſchryving van 't gebedt mede. Eene knielende Vrou, met gevouwe handen. Zy went het aengezigt naer den hemel, en uit haeren mont komt eene viervlam.

Deze beeltenis gelykt zeer naer die der Aenroeping (A), of ook eene der voorgaende van 't Gebedt, gelyk ze ook te zamen een zelve voorwerp en oogmerk hebben.

De

(2) In Allegor. Homer.
(3) V. 498
(4) De Natur. Deor. cap. 12.

[A] Zie de zelve nevens onze aenmerking boven, bladz. 40. By deze verſcheidene beeltenisſen des Gebedts kunnen wy niet nalaten ook by te voegen die zinnebeeldiſche ſchets, welke Homerus, die niet te onrecht door Heraklides van Pontus (2) genoemt wort een ſchilder der menſchelyke hartstochten, in 't negende boek van zyne Ilias (3), van de zelve gemaekt heeft: zullende daer byvoegen het gene Furnutus, Didymus, en gemelde Heraklides tot verklaringe daervan bybrengen. De genoemde Dichter dan beſchryft de Gebeden (want hy ſtelt ze in 't meertal) aldus: *De gebeden*, zegt hy, *zyn de Dochters van den grooten Jupiter, zynde kreupel, berimpelt van aengezicht, en ſcheel van oogen: dewelke de Belediging, hoewel van achteren, uit een zorge voor haer, navolgen. Doch de Belediging, die ſterk en fris ter been is, loopt daerom ook verre voor haer alle uit, en ſtreeft de ganſche werelt door voor haer heen, den menſchen quaet doende: doch deeze heelen dat achter haer. Die nu deeze Dochters van Jupiter eerbiedigheit bewyſt wanneer ze naderen, dien helpen ze geweldig, en verhooren zyne ſmeekingen: dogh indien haer iemant afwyſt en hartnekkiglyk verwerpt, dan begeven zy zich tot Jupiter, den zoon van Saturnus, en bidden hem, dat de Belediging dezen ſteets mach achtervolgen, op dat zy hem ſchaede toebrenge en ſtraffe* Didymus, of altoos een oudt geleert Griekſch Schryver, die aentekeningen over Homerus gemaekt heeft, welke op den naem van Didymus geſtelt worden, en Furnutus uit hem (4), zeggen, dat Homerus de Gebeden als Godinnen en *dochters van Jupiter* afmaelt, op dat hy ze deste eerwaerdiger vertoone: waerom ook Orfeus zegt; *want de dochters van Jupiter Hikeſius*, dat is, *den Smeekgodt* (want zoo een toenaem droeg Jupiter onder meer anderen ook by de Heidenen: men zie Gyraldus *Hiſt. Deor.* Syntagm. 2. col. 115. B.) *zyn niet zonder eere:* οὐ γάρ ἄτιμοι Ἰκεσίου Ζηνος κοῦραι Λιταί. om namentlyk te kennen te geven, dat men de gebeden der ootmoedigen niet lichtelyk moet afwyzen, dewyl oprechte ſmekingen ook zelfs Gode aengenaem zyn, en van hem worden ontfangen. *Kreupel* worden ze, volgens den zelven Didymus en Furnutus, 't geen ook Heraklides toeſtemt, afgeſchildert, omdat het gewiſſe van een iegelyk menſch, die gezondigt heeft, hem traeg maekt; en die geene, die een ander hebben beledigt, naeuwlyks tot den zelven durven genaeken, zynde daerom, wanneer ze hem zullen gaen ſmeken om vergiffeniſſe, daer toe traeg en komende als hinkende tot hem, beſchaemt over hunnen miſlagh en 't gedaene ongelyk:

De gevouwe handen en geboge knien wyzen de uitwendige gebaerden van den bidder aen: maer het hooft dat ten hemel gekeert is, en de mont uit welken de viervlam voortkomt, beduiden de inwendige genegentheden van hart en zinnen.

gelyk: als ook omdat die gene, die iemant ſmeeken, plegen op hunne knien te vallen. Andere willen, dat ze mank gaen, omdat de bidder tot den genen dien hy bidt, toetreet met een mank, dat is, twyffelachtig gemoedt, onzeker zynde, of hem 't verzogte zal worden toegeſtaen; voornamentlyk, zoo 't iets groots is, of hem met recht ſchynt te kunnen worden geweigert: in hoedanig een opzicht Ovidius zegt, Triſt. Lib. III. El. 8. v. 19.

Forſitan hoc olim, quum jam ſatiaverit iram,
Tunc quoque ſollicita mente, rogandus erit.

Dat is:

Miſſchien zal ik hem, als zyn gramſchap is geweken,
Doch met bekommering en twyffel, mogen ſmeken.

De ſchaemte voorts, is ook oorzaek, dat de Dichter haer ſcheele oogen geeft; want die geene, die anderen hebben verongelykt, durven dezelve bezwaerlyk en met geen onbeſchroomt gezigt recht aenzien, maer wenden uit ſchaemte de oogen van hen af, of ſlaen ze voor zich neer, als zy tot dezelve genaken om quytſchelding van hun kwaet gedragh te verzoeken. Waerby Heraklides en Didymus nog voegen, dat haer gelaet rimpelig is, omdat die geene, die iets te ſmeken hebben, geen vrolyk gezicht, maer een neerſlachtig gelaet, en een voorhooft met droeve rimpelen bezet, vertoonen, om mededogen te verwekken. Hoewel andere het gefronſte en gerimpelde gelaet, als een blyk van droefheit, daerop toepaſſen, dat de gebeden uitwerkingen zyn van behoeftigheit en gebrek van zaken die men niet heeft: of dat ze voortkomen uit een vreeze van die dingen te zullen verliezen, die men heeft. Gelyk voorts Homerus de gebeden verbeelt als kreupel, alzoo maelt hy de belediging in tegendeel af, als ſterk en fris ter been, omdat, volgens denzelven Heraklides, deszelfs dwaesheit geweldig is, lopende met een redenlooze drift, als een ſnelle drommedaris, tot allerlei boosheit. Waerom nu de belediging voor de gebeden heen gaet, enz. is van zelfs alles klaer: gelyk ook van zelfs te zien is, dat Homerus daerdoor, als hy zegt dat die gene, die deze Godinnen eeren, geholpen, doch die ze verachten, en zich door dezelve niet laten bewegen om van den beledigden vergiffenis te bidden, geſtraft worden; niet anders wil te kennen geven, als dat de zulke, die berou en leetwezen van hun misdryf betoonen, daervan vergiffenis erlangen; daer die gene, die in hunne verongelyking hartnekkig volharden, zich daerdoor een gewiſſe wraek op den hals haelen. Natalis Komes wil (1), dat ze de Dochters van Jupiter daerom zouden genoemt worden, omdat de Koningen en Vorſten, die door Jupiter zouden verſtaen worden, altyt een menigte van menſchen rontom zich hebben, die iets van hun hebben te ſmeken. Doch het andere gevoelen komt ons beter voor, en is meer overeenkomende met het oogmerk van Homerus, als men de aengehaelde plaets beziet in deszelfs ſamenhang.

(1) Myth. Lib. II. cap. 1.

G E B O U.

DE ouden gaven door eenen ſteen, aen een' draet hangende [A], een gebou of wooning te kennen; dewyl de gebouwen in geen goede orde geſtelt kunnen worden, ten zy men de rechtheit van de zyden der zelve naeukeurigh zoeke, door middel van het Pasloot. En aldus moet dan in

[A] Of liever door 't ſchilderen van een pasloot, volgens Piërius *Hierogl. Lib.* 49. *cap.* 51. uit wien den inhoudt van dit beelt geheel genomen is. Als de Egiptenaeren een man wilden te kennen geven, die een liefhebber was van het bouwen van huizen, zoo ſchilderden zy, naer 't verhael van Horus (2), niet anders als een hant: *want deze*, zegt hy, *voltooit alle de gebouwen.*

(2) Hier. Lib. II. cap. ult.

in het bouwen zorg gedragen worden, dat alle werken der geſtichten met het gemelde pasloot overeen komen, om ſcheefheit [B] en wanſtal te myden. Ten aenzien dan van het gezeide, kan men hier, om 'er een beelt van te vormen, geenen Man vertoonen, die, met een pasloot in de hant, gereet ſtaet om het zelve met oordeel en naer de kunſt te bezigen.

[B] Van de ſcheefheit der Lesbiſche gebouwen, en van 't pasloot, of liever de rye van dat volk, is gehandelt in 't beelt der *Beſcheidenheit*, en onze aenmerkingen over 't zelve.

GEBOU DER WERELT.

EEne Vrou, hebbende om 't hooft de kringen der zeven dwaelſtarren, en in plaets der hairen vlammen viers. Haer kleedy beſtaet in drie deelen, waervan elk met verſcheide kleuren verſiert is. Het eerſte, dat de borſt en een gedeelte des lichaems beſlaet, is blaeu en bezaeit met wolkjes; het tweede zee- en ſtroomverwigh, en gewatert; het derde, dat tot aen de voeten komt, groen, en voorts bemaelt met bergen, ſteden, kaſteelen enz. In haere hant houdt ze een ſlang, die zich tot eenen cirkel buigt, en den ſtaert in den mont heeft.

De vlammen die haer als verſpreide vlechten ſtrekken, mitsgaders de verwen des gewaets, betekenen de vier hooftſtoffen, uit welke het groot gebou dezer werelt ſamenhangt.

Het ſlangront wil te kennen geven, dat de werelt van en door zich zelve

zelve gevoedt wort [A], en in en door zich zelve altyt met een juiste en geregelde beweging omwentelt; lopende het begin geduurigh naer het

einde

[A] Volgens de leere van Pithagoras, beweerende, dat de eene hooftstof in de andere overgaet en verandert wort: de aerde in 't water; 't water in de lucht; de lucht in 't vier: en wederom in tegendeel, 't vier in de lucht; de lucht in 't water; en 't water in de aerde. Die leere verhandelt de geestryke Nazo zeer breet, in 't XV boek zyner Herscheppingen met deze keurlyke verzen, v. 237.

Hæc quoque non perstant, quæ nos elementa vocamus:
Quasque vices peragant, (animos adhibite) docebo.
Quattuor æternus genitalia corpora mundus
Continet: ex illis duo sunt onerosa, suoque
Pondere in inferius, tellus atque unda, feruntur:
Et totidem gravitate carent; nulloque premente
Alta petunt, aër, atque aëre purior ignis.
Quæ quanquam spatio distant; tamen omnia fiunt
Ex ipsis; & in ipsa cadunt, resolutaque tellus
In liquidas rorescit aquas tenuatus in auras
Aëraque humor abit: demto quoque pondere rursus
In superos aër tenuissimus emicat ignes.
Inde retro redeunt: idemque retexitur ordo.
Ignis enim densum spissatus in aëra transit;
Hic in aquas: tellus glomeratâ cogitur unda.
Nec species sua cuique manet. rerumque navatrix
Ex aliis alias reparat Natura figuras.
Nec perit in tanto quicquam (mihi credite) mundo;
Sed variat, faciemque novat: nasçique vocatur,
Incipere esse aliud, quam quod fuit ante; morique,
Desinere illud idem. cum sint huc forsitan illa,
Hæc translata; illuc; summa tamen omnia constant.

Wy hebben de Latynsche verzen, ten dienste der Taelkundigen, om derzelver fraeiheit, hier overgeschreven, om hen de moeite te benemen van Nazo zelf op te slaen. Maer zie hier ook der zelver vertaling, ten dienste onzer Nederlanders uit den grooten Vondel:

Ook al wat wy met recht den naem van hooftstof geven,
Kan niet bestaen. 'k wil u leeraeren, luistert vry,
Hoe elke hooftstof houdt haer beurten en gety.
De zigtbre werelt heeft vier lichamen die teelen.
Twee zyn zwaerwigtig, aerde en water; dees verscheelen,
En zakken naer beneên: en d' andre twee, die ligt
En ongedrukt zyn, vliên, belast van geen gewigt,
Naer boven, lucht en vier, 't welk zuiverder van wezen
Dan lucht is. Deze twee, tot teelen uitgelezen,
Elk op een eige plaets, zyn vrugtbaer, teelen 't al,
Dat weder in hun smilt, een wonderlyk geval,
Dan d' aerde in water: dan is vocht in lucht vervlogen.
Wanneer de zwaerte van de lucht is afgetogen,
Verkeert ze in hemels vier: dan keeren ze weerom
In haren eersten staet, en eerste wezendom.
Als vier in lucht verdikt, de lucht in watersprongen,
Wort aerde en water kort en dicht ineen gedrongen,
En niets behout 'er zyn natuur, gedaente en aert.
Der dingen teelster, 't een uit 's anders wezen baert.
In zulk een groot gevaert der wereld, staeg ontfangbaer,
Gelooft me, is nergens iet, dat wezen heeft, vergangbaer.
Natuur herschept, verkeert den schyn, elk ingestort
En ingeboezemt, en al wat geboren wort,
Begint wat anders in natuure en aert te worden

Dan

einde en het einde te rug naer zyn begin. Hierom ziet men het hooft der beeltenis omringt van de kreitsen der planeeten [B].

Dan 't van te voren was. het sterven, volgens d' orden
Der dingen, is alleen het zelve niet te zyn.
Wanneer die dingen hier niet langer in hun schyn
Gevonden worden, dan zyn ze elders heen te vinden.
Elk houd zyn wezen.

Vergelyk ons aengaende deze stoffe, over 't vierde beelt der Eeuwigheit, aenmerking A en B, en over 't achtste beelt, aenmerking A. Hoe voorts de Egiptenaren het wereltgebouw afbeeldden door Argus, door Pan, enz. zullen wy naderhant aenwyzen over 't beelt der *Werelt*.

[B] Als welke na 't voleinden van hunnen vasten loop zich steets weder bevinden op die zelve plaets, vanwaer ze dezelve eerst hebben begonnen.

GEDACHTEN.

DEze schildert men als een out, bleek, mager en zwaermoedigh Man, met een veelverwigh kleet aen. De hairen staen hem steil, en hy heeft een paer vleugels aen 't hooft, gelyk ook aen de schouders. Hy leit met de wang op zyn slinke hant, en houdt in de rechte een bos zeer verwart garen. Ter zyde van hem ziet men eenen arent.

Men verbeelt hem out, omdat de gedachten veel dieper ingedrukt en krachtiger zyn [A] in de oude dan in de jonge jaren.

Bleek, mager en droefgeestigh vertoont hy zich, naerdien de gedachten, en wel inzonderheit zulke, die uit eenigh verdriet spruiten, in den mensch quellaedje, magerheit en uitteering [B] veroorzaeken.

Het

[A] Gelyk in tegendeel losser in de jonge luiden, die de *onbedachtzaemheit* meer eigen is.

[B] Ovid. Met. Lib. III. vs. 396.

Attenuant vigiles corpus miserabile curæ

Dat is,

De droeve zorge teert 't elendigh lichaem uit;

Het veelverwigh gewaet beduit de verſcheidenheit der gedachten, en dat 'er van uur tot uur oneindige opkomen. Aldus zeit Petrarcha [C]: *In elken ſtap groeien nieuwe gedachten.*

Wy geven hem wieken gelyk de zelve poëet doet [D], daer hy deze

 tael

[C] Nel Canz. 17.

A ciaſcun paſſo naſce un penſier novo.

[D] Nel Sonnetto 83.

Volo con l' ali de' penſieri al Cielo.

Namentlyk de wieken betekenen altyt ſnelheit, en daerom zegt Virgilius van Kakus Æneid. Lib. VIII. vs. 223.

Fugit ilicet ocior Euro
Speluncamque petit: pedibus timor addidit alis.

Dat is naer Vondels vertaling,

De Booswicht vlucht van angſt, en, ſneller dan de winden
Vloogh heene in zyn ſpelonk. De vrees en zorgen binden
Hem vleugels aen de hiel.

Zoo vint men by Plutarchus in 't leven van den Keizer Otho cap. 5. gewach gemaekt van zekere ſnelle boden met den naem van *Pterophoroi* of *Vleugeldragers*: welke tot een teken van hunne ſnelheit overeindſtaende vederen worden gelooft op hunne hoofden te hebben gedragen. De Egiptenaeren ſchynen ook gedoelt te hebben op de ſnelheit der gedachten, wanneer zy tot een zinnebeelt der ziele, uit welke de gedachten voortkomen, ſtelden eenen *havik*: hoewel Horus wil (1), dat dit zinnebeelt zyn oirſpronk zoude hebben van den naem van deezen vogel, in 't Egiptiſch genoemt *Baïeth*: welke naem, zegt hy, gedeelt zynde in tween, de ziel en 't hart betekent: want *baï* is te zeggen de *ziel*, en *eth* het *hart*: en 't hart is volgens 't gevoelen der Egiptenaeren de plaets, die de ziel in zich vervat: zoo dat de ſamenvoeging van deze woorden, te gelyk de ziel en deszelfs woonplaes, het hart, betekende. Eindelyk voegt hy 'er by, dat de havik om zyne natuurlyke overeenſtemming, die hy heeft met de ziel, geen water, maer bloedt drinkt, waer door de ziel gevoedt wort: gelyk ook Pithagoras en andere hebben gewilt: gelyk te zien is by Diogenes Laërtius Lib. VIII. §. 30. en 't geen de geleerden daer over hebben aengetekent. Dat de bygelovigheit der heidenen heeft verziert, dat de ziel een vier zynde, konde uitgebluſcht worden door water, hebben wy elders aengewezen: en dat zy ook hebben verdicht, dat de zielen der verſtorvenen vermaekt ſchepten in 't drinken van bloedt, zulks blykt uit Homerus en andere Poëten op menigerlei plaetſen: en daer van daen was het ook, dat men in de offerhanden aen de verſtorvene ook doorgaens bloedt op het graf bragt: als mede, dat men by 't verbranden van de lyken der Groten wel menſchen ſlachte of doodt liet vechten: of, zoo men daer toe geen gelegentheit hadde, dat dan vrouwlieden, daertoe gehuurt, haere aengezichten opkrabden, dat 'er 't bloedt langs liep: het welk naderhant te Romen door de wetten der twaelf tafelen is verboden. Voorbeelden van 't een en 't ander vint men overvloedig by de oude Schryvers. Men zie den grooten Taelkundigen Servius over Virgilius *Æneid. Lib. III. vs. 67 en Lib. XII. vs. 606.* Andere uitleggingen kan men hier byvoegen uit Piërius *Hierogl. Lib. XXI. cap.* 17. Maer om weder te keeren tot den havik als een zinnebeelt der ziele; 't is niet ongerymdt, dat men daer toe brenge de ſnelheit van dezen vogel, en die toepaſſe op de ſnelheit der gedachten, die, gelyk gezegt is, uit de ziel en 't hart voortkomen. En hier toe dient, het geen ons Piërius aentekent van Zoroaſter: namentlyk, dat hy zeide, dat de ziel was gevleugelt, en datze, gelyk ook Plato wil (2), zoo lang ze volmaekt is, in de hoogte vliegt, doch deszelfs vleugelen uitvallende, nederwaerts zakt in 't lichaem. Waerop als zyne diſcipelen hem gevraegt hadden, op wat wyze zy vlugge zielen, met penryke wieken voorzien, konden krygen; zoo zoude hy hebben gezegt, *beſproeit dezelve met de wateren des levens*. En wanneer zy hem nu voor de twede reis vraegden, van waer zy dezelve moeſten haelen, hadde hy hen geantwoort met deeze gelykeniſſe: *Het Paradys Gods wort bewatert met vier rivieren: ſchept ulieden uit dezelve heilzame wateren.* Indien nu iemant de vleugelen van zynen havik, dat is zyne ziel, in die rivieren mochte willen dopen, zoo wyſt Piërius hem dezelve aen uit Ambroſius, die 'er de vier deugden door verſtaet waer in de wysheit wort verdeelt, namentlyk, de voorzichtigheit, de maetigheit,

(1) Hier. Lib. 1. c. 6

(2) In Phedro.

tael voert: *Ik vlieg met de vleugels der gedachten naer den hemel.* Hoor ook Bern. Taffo [E]: *Indien gy oit, o myne gedachten,* zeit hy, *myne schouders en borst versiert hebt met witte en schoone wieken, om op te vliegen naer 't ryk der starren, door de gunst van een gelukkigh en doorluchtigh voorwerp; zoo versiert ze 'er nu mede, opdat ze 'er zich van bedienen; want het lust hun door de lucht te vliegen, gewoon zynde de werelt rontom te doorzoeken, en te bezien, waer de dagh geboren wort, en waer hy sterft.* Ook zeit Dante in zyne Hel, dat de gedachten eene zeer snelle beweging van 't gemoet zyn, en snel heenevliegen daer het voornemen hen slechts maer wil hebben. Voorts zyn ze ook bequaem om by zich zelve van alle verledene, tegenwoordige en toekomende zaeken verbeeldingen te vormen.

De steile hairen [F] en het houden van de slinke hant onder de wang, zyn tekens der verheffinge van den geest, veroorzaekt wordende door de rust des lichaems.

De bondel verwart garen is hier een gelykenis der gedachten, die, hoe meer ze zich keeren en wenden, hoe ze meer vermenigvuldigen en in aengroei toenemen; maer ook dikwyls zoo verwart, dat 'er eindelyk geen hoop is om ze te reeden, vermeerderende op zulk een wys, dat hunne eige krachten hen beschadigen. Doch 't is aen den anderen kant ook waer, dat de gedachten somtyts een vast voornemen en besluit maken van iet uit te voeren, en middel vinden om 'er zich ook doorheen te redden. Aldus was de draet van Thezeus [G] een middel voor hem, gelyk de zelve, om zoo te spreken, nogh moet zyn by alle voorzigtige luiden om uit den doolhof te geraken, die ons tytlyk leven rontom besluit.

Om voorts de edelheit der gedachten [H] aen te toonen, is 'er een arent by het beelt gevoegt, zynde die een edele en hoogvliegende vogel.

heit, de kloekmoedigheit, en de rechtvaerdigheit: welke alle uit de wysheit, als rivieren uit haere fontein, voortvloeien. Andere maeken andere uitleggingen van die rivieren, dog wy brengen dezelve hier niet by. Die 'er begerig na is, zoeke ze by Pièrius zelve *Hierogl. Lib. XXI. cap.* 12, 13, 14, 15 *en* 16.

[E] Se di pene giamai candide & belle,
V' ornaste pensier mili le spalle, e 'l petto,
Per inalzarvi al regno delle stelle
Col favor di felice & chiaro oggetto;
Ornate v 'hor, che sian proprio di quelle,
Che die poggiar per l' aria hanno diletto,
Usate a ricarcar il mondo intorno,
Et mirar, ove nasco, & more il giorno.

[F] Zie het geen wy gezegt hebben over 't beelt der Bekeering *Aenmerk. D. bladz.* 106 en voeg 'er by onze laetste aentekening over het twede beelt hier na volgende.

[G] De uitlegging van de fabel van Thezeus, zich reddende uit den doolhof door den draed van Ariadne, zoek by Palefaet *de incredib. cap.* 2. en *Nat. Comes Mythol. Lib. VII. cap.* 9. *ult.*

[H] Gelyk ook de snelheit, reets door de vleugelen beduit: zynde deze vogel ook een beelt van de vlugheit des verstants, gelyk te zien is by Pièrius *Hierogl. Lib. XIX. cap.* 18. Voorts worden de gedachten in de beeldenspraek ook te kennen gegeven door een hert, dat herkaeuwt: en daer toe trekken zommige, na de aenmerking van Pièrius (1), ook dit, dat in de schrift voor rein worden verklaert die dieren, die de klaeuwen in twee hebben gespleten, en herkaeuwen: willende deze, dat de gesplete klaeuw zoude betekenen de gaeve van oordeel en onderscheidinge; en de herkaeuwing, de gedachten en overpeinzing van heilige zaeken; alzo het oordeel zonder de overweging en betrachting van goddelyke dingen geen voordeel kan doen: waarom ook het varken, of schoon het zelve de klaeuw heeft gespleten, is gehouden voor onrein, als niet herkaeuwende. Zie deeze stoffe breder uitgehaelt by Pièrius zelfs *Hierogl. Lib. IX. cap.* 8.

(1) Hierogl. Lib. VII. cap. 16.

GEDACH-

GEDACHTEN.

EEn in 't zwart gekleet Man, dragende een hooftſierſel vol perzikſteenen. Over zynen rok ziet men veele dorens geſpreit, die met hunne ſcherpe punten naer het vleeſch toe gekeert zyn.

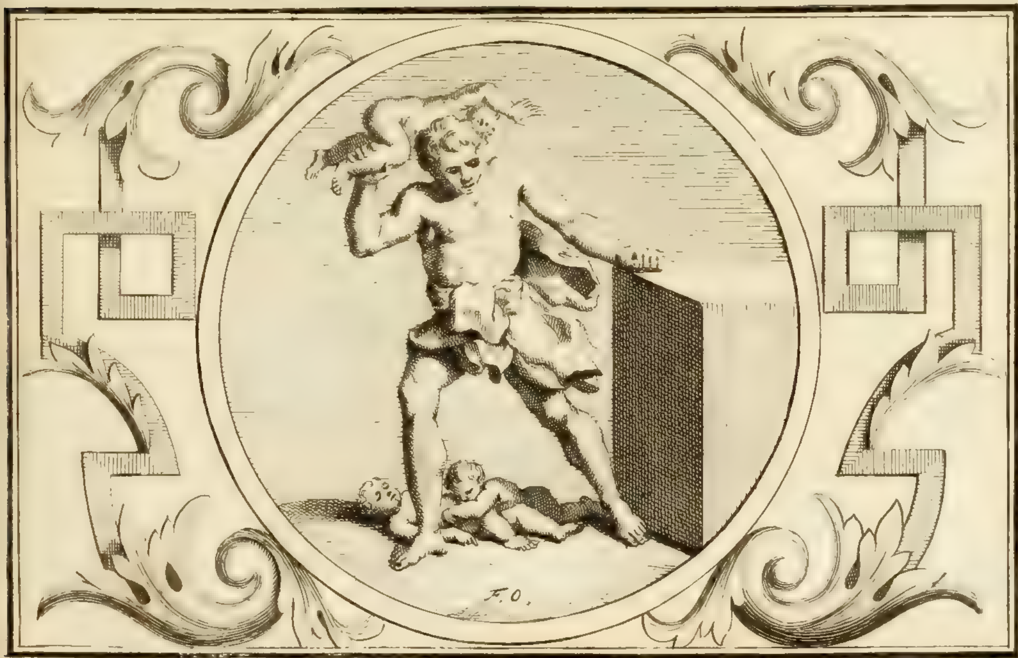
De perzikſteenen beduiden, dat, gelyk die gedeelt zyn in veele en verſcheide gaetjes, ſchoon ze echter hardt en vaſt van ſtoffe zyn; alzoo ook onze ziel, hoewel ze onſterflyk is, nochtans door de gedachten is gedeelt in verſcheide deelen [A], volgens de fraeie aenmerking van Piërius.

Door de dorens [B] die het lichaem plagen en quetſen, wort aengewezen, dat de gedachten aldus de ziel met ſteken en quellen laſtigh zyn; waerdoor de menſch licht tot zwaermoedigheit vervalt, die door het zwarte kleet (C) wort uitgebeelt.

[A] Piërius paſt het niet zoo zeer toe op de verdelinge de gedachten, maer op de menigvuldige zorgen en bekommeringen der ziele, dewelke de zelve met diepe wonden quetſen: waer van de gaetjes in den perzikſteen beelden zyn, welke om dat ten deele gehouwen, ten deele geſtooken ſchynen, zoo willen andere daer door beduiden een menigvoudige ſlachtinge en moort van menſchen. My belangende, ik vinde in diergelyke zinnebeelden niet veel kracht: in welke iets moet zyn, het welke van zelf zonder uitlegginge aenleiding geeft om den zin van 't beelt te begrypen zonder uitlegginge: zynde de zinnebeelden uitgevonden om alleen door der zelver uiterlyk gezicht, zonder verklaering, anderen onze mening te doen begrypen. Of nu iemant zoo een perzikſteen ziende, de uitleggingen hier gemaekt, gemakkelyk door zich zelf zoude kunnen begrypen, dat kan ik naeuwlyks geloven.

[B] Zie hier van het twede beelt der *Wroeging* van *'t geweten*, onder de letter G.

[C] Zie ons over 't eerſte beelt der Elende Aenmerk. C.

GEDACHTEN. [Demping van quade]

ZIe hier eenen Man die een klein kint by de voeten houdt, 't geen hy met gewelt tegens een' vierkanten ſteen ſlaet, terwyl

terwyl omtrent hem al eenige diergelyke doot leggen, zynde op den zelven ſteen te pletter geſlingert.

Vermits alle de godtgeleerden eenſtemmigh toeſtaen, dat deze ſteen Kriſtus beduit, zoo moet men met aendacht letten op 't geen Pſ. CXXXVII vers 9 gemelt wort: *Welgelukkigh zal hy zyn, die uwe kinderkens grypen, en aen de ſteenrots verpletteren zal.* Het welk de uitleggers aldus verklaren: Hy is zaligh die zyne gebreken vertreet, en zyne kleine kinders, dat is te zeggen eerſte bewegingen en hartstogten ten quade, op den ſteen Jezus Kriſtus, die een vaſt en onverwrikbaer ſteunſel en grontveſt onzer ziele is, vermorſelt en wechhelpt. Dit aldus zynde, zoo behooren wy onze ſnode gemoetsneigingen, terwyl ze nogh jong, en door 't aenwaſſen niet te ſterk geworden zyn, te dempen en vernielen, en dat, als gezeit is, op den rotsſteen Kriſtus, dat is, keeren ons hart en zinnen tot hem, en alle onze gedachten op hem veſtigende. Op deze wys vat het Euthimius, en dus heeft het al voor hem Adamantius ook geleeraert (A). De Kriſtenen kunnen hierover zelfs eene goede les vinden in de Minnebaet van den geeſtigſten der Latynſche poëten Nazo, ſchoon hy een Heiden was. In het gemelde boek raet hy de eerſte bewegingen der liefde tegen te ſtaen. Ik zou zyne meening in vaerzen opgeven, maer de tyt ontbreekt 'er my toe. Ze komt hier op uit (B): *Terwyl gy nogh kunt, en maer matige beweegeniſſen uw hart ont-*

[A] Tot hier toe is dit beelt genoegzaem van woort tot woort overgenomen uit Piërius *Hierogl. Lib. XLIX. cap.* 7. aen wien gevolglyk de eer daer van toekomt.

[B] Zie ze dan hier ten minſten in 't Latyn uit Remed. Amor. vs. 79.

Dum licet, & modici tangunt præcordia motus,
Si piget, in primo limine ſiſte pedem,
Opprime, dum nova ſunt, ſubiti mala ſemina morbi;
Et tuus incipiens ire reſiſtat equus.
Nam mora dat vires, teneras mora percoquit uvas:
Et validas ſegetes, quod fuit herba, facit.
Quæ præbet latas arbor ſpatiantibus umbras;
Quo poſita eſt primum tempore, virga fuit.
Tum poterat manibus ſumma tellure revelli;
Nunc ſtat in immenſum viribus aucta ſuis.
Quale ſit id, quod amas, celeri circumſpice mente:
Et tua læſuro ſubtrahe colla jugo.
Principiis obſta: ſero medicina paratur,
Quum mala per longas convaluere moras.

Het is waerſchynelyk, dat de Schryver ook deeze verzen ſchuldig is aen de aenwyzing van Piërius: die ze aentrekt *Hierogl. Lib. XIII. cap.* 15. daer hy de plaets van Salomon Hoogl. 2. vs. 15. *vangt gylieden ons de voſſen, de kleine voſſen, die de wyngaerden verderven; want onze wyngaerden hebben jonge druifkens*, zoo uitlegt, dat hy door de *voſſen* verſtaet ſnode gedachten. En dat 'er geboden wort de kleine voſſen te vangen, daerdoor verſtaet hy het uitroejen der booze hartstochten in haeren eerſten oorſpronk: gelyk wy breder hebben gezegt over de *Argliſtigheit* Aenmerk. A. bladz. 76. hoewel 'er ook geen andere uitleggingen aen die plaets ontbreken. Zie het twede beelt van 't Geloof. *Ik bid u lieden*, zegt Auguſtinus (1), *laeten wy geen ſnoode gedachten in ons dulden, nochte dezelve, even als geringe dingen, verwaerlozen: omdat, die de geringſte zaeken verzuimt, allengskens vervalt. Laet ons den beet van de ſlange niet verachten, opdat deszelfs vergift niet doordringe in onze harten: want hoewel het vergift is het leven van de ſlange, nochtans is het de doot van den menſch. Laet ons de rysjes der doornen van den akker onzes harten afſnyden, opdat dezelve in ons geen diepe wortelen ſchieten. Ons harte is de akker des Heeren Jezus Kriſtus: laet ons denzelven beplanten met hemelſche leeringen, en niet toelaeten, dat 'er in den akker van zoo een grooten Vorſt onkruidt worde gezaeit: maer laet ons hem verſieren met alle de bloemen der deugden, omdat hy in dezelve vermaek ſchept.*

(1) De Salutar. Docum. c. 34.

ontroeren, zoo ſtaek uwen gang terſtont in den beginne, indien ge berou hebt van uw voornemen. Smoor het quade zaet der ſchielyk opgekome driften, zoolang het nogh zwak is: en bedwing uw paert, zoo ras het tekens van hollen geeft. Want de tyt geeft krachten: de tyt maekt de tedre druiven ryp, en de eerſte ſcheuten tot ſterke korenairen. De boomen, die nu eene brede ſchaduw verſchaffen voor die 'er onder wandelen, waren, toen zy eerſt geplant wierden, ſlechts rysjes. Toen konden zy met de handen lichtlyk boven uit den gront worden gerukt: nu ſtaen zy vaſt, onmeetbaer vermeerdert in hunne krachten. Zie met een vlug overleg, hoedanigh het zy 't geen gy bemint, en trek uwen hals onder 't juk heen, dat u anders zal drukken. Wederſta de beginſels: geneesmiddelen worden te laet vervaerdigt, wanneer het quaet door langheit van tyt ſterk geworden zy [C].

[C] In het twede beelt hier voorgaende zyn de hairen geſtelt, als een beelt der *gedachten:* en dien volgens kon dit beelt hier ook vertoont worden met een kaelgeſchoren hooft, betekenende dit, na 't zeggen van Piërius, de wegwerping van overtollige en onnutte gedachten: welke indien niet worden weggenomen en even als afgeſchooren, het gezigt des verſtants belemmeren, of eenige andere hinderniſſe aenbrengen. Voorts brengt hy het gevoelen van Eucherius by omtrent de wet van Mozes, bevelende dat de Leviten al het hair van hun lichaem zouden afſcheeren; waer door deeze meent, dat insgelyks de gedachten worden verſtaen (1): *De overtollige gedachten*, zegt Gregorius, *moet men met groote vlyt afſnyden: en nochtans kunnen ze geenſins tot den gront toe geheel worden afgeſneden: want het vleeſch teelt altyt overtolligheden, die de geeſt gedurriglyk door het mes der zorgvuldigheit moet afſnyden.* Dat nu de Nazareners, in tegendeel van de Leviten, niet wierden geſchoren, ja zelfs niet moeſten dulden, dat hun hooft door een ſcheermes wierde aengeraekt, zulks wil de meergenoemde Piërius, dat een beelt zoude zyn, dat zy alle hunne gedachten, en hun ganſche levensgedragh zodanig aen Godt hadden geheiligt, dat 'er in dezelve niets overtolligs nochte onnuts was. Zie Piërius zelfs *Hierogl. Lib. XXXII. cap.* 34. en voeg 'er ook by onze *Aenmerking.* D. over de *Bekeering* bladz. 106.

(1) Moral. Lib. V.

GEDIENSTIGHEIT.

ZUlke woorden behooren by ons tot het vroulyk geſlacht; maer dewyl het zich hier ruim zoo wel als anders ſchikken wil, vertoonen wy dit beelt als een Man die op 't beſt

van zyn leven, en bloots hoofts is. Het zelve buigt hy uit nedrigheit een weinigh, en trekt het flinke been wat achterwaert. Zynen hoet heeft hy in de rechte hant; vertoonende door dusdanige mynen op een nedrige manier, het geene de naem van dit zinnebeelt medebrengt. Met de flinke hant houdt hy een' leeu en tyger, die aeneen gebonden zyn.

In zynen beften levenstyt verbeelt men hem, omdat daerin de middelmaet en 't betaemlyke gevonden wort, 't geen doorgaens in de jeugt ontbreekt, als welke door eigeliefde verblint, zich zelve gemeenlyk te veel laet dunken, gelyk Ariftoteles aenwyft.

Het ontdekte [A] en een weinigh gebogen hooft [B] dat nedrigheit laet blyken, beduit de onderdanigheit van hun die eerbiedige tekens geven van een gemoet dat zich aengenaem tracht te maken om vrienden te verkrygen. Hiermede komt Terentius in zyn Andria overeen, daer hy zegt: *Obfequium amicos parit. Gedienftigheit baert vrienden.*

Hy houdt met de flinke hant een' leeu [C] en tyger [D] te zamen gebonden,

[A] Dat het ontbloten van het hooft ook is geweeft onder de eerbewyzingen, die by de Romeinen een mindere deedt aen eenen meerderen, hebben wy over 't 4de beelt der Eere *aenmerk. A.* gezegt. Plutarchus onderzoekende (1), waerom de Romeinen, daer ze de Goden met gedekten hoofde offerden, hetzelve, als hen een eerwaerdig man ontmoette, ontdekten, zoo ze 't bygeval hadden gedekt, geeft 'er onder anderen ook deeze reden van: dat Eneas op een tydt offerhande doende aen de Goden, zyn hooft, wanneer Diomedes zyn vyant voorbyquam, hadde gedekt met het helmet, en de offerhande zoo volbracht. Zoo dit waer is, meent hy, dat het zeer wel met de reden overeenkomt, dat, gelyk men het hooft tegen zynen vyant dekte, men op de eigenfte wyze goede vrienden en voortreffelyke mannen ontmoetende, het zelve ontdekte: en derhalven dat men de Goden eerde met gedekten hoofde, zulks zoude dan niet de eigentlyke en eerfte plechtigheit des godtsdienft zyn geweefts, maer alleenlyk by toeval gefchiedt, zynde de daedt van Eneas in een gewoonte verandert.

(1) Quæft. Rom. c. 10

[B] Een ftyve en opgefteken nek in tegendeel is een zinnebeelt van trotsheit en weerbarftigheit: waerom de Latynen het woort *cervix* en *cervices*, dat den *nek* betekent, ook ftellen voor *trotsheit* en *ftyfzinnigheit*. En de kenners der Gelaetbefchouwing zeggen, dat een fteile en ftyve nek een bewys is van trotsheit. Het buigen in tegendeel van den hals is een teken van onderwerpinge: hetwelke men dikwils te kennen geeft met de fpreekwyze van *zynen hals te buigen onder 't juk.*

[C] De leeuwen hebben de Ouden gefpannen voor den wagen van de Godinne Cibele, de Moeder der Goden, om te kennen te geven, dat alle woeftheit en wreedtheit wort overwonnen, door de moederlyke liefde en genegenheit, gelyk Servius verklaert over Virgilius *Æneid. Lib. III. vs.* 113 *en Lib. X. vs.* 253. of, naer de uitlegging van Lukretius, omdat de kinderen, hoe woeft en wilt ook van aert, door de weldaeden en beleeftheden van hunne Ouders, behooren te worden verwonnen, en gebragt tot een gedienftige onderwerping en gehoorzaemheit: *Lib. II. vs.* 604.

Adjunxere feras quia quamvis effera proles
Officiis debet molliri victa parentum.

Het geene de ouden hebben verdicht van de koets van Cibele, heeft Markus Antonius te Romen dadelyk vertoont ten tyde van den burgerlyken oorlog na den veltflag by Farfalus: zynde de allereerfte geweeft, die te Romen leeuwen heeft gefpannen voor zynen wagen of chaize, rydende met de zelve door de ftadt, met de tooneelfpeelfter Citheris aen zyne zyde: welk gefpan Plinius (2) aenmerkt als een voorteken, dat edelmoedige geeften onder 't juk van gehoorzaemheit zouden gebracht worden: doch Antonius zelf dede dit om alzoo te kennen te geven, dat grootmoedige veltheeren door zyne wapenen waeren overwonnen en getemt, gelyk Alciatus het zelve begrypt in zyn 29 zinnebeelt. Dezelve Plinius *Lib. L.* verhaelt ons, dat Hanno, een van de doorluchtigfte

(2) Hift. Nat. Lib. VIII. c. 16

den, om uit te beelden, dat men door het middel van de gedienstigheit
P p p p p 2 leeuwen

luchtigste Karthagers, de eerste is geweest, die een leeuw heeft durven behandelen, en hem tam vertoont heeft: maer zyne lantslieden overwegende, dat een man, die zoo konstigh was van verstant, alles zoude kunnen uitvoeren wat hy wilde, en de harten van 't gemeene volk, hoe woest dezelve dikwils ook zyn, buigen werwaerts 't hem behaegde, en oordelende overzulks, dat het gevaerlyk was de bewaering van de vryheit te vertrouwen aen zoo iemant, onder wien zich de verwoedheit zelf boog, hebben hem verwezen in ballingschap. Plutarchus zegt (1), dat hy dien leeuw geleert hadde zyne veltbegagie in den kryg te dragen: dat ook Eliaen getuigt Hist. Animal. Lib. V. cap. 29.

(1) In præcept. Gerend. Reipub. cap. 5.

[D] Deze spanden de oude fabelschryvers voor den wagen van Bacchus: waer van wy de reden hebben gemelt in onze aenmerkingen over het beelt der Dronkenschap. Zie ook Piërius Valerianus Hierogl. Lib. II. cap. 34. Gelyk nu de menschelyke behendigheit leeuwen heeft weten voor den wagen te spannen, alzoo heeft ze ook de tygers weten na den toom te doen luisteren. Eene vinding insgelyks van de Romeinen, dog laeter: zynde de tygers eerst te Romen bekent geworden onder den Keizer Augustus wanneer de Indianen vrede van hem verzoekende enige Tygers aen hem tot een geschenk zonden, na 't schryven van Dion Kassius (2): zynde dezelve Augustus de eerste geweest, volgens Plinius (3), die te Romen een tammen tyger heeft vertoont in een kooi. Naderhant heeft men ze ook weten den toom in den bek te leggen, en met een zweep te regeeren: hoedanig men uit Martiael (4) ziet dat ze te Romen in de publyke schouwspelen, met verscheide andere wilde dieren meer, op dezelve wyze voor enig rytuig gespannen, zyn vertoont. Uit het toneel heeft ze naderhant voor zyn eigen wagen en op straet gebracht dat monster van een mensch, Heliogabalus, rydende met tygers door de stadt, in een gewaedt als Bacchus, wiens naem hy voor dien tyt voerde: gelyk hy somtyts leeuwen voor zynen wagen zette, en zich dan de Moeder der Goden, wier gewaet hy hadde aengetrokken, noemde: om nu niet te spreken van andere dieren, waer door hy zynen wagen dikwils liet trekken: gelyk is te zien by Lampridius in 't 28 hooftstuk van 't leven van Heliogabalus. Of Augustus de eerste geweest zy, die ook tygers zoude hebben ingespannen, gelyk Schefferus meent (5) daer aen zoude ik twyfelen. Hy gront zyne gissinge op de woorden van Virgilius: Ecl. 5. vs. 29.

(2) Lib. 54 pag. 527
(3) Hist. Nat. Lib. VIII. c. 17.
(4) Lib. I. Epigr. 105
(5) De Re Vehic. Lib. I. cap. 9.

Daphnis & Armenias curru subjungere tigres
Instituit.

Dat is naer Vondels vertaling,

Want Dafnis leerde ons eerst Armeensche tygers slaen
En spannen onder 't juk.

Wien men door dezen Dafnis verstaen moet, is onzeker. Servius past dien naem onder anderen ook op Julius Cezar, omdat die de viering van het feest van Bacchus, wiens wagen van tygers wiert verziert te worden getrokken, te Romen heeft overgebracht: het welke door de aengehaelde woorden van Virgilius op een Poëtische wys van spreken dan zoude worden te kennen gegeven. Schefferus echter meent, dat die uitlegging hier geen plaets kan hebben, en verstaet de woorden daerom eigentlyk, en vat ze op als gezegt van Augustus. Maer behalven dat het wonder zoude moeten schynen, dat Plinius als iets vreemts verhalende, dat Augustus de eerste is geweest die te Romen een tammen tyger heeft vertoont, zoude zwygen van het inspannen van tygers voor den wagen (dat nog vry wat meer is) door den zelven Keizer verricht, zoo dit een waerheit was: dat echter te minder waerschynelyk is, omdat Plinius 'er als nog iets groters byvoegt, dat Keizer Klaudius naderhant vier tygers te gelyk in den schouburg vertoont heeft, zonder echter iets te melden van het spannen der zelve voor eenen wagen: behalven dit alles, zeg ik, heeft Schefferus niet gedacht, dat Virgilius in dien herderskout een treurklachte doet over de doodt van Dafnis, die, alzoo Augustus onzen Poëet heeft overleeft; gevolglyk Augustus niet wezen kan. Zoo de aengehaelde uitlegging van Servius geen plaets kan hebben, zoo moet zekerlyk een andere van dien zelven Taelkundigen (6) stant grypen: namentlyk, dat door de tygers, als ook de leeuwen, waervan Virgilius mede gewach maekt, moeten verstaen worden de volkeren, die Cezar heeft ondergebracht.

(6) Ibid. ad v. 20.

leeuwen en tygers, dat is, trotſe en wrede gemoederen [E] temmen kan. Ovidius ſnaren geven, deze zaek aengaende, in zyne Minnekunſt, dit geluit [F]: *Door zagtzinnigheit wort een tak gekromt en verboogen: maer gy zult hem breken zoo gy uwe krachten beproeven wilt. De wateren worden door zagtzinnigheit overgezwommen; en men zal de rivieren niet kunnen overkomen, indien men tegens het rukken des ſtrooms aenzwemt. De zagtzinnigheit temt tygers en felle leeuwen: en een ſtier laet zich door zagtzinnigheit allengsjes brengen onder het ploegjuk des akkermans.*

[E] Horatius zegt in zyne Dichtkunde aengaende Orfeus: *vs.* 391.
Sylveſtres homines ſacer interpreſque Deorum
Cædibus, & victu fædo deterruit Orpheus,
Dictus ob hoc lenire tigres rabidosque leones,
Dat is naer de vertaling van Pels:
Orfeus, zoo in zynen tyt geacht,
Die tolk der Goden, heeft het menſchelyk geſlacht
Door vaerzen afgeſchrikt van moort en beeſtigh leven:
Waerom die brave naem den helt is naegebleven,
Dat hy de leeuwen en de tygers temmen kon.
[F] Art. Am. Lib. II. vs. 179.
Flectitur obſequio curvatus ab arbore ramus:
Franges, ſi vires experiere tuas.
Obſequio tranantur aquæ: nec vincere poſſis
Flumina, ſi contra, quam rapit unda, nates.
Obſequium tigresque domat, tumidosque leones.
Ruſtica paulatim taurus aratra ſubit.

GEHEUGENIS.

EEne Vrou van middelbaere oudde, en hebbende ten hooftpronk een bagge, of een koffertje vol juweelen. Zy is in 't zwart gekleet, en trekt met de twee voorſte vingers [A] der rechte hant aen de rechter oorlel. Met de ſlinke

[A] Of liever met den duim en voorſten vinger: gelyk een weinigje verder getoont word in de aenmerk. D.

ke hant houdt ze een' zwarten hont.

Men laet ze een middelmatige bejaertheit hebben, naerdien Aristoteles zeit (1), dat de menschen in 't beste van hun leven beter en vaster van geheugenis zyn dan in den ouderdom, omdat die licht vergeet [B]; en ook dan de kintscheit, dewyl die nogh niet heeft geleert. (1) Lib. de Memor. & Record.

Het genoemde hooftsieraet beduit, dat de geheugenis een zeer getrouwe opsluitster en bewaerster is van alle de dingen, die haer door onze zinnen of verbeeldingen zyn toevertrout: en daerom wort ze een koffer der wetenschappen en schatten der ziele [C], geheten.

Haer gewaet is zwart, omdat deze kleur bestendigheit en vastheit [D] beduit; gelyk het de geheugenis eigen is vast te houden, 't geen haer door de zinnen vertoont is, als gezeit.

Dat ze aen de lel van haer rechter oor trekt, geschiet omdat Plinius [E] de geheugenis haer plaets zeit te hebben in het onderste gedeelte, of de lel van het oor; en zoo spreekt 'er Maro ook van.

[B] Aen dit gebrek is de geheugenisse van alle menschen in den ouderdom, hoe sterk ze ook te voren is geweest, de een min, de ander meer, onderworpen. *Memoria est res, ex omnibus partibus animi maxime delicata & fragilis: in quam primam senectus incurrit*: dat is, *de geheugenisse* ('t zyn de woorden van den Redenaer (2) Markus Seneka) *is eene zaek, welke onder alle de deelen des geestes de allertederste en allerbrooste is: die de ouderdom 't allereerste overkomt*. Van zich zelven verhaelt hy (3), dat hy in zyne jonge jaren zoo eene sterke geheugenisse hadde gehad, dat ze hem niet alleen verstrekte tot behoorlyken dienst, maer ook als een wonder konde werden aengemerkt. Want indien men hem tweduizend namen voorlas, zeide hy dezelve op in die eigenste order als ze hem waren voorgezegt; en wanneer elk van zyne medeleerlingen, die over de twehonderd in getal waren, hem een vers voorzeide, zeide hy dezelve, van achteren af beginnenden alle na tot het eerste toe. Nochtans was deze zoo wonderlyke geheugenisse door den ouderdom zoo verzwakt, dat hy klaegd, dat al het gene hy in de laetste jaeren aen de zelve hadde toevertrouwt, geheel was verloren en wechgevlogen. Zoo waerachtig is 't, het geen Virgilius zegt: Eclog. 9. vs. 51. (2) Lib. I. Controv. in Præfat. (3) Lib. I.

Omnia fert ætas, animum quoque.

Dat Vondel zeer wel vertaelt heeft:

De tyd vaert snel en ras met alle dingen heene,
Neemt ons geheugnis wech.

[C] Wat schatten de geheugenisse kan bewaren, is uit het bygebrachte voorbeeld van Markus Seneka zoo aenstondts gebleken. Voeg hier by 't geen Plinius (4) verhaelt van Cyrus, dat hy al de Soldaten in zyn leger (dat zeer talryk was) by hunne namen wist te noemen; gelyk ook Lucius Scipio alle de burgers van Romen; en Cineas, de gezant van den koning Pyrrhus, alle de leden van den Roomschen Raed en Ridderorder, 's daegs nadat hy te Romen was aengekomen. Mithridates, koning van Pontus, verstond de talen van tweeëntwintig volkeren zodanig, dat hy een iegelyk volk in deszelfs eigen tael rigtede. En een zekere Theodectes, een Redenaer uit Cilicien, word gezegd alle de verzen, die hy maer eenmael gehoort hadde, te hebben kunnen na zeggen, daer mogten 'er zoo veele wezen als ze wilden. Zie ook Quintiliaen Inst. Orat. Lib. II. cap. 2. ext. Valer. Max. Lib. VIII. cap. 7 ult. Wonderlyke dingen verhaeld ook de bovengenoemde Seneka aengaende de geheugenisse van den Redenaer Porcius Latro. De Taelkundige lezer zie dien Schryver zelve (5). Lees ook Muretus Variar. Lect. Lib. III. cap. I. en Cælius Rhodiginus Antiq. Lect. Lib. VI. cap. 15. en onze aenmerking A. over 't volgende beelt. (4) Hist. Nat. Lib. VII. c. 24. (5) Lib. I.

[D] Omdat de zwarte kleur geen andere verf aenneemt: gelyk gezegt is over 't eerste beelt der Eigenbaet.

[E] Histor. Nat. Lib. II. cap. 45. *Est in aure ima memoriæ locus, quem tangentes attestamur.* Piërius Valerianus tekend aen (6), dat de wyze van aenraking in deze zinnebeeldische betekenisse bestont in 't vatten van de lel met den duim en den voorsten vinger, (6) Hier. Lib. 33. cap. 35.

De zwarte hont betekent het geen wy van de verf des kleets gezegt hebben; maer men heeft hem voornaementlyk hier gestelt, omdat hy gelyk door de ervarenis blykt, een sterk geheugen heeft: want laet een' hont in onbekende plaetsen en verre van zyns meesters huis gebragt worden, hy zal zonder eenige zwarigheit den wegh waer langs hy gekomen is, weten weder te vinden. Homeer vertelt ook in het XVII boek der Odisseen, dat Ulisses, na 't verloop van twintigh jaren, te rug in zyn vaderlant kerende, eerst van niemant anders dan van eenen hont, dien hy vertrekkende had t' huis gelaten, gekent wiert en vrientschap bewezen. Ja Sokrates zweert in Platoos Fedrus [F] by eenen hont, dat Fedrus den inhoudt eener geheele vertoogreden van Lizias vast in zyne geheugenis geprent had.

vinger, gelyk hy zegt op een penning van Ferdinand den tweden, Koning van Napels, te hebben gezien, als ook op enige edele gesteentens: met opschriften daerom, die geheugenisse, of liever herinneringe van vorige zaken te kennen gaven. In deze betekenisse vat het ook Virgilius op: die echter niet zegt, gelyk de schryver hier wil, dat de geheugenisse haer plaets heeft in de oorlel: Ecl. 6. vs. 3.

Quum canerem reges & proelia, Cynthius aurem
Vellit, & admonuit: Pastorem, Tityre pingues
Pascere oportet oves, deductum dicere carmen.

Dat is, naer de vertaling van Vondel:

Toen ik van koningen en oorlog zingen wou
Trok Febus my by 't oor, sprak: Tityr, eer der knaepen,
Een rechte herder weide en hoede zyne schaepen,
En tuureluure een liet op 't velt, en in de hei.

Dat voorts de ouden verscheide gedeeltens des lichaems hebben toegewyd aen zommige hartstogten, zielvermogens, en deugden en ondeugden hebben wy reets te vooren aengewezen over 't beelt der *Belofte* aenmerk. A. bladz. 113 en over het derde beelt van 't Gebedt aenmerking C. Van het vatten der ooren in het kussen, dat hier ook betrekking toe heeft, spreken wy elders, en kan daer ook over nagezien worden de aenmerkinge van Dalekamp over de bovengemelde plaets van Plinius.

[F] De plaets is te vinden niet verre van 't begin van dat werkje. Voorts is dit alles genomen uit Piërius Valerianus *Hierogl. Lib. V. cap.* 8. daer hy ook aentekent, dat by de Egiptenaren een zeker driehoofdig beelt was, zynde 't middelste dat van een leeuw, aen de rechte zyde van een hond, en aen den slinker kant dat van een wolf; door welk beelt hy van gevoelen is, dat de voorzigtigheit wiert te kennen gegeven, betekenende het hooft van den hont de geheugenisse van voorledene zaken, dat van den leeuw de overweging van het tegenwoordige, en dat van den wolf een vooruitgezicht na het toekomende. Doch Makrobius (1), die dit beelt op de zon toepast, neemt in tegendeel den kop van den wolf op voor den voorledenen, en dien van den hond voor den toekomenden tyt: omdat de kop van den hont is liefkozende, gelyk ook de hoop van het toekomende, hoewel onzeker, ons echter liefkoost en vleit. En in die zelve betekenisse vat het Piërius naderhant ook op *Hierogl. Lib. XXXII. cap.* 27. by wien men de verdere reden, gelyk ook by Makrobius zelf, kan nazien. In een anderen zin zweert de zelve Sokrates in Platoos Fedo by eenen hont, als hy te kennen geeft, dat men gehoorzaemheit en trouwe moet bewyzen aen die gene, die het opperbewint over Stad en Lande hebben. Zie den zelven Piërius *Hierogl. Lib. V. cap.* 9 *en* 10. Eindelyk is een hont niet alleen een beelt enkelyk van geheugenisse, maer ook van een dankbare geheugenisse: alzo hy die gene, die hem hebben welgedaen, nooit vergeet. Zie nogmael Piërius *Lib. V. cap.* 7. *en* 10. en voeg 'er by Plutarchus *de Solert. Animal. cap.* 29-34.

(1) Sat. Lib. I. cap. 20.

GEHEUGENIS.

OM wat onderfcheit te maken vertoonen wy ze hier als eene Vrou met twee aengezigten, en in 't zwart gekleet; houdende voorts in de rechte hant eene fchryfpen, en in de flinke een boek.

De geheugenis is eene byzondere gaef [A] der natuur, en van veel aengelegentheit, naerdien men met de zelve alle verlede zaeken bevat, om te ftrekken tot eenen regel van voorzichtigheit in de dingen, die in het toekomende volgen moeten; en daerom is ze met twee aengezigten [B] afgebeelt.

Het boek en de pen wyzen aen, dat de geheugenis door het gebruik haere volkomentheit krygt: welk gebruik voornamentlyk beftaet in lezen en fchryven.

[A] Hoe groot die gaef is, en hoe uitmuntende voorbeelden men daer van in zommigen heeft gevonden, hebben wy reets in onze aenmerking B over 't vorige beelt aengewezen. Hier kunnen wy niet nalaten 'er nog by te voegen uit Drexelius (1) deze aenmerkelyke voorbeelden: Alexander de Groot konde de gehele Ilias van Homerus, en een groot gedeelte van defzelfs Odiflëa van buiten. Cofroë, de koning der Perzen, hadde alle de boeken van Ariftoteles in zyne geheugenifle vervat. Demofthenes hadde Thucidides achtmael met zyn eigen hant afgefchreven, en van woort tot woort van buiten geleert. De Romeinfche Redenaer Hortenzius, een gehelen dag lang over een openbare verkoping van goederen gezeten hebbende, wift 's avonds alles wat 'er verkocht was, de pryzen waer voor, mitsgaders de kopers, in order op te noemen; de vendumeefters alles zoo wel bevindende, dat zy getuigden, dat hy zelfs in 't allergeringfte zich niet hadde vergift. Ik fla over de voorbeelden van verwonderlyke geheugenifle in Kraffus, dien ryken Romein, in Genethlius en Palæftinus, leerlingen van Minutianus en Agapetus; in Nepotianus den zufters zoon van den Biffchop Heliodorus; in den Oudvader Hieronimus; en de Pauzen, Paulus den vierden, en Gregorius den derden; in den Abt Ammonius; de Roomfche Keizeren Frederik den eerften en Maximiliaen den eerften; en in Francois den Koning van Vrankryk; alle te vinden by den bovengenoemden Drexelius: en fluite met het geene Muretus ons verhaelt, zeggende, dat hy te Padua heeft gezien en gehoort een zeker jongeling uit het eilant Korfu, die zoo vaft van geheugen was, dat hy een zeer groote menigte van woorden, die ten dele iets, ten dele niets betekenden en geen famenhang ter wereld hadden, en die Muretus zelf hem voorzeide, tot zoo lange dat de knecht die ze opfchreef, moede was van 't fchryven, en hy zelfs van 't zeggen, daer deze jonge borft hem telkens aenporde om 'er nog al meer te noemen, zelf tot zesendertigduizent toe; dat hy, zeg ik, alle die woorden in die order, waer in ze hem waren voorgezegt, zonder enige hapering na zeide: daeran begon hy van achteren, en zeide ze zoo in goede order op tot het voorfte toe: en toen zoo, dat hy 't eerfte, 't derde, 't vyfde woort, en zoo vervolgens, ja ook in wat order iemant wilde, zonder enigen miflag alles opzeide. En die dingen wift hy zoo vaft, dat hy meer als na verloop van een jaer het zelve nog konde doen. Een ongelooflyke zaek, indien zoo een geloofwaerdig man daer van geen oog- en oorgetuige geweeft was! Hy zeide die konft (want daer is tot het verkrygen van een fterke geheugenifle een konft uitgevonden geweeft: zie Morhof in het twede Boek van zynen Polyhiftor aen 't zesde hoofftuk) geleert te hebben van zekeren Fransman die zyn meefter was geweeft: en hy zelfs leerde die ten deele tot grote verwondering van een iegelyk in den tyd van weinig dagen aen Francifcus Molinus, een Edelen Venetiaen, daer die te voren zwak was geweeft van geheugenifle. Zie Muretus *Var. Lect. Lib. III. cap.* 1 *en Lib. XII. cap.* 5. en den voornoemden Morhof *Polyhift. Lib. II. cap.* 6. daer meer voorbeelden van uitmuntende geheugeniffen zyn te vinden.

(1) Anni-fod. art. P. 1. c. 2.

[B] Om dezelve reden hebben miffchien de Romeinen hunnen afgod Janus gefchildert met twe hoofden: gelyk Pierius aentekent uit Makrobius, *Hierogl. Lib. XXXII. cap.* 18 & 22. Zie ook Alciatus *Embl*, 16. en aldaer Claudius Minos.

GEHEUGENIS van ontfange weldaden.

ZAratino ſtelt hiervoor eene aengenaeme Jongkvrou, die gekroont is met genevertelgen vol beziën. Zy houdt in de hant een' grooten ſpyker, en ſtaet tuſſchen eenen leeu en adelaer.

De geneverkrans ſiert haer om drie redenen; de eerſte is, omdat de geneverboom veroudt noch vermolſemt [A], nochte van de wormen doorknaegt wort: en aldus gevoelt ook de goede geheugenis van een dankbaer menſch nimmer eenigh verderf der vergetenheit, gelyk ze ook niet veroudert, en daerom hier jong vertoont wort. De tweede reden is, omdat de geneverboom, naer Plinius zeggen [B], noit zyne bladeren laet afvallen; gelyk de menſch mede geene genote weldaden immermeer uit de gedachten behoort heene te ſtroien. Als een derde reden dient hier, dat de beziën van dezen boom, gediſtilleert met andere kruiden, de geheugenis verſterken; en omdat lavendel, met de aſch van geneverhout opgezoden, insgelyks, naer 't verhael van Guatherus [C] en andere natuurkenners, het geheugen zeer vorderlyk is. Kaſtor Durant zeit ook, dat de geneverbeziën de harſens ſterk, en een goede geheugenis maken, gelyk men ze zeker altyt dient te hebben over 't genot van ontfange weldadigheit [D].

Eenen

[A] Na 't getuigeniſſe van Plinius *Hiſt. Nat.* Lib. XVI. cap. 40. *Cariem & vetuſtatem non ſentiunt cupreſſus, cedrus, ebenus, lotos, buxum, taxus, juniperus, oleaſter & olea.*

[B] Hiſtor. Nat. Lib. XVI. cap. 21. *Sylveſtrium generis folia non decidunt abieti, larici, pinaſtro, junipero, cedro, terebintho, buxo, ilici, aquifolio, ſuberi, taxo, tamarici.*

[C] In zyne verhandeling *de memoria Artificiali*, of *van 't verkrygen van geheugeniſſe door konſt.*

[D] Die een ontfange weldaet getrouwelyk onthout, betoont enigzins dankbaerheit, en 't geen hy met ter daet niet kan vergelden, dat vergelt hy met zyn hart; gelyk Plancus zegt by Cicero (1): want *Sat magna uſura eſt pro beneficio memoria*, zegt Publius Syrus zeer wel: dat is, het onthouden van een weldaet is een rente voor dezelve, die groot genoeg is: en wederom, *optime poſitum eſt beneficium, ubi ejus meminit, qui accepit:* dat is, *een weldaet is zeer wel beſteet, wanneer die gene, die ze heeft onfangen, dezelve onthout.*

(1) Lib. X. Fam. Ep. 11.

Eenen vry grooten ſpyker heeft ze in de hant, ter oorzake van het Latynſche ſpreekwoort [E], luidende, *dat men eene weldaet moet vaſthechten met eenen balkſpyker;* dat is, wel ter deeg in de gedachten houden.

Men plaetſt haer tuſſchen een' leeu en arent, omdat deze hoewel redenlooze dieren, nochtans hunnen weldoeners een dankbaer geheugen hebben doen blyken. Wat den leeu belangt, Gellius (1) getuigt dat Appion, een Griekſch Hiſtoriſchryver, verhaelt, hoe hy niet hooren zeggen, maer met zyn eige oogen, te Rome in de groote ſchouplaets gezien heeft, dat 'er een ſlaef, Androklus [F] geheten, in 't perk wiert geſtelt, alwaer, onder andere wilde en wreede beeſten, ook een ſchriklyke en vervaerlyke leeu was, die, zoo haeſt hy dezen Androklus zagh, in 't eerſt als verwondert bleef ſtaen, en daerna tot hem naderde, hem de handen en beenen likkende, en minzaem quispelſtaertende, als een hont die zynen heer vrientſchap bewyſt. Androklus, in 't begin uit vrees voor dit dier geheel beſtorven, begon, dewyl het zelve hem zoo liefkoosde, zynen byna verloren geeſt weder te krygen, en zyn oogen met aendacht naer den leeu te wenden. Daerop ſcheen 't niet anders dan of ze, hunne oude kennis vernieuwende, malkander met omhelzen en onderling geſtreel, welkom heetten. Het volk, zoo zeldzaem een geval ziende, liet niet na zich al juichende hierover te verwonderen. Androklus voor den Keizer gebragt, wert gevraegt, hoe het by mogt komen, dat dit felle beeſt hem zoo zagtmoedigh bejegende. Zyn antwoort was, dat hy in Afrika al lang kennis daermede had gehouden, wanneer zyn heer dat geweſt als lantvoogt beſtierde, van wien hy, om de menigvuldige ſlagen die hy van hem kreeg, wechgeloopen was, zich verſtekende in eenzaeme en woeſte plaetſen, en dat hy, om den geweldigen brant der zonne te myden, zich eens had begeven in eene ſpelonk, alwaer naeulyx gekomen, quam 'er deze leeu ook in, jammerlyk kermende en huilende, zoodat hy zeer verſchrikte. De leeu echter toonde op zyne manier een ootmoedigh en biddend wezen, latende genoeg blyken aldaer gekomen te zyn niet met verwoetheit, maer om hulp te erlangen in zyn lyden, reikende tot dat einde hem den poot toe die zeer bebloet was. Zoodra dan Androklus merkte, dat het dier daer groote pyn aen leed, nam hy den zelven in de hant, en trok 'er een' ſcherpen doorn uit, zuiverende voorts de wonde. Deze weldaet had den leeu hem voortaen alle vrientſchap doen bewyzen, komende hy dikwyls in zynen ſchoot leggen, gelyk hy hem ook als zynen weldoener, drie geheele jaren lang, die Androklus in dat hol overbragt, het beſte van den roof, dien hy wiſt te bejagen, gulhartigh leverde: het geen Androklus, by gebrek van vier, in den zonneſchyn, die daer zeer ſterk is, gaer maekte. Eindelyk evenwel begon hem dit dootſche woutleven te verdrieten, zoodat hy, terwyl de leeu op een' tyt weder ter jagt was getogen, uit de ſpelonk en wildernis ging, en na drie dagen reizens in de handen van eenen troep ſoldaten viel, die hem kenden, en uit Afrika te Rome bragten, alwaer zyn oude meeſter nu was wedergekeert, die hem, als een verlopen

(1) Lib. V. cap. 14.

[E] *Beneficium trabali clavo figere.* Zie over dit ſpreekwoort Hadrianus Junius *Cent.* 1. *Ad.* 56.

[F] Of *Androkles*, gelyk hem Eliaen noemt *Hiſt. Anim. Lib. VII. cap.* 48. hetwelke hetzelve is met *Androklus*: alzoo de Latynen dikwils *us* hebben in de naemen daer de Grieken *es* gebruiken. Zie Buchnerus over Cornelius Nepos *Themiſt. cap.* 1. en Gerhardus Johannes Voſſius de *Analogia Lib. II. cap.* 9.

ſlaef, den wreden dieren ter verſcheuring had toegedoemt, onder welke deze leeu by geval was, die na zyn vertrek, gelyk hem nu bleek, ook was gevangen, en te Rome gevoert, zynde de langverlede weldaet nogh zoo indachtigh, dat hy Androklus de zelve met geen bitterheit, maer dankbaere vrientſchap wilde beloonen. Deze vertelling uit zynde, wiens waerheit door het gezeide voorval in 't beeſtenperk gezien, beveſtigt was, zoo wert Androklûs van de ſtraf vry verklaert, en door het beſluit des volks hem dezen dankbaeren en beleefden leeu geſchonken, dien hy daerna aen een dun bantje door geheel Rome omleidde, terwyl de luiden die hy ontmoette zeiden [G]: *Zie hier den leeu, die de waert van dezen man, en den man, die de medicynmeeſter van dezen leeu was.* Nu reſt 'er te ſpreken van het dankbaer onthoudt des arents.

Krates van Pergame verhaelt van dezen vogel het volgende. Zekere zeſtien maeiers, grooten dorſt lydende, zonden eenen van hun heene om water te halen uit eene bron; by welke als hy quam, zoo vont hy aldaer eenen arent, die ter doot verlegen, en byna geworgt was door een groote ſlang, hebbende de zelve zich met veele krullen gevlochten om den hals des vogels. De maeier juiſt zyn zicht medegenomen hebbende, houwt 'er de ſlang meê in ſtukken, en laet den arent vry heenevliegen. Dit gedaen, zoo ſchept hy, en keert met een volle kruik waters te rug, en biedt het zelve zynen makkers aen, die 'er hartelyk van drinken. De brenger, dus lang gewacht hebbende [H], eindelyk ook zynen dorſt willende leſſchen, zoo

[G] *Hic eſt leo hospes hominis, hic eſt homo medicus leonis.* Diergelyke hiſtorie van een dankbaeren leeuw verhaelt Seneka (1) zelf (dien ik geen reden vinde waer om men niet zoude geloven) ook met zyn eigen ogen te hebben gezien in 't ronde ſchouperk te Romen: dat namentlyk een leeuw iemant van die gene, die in 't vechtperk gebracht wierde om met de wilde dieren te kampen, wiens meeſter hy voormaels was geweeſt, en die hem kennende wiert, beſchermde tegen den aenval van andere dieren. Lipſius meent, dat dit dezelve hiſtorie is: dog andere hebben aengemerkt, dat, of ſchoon de tyd wel overeenkomt (want Appion heeft geleeft ten tyde van Seneka, gelyk uit Flavius Joſephus, Plinius en andere Schryvers kan bewezen worden) nogtans het verhael daer in verſchilt, dat Gellius zegt, dat de leeuw van dien man was genezen, daer Seneka hem maekt deszelfs ouden meeſter. Wat dankbaerheit een andere leeuw heeft bewezen aen Elpis van Samus, hebben wy aengewezen over 't beelt der Dankbaerheit *aenm. A. bladz.* 223.

(1) De Benefic. Lib. II. cap. 19.

[H] Deze hiſtorie is ganſch niet waerſchynelyk: want waerom dronk deze maejer zyne makkers niet voor, daer hy reets de kruik in de hand hadde? of waerom zoude hy juiſt allerlaetſt drinken? ja hoe quam het, dat hy, indien hy zoo een grooten dorſt hadde, niet terſtont dronk, toen hy 't water ſchepte, uit de fontein zelve, waer uit het nog des te aengenaemer ſmaekt? Of men moeſt willen zeggen, dat deze maejer water hadde gehaelt, niet na dat zy al dorſt hadden, gelyk hier wort gezegt, maer al in den beginne, eer zy aen 't werk gingen, tegen den toekomenden dorſt: en zoo konde hy by geval de laetſte hebben geweeſt, die zich tot drinken begaf. Behalven Krates is dit ook verhaelt van den dichter Steſichorus: gelyk Piërius aentekent *Hierogl. Lib. XIX. cap.* 7. uit wien het Zaratino heeft overgenomen. Een ander voorbeelt van dankbaere geheugeniſſe in een dier hadde hy 'er kunnen byvoegen uit Eliaen (2), en Plinius (3), verhalende, dat een zekere jonge van de Stadt Patræ in Achajen (andere (4) maken hem eenen Arcadier, andere (5) eenen Cretenſer) genaemt Thoas, een klein draekje gekogt hebbende hetzelve met groote zorg hadde opgevoedt, en daer mede ſpeelde en 'er tegen ſprak, gelyk de kinders plegen te doen, even als of de draek hem verſtont, ja ook by hem ſliep. Doch als nu dit beeſt boven maten groot was geworden, deedt men het weg uit de ſtadt, en liet het loopen na de wilderniſſe. Als naderhand de jonge nu een volwaſſen jongeling geworden zynde, en met ander gezelſchap van zyne jaren wederkeerende van een zeker ſchouſpel, het welke zy hadden gaen zien, by ongeluk was vervallen in de handen van ſtruikrovers en uit ſchrik hadde beginnen te ſchreeuwen; zie

(2) Var. Hiſt. Lib. XIII cap 46
(3) Hiſt. Nat. Lib. VIII. c. 17
(4) Ælian. Hiſtor. Anim. Lib. VI. cap. 63
(5) Conon apud Photium.

zoo komt de arent schichtigh aengevlogen, en slaet met zyne vleugels het drinkvat hem van den mont weeh, dat het water ter aerde stort. Dit nam de maeier qualyk, en voor ondankbaerheit op, dewyl hy den arent uit zulk een gevaer verlost had: maer ziende zyne makkers, die alrede gedronken hadden, haestigh nedervallen en sterven, viel hem in, dat dit water wel mogt vergiftigt zyn, en dat de arent zulx wetende, dit deet om de weldaet te vergelden die hem bewezen was. Het is ook de pyne waert te vertellen het geene Plinius te Sestus, eene stadt in Thracie, zeit geschiet te zyn. Aldaer dan was een meisje dat eenen arent had opgevoedt: ter betaling van welke weldaet hy het zelve den buit dien hy behaelt had, altyt was gewoon toe te brengen. Als nu het gezeide dochtertje gestorven, en de houtmyt daer men het lyk op gelegt had, ontsteken was, quam de arent van zelf in de vlam vallen, en verbrandde te gelyk met zyn doode weldoenster [I].

Hier valt laetstelyk ook waer te nemen, dat de leeu een koning aller dieren des velts is, gelyk de arent een vorst der vogelen in de lucht; waeruit men besluiten moet, dat, hoe edeler, grootmoediger en manhaftiger iemant zy, hoe meer hy ook eene dankbaere gedachtenis van ontfange weldaden zal behouden.

zie daer zoo quam de draek, dat geluit kennende, toeschieten, en dode de anderen, dog redde en verschoonde zynen opvoeder. De bovengenoemde Plinius verhaelt ook *Lib. L.* van een Panter, die, haere jongen in een kuil gevallen zynde, midden op den weg ging liggen, opdat zy een mensch mocht aentreffen tot haer hulp: daer op een man gezien hebbende, die van schrik terug tradt, ging zy zich op den weg liggen wentelen, en gaf tekens van liefkozerye: de man daer op moedt geschept hebbende tradt toe, en volgde de panter, daer de zelve hem, haer klaeuwen zachtjes in zyn kleet slaende, heen leide. Aen den kuil gekomen zynde, nam hy de jongen daer uit: tot loon voor welke weldaet de oude panter met haer jongen hem uitgelei dede tot buiten het wout, gevende geduuriglyk tekenen van blydschap en dankbaerheit. Diergelyke verhalen van een dankbaer geheugen in redelooze dieren vint men meer by de oude Schryvers. Van den hondt hebben wy iets gemelt over 't vorige beelt: van den olifant en den ojevaer heeft de schryver zelf voorbeelden bygebracht in 't beelt der *Dankbaerheit*: zoo dat, myns oordeels, de leeuw en voornamentlyk de Arent hier niet genoegzaem kunnen uitdrukken de betekenisse van een dankbaer geheugen voor ontfange weldaden: omdat deze deugt geen byzondere eigenschap is, die toekomt aen de natuur van deeze beesten boven andere, maer ook gemeen aen meer soorten, en zulks alleenlyk in byzondere gevallen: hoewel mogelyk in den leeu deze deugt om zyne grootmoedigheit meer plaets heeft dan in andere wilde dieren.

[I] De inwoonders van die stadt zouden na Plinius (1) zeggen ter gedachtenisse van deze wonderlyke zaek een praelgraf voor dit meisje hebben opgericht, en 't zelve genoemt, de Tombe van Jupiter en 't Meisje: omdat de arent de vogel van dien godt is.

(1) Hist. Nat. Lib. X. cap. 5.

GEHOORZAEMHEIT.

EEne Vrou, edel en zedigh van gelaet, en in geestlyke kleding. Zy houdt in de eene hant een kruis, in de andere een juk, en daer by tot een opschrift SUAVE, *zoet.*

De gehoorzaemheit is in haere natuur een deugt, bestaende in het vrywilligh buigen van haeren wil en lusten naer de begeerte van anderen, maer ten goede: het welk van slechte gemoederen zoo niet gedaen wort, dewyl ze de prikkels van lof en eere nimmer gevoelen: en daerom wort

 ze

ze als Edel van wezen voorgeſtelt: want edele gemoederen zyn de grootſte liefhebbers van 't eerlyke, en de beſte vrienden der reden [A.]

Het kruis en geeſtlyk gewaet beduiden, dat de gehoorzaemheit, die uit liefde tot den Godtsdienſt ſpruit, ten hoogſten prysbaer is: gelyk voorts de verlichte Godtgenooten zeggen, dat men door deze [B] deugt Godts goetheit lichtlyk doet nederdalen op ons gebedt, tot vervulling van onze begeerten.

Door het juk met zyn byſchrift *Suave* [C] wort aengewezen, dat de gehoorzaemheit noit laſtigh valt wanneer ze vrywilligh is. Dit was de zinſpreuk van Leo [D] den tienden toen hy nogh een jongeling was, behoudende hy ook de zelve, nadat hy tot het pausdom was verheven.

[A] Uit welke de Gehoorzaemheit voornaementlyk wort afgeleit.

[B] Godt zelve zegt Deutr. 11. vs. 26. door den mond van Mozes: *Ziet ik ſtelle u lieden heden voor zegen ende vloek: den zegen, wanneer gy hooren zult na de geboden des Heeren uwes Godts, die ik u heden gebiede: maer den vloek, zoo gy niet horen zult na de geboden des Heeren uwes Godts, en afwykt van den weg, dien ik u heden gebiede.*

[C] 't Is licht te zien, dat 'er gezinſpeelt wort op de woorden van den Zaligmaker Matth. 11. vs. 29. en 30. *Neemt myn jok op u, en leert van my, dat ik zachtmoedig ben, ende nedrigh van harten: ende gy zult ruſte vinden voor uwe ziele: want myn jok is zacht, ende myn laſt is licht.* Alzo nu het jok in de beeldenſpraek betekent een gedwonge onderwerpinge en ſlavernye (gelyk Piërius leert *Hierogl. Lib. XLII. cap.* 26. *en L. XLVIII. c.* 48 *en* 49. en wy ook elders breder aentonen) zoo geeft het byvoegzel van *ſuave, zoet,* zeer wel te kennen de gewilligheit der Chriſtelyke gehoorzaemheit: gelyk in tegendeel Horatius de harde ſlaverny, dewelke iemant ondergaen moet, die beheerſcht wordt door vleeſchelyke begeerlykheden, noemt *Jugum Aheneum*, of een koperen jok *Carm. Lib. I. Od.* 33. *vs.*

[D] Leo gebruikte deze woorden niet tot een zinſpreuk van Chriſtelyke gehoorzaemheit, maer van lydzaemheit, volgens 't verhael van Piërius, *Hier. Lib. XLVIII. cap.* 51. „ Daer zyn 'er, zegt hy, die 't jok gebruiken in de betekeniſſe van lydtzaemheit: in welk zinnebeelt Paus Leo de tiende groot vermaek heeft gehad. Want „ nademael hy van zyne jeugt af aen zeer hoog hadde beginnen te ſchatten de ſpreuk van „ Virgilius, waer mede men wil, dat de dichter zoude gewoon zyn geweeſt te zeg- „ gen, dat 'er geen deugt voordeliger aen den menſch is dan de Lydtzaemheit; en „ welke ſpreuk men meent dat hy naderhandt ook op deze wyze zoude in zyne gedich- „ ten hebben ingevlochten: *Æneid. Lib. V. vs.* 710.

„ Superanda omnis fortuna ferendo eſt,

„ Dat is: *Men moet alle rampen te boven komen door lydtzaemheit;*

„ Zoo heeft ook Leo nooit eenig werk, 't zy voor hem zelven in 't byzonder, 't zy „ voor 't gemeen, laten maken, zelfs toen hy al verheven was tot Paus, of hy liet 'er „ een jok op zetten, met het byſchrift *ſuave, zoet*: om namentlyk te kennen te geven „ dat 'er om de vrucht van die deugt te genieten, een vaerdige wille nodig is, en dat „ het jok zoet is, dat met een vrywillig hart werdt gedragen. In tegendeel is 'er niets „ zoo licht, of het komt zwaer voor, wanneer men 't met een weerzin doet. Naderhant als Leo Paus was geworden, zoo heeft men dat zinnebeelt zoo eene uitlegging „ gegeven, als 'er uit de zaek zelfs ſproot, te weten, dat onder zyn opperbeſtier het „ menſchelyke geſlacht een wettige, zachte en zoete dienſtbaerheit was te beurt gevallen.

GEHOORZAEMHEIT.

AL weder een Vrou. Zy vertoont zich zedigh, nedrigh en met gebogen hoofde. De oogen daerna hemelwaert opengeſlagen hebbende, ziet ze vandaer een' helderen

ſtrael nederſchieten, uit welken een toom afhangt, daer ze met groote vrolykheit beide de handen naer uitreikt om dien te grypen.

De Egiptenaers maelden, om de gehoorzaemheit te vertoonen, eenen hont die den kop naer zynen rug toe wendt [A]. Zulx deden zy niet zonder reden: want men vint geen gehoorzaemer dier dan dit, dat ook zelfs, tegens den aert van alle andere dieren, zyne ſpys zal laten leggen, alleenlyk op een bloot woort en ſimpel wenken van zynen heere; toonende zich aldus ten uiterſten gehoorzaem. En daerom magh men ook wel eenen hont by deze beeltenis voegen.

[A] Zoo gaven ze niet enkelyk gehoorzaemheit te kennen; maer 't vaerdig wederkeeren op het bevel van zynen Heer, verlatende die dingen, waertoe men zich hadde begeven: om dat 'er geen dier is, dat lichter, zelfs op 't allergeringſte geluit van zynen meeſter, uit zynen loop te rug keert, dan een hont: want al is 't dat hy het wilt zoo aenſtonts kan grypen, zal hy nochtans, wel geoeffent zynde, op 't bevel van zynen meeſter blyven ſtaen; en zoo ras de zelve 't hem gebiedt, wederom voortvliegen: ja zoo dikwyls en werwaerts het den jager luſt, zal de hont op des zelfs woort zich tot lopen gereed tonen. Daer zyn 'er, die de woorden van Salomon Predik. 9. vs. 4. *een levendige hont is beter dan een dode leeuw*, zoo hebben uitgelegt, dat ze op de voornoemde beeldenſpraek doelden. Want door een doden leeuw verſtonden zy een bozen geeſt, van wiens behoudeniſſe geen hoop meer is, als niet kunnende wederkeeren tot berouw en bekeeringe. En door den levendigen hont begrepen ze een menſch, die wel afdwaelt en ſomtyts ongehoorzaem en wederſpannig is, maer nogtans van zynen verkeerden weg te rug kan worden gebragt tot gehoorzaemheit en beterſchap. Maer gelyk wy deze uitlegging juiſt niet toeſtemmen, als zynde al te verre gezocht, alzoo is het zeker, dat de gedwege aert van den hont geen onaerdig zinnebeelt ſtrekt van bovengemelde gehoorzaemheit. Plutarchus (1) levert ons daer van dit aenmerkenswaerdig verhael. Daer wiert te Rome eene comedie geſpeelt, waer in een van de Acteurs ook een hont, dien hy daer toe had afgericht, gebruikte. Deze hont wiſt allerlei gebaerden te maken, die met de zaeken, welke 'er geſpeelt wierden, en met de gemoetsbewegingen, die 'er te pas quamen, geheel overeenſtemden. Daerna gaf hem zyn meeſter iets in, dat volgens 't vereiſch van 't ſpel vergif moeſt ſchynen te zyn. De hont nam het broot, daer 't in was, aen, en dat opgegeten hebbende, begon hy zich te houden als of hy begon te trillen en te waggelen, en als of hem 't hooft zwaer wiert: daer op viel hy ter aerde, en rekte zich uit als of hy doot was, en liet zich trekken en dragen, waer men hem wilde hebben: zoo als 't beloop van de comedie 't eiſchte. Eindelyk het punt des tyts zelfs, waer op hy wederom moeſte opſtaen, uit dat gene dat 'er gezegt en gedaen wierde, hebbende kunnen afnemen, begon hy zich eerſt allengskens te bewegen, als of hy uit een diepen ſlaep wakker wierde, en 't hooft opgeligt hebbende, zag hy in 't ronde: en liep ten laetſten tot dien, by welken hy moeſt wezen, blydſchap tonende en quiſpelſtaertende. Tot dus verre meerendeels Plutarchus en Pierius Valerianus *Hierogl. Lib. V. cap.* 19. De laetſte voegt 'er by, dat aengaende de gehoorzaemheit omtrent hunnen meeſter de zwynen iets gemeen hebben met de honden: alzoo Plinius verhaelt als een zekere geſchiedeniſſe, dat eens een menigte verkens geſtolen zynde, wanneer zy de ſtem van hunnen dryver hoorden, alle na hem toe willende, het ſchip daer zy in waren, zoo na den eenen kant hadden doen overhellen, dat het zonk, en alzo met zwemmen tot hunnen meeſter waren wedergekomen. Wat hier van zy of niet, wy keeren ons tot de overige uitlegging van ons beelt, door den Schryver niet verricht. Dat dan hier een vrou vertoont wort in een zedige en nedrige geſtalte en met gebogen hoofde beduit niet anders, als dat dit gebaertens zyn van eene onderdanige gehoorzaemheit: welke ook wort te kennen gegeven door het grypen na den toom. Zie Pierius Valerianus *Hierogl. Lib. IV. cap.* 8. *en Lib. XLV. cap.* 15. *&c. Lib. XLVIII. cap.* 19, 20, 21, *&* 22. Dat de toom uit den hemel nederdaelt ſchynt wederom te zien op de gehoorzaemheit aen den Goddelyken wil.

(1) De Solert. Anim. cap. 42.

GEHOORZAEMHEIT.

NOgmaels eene Vrou. In een wit kleet verſchynt ze, en ziet al gaende naer den hemel; in welken een blinkende ſtrael zich vertoont. Zy draegt een kruis op haere ſchouders.

Met deze uitbeelding wort te kennen gegeven, dat de gehoorzaemheit van alle baetzuchtigheden, die haer anders dikwyls beſmetten, zuiver wezen moet, en vaſte hoop houden op de onſterflyke belooningen der genade; welke verwachting haer voort zal doen ſpoeien langs haeren wegh, en lydzaem maken in het dragen van den laſt der wet, die het zondigh vleeſch zwaer valt, doch echter haer tot geene ſlavin, maer in tegendeel edel en vry maekt. De zuiverheit wort vervolgens hier, gelyk op veele plaetſen [A], door het witte gewaet; de hoop door het opzien naer den glans des hemels; en de edele vryheit door het kruis, als waeraen zy ons is verworven, aengewezen.

[A] Zie onze aenmerking F. over 't beelt der Gerechtigheit. Voorts is alles in dit beelt klaer en duidelyk.

GEHOORZAEMHEIT.

DOor eene Vrou die bloots beens, en met opgeſchorte klederen ſtaet, beide tekens van vaerdigheit [A], kan men deze deugt ook vertoonen. Geef haer een ſpinſpil [B] in de hant, dewyl dit werktuig zich draeit gelyk het de beweegſter hebben wil; en laet 'er ons uit leeren, dat de gehoorzaemheit zich aldus moet ſchikken naer den wenk van een wettigh gebieder.

[A] Dat is ook al elders aengetoont. Zie den bladwyzer in *bloot* en *klederen*.

[B] Een koddig begrip, en niet overeenkomende met de geleertheit, die wel in andere beelden van dit werk, voornamentlyk die van Zaratino, uitblinkt. Maer zoo zelden koorn zonder kaf. By de ouden is ook de ſpinſpil in deze betekeniſſe nooit gebruikt: maer wel om iemants noodtlot, om de doodt, en om een nieuwgetroude vrouw te kennen te geven. Zie de reden daer van by Piërius *Hierogl. Lib. XLVIII. cap.* 24, 25 & 27.

GEHOORZAEMHEIT AEN GODT.

HIer maekt men eene Vrou van die een lang en eerbaer kleet draegt. Met groote opmerking beſchout ze een offer dat op een altaer brant, en raekt met de eene hant, in 't offerbloet gedoopt, het tipje van haer rechter oor aen.

Dit beelt is volgens den Bybel opgeſtelt, waerin gezegt wort, dat Mozes, zynen vinger in het bloet des ſlagtoffers geſteken hebbende, met den

zelven

zelven de tippen der ooren van den aertspriefter Aaron en zyne zoonen hebbe aengeraekt. Het welk de H. uitleggers duiden op de gehoorzaemheit [A] en vaerdigheit die vereifcht worden in het opmerken en uitvoeren der dingen, die tot den heiligen Godtsdienft behooren.

[A] Strekkende het aenraeken van de oorlel tot herinneringe van enige zaek (zie het aengetekende over het twede Beelt *der Geheugeniffe* Aenm. D,) en alzoo tot vermaninge, dat wy altyt moeten denken, wat gehoorzaemheit wy fchuldig zyn aen Godt. Namentlyk door 't oor hooren wy de bevelen van die genen, die ons iets gebieden; en daerom is een gefloten of toegeftopt oor in de beeldenfpraek een teken van ongehoorzaemheit en wederfpannigheit. Zie al wederom Pierius Valerianus *Hierogl. Lib. XXXIII. cap.* 33 & 34.

GELEERTHEIT.

EEne bedaegde Vrou, dragende een violetkleurigh gewaet, en zittende met geopende armen, alsof ze iemant omhelzen wilde. Zy houdt in de rechte hant eenen fchepter, daer een zon boven op ftaet. In haeren fchoot leit een open boek; en men ziet over haer een groote menigte van daudruppels uit een' helderen hemel nedervallen.

De bedaegtheit vertoont, dat 'er een lange tyt vandoen is om de geleertheit te verkrygen.

De violetkleur, waermede haer kleet pronkt, betekent deftigheit; die het fieraet der geleertheit is.

Het openleggende boek en de uitgefpreide armen geven te kennen, dat de geleertheit van natuure mildt en goetaerdigh is om iemant te onderwyzen.

Door den fchepter daer eene zon [A] op gezien wort, wort de heerfchap-

[A] Alle luiden, die zoo door andere voortreffelyke daden, als ook voornamentlyk door uitmuntentheit des verftants uitblinken, worden *lichten* genoemt, gelyk over 't beelt

py uitgebeelt die de geleertheit voert over de naerheit van den nacht der onkunde.

De daudruppels, uit een' klaren hemel nederdalende, beduiden geleertheit [B], en zyn daervoor, volgens de tael van Horus Apollo, gestelt door de Egiptenaers. Want gelyk een dau de jonge planten zacht, en de oude hart maekt, zoo maekt ook de geleertheit de buigzame verstanden, door hun eige toestemming, ryk en schoon; maer die van eenen gansch onleerzaemen aert zyn, gunt ze haer bywezen en zegen niet.

beelt *Doorluchtigheit* is aengetoont, en ook te zien by Pierius *Hierogl. Lib. XLVI. cap.* 11 *&* 12. En alzoo geeft dan dat heerlyk licht der zonne zeer wel te kennen het voortreffelyk licht der Geleertheit, dat de dikke duisternisse der onkunde verdryft. Dat ook deze vrouw zit (hy hadde haer in een fraei gestoelte kunnen plaetsen) behoort mede tot de geleertheit: waerom ook de stoel in de beeldenspraek dikwils voor geleertheit of ook leere wort opgevat. En daer toe passen Hieronimus en andere de plaets van Mattheus kap. 23. vs. 2. *De Schriftgeleerden en de Pharizeen zyn gezeten op den Stoel van Mozes*. En *zitten in 't gestoelte der spotteren* Ps. 1. vs. 1. vatten zommige op voor deel hebben aen de verkeerde leere der spotteren. Zie Pierius *Hierogl. Lib. XLIII. cap.* 9. By de oude Romeinen stonden de leerlingen, terwyl de meesters in een gestoelte zaten. Zie Juvenalis in zyn zevende Schimpdicht vs. 223 & 225, en aldaer Grangæus.

[B] Of liever leere en onderwys: en zoo zeit het Horus ook zelf: die mede enigsins een andere reden van deze beeldenspraek geeft als die welke hier wort bygebracht. De Egiptenaren, zegt hy, leere en onderwys te kennen gevende, schilderen een dauwenden hemel, beduidende, dat, gelyk de nederdalende dauw zich wel verspreidt op alle planten, maer alleenlyk die zacht maekt, die van zoo eene natuur zyn, dat ze zacht gemaekt kunnen worden; dogh die, welke van natuure hart zyn, niet zacht kan maken; alzoo ook de leere en 't onderwys wel gaet over allerlei soort van menschen; maer alleenlyk als een dauw wort ingezogen van die gene, die van een gelukkigh verstant zyn; daer de geene die van een' snedigen geest zyn ontbloot, 'er geen nut van plegen te hebben. Tot dus verre Horus. Dat voorts leere en onderwys, voornamentlyk omtrent Goddelyke en zware zaken, in de beeldenspraek wort uitgedrukt, niet alleenlyk door dauw, maer ook door water, wyn, melk, en honig, en daer by vergeleken zelf in de H. Schrift, hebben de geleerden aengetekent over Horus, *Hierogl. Lib. I. cap.* 36. Zie voor al ook dien groten uitlegger der Beeldenspraek, die van deze stoffe byna niets heeft onaengeraekt gelaten, en om zyne voortreffelykheit telkens door ons wort aengehaelt, Pierius Valerianus *Hierogl. Lib. XXXVIII. cap.* 14. *& seqq.*

GELEERT-

GELEERTHEIT.

Als eene in gout gekleede Vrou komt de geleertheit hier te voorschyn. Zy houdt met de slinke hant iet brandends wat naer om laeg toe, waeraen een naekt kint eene kaers ontsteekt, terwyl deze vrou het zelve eenen rechten wegh wyst, in 't midden eener groote duisternisse.

Het gulden kleet ziet op de zuiverheit [A] en dierbare waerdy der geleertheit, daer de waerheit in gezocht wort.

De vlam die zy nederwaert houdt, en daer het jongske eene kaers aen in brant krygt, beduit het licht der wysheit, het geen aen 't zwakke verstant, dat nogh onryp, en in de dingen, die tot de uiterlyke zinnen behooren en stoflyk zyn, verwart is, door de geleertheit wort medegedeelt [B], die zich naer den toestant van een laeg begrip, door het kint verbeelt [C], gewaerdigt te schikken, het zelve den rechten wegh der waerheit te wyzen en te waerschuwen voor de steilten der doolingen, die 'er in de dikke duisternis der gemeene onwetenheit des volx te vinden zyn; onder het welke zy alleen gelukkigh zyn, die zoo veel kunnen zien als hun nodigh is, om in 't wandelen niet te struikelen. De geleertheit vertoont voorts zoo eene vlam, omdat ze de ziel te recht wyst, levendigh maekt, en haer licht niet verliest, al deelt ze daervan aen anderen mede.

[A] Omdat 'er niets zuiverder is dan Goudt. Zie Ludovicus Casanova *Hierogl. &. Medic. Emblem.* 3 *num.* 8. en onze *Aenmerking. B.* over het derde beelt der Edelheit, en H. over het twede der Eeuwigheit.

[B] Derhalven ziet ook dit beelt zoo wel als 't vorige, niet zoo zeer op geleertheit, als wel op leere en onderwys: gelyk ook alle omstandigheden van het zelve genoeg doen zien.

[C] Dat daerom nackt vertoont wort, als zynde naekt en bloot van alle kennis en wetenschappen.

GELEGENTHEIT.

FIdias [A], een kunstigh beelthouwer des ouden tyts, vertoonde de gelegentheit als een naekte Vrou, met eenen sluier dwers voor haere schaemleden. De lokken hingen haer over het voorhooft, en lieten den nek gansch kael en bloot. Hy gaf haer vleugels aen de voeten, en een scheermes in de rechte hant, en stelde ze aldus op een wiel.

De losse vlechten, die maer alleen over 't voorhooft hangen, geven te verstaen, dat men de gelegentheit aen de voorzyde moet waernemen [B], en haer te vergeessch naloopt wanneer ze ons den rug toewendt; want ze vliedt alsdan zeer snel heene, gelyk de gewiekte voeten aenwyzen; en om haere ongestadigheit uit te beelden staet ze op een radt, als 't welke gewoon is geduurigh te rollen en draeien, en niet gemaekt is om stil te staen.

Zy heeft een scheermes [C] in de hant, omdat men vaerdigh zyn moet in het affnyden [D] van alle beletselen die haer betreffen. Auzonius heeft over dit beelt van Fidias [E], waernevens hy ook eene afbeelding van het berou gemaekt had, omdat dit ons dikwyls aengrypt als we de gelegentheit

[A] Deze is te bekent, dan dat wy iets van hem behoeven te melden: en is al verscheide malen van te voren gewach van zyne werken gemaekt: onder anderen overde ydele Eer *Aenmerking Aaa.* en over 't eerste beelt der Eerbaerheit *Aenmerking O.*

[B] Zoo leeren ons ook die nuttige zedegedigtjes, die op den naem van Dionisius Cato doorgaen.

Rem, Tibi quam nosces aptam, dimittere noli:
Fronte capillatâ, post occasio calva.

(1) Lib. V. Fab. 8. [C] De Fabelschryver Fedrus (1), geeft haer geen scheermes in de hant, maer zet haer boven op het zelve, zoo datze 'er snel overloopt, en 't mes met haere voeten eventjes raekt, zinspelende op het spreekwoort der Grieken ἐπί ξυρῦ ἀκμῆς, dat is, *op de scherpte van een scheermes:* datze gebruiken van eene zaek, die in 't uiterste gevaer van de werelt is. Zie Erasmus *Chil.* 1. *Cent.* 1. *Ad.* 18. En zeker, dewyl het niet veilig is op de scherpte van een scheermes te staen, zoo geeft dit verdichtzel niet onaerdig te kennen de vlugtigheit der gelegentheit. Ik weet wel, dat 'er geen geleerden ontbreken, welke die plaets van Fedrus zoo uitleggen, als of hy de gelegentheit ook een scheermes in de hant gaf: op dat de beschryvinge van Fedrus zoude overeenkomen met die van Auzonius en Posidippus, waer van wy strax zullen melden: maer de eerst bygebrachte uitlegging houde ik met de Heeren Pieter Burman en Jacobus Perizonius voor de beste.

[D] By Posidippus wort een andere reden bygebracht: namentlyk, dat 'er niets zoo scherp, dat is, zoo doordringende en van zoo veel kragt is, als de gelegentheit des tyts, indien ze wel wort waergenomen.

[E] Zommige meenen, dat niet Fidias zulke beelden heeft gemaekt, maer dat Auzonius uit de hiervoorgeroerde beschryving van Posidippus aengaende het beelt der Gelegentheit, gemaekt door Lysippus, zyne beschryving zoude hebben naergebootst met byvoeging van 't beelt des Berouws; en dat hy om voor zyne vinding des te meer achting te verwekken, dezelve gestelt zoude hebben op den naem van een nogh vermaerder Meester dan Lyzippus geweest is. Indien dit waer is, dan zoude Auzonius met
(2) Prolog. Lib. V. dit zyn gedicht gedaen hebben, dat Fedrus getuigt (2) van de kunstenaers van zynen tydt: die om hunne kunstwerken te meerder te doen gelden op hunne marmere beelden stelden den naem van Praxiteles, en op hunne zilvere dien van Myron. Wat hier van zyn mag, of niet, ten minsten daer is zeer veel overeenkomste, hoewel in zommige

heit hebben voorby laten slippen, het volgende, dat ook op 't berou slaet, in vaerzen gestelt [F]. Wy zullen ze, om dichtst by den zin te blyven, in onrym opgeven. Vr. *Wiens kunstwerk is dit?* Gel. *'t Is een van dien Fidias, die de beelden van Pallas en Jupiter gemaekt heeft. Zyn derde meesterstuk ben ik. Ik ben eene godin,* de Gelegentheit, *zelden voorkomende, en aen weinigen bekent.* Vr. *Waerom staet gy op een radt?* Gel. *Ik kan op geen plaets stil blyven.* Vr. *Waerom hebt gy vleugels aen uwe voeten?* Gel. *Ik vlieg gezwint: de dingen daer Merkurius voorspoet mede te brengen placht, geef ik over als 't my belieft.* Vr. *Waerom bedekt gy uw aengezigt met hair?* Gel. *Omdat ik niet gekent wil wezen.* Vr. *Maer om wat reden is uw hooft van achter kael?* Gel. *Opdat ik wechvliedende niet zou vastgehouden worden.* Vr. *Wie is de medegezellin die by u staet?* Gel. *Laet ze 't u zeggen.*

ge delen ook verschil, in deze beschryving van Auzonius, en d'andere van Posidippus, over de voorgemelde gelegentheit gemaekt door Lysippus, dien konstigen meester van Sicyon in Peloponnesus van wien Alexander de Groot alleen, (1) met verbod aen alle anderen, wilde in enig metael gegoten of geboosteert worden. Men leest die verzen in de Griekschc Anthologia of *Bloemhof*, Lib. IV. cap. 14. en vintze daeruit ook bygebragt by Alciatus *Embl.* 121 en Claudius Minos over dezelve, voorts by Gyraldus *Hist. Deor. Synt.* 1 *col.* 36, by Erasmus *Chil.* 1. *Cent.* 7. *Ad.* 70. by Rittershusius over Fedrus *Lib. V. fab.* 7. en by Vinetus over Auzonius *Epigr.* 12. die 'er byvoegt dat de Gelegentheit by Johannes Tzetzes in deszelfs Historien, behalven 't reetsgemelde daerenboven nog wort aengemerkt als doof, en staende op een ronden kloot (daer Auzonius haer op een radt stelt) en aen iemant die haer volgt, een zwaert toehoudende. Kallistratus voegt daer nog andere dingen by, die Vinetus ons belast te zoeken by Politianus *Miscellam. cap.* 49. En eindelyk zegt hy, dat de kunstenaer gelegentheit hadde gekregen om dit beelt van de Gelegentheit (dat van koper was) te maken, wanneer Alexander zeer moeilyk was dat hy zich zelven een goede gelegentheit om iets gelukkiglyk uit te voeren, hadde laten ontglippen. Waer van daen 't ondertusschen onze Schryver gehaelt heeft, dat hy dwars voor de schamele delen der gelegentheit in 't beelt van Fidias een sluier hangt, weet ik niet. 't Is ook een nadelig cieraet voor dit beelt: want alzoo hy haer in de ene hant een scheermes geeft, kon zy met de andere den sluier op de gezeide wyze niet vasthouden, of die moest haer ook van achteren om 't lyf komen; en dan kon het haer niet baten, dat ze een kaelen nek hadde, kunnende van achteren genoeg gegrepen worden by dien sluier.

(1) Plut. de Fort. Alexandri & Horat. Lib. II. Ep. 2.

[F] Zie hier het Latynsch gedicht van Auzonius zelf voor den Taelkundigen lezer, Epigr. 12.

Hospes.	*Cujus opus? Phidiæ, qui signum Pallados, ejus*
	Quique Jovem fecit: tertia palma ego sum,
Occasio.	*Sum dea, quæ rara & paucis* Occasio *nota*
Hosp.	*Quid rotulæ insistis?* Oc. *Stare loco nequeo.*
Hosp.	*Quid talaria habes?* Oc. *Volucris sum. Mercurius quæ*
	Fortunare solet, trado ego quum volui.
Hosp.	*Crine tegis faciem.* Oc. *Cognosci nolo.* Hosp. *Sed heus tu,*
	Occipiti calvo es. Oc. *Ne tenear fugiens.*
Hosp.	*Quæ tibi juncta comes?* Oc. *Dicat tibi.* Hosp. *Dic rogo, quæ sis.*
Pœnitentia.	*Sum Dea, cui nomen nec Cicero ipse dedit.*
	Sum Dea, quæ facti non factique exigo pœnas:
	Nempe ut pœniteat. Sic Metanœa vocor.
Hosp.	*Tu modo dic, quid agat tecum?* Oc. *Si quando volavi,*
	Hæc manet: hanc retinent, quos ego præterii.
	Tu quoque dum rogitas, dum percontando moraris,
	Elapsam dices me tibi de manibus.

Vr. *Ik bid u, zeg my wie gy zyt.* Ber. *Ik ben eene godin, aen wie Cicero zelfs* [G] *geenen naem heeft gegeven. Ik ben de godin die straf vordere over 't geene gedaen is, of ook ongedaen gebleven: namentlyk opdat men 'er berou over hebbe. Daerom word ik de Godin des Berouws* [H] *genoemt.* Vr. *Maer zeg gy* [*gelegentheit*] *my alleenlyk, wat deze by u doet.* Gel. *Wanneer ik eens ben wechgevlogen, blyft zy; en de geenen die ik voorby gegaen ben, behouden haer. Gy ook, terwyl gy my vraegt, en u daermede ophoudt, zult zeggen, dat ik u uit de handen ben ontvlogen.*

[G] Omdat namentlyk het woort *pœnitentia*, dat *berouw* betekent, nergens van Cicero gebruikt is: of dit by geval is geschiedt, dan of die grote redenaer iets in den klank van dat woort (op hoedanige dingen hy zeer vys en keurig geweest is) heeft voor quaet gekeurt, weet ik niet. Doch andere goede Schryvers hebben 't niet gemydt: en Cicero zelf gebruikt woorden van de zelfde afleiding, als *Pœnitet*, *Pœnitens* en diergelyke. Ondertusschen laet haer Auzonius zich zelven terstont ook met een Griekschen naem *μετάνοια* (*metanœa*) noemen: 't zy noch daerop spelende, dat Cicero 't woort *pœnitentia* niet heeft gebruikt, 't zy omdat de gesteltheit van deszelfs lettergrepen niet toelaeten, dat het in zoo een soort van verzen gestelt werde, als Auzonius hier gebruikt. Wat my belangt, zoo ik myn gedachten magh vry uitzeggen, ik vinde niet veel kracht in deze scherpzinnigheit van Auzonius: in wien ik hier ook dit nogh zoude vereischen, dat hy enige beschryving van 't beelt van 't *Berouw* hadde gegeven, gelyk hy gedaen heeft van de *Gelegentheit*: en hier door zoude ik lichtelyk kunnen overgebracht worden in de gedachten van die gene, die menen, dat dit beelt des *berouws* by de *Gelegentheit* een verzinning is van Auzonius zelfs, en niet van Fidias: hetwelke ik echter niet voor quaet keure in zoo verre men haer toevoegt tot een gezellinne van verzuimde Gelegentheit.

[H] *Metanœa*.

GELEI- OF BESCHERMGEEST.

VIncent Katarrus vertoont veele beeltenissen van den *Genius* of Geleigeest, die hy uit Lilius Giraldus [A] heeft getogen. Wy zullen ook eene laten zien, die in marmer

[A] Zie hem *Histor Deor. Synt.* 15. *col.* 435. *& seqq.*

mer uitgehouwen, eertyts te Rome gevonden is. Zy had de gedaente van een Kint, dat met een vrolyk en lachend aengezigt ſtaet: zynde gekroont met mankoppen, en houdende in de rechte hant een' bondel korenairen, en in de ſlinke eenige druivetroſſen. De volgende ſamenſpraek was 'er tot een opſchrift by [B].

AENSPREKER. GEEST.

A. *Wie zyt gy, blyde knaep, zoo vrolyk in uw handel?*
G. *Men houdt my voor den Geeſt die paſt op 's menſchen wandel.*
A. *Waertoe dees druiven in uw eene, in d' andre hant*
Die airenbondel toch, gehaelt van 't korenlant?
En waerom magh uw hooft een' krans van mankop dragen?
G. *Die is den Slaep gewydt; en Ceres ſchept behagen*
Met Bacchus, in de vreugt en 't leven van den geeſt
Der menſchen, als hun gaef de zwarigheit geneeſt.

De goede Uitkomſt ſtaet ook met korenairen en met mankoppen in de ſlinke, en met eene ſchael of beker in de rechte hant vertoont op een' penning van Trajanus [C]. By de oude Heidenen is de geleigeeſt voor de bewaring en beſcherming der dingen genomen; gelyk 'er aldus aen de ſteden, plaetſen, planten en allerlei andere zaken, ja zelfs aen de boeken, een Genius of Bewaergeeſt wiert toegeſchreven: indien namentlyk dezelve zoo gemaekt waren, dat ze door algemeene toejuiching geprezen wierden. Hierover zingt Martialis omtrent aldus [D]:

Een boek dat duuren wil en d' eeuwen overleven,
Moet blyken van zyn' Geeſt en kloeke kennis geven.

[B] Zie hier ook de Latynſche verzen, zoo als ze voorkomen in de Diſſertationes Philologicæ, uitgegeven door Carolus Bernizius en Cornelius van Arkel *Syntag.* 2. *pag.* 140.

Quis tu læte puer? Genius. Cur dextera ariſtam,
Læva uvas, vertex curve papaver habet?
Hæc tria dona Deum, Cereris, Bacchi, atque Soporis:
Namque his mortales vivitis, & Genio.

[C] Te vinden by Adolphus Okko.

[D] Lib. VI. Epigr. 60.

Victurus genium debet habere liber.

Maer *Genius* wort in dit vers van Martialis voor eene natuurlyke, niet gezochte, aerdigheit en bevalligheit geſtelt, gelyk het de vertaeler van dit vers hier ook heeft opgevat: dog andere verſtaen het liever zo, dat een boek, dat den tydt zal verduuren, de gunſt van een Beſchermgeeſt zoo wel van noden heeft, als ſteden, boſſchen enz. Zie de uitleggers van Martiael.

Men vint overal veel van de geleigeesten [E] in de oude opschriften. Voor den Geest, waer door gemeenlyk verstaen wort de aert, trek of natuurlyke geneigtheit tot de eene of de andere zaek of kunst, kan men gevoeglyk een gevleugelt Kint schilderen, zynde de vleugels hier een zinschets van de verbeeldingen, die altyt door de gedachten spelen en vliegen van den genen, die ergens lust of trek toe heeft. Het zelve Kint zal men eenigh gereedschap in de hant geven, dat bequaem zy om uit te drukken dat geene, waer in iemant vermaek schept. By voorbeelt, heeft iemant trek en neiging tot de letteren, zoo zal men dit beeltje een boek in de hant geven; schept hy vermaek in de muzyk, men geve het zelve enigh speeltuig: strekt zyn lust tot den wapenhandel, men verzie het beelt met eenigh geweer: en alzoo ook in andere gelegentheden, met boeren-, of jagt-, of vischgereetschap, naer vereisch van zaeken. Men kan het ook kroonen met platanustelgen, naerdien de ouden dezen voor een' boom van geestigheit [F] en vreugde hielden, omdat hy hun, die hem beschouwen, een lust en vermaek verstrekt door zyne schoonheit en breete, en die des zomers onder hem nederzitten door zynen lommer beschermt tegens de hitte der zon, daer hy des zelfs stralen in den winter niet belet. Om de pasgezeide reden stonden 'er om de galeryen van de Akademi te Athene
(1) Lib. 12. cap. 1. veele bloeiende platanusboomen, die naer Plinius zeggen (1) wel zesendertigh elbogen hoog wiesen. De koning Xerxes vermaekte zich zoodanigh met dezen boom, dat hy, naer Elianus (2) getuigenis, de takken
(2) Var. Hist. Lib. II. cap. 14. Vide ibi notas Schefferi. des zelven met goude ketenen en armbanden placht te behangen. Men magh ook den geleigeest eenen [G] bloemkrans opzetten, gelyk Tibullus

[E] Zoo vindt men van de Gelei- of liever Beschermgeesten van *volkplantingen*, *koornschuuren*, *schatten*, enz. Zoo getuigt Zaratino, de Opsteller van dit beelt, dat 'er ten zynen tyde te Romen in een tuintje achter het klooster van St. Susanna op den Quirinaelschen heuvel gezien wiert een voetstuk van een beelt, waerop aen de rechte zyde stont uitgehouwen een kruik (*urceus*) en aen de linke een drinkschael: waer onder dit opschrift was te lezen:

JOVI CUSTODI, ET GENIO THESAURORUM
C. JUL. AUG. LIB. SATIRUS D. D. DEDIC.
XIV. K. FEBR. M. CIVICA BARBARO. M.
METILIO REGULO COSS.

Dat is: *aen den Bewaergod Jupiter, en den Beschermgeest der schatten heeft Cajus Julius Satirus, 's Keizers vrygemaekte*, dit beelt *gewyt den* 19 *Januarius in 't jaer als Markus Civika Barbarus en Markus Metilius Regulus Burgermeesters van Romen waren:* dat is in 't jaer 157. na de geboorte van Christus. Zie de Fasti Consulares van Petrus Reland, pag. 26. wiens verbeteringe daer gemaekt, ook door dit opschrift wort bevestigt.

[F] Waerom zy zich ook dikwils onder deszelfs schaduwe vrolyk maekten, en den beker wakker lieten in 't ronde gaen: als een boom geschikt tot vreugde en toegewydt aen den Natuurgod, (want zoo zet men Genius dikwils ook gevoeglyk over) als of hen die tot vrolykheit aenporde: waerom ook de Latynen zeggen *indulgere genio*, *zynen Natuurgod opvolgen*, in plaets van zich zelven vrolyk maken en eens braef drinken. Ja zy meenden, dat de boom zelf gaern wyn dronk en daer van te beter groeide: waerom ze ook zyne wortelen zoo rykelyk met wyn begoten, dat hen zoo een boom alleen, dewyl ze geen vrugten droegen en enkel om hunnen lommer bemindt wierden, dikwils meer koste dan een geheele vruchtdragende boomgaert. Meer lezenswaerdige dingen dezen boom aengaende zie by Joh. Fred. Gronovius *Observat. Lib. I. cap.* 5, en in Pitisci *Lex. Antiq.* in *Platanus.*

[G] Gelyk men hem ook bloemen en wyn offerde. Zie Gyraldus *Histor. Deor. Synt.* 15. *col.* 436. en Broukhuisen over Tibullus *Lib. II. El.* 2. *vs.* 6.

lus (1) in zyne Gedichten doet. De *Genius* of Geest des Roomschen Volx, als het welke altyt placht te oorlogen, en triomfen te behalen, staet op eenen gedenkpenning van Antoninus Pius met een' [H] lauwer- of olyftak in de rechte, en een spiets in de slinke hant. In andere pronkmunt ziet men eenen overvloetshoren [I], beduidende overvloedigen rykdom der werelt, die 't Roomsche volk bezat, als 't welke de zelve hadde verovert: of ook den trek tot overvloet, dien de meeste menschen hebben. Daer zyn twee penningen van Trajanus en Aurelius Antoninus den Filozoof, op welke de *Genius* in de rechte hant eene offerschael, en in de slinke een bos korenairen houdt, aenwyzende, dat deze keizers uitblonken in overvloet en godtsdienstigheit, waervan de schael een teken is. Zekere penning van Nero, op welken hy, staende voor een autaer, een schael in de rechte, en eenen horen van overvloet in de slinke hant heeft, schynt enkel uit vleiery geslagen: want Neroos Geest of aert was niet ten goede, maer ten booze; niet tot godtsdienst, maer tot godtloosheit; niet tot het bezorgen van overvloet, maer tot verwoesten geneigt. By Okko vint men nogh verscheide andere diergelyke penningen: waer op de Genius op veelerhande wyzen staet verbeelt, altyt met betrekkinge op den aert en neigingen der Keizers, die ze hebben doen slaen: welke neigingen des gemoets, volgens Plutarchus [K] verstaen worden by de *Genii* of geleigeesten. Veel meer andere *Genii* kunnen 'er vertoont worden, gelyk ze ook in marmer verbeelt zyn; als gevleugelt, naekt, eenige die korfjes met vruchten en bloemen dragen, andere die slapen, sommige die beknopt gekleet en ook gevleugelt zyn, met palmtakken, trofeen, kroonen, fakkels en zulk slach van dingen in de handen.

(1) Lib. II. El. 2. v. 6.

[H] Zodanig een penning van Antoninus Pius erkent ook Oudaen, dog onder 't omschrift van *Genio Senatus*, *aen den Beschermgeest van den Roomschen Raed*, niet *van 't volk:* van welke hy een andere gedenkmunt met noch meer diergelyke vertoont in zyne Roomsche Oudheden bladz. 249 en 250 of 220.

[I] Zie onze aenmerking B. over het twede beelt der Eere.

[K] Zie hem in zyne verhandeling over de Gerustheit des gemoets, cap. 26. daer hy verscheide namen van Genii voorstelt met enige verzen van Empedokles: welke namen in hunne betekenissen alle betrekkelyk zyn op de verscheide hartstochten der menschen, goede en quade. Want de oude Heidenen hebben aen een iegelyk mensch terstont van zyne geboorte af twee Genii of Geesten toegeschreven, enen goeden, die deszelfs welwezen zogt, en eenen bozen, die hem aenporde tot alle quaet en tot zyn verderf: nadat nu de een of ander Genius de sterkste was, zoo was ook de mensch genegen tot deugt of ondeugt. Daer is een zeer ruime stoffe om meer van deze Genii der ouden aen te tekenen: maer dewyl die al te uitgestrekt is, zoo moeten wy ons vergenoegen met den Lezer aen te wyzen de Schryvers, die daer 't best van hebben gehandelt. Zie dan behalven *Okko*, *Gyraldus*, *Oudaen en Broukhuisen* op de plaetsen reets aengehaelt, *ook Pitiscus in zyn Lexicon Antiq. Rom. in* Genius, *Dionysius Lambinus in Horatium Lib. II. Ep. 2. vs.* 187. *Natalis Comes Mythol. Lib. IV. cap.* 3. *Alexander ab Alexandro Genial. Dier. Lib. VI. cap.* 4 en *Tiraquellus* over den zelven, *Adrianus Turnebus Adversar. Lib. XIII. cap.* 12, *Rosinus Antiq. Romanar. Lib. II. cap.* 14. en over hem *Dempsterus*, en eindelyk boven al de voorgemelde *Dissertationes Philologicæ*, uitgegeven door Bernizius en van Arkel, *Synt.* 2. *Dissert.* 1. 2 *en* 3. behalven de Schryvers door deze alle aengetrokken.

GELYKHEIT.

EEne Vrou die met de rechte hant een weegschael, en in de slinke een nest met jonge zwaluwen houdt, die de moeder te eeten geeft.

Verbeelt u door de weegschael [A] de oprechte en waere rechtvaerdigheit, die eenen ieder geeft, dat hem toebehoort.

Door de zwaluw [B] en haere jongen in 't nest, verstonden de Egiptenaers eenen man, die zyne erfenis in gelyke deelen zynen kinderen aendeelt; of ook eenen vorst, die in zyn gebruik van kost, klederen en eige voordeelen niet boven anderen uitmunten, maer daerin met zyne onderdaenen gelyk staen wil, en hen niet eenzydigh, maer met gelykheit handelen, even als de zwaluw haere jongen; aen elk van welke, dien zy eens aes heeft gegeven, zy niet ten tweedenmael geeft, voor dat ze de andere ook heeft verzorgt, hen alle aldus met gelyke maet voedende en onderhoudende. Van deze gelykheit was keizer Hadrianus [C] zoo groot een beminner, dat hy aen zyne daeglyksche tafel eene gewoonte wilde onderhouden hebben van de maeltyt zoodanigh te beleiden, dat dit zeggen van Homerus in de zelve plaets grypen kon [D]: *Zy hebben alle zoo gegeten, dat niemant ergens gebrek aen hadde, naerdien de spys in gelykheit wert omgedeelt.* Ja hy maekte dikwyls, dat op zynen disch sobere en gemeene kost voorgestelt wiert; om de geenen die met hem maeltyt hielden, alle gelegentheit te benemen van hem te betichten met hovaerdy, of eenige diergelyke feil, welke, indien hy kiesch en overdadigh in zyne maeltyden geweest waere, men zou hebben kunnen voorgeven in hem te heerschen. Nament-

[A] Zie de Gerechtigheit *aenmerk. C.* en de Billykheit *aenmerk. E.* bladz. 204.

[B] Volgens de aenmerking van Piërius *Hier. Lib. XXII. cap.* 22. uit wien dit genomen is. Zie ook Plinius *Hist. Nat. Lib. X. cap.* 33.

[C] Zie de zoo terstont gemelde plaets van Piërius.

[D] Iliad. A. vers 468.

Δαίνυντ', ȣ̓δέ τι θυμὸς ἐδεύετο δαιτὸς ἐΐσης.

Namentlyk hy begreep zeer wel dat, om de gemoederen der volken in te winnen, eenen vorste niets dienstiger is, dan, behoudens zyne achtbaerheit en majesteit, zich met allen gelyk te stellen, en blyken daervan te geven: wetende dat hoogheit en magt, van natuure haetlyk, maer de zelve ordentlyk gematigt wezende, lieflyk en beminnelyk zyn. Faleas van Karthago, een groot liefhebber der gelykheit, willekeurde dat in die stadt elk burger gelyke middelen en bezittingen zou hebben, om den haet en nyt, die aldaer bespeurt wert, wech te nemen, gelyk Aristoteles (1) verhaelt; hoewel dit besluit ten lesten niet geheel wert omhelst, naerdien de edelen en grooten byster ongenegen waren om in een' zelven staet met en onder het slechte en verachte volkje te leven; uit welk misnoegen dikwyls twist [E] en stribbeling gerezen is. Maer indien men evenwel recht aenmerkt, dat het betrachten der gelykheit het opperste goet van eene stadt of gemeenebest zy, zoo zal men bevinden, dat ze ten hoogsten nut, en in tegendeel alles wat buiten de gelykheit gaet, steden en staten zeer schadelyk is. Waerom men dan van outs oordeelde, dat iemant, hy mogt zoo volmaekt in deugden zyn als hy wilde, echter van wegen zyne verheventheit en magt boven anderen, niet te dulden was, en der gemeente nadeeligh. De Grieken overzulx, die uitvinders van alle goede burgerwetten waren, inzonderheit de Atheners [F], zagen wel, dat iemant die het gemenebest schadelyk was, straf verdiende; maer meteën ook, dat het straffen van eenen man om zyne deftige hoedanigheden, een groote ondaet zoude geweest zyn. Derhalve hebben zy voor zulken eene zekere straf van eere uitgevonden, die ik dus heete, dewyl ze tot geenen smaet des lyders strekte, maer om hem (rechtvaerdigh of onrechtvaerdigh vermoeden [G] hierin dikwyls onaengezien) dus den glans der uitmuntentheit, daer 't graeu het

(1) Polit. Lib. II. cap. 5.

[E] Dat heeft men vooral te Romen gezien, wanneer daer de *Lex agraria*, of Landtwet opquam, waerby de voorstellers van die wet wilden, dat de Landeryen, den vyant ontnomen, hooft voor hooft onder 't volk in gelyke portien zouden worden verdeelt. Nu bezaten de Romeinen geen eene kluit aerde, gelyk Florus getuigt (2), die ze niet van hunne vyanden hadden verovert: en gevolglyk waren alle de landeryen die de Groten bezaten, 't zy dat ze die van hunne voorouders hadden geërft, 't zy dat ze zich dezelve door inkoop hadden verkregen, echter eertyts den vyanden ontnomen. Uit die bezittingen nu, waer in ze niet alleen zoo lange geweest waren, en waer omtrent ontelbare veranderingen waren voorgevallen van kopen en verkopen, te worden uitgestoten, was hen onverdraeglyk, en waerlyk een zaek met het uiterste onrecht vermengt. Daerom is ook nooit die wet, volgens 't getuigenisse van Livius (3), gerept zonder de grootste opschudding van 't gemeen, en gevaer van den Roomschen staet. De allereerste voorsteller van die wet is geweest Spurius Kassius, en is vervolgens door meer anderen wederom opgehaelt, voornamentlyk door Tiberius Sempronius Gracchus, en des zelfs broeder Cajus Sempronius Gracchus. Zie Livius Lib. II. cap. 41. en Florus *Lib. III. cap.* 13. 14 *en* 15.

(2) Lib. I. cap. 9. §. 7

(3) Lib. II. cap. 41.

[F] Zie Justinus *Lib. II. cap.* 6. en over hem de aentekeningen der Geleerden.

[G] Zoo dat ze ook dikwils den rechtvaerdigen te beurt viel. Een doorluchtigh voorbeelt hier van verhaelt ons Kornelius Nepos in 't leven van Aristides, een man zoo vroom, dat hy den toenaem kreeg van *den Rechtvaerdigen*. Uit het gene hier in 't vervolg wort verhaelt, kan men gemakkelyk afnemen, dat deze soort van rechtsplegingе niet gehouden wierde tegen enig persoon, die in 't byzonder was beschuldigt, maer dat ze alleenlyk gepleegt wierde over de zaek: namentlyk, of 'er ook iemant in de Republyk was, die zoo veel machts hadde, dat hy, indien hy wilde, dezelve zoude kunnen onderdrukken en hare vryheid verkrachten. Elk schreef dan den geenen op, wiens macht hy meende zoo verre te gaen, of ook wel dien hy haette. Op wien nu de meeste van de zes duizent of meer stemmen vielen, die was veroordeelt, gelyk onze Schryver

toch altyt op geladen heeft, gerustheitshalve, te benemen. Deze straf noemde men *ostracismus*, en wert gebruikt gelyk de arts zyne vlym in 't aderlaten, en verbodt van spyze tot nut des lichaems, aen zulken doet, die te veel bloets en al te wakker en gezont eene natuur hebben; waerdoor ze anders in geweldige qualen zouden hebben vervallen. Wy nemen deze gelykenis voor een gedeelte uit Plutarchus (1), die van de *ostracismus* sprekende, te kennen geeft, dat de zelve het volk, voor eenen zekeren gestelden tyt, als tot een geneesmiddel diende; verplaetsende buiten de stadt, wel voor tien jaren lang [H], zoodanigh een burger, die in eer of rykdom of grooten naem boven zyne stadtgenooten uitstak, en daerom verdacht wert gehouden; gaende deze straf alleenlyk maer over doorluchtige persoonen. De zelve Schryver (2) voegt 'er by, dat zekere Hiperbolus, zynde een snood mensch, zich onderwonden heeft eene gelyke straf te doen oefenen aen een van de drie voortreffelyke burgers van Athene, namentlyk Feax, Nicias en Alcibiades, maer dat de straf tegens haere natuur op dezen moetwilligen haspelaer zelven viel, die met het gemeen en flecht volkje gelyk staende, veel te gering tot de zelve was: gelyk ze dan ook, als in dezen ongeachten persoon geschent zynde, geheel wert wechgenomen. Deze straf, als gezeit, hiette *ostracismus*, naer het Grieksche woort *ostrakon*, betekenende een steentje of scherfje, op 't welke de burgery den naem stelde van hem dien ze uit de stadt gebannen wilde hebben. Welke steentjes men dan worp binnen eene plaets van de markt die met tralien besloten was. Het getal voorts dezer meergenoemde steentjes, most ten minsten zesduizent [I] beloopen, om iemant tot deze ballingschap te veroordeelen. Plutarchus (3) zeit vervolgens in 't Leven van Alcibia-

(1) Aristid. cap. 13 &c. Themist. cap. 39.

(2) Alcib. cap. 19 & 2[?] & Arist. cap. 13.

(3) Lib. L.

Schryver mede zeer wel aenmerkt. In geval dan van zoo een gerichte zagh Aristides iemant, die zynen naem op het steentje schreef, en vraegde hem, *waerom hy dat deede*, *of wat Aristides misdaen hadde*, *daer hy zoo een grote straffe om waerdig wierde geoordeelt*. De man antwoorde: *dat hy Aristides niet kende: dogh dat het hem niet aenstont*, *dat hy zoo veel moeite hadde gedaen*, *om boven anderen den naem te hebben van den Rechtvaerdigen*. Plutarchus (4) en Suidas zeggen, dat deze man een boer was, en dat hy niet schryven kunnende, bygeval van Aristides zelfs, dien hy voor een gemeen man aenzag, hadde verzocht, dat hy den naem van Aristides op zyn steentje wilde stellen, en dat Aristides zulks gedaen hadde.

[H] Welke tydt door de wetten was bepaelt: ten zy de gebannen binnen dien tydt wierde te rug ontboden door een besluit des volks: gelyk gebeurt is in den zelven Aristides, die in 't zesde jaer van zyne ballingschap is te rug geroepen, volgens 't getuigenisse van den boven genoemden Kornelius Nepos *Arist. cap.* 1. §. 5. of in 't derde, volgens Plutarchus *Arist. cap.* 15. De plaets nu der ballingschap was de stadt Argos in Peloponnesus: alwaer omdat een groote koperen os op de markt stont, zoo wierden de gebannene gezegt *den os te bewaren*. Zie Erasmus *Chil.* 3. *Cent.* 8. *Ad.* 80.

[I] Waer by nog gevoegt was, dat niemant onder de festig jaren oudt recht had om in dit geval te stemmen: opdat men zoo weinig plaets aen reukeloosheit en misbruik mocht geven in deze rechtspleging, daer 't heil mede beoogt wiert van de vryheit, als enigzins doenlyk was. Zie Ubbo Emmius *de Rep. Atheniensium pag.* 37. Voorts moet men weten, dat deze soort van straffe ook is in gebruik geweest by andere steden: gelyk als te Argi, te Mileten, en te Megara: ook te Siracusen, alwaer ze in plaets van steentjes gebruikten de bladeren van olyfbomen, waerom ze die rechtspleging ook *petalismus* noemden: want *petalon* betekent een *blad*. Meer omstandigheden en andere wetenswaerdige dingen aengaende deze soort van straffen, zyn te vinden by Hadrianus Junius *Animadv. Lib. V. cap.* 18. Lambinus over Nepos *Themist. cap.* 8. §. 1. Josephus Scaliger *ad Euseb. pag.* 94. Sigonius *de Rep. Athen. Lib. II. cap.* 4. Petitus *Comment. ad Leg. Attic. pag.* 366. Maussacus *in Harpocrat. Lexic. pag.* 93. en Tiberius Heemsterhusius *in Jul. Pollux. Lib. VIII. cap.* 5.

(4) In vita Aristid. cap. 14. & Apopht. Reg. & Imper. 60.

Alcibiades, dat deze *ostracismus* niet ingestelt was om hardt of schandelyk te straffen, maer alleen om de al te groote hoogheit der burgers te matigen, gelyk al getoont is; en om die reden kreeg zy daerna den naem van *moderatio*, dat is matiging of tuchtiging; geschiedende dit ter aenhouding van de nydigen, die alsdan in geheele tien jaren hun niet aenschouden, wier luister het booze gemoet zoo smartlyk viel, en hierdoor als verligt wert. Aristoteles spreekt in het tweede boek zyner *Politica*, kap. 9, breet van deze straffe, daer hy dit ter neder stelt: *Derhalve is door de steden, daer 't Volk regeert, de* ostracismus *uitgevonden; want zulke steden bemmnen de gelykheit ten hoogsten. Daerom wie aldaer in rykdom, of al te veel vrienden, of eenigh vermogen, onder de burgery te hoog schynt uit te steken, wort voor een' zekeren tyt, die daertoe gestelt is, uit de stadt gebannen.* In zyn verhael ziet men, dat hy deze straf goet keurt, maer van de zelve geen' vasten tyt bepaelt. Hy verontschuldigt ook [K] den raedt van Periander, belastende aen Trazibulus de airen, die boven andere opgeschoten waren, af te snyden. Deze manier van straffen (om het namentlyk onder een zachter naem te oeffenen) behaegde Augustus ook, gelyk Tacitus (1) melt, in 't verhael van Silanus, die uit het geslacht der Juniën gesproten, met eene nicht [L] van den genoemden keizer overspel had bedreven. Over welke daet hy Silanus niet anders strafte, dan met hem te doen verstaen, dat hy uit 's keizers vrientschap gevallen was: welke woorden van ontzegging der vrientschap Silanus opnam alsof hem daerdoor een zekere soort van ballingschap waere aengekundigt, die hy ook van zelve aenvaerdde, en 'er niet uit wederkeerde, voor dat hy onder de regeering van Tiberius in zyn vaderlant wiert herstelt. Men zou veele dingen tot bewys van het gezeide kunnen bybrengen, maer om onze reden te bekorten, zullen wy besluiten dat deze gelykheit van een ieder blykt geacht en bemint te worden, als zynde die in de natuur zelve. Dit staet klaer op te merken in de gematigtheit des menschlyken lichaems, het welk, zoo lang 't in alle deelen gelyk, en niet ontstelt is door te groot eenen overvloet van vochtigheden, of overmagt van een der zelve vochten, zoo blyft het gezont en volmaekt in zyn wezen, door de bescheide uitdeeling van het bloet aen de naeste en verder afgescheide leden.

(1) Annal. Lib. III. cap. 24.

[K] Even als of ze zoo quaedt niet was, als ze wel scheen, omdat de Groten, die boven anderen uitstaken, aen kant geholpen zynde, 'er eene gelykheidt was onder de borgerye. Dat Periander beduide door 't afsnyden van de boven andere uitstekende airen, gaf Tarquinius Superbus aen zynen Zoon Sextus te kennen door 't afslaen der mankoppen, die boven de andere waren uitgegroeit. Zie Livius *Lib. I. cap.* 54.

[L] Julia de Dochters Dochter van Augustus. Voorts zie ik niet, wat dit voorbeelt van Silanus doet tot het tegenwoordige beelt der Gelykheit.

GELYKHEIT.

TE Rome in de Vatikaensche Boekzael staet de gelykheit geschildert als eene Vrou, hebbende in elke hant eene toorts, en ontstekende de zelve aen malkanderen; mededeelende alzoo aen de eene, 't geene de andere heeft, waer in de gelykheit bestaet.

GELOOF.

EEne zittende Vrou, die zich zeer aendachtigh vertoont, en eenen kelk in de rechte hant houdt. Met de slinke rust ze op een boek, dat op een' vasten hoeksteen staet; verbeeldende de zelve Kristus. De werelt heeft ze onder haere voeten [A], mitsgaders een hemelsblaeu gewaet aen, en daerover een karmozynen opperkleet [B]. Onder den gemelden steen leit eene slang verplettert, en de doot met gebroke pylen. Men ziet 'er ook eenen appel, als oorzaek der zonde, by. Met laurieren [C] is ze bekranst, omdat wy door 't geloof overwinnen. Achter haer hangt aen eenen spyker een kroon van doornen. In 't verschiet staet Abraham gereet om zynen zoon te offeren [D]. Deze dingen zyn door zich zelve zoo klaer, dat ze geene uitlegging behoeven.

[A] Tot een teken, dat ze al wat wereltsch is, vertreet en veracht.

[B] Verbeeldende het bloet van Kristus, uitgestort voor de gelovigen: gelyk het hemelsblaeuw gewaedt te kennen geeft, dat het Geloof een gaeve is, die ons van den Hemel wort geschonken.

[C] Zie de Academie *bladz.* 54. en aldaer *Aenm. I.*

[D] Dat Paulus aen zyn geloof toeschryft *Hebr* 11. *vs.* 17. Zie voorts de Zinnebeelden van den Heere Zaunslifer *bladz.* 21.

GELOOF. [ALGEMEEN]

DE oude Kriſtenen, als Fulgentius [A] en andere, hebben het Algemeen Kriſtengeloof verbeelt door een Maegdeke, duiſter van wezen, en met eenen ſluier die de borſt eenigszins bedekt, terwyl de ſchouders bloot blyven. Zy draegt een' lauwerkrans op 't hooft, en de meeſten gaven haer eenen ſchepter in de hant, alsook twee voſſen onder haere voeten. In haere gebaerden en handelingen toont ze groote ſtantvaſtigheit en grootmoedigheit. De uitlegging dezer beeltenis is door Dokter Holkoth [B] van Parys opgemaekt, ten meeſten deele als volgt:

Zy wort met een duiſter gelaet vertoont, omdat 'er in de H. Schrift, daer wy ons geloof naer ſchikken moeten, veele dingen voorkomen, die duiſter zyn, en geene volkome klaerheit [C] hebben: en omdat de gelovigen, zoo lang zy op aerde zyn, volgens Paulus tael 1 Kor. XIII. 12, *zien door eenen ſpiegel in een duiſtere reden.* Kriſtus zelf zeit tot Thomas, Joan. XX. 29, *Zaligh zyn ze die niet zullen gezien, en nochtans zullen gelooft hebben.*

Men maelt ze tot de ſchouders en borſt toe bloot, omdat de geloofspunten en de verkondiging des Evangeliums niet met duiſtere woorden moeten bemantelt worden; noch ook met raedſelen en dubbelzinnige redenen, ge-

[A] Niet Planciades Fulgentius, maer Fulgentius de Karthager, die biſſchop is geweeſt te Ruſpe in Afrika.

[B] De Heer Zaunſlifer ſtelt de afmaling van dit beelt op den naem van Holkoth zelve; die 'er echter de verklaring maer van gemaekt heeft: gelyk de Schryver hier zeer wel zegt.

[C] 2. Petr. 3. vs. 16. daer de Apoſtel ſpreekt van de Zentbrieven van zynen mede-Apoſtel Paulus. *In welke dingen ſommige zwaer zyn om te verſtaen, die de ongeleerde en onvaſte menſchen verdraejen, gelyk ook de andere Schriften, tot hun eigen verderf.*

gelyk de ketters doen, maer zuiver en klaer zyn.

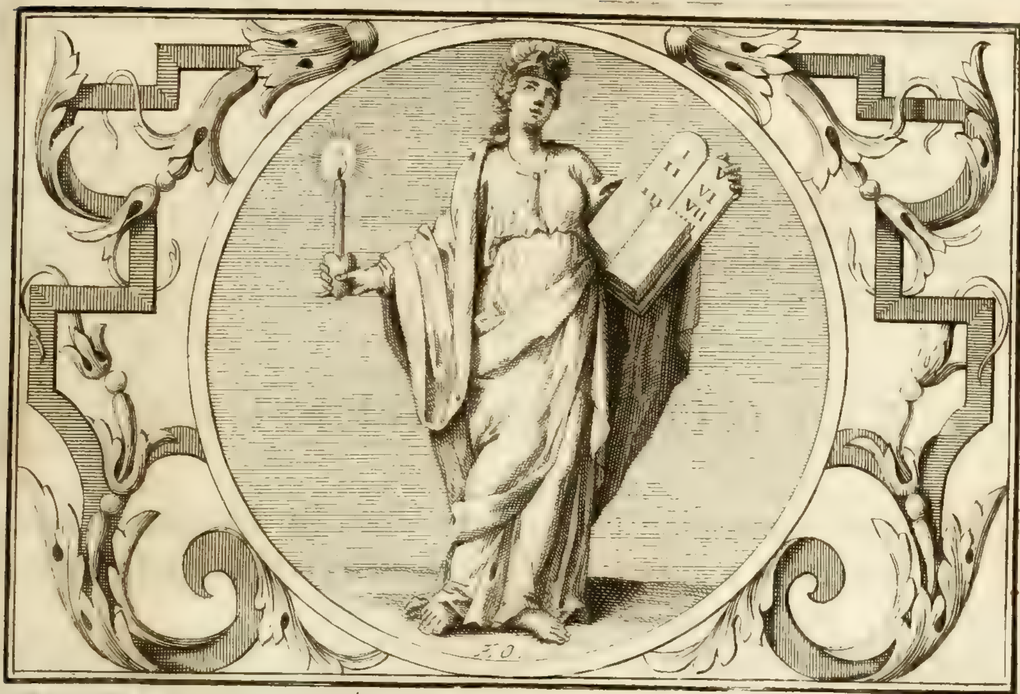
De lauwerkrans is een teken van de overwinning, die ze op haere vyanden, als duivel, werelt en eigen vleesch, behaelt; gelyk aldus de oude Keizers met lauwerkransen [D] om 't hooft hunne triomffeesten plachten te houden. Van de martelaren zingt ook de H. kerk, *zy worden met zeer blinkende lauwerkransen verrykt.*

De schepter in haere hant, beduit de majesteit en heerlykheit [E] van het Kristelyk geloof, zynde het zelve als eene Koningin en Keizerin, mitsgaders de dochter van den eeuwigen Koning, namentlyk Godt, dien zy tot een voorwerp heeft, en op wien zy, als op eenen schepter, steunt [F], om de vastheit en 't onwankelbaer voornemen te vertoonen, welke wy in de dingen moeten hebben die 't geloof ons voorstelt om te geloven; en dit *geloof twyfelt niet* zeit Jakobus kap. I. v. 6.

Met de vossen onder haere voeten worden de ketters gemeent, die zy overtuigt en vangt, en eindlyk ook neêrsmyt en vertreet, indien ze in hunne trouloosheit willen volharden. Zy worden vossen genoemt om hunne boosheit, want ze zoeken altyt door bedrogh en list de zielen der gelovigen te vangen; hebbende tot dat einde geduurigh scherpzinnige, dubbele en bedrieglyke redeneringen gereedt. Waerover Bernardus wel te pas, in II kap. v. 15 van Salomons Hoogeliedt, de woorden, *Vangt ons de Vossen, de kleine Vossen, die de Wyngaerden bederven* uitleggende, al-
(1) Sermon. 64. dus spreekt (1): *Salomon zegt*, vangt ze, *omdat men de ketters niet zoo strax dooden moet, maer zien te overtuigen met reden en waerheit, stellende de werelt hunne bedriegeryen klaer voor oogen*, gelyk Paulus zeit 1 Kor. III. 19. *Hy vat de wyzen in hunne arglistigheit.* Om die reden dan [G] heeft deze beeltenis de vossen onder haere voeten, want ons geloof grypt ze aen, overwint ze en vertrapt ze ten lesten, als pas gezeit is.

Men laet ze eene vastigheit in haere manier en gebaerden vertoonen, omdat het Algemeene Kristengeloof de eeuwen zal verduuren, en stant houden zoo lang de werelt staet, naer de reden die de Heilant voor zyn lyden met Petrus hadde, Lukas XXII. 32, *Simon, ik heb voor u gebeden, dat uw geloof niet ophoude.* En hierom vertoont ze zich stantvastigh en sterk, als oogende op een voorwerp en eene waerheit, die niet geschapen zyn.

[D] Zie het vorige beelt.
[E] Zie het twede beelt der *Edelheit*, en Piërius *Hierogl. Lib. XLI. cap.* 39.
[F] Zie wederom Piërius ter aengehaelde plaets, en ook *Lib. LI. cap.* 6.
[G] Zie onze aenmerking A. over de Arglistigheit *bladz.* 75. waer by men zoude kunnen voegen de aentekeningen van den Heere Zaunslifer in zyne Zinnebeelden *bladzyde* 23.

GELOOF. [ALGEMEEN]

EEne Vrou in witte klederen [A], en met eenen helm op 't hooft. In haere rechte hant houdt ze eene ontſteke kaers en een hart, in de ſlinke de tafels der oude Wet teffens met een open Boek.

Het geloof, als eene der *Theologiſche* deugden, komt gehelmt te voorſchyn, het geen te kennen geeft, dat, om het waere geloof te behouden, het verſtant [B] dient beſchermt te zyn tegens de ſlagen der vyantlyke wapenen; waerdoor wy hier verſtaen de natuurlyke redenen der filozofen en de ſtrikwoorden van ketters en quade Kriſtenen. Die moet men tegenſtaen, en de zinnen vaſthouden aen de Evangeliſche leeringen en Godtlyke geboden. Gregorius zegt [C], dat *het geloof geen verdienſte heeft, wanneer de menſchlyke reden de proef toont.*

De Wettafels en het Boek verbeelden het Oude en Nieuwe Verbont te zamen; zynde daerin alles begrepen, dat wy gelooven en doen moeten ter zaligheit: als de geboden van Kriſtus, en die der oude wet, in overeenkomſt zyner woorden, daer hy zegt, Matth. VI. v. 17. *Ik ben niet gekomen om de wet te ontbinden, maer om de zelve te vervullen.*

Het hart en de brandende kaers, beduiden de verlichting der harten, voortkomende uit het geloof, dat de duiſternis der ongeloovigheit en onwetenheit verdryft. Auguſtinus komt hiermede overeen, zeggende [D]:

 De

[A] Zie 't volgende beelt.

[B] Dat volgens Plato in Timeüs zyn plaets heeft in 't hooft: gelyk elders breder is aengewezen. Zie de aenm. A. over de Aenroeping *bladz.* 4. en de Akademie *bladz.* 45.

[C] Homil. 26. *Fides non habet meritum, ubi humana, ratio præbet experimentum.*

[D] In Johan. cap. 9. *Cæcitas eſt infidelitas & illuminatio fides.* Zoo ook Joan. Chriſoſtomus in Matth. 25. *Fides lampas eſt, quia ſicut lampas illuminat domum, ita fides animam:* dat is, *het geloof is eene lampe, om dat gelyk eene lamp het huis, alzoo het geloof de ziele verlicht.*

De ongeloovigheit is blintheit, en het geloof verlichting. Waerom ook by de oude H. Godtsdienften licht wiert ontfteken [E].

[E] Zie hierop de Zinnebeelden van den Heere Zaunflifer *bladz.* 23 *en* 24. als ook Lipfius *Elect.* 1. 3. en Saubertus *de Sacrificus cap.* 16. Voornamentlyk gebruikten zy ontfteke lichten in de lykofferhanden aen de doden. Zie Pitiskus over Suetonius *Aug. cap.* 99. *§.* 2. *n.* 3. en de Schryvers, aldaer door hem aengehaelt. Van 't vuur, in den Godtsdienft van oude tyden af gebruikt, hebben wy te voren by een andere gelegentheit gefproken.

GELOOF. [ALGEMEEN]

HIer vertoont zich weder eene Vrou in wit gewaet. Zy houdt de rechte hant op de borft, en in de flinke eenen kelk, dien zy aendachtelyk bezigtigt.

Drie hooftdeugden zyn ons in het Nieuwe Verbont door den Gezalfden Zaligmaker nagelaten, als drie koftlyke en door malkander gevlochte ringen, namentlyk Geloof, Hoop en Liefde [A]: maer het geloof houdt den voorrang boven de twee andere; kunnende niemant zonder het zelve de hoop of liefde te recht hebben of oefenen. Ja zy hangen in dit leven noodzaeklyk af van het geloove.

Zy wort in 't wit gekleet, omdat, gelyk die verf een gelykenis van het licht vertoont, 't geen in zyn natuur eene wezentlyke en volmaekte zaek is, en de zwarte kleur de duifternis verbeelt, die alleen eene derving is van 't licht; wy alzoo moeten gelooven, dat indien iemant een geloof 't geen volkomen, en in de liefde volmaekt is, heeft, dat die wezentlyk is en leeft; daer in tegendeel zy, die van het zelve ontbloot zyn, de ontbeering des lichts en de eeuwige doot allernaeft zyn. Het eerfte zeit onze Heer Kriftus, Joh. XI. 25, *Die in my gelooft zal leven, al waere hy ook geftorven.* Het tweede vint men in de Geloofsform van den Alexandrynfchen Biffchop Athanazius, alwaer art. 44 ftaet: *Dit is het Algemeen Geloof, het welk zoo wie niet trouwlyk en vaft gelooft, die zal niet mogen zaligh zyn.* De witheit des kleets vertoont ook dat deze deugt niet verkregen wort, door de wetenfchappen in het gemoet te brengen: even gelyk door geene ftoflyke verf de witte kleur aen 't laken wort gegeven, maer het de zelve ontfangt door het te zuiveren van andere verwen. Desgelyks wanneer de ziel rein en zuiver gemaekt is door de Genade en Liefde, zulx dat ze niet meer geheel onderdanigh zy aen de gemoetsneigingen, die alleenlyk op tytlyk vermaek uitzyn; nochte de wetenfchappen te zeer viert, die hovaerdy aenbrengen, alsdan werkt het geloof op 't krachtigft, en heeft zyne volmaektheit. De gemelde verf geeft ook te verftaen, dat men lichtlyk van deze deugt kan afdwalen, gelyk een zeer wit en rein gewaet ook geheel licht befmet wort. Ariofto laet zich hieromtrent aldus hooren [B]:

Het

[A] Zie Paulus 1 Cor. 13.

[B] Non par, che da gli antichi fi dipinga
La fanta Fé veftita in altro modo,
Che d' un vel bianco, che la copra tutta:
Che un fol punto, un fol neo, la puo far brutta.

Zie voorts onze aenmerking F over 't beelt der Gerechtigheit.

Het waer by d' outheit misgetast,
Indien ze 't Kruisgeloof niet had in 't wit gekleet,
En daer geheel mê overdekt:
Die kleur, hoe schoon en breet,
Wort door een kleene stip bevlekt,
En 't minste vuil bestelt haer reinheit overlast.

Aldus zyn veelen die in eene zonde alleen, met hartnekkigheit waren vervallen, door de H. Kerk met reden verworpen, dewyl *indien iemant in een struikelt*, hy ook *schuldigh geworden is aen allen.* Jak. 2. 10.

Het houden van de hant op haere borst, wyst aen, dat het waere en levendige geloof in 't hart rust, door welk geloof wy ook zullen beloont worden; want Godt zeit in Joannes Openbaringe, kap. 2. v. 10. *Zyt getrou tot de doot, en ik zal u geven de kroon des levens.* Doch dit zeit hy niet van een geveinst of valsch geloof, dat dikwyls als een doot lichaem voorkomt.

De kelk [C], dien zy in d' andere hant houdt, betekent het geloof, waerop alle onze hoop, en het einde van alle onze begeerte steunen; zynde het geloof een vast en gansch twyffelloos vertrouwen, gegront op Godts zeker Wezen, voorzienigheit en alvermogen.

[C] Zie het volgende beelt.

GELOOF.

LAet dit nogmaels eene in 't wit geklede Vrou zyn, staende op een vasten grontsteen. Geef haer in de rechte hant eenen beker, en in de slinke een kruis.

Het geloof is eene Godtsgave, en ontwyfelbaer betrouwen [A] op dingen, die door de redenen niet blyken, en evenwel de grontvesten der Kristelyke hoope zyn.

Men stelt ze op eenen grontsteen, omdat ze, gelyk Ambrozius zeit [B], zelf de grontsteen en koningin van alle de andere deugden is, naerdien het *zonder geloof onmooglyk is Gode te behagen.* Hebr. XI. 6.

Dat ze niet zit maer staet, en eenen kelk in de rechte hant heeft, geschiet om de werken, die met het geloof overeenkomen, uit te beelden; want Jakobus (1) en uit hem ook Augustinus (2) zeggen, *dat niemant door 't geloof, zonder de werken, zaligh of rechtvaerdigh worden kan*, dewyl het *geloof zonder de werken doot is, en uit de werken wort volmaekt.* Zulx dat wy met onze werken ons geloof volgen moeten; want hy gelooft [C] eerst waer-

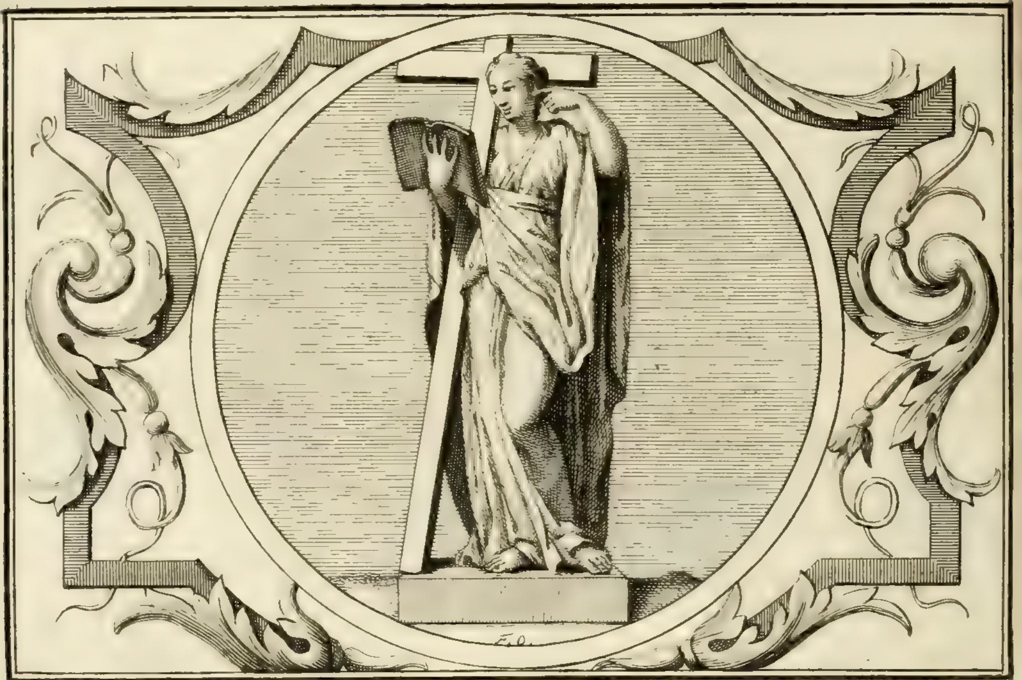
(1) Kap. II v. 14, 17, 20.
(2) Lib. de Fid. & Oper. c. 13. tom. 4.

[A] Hebr. XI. vs. 1. *Het gelove nu is een vasten gront der dingen die men hoopt, en een bewys der zaken, die men niet en ziet.*

[B] Lib. I. de Patr. Abr. cap. 2. tom. 4. Alzoo ook Lib. de Cain & Abel. *Fides est radix omnium virtutum: & quod super hoc fundamentum ædificaveris, hoc solum ad operis tui fructus & virtutis proficit mercedem.* dat is, Het geloof is de wortel van alle deugden: en 't geene gy op dezen grondslach gebouwt hebt, dat alleen gaet voort tot de vruchten van uw werk en den loon der deugt.

[C] Augustinus in Matth. cap. XI. *Non enim satis est credere, sed videndum est, ut credatur.*

waerachtigh, die door de werken bewyst het geene hy gelooft. En omdat voorts de twee voornaemste hooftstukken van 't geloof zyn, in Jezus Kristus den gekruisten te gelooven, en het Verbontsteken des Avontmaels te gebruiken, zoo zyn het kruis en de beker dezen beelde bygevoegt.

GELOOF.

DIt beelt zullen wy nogh van het geloof stellen, en dan het gedult des Lezers hierover niet meer vergen. Zie daer eene Maegt [A], spierwit van klederen, en staende op eenen vierkanten Hoeksteen. Zy houdt met de rechte hant een kruis om hoog, en een open boek, waerin ze zeer aendachtigh ziet; terwyl ze met den voorsten vinger der slinke hant het tipje van 't oor aenraekt.

De zaeken, die alrede verklaert zyn, zullen wy laten rusten, en spreken van 't geen hier op nieu te pas komt.

Dat ze dan den vinger aen 't oor, en een geopend boek houdt, wil zeggen, dat men het heiligh geloof door twee middelen kan aennemen: het eene, en wel 't voornaemste is 't gehoor [B], gelyk Paulus Rom. X. 17, ons leert met deze woorden: *Het geloof is uit het gehoor, en 't gehoor door het woort van Godt.* Het andere middel is, het lezen der heilige Boeken, maer dat is minder van kracht: *Want Godts Woort is levendigh en krachtigh, en scherpsnydender dan eenigh tweesnedigh zwaert, en gaet door tot de verdeelinge*

[A] Dit geeft te kennen, dat het Geloof rein en zuiver moet zyn van alle hoereeringe der afgodery, gelyk een onbevlekte maegt.

[B] Dat het oor een zinnebeelt is van geheugenisse, herinneringe en vermaninge, en het achtervolgen van dien, is aengetoont over het twede beelt der Geheugenisse *aenmerk.* D. en over de Gehoorzaemheit aen Godt *aenmerk.* A. Voorts is in dit beelt alles klaer.

linge der ziele en des geests, en der samenvoegselen, en des mergs, en is een oordeeler der gedachten en der overleggingen des harten zeit de zelve Apostel Hebr. IV. 12.

De hoeksteen beduit, dat het geloof de grontvest aller andere deugden zy, gelyk voorheene getoont is; of laet ons door den zelven steen Kristus verstaen, in wien wy gelooven moeten, als zynde hy waerachtigh Godt en waerachtigh Mensch, Verlosser der werelt, en grontoorzaek van alle onze gelukzaligheit.

GELOOF OF GOET VERTROUWEN.

EEn Man, op 't beste zyns levens, en met een lang kleet adelyk gesiert. Hy heeft een goude keten om den hals, en zit met een koopmans grootboek in de hant, op 't welk geschreven staet SOLUTUS OMNI FOENORE, dat is, *Vry van 't betalen van allen woeker*, of *vry van alle schulden.* Voor zyne voeten staet een griffoen op een bergje.

Hierna zullen wy het *Debet* of de Schulden vertoonen; nu spreken we van het *Credit*, Ontfang.

Als een man in 't beste van zynen levenstyt wort hy vertoont, omdat in de manlyke jaren het geloof of *Credit* wort verkregen, gelyk ook het lange kleet geloof of goet vertrouwen [A] aenbrengt; en daerom gingen de Room-

[A] De reden volgt: namentlyk, omdat zodanig waren de klederen der Roomsche Raedtsheeren: een Raedtsheer nu dient te zyn een man van credit, en geloof. Maer zodanig waeren echter de klederen niet alleen der Roomsche Raedtsheeren, maer ook van alle Roomsche burgers: want hy meent de *toga* of tabbaert der Romeinen (men zie Ferrarius *de Re Vest.* 1. 1. 33. en andere Schryvers over de Romeinsche kleding en vordere oudheden) welk kleedt zy droegen binnen de Stadt en buiten den kryg, zynde dit kleedt lang neerhangende: daer zy te velde trekkende, de gemene een *sagum* of *chlamys*, de veltheeren een *paludamentum* droegen, zynde deze *krygsrokken* om de vaerdigheit

Roomſche raetsheeren met tabberden: zodanige gewaden droegen Kraſſus en Lukullus, als raetsheeren van groot geloof en aenzien, en die ook in rykdom en magt [B] boven alle anderen uitſtaken.

De reden waerom hy een goude keten draegt is klaer, want de ſchyn alleen van het gout geeft *Credit* of geloof, en ſtrekt 'er zelfs een grontveſt van.

Hy zit, omdat iemant die goet geloof heeft, aldus met een geruſt gemoet zich kan nederzetten.

Door het *grootboek* meenen wy alleen dat des Ontfangs, 't welk te kennen gegeven wort door dit vaersje van Horatius (1), *Solutus omni fœnere*, dat is, *vry van alle ſchulden.* Zulx 'er in dit boek niet eenigh deel van uitkeeren ſtaet, maer alleen van ontfangen: Want dat is een recht *Crediteur*, die niet betalen moet, maer ſlechts heeft te ontfangen, en het *credit* beſtaet niet in 't verhandelen van koopwaeren, en in zich te doen gelden met de penningen van een' ander, gelyk, om niet van alle te zeggen, eenige koopluiden doen, die dan ook lichtlyk bankerot ſpelen; maer het beſtaet geheel en al in 't bezitten van eige middelen, zonder dat men aen iemant iet ſchuldigh zy.

(1) Epod. 2. v. 4.

De griffoen was by de ouden in groot *credit* of geloof, en derhalve ſtelden ze dien tot een beelt van bewaringe. Dat dit waer zy, blykt aen alle heilige

digheit veel korter, dan de genoemde tabbaerden. Zoo dat 'er geen onderſcheidt zynde tuſſchen dit kleedt der Raedsheeren en andere burgers ten opzichte van deszelfs maekſel, de tabbaert hier niet wel kan zyn (voor zoo verre men ziet op de dracht der Romeinen) een beelt van credit en geloof: hoewel my niet onbekent is, dat ſommige luiden van aenzien en middelen een ruimer tabbaert droegen en ze met een loſſer zwier om 't lyk lieten hangen, dan anderen, ja ook den zoom achter zich lieten naſlepen: doch dat was niet alleen niet gemeen aen alle mannen van ſtaet en vermogen, maer wiert zelfs voor een teken gehouden van quade zeden, ja van verwyſtheit. Men zie Suetonius *in Cæs. cap.* 45 Makrobius *Satur. Lib.* 2. *cap.* 3. en Dion Kaſſius *Lib. XLIII. pag.* 235. ook Ferrarius *de Re Veſt.* 1. 1. 6. Torrentius over Horatius *Epod.* 4. *vs.* 8. en Broukhuizen over Tibullus *Lib. I. El.* 9. *vs.* 70. Een enge tabbaert in tegendeel, die meeſt (2) van ſobere luiden gedragen wiert, ſtrekte tot een teken van ſpaerzaemheit en een burgerlyke levenswyze: waerom ook Horatius (3) zoo een engen tabbaert toeſchryft aen Kato. Van Auguſtus getuigt Suetonius (4), dat hy nog ruimen, nog naeuwen tabbaert droeg: zoo dat dit geheel af hing van een iegelyks zinnelykheidt en verkiezing: hoewel ik niet wil tegenſpreken, dat de tabbaert der geringe en ſobere menſchen doorgaens wel wat korter zal zyn geweeſt, dan die der ryken en aenzienlyken, hun beurs niet toelatende, dat ze 'er meer laken tot kogten. Zie Dempſterus *Antiq. Roman. Lib. V. cap.* 32. en voeg hier laetſtelyk ook by onze aenmerking A. over 't *Gemeen Volk.*

(2) Horat. Lib. I. Ep. 18. v. 29
(3) Lib. I. Ep. 19. vs. 13.
(4) Auguſt. 73.

[B] Lees Plutarchus in 't leven van deze twe Romeinen: daer de gebouwen, gaſtmalen en de gehele levenswyze van Lukullus genoeg doen zien, dat hy byna ongelooflyke ſchatten heeft bezeten. Kraſſus, daer hy zoo ryk was, dat hy uit zyn eigen inkomen een geheel leger konde onderhouden, en gewoon was te zeggen, dat niemant die zulks niet konde doen met regt den naem van ryk mochte dragen, was echter zoo geltzuchtig, dat hy de Parthen alleen om hunne ſchatten beoorloogde, die hem door bedrog hebbende bezet en gedoodt en zyn hooft afgekapt en tot hunnen koning gezonden, hem zynen gelthonger hebben verweten met geſmolten gout in den opgeſperden mont te gieten, opdat hy zich eindelyk zoude verzadigen van 't goud, daer hy altyd zoo hongerig na geweeſt was: na 't verhael van Florus *Lib. III. cap.* 11. Dat ondertuſſchen deze twee machtige mannen tabbaerden hebben gedragen, is hen (gelyk al rede is te kennen gegeven) gemein geweeſt met alle andere burgers van Romen.

heilige en wereltſche dingen der aelouden, als autaeren [C], graven, lykbuſſen, tempels en byzondere gebouwen; hebbende de griffoen een lichaem dat te zamen geſtelt is van twee wakkere en edele dieren, den arent en den leeu [D]; zulx hy, op dit bergje geplaetſt, de wacht en bewaring beduit, die iemant moet houden over den hoop zyner middelen, indien hy zyn *credit* niet begeert te verliezen. Ja hy moet doen gelyk men van de griffoenen verhaelt, die in 't byzonder zekere bergen [E] in Scytie bewaren, alwaer koſtlyke ſteenen en goutmynen zyn, waerom zy niet toelaten, dat 'er iemant by koome. Dit zeggen B. Anglikus [F] en Plinius. Van de Indiaenſche griffoenen vertelt Filoſtratus [G] het zelve. Aldus dan moeten de genen die geloof hebben, niet lyden, dat zoodanige perſoonen tot den berg hunner rykdommen naderen, die ſlechts toeleggen om de zelve te vernielen; te weten roffiaenen, vleiers, en bootſemakers; want die zyn bequaem om hen eindelyk met borgtogt te bezwaren, of met eenige leening, die hun noit wedergegeven wort. Men weere ook de ſchuimtafels en teljoorlikkers, als die maken dat uw gelt en goet wort verquiſt en doorgebragt in gaſtmaelen en banketten. Wederſta mede de ſpelers, hoeren en ander eerloos geſpuis, die, al waere de gouden berg nogh zoo groot, den zelven tot den gront toe zouden kunnen wechdragen. Wie dan alle deze ſchut en ſchuwt zal altyt in goet geloof blyven, en met een' eerlyken naem leven; daer hy in tegendeel, indien hy zulke verquiſtende en ſchandige perſoonen niet van hem verjoeg, zyn *credit* wel haeſt miſſen zou, en beroit moeten omzwerven in ſmaet en ſchande.

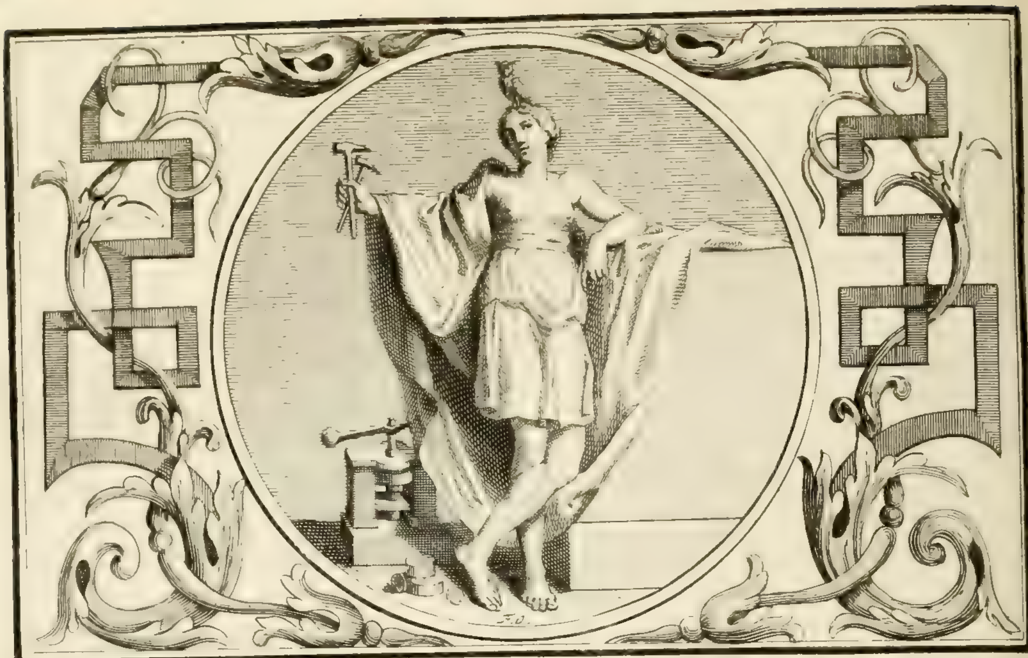
[C] Volgens de aentekeninge van Piërius *Hierogl. Lib. XXIII. cap.* 24. Voorts merkt die geleerde man aen, dat, of ſchoon men niet vint aengetekent in hoedaenige zinnebeeldiſche betekeniſſe de Egiptenaren deze vogelen hebben gebruikt, het nogtans zeker is, dat zy in derzelver beeldenſpraek hebben plaets gehadt: alzoo zulks klaer blykt uit de oude Egiptiſche tafel van Bembus, daer men de afbeelding van den griffoen dikwils vint gegraveert.

[D] Of volgens anderen, van een paert. Het bovendeel verſchilt ook daer in van een arent, dat het hooft van dit dier wort gezegt ooren te hebben. Vele houden 't voor een verdicht beeſt. Zie den gemelden Piërius *Lib. XXIII. cap.* 24. *en* 25 en Jonſton in zyn Aenhangzel van de verdichte Vogelen, aen 't eerſte hoofdſtuk.

[E] De Ripheſche en Hiperboriſche.

[F] *De proprietatibus animal. Lib. XVIII. cap.* 24. Voeg 'er by Solinus *Polyhiſt. cap.* 15. en Elianus *Hiſtor. Anim. Lib. IV. cap.* 27. De plaets van Plinius, hier beoogt, vind men *Hiſt. Nat. Lib. VII. cap.* 2. by alle welke omſtandiger van dit bewaren der bergen enz. door de griffoenen wort gehandelt. Dogh alzoo de vogel verdicht zynde de zaek gevolglyk ook een enkel verzierſel moet wezen, willen wy ons met dezelve niet verder ophouden.

[G] *De Vita Appollonii cap.* 3. Het zelve getuigt hy van de mieren der Ethiopiers. Dat hy voorts gezegt heeft, dat de Griffoenen behalven 't goudt ook koſtele ſtenen bewaren, is een nieuw verdichtzel, dat Solinus by 't oude heeft bygedicht: alzoo de edele ſtenen niet op die gebergtens in Scythien worden gevonden, daer de verdichtſelen de griffoenen hebben geplaetſt zoo als ons Salmaſius aentoont *Exercit. Plinian. pag.* 137 *ſive in Solini cap.* 15.

GELT.

DIt is ze die van veelen al te blint voor eene godin geviert wort, en die Jeremias de Dekker, in den Lof der Geltzucht [A], onder andere deze tael laet voeren:

Wat zegt gy, mannen broêrs, en kunt gy uit myn werken
Nogh niet wat groots in my, wat goddelyx bemerken?
En klapt gy nogh van vreugt uw handen niet te zaem?
En buigt gy nogh geen knien voor mynen hoogen naem?
En roept gy nogh niet uit met nederige zinnen:
Lof zy vrou Geltzucht, lof de grootste der Godinnen?

Hy spreekt wel eigentlyk van de begeerte tot gelt; maer 't geen de Geltzucht in het genoemde gedicht zeit, zou 'er het gelt zelf doorgaens ook kunnen uitklinken. De ridder en zoetvloeiende dichter Kats slaet ergens deze toonen:

Hier is het edel gelt, hier is een gulden regen,
Die, waer hy nedervalt, de werelt doet bewegen;
Hier is het schoon juweel dat alle zinnen trekt,
En zyn geduchte magt in alle landen strekt.
Hier is het lief metael daerom de mannen krygen,
Hier is dat schoon juweel daerom de vrouwen nygen,
Hier is dat edel tuig waerom de koopman reist,
En waerop al het volk met stage zinnen peist.
Hier is het achtbaer gelt daer 't al om is te koopen.

Maer

[A] De lof en de kracht van 't gelt vindt men onder anderen ook zeer geestig aengewezen by Petronius *cap.* 14 *en cap.* 137. en by Janus Secundus *Sylv.* 1. daer hy het paleis van deze Koninginne beschryft. Waer by ook kan gevoegt worden Horatius *Lib. II. Sat.* 3. *vs.* 94. en anderen over de gemelde plaetsen van Petronius door de geleerden aengewezen.

Maer om u niet op te houden, Lezer; de beeltenis van het gelt treet ten toneele als eene Vrou, aenhebbende een geel, wit en taenverwigh kleet. Op haer hooft ziet men een ſchoon hulſel en eenen nachtuil. In haere hant houdt ze eenige hamers, ter zyde ſtaet een ſchroef en eenige ſtempels, en voor haere voeten een ſchaep.

De kleuren des gewaets beduiden de verſcheidenheit van 't gelt, het welk doorgaens van gout, zilver of koper [B], door de voornoemde gereetſchappen geſlagen en bereit wort.

Door den nachtuil wert by de Grieken gelt verbeelt; omdat byna alle de Grieken, uit een ſoort van beleeftheit voor de Atheners, die dezen vogel in hun wapen voerden [C], den zelven op hunne penningen ſloegen, gelyk Plutarchus in het leven van Lizander ſchryft.

De zelve Atheners drukten ook op het gelt eene vledermuis [D], ter oorzaeke van de zonderlinge loosheit eenes knechts van Gilippus te Athene, naer het verhael des zelven Schryvers. Gilippus dan hadde laſt om eenigh gelt naer Lacedemon te zenden, maer verbergde een groot deel van 't zel-

 ve

[B] Zoo dat het goud door de geele, het zilver door de witte, en 't koper-gelt door de taenverwige kleur wort betekent. De Lacedemoniers gebruikten outtyts gelt van yzer: van welks fatſoeneering en vordere bereiding Plutarchus handelt in 't leven van Lizander Kap. 30. Andere namen daer andere ſtoffe toe: doch ons beſtek laet ons niet toe daer over uit te weiden.

[C] Als zynde de vogel van Pallas, de Beſchermgodin der Atheners: waerom men ook op veele oude penningen den uil vint gevoegt by 't beelt van Pallas: na 't getuigenis van Piërius *Hierogl. Lib. XX. cap.* 16.

[D] Een grote miſſlag, die te meer is te verwonderen, om dat Plutarchus in 't leven van Lizander *Kap.* 29. zoo even door den Schryver zelve aengehaelt, niet van eene Vledermuis ſpreekt, maer van den zelven nachtuil. Een blyk, dat dit wederom uitgeſchreven is uit Piërius, dien men niet recht heeft begrepen (zie hem *Hierogl. Lib. XX. cap.* 18) gelyk dit verhael ook doet zien, dat hy gemeent heeft, dat deze Gilippus een Athener was, en de zaek ook te Athenen voor 't gerecht is bekent geworden. Doch 't is beide eene dwaling. De zaek is aerdig genoeg om wat breder te worden voorgeſtelt. Lizander dan, de veltoverſte der Lacedemoniers, de Atheners hebbende overwonnen, en een andere regering in hunne ſtadt na zyn welgevallen aengeſtelt, was om zyne magt in groot aenzien, en, elk zyne gunſt zoekende, ontfing hy veele geſchenken zoo van gelt als andere koſtelykheden: welk alles hy overgaf aen Gilippus eenen anderen overſten der Lacedemoniers van groten naeme, en die de Atheners in Sicilien hadde overwonnen (men zie van hem Thucidides *Lib. VII.* en Juſtinus *Lib. IV. cap.* 4. & 5, en Plutarchus *in Lyſandro cap.* 28 & 29) om het over te brengen na Lacedemon. Hy hadde het gedaen in kiſtjes, een briefje in elk kiſtje gelegt hoe veel gelts 'er in was, en dezelve verzegelt. Gilippus lichte 'er van onderen den bodem uit, en een grote ſomme goudts uit elk kiſtje genomen hebbende, maekte hy ze weer toe, niets wetende van de briefjes die 'er in lagen. Hebbende daerop dat gelt, wanneer hy te Lacedemon was gekomen, onder de dakpannen van zyn huis aldaer verborgen, leverde hy de kiſtjes over aen de Overigheit, vertonende de zegels ongeſchonden. De kiſtjes geopent zynde, en het gelt niet overeenkomende met de briefjes, was de Overigheit verlegen om 't bedrog uit te vinden, tot dat de ſlaef van Gilippus hen het zelve door zynen lozen omtrek van reden ontdekte, zeggende, dat 'er in de *Ceramicus* veele nachtuilen zaten. *Ceramicus* nu was wel een zeer bekende plaets te Athenen (zie daer van behalven anderen ook Meurſius in *Ceramico gemino*) maer gelyk de overigheid wel verſtont, dat hy door de nachtuilen 't gelt meende, alzoo was 't hen ook licht te begrypen, dat hy door de *Ceramicus* te kennen gaf het dak van zynen Heer: omdat κέραμος (*ceramus*) in 't Griekſch onder anderen een *dakpan* betekent. Zoo verhaelt het Plutarchus in 't leven van Lizander *kap.* 28. en 29. waer uit dan de miſſlach van den Schryver, of liever uitſchryver (want beter naem verdient hy niet) klaer blykt, zoo omtrent den vogel, als dat dit gelt zoo zoude gemunt zyn om de daedt van dezen ſlaef daer 't al te voren zoo gemunt was, behalven andere misſtellingen, die uit ons verhael van zelfs zullen blyken.

ve onder het dak van zyn huis, het welk de knecht gemerkt had; doch dewyl de wet medebragt, dat geen knecht, tot nadeel zyns meesters getuigende, gelooft mogt worden, zoo komt hy voor 't Recht en zeit, dat onder het dak van zynen Heer een geweldige hoop vleêrmuizen verborgen zat. Welke woorden als de schrandere Rechters begrepen, zoo gaven zy de zelve penningen over aen 't Gemeenebest, pryzende [E] de geestigheit van dezen dienaer, en hierna kreeg het gelt in alle voorvallen den naem van Vledermuis.

[E] En Gilippus bannende. Of het voorts waer is, dat het gelt den naem daer van heeft gekregen van Vledermuis of liever Nachtuil, is my onbekent, en ik twyfel 'er zeer aen: want dat ik den opsteller van dit beelt niet vertrouwe, daertoe vermaent my zyne onachtzaemheit: hy voegt 'er somtyts maer by, 't geen hem dunkt 'er by te behooren. Maer hier is nogh onverklaert, waerom ons beelt een schaep heeft staen voor de voeten. De reden is voornamentlyk twederlei: te weten, of omdat alle rykdom outtyts in schapen en ander vee bestont: of omdat de eerste geltmunt, altoos te Romen, is geweest een schaep of ander stuk vees, waerom ook van het woort *pecus*, dat by de Latynen zoo in 't gemein allerlei vee, als in 't byzonder ook een schaep betekent, wort afgeleit het woort *pecunia*, dat is, *gelt*. Voor de eerst genoemde reden zie Ovidius Fast. Lib. V. vs. 278.

Cetera luxuriæ nondum instrumenta vigebant
Aut pecus aut latam dives habebat humum,
Hinc etiam locuples hinc ipsa pecunia dicta est.

Dat is, naer de vertaeling van Hoogvliet:

Eer gelt, het werktuig van den wellust, kon behagen,
Bestont de rykdom slechts uit vee, en open velt.
Van 't lant quam Landtheer, en van 't vee de naem van Gelt
Te voorschyn.

Met Ovidius stemt ook de Taelkundige Servius over Virgilius *Ecl.* I. *vs.* 33. en andere. De twede reden wort ons opgegeven door Varro, Plinius, Plutarchus en anderen meer, te zien by Vossius *in Etymol. voce Pecunia*: daer de Lezer ook zal vinden, dat 'er geen Schryvers ontbreken, die meenen, dat het gelt *Pecunia* is genoemt, om dat men in de alleroutste tyden schyfjes van 't vel van rundvee in plaets van gelt zoude hebben gebruikt. Gemelde Plinius zegt, dat Servius Tullius, de zesde Koning van Romen 't allereerste kopergelt heeft doen munten met het beelt van schapen en runderen, waer by Plutarchus nog voegt, varkens. Zie ook Piërius Valerianus Hierogl. Lib. III. cap. 17. Van de Atheniensen zegt dezelve Plutarchus, dat Theseus (1) allereerst by hen het gelt heeft doen munten met het beelt van een stier, het zy ter gedachtenisse van dien groten stier, die hy op 't velt van Marathon hadde gedoodt, 't zy van zyne overwinningen die hy behaelt hadde op Taurus (*taurus* is een *stier* te zeggen) den Oversten van den Koning Minos, het zy eindelyk om zyne landtgenoten aen te zetten tot het oeffenen van den landbouw, daer men rundvee toe plagt te gebruiken. Breder van den eersten munter van 't gelt handelt Julius Pollux, Onomast. Lib. VII. cap. 6. waerdig om na te lezen. Men zal daer ook vinden, dat niet alleen by de Atheners en Romeinen, maer ook in 't algemein op de meeste penningen der ouden allereerst heeft gestaen de gedaente van enig beest. De Dardaners stelden 'er haenen op, die vochten; de Cefaleniers een paert; die van Argos een muis of ook een wolf; die van Samus, een paeuw (zie de aentekeningen van Heemsterhusius en anderen over Pollux) andere wat anders: die van Regium, of Reggio, eindelyk (gelyk ook die van Messene) een haes: waer van daen het zal komen, dat dit volk den bynaem droeg van *haezen*, en juist niet, omdat zy boven anderen bloohartigh waren, gelyk Suidas wil, en met hem onze Schryver in 't beelt der Bygeloovigheit *bladz.* 201. De zelve Pollux zegt (2), dat Anaxilas van Reggio, haezen in Sicilien, het welk te voren geen haezen teelde, hebbende ingebracht en aengequeekt, en in de Olimpische spelen den prys behaelt met het rennen van den wagen, ter gedachtenisse van beide, op het gelt van die van Reggio een wagen hadde doen zetten en een haes. Het afbeeltzel van zoo eenen penning vint men by Prosper Parisius *in raris magnæ Græciæ numismatibus Tab.* II.

(1) In Thes. cap. 26.

(2) Lib. V. cap. 12. sive §. 75.

GEMEEN

GEMEEN VOLK.

OM hier eene beeltenis van te maken kan men een' Man of Vrou ſchilderen, naer het iemant believt, indien men ſlechts zorg drage, dat de klederen kort, ſlecht van ſtoffe en geel van kleur zyn. De hoofthairen moeten haveloos, en als ſleepende nederhangen. Geef het beelt ezelsooren, en den vogel *Aſio*, zynde van de ſoort der Oor- of Ransuilen, boven op 't hooft. Laet het voorts bukkende naer d'aerde zien, en met beide handen eenen bezem houden, om de vuilnis wech te veegen. Daer dient wyders een ſpade op den gront te leggen.

Door gemeen volk verſtaen wy hier zulke menſchen in eene ſtadt, die onbequaem zyn tot den raedt, regeering, geleertheit, vrye kunſten, burgerlyke bedieningen en beroepen; gelyk ook om met edelen en andere luiden van fatſoen te verkeeren.

Met een kort en ſlecht kleet wort deze beeltenis vertoont, omdat het den gemeenen volke by de Romeinen ongeoorloft was [A] lange klederen te dragen. En om de ſlechtheit des zelven nogh meer uit te drukken is het geel; welke kleur niet, gelyk andere, aen eene zekere deugt kan toegepaſt worden, dewyl ze geenen oprechten noch vaſten gront in zich heeft.

De haveloos neêrhangende hairen verbeelden verachtbaere en laege gedachten [B] de welke, gelyk ook de neigingen in het gemeene volk, noit opklimmen tot zaeken die hooge aenmerkingen verdienen, maer altyt hellen

[A] Dit is my onbekent, en ik verge hier van bewys: zie onze aenmerking A. over 't beelt *Geloof* of *Goet vertrouwen*. 't Is wel waer, dat de gemene burgers te Rome, ontaerdende van de zeden hunner voorouderen, (zie Suetonius *in Aug. cap.* 40) veeltyts liepen zonder *toga*, dat is, 't opperkleet of den tabbaert, en alleenlyk met de *tunica* of het twede kleet, (men zie Horatius *Lib. I. Epiſt.* 7. *vs.* 55. en Tacitus *Dial. de Orat. cap.* 7.) dat anders onder de *toga* wierde gedragen, en vry korter was: dog het was hen geenzins verboden een *toga* te dragen: in zoo verre, dat Auguſtus deszelfs verzuimde gebruik wederom heeft trachten in te voeren, na 't verhael van Suetonius ter aengehaelde plaets: hoewel wy niet ontkennen dat de klederen der arme en gemene luiden doorgaens bekrompener zyn geweeſt dan die der ryken: gelyk wy reets in onze zoo even aengehaelde aenmerking over 't *Goet Vertrouwen* hebben te verſtaen gegeven: dog hier ſpreekt men van 't geen ongeoorloft was. Het tegendeel leert Horatius, wanneer hy een rykaert invoert eenen ſoberen gezel vermanende, dat hy hem, wiens middelen wel toe lieten dat hy ſottigheden beging, niet wilde navolgen in 't dragen van weidtze klederen: een gering man, zoo hy wys was, moeſt met een naeuwen en bekrompen tabbaert te vreden zyn. *Lib. I. Ep.* 18. *v.* 28.

Meæ (contendere noli)
Stultitiam patiuntur opes: tibi parvula res eſt:
Arcta decet ſanum comitem toga: deſine mecum
Certare

Zoo eene vermaninge nu konde geen plaets hebben, indien 'er enig gebod was geweeſt omtrent de kleding van den gemeenen man. Zie ook onze aenmerking A. over de Edelheit, bladz. 310.

[B] Zie onze aenmerking D. over 't beelt der *Bekeering*, bladz. 106.

naer 't geringe en booze. Cicero [C] zeit ook: *Die van de dwalinge van 't onbedreven gemeene volkje afhangt, is niet te ſtellen onder de groote en voortreflyke mannen.*

De ezelsooren beduiden onwetenheit, naerdien de Egiptiſche prieſters [D] zeggen, dat de ezel van kennis en reden ontbloot is; maer zoodanigh is ook het gemeene volk, namentlyk van natuure onverſtandigh [E], ongeleert en kennisloos van goet en quaet, veranderende alle uuren van gedachten, dewyl het in zynen wil onſtantvaſtigh is.

Maer wat beſchuldigh ik een wuft en dom gepeupel?

(1) Olynth. 1. zeit Vondels Palamedes; en Demoſthenes (1): *De aert des gemeenen volks is zoo ongeſtadigh en verwart, dat het niet lichtlyk te begrypen is, wat het met een vaſt voornemen wil, of niet wil.*

Den vogel *Aſio* [F] of ransuil ſtelt men op 't hooft des beelts, omdat de Egiptenaers, een onedel menſch, en man van geen geboorte willende afſchetſen,

[C] Lib. I. de Off. cap. 19. *Qui ex errore imperitæ multitudinis pendet, hic in magnis viris non eſt habendus.*

[D] Niet alleen de Egiptiſche Prieſters, maer ook in 't gemeen alle Schryvers, en 't hedendaegs gevoelen van elk een. Uliſſes by Plutarchus (2) in geſprek rakende met Grillus, die in een varken verandert zynde zoo een genoegen in dat leven ſchepte, dat hy geen menſch wederom wilde worden, en beweerde, dat alle beeſten een redelyk verſtant hebben zoo wel als, of ook boven de menſchen; vraegt hem of hy zulks ook zoude durven zeggen van den ezel en 't ſchaep. Waerop hoewel Grillus antwoort van ja, zoo ſtemt hy nogtans toe, dat ze dommer zyn dan andere beeſten: gelyk de eene menſch veel dommer is dan de ander. Om zodanig een man dan, of wel iemandt die van alles onkundig was, te kennen te geven, ſchilderden de Egiptenaren een menſch met een ezelskop, niet enkel met ezels ooren. Dit beeſt voorts handelden zy op allerhande wyze ſmadelyk, hem overal, waer ze maer konden, werpende met kluiten, met drek, met ſtenen, en ſlaende met ſtokken, enz. Men leze de aentekeningen der Geleerden ('t is de moeite waerdigh) over Horus Appollo *Hierogl. L. I. cap.* 22. en vooral Piërius Valerianus *Hierogl. Lib. XII. cap.* 1. 5. & 8. Zie ook boven de beelden der *Domheit.*

(2) In Gryllo. c. 20.

[E] Cicero pro Planc. cap. 4. *Non eſt conſilium in vulgo, non ratio, non diſcrimen, non diligentia.* Et pro Mur. cap. 17. *Nihil eſt incertius vulgo.*

[F] Deze uil voegt niet qualyk by de ezelsooren, alzoo hy ook zelfs, volgens Plinius (3) opſtaende veertjes op den kop heeft, even gelyk ooren: waerom hy by de Grieken den naem draegt van Otus, komende van een woort dat een *oor* betekent, gelyk by de Latynen *Aſio* van *Aſinus*, ezel, komt; het zy om dat de gemelde vederen gelyken na ezelsooren, gelyk Gesnerus wil; 't zy om zyne ſtemme, die gelyk is aen een balkenden Ezel, gelyk het Dalekamp behaegt. Hier mede echter ſtrydt niet, dat Piërius (4) hem zonder ſtem ſtelt: want hy onderſcheit den Aſio, een beelt van geringe afkomſt, van dien anderen Aſio, dien men ten allen tyde van 't jaer ziet: welken Dalekamp ongetwyfelt meent. Gemelde Piërius zegt vorders, dat men ten enenmael niets weet van de voortteling van dien vogel, welke en hoedanig dezelve zy; en dat men hem daerom ſtelt (dog niet by de Egiptenaren: dat zegt Piërius niet: en of hy in der zelven beeldenſpraek is bekent geweeſt, weet ik niet) voor een onedel menſch, van wiens geſlachte en voorouders men onkundig was. Hy voegt hier by, dat deze uil nooit te voorſchyn komt, dan wanneer de Zuidweſte wind waeid: even gelyk (zegt hy) de meeſte menſchen van geringe geboorte, door de hulp van de gunſt der Machtigen, dat de voordelige Zuidweſte wint is die hen voortzet, (*Favonius*, Zuidweſte wint, en *Favor*, gunſt, zyn woorden van dezelve afkomſt) zonder dat ze anders door enige hoogheit van geſlacht, door deugt, door dappere daden, of door wetenſchappen geſterkt worden, ſomtyts tot de alleraenzienlykſte waerdigheden worden opgevoert, elk een zig verwonderende, van waer ze zoo ſchielyk zyn te voorſchyn gekomen. Zie meer van dezen vogel by Athenæus *Lib. IX. cap.* 14. Francius *in Hiſt. Anim. pag.* 575 & 662. Hadrianus Junius *Cent.* 4. *Adag.* 22. en Jonſton van de Natuur der Vogelen, 1 *Boek* 7 *Opſ.* 2 *Hoofdſt.*

(3) Hiſt. Nat. Lib. X. c. 23. & L. XXIX. cap. 6.

(4) Hierog. Lib. XXV. cap. 46.

ſchetſen, daervoor den genoemden vogel ſtelden, die, naer Piërius melding, zwaer van lichaem, maer zonder ſtem is.

Men ſtelt dit beelt met geboogen hoofde, en naer d' aerde ziende, omdat het gemeene volkje maer naer laege, ſlechte en aerdſche dingen ziet.

Hy of zy heeft eenen bezem in beide de handen, en veegt 'er mede, en ter zyde leit een ſpade; naerdien het gemeene volk uit menſchen beſtaet, die ſlechts leven als boeren en ſlootgravers, zynde in Godtlyke, zedelyke en natuurlyke zaeken onervaren. Altoos G. Pachym. zeit Hiſt. Lib. V. [G] *Het gemeene volk raeſt en kyft over den Godtsdienſt, en weet niet eens wat kettery is.*

[G] *Vulgus de Religione rimatur, ignarum, quid ſit hæreſis.*

GENADE. [GODTLYKE]

EEn ſchoone en lachende Vrou, die het aengezigt ten hemel wendt, alwaer de Heilige Geeſt in de gedaente eener duive gezien wort. In de rechte hant heeft ze eenen olyftak en een boek, in de ſlinke eene drinkſchael.

Zy ziet hemelwaert, omdat de genade nergens anders dan van Godt vandaen komt, die door openbaering gezeit wort in den hemel [A] te zyn; en om dan de Godtlyke genade te verkrygen, moeten wy ons tot hem keeren, en met ons geheel hart vergiffenis van alle onze zwaere zonden verzoeken aen hem die gezeit heeft [B]: *Keert weder tot my, en ik zal tot u wederkeeren.*

De Heilige Geeſt wort hier vertoont, omdat hem de inſtorting der Godtlyke genade in onze harten, door de godtgeleerden met recht wort toegeſchreven; gelyk ook vaſt ſtaet, dat de genade een eigen werk van Godt is, die hy door zyne vrywillige mildadigheit verſpreit in alle ſchepſelen, zonder eenige verdienſten der zelve.

Door den olyftak wort de vrede [C] betekent, dien de zondaer, door de kracht der genade in zyne ziel gevoelt, als hy met Godt verzoent is.

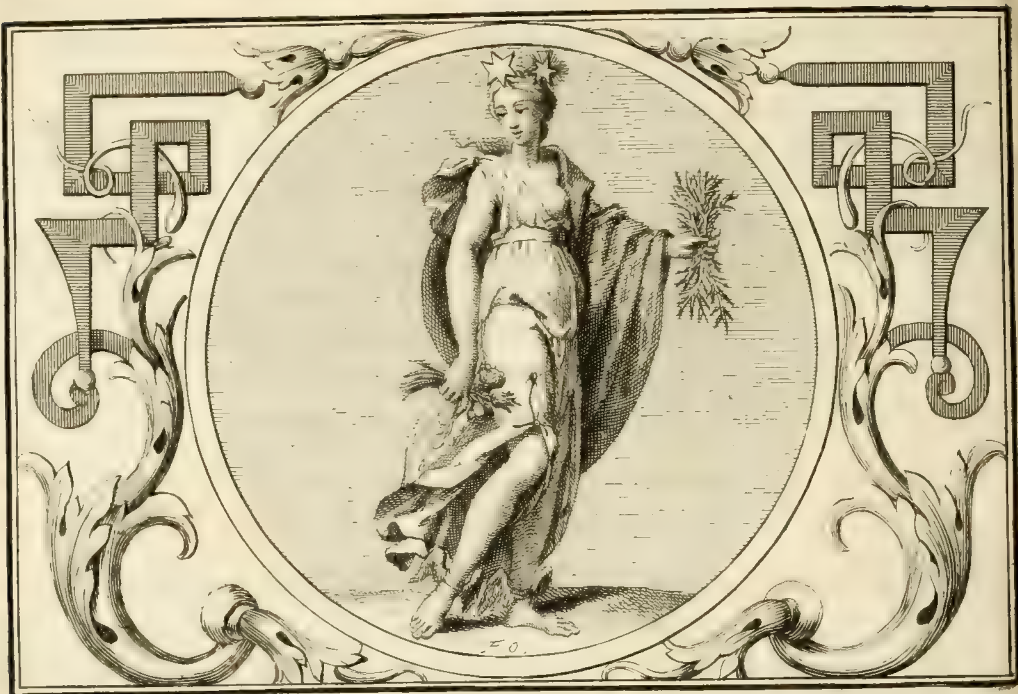
De drinkſchael ſtrekt hier ook een teken van genade, dewyl de Profeet zeit, Pſ. 23. 5. *Gy richt de tafel toe voor myn aengezichte, tegen over myne tegenpartyders: gy maekt myn hooft vet met olie: myn beker is overvloeiende.* Daerom kon men ook de woorden, Hoogl. V. vs. 1. *Drinkt en wort dronken,* wel by het beelt ſtellen; want die in Godts genade is, is altyt dronken in de zoetheit zyner liefde. Daerenboven is deze dronkenſchap zoo ſterk en krachtigh, dat ze den dorſt naer de wereltſche dingen verdryft en doet vergeten, en eene geheel volmaekte verzadiging [D] geeft, zonder eenige ontruſting.

[A] 1. Kon. 8. vs. 39 en 43. bid Salomon tot Godt: *Hoort gy dan in den Hemel de vaſte plaets uwer woninge.* Zie voorts onze aenm. B. over 't twede beelt van 't Gebedt.

[B] *Mal.* 3. *vs.* 7. *en Zach.* 1. *vs.* 3. Zie van Til over de eerſte, en onze Kanttekenaers over de twede plaets.

[C] Zie naderhant de beelden der Vrede.

[D] Zie *Jeſ.* 55. *vs.* 1. 2. Verder is het beelt ſchoon (want dit is van den Schryver niet verklaert) omdat de lichaemelyke ſchoonheit een beelt is van de ſchoonheit der ziele (zie onze aenmerking C. over de Schilderkunſt) en daer kan niets ſchoonder zyn dan een ziel van Godt begenadigd. Haer lachend wezen drukt de vreugde uit, die de genade in haer werkt, en het boek is het boek des O. en N. Teſtaments, waer in de genadeleer vervat is.

GENEGENTHEIT. NEIGING.

DEze verschynt als eene Jongkvrou, hebbende een gewaet aen, dat aen de rechte zyde wit, en aen de slinke zwart is. Op 't hooft heeft ze twee starren, te weten die van Jupiter ter rechte zyde, helder en klaer, en die van Saturnus ter slinke, zynde de zelve wat kleinder dan die van Jupiter, en duister. In de rechte hant houdt ze eenen roozebondel, in de slinke een bos doornen. Beide haere voeten zyn gevleugelt.

Men schildert ze jong, naerdien de genegentheit kracht heeft om het gemoet te bewegen en op te wekken tot haet of liefde omtrent goede of quade dingen. En bovendien zegt de Filozoof (1), dat de jongelingen al te vierigh haten en beminnen, en op gelyke wys ook doen in alle andere dingen. De oorzaek hiervan is, dat de genegentheit eene natuurlyke begeerte zy, en dat alle begeerte zich nergens anders toe strekt dan tot eene goede zaek, of die men goet oordeelt. En aldus komt het by, dat de jongelingen, de zaeken voor goet opnemende, geweldigh tot de zelve genegen zyn, en geene waere kennis van goet of quaet hebbende, is dit de oorzaek, dat ze, gelyk gezeit is, al te zeer haten of beminnen.

(1) Arist. Rhetor. Lib. II.

De witte en zwarte kleur [A] beduit het goet en quaet, daer de genegentheden uit voortkomen; wordende door het witte 't licht betekent, 't geen het goede verbeelt; en door het zwarte de duisternis, die het quade te kennen geeft. Aldus komt het wit in de H. Schrift voor als een zinnebeelt van het licht der Godtheit. Kristus wort door de Bruit in Salomons Hoogeliedt [B] wit of blank genoemt; en hy wert op den berg Tha-

[A] Zie onze aenmerking F. over de *Gerechtigheit.*
[B] Cap. 5. vs. 10. *Myn liefste is blank en root, hy draegt de baniere boven tien duizent.*

Thabor [C] gezien met witte klederen. *Zyne klederen*, ſtaet 'er, *waren wit als de ſneeu* [D]: het welk alzoo eenigszins de oneindelyke goetheit te kennen geeft, die hy zynen Apoſtelen mededeelde [E].

De genegentheit dan in 't wit afgebeelt, vertoont dat ze goet en blinkend is gelyk het licht, en voortkomt uit een gezuivert verſtant; daer in tegendeel het zwart niet anders beduit dan duiſternis, die, als getoont is, een zinnebeelt van het quaet ſtrekt; gelyk zoo in den Bybel de vervloekten in 't zwart vertoont worden. In Baruch leeſt men, kap. VI. vs. 20. *Zy zyn zwart geworden aen hun aengezigt van den rook der vervloekte afgoden die uit het huis komt.* Als men dan de genegentheit in het zwart vertoont, wil het zeggen, dat ze quaet en verkeert is, en niet voortkomt uit een recht en goet oordeel.

De twee dwaelſtarren op haer hooft, beduiden der zelver neiging; en dewyl de ſtar van Jupiter eene goetaerdige natuur heeft, en die van Saturnus ſchadelyk en quaetaerdigh is [F], zoo geven ze het zelve te kennen dat we van de verwen des kleets gezeit hebben.

Zy houdt in de rechte hant een bos roozen, 't geen aenwyſt, dat de genegentheit wezen moet gelyk de roozen, namentlyk ſchoon, goet van reuk en deugtzaem; alsook dat de menſch zyne genegentheit alleen tot ſchoone en pryslyke zaeken moet buigen en beſtieren. En daerom beeldden de Egiptenaers [G] door den roozekrans eenen volkomen en volmaekten kring van de deugt af. Alzoo dan, indien de neigingen goet zyn, zullen

[C] Na 't gevoelen van veele oude Leeraers: de Schrift zelve noemt dien berg niet. By Matth. 17. vs. 1. en Marc. 9. vs. 2. ſtaet enkel *eenen hoogen berg*: by Luc. 9. vs. 28. *den berg*: en 2 Petr. 1. vs. 18. *den heiligen berg.* Zie breder omtrent dezen berg de aenteekeningen van S. van Til over de gemelde plaets van Mattheus.

[D] Volgens Marc. 9. vs. 3. of *gelyk het licht*, na de uitdrukking van Matth. 17 vs. 2.

[E] Deeze betekeniſſe kan ik in die woorden niet vinden. De witheit geeft zuiverheit te kennen, gelyk over de Gerechtigheit is aengetoont: dat nu zuiver is, het zelve is goedt: daer 't gene beſmet is, quaet is en bedorven. Om hunne zuiverheit te kennen te geven, zyn ook dikwils de Engelen verſchenen in witte klederen. Matt. 28. vs. 3. Marc. 16. vs. 5. Luc. 24. vs. 4. Joh. 20. vs. 12.

[F] Propertius Lib. IV. El. 1. vs. 105.

Feliceſque Jovis ſtellæ, Martisque rapacis,
Et grave Saturni ſidus in omne caput.

Dat is: *het gelukkige geſtarnte van Jupiter, en dat van den vernielenden Mars, en van Saturnus, het welke ſchadelyk is voor elkeen.* Aengaende de oorzaek van deze goed- en quaetaerdigheit van die ſtarren, zie Makrobius *in ſomnium Scipionis Lib. I. cap.* 19. en anderen, door de Geleerden over de aengehaelde plaets van Propertius bygebracht.

[G] Al wat de opſteller dezer beelden gelezen heeft in Piërius, ſchryft hy doorgaens toe aen de vinding der Egiptenaren: even als of die Geleerde man zigh alleenlyk bezig hadde gehouden omtrent de Egiptiſche beeldenſpraek. De Roos, voor zoo verre wy weten, heeft daer in geen plaets gehad: niet te min levert ze heerlyke zinnebeelden uit: die Piërius zeer treffelyk en geleerdelyk, gelyk doorgaens alles, verhandelt: maer dewyl wy dezelve om hunne ruime ſtoffe hier geen plaets kunnen geven, wyzen wy den Lezer na 't 55 boek der Zinnebeelden van dien Geleerden man, kap. 1. 2. en 8. Zie ook de verzamelingen der Beeldenſpraek uit Oude en Nieuwe Schryvers getrokken, en doorgaens achter aen Piërius gehegt, Lib. VI. titulo, *Virtus neglecta Dei beneficio vireſcit*, p. m. 199. Voeg hierby, 't geen reets gezegt is in de beelden der *Bevalligheit*, en in onze Aenmerkingen over dezelve; *bladz.* 169, 170, 171, 172, 173 en 182.

zy gelyk de roozen, eenen lieflyken reuk der deugt verfpreiden. Hoe 't zy, David bid, Pf. 119. v. 36. dat Godt *zyn hart wil neigen tot zyne getuigeniffen*, wel wetende van hoe groot een belang de goede neiging zy.

De dorens in de flinke hant hebben eene recht tegenftrydige beduidenis, by 't geene wy van de roozen zeggen: want ze zyn, volgens Piërius woorden [H], een beelt van alle ondeugden. Zulx dat de betekenis der roozen en doornen tegens malkander geftelt, en ieder naer zyne beduiding moet genomen worden.

Men geeft haer wieken aen de voeten, omdat de neiging eene haeftige beweeging is, die luft of afkeer verwekt, naer de overeenkomft die men door de natuur, het bloet, den aert, de gewoonte en den ftaet, met eene zaek heeft. Doch daer is aen te merken, dat de neiging ieder natuur wel gemeen is, maer echter in ieder naer zynen aert in alle manieren verfcheiden wort gevonden; *fecundum modum ejus*, gelyk Thomas zegt p. I. q. 59. art. 1. In eene verftandelyke natuur bevint zich eene natuurlyke neiging, doch naer den wil; in eene gevoelende natuur, naer de gevoelende begeerte; in eene natuur, van kennis ontbloot, alleen naer de orde der natuur zelve; en zoo wort een fteen gezeit zich te neigen naer het *centrum* of middelpunt, en de vlam naer de hoogte, maer deze neiging beftaet flechts in hunne natuur.

Wy verftaen dan in onze beeltenis de verftandelyke neiging, die goet of quaet zyn kan, als voortkomende van den wil, die vryelyk goet of quaet kan wezen, zynde een vrye magt, die uit haere natuur zoodanigh is, dat ze, *geftelt zynde al het geene 'er vereifcht wort om te doen, kan doen en niet doen, willen en niet willen;* en aldus kan by gevolg de genegentheit goet en quaet zyn, en zich ftrekken ten goede of ten quade, doch niet op eenen en zelven tyt, maer vervolgens en na malkander. Want willen en niet willen zyn twee tegenftrydige dingen, die in een en zelve onderwerp, en op eenen en zelven tyt niet kunnen wezen.

[H] *Hierog. Lib. LV. cap.* 3.

GENOEGEN

GENOEGEN.

EEn prachtigh gekleet Jongkman, met een rapier op zyne zyde, en hebbende edele ſteenen en een vederbos tot ſieraet op den hoet. In de rechte hant heeft hy eenen ſpiegel, en met de ſlinke houdt hy een zilveren bekken vol gelt en koſtlyke juweelen, op zyne heup.

Het vergenoegen, van 't welke de kleine en korte gelukzaligheit, daer men zich in dit leven mede verheugt, afhangt, komt voornamentlyk voort uit de kennis van de goederen, die men bezit: want wie zyne eige goederen niet kent, die kan (hoe groot ze ook mogen zyn) geen vergenoeging gevoelen, en blyft aldus van de rechte nutbaerheit zyner middelen verſteken. Om die reden beſchout deze jongkman zich in eenen ſpiegel, terwyl hy verblyt is, omdat hy zich naer ziel en lichaem [A] zoo ryk, ſchoon en prachtigh ziet; hier uitgebeelt door het gelt en de koſtlyke klederen.

[A] Dat het lichamelyk genoegen door de prachtige kleding, en voornamentlyk het gelt zeer wel wort uitgedrukt, zal elk toeſtemmen, die de hedensdaegſche zeden der werelt kent. Het genoegen der ziele, beſtaende in de kenniſſe van zich zelven, die heerlyke deugt, die 'er zoo weinige bezitten, en waertoe ons de ſpreuk van een der zeven Griekſche Wyzen, geſchreven in 't voorportael van den tempel des Delfiſchen Apolloos (γνῶθι σεαυτὸν, *kent u zelven*) vermaent; wort te kennen gegeven door den ſpiegel: door welken gelyk de menſch zyne uiterlyke gedaente leert kennen, en ziet, wat in dezelve ſchoon of lelyk is; alzoo wort ze zinnebeeldiſcher wyze overgebragt tot de inwendige kenniſſe der ziele, waerdoor wy weten, wat wy wel, of wat wy qualyk doen. Hoor Seneka, Nat. Quæſt. Lib. I. cap. 16. *Inventa ſunt ſpecula, ut homo ipſe ſe noſceret. Multa ex hoc conſecuta, primo ſui notitia: deinde & ad quadam conſilium. Formoſus ut vitaret infamiam; deformis ut ſciret, redimendum eſſe virtutibus, quicquid corpori deeſſet; juvenis ut flore ætatis admoneretur, illud tempus eſſe diſcendi, & fortia audendi; ſenex ut indecora canis deponeret, & de morte aliquid cogitaret;* dat is: *De ſpiegels zyn uitgevonden, opdat de menſch zich zelven zoude kennen. Hieruit zyn vele dingen gevolgt: Voor eerſt, de kenniſſe van zich zelven; en ten tweden ook een goed overleg omtrent ſommige dingen: namentlyk, opdat iemant die ſchoon is, zich zoude wagten*

voor schande; iemant die lelyk is, mogte weten, dat hy door zyne deugden moest trachten te verkrygen, 't geen aen de schoonheit van zyn lichaem ontbrak; een jongelingh door den bloeityt van zyn leven zoude vermaent worden, dat dit de tyt is om te leeren en om dappere daden te bestaen; een oudt man die dingen afleggen, die zyne gryze hairen niet passen, en op de doot beginnen te denken. Trouwens hiertoe strekte de lesse van dien wyzen Sokrates, willende, dat de jonge lieden zich alle dagen in den spiegel zouden beschouwen, opdat de schoone zich zouden gedragen zoo als hunne schoonheit betaemde; en de lelyke de mismaektheit van hun lichaem bedekken door geleertheit en deugt. Anderen eigenen die lesse toe aen Bias; de meeste echter aen Sokrates. Fedrus heeft de zelve ook gevlochten in zyne Fabelen, *Lib. III. Fab.* 8. Zie Diogenes Laërtius *Lib. II.* §. 33. met de aentekeningen van de twee groote mannen, Isaacus Cazaubonus en Ægidius Menagius.

GENOEGEN.

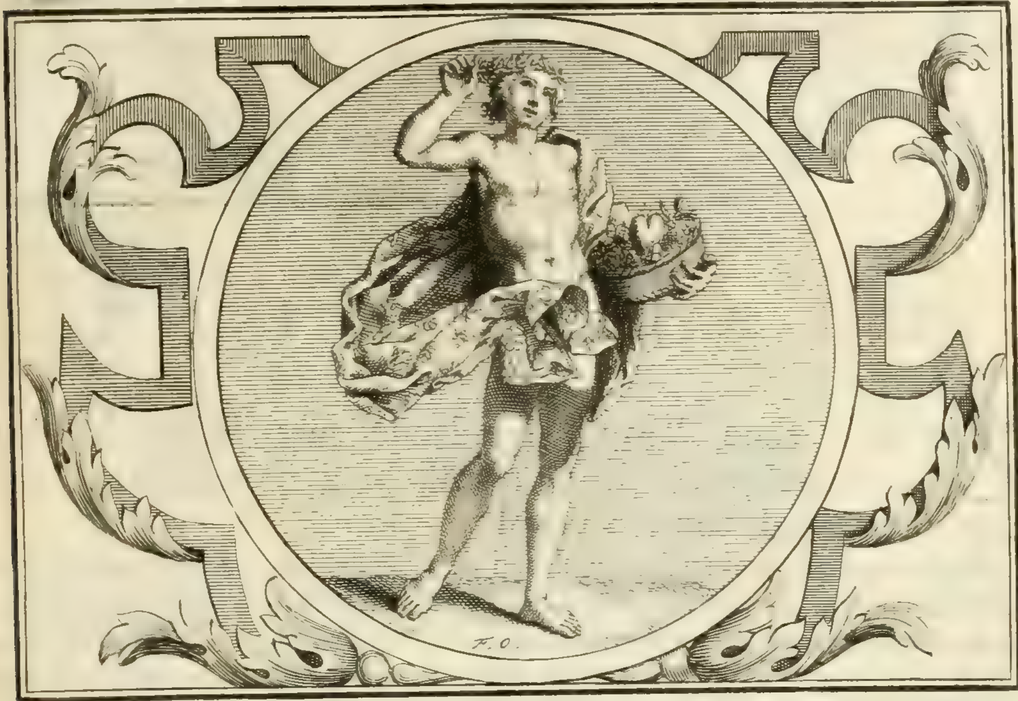
EEn Jongeling in 't wit en geel gekleet, toonende naekte armen en beenen. De voeten zyn gevleugelt, en hy houdt een' gulden appel in de rechte en eenen ruiker van schoone bloemen in de flinke hant. Voorts is hy met olyven bekranst, en midden op zyn borst ziet men eenen robyn blinken [A]. Hoor nu Anakreon eens met eene lustige luim

[A] Elk is de beste uitlegger van zyne woorden en gedachten. Daerom wenschte ik, dat de Opsteller van dit beelt, de beschryvinge daervan, zelfs hadde verklaert, en niet overgelaten voor een ander. Echter dewyl ik my onderwonden hebbe aenmerkingen over deze beelden te schryven, zal ik kortelyk myn oordeel van alles zeggen. Het genoegen kan niet zyn zonder vermaek en vreugde, ja is de volmaektste vreugde zelve: en door 't *genoegen*, waer van hier wort gesproken, moet eigentlyk worden verstaen, *vermaek en genugte*: dogh het vorige beelt *genoegen* ziet eigentlyk op de vergenoeging, waer door iemant in zyn staet berust en zig daer mede te vreden houdt. Tot het genoegen nu, gestelt voor genugte of vermaek dient de witte kleur van 't kleedt, als zynde de kleur des lichts dat heuglyk is: gelyk in tegendeel de zwarte kleur droefheit betekent, als komende overeen met de duisternisse, die droef en naer is. Zie het vierde beelt van 't Geloof, en 't beelt der Goddelyke Genade, en onze aenmerking A. over 't eerste beelt der Elende, als ook F. over de Gerechtigheit, en B. over de Boosheit. Dog waerom hy 't zelve kleet met geel wil hebben gemengt, beken ik ten eenenmael niet te weten: ten zy hy daer door wilde te verstaen geven, dat 'er geen genoegen in de werelt zoo vast en bestendigh zy, of het is 't eniger tyt met ongenoegen vermengt: *om dat de geele verf geen vasten nogte bestendigen gront heeft:* gelyk de Schryver zelf zal zeggen in 't zinnebeelt der *Quaetaerdigheit.* Zie hem ook in 't eerste beelt van *'t Bedrogh.* Naekte armen en beenen zullen betekenen, dat een regt genoegen moet vry zyn van alle beletselen en hindernissen: waer van de klederen een beelt zyn: gelyk in onze Aenmerking B. over het twede Beelt van 't Gebedt reets getoont is. De gevleugelde voeten betekenen de luchtigheit en vlugheit van geest, die 't genoegen verwekt: en de gulden appel en de Robyn beduit hier 't zelve, als in 't vorige beelt het bekken met gelt, en de edele steenen op den hoedt. De bloemen verklaeren zich zelfs, als door haeren liefelyken reuk vreugde en een aengenaem genoegen verwekkende: waerom ze ook op de vrolyke gastmalen der ouden wierden gebruikt. Zie over het beelt Gastmael onze aenmerkingen. De Olyven eindelyk als een beelt van vrede (zie de zinnebeelden der Vrede) voegen by 't genoegen zeer wel: want wat genoegen kan 'er zyn zonder vrede en rust. Daerenboven is de olyf ook een beelt van vreugt, als brengende den olie voort, daer men zich in vreugde mede zalfde. Daerom zegt David Ps. 92. vs. 11. *Maer gy zult mynen hoorn verhogen gelyk eenes eenhoorns: ik ben met versche olie overgoten.* En Ps. 104. v. 15. *Den wyn, die het herte des menschen verheugt, doende het aengezichte blinken in olie.* Zie Pierius *Hierog. Lib. LIII. cap.* 14.

luim van 't genoegen zingen. Uit zyn Griekſch heeft ons iemant dit in 't Duitſch beſtelt:

'k Lach met vorſtelyk vermogen,
En met gelt:
'k Zoek my nimmer te verhoogen,
Door gewelt.
'k Wil vernoegt en vrolyk leven,
En geruſt;
't Hooft een' friſſchen geur te geven
Is myn luſt,

En met verſche roozebladen
Te bekleên.
Noit ben ik met zorg beladen
Voor het geen
Mooglyk morgen ſtaet te vrezen:
Want wat raedt,
Om te weten of 't zal wezen
Goet of quaet?

GENOEGEN. [MINLYK]

MEn verbeelt dit niet onvoeglyk als een jong Borſtje, ſchoon en lachend van gelaet. Zyn kleet ſchildert men vol bloemen, en ſiert zyn hooft met eenen krans van mirten [A] en bloemen ſamengevlochten. In de ſlinke hant heeft hy een korfje met roozen, waertuſſchen een hart leit. Met de rechte hant maekt hy de mynen alsof hy de bloemen van 't hooft wilde lichten, om dit hart nogh meer met die geurige gewaſſen te verzien: zynde het eene eigenſchap der vryers, dat ze altyt andere vryers deelachtigh willen maken aen hun eige vrolykheit.

[A] De Mirte is een beelt van vreugde, vrolykheit, liefde, als heilig aen Venus, en van diergelyke zaken. Zie Piërius *Hierogl. Lib. L. cap.* 29. *& ſeqq.* als ook onze aenmerking D. over de Akademie bladz. 50. De overige verklaringe van dit beelt kunnen uit onze voorgaende aenmerking gehaelt worden.

GERUSTHEIT.

Zie hier eene Vrou, houdende met beide handen het vogeltje Alcion, 't welk in zyn neſt ſtaet. By haer vliegt nogh zoo een vogel.

Deze vogeltjes maken hun neſt aen den oever der zee van zeer kleine beentjes en graetjes van viſſchen, die zy met zulk eene zonderlinge kunſt, en zoo vaſt en ſterk in- en doormalkander vlechten, dat het neſt zelf voor den ſteek van een' degen veiligh en zeker zy. Het heeft de gedaente van een kauwoerde of pompoen, en alleenlyk een klein gaetje, waerdoor het vogeltje ter naeuwer noodt kan uit- en inkruipen. De oude Egiptenaers [A] ſtelden dezen vogel dies tot een zinnebeelt van geruſtheit, alsook omdat hy door eene natuurlyke inſtorting de tyden weet te onderſcheiden, en

[A] Hier is onze Uitſchryver al weer doende met de Egiptenaren: daer dogh Piërius, die deze beeldenſpraek verhaelt in 't 23 hoofdſtuk van zyn 25 Boek, en dien hy geheel heeft uitgeſchreven, in 't naeſtvoorgaende hoofdſtuk wel duidelyk hadde gezegt; dat de Egiptenaeren, voor zoo verre hy wiſt, den Alcion in hunne beeldenſpraek niet hadden gebruikt: dogh dat dezelve plaets hadde by de Italianen. Zoo dan heeft onze Zinnebeeltſchryver alleenlyk die hoofdſtukken in Piërius gelezen, waer van hem 't opſchrift deedt denken, dat 'er iets in zoude gevonden worden, het geen hem konde dienen. Dat hy gezegt heeft, dat het neſt van dezen vogel gemaekt wort van visgraetjes, zulks ſtelt Plinius (1) twyfelachtig voor, zeggende, dat men niet weet, waer van 't neſt wort bereit, maer dat ſommige meenen, van de graetjes van een zekeren viſch. Het zelve getuigt ook Ariſtoteles (2): dog Plutarchus (3) ſtelt het als zeker. De neſten worden volgens den zelven Plinius gebroken door harde ſlagen. Veele vertalen dezen vogel door den ysvogel: dogh dat het dezelve niet zy, die in onze Nederlanden onder dien naem bekent is, blykt genoeg uit de beſchryvinge die 'er Plinius ter aengehaelde plaets van geeft, hoewel 'er veel overeenkomſte is tuſſchen de kleuren van beiden. Zie meer van dezen vogel en deszelfs neſt by de drie voornoemde Schryvers.

(1) Hiſt. Nat. Lib. X. cap. 32.
(2) De Anim. Lib. III. cap. 14
(3) De Amore prol. cap. 4.

en zyn neſt toeſtelt wanneer hy ziet, dat het veele dagen [B] achtereen ſtil en ſchoon weer [C] zyn zal. De Romeinen, hiervan eene gelykenis ontleenende, gaven den tyt der rechtſchorſing, dat is, als men niet ter vierſchaer ging noch pleitte, den naem van Alcioniſche dagen [D].

[B] Sommige ſtellen 'er vyf, ſommige zeven, ſommige negen, ſommige veertien. Zie Dalekamp over de even aengehaelde plaets van Plinius. Ovidius (1) en anderen, verdichten niet onaerdigh dat de Koning Ceix, en deszelfs huisvrouw Alcione, in deze vogels verandert zynde, de God der winden Eolus, de vader van Alcione, de ſtormen, geduurende de broeidagen van deze vogels, bedwingt, en de zee ten gevalle van zyne dochter en haere jonge vogeltjes doet ſtille zyn. Die dagen noemt men de Alcioniſche dagen, en ſtelt derzelver begin op den 22 February, andere ook vroeger. De reden van deze broejing in den wintertyt onderzoekt Albertus, en is ook te vinden by Piërius *Hierogl. Lib. XXV. cap.* 25.

(1) Metam. X. vs. 745

[C] Niet overal op de kuſten van Italien, maer voornamentlyk in de ſtraet van Sicilien of 't nacuw van Meſſina. Zie Plinius ter voorgemelde plaets, en Piërius *Hierogl. Lib. XXV. cap.* 24.

[D] Zie Piërius ter plaetſe zoo gemelt. 't Zyn eigentlyk die dagen, dat deze vogels hun neſt maken en broejen, gelyk gezegt is. Op deze dagen is ook niet onaerdig gezinſpeelt door de Regeering der Stadt Amſterdam: wanneer de oproer van 't graeu aldaer, in den jaere 1696 door de aenſprekers ter begraveniſſe verwekt, geſtilt zynde door de dapperheit der burgery, de voornoemde Regeering een gedenkpenning liet ſlaen en aen de Burgeren omdeelen: op wiens eene zyne Neptuin met zynen drietant, ſtaende op zynen wagen daer men achter het wapen van Amſterdam op ziet, komt ryden door een onſtuimige zee, hebbende tot een omſchrift de woorden, waermede die zeegod de ſtormende winden aenſpreekt by Virgilius: *Æneid. Lib. I. vs.* 139.

MOTOS PRÆSTAT COMPONERE FLUCTUS.

Dat is:

'T IS BEST DE BEROERDE BAREN TE STILLEN.

Aen de andere zyde van den penning vertoont zich een ſtille zee, op welke twe Alcions bezigh zyn hun neſt te maken, terwyl een lieflyk ſtralende zon zigh boven de effene baren begint te verheffen. Men leeſt 'er dit opſchrift boven: *Halcyonibus reductis, Senatus Amſtelodamenſis civibus ſuis hoc antiquæ virtutis ſpectatæque fidei præmium largitur.* dat is: *Na het wederkeeren der Alcions* (verſta, het ſtillen des oproers en 't herſtellen der ruſt) *ſchenkt de Raed van Amſterdam aen haere Burgers dezen gedenkpenning tot beloning van der zelver oude dapperheit en beproefde trouwe.* Twe andere penningen, ter eeuwiger gedachteniſſe van den Prince van Oranje, Willem I. geſlagen door die van Hollant en Zeelant, en daer op diergelyk neſt van Alcions, zal de Lezer vinden in het voortreffelyk werk van den Heere Gerard van Loon, over de Nederlandſche Hiſtoripenningen *I. Deel. bladz.* 345. Zie voorts Klaudius Minos over 't 178 Zinnebeelt van Alciatus.

GERUSTHEIT.

Zie weder eene Vrou, ſchoon van wezen, en leunende tegens een ſchip aen. In haeren rechter arm houdt ze eenen Overvloetshoorn, en met de ſlinke hant de ploien [A] haerer klederen. Op d'aerde ziet men een verroeſt anker leggen, en op het hoogſte van den ſcheepsmaſt eene viervlam.

[A] Enkel om wat zwier aen 't beelt te geven, zonder dat hier in enige zinnebeeldiſche betekeniſſe is.

Zy leunt aen een schip, om de vaste gerustheit te verbeelden, die door de bezadigtheit der zee veroorzaekt wort; want als die zich niet te woest en wilt beweegt, maekt ze dat ons vrouwebeelt onbekommert aen het schip leunen magh.

Door den Hoorn van Overvloet wort aengeduit, dat de stilheden van hemel en zee [B] overvloet aenbrengen, d' een door zyne natuurlyke instortingen, d' andere door het aen- en afvoeren der koopmanswaeren.

Het leggend anker, zynde een gereetschap om een schip, dat door de stormen geweldigh wort geschokt en bestreden, door te behouden, is altyt een teken der gerustheit, wanneer men het zelve als een zinnebeelt [C] gebruikt.

Met de viervlam meenen wy hier iet het geen de schippers 't licht van *St. Ermo* of het vredevier noemen, het welk op den top van den mast verschynende, een gewis teken der aenstaende stilheit is [D].

[B] Ik zie niet, waer door hier de stilheit van den hemel wort uitgedrukt: en zoude dit geheele beelt liever passen op den overvloet, die de zeevaert, zoo ze veilig en gerust volbracht wort, pleegt aen te brengen: gelyk het volgende beelt verklaert wort, dogh daer mogelyk te onrecht.

[C] De verscheide betekenissen van 't anker in de beeldenspraek zie by Piërius *Hierogl. Lib. XLV. cap.* 12 *& seqq.*

[D] Lees Seneka *Natural. Quæst. Lib. I. cap.* 1. en Plinius *Lib. II. cap.* 37.

GERUSTHEIT.

VAn Antoninus Pius heeft men eenen penning, op welken de gerustheit staet als eene Vrou wiens rechte hant het roer van een schip houdt, en de slinke twee korenairen, beduidende de zelve den overvloet der graenen, dien men kan genieten door het geruste gebruik [A] der zee, in eenen vreedzaemen tyt. Laet u nu voortleiden tot het beelt der

[A] Ik zoude veel liever denken, dat deze penning te kennen gaf den overvloedt van alle zaken, die 't volk van Romen genoot door 't wys bestier der Regeeringe door hunnen Keizer: alzoo 't Regeeringsbestier dikwils op de oude penningen wort uitgedrukt door 't houden van 't roer van een schip. Zie dezen penning, nevens nog een anderen van Hadrianus, by Oudaen in zyne Roomsche Oudheden *bladz.* 327 *of* 289. alwaer hy 't omtrent de uitlegginge met ons eens is. Lees ook beneden de beelden der *Zekerheit*.

GESTADIGHEIT.

EEne oude Vrou [A] die met beide haere handen eenen zantlooper houdt. Ter zyde staet eene klip, met veil of klimop rontom bewassen.

Door den ouderdom der vrouwe moet men het ryk des tyts verstaen, dat gestadigh volhardt in 't verhaesten van onzen ondergang [B]: gelyk wy haer

[A] 't Is eene schildery in de zale der Zwitsers in 't Paleis van onzen Heere te Rome. De verklaring daer van, die ik gelove gemaekt te zyn door Dirk Pietersen Pers, voldoet juist niet in alle deelen.

[B] Wat doet dit tot de Gestadigheit? Ik zoude 't liever zoo verstaen, dat het beelt als een oude vrouw vertoont word, om dat de gestadigheit meer plaets heeft in oude lieden dan in jonge: dewyl deze altyt wispeltuurig, en in generlei zaek gestadig zyn, behalven in hunne wispeltuurigheit. Zie onze aenmerking B. over het twede beelt der Destigheit bladz. 226.

haer ook als een beelt der geduurigheit den zantlooper toevoegen, dien zy, opdat hy niet ſtil zou blyven, geſtadigh ſchudt en omkeert [C].

Over de rots en het klimop kan men aenmerken, dat zy, die zich verbinden ten dienſt der grooten, en daertoe al hunne dienſtvaerdigheit en vlyt aenwenden, doorgaens varen gelyk het klimop; want om hunne geduurigheit en yver verheven wordende, geraken ze allengs om hoog, en zich aen de grooten leunende gelyk het klimop aen de klip, zoo kan 't niet anders zyn, of ze lyden door het opſteigeren gevaer en aenſtoot van ſtormen [D] en ander onweer des gevals.

[C] Dit is verkeert, en de genoemde ſchilderye vertoont zulks ook niet: wordende de geſtadigheit vertoont niet door 't omkeeren van den loper, maer door 't geſtadig voortlopen van 't zant, dat in een goede loper nooit ſtil ſtaet, tot dat ze uit is.

[D] Wat ook dit tot de geſtadigheit doet, begryp ik niet. Het komt my eenvoudig voor te betekenen de geſtadigheit die iemant houdt in enigen handel: omdat het veil nooit ophoudt van klimmen, maer altyt geſtadig voortkruipt, zoo lang 'er nog verder hoogte is, waer langs het zich zelven kan opbeuren.

GETROUHEIT.

TErwyl ik de beſchryving dezer beeltenis opmaek, gevoel ik in myn gemoet beweegeniſſen van verwondering en medelyden over de getrouheit ſommiger dieren. Zy wort vertoont als eene Vrou in witte kleding; met twee vingers der rechte hant houdt ze eenen zegelring, en nevens haer leit een witte hont.

De zegelring is een teken van getrouheit [A], want met den zelven ſluit en verzekert men de geheimeniſſen; en het witte gewaet ſtrekt een merk van de zuiverheit der trouwe [B].

 Men

[A] Zie Piërius Valerianus *Hierogl. Lib. XLI. cap.* 8. Hier toe behoort de daed van Alexander den Grooten, die wy zullen verhalen over 't beelt der *Stilzwygenheit.*

[B] Zie de aenmerk. F. over de *Gerechtigheit*.

Men plaetſt den hont by dit beelt, omdat hy een zeer getrou dier is, waervan Plinius in zyn VIII. boek verſcheide exempels opgeeft, en onder andere dit gedenkwaerdige van Titus Labienus [C] hont, het welk te Rome gezien wert, in 't jaer waerin Appius Junius en Publius Silius Burgermeeſters waren. Labienus dan gevangen zittende, liet de hont niet na geſtadigh voor den kerker te leggen; en hy daerna als misdadigh van een zekere hoogte, *Scalæ Gemoniæ* [D] geheeten, afgeworpen zynde, 't geen eene ſtraf was, te Rome over de misdadigen gebruiklyk, bleef de hont nochtans trouhartigh by het lichaem van zynen dooden heerſtaen, toonende zeer veele tekens van droefheit, ja dragende de ſpys die men hem gaf, aen den mont zyns geſtorven meeſters. Eindelyk toen men het lichaem in den Tyber worp, ſpringt de hont uit groote liefde naer 't zelve toe, en hielt het een goede wyl boven 't water, tot groote verwondering van alle die het aenzagen. Men leeſt ook by Eraſtus van een Roomſch ridder, die een eenigh zoontje hadde, dat nogh in de lueren was, en waerby gemeenlyk een huishont lagh. 't Geviel eens dat de ridder van huis ging, om by eenigh ſteekſpel of ſpiegelgevecht te wezen; en dewyl zyn huisvrou, om haere nieusgierigheit te voldoen, het zelve gaerne zien wilde, ſloot ze den hont en het kleene kint by malkander in eene kamer, en alle haere dienſtmaegden met haer nemende, klom ze op den zolder, vanwaer ze het vermaek kon hebben der beſchouwinge van het gezeide ridderſpel. Maer op dien tyt kruipt 'er juiſt eene ſchriklyke ſlang door een gat van den muur in de kamer en naer de wieg toe daer het kint in lagh, 't geen ze voor zeker meende te dooden. De hont hierop beſpringt de ſlang met dapperen moedt, overwint ze, doot ze, en wort zeer bebloet van de beten der ſlange. Ondertuſſchen was door al dit gevecht de wieg met kint en al recht het onderſte boven gevallen. De voedſter nu wedergekeert, het bloet en de omgeſtulpte wieg ziende, en daeruit giſſende dat het kint doot was, loopt verbaeſt en met benaeude tranen naer den ridder 's kints vader toe, en brengt hem onwetende een valſche maer droeve tyding. Wat volgt 'er op? De ridder, door dit al te jammerlyk berecht als razende geworden, vliegt toe, en houwt met eenen ſlagh den zoo onſchuldigen hont voor zynen overgetrouwen dienſt, in twee ſtukken; en zich hierop naer de wieg haeſtende, daer hy zyn kint doot en verſcheurt meende te zullen vinden, ziet hy het zelve met groote blyſchap en verwondering levendigh en ongedeert. Ten leſten ook de doode ſlang gewaer wordende, quam hy tot de kennis van dit zeldzaem geval en zyne dooling; hartelyk bedroeft zynde, omdat hy dien onſchuldigen huiswachter gedoot had, in plaets van hem dankelyk te beloonen over zyne wonderbaere getrouheit. Men zou veele voorbeelden van de getrouheit der honden uit de hiſtorien hier kunnen aen laſſen; onder andere, hoe twee jagthonden hunne trou nogh toonden by het lyk van den vermoorden Graef Floris den V. van Hollant, te

[C] Eene vergiſſing in den naem. Plinius zelve *Hiſt. Nat. Lib. VIII. cap.* 40. noemt hem *Titus Sabinus*: en Tacitus *Annal. Lib. IV. cap.* 18 & 68. geeft hem den naem van *Titius Sabinus*, of, gelyk Muretus wil dat men aldaer moet lezen, *Titurius Sabinus*. *Titius* ſtaet ook in ſommige oude Boeken van Plinius.

[D] Zie Alexander ab Alexandro *Genial. Dier. Lib. III. cap.* 5. Sommige willen, dat deze plaets zoude geweeſt zyn niet een hoogte, maer eene diepte of wel uitgegraven put: miſſchien te onrecht. Zie de verſcheide gevoelens, en de Schryvers, daer over handelende, by Pitiskus in *Lex. Ant. Rom. voce Gemoniæ.*

te vinden in de Rymkronyk van Melis Stoke; maer wy moeten ons bestek niet te buiten gaen [E].

[E] Wy zullen ons ook binnen dezelve paelen houden, en wyzende den Lezer na de plaetsen, daer voornaemste voorbeelden te vinden zyn, (namentlyk Plinius *Lib: VIII. cap.* 40, Plutarchus *Libro de Solert. Animal cap.* 30, 31 *en* 33. Celius Rhodiginus *Lect. Antiq. Lib. XII. cap.* 59 *&* *Lib. IX. cap.* 53. Alexander ab Alex. *Gen. Dier. Lib. I. cap.* 3. *en Lib. III. cap.* 7. en Piërius Valerianus *Hierogl. Lib. V. cap.* 10.) alleenlyk eenige weinige aenmerkenswaerdige dingen, van der honden getrouheit kortelyk ter neder stellen. Ten tyde toen de Atheners in den oorlog met Xerxes hunne Stadt verlieten en zich 't scheep begaven, sprong de hond van Xanthippus, den Vader van den vermaerden Perikles, in zee, en zwom de galei na tot aen 't eiland Salamis, daer hy terstont stierf. Men begroef hem daer, en noemde die plaets ter gedachtenisse van deze trouwe *Cynossema*, dat is, *hontsgraf*: gelyk de evengenoemde Plutarchus getuigt in 't leven van Themistokles *kap.* 19. Sommige volkeren gebruikten de honden in den oorlog, en hadden aen dezelve zeer getrouwe helpers. Van de Kolofoniers en Kastaballenzen getuigt dat de voornoemde Plinius; van die van Magnesia verhaelt het Eliaen *Var. Hist. Lib. XIV. cap.* 46. en van de Hircaners *Hist. Anim. Lib. VII. cap.* 38. Van Filippus, den Vader van Alexander den Grooten, Polienus *Stratag. Lib. IV. cap.* 2. 16. van Aliattes *Lib. VII. cap.* 2. 1. behalven meer anderen: gelyk te zien is by Lipsius *Cent.* 1. *Ep.* 44. *ad Belgas*, ten enenmael lezenswaerdig. Sokrates zweert in Platoos Fedro by een hont, wanneer hy wil, dat men trouwe en gehoorzaemheit aen zyne overigheit bewyze: volgens de aenmerking van Piërius Valerianus *Hier. Lib. V. cap.* 9. daer hy echter tot de trouwe van den hont te onrecht brengt een zekeren ouden penning: gelyk getoont zal worden in 't beelt *Maete.*

GETROUHEIT.

EEne in 't wit gekleedde Vrou, hebbende eenen sleutel in haere hant, en nevens haer eenen hont.

De sleutel is een teken van de geheimhouding der zaeken die de trou der vrientschap aengaen; gelyk ook de hont, door een zonderlinge drift der natuure, zynen meester getrou is; het welk wy zoo even getoont hebben.

GEVAER.

SChrik niet in 't beschouwen dezer beeltenis. Gy ziet eenen Jongeling al wandelende door een velt vol kruiden en bloemen, op eene slang treden, die zich ineen krullende, fel toeschiet om hem in zyn been te byten. Ter rechte zyde van hem ziet men eene diepe steilte, en ter slinke eene snelloopende rivier. Hy steunt op eenen zeer kranken riethalm, terwyl 'er van den hemel een blixemstrael nederschiet.

Schoon het leven van jong en out even bedrieglyk en onzeker [A] zy, volgens 't geen de Heer Kristus in 't algemeen zeit, Matth. XXIV. v. 42. *Waekt dan, want gy weet niet, in welke uure uw Heer komen zal,* evenwel is de jongkheit in meer gevaer dan de ouden, ter oorzaek haerer drift, moedt en stoutheit, want die maken dat ze zich onbedachtelyk waegt, en voor zeer veele gevaeren bloot stelt.

Dat de jongeling door een bloemryk velt gaet, en eene slang ontmoet,

 die

[A] Zie 't beelt *Kort Leven* onder de Letter L.

die hem dreigt te byten, brengt my een ongeluk te binnen, dat in het jaer Zestienhondert en vyftien, zekeren jongeling te Bagnakavallo wedervoer. Dees, door een lustige plaets met een jagtroer op den schouder wandelende, wert eene slang gewaer, en zyn roer aenleggende om ze te doorschieten, berst het zelve dierwyze, dat de jongeling doot, en de slang vry raekt.

Het zou dan vervolgens niet qualyk kunnen voegen, indien men by dit beelt ook een roer stelde, dewyl 'er naeulyx iet gevaerlykers gevonden wort; want het doot niet alleen met voordacht de vyanden, maer brengt ook somtyts onverhoets en tegens den wil des schutters, vrienden, of ouders, of den persoon die het handelt zelven om 't leven, of in eenen zeer gevaerlyken staet.

Dat de jongeling langs eenen kruit- en bloemryken wegh wandelt, en onverwacht van de getrapte slang [B] met eenen beet gedreigt wort, geeft te kennen, dat de mensch, het aengenaeme padt van de vergangklyke voorspoet der werelt betredende, lichtlyk onvoorziens en in een oogenblik kan overrompelt worden van onheil en elende. Men zoude ook kunnen zeggen, dat de wegh vol kruiden en bloemen, tusschen eene diepe steilte en een' vloeienden stroom gelegen, betekent, dat, terwyl men den wandel des tytlyken levens langs het spoor van aerdsche geneugten en wellusten heene stiert, men zeer veele gevaeren, zoo te lande als te water [C] met zich sleept; en dat wy, zonder deugdelyke en edele overleggingen wandelende, geduurigh in gevaer staen van neder te storten in eene zee van elenden, of in den diepen afgront der eeuwige verdoemenis.

Het riet [D] beduit de broosheit van dit leven, dat altyt in gevaer is, omdat het al meest leunt en steunt op zwakke en nietige dingen, en niet op zulke, die te recht loflyk en beschouwens waerdigh zyn.

De blixem, nederschietende als gezeit, geeft te verstaen, dat wy niet alleen op 't lant en op 't water voor ontelbaere gevaeren bloot staen, maer daerenboven ook onderworpen zyn aen de neigingen des hemels, die ons zyne werkingen instort, voor zoo veel zyne neiging lyden kan: zoodat men zeggen magh, dat Godt dikwyls toelaet, dat wy om onze zonden en misdaden, door verscheide toevallen en wangunsten, gestraft worden. Jako-

[B] Gelyk de vogelvanger in de fabelen van Ezopus, en Euridice, de vrouw van Orfeus, by Ovidius, *Metam. Lib. X. vs.* 10. en by Servius over Virgilius *Georg. Lib. IV. vs.* 317. en de Nimf Eperie, by den zelven Ovidius *Met. Lib. XI. vs.* 775.

[C] Propert. Lib. II. El. 20. vs. 59.

At vos incertam, mortales, funeris horam
Quæritis, & qua sit mors aditura via.
Quæritis & cœlo Phoenicum inventa sereno,
Quæ sit stella homini commoda, quæque mala.
Seu pedibus Parthos sequimur, seu classe Britannos;
Et maris & terræ cæca pericla viæ.

Waer van de zin hier op uit komt:

Maer gy, o menschen, zoekt de onzekere uur te weten
Van 't sterflot, en wat wegh de doodt eens naken zal:
Gy poogt uit 's hemels staet zorghvuldig af te meten
(Een oude vinding der Feniceers) wat geval
Van voorspoet of van ramp elk starrelicht voorspelt.
Maer 't zy wy 't Brittisch Ryk bestryden langs de baeren,
't Zy dat we 't Parthisch heir vervolgen in het velt,
Zoo land als zee zyn vol onzekere gevaeren.

[D] Zie onze aenmerking B. op 't eerste beelt der *Elende*.

Jakobus zeit in zynen Brief, kap. I. v. 15. *De zonde voleindigt zynde baert den doot:* en geen menſchlyk vermogen kan de magt van hem, die wetten en palen aen alles geſtelt heeft, wederſtaen. Het mogt den poëet Eſchilus niet baten, dat hy in 't velt wandelende, het gevaer des doots, 't geen hem voorzeit was [E], zocht te ontvlieden: want een arent, dragende eene ſchiltpadde in zyne klaeuwen, zagh van boven uit de lucht het kaele en gladde hooft dezes ongelukkigen dichters, en meenende dat het een ſteen was [F], liet de ſchiltpadde daer van boven recht op nedervallen, zulx dat Eſchilus op den zelven dagh het leven verloor, op welken hy het gevaer meende te myden. Zie Plinius [G] Lib. X. c. 3.

[E] Namentlyk, dat hy op dien dagh door een nederſtortinge zoude omkomen: het welke hy menende van eenig gebouw, boom of iets diergelyks te moeten verſtaen worden, geen vrees voor gevaer ſcheen te zullen hebben in 't open velt.

[F] *Ingenium eſt ei* (aquilæ) *teſtudines raptas frangere è ſublimi jaciendo:* dat is, *De aert des arents is* ('t zyn de woorden van Plinius zelf) *de geroofde ſchiltpadden te breken door dezelve uit de hoogte neder te werpen.*

[G] En Valerius Maximus *Lib. IX. cap.* 12. *Ext. Exem.* 2. Wat voorts de beſchryving van dit beelt belangt, het zelve kan nogh op verſcheide andere wyzen worden vertoont: by voorbeelt, men kan iemant ſtellen met de blote voeten op het ſcherpe van een ſcheermes, of over brandende kolen doen gaen, of zyn handt leggen tuſſchen een ambeelt en hamer, of een ſcherp zwaert recht boven zyn hooft hangen aen een dunnen draedt, op welke wyze Dioniſius aen een zekeren pluimſtryker eens toonde het geduurigh gevaer der Tirannen. Insgelyks, dat veel overeenkomſt zoude hebben met de tegenwoordige beelteniſſe, kan men iemant ſchilderen die voor zich ziet een zeer grote ſteilte, en van achteren vervolgt wort van wolven, als ook iemant die een wolf by de ooren heeft, of een kraen, die haeren hals in den bek ſteekt van eenen wolf. Alle welke dingen opzicht hebben op oude ſpreekwoorden, fabelen of gebeurteniſſen. Zie daer over (dewyl de plaets hier te klein is om alles breder te zeggen) den groten Erasmus *Chil.* 1. *Cent.* 1. *Ad.* 16 *en* 18. *& Chil.* 3. *Cent.* 10. *Ad.* 94. *& Chil.* 1. *Cent.* 9. *Ad.* 72. *& Chil.* 3. *Cent.* 4. *Ad.* 94. *& Chil.* 1. *Cent.* 5. *ad.* 25. *& Chil.* 2. *Cent.* 7. *Ad.* 63. Meer diergelyke beelden zoude iemant, dien 't luſte, kunnen opmaken uit dit zelve werk der ſpreekwoorden van Erasmus. Zie dezelve by een gebracht onder den titel van *Diſcrimen.*

G E V A L.

HEt geval of lot maelt men als eene Vrou met een mengelverwigh [A] kleet aen. Zy houdt in de rechte hant eene goude kroon en een beurs vol gelt, en in de ſlinke eenen ſtrop of ſtrik.

De goude kroon en worgſtrop betekenen, dat het lot den eenen gelukkigh en den anderen rampzaligh maekt. Maer of 'er evenwel zulk een lot of geval, en hoedanigh het zy, daervan ſtaet in andere gelegentheden te ſpreken: het zy ons hier genoeg, alleen door het geval of lot te verſtaen de zeldzaeme geſchiedeniſſen van zaeken, die buiten het oogmerk en tegens de verwachting des bedryvers, niet zelden zoo wonderlyk uitvallen. Dit is door Auzonius [B] zeer geeſtigh, en in overeenkomſt met ons tegenwoor-

[A] Betekenende de verſcheidenheit en onzekerheit van 't lot.

[B] Auzonius is niet de vinder van deze vaerzen, maer heeft ze overgenomen uit het Griekſch. Men vint dit puntdicht in die tael op twederhande wyze, en wort elk aen een byzonderen maker toegeſchreven, 't een aen Plato of Antipater, 't ander aen Statilius Flakkus. Echter is 'er enigſins verſchil over. Men zie Vinetus over Auzonius *Epigr.* 23. daer men ook die Griekſche vaerzen vind aengehaelt: en Menagius over Diogenes Laërtius Lib. III. §. 33.

genwoordigh beelt, uitgedrukt in deze vier vaerzen [C]:

Thesauro invento qui limina mortis inibat,
Liquit ovans laqueum, quo periturus erat.
At qui, quod terræ abdiderat, non repperit aurum,
Quem laqueum invenit, nexuit, & periit.

Dat is: *Iemant die zich verhangen wilde, en alrede aen de poort der doot gekomen was, eenen schat vindende, verliet met blyschap den strop, waermede hy zich meende te verworgen. Maer de ander, die het gout niet vondt dat hy in de aerde verborgen had, knoopte den strop, aldaer gevonden, om zynen hals, en liet het leven.* Dat is voorwaer een fraeie verbeelding van het wufte geval; en ik zou 'er Hollantsch rym van maken, indien myn lust en tyt het thans gehengden.

[C] Dezelve Auzonius heeft het ook dus vertaelt:

Qui laqueum collo nectebat, repperit aurum:
Thesaurique loco deposuit laqueum.
At qui condiderat, postquam non repperit, aurum,
Aptavit collo quem reperit laqueum.

Namentlyk gelyk het dubbeld in 't Grieksch was, zoo heeft het Auzonius ook dubbeld willen leveren in 't Latyn.

G E V A L.

EEn Maegt die blint, maer evenwel frisch van oudde is. De wint blaest haer van de eene zyde zulx op 't lyf, dat hy haer kleet vult en oplicht. In haeren schoot draegt ze eenige kostlyke gesteenten en adelyke sieraden.

Daer is weinigh onderscheit tusschen het geval of lot en de Fortuin [A], en daerom worden ze beide blint geschildert, omdat ze geen van beide acht nemen [B] op de verdiensten der menschen, maer de minst waerdigsten meest schynen gezint te zyn en te begunstigen. Men plagt derhalve ook te zeggen, dat *de jeugdige levenstyt een moeder is van weinigh verdiensten* [C].

De wint die in 't kleet blaest, beduit dat het geval door de woorden en gunst van magtige luiden, of door het goede gerucht des volx [D] geholpen wort.

Het meisje draegt den schoot vol edel gesteente, ten bewyze dat ze bezigh is, om den mensch eenen overvloet te bestellen van onverwachte goederen. Dit betekent dan het beelt in den besten zin, maer men doopt ook

[A] Zie naderhant de verscheide beelden van de *Fortuin.*

[B] Zie een heerlyk vers dienaengaende by Asklepius in de Catalecta Virgiliana van Scaliger *pag.* 175. en by Horatius *Lib. I. Od.* 35.

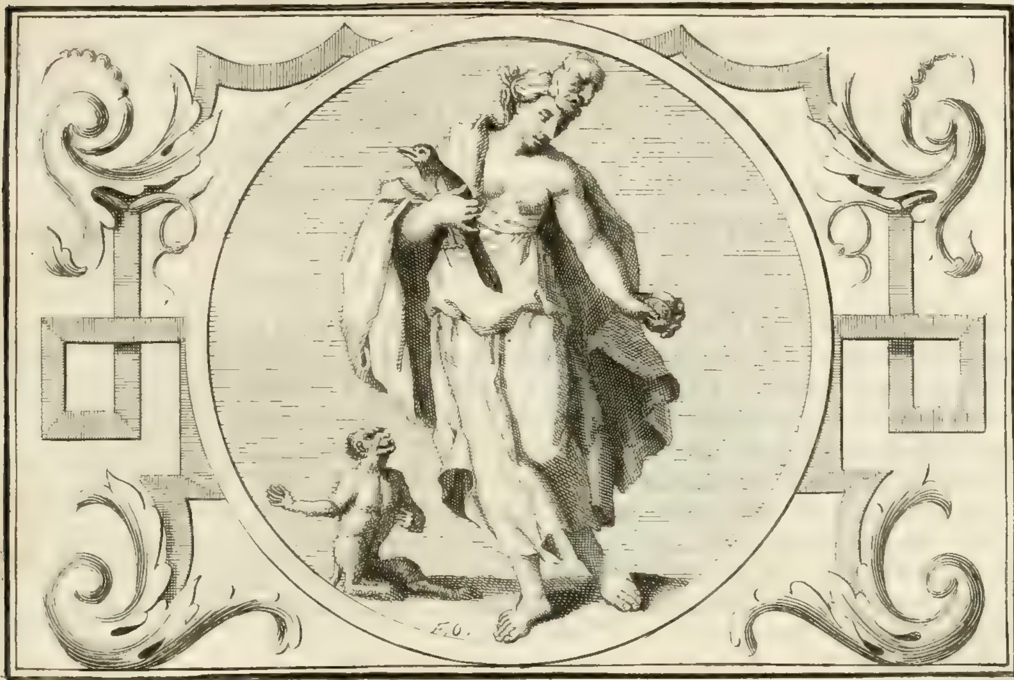
[C] Van dat oordeel was ook de Keizer Tiberius: die wanneer hy zach, dat men zyne jonge neven een buiten gewoon grote eere wilde aendoen, in den Raed zeide, dat zoo een eer eene beloninge was, die men aen niemant anders moest geven, als aen luiden van ondervindinge en van jaren: *non debere talia præmia tribui nisi expertis, & ætate provectis. Sueton. Tib. cap.* 54.

[D] Dat ook, zoo wel als de gunst der Groten, zoo licht is als de windt: en zoo ras als de gunst der machtigen iemant begeeft, zoo verlaet hem ook doorgaens terstont het goede gerucht des ongestadigen volks, en dien ze eerst hemelhoogh prezen, vervloeken ze nu tot in den afgront toe. Een doorluchtigh voorbeelt hier van wort ons getoont in Sejanus door Juvenael in zyn tiende Schimpdicht vs. 56 enz.

ook de uitkomſt van ongelukkige ontmoetingen met den naem van lot of geval. Zoo zeit Malchus in Dekkers Dooper, myns oordeels, op eene rechtzinnige wys:

O my verouderden, my afgequynden man!
Wat ben ik levens zat! och, moſt gy, moſt gy dan,
Rampzaligh NOODGEVAL, vermeerderen myn dagen,
Opdat ik zaeg met dienſt myn Vaderlant geſlagen? enz.

Hondertduizent en veel mislyker ongevallen, die men zou kunnen bybrengen, en aen het geval toegeſchreven worden, gaen wy kortheitshalve hier voorby.

GEVEINSTHEIT.

ZIe deze hier verbeelt als eene Vrou die boven haer gezigt eene gryns zoo houdt, dat het beelt twee tronien vertoont. Zy is bekleet met een tweeverwigh en geſprenkelt gewaet. In de rechte hant heeft ze eenen exter, en in de ſlinke eenen granaetappel. Voor haere voeten ziet men eenen aep.

Door dubbelheit van woorden en gelaet het hart en gemoet te verbergen, heet geveinſtheit: en hierom houdt de beeltenis eene gryns [A] zulx voor het gezigt, dat ze het waere gelaet dekt, en het valſche laet beſchouwen; gelyk mede haere aert door het tweeverwigh kleet vertoont wort.

Zy houdt eenen exter in de rechte hant, omdat deze vogel geveinſtheit beduit, doordien het eene deel zyner vederen wit, en het andere zwart is [B].

 Wat

[A] Vergelyk met dit beelt ook de beelden van 't *Bedrogh*, en die der *Schynheiligheit*, nevens 't geene over dezelve is aengetekent.

[B] De uitlegging van Pierius (1) is klaerder. *De exter*, (zeit hy) *is ook een beelt van leugens en geveinſtheit: als welke van vooren wit, en van achteren zwart is, betekenende een vriend, die in den eerſten ſchyn als zuiver en oprecht voorkomt, maer kort daer na bedrieght. Van de zulke wil men dat moet opgevat worden de zinſpreuk van Pithagoras*

(1) Hierog. Lib. 33. cap. 18.

Wat den granaetappel in haere flinke hant belangt, Piërius [C] merkt aen, dat, vermits de meeste menschen meer den schyn beminnen dan het waere wezen, en de granaet boven alle andere appels zynen kooper geheel bedriegt, als komende met het geene hy vertoont niet overeen, en echter met zyne purpere, blozende en aengenaeme kleur den beschouwer aenlokt, maer ten meesten deel van die hem openen, muf, verrot en stinkende wort bevonden; dat, zeg ik, veele der ouden de geveinsde vroomheit door zoodanigh eenen appel hebben uitgebeelt. Zeker schoolgeleerde vergelykt ook de hovaerdigen by den granaetappel [D], *omdat ze*, zeit hy, *van buiten zeer schoon, maer van binnen als verrot zyn.* Dat slach van menschen is door Horatius dichtpen [E] ook niet weinigh gehekelt. Luciaen vergelykt de veinzers by de boeken der Treurspelen, die met gout en purper versiert, van buiten eene schoone gedaente vertoonen, terwyl ze van binnen niet anders begrypen dan bloetschanden, verkrachtingen, razernyen, vadermoorderyen, elenden, ondergang van treflyke geslachten en steden, en allerlei slach van wreede en beestige schelmeryen.

Men stelt eenen aep by haer, omdat de Egiptenaers [F], eenen persoon, die

goras, τῶν μελανέρων μὴ γεύεσθαι, proeft niet van die dingen die een zwarten staert hebben: *te kennen gevende, dat men geene veinzers, ontveinzers of schynheiligen moet ontfangen in zyne vriendschap. En wat de leugen belangt, de Taelkundige Trifon zecht daer van,* τὸ ψεῦδος ἐν τοῖς ἐσχάτοισ μελαινεται *de leugen is van achteren zwart.* Zie hier van het beelt *Leugen*; en over de aengehaelde spreuk van Pithagoras lees Erasmus *Chil.* I. *Cent.* I. *in symbolis Pithagoræ non longe ab initio:* van wien Piërius 't zyne heeft overgenomen. Zie ook Aenmerking F over de *Gerechtigheit.*

[C] *Hierogl. Lib. LIV. cap.* 30. uit wien al 't volgende, tot daer van den aep gesproken wort, genoegzaem van woort tot woort is overgeschreven.

[D] *Superbus malum Punicum est, quod interius putridum fit, exterius vero mirabilem præ se decorem ferat.*

[E] Lib. I. Ep. 16. in deze verzen, aengehaelt by Piërius.

Vir bonus est quis?
Qui consulta patrum, qui leges, juraque servat:
Quo multæ magnæque secantur judice lites:
Quo responsore, & quo caussæ teste tenentur.
Sed videt hunc omnis domus & vicinia tota
Introrsum turpem, speciosum pelle decora.

[F] Volgens 't getuigenisse van Horus Apollo *Lib. II. Hierogl.* 67. en Piërius Valerianus *Hierogl. Lib. 6. cap.* 19. Doch onze Schryver vermengt hier de betekenisse van veinzen en ontveinzen. *Veinzen* is iets vertonen dat men niet is: *ontveinzen*, bedekken 't geen men is. Zoo veinst iemant droefheit, wanneer hy die wel uiterlyk vertoont, maer in der daedt niet heeft: en in tegendeel ontveinst iemant zyne droefheit; die inwendig bedroeft zynde, zyne droefheit niet uiterlyk vertoont, maer verbergt. Zoo is dan de aep of liever kat (gelyk wy terstont zullen aenwyzen) een beelt van iemant die enkelyk zyne gebreken en schande ontveinst, dat is, verbergt en bedekt: zonder dat hy juist door 't vertonen van eene byzondere vroomheit en deug tracht gehouden te worden voor een eerlyk en deugtlievend man, en ondertusschen anderen te bedriegen: hetwelk 't werk en de toeleg is van een veinzer. De kat derhalven is geen beelt van geveinstheit, maer van ontveinzinge en verberginge van schandelykheden, die men stil in 't geheim bedryft: en zoo stellen 't ook Horus en Piërius in de aengehaelde plaetsen voor. Dat het een kat, en geen aep is in de Egiptische Beeldenspraek, bewyst de zelve Piërius *Hierogl. Lib. XIII. cap.* 42. wiens aenmerking, om dat ze zeer fraei is, wy ten dienste van den ongeletterden Lezer hier vertaelt zullen byvoegen. *Dat een aep die pist*, zegt hy, *een ontveinzer van ondeugden betekent, zulks hebben wy op zyn plaets gezegt, nademael wy 't in de gedrukte boeken van Horus zoo hadden gevonden: maer na dat wy boeken, die met de hant geschreven en oudt waren, zyn machtigh geworden,*

die zyne gebreken en vuilheit ontveinſt en bedekt, willende uitbeelden, dit door een piſſenden aep deden, dewyl dit dier zoo mydende en ſchaemachtigh van aert is, dat het, als 't zyn blaes ontlaſt heeft, op de zelve wys doet gelyk de kat met haeren drek, een kuiltje in d'aerde gravende waerin zy den zelven verbergt en onder krabbelt.

geworden, zoo hebben wy op die plaets niet πίθηκον, aep, *maer* αἴλουρον, kat, *gevonden, 't geen ons ook waerſchynlyker voorquam, dewyl alle de katten van dien aert zyn, dat ze alle haere vuiligheit zoo naerſtig als ze konnen, of onder 't zand, zoo ze daer konnen bykomen, begraven, of onder iets anders ten eenenmael verbergen. Zeker de Egiptenaeren, daer ze in 't openbaer en op de ſtraeten zelfs hunne ſpyze aten, waren nochtans naer 't voorbeelt der katten gewoon, om hunne natuur te huis, en wel in 't geheim, te ontlaſten. Deze reinheit word ook den Hebreen bevolen in acht te nemen, gelyk Deuter. XXIII. vs.* 12. Gy zult ook eene plaetſe hebben buiten den leger: ende daer heenen zult gy uitgaen na buiten: ende gy zult een ſchupken hebben neffens uw gereetſchap: ende 't zal geſchieden, als gy buiten gezeten hebt, dan zult gy daer mede graven, ende u omkeeren, ende bedekken dat van u uitgegaen is. *Welke gewoonte ook by de Perzen zoo omzichtiglyk is onderhouden, dat ze in 't gezicht van een ander niet alleenlyk niets uitbraekten, maer zelfs hun water niet maekten: en die zulks opentlyk deed, kreeg daerdoor een ſchandlyken naem. Ja wat meer is, men zegt dat in de ſtad Alexandrie in Egipten, beroemt voor de allervolkrykſte koopſtad van de geheele werelt, de inwoonders tot op den huidigen dagh toe al zoo eenen grooten afkeer betoonen van iemant die uitſpuwt, als by ons iemant voor ſpot en beriſpinge bloot ſtaet, die opentlyk een windt loſt dat het gehoort wort.* Had de Italiaenſche opſteller van dit beelt deze plaets gezien, (om welke te zoeken Piërius hem in de eerſtgemelde plaets aenleiding genoeg hadde gegeven) ik ben verzekert, hy zoude ons de moeite benomen hebben van ze uit te ſchryven, en ze, gelyk de reſt, van woort tot woort hebben overgenomen. Voorts zyn ook de vis *ſepia*, en by de Egiptenaeren ook het panterdier beelden van geveinſtheit, volgens Piërius *Hierogl. Lib. XXVIII. cap.* 62. en *Lib. XI. cap.* 29. en Horus Apollo *Lib. II. Hierog.* 90. hoewel de *ſepia* een andere betekenis heeft gehad by de Egiptenaeren, volgens den zelven Horus *Lib. II. Hierogl.* 114. Van de *ſepia* zal gehandelt worden over 't beelt *Leugen*: van de panter is reets breetvoerigh geſproken in en over 't vierde beelt van 't *Bedrogh*, bladz. 90.

GEWELT.

LAet het gewelt vertoont worden als eene Vrou met een ſabel op de ſlinke zyde, en een kneppel in de rechte hant, met de ſlinke voorts een kint houdende, dat ze dapper ſlaet.

'tGewelt is eene kracht, die men bezigt tegens een' daer men over magh, gelyk het hier gewapent tegens een zwak kint geſtelt wort, dat nergens hulp vandaen krygt. Aldus noemt men geweldigh [A] de beweging van eenen ſteen, dien men naer om hoog werpt, tegens de beweging, hem eigen door de natuur der voortvloejing, die dan opwaert gaet; en al-

[A] Dat dit een ander ſoort van gewelt is, als waer van in 't begin van dit beelt wort geſproken, zulks blykt van zelfs. De oorzaek van zodanig een beweging noemt men in de *Logica* of Betoogkunde eene vrye oorzaek: als wanneer, by voorbeelt, iemant een ſteen werpt om hoogh, dan is hy de vrye oorzaek van die beweging, om dat hy ze ook recht uit, of ſchuin hadde kunnen werpen. Maer als een ſteen recht nederwaerts valt, dan wort het gezegt te zyn eene nootzakelyke oorzaek van die beweginge, omdat ze zoo moet geſchieden door noodzake van de natuur van een ſteen: en zoo in andere dingen meer. Maer alzoo 't hier geen plaets is om onderwys te geven in de Betoogkunde, zullen wy ons in dezen niet verder inlaten.

zoo ook andere diergelyke zaeken, die in dusdanigh eene beweging maer weinigh tyts duuren, dewyl de natuur, aen welke de kunſt en de kracht ten leſten gehoorzamen, haer weder te rug roept, en der zelver eige neiging lichtelyk helpt.

GEWETEN.

EEne Vrou die met haere handen een hart voor haere oogen houdt, en ook deze woorden, met gout geſchreven: ΟΙΚΕΙΑ ΣΥΝΕΣΙΣ, dat is, *eigen geweten.* Zy ſtaet bloots voets in 't midden tuſſchen een' bloemryken beemt, en eene wildernis vol doornen.

Door het geweten verſtaet men de kennis die elk van zyn eigen doen en verborge gedachten heeft, en andere menſchen onbekent is: en daerom ziet men ze haer eigen hart beſchouwen, als in 't welke de verholenſte geheimeniſſen ſchuilen, die ons alleen, het zy men wil of niet, kenlyk en openbaer zyn [A]. Aldus zeit ons out Hollantſch ſpreekwoort; *Vraeg u zelven, 't hart liegt niet.*

Zy ſtaet met bloote voeten in zulk eene plaets als gemelt is, om den goeden of quaden wegh te verbeelden, langs welken een ieder wandelende, dat is in deugt of in zonden, de ſcherpe dorens van leet, of zoeten reuk van blyſchap gewaer wort. *Deugt verheugt. Zonde ſmart.*

(1) Orat. ad Dem. [A] Heerlyk is de les van Iſokrates, ſchoon een Heiden (1): Μηδέποτε μηδὲν αἰσχρὸν ποιήσας ἔλπιζε λήσειν καὶ γὰρ τοὺς ἄλλους λάθης, σαυτῷ γε συνειδήσεις. dat is: *indien gy iets ſchandelyks mocht doen, ſchep nooit hoop, dat het zal verborgen blyven. Want al blyft het verborgen voor anderen, gy zult 'er ten minſten in uw eigen geweten van overtuigt zyn.* Al 't geene voorts in dit beelt voorkomt, is of van zelfs klaer, of zal verder worden uitgebreidt in en over de drie naeſtvolgende beelden.

GEWETEN.

AL weder eene Vrou, maer zeer schoon van wezen. Zy draegt een wit gewaet, en daer een zwart bovenkleet [A] overheen. In haere rechte hant ziet men eene yzere vyl, en de borst naer de zyde van 't hart open, alwaer een bytende slang of worm [B] zit; gevende die te kennen, dat het gemoet des zondaers gestadigh geprikkelt en geknaegt wort. *Helaes*, zeit Lukanus [C], *hoe groot eene straf geeft een quaetwetend gemoet den elendigen!* Vondel toont dit zeer fraei in zynen Jozef in Dothan, alwaer Judas dit tot zyne broeders zegt:

't Zy verre dat ik u of my by Kain zet,
Die zich met Abels bloet zoo gruwelyk besmet.
Hoe dootsch zagh hy 'er uit! hoe wert zyn hart gegeten
Van binnen! och, zyn hair (zoo pynigt het geweten
Den broederslagtigen) hing altyt nat van zweet.
Hy vloodt, en waer hy vloodt, hem docht dat Abel kreet,
En Godts gerechte wraek den moort zat op de hielen.

Gelukkigh dan die in ernst zeggen magh:

Gy weet, o goede Godt,
Zoo verre van bedrogh in uwen troon gezeten,
Hoe onbevlekt ik ben, en zuiver van geweten.

[A] Hier wil hy ongetwyfelt voorstellen een geweten van goet en quaet. Het goedt geweten wort uitgedrukt door 't witte kleet, het quaedt door 't zwarte: gelyk ook deszelfs knaging zal afgebeelt worden door de vyl, die gewoon is zelf 't allerhartste yzer te knaegen: en alzoo is de conscientie, zoo wanneer ze zich begint te bewegen, scherp genoeg om 't allerhartste staelen hart te doorknagen en te verteeren.

[B] Hy ziet op de woorden van Jesaias *kap.* 66. *v.* 24. die Kristus toepast op een knagend geweten in de helle, *Mark.* 9. *vs.* 44, 46, *en* 48. Het zelve hebben de heidenen te kennen gegeven door hunnen Prometheus, wiens lever geduuriglyk wiert afgegeten door een arent of gier; alsook door hunne Furien of helsche godinnen der razernye. Welke dingen, dewyl genoeg van veelen, en byna tot walgens toe zyn uitgebreit, zoo zullen wy ons daerover niet verder uitbreiden. Zie over 't goedt en quaedt Geweten fraeie aenmerkingen en zinnebeelden in de verzameling der Zinnebeelden uit Oude en Nieuwe Schryvers, doorgaens gevoegt achter Pierius, in het twede boek, onder de titelen van *Conscientiæ morsus*, *Conscientia pia*, en *Conscientia recta* pag. 54 & 55.

[C] Lib. 7. vs. 784. *Heu quantum pœna misero mens conscia donat!* Lees de geheele plaets van vers 770 af: zy is het waerdigh: en ik ben verzekert, gy zult bekennen, dat een heiden de kracht van het geweten heerlyk heeft voorgestelt. Voeg 'er by het dertiende Schimpdicht van Juvenael, in vele deelen onvergelyklyk.

GEWETEN. [Bekommering van het]

NIet onaerdigh wort deze zaek afgeſchetſt door een out, mager en dor Man, die beſchaemt en in vrees ſtaet. Hy is in 't wit gekleet, en ziet naer den hemel, houdende ondertuſſchen met beide de handen eene zeef. Om den hals heeft hy eene keten, aen welke een menſchehart hangt, en ſtaet voorts by eenen oven daer 't vier in ontſteken is.

De gewetensbekommering, by de Grieken συντήρησις genoemt, het geen niet anders dan opmerking en bewaering beduit, beſtaet in dat deel der ziele 't geen de zonde haet, en zich altyt zuiver wenſcht te houden van de ſchult der zelve, en wanneer het eenigen miſſlagh begaen heeft, den zelven geduurigh verfoeit, met een groot misnoegen daerover. Hieronimus noemt dit *Conſcientie.* Bazilius wil dat het een natuurlyk oordeel zy, 't geen de menſch van goet en quaet heeft. Door Damaſcenus wort het genomen voor het licht des gemoets. Ludovikus Vives [A] noemt het eene gemoets

[A] Lib. II. De Animo: waer uit deeze geheele bepaling is ontleent. de woorden zyn klaerder in hunnen ſamenhang. *Vit de onkunde,* zegt hy, *ontſtaen 'er veele dwalingen* enz. *maer niet te min zyn 'er overblyſſelen in ons over van dit zoo een groot goet, die genoeg getuigen, hoe groot dat geene geweeſt zy, dat wy verloren hebben. Het wort genoemt* ſynteresis, *even als eene* bewaeringe. *By Hieronimus heet het* conſcientie, *by Bazilius een* natuurlyke oordeeling, *Damaſcenus noemt het het* licht van ons gemoedt enz. *Dit is dan of het licht of de tuchtoefeniug van ons gemoet* enz. De Italiaen heeft die woorden zoo wat verhanſelt, en 'er quanſwys de zyne van gemaekt: En dit, en meeſt al die bloemtjes, die in deeze en byna alle andere beelden (ik zondere die van Zaratino voornamentlyk uit) uit gewyde en ongewyde Schryvers worden bygebracht, heeft hy gehaelt uit het grote Florilegium Langii, de Schatkamer van alle luiden, die ryk willen ſchynen in Geleertheit: maer als men hen die ter quader trouw geleende juweelen eens aftrekt, dan zyn ze zoo naekt en kael, als bedelaers: gelyk ze trouwens ook inderdaedt zyn. 't Is met de zulke even eens, als of men een ſlecht en ſober man koſtele kleederen doet aentrekken. Zy mogen in zich zelfs zoo ſchoon zyn als ze willen, ze zullen hem echter zoo aen 't lyf zitten, dat men aen 't een of 't ander deel ontdekt, dat het des mans eigen of gewoon gewaet

gemoets tuchtoefening, die de deugden goet, en de ondeugden quaet keurt, en geſtadigh knaegt in den boezem.

Men laet hem out [B] zyn, omdat de ouden by ervaerenis veel gemaklyker en beter het goet en quaet door 't oordeel onderſcheiden kunnen, dan de jeugt, en ook hun geweten deswege doorgaens meer zuiver zoeken te houden, giſſende zy nader aen de doot te zyn dan de jongelingen, die dikwyls, de welluſten betrachtende, niet eens bedenken waer zy Godt in vertoornen: want het geweten is, naer Hugoos tael [C], *eene kennis des harten, door welke het bewuſtheit van zich zelf heeft*, en dit vint men vry ſchaers in de jongkheit.

Mager en uitgeteert ziet gy hem, vermits hy geſtadigh gequelt en uitgemergelt wort door de ongeruſtheit van zyn bekommert geweten. En deze elende is, naer Nazoos zeggen [D], te vergelyken by het knagen van eenen worm, die het ſchip heimelyk op eet en vermolſemt, of by den roeſt die het yzer allengs verteert.

Hy ſtaet beſchaemt, omdat de ſchuldigen zich behooren te ſchaemen; vreesachtigh, omdat iemant die een ongeruſt geweten heeft, altyt vreeſt [E] voor Godts ſtraffende rechtvaerdigheit, in dit en het toekomende leven. Hoe laet zich Achitofel by Vondel hooren?

Vervloekte Achitofel,
Wat wilt ge nu beginnen?
Meineedige rebel,
Wat hebt ge u onderwonden?
Door uwen valſchen raedt
Is 't koningsbedt geſchonden.
Wat trooſt, wat toeverlaet
Verwacht ge? plaegen, plaegen.
'k Heb koning Davids ſtadt,
Den ryxſtoel daer hy zat,
Verraên door looze laegen,
Den zoon in top gevoert,
Het vaderlant beroert.

gewaet niet zy. Op de zelve wyze gaet het met de zoo evengenoemde pronkers. De plaetſen, dieze uit eens anders ſchriften zien aengehaelt, om dat dezelve dikwils niet in haer vollen ſamenhang worden voortgebracht, en zy zelfs onkundigh zyn van tael en van zaken, worden veeltyts qualyk verſtaen, en dan komenze zoo voor den dagh, dat een middelmatig kenner gemakkelyk zien kan, dat het bloemtjes zyn uit eens anders tuin ſchandelyk geſtolen: gelyk ik oneindige reizen in onzen Schryver of uitſchryver hebbe ontdekt. Of de Heer Zaunſlifer in zyne Zinnebeelden ook niet wel eens in de zelve weide hartelyk gegraeſt heeft, dat zal iemant kunnen onderzoeken, die zyne beelden gelieft te vergelyken met den voornoemden Langius, en andere diergelyke. Het gebruik van dit en diergelyke boeken laken wy niet, maer 't misbruik.

[B] Zie de *aenm. A.* over de *Ervareniſſe*, en *L.* over 't *Einde*, en *F.* over het twede beelt van 't *Gebedt*.

[C] Lib. II. de Anim. cap. 12. *Conſcientia eſt cordis ſcientia: cor enim ſe novit ſua ſcientia.*

[D] Lib. I. Pont. Ep. 1. vs. 69.

Eſtur ut occulta vitiata teridine navis:
  Æquorei ſcopulos ut cavat unda ſalis:
Roditur ut ſcabra poſitum rubigine ferrum:
  Conditus ut tineæ carpitur ore liber:
Sic mea perpetuos curarum pectora morſus,
  Fine quibus nullo conficiantur, habent.
Nec prius hi mentem ſtimuli, quam vita, relinquent:
  Quique dolet, citius quam dolor, ipſe cadet.

[E] *Nunquam ſecura eſt prava conſcientia*, zeit Publius Syrus, dat is: *een quaed geweten is nooit geruſt.*

Wat laeger zeit hy door den zelven Poëet met vaerzen die in dit heele gedicht wonderlyk wel naer de ſtof geſchikt zyn:

Waer ben ik? wat geſpook
Verſchrikt me? 'k wil naer Gilo trekken.
Myns vaders erfſtadt magh me dekken,
Of ik verkieze op 't ſlot
Den kortſten wegh, bevryt voor ſpot.

(1) Apud Stob. Flor. tit. 24. Pythagoras (1) zegt rontuit, dat 'er niemant zoo ſtout gevonden wort, of het quade geweten maekt hem zeer bevreeſt, terwyl hy geduurigh ongeruſt voor het ſuizen van den wint zelfs verſchrikt is. Menander komt hierin met hem overeen, zeggende [F]: *dien van zich zelven iet args bewuſt is, laet hy de ſtoutſte man ter werelt zyn, zyn geweten maekt, dat hy geweldigh bang en bevreeſt is.*

In 't wit [G] wort hy gekleet, omdat, gelyk men de ſmetten, die op deze kleur vallen, en de zelve lelyk maken, hoe klein ze ook zyn, aenſtonts ontdekt; aldus ook elk, in wien het geweten achterdenken verwekt, als 'er eenigen miſſlagh, hoe klein die ook zy, begaen is, dien terſtont merkt en miſpryſt, en tracht te verbeteren; want berou krygende, ſpoeit hy zich weder naer Godt toe, als tot eenen zeer barmhartigen vader, zoekende op nieu zyne genade te verwerven; en hierom ſtaet hy met de oogen naer den hemel gewent.

Hy houdt eene zeef [H] in de handen, zynde die een werktuig waermede men 't goede van 't quade, dat is, het koren van 't kaf en andere vuilnis affcheit, tot een teken, dat een naeugezet gemoet de goede en deugtzaeme dingen opmerkt en gadeſlaet, en ze uitkieſt uit quade en ondeugende, de leſtgenoemde uitwerpende door de wan of zeef van het geweten.

Aengaende de keten met het hart op de borſt: de godtgeleerden zeggen, dat de raedſlagh [I] en 't overleg hunne plaets in 't hart hebben, gelyk in 't zelve ook de beginſels aller daetlyke zaeken ſchuilen; want Kriſtus leert ons, dat het geene den menſch ontreinigt in 't hart zit. Zie Matth. XV. 18. Mark. VII. 23. En de ouden zeggen, dat *het hart de buik der ziele* [K] *is.* David bad dan met groote reden Pſ. LI. 12. *Schep my een rein hart, o Godt,* verſtaende goede gedachten. Voorts betekent de keten met het hart daeraen, dat op de borſt komt, naer Piërius zeggen [L], de reden van een oprecht man die niet liegt of bedriegt, maer 't geen hy in 't hart draegt ook op de tong heeft, verre zynde van alle veinzery en logen, en by gevolg goet van geweten.

De

[F] By Stobæus Florileg. tit. 24

Ὁ συνιςορῶν αὑτῷ τι, κἂν ᾖ θρασύτατος,
Ἡ σύνεσις αὐτὸν δειλότατον εἶναι ποιεῖ.

Meer diergelyke ſpreuken, uit oude Schryvers verzamelt, vint men by Stobæus ter zelve plaetſe. Voeg hier by de aentekeningen van Grangæus en Lubinus over Juvenalis *Sat.* 13. *vs.* 193. *& ſeqq.*

[G] Zie de aenm. F. over de *Gerechtigheit*, als ook 't vierde beelt van 't *Geloof*.

[H] Lees Piërius Valerianus *Hierogl. Lib. XXXVIII. cap.* 3 *&* 4.

[I] Zie wederom Piërius *Hierogl. Lib. XXXIV. cap.* 2.

[K] Omdat gelyk de buik de ſpyze ontfangt tot een voedtſel voor 't lichaem; alzo het harte de plaets is, daer de gedachten en beſpiegelingen hun verblyf hebben, zynde een voedtſel voor de ziele.

[L] *Hierogl. Lib. XXXIV, cap.* 1. Voeg 'er by onze aenmerking *H.* over de *Gerechtigheit.*

De oven of het forneis beduit by Piërius [M] het geweten, dat als door 't vier beproeft is, naerdien Godt by Mozes beveelt, *Levit. II*: 4. dat hem eenige dingen moeten geoffert worden, die in den oven gebakken zyn, verſta, door eene ſtille overlegging des harten beproeft. Namentlyk, als men berou krygt over de bedreve misdaden, zoo wort het geweten in ons door zekeren heimlyken brant ontſteken, poogende het zelve met alle vermogen ons allengs van de zonde te zuiveren, en ze even als uit te branden. En ter dezer oorzaeke hebben eenige uitleggers der H. Schriftuur, door den oven het hart des menſchen verſtaen. Wyders is het forneis een werkmiddel dat de diſtilleerders gebruiken om het zuivere van het onzuivere af te ſcheiden. En aldus tracht een bekommerde godtvruchtige, in 't forneis of den oven des harten, door het vier van de vrees des gewetens, en met den wint der heilige inblazinge, zich zelve te reinigen van alle vuilheit, ten einde de ziel eene vereiſchte bequaemheit kryge, om Gode te kunnen geoffert worden.

[M] Zie hem *Hierogl. Lib. XXXIV. cap.* 8 *&* 9, *item cap.* 6. *ejuſdem libri.*

GEWETEN. [Wroeging van het]

EEne Vrou met een hairen kleet aen. Zy ſtaet vol bekommering en mistrooſtigheit, en houdt den mont open, alsof ze ſprak. Haere oogen, die overvloet van tranen uitſtorten, keert ze hemelwaert, en heeft eenen ſcherpen dorenkrans om 't hooft. In de ſlinke hant houdt ze een hart, dat ook met dorens omvlochten is; heffende voorts de rechte hant om hoog, en wyzende met den voorſten vinger der zelve naer den hemel.

Een ruw hairen kleet draegt ze, en ſchreit bitter, omdat Chrizoſtomus [A] zegt: *Alleen de wroeging des gewetens doet voor 't purper ſchrikken, en naer 't hairen kleet trachten, de tranen beminnen en 't lachen vlieden, zynde zy de moeder van het weenen.*

Men voegt haer twee dorenkroonen by, op de manier als gezeit is, omdat door den doorn Pſ. XXXII: 4. [B] *terwyl de doorn wort ingeſteken,* ver-

 ſtaen

[A] Libro de Compunctione Cordis: *Sola compunctio facit horrere purpuram, deſiderare cilicium; amare lacrymas, fugere riſum. Sicut impoſſibile eſt, ut ignis inflammetur in aqua: ita impoſſibile eſt, compunctionem cordis vigere deliciis. Contraria enim hæc ſibi ſunt invicem & peremtoria. Illa enim mater fletus, hæc mater eſt riſus: illa conſtringit, iſta diſſolvit.* Gelyk het onmogelyk is, zegt hy, dat het vuur ontſtoken worde in 't water, alzoo is 't onmogelyk, dat de prikkelinge van 't geweten kracht hebbe in welluſt. Want deze dingen zyn tegen malkanderen ſtrydig, en 't eene doodt het andere. Want de eerſte is een moeder van geween, de laeſte een moeder van gelach: de eerſte bint, de laetſte ontbint. Zie voorts onze aenmerking A. over 't vierde beelt van 't Berou, *bladz.* 119.

[B] Zoo ſtaet 'er wel in de gemeine Latynſche overzetting: maer de naeukeurige en voortreffelyke vertaling van onze geleerde Bibeltolken heeft: *want uwe hant was dagh en nacht zwaer op my, myn ſap wert verandert in zomerdrooghten.* Ja Piërius (1) zelf, uit wien dit wederom genomen is, bekent, dat 'er zoo niet ſtaet in den Hebreeuſchen grondtext: maer wel zoo, als onze Taelsmannen hebben, altoos met weinig verſchil. Waerom volgt de Italiaen dan Piërius ook nu niet? Dat quam hem zoo niet te pas. Zie voorts onze aenmerking B. over het twede beelt van 't Berou *bladz.* 117.

(1) Hierogl. L. LV. c. 7.

ſtaen wort de ſchult, door de zonde behaelt, die geſtadigh onze *conſcientien* ſteekt en prikkelt, het welk door den dorenkrans, dien zy op 't hooft heeft, wort uitgebeelt; zynde evenwel deze prikkeling in zich zelve vruchteloos en niet genoeg ter bekeering, dewyl ze gemeenlyk voortkomt uit de vrees voor de ſtraffe en kennis van 't quaet; daerom wort haer ook om 't hart eene dorenkroon geſchildert, om door de zelve de waerachtige prikkeling van het hart uit te drukken, die uit de onmeetbaere ſmart en kennis, van dat zy Godt, het hoogſte Goet vergramt, en zyne gunſt verloren heeft, voortſpruit. Eene zielnutte gemoetswroeging nu, of een heilzaem berou moet vier leden hebben, te weten:

I. De allerhoogſte droefheit, gelyk alrede gezeit is, en waerom ze zeer treurigh en ſchreiende gemaelt wort.

II. Een vaſt voornemen van niet meer te zondigen, 't welk door het opſteken [C] van den voorſten vinger naer den hemel wort aengewezen.

III. Desgelyx een vaſt voornemen om Gode de zonden te belyden, uitgebeelt door het openhouden des monts [D].

IV. Ten leſten wort 'er gereetheit in de zelve vereiſcht tot het uitvoeren haerer belofte, 't geen door het opheffen der rechte hant [E] wort aengeduit; en dat ze te gelyk vaerdigh zy om goet te doen ingevolge van haer goet en heiligh voornemen.

[C] Even als of zy Godt riep tot getuige van haer voornemen.

[D] Vergelyk het beelt Biegt *bladz.* 188.

[E] Als een teken van trouwe. Livius getuigt *Lib. I. cap.* 21. van den Koning Numa Pompilius, dat hy een plechtigen dienſt voor de Godinne der Trouwe hebbende ingeſtelt, bevolen hadde, dat de prieſters haer offeren zouden met de hant tot aen de vingers toe bewonden, *te kennen gevende*, zegt hy, *dat men de Trouwe moet bewaeren, en dat deszelfs plaetſe ook in de rechte handen is geheiligt*, of dat de rechte hant haer als haere eige plaets is toegewyt: *flamines juſſit manu usque ad digitos involuta rem divinam facere; ſignificantes fidem tutandam, ſedemque ejus etiam in dextris ſacratam eſſe.* Voeg hier by onze aenmerking A. over 't beelt Belofte *bladz.* 113.

G E W O O N T E.

DEze wort geſchildert als een out en gaende Man, met eenen gryzen baert. Hy leunt op eenen ſtok met d'eene hant, in welke hy ook een papier heeft daer deze woorden op ſtaen VIRES ACQUIRIT EUNDO, dat is, *door 't gaen krygt hy kracht.* Op den rug draegt hy verſcheide kunſtgereetſchappen, en ter zyde ziet men eenen ronden ſlypſteen.

De gewoonte drukt in onze zinnen de gedaente van alle dingen, en bewaert ze voor den nakomeling. Zy maekt ze ook betaemlyk, en ſtelt naer heur believen veele wetten in voor het leven en den omgang der menſchen.

Hy wort out vertoont, omdat de achtbaerheit of de kracht der gewoonte in de lange ondervinding [A] beſtaet, en hoe ouder zy is, ook des te vaſter

[A] De dartele Leermeeſter der Minnaryen Nazo, ſprekende van de bejaerde Juffers, pryſt haer aen boven de jongen, om deze reden, *Art. Amat. Lib. II. vs.* 675.

Adde quod eſt illis operum prudentia major,
Solus &, artifices qui facit, uſus adeſt.

Dat is: *Daer boven hebben zy meer kenniſſe van zaken,*
En ondervinding, die een kunſtenaer moet maken.

Zie het beelt Ervareniſſe en aldaer aenmerking A.

vaſter ſtaet op haere voeten, het geen beduit wort door de ſpreuk [B] die de oude man in de hant heeft, en ook paſt op den ſlypſteen, die, indien hy niet bewogen en omgedraeit wort, geene kracht heeft om het yzer te ſlyten of af te nemen. Aldus, wanneer de gewoonte niet gaende gehouden wort door de oefening der algemeene goetkeuringe, zoo krygt ze geen gezagh of kracht: maer als ze in 't ronde gaet, vereenigt ze den wil in een en 't zelve te willen zoodanigh, dat ze, zonder dat men haer paelen van reden weet te ſtellen, de gemoederen in eene en zelve bezigheit vereent houdt, en zich zelve ſtantvaſtelyk ſtaende. Ons ſpreekwoort zeit:

Neemt gewoonte d' overhant, zoo gaet ze door al 't lant.

Het is ook een gemeen zeggen, dat de wetten der gewoonte zoo vaſt zyn als die der keizers zelve, gelyk ook in alle kunſten en hanteringen, om eene twyfelachtige zaek goet te maken, het gebruik en de gewoonte, uit eene algemeene goetkenning ontſtaen, in bedenking wort gegeven, alsof eene zaek ſchier onmooglyk goet kon zyn, ten zy ze van de gewoonte daervoor geſchat wort. Zoo zegt Flakkus dat de woorden van een poeet, om goet te zullen zyn, door de gewoonte in 't gebruik gebragt moeten wezen [C].

Belieft 'er ſlechts 't gebruik zyn zegel aen te ſteken,
Waerby het recht, de magt, en regel is van 't ſpreken.

A. Pels in *Horat. Dichtk.* Om kort te gaen, de gewoonte wort gadegeſlagen en waergenomen in alle dingen; ten einde de betaemlykheit of het wel voegen, zoo nodigh [D] in den burgerlyken omgang, niet worde verkracht en geſchonden; en daerom draegt het beelt op den rugh een goet deel kunſtgereetſchappen, door den ſchildergeeſt uit te kiezen naer zyn vry believen.

[B] Ontleent uit den zelven Nazo, met een weinigje verandering *Art. Amat. Lib. II. vs.* 343.

Naſcitur exiguus, ſed opes acquirit eundo,
Quaque venit multas excipit amnis aquas.

Dat is:

Daer een rivier ontſpruit, daer is ze klein en ſmal,
Maer onder 't lopen krygt zy kracht, en overal
Waer langs zy vloeit ontfangt zy veele waterſtroomen.

Vetus conſuetudo naturæ vim obtinet, zegt Cicero *de Invent.* dat is: eene oude gewoonte heeft de kracht van de natuur; en *Conſuetudo quaſi altera natura eſt*, de Fin. Bon. & Mal. dat is, de gewoonte is als eene twede natuur.

[C] Art. Poët. vs. 70.

Multa renaſcentur, quæ jam cecidere, cadentque
Quæ nunc ſunt in honore vocabula, quum volet uſus,
Quem penes arbitrium eſt & jus & norma loquendi.

[D] Gelyk in 't brede is aengetoont in 't eerſte beelt van dit werk, onder den naem van *Achtbaerheit*.

GEZAGH.

MEn maelt hier eene ſtatige en bedaegde Mevrou voor, die op eenen adelyken ſtoel zittende, met koſtlyke klederen, geborduurt en met edel geſteente van groote waerdy beladen, verſiert is. Met de rechte hant houdt ze twee ſleutels om hoog, en in de ſlinke eenen ſchepter. Ter eene zyde leit een deel boeken, en ter andere verſcheiden wapentuig.

Zy wort als eene bedaegde mevrou, en niet als eene jonge joffer afgebeelt, omdat eene rype oudde eigentlyk gezagh in zich heeft; gelyk Cicero in zyn boek van den Ouderdom zegt [A]; *Het toppunt des ouderdoms is gezagh en aenzienlykheit.* Hy voegt 'er by [B]: *de ouderdom, inzonderheit als hy eerwaerdigh is, heeft zulk een groot gezagh en aenzien, dat hy van meer waerdy is, dan alle de vermaeklykheden der jeugt*, en dat wel voornaementlyk van wegen de wysheit en ervarenis, die in den zelven gevonden worden. Neſtor zeit in Vondels Palamedes:

Verblyft de zaek aen my. vertrout myn zilvre hairen,
En gryzen ouderdom, wien veel is wedervaren,

en Job kap. XII. v. 12: *In de ſtokouden is de wysheit, en in de langkheit der dagen*

[A] Cap. XVII. *Apex ſenectutis eſt auctoritas.* Het luſt ons de woorden van Plutarchus, over deze plaets van Cicero bygebracht door de Geleerden, hier over te ſchryven om derzelver voortreffelykheit. *Gelyk de wet den tulbant*, zegt hy (1), *en de kroon, alzoo heeft de natuur de gryze hairen geſtelt tot een eerwaerdigh teken van gezagh en regeering. En daer van daen, meen ik, blyve γέρας* (dat een *voortreffelyke eer* betekent,) *en γεραίρειν* (dat *eerbiedigheit bewyzen* te kennen geeft) *achtbaere benamingen, afkomende van γέρων* (een out man) *nog overig; niet om dat zy zich in warme wateren baeden, of zachter ſlapen: maer omdat hen in de ſteden eene koninglyke eere wort aengedaen om hunne wysheit, dewelke gelyk eene laetdraegende plante haere volmaekte vrucht door de beſchikking der natuur eerſt geeft in den ouderdom.* Zie mede onze aenmerking A. over 't 4 Beelt der *Eer*.

(1) Lib. Anſeni gerendaſit Reſp. c. 20.

[B] *Habet ſenectus, honorata præſertim, tantam auctoritatem, ut ea pluris ſit, quam omnes adoleſcentiæ voluptates.*

dagen het verstant; het welk evenwel de Dichter Joachim Oudaen met een' geestigen draei dus uitbreit:

Stokouden, hebbe ik dik gedacht,	*En fael bevonden naderhant,*
En dien de veelheit hunner dagen	*Want daer ik wysheit dacht te vinden*
Ervarentheit heeft toegebragt,	*By ouderdom en 't gryze hair,*
Behoort men naer verstant te vragen;	*Daer vond ik in alle aerdschgezinden*
Maer 'k heb myn eigen misverstant	*Vaek kinderen van hondert jaer.*

't Gezagh nochtans behoort by de ouden te zyn, dewyl, gelyk Plutarchus zeit (1), *de ouden om te gebieden, en de jongelingen om te gehoorzamen geschikt zyn.* (1) In Præcept. Ger. Reip.

Zy zit, omdat het zitten den prinsen [C] en magistraten eigen is, en ook het gezagh en aenzien [D], mitsgaders de rust van lichaem en gemoet vertoont; en de dingen die deftigheit en statigheit vereischen, behoort men al zittende, dat is, met ryp beraet te behandelen: gelyk de rechters [E] die magt en gezagh hebben om zaeken uit te wyzen, en iemant vry te spreken of te veroordeelen, zulx by vonnis niet wettelyk kunnen doen, ten zy ze zitten. *Vide 2 § bonorum ff. quis ordo in bon.*

Men bekleet ze met een kostlyk en blinkend gewaet, want zoodanigh zyn zy, die magt boven anderen hebben, in het aenzien der menschen; en bovendien geven de kostlyke klederen en dierbaere gesteenten, uit zich zelve eer en gezagh of aenzienlykheit aen hun die 'er mede versiert zyn.

De sleutels zyn hier in 't byzonder merktekens van het geestlyke gezagh, gelyk Kristus betoont daer hy tot Petrus zeit Matth. XVI. vs. 19. [F] *Ik zal u geven de sleutels van 't koningkryk der hemelen.* En zy houdt die in de rechte hant, omdat het geestlyke gezagh 't voornaemste en edelste is boven alle ander; gelyk de ziel edeler is, dan het lichaem.

Dat ze voorts de rechte hant met de sleutels hemelwaert heft, geeft te kennen, dat *alle Magt van Godt is,* gelyk Paulus zeit, en daerom ook vermaent, dat *alle ziel de Magten, over haer gestelt, onderworpen zy.* Rom. XIII. v. 1.

De schepter in de slinke hant beduit het wereltlyk gezagh en aenzien; en de boeken en wapens, die (om deze beeltenis nogh algemeener te maken) aen haere zyde leggen, vertoonen, de eerste het gezagh der Schriftuur en leeraeren, en de andere dat der wapenen des oorlogs, die aen de slinke zyde gestelt worden in naervolging dezer spreuke van Cicero (2), *Cedant arma togæ*, dat is, *laet de wapens voor den tabbert*, versta, den oorlogh voor den vrede, *wyken.* (2) In Pison. c. 30.

[C] Die daerom ook gezegt worden hunnen *zetel* te hebben in zoo eene Stadt, daer ze meest zyn en van waer ze hunne heerschappy en gezach oeffenen over de overige gedeeltens van hunne landen.

[D] Waerom men ook al van outs af is gewoon geweest op te staen voor mannen van aenzien en gezach, en dezelve te laten zitten. Zie Livius *Lib. IX. cap.* 46. en Gellius *Lib. VI. cap.* 9. en onze aenmerking A. over 't vierde beelt der Eer.

[E] Zie onze aenmerkingen over 't beelt *Rechter*.

[F] Zoo vat de Italiaensche Schryver, die van den Roomschen Godtsdienst was, dezen text wel op met de overige Roomschgezinden, om het algemeine gezach van den Roomschen Bisschop, den gewaenden opvolger van Petrus, staende te houden. Doch die van den hervormden Godtsdienst passen de sleutelen des hemelryks beter toe op de prediking des Euangeliums en de Kerkelyke tucht. Dit echter niet tegenstaende is 'er in de sleutels ook zoo evenwel eene Zinnebeeldische betekenisse van gezach in 't geestelyke: welke is de Kerkelyke tucht. Zie de 83 vraege van den Heidelbergschen Catechismus, en van Til over Mattheus.

GEZONTHEIT.

EEne Vrou van eenen rypen ouderdom [A]. Zy heeft in de rechte hant eenen haen, en in de slinke eenen quastigen stok, om welken zich eene slang kringkelt.

De haen is Eskulapius, den vinder der geneeskunst, toegewydt, om de wakkerheit [B], die een geneesmeester gestadigh behoort te hebben. De ouden hielden dezen vogel in zulk eene waerde, dat ze 'er offerhande [C] aen deden,

[A] Rype ouderdom is een blyk van gezontheit, omdat een lichaem geduuriglyk door ziekten gequelt zelden een rypen ouderdom bereikt.

[B] En om dezelve reden ook aen de Huisgoden, (*Saubert. De Sacrif. cap.* 3.) en aen Merkurius, en aen Apollo, en aen de Maen, als mede om zyne strytbaerheit, aen Mars en aen Minerva. Zie Piërius *Hierogl. Lib. XXIV. cap.* 18, 19, 20 *en* 22: gy zult 'er geleertheit vinden. Voeg daer by Cælius Augustinus Curio *Hierogl. Lib. I. cap.* 22. en de aentekening van Menagius, over *Diog. Laërt. Lib. VIII. §.* 34. Wolfgangus Franzius (1) wil, dat de ouden met een wys verleg de haenen op de torens der Kerken zouden gezet hebben om de Bedienaers van Godts woort door dat zinnebeelt op te wekken tot wakkerheit en andere plichten, waer toe ze door enige eigenschappen van den haen, die hy optelt, konden worden aengezet. Zie vooral het vyftiende zinnebeelt van Alciatus met de aenmerkingen van Klaudius Minos. De Sibariten, een volk, overgegeven aen alle weelde en wellusten, wilden geen haen in hunne Stadt dulden, opdat hy door zyn kraejen 's nachts hunne rust niet mocht storen: om welke reden zy ook alle handwerkskonsten uit hunne Stadt hadden weg gedaen, opdat de nyvere ambachtsluiden in den vroegen morgen geen gedruisch mochten verwekken, dat hunnen slaeplust enigsins konde hinderen: gelyk Piërius uit Athenæus verhaelt *Hierogl. Lib. XXIV. cap.* 22. Cælius Rhodiginus levert ons *Antiq. Lect. Lib. IX. cap.* 13. uit Lucianus deeze geestige fabel, die men ook vint by den ouden uitlegger van Aristofanes (2). Een zeker jongeling, met name Alektryoon (dit Grieksche woort betekent een *haen*) was zoo gemeenzaem met Mars, dat deeze hem zelfs zyne minnaryen betrouwde. Als hy dan na Venus ging, nam hy dezen Alektryoon mede: en omdat hy voornamenlyk de zon vreesde, dat die zyne snoeperyen ziende hem zoude beklappen aen Venus man Vulkaen, zoo liet hy den jongeling de wacht houden voor de deur, om hem te waerschouwen tegen dat de zon opquam. Maer deze schiltwacht eens in slaep gevallen zynde, en de zon daer op den ganschen handel gezien en aen Vulkaen ontdekt hebbende, vong deeze die twee gelieven in een zeer dun, dogh onverbreeklyk yzeren net, terwyl ze op hunnen wachter vertrouwende, gerust malkander lagen te liefkozen. Mars eindelyk wederom ontslagen, veranderde Alektryoon in eenen haen, zettende hem in plaets van den helm, dien hy nogh mensch zynde gedragen hadde, een kam op den kop. Maer de vogel, de uur nu altyt indachtigh, onderhoudt sedert zorgvuldiglyk de gewoonte, dat hy den opgank van de zon vooraf verkondigt met zyne stem, eer hem 't licht overvalt. Dit is dan de fabelachtige reden, waerom de haen zoo vroeg kraeit. De waere oorzaek daer van lees by den zelven Rhodiginus ter gezeide plaets, en by Klaudius Minos over 't vyftiende Zinnebeelt van Alciatus.

(1) Hist. Anim. Part. 2. c. 10. p.

(2) In Aves. ad v. 836.

[C] Wie heeft alles gelezen? ja ook wie heeft alles onthouden, dat hy gelezen heeft? Het kan waer zyn, dat 'er volken zyn geweest, by welke de haen in deeze achtingh geweest zy: maer 't is my onbekent. Ook geeft de inborst van onzen Schryver, die wy nu al dikwils gezien hebben, dat 'er maer wat neerslanst, ons aenleiding om te vrezen, dat hy hier of daer iets van den haen heeft aengeteken gevonden, dat hy qualyk verstaende verkeerdelyk heeft verdraeit. Ja ik zoude durven wedden, dat hy dit schryvende voor zich heeft gehad deze woorden van Giraldus, wiens schriften hy meermaelen heeft gebruikt, *Symbol. Pythag. Interpr.* col. 659 F. *Nec te id hoc loco latere velim, quod etiam de gallo gentes rem Sacram facere consueverunt, eumque vel imprimis Æsculapio Mactabant.* Maer hoe verkeerdelyk die uitlegging is, weten die geene, die kennis

deden, als aen eenen godt. Men leeſt by Plato [D], dat Sokrates, zich op het einde des levens bevindende, belaſtte aen Eskulapius eenen haen te betalen, dien hy hem zeide ſchuldigh te zyn, willende daermede, als een wys filozoof, te kennen geven [E], dat hy de godtlyke goedertierenheit dankte, die alle de qualen der ziel geneeſt. De

kennis van tael hebben: alzoo Giraldus niet anders zegt, als dat de Heidenen gewoon waeren den Haen te offeren, voornamentlyk aen Eſculapius. Voor den onkundigen ſchynt hy te zeggen, dat ze *een heilige zaek maekten van den haen*, dat is, hem goddelyke eer bewezen; maer als de Latynen zoo ſpreken, dan willen ze zeggen, dat 'er een haen aen de goden wiert geoffert. Ik weet wel, dat by Ariſtofanes (1), in zyne Komedie de *Vogelen* geheten, de haen een God wort genoemt, en dat daer aen van verſcheide vogelen offerhande wort gedaen: dogh dat is alles boertende, en kan gevolglyk het zeggen van onzen Schryver niet bewyzen. Ik ben ook niet onkundigh, dat 'er outtyts eenen Poliarchus te Athene geweeſt zy, die na 't verhael van Eliaen (2) zo zot was na beeſten, dat hy honden en haenen een openbare begraveniſſe liet aendoen, zyne vrienden op der zelver uitvaert nodigde, en op derzelver begraefplaetſen pilaren oprichte, waerop hy hen grafſchriften ter eere liet uithouwen. Maer dit bewyſt noch niet, 't geen hier gezegt wort. Ariſtofanes ſpreekt in de gezeide Komedie *vs.* 483. ook van een haen, die in de aloude tyden Koning zoude geweeſt zyn over de Perzen. Dat nu deeze vogel in der daedt als een koning door dit volk outtyts zoude geëert zyn geweeſt, gelyk wel andere beeſten by andere volkeren, of ſchoon Alexander ab Alexandro (3) en Giraldus (4) zulks ſchynen te geloven, zoo komt het my echter zoo voor, dat ook dit een geeſtige boerterye is van Ariſtofanes, en ik zie, dat ook Cælius Rhodiginus in dat zelve gevoelen is geweeſt *Antiq. Lect. Lib. IX. cap.* 13. alwaer verſcheide fraeje dingen van den haen, waerdigh te weten, zyn aengetekent.

(1) vs. 837. 864 & ſeqq.
(2) Var. Hiſt. Lib. VIII. c. 4.
(3) Gen. Dier. Lib. VI. cap. 2.
(4) Hiſtor. Deor. Synt. 1. col. 73. G

[D] In zyn boek genaemt *Fedo*, ofte *van de ziele*, aen deszelfs einde. *O Krito*, zegt hy daer zieltogende tegen zynen vrient, *wy zyn aen Eſculapius eenen haen ſchuldigh: betael dien, en verzuim zulks niet*. En dit waeren zyne laetſte woorden. Laktantius Firmianus en Septimius Florens ſpotten met Sokrates en Plato over deeze reden als belachelyk: maer Piërius Valerianus (5) en voor hem de zoo evengemelde Cælius Rhodiginus (6) tonen aen, dat die mannen de verborgene meining van die woorden of niet gezien hebben, of niet hebben willen zien.

(5) Hierogl. L. XXIV. c. 18
(6) Antiq. lect. L. IX. cap 12.

[E] Hoor Marſilius Ficinus op het einde van den inhout van 't voornoemde boek van Plato. *Eindelyk zegt Sokrates* (zoo zyn 's mans woorden) *dat hy aen Eſculaep eenen haen, den vogel hem heilig, ſchuldig is, en beveelt naerſtiglyk, dat dezelve betaelt werde. De ouden offerden aen den Geneesmeeſter Eſculaep, den zoon van Febus, eenen haen, den voorbode van den dagh en der zonne: dat is, aen de Goddelyke goedertierenheit, de geneesmeeſtereſſe van alle ziektens, die een dochter wort genoemt van de goddelyke voorzienigheit: waer aen zy bekenden, dat ze den dagh, dat is, het licht hunnes levens verſchuldigt waren. Diergelyk eenen geneesmeeſter hadde Sokrates* zynen Vrienden by Plato *al te voren belaſt op te zoeken, die namentlyk de ziektens der ziele konde genezen. En even als of ze nu van alle ziekte van twyfelingh en vrees waeren bevrydt, belaſt hy Gode dankbaerheit en ſlachtoffer toe te brengen. Daerenboven zeggen de gewyde ſchriften der ouden, dat de zielen ten hemel wederkeerende een triomfliedt zingen ter eere van Febus. Hy betaelt dan zyne gelofte aen Godt, opdat hy met vreugde het zegeliedt zingende wederkeere tot zyn hemelſch vaderlant.* Door dezen zelven Haen van Sokrates verſtaet Piërius (7) de Goddelykheit der ziele. Even als of Sokrates ſtervende, wanneer hy de Goddelykheit zyner ziele hoopte te vereenigen met de Goddelykheit van een grooter weerelt, nu geſtelt zynde buiten alle gevaer van ziekte, zulks zoude te kennen hebben gegeven met te zeggen, dat hy eenen haen ſchuldigh was aen Eſculapius, dat is aen den geneeſmeeſter der zielen: dewyl hy uit het lichaem zullende verhuizen, oordeelde nu gezont te zyn geworden. Op de goddelykheit der ziele, door den haen op eene zinnebeeldiſche wyze verſtaen, wil Piërius ook, dat Pithagoras, die gewoon was zyne meningen onder duiſtere raedzels te verbergen, gedoelt zoude hebben met de zinſpreuk (8) dat men *geen witten haen moeſte aenraken*, ofte *eeten*, maer opvoeden: menende dat hy door 't opqueken van dien haen niet anders heeft willen te verſtaen geven, als dat wy 't goddelyke deel van onze ziel, met de kenniſſe van goddelyke zaken, even als met vaſte ſpyze en hemelſche lekkerny, moeten voeden. Verdere verklaringen over die

(7) Loco Laudato.
(8) Apud Laërt. Lib. VIII. §. 34

De slang [F] is een zinteken der gezontheit, omdat ze zelve zeer gezont, ja veel gezonder is dan andere dieren, die op de aerde leven. En dat 'er te gelyk een stok en eene slang, die 'er om geslingert is, wort gestelt, beduit dat de gezontheit des lichaems door de kracht des gemoets en der geesten wort ondersteunt [G] en gehanthaeft: en in dien zin wort ook door eenigen de geschiedenis der slange, die Mozes aen 't hout in de woestyn oprechtte, uitgeleit [H] en verklaert.

die zinspreuk van Pithagoras zoek by Giraldus *Pythag. Symb. Interpret.* col. 659 & 660. En van 't offeren van den haen van Sokrates by Plato lees ook Andreas Tiraquellus *Comment. Nobilit. cap.* 31. *num.* 26.

[F] Zie onze aenmerkingen over 't volgende beelt.

[G] Nazo zegt zulks te ondervinden in zich eigen zelfs Trist. Lib. III. El. 2. vs. 9.

Quique fugax rerum, securaque in otia natus,
Mollis & impatiens ante laboris eram;
Ultima nunc patior: nec me mare portubus orbum
Perdere, diversæ nec potuere viæ:
Suffecitque malis animus: nam corpus ab illo
Accepit vires, vixque ferenda tulit.

Dat is, na Havarts vertaling:

My, die nooit onrust konde hooren,
Geen werk of arbeid was gewent,
En eenlyk tot gemak geboren,
Komt nu het zwaerste quaet te voren.
De zee 't onstuimig Element,
De wegen die 'k heb moeten dwalen,
Die konden my niet in het graf
Met al haer magt doen nederdalen:
Myn ziel verduurt nu alle qualen,
En 't lichaem krygt 'er kragten af.

Maer mogelyk is de stok en slang van een andere betekenisse in dit beelt. Altoos Pompejus Festus (1) geeft reden om zulks te denken. *Op het eilant*, zegt hy (dit is in den Tiber, tusschen het Janiculum en 't overige van Romen, aen beide gehecht met eene brug) *is een tempel gebouwt voor Esculapius, omdat de zieken door de geneesheeren voornamentlyk met water worden onderſteunt. Onder deszelfs hoede is ook een slang, om dat dit een zeer wakker dier is, welke zaek zeer dienstig is om de gezondheit van den zieken te bevorderen. Honden worden 'er by zynen tempel gedaen, omdat hy aen de spenen van een hont is opgezoogt. Hy heeft een quastigen stok: dat de moeilykheit van de geneeskunst betekent. Hy is gekranst met een laurier, om dat die boom goed is tot veele geneesmiddelen. Aen hem wierden hennen geoffert.* Wy voegen deze geheele plaets van Festus hier in, omdat 'er deze beeltenisse veel cieraet zoude kunnen uit ontleenen, en ook om dat ze ten deele te pas komt over 't volgende beelt. By Piërius (2) vint men op verscheide penningen slangen, zommige ook geslingert om een stok, met opschriften die gezontheit, welvaert, en behoudenisse te kennen geven.

(1) Col. m. 300 *in Insula &c.*

(2) Hierogl. L. XVI. c. 4.

[H] Zie Piërius Valerianus Hierogl. Lib. XIV. cap. 34. & Lib. XVI. cap. 1.

GEZONTHEIT.

EEne Vrou die 'er sterk uitziet, en van oudde de lestvoorgaende gelyk is. In de rechte hant houdt ze eene hen en in de slinke een slang.

De

De hen wort haer bygevoegt, omdat men die van outs aen Eskulapius plagt te offeren [A], naerdien ze een beelt was van gezontheit. Want men zeit, dat zoodanigh een ſlagh van offerhande daerom ingeſtelt zy geweeſt, omdat namentlyk het hennevleeſch zeer licht te verteren, en deswege voor de kranken heel goet is. Van dit offeren der hoenderen zeit Piërius een zeer klaer blyk by Angelus Kolotius gezien te hebben, te weten eene groote menigte van hoenderpooten, toen korts te vooren te Rome uit de aerde opgegraven by eene grafzuil, op welke een beelt van Eskulapius was opgerecht, ter plaetſe die thans *Vivajo* [B] genoemt wort. Want wie zoude oit zoo groot een getal van hoenderpooten op eene plaets by malkander gebragt hebben, ten waere het de gewoonte geweeſt zy, de overblyfſels [C] der offerhande aldaer te laten leggen?

De ſlang verſtrekt, gelyk boven gezeit is, een beelt van gezontheit [D] en welvarentheit, om dat zy alle jaren als weder nieu en jong [E] wort, en zeer vaſt en ſterk van leven en gezontheit, en, gelyk wy elders zullen zeggen, ook goet is tot veele medicynen. Nu leidt ons de letterrang tot het afzigtige beelt der

[A] By de Romeinen, niet by de Egiptenaeren, die 'er de Italiaen wederom verkeerdelyk hadde ingeplanſt. Zie Piërius *Hierogl. Lib. XXIV. cap.* 15. uit wien wederom dit alles ontleent is.

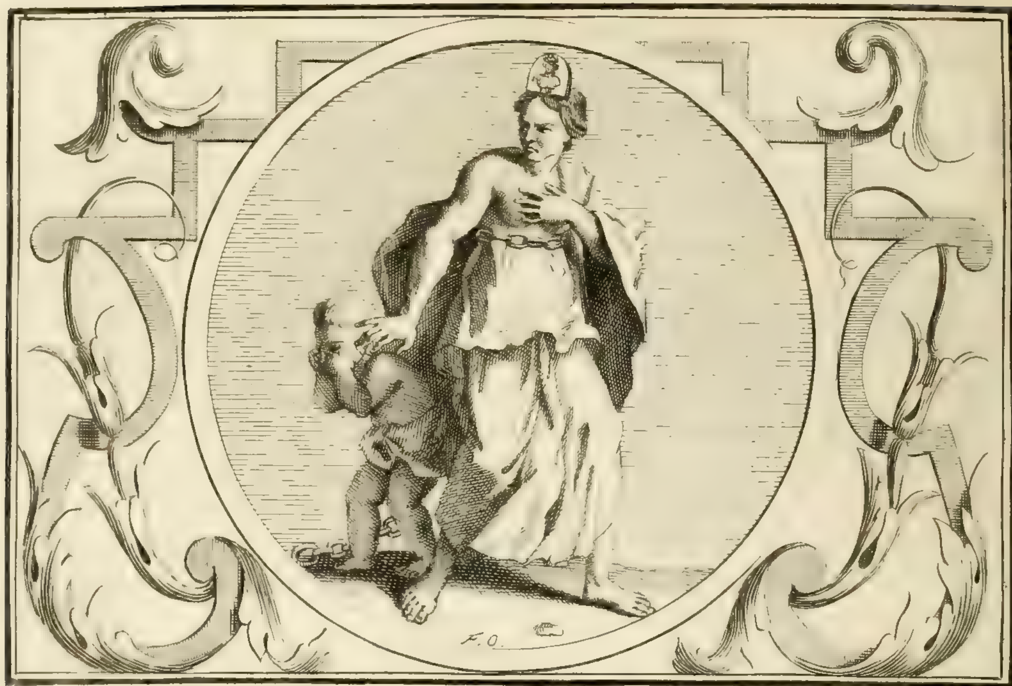
[B] Eertyts *Vivarium*, dat is, *diergaerde*, gelegen in de vyfde regio, of wyk der Stadt: daer de Romeinen tamme leeuwen en andere beeſten in hielden. Over deszelfs rechte plaets is enigſins verſchil onder de Schryvers der outheden. Zie derzelver verſcheide gevoelens by Pitiskus *Lexic. Antiq. Rom.* voce *Vivarium.*

[C] Voeg hier by ook het getuigeniſſe van Pompejus Feſtus, aengehaelt in onze aenmerking G. over 't vorige beelt. Dogh ze zyn ook gebruikelyk geweeſt in offerhanden van andere Goden: want Plinius (1) ſpreekt van 't offeren van zwarte hennen (1) Hiſt. in de afgezonderde en heimelyke godtsdienſten. Voorts zegt hy, dat die geele neb en Nat. l. X. pooten hebben niet rein ſchynen te zyn tot offerhanden. *Ad rem divinam luteo roſtro* cap. 56. *pedibuſque pura non videntur: ad opertanea ſacra nigra.*

[D] Piërius (2) vertelt ons uit Nikander en deſzelfs uitleggers deze fabel. De men- (2) Hierogl ſchen hadden eens met veel biddens by Jupiter aengehouden, dat ze altyd jong moch- Lib. XIV. ten blyven, en nooit verſlappen door ouderdom; maer dat elk zoo lang als 't hem zou- cap. 3. de toegelaten zyn te leven, zyne volle krachten en de friſſche bloem van zyne jeugt mochte behouden. Jupiter verhoorde hen, en gaf hen een altyt duurende jeugt mildadiglyk tot een geſchenk. Maer zy, helaes! onkundigh zynde van zaeken leiden die heerlyke gifte op den rugh van enen ezel om ze te dragen: en deze gekomen zynde aen een zekere fontein, en afgemat door dorſt, wierde door een looze ſlang, welke was geſtelt tot bewaering van die fontein, afgeweert van drinken, ten zy onder voorwaerde, dat hy zyne ganſche vracht tot loon aen de ſlange wilde overgeven. De dorſt bewoog het beeſt de conditie aen te nemen: en daer van daen is 't, dat de ſlangen alle jaren haere oude huit uittrekken en te gelyk wederom jong worden, terwyl de onverſtandige menſchen, die heerlyke gaef zoo ſchandelyk hebbende verwaerlooſt, door ouderdom zwak en machteloos worden. Andere verhaelen de fabel wat anders, maer 't verſchil is niet groot. Die nieuwsgierigh is, kan het by Piërius vinden. Men zou zeggen, en 't is waerſchynelyk, dat de Grieken deze fabel uit het geval van Adam en Eva met de ſlange den duivel hebben verdicht: gelyk zy meer deelen van de H. Hiſtorie, waer van zy, 't zy door overleveringen 't zy op enige andere wyze, eene zekere ſchaduwachtige kenniſſe gehad hebben, onder 't dekzel van hunne fabelverzierſelen hebben verborgen.

[E] Zyn ouderdom te gelyk met de huit jaerlyks afleggende. Zie daer van Achilles Statius over *Tibul. Lib. I. Eleg.* 4. *vs.* 77. en breder de aentekeningen der geleerden over Horus Apollo *Hierogl. Lib. I. cap.* 2. Voeg hier nogh by als beelden der Gezontheit den *alſem*, uit Piërius *Hierogl. Lib. LVIII. cap.* 31. de *Cauwoerde* of Pompoen *ibid. cap.* 13. de *Duif*, *Lib. XXII. cap.* 12. den Egiptiſchen Vogel *Ibis*, *Lib. XVII. cap.* 20. en eindelyk *Merkurius* met een ram op den ſchouder, *Lib. X. cap.* 34. De reden van die beeldenſpraeken zie by Piërius zelfs op de bygevoegde plaetſen.

 GIERIG-

GIERIGHEIT.

DIe laet zich op het toneel zien als een bleek, lelyk en mager Wyf, met zwart hair, en in ſlaevinnekledereren. Op haer voorhooft verbeelt men Pluto, die voor den godt der rykdommen gehouden wert. Zy is met eene goude keten omgort, die haer van achteren op d' aerde naſleept. Haere bloote borſten toont ze vol melk te zyn, en heeft een kintje by haer, dat byna achter haeren rugh, en vry mager, onnozel, en armelyk gekleet is. Ze ſchynt het voorts met haere rechte hant wech te ſtooten, als gunnende het zelve geen zogh uit haere borſten, die ze met de ſlinke hant geſloten houdt.

Zy vertoont zich bleek, dewyl de geſtadige zorg om ſchatten te vergaderen, en de onverzaetbaere begeerte tot de zelve haer zulk eene kleur byzetten; zoekende zy de goederen van andere luiden haer eigen te maken, zonder acht te nemen op het gezagh der wetten, of op eenige betaemlykheit. De bleekheit is ook eene uitwerking der vreeze, die het ingewant der gierigen geweldigh foltert, terwyl ze niemant betrouwen, ja ſomtyts zich zelve naeulyx, van wegen den argwaen dien ze opvatten om het minſte gedeelte hunner middelen niet te verliezen. Arnold Moonen beſchryft den dwazen aert der gierigheit ganſch niet onaerdigh in deze vier vaerzen:

Klaes Vrekhart, ziek en tot zyn uiterſte bereit,
Kon zonder leſten wil met geen geruſtheit ſterven.
Maer 't zegel was te dier: dies liet hy 't goet zyne erven,
En ſtorf tot ſchâ van 't Lant uit loutre gierigheit [A].

De

[A] Wie van beide zoude de gierigſte zyn geweeſt? deze van Moonen? of die van Plautus,

De slaefsche en vuile kleedy, mitsgaders de gulde keten, die ze zulker wyze draegt als gezegt is, zyn blykbaere tekens van de onedele en schandlyke slaeverny der gierigen.

Het voorhooftschrift of beeltje betoont, dat een gierigh mensch in alle zyne handelingen de gierigheit laet uitkyken, zulx dat hy zich zelven in geen eene zaek weet bedekt te houden. En naerdien wyders in gebruik was, de voorhoofden der slaven [B] met letters te tekenen, bewyst dit den staet en eigenschap der gierigaerts, die slaven des rykdoms zyn.

De slepende keten van het beste metael, of dat doorgaens hoogst geschat wort, geeft te kennen, dat de aerdsche rykdommen, als men het wel overweegt, slechts zwaere lasten en schadelyke hindernissen zyn.

Door het kleene kint, het geen ze als wechjaegt, moet men verstaen, dat niemant te recht gierigh is, of hy is 'er meteen [C] wreet by. En schoon Godt gewoon is den eenen meer dan den anderen te verryken, zoo is 't nochtans zulx, dat den mensch geene gelegentheit ontbreekt, om in allerleien staet deugtzaem te handelen, naer 't beroep daer hy in is. Maer de gierigen, deze Godtlyke orde verkeerende, willen veel liever, met eene inslokkende begeerlykheit, 't geene zy hebben en krygen, laten bederven, dan dat zy het voor hun zelven zouden gebruiken, of den behoeftigen daervan mededeelen.

Plautus, welke zelfs het afsnydzel van zyne nagels bewaerde, en op dat hy 's nachts niet te veel adem zoude verliezen, zyn keel toebont met zyn geltbeurs? Zie de verdere boerteryen op der gierigen aert by Plautus zelve (1). (1) Aulul. Act. 2. Sc. 4.

[B] Niet van alle slaven, maer voornaementlyk van de zulke, die om hunne boosheit verdienden kenbaer te zyn aen alle: als by voorbeelt de zulke die hunne Heeren waeren ontlopen geweest, of iets gestolen hadden enz. op welkers voorhoofden en ook gansche aengezigten Lipsius meent, en ook met genoegsame bewyzen bevestigt, dat niet enkelyk enige letters, maer ook geheele woorden, ja somtyts verzen, zyn geschreven of ingebrant geweest. De wyze van de slaven zoo te merken stelt hy voor aldus geweest te zyn: dat de letters eerst wierden ingebrant met een gloeiend yzer, waer in naderhant inkt wierde gegoten, op dat ze des te zichtbaerder zouden afsteken. Zoo gist hy dat op het voorhooft van een verlopen slaef by de Romeinen kan gebrant zyn geweest *Cave a fugitivo*, dat is, *wacht u voor den wegloper;* op dat van een die gestolen hadde, *Cave a fure*, dat is: *wacht u voor den dief.* Zie den Geleerden Man zelve *Elector. Lib. II. cap.* 15. en de Aenmerkingen van Gonsalio de Salas over 't 103 hooftstuk van 't schimpschrift van Petronius, en de Schryvers aldaer door hem aengehaelt, nevens de aentekeningen van meer andere geleerden over die plaets. Dat brantmerken voorts der voorhoofden geschiede niet alleen aen de booze slaeven, maer ook dikwils aen de gevangenen in den oorlogh; en niet alleen met letters, gelyk men by Kurtius (2) leest dat de Perzen gedaen hadden aen vier duizent Grieken, maer ook met andere tekens. Die van 't eilant Samos drukten den gevangenen Atheners met een brandyzer een uil op 't voorhooft; en die van Athenen wederom aen de gevange Samiers een zeker schip *samana* genoemt, zynde breet van buik, en hebbende een spitstoelopenden snuit als die van een verken: hoedanig slagh van maeksel eerst door die van Samos was uitgevonden. Zie Erasmus *Chil.* 4. *Cent.* 1. *ad.* 89. *&* *Cent.* 5. *ad.* 14. (2) Lib. V. cap. 5. n. 6

[C] Uit die aenmerking is het, dat Alciatus, en voor hem een out Grieksch Dichter de fabel van Arion hebben toegepast op den wreeden aert der Gierigaerts, waer in zy zelfs de visschen van het woeste element der zee te boven gaen. Lees de fraeje aenmerking van Klaudius Minos over dat zinnebeelt van Alciatus: 't is het 89.

GIERIGHEIT.

Gy ziet hier als in 't voorgaende weder eene magere en bleeke Vrou, maer die daerenboven out is, waervan de reden in 't vervolg zal gegeven worden. Op haer wezen

ziet men hartzeer en zwaermoedigheit als geschildert, en by haer staet een zeer magere wolf. Zy heeft, gelyk de waterzuchtigen, een dik lichaem, daer ze, ten teken van smart, de eene hant op leit. Met de andere houdt ze eene vastgeslote geltbeurs, daer ze met groot opmerken naer ziet.

Kristofer Landyn verhaelt, dat de wolf byster vraetigh en gulzigh is, en niet alleen opentlyk, maer ook met loos en diefachtigh bedrogh rooft; en zich van herders noch honden ontdekt ziende, niet rust voor dat hy eene geheele kudde van schaepen [A] of ander vee heeft omhals geholpen, vreezende altyt te weinigh te zullen hebben aen zynen buit. En hoe handelt de gierige? Hy ziet met loosheit en schelmery, of met openbaer rooven eens anders goederen tot hem te trekken; en kan echter zoo veel niet byeen schrapen, dat zyn heblust en begeerte tot rykdom zich verzaedigen.

Zy vertoont de gestalte van een' waterzuchtigen [B], omdat, gelyk die zynen dorst door 't veel drinken niet lescht, maer voelt aengroeien, aldus ook de gierigheit in den mensch wast, naer de maet van het vermeerderen der schatten: hiervan zingt Horatius 't geen wy tot besluit van de beelden der gierigheit zullen byvoegen. Gregorius zegt [C]: *Ieder gierige vermeerdert den dorst door het drinken, want hy heeft zoodra het eene niet verkregen*

[A] Hierom zegt Virgilius, *Ecl.* 7. *vs.* 51.

Hic tantum Boreæ curamus frigora, quantum
Aut numerum lupus, aut torrentia flumina ripas.

Dat is naer Vondels vertaling:

Wy passen hier zoo veel
Op noordewinden en den blaesbalgh van hun keel,
Gelyk de wolven op getal, en sterke stroomen
Op d' oevers, als zy met geschal ten berge afkomen.

(1) Chil. 2. Cent. 4. Ad. 99. Hoewel men dit zeggen van Maro met Erasmus (1) ook zoude kunnen opvatten na den zin van ons gemein spreekwoort, dat de wolf wel een getelt schaep mach. Zie voorts den wolf als een beelt van roofgierigheit by Piërius Hierogl. Lib. XI. cap. 4. en onze aenmerking B over de Dievery, bladz. 252.

[B] Eene vergelykinge die men ook vint by Ovidius Feest. Lib. I. vs. 209.

At postquam Fortuna loci caput extulit hujus &c.

Dat is, naer Hoogvliets vertaling:

Maer sedert de Fortuin
Dit ryk verhief, en Rome allengs de trotsche kruin
Aen 't hoog gestarnte stiet, zag elk den rykdom glimmen,
En dulle gierigheid ten hogen toppe opklimmen.
Ja de allerrykste is thans de gierigste. Yder schraept
Om geld te quisten, en 't verkwiste zoekt en raept
Men weer om stryt by een: en dees' verwisselingen
Doen onder 't volk een smet van schelmery indringen.
Zoo groeit de dorst steets in een waterzugtig mensch,
Hoe meer hy drinkt en zwelgt.

(2) Serm. 8. De zelve gelykenisse heeft Polibius *Hist. Lib. XIII.* en by Stobæus (2) wortze toegeschreven aen Diogenes. Enige voorbeelden voorts van onverzadelyke gierigheit zie by Valerius Maximus *Lib. IX. cap.* 4. dogh men vint die overal en ziet ze dagelyks. Aengaende de schandelykheit en 't quaet van deeze ondeugt lees Plutarchus in zyne verhandeling van de Geltzucht. Spreuken van oude Schryvers zoek by Zaunslifer in deszelfs Zinnebeelden, meest getrokken uit het *Florilegium Langii.*

[C] Moral. 14. *Omnis avarus ex potu sitim multiplicat: qui quum ea, quæ appetit, adeptus fuerit, ad obtinenda alia amplius anhelat.* Voeg hier by Seneka *Hippol. vs.* 621. Juvenalis *Sat.* 14. *vs.* 136 en aldaer Grangæus; en Boëthius *de Consol. Phil. Lib. II. Rhytm.* 2. *& Lib. III. Rh.* 5. en eindelyk Fedrus *Lib. IV. cap.* 18. wel *fab.* 19. Wy wyzen de plaetsen alleenlyk aen: die fraeie dingen wil zien kan ze daer lezen.

gen of hy hygt naer het andere. Seneka laet zich aldus hooren [D]: *Den gierigen ontbreekt zoo wel 't geen hy heeft, als 't geen hy niet heeft.*

De magerheit van den wolf beduit den onverzaetbaeren heblust der gierigen, alsmede de onbetaemlyke vasthoudentheit over de goederen die ze bezitten. Dante zegt, van de gierigheit sprekende [E]: *Zy heeft een quaetaerdige en booze natuur, die haer gulzige begeerte noit verzadigt, en na gegeten te hebben, meer honger heeft dan te vooren.*

Men stelt ze met eene geslote beurs in de hant [F], als scheppende zy meer vermaeks in het bezien des gelts, dan in het gebruiken des zelven tot nut en nootdruft. Hierover heeft iemant [G] iet gedicht dat op dezen zin uitkomt: *Waerom spaert gy u zelven niet, opdat gy uwen rykdom moogt sparen? Zal 'er noit een einde zyn van 't vermeerderen uwer goederen? Hou op van den rykdom des geelen gouts opeen te stapelen. U ontbreekt zoo wel 't geen gy hebt, als 't geen gy niet kunt hebben. Wat verhart gy u echter? Wat roemt gy, o Pontikus? want niemant bezit rykdommen, dan die deugtzaem is. Zoudt gy by my ryk geschat worden, o Pontikus, die, opdat gy aen uw gewonne schatten ten eenigen tyde geen gebrek zoudt hebben, altyt gebrek hebt?* Dat is wel gezeit, en genoegzaem eene bank aen den wegh, om wat op te rusten; maer volg my evenwel, indien 't u belieft. Wy zullen wel schooner beelden ontmoeten.

[D] *Avaro deest tam quod habet, quam quod non habet.* Zoo zegt P. Syrus: *Avarum irritat, non satiat pecunia*, dat is, *het gelt maekt den gierigaert hongerigh, dogh verzadigt hem niet.* Lees de treffelyke aentekeningen van Gruterus over die spreuk p. 79. uitgekomen na 's mans doot.

[E] Capitolo 1. dell' Inferno.

Et há natura si malvagia e ria,
Che mai non empie la bramosa voglia,
Et dopò pasto hà piu fame che pria.

[F] Zommige stellen voor de gierigheit alleenlyk een toegenepe linker handt: zie de reden daer van by Piërius Valerianus *Hierogl. Lib. XXXV. cap.* 33. met de zinspreuk van Diogenes daer op toegepast, *dat men zyne vrienden geen toegeslote handen moet geven.* Iemant zeide niet onaerdigh ('t is Erasmus, zoo ik 't wel onthouden hebbe) van zo een vasthoudenden vrek, dat men Herkules eerder zyne knodze, dan eenen gierigaert een duit uit de handen zoude wringen. Die handen moeten dan al redelyk vast zyn toegenepen.

[G] Hy verstaet den Kardinael Barberini, die naderhant is geworden Paus van Romen onder den naem van Urbanus den achtsten. Zie hier die vaerzen in 't Latyn zelve.

Ut parcas opibus, tibi quid non parcis? an unquam
Augendi census terminus ullus erit?
Desine divitias fulvo cumulare metallo:
Tam tibi deest quod habes, quam quod habere nequis.
Quid tamen obduras, toties quid, Pontice, jactas?
Non nisi qui frugi est, possidet ullus opes.
Tu mihi dives eris, qui, ne quo tempore partis
Divitiis egeas, Pontice, semper eges?

GIERIGHEIT.

Eene lelyk gekleede Vrou, met verwarde hairen, en barvoets. In de rechte hant heeft ze eene padde, en in de slinke eene toegeslote beurs als de voorgaende.

(1) L. III. De Libero Arbit. Auguſtinus zegt (1) dat de gierigheit *een ongebreidelde hebluſt is, die noit ophoudt van met een' grooten ſluier het gezigt de beſchouwing der reden te beletten; verbrekende voorts, door een ongewoon gewelt, den teugel der matigheit; en dewyl ze geen acht op eenige deugt ſlaet, doet ze,* vervolgt hy, *de barmhartige gemoederen in wreede verkeeren, en maekt zich zelve eene algemeene verderffter der deugt.*

De gierigheit beſtaet voornaemlyk in deze drie dingen: vooreerſt in het onbetaemlyk begeeren der goederen van andere luiden, opdat ze haere eige geheel magh bewaren, en daerom wort dezen beelde eene padde bygevoegt, welk ondier, hoe groot eenen overvloet van aerde, daer het by leeft, het magh hebben, nochtans altyt bekommert is, zich van de zelve onthoudende [A], en geduurigh meer begeerende. Ten tweeden beſtaet ze in een opzet van door kromme wegen meer tot haer te willen trekken dan behoorlyk is, ontziende noch armoede en gebrek noch ongemak [B], hoe groot die ook zyn mogen, ja zelfs verwaerlozende de nodige onderhouding van haer eige leven; gelyk ze daerom ook ſlecht gekleet [C], bloots voets en met verwarde hairen wort uitgebeelt. Laetſtelyk beſtaet ze in de vaſthoudentheit haerer dingen, het welk door de geſlote beurs wort te kennen gegeven.

[A] Of het geen hier van de padde wort gezegt, waer is, zulks is my onbekent. *Dat zy de vochtigheit van de aerde,* zegt Jonſton in zyne beſchryving van de natuur der viervoetige dieren (1), *kruiden, wormen en byen eet, is bekent. Dat zy*
(1) IV Boek Opſ. I Hoofdſt. I Lidt. I Stip. *dagelyks zoo veel aerde zoude eeten, als zy in haer voorſte poot houden kan, wort wel van 't gemeen gelooft, maer met geen ondervinding beveſtigt. Om haer ſpys wort zy by de Grieken Geophagos,* dat is, aerdeetende, *genoemt.* Hier in nu vinde ik niets, dat de padde kan doen ſtrekken tot een beelt van gierigheit, en het te kort doen van zyne eige natuur.

[B] De gierigaert, zegt Publius Syrus, is zelf de oorzaek van zyn eige elende:

Avarus ipſe miſeriæ cauſa eſt ſuæ.

En daerom is het geen lichte ſtraffe, die de zelve Publius Syrus toewenſcht aen den gierigaert, namentlyk een *langh leven:* Wat quaet, zegt hy, kan men een gierigaert toe wenſchen, dan dat hy lang leve?

Avaro quid mali optes, niſi ut vivat diu?

Zie hier over wederom die zoo evengemelde aentekeningen van Gruterus.

[C] Zie de beelden der Armoede.

GIERIGHEIT.

EEne oude Beſt, mager en bleek, en met geſcheurde klederen. In de regte hant heeft ze eene nyptang, en aen het eene been een yzer boei met eene keten die langs de aerde ſleept op de wys der ſlaven. Met de ſlinke hant leunt ze op een Harpy of grypvogel, die gereet ſtaet om op iemant aen te vallen.

De gierigheit is eene onmatige begeerte of dorſtige hebluſt, die in den gierigaert wreetheit, bedrogh, tweedragt, ondankbaerheit en verraet voortteelt; de gerechtigheit, liefde, getrouheit, godtsvrucht en alle zedelyke en Kriſtelyke deugden geheel wechnemende.

Men maelt ze out, niet alleen omdat ze meeſt in alle [A] ouden heerſcht,

[A] Zie onze aenmerking A. over 't eerſte beelt der *Eigenbaet.*

heerscht, maer ook eene moeder van alle schelmery is, gelyk Klaudianus [B] haer noemt.

Het gescheurde en lelyke kleet beduit, dat deeze hooftondeugt zoo veel in de gemoederen der gierigen vermagh, dat ze, het goet van anderen nemende, ook zich zelven hun eigen benemen; blyvende aldus in den overvloet armer dan een bedelaer. *De gierige*, zeit Horatius [C], *is altyt behoeftigh.*

De nyptang die ze in haere rechte hant heeft, is een gereetschap dat altyt naer zich trekt, en aldus is ook de natuur des godtloozen gierigaerts, die noit gelegentheit voorby laet gaen, of hy handelt ook zoo, persoonen noch staeten hierin aenziende.

De Harpy of grypvogel, daer ze met de slinke hant op leunt, is een recht beelt der gierigheit [D], hebbende met reden den naem van 't grypen.

De beenboei en keten vertoonen, dat de gierigheit niet alleen eene slaevin der goederen, maer ook van den duivel is, gelyk aldus Paulus Koloss. III. v. 5 en Efez. V. vs. 5. *de gierigheit afgodendienst* noemt; en alle afgodendienaers zyn slaven des duivels.

[B] Die de plaets is boven aengehaelt over 't beelt geestlyke *Amptverkoping* aenmerk. A. bladz. 65.
[C] Lib. I. Ep. 2. vs. 56. *Semper avarus eget.*
[D] Of wel *roofgierigheit*: of liever die beide. De fabel, gedaente, en beeldenspraakige betekenisse van deeze vogelen zie by Klaudius Minos over het 32. Zinnebeelt van Alciatus, en vooral ook Natalis Komes Mytholog. Lib. VII. c. 6. en meer anderen.

GIERIGHEIT.

DE ouden verbeeldden de gierigheit door Tantalus, die ter keele toe in 't water, en een boom vol vruchten voor zynen mont staende, nochtans zoo rampzaligh was, dat hy de fruiten met de hant, nochte het water met den mont kost grypen, om zynen honger en dorst te verzaedigen. Petronius beschryft dit aldus [A]: *De ongelukkige Tantalus, die door zyn' eigen wensch wort gedrukt, kan in 't midden der wateren niet drinken, nochte het ooft plukken dat voor hem hangt. Dit zal een beelt zyn van een' grooten rykaert, die alles wyt en zydt bezit, en echter met een droogen mont*

[A] Satyr. cap. 82.

Non bibit inter aquas, poma aut pendentia carpit
Tantalus infelix, quem sua vota premunt.
Divitis hæc magni facies erit, omnia late
Qui tenet, & sicco concoquit ore famem.

Dezelve toepassing van deze fabel maekt ook Horatius *Lib. I. Satyr.* 1. *vs.* 68. en meer anderen. Zie de geleerden, die over beide deze Schryvers aenmerkingen hebben gemaekt, en breder bericht doen van later en vroeger Schryvers, die de fabel van Tantalus hebben behandelt, en verklaert. Lees voornaementlyk de aentekeningen van Klaudius Minos over 't 84 Zinnebeelt van Alciatus, die insgelyks in naervolginge der ouden Tantalus heeft voorgestelt als een beelt van een gierigaert. Dezelve Alciatus (1) stelt een ryken gierigaert ook voor onder de beeltenis van eenen ezel, die, schoon met een vracht van allerlei lekkere spys beladen, echter niets knaeuwt dan distelen en slechte ruichte: ter naervolginge wederom van een ouden Griekschen Schryver, die eenen ryken gierigaert vergelykt by muilezels, die, hoewel bevracht met een groote menigte goudts, echter geen andere spys hebben als slecht hooy en gras. Zie over dat Zinnebeelt van Alciatus wederom Klaudius Minos.

(1) Embl. 85.

honger lyt. Laet nu volgens myne belofte Horatius tweeden Lierzang des tweeden boeks, door Antonides vertaeling, hier aldus het hek ſluiten [B].

Saluſt, die ſchatten haet,
Van gierigaerts begraven onder d' aerde;
Het zilver heeft geen waerde,
Indien 't geen' gloet ontfangt door een gebruik naer maet.
De roem zal altyt ſtaen
Van Prokulus, bekent om 't eerlyk harte,
In zyner broedren ſmarte
Bewezen. zulk een faem zal om den aertkloot gaen.
Die gierigheit verwint
Heerſcht verder dan die Lybiaenſche ſtranden
Hecht aen de Spaenſche landen,
En beide Peenen aen zyn dwinglandy verbint.
Vervloekte waterzucht
Vleit zich vergeefſch, verſlaet geen' dorſt door drinken,
Voor 't quaet begint te zinken,
En d' onluſt tevens uit het bolle lichaem vlucht.
De deugt erkent geen' druk
Van 't graeu, en ſluit Fraäet ten troon verheven,
Na koning Cyrus leven,
Uit d' adelyke ſleep der vorſten, vol geluk.
Zy leert het volk zyn' waen,
En draegt hem kroon en ſtaf op en laurieren,
Die, zonder 't oog te zwieren,
Met onverdraeit gezicht de ſchatten kan zien ſtaen.

[B] Nullus argento color eſt, avaris
Abditæ terris inimice lamnæ,
Criſpe Salluſti, niſi temperato
Splendeat uſu.
Vivet extento Proculejus ævo,
Notus in fratres animi paterni:
Illum aget penna metuente ſolvi
Fama ſuperſtes
Latius regnes avidum domando
Spiritum, quam ſi Libyam remotis
Gadibus jungas, & uterque Pœnus
Serviat uni.
Creſcit indulgens ſibi dirus hydrops,
Nec ſitim pellit, niſi cauſa morbi
Fugerit venis, & aquoſus albo
Corpore languor.
Redditum Cyri ſolio Phraaten,
Diſſidens plebi, numero beatorum
Eximit virtus, populumque falſis
Dedocet uti
Vocibus, regnum, & diadema tutum
Deferens uni, propriamque laurum,
Quisquis ingenteis oculo irretorto
Spectat acervos.

GLORI.

EEne Vrou, die haere borſten en armen naekt vertoont, en in de rechte hant een beeltje houdt, dat een opgeſchort kleet aen, voorts in zyne rechte hant een kransje, en in de ſlinke eenen palmtak heeft. In de ſlinke hant houdt de glori verbeeldende Vrou zelve, een globe of bol met de tekenen

kenen van den Zodiak of Dierengordel [A]. Zy wort ook op deze vier volgende wyzen, in veele munten en andere gedenkstukken der ouden uitgebeelt:

I.

MEn ziet ze als eene Vrou met eene goude kroon op 't hooft, en hebbende in de rechte hant eene bazuin.

De glori, dat is eer of roem, is een goet gerucht, zegt Cicero [B], van veele en uitmuntende weldaden, die aen vrienden, vaderlant, ja aen allerlei persoonen worden bewezen.

Men stelt haer een bazuin ter hant, omdat daerdoor de begeertens der prinsen [C] aen de volken worden verkondigt.

De kroon is een teken der belooninge [D], die elk roemwaerdigh man

Mmm mmm 2 ver-

[A] Het schynt my zoo toe, dat de beschryving van dit beelt zal zyn getrokken uit de een of andere oude Pronkmunt der Roomsche Keizeren, hoewel ik niet weet, uit welke. Altoos ze heeft veele overeenkomste met andere diergelyke, te vinden by Oudaen in deszelfs Roomsche Oudheden *bladz.* 342 *of* 302. het welk my te meer waerschynelyk voorkomt, omdat onze Schryver niets tot uitlegging van dit beelt zegt, gelyk ook weinig, en niet als iets lichts, over de volgende: dat hy mogelyk niet zoude hebben gedaen, zoo 't beelt van zyn eigen opstel was: hoewel hy 't juist wel meer verzuimt heeft. Dat nu deeze vrouw met het bovenlyf wort bloot verbeelt, weet ik niet, dat enige beduidenisse heeft, en heeft zulks mogelyk slechts afgehangen van de verkiezing des eersten tekenaers van dat beelt. Zoo vindt men de beelden der Overwinning op veele penningen, dan eens met het bovenlyf bloot, dan eens niet: daer ik geen andere reden van weet als de verkiezing der byzondere afschetsers van die penningen. Men zie dezelve by Oudaen in zyne Roomsche Oudheden *bladz.* 343 *of* 303. ten zy iemant wilde menen, dat de glorie daerom het bovenlyf bloot heeft, omdat een waere glorie niet kan bedekt zyn, als zynde een alom verspreide roem, waer door iemants naem en treffelyke daden aen elk worden bekent gemaekt. Het beeltje voorts, dat onze vrouw in haere hant heeft is een Overwinningsbeeltje: hoedanige goude beeltjes veeltyts in de tempels der ouden wierden gegeven (1) in de handen van de praelbeelden der Goden: wordende die beeltjes ook veeltyts, en wel zodanig, dat ze doorgaens met vleugels zyn voorzien, (die door onzen Schryver hier afgelaten zyn) en dikwils ook staen op een wereltkloot, gevonden op oude penningen dan eens in de handen van enig ander beelt, met het omschrift van GLORIA ROMANORUM, dat is: *glori* of roem *der Romeinen*, dan eens afzonderlyk alleen, met het omschrift van VICTORIA AUGUSTI, dat is: *'s Keizers overwinning*, of enig ander diergelyk; beide te zien op de aengehaelde plaetsen van Oudaen: zoo dat dan door dat beeltje wort verstaen de glorie der overwinning. En dewyl 'er naderhant van de beelden der *Overwinning* afzonderlyk zal worden gesproken, wyzen wy den lezer aengaende de verklaring van dit overwinningsbeeltje derwaerts, en zullen alleenlyk (vermits de andere zaeken in 't vervolg verklaert worden) iets zeggen van den bol met de tekenen van den Zodiak of Dierengordel: waer door wy menen, dat eene glori zal verbeelt worden, die zich de geheele weerelt door, zoo verre als ze van de zon in haeren geheelen omloop door alle de tekenen van den Dierengordel wort beschenen, ja tot aen den hemel zelf, die door dezen bol wort betekent, heeft uitgebreit. Of dit de rechte uitlegging is, weten wy niet: doch 't was de gevoeglykste, die wy konden bedenken, en geven wy 't gaern om een beter. Dat men ondertusschen door den bol den hemel kan verstaen, is overeenkomstigh met de beeldenspraek der Egiptenaers, die door een gouden bol de werelt betekenden: gelyk breder in de beelden der *Werelt* gezegt wort.

(1) Cicero de Nat. Deor. Lib. III. c 44. & Valer. Max. Lib. I cap. 2. Exem. Ext. 3

[B] Pro Marcello cap. 8. *Gloria est illustris & pervagata multorum & magnorum, vel in suos cives, vel in patriam, vel in omne genus hominum, fama meritorum.*

[C] Wat doet dit dogh tot de glorie? Zeg dan liever, dat de bazuin dit beelt wort toegevoegt, omdat ze in de beeldenspraek is een teken van wytberoemde vermaertheit, dewyl daer door de lof en roem der braven wort verkondigt. Lees onze aenmerking C. over 't eerste beelt der Achterklap bladz. 22.

[D] Zie de beelden *Verdienste.*

verdient; alsook der heerschappye, die ieder weldoener heeft over hen, die den schat zyner weldaden genieten; blyvende zy hierdoor niet weinigh verplicht tot vergeldinge naer vermogen.

II.

ZY verschynt ook als eene in 't gout geklede Vrou, geheel blinkende, en houdende in de rechte hant een gouden beeltje der Waerheit [E]. In haere slinke ziet men eenen Horen van Overvloet.

III.

EEne Vrou die kostlyk gekleet is, en veele goude kroonen, mitsgaders eenen krans in de hant heeft; verbeeldende de zelve de belooning der deugdelyke werken.

IV.

LAetstelyk ziet men ze vertoont als eene Vrou met een engeltje [F] in haere rechte hant, terwyl onder by haeren rechter voet een Overvloetshoren vol bladers, bloemen en vruchten leit.

[E] Tot een teken, dat 'er geene zaeken zyn, die iemant eene rechte glori kunnen verwerven, zoo ze bestaen in een valsch voorwenden van goede verdiensten en treffelyke daden: maer dat ze dan eerst iemant beroemt en gloriryk maken, als ze de waerheit hebben tot eene getuige. De overvloetshoorn wil zeggen, dat die een waere glori verdienen, beloont worden met rykdom en overvloedt. Voorts op wat voor penningen of andere oude gedenkstukken men de glori zoo vertoont vint, als hier gezegt wort, is my onbekent: en ik weet niet, of op alles wel staet genoeg kan gemaekt worden: altoos hoe heeft men kunnen weten, dat het kleedt van de vrouw blonk, en 't beeltje der waerheit en de kronen van goudt waren? Het laetste heeft men wel kunnen gissen, om dat men brave daeden veeltyts met goude kronen beloonde (zie Cornelius Nepos Alcibiad. cap. 6) maer waer men 't eerste uit zou kunnen afnemen, weet ik geheelyk niet: en men heeft dat op penningen, stenen, en diergelyke stukken van de oudheit niet kunnen zien.

[F] Dit zal mogelyk een Overwinningsbeeltje zyn. Zie boven onze aenmerking A.

GLORI. [VORSTEN-]

DEze vertoont zich op eenen gedenkpenning van Adrianus in de gestalte van eene zeer schoone Joffer, die het hooft met eenen gouden hoep, bezet met kostlyke en edele steenen, omringt heeft. Heur haer is gekrult en blont, en beduit aldus de grootmoedige en loflyke gedachten [A], die het gemoet der Vorsten bezigh houden, en door wier middel hunne eer en roem ten hoogsten uitblinkt. Zy houdt op de slinke hant eene piramide of naeldespits, betekenende die, de hooge en treflyke eer der prinsen, die prachtige gebouwen met groote kosten en heerlykheit plegen te doen stichten, om eer daerdoor te behalen.

Te weten, van outs stelde men dusdanige werken tot tekens van eere,
(1) Lib. 36 cap. 12. gelyk met dien verstande ook die groote en prachtige piramiden of grafnaelden in Egipte opgerecht werden [B], van welke Plinius (1) getuigt, dat

[A] Zie onze aenmerking D. over 't beelt der Bekeering *bladz.* 196. *en* C. over 't derde beelt der Gedachten.

[B] Ter eere en gedachtenisse van die onder hunne Koningen, die andere menschen in glorie en roem hadden overtroffen: op welkers graven de Egiptenaeren dan zulke piramiden lieten stellen als beelden van volmaektheit. Zie het geen wy van de eindperken, of piramiden, waer van de figuuren niet veel verschillen, gezegt hebben

dat alleenlyk aen eene der zelve driehondert en feſtigduizent menſchen twintigh jaren lang gearbeit hebben. Maer hoewel deze dingen waerlyk roemwaerdigh zyn [C], nochtans zyn zulke met meer glori en achting te kroonen, die geſtelt worden ter eere van Godt; als het ſtichten van kerken, ſchoolen, en andere vergaderplaetſen daer de jongelingen onderwezen worden in goede kunſten en godtsdienſt; gelyk hiermede geen kleine eer ingeleit heeft de doorluchtige Kardinael Salviati [D], doende te Rome bouwen den ſchoonen tempel van S. Jakob, ten dienſte der ongeneeslyke menſchen, en daerby groote en ruime vertrekken tot gemak der kranken en hunne bedienaers. En dewyl hy geen ander oogmerk had, dan om deugtlyke en pryswaerdige werken te doen, en den weezen zonderling toegedaen was, heeft hy ook voor de zelve een edel *Collegie* toegeſtelt; 't geen hy naer zynen naem Salviato noemde, en met groote mildadigheit beſchonk, om aldaer veele jonge weezen, die een treflyk verſtant laeten blyken, maer door armoede belet worden het zelve te oefenen en aen te queeken, hierdoor te baet te komen: want hy ſtelde 'er voortreflyke Leermeeſters, die ze in de beſchavende Wetenſchappen, Godtskunde en Godtsdienſt onderwyzen. Hy maekte ook eene heerlyke Kappel, en wydde ze

ben over 't beelt Einde aenm. R. bladz. 392. gelyk ook Piërius Valerianus *Hierogl. Lib. XXXIX. cap.* 38. Het is een bekende zaek, dat deeze Egiptiſche grafnaelden getelt zyn onder de zeven wereltswonderen, en men vint 'er zoo wel by later als by oude Schryvers zoo veel van gezegt, dat het onnodigh is hier iets verders van dezelve te melden: behalven alleenlyk dat Nazianzenus het gevoelen van die gene niet verwerpt, die meenen, dat de beruchtſte piramiden in Egipten zouden geſticht zyn van Jozef, om te ſtrekken tot korenſchuuren voor Farao ten tyde der zeven vruchtbaere jaeren tegen den aenſtaenden honger van gelyke zeven jaren die onvruchtbaer zouden zyn. Om dit zyn gevoelen te ſterken brengt hy het woort *pyramis* of piramide af van πυρὸς [*pyros*] dat is, *tarwe*. Voor de zelve afleiding is ook Stefanus (1) de Bizantier: hoewel hy verkeerdelyk zegt, dat de Egiptiſche koning door 't opleggen van het koorn in die ſchuuren zyn lant in hongersnoot heeft gebracht: daer hy in tegendeel zyn volk door den heilzamen raedt van Joſef heeft behouden voor 't verderf. Men noemt deze piramiden (want zommige hebben de woede des alverſlindenden tyts zoo lang verduurt) nu nog doorgaens de Korenſchuuren van Farao: gelyk men dit alles vint aengetekent by Piërius ter aengehaelde plaets. Daer zyn echter veele reden die niet toelaten, dat men in deze gedachten van Nazianzenus overgae, en liever aenleiding geven om by 't bekende gevoelen te blyven dat ze gedient hebben tot grafzuilen der Egiptiſche Koningen. De reden voor en tegen bygebracht kan de nieuwsgierige Lezer uit de Schriften der Geleerden vinden te zamen getrokken in Pitiskus Woordenboek der Roomſche Oudheden, 2de deel bladz. 572. Het is ook de pyne waerdig, dat men het gevoelen leeze van Kircherus aengaende deeze Piramiden in Egipten, aengehaelt by Kriſtoffer Arnoldus over 't Vloekſchrift van Valerius Cato bladz. 276. Gelyk nu by de Egiptenaren de Piramiden ter glorie van de verſtorve Koningen zyn opgericht, alzoo hebben de Grieken en Romeinen hunne ronde zuilen, zomtyts met beelden boven op dezelve, geſticht met het eigenſte oogmerk: gelyk in en over 't beelt Hoogheit van *Eer* in 't brede is aengewezen bladz. 360, 361 en 362.

(1) In πυραμίδες

[C] Dat zal Plinius niet toeſtemmen, die haer, verre van een roemwaerdigh werk te noemen, aenmerkt als een zaek van enkele ydelheit, gelyk ze voorzeker ook zyn. *Het is niet bekent*, zegt hy (2), *van wie zy gebouwt zyn, alzoo de naemen der makers van zulk een groote ydelheit door een zeer rechtvaerdigh lot zyn in vergetelheit geraekt*. Het is wel waer, dat men zommige koningen in de Hiſtorien gemelt vint, als de ſtichters van deeze gebouwen, maer 't is alles onzeker.

(2) Hiſt. Nat. Lib. 36. c. 12.

[D] Ripa vleit hier het geſlachte der Salviati, gelyk ook naderhant in het beelt Goedertierentheit of Goedtaerdigheit; waerſchynelyk om genote weldaeden uit dat geſlachte: en wy achten 't niet ongeoorloft, dat men zyne dankbaerheit op dusdanige wyze enigſins te kennen geve, als men maer den lof van de deugden der Perſonen niet al te verre uitbreidt boven de verdienſten.

onze L. Vrouwe toe, in de Kerk van S. Joris te Rome; vergrootende de tempeltrappen, en beschikkende voor de zelve een breet plein, tot gerief des volx, dat in groote menigte, op de rustdagen en andere tyden, in de gezeide kerk samenvloeit: behalve nogh andere gebouwen, opgerecht tot versiering der stadt, en der woninge van zyn eigen huisgezin; als het nieuwe paleis, staende in de plaets genaemt *Arco di Camigliano*, en een ander, te zien in zyn kasteel *Juliano* in Latium [E], alwaer de heerlykheit van dezen prins niet minder uitblinkt, als zynde dat lant door hem met muuren omtrokken tegens den inval van quaetaerdige menschen. Men zagh in zynen tyt veele luiden met der woone derwaert heene trekken, daertoe bewoogen zoo door zyne goedertierentheit als door zyne onkreukbaere rechtvaerdigheit, alsook door zyne waere en Kristlyke godtvruchtigheit, die zich altyt wendde ten onderstant der nootdruftigen. Deze Kardinael was de man ook, die in zynen uitersten wil belaste, dat men uit zyne eige goederen, niet alleen den gront van een gasthuis zou gehouden zyn toe te stellen ten dienste van arme en behoeftige vrouwen in S. Rochus, ten einde zy in haere krankheit mogten worden verzorgt van 't geene haer nodigh was; maer daerenboven nogh bevolen heeft, dat in zyn kasteel *Juliano*, pas genoemt, eenige arme dochters die huwbaer waren, mosten worden ten echt besteet, t' haeren voordeele daertoe aenwyzende zekere plaetsen van bergen, die gansch niet schrael waren. Ja dit is 't niet altemael: hy heeft met eene zeer schoone boukunde aengeleit de gronden eener Kerke van S. Maria in *Acquiro*, en zoude die met zulk eene vaerdigheit en yver tot het einde toe voortgezet hebben, gelyk hy andere werken, door hem ten dienst en eere van Godt gestelt, placht te bevorderen: maer terwyl hy hiermede onledigh was wert hy van hier tot een beter leven geroepen; nalatende tot zyn erfgenaem den doorluchtigen Laurentius Salviati, eenen Heer, niet alleen erfgenaem zyner goederen, maer ook van 't liefdadigh en mildt gemoet dezes Kardinaels, belastende de lestgenoemde de gemelde kerk, tot zyne kosten, met zoo groot eene vaerdigheit te volbouwen als mogelyk was: waerdoor hy aldus zyne dankbaerheit ter gedachtenisse des overledenen, en zyne eige Kristlyke godtvruchtigheit, in zoo heiligh en heerlyk een werk niet ten halve te laten steken, voor al de werelt betoonde: gelyk zich ook eenige uitmuntende vernuften hebben verplicht geacht om tot lof van den pryswaerdigen Stichter dezer werken, op de tegenwoordige beeltenis van Ripa verscheide eerdichten in 't licht te geven.

[E] Versta 't oude Latium, nu genoemt *Campagna di Roma*, of de vlakte van Romen.

GODTHEIT.

WAt is gewenschter dan in ons bespiegelingen
Het eeuwigschynend Licht, den Oirsprong aller dingen,
T' ontmoeten, en van vore in 't aengezicht te zien!

zegt Vondel, en daertoe zyn wy hier gekomen. De GODTHEIT dan wort verbeelt als eene in 't wit gekleede Vrou, met eene viervlam op 't hooft. In elke hant heeft ze eenen blaeuwen hemelbol, uit welke een vier uit-

uitvlamt. Men kan ze ook vertoonen met eene vlam op 't hooft, die in drie gelyke deelen zich verheft.

De witheit des gewaets beduit de zuiverheit [A] van 't wezen der drie Godtlyke Persoonen, zynde die ook het onderwerp van de kennisse der heilige Godtgeleertheit, en wordende aengewezen door de drie evenmatige viervlammen [B], die de gelykheit der drie Persoonen uitbeelden; of door eene vlam, die in drien gedeelt is, om de vereeniging der natuuren, en ook de onderscheiding der Persoonen te kennen te geven.

De witte verf voorts wort by uitstek de Godtheit toegevoegt, dewyl die zonder vermenging van andere kleuren gemaekt wort, gelyk 'er ook in de Godtlyke zaeken geene menging van andere dingen is. En daerom verschynt de Heer Kristus, wanneer hy op den berg Thabor [C] verheerlykt wort, in een gewaet als van sneeu.

[A] Zie onze Aenmerking F. over de *Gerechtigheit.*

[B] Het vier beduit in de beeldenspraek een Godtheit, en is daer voor van de Persen, en enige andere heidensche volkeren geëert: gelyk wy elders hebben aengewezen uit Piërius Valerianus *Hierogl. Lib. XLVII. cap.* 38. By de Romeinen zelf is deze vierdienst in gebruik geweest, alzoo door Vesta niets anders moet verstaen worden dan 't vier, volgens 't getuigenisse van Ovidius *Fast. Lib. VI. vs.* 291.

Nec tu aliud Vestam quam vivam intellige flammam.

Dat is: *Versta door Vesta niets anders dan een levend vier*: en *vs.* 295. zegt de zelve Dichter: Esse diu stultus vestæ simulacra putavi: &c.

Dat is, naer de vertaling van Hoogvliet:

'k Heb lang zoo dwaes geweest, en in den waen gesteken,
Dat Vestaes beelt stont in de Kerk: maer leerde, zelf
Dat nimmer beeltenis stont onder 't ront gewelf.
Een eeuwigduurend vier bewaert men in haer daken:
Wie kan van Vesta, of het vier een praelbeelt maken?

Wat voorts de gelykheit der drie personen aengaet, de zelve hebben zommige in de beeldenspraek willen vertonen door de gelykenisse van een driehoek: gelyk te zien is by den zoo even genoemden Piërius *Hierogl. Lib. XXXIX. cap.* 40. by wien men ook kan vinden hoe ten deele by de Egiptenaeren, ten deele by andere volkeren Godt zelve op een beeldenspraekige wyze is te kennen gegeven door een Oyevaer *Hierogl. Lib. XVII. cap.* 13 & 14. door een Havik *Lib. XXI. cap.* 3. door een Krokodil *Lib. XXIX. cap.* 2. door een oog *Lib. XXXIII. cap.* 5. door de spanne van een hant *Lib. XXXVI. cap.* 38. door 't zevental *Lib. XXXVII. cap.* 21. door een cirkel *Lib. XXXIX. cap.* 8. door de zon *Lib. XLIV. cap.* 2. (zie hier vooral ook de verzameling der zinnebeelden achter Piërius gehecht Lib. II. tit. *Deus*, pag. 62) door een schalbyter of torre *Lib. VIII. cap.* 18. en in 't byzonder God den Vader door een man met gryze hairen, dat eene vinding is der Roomschgezinden, *Lib. XXXII. cap.* 48. Welke dingen ten deele niet qualyk (voor zoo verre de beeldenspraek belangt) bedacht zynde, ten deele gansch niet overeenkomende met de eerbied, die de mensch schuldigh is aen de Goddelyke Majesteit, ja niet kunnende worden vrygesproken van godloosheit, wy hier alleenlyk in haere plaetsen, daer ze by Piërius te vinden zyn met de reden die 'er van worden gegeven, hebben aengewezen, om dat zulks tot onze taek scheen te behooren. Voorts is de Goddelykheit by de Egiptenaeren ook afgebeelt enkel door een hooft, dewyl zy voor alle hoofden zoo een eerbiet hadden, dat ze geen hooft nogh schoft van enig dier aten, gelyk Piërius ons melt *Hierogl. Lib.* 32. *cap.* 2. By anderen is de goddelyke Majesteit verbeelt door een wagen: waer van dezelve Piërius zeer breetvoerig handelt *Hierogl. Lib.* 43. *cap.* 24. en eindelyk was ook de boon by de Egiptenaeren, mede al een beelt van de Godheit: volgens denzelven Piërius *Lib.* 57. *cap.* 5 & 6. Dogh alzo dit volk byna van alle dieren en gewassen afgoden maekte, zoo kunnen wy den Lezer nogh ook ons zelven niet ophouden met die alle op te tellen. Indien echter de Nederlantsche Lezer daer verder bericht van mocht begeeren, en de oorzaek weten van dien verkeerden godtsdienst, die leeze Arnold Monens Paulus te Athenen *bladz.* 17 *en* 277, 278, 279.

[C] Zie onze aenmerking C. over 't beelt *Genegentheit.*

De twee hemelklooten [D] beduiden 'de eeuwigheit, die aen de Godtheit onſcheidbaer gehecht is. En dat de beeltenis de zelve in haere beide handen [E] houdt, betekent, dat de menſch door de verdienſten van Jezus Kriſtus, wanneer hy die door een waerachtigh geloof aenneemt, het eeuwige leven deelachtigh wort. Hiermede meenen wy over dit beelt genoeg gezegt te hebben, en laten een langer verhael daeromtrent over aen luiden van meer geleertheit. De Agrippynſche Rynzwaen evenwel, laet den Rei der Engelen in zynen Lucifer eenen zang aenheffen, die hier te pas komt, en my niet ſtaet over te ſlaen. Hy begint aldus:

Wie is het, die zoo hoog gezeten,
Zoo diep in 't grondelooze licht,
Van tyt noch eeuwigheit gemeten,
Noch ronden, zonder tegenwigt,
By zich beſtaet, geen' ſteun van buiten
Ontleent, maer op zich zelven ruſt,
En in zyn wezen kan beſluiten
Wat om en in hem, onbewuſt
Van wanken, draeit, en wort gedreven
Om 't een en eenigh middelpunt;
Der zonnen zon, de geeſt, het leven;
De ziel van alles wat gy kunt
Bevroên, of nimmermeer bevroeden;
Het hart, de bronaêr, d' oceaen
En oirſprong van zoo veele goeden
Als uit hem vloeien, en beſtaen
By zyn genade en alvermogen
En wysheit, die hun 't wezen ſchonk
Uit niet, eer dit in top voltogen
Paleis, der heemlen hemel, blonk?

Waerop een weinigh daerna volgt:

Dat 's GODT. enz.

En hoewel wy hier geen beelt van Godt zelven, dat onmooglyk [F] en verboden is, maken, maer der Godtheit, zoo meende ik evenwel ſchuldigh te zyn die ſchoone vaerzen des grooten Dichters hier in te vlyen. Nu ontmoet ons een beelt, dat met dit oneindigh meer verſchilt dan het klaere licht en de pikzwarte duiſternis. Het vertoont de

[D] Zie onze aenmerking D. over 't eerſte beelt der Eeuwigheit, en A. over dat 7de beelt.

[E] Dit zal het gretig aennemen van Kriſtus verdienſten willen te verſtaen geven: dog die beeldenſpraek is duiſter.

[F] Dat begreep ook Numa Pompilius, ſchoon een Heiden, den Romeinen verbiedende de Godtheit door eenig beelt van beeſt of menſch uit te drukken, zo dat men in de eerſte hondert en ſeventig jaren geen afgodtsbeelt 't zy van metael of enige andere ſtoffe, 't zy geſchildert, te Romen heeft gezien: indien men het getuigeniſſe van den Oudvader Auguſtinus (1) mach geloof geven, of liever van Varro, door dien Oudvader aengehaelt, als ook dat van Plutarchus in 't leven van Numa (2): daer hy aentekent, dat deze wetten van dien Koning overeenkomſtig zyn met de gevoelens van Pithagoras, als ſtellende, dat het beginſel aller zaken (dat is, God) niet bevatbaer is voor de uiterlyke zinnen nochte onderworpen aen beweginge, maer onzichtbaer, onverganklyk, en alleenlyk kunnende begrepen worden door 't verſtant.

(1) De Civitat. Dei Lib. 4. cap. 31. & Lib. 18. c. 24

(2) Cap. 15

GODT-

GODTLOOSHEIT.

DIe komt, Godtwouts, hier ten toneele; maer in de gedaente van een lelyk Wyf, wiens oogen geblint zyn. Het heeft ezelsooren, in de rechte hant eenen haen, en in de flinke eenen dorren tak van eene zeer ftekelige braemhegge.

Om kortelyk eene befchryving der godtloosheit te geven, zeggen we, dat ze eene onmenfchlyke en beeftige hartstogt zy, ftrydigh tegens de eigenfchappen van Vroomheit en deugt, en wiens aert is de plichten omtrent de heilige dingen, ouders, naeften, wetten, vaderlant, en wat dies meer zy [A], te verachten en met voeten te treden.

Zy wort met toegebonde oogen en ezelsooren gefchildert, omdat, gelyk Horatius Rinaldus zeit (1), de godtloosheit fomtyts uit onwetenheit voortkomt, die door Godts Genade niet geholpen noch onderftut wort: want veele onverlichte menfchen kunnen door de dikke en duiftere nevels der werelt niet heen zien, en by gevolg de waere en hemelfche goederen niet recht waerdeeren noch lief hebben.

(1) Lib. de Scientiis & Compendio rerum.

[A] Verfta derhalven die ondeugt, die de Latynen noemen *impietas*, beftaende in 't nalaten van alle fchuldige liefde zoo tegen wien het ook zyn mag als in 't byzonder tegen zulke, aen wien wy door verwantfchap, of enigen anderen fterken bant zyn verknogt: zoo dat men deze beelden niet al te eigentlyk bepaelt moet opvatten voor godloosheit, dat is, voor oneerbiedigheit onmiddelyk voor Godt zelve, noch al te ruim, voor alle verachtinge van de goddelyke beveelen: anderfins zyn allerlei ondeugden *godloosheit*: maer voor die ondeugt, die iets quaets bedryft of enigen plicht verzuimt tegen de zulke, die hy liefde fchuldig is, wegens een zekeren bandt van naeuwe betrekking tot hem. Zie onze aenmerking A. over 't eerfte beelt der Godtvruchtigheit, en B. over het derde en A. over 't vierde beelt. Dogh hier wort in 't byzonder gezien op het misdryf van de kinderen tegen hunne ouderen: gelyk in tegendeel een weinig hier na onder de opfchriften van Godtsvrucht verfcheide beelden voorkomen, die enkelyk zien op de Liefdeplichten, die de kinders betonen aen hunne ouderen, en diergelyke:

De haen, in haeren rechter arm te zien, was, naer Piërius zeggen, by de Egiptenaers [B] van outs een beelt der godtloosheit, vermits deze vogel zyn eige moeder verkracht, en zich dikwyls hardt en wreet toont tegens zynen vader: zulx dat, waer de godtloosheit meester speelt, daer is de wreetheit doorgaens by; en om daer eene schets van te geven, is de beeltenis met eenen zeer stekeligen braemtak in de hant verzien, welke mede door de Egiptenaers [C] gestelt wert om een' godtloos, weêrbarstigh en averechts mensch uit te beelden, die door zyne uitzinnige levenswys eenen grooten afkeer toonde van de zeden aller anderen: Want de dorenstruik, dor zynde, zal eer breken, dan zich een weinigh laten verbuigen.

[B] Dit is my onbekent, en ik houde deze beeldenspraek van later vindinge: altoos
(1) Hier. Piërius (1) noemt de Egiptenaers niet. Dogh zeer wel tekent die geleerde man aen,
Lib. 24. dat de oude Wetgevers hebben gewilt, dat men met eenen Vadermoorder, wanneer
cap. 27. men dien zoude verdrinken, te gelyk in eenen zak zoude doen een haen, adder en hont, als schuldigh zynde aen dezelve misdaet. By Aristofanes komt een zekere Filippides voor, die zynen Vader geslagen hebbende zich verantwoort met het voorbeelt van een haen, als die zich ook niet ontziet tegen zyn Vaêr te vechten.

[C] Dit zegt wederom Piërius niet: maer wel, dat deeze beeldenspraek plaets heeft by de Hebreen. Zie zyne fraeje aenmerkingen *Hierogl. Lib. LV. cap.* 3 *&* 5 waer uit wederom dit alles genomen is. De godloosheit voorts, eigentlyk opgevat, of ongoddelykheit, betekenden de Egiptenaers door een menschenbeelt tot aen den navel toe, met een zwaert volgens 't zeggen van den Egiptischen Horus *Lib. II. Hierogl.* 19. dogh de reden waerom, zulks voegt hy 'er niet by, en dezelve is my onbe-
(2) Hier. kent. Piërius (2) verklaert de Grieksche woorden van Filippus, den overzetter van
Lib. 42. Horus, dien wy in zyne eige tael niet meer hebben, wel zoo, als of hy zeide, dat het
cap. 57. voorste deel des hoofts, afgehouwen met een zwaert, een *schelmsche* of gruwzame *daedt* betekent: en die uitlegginge meent hy dat het woort ἀνοσιότης, dat eigentlyk *onheiligheit* is te zeggen, wel kan lyden. Maer dit al gestelt zynde, gelyk wy die betekenisse ook niet tegenspreken, zoo weet ik niet, of het woort προτομή kan vertaelt worden *het*
(3) Onom. *voorste deel des hoofts*, namentlyk van een mensch: dewyl Julius Pollux (3) ons leert,
Lib. II. dat by de Grieken dat geene, dat in den mensch alleen genoemt wort πρόσωπον, dat is
§. 47. *aengezicht*, in de beesten den naem draegt van προτομή. Derhalven zoude moeten bewezen worden dat dit woort ook in die betekenisse gebruikt wierde van een mensch, daer 't anderzins *een menschenbeelt tot aen den navel toe* te zeggen is. Dat voorts de Egiptenaers door 't voorste deel van enig beestenhooft, met een zwaert afgehouwen, enige gruwzame daet zouden hebben willen te verstaen geven, zulks komt my geensins waerschynlyk voor: zoo dat de reden van deze beeldenspraek voor my altoos noch duister blyft.

GODTLOOSHEIT.

Eene Vrou in koperroestverwigh gewaet, en wreet van gezigt. Zy houdt in den slinker arm een Nylpaert, en in de rechte hant een fakkel, wiens vlam naer beneden gekeert is, en met welke zy een' pellikaen, met zyne jongen op de aerde in 't nest leggende, verbrant.

De godtloosheit is eene zonde, die, gelyk wy alrede gezegt hebben, met de godtvruchtigheit stryt, en tegens de gerechtigheit zich kant, tot schade van vaderlant, vader, moeder, en zich zelve.

Met een koperroestverwigh kleet verschynt ze, zynde dat een teken eener quaetaerdige en schadelyke natuure [A], te vinden in zulken, die hun-

[A] Omdat namentlyk de roest gewoon is het yzer en andere metalen te verteeren. Zie onze aenmerkingen *E en F.* over de Achterklap *bladz.* 25 *en* 26. Niet min gevoegelyk zoude het beelt ook kunnen dragen een zwart kleedt, om reden, die wy gemelt hebben in onze aenmerking *B.* over de Geveinstheit en *F* over de Gerechtigheit.

hunnen handel tot nadeel en verderf hunner weldoeners aenleggen.

In den ſlinker arm voert ze een Nylpaert, dewyl dit dier, als het groot geworden is, van geilheit brant, om met zyne moeder te verzamen, en deswege zyn' vader doot [B], die het tracht te beletten; een recht beelt eenes godtloozen, die, om den eiſch zyner ongebreidelde hartstogten te voldoen, zyne weldoeners, en ouders zelve, deerlyk ten verderve en ondergang brengt.

Zy heeft in de rechte hant een brandende fakkel, daer zy, gelyk gezeit is, eenen pellikaen met neſt en jongen en al mede in vlam zet, omdat het bedryf der godtloozen beſtaet in de verſtooring van Liefde en Godtzaligheit, die bequaemlyk door den pellikaen, gelyk wy elders [C] breeder toonen zullen, worden uitgebeelt.

[B] Niet terſtont: dewyl hy den zelven in 't leven laet, indien hy voor hem wil wyken, en toelaten, dat hy zich met zyn moeder vermenge: dogh belet de Vader hem zulks, en wort hy van den zelven overwonnen, dan neemt hy zyn kans waer, wanneer hy zoo ſterk geworden is, dat hy hem overmag, en dan doot hy hem, gelyk 'er Horus (1) van getuigt, welke zegt, dat dit Nylpaert, of liever deszelfs twee hoeven, by de Egiptenaeren tot een beelt verſtrekten van iemant die onrechtvaerdigh en ondankbaer was, juiſt niet in 't algemein godtloos. Deze hoeven nu, zegt dezelve Horus, ſchilderden zy gekeert na beneden, niet verheven om hoog, op dat de menſchen die dit zagen, en de reden daer van wiſten, daer uit zouden leeren meer geneigt te zyn tot weldadigheit. Meer van dit paert wort 'er gezegt in en over 't volgende beelt. Van dezelve betekeniſſe als het nylpaert, was by de Egiptenaeren volgens den zelven (2) Horus, en uit hem (3) Piërius Valerianus ook de duif: waer van zy zeggen, dat de jonge doffers, nu groot en ſterk geworden zynde de oude verdryven, en zelfs met hunne moeders paeren: waerom de Egiptenaers een duif Schilderende, daer door te kennen gaeven eenen ondankbaeren, en die zich vyandelyk gedroeg tegen zyne weldoenders.

(1) Hierog. Lib. I. c. 55 Zie ook Piërius Hierogl. Lib. XXIX cap. 15.
(2) Hierog. Lib. I. cap. 56.
(3) Hierog. Lib. XXII cap. 6.

[C] Zie een weinig verder het beelt der Goetheit.

GODTLOOSHEIT EN GEWELT,
DOOR HET RECHT VERWONNEN.

STel hiervoor een *Hippopotamus* of Nylpaert, dat ter aerde legt, onder eenen ſchepter daer een ojevaer bovenop ſtaet.

Het dier Hippopotamus onthoudt zich, naer 't zeggen van Plinius [A], in den Nyl, en gelykt in rug, maenen en gehinnik een paert, doch het heeft gekloofde hoeven als de oſſen, en een' ingebogen en vooropſtaenden ſnuit; voorts zyn zyn ſtaert gekronkelt, en tanden krom, byna gelyk die der wilde zwynen. Dit dier dan wort gezeit van natuure godtloos te zyn, naerdien het, gelyk gemelt is, om zyne moeder te verkrachten, zynen vader vermoort.

De ojevaer, op den ſchepter te zien, is een vogel die een geheel ander gemoet heeft dan het genoemde wandier, want hy is liefdadigh tegens zyne ouders, en biedt hun, volgens het zeggen van Bazilius en Plinius Lib. X. c. 23, in hunnen ouderdom [B] zyne hulp en byſtant trouhartigh aen.

[A] Zie hem *Hiſt. Nat. Lib. VIII. cap.* 25 *&* 26. als ook Ariſtoteles *Hiſt. Anim. Lib. I. cap.* 7. en Piërius Valerianus *Hierogl. Lib.* 29. *cap.* 15, 16 *&* 17. en de aentekeningen der Geleerden over Horus Apollo *Hierogl. Lib. I. cap.* 55.

[B] *Genetruum ſenectam invicem educant.* Zie onze aenmerking A. over 't beelt der Dankbaerheit. *bladz.* 223.

Wyders is de verschillende aert dezer twee schepsels door Plutarchus (1), in overeenkomst met ons voorstel, aldus beschreven: *Indien gy de rivierpaerden by de ojevaers vergelykt, zoo voeden deze hunne vaders, maer geene, opdat ze met hunne moeders zich vermengen mogen, dooden hen.* Aldus, daer Suidas [C] de godtloosheit en 't gewelt, dat door het Recht was t'ondergebragt, wil vertoonen, zeit hy, dat men eenen ojevaer op een' schepter, onder welke een *Hippopotamus* lagh, plagt af te beelden, ter oorzaeke van het bovengezeide. Maer laet ons de godtloosheit verlaten, en ons overgeven tot den

(1) De Solert. Anim. cap. 12.

[C] In 't woort ἀντιπελαργεῖν. De vinding dezer beeldenspraek is van de Egiptenaren: en men vint zodanigen schepter nog op de Egiptische kopere tafel van Bembus. Zie Piërius Valerianus *Hierogl. Lib.* 29. *cap.* 16 en *Lib.* 17. *cap.* 2. Meer andere diergelyke zinnebeelden zal de Lezer vinden by den zelven Piërius *Lib.* 29. *cap.* 17. en by de Geleerden over Horus *Hierogl. Lib. I. cap.* 55.

GODTSDIENST.

IN de gedaente eener Vrouwe, eerwaerdigh van gelaet en in wit linnen gekleet, schildert men den godtsdienst. Zy houdt de rechte hant uitgestrekt, en de slinke op een autaer, op 't welk een vier brant.

Men bekleet ze met wit linnen, om hierdoor de zuiverheit te verbeelden die in den godtsdienst vereischt wort; gelyk daerom de Egiptenaers [A] niet lyden wilden, dat 'er in hunne tempels wollen laken gedragen wiert, en zelfs hunne dooden met linnen begroeven, als willende daerdoor der zelver godtsdienstigheit en zuiverheit vertoonen. Plutarchus zegt in zyn boek aengaende Izis en Oziris, dat Gode geen ding behaegt, of het moet zuiver zyn. En dewyl voorts het witte linnen zich reiner en netter laet wasschen dan wolle of andere stoffen doorgaens, zoo oordeelden de gezeide Egiptenaers, dat het zelve hunnen priesteren en de zaeken van den godtsdienst beter voegde dan eenige andere klederstoffe.

Wat het vier op 't autaer belangt, dat wert in de offerhanden, by veele en de aeloutste volken, gebruikt tot Kristus komst [B] toe, die Godts gramschap verzoent heeft, niet met het bloet van bokken of lammeren, maer door zich zelven en met zyn eigen bloet en vleesch, welke hy ons, om onze zaligheit, wonderbaerlyk in het Avontmael onder de gedaente van broot en wyn doet voordragen. Deze beeltenis met de uitgestrekte hant [C] en het autaer, gelyk wy ze hier vertoonen, komt ook zoodanigh voor op eenen gedenkpenning van Elius Antoninus.

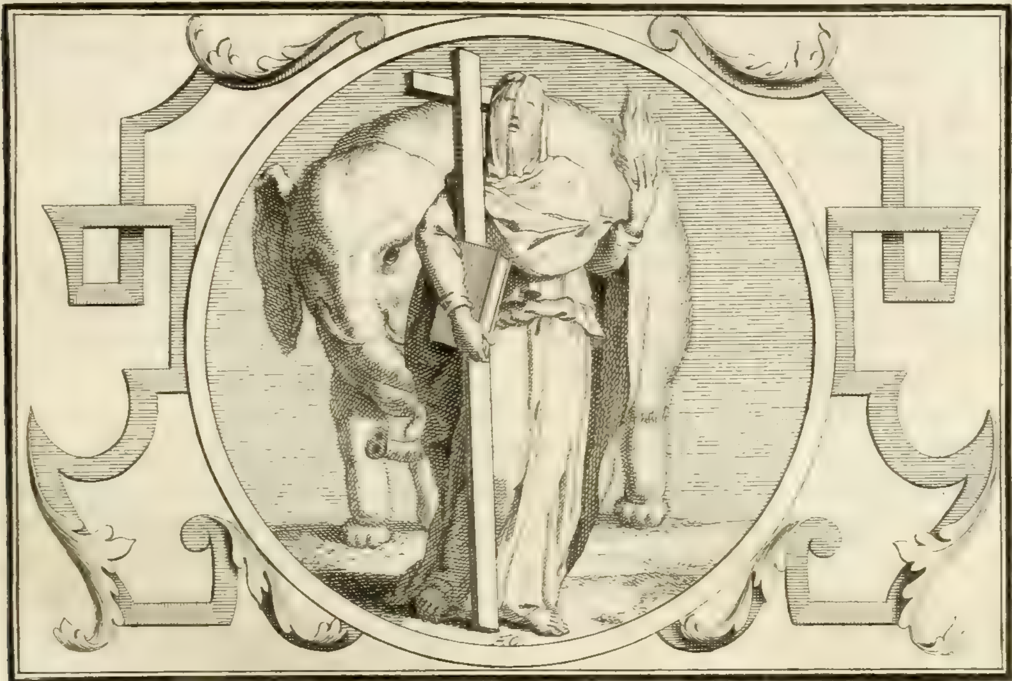
[A] Zie wat wy van 't witte kleet in den Godtsdienst der Heidenen gezegt hebben in onze aenmerking F. over de Gerechtigheit.

[B] Wat den Schryver beweegt om het gebruik des viers in den Godtsdienst te bepaelen tot op de komste van Kristus toe, weet ik niet: dewyl het bekent is, dat het niet alleen langer heeft geduurt, maer zelfs ook nu nog niet ophoudt, niet alleenlyk by Heidenen, maer ook by veele, die belydenisse doen van den Kristelyken Godtsdienst, inzonderheit de Pausgezinden. Zie voorts over 't vier, en den Autaer in den Godtsdienst de zeer geleerde aenmerkingen van Piërius Valerianus *Hierogl. Lib.* 49. *cap.* 13. Dat voorts het vier by veele Heidenen is geëert geweest als een Godtheit zelve, hebben wy aengewezen over 't beelt *Godtheit*, aenmerk. B.

[C] Dat de uitgestrekte handen een beelt zyn van aenbiddinge, toont Piërius Valerianus *Hierogl. Lib. VI. cap.* 3. *en Lib.* 35, *cap.* 22. Lees ook onze aenmerking B. over

over het twede beelt van 't gebedt. Meer diergelyke penningen met een altaer, waer voor een beelt ſtaet met een of beide de handen uitgeſtrekt, behoorende tot den Godtsdienſt, of liever Godtvruchtigheit (want het opſchrift van deezen penning van Antoninus, en andere diergelyke geltmunten is *Pietas*, godtvruchtigheit, niet *Religio*, Godtsdienſtigheit.) worden ons aengewezen by den zelven Pïerius *Hierogl. Lib.* 49. *cap.* 13. Belangende de *Religio* of Godtsdienſtigheit zelve, daer van getuigt Oudaen in zyne Roomſche Oudheden (1), dat ze op geene andere penningen der Roomſche Keizers voorkomt, behalven op die van Markus Aurelius, en zulks onder de beelteniſſe van Merkurius. Waer van wy den Lezer de verſcheide reden laten na zoeken by Oudaen zelve.

(1) Bladz. 365 of 322

GODTSDIENST.

EEne Vrou wiens hooft met een' fynen ſluier bedekt is. In de rechte hant houdt ze een boek en een kruis, in de ſlinke eene viervlam, en nevens haer ſtaet een olifant.

Naer de bepaeling van Thomas (2) en andere Schoolleeraers is de godtsdienſt eene deugt der zeden, door welke de menſch den waeren Godt eer en ontzagh bewyſt, inwendigh in 't gemoet, en uitwendigh door het lichaem. En is ook de godtsdienſt den menſchen zoo natuurlyk eigen, dat ze, gelyk Ariſtoteles ſchryft, daerdoor meer dan wegens de reden waermê zy begaeft zyn, van de onvernuftige dieren [A] verſchillen, blykende dit op 't klaerſte wanneer de menſchen in onverwachten noodt, zonder eenige andere overweging, zich ſtrax voegen tot het aenroepen der Godtlyke hulpe.

(2) Sec. Secundæ. q. 72. art. 7 & q. 84. art. 2.

Men bedekt haer gezigt, omdat de godtsdienſt der menſchen op Godt ziet door eenen ſpiegel [B] in een donker raedſel, gelyk Paulus zeit, nademael

[A] Lees Laktantius *Divin. Inſt. Lib. III. cap.* 10. *& de Ira Dei cap.* 7. *&* 8.

[B] Als ook, omdat een godtsdienſtigh zondaer tot Godt naderende zich dekt met ſchaemte voor zyne Majeſteit over de afſchuwelykheit van zyne bedrevene zonden. Van het dekken des hoofts in de offerhanden der Heidenen hebben wy geſproken over 't beelt der Gedienſtigheit, aenmerking A.

demael de onvolmaekte ſterveling aen de lichaemlyke zinnen te veel verknocht is. Wyders, naerdien de godtsdienſt altyt een geheim [C] geweeſt is, zoo is hy onderhouden in *myſterien* en verborgentheden, beſtaende in afſchetſingen, gebruiken en ceremonien, alsof hy met zekere klederen bedekt waere.

Het kruis beduit Kriſtus den gekruiſten, en ſtrekt den Kriſtelyken godtsdienſt tot een wapen en ſtandaert, daer de Kriſtenen een' grooten eerbiet voor toonen, erkennende aldus de zonderlinge weldaet hunner verloſſinge.

Door het boek wort de H. Schriftuur verbeelt, waerdoor de godtsdienſt in de harten gevormt wort.

Het vier [D] geeft den aendacht te kennen van een zuiver en oprecht gemoet dat zich tot Godt wendt, zynde dit de rechte eigenſchap van den godtsdienſt.

Daer wort een olifant nevens het beelt gezien, omdat dit dier in godtsdienſtigheit boven alle andere dieren uitmunt, en ook in goetdadigheit geene weêrga heeft. Het bemint de billykheit [E] en is voorzigtigh en beleeft; want een dwalend menſch in de woeſtyn vindende, wyſt het hem zeer vriendelyk en zachtzinnigh den wegh. Voorts is het zoo beſcheiden, dat het, tuſſchen eene kudde andere beeſten komende, zich zorgvuldigh wacht van een daervan te beſchadigen. Dit verhaelt Plinius [F]. Maer 't geen de zelve Schryver vervolgens van de olifanten zegt, en ons hier beſt te ſtade komt, is, dat ze een beelt van den godtsdienſt kunnen ſtrekken, naerdien ze de zon en maen in eere houden, en ten tyde der nieuwe maenen zich in loopende vlieten gaen waſſchen, en in hunne krankheden Godts hulp ſchynen te zoeken door het opwerpen van kruiden naer den hemel toe, als middelen, om gunſt te verwerven ter gezontheit.

[C] Niet alleen de waere Godtsdienſt, maer ook de dienſt der Heidenſche afgoden, inzonderheit de Egiptiſche, maer ook die van Ceres, van de goede Godin, van andere: dogh deeze, niet zonder vermoeden van gruwelen. Maer 't is hier geen plaets om daer van breder te handelen.

[D] Zie onze aenmerking B. over 't vorige Beelt.

[E] Zie onze aenmerking C. over 't eerſte beelt der Billykheit *bladz.* 203.

[F] Zie hem *Hiſt. Nat. Lib. VIII. cap.* 1. *&* 4. *&* 7. en Piërius *Hierogl. Lib. II. cap.* 16 *&* 17. en Plutarchus *de Solert. Anim. cap.* 27. *&* 38. en Ælianus *Hiſtor. Anim. Lib. IV. cap.* 10. De zoo even genoemde Plutarchus (1) zegt ook, dat de Olifant dol zynde, op het gezicht van een ram van zyne dolheit wort bevryt, het welk men toeſchryft aen de Sympathie.

(1) Symp. Lib. II. q. 9.

GODTSDIENST.

GY kunt den godtsdienſt ook vertoonen als eene Vrou, met een enkel dun wit kleet, of langen tabbert, of kerklyke gewaden behangen. Zet ze op eenen vierkanten ſteen, en laetze in de ſlinke hant met eene bevallige manier eenen zeer fraeien tempel houden, terwyl 'er een ojevaer [A] met eene ſlang in zyn bek by haer ſtaet.

[A] Van deezen wort geſproken in het vierde beelt der *Godtvruchtigheit*; van den ſteen, in 't volgende beelt; van 't witte kleet, in 't eerſte beelt der *Godtsdienſt*. Wat de tempel beduit, is van zelfs klaer. De ſlang in den bek des ojevaers zal den Duivel, dat is, de afgodendienſt verbeelden, dien de waere Godtsdienſt haet en uitroeit.

GODTS-

GODTSDIENST.

EEne Vrou die majesteit en statigheit laet uitblinken, en behangen is met eenen kostlyken mantel, haer dienende tot een koor- of opperkleet. Haer hooft is bedekt [A], op 't welke de Heilige Geest, in de gedaente eener duive, uitglinstert. Zy staet op eenen vierkanten steen, Kristus verbeeldende, den waerachtigen Hoeksteen, die, gelyk de Profeet zeit, door de bouluiden der oude Wet verworpen wert; doch daerna gestelt zynde tot eenen vasten steen zyner H. Kerke, zoo kan 'er geen' anderen grontslagh geleit worden, zeit Paulus.

De beeltenis heeft aen de eene zyde een kintje met Mozes Wet, en eenige roozen en dorre takken, om de uitgediende ceremonien der oude offerhanden daerdoor te vertoonen: en aen de andere zyde staet een ander kintje dat het Evangeli in de hant heeft, omdat alle de Profecyen en Ceremonien der oude Wet in Kristus ophouden.

Men ziet in haere slinke hant de Priesterlyke roede [B] van Aaron, en in de rechte de sleutels der kerklyke magt, om naer der menschen geloof of ongeloof den Hemel te sluiten of te ontsluiten.

Met dit beelt komt het ontwerp, gemaekt door de H. Apostels en Vaders, aengaende den heiligen Godtsdienst, en gebouwt op den waeren Hoeksteen, overeen, alsook dat der vier Evangelisten, Schryvers der nieuwe Wet, en vervult met den Heiligen Geest, Godtsdienst, Yver, Vrientlykheit en Liefde.

[A] Zie het twede beelt hier voor, aenmerk. B.

[B] Verbeeldende hier de Kerkelyke macht onder 't Oude, gelyk de Sleutels die onder 't Nieuwe verbont. Van de roede, als een beelt van tuchtiging en gezach, zie Piërius *Hierogl. Lib. XV. cap.* 49 *&* 50. en *Lib. XLI. cap.* 29. en van de sleutels is gesproken in en over 't beelt *Gezach*, aenmerking F. Van den H. Geest in de gedaente van een duif, zie Zaunslifer in de Beelden Godtvruchtigheit *bladz.* 14. en Godtzaligheit *bladz.* 47 (want die twee beelden zyn ten eenenmael dezelve) met zyne aenmerking daer over, op *bladz.* 50. Voorts vind ik in dit tegenwoordige beelt niets dat opheldering schynt van noden te hebben.

GODTSDIENST. [WAERE KRISTLYKE]

EEne Vrou, zeer schoon van gelaet [A], en met blinkende stralen omringt. Haere borst is blank [B] en open, en ze heeft vleugels aen de schouderen. Aldus staet ze in een gescheurt en gering kleet ter zyde van een Kruis, en houdt in de rechte hant, die ze ten hemel heft, een open boek, even als een paer spiegels, waerop geschreven staet: *Gy moet Godt uwen Heer lief hebben van ganschen harte, ziele en gemoet; dit is 't hoogste Gebodt. Het tweede is dit gelyk, Gy moet uwen naesten lief hebben als u zelven: aen deze twee geboden hangt de Wet en de Profeeten.* Zy leunt met de slinke hant op de rechte zyde eenes dwarshouts van een kruis, aen wiens slinke

 zyde

[A] Omdat 'er niets schoonder kan zyn, dan de waere Kristelyke Godtsdienst, en omdat de uitwerkingen daer van de ziele een veel heerlyker schoonheit byzetten, dan zelfs met de gedachten kan worden begrepen.

[B] Dit betekent de oprechtheit. Zie onze aenmerking *F.* over de Gerechtigheit, en *B.* over de Boosheit, *bladz.* 213.

zyde een toom hangt. De doot leit onder haere voeten, en het kruis schynt op den berg Kalvarie [C] te staen.

Zeker treflyk vernuft heeft een aerdigh gedicht gestelt, dat alleen hier genoeg tot uitlegging van dit beelt kan dienen; waerom wy het onnodigh achten meer by te haelen. Het behelst dezen zin:

MENSCH. GODTSDIENST.

Wie zyt gy, die in deze gescheurde kleders gaet? G. *Ik ben de Godtsdienst, het waere kroost des Opperften Vaders.* M. *Om welke reden draegt gy een gewaet, dat zoo slecht is?* G. *Ik heb eenen weêrzin in de verganklyke prael der werelt.* M. *Wat voor een boek is dit?* G. *De ontzaglyke Wet myns Vaders.* M. *Maer waerom is uw borst bloot?* G. *Dat betaemt eenen vrient der oprechtheit.* M. *Wat beduit dat leunen op het Kruis?* G. *'t Kruis verschaft my een aengenaeme rust.* M. *Waertoe zyt gy gevlerkt?* G. *Ik leere ten hemel stygen.* M. *Wat wil die heldere glans zeggen?* G. *Ik verdryve de duisternis des harten.* M. *En deze teugel, wat leert hy?* G. *Het breidelen der woeste zinnen.* M. *Waerom treet gy op de doot?* G. *Omdat ik zelfs een doot van de doot strekke.*

[C] Den zelven met Golgotha, den Kruisberg van onzen gezegenden Zaligmaker, het rechte voorwerp van ons dierbaer Geloof.

GODTSDIENST. [VALSCHE]

Een Vrouspersoon met een statigh en lang kleet, en zittende in een' gulden troon, op een Hydra met zeven hoofden. Het vrouwebeelt heeft eene goude kroon, vol dierbaere en blinkende steenen op 't hooft, en veele sieraedjen van fluiers en gout; houdende voorts in de rechte hant eene goude schael, daer een slang binnen in zit. Voor de beeltenis leggen veele luiden geknielt alsof zy haer aenbaden, ook eenige doot ter aerde.

Zy wort in dezen toestant vertoont, omdat haere valsche leeringen den mensch aenlokken en misleiden door een' zekeren schyn [A] van aengenaemheit, of van een gewaent voordeel der werelt. Maer eindelyk openen zy de hel voor hen in het andere leven, ja maken hen in het tegenwoordige onderhevigh aen de elendigheden, die niet zelden door een onverwacht oordeel van Godt hen over den hals komen.

[A] De beschryving van dit beelt is zonder twyfel genomen uit het 17 hooftstuk der Openbaeringe van Johannes, met weinig byvoegselen en die van geen belang. De pracht, waer mede deze Vrouw is versiert, als het lange statige kleedt, de goude fluiers, de goude kroon met edele steenen, en de gulde troon beduiden alle mael, gelyk ook de zittende gestalte (zie onze aenmerkingen C en D. over het Gezach) achtbaerheit en uiterlyk aenzien: die de valsche Godtsdienst aenneemt, omdat door deszelfs glans de oogen der wereldlingen worden verblindt, en zy alzo tot hun verderf geleidt: welke hier worden verbeelt door de knielende en dode, die voor en by het beelt ter aerde leggen. Wat de goude schael, daer de slang uitkomt beduit, leert ons Johannes zelve: namentlyk, dat is de drinkbeker vol van gruwelen en van de onreinigheit haerer hoererye, zynde 't vergift der verderfelyke leere en afgoderye, waermede zy haere lievelingen eerst dronken maekt en dan verdelgt. De zevenhoofdige Hydra, die deze Vrouw, de groote Hoere van Babel, draegt, betekent den geenen, die den Valschen Godtsdienst onderfteunt: waer voor wy houden den Antichrist, den Paus van Romen. Van de verdichte Hydra in de Heidensche fabelen is breedtvoerig gesproken over het beelt der Bekeeringe. *aenmerking G. bladz.* 107. Wat dit ons tegenwoordig beelt verder belangt, die 'er meer van gelieft te hebben gezegt, gelieve na te zien de aentekeningen van Klaudius Minos over het zesde Zinnebeelt van Alciatus.

NAEU-

GODTSDIENSTIGHEIT. [Naeugezette]

ZIe hier eene knielende Vrou, die haere oogen hemelwaert wendt, en in de rechte hant een brandende fakkel houdt.

De Godtsdienſtigheit, die zich op 't engſte beperkt, is een zonderling bedryf van den wil, door welken de menſch vaerdigh en bereit gemaekt wort, om zich geheel in Godts gemeenſchap over te geven, beide met genegentheit en werken, het welk door de brandende toorts [A], en het nederknielen [B], mitsgaders door het hemelwaert zien [C] wort aengewezen.

[A] Zie het beelt Aenroeping *bladz.* 40. en Afgodery *bladz.* 43. en onze aenmerking *D.* over 't vierde beelt van 't Gebedt.
[B] Zie onze aenmerking C. over het derde en vierde beelt van 't Gebedt.
[C] Zie onze aenmerking D. over het derde beelt des Gebedts.

GODTSDIENSTIGE RIDDERORDE

VAN MAURITIUS EN LAZARUS. [A].

EEne Vrou, wel out, maer vierigh en moedigh van wezen, en in een harnas, met ſchoone verſierſelen op de oude manier, gegeſpt. Zy heeft een zwaert aen de zyde, en eenen helm op 't hooft, om welken eene goude kroon gemaekt is. En in plaets van den kam ziet men vier op den helm. Haere vlechten hangen nederwaert tot op de ſchouders,

[A] Van de order van beide deeze Sanſten was Ceſare Ripa, de eerſte ontwerper van dit Zinnebeeldiſch Werk, een Ridder: van wien het daerom niet te verwonderen is, dat hy de Godtsdienſtige Ridderorder van die twe Heiligen der Roomſche Kerk, onder zyne zinnebeelden heeft gebracht. De hervormer van dit werk heeft de beſchryving van het Zinnebeelt zelf wel willen houden, maer de verklaring van dien, in naervolging van Dirk Pieterſen Pers, achter gelaten. Wat heeft men echter aen een zinnebeelt zonder uitlegging? Derhalven zullen wy tot vervulling van dit gebrek, de opkomſt en voortgang

ders, en zien 'er luchtigh en lieflyk uit. Midden op de borst vertoont ze het groote Kruis van Mauritius en Lazarus, en onder 't harnas heeft ze een kleet van root laken, waerboven een' gouden mantel, dien ze met de slinke hant schynt op te lichten, om eenen armen melaetschen, die nevens haer leit, hulp te bieden. In de zelve hant heeft ze ook een boek, en goude

gang van deze Ridderorder, te gelyk met de verklaering van deszelfs zinnebeeldische beschryving, hier uit Ripa zelve, die dat uitvoerig heeft verricht, ten dienste van den nieuwsgierigen Lezer byvoegen, zonder echter toe te stemmen al het geene de genoemde Ridder van deze zyne order ter neder stelt.

„ Men vertoont het beelt out, omdat deeze godtsdienstige Order ouder is dan alle „ de andere, hebbende de Ridderdienst van den H. Lazarus (volgens 't getuigenisse „ van Franciskus Sansovin in het tweede boek van zyne verhandeling aengaende den „ oorsprongk der Ridders, gelyk als men daerenboven ook duidelyk leest in een Bulle „ van Pius V.) zyn begin gehadt al van den tyt van den Outvader Bazilius den Groo- „ ten, zynde vermeerdert en met meer luister verrykt, door den Paus Damasus den „ Eersten, ten tyde der Keizeren Julianus den Afvalligen en Valentinianus, in wier „ tyden de gezeide Order zodanig heeft uitgeblonken, dat ze de geheele weerelt door „ wyt en zydt was verspreit en uitgestrekt: en dit is geweest in den jaere onzes Hee- „ ren 360. Daerna is zy aengegroeit in veele vryheden, gunsten, en voorrechten, haer „ door verscheide Pausen verleent, gelyk te zien is in de voornoemde Bulle: dogh in „ 't byzonder gaf Alexander de Vierde haer voor altyt niet alleen den regel van den H. „ Augustinus en deszelfs vryheden, maer bevestigde haer ook alle goederen, landeryen „ en andere eigendommen, die de Keizer Frederik de Eerste, genaemt Barbarossa haer „ hadde gegeven in Sicilie, Kalabrie, Apulie en Campanie, gelyk de bovengenoem- „ de Sansovin schryft. En omdat de gezeide order van den H. Lazarus door 't onge- „ lyk des tyts zodanig was vervallen, dat men konde zeggen dat ze als doodt was, zoo „ behaegde het den Paus Pius den Vierden deze oude order wederom op te wekken, „ verkiezende door zyne heerlyke Bulle van den jaere 1565. tot Groot Meester van de- „ zelve den doorluchtigen Giannoto Kastiglione van Milaen, uit welk geslachte is ge- „ weest de Paus Celestinus de Vierde; vergunnende de gezeide order nieuwe gunsten, „ vryheden en voorrechten: die naderhant zyn gematigt en verklaert door eene Bulle „ van Pius den Vyfden. En wanneer na 't overlyden van den gemelden Kastiglione „ ten tyde van Gregorius XIII. zyne Hoogheit Emanuel Filibert, Hertog van Savo- „ jen, een zeer groot Yveraer voor het Katolyke geloof, voor hadde eene godtsdien- „ stige Ridderorder in te stellen onder aenroepinge van den roemruchtigen Heilig, den „ Martelaer Mauritius en onder den regel der Monniken van Cisteaux ter beschermin- „ ge des H. Geloofs in alle zyne staeten van Savojen, en van Piemont, zoo heeft de „ voornoemde Paus, die zeer wel verzekert was van de deugt en vroomheidt van dezen „ onverwinnelyken Vorst, deszelfs godtvruchtige gedachten vaerdiglyk voor goedt ge- „ keurt, en hem tot Groot Meester van dezelve verkoren, en in zyn persoon ook alle „ deszelfs Opvolgers in het Hertogdom: gelyk te zien is in de Bulle van den zelven „ Gregorius in den jare 1572, zynde 't eerste jaer van zyne Pauselyke Regeeringe: „ En ziende de groote voortgangen, dewelke men onder zoo een groot Opperhooft om „ deszelfs zonderlinge Vroomheidt ter eere van Godt en tot meerder luister van het Kato- „ lyk geloof konde hopen niet alleenlyk in deeze gewesten, maer ook in de gansche „ Kristenheit, zoo verenigde die zelve Paus Gregorius in 't voorzeide jaer 1572 de or- „ der van den H. Lazarus met die van den H. Mauritius, verkiezende tot Groot Mee- „ ster van beide den zelven doorluchtigen Hertogh Emanuel Filibert van Savojen en zyne „ nakomelingen, hem toestaende alle voorrangen, waerdigheden, inkomsten, Godts- „ huizen, Kasteelen, Hoeven, Huizen, Landeryen, Regten en Voordeelen der voor- „ zeide order van den H. Lazarus, gelyk als breder blykt in de voornoemde Bulle, „ *gegeven op St. Pieter Anno* 1572. *den* 13 *November in 't eerste jaer van zyne Pausely-* „ *ke Regeering*. En laetstelyk heeft Klemens de VIII, gelukkiger gedachtenisse, in „ den jaere 1603. om de voortreffelyke verdiensten van zyne doorluchtigheit, den groo- „ ten Karel Emanuel Hertog van Savojen, voortgekomen in 't byzonder door den „ brandenden Yver van zyne Doorluchtige Hoogheit voor 't Katholyk geloof en den „ Kristelyken Godtsdienst, niet alleenlyk bevestigt de vereeniging van de voorzeide Orders

goude broozen, met edele ſteenen verſiert, aen haere voeten. Onder den ſlinken der zelve vertreet ze met verachtinge een tulbant, ſabels, pylen, kokers, boogen en andere Turkſche wapens. Met den rechter voet trapt ze op 't hart der Ketterye, die door een yslyk en lelyk Wyf vertoont wort, en door de ſpiets, die de Godtsdienſt in de rechte hant heeft, gewondt,

„ Orders der twe Heiligen Mauritius en Lazarus, maer ook aen de zelve nieuwe en
„ verſcheide gunſten verleent, en enige indulten en voorregten ter gunſte der Ridders ver-
„ klaert, gebruikende een weinigje na 't begin van zyne Bulle, de volgende zeer zon-
„ derlinge woorden ter eere en tot lof van den zelven Doorluchtigen Karel Emanuel en
„ zyne Edelmoedige Ridders.

„ *Nos de præmiſſis omnibus & ſingulis pleniſſime informati tam Carolum Emanuelem Du-*
„ *cem & Magnum Magiſtrum, qui præter ſui generis ex clariſſimis Imperatoribus deducti*
„ *ſplendorem, & eximiæ erga Eccleſiam, & ſedem Apoſtolicam prædictam devotionis*
„ *& fidei fervorem, quem non ſine ſumma animi pietate, & fortitudine, ac flagranti tu-*
„ *endæ & propagandæ Religionis Catholicæ zelo gerere comprobatur, ſuorumque progenito-*
„ *rum exemplo antiquam illorum æſtimationem, ac perpetuam virtutis, & gloriæ hæredi-*
„ *tatem quaſi per manus traditam, feliciter conſervare contendit; quam milites prædictos*
„ *ſingulari noſtræ benignitatis, & munificientiæ favore, proſequi, ac alias prædictæ. Mi-*
„ *litiæ S. S. Mauritii & Lazari indemnitati, decori, & ornamento conſulere diſpendiiſ-*
„ *que occurrere volentes* &c.

Dat is:

Van alle de voorgemelde zaeken, en elk derzelve in 't byzonder, volkomentlyk onderricht zynde, hebben wy, zoo wel Karel Emanuel, Hertog en Grootmeeſter (die behalven den luiſter van zyn geſlacht, geſproten uit de Allerdoorluchtigſte Keizers, en de vierigheit van zyne uitmuntende godtsvrucht en trouwe voor de Kerk en den voorzeiden Apoſtoliſchen Stoel, die hy niet zonder zeer groote vroomheit des harte, dapperheit en brandenden yver voor de beſcherminge en voortplantinge des Katholyken Geloofs wort bevonden te betoonen, en op het voorbeelt van zyne Voorouders, derzelver oude achting en geduurige overerving van deugt en roem, even als van hant tot hant overgelevert, gelukkiglyk tracht te bewaeren) als de voorzeide Ridders een zonderlinge gunſt van onze toegenegenheit en milddadigheit willende bewyzen, en anderſins de ſchadeloosheit, eer en ſieraet van de voorzeide Ridderorder der Heiligen Mauritius en Lazarus bezorgen, en derzelver nadeel verhoeden, enz.

„ Men vertoont deze godtsdienſtige Ridderorder gewapent, zoo om het werk dat
„ de Ridders eigen is, als om de bequaemheit die deze krygshelden in den wapenhandel
„ hebben verkregen, hebbende altyt, gelyk als den oorlogh van Kriſtus paſt, geſtre-
„ den, en ook nogh geduurig ſtrydende voor het Allerheiligſte Geloof tegen alle we-
„ derſpannelingen van de H. Kerk.

„ Zy draegt midden op haer borſt het groot kruis der Heiligen Mauritius en Laza-
„ rus, niet alleenlyk als een eigen wapenteken, maer ook tot een blyk van die eere en
„ eerbied, die men ſchuldigh is aen de gedachteniſſe van het lyden van onzen Verloſ-
„ ſer, die door middel van 't Heiligh Kruis ons heeft willen vrykopen met zyn zeer
„ dierbaer bloet.

„ De kroon, die zy om den helm draegt, betekent niet alleen de doorluchtige ver-
„ heventheit van deze Ridderorder, maer ook den hoogen Adeldom van het geſlachte
„ der Hertogen van Savojen, de Grootmeeſters en Opperhoofden van deze zoo heer-
„ lyke order.

„ En omdat men in de roemruchtige Heiligen Mauritius en Lazarus, gelyk ook in
„ den Allerdoorluchtigſten Grootmeeſter van derzelver order, altyt gezien heeft zeer
„ klaerblykelyke tekenen der Liefde, welke is een reine en brandende beweeging des
„ gemoets tot Godt en tot onzen naeſten, zoo draegt ze daerom een viervlam op den
„ helm in plaets van een kam. Waervandaen de Oudvader Juſtinianus in het tweede
„ boek van *'t Hout des Levens*, aen het twede hoofdſtuk, de liefde vergelykt by 't vier,
„ zeggende, *Merito igni comparatur charitas, quia ſicut ignis imperioſe ferrum quaſi ig-*
„ *nem efficit, ita & charitas ignitam reddit animam, quam poſſidet:* dat is, *met recht wort de liefde vergeleken by het vier, omdat gelyk het vier door zyne kracht het yzer ge-lyk vier maekt, alzoo ook de liefde de ziele vierig maekt, die zy bezit.*

„ De ſchoone vlechten, die haer luchtigh over de ſchouders zwieren, geven niet an-

eene rookige vlam uitwaesemt, terwyl heur hair overeindt en zeer wilt staet. Het bovenlyf en de borsten (ik spreek nu van het beelt der Kettery) die droog en dor zyn, leggen bloot, en zy slaet de rechte hant op een toegesloten

„ ders te kennen als de heerlyke en edele gedachten, die 'er door het schoone gemoedt „ zweven van deze Ridderorder, altyt gereet en vaerdigh tot helthaftige ondernemingen, zonder zelfs een stip af te wyken van het middelpunt der waere deugt.

„ Het kleet van root laken dient om aen te toonen niet alleenlyk het eigen gewaet van „ alle de Ridders dezer order, dat een root kleet is, maer ook derzelver brandenden „ yver en vaerdigheit in het vergieten van hun eigen bloet voor het allerheiligste Geloof, in naervolging van den roemruchtigen heiligen martelaer Mauritius, en deszelfs „ keurbende Thebische soldaten, die in den jare 301 op den 22 September veel liever „ heeft willen sterven voor 't geloof van Kristus, dan aen den godtlozen keizer Maximianus gehoorzamen in offerhande te doen aen valsche Goden.

„ De goude mantel beduit de volmaektheit van deze Ridderorder, dewelke met godtvruchtigheit en liefde altyt zeer bereit is in den armen te helpen en te ondersteunen: „ het welke daer door wort vertoogt dat door dien mantel een melaetsche bedekt wort, „ volgens de eige instelling van de order van den Heiligen Lazarus, zynde een zeer „ waerdigh en godtvruchtigh werk, en van zoo veel te grooter verdienste, omdat de „ quael der melaetsheit zoo lelyk, en van zoo eene groote afschuwlykheit was by een „ iegelyk, dat de oude Wet geboodt, dat de melaetschen moesten na buiten gezonden „ worden, en niet mogten samenwonen met de anderen, gelyk als men leest in 't vyfde hooftstuk van Numeri. Waerom dan de Grootmeester van deze godvruchtige order ook zelve als van deze uiterste nootzaeklykheit zyn werk maekt, dat hy te hulpe „ kome niet alleenlyk de melaetschen, gelyk gezegt is, maer ook zoo veele andere zieken en zwakken als 'er eenen geduurigen bystant van noden hebben: en door dit doen „ toont hy zyne edele Ridders en anderen den weg, hoe veel ook zy verplicht zyn, „ opdat het den Grooten en Almachtigen Godt mag behaegen zyne Doorluchtige Hoogheit, met deszelfs voortreflyke en uitmuntende kinderen te bewaren in allerhande „ voorspoet.

„ Het boek dat zy in de slinke hant heeft, beduit de verkorte Psalmen, die alle de „ Ridders van deze orde plegen te bidden, en deszelfs regels en geboden, om hunne „ onderdanen en anderen, volgens den plicht van deze order, te leeren en te onderwyzen: waeruit men ook ziet voortkomen de geestlyke en lichaemlyke werken van de „ gezeide order en deszelfs Ridders.

„ Men geeft haer brozen op die wyze als gezegt is, omdat dit een schoeisel is, dat „ Helden, Prinsen en andere personagien van groot aenzien eertyts gewoon waren te „ dragen; en daerom wort in 't Hoogliet van Salomon tot lof van de Bruid gezegt, „ kap. 7. *Hoe schoon zyn uwe gangen in de schoenen, gy Prinsen Dochter!*

„ Zy heeft onder haer slinker voet een tulbant met verscheide Turksche wapenen, „ om te kennen te geven, dat deze onverwinnelyke Ridderorder dikwyls met allen yver „ geslagen en de overwinninge behaelt heeft tegen de Godtlooze Mahometanen en andere vyanden van Godt, die om den Kristelyken Godtsdienst uit te roeien zeer groote „ pogingen hebben in 't werk gestelt, waerom deze Ridderorder, om den groten „ dienst, dien het Kristendom daer door geniet, verdient heeft veele zonderlinge gunsten en voorrechten, door verscheide Pauzen, Keizers, Koningen en andere Vorsten, te ontfangen, gelyk reets is gemeldt.

„ Men geeft haer een spiets in de hant om te strekken tot een teken van hoogste eer, „ als welke men gewoon was te geven niet alleenlyk aen die geene, die zich wel in „ den oorlog hadden gequeten, maer die ook (gelyk Pierius Valerianus verhaelt in het „ 42 Boek zyner beeldenspraek) in zoo eene groote achting geweest is by de Ouden, „ dat ze in plaets van een tulbant wiert gehouden voor een koninglyke sieragie.

„ Dat ze staet even als gereedt om te stryden, en met een helthaftige moedigheit „ schynt te hebben gewont en verslagen de Ketterye, die een yslyk gezicht vertoont, „ zulks is om te kennen te geven den uitersten trap der verouderde verkeertheit des Ketters: waerom Augustinus in zyn boek *van de Bepalingen* zegt, *Hæreticus est qui conceptam novi erroris perfidiam pertinaciter defendit*, dat is: *Een ketter is, die de opgevatte trouwloosheit van eene nieuwe dwaelinge hartnekkiglyk verdedigt.*

Zy

gesloten boek, daer veele vreeslyke slangen uitkomen, die langs de aerde heenkruipen.

„ Zy (*de Kettery*) wort als zeer lelyk en afschuwelyk vertoont, omdat zy ontbloot „ is van de schoonheit en volmaektheit der Kristelyke gemeinschap, door welk gebrek „ de mensch lelyker wort dan de duivel zelve: en daerom zegt Cipriaen in zyn boek „ van den Val: *Deformis quitque sine Dei decore*, dat is: *Elk is lelyk zonder de schoonheit van Godt.*

„ Zy blaest een rokige vlam uit den mont om te kennen te geven de godtloze ge- „ voelens en boze hartstochten om alle dingen te verslinden, die haer tegen zyn.

„ Zy heeft wilde en overeindstaende hairen om aen te tonen haere booze gedachten, „ die altyt gereedt staen tot verdediginge van zich zelfs.

„ Het naekte bovenlyf beduit, dat ze naekt en bloot is van alle deugt en waere „ sterkte.

„ Haere drooge en verslenste borste geven te kennen de dorheit van haere inwendige „ kracht, waer door het onmogelyk is, dat ze goede werken kan voeden en voort- „ brengen die 't eeuwige leven verdienen.

„ Zy leit op een toegesloten boek, daer verscheide slangen uit komen, om te ver- „ staen te geven haere valsche leere en schadelyke gevoelens, die even als verscheide „ vergiftige slangen, die langs de aerde kruipen, zeer snode uitwerkingen veroorzae- „ ken, zaeiende verscheide en valsche leeringen, die strydende zyn met de heilige en „ waerachtige leere van Kristus: waerom Johannes Chrisostomus zegt (1); *Sicut ser-* (1) Homil. 46. in Mat. „ *pentes varii sunt in corpore, sic hæretici varii in erroribus*: dat is: *gelyk de slangen ver-* „ *scheide zyn in lichaem, alzo zyn ook de ketters verscheide in dwalingen.*

„ Men zoude nogh veel kunnen zeggen tot uitbreiding der voortreffelykheit van de „ voorzeide order der Heiligen Mauritius en Lazarus, als ook, indien men maer een „ gedeelte wilde ophalen van den menigvuldigen lof, die aen den Doorluchtigen Her- „ tog van Savojen, den Grootmeester van deze order, en aen deszelfs heerlyk en door- „ luchtigh huis toekomt: waer van men met recht kan zeggen (2): (2) Virgil. Ecl. 5. v. 78

„ Semper honos, nomenque tuum laudesque manebunt.

Dat is,

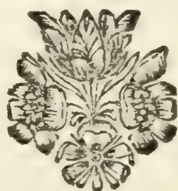
Uw eer en naem en lof zal eeuwig blyven duuren.

„ Maer nademael de laegheit van myn zwak verstant niet kan opklimmen tot zoo „ een groote hoogte, zal ik grote zaken besluiten onder een stilzwygen, my gerust „ stellende met dit zeggen van Terentius (3), *Tacent: satis laudant*, dat is, *zy zwygen stil, en dat is genoeg geprezen*: en met dat van Propertius (4). (3) Eun. Act. 3. sc. 2 vs. 23.

„ Quod si deficiant vires, audacia certe (4) Lib. II. El. 8. v. 9.
„ Laus erit, in magnis & voluisse sat est.

Dat is: *Indien de krachten bezwyken, de stoutmoedigheit der onderneminge zal ten minsten tot lof strekken, en in groote zaken is de goede wille genoeg.*

Tot dus verre Ripa: by wien hier nog wel enige Gedichten tot lof van deze Ridderorder en den Hertogh Karel Emanuel van Savojen, zoo in 't Latyn als in 't Italiaensch volgen, maer die wy eensdeels omdat ze niets doen tot uitlegging der beeltenisse, en ten anderen om datze boven dien niet fraei zyn, zullen overslaen, om nog den Lezer nog ons zelven daer mede op te houden.

GODTVRUCHTIGHEIT.

EEn blanke Maegt, ſchoon van gelaet, groot van oogen en verheven van neus. Zy heeft vleugels aen de ſchouders, en is in 't root gekleet. Op haer hooft ziet men eene viervlam, en zy houdt de ſlinke hant voor 't hart. Met de rechte keert ze eenen Overvloetshoorn om, vervult met verſcheide vruchten, die tot 's menſchen onderhoudt noodigh zyn.

Zy wort blank [A], ſchoon, groot van oogen en met een' verheven neus afgebeelt, omdat de gelaetkenners haer alzoo beſchryven.

In 't root is ze gekleet, dewyl zy eene gezellin en zuſter is der Liefde, aen wie deze verf zeer wel paſt, gelyk op zyn plaets [B] gezeit worden zal.

Men vertoont ze met vleugels, omdat ze onder alle de deugden voornamentlyk gezeit wort te vliegen: want zy vliegt, om zoo te ſpreken, van Godt

[A] Dat de blankheit *oprechtheit* betekent, en de lichaemlyke *ſchoonheit* die *der ziele* te kennen geeft, beide zeer noodtzakelyk in de Godtvruchtigheit, zulks zal worden aengetoont over de Gerechtigheit *aenmerk. F.* en over de ſchilderkunſt *aenmerk. B. en C.* Doch dat in dit beelt voornamentlyk wort gezien op die deugt, die de Latynen *pietas* noemen, en welke in 't gemeen alle ſchuldige liefde, als wel in 't byzonder ook de liefde tot de Ouderen, tot de Kinderen, tot Broeders, tot Zuſters, tot het Vaderlant, tot Overigheit, tot Onderdaenen en diergelyke, tot welke iemant enige naeuwe betrekking heeft, betekent, (op welke deugt de gelaetkenners in de hier bygebrachte beſchryving ook zien) blykt genoegzaem uit het geen de opſteller van dit beelt vervolgens zal zeggen tot uitlegging van alle de dingen, die hy in de beſchryving van dit beelt plaetſt. Zie voorts het geene reets door ons gezegt is over 't eerſte beelt der Godtloosheit *aenmerk. A.*

[B] Zie ook het geen reets gemelt is over de Aenroeping *bladz.* 40. en de vordere plaetſen over 't naeſt voorgaende beelt bygebracht.

Godt [C] naer 't vaderlant, van 't vaderlant tot de ouders, en van de ouderen gestadigh op ons zelve.

De viervlam [D] op haer hooft beduit, dat het gemoet door de godtlyke liefde ontstoken is tot de oefening der godtvruchtigheit, die uit haer' eigen aert als opvlamt naer hemelsche dingen.

De slinke hant op 't hart geeft te kennen, dat een godtvruchtigh mensch doorgaens teikens van zyne liefde [E] vertoont door levende en vroome daden, die verricht worden met een vast en volmaekt voornemen, zonder roemzucht of trek naer ydele glori: en aldus zeggen sommigen, dat Virgilius en andere poëten, om Eneas godtsvrucht in een helder licht te zetten, te boek stellen, dat hy dat groote werk zyner godtvruchtigheit [F] pleegde in de duisternis van den nacht.

De omgekeerde Overvloetshoorn beduit, dat men in zaeken van godtvruchtigheit weinigh werks [G] van de rykdommen der werelt maken moet; gelyk dit onder anderen de Heer Patritius Patritii met een byzonder voorbeelt, in de grootste dierte van onzen tyt binnen Rome getoont heeft, en deswege meer lof verdient dan myne pen hem magtigh is te geven.

[C] Versta dit derhalven van de *pietas*, of schuldigen Liefdeplicht, gelyk gezegt is: Anders voegen de vleugels aen de eigentlyk genoemde Godtvruchtigheit zeer wel, omdat deze deugt den mensch opvoerdt na den hemel en tot Godt. Zie ook Zaunslifers Zinnebeelden bladz. 15. daer dit zelve beelt voorkomt, insgelyks genomen uit Ripa.

[D] Zie weder de plaetsen, aengehaelt over 't vorige beelt.

[E] Die haere woonplaets, gelyk ook alle gemoetsbewegingen, en goede en quade gedachten, in 't harte heeft.

[F] Versta hier door het wegdragen van zynen stokouden Vader Anchises op zyne schouderen uit den brandt van het veroverde Trojen: hoewel men 't ook zoude kunnen opvatten van het redden van 't beeltje van Pallas of de Huisgoden uit den zelven brant, dragende hy die in zyne rechtehandt, terwyl hy zyn zoontje Askanius leide aen de linke en zyn Vader hadde gezet op de schouders. Ook kan dit alles hier te gelyk plaets hebben. Dat ondertusschen de werken van godtvruchtigheit niet moeten in 't openbaer geschieden om roem, maer liever in 't verborgen, zulks leert ons Kristus zelve in 't Evangeli van Mattheus, *kap.* 6. *v.* 1—6.

[G] Hy kan ook betekenen de mildaedigheit tot den geenen, aen wien iemant zynen liefdeplicht wil bewyzen. Op zommige penningen, de *pietas* of liefdeplicht verbeeldende, vindt men ook een Overvloetshoorn, dog niet omgekeert. Zie die penningen by Oudaen in zyn Roomsche Oudheden *bladz.* 368 *of* 326.

GODTVRUCHTIGHEIT.

MEn kan de godtvruchtigheit ook op de volgende wyzen uitbeelden: I. Als eene zittende Vrou met eene schael [A] in de rechte hant, en met den slinker elboog op een kindeke. II. Of als eene Vrou met een kint op den arm, en een voor haere voeten [B]. III. Men magh ze ook vertoonen, gelyk de Egiptenaers [C] deden, door twee Jongelingen, die te zamen

[A] Versta een offerschael. Men vint ze dus verbeelt op een Gedenkmunt van Tiberius.

[B] Dus ziet men ze op een penning van den Keizer Antoninus Pius. Dog deze, gelyk ook de vorige pronkmunt ziet op de Ouderliefde tot de Kinderen: gelyk te zien is by Oudaen ter plaetse over 't voorgaende beelt aengehaelt.

[C] Al wederom verkeerdelyk hier de Egiptenaers te pas gebracht. Piërius (1), daer dit uit is getrokken, zegt zulks niet: ook wort de geschiedenisse, hier volgende, niet verhaelt als gebeurt by de Egiptenaren, maer by de Grieken: en zoude aldus zyn toege-

(1) Hier. Lib. III. cap. 35.

zamen een' wagen of koets trekken, ter gedachtenis van Biton en Kleobis, welke gebroeders waren, en uit godtvruchtigheit hunne moeder aldus naer Junoos tempel trokken.

toegegaen. Het feest van Juno wierdt op zekeren tyd te Argi, welke Stadt aen deze Godin heilig was, gevierdt. De Moeder dezer twe jongelingen was priesteresse van die Godin, en moest op een wagen, van runderen getrokken, ryden na den tempel van Juno. Maer wanneer de runderen bygeval op de gezette uur van 't landt niet waeren in de Stadt gebracht, hebben deeze twee zoonen, uit een godtvruchtige vrees, dat de Godtsdienst by 't achter blyven of te laet komen der priesteresse mocht worden gestoordt, den wagen daer haer Moeder op zat, zelfs getrokken na den tempel van Juno, die vyf en veertig stadien stont buiten de Stadt. Daerna de Godinne hebbende geoffert, en de feestmaeltydt geëindigt, zyn zy gaen slapen, in den tempel zelfs; gelyk veeltydts in de Godtsdiensten der Ouden geschiede: van welken slaep zy noit zyn ontwaekt, zynde hun van Juno, zoo men geloofde, de eeuwige rust beschikt. Want de moeder, uit een groot genoegen dat zy schepte in dezen godtvruchtigen yver van hare zoonen, hadde, voor het beelt van Juno staende, haere handen ten hemel opgeheven, en, niet wetende wat zy nuttigst voor haere zoonen zoude smeken, de godin gebeden, zy wilde dezelve geven 't geen hen best was. De jongelingen nu doodt gevonden zynde, besloot men daer uit, dat de Godin oordeelde, dat 'er voor den mensch niets beter was dan de doodt. Die van Argi, die dit godtvruchtigh bedryf dezer jongelingen op het feest zelfs met hun eigen oogen hadden beschouwd, oordeelden die daedt het loon waerdigh van een eeuwige gedachtenisse, en lieten hun beelden ter eere oprechten te Delfi: gelyk ze ook te Argi zelfs in den tempel van Apollo in marmer verbeelt stonden als den wagen, daer haer Moeder op zat, voorttrekkende. Zoo verhaelt het Herodoot *Lib. I. cap.* 31. Zie ook Pauzanias *Lib. II. cap.* 20. Cicero *Tuscul. Quæst. Lib. I. cap.* 47. en Munkerus over Hyginus *Fab.* 254. *pag.* 307. *&.* 308. en Plutarchus in Solone *cap.* 47.

ANDERS.

EEne Vrou in een lang gewaet [A], en met een wierookvat in de hant. Voor haer staet een autaer, met een vierkleet daer rontom, en een ontsteken offervier op zyn bovenplat.

Naer Ciceroos zeggen [B] is de godtvruchtigheit niet anders dan eerbiedigheit tot Godt, overheden, ouders, vrienden en vaderlant.

[A] Zoo ziet men ze wederom op eenen anderen penning van Antoninus Pius: en deeze behoort tot de eigentlyk genoemde Godtvruchtigheit.

[B] De Nat. Deor. Lib. I. cap. 41. *Est enim pietas justitia adversum Deos.* Et de Somn. Scipion. *Justitiam cole & pietatem*: *quæ quum sit magna in parentibus & propinquis, tum in patria maxima est.* En hier uit wort dan wederom bevestigt, het geen wy van te voren, aengaende de betekenisse van dit woort, gezegt hebben.

GODTVRUCHTIGHEIT.

EEne Vrou, die met de slinke hant eenen ojevaer, en in de rechte een zwaert houdt over een autaer. Omtrent haer staet een olifant en een kint.

De godtvruchtigheit is, gelyk wy pas uit Cicero toonden, eene eerbiedigheit en liefde tot Godt, vaderlant, kinders, vader en moeder; en daerom wort ze met een jongske by haer geschildert.

Door den ojevaer wort de godtvruchtigheit of goetdadigheit der kinderen omtrent hunne ouders verbeelt, als voorheene gezien is [A]. Dat

[A] Lees onze aenmerking A. over 't beelt der Dankbaerheit *bladz.* 223. En Klaudius Minos over 't 30 Zinnebeelt van Alciatus, en Oudaens Roomsche Oudheden *bladz.* 368 *of* 325. Maer hoe komt dan op eenen penning van Lucius Antonius eene Vrouw die in de eene hant een altaer heeft; en in de andere een Overvloetshoorn; waerop twe ojevaers

Dat zy een bloot zwaert boven een autaer houdt, betoont de godtvruchtigheit, die men behoort te oefenen tot voorftant van den Godtsdienft; zich alle gevaer hierin getrooftende.

Wat den olifant belangt; Plutarchus melt, dat eenige jongens te Rome, uit baldadigheit, in den fnuit van eenen olifant prikten, die daerop toornigh wordende, een' uit den hoop opgrypt alsof hy hem in de lucht wilde werpen. De jongens, hunnen makker in dezen noodt ziende, beginnen te kryten en misbaer te maken; waerop het dier den opgevatten jongen, als met eene zonderlinge godtvruchtigheit [B], zacht op de aerde nederzet, zonder hem eenigh leet te doen; zich genoegende de ftoutheit van dit gefpuis getuchtigt te hebben, alleenlyk door de vrees.

ojevaers zitten, indien deeze de eerbiedt der Kinderen tegen de Ouders, en de altaer die der menfchen tegen Godt betekent? Deeze penning ziet op geen van beiden, maer wel op de broederlyke liefde, die hy betoont hadde aen zynen broeder Markus Antonius: gelyk Oudaen zeer wel heeft aengetoont in zyne Roomfche Oudheden *bladz.* 368 *en* 369 *of* 326: alwaer ik met genoegen befpeure, dat myne gedachten, hier omtrent deze beelden, onder den naem van Godtvruchtigheit voorkomende, ter nedergeftelt, krachtigh worden beveftigt. Wy willen niet herhalen, het geen die geleerde man aldaer heeft aengemerkt. De nieuwsgierige Lezer gelieven hem zelfs op te flaen, zullende aldaer verfcheide penningen vinden, daer de Godtvruchtigheit, zoo de eigentlyk genoemde, als die hier nu dikwils in andere betrekkingen is voorgekomen, op verbeelt ftaet. Voeg 'er ook by Piërius Valerianus *Hierogl. Lib. XLIX. cap.* 13.

[B] Waerom draegt dit den naem van Godtvruchtigheit, en niet liever dien van medelyden of barmhartigheit? De Schryver fchynt dit geval van den Olifant ergens gelezen te hebben onder den naem van *pietas*, of fchoon Piërius (1) het voorftelt onder dien van zachtmoedigheit: en hier van daen kan de mifflag zyn gefproten, hebbende mogelyk de opfteller van dit beelt niet geweeten, dat het woort *pietas* by de Latynen ook goedertierenheit en zachtmoedigheit betekent; voornamentlyk van een machtiger tegen een zwakker. Die betekenifſe is bekendt, zelfs uit de Woordenboeken. Men zie den *Thefaurus Fabri* in de woorden *pius*, *pie* en *pietas*. Beter blyken van de Godtvruchtigheit in den Olifant heeft de opfteller des beelts bygebracht in het twede beelt der Godtsdienft, uit Plinius en anderen, die wy aldaer aenwyzen. Plutarchus, uit wien (2) de Schryver dit verhael bybrengt, beelde zig ook in (3), dat de Olifant om zyne Godtvruchtigheit den Goden byzonder lief en aengenaem was. Want als Ptolemeus Filopator, Antiochus overwonnen hebbende, den Goden, voor die Overwinninge, op een byzondere prachtige wyze wilde eeren, offerde hy hun onder anderen ook vier Olifanten. Maer de Goden hem hunne gramfchap en ftraffe dreigende door benaeuwde dromen, liet hy behalven veele zoenofferhanden, die hy hen deede, ook vier kopere Olifanten oprichten in plaets van de gedode. Een belachelyke bygelovigheit van zoo een verftandig Filofoof.

(1) Hier. Lib. II. cap. 17.

(2) De Solert. Anim. cap. 38.

(3) Ibid.

GODTVRUCHTIGHEIT der KINDEREN

OMTRENT HUNNE OUDERS.

De Heer Giov. Zaratino Kaftellini ftelt, om dit te verbeelden, eene jonge en ftaetlyke Vrou, die met de rechte hant haere flinke borft vat, alsof zy die wilde uitdrukken en iemant te zuigen geven. By haere voeten ftaet een kraei.

D' oude Romeinen, de godtvruchtigheit van M. Antoninus Pius [A] willende vertoonen, maekten eenen gedenkpenning, op welken Eneas gezien wert, met zyn zoontje Askanius aen zyne hant, en ftokouden vader An-

[A] Zie dien penning by Oudaen ter plaetfe aengehaelt over 't vorige beelt.

Anchizes op zyne schouders, gelyk dit Virgyl [B] beschryft. Op een' anderen Griekschen penning des zelven Keizers is de godtvruchtigheit verbeelt als eene zittende godin, die een naekt kintje in den arm heeft, aen 't welk zy haere borsten toont.

Elk ziet nochtans wel, dat wy deze tegenwoordige beeltenis uit de penningen van Antoninus niet opmaken; want die vertoonen iet algemeens [C], en wy willen enkel uitdrukken de godtvruchtigheit der kinderen omtrent hunne ouders. Die vertoonen wy dan op de gezeide wys, in 't hooft dezer zinneschets, ter gedachtenisse der godtvruchtige dochter, die haeren ouden vader in den kerker, (daer hy in gezet was om hem van honger te doen sterven, zulx het elk verboden was hem eenige spys toe te brengen) heimlyk met haere borsten onderhield en voedde. Maer als men meende, dat hy alrede van honger vergaen was, wert de stokwaerder gewaer, dat hy nogh leefde, en dat wel door de genoemde godtvruchtigheit of goetdadigheit zyner dochter. Deze kinderlyke trou en godtsdienstige weldadigheit behaegde den Burgermeesteren Kajus Quintius en Markus Attilius dermaete, dat ze den verwezen de misdaet niet alleen quyt scholden, maer ter eere van de trouhartigheit dezer dochter, eenen tempel deden bouwen, dien ze de Kinderlyke Godtvruchtigheit [D] toeheiligden. (1) Polyhist. c. 1. Sextus Pompejus Festus en Solinus (1) zeggen, dat dit geval, door eene geringe dochter, ten dienste van haeren vader, geschiet zy; maer Valerius Maximus [E] en Plinius willen, dat ze deze godtvruchtige goetdadigheit op de verhaelde manier aen haere moeder bewezen hebbe.

Op zyne plaets [F] hebben wy gezeit, wat de ojevaer in de beeldespraek beduit:

[B] In zyn twede boek van Eneas. Lees Klaudius Minos over 't 194 Zinnebeelt van Alciatus. Dat Antoninus, en ook Cezar, door de beeltenisse van Eneas, van wien zich Cezar afkomstig rekende, hebben willen te kennen geven, het zelfde heeft Pompejus, na 't gevoelen van Oudaen, willen beduiden met de twe Siciliaensche jongelingen Amfinomus en Anapus of liever Anapis, (want zoo moet men zynen naem schryven: Zie Salmas. in Solin. p. 78) op zyne gedenkmunt te zetten: hoewel Pieter Deinoot, in zyne aentekeningen over Oudaen, dien penning anders uitlegt, en misschien niet qualyk. Doch wat hier van zy, deeze twee jongelingen hunne Ouders uit den brant der Stadt Katane, door 't vier van den Etna overstelpt, op hunne schouderen hebbende weggedragen, verdienen ook wel tot een beelt der Liefde tot de Ouders te worden voorgestelt. Valerius Max. Lib. V. cap. 4. Hygin. Fab. 254 & Salmas. in Solin. L. L.

[C] Dat is voor my duister, niet ziende dat die penningen iets anders beduiden als de godtvruchtige Liefde der Kinderen tot de Ouders.

[D] Met den naem van *Pietas*, welk woort wy nu over deeze beelden zoo dikwils gezien hebben. Deezen tempel nu stelt Plinius (2) op die plaets, daer dat gevangenhuis geweest was, en in zynen tydt stondt de schouwburg van Marcellus: en Julius Obsequens zet hem in 't renperk van Flaminius. Livius (3) spreekt ook van een tempel van de *Pietas* en plaetst dien op het *forum olitorium* of de groenmarkt, schynende de zelve te zyn de eigentlyk genoemde *Godtvruchtigheit*, als zynde die tempel gesticht volgens eene gelofte door Acilius Glabrio aen die Godinne gedaen in den veltslag by Thermopile, waer in hy Antiochus overwon. Zie Gyraldus *Histor. Deor. Synt.* 1. *col.* 30.

(2) Hist. Nat. Lib. VII. c. 36.
(3) Lib. 40 cap. 34.

[E] Zie dien Schryver *Lib. V. cap.* 4. 5 *en* 6. alwaer nog een ander diergelyk voorbeelt van een Grieksche Vrouw, Pero genoemt, omtrent haeren Vader Cimon verhaelt wort, behalven andere lezenswaerdige zaken van betoonde liefde aen Ouders en naeste vrienden. Lees daer over ook Higinus in zyn 254 Fabel.

[F] Zie het geene dezen aengaende is gemeldt over 't beeldt der Dankbaerheit aenmerk. A. *bladz.* 223. en in 't beelt *Godtloosheit en Gewelt door het Recht verwonnen*, en aldaer aenmerking *B en C.* en 't voorgaende beelt der Godtvruchtigheit, en aldaer aenmerk. *A.* en voeg 'er eindelyk ook by Pierius Valerianus *Hierogl. Lib. XVII. cap.* 1.

In

beduit: maer tegenwoordigh zal ons de kraei een beelt der Godtvruchtigheit van de kinderen tot hunne ouders verſtrekken. Want als den vader en moeder dezes vogels de vederen door ouderdom uitvallen, bedekt hy hen met de zyne, hun daerenboven ſpys tot onderhoudt des levens toebrengende. Wanneer ook de ouders out en ſtram worden, zoo lichten de jongen met hunne wieken hen op, en porren ze tot vliegen aen, ten einde zy hunne leden wat bewegende de zelve tot hun vol gebruik mogen krygen, gelyk zulx B. Anglikus [G] verhaelt uit de ſchriften van Ambrozius (1), die de kraeien van eene godtvruchtige natuur zegt te zyn. Laet dan alle ondankbaere en verbaſterde kinders, die hunne ouders laſteren, ſchelden en ſlaen, vry beſchaemt worden; als overtuigt en in goetdadigheit zoo verre verwonnen door de kraei, een' onvernuftigen vogel, die zoo veel beſcheidenheit en godtvruchtigheit oefent omtrent hen die hem ter werelt bragten.

(1) In Hexametr. Lib. V. cap. 16.

In Theſſalie waeren outtydts de Ojevaers zoo hoog geſchat, dat het op lyfſtraf was verboden een Ojevaer te doden, ſtaende alzoo daer toe de zelfde ſtraffe als tot een manſlagh: dogh zulks geſchiede uit aenmerkinge van het nutte, dat zy toebrengen door 't vernielen van vergiftige kruipende dieren, volgens 't getuigeniſſe van Plinius *Hiſt. Nat. Lib. X. cap.* 23. Zie ook Piërius *Hierogl. Lib. XVII. cap.* 11.

[G] De Proprietat. Rerum Lib. XII. cap. 9. *Admiranda eſt hujus avis clementia. Nam quum parentes per longævam ſenectutem plumarum tegmine & alarum regimine nudari contingit, cornices juniores propriis pennis eos fovent & collecto cibo paſcunt: quando etiam parentes earum ſeneſcunt, eos fulcro alarum ſuarum ſublevant, & ad volandum excitant, ut in priſtinos uſus membra deſueta revocent & reducant.*

GOEDERTIERENHEIT.

DEze wort verbeelt door eene Vrou die op een' leeu zit. Zy houdt in de ſlinke hant een ſpiets en in de rechte eenen pyl. Dit wapentuig voert ze niet om iemant te quetſen, maer zulx, dat ze het ſchynt wech te ſmyten; gelyk ze aldus op eenen gedenkpenning van Keizer Severus gezien

 wort,

wort, met deze letteren: INDULGENTIA AUG. IN CAR. [A]

De leeu is een beelt der goedertierenheit, omdat hy, naer het zeggen der Natuurbeſchryvers, eenen menſch met gewelt overwonnen en ter aerde geworpen hebbende, den zelven, indien maer de leeu zelve niet gewont is, ganſch geen hinder doet; den gevallen ſlechts zachtlyk ſchuddende [B].

De pyl [C], op de manier als gezeit, is een teken van goedertierenheit; want hy wort door de beeltenis niet gebezigt tot achterdeel der geenen die ſtrafwaerdigh zyn: gelyk ook Seneka in zyn boek van de Goedertierenheit hierover aldus ſpreekt [D]: *De goedertierenheit is eene zachtmoedigheit van een' meerder tot zyn' minder in 't opleggen der ſtraffe.*

(1) Hier. Lib. I. cap. 15.
[A] Dit opſchrift ſchynt te zeggen, *'s Keizers goedertierenheit tegen die van Karthago.* Want het opſchrift volgens Pierius (1) niet verder kunnende gelezen worden, kan het enigzins twyfelachtigh ſchynen, of hier de Karthagers moeten worden verſtaen, of een ander volk: dat ons echter niet waerſchynelyk voorkomt. Zie een weinigje verder aenmerking C.

(2) Hiſt. Nat. Lib. VIII. c. 16
(3) De Rebus Africis part. 3.
(4) Oper. Subciſ. Cent. 2. cap. 85.
[B] Zie 't geen wy hier van gezegt hebben over de Achtbaerheit aenmerking H. *bladz.* 4. Deze zyne zachtmoedigheit wort hy gezegt allermeeſt te betoonen tegen de meeſt weerloozen, als Vrouwen en Kinderen, hen geen verder leedt doende als dat hy ze verſchrikt. Altoos dat getuigt Plinius (2) van alle en Joannes Leonius (3) in 't byzonder van de Mauritaenſche Leeuwen. Kamerarius (4) verhaelt, dat te Florence een Leeuw uit zyn hok gebroken zynde de ganſche Stadt door liep woeden; en hebbende een klein jongetje in 't gezicht gekregen, het zelve hadde ter aerde geworpen, en met zyne klaeuwen gevat, als of hy 't wilde verſcheuren. De Moeder dit ziende, komt, terwyl elk die 'er omtrent was een ſchuilhoek zoekt, toeſchieten, en haelt haer kint zachtjes, den leeuw even als om genade ſmekende met tranen in haer oogen, uit deſzelfs klaeuwen, die 't onbeſchadigt liet volgen even als een zekere grootmoedigheit ſtellende in deeze zyne goedertierenheit tegen de zwakke. 't Is ook aenmerkelyk, dat dezelve Kamerarius verhaelt (5) van enige gevange en geboeide Hongaren by de Turken. Waer van als zy 'er enen aen een pael hadden doen binden om van een fellen en getergden leeuw te worden verſlonden, en deze den elendigen niet alleen geen quaed doende, maer ook vriendelyk aenziende, door zynen meeſter eindelyk met ſtokſlagen wierde aengedreven; zoo heeft het beeſt zyne woede gekeert tegen den Turk, zynen meeſter, en hem vreeſelyk aen ſtukken geſcheurdt: terwyl de overige Turken, verbaeſt ſtaende over dit geval, den gebondenen en andere gevangens geen verder quaedt deeden: die naderhandt alle of uitgewiſſelt of geloſt wierden voor geldt: hoewel wy dit liever met Kamerarius willen toeſchryven aen de Godtlyke beſtieringe, dan aen de goedertierenheit des leeuws.
(5) Ibid.

(6) Lib. L.
[C] Pierius (6), uit wien wy niet twyfelen dat de beſchryving van deezen penning is getrokken, geeft dezelve enigſins anders op: namentlyk de Vrouw heeft in de eene hant een ſpiets die ze op den gront zet, en in de andere een blixem, geen pyl, dien ze wechwerpt: waerom het beter was het Italiaenſch woort *Saetta* hier op te vatten voor een blixemſtrael, welke betekeniſſe het ook lydt, dan voor een pyl. Niet onaerdigh ook is de goedertierenheit op zommige penningen van Antoninus Pius, en van Nerva, volgens 't getuigeniſſe van den zelven Pierius (7), verbeelt door een blixem, leggende op een kuſſen of tafelbeddetje: als gevende te kennen, dat de Keizer de macht wel hadde om te ſtraffen, dogh dat dezelve wegens zyne goedertierenheit ruſte en ſtil lagh. De penning van Severus, die hier beſchreven wort, paſt Oudaen (8) op de Vrygeving van Korenlaſten, waer toe de Afrikanen verbonden waeren, die hen Severus, als een geboren Afrikaner voor een groot gedeelte zou vermindert of quytgeſcholden hebben. Maer hoewel wy toeſtemmen, dat het woort *indulgentia* die betekeniſſe wel kan hebben, zoo zien wy echter niet, hoe die zaek door de ſpiets en blixem, op de voorzeide wys, kan worden uitgedrukt: waerom wy dien penning liever opvatten met Pierius voor de goedertierenheit, of quytſchelding van ſtraffe.
(7) Hier. Lib. XLIII cap. ult.
(8) Roomſche Oudh. bladz. 364 of 321.

[D] *Clementia eſt lenitas ſuperioris adverſus inferiorem in conſtituendis pœnis.*

GOE-

GOEDERTIERENHEIT.

EEne Vrou, die eenen berg van oorlogsgereetſchap vertreet, en met de rechte hant den tak van een' olyfboom uitreikt. Met den ſlinker arm leunt ze op den tronk des zelven booms, aen welken de *Faſces Conſulares* of Burgermeeſters roeden hangen.

De goedertierenheit is eigentlyk eene onthouding van het belaſten der misdadigen met zulk eene ſtraffe als ze verdienen, en aldus eene matiging der ſtrengheit, makende voorts eene zeer goede manier van rechtspleging uit: de kennis waervan hun die in de Regering geſtelt zyn hoog nodigh is.

Zy leunt aen den ſtam van eenen olyfboom; het welk vertoont, dat de goedertierenheit niet anders is dan eene neiging van het gemoet [*A*] tot barmhartigheit.

Dat ze eenen tak van den gezeiden boom met haere hant uitſteekt, geſchiet om vrede [B] te vertoonen: gelyk de ter aerde geworpe wapens, daer zy den voet op zet, en de Burgermeeſterlyke roeden [C] die aen den boom hangen, te kennen geven, dat het de aert der goedertierenheit is, geene ſtrengheit tegens de misdoeners te gebruiken, ſchoon men wel konde. Daerom zeit men dat Godts goedertierenheit eigentlyk eene toegeventheit van hem is omtrent onze zonden. En zoo verziert de geeſtlyke poëet Vida (1), dat Jupiter de Goedertierenheit in plaets van Merkurius afvaerdigt in gezantſchap. Seneka drukt het gezeide in zyn ſpel Oktavia zeer wel uit als hy zegt: *'t Is eene heerlyke zaek, onder de treſlyke mannen uit te munten, het welzyn des lants te behartigen, elendigen te ſparen, zich van moort onthouden, tyt geven aen de gramſchap, de ruſt aen 't lant, en den vrede aen zyne eeu. Dat is de hoogſte deugt: langs dezen wegh klimt men naer de wolken. Zoo is die eerſte Vader des Vaderlants Auguſtus in den hemel gekomen, en wort in tempels geëert als een godt.*

(1) Chriſti-ad. Lib. V.

[A] De buiging dan des lichaems tot den olyfboom wil hy dat de neiging des gemoets tot vrede zal betekenen.
[B] Zie de beelden der Vrede.
[C] Zie onze aenmerkingen I. en L. over de *Gerechtigheit.*

GOEDERTIERENHEIT EN BEDAERTHEIT.

AL weder eene Vrou. Zy zit, en heeft in de ſlinke hant eenen lauwertak, en in de rechte een' ſtaf, dien ze wat verre van haer houdt [A]. De goedertierenheit is eene deugt des gemoets, die den menſch tot medelyden beweegt; hem wilvaerdigh makende tot quytſchelden, en gereedt om iemant te helpen.

Men vertoont ze zittende, om de zachtmoedigheit en ruſt te verbeelden. De ſtaf [B] geeft te kennen, dat ze wel ſtrengheit oefenen kan, maer niet

[A] Aldus wort ze gezegt te ſtaen op een Gedenkpenning van den Keizer Vitellius. Op veelerlei andere wyzen meer ziet men ze op de oude munten uitgedrukt: dogh alzo wy hier niet alles, wat ons dienaengaende voorkomt, kunnen invoegen, zyn wy genoodtzaekt den Lezer te wyzen na Piërius Valerianus *Hierogl. Lib. LVI. cap.* 35, 36 *en* 46. en Oudaen, in zyne Roomſche Oudheden op de 332 of 293 en enige volgende bladzyden, daer onder andere ook de lof van deeze deugt zeer fraei wort aengewezen.
[B] Verſta den ſtaf van gezach en bevel.

niet wil [C]. Derhalve magh men, ter gelegentheit van dit beelt, met betrekking op den tegenwoordigen Pauslyken Stoel [D], wel zeggen [E]: *Laet duizent Severussen*, dat is ſtrenge, *wyken voor eenen Klemens* of goedertieren Paus; of met Ovidius [F]: *Daer is geen zachtmoediger Prins dan d' onze; hy matigt zyne magt door rechtvaerdigheit.*

De lauwertak komt hier te pas, omdat de geenen die de goden vertoornt hadden, daermede werden gezuivert [G].

[C] Omdat ze dien ſtaf verre van zich houdt, betonende, dat ze zich niet wil bedienen van de macht die ze heeft.

[D] Verſta dit van den tydt van Ripa, den Opſteller van dit beelt.

[E] Cedan mille Severi ad un Clemente.

[F] Lib. III. Pontic. Epiſt.

Principe nec noſtro Deus eſt moderatior ullus:
Juſtitiæ vires temperat ille ſuas.

[G] Dit geſchiede door beſprenging: gelyk wy onder anderen ook kunnen zien uit het verhael van Ovidius, daer hy de plechtige viering van 't feeſt van Merkuur door de Kooplieden aldus beſchryft: Faſt. Lib. V. vs. 573.

Eſt aqua Mercurii portæ vicina Capenæ &c.

Dat is, naer Hoogvliets vertaling:

En mach men waerheidt van all' de oude vad'ren wagten,
Is 't water van Merkuur vol goddelyke krachten,
Daer 't buiten onze poort Kapena ſtroomdt en ſtort:
Daer komt de koopman, met het kleet om 't lyf gegort,
En ſchept een emmer vol, na 't reinigen en baden,
En draegt dien mede, en doopt daer in de Lauwerbladen,
En wydt de koopmanſchap, die hy een ieder vent.
De Lauwertak beſproeit zyn eigen hoofd in 't ent,
Wen hy 't gemeen gebedt dus prevelt voor 't bedriegen,
Ai! reinig my van myn meineedigheid, en liegen,
Van myn verbroken woordt en dagelyks bedrog!
Het zy ik zwoer by u enz.

Hetzelve geſchiede ook dikwils met een olyftak: dien wy gezien hebben dat het vorige beelt in de handt heeft. En het is derhalven evenveel of men op de penningen den tak, dien men daer vint, neemt voor een lauwer- dan of voor een olyftak, daer Oudaen ter aengehaelde plaets aen twyfelt. Dit gebruik van deezen olyftak leert ons de Grootſte der Latynſche Dichteren Maro met deze woorden: Æneid. Lib. VI. vs. 229.

Idem ter ſocios pura circumtulit unda,
Spargens rore levi, & ramo felicis olivæ,
Luſtravitque viros.

Dat is naer Vondels vertaling,

Hy ſprengt hier na de maets tot driemael toe wel nat,
Met een gezegenden olyftak, in een bekken
En zuiver nat gedoopt: hy zuivertze van vlekken.

Zie den Taelkundigen Servius over die woorden: als mede de geleerde aentekeningen van dien groten Joſef Scaliger over het 376 vs. der Ciris van den zelven Virgilius.

GOEDERTIERENHEIT.

NOgmaels eene Vrou; maer deze heeft in de ſlinke hant een *proces*, dat is, rechtsgeding of pleitſchriftuur, 't geen haere ſlinke hant met eene pen doorſchrapt. By haere voeten leggen eenige boeken.

GOE-

GOEDERTIERENHEIT
OF GOETAERDIGHEIT.

DE Ridder Cezar Ripa, die een' onsterflyken lof verworven heeft, door het opstellen van dusdanige verbeeldingen, brengt de goedertierenheit of goetaerdigheit te voorschyn in de doorluchtige personaedje der Markgraevinne Salviati; vertoonende in dat opzigt eene schoone, jonge en lachende Mevrou, met zeer sierlyke en blonde hairen. Zy heeft eene goude kroon en een zon op 't hooft, en een luchtigh kleet van goutkleur aen, waerboven een' opperrok met een' purperen boort, op welken drie zilvere maenen blinken, die in 't wassen, en naer de rechte zyde gekeert zyn. Zy buigt zich een weinigh met ope armen, en heeft in de rechte hant den tak van eenen pynappelboom; ook schynt ze van een' prachtigen stoel op te staen. Ter zyde ziet men eenen olifant.

Volgens Aristoteles zeggen (1), is de goetaerdigheit niets anders dan eene natuurlyke geneigtheit van een' edelmoedigh persoon, om met tekens te doen blyken, dat hy de eer groot acht, die hem van slechter menschen dan hy is, wort aengedaen. Dit is eene deugt, welke grooten luiden, die edelmoedigh zyn, eigen is: en een edelmoedige is zulk een die in glans en sieraet van eene volmaekte deugt uitblinkt. Zoodat, hoeveel meer 'er vereischt wort om edelmoedigh te mogen heten, naerdien men alle goede hoedanigheden daertoe vandoen heeft, hoe het ook zoo veel te voortreflyker is goetaerdigh en goedertieren te zyn. De gemoetsneigingen van een edelmoedigh man zyn vierderhande, (versta door deze neigingen zulke dingen, die geene verkiezing maken) naementlyk, Weldadigheit, Heerlykheit, Goedertierenheit en Goetgunstigheit; tot welke alle andere neigingen gebragt moeten worden. Want een grootmoedige is zulk een, die eene zaek niet te hoog acht, nochte veracht, als zynde de hoop en vrees ontwassen. Voor zoo veel hy niet veracht, is hy weldadigh, voor zoo veel hy niet hoog acht, is hy heerlyk, voor zoo veel hy niet vreest, is hy goedertieren,

(1) Eth. Lib. IV.

ren, en voor zoo veel hy niet hoopt, is hy goetgunſtigh. En dewyl de goetaerdigheit de eer en te eeren onmiddelyk tot haer wit neemt, zoo magh men vrylyk vaſtſtellen, dat de goetgunſtigheit de allerwaertſte hartstogt is, die in een edelmoedigh Vorſt kan vallen. Ariſtoteles is dit met ons eens, daer hy in het xx. kap. van het II. boek zyner Zedekunde zeit, *dat hoogheit in een' man niets anders is, dan een zekere aengename en edele ſtatigheit.* En op deze wys ontdekt zich de gemelde deugt uitnemende in de doorluchtigſte Mevrou Magdalena Strozzi, gehuwlykt aen den doorluchtigen Markgraef Salviati [A]. Men neme, zeit Ripa, my deswege niet qualyk af, dat in dit beelt byzonderlyk gewagh wort gemaekt van deze Mevrou, in wie, behalve veele andere glansryke uitmuntentheden, die haer gelukkigh vaderlant, doorluchtigh huis en voortreflyke voorouders haer byzetten, ook deze goetgunſtigheit zulx uitſtraelt, dat ze de eer, haer door geringer perſoonen bewezen, met een vrolyk gelaet aenneemt; ja door die zelve deugt meer uitvoert, dan anderen met grootsheit: derhalve paſt met vol recht op haer 't geen Klaudiaen in het Burgermeeſterſchap van Manlius ſchryft [B]: *Eene zachtmoedige heerſchappy voert uit, 't geen eene geweldige niet doen kan.*

De drie maenen, op den boort van haer bovenrok, vertoonen het wapen des doorluchtigen Huizes van Strozzi. Ook kan men over de zelve met veele reden zeggen, dat het beelt der goetgunſtigheit in die maenen te vinden zy [C]; want gelyk het licht der maene uit den glans der zonne ſpruit, zoo heeft ook de goetaerdigheit of goetgunſtigheit geen ander licht dan dat der grootmoedigheit, die de zon der deugden is, als wy getoont hebben. Om die reden ook ziet men een zon op het hooft dezer beelteniſſe, dat is in de hoogſte plaets en edelſten zetel des verſtants, waeruit de verſtandelyke deugden en werktuigen der uitwendige zinnen voortkomen, daer de zedelyke deugden zich op grontveſten. Maer waerom juiſt drie maenen? Omdat het ſchilt dit medebrengt, kan men antwoorden. Wacht een weinigh. Ik zal 'er myn voordeel mede doen, en het u geven. Het getal drie betekent de volmaektheit der uitſtekende Deugt, die wy hier beſchryven: want gy moet weten, dat het drietal altyt volmaektheit beduit, gelyk Ariſtoteles leert (1). Het is het eerſte oneven getal, en het begin der ongelykheit, waermede de heidenen zeiden dat Godt te verzoenen was, als met eene volmaekte zaek. Uit dien hoofde zingt Virgyl (2): *Numero Deus impare gaudet*, dat is, *de goden verheugen zich in oneven getal.* De Pythagoriſten wyders dreven, dat het getal van driemael drie, waerin het twee begrepen is, van eene oneindige magt was; en hier ſtemt Plato (3) mede overeen, zeggende, dat de volmaektheit der ziele uit het getal van driemael drie haeren oorſprongk heeft; ook wort de maen zelve, door de poëten, drievormigh genoemt, gelyk by Auzonius in zyn gedicht dat den naem draegt van Griſus of Raedſel, te lezen is, en waerin hy ook over

(1) Lib. III de Cælo cap. 1.

(2) Ecl. 8. v. 75.

(3) In Timæo.

[A] Ripa vleit dit Geſlachte, gelyk wy gezegt hebben over 't beelt *Glori der Vorſten.*
[B] Vers 239.

Peragit tranquilla poteſtas,
Quod violenta nequit.

[C] Van de Zinnebeelden der Maen en Zonne, lees Piërius Valerianus *Hierogl. Lib. XLIV. en* 45. In onze aenmerkingen hebben wy 'er ook op verſcheide plaetſen van geſproken, die de Lezer zal kunnen vinden in onzen Bladwyzer.

over dit drietal [D] redeneert. Ik moet hier niet vergeten te zeggen, dat de maenen naer de rechte hant gekeert zyn, dat is, ten oosten, omdat het een teken is, dat de maen wast, volgens het schynen der zonne op de zelve: en aldus wast ook het doorluchtige Huis van Strozzi gestadigh in glori aen door den glans der grootmoedigheit, alsook in den luister van eenen goeden naem door de goedertierenheit. De maen voorts wort ook by de ouden Lucina genoemt, als of men Lichteres zeide, omdat ze het licht aen de kinders die geboren worden, en als vroetvrou de zelve voor den dagh brengt, te gelyk haere goedertierenheit daerin bewyzende. En, dewyl ze eene vochtige zweefstar is, komt ze de vrouwen door haeren invloet in der zelver smart te hulp, en maekt dat het baren gemaklyker toegaet, gelyk Horatius zeit [E]. Nogh meer: men magh de maen goedertieren noemen, omdat ze, in de duisternis des nachts lichtende, den bekommerden reizer den wegh wyst en moedt geeft, mitsgaders den herderen op de wacht hunner kudde; gelyk ze daerom door de ouden een geleister en beveiligster genoemt is. De Egiptenaers gaven beeltsprakigh door de zon en maen te kennen, dat deze twee *Planeten* de Elementen [F] of eerste beginsels van alle dingen waren; willende dat ze door haere eige kracht alle de benedenste dingen baerden, onderhielden en geduurzaem maekten, alsmede dat ons leven door de bestiering der gemelde hemellichten geregeert wiert, als wordende het zelve door de vochtigheit der maene, en de warmte der zonne gequeekt en aengevoedt.

In de genoemde Markgraevin vertoont Ripa de goedertierenheit, goetaerdigheit en goetgunstigheit te gelyk als eene jeugdige, vrolyke, lachende, luchtige en beleefde Mevrou, naerdien 'er geen ding aengenaemer noch lieflyker is (om eene dezer hoedanigheden te noemen voor alle) dan de goetgunstigheit, van welke Terentius zegt [G]: *Ik heb inderdaet bevonden dat 'er niets beters voor den mensch is, dan medegaende te zyn en goedertieren.*

Zy is heerlyk gekleet en met gout gekroont, om den vermogenden staet uit te beelden, die tot de oefening der goetgunstigheit nodigh is [H].

Dat ze haer lichaem buigt [I], en de armen opent [K], zyn tekens van prinslyke goetgunstigheit, wydt verscheiden van stuursheit en trotsheit des gemoets.

[D] Wy wyzen den Lezer dan derwaerts, willende hier niet herhalen, het geen aldaer door de geleerden is aengetekendt: Men leze voornamentlyk het geene van hen gezegt is over het 18 en 52 en volgende verzen van dat gedicht. En men voege 'er vorder by Pierius Valerianus *Hierogl. Lib. XXXIX. cap.* 40. en de aentekening van den Taelkundigen Servius over het 75 vers van den achtsten Herderszang van Virgilius.

[E] Lib. III. Od. 22. vs. 1.

Montium custos nemorumque virgo,
Quæ laborantes utero puellas
Ter vocata audis, adimisque leto
Diva triformis.

Zie aldaer de aentekeningen der twee doorgeleerde mannen Lambinus en Torrentius, zullende den nieuwsgierigen Lezer overvloediglyk voldoen.

[F] Zie onze aenmerkingen A. en C. over 't eerste beelt der Eeuwigheit.

[G] Adelph. Act. 5. Sc. 4. vs. 6.

Re ipsa reperi
Facilitate nihil esse homini melius, neque clementia.

[H] Die daerom ook zeer wel wort verbeelt door een hoorn des overvloets. Zie Pierius Valerianus *Hierogl. Lib. LVI. cap.* 42 & 46.

[I] Zie aenmerking A. over 't derde beelt hier voor.

[K] Als of zy iemant met omhelzing wilde ontfangen.

Eenen pynboomtak houdt ze, omdat deze boom een beelt der goetaerdigheit is: want hoewel hy hoog is gewassen, en eene zeer brede schaduw maekt, zoo is hy echter geene planten, die onder hem staen, schadelyk [L], maer ieder groeit en bloeit 'er vrolyk. Hy is die alle goetgunstigh, gelyk dit de Filozoof Theofrastus in 't xv. hooftstuk van zyn derde Boek van de Planten verhaelt. *Men houdt*, zeit hy daer, *dat de pynboom tegens alle* [andere planten] *goetaerdigh is, omdat hy enkele en diepe wortels schiet; want men zaeit 'er mirt, laurier en meer andere gewassen onder, en zyn wortel belet de zelve niet in hunnen vryen opgroei: waeruit men verstaen kan, dat de wortels der boomen meer hinderlyk zyn dan hunne schaduwen. Want schoon de pynboom een brede lommer maekt, zoo weigert hy, gelyk ook de andere boomen, die op weinige en diepe wortels rusten, nochtans andere geen gedeelte van voedsel, nochte zyn gezelschap.* Het welk ons dan hier kan verbeelden, dat een edel persoon van een' diepen wortel, dat is, hoogen stam en afkomst, onder de schaduw zyner bescherminge ook anderen die minder van staet zyn dan hy, met alle goetgunstigheit, behoort aen te nemen, en hun eenigh deel geven, zoo in zyne vrientschap als in zynen omgang [M]: En dat doen geene persoonen van verachte geboorte [N], al zyn ze door de fortuin verheven; maer die blyven gemeenlyk ruw en onbeleeft, en als dubbele en geene eenvoudige menschen, bewyzende veel liever tegens andere luiden hunnen quaeden aert dan goetgunstigheit.

* Hist. Anim. Lib. IX. c. 46.

Den olifant, een edel dier en grooter dan eenigh ander, stellen wy hier voor de goetgunstigheit van Prinsen en groote Heeren. Aristoteles (*) getuigt van den olifant, dat hy boven alle andere dieren het zachtmoedigste en goetaerdigste is; en B. Anglikus zegt [O], dat de olifanten van natuure

(1) In Novemb. c. 7.

[L] Het tegendeel getuigt Plinius evenwel duidelyk Hist. Nat. Lib. XVII. cap. 12. *Juglandium (umbra) gravis & noxia, etiam capiti humano, omnibusque juxta satis: necat germina & pinus.* dat is, de schaduwe der okkernooten, is zwaer en schadelyk, ook voor 't hooft van een mensch, en voor alles, dat 'er omtrent gezaeit is: en de pynboom doedt de gewassen ook versterven. Palladius (1) echter, over Plinius bygebracht door Dalekamp, is het eens met Theophrastus, zeggende *pinus omnibus, qua sub ea seruntur pridesse creditur*, dat is, men gelooft, dat de pynboom voordeel doedt aen alles, wat onder denzelven gezaeit en geplant wort.

(2) Hier. Lib. XIX. cap. 5 & 6.

(3) Parall. Hist Græc. Rom. c. 35

(4) L. L.

[M] Van dusdanigen goetaerdigheit hebben zommige latere uitvinders van Beeldenspraakige zinschetsen gewilt, dat een Arent een bequaem beelt konde zyn, die met enigen anderen vogel uit een en dezelve bak at. Waerby Pierius aentekent (2), dat die soort van Arenden, die men ossifraga of beenbreker (Zie de Aenneming der kinderen bladz. 36 en aldaer onze aenmerking X.) noemt, van zoo eene goedtaerdige natuur is, dat zy de jongen, die een andere soort van Arenden uit hun nest stoot, tot zigh neemt, en opbrengt. Tot de goedtaerdigheit des Arents brengt hy ook nogh by, het geen Plutarchus (3) verhaelt uit de Fabelen van Aristodemus, dat namentlyk de Lacedemoniers ten tyde van een pestilentie de Godtspraek om raedt gevraegt hebbende, en belast zynde jaerlyks een edele maegt op te offeren, zulks hadden gedaen: tot dat het lot te beurt gevallen zynde aen de schone Helena, en deeze ten offer geleidt wordende, een arent quam toeschieten, en het offermes den Priester uit de handt hebbende gerukt, met het zelve in de hoogte opvloog, en het liet vallen op een jonge koe: wanneer de Lacedemoniers het maegdenoffer, even als door den arent geleert zachter van aert te zyn, afschaften. Het zelve zoude ook gebeurt zyn aen een zekere Roomsche maegt, met name Valeria: zoo men denzelven Aristodemus by Plutarchus (4) magh geloven.

[N] Zie de Achterklap *bladz.* 25. en aldaer aenmerking. E.

(5) Hist. Anim. Lib. 2. c. 17

[O] De Proprietat. rerum Lib. XVIII. cap. 42. *Sunt autem Elephantes naturaliter benigni, quod careant felle.* Aristoteles schryft (5) wel, dat de olifant geen galblaes heeft aen den lever, maer getuigt nogtans, dat wanneer men de plaets doorsnydt, daer de galblaes anders gemeenlyk zit, een galachtige vochtigheit uit dezelve uitvloeit. Galenus in tegendeel geeft hem ook een galblaes.

tuure goetaerdigh zyn, omdat ze geene gal hebben. Maer wy zeggen dat de olifant niet enkel goetaerdigh is, omdat hy is zonder gal (dewyl de Kameel ook geene heeft [P], en nochtans zoo edel eene goetaerdigheit of goedertierenheit [Q] niet laet blyken gelyk de olifanten) maer omdat de natuur hem met een zeker licht van verstant en zinnen begaeft heeft, die byna menschlyk [R] zyn. *Dit dier zal noit iemant, die in de woestyn van den wegh afgedwaelt is, verschrikken met zyn vreeslyk gezigt, maer het keert zich zachtjes wat van den wegh af, en daerna, om den reizer moedt te geven, betoont het hem alle beleeftheit, en zachtmoedigheit, en gaet hem al zoetjes op den wegh voor, den zelven hem wyzende*: gelyk Barth. Anglikus [S] en Plinius [T] verhaelen. Dit is voorwaer een goedertieren en vreemt doen van een dier, dat, magt hebbende om te beschadigen, niet wil, maer in tegendeel helpen en vorderlyk zyn: en aen dezen edelen en vriendelyken aert kunnen zulke Heeren geacht worden deelachtigh te zyn, die, gedreven door hunne ingebore goetaerdigheit van natuur, hunne onderdanen en dienaers op den wegh van 't gelukzaligh genoegen brengen, hen te hulp komende in hunne uiterste behoeftigheden. *Want een eerlyk Prins heeft dit oogwit, dat hy zyne onderzaten gelukkigh maeke*, zeide Antipater. Maer daerenboven zyn de brave en goetaerdige Prinsen en Heeren, om te meer geacht en geëert te wezen, gewent zich te voegen om ieder te hooren spreken, en te helpen, ja ook de geringsten, gelyk dit door de beste Prinsen betracht is, die deswege eenen blinkenden lof nalieten. De Keizer Alexanden droeg den naem van Severus, dat is de strenge, maer was goetaerdigh van natuur, en placht de geenen, die 't niet wagen dorsten om iet van hem te begeeren, tot hem te roepen, en dan te zeggen [V]: *Waer om spreekt gy niet? Wilt gy hebben dat ik uw schuldenaer worde? Eisch toch, opdat gy versteken zynde, over my niet moogt klagen*. Zie, aldus verstont Alexander, dat een Vorst verplicht waere, om goedertieren gehoor te geven, en onderstant aen geringe en mindere luiden. Daerom boodt hy zich hun vriendelyk aen, vragende wat ze begeerden, ten einde hy aen hen niet zoude schuldigh blyven. En dewyl deze Keizer een heiden was, zoo geeft dit doen immers groote reden van schaemte aen zulke harthoofdige en stuursche Kriste Heeren, die hunnen onderdanen gehoor weigeren [W]; of zoo

 haest

[P] Het tegendeel is waer: alzoo hy wel geen afgezonderde galblaes heeft, maer zyne galle echter in enige aderen besloten draegt. Zie Jonstons Beschryving der viervoetige dieren, 2de *Boek* 1 *Opschr.* 3. *Hooftst.* 1. *Lidt. bladz.* 81.

[Q] Echter is hy geheel handelbaer, latende zig zelfs van een kleinen jongen leiden en regeeren. *Pier. Hierogl. Lib. X. cap.* 38.

[R] Volgens Plinius Hist. Nat. Lib. VIII. cap. 1. *Animalium maximum elephas, proximumque sensibus humanis.*

[S] Loco laudato: *Si elephantes hominem errantem sibi obvium viderint in solitudine, primo, ne impetu terreant, aliquantulum de via se subtrahunt, & tunc gradum figunt & paulatim ipsum praecedentes viam ei ostendunt.*

[T] Hist. Nat. Lib. VIII. cap. 4. *Elephas homine obvio forte in solitudine & simpliciter oberrante clemens placidusque etiam demonstrare viam traditur.* Zie voorts 't geene gezegt is in het twede en vierde beelt der Godtvruchtigheit, in de aenmerkingen over dezelve.

[V] Ælius Lampridius in Alex. Severo cap. 46. *Quid est? cur nihil petis? an me tibi vis fieri debitorem? pete, ne privatus de me queraris.* (1) Apoph. Reg. & Imp. c. 35

[W] Plutarchus (1) verhaelt, dat een zekere arme oude Vrouw den Koning Filippus dikwils aengesproken hebbende, dat hy haere zaek dogh wilde hooren, eindelyk tot

haeſt zy door hen aengeſproken worden, de zelve met ſmaet van zich wegjagen, en verſchrikken door hunne ſtrenge en bittere gebaerden. Laet zulken een voorbeelt nemen aen Veſpazianus zoon Titus, die zich altyt goetaerdigh tegens 't Volk vertoonde, zulx dat hy hierdoor den eernaem van [X] *De Liefde en Luſt des menſchlyken geſlachts* te zyn, behaelde. Zonder eenige hoop te geven, liet hy noit iemant van hem wechgaen: waerover hy door zyne byzondere Vrienden wel wert aengeſproken, als een die [Y] meer beloofde dan hy houden konde; maer hy antwoorde daerop: *Dat het geenen Vorſte betaemde, iemant die hem geſproken had, treurigh heene te zenden.* Suetonius voegt 'er nogh by, dat hy in alle voorvallen het Volk met zoodanigh eene vrientlykheit en goetaerdigheit bejegende, dat hy zelfs de feeſtſpelen der kampvechters niet naer zyn, maer naer het goetdunken der kykers toeſtelde. Nimmer ook weigerde hy iet aen de geenen, die 't van hem verzochten, hen van zelf aenmoedigende, dat zy maer vragen zouden. En zittende eens ten avontmaele, ſchoot hem in den zin, dat hy op dien verſtreken dagh zyne gewoonlyke goedertierenheit niet geoefent hadde; waerop hy deze gedenkwaerdige woorden ſlaekte: *Vrienden, dezen dagh hebbe ik verloren.* Aldus meende deze Keizer het de ſchuldige plicht eens prinſen te zyn, zich daeglyx goedertieren te bewyzen. De Heer Gerard Brant vereert hem om die goede hoedanigheden met dit byſchrift:

In Titus beelt vertoont de deugt zich in haer kracht,
De liefde en welluſt van het menſchelyk geſlacht.
Dees hielt den dagh, als hy geen weldaet deê, verloren.
Dit ryxlicht moſt te vroeg op zynen middagh ſmoren.

De Keizer Markus Aurelius verdient, wegens zyne goetaerdigheit, naer Herodianus zeggen [Z], geenen minder lof; want die Schryver zegt van hem, dat hy ieder die hem tegenquam en ſlechts wilde, vriendlyk de hant gaf, en zyne lyfwacht verboodt, iemant te hinderen die by hem wilde komen. Dat zyn eerſt Prinſen. Zulke worden in hun leven bemint, en na hunne aflyvigheit geroemt, als die de volken door hunne goedertierenheit tot gewillige ſlaven maken. En zeker al mogt een Heer maer vier dagen regeren, zoo behoort hy echter zich eene gedachtenis van goetaerdigheit

tot beſcheidt hadde bekomen, dat hy 't niet konde wachten. Waerop de Vrouw terſtont antwoordende, *dan moetje geen Koning zyn*, zoo was Filippus door dat zeggen zoo getroffen, dat hy op ſtaende voet niet alleenlyk haer, maer ook alle anderen, die enige zaek hadden, gehoor verleende. Dat is zyne fouten op eene loffelyke wyze verbeteren.

[X] Sueton. Tit. cap. 1. *Titus, cognomine paterno,* amor & deliciæ generis humani: *tantum illi ad promerendam omnium voluntatem vel ingenii, vel artis, vel fortunæ ſuperfuit.*

[Y] Idem Suet. Tit. cap. 8. *Admonentibus domeſticis quaſi* plura polliceretur, quam præſtare poſſet; non oportere, *ait*, quemquam à ſermone principis triſtem diſcedere. *Atque etiam recordatus quondam ſuper cœnam, quod nihil cuiquam toto die præſtitiſſet, memorabilem illam meritoque laudatam vocem edidit:* Amici, diem perdidi, &c.

[Z] Zie hem *Lib. I. cap. 2.* en Lipſius *Monit. Polit. Lib. II. cap. 7.* Voeg voorts by deze loffelyke voorbeelden ook Trajanus: aen wien Plinius dit getuigeniſſe geeft (1): *Impetratum eſt, quod poſtulabatur; oblatum, quod non poſtulabatur: inſtitit ultro, &, ut concupiſceremus, admonuit.* dat is: men heeft van hem verkregen, 't geen men verzocht; en 't geen men niet verzocht, is door hem aengeboden: hy heeft ons van zelfs gedrongen en vermaent, dat wy zouden begeeren.

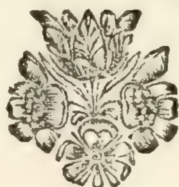
(1) Panegyr. c. 33 §. 2.

digheit na te laten; want schoon de heerschappy ras ophoudt, de deugt nochtans, daerin bewezen, blyft eeuwigh. Eene gulde spreuk voorwaer was het van dien grootmoedigen Koning Filippus van Macedonie, vader van Alexander den Grooten, als hy zeide (1): *Ik wil veel liever een' langen tyt goedertieren, dan een korten tyt Heer genoemt worden.* Waeruit ik, (zeit de Ridder Ripa) aenmerkende de beleefde natuur dezer onverwinlyke en goetaerdige Prinsen, alsmede den edelen aert des olifants, het grootste dier van allen, en dat met zulk eene goedertierenheit begaeft is, besluite, dat, hoe edeler en grooter [Aa] eene persoonaedje zy, hoe de zelve beleefder en goetaerdiger behoort te wezen; en, 't geen nogh van meer belang is, zich dient te voegen naer de goetaerdige natuur van Godt, wiens eigenschap is Goedertieren te zyn: en aldus is'er ook niemant, die zyne goedertierenheit in het uitdeelen zyner goederen meer te koste legt dan Godt dagelyx doet over alle zyne schepsels. Uit dezen hoofde kan vervolgens een Heer of Vorst, voor zoo veel de sterflykheit toelaet, de Godtlyke natuur nergens in nader komen dan door de goedertierenheit. Voorts, 't geen hier ook aen te merken staet, en geen twyfel verdient, is, dat Godt eenen goetaerdigen Heerscher veel meer bemint dan een' trotsen, ja hy haet den hovaerdigen. Buiten de H. Boeken zal Plutarchus dit getuigen, daer hy in zyne Reden tegens een' onwetenden Prins ter neder zet (2); dat, gelyk Godt de zon en de maen in den hemel geplaetst heeft, als een beelt van hem zelven; alzoo ook in een' gemeentestaet, een beelt van hem en een licht is een vorst die een rechtvaerdigh en oprecht gemoet draegt, het geene 't goddelyke is, dat hy bezit, niet de schepter, of een blixem of drietant, gelyk zich eenige plachten te laten schilderen en bootseeren, om alzoo heerlyker te schynen, dan ze waren. Zy mishagen Gode, zeit hy verder, die zynen donder, blixem en stralen willen naeräpen: maer in tegendeel staen hem zulken wel aen, die zyne deugt trachten na te volgen en zyn beelt te vertoonen door hunne eerlykheit en goedertierenheit. En deze verhoogt hy, en maekt hen deelachtigh aen zyne billykheit, gerechtigheit, waerheit, zachtmoedigheit en goedertierenheit; door welke deugden zy dan als de zon en maen uitblinken, niet zoo zeer by de menschen als wel by Godt, den Vader van alle goedertierenheit.

(1) Plut. Apophth. Reg. & Imper. c. 29.

(2) Cap. 5.

[Aa] Zie aenmerking H. over de Achtbaerheit *bladz.* 4. en E. over de Achterklap *bladz.* 25. Dat voorts de Koningen, Prinsen en andere Groten, boven anderen zoo verre behooren uit te blinken in goedertierenheit en zachtmoedigheit, als zy dezelve overtreffen in macht, zulks wort niet onaerdig te kennen gegeven door het zinnebeelt van een koning der Byen, die of schoon veel groter dan alle de andere echter of geen angel heeft, gelyk zommige willen, of, na 't zeggen van anderen, denzelven nooit gebruikt om 'er mede te quetsen. Zie dit Zinnebeelt fraei uitgebreidt door Klaudius Minos over 't 148 Zinnebeelt van Alciatus, en voeg 'er ook by Pierius Valerianus *Hierogl. Lib. XXVI. cap.* 1. *en Lib. XLIII. cap.* 31

HEERENLES.

IN 't lant daer zich 't Gewelt onthoudt
Ten achterdeel der braven,
Is ieder hondert jaren out,
En ſtaet by ope graven,
In noodt van vallen, uur op uur.
Hoe kan men 't heil beſchermen
Daer Recht en Reden kracht en duur
Ontbeeren, wat ze kermen!
Gy Grooten, die 't Gemeen beheerſcht,
Beheerſcht ook uw vermogen;
Dat geeft u Godt, en raedt u eerſt
Tot deugt en mededogen.
Betracht zyn' wil in uwen ſtaet,
En leent zyn reine wetten
Uw' ſtaf en degen, zonder haet
En rooven en verpletten.
De Goetheit, die hier Grootheit ſchenkt,
Houdt boek van ieders daden.
Gedenkt dat zy het leet gedenkt
Der kleenen, langs hun paden.
Godt treet u goedertieren voor;
Gy moet niet grimmigh volgen.
Zyn letter wyſt u 't rechte ſpoor
Met kracht, maer onverbolgen.
Het rommelt in zyn ingewant
Van zachtheit en verſchooning.
Hy plaegt niet, als een dwingelant,
Maer ſtraft, gelyk een koning.
Zyn gunſt aenvaert, bereit en ront,
Een onſ van boete voor een pondt.

H. K. POOT.

GOETAERDIGHEIT.

EEne Vrou met een hemelsblaeu gewaet aen, dat met goude ſtarren dicht bezaeit is. Zy drukt met beide de handen haere borſten, en doet 'er veel melks uit vloeien, die verſcheide dieren drinken. Ter ſlinke zyde van haer ſtaet een autaer, waerop een vier brant.

De goetaerdigheit verſchilt niet veel van de geſpraekzaemheit, goedertierenheit en beleeftheit, en wort voornaemlyk geoefent tegens onderdanen. En zy is een zeker medelyden dat ons de reden inboezemt, in het uitleggen der wetten, zonder eenige hardigheit. Aldus is ze dan omtrent het geen de Grieken ἐπιείκεια [A] noemen, dat is, eene goedertiere uitlegging der wetten.

Zy draegt een blaeu kleet vol ſtarren, om hierdoor eene gelykenis van den hemel te vertoonen, die, hoe hy meer door de ſtarren is verlicht en verſiert, hoe men zeit, dat hy ons toegedaener en gunſtiger is: gelyk men ook een man goetaerdigh noemt, die met een helder en vriendelyk gelaet aen anderen dienſt doet, zonder op eigen voordeel of wereltlyke vergelding te zien; neen maer dit uitvoert door eene mededogende rechtvaerdigheit.

Zy drukt melk uit haere borſten, daer veele dieren van drinken, omdat het te gelyk een werk van goetdadigheit en liefde is, dat men gulhartigh mede-

[A] Zie van deeze deugt Ariſtoteles in het tiende hoofſtuk van het 5 boek zyner Zedekunde, vergeleken met de beelden der Billykheit, voornamentlyk onze aenmerking E. over dat eerſte beelt *bladz.* 204. Voeg 'er ook by het beelt de Beſcheidenheit *bladz.* 122.

mededeelt het geen de natuur heeft gegeven [B], naer de spreuk van Paulus, *De Liefde is weldadigh.* Door deze haere gestalte wort ook vertoont, dat men, om goetaerdigheit over de onderdaenen te oefenen, gelyk gezeit is, de strengheit en hartheit van het recht wat moet ontspannen en verzachten; zoo spreekt 'er de rechtsgeleerde Papinianus van: en Cicero [C] noemt de goetaerdigheit eene gezellin der gerechtigheit. Men behoort ze dan beide te waerdeeren en te pryzen; altoos Plutarchus zeit (1): *Wie de goetaerdigheit niet pryst, heeft gewis een staelen of diamanten hart in den boezem.* (1) De Capienda ex inimicis utilitate, cap. 14.

Het autaer en het vier daerop beduit, dat men de goetaerdigheit te werk stellen moet of met oogmerk van Godtsdienst, (die door de offerhande des altaers wort te kennen gegeven) of ten minsten niet zonder den zelven; want daerdoor zoude de rechtvaerdigheit gevaer loopen van opgehouden of verhindert te worden in het volgen van den wil des Almagtigen, die te gelyk rechtvaerdigh en goedertieren is.

[B] De Natuurlyke goedheit en aengenaemheit wort bequaemelyk uitgedrukt door melk: die haere zoetheit nergens elders van daen heeft, dan van de natuur. Dus merkt Pierius (2) zeer wel aen, dat wanneer Pindarus (3) zyne lofzangen noemt *honig vermengt met melk* (ἐγὼ τόδε τοι πέμπω μεμιγμένον μέλι λευκῷ σὺν γάλακτι) door de melk moet verstaen worden de natuurlyke zoetvloeiende Dichtader, daer hy mede begaeft was; en door den honig, die met groten arbeid door de byen wort gemaekt, de vlyt en neerstigheid aen zyne Gedichten besteedt. (2) Hier. Lib. 26. cap. 5. (3) In Nem Od. 3.

[C] De Fineb. Lib. V. c. 23. *Que amini affectio suum cuique tribuens, & societatem conjunctionis humanæ munifice & æque tuens, justitia dicitur: cui adjunctæ sunt pietas, bonitas, liberalitas, benignitas, comitas, quæque sunt, generis ejusdem:* dat is: *welke gemoetsgesteltenisse, een iegelyk het zyne gevende, en de gemeinschap van de onderlinge verbintenisse van het menschelyk geslacht op een mildadige en billyke wyze bewarende, gerechtigheidt wort genoemt: by welke ook zyn gevoegt liefde, goedheit, mildadigheit, goedaerdigheit, vriendelykheit, en diergelyke.* Onder dat gezelschap dan vindt zich ook de mildadigheit: en met recht. *Men moet*, zegt de zelve Cicero (4), *zyne middelen niet zoo toesluiten, of de goedaerdigheit moet dezelve wederom kunnen openen: en ook moet men ze niet zoo ontsluiten, dat ze open staen voor allen. Non ita claudenda res familiaris, ut eam benignitas aperire non possit: nec ita reseranda, ut pateat omnibus.* Zie de geheele plaets: hy redeneerdt 'er verstandig over 't oefenen van de goedaerdigheit. Hier toe behoort ook het zeggen van Diogenes Cynikus by Plutarchus: dat men namentlyk zyn vrienden geen toegeslote handen moet toesteken: te kennen gevende, dat het niet genoeg zy, dat men zich goedaerdigh tone tegen zyne vrienden, zonder dat men 'er by te gelyk mildadig is. (4) De Offic. Lib. 2. cap. 15.

RECHTVAERDIGH EN GOEDERTIEREN.

ALs Godt de werelt straf bereit
Ontmoet ons zyn Rechtvaerdigheit
Wel fier, maer geenszins wreet van wezen:
En dan verkeert ze, op zee en lant,
Nogh met zyn Goetheit, hant aen hant.
Wat onheil staet den mensch te vrezen?
Godts Recht voert wel een' evenaer,
En weegt ons doen: doch wonderbaer
Wort het verkloekt door zyne Liefde;
Die troost, waer 't zyn kan, wel gemoet,
De lichtste schael met gunst en bloet
Van Hem dien 't nutte haetpunt griefde:
En deze heffen, t' onzer baet,
De schael omhoog van alle quaet.

H. K. POOT.

GOETHEIT.

MEn verbeelt deze gevoeglyk al mede als eene Vrou. Zy is ſchoon, en in 't gout gekleet, en heeft eenen ruitekrans op 't hooft. Haere oogen keert ze hemelwaert, en in den arm houdt ze een' pellikaen met de jongen. Ter zyde ſtaet een groene boom op den kant eener riviere.

De goetheit is in den menſch eene ſamenvoeging van goede deelen, te weten getrouheit, waerachtigheit, oprechtheit, vroomheit en lytzaemheit.

Schoon [A] wort ze vertoont, omdat de goetheit door haere ſchoonheit gekent wort, en ook omdat het gemoet de kennis daervan door de uitwendige zinnen ontfangt.

Het gouden kleet [B] betekent goetheit, dewyl dit metael boven alle de andere goet is. Horatius ſpreekt van eene *gulde middelmaet* [C], verſtaende daerdoor die deugt, uit welke de goetheit in alle dingen afvloeit.

De boom op den waterkant [D] betekent hier 't geen David in den eerſten Pſalm v. 3. zegt: *Want hy*, namelyk die luſt in Godts wet heeft, *zal zyn als een boom, geplant aen waterbeeken*, enz. En naerdien 'er geene andere goetheit is, dan die gelykvormigh is aen Godts wil, zoo wort zy billyk afgebeelt, als wy tot dus verre verrekent hebben.

Men voegt een pellikaen by haer, omdat die vogel, uit loutere goetheit, zich zelven de borſt openpikt, om zyne jongen in hunne noodtwendigheit te voeden [E], gelyk door verſcheide oude en nieuwe Schryvers getuigt wort.

Zy

[A] Zie onze aenmerkingen B. en C. over de Schilderkunſt.

[B] Zie het derde beelt der *Edelheit*, en aldaer onze aenmerking B. bladz. 312.

[C] *Auream mediocritatem*, *Lib. II. Od.* 10. Andere diergelyke plaetſen, uit Schryvers van allerlei ſoort, dit woordt *gulde* in diergelyken zin gebruikende, zoude men kunnen bybrengen zonder getal, dog wy zien daer geen nuttigheit noch vermaek in voor den Lezer: de zaek is te gemeen.

[D] De verſcheide betekeniſſen der wateren in de beeldenſpraek zie by Piërius Valerianus *Hierogl. Lib. XXVIII. cap.* 13 *& ſeqq.*

[E] Dat deze beeldenſpraek niet is in naervolging van de Egiptenaeren, hebben wy reets aengeroerdt over het beelt der Barmhartigheit *aenm. C. bladz.* 85. Daerenboven pikt de Pellikaen zyn borſt niet open om zyne jongen te voeden door zyn bloedt: dat zegt geen een oud Schryver: (hoewel de opſteller van ons beelt zulks voorgeeft) maer om een geheel andere oorzaek, die wy vinden by Hieronimus, Epifanius (1), Izidorus en (2) Auguſtinus: dat namentlyk de Pellikaen zyne eige jongen doodt, dezelve geduuriglyk met zyn bek pikkende, 't zy uit een overgrote liefde om hen alzoo op zyn wyze te liefkozen, gelyk Epifanius wil: het zy dat hy zulks doedt om derzelver boosheit en quaedtaerdigheit alzoo te ſtraffen, gelyk Hieronimus zegt; en met hem ook een zeker onbekend Griekſch Schryver, aengehaelt door de Geleerden over Horus *Lib. I. Hierogl.* 53. Maer hoe dit ook zyn mag, de oude vogel, zeggen die Schryvers, zit dan drie dagen lang in zyn neſt en treurt, en pikt eindelyk zyn borſt of zyde op, ſtortende zyn bloedt op de wonden van zyne jongen: waer door de zelve dan wederom in 't leven zouden komen, terwyl de oude zelfs aen die wonden ſterft. Hierom is deeze vogel boven, *bladz.* 120. ook geſtelt als een beelt van *Berou*. Of dit bedryf van den Pellikaen waer is, of niet, daer van laten wy 't onderzoek aen anderen; maer wy twyfelen 'er ten minſten hartelyk aen met Auguſtinus, die 't ganſch voor geen Euangelie opgeeft. Dogh dat komt 'er in de beeldenſpraek zoo naeuw niet op aen: 't Is genoeg

(1) Orig. Lib. XII. cap. 7.
(2) In Pſ. 101.

Zy slaet haere oogen ten hemel, als onledigh zynde met heilige overwegingen, dienstigh tot het verdryven der vuile gedachten, daer ze gedurig mede te stryden heeft.

Omtrent het zelve wort door den krans van ruite ook verbeelt, naerdien dit kruit de quade geesten verdryft en de geile minnelusten vermindert [F].

genoeg daer toe, als eenige zaek maer in een byna algemeen gevoelen is aengenomen; ja ook een bekende fabel. Het geen de Pellikaen hier gezegt wort te doen tot voeding van zyne jongen, het zelve zegt Horus van den Gier: gelyk wy hebben aengewezen over 't beelt der Barmhartigheit *Aenm. C. bladz.* 85. En daerom wil Piërius (1), dat de ouden beter hebben gedaen, die tot een zinnebeelt van Kristus, die zyn bloedt voor ons heeft gestort, een gier, die zyn dyen oppikt, boven op het kruis schilderden, dan latere Schryvers van zinnebeelden, die 'er een Pellikaen voor stelden. Wolfgangus Franzius (2) schryft, dat Augustinus, Gregorius, en andere Oudvaders zouden zeggen, dat 'er eene natuurlyke vyanschap zynde tusschen de slang en den pellikaen, de slang, wanneer de Pellikaen is uitgevlogen om aes voor zyne jongen te zoeken, den boom zoude opkruipen, en dezelve door zyne vergiftige beten doden: en dat de oude Pellikaen wederkerende, en dat ziende, na drie dagen treurens dezelve met het overstorten van zyn bloed wederom zoude levendig maken. In dezen opzichte zoude de Pellikaen een vry beter zinnebeelt van de onuitputtelyke goedtheit van Kristus voor ons zyn dan de Gier: alzoo hy zyne kinderen, gedoodt door de venynige beeten van de oude slang den Duivel, die hen listiglyk had bekropen langs den boom der kennisse des goeds en des quaedts in 't Paradys, wederom heeft levendig gemaekt door het vrywillig uitstorten van zyn eigen bloedt aen het kruis.

(1) Hier. Lib. 18. cap. 5.

(2) Hist. Anim. Part. 2. cap. 4. pag. 411.

De kortheit vermaende ons wel hier te eindigen: echter vastelyk vertrouwende, dat het gene wy hier noch te zeggen hebben, den lezer niet zal verveelen, en daertoe geen nader gelegenheit te gemoet ziende, moeten wy 'er nogh dit byvoegen: De Pellikaen was by de Egiptenaeren een geheel ander beelt dan 't hier voorkomt, en beduide onverstant en onvoorzichtige dwaesheit: waervan Horus deze reden geeft (3): *Daer hy zyn nest*, zegt hy, *gelyk andere vogelen, in de hoogte konde maken, zoo doet hy zulks niet, maer begraeft zyne eieren in de aerde. Het welke als de menschen ontdekken, zoo leggen ze drooge koemest rondom de plaets, en op dezelve ook vuur. De Pellikaen dan den rook ziende, en willende het vuur met zyne vleugelen uitwaeien, steekt hetzelve door die beweeging in tegendeel aen. Waerdoor hy zyne pennen verzengt hebbende, gemaklyk wort gevangen door de jagers. Waerom de Egiptische priesters denzelven niet mogen eten, omdat hy zich voor zyne jongen in dat gevaer begeeft:* (waerom zy oordeelen, dat die vogel verdient gespaert te worden) *dogh de gemeene Egiptenaers eeten hem wel, zeggende, dat hy zulks niet doet met verstant, gelyk de zeeganzen de jagers bedriegen, maer uit een onverstant en dwaesheit.* Men zie ook Piërius Valerianus *Hierogl. Lib. XX. cap.* 6 & 7. Ondertusschen merk hier aen, dat Horus zegt, dat ze niet nestelen in de hoogte, maer op of liever in den grond: en dat getuigt Jonston (4) byna ook zoo, zeggende, dat ze hun nest maken uit takken van bomen aen den oever van de rivieren en poelen. Zoo kan het dan niet waer zyn, dat de slangen langs de bomen opklimmen na die nesten; waerom Franzius (5) ook wel zegt, dat 'er in die voorverhaelde vertelling meer is, dat vermaek kan aenbrengen, als wel geloofwaerdigheit: of men moest willen zeggen, dat 'er meer als eene soort van pellikanen zynde, (men stelt 'er doorgaens twee) de eene op de bomen, en de andere op den gront nestelt. Voor 't laetst dient tot onderrechting der tekenaers, dat ze den Pellikaen geen scherpen bek moeten geven, gelyk gemeenlyk geschiet, maer breet, stomp en vooraen byna als het platte van een Apothekars spatel. Zie de Geleerden over Horus, en ook Jonston.

(3) Hier. Lib. I. cap. 53.

(4) Van de Vogelen. 4 Boek in 't begin.

(5) L. L.

[F] Ovidius, die in 't werk der minnaryen al te wel bedreven was, geeft daerom aen den al te licht verliefden, ook dezen raed, *Remed. Amor. v.* 801.

Utilius sumas acuerites lumina rutas:
Et quicquid Veneri corpora nostra negat.

Dat is:

Gy zult voorzichtigh doen, indien gy liever ruite
Gebruikt, die 't zwak gezicht een heelzaem middel strekt,
En al wat voorts ons lyf aen Venus dienst onttrekt.

Dogh de ruitekrans komt hier niet te pas: alzoo 'er meer quaet moet vermydt worden dan de ontuchtige liefde, eer iemant goet magh heeten.

Uit dit gezeide valt dan te besluiten, dat de goetheit alle haere eigenliefde en voordeelen vaeren laet, die haer zouden kunnen verstooren, als het geluit van een lieflyk speeltuig, dat met alle de andere deugden in zoete overeenstemming zoo aengenaem een akkoort plagt te houden.

GOETWILLIGHEIT. GENEGENTHEIT.

EEne Vrou van middelbaere oudde, gevleugelt en in 't groen gekleet; houdende in beide de handen eene hen; terwyl 'er voor haere voeten een haegdis staet, die het hooft opheft, alsof ze tegens het eene been dezer vrouwe wilde opspringen.

De goetwilligheit of goede genegentheit is de vrientschap vry gelyk [A], maer is die echter nogh niet: want de goetwilligheit maekt, door eene zekere genegentheit, die zy in ons byna in een' oogenblik baert, dat men op eenen en zelven tyt meer tot den eenen dan tot den anderen mensch geneigt is. Dit wort bespeurt in de verborge gunst die men dikwyls den eenen van twee vechtende of spelende persoonen boven den anderen toedraegt, zonder die beide oit of oit gekent te hebben: maer in de vrientschap gaet dit zoo niet, want die laet zich openbaer merken.

Middelmatigh bedaegt komt ze te voorschyn, omdat de goetwilligheit niet los en wuft wezen moet, als die der jeugdelingen, maer bestendigh en vast, gelyk haer Cicero [B] hebben wil.

Met wieken wort ze uitgeschildert, naerdien de goetwilligheit of genegentheit zeer gezwint, en zonder eenigen omgang, in ons opkomt en haer beginsel neemt.

Dat

[A] Volgens Aristoteles *Ethic. Lib. IX. cap.* 5. uit wien deze gehele bepaling der goetwilligheit genomen is. Zie hem ook *Lib. VIII. cap.* 2.

[B] Offic. Lib. I. cap. 15. *De benevolentia autem, quam quitque habeat erga nos, primum illud est in officio, ut ei plurimum tribuamus, a quo plurimum diligimur: sed benevolentiam non adolescentulorum more, ardore quodam amoris, sed stabilitate potius & constantia judicemus.*

Dat men ze in 't groen kleet, geſchiet omdat de goetwilligheit uit haeren aert tekens van vrolykheit [C] geeft, en daerom moogt gy ze ook vrylyk blygeeſtigh en lachende vertoonen, als zynde zy verre afgeſcheiden van haet en nyt, welke twee ondeugden geweldigh met haere natuur ſtryden.

Zy houdt met beide haere handen op eene aerdige manier eene hen, en op de aerde ziet men eene haegdis, omdat deze dieren, wegens eene geheime inſtorting hunner natuure, tekens van de goetwilligheit zyn. Piërius zeit in 't XXIV. boek zyner Beeldenſpraek, kap. 29, dat door de hen [D] een goetwilligh en minzaem man verſtaen wort, naerdien men bevint, dat 'er geen andere vogel is, die meer trek en genegentheit tot den menſch heeft. En wat de haegdis belangt, door het algemeen gerucht weet men, dat zy tot den menſch genegen is [E]: en 't is bekent, dat ze hem, wanneer hy in 't velt te ſlapen legt, waerſchuwt tegens de liſtige lagen der ſlangen. Onze Virgyl, ik meen Vondel, zeit 'er in zeker gezang dit volgende van:

De maegden op een heuvelkyn
Gelegen, en van plukken moê,
Beſchut met loof voor zonneſchyn
En zon, haer oogen loken toe,
En ſliepen zoo geruſt in 't gras,
Alsof de ſlaep haer hart genas.

Maer midden onder 't ſlapen quam
Een adder uit haer duiſter hol
Gekropen, langs een' eiken ſtam.
Zy glom om haeren hals, en zwol
Allengs van boosheit in den dagh
Toen zy de zuſters leggen zagh.

Dit merkte een wakkere Haegdis,
Die vrou Natuur in ſtilheit dient,
Den menſch bemint, en gunſtigh is,
En gadeſlaet, en houdt te vrient.
Hoe was dit lieve dier zoo bang!
Zy kroop verbaeſt op hals en wang.

Zy ſtreek ze, en wekte ze op het leſt
Met ſtryken, recht alsof ze riep:
Waekt op: waekt op: ontvlucht dees
peſt, enz.

Dat de haegdis tegens het been dezer beeltenis ſchynt op te ſpringen, en aldus het hart [F] wil naderen, is om uit te beelden 't geen de Filozoof [G] in de Zedekunſt te boek ſtelt, namentlyk, dat eene lange goetwilligheit

[C] Zie onze aenmerking B. over 't Gaſtmael, *bladz.* 408.

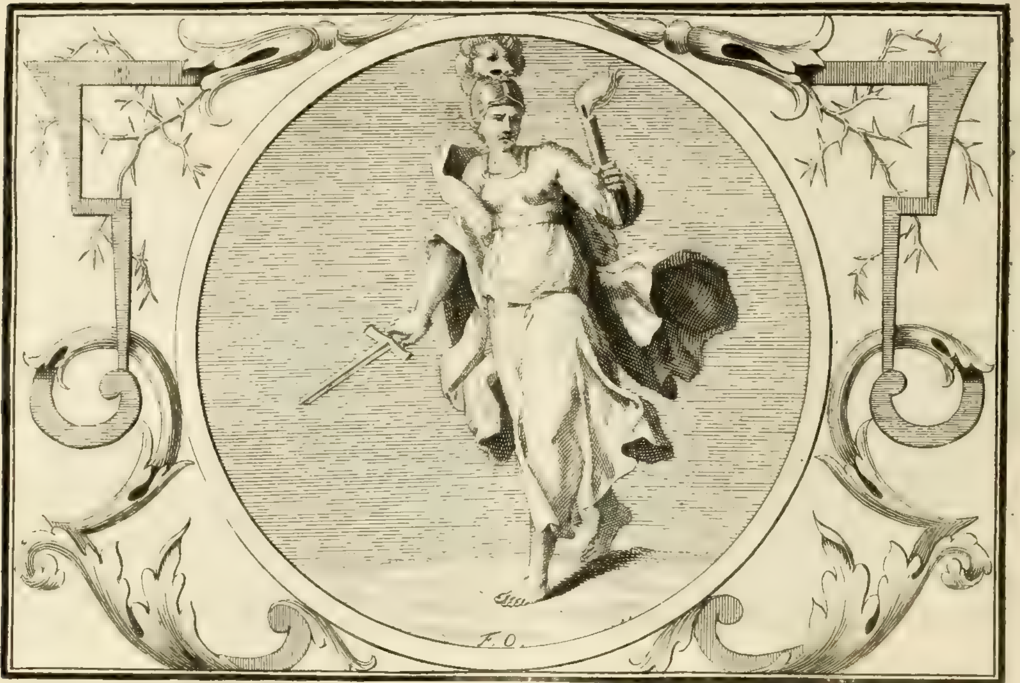
[D] 't Is de Hen niet, maer een andere vogel, dien de Grieken *Scolopax* noemen, en dien men wil dat in 't Latyn *Gallinago* zoude heeten, hoewel ik voor my wel wil bekennen niet te weten, of dat woort den ouden Latynen is bekent geweeſt. Men zet het gemeenlyk over door 't woort *Snippe.* Ariſtoteles beſchryft de *Scolopax*, dat hy is van grootte gelyk een haen, hebbende een langen bek, en van kleur zynde even als een *attagen* of hazelhoen. Voorts voegt hy 'er by, dat men deezen vogel in de tuinen vangt met netten. Dat gelykt wel zoo wat na een houtſnip, maer kan echter die niet wel zyn, die by ons bekent is: altoos ik ben ten eenenmael onkundig, dat die vogel zoo eene grote genegenheit zoude hebben tot den menſch. En Aldrovandus rekent den Scolopax of Gallinago onder de Patryzen. Zie Jonſton van de Vogelen 2 *Boek* 1 *Hoofdſt.* 9. *Lidt.* By Piërius wort die vogel verkeerdelyk genoemt *Aſcolopax*, ook in den bladwyzer: zoo dat die geleerde man gelyk ook de pas genoemde Jonſton ſchynen gelezen te hebben by Ariſtoteles, ten minſten in ſommige boeken, ἀσκολόπαξ in plaets van ὁ σκολόπαξ: dog dat *Scolopax* de rechte naem is, kan men afnemen uit de afleiding van dat woort by Salmaſius over Solinus *bladz.* 106.

[E] Zie hier van in 't brede, de Samenſpraek van Erasmus, genaemt *Vriendtſchap.*

[F] De Italiaen heeft, *de edelſte deelen*; of hy daer nu het hart mede meent, of iets anders, is my duiſter: gelyk ik in 't geheel niet veel kracht zie in de verbeelding van dat opſpringen der hagedis tegen 't been der beelteniſſe: men mag het dan opvatten zoo als men wil, het is te kout.

[G] Ariſtoteles ter plaetſe boven aengewezen.

heit tusschen twee, door den tyt eene waerachtige en volmaekte vrientschap wort. Nu ontmoet ons een beelt, dat met de voorgaende geheel strydigh is, het vertoont de

GRAMSCHAP.

DEze treet ten tooneele als eene jonge Vrou, root van kleur, en duister van gezigt; en dewyl Aristoteles in het VI en IX hooftst. zyner Gelaetbeschouwing, als hoedanigheden van toornige menschen aenmerkt, dat ze breede schouders, gezwolle kaeken, rootachtige oogen, een ront voorhooft en eenen spitsen neus met wyde neusgaten hebben, zoo magh men deze gestaltenissen in de afschetsing van dit beelt ook plaets geven. Zy is gewapent, en heeft op haeren helm een' beerekop, die vier en rook uitblaest. In de rechte hant houdt ze een bloot zwaert en in de slinke eene brandende toorts; voorts is ze in 't root gekleet.

Men maelt ze jong, naerdien Aristoteles zegt, dat de jongelingen rasch tot toorn en gramschap verwekt kunnen worden, en ook vaerdigh zyn om de drift hunner grimmigheit op te volgen en uit te voeren; als waerdoor ze dikwyls worden overheert. De reden hiervan is, dat ze eerzuchtigh zyn, en geene de minste verachting lyden willen; gelyk ze dan ook eene bittere spyt toonen, wanneer ze zich eenigszins verongelykt meenen te zien.

Daer staet een beerenhooft op haer helmet, omdat dit boschdier by uitstek grammoedigh van aert is, en deswege de oorzaek tot dit spreekwoort

woort [A] gegeven heeft: *Fumantem ursi nasum ne tentaveris, Raekt den rookenden neus van eenen beer niet aen*: zoodat de rook en 't vier, 't geen het gezeide helmsieraet uitgeeft, de gramschap en ontsteltenis des gemoets betekenen.

De bloote degen beduit dat de gramschap aenstonts gereet is, om de hant aen 't geweer te slaen en zich te wreken.

Door de vlammende fakkel moet het hart [B] der toornige menschen verstaen worden, dat gestadigh als brant, en zich zelven verteert [C].

De gezwolle wangen (wy komen hier weder by Aristoteles) beduiden, dat de gramschap het lichaem doorgaens ontstelt en verandert, ter oorzae-

[A] Men vind het by Martiael Lib. VI. Epigr. 64. vs. 27.

Rabido nec perditus ore
Fumantem nasum vivi tentaveris ursi:
Sit placidus licet & lambat digitosque manusque,
Si dolor & bilis, si justa coëgerit ira,
Ursus erit.

Het spreekwoort wort gebruikt, om te kennen te geven, dat men die niet moet tergen, die quaedt kunnen doen, en van zelfs licht genoeg gram worden. Die met de wilde beesten omgaen, zegt Erasmus (1), getuigen, dat de beeren, als ze aen dat gedeelte worden getroffen, voornamentlyk worden getergt tot gramschap. Voorts tekent Piërius (2) aen uit Klaudiaen (3), dat die Dichter niet onaerdig verziert, dat de helsche Rechter Rhadamanthus die geene, die op de weerelt grammoedig, en wreedt hebben geleeft, veroordeelt om drie duizent jaer te wonen in beeren. Dat zelfde hadden ook Plato en anderen (zy zyn te vinden by dien zeer belezenen Kaspar Barthius over den genoemden (4) Klaudiaen) geleert, stellende, dat de boozen na hun doot wierden herschept in zulke beesten, met welkers natuure zy meest overeenquamen in hun leven; roofgierige in wolven, listige bedriegers in vossen enz. Hoor Boëtius (5): *Gemerkt de deugt alleen*, zegt hy, *den mensch boven de menschelykheit verheffen kan, zoo moet ook de ondeugt, die den mensch zynen menschenaerdt ontrooft, hem verre beneden de waerde der menschen nederstoten. Zoo kunt gy dan iemant door zonden vervormt, geen mensch meer noemen. Blaekt een geweldenaer, die andere lieden goederen rooft, in geltgierigheit? die is eenen wolf gelyk. Is iemant stout, en onrustig, om zyne tong tot geschillen te misbruiken; die heeft eenen honden aert. Die zig vermaekt, als hy door listige laegen eenen anderen het zyne ontvreemt, is gelyk de looze vossen. Woedt iemandt van verbolgen toorn; denk, hy heeft een Leeuwenhart. Vreest hy angstig, en vlugt hy, daer niets te vreezen is? acht hem een bloode hinde. Is hy traeg en dom? noem hem eenen ezel. Verandert hy ligt, en wispeltuurig, zyn voornemen? hy verschild niets van eenen vogel. Legt hy verzopen in vuile, en onreine wellusten? hy vermaekt zig als een zogge in verfoeilykheden. Zoo verliest hy, die de deugt verliest, zyne menschelykheit, en tot den Godlyken staet niet kunnende overgaen, wort hy verandert in een wilt dier.* Den beer als een zinnebeelt van toorn meent Piërius ook te vinden in den Bybel (6). Want als Elisa de Profeet den wegh *opging* na Bethel, en kleine jongens hem ontmoetende en naroepende, *kaelkop, gae op, kaelkop, gae op*, in gramschap ontstoken dezelve hadde gevloekt, zyn 'er *twe beeren* gekomen *uit het wout*, die, als wrekers van Gods toorn over deze stoute baldadigheit, *twee-en-veertich* van die jongens verscheurden. Dit meent hy, dat een zinnebeelt is geweest van de *twee Heidensche Vorsten* Vespasianus en Titus, die na verloop van *twee-en-veertigh* jaeren na *den opgang* van Kristus *ten hemel*, als uitvoerders van Godts rechtvaerdige gramschap over de Joden, Jerusalem deerlyk hebben verwoest.

(1) Chil. 3. Cent. 5. Ad. 67.
(2) Hier. Lib. XI. cap. 47.
(3) Lib. II. in Rufin. v. 484.
(4) L. C.
(5) Consol. Phil. Lib. IV. pr. 3.
(6) 2 Kon. II. vs. 23

[B] De Egiptenaeren hebben dan de gramschap en oplopentheit niet qualyk verbeelt, gelyk Cyrillus (7) van Alexandrien en Plutarchus (8) getuigen, door een rooster, daer vuur onder en een hart boven op lag: hoewel zy na 't zeggen van den laetsten ook zoo den hemel hebben afgeschetst. Zie de reden daer van by Plutarchus zelve, en by Piërius *Hierogl. Lib. XXXIV. cap. 7.*

(7) Lib IX
(8) De Iside & Osiride. cap. 11.

[C] Uit die aenmerking zeide Naukrates zeer wel, dat *de grammoedige menschen hetzelve wedervaert als de lampen*, die namentlyk door haer eigen olie verbranden.

ke van des bloets opziedinge, die ook de oogen als een vier [D] doet glimmen.

Het roode gewaet enz. Zie de volgende Verbeelding.

[D] De vergelyking van 't vier by de gramschap is bekent, en vooral menigvuldigh by de Poëten. Zie de verzameling der Zinnebeelden, gehecht aen Piërius, *Lib. IV. tit.* Ira, *pag.* 114. Hier uit trekt men ook de verklaring van die verborge zinspreuk van Pithagoras πῦρ μαχαίρᾳ μὴ σκαλεύειν, dat is, *steek geen vuur met een degen:* waer mede men wil, dat hy zoude hebben te kennen gegeven, dat men niemant, voor al geen machtigen, moet tergen tot gramschap: hoewel 'er ook andere uitleggingen van die zinspreuk worden gevonden. Men zie Erasmus *Chil.* 1. *Cent.* 1. *Ad.* 2. *Symb.* 5. en Gyraldus in *Interpret. Symb. Pythag. col.* 648.

GRAMSCHAP.

EEne Vrou in rooden gewaede dat zwarte boorden heeft. Zy is blint en schuimbekt, en heeft den kop van eenen Rinoceros tot een sieraet op haer hooft. Nevens haer staet een Cinocefalus.

Daer Statius [A] eene beschryving maekt van Mars of Mavors huis in Thracie, zeit hy dat daer onder anderen ook de gramschap woonde, die hy *root* noemt, en ik heb 'er niet tegen: want ze komt uit de beweginge van het bloet [B] hervoort, en verwekt altyt wraekzucht tot schade en ondergang van anderen; en daerom draegt ze ook zwarte koorden [C] aen haer kleet.

Het hooft van eenen rinoceros [D] wort haer bygevoegt, omdat dit dier, hoewel het zeer traeg is [E] in het gram worden, nochtans wanneer het

[A] Thebaid. Lib. VII. vs. 47.

Digna loco statio. primis salit Impetus amens
E foribus, cæcumque Nefas, Iræque rubentes:
Ex anguesque Metus, occultisque ensibus adstant
Insidiæ; geminumque tenens Discordia ferrum.

[B] Daerom willen sommige de gramschap verbeelden door een Kalkoen, in wien zich die rootheit des bloets by uitstek openbaert als hy gram wort. Men zie de verzameling der Zinnebeelden, gemelt over 't vorige beelt.

[C] De zwarte kleur betekent *boosheit:* gelyk wy reets te voren hebben aengewezen over 't eerste beelt der Boosheit aenmerking B. *bladz.* 213.

[D] Of *neushoorn*, zo genaemt, omdat dit dier een hoorn op zyn neus draegt, waer mede het zyne vyanden, in zonderheit den Olifant, quetst. Wat hoger als die eene hoorn, zit nog een andere, wat kleinder. Zie Piërius Valerianus Hierogl. Lib. II. cap. 20, 21 en 22.

[E] Zoo ook de Olifant. Want hoewel hy van natuure zachtmoedig is, nochtans, als hy getergt wort, zoo is hy boven mate gram en niet te stillen. Hannibal zegt, Piërius (1) (wiens geleerde arbeidt ons al dikwils zoo veel stoffe verschaft heeft om wat wetenswaerdigs over deze Zinnebeelden te zeggen, en dien wy hopen dat ons daerin ook nog menigmael, tot genoegen van den Nederlandschen Lezer, zal dienen) kende deeze natuur van dit dier wel, en heeft 'er zich in den noodt ook zeer wel van bedient. Want moetende een zekere rivier overtrekken, en geene schepen of vlotten hebbende of kunnende gereedt krygen om de olifanten over te voeren, nochte dezelve op geenerlei wyze daer toe brengen, dat zy in die rivier in gingen en ze overzwommen, belaste een van zyn volk den allermoedigsten Olifant te quetsen onder 't oor, en dan met alle spoed over de rivier te vluchten. Dit geschiet zynde, wiert de Olifant zoo verwoedt van toorn, dat hy uit een wraekzucht om den genen, die hem gequetst hadde, te vernielen, hem vervolgde en door de rivier doorzwom: dat de andere toen nadeden. Om deze twee zoo verschillende hoedanigheden, zeggen de Mauritaensche Moren, dat een olifant twee harten heeft: waer van hem 't eene zoude aenzetten tot gramschap, 't ander tot zachtmoedigheit.

(1) Hier. Lib. II. cap. 18. ex Frontini Stratag. Lib. I. c. 7 Ex. 2.

het door veel tergens zich vergrimt, byſter ongeſtuimigh is. Dit is, dunkt my, eene edelmoedige gramſchap, en ik durf ze 'er wel voor veilen, dewyl ik weet, dat ze haere koopers vinden zal: maer om voort te gaen, De Egiptenaers maelden, als zy de gramſchap vertoonen wilden, een cinocefalus [F], dat het gramſte dier is van allen.

Blint, en met een' beſchuimden mont wort ze vertoont, omdat een menſch, die door de gramſchap ingenomen is, het licht der reden [G] verlieſt, en met woorden en daden zynen evenmenſch zoekt te beſchadigen. Het ſta my vry hier een gedicht van den *Heere* Gerard Brant in te laſſchen; *Heere* zeg ik, naerdien ik zie, dat ſommigen den eernaem *Heer* juiſt alleen op deftige Schryvers, die nogh leven, willen toegepaſt hebben, en die doot zyn dit eerwoort weigeren; maer ik wil hier geenen oorlogh over aenheffen. Den braven Man, die my dit in 't oor beet, bedank ik, en blyf dan nogh veel aen hem ſchuldigh. Hoor den gemelden Poëet Brant ſlechts.

Verwoede menſch, betem d' oploopentheden.
Uw toornigheit verduiſtert alle reden,
Ontſtelt de ziel, verwekt een' ſtorm in 't hert,
Daer 't bloet door ziedt, als 't lichaem gaende wert.
Uw voorhooft fronſt, en bei uw oogen branden.
Hoe ſchudt uw lip, hoe knerſſen al uw tanden!

Uw hairen zelfs als borſtels opwaert ſtygen.
Uw ſchorre keel kan naeulyx aêmtogt krygen.
Hoe klopt het hart in uw ontruſte borſt;
Dat vaſt naer wraek, naer bloet van menſchen dorſt!
Wat durft de tong voor klank ſlaen in uw ooren?
De laſter laet zich door uw lippen hooren.

Wat dreigt uw mont vervarelyke rampen?
Hoe ſchermt uw hant, terwyl uw voeten ſtampen!
Hoe bleek, hoe dootſch vertoont zich uw gelaet!
De ſchrik van 't quaet, daer 't hart van zwanger gaet,
Dryft al het bloet vaſt in naer d' ingewanden.
Maer och, hoe raekt gy na die kou aen 't branden!

Het gedicht is te lang om hier uit te ſchryven, maer ſlaet echter zeer wel op ons onderwerp. De lezer kan het vinden in G. Brants Poëzy, bladz.

[F] Volgens Horus Apollo *Lib. I. Hierogl.* 13. en Pièrius Valerianus *Hierogl. Lib. VI. cap.* 11. die van deeze ſoort van aepen ook een beſchryvinge geeft in dat zelve boek *cap.* 1.

[G] Dioniſius Kato zegt in zyne Zedeverſjes:

Iratus de re incerta contendere noli:
Impedit ira animum, ne poſſis cernere verum.

Dat is,

Twiſt nooit in grammen moedt: dewyl de gramſchap niet
Kan lyden, dat 't verſtant verblint de waerheit ziet.

Zeer wel zegt Vondel in zynen Palamedes in den perſoon van den wyzen Neſtor:

Laet de ſchael
Van waere billykheit beſlechten d' ongelyken.
Hoe kan een toornig zwaert een wettigh vonnis ſtryken?
Wie 't recht heeft op zyn zy, dikſneuvelt door het ſpits.
Laet reên u ſcheiden: 't zwaert is oordeelloos en bits.

60. daer wy hem kortheitshalve moeten heenewyzen. Petrarcha [H] voorts, om 'er zoo niet af te scheiden, noemt *de gramschap eene korte razerny*, en voegt 'er aen, dat *zoo ze niet ras gebreidelt wort, zy eene lange razerny is, die haeren meester dikwyls tot schande, en daerna ter doot brengt.*

[H] Nel Sonetto 197.
Ira è breve furor, e chi no 'l frena
E furor lungo; che il suo possessore
Spesso à vergogna, e à morte tal' hor mena.

(1) Lib. I. Ep. 2. v. 62

Horatius hadde al voor hem gezegt (1):

Ira furor brevis est: animum rege, qui nisi paret,
Imperat: hunc frænis, hunc tu compesce catena.
De snode gramschap is een korte razerny:
Regeer uw wrev'len moedt: want zekerlyk zoo gy
Hem niet regeert, hy zal wel haest u tot uw schande
Regeeren: dwing hem dan met ketenen en banden.

(2) Tusc. Quæst. L. IV. cap. 23

Is 'er wel iets, vraegt Cicero (2), *dat de razerny gelyker is dan de gramschap? die Ennius met recht noemt een begin der razerny. De kleur, de stem, de ogen, de adem, de tomeloosheit in woorden en daden, wat is 'er in die alle, dat deel heeft aen een gezont verstant? Wat is 'er lelyker dan Achilles, en dan Agamemnon by Homerus, als ze kyven? Ja Ajax is door zyne gramschap tot razerny, en aen zyn doodt geraekt.* Niet qualyk wort zoo een razende gramschap vergeleken by een wilt zwyn, dat op zyn tanden knersende, en aengedreven door al te grote wraekzucht, met een dol gewelt zelfs een sterken boom tracht om verre te slaen; dogh te vergeefsch, en met geen andere uitkomst, als dat het zyn eigen tanden breekt, en zich vruchteloos afmat, tonende alzoo hoe schadelyk een dolle verbolgentheit is, die den toom der reden weigert te gehoorzamen: gelyk de bovengemelde verzameling der Zinnebeelden (3) zeer wel leert. De Egiptenaren hebben de schadelykheit en droevige uitkomst van zoo eene ongebreidelde verwoedheit van toorn ook door een nadrukkelyk zinnebeelt aengewezen, stellende daer voor een leeuw, die zyn eige jongen verscheurdt, het vleesch tot de beenderen toe zelfs afryrende: gelyk Horus (4), en uit hem Piërius Valerianus (5) aentoont, waerdig om te worden nagelezen. Zie ook Claudius Minos over het 63 Zinnebeelt van Alciatus, en de boeken van Seneka over de Gramschap, en de verhandeling van Plutarchus wegens het beteugelen van dat zelfde quaet.

(3) Lib. IV. tit. Ira furor brevis, pag. 114.
(4) Lib. II. Hierogl. 38.
(5) Hierog L. I. cap. 9.

GROOTMOEDIGHEIT. EDELMOEDIGHEIT.

HEt onderscheit der beelden, die in dit werk volgens den rang der letteren malkander te volgen hebben, zagen wy voorheene dikwyls zeer groot, en 't is hier ook zoo; want elk weet, hoe veel de grootmoedigheit

digheit en gramſchap onderling verſchillen. Maer om den lezer niet op te houden, ſtaet dit te zeggen: Aen zyne doorluchtige Hoogheit Karel Emanuel Hartogh van Savoje wert eertyts de beſchryving of afſchetſing der Groot- of Edelmoedigheit toegewydt, als eene zeer ſchoone en jonge Joffer, met wiens ſchoonheit alle haere leden in eene juiſte evenmatigheit overeen komen. Zy heeft blonde hairen, die op eene aerdige wys voor een gedeelte gekrult zyn. Koningklyk is ze gekleet, en draegt eene kroon op 't hooft. Haeren rechter arm, die naekt is, ſtrekt ze rechtuit, en heeft in de hant des zelven eene gulde halsketen met edele geſteentens en andere koſtlykheden, die ze aen iemant ſchynt te willen vereeren. De ſlinke hant legt ze op het hooft van eenen leeu, dien men nevens haer ziet, en die vriendelyk tegens haer is.

De groot- of edelmoedigheit wort jong vertoont, omdat ze, volgens Ariſtoteles zeggen (1), in de jonge luiden meeſt uitblinkt; want die oordeelen, dat hun groote dingen voegen, en die inbeelding port hen aen tot grootmoedige bedryven. Dit wort door Paus Joannes beveſtigt, daer hy zeit [A]: *Hoe edeler of grootmoediger iemant van harte, hoe hy ook eergieriger is, waertoe hy door de neiging der natuure zelfs wort aengedreven.* En Albinovaen geeft, in zyn Trooſtdicht aen Livia, de jeugt den bynaem van edel- of grootmoedigh ter plaetſe daer zyne woorden dezen zin uitleveren [B]: *De edelmoedige jeugt is om ſtryt in de weer, om den laſt der dootbaere op te heffen, en haere yverige halzen te leenen tot den plicht der begraeffeniſſe.*

(1) Rhetor. Lib. II.

Men verbeelt haer met een ſchoon wezen, naerdien de grootmoedigheit niet alleen heerlyke daden begeert uit te voeren, die met haer edel en geſchikt gemoet overeenkomen, maer ook alle vuilheit, ſnootheit en gebreken van haer te jagen [C]; daerom, zeggen we, wort ze ſchoon geſchildert: te meer, omdat een ſchoon lichaem niet zelden eene ſchoone ziel herbergt [D]. Aldus was het gemeene zeggen al lang, dat eene ſchoone lyfsgeſtalte een teken is van de inwendige ſchoonheit: ja Ambrozius [E] noemt *de geſtalte des lichaems een beelt des gemoets en eene ſchets der vroomheit.*

Dat ze blonde en ſchoone hairen [F] heeft, wil zeggen, dat de groot- of

[A] Lib. de Magnit. An. *Ut quitque maxime generoſo eſt animo, ita honoris maxime cupidus: quam ad rem natura ipſa duce rapitur.*

[B] Verſu 207.

Certat onus lecti generoſa ſubire juventus,
Et ſtudet officio ſedula colla dare.

[C] Seneka Epiſt. 39. *Habet hoc optimum in ſe generoſus animois, quod concitatur ad honeſta. Neminem excelſi ingenii virum humilia delectant & ſordida: magnarum rerum ſpecies ad ſe vocat & extollit.* dat is: *Dit voortreffelyke heeft een edelmoedige geeſt in zich, dat hy wort aengedreven tot het eerlyke. Een man van een verheven gemoet ſchept geen vermaek in geringe en ſlechte dingen: de glans van groote zaken trekt hem tot zich en beurt hem op.*

[D] Dat zullen wy aentonen over 't beelt Schilderkunſt aenm. B. en C. Somtyts echter is het tegendeel waerachtigh: dat kan men onder anderen zien in de Heilige Hiſtorien aen Abſalon; in de ongewyde aen Nero, Domitianus en Heliogabalus, wel ſchone menſchen in de uiterlyke gedaente des lichaems, maer leelyke beeſten, ja afſchuwelyke monſters in de inwendige geſtalte hunner zielen. De ſchoonheit alleen der ziele maekt een lichaem, al is het lelyk, ſchoon en verwonderlyk: even als in tegendeel de wangeſtalte der ziele zelfs het allerſchoonſte lichaem lelyk en afſchuwelyk maekt.

[E] De Virginit. *Species corporis ſimulacrum eſt mentis, figuraque probitatis.*

[F] Hairen betekenen in de beeldenſpraek de gedachten. (zie onze aenmerking D. over de Bekeering *bladz.* 106. en C. over de Demping der Quade Gedachten *bladz.* 425) Het krullen zal derzelver verhevenheit willen beduiden, en de blonde kleur haere voortreffelykheit.

of edelmoedigheit in geen quade en geringe gedachten woont, maer in hooge en deftige, volgens de verheventheit van heuren aert.

De koningklyke kleedy en goude kroon beduiden de opperste voortreflykheit, door welke deze deugt in haeren stant blyft: Want gelyk het gout door zyne natuur edel en zuiver [G] is, en helder blinkt; zoo is ook de grootmoedigheit door zich zelve heerlyk, dewyl ze alleen onderhouden en gevoedt wort door haere eige uitmuntentheit en edelheit, zonder van de zelve eenigszins te ontaerden [H].

De bloote rechter arm met de uitgestrekte hant, bereit om de ryke halsketen enz. uit te deelen, betoont dat de edelmoedigheit in het schenken vry is en onbelemmert [I] van alle zucht tot eigenbaet; ziende zy alleen op 't geene haere edelheit en deftigheit past.

Zy leit de slinke hant op den kop van eenen leeu, om de gelykheit te verbeelden, die een edelmoedigh man, om zoo te spreken, met den leeu heeft: want gelyk dat dier, naer het zeggen aller Natuurbeschryvers, om zyne edelmoedigheit en sterkte de heerschappy [K] over alle de viervoetige dieren voert, en een wreet gezigt toont aen hen die 't beschadigen willen [L], maer in tegendeel goetdadigh is omtrent de geenen die 'er voor wyken [M]; alzoo moet ook een man edel- en grootmoedigh zyn in gevaer [N], en, schoon hy aengerant en bestreden wort, zich kloekmoedigh en onverwinbaer toonen, en op zyn eige deugt alle ongevallen afkaetsen. Cicero [O] laet zich hierover aldus hooren: *Die groot van gemoet en dapper is,*

[G] Zie onze aenmerking B. over het derde beelt der Edelheit, C. over het twede der Eeuwigheit, A. over het tweede der Geleertheit, en A. over de Godtsdienstige Ridderorder van Mauritius en Lazarus.

[H] *Edelmoedig is,* zegt Aristoteles (1) *het welk van zyne natuur niet ontaert.*

(1) Hist. Anim. Lib. I. & Rhet. Lib. II.

[I] Klederen zyn een beelt van belemmering.

[K] Zie onze aenmerking K. over 't beelt Achtbaerheit *bladz.* 5.

[L] Zie onze aenmerking H. over 't zelve beelt *bladz.* 4.

[M] Zie onze aenmerking G. wederom over dat beelt *bladz.* 3.

[N] Zie nogmaels onze aenmerking L. over dezelve Achtbaerheit *bladz.* 5. Zoo zegt Bernardus in een zyner Brieven: *Non est vir, cui non crescit animus in ipsa rerum difficultate:* dat is: *Hy is geen dapper man, dien de moedt niet aengroeit onder de moeilykheit der zaken zelfs.* En Seneka (2). *Virtutis est domare, quæ cuncti pavent.* dat is: *Dat is een werk van dapperheit, alles te overwinnen, daer elk voor vreest.*

(2) Herc. Fur. v. 433

[O] Lib. III. de Finibus cap. 8. *Qui magno est animo atque forti, omnia quæ cadere in hominem possunt, despicit, & pro nihilo putat.* Zoo een edelmoedigh man vint Seneka (3) in de beschryving van een edelmoedigh paert by Virgilius, van wien hy de volgende vaerzen aenhaelt: *Georg. Lib. III. vs.* 75.

(3) Epist. 95.

Continuo pecoris generosi pullus in arvis
Altius ingreditur, &c.

Dat is naer Vondels vertaling,

Een veulen, trots van aert, zal anderen braveeren,
Steekt d' ooren in de lucht, is wakker, snel ter been.
Het loopt en draeft met lust omtrent de moeder heen,
En durft de voorste zich in eenen landtstroom doopen:
Het rent de brug op, daer 't nooit over heeft geloopen:
Het is niet schichtigh. . . .
Maer als 't wapens en trompetten
Van verr' hoort, krygt 't een drift, en weet zich schrap te zetten,
Steekt d' ooren schichtigh op, leeft over al zyn lyf,
Het briescht, blaest vier en vlam ten neuze uit fel en styf.

„ Terwyl Virgilius van iets anders spreekt, zegt die grote Filozoof, heeft hy een dap-
„ per

is, veracht alles wat den mensch overvallen kan, ja hy acht het voor niets. Zulk een is daerenboven ook vaerdigh in het vergeven der misdaden van hun, die zyne genade begeeren. Op zoo een' mensch past voorts zeer wel, 't geen weleer op Cezar Augustus in een paer vaerzen [P] toegepast wiert. Dit is 'er het zaeklyke af:

Gy, die steets overwint, volgt recht der leeuwen aert,
Wier magt en grimmigheit den overwonnen spaert.

Dat de leeu zoo edelmoedigh gezegt wort te zyn, hebben we voorheene al gezeit [Q] by eene andere gelegenheit, en zullen daerom het zelve hier niet herhalen. Men ziet dan hier, hoe eigentlyk en braef dit zeggen op het zeer oude en doorluchtige Huis van Savoje, het geen dit koningklyke dier tot een schiltteken voert, gepast magh worden; niet alleen ter oorzaeke van zoo veele Koningklyke en onverwinbaere Helden, die in de voorgaende eeuwen uit dezen doorluchtigen stam, den alleroutsten en edelsten van Italie, sproten; maer vooral in 't byzonder, ten aenzien van zyne doorluchtige Hoogheit den grooten Karel Emanuel, Hartoge van Savoje, wiens groote daden, dapperheit, edel- en grootmoedigheit, door hem met groote manhaftigheit in oorlogh en vrede betoont, de geheele werelt bekent zyn. De lof dan dien wy zyne Hoogheit hier geven, lyt geen twyfel, en zal nevens zyne onsterflyke faem, altyt helder uitblinken.

„ per man beschreven, altoos ik zoude geen andere beeltenisse aen een groot man kun-
„ nen geven. Zoo ik Kato moeste afschetsen, onverschrikt onder 't gedruisch der bur-
„ gerlyke oorlogen, enz. ik zoude hem geen ander gelaet nochte andere gestalte toe-
„ schryven. Daerop maekt hy dan een overbrenging van de hoedanigheden van zoo een paert op Kato. Het zoude te verre uitlopen, indien wy dit alles hier wilden invoegen: 't is ons genoeg dat wy de plaets hebben aengewezen. Andere zinnebeeldische vergelykingen en beschryvingen van een edelmoedig en standvastigh man kan de Lezer ook vinden in de meermael aengehaelde verzameling der Zinnebeelden aen Pïerius gehecht, als *Lib. I. tit.* Animus Generosus *pag.* 32, *Lib. III. tit.* Generosi, *pag.* 95. *Lib. IV. tit.* Magnanimitas & Magnanimus, *pag.* 124 *&* *Eod. Lib. tit.* Mens Generosa, *pag.* 126.

[P] Parcere prostratis scit nobilis ira leonum:
Tu vincis semper, victis ut parcere possis.

Het laetste regeltje is van Ovidius *Lib. I. Pont. Ep.* 2. *vs.* 125. Van waer het eerste is, weet ik niet: of altoos het komt my nu niet te binnen.

[Q] In de Achtbaerheit *bladz.* 4 *en* 5.

GROOTMOEDIGHEIT.

EEne ſchoone Vrou met een breet voorhooft en ronden neus. In 't gout is ze gekleet, en draegt eene Keizerlyke kroon op 't hooft. Dus opgepronkt zit ze op eenen leeu, en heeft eenen ſchepter in de rechte hant, terwylze in de ſlinke eenen overvloetshoorn houdt, daer goude penningen uitrollen.

Door het woort *grootmoedigheit* moet men zoo eene deugt verſtaen die in de edele beſtiering der hartstogten gelegen is, en alleen gevonden wort in zulke luiden, die by de verſtandigen met reden geëert worden. Deze deugt voorts, wel wetende, dat het oordeel des gemeenen volx dikwyls op ydele praetjes en onwaerheit uitkomt, verheft zich in voorſpoet niet te zeer, nochte werpt zich in ongeval ten gronde; want zy acht de veranderingen der fortuine gering, en verdraegt ze met een gelykſtandigh gemoet; noit gereedt om iet ſchandelyx te doen tot ſchending van de wet der eerlykheit.

Men maelt ze ſchoon [A] en geeft haer een breet voorhooft en ronden neus, dat is te zeggen, een' neus die den rugh zoo iet opſteekt, want anders zoude men hem plat of dik dienen te noemen; met zoo eenen neus, zeg ik, ſchildert men haer, om ze zoo wat naer den leeu te doen zweemen, en het zeggen van Ariſtoteles in 't IX hooftſt. zyner Gelaetbeſchouwing niet achter de bank te werpen.

Door de kroon op haer hooft, en den ſchepter in de hant, worden de edelheit der gedachten, en de magt om die uit te voeren, verbeelt; namentlyk het eerſte door de kroon [B], en het tweede door den ſchepter. Beſluit

[A] De reden hier van is gemelt in 't voorgaende beelt.

[B] Namentlyk het gout geeft de edelheit te kennen, gelyk in en over 't voorige beelt is aengewezen; en het hooft, de plaets daer ze op ſtaet, beduit de gedachten, die in 't hooft haer plaets hebben, als daer het verſtant woont volgens Plato in zynen Timeus (zie onze aenmerking A. over de Aenroeping *bladz.* 4. en de Akademie *bladz.* 45) en daerom worden ook de hoofthairen als een zinſchets van de gedachten geſtelt in de

ſluit hieruit ook, dat het zonder deze twee dingen in acht te nemen, onmooglyk is de grootmoedigheit wel te oefenen; zynde zy eene geſtalte des gemoets, die op het uitvoeren van brave daden oogt, en daerin ook beſtaet. Om die reden wort ze gehouden en geëert voor eene heerſcheres over de ſnoode hartstogten, en eene milde uitdeelſter der weldaden die anderen goet doen, terwyl ze evenwel op het behaelen van ydelen roem, of op de toejuiching van het wufte gemeen niet toeleit. Laet ons nu eens zien, waerom ze juiſt op een leeu zit. Dit zal 'er de zin van zyn:

De Poëten hebben de grootmoedigen by den leeu [C] vergeleken, omdat hy het gewelt der groote dieren niet vreeſt, en de kleine zyne gramſchap onwaerdigh acht. Hy is een mildadigh vergelder [D] der weldaden aen hem beſteet, en verbergt zich noit als hem de jagers vervolgen. En wanneer hy zich door hen verraſcht ziet, wykt hy wel [E], maer niet anders dan of hy zich in geenen ſtrydt zonder noodt begeven wilde. Om al 't welke deze beeltenis dan door de ſchilderkunſt op eenen leeu gezet wort.

Zy ſtort gelt uit den hoorn des overvloets zonder dat ze 'er naer kykt, omdat de grootmoedigheit, in 't vereeren van iet aen iemant zonder opzigt op eenige vergelding daerover, betracht moet worden. En hierop ſlaet het ſpreekwoort: *Geef van 't uwe met geſlote oogen, maer ontfang met ope oogen van anderen.*

Donus verſchilt in het uitbeelden der grootmoedigheit een weinigh met ons, zeggende hy, dat men ze vertoonen moet niet alleen als eene ſchoone Vrou, met een Keizerskroon verſiert, en prachtigh gekleet, en eenen ſchepter zwaeiende, maer had ook gaerne paleizen en galeryen van ſchoon uitzigt rontom haer gebouwt. Voor de reſt laet hy ze ook op eenen leeu zitten, en plaetſt voor haere voeten twee kindertjes die malkander omhelzen, en waervan 't eene veel goude en zilvere penningen heeneſtrooit, terwyl het andere in de ſlinke hant de weegſchael, en in de rechte het zwaert der gerechtigheit houdt. Het onderſcheit dezer uitbeeldingen ſchynt juiſt zoo byſter groot niet; maer wy zullen 'er echter dit van zeggen:

De heerlyke paleizen en koſtlyke galeryen paſſen immers veel beter by de prachtigheit, als behoorende die tot eene andere ſoort [F] van heldiſche deugden, en die in het doen van groote koſten, en het beſteden van veel gelts aen praelgebouwen enz. beſtaet; daer in tegendeel de waere grootmoedigheit ſlechts eene beſtierſter der gemoetsbewegingen is: en ik twyfele of Donus hier het ſpoor niet geweldigh misgeloopen heeft; ten waere men miſſchien zeggen wilde, dat de prachtigheit niet zonder de grootmoedigheit te voorſchyn komt. Hoe het zy of niet, wy moeten den wegh korten.

Behalve het geene wy voorheen zeiden, ſchryft men van den leeu, dat als

de beeldenſpraek: gelyk over 't vorige beelt is aengewezen. En dus zullen te zamen de kroon en 't hooft een beelt zyn van edele gedachten. Van den ſchepter, als een beelt van heerſchappy en macht, is geſproken over de *Dwinglandy*, *Aenm. F. bl.* 305. en van 't gouden kleet (dat hier wort overgeſlagen) is gehandelt in 't vorige beelt.

[C] Zie de plaetſen aengehaelt over 't vorige beelt, in de Aenmerkingen L. M. N.

[D] Zie daer van twe aenmerkelyke voorbeelden, 't eene in onze Aenmerking A. over de *Dankbaerheit bladtz.* 223, 't ander in de *Geheugniſſe van ontfange Weldaden, bladtz.* 443.

[E] Zie de *Achtbaerheit bladtz.* 5. en Piërius Valerianus *Lib. I. cap.* 1. en Plinius *Hiſt. Nat. Lib. VIII. cap.* 16.

[F] Zie het beelt *Vorſten-Glorie bladtz.* 508.

als hy met zynen vyant vecht, hy den zelven niet aenziet [G], dat is hem niet wil bezien, om geene vrees voor hem op te vatten, en te moediger in den aenval te zyn. Daerna wendt hy zich met trage ſchreden en luchtige ſprongen [H] weder boſchwaert, in alles voorzightigh om niets te doen, 't geen zyne edelheit zoude misvoegen.

De twee kindertjes (want in dit byſpel zullen wy Donus gelyk geven) beduiden, dat men alle zwaerigheden als op eene gewoge manier [I] moet aenvaerden, uit liefde tot de eerlykheit, en ten beſten van vaderlant, ouders en vrienden, 't geen door den degen verbeelt wort, voorts grootmoediglyk gelt beſtedende [K] in alle eerlyke zaeken.

[G] *Quum pro catulis fœta dimicat, oculorum aciem traditur defigere in terram, ne venabula expaveſcat*, zegt Plinius, *Hiſt. Nat. Lib. VIII. cap.* 16. dat is, *als een zogende Leeuwin voor haere jongen vecht, zoo zegt men, dat ze haer gezicht ſtyf op den gront veſtigt om niet te ſchrikken voor 't geweer des jagers*: zoo dat hy dit niet algemeen maekt in allerlei gevecht, en niet anders toeſchryft als aen de Leeuwinnen, en wel als ze jongen hebben.

[H] Dat ontkent Plinius, zeggende ter zoo even gemelde plaets, dat hy nooit ſpringt, als hy vlucht, maer wel als hy vervolgt.

[I] Dat betekent de ſchael, gelyk het aenvaerden der zwarigheden en gevaren wort beduit door den degen. Hy geeft te kennen, dat het geene grootmoedigheit mag heeten, wanneer men zich maer blindelings in alle gevaeren inwerpt: neen, dat is enkelyk een dolle en onbezonne drift. De rechte grootmoedigheit beſtaet daerin, als men met zyn leven te wagen, of ook het zelve gewilliglyk op te offeren, zyn Vaderlant enz. kan dienſt doen, dat men dan zich gereedt toone: maer indien 'er zulks niet mede kan worden te wege gebracht, dan is het beter, dat men vluchte, en *zich ſpaere tot een beter tyd voor 't Vaderlant*, gelyk de grootmoedige Leonidas, die zich zoo manhaftigh met zyne 300. Spartaenen voor 't Vaderlant in de doot gaf, by Juſtinus (1) zeer wel oordeelt. Namentlyk die vlugt, kan noch weer vechten: maer die zich doot laet ſlaen, kan geen hulp meer toebrengen aen zyn Vaderlant. Als Filippus, koning van Macedonien, den Athenienzen in een zwaren ſlagh by Chæronea hadde overwonnen, heeft de redenaer Demoſthenes, veltheer van 't Athenienziſch leger, zyn behoudenis door de vlugt gezogt: het welke hem naderhant tot zyn ſchande wordende verweten, zoo antwoorde hy, volgens 't zeggen van Aulus Gellius (2), met een zeer bekent versje:

(1) Lib. II. cap. 11. §. 5.

Ἀνὴρ ὁ φεύγων καὶ πάλιν μαχήσεται.

dat is, *Een man die vlugt, zal nog eens weer vegten.* Toen de Romeinen dien vermaerden ſlagh by Kannæ verloren tegen Hannibal, daer over de tachtigh duizend menſchen (3) in ſneuvelden, wilde de eene Burgermeeſter, Paulus, na zoo een zware nederlaeg niet langer leven, maer vocht zich kloekmoediglyk doodt, hoewel hy 't gemakkelyk konde ontkomen: de andere, Terentius Varro, door wiens reukeloosheit de nederlaeg was ontfangen, nam de vlugt, hebbende naeuwlyks zeventig man by zich. En hoe wiert dit zyn gedrach te Romen opgevat? Toen hy aldaer wederquam, ging hem de Raedt en 't Volk te gemoet tot aen de poorten, en hy wiert plechtelyk van allen bedankt, dat hy aen 't herſtellen van de Republyk niet hadde gewanhoopt: het welke zy begrepen dat hy gedaen hadde met te vlugten, ſtellende zich daerdoor in ſtaet om 't Vaderlant wederom te kunnen dienen. Had hy een Veltoverſte der Karthagers geweeſt, zegt Livius (4), daer zoude geen ſtraffe zyn geweeſt, die hy had behoeven te weigeren. Dogh 't Roomſche volk wilde hier in zyne grootmoedigheit doen uitblinken.

(2) Noct. Attic. Lib. 17. c. 21.

(3) Livius Lib. XXII. c. 49.

(4) Lib. XXII. c. 61.

[K] Dat insgelyks is uitgedrukt door den hoorn des Overvloets, daer de goude penningen uit rollen.

GROOTMOEDIGHEIT.

EEne Vrou die in plaets van een' helm een leeuskop op 't hooft draegt, op welken twee kleine overvloetshoorns geſtelt

geſtelt zyn, met goude ſluiers en koſtlyke ſieraden. Zy is met een lichtblaeu krygsheldinnegewaet bekleet, en heeft goude laersjes [A] aen de beenen.

[A] Als een beelt van deftigheit en achtbaerheit, zonder welke de grootmoedigheit niet zyn kan: waerom ze ook een eigen dracht zyn geweeſt der aloude helden. Zie de Achtbaerheit *bladz.* 11, 12, 13 en 14. en 't geen wy daer over hebben gezegt. Voor de reſt is alles in dit beelt klaer uit de twe voorgaende.

GULZIGHEIT.

IK meen niet dat eene redelyke ziel op het beelt dat hier voorkomt, oit verlieven zal kunnen, want het ziet 'er elendigh mislyk uit, en is het bezien qualyk waerdigh. Men vertoont dan de gulzigheit als eene Vrou met een roeſtverwig kleet aen; zy heeft eenen langen hals gelyk de kraenen, en een' zeer dikken buik. Wat dunkt u [A]?

[A] Dat ze nog niet mooi genoeg is. Leen van Alciatus (1) voor haere eene hant een *meeuw*, en voor de andere een *kropvogel*. De meeuw (want die wort gemeenlyk verſtaen door de *Larus* der Grieken) is by de ouden geſchat voor een vogel van zoo eene bekende gulzigheit, dat men met een gemeen ſpreekwoort een gulzigh en vraetigh menſch noemde Λάρος κεχηνώς, dat is, *een gapende of happige meeuw.* Zie daer van Erasmus *Chil* 2. *Cent.* 10. *Adag.* 48. Een niet min bequaem beelt der gulzigheit, is de *kropvogel* of *onocrotalus*, zoo by de Grieken genoemt, omdat hy zyn kop in 't water ſtekende, een geluit maekt, even als het geballk van een ezel. Van dezen vogel, en des zelfs gulzigheit ſpreekt Plinius aldus (2): *De onocrotali* of kropvogels, *zyn gelyk aen de zwanen: en men zou in 't geheel geen onderſcheit tuſſchen dezelve weten, indien de onocrotali niet een ſoort van een tweden krop in de keel zelf hadden. Daer ſlokt dat onverzadelyke beeſt alles in, en ze is zoo groot, dat 'er wonder veel kan worden ingepropt. Daerna als het genoeg heeft ingeſchokt, dan brengt het zyn aes allengskens wederom op in den bek, en laet hetzelve even als herkaeuwende doorgaen in de rechte maeg.*

(1) Embl. 90.

(2) Hiſt. Nat. Lib. X. cap. 47.

Thomas zeit [B] dat de gulzigheit eene ongeregelde genegentheit is tot dingen, die alleen by den ſmaek t'huis hooren.

Dat ze met zulk eenen langen hals afgebeelt wort, geſchiet ter gedachteniſſe van Filoxenus [C], welke wegens zyne groote gulzigheit, om eenen hals wenſchte, die zoo lang mogt zyn als die der kraenvogelen, om namentlyk des te langer ſmaek van de ſpys te kunnen hebben, eer ze in zynen buik zakte.

Eenen groven en dikken buik wort de gulzigheit gemeenlyk toegeſchreven, en van gulzige menſchen gezeit, dat ze hun hoogſte goet [D] in den buik ſtellen, den zelven ledigh makende [E] om hem te vullen, en vullende

[B] Sec. 2. q. 148. art. 1. *Et eſt gula immoderata cibi aviditas vel inordinatus appetitus cibi & potus.*

[C] Na 't verhael van Gellius *Noct. Attic. Lib. XIX. cap.* 2. uit Ariſtoteles *Problem.* 7. *Sect.* 28. en *Ethic. Lib. III. cap.* 10. Van zyne gulzigheit verhaelt Eliaen (1), dat hy in een gaerkeuken een pot met eeten ziende over 't vuur hangen, zyn knecht laſt gaf om dien te koopen; en wanneer dezelve hem zeide dat men 'er zeer veel gelts voor wilde hebben, antwoorde hy: zoo veel te lekkerder zal ze ſmaken. Het is die zelve vraet, (want Ariſtoteles en Plutarchus noemen hem beide den zoon van Erixis. Zie Schefferus over de aengehaelde plaets van Eliaen) van wien wy over 't beelt der Ydele Eer, *aenm. O*, *bladz.* 335, gezegt hebben, dat gewoon was de ſnot uit zyn neus in de ſchotels te werpen, opdat een ander van 't eeten afgeſchrikt zynde, hy alles alleen mogt hebben. Gelyk deze Filoxenus den hals wenſchte van een kraen, zoo wil men dat Melanthius, een Griekſch ſchryver van treurſpelen, zoude gewenſcht hebben om dien van een zwaen, en wel om de zelve reden. *Claud. Minos in Alciat. Embl.* 90. *Photius Ep.* 88. *Athenæus Deipn. Lib. I.*

(1) Var. Hiſt. Lib. X. cap. 9.

[D] Juvenalis Sat. 11. v. 11.

Et quibus in ſolo vivendi cauſa palato.

Hierom noemen de Grieken de gulzigaerts niet onaerdigh γαστριμαργοί, alsof men zeide, *dolbuiken*, *omdat ze den buik*, zegt Ariſtoteles (2) *vullen tegen alle betaemlykheit.* Ja Grieken en Latynen noemde de zulke met den naem van *buiken* zelfs. Zoo zegt Lucilius in 't vyfde boek zyner Hekeldichten, aengehaelt door Nonius (3):

Vivive Lurcones, Comedones, vivite Ventres.

Dat is,

Zyt vrolyk Zwelgers, Vraeten, Buiken.

En de Griekſche Dichter Epimenides, aengehaelt door den Apoſtel Paulus (4):

Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί.

Dat is: *de Kretenzen zyn altyt leugenachtigh*, *quade beeſten*, *luie buiken.* En niet anders wil 't ſpreekwoort der Grieken en Latynen zeggen (5), γαστὴρ οὐκ ἔχει ὦτα, *de buik heeft geen ooren*: als dat de overmatige gulzigheit na geen reden luiſtert; offchoon men 't ook op allerlei ongeregelde begeerte kan toepaſſen. Zoo bediende zich Kato (6; daer van in de inleiding van zyne Redenvoering, die hy deed om de Landwet af te raden, die aen 't volk van Romen wierde voorgedragen, en diende om de landeryen, den vyandt ontnomen, onder hen hooft voor hooft uit te deelen; zeggende, *dat het een zwaere zaek was tegen den buik te redeneeren, als die geen ooren hadde*: om te kennen te geven, dat hy wel te gemoet zagh, dat zyne reden niet veel ingang zoude hebben by het volk, als 't welke te veel was ingenomen door begeerlykheit om die landen te hebben, dan dat het zich door eenige kracht van reden daer van zoude laten aftrekken. Pierius, die ons de meeſte ſtoffe tot deze aenmerking heeft toegedient, gelyk Erasmus (7) hem de zyne, voegt 'er dit nog by (8) uit Plutarchus (9), dat de Egiptenaers gewoon waren de lichamen van hunne dooden uit te brengen in de zon, en ze dan den buik op te ſnyden; en 'er de ingewanden vervolgens uitgenomen en in de rivier geworpen hebbende, het lyk, als nu gereinigt van dat geene, dat een oorzaek was geweeſt van alle deszelfs gepleegde boosheden, naer hunne wyze bezorgden.

(2) Ethic. Lib. III. cap. 13.
(3) Cap. 1. n. 34. Taubm. in Plauti Stich. Act. 2. ſc. 3. v. 17.
(4) Tit. 1. v. 12.
(5) Erasm. Chil. 2. Cent. 8. Adag. 84.
(6) Plut. de Tuenda Sanit. c. 31
(7) Chil. 2 Cent. 8. Ad. 78. & 84.
(8) Hier. Lib. 34. cap. 43.
(9) In Conviv. Sept. Sapient. cap. 36.

[E] Van zulke menſchen is een nadruklyk beelt een zeker dier in Littouwen, Muskovien en andere Noordſche Landen. Men noemt het met een Latyniſch woort *Gulo*, en in ons Nederduitſch, *Veelvraet*, beide om zyne natuur: Scaliger (10) geeft het boertende den naem van viervoetigen Gier, en by de Slavoners heet het Roſomacha; by

(10) De Subt. contra Cardan. Exercitat. 103.

de om hem weder ledigh te maken, en 't vermaek te hebben van lui te leven en lekker te eeten.

Het roestkleurige gewaet [F] strekt om de onedelheit aen te toonen van het gemoet, dat van deze lelyke feil overwonnen, beheerscht en van alle deugden ontbloot is. Want gelyk de roest het yzer opëet, daer hy uit voortkomt; alzoo verteert een gulzigh mensch [G] zyne middelen en rykdom, waervan hy opgevoedt is en dus lang geleeft heeft.

by anderen, Jerf. Het is zoo groot als een hont; van gezigt als een kat, en zwart van kleur; 't heeft lange, dogh geen zagte hairen, korte pooten, en een staert als die van een vos, maer korter. Het eet doode lichamen, en wel zoo gulzigh, dat het opgespannen is als een trom: dan kruipt het tusschen de engte van twee dicht by malkander staende bomen, of de kloof van een rots, en perst zyn buik daer zoodanig tusschen door, dat het den zelven te gelyk van voren en van achteren ledigh maekt: en dan gaet het wederom terstont na de doode lichaemen, en vult zich daermede al wederom op, gelyk te voren. *Collect. Hierogl. ex Vett. & Neott. Lib. III. tit.* Gulosus *pag.* 97. Jonston van de Viervoetige Dieren, 3 *Boek.* 1 *Ops.* 6 *Hoofdst.* 2 *Lid*, *bladz.* 109. Voorwaer de natuur schynt zoo een dier te hebben voortgebragt om de schandelykheit van den vraetlust niet alleen aen de menschen van die gewesten, welke daer zeer aen zyn overgegeven, te doen zien, maer ook om alle anderen, die zich aen zulke zonden vast maken, daerdoor als te verwyten, dat zy zich aen dit dier gelyk maken. En zeker, indien wy de waerheit willen zeggen, vinden wy in deze onze landen, anders zoo beschaeft boven andere volkeren, niet veele menschen, (altoos welke dien naem dragen) die, geensins denkende aen 't verwyt dat de wyze Sokrates hen van ter zyde doet, als hy van zich zelven zeide (1), *dat hy at om te leven, doch dat anderen leefden om te eeten*, ook schandelyk verzuimende het bevel van onzen Zaligmaker zelve, Luk. 21: 34. *Wacht u zelven, dat uwe harten niet t' eeniger tyd bezwaert worden met brassery en dronkenschap;* hunne lichamen op de gastmalen zoo opproppen met spys en drank, dat hun buik, het ingeslokte niet kunnende verzwelgen, zich eveneens gelyk dat beest, ontlasten van boven en van onderen! en opdat zy het dier dogh te recht mogten gelyk zyn in alles, zoo keeren zy terstont weder tot hun aes, en vullen zich wederom van voren af aen op, zoo niet met spys, ten minsten met drank. En och of 'er geene waren, die hierin zelfs hunnen lof stelden, en 'er op roemden als op een heerlyke daedt! O zwelgers! denk aen de bedreiging van Paulus (2): *De werken des vleesch nu zyn openbaer: welke zyn nydt, moort, dronkenschap, brasseryen en diergelyke: van dewelke ik u te voren zegge, gelyk ik ook te voren gezegt hebbe, dat, die zulke dingen doen, het koningryke Godts niet zullen beërven.*

(1) Diog. Laërt. Lib. II. §. 34. Vide ibi Menagium

(2) Galat. 5 19, 21 vergel. 1 Cor. 6: 10. en Rom 13. v. 13-15.

[F] Zie onze aenmerking F over de Achterklap, bladz. 26.

[G] Zoodanig is voornamentlyk geweest die bekende lekkerbek Apicius: van welken Seneka getuigt (3), dat hy zyne rekening opmakende, en bevindende dat hy van zeven en een halve millioen guldens, die hy bezeten hadde, niet meer overig had dan zeven en een halve tonnen gouds, zynde de rest besteet voor zyne keuken, daerdoor, even alsof hy in den uitersten hongersnoot zou leven, indien hy van dat gelt moest bestaen, tot die wanhoop was vervallen, dat hy zich zelven met vergift ombragt. *Hoe groot moest zyne overdaet niet zyn*, roept Seneka uit, *dien zeven en een halve tonnen gouts armoede was.* Voorts wil ook de Fabel van Erizichton, die alles verteert hebbende, eindelyk zyn eigen vleesch at, niet anders te kennen geven als iemant, die na 't doorbrengen van alle zyne middelen, eindelyk door honger en andere elenden uitteert, en alzoo quynende aen zyn einde komt. Lees onze aenmerking A over 't eerste beelt der Brassery, bladz. 219, en de uitleggers van Ovidius en andere Verklaerders der oude Fabelen. Anderen, door hunnen vraetlust by de ouden bekent, zie by Klaudius Minos over Alciatus *Emblem.* 90, en ook in onze zoo evengemelde aenmerking uit Ælianus *Var. Hist. Lib. I. cap.* 26 & 27.

(3) De Consolat. ad Helviam cap. 10.

GULZIGHEIT.

EEne Vrou die op een verken zit, omdat deze dieren [A] boven maete gulzigh zyn. In haere slinke hant houdt ze een *Fulika* [B], die een zeer gulzige vogel is; en met de rechte hant leunt ze op eenen struis [C], waervan Alciatus dit zeit: *De struis schynt eenen mensch te gelyken die noit zwygt, en noit vrede met zyn keel heeft.*

[A] Zie 't laetste beelt der Gulzigheit, en aldaer onze aenmerkingen.

[B] Zie over dezen vogel de Aenneming der Kinderen, bladz. 35, en onze aenmerking W over dat beelt: ook Jonston van de Vogelen, in 't vierde Boek, het laetste hoofdstuk. Doch van waer 't de Schryver heeft, dat de Fulika een gulzige vogel zoude zyn, weet ik niet: immers dat stryt met het geene hy ter aengehaelder plaets gezegt heeft, dat namentlyk *het nest van de Fulika altyt wel van voorraet is voorzien, en hy zoo milt, dat hy daer uit aen andere vogels mededeelt.* Dat is immers de aert niet der gulzigen.

[C] Zie het zinnebeelt der Gerechtigheit, en aldaer onze aenmerking P. Maer onze Schryver, die, gelyk wy nu al dikwyls gezien hebben, wel eens mistast, en die ons daerom reden geeft om zyne gangen na te speuren, heeft mogelyk hier wederom gedwaelt. Hy haelt de woorden van Alciatus wel aen in 't Italiaens:

Lo struzzo sembra à quei che mai non tace,
Ne con la gola in alcun tempo hà pace.

maer ik gisse dat dit een quade vertaling zal zyn van de twee laetste regels van 't 95ste Zinnebeelt van dien geleerden man, zynde gemaekt op een rabbelaer van een Procureur en te gelyk een slokdarm:

Voce boat torra, prælargo est gutture, rostrum
Instar habet nasi multiforisque tubæ.
Deformem rabulam, addictum ventrique gulæque
Signabit, volucer quum Truo pictus erit.

Dat is: *De vogel Truo balkt met een vreeslyke stem, heeft een lange keel, en een bek gelyk een neus of trompet. Als men deze schildert, zoo zal ze een slechten rabbelaer van een procureur betekenen, die zich overgeeft aen zynen buik en keel.* Deze *Truo* nu schynt de Italiaen gemeent te hebben, dat de zelve was, die in zyn tael heette *Struzzo*, dat is, *Struis:* doch het scheelt zeer veel, alzoo hy de zelve is, als de *onocrotalus* of kropvogel, waervan wy over 't vorige beelt in onze aenmerking A hebben gesproken. Zie de Verzameling der Zinnebeelden uit oude en nieuwe Schryvers, gehegt achter Pierius, *Lib. I. tit.* Ambitiosus, avarus, gulosus, *pag.* 22.

GULZIGHEIT. [ONVERZAEDLYKE]

EEne Vrou in roestverwige klederen, en houdende in de rechte hant eenen visch, genaemt *Polypus* of *veelvoet.* Ter zyde staet een struis.

De vraetlust is eigentlyk eene ongeregelde begeerte om de zaeken, die tot onderhoudt des levens dienen, op eene onbehoorlyke wys te mogen genieten; en is derhalve eerloozer dan dien men hongerigheit of drinklust [A] noemt.

Met roestkleur [B] wort ze bekleet, omdat de roest het yzer verteert, zonder zelf daer eenigh nut van te hebben; aldus zwelgt de onverzaedlyke gulzigheit schier alles in, maer buiten den rechten smaek, en zonder zich zelve voordeel daerdoor te doen. De

[A] Het onderscheit is echter niet groot: en van sommige zal de eene, van andere de andere voor schandelyker worden gehouden. Wat zal ik veel zeggen? Zy zyn twee zusters.

[B] Zie 't vorige beelt.

De struis [C] wort by het beelt gevoegt, omdat hy, volgens het gemeen zeggen, yzerbrokken zelf inslokt en verteert.

De visch veelvoet komt hier mede te pas; want als hem spys ontbreekt eet hy zyne eige voeten op, en weet zyn vraetlust dus te boeten. Zie Horus Apollo [D].

[C] Zie wederom 't vorige beelt.

[D] Lib. II. Hierogl. 113. *Als de Egiptenaers*, zegt hy, *iemant willen te kennen geven, die eerst een andermans goederen, en daerna zyne eigen overdadiglyk heeft doorgebragt, dan schilderen zy een veelvoet; want die, wanneer hy geen voedzel van elders weet te vinden, vreet zyn eigen pooten op.* Uit welke beschryving van Horus genoegsaem blykt, dat deze vis niet zoo zeer een beelt is van een gulzigaert, als van een verquister en doorbrenger. Of nu deze vis zyne voeten zelf afeet, dan of ze hem afgebeten worden door de zeeäelen, daerover zyn 't de Schryvers niet eens. Zie Piërius Valerianus *Hierogl. Lib.* 27. *cap.* 28. De zelve Horus (1) schryft ook (en dat zou hier meen ik beter te pas komen als een beelt van gulzigheit) dat om een mensch te kennen te geven, die zoo wel het geen daer hy dienst, als daer hy geen dienst van konde hebben, *heeft doorgebragt*, by de Egiptenaren deze zelfde veelvoet wierde gestelt: omdat hy gewoon zynde veele dingen gulziglyk in te slokken, alles tot zyn aes verzamelt in zyne holen: en als hy 't goede heeft opgegeten, het onnutte dan *wegwerpt*; ja Eliaen zegt, dat deze vischen zoo gulzigh zyn, dat ze malkanderen vreten, en besloten zynde in nesten, de kleinen tot aes verstrekken voor de grooten. Piërius (2) wykt hier heel af van deze uitlegging, en vat die beeldenspraek der Egiptenaren zoo op, alsof zy door den *veelvoet* een man hadden verstaen, die uit alle dingen, nutte en onnutte zonder onderscheit, zich middelen vergadert en byeen schraept. In welke uitlegging hy eenigsins wort geholpen door Plinius (3), dien hy ook aenhaelt, en welke van den veelvoet zegt, dat, daer hy anderfins wort gehouden voor een dommen visch, als welke na de hant van een mensch komt toezwemmen, hy echter in zyn huishouding eenigsins verstandig is, brengende alles in zyn hol, en de schelpen, na dat hy 'er de vis heeft uitgegeten, voor het zelve ter neder werpende, en dan aezende op de visjes, die 'er na toe komen zwemmen. Maer behalven dat ik niet weet, en bewys zoude vorderen, dat het Grieksche woort ἀναλίσκειν, hier by Horus voorkomende, ooit betekent *byeen halen, verzamelen*, daer 't in tegendeel *te kost leggen, besteeden, verteeren, doorbrengen*, te kennen geeft, zoo is het ook de natuur niet van inhalende menschen, dat ze iets *wegwerpen*, al is het hen zelfs *onnut*: maer de gulzigaerts, die, gelyk men gemeenlyk zegt, gewoon zyn meer te begieren als ze kunnen begapen, nemen alles, ryp en onryp, om zoo te zeggen, voor zich, zoo veel ze maer kunnen bekomen, dogh als hun slokluft dan eindelyk niet kan inzwelgen, dat hun oog hadde bevat, dan verwerpen ze 't onnutte overschot; zynde niet min kiezig in 't uitkippen van 't lekkere, als eerst onbeschoft in 't voor zich slepen van alles. Om deze reden dan kunnen wy Piërius, voor wiens geleertheit wy anderfins de zelfde achting hebben als de geheele wereld, dat is, een zeer groote, in de uitlegging van deze Egiptische Beeldenspraek niet volgen.

(1) Lib. II. Hierogl. 105.

(2) Hier. Lib. 27. cap. 17.

(3) Hist. Nat. Lib. 9 cap. 29

GULZIGHEIT.

IK zal bly zyn als dit onaerdigh beelt in zyne verscheide vertooningen voltoit is. Hier hebt gy dan weder eene Vrou die lelyk is van wezen, en als boven in roestkleur gekleet. Zy spuwt de gegete spys ten monde uit, en houdt in de rechte hant den visch *Scarus*. In de slinke heeft ze een lamprei, dat is negenoog of prik.

Den visch *Scarus* kennen wy niet te recht; en men zeit [A], dat hy nergens

[A] Zie Plinius *Hist. Nat. Lib.* 9. *cap.* 17. Na beneden quamen ze ook niet veel, en zelden tot boven Sicilien, ten zy door onweêr. Zie Horatius *Epod.* 2. *v.* 51. en aldaer Torrentius: als ook de aentekeningen der geleerden over 't 93 en 119. hoofdstuk van 't Schimpschrift van Petronius. Naderhant heeft ze Tiberius ook doen poten op de kust van Kampanie, en sedert vondt men ze daer ook veel, *Plinius L. L.* Hy is by de ouden voor zoo lekker gehouden, dat Ennius hem noemt, *de hersens van Jupiter.*

gens anders dan in de Karpatische zee wort gevonden, en schier noit boven de kaep *Lectum*, in 't lant van Troje, komt. De oude schryvers hebben hem voor eenen gulzigen en inslokkenden visch te boek gezet; want hy is, naer Aristoteles zeggen, de eenigste onder alle de visschen, die de gegete spys herkaeuwt [B] gelyk veele lantdieren. Hy eet ook gras, en verslint met eene groote gulzigheit alle de kleener visschen [C] die hy magtigh kan worden, maer spuwt of braekt ze [D] daerna, door zyne al te groote zadtheit weder uit. Deze visch zweemt in veele deelen naer den *Aurata*, of goutvisch.

Wat nu den lamprei [E] aengaet; Horus Apollo zeit, dat hy zyne jongen door den mont baert, en zoo rasch zy ter werelt gebragt zyn, toeschiet, om, wie 't niet ontkomen kan, naer zyn gewoonte, weder in te slikken [F].

[B] Zie de reden daervan onderzogt door Pièrius *Hierogl. Lib.* 30. *cap.* 13.

[C] Naer 't getuigenis van Horus Apollo *Lib. II. Hierogl.* 109. Maer Plinius ontkent het, zeggende, *solus piscium dicitur ruminare, herbitque vesci, non aliis piscibus*, dat is, *men zegt, dat hy de eenigste onder de visschen is, die herkaeuwt en gras eet, en*
(1) Deipn. Lib. VIII. *geene andere visschen.* Difilus getuigt nochtans by Atheneus (1), dat hy aest op zeehaezen, het geen echter Jonston twyfelt, of geen misslag is. Zie hem in 't eerste Boek over de natuur der Visschen, 2 *Opf.* 1. *Hooftst.* 1 *Lidt.*

[D] Dat vind ik by niemant.

(2) Lib. II. Hierog. 10 [E] Horus (2) noemt dezen visch ἔνυδρον γαλέον, dat is, een waterwezeltje: welke men gelooft dezelve te zyn als de visch *mustela* der Latynen, of, gelyk anderen hem willen genoemt hebben *mustelus*. Het is zekerlyk een andere visch als de *murana*, die wy Nederlanders ('t zy wel, 't zy qualyk) doorgaens overzetten, *negenoog*, *lamprei*, *prik*. Doch omtrent de visschen, vogelen, viervoetige dieren, planten en kruiden der ouden, en diergelyke dingen meer, is veel duisterheit. De *murana* is een soort van een ael; de *mustela* noch *mustelus* niet. Zie van de eerste, Jonston over de Visschen, 1 *B.* 1 *Opf.* 2 *Hooftst.* 7 *Lidt*, *bladz.* 11. Van de tweede, 1 *B.* 1 *Opf.* 2 *Lidt*, *bladz.* 2. Van de derde, 1 *B.* 1 *Opf.* 2 *Lidt*, 2 *en* 3 *stip*, *bladz.* 16 *en* 17, en anderen, die hy aenhaelt. 't Is ons hier genoeg, dat wy den Lezer waerschouwen, dat hy, 't geen hier gezegt wort, niet opvatte van onze prik of negenoog. De *mustelus* is een soort van een meer- of zeehondt.

(3) L. L. [F] De Egiptenaers gaven dan, volgens Horus (3), door dat beelt te kennen, *een man, die de opgegete spys uitgebraekt hebbende, wederom even gulzigh at en overdadelyk was.* Wat het baeren uit den mont belangt, sommige hebben dat ook van nog twee
(4) Hier. Lib. 30., cap. 17. andere visschen gezegt, maer Aristoteles heeft, gelyk Pièrius (4) aentekent, dat wederlegt, zeggende dat die visschen hunne jongen in hun bek koesteren, en wederom uitspuwen; en dat men daerom gemeent heeft, dat ze door den mond baeren.

GULZIGHEIT.

EEne dikgebuikte Vrou; dat beduit den slokluft die den mensch weet te vleien. In de hant houdt ze een doorschynend glas [A], waerin veele bloetzuigers gezien worden: want gelyk die ondieren van natuure zyn geneigt,

[A] Dit doorschynend glas doet my denken aen Corydus en Chærephon, twee pan-
(5) Erasm. Apophth. Lib. VI. p. m. 576. likkers. De eerste (5) zag den laetsten op een gastmael, met een opgespannen buik naekt leggen, en riep daerop uit: *o Chærophon! nu zie ik u gelyk de flesschen, tot hoe verre gy vol zyt:* alsof hy door zyn huit zelfs konde zien, als door een flesch, hoe veel 'er binnen in was. Een rechte bloetzuiger! die zyn buik aen eens anders tafel niet eer hadde opgehouden te vullen, voor dat 'er gansch niets meer in kon, wilde hy ze niet doen bersten. Van den bloetzuiger voorts, als een beelt van onverzaedlykheit, zie Pièrius *Hierogl. Lib.* 30. *cap.* 28. Als een beelt van de onverzaedlyke bloetgierigheit der tirannen, hebben wy hem reets vertoont over 't beelt Dwinglandy, *aenm. E. bl.* 304.

geneigt, om eens anders bloet in te zuigen, en 'er niet uit te ſcheiden voor dat ze tot berſtens toe vol zyn, zoo zyn de vraetzuchtige menſchen ook gewent van eeten en zuipen niet eer op te houden dan als hen de gulzigheit begint te verſtikken. Nogh een beelt, en daermede gedaen, zullen wy den lezer voorſtellen van de ondeugt der

GULZIGHEIT.

KAſtellini beelt ze uit in de gedaente eener Vrouwe, die in de ſlinke hant eenen tak vol ekelen heeft, waervan zy met haere rechte hant eenen aen een zwyn heeft gegeven, dat, den ekel in den mont houdende, op meer vlamt, en met den kop en oogen om hoog, het beelt hongerigh aenziet.

Door den gemelden Heer wort deze beeltenis dus opgeſtelt, omdat men de gulzigheit billyk door een verken [A] kan vertoonen, dewyl dit dier zoo vraetigh is, dat het, terwyl 't den eenen ekel in den mont heeft, al weder naer den anderen ſnakt. Dien gulzigen aert geeft Alceus een Griekſch Poëet net ook zoo te kennen, als hy zeit: *Het zwyn heeft den eenen ekel nogh in den mont, en gilt alrede om den anderen.* Dit beeſt voorts wort voor den inzwelgenden ſlokluſt [B] genomen, omdat het den ganſchen dagh ſchier niet anders doet dan eeten en zuipen van 't geen het zelve voorkomt; waervan dit ſpreekwoort gekomen is, *Hy ſlokt als een verken.* En Horatius, [C] willende Albius Tibullus raden, hoe hy naer zyn voorbeelt luſtigh zoude mogen leven en vet worden, zeit op 't einde van den Brief aen den gemelden Tibullus: *Koom my, die my zelven zoo wel bezorge, dat ik glimme van vetheit, bezoeken, wanneer gy eens zult willen lachen om een verken van Epikurus kudde.* Wyders de Beotiers [D] en Arkadiers werden zwynen genoemt, omdat ze zulke ſlempers en propdarmen waren: en zoo vint men in de ſpreekwoorden gewagh gemaekt van *een verkensleven* [E], dat is een gulzigh en vraetigh: ja ook zulken, die dus beeſtachtigh

[A] Zie Piërius Valerianus, *Hierogl. Lib. IX. cap.* 13, 14 & 15.

[B] Over het eerſte beelt der Gramſchap, aenmerking A, hebben wy gezien, hoe dat Rhadamanthus wort verziert die gene, die zich in hun leven hebben overgegeven aen eenige ondeugden, na hun doot te verzenden in zulke beeſten, waeraen die zelve gebreken meeſt eigen zyn; en alzoo de vraeten en zuipers in verkens: gelyk wy ook aengeroert hebben over het tweede beelt der Braſſery, aenmerking E. *bladz.* 221. welke hier dient nagezien.

[C] Lib. I. Epiſt. 4.

> Me pinguem & nitidum bene curata cute viſes,
>
> Quum ridere voles Epicuri de grege porcum.

Zie de uitleggers van Horatius over die plaets: en ook onze aenmerking D over het tweede beelt der Braſſery, bladz. 221.

[D] Zie Erasmus *Chil.* 1. *Cent.* 10. *Ad.* 6. als ook Piërius Valerianus *Lib. IX. c.* 11 & 12. Lees ook onze aentekeningen over de beelden der *Domheit.*

[E] Dit ſpreekwoort wort echter meeſt toegepaſt op een onkuiſch en onrein leven, niet alleen in overdaet van ſpys en drank, maer ook in allerlei ondeugden, als vleeſchelyke luſten en diergelyke, die den menſch ontreinigen. Zie Junius *Cent.* 8. *Adag.* 57.

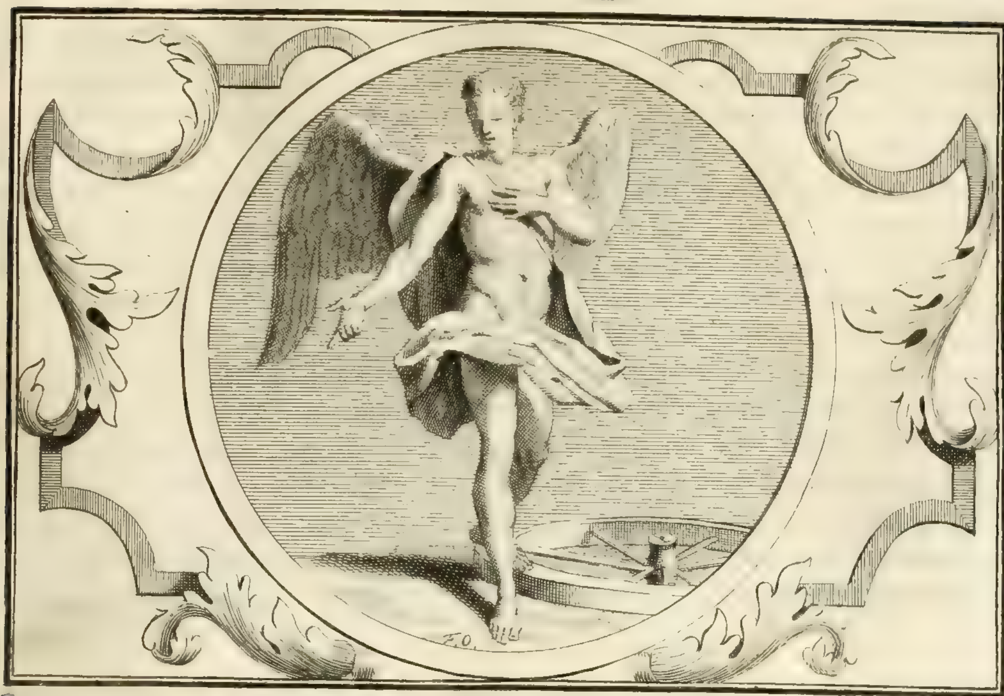
en als onverzaedbaer heeneleven, zyn voor plomperts en botterts [F] gehouden, gelyk de verkens. Maer schoon in deze beeltenis de vraetigheit der zwelgers en slempers in 't byzonder vertoont wort, zoo kan men ze echter ook toepassen op den slokluft omtrent andere zaeken, ook op het al te gretigh byeen schraepen van goederen. Want gelyk het verken door eene onverzaedlyke gulzigheit gedreven wort, wroetende altyt met zynen snuit en pooten in de aerde, om vet te worden; alzoo zoeken ook de menschen, aengezet door eene onvergenoegbaere gierigheit en trek tot aerdsche dingen, gelt en goet, op en onder de aerde op te wroeten; stekende dikwyls hunne hoofden in plaetsen, die voor hen niet open staen, terwyl ze 't een onder 't ander mengen; werkende met handen en voeten zoo veel, dat ze verkrygen het geen hen niet toekomt, en dit alles om hunnen onverzaedbaeren geltlust te boeten. Ja naeulyx hebben zy de rype vruchten van hunne inhaelentheit en woekery geplukt of afgerukt, of zy vlammen terstont op de onrype; zoo zeer zyn ze door den heblust ingenomen. De vaerzen evenwel van Alceus, pas boven hier ingelascht, voegt die Dichter zich zelven en zynen gretigen togt tot de mooje meisjes toe: *Want*, zeit hy, *terwyl het verken den eenen ekel in den mont heeft, gaept het al naer den anderen; aldus terwyl ik ook het eene schoone maegdeke geniet, verlang ik naer het andere.* Dat is fraei, Poëet Alceus.

[F] Dat het verstant door al te grooten mesting des lichaems stomp en bot wort, is het gevoelen van alle de verstandigste Schryvers, en daerom beweert ook Plutarchus by Gellius, dat de kinderen, al te veel opgepropt wordende met spyze, daerdoor te traeger en botter worden van geest. De domheit van zoo een dik en grof man of mestverken (mag ik zeggen) drukte Menander niet onaerdigh uit met te zeggen, dat 'er een diklyvig verken op zyn mont leide. *Een grove buik teelt geen fyn verstant*, zegt een oudt spreekwoort der Grieken: over 't welke onze zeer geleerde Erasmus kan nagezien worden in zyn overdeftigh werk over de Oude Spreekwoorden, *Chil.* 3. *Cent* 6. *Ad.* 18. Zie ook Piërius ter aengehaelder plaets; als mede het beelt *Domheit*: en onze aenmerk. B over het tweede beelt der *Brassery*, bladz. 221. Voor het laetste zy hier bygevoegt, dat de gulzigheit by de Egiptenaers, volgens Horus (1) ook wiert verbeelt door een krokodil met een open bek: omdat dit dier, gelyk Piërius (2) zegt, verzadigt van spys die 't onmatig inslokt, op strant gaet leggen slaepen met den open bek: ja sommigen meenen ook, dat hy daerom een beelt is van gulzigheit, omdat hy geen doortocht hebbende, waerdoor hy 't uitwerpsel der maeg kan lossen, genootzaekt is het ingezwolgen voedsel, (en hy kan een geheel rund te gelyk opslokken) verteert en onverteert, wederom door den bek op te geven: eveneens als die geene, die zich al te zeer met spys overladende, en die niet kunnende verteeren, genootzaekt worden dezelve wederom uit te braken. Van den leeu als een beelt van gulzigheit, zie onze aenmerking B. over 't eerste beelt der *Brassery*, bladz. 220.

(1) Lib. II. Hierog 80
(2) Hier. Lib. 29. cap. 10.

GUNST

G U N S T.

D'Aelouden ſtelden hiervoor eenen naekten en vrolyken Jongeling, met vleugels aen de ſchouders, en eenen bant voor de oogen; ſtaende hy voorts met beevende voeten op een radt. In deze geſtalte heeft Apelles, volgens Giraldus zeggen, de Gunſt afgebeelt.

En aldus heeft hy ze gewislyk vertoont om de drie bronnen of oorzaeken aen te wyzen, uit welke de gunſten ſpruiten en vloeien: waervan de eerſte de deugt is, die outtyts dikwyls, om als by gelykenis, de vlugheit des verſtants, die de deugt vandoen heeft om zich tegens alle lagen te beſchermen [A] of voorzien; of ook omdat ze op hooge en verheve dingen denkt, door of met vleugelen is uitgebeelt. De tweede is de Fortuin, door welke ook de ouden zeiden, dat de rykdom, en door den rykdom de edelheit quam, welke twee dingen voornaemelyk de gunſt levendigh houden [B] en kracht byzetten: En de Fortuin wort met een radt uitgeſchildert, ge-

 lyk

[A] Dat kan door de vleugels niet verbeelt worden: maer dat is door de ouden te kennen gegeven, als ze de deugt ſchilderden met een helmet op 't hooft, en een lans in de hant: doch de vlugheit des verſtants en verheventheit van gedachten, hier in de tweede plaets geſtelt, wierden betekent door een vederbos op dien helm. Zie Cælius Auguſtinus Curio *Hierogl. Lib. I. cap.* 25 *& potiſſimum cap.* 34.

[B] Dat het gelt aenzien en gunſt verwekt, leert de daeglykſche ondervindinge; en dat het outtyts ook zoo al geweeſt is, doen ons zien de menigvuldige getuigeniſſen der oude Dichters. Hoor dat van Ovidius: *Faſt. Lib. I. v.* 217.

In pretio pretium nunc eſt: dat cenſus honores,
Cenſus amicitias: pauper ubique jacet.

Dat is, naer Hoogvliets vertaling:

Het gelt is thans de wenſch,
En 't hoogſte goet. het gelt maekt vrienden, eer en ſtaeten:
Een kalis, die 't ontbeert, wort overal verlaten.

Eſt favor in pretio, zegt Petronius (1), *in 't gelt is gunſt.* Lees den derden Brief van het twede Boek van Ovidius, geſchreven uit Pontus.

(1) Satyr. cap. 119.

lyk de lezer in dit werk zien kan. De derde oorzaek der gunste is de zinlykheit en neiging, die men tot iemant heeft daer men die hartstogt voor veil heeft, al ontbeert ze [C] eenen vasten gront, of eenige aendrukking der zaeken die in de reden bestaen. Dit wort door het blinden der lichaemlyke oogen [D] te kennen gegeven; want dat drukt de kleine kennis des verstants uit. Deeze dan waren de drie oorzaeken der gunste, die wy dienstigh achtten hier op te geven. Men zou nochtans door de zelve beeltenis de drie uitwerkingen der gunste kunnen aenwyzen; namelyk voor eerst, door de vleugels de stoutheit, die men op de gunst heeft, om zich groote dingen te onderwinden: ten tweeden de hovaerdy die de deugt wechneemt, en geene geringe persoonen kennen wil, zynde dit door het blintdoeken betekent: en ten derden de heerschappy van 't Geluk, dat door de gunst meest verkregen, en door het wiel wort afgebeelt. Echter zy elk gewaerschuwt, dat dit laetste naer het gemeene zeggen der menschen wort opgegeven, en dat wy de Fortuin gansch geene heerschappy [E] moeten toeschryven; wetende dat alles van de Godtlyke voorzienigheit

[C] Zie boven het beelt, *Genegentheit*, bladz. 468.

[D] Anders is het *oog* zelf een beelt van gunst, en in de H. Schrift wort *aenzien* gestelt voor *gunstigh* en genadigh zyn. Want als God wort gezegt iemant *aen te zien*, dan wort hy verstaen hem te begenadigen; maer als in tegendeel van hem staet, dat hy zich van iemant *afkeert*, dan is het te zeggen, dat zyn gunst en zegen denzelven verlaet. In de Heidensche schriften vindt men ook zulke spreekwyzen. Zoo bidt Anchizes by Virgilius, *Æneid. Lib. II. v.* 689.

Jupiter omnipotens, precibus si flecteris ullis,
Adspice nos!

Hetwelke Vondel vertaelt:

Almaghtige Jupyn, indien ge u laet bewegen
Door smeken en gebeên, zoo slae u oogen neer
Op ons.

Maer daer de Trojaensche vrouwen Pallas te vergeefsch bidden om genade, zegt de zelve Dichter, *Æneid. Lib. I. v.* 486.

Diva solo fixos oculos aversa tenebat.

Dat is, volgens den zelven Vondel:

Minerve afkeerigh, keert
De droeve schaer den nek, en slaet haer oogen neder.

Zie Pierius Valerianus, *Hierogl. Lib. XXXIII. cap.* 9.

[E] Dat hebben de verstandigen onder de Heidenen zelfs niet gedaen. Zie wat de Geleerden hebben aengetekent over 't einde van het tiende Schimpschrift van Juvenael:

Nullum numen habes, si sit prudentia; nos te
Nos facimus, Fortuna, Deam cœloque locamus.

Ondertusschen verwonderen wy ons, en wy menen met reden, dat de Schryver hier met geen enkel woort gewagh maekt van de uitlegging van dit beelt, die ons Gyraldus opgeeft (1) in een Gedicht, waervan hy zegt, niet te weten wie de maker is, dien ik ook nogh veel minder kenne: doch 't gedicht is niet quaet. Deze zaek komt ons te meer vreemt voor, omdat die Gunst van Apelles een gezelschap by zich heeft, dat van haer geensins moet of kan worden afgescheiden. Wy geven dat Gedicht den Lezer hier met deszelfs vertaling:

(1) Hist. Deor. Synt. 1. col. 54.

Pictor, Apellea qui pingis ab arte Favorem,
Unde illi Generis semina nota parum?
Hic genitum Forma, Fortunæ hic jactat alumnum,
Casu ille, ille animi Dotibus esse satum.
Quis comes assiduus lateri? Assentatio. Et ecquæ
Pone subit lentis passibus? Invidia.
Ecqui circumstant? Opulentia, Fastus, Honores,
Leges, & scelerum sæpe Libido parens.

Cur

heit afhangt. Wy hebben in dit geval de waerheit (gelyk alszins) te volgen, zeit Thomas, *Contra Gentiles* 3. *cap.* 92.

Cur facis Aligerum? Fortunæ elatus ab aura
Advolat alta, imo nescius esse gradu.
Quare oculis captum pingis? Non novit amicos,
Improbus ex humili quum petit alta loco.
Quid rotulæ insistit? Fortunam imitatur, & infert,
Se socium, instabiles qua tulit illa pedes.
Cur tumet, atque extra sese ambitiosius effert?
Occæcare animos fata secunda solent.

Dat is:

Gy Schilder, die de Gunst afbeelt door de kunst van Apelles, hoe komt het, dat de oirsprongk van haer geslacht niet te recht bekent is? De een zegt, dat ze een dochter is van de Schoonheit; d' ander, van de Fortuin: de een dat ze gebooren is uit het Geval; de ander, uit de Gaeven des Geestes. Wat is dat voor een Gezellin, die ze altyt aen haer zyde heeft? De Vleiery. En wie is dat, die haer van achteren volgt met traege schreden? De Nydt. Wie zyn het, die 'er rondom haer heen staen? De Rykdom, Hovaerdy, Eerampten, Wetten, en de Wellust, die dikwyls de moeder is van schelmstukken. Waerom schildert gy haer gevleugelt? Zy wort opgeheven door den windt der Fortuine, en streeft na de hoogte, zich niet kunnende houden in de laegte. Waerom maelt gy haer blint? Zy kent geen vrienden, wanneer ze eerloos uit de laegte vliegt naer de hoogte. Waerom staet ze op een radt? Zy doet gelyk de Fortuin, en ze voegt zich by dezelve overal tot een metgezellinne, werwaerts zy ook haer ongestadige treden richt. Waerom is ze opgezwollen, en steekt haeren buik moedigh vooruit? Voorspoet pleegh de gemoederen te verblinden. Op te blaezen, hadde hy, myns oordeels, beter gezegt, dan *te verblinden*, omdat van de blintheit der Gunst al te voren gesproken is: en zoo hadde hy voor *occæcare* kunnen zeggen, *multum inflare*, of iets diergelyks. In 't vyfde vers van boven, zoude hy ook beter gevraegt hebben, *Quæ comes assidua est lateri?* in 't vrouwelyk geslacht; omdat hy haer geen gezel, maer een gezellin toevoegt, namentlyk de Vleiery, *assentatio.* Anderszins is het gedicht niet onaerdigh. Ondertusschen zoude men uit des zelfs begin moeten afnemen, dat deze schildery gemaekt was niet van Apelles zelf, maer van eenig ander schilder. Wat my belangt, ik weet 'er geen zekerheit van. Voorts is het gemaklyk te zien, dat men door deze Gunst hier ter plaetse moet verstaen een begunstigt persoon: en dan is alles in 't gedicht klaer. Alleenlyk zou 't in den eersten opzigt eenigsins vreemt kunnen schynen, dat onder anderen ook de *Wetten* in 't gezelschap staen, dat de Gunst omringt, en voornamentlyk wel by de Hovaerdy en Wellust: doch dat wil niet anders zeggen, als dat ook die een begunstigden ten dienste staen, en zich neigen en buigen, zoo als het de Gunst, haere meesteresse, behaegt. Dat nu eindelyk in ons beelt de gunst naekt en vrolyk vertoont wort, zulks geschied, (gelyk genoegsaem van zelfs zonder uitlegging kan blyken) omdat de gunst vreugde verwekt, en zich niet laet bedekken, daer ze geplaetst wort, altyt met overvloedige blyken tonende, waer ze is.

GUNST.

MEn beelt de gunst ook uit [A], als een gewapent Jongkman met een grooten schilt die op de aerde staet, en op welken eene Zee en een' Dolfyn gemaelt is. Op den rug draegt hy een kint, dat op een citer speelt, en houdt in de rechte hant eenen schepter, die naer de aerde gekeert is.

[A] Dit wort ook door sommigen gestelt op den naem van Apelles, maer verkeerdelyk.

Men maelt de gunſt gewapent, omdat ze zich wakker en ſtout [B] in ondernemingen van groot gevaer, betoont; in welke men dikwyls zyn lyf als in de weegſchael ſtellende, 'er nochtans met eere afkomt.

De ſchilt betekent dat de gunſten beſchutſters [C] van eenen goeden naem, en der goederen zyn; gelyk dusdanigh een gereetſchap des menſchen leven in den kryg beſchermt.

De dolfyn komt hier aenzwemmen ter oorzaeke van de fabel des uitmuntenden harpenaers Arion [D], die door de nydigheit en baetzucht der ſcheepsgezellen, uit een ſchip in de zee geworpen, door dezen viſch vriendelyk gebergt, en op den oever gebragt wert: welken dienſt van dezen viſch wy tot ons voornemen kunnen gebruiken: Want de gunſt moet zonder verbinteniſſe en ſchade zyn van hem die ze bewyſt; maer ook tot voordeel en eer van den geenen, dien ze gedaen wort. Nu, deze hoedanigheden ontdekt men klaer in den dolfyn, die buiten zyn eigen voordeel den gezeiden harpeniſt zonder eenigh ongemak door het water droeg, en hem het leven behield. Aldus zegt men ook, dat iemant gedragen wort, als hy door de gunſt wort opgebeurt en onderſteunt: en hierdoor komt men gemaklyk tot het wit dat men zigh had voorgeſtelt. Maer, om wat keur te geven, men kan, in plaets van den dolfyn ook wel een ſchip diep in zee vertoonen, dat recht voor den wint zeilt: om hierdoor aen te wyzen, dat de gunſt een hulpmiddel is tot de vervulling der begeerte.

De ſchepter naer beneden gekeert, was van outs by de Perſiaenen een teken van de gunſt hunner Koningen tot de onderzaten; en de Koning raekte alsdan hun het hooft met den zelven aen. Zoo leeſt men in de Heilige Hiſtorien (1), dat Aſſuerus, by ſommigen Artaxerxes genoemt, om zyne gemaelinne Heſter gunſt te bewyzen, haer zynen ſchepter toereikte en aen het hooft bragt.

(1) Eſther V. vs. 2.

Door den opgeſtoken duim gaven de ouden ook de gunſt [E] te kennen; waervan de reden by Piërius en anderen is te vinden.

[B] En ook, omdat nergens door groter en algemeener gunſt wort verkregen, dan door dappere oorlogsdaden, en 't kloekmoedig gebruiken der wapenen tot beſcherminge zyns Vaderlants en zyner medeburgeren. Zeer gepaſt is ten dien aenzien 't vers van Ovidius (2):

(2) Lib. II. Pont. Ep. 9 v. 39.

Conveniens homini eſt hominem ſervare voluptas:
Et melius nulla quæritur arte favor.

Dat is:

Den eenen menſch in 't leven te behouden, is een vermaek dat den anderen menſch paſt: en daer is geen zaek, daer door men de gunſt van anderen beter kan verkrygen.

[C] My aengaende, ik zou het ſchilt hier tot geen andere betekeniſſe brengen, als in de vorige aenmerking is gemelt.

[D] Zie onze aenmerking A. over 't beelt Behoudeniſſe *bladz.* 103.

[E] Eigentlyk de gunſt, die men een ander toedroeg in zyne overwinninge: of ook de lof, waer mede men hem verhief, als men oordeelde, dat hy iets treffelyks dede. Vorder die ſtreden, en overwonnen zynde wilden bekennen, dat zy 't opgaven, ſtaken den duim, tot een teken daervan omhoog. En daer van daen placht men in Griekenlant den overwonnen te gebieden, ἄιρε δάκτυλον *ſteekt den vinger op.* Piërius Valerianus *Hierogl. Lib. XXXVI. cap.* 8. en Erasmus *Chil.* 3. *Cent.* 5. *Ad.* 14 *en Chil.* 1. *Cent.* 8. *Ad.* 46. Maer deze vat het op van het nypen des *duims* in de hant, en niet van 't opſteken: En hy heeft vele grote mannen, die 't met hem houden, als Angelus Politianus (3), Turnebus (4), Torrentius (5), Lipſius (6), en anderen: en tot hun voordeel hebben deze ook een zekere plaets van Plinius *Hiſt. Nat. Lib. XXVIII. cap.* 2. Dit niet tegenſtaende houden de uitgevers van den *Theſaurus Fabri* van 't jaer 1710. in 't woort *Pollex* den opgeſtoken duim voor een teken van gunſt, en den toegenepen in tegendeel voor een teken van verbittertheit, brengende daertoe voornamentlyk by

(3) Miſcel. cap. 42.
(4) Adverſ. Lib II. c. 6
(5) In Horat. Lib. I. Ep. 18. v. 66.
(6) Saturn. Lib. II. cap. 22.

by twee plaetsen, een uit Apulejus en een uit Fulgentius Planciades, voorts tonende, dat de plaets van Plinius, door Alciatus (1) verandert zynde met eene letter, *promere pollicem* voor *premere pollicem*, hun gevoelen niet wederspreekt, maer helpt. Wy geven 't geschil aen anderen over te beslissen. Zie ook Dalekamp over de aengehaelde plaets van Plinius.

(1) Parerg. Lib. XII. cap. 9.

GUNST. [GODTLYKE]

EEn zeer schoon [A], bevalligh, jong en naekt Maegdeke, met een zeer schoon sierfel op 't hooft. Heur hair is blont en gekrult [B], en rontom haer ziet men eenen grooten glans [C]. Met beide haere handen houdt ze den Hoorn des Rykdoms, die haer de schaemleden bedekt. Uit den gemelden hoorn stort ze [D] verscheide dingen, zoo wel geestlyke als andere, tot het gebruik des levens; terwyl van den hemel eene strael afkomt tot op de aerde toe.

[A] Zie onze aenmerking D. over 't beelt Goddelyke Genade *bladz.* 447.

[B] Betekenende de voortreffelyke en hemelwaerts gekeerde gedachten. Zie onze aenmerking D. over de Bekeering *bladz.* 106. en B. over het twede beelt der Grootmoedigheit, en C. over 't derde beelt der Gedachten *bladz.* 425.

[C] Deze, gelyk ook de hemelstrael, betekent het genadelicht, waer mede een van God begunstigde ziel omscheenen en bestraelt wort. Zie breder het Beelt *hulpe*, en 't beelt Begin *bladz.* 97.

[D] De Overvloetshoorn betekent in de beeldenspraek allerlei mildadigheit. Zie onze aenmerking G. over 't eerste beelt der Godvruchtigheit *bladz.* 527. en C. over 't 6de beelt der Eeuwigheit *bladz.* 381. en B. over het twede beelt der Gerustheit *bladz.* 476. en E. over het twede der Glori *bladz.* 508. De Fabel voorts van dien hoorn lees in onze aenmerking B, over het tweede beelt der Eer, bladz. 323. Aldus dan ook de Zinnebeelden die onder de letter G behooren, vertoont hebbende, maken wy met de Godlyke Gunst, van het Eerste Deel dezes Werks een

EINDE.

